تیشک

تیشک | گۆڤارێکی شیکارانەی کۆمەڵایەتی ـ سیاسییە | ژمارە ٥٧ | ساڵی بیستودووەم | پاییزی ٢٧٢٠

١٠
ناسیۆنالیسم و فێمێنیسم

تەوەری ئەم ژمارەیە:

پرسی ژن و مژاری فێمینیزم لە کوردستان

٩٢
ئێکۆ فێمێنیزم

١٤٠
ئاریشەی هەڵاواردن لە زماندا

٩٦
فێمێنیزم و خەباتی نەتەوەیی

١٨٠
فێمێنیسم و سینەما

”

نا، بۆ کوردێک کفره ئێستا کوردستان وتن،
چەرچییەکانی ئیستعمارم لێ ئەبنە دوژمن!

گۆران

“

گۆڤارێکی شیکارانەی کۆمەڵایەتی ـ سیاسییە

ژمارە ٥٧ • ساڵی بیست و دووەم • پاییزی ٢٧٢٠

سەرنووسەر:
ناسر مورادی

دەستەی نووسەران:
شەهلا دەباغی، ئیدریس ئەحمەدی، سارۆ ئەردەلان،
مەسعوود بابایی، بیریار ژاوەرۆیی، مانشت زاگرۆس
ئالان حەسەنیان، ئاگری ئیسماعیلنژاد، بابان ئەلیاسی

بەڕێوەبەری نووسین:
شەهاب خالیدی

بەڕێوەبەری وەرگێڕان:
سەربەست هەوراز، ژینۆ ڕۆژبەیان

پەیوەندییە کوردستانییەکان:
هادی عەزیزی

هاوکارانی ئەم ژمارە:
ژیلا موستەئجێر، ئاسۆ مینبەری، نەسیم قادرپوور

زمانەوان:
کامیل نەجاڕی

وێنەی رووبەرگ:
کەیوان فاتحی

دیزاین:
ڕێبوار

گۆڤاری تیشک تەنیا لە بەرانبەر ناوەرۆکی ئەو بابەتانەدا
بەرپرسیارە کە بە ناوی گۆڤارەکەوە بڵاو دەبنەوە

https://govartishk.com
https://t.me/govartishk
https://www.instagram.com/govartishk
https://twitter.com/govartishk
https://www.facebook.com/GovarTishk

پێرست

سەروتار • ناسر مورادی ۶

سەکۆ

ناسیۆنالیسم و فێمێنیسم ناکۆکییەکان و ڕێگاچارەکان • گوڵاڵە کەمانگەر ۱۰

ڕامانێک بۆ پرسی ژنی کورد لە نێوان کۆلۆنیالیزم و جنسدا • شەهلا دەباغی ۱۸

تیۆری

واکاوی وضعیت زنان کورد در ایران • ثریا فلاح ۳۴

نقش زنان در بازتولید گفتمان مردسالاری • هیوا ڕۆژهەلات ۷۲

توندوتیژی لە دژی ژنان و دیاردەی تۆکێنیزم • سۆما دەگاشێخانی ۸۴

ئێکۆ فێمێنیزم • مەنسوور سۆهرابی ۹۲

فێمێنیزم و خەباتی نەتەوەیی هاوشان و هاوتەریب • ڕزگار موکری ۹۶

فێمێنیزمی سروشت بروا و سروشتی ژنانە • ڕابوون کوردستانی ۱۰۸

کاریگەریی نهێنپارە دژ بە کۆلۆنیاڵیزم لە سەدەی دیجیتاڵدا • هیوا زرێبار ۱۲۲

ئاسایشی نەتەوەییی کورد و مەسەلەی دێموکراسی لە ئێراندا • ئیدریس ئەحمەدی ۱۲۸

ئاریشەی هەڵاواردن لە زماندا • مەسعوود بابایی ۱۴۰

جیاوازییەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا • شاهۆ حوسێنی ۱۵۴

پلۆرالیسمی زمانی و ئاسایشی نەتەوەیی • م. هەورامانی ۱۶۶

فێمێنیسم و سینەما • چەکۆ ڕۆژهەڵات ۱۸۰

شیکاری

فێمێنیزم، ژن، نەتەوەخوازی، کۆمەڵگا • ڕووناهی ڕۆژهەڵات ۱۸۶

خەسارناسیی فێمێنیزم و میکانیزمەکانی چارەسەری • سەربەست ڕۆژهەڵات ۱۹۰

بزووتنەوەی ژنی کورد و ژنی ئێرانی • ئاڵا کوردستانی ۱۹۸

هەڵدانەوەی تواندنەوەی ژن لە کۆمەڵگەی کوردەواری • ژیوان کوردستانی ۲۱۰

شوناسی ژنان لە کۆمەڵگا و پێناسەی پیاوهاووڵاتییەکان • کازیوە سنە، ئابدانان ڕۆژهەڵات ۲۲۰

ژنانی پەراوێزخراوی نێو خەباتی نەتەوەیی- دێموکراتیک • ئاگری ئیسماعیل نژاد ۲۲۶

خاتوونی ئاسنین • کەیهان یووسفی ۲۳۲

فێمێنیسم یان دژایەتیکردنی پیاو • ئالین ڕۆژهەڵات ۲۴۰

فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم؛ لێکتێگەیشتنی دووقۆلی • زانیار سنە ۲۴۴

هاوپەیوەندیی نێوان بزووتنەوەی کوردستان و بزووتنەوەی ژنانی ئێران • ئەوین مستەفازادە ۲۵۸

جیاکاریی جێندەری و فێمێنیزم لە کۆمەڵگەی کوردیدا • خەندە حەمید ۲۷۴

بنەماڵە؛ یەکەم مەتەریزی فێمێنیسم • وڵات زاگرۆس ۲۸۲

ڕزگاریی ژن لە دەلاقە جیاجیاکانەوە • ساماڵ ڕۆژهەڵات ۲۹۲

توندوتیژیی ڕیشەیی و سیستماتیک • ڕۆژیندا بەیان، ژیلا موستەئجێر ۳۰۰

تیۆرییەکانی فێمێنیزم • بابان ڕۆژهەڵات ۳۱۰

گذری بر موانع پیش روی زنان • ڕزگار بهاری ۳۱۴

فێمێنیزم و وڵاتی سوید • تاهیر عەلیار ۳۱۸

ئاسمانی بێ ڕەگەز، ئاسمانێکی ئازادە • شەهرام ڕەسووڵ ۳۲۲

فێمێنیسم یا ناسیۆنالیزم • سندووس ئەفشین، ئاویەر شێخی ۳۲۶

محیط زیست کردستان با نگاهی به معیارها • کەماڵ ڕۆژهەڵات ۳۳۶

توێژینەوەک لەسەر بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی پارێزگای کرماشان • بەختیار نەزەری ۳۶۲

ڕوانگە

کەلەبەری نێوان دوێنێ، ئەمڕۆ و سبەی • سەلاح مەجید پوور ۳۷۸

وتووێژ

وتووێژ لەگەڵ فرمێسک مستەفا ۳۸۶

وتووێژ لەگەڵ نیگار حەسیب قەرەداغی ۳۹۲

وەرگێڕان

تاقیکردنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد بە فێمێنیزم ۴۰۰

گێڕانەوەکانی تاراوگەنشینان لەمەر ئاسیمیلە کردن و بەرخۆدان ۴۱۰

وەدەستهێنانەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی لە کتێبە دەرسییەکان ۴۳۴

مانیفێستی ڕێدستۆکینکز ۴۶۲

بنیاتنانی ڕەگەزی دووەم لە کۆمەڵگە ۴۶۶

فێمێنیزمی سۆسیالیستی: ستراتێژییەک بۆ بزووتنەوەی ژنان ۴۸۲

بنەماکانی فەلسەفەی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ ۵۲۰

داهاتووی دایکایەتیکردن ۵۳۲

هەڵسەنگاندن

«تاهیر حامیدی، خەزێنەی زمانێکی پاراو و ڕەنجێکی بەلێشاو» ۵۵۰

فانۆن و مارکس ۵۶۸

بۆ ئەحلام مەنسوور؟ ۵۷۲

باسێکی کورت لەسەر کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان ۵۸۲

کتێبی بزووتنەوەی ژنان Andrée Michel ۵۹۰

ڕێنووسی کوردی ۵۹۴

سەروتار

ناسر مورادی

تا پێش شەپۆلی ئایدیۆلۆژییەکان بۆ کوردستان، ژن و پیاو لە دابەشکارییەکی کۆمەڵایەتیدا دەوری خۆیان دەگێڕا. لەوەی کە لەو سەردەمەدا ژن زۆری لێ دەکرا و دەچەوسایەوە، هیچ گومانێک نییە، بەڵام ئایدیۆلۆژییە جیاواز- تەنانەت لێکدژ-ەکانیش نەک لە چەوسانەوە دەربازی نەکردن، بەڵکوو سەریشی لێ شێواندن و بەهۆی نامۆبوونیان بە ڕاستییەکانی کۆمەڵگاوە، پرس و مافەکانی ژنانیان ئاڵۆزتر و بە هەمان شێوە ئاسۆی خەبات و تێکۆشانی مافخوازانەیان ناروونتر کرد. لەژێر کاریگەریی ئەم ئایدیایانەدا هێماگەلی مرۆڤانە و نەتەوەیی لە زەینی ژنی فێمێنیستی کورددا گۆڕدرا و جێگۆڕکێی پێ کرا. بۆ وێنە، فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان بە دروشمی دژ بە دەورگێڕانی نەریتیی ژنان هاتنە کایەوە؛ دایکبوون و پەروەردەکردنی منداڵ بێبایەخ نیشان دەدرا. لێرەوە بوو کە هەوڵەکان بۆ دابڕینی ژن و مافەکانی لە ژینگەی ڕاستەقینەی خۆی دەستی پێ کرد.

نکۆڵی لەوە ناکرێ کە ژن وەک هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا، مافی دەسەڵات و بڕیاری بەسەر ژیان و دەورگێڕانی خۆیدا هەیە. بەڵام کێشە لەوەدایە کە فێمێنیستی کورد (کە دیارە وەک ڕەوت تا ئێستا بیچمی نەگرتووە) نەیتوانیوە ناسنامەیەک بۆ خۆی دابڕێژێت کە هەم ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵگای کوردستان بێت، هەم لەسەر مافی ژنان- بە هەڵوێستی ڕادیکاڵەوە- داکۆکی بکات. فێمێنیستی سۆزداری کورد ئەگەر بنەمای مەعریفیی خۆی بەهێز نەکات، ناتوانێت قسە لە فێمێنیزم بکات. دیسان دەکەوێتە داوێنی ئەو ڕەوت و ئایدیایانەوە کە ژن دەکەنە ئامراز و زیاتر لە هەست و نەست و ژنبوون دایدەماڵن.

خەبات بۆ ئازادی، یەکسانی و دادپەروەری، پرۆسەیەکی دووردرێژ و ماوەبەرە کە پەیوەستە بە خەباتێکی گشتیتر بۆ دەربازبوون لە دۆخی بندەست و جۆرەکانی ستەم. ژنی کورد ئەزموونێکی نوێی مافخوازی و بەرەنگاربوونەوەی لەگەڵ چەند جۆر ستەم تاقی کردەوە؛ ستەمی چینایەتی، ستەمی نەتەوایەتی و ستەمی ڕەگەزایەتی. ئەگەرچی حزووری شۆڕشگێڕانەی ئافرەتان لە دوو باڵی خەباتی شار و شاخدا بەرچاو و مانادار بووە، بەڵام جۆری پەیوەندیی ئەم تێکەڵبوونە لە چوارچێوەی شۆڕشی فێمێنیستیدا نەبووە و بنەما تیۆرییەکانی ئەم ئایدیۆلۆژییە کۆمەڵایەتی و سیاسییە نەپارێزراوە و شێوەی گرێدرانەوەی بە خەباتی نەتەوایەتیی کوردەوە لاواز بووە.

داڕشتنەوەی ناسنامەی ژن لە کوردستان و هەوڵ بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانیان یەکەم هەنگاوە. بیری ئەم داڕشتنەوەیە بەر لە هەرلایەنێک، بەرپرسیارێتی لای هێزە سیاسییەکانی کوردستان گەڵاڵە دەکات کە دروشمی بەختەوەریی کۆمەڵگایان هەڵگرتووە. بیرمەندانی کورد پێویستە لەسەر چەمک و جومگەبەندیکردنی فێمێنیزمی کوردستانی بیر بکەنەوە. دیارە تەنیا، یان سەرەکیترین سنوور بۆ فێمێنیستی کوردستانی، سنووری زەینی- کۆمەڵایەتی- کەلتووریی کوردستانە. لەم ڕێڕەوە فکرییەدا، فێمێنیزم لە ئێستا و داهاتووی سیاسیی کوردستاندا ڕەهەندێکی بەرچاو و ئاسۆیەکی ڕوونتری بۆ گەشە و نزیکبوونەوە لە ئامانجەکانی بۆ وێنا دەکرێت.

“ سەکۆ ”

ناسیۆنالیسم و فێمێنیسم
ناکۆکییەکان و ڕێگاچارەکان

گولاڵە کەمانگەر

سەکۆ لە وتارگەلێک پێک دێ کە پێگەی وتاری سەرنووسەر یاکوو دەستەی نووسەرانی هەیە، بەم جیاوازییەوە کە لە هەر ژمارەیەکدا کەسانی شارەزا لە دەرەوەی بازنەی بەڕێوەبەرانی گۆڤاری تیشک، نووسینەکەی دەگرنە ئەستۆ. ئامانج ئەوەیە کە جۆراوجۆریی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و بەرپرسانە سەبارەت بە گوتاری نەتەوەیی لە سەکۆدا ڕەنگ بداتەوە.

- گولاڵە کەمانگەر لە دایک بوی ١٩٨١ لە کرماشان.
- بەچلر و ماستەری زمان و ئەدەبی فارسی لە زانکۆی عەللامەی تاران، بە تێزی نێوان ڕشتەیی لە بارەی توتمیسم و دینە سەرەتاییەکان لە شانامەدا.
- ماستەری ڕۆژهەڵاتی ناوەراست و باکوری ئافریقا لە زانکۆی ئۆسلۆ بە تێزی لێکۆڵینەوە لە دۆخی ژنانی ئێزدی پاش داعش لە ئاڵمان و کوردستان.
- خاوەنی پەرتووکێکە بە ناوی قورئان لە نێوان ئوستوورە و جادوو (لێکۆڵینەوە لە بنەما ئەساتیرییەکانی چیرۆکەکانی قورئان و سروتە ئیسلامیەکان) و هەروەها کۆمەڵێک وتاری لە گۆڤارە جیاوازەکاندا بڵاو کردووەتەوە.

پەیوەندیی نێوان فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم بە شێوەی نەریتی لە کوردستاندا پەیوەندییەکی پڕ لە ڕق و قینە. فێمێنیستەکان، ناسیۆنالیسم بە پیاوسالاری، نەریتی بوون و دواکەوتوویی تاوانبار دەکەن و ناسیۆنالیستەکانیش فێمێنیسم بە دژبەری مافی نەتەوەیی و ستوونی پێنجەمی دوژمن بوون تۆمەتبار دەکەن. ئەم دژبەرییە لە وڵاتانێکدا کە بەرەیەکی شەریان بە دژی داگیرکاری تێدایە و ناسیۆنالیسم بە ڕوانگەیەکی سیاسی قەتیس نەبووە و لە فۆرمی بزووتنەوەیەکدا بۆ ڕزگاریی وڵات تێدەکۆشێ، زیاتر زەق و بەرچاوە. بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی لەو باوەڕەدایە کە یەک بەرەی شەڕی سەرەکی هەیە و کردنەوەی بەرەی هاوتەریب و جیا، لە خۆیدا لاواز کردنی بزووتنەوەی ناسیۆنالیستییە. ناسیۆنالیستەکان یەک دروشمی سەرەکییان هەیە و دەڵێن ئەولوویەتی یەکەم، ڕزگاریی وڵاتە و هەموو بزووتنەوە و چاکسازییەکان دەکەونە دوای قۆناغی ڕزگاری. زۆر جاریش قەولی ئەوە دەدەن کە دوای ڕزگاری هەموو مافێکی ژنان دەدەن و چیتر پێویست بە خەباتی ڕەگەزی نامێنێ. واتە ناسیۆنالیسم زۆربەی جار ڕیشەی هەموو کێشە کۆمەڵایەتییەکانی گرووپە جیاوازەکان و کەمینەکان و ژنان و کرێکاران و هتد بۆ دەسەڵاتی داگیرکەر دەگەڕێنێتەوە و بۆ وەدەستهێنانی زیاترین کۆدەنگیی کۆمەڵایەتی، وێنایەکی ئایدیال لە دوارۆژی وڵاتی ڕزگارکراو دەنەخشێنێ. بەڵام ئەزموون دەریخستووە کە زۆر جار ناسیۆنالیسم، دوای سەرکەوتن قەول و قەرارەکانی لەبیر دەکات و بە جۆرێک خیانەت بە بزووتنەوەی فێمێنیستی دەکات و وردە وردە یاسا نەریتی و ئایینی و موحافزەکارانەکان دەهێنێتەوە، وەک لە شۆڕشی ڕزگاریی ئیرلەند و هیند و هێندێ وڵاتی دیکەدا بینراوە.

واتە بەشێک لەو نەبوونی متمانە و دژبەرییە دەگەڕێتەوە بۆ هەڵسوکەوتی ناتەندروستی ناسیۆنالیسم لەگەڵ فێمێنیسم و ڕوانگەی ئامرازیی ئەوان بۆ بزووتنەوەی فێمێنیستی. لەولاوە ڕەوتی سەرەکیی شەپۆلی یەکەم و دووهەمی فێمێنیسم، بە هەموو ڕوانگەکانیەوە قائیل بە خەباتێکی هاوبەشی جیهانی بۆ ژنان بوو (کە فێمێنیسمی کوردستانیش خۆی بە بەشێک لە وەها فێمێنیسمێک پێناسە دەکات) و سوور بوو لە سەر ئەوەی کە دۆخێکی گشتگیر و زاتی بۆ کێشەی ژن بوونی هەیە. ئەم ڕوانگەیە لە فێمێنیسمی ڕادیکاڵ و مارکسیستی و سوسیالیستیدا گەیشتبووە لووتکە و بە هۆی ئەوەی هەوێنی سەرەکیی هەموو جووڵە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە سەرەتای سەدەی بیستەوە بە جۆرێک بیری چەپ بوو، ڕوانگەی زاڵ بەسەر فێمێنیسمی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش زۆرتر ڕوانگەی سوسیالیستی و کۆمۆنیستییە کە دوو دوژمنی سەرەکی بۆ پرسی ژن قائیلن و پێیان وایە ئەو دوو دوژمنە پیاوسالاری و سەرمایەدارین.

بۆیە دەتوانین بڵێین فێمێنیسمی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە گشتی بەدەر لە پرسی ژنان پاڵنەرێکی سیاسیی دیکەی بۆ دژایەتی کردنی ناسیۆنالیسم هەبووە و هەیە و ئەویش لە وەفاداری بۆ ڕێبازی کۆمۆنیستییەوە دێت. ڕێبازێک کە دژایەتیی ناسیۆنالیزم بە مەرجی سەرەکیی ئەوەی پێی دەڵێ ڕزگاریی جیهانی دەزانێ.

لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەگشتی و لە کوردستاندا بەتایبەتی، ناسیۆنالیسمی چەقبەستوی نەریتی و فێمێنیسمی چەپی کۆمۆنیستی، دوو جەمسەری تەواو پێک ناکۆکیان پێکهێناوە کە لێک تێگەیشتنیان ئەستەم دیارە و بێگومان بە بەردەوامیی ئەم دۆخە زیان هەم بە بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی دەگات و هەم بە بزووتنەوەی فێمێنیستی.

دژایەتیی فێمێنیسم یان پشتگوێ خستنی خەباتی فێمێنیستی لە لایەن ناسیۆنالیسمەوە دەبێتە هۆی لەدەستدانی بەشێکی گەورە لە ژنانی چالاک کە دەتوانن کاریگەریی زۆر و تەنانەت یەکلاکەرەوەیان لە پێشخستنی دۆخی نەتەوەییدا هەبێت. لە سەنگەری شۆڕش و خەباتەوە ژن لە خەباتدا تەنیا نیوەی کۆمەڵگا نییە، واتە زیاتر لەوەی چەندێتی(کەمییەت)ی حزوری گرنگ بێت، چۆنێتی(کەیفییەت)ی حزووریە کە گرنگە. هەر ژنێکی کارامە و بە توانا لە شۆڕشدا دەتوانێ بە دەیان پیاوی هاوشانی خۆی بخاتە ژێر سێبەری حزووری سیمبۆلیکی خۆیەوە و ئەمە تایبەتمەندیی حزووری ژنە لە بواری سیاسی و نیزامی لە هەموو دنیادا. عەقڵی گشتیی دنیا لەو باوەڕەدایە کە نەتەوەیەک کە ژنانی سەرقاڵی سیاسەت و خەبات و شەڕن، نەتەوەیەکی بەهێز و جیددی و لە ئاکامدا سەرکەوتووە، بوونی ژن لە خەباتدا لە خۆیدا بوونێکی دوژمن شکێنە، بۆ تاکەکانی نەتەوە هیوا و وزەی زیاتر بەرهەم دێنێ و بۆ دوژمنیش ترسی زیاتر.

لەو لاشەوە پشت هەڵکردنی فێمێنیسم لە بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی و دژایەتی کردنی دەبێتە هۆی دوورکەوتنەوەی فێمێنیستەکان لە دەسەڵاتی داهاتوو و بێ تواناییان لە کاریگەریدانان لە سەر یاسا. فێمێنیسم گەر کۆمەڵە ئامانجێکی ڕوونی بۆ پرسی ژن هەبێت و خەباتی خۆی بە خەباتێکی ئەبەدی و زاتی بە دژی ناسیۆنالیسم نەزانێ، دەبێ لە بیری ئەوەدا بێت کە بە زووترین کات بە ئامانجەکانی بگات و بۆ ئەوەش مەعقوول نییە خۆی بێبەش بکات لە دەسەڵات و دارشتنی یاسا و بەڕێوەبەریی وڵات و بڕیاری سیاسی و کۆمەڵایەتی. دژایەتیی فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم، زیانی پێش سەرکەوتنی، بە ناسیۆنالیسم دەگات و دەبێتە هۆی بێبەش بوونی بزووتنەوەی نەتەوەیی لە هێزی ژن و زیانی پاش سەرکەوتنی، بە فێمێنیسم دەگات کە بێبەش بوون لە دەسەڵاتە.

بەڵام چۆن دەکرێ ئەم دوو بزووتنەوە دەمارگرژە بە سازانێکی شیاو بگەن و بتوانن هەم شۆڕشێکی نەتەوەییی سەرکەوتوو بەڕێوە ببەن هەم بە وڵاتێکی یەکسان و بە دوور لە هیرارشیی پیاوانە بگەن؟

بۆ گەیشتن بە وڵامی ئەم پرسیارە دەبێ سەرەتا لە پێناسە زاتی و قەتیس و تاک ڕەهەندییەکانی ناسیۆنالیسم و فێمێنیسم دەست هەڵبگرین و بزانین کە هەرکام لەو دوو چەمکە دەتوانن فۆرم و جۆری جیاوازیان هەبێت.

پێک گونجاندنی فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم

کام فێمێنیسم

وەک لە سەرەوە باس کرا نە فێمێنیسم و نە ناسیۆنالیسم هیچیان چەمکی تاکڕەهەند وخاوەنی یەک پێناسەی نەگۆڕ نین و وەکوو هەر بابەتێکی تری زانستی مرۆیی، زۆر فاکتۆر بۆ پێناسە کردنیان بوونی هەیە، بەردەوامیش

لە گۆڕاندان و بە مەبەستی چاکسازی و لادانی کەموکوڕییەکان، تیوری تازەیان بۆ پێشنیار دەکرێ.

پەیوەندیی نێوان فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم، هەر ئەوەندەی کە لە لای فێمێنیستەکانی چەپ و لیبراڵی ئوروپایی ڕوون بوو و بە نەفیی ناسیۆنالیسم دەگەیشت، بە پێچەوانەوە لە لای فێمێنیستەکانی وڵاتانی کۆلۆنی، هەمیشە جێگای باس و مشتومڕ بووە. هەر ئەوکات کە ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیسم، ناسیۆنالیسمی ڕەت دەکردەوە، ژنانی وڵاتانی بەکۆلۆنی کراو، دەیانبینی کە بزووتنەوەی ژنان لە ناو خەڵکی خۆیاندا نەک بە چالاکی بۆ مافی ژنان کە لەسەر دەستی بزووتنەوە نەتەوەییەکان دەستی پێ کردوە (نموونەی کێبێک و ئیرلەند و مەراکش و هیند و کۆریای باشور و هەروەها کوردستان، سەلمێنەری ئەو ڕاستییەن) سەرەتای حزووری کۆمەڵایەتیی ژنان لەو وڵاتانەدا، گرێدراوی بزووتنەوەی ناسیۆنالیستییە.

هەوڵی تیۆریزە کردنی دۆخی جیاوازی ژنانی وڵاتانی بەکۆلۆنی کراو یان جیهانی سێهەم لەگەڵ ئیدەکانی سپیڤاک، بیرمەند و فەیلەسووفی پۆست کۆلۆنیالیستی هیندی دەستی پێ کرد و بە کارەکانی چاندرا مۆهانتی و ڕانجو سودوهر، بە شێوەی تۆکمەتر لە سەر فێمێنیسم چڕ بووەوە و دەروازەیەکی دیکە لە بەرانبەر فێمێنیسمی زاتگەرای سپی[١] (شەپۆلی دوهەمی فێمێنیسمی وڵاتانی پێشکەوتوو) کرایەوە.

فێمێنیسمی سپی پێی وایە هەموو ژنانی جیهان لە ستەمێکی هاوبەش کە باوکسالاریی جیهانییە ئازار دەبینن و خەباتی ئەوان خەباتێکی هاوبەشە بە دژی دوژمنێکی هاوبەش و لەو ڕێگایەوە کۆدەنگییەکیان وێنا کردووە بە نیسبەت ڕەت کردنەوەی ناسیۆنالیزم، وەکوو پێکهاتەیەکی بە وتەی ئەوان زاتەن باوکسالار. ژن لەم ڕوانگەیەوە ئەویتری دنیایەکە کە پیاو ئەکتەری سەرەکییەتی و هەموو بیاڤەکانی داگیر کردووە. دیارە ئەم ڕوانگەیە خۆی بەرهەمی خوێندنەوەی فێمێنیسم و ئایین بوو (لە لایەن کەسانی وەک ڕۆزماری ڕادفێرد) کە دوو هێڵی سەرەکیی لێ جیا بووەوە. یەکیان هەوڵی سەرلەنوێ پێناسە کردنی ژنی لە ناو دەقی ئایینیدا دا و ئەوی تریان بە گشتی ئایین و دەرکەوتەکانی ڕەت کردەوە و لە ڕەتکردنەوەی ئایینیش، بە حاشا کردن لە کۆی کەلتووری ئەمڕۆی مرۆڤ گەیشت کە بە کەلتوورێکی باوکسالار پێناسەی دەکرد. لەم ڕوانگەیەدا ژن پەراوێزخراوێکی هەمیشەییە کە لە هەرکوێ بێت، یەک دوژمنی هەیە و ئەویش باوکسالارییە (یان بە قەولی فێمێنیستی کورد و فارس پیاوسالاری و لەم ساڵانەی دواییشدا نێرسالاریە) کە باڵی بە سەر هەموو بیاڤەکانی ژیانی مرۆییدا کێشاوە. بۆیە ژنانی جیهان کە خاوەنی بایۆلۆجیی هاوبەشن، دەبێ بە دژی بیری یونیڤێرساڵی باوکسالارانە یەک بگرن و هەمیشە ئەو مەودای نێوان خۆ و ئەویترەیان لە بیر بیت. ژنان بۆ پیکهێنانی خۆشکایەتیی جیهانی، دەبووایە هەر شتێک کە ئەوانی لێک جیا دەکردەوە وەکوو ڕەنگی پێست، زمان، نەتەوە، ئایین ،چینی ئابووری، دۆخی سیاسیی سەردەست و ژێردەست و ... هەمووی بخەنە پەراوێز و تەنیا ژن بوونیان بهێننە ناوەند.

لە وڵامی ئەم جۆرە پۆلێنبەندییەدا، مۆهانتی لای وایە کە بانگەشەی فێمێنیسمی سپی و جیهانی بۆ یەکسان زانینی هەموو ژنان و سڕینەوەی بەکگراوندی ئەوان و ناساندنی کێشەکان و داخوازییەکانی ژنی سپیی ئوروپایی وەکوو نموونەی هەموو ژنانی دنیا، جۆرێک لە تەقلیل گەرایی reductionism و خوێندنەوەیەکی سەقەت و یەکلایەنە و تەنانەت کلۆنیالیستییە کە بەسەر بزووتنەوەی ژنانی نەتەوە بە کلۆنی کراوەکاندا

دەسەپێ. ئەو پێی وایە ژنانی جیهانی سێهەم دەبێ بتوانن شـــوێنی خۆیـــان وەکوو ژن و چۆنیەتیی بەریەک کەوتنی شوناسی ژنانەیان لەگـــەڵ دۆخی نەتەوەیی، ئایینی، چینایەتی، سیاســـی و ئابووریی وڵاتی خۆیان بە وردی ئانالیـــز بکەن و خۆ لە ئەپـــڵای کردنی هەر جۆرە نوســـخەیەکی لە پێـــش ئامادەکراوی ژنانی دیکە ببوێرن.

فێمێنیسمی پۆستکلۆنیالیستی یا جیهان سێهەمی زۆر جار تاوانبار دەکرێ بەوەی کە دەستەبەرکردنی یەکسانیی وەکوو ئەولەویەتی خۆی دیاری نەکردووە و هەنگاوی جیددیشی بـــۆ هەڵناگـــرێ. بـــۆ نموونە فێمێنیســـمی ئانگلۆساکســـۆن و ئانگلۆکانادایی، هەمیشـــە فێمێنیســـمی ئیرلەنـــدی و کێبێکیـــان بە دواکەوتوو و لاواز ناوبردووە و کاتۆلیک بوون و ناسیۆنالیســـت بوونیان وەکوو دوو مۆرکی دژە فێمێنیست لە ناوچاویان داوە. نوێنەرانی ئەو ڕەوتەش لە وڵامدا دەڵێن ئەوان هەوڵ بۆ بردنەوەی سەرەوەی ستانداردی ژیانی ژنان و هەروەها کۆی کۆمەڵگاکەیان دەدەن. هەر بەو پێیەش لەگەڵ بزووتنەوەکانی دیکەی ناوچە و وڵاتی خۆیان وەکوو بزووتنەوە ناسیۆنالیستی یان مافی مرۆڤ و دیموکراســـیخوازی و هتد لە هاوکاریدان.

بەدەر لە گەنگەشەکانی نێوان فێمێنیسمی ســـپی (هەمان فێمێنیســـمی ســـیکۆلار) و فێمێنیسمی وڵاتانی کۆلۆنی و جیهانی سێهەم و ڕادەی ڕاست بوونی ئیدعاکانی هەرکامیان ئەو شتەی خوێندنەوەی پۆست کۆلۆنیالیستی دەیهێنێتـــە ناوەند، خـــودی پەیوەندییەکەیە کـــە تابعێکە لە بەســـتێنی بڵاوتـــری بیری کۆلۆنیالیستی و پەیوەندیی نێوان سەردەست و ژێردەســـت، کە لەودا سەردەست هەمیشە بە پێوەر و پێوانە دادەنرێ و ژێردەست دەبێ خۆی بە پێوانەی ئەو بپێوێ.

فێمێنیســـمی جیهانی ســـێهەم وەکوو ڕێچکەیەکـــی فکـــری گەر بۆ هەمـــوو ژنانی جیهانی ســـێهەم گرنگ بێـــت، بۆ ژنی کورد گرنگیی چەند قاتی هەیە، چون لە کوردستان هـــەم بەریەککەوتنـــی نێوان فێمێنیســـم و ناسیۆنالیسم زۆر زەقە و هەمیش زۆر ڕەوتی فێمێنیســـتی بوونیان هەیە (لە فێمێنیسمی ئێرانی و تورکی هەتا ئیســـلامی و سیکۆلار) کـــە پەیوەندییـــان لەگـــەڵ فێمێنیســـمی کوردســـتان هەمـــان پەیوەندیـــی کۆلۆنی و بـــە کۆلۆنیکراوە. بـــە پاڵدانەوە بـــە ڕوانگەی فێمێنیســـمی دەرەوەی ڕەوتـــی ســـەرەکی out of main stream بـــەو ئاکامـــە دەگەین کە گرنگترین کار و گەورەترین پێویســـتیی فێمێنیســـمی کوردســـتان، ئەمـــڕۆ ئانالیزی دۆخی تایبەتی ژنی کوردســـتانییە واتە ژنی کورد لە کۆنتێکســـتی سیاســـی و ئابووری و کەلتووریی کوردستاندا.

کام ناسیۆنالیسم

ئەگەرچی وەک پێشتر باس کرا ناسیۆنالیسم بەســـتێن و یارمەتیـــدەری لـــە دایک بوونی بزووتنـــەوەی ژنـــان لـــە وڵاتانـــی کۆلۆنی و جیهانی ســـێهەمدایە، بەڵام لە هەمان کاتدا، بزووتنـــەوەی نەتەوەیی، هەم لە فێمێنیســـم کەڵکی دڵخوازی وەرگرتووە و هەمیش هەوڵی داوە بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. بۆیە ناتوانین بڵێین پێک ناکۆک بوونی نێوان فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم، تەواو دەگەڕێتەوە بۆ فێمێنیسم؛ بەڵکوو کێشـــە و مەترســـییە زۆرەکانی وەها ناسیۆنالیســـمێک هەم بەرانبەر بە فێمێنیسم و هەم بەرانبەر بە ژیانی کۆی کۆمەڵگا دەبێ دیاری بکرێت.

ناسیۆنالیسمیش وەکوو فێمێنیسم خاوەنی چەندین جۆر و پێناســـەی جیاوازە، دژبەرانی ناسیۆنالیســـم (لەوانە فێمێنیسم) لایان وایە ناسیۆنالیسم هەمیشە سەرەتای شۆڤێنیسمە و بە بابەتێکی زاتەن ئەویتر ڕەتێن وەدرندەی دەزانن کە باوکســـالاری لـــە جەوهەریدایە. ئەم ڕوانگەیە دەتوانێ لەگەڵ ناسیۆنالیســـمی

باوکسالارانەدا patriarchal nationalism تەبا بێت، لەم شێوازەدا نەتەوە وەکوو بنەماڵە و هاوچەشنی بنەماڵەیەکی بایۆلۆجیکی سروشتی وێنا دەکرێ. هەمان ڕۆڵ کە بۆ ژن و منداڵ لە ناو بنەماڵەی نەریتیدا هەیە، گەورە دەکرێتەوە بۆ سەر هەموو نەتەوە. ئەم جۆرە لە ناسیۆنالیسم، پەیوەندیی نزیک و توندوتۆڵی لەگەڵ ناسیۆنالیسمی ئیتنیک تەوەرەدا ethnocentric nationalism هەیە کە نموونەی لە ناسیۆنالیسمی فارسی/ئێرانی و تورکی و عەرەبیدا دەبینین و دیارە تێگەیشتنی کوردیش لە ناسیۆنالیسم، زۆر جار شتێکی هاوشێوەی ئەوانەیە؛ بۆیە زۆرجار سیاسییە کوردەکان خۆ دەبوێرن لەوەی کە پێیان بڵێن ناسیۆنالیست و زیاتر وشەی نەتەوەخواز بەکار دەهێنن و لایان وایە نەتەوەخوازیی ئەوان وەها ناسیۆنالیسمێک نییە یان نایهەوێ وەها بێت.

لە ڕاستیشدا ئەو بۆچوونە دروست و پێویستە، چون وەها ناسیۆنالیسمێک لە بێخەوە لەگەڵ دۆخی فرەرەنگی کوردستاندا نایەتەوە و دەتوانێ کێشەی زۆر بنێتەوە.

ئانتۆنی سمیت، دوای ناساندنی ناسیۆنالیسمی ئیتنیک تەوەر باسی ناسیۆنالیسمی فرە ناوەند polycentric nationalism دەکات و دەڵێ بە پێی ئەم پێناسەیە هەر نەتەوەیەک مافی هەیە بەشێک بێت لە بنەماڵەی نەتەوەکان کە پێکەوە بە شێوەی یەکسان کۆمەڵگای ئێنترنەشناڵ پێک دێنن و ڕوونیشی دەکاتەوە کە زۆربەی بزووتنەوە ناسیۆنالیستییەکانی نەتەوە بەکۆلۆنیکراوەکان لە جۆری دوهەمن.

بۆ فام کردن و دابەزاندنی ناسیۆنالیزمی چەند ناوەند، پێویستە وێنای خۆمان لە ناسیۆنالیزمی قەوم تەوەر کە بە شتێکی زاتی و نەگۆڕ ناساراوە بگۆڕین. نەتەوە لەم پێناسەیەدا بریتییە لە کۆمەڵگایەکی گەورە کە ئەندامەکانی بە هۆی کەلتووری گشتیی هاوبەش، خۆیان لە نەتەوەکانی دیکە جیادەکەنەوە، لەم پێناسەیەدا هیچ جێگایەک بۆ توخمی نەگۆڕ و زاتی و لە پێش دیاریکراو بوونی نییە، بەڵکوو بەستراویی کەلتووری هاوبەشە کە بەردەوام لەگەڵ سنوورەکانی نەتەوە لە گۆڕاندایە. وەها ڕوانینێک بەرانبەر بە نەتەوە، چاوی لە داهاتووە نەک ڕابردوو و بەردەوام ئامادەییی ئەوەی تێدایە خۆی لەگەڵ ئایدیا و خەڵکانی تازە بەرۆژ بکاتەوە و هەردەم کەلتووری خۆی کە گۆڕانی بەسەردا هاتووە بخولقێنێتەوە.

ئەو دوو پێرسپێکتیڤە جیاوازە لەسەر ڕابردوو و داهاتوو گرنگترین خاڵی لێک جیاکردنەوەی ناسیۆنالیسمی مەیلەو شۆڤێنیسم و ناسیۆنالیسمی تەندروستە. ناسیۆنالیسمی ئیتنیک تەوەر کە زۆر مێژووی کەونارا هەڵدەداتەوە و لە دووی شکۆیەکی ناڕوون و وەهمی لە ڕابردوودا دەگەڕێ، زاتگەرا و خاوەنی وێنەیەکی چەقبەستوو لە نەتەوەیە کە زۆربەی جار لە نەریت و دەرکەوتە نەریتییەکاندا خۆی نمایش دەکات (لە جلوبەرگ و هەڵسوکەوت و سیستەمی بنەماڵەیی و کۆمەڵایەتی) ئەم ناسیۆنالیسمە هاولفە لەگەڵ گەردەلوولی ڕەگەزپەرەستی، ڕەتاندن، داگیرکاری، یەکدەست کردن، جینۆساید و کوشتن و دەمارگرژی و ئەگەری زۆری هەیە تووشی ئەو دەرئەنجامانە بێت. بە پێچەوانەوە ناسیۆنالیسمی فرەناوەند کە ڕوو لە داهاتووە و باوەشی بۆ جیاوازی کراوەیە، کەلتوور بە شتێکی لەحاڵی گۆڕاندا دەزانێ و ئاگایە بە دیالۆگ و بەریەککەوتنی بەردەوامی کەلتوورەکان و ئەو تێکەڵبوونانە بە فەوتان و لە ناوچوون نازانێ، بەڵکوو هەر شتێکی تازە بە زووترین کات دەکاتە بەشێک لە کەلتووری خودی و سنووری خودی و ناخودی نەک بە چەقبەستوویی، بەڵکوو بە چەوازی و توانایی خۆیی کردن دەپارێزێ، ئەم ناسیۆنالیسمە هاولفی بەرامە و نەسیمی

خۆسەری، کەرامەتی کۆیی، حاکمییەتی خودی و سەربەخۆییە و خاوەن ناسنامە و کەسایەتی بوونە و ئاسۆی وڵاتێکی کراوە و ئامادەی پێشکەوتن وێنا دەکات.

ئەگەرچی ئەم دوو ڕواڵەتە زۆر جار پتانسییەل و ئیمکانی تێکەڵاو بوونیان هەیە بەڵام گرنگە کە سنوورێک لە نێوانیاندا لە بەرچاو بگرین. ئەو سنوورە لە پرسی نێوخۆییدا زۆر باش دەتوانێ دیاری بکرێ.

ناسیۆنالیزم دوو ئامانجی هەیە: یەک ئامانجی دەرەکی کە بریتییە لە پاراستنی سەربەخۆیی وڵات و هەروەها حورمەت و حزوری بەرانبەر و یەکسانی لە فەزای نێونەتەوەییدا. دووهەم ئامانجی ناوخۆییە کە پێکهێنانی فەزایەکی یەکسان بۆ هەموو تاک و گرووپەکانە کە بتوانن لە ئاسایشدا لە مافە یەکسانەکانیان بەهرەمەند بن. واتە لەم ڕوانگەیەدا، عەداڵەتی کۆمەڵایەتییش وەک بەشێک لە ئەرکی ناسیۆنالیزم دێتە ئەژمار، چون پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە دۆخی دەرەکیی وڵاتەوە هەیە. ئەو ڕەهەندە ناوخۆییە گەر لە بەرچاو نەگیردرێ کێشەی ئاسایشی نەتەوەیی و ناکۆکیی ناوەکی دەنێتەوە کە لەسەر پێگەی جیهانیی وڵاتیش کاریگەری دادەنێ و لەرزۆکی دەکات و تەنانەت لەوانەیە تووشی هەڵوەشانەوەی بکات. لەم سۆنگەیەوە ناسیۆنالیزمی فرەناوەند ئیمکانی ئەوەی تێدایە کە ئاوڕ لە جیاوازییەکانی ناو پێکهاتەی نەتەوە بداتەوە و دەنگی هەموو گرووپەکان (لەوانە فێمێنیستەکان) ببیستێت و لە دەسەڵاتدا بەشداریان بکات.

لێرەوە پێناسەی زاتگەرایانە بۆ ناسیۆنالیزم کە وەکوو ئایدیایەکی ئیقتدارخواز و تۆتالیتێر ناسراوە دەتوانێ ڕەت بکرێتەوە و ناسیۆنالیزم و ئەم چەمکە ببێت بە خاوەنی پێناسەیەک کە بنبەستە هەنووکەیییەکانی فامی تیوریی ناسیۆنالیزم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا، تا ڕادەیەکی زۆر بکاتەوە و ئاسۆی ڕوونتر بۆ ناسیۆنالیزم و نەتەوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەراست بنەخشێنێ.

دەبێ بزانین چاوەڕوانییەکانی پێشوو لە نەتەوە وەکوو یەکەیەکی یەکدەست و هەوڵدان بۆ یەکدەست کردن نە لە ڕاستیدا ئیمکانی هەیە و نە کاریگەرە، هەر وەک هەوڵەکانی سەد ساڵی ڕابردوو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا نیشانی داوە هەوڵی زاڵ کردنی یەک پێناسەی ڕوون و هاوبەش لە سەرەوە و داسەپاندنی بە سەر تاک و گرووپەکانی کۆمەڵگادا بێ ئاکامە. نەتەوە بریتیە لە پێکهاتەی جۆراوجۆری گرووپی، عەشیرەیی، ناوچەیی، زمانی، ڕەگەزی و چینایەتیی جیاواز کە کۆدەنگی لە سەر کەلتوورێکی تایبەت کۆیان دەکاتەوە و تا کاتێک هەست بە سەپاندن نەکەن هانیان دەدات بۆ پاراستنی کیانی نەتەوەیی هاوبەشیان تێبکۆشن.

فێمێنیسم وەکوو نوێنەری بەشێکی پەراوێز خراوی کۆمەڵگا لە وڵاتانی ژێر دەست و داگیرکراودا، دەبێ بتوانێ لە جیاتی دژایەتیی ناسیۆنالیزم، بچێتە ناو دیالۆگی هۆشیارانە لەگەڵی و کاریگەری لە سەر دیسکۆرسی نەتەوەیی دابنێ و بەرەو پاراستنی بەرژەوەندیی ژنان پاڵی پێوە بنێت. چالاکانە بەشداری پاراستنی کەرامەتی نەتەوەیی بێت و لە هەمان کاتدا ئاگاداری کۆنترۆڵکردنی ناسیۆنالیزمی باوکسالار و زاتگەرا بێت و هەوڵی بنەمایی بۆ گۆڕانی بدات. بەرەڵا کردنی پرسی داهاتوی نەتەوە و گرنگی نەدان پێی و بە دواکەوتوو ناوزەد کردنی ناسیۆنالیزم، نەک تەنیا پرۆسەی ڕزگاریی نەتەوەیی وە دوا دەخات، (بە هۆی لەدەستدانی ژنانی چالاک کە بەشێکی گرنگ لە هێزی مرۆیی و کارای کۆمەڵگان)، بەڵکوو خودی فێمێنیسم و داهاتوی فێمێنیسمیش تووشی قەیران دەکات و خاوەنداریەتی و بەڕێوەبەری و دەسەڵاتداریی داهاتوی وڵات، بە تەواوی دەخاتە دەستی ناسیۆنالیسم

و هیچ یارمەتییەک بە چارەسەریی کێشەکانی فێمێنیستان نادات. فێمێنیسم بە دژایەتیکردنی ناسیۆنالیسم، خۆی دەکات بە ئەویتری پێکهاتەی نەتەوەیی و وەها دژبەرییەک زیانی جیددی بە ئاسایشی نەتەوەیی و بەرژەوەندیی هەموان و لەوانە فێمێنیسم دەگەیێنێ.

لە کۆتاییدا

زانستی مرۆیی زیاتر لە نیوسەدەیە کە خۆی لە ژێر پێناسە ڕەها و نەگۆڕنوێنەکان دەرهێناوە و مەزن گێڕانەوەی مۆدێرنیستی و پۆزیتیڤیستی، گەر بە چەکوشی ڕەخنە و ئانالیزی نوێ ورد و شی نەکرێتەوە قسەیەکی ئەوتۆی لە بەرهەمهێنانی زانستی ئەمڕۆی دنیادا نییە. ڕێچکەی نوێی زانستی مرۆیی بە تایبەت بۆ ئەو نەتەوە و گرووپانە کە لە مەزن گێڕانەوەی مۆدێرنیستیدا بە پەراوێز کەوتوو، وردەکەلتوور و تابعی سروشتی کەلتوورە بە ناو مەزنەکان ناودێر کرابوون، دەرفەتێکی باش و گرنگە بۆ چەمکاندن conceptualization ی دۆخی تایبەتی خۆیان و دەرهاتن لە ژێر هێژمۆنیی دەسەڵاتی فکری و فەرهەنگیی نەتەوە و گرووپە سەردەستەکان.

کورد بە هۆی ئەوەی بەشی گەورەی زانستی خۆی بە واستەی زمانی وڵاتە داگیرکەرەکانی وە دەست هێناوە، فامی لە چەمکە نوێیەکان هەمان ئەو شتەیە کە داگیرکەران لە ڕەوتی دارشتنی ستراتێژیی سیاسی و کەلتووریی خۆیاندا پەسەندیان کردووە، واتە ناسیۆنالیسمێک کە کورد بە شێوەی نەریتی دەیناسێ، هەمان ناسیۆنالیسم بە پێناسەی سەدەی نۆزدەیە کە وڵاتانی داگیرکەری کوردستان بە پێویست نازانن ئاڵتێرناتیڤی بۆ بخەنە بەردەست. ناسیۆنالیسمێک کە دەتوانێ سەرکوتی نەتەوە ژێردەستەکان پاساو بداتەوە. هەروەها فێمێنیسمێک کە کورد دەیناسێ هەمان فێمێنیسمی سیکۆلار و بەرواڵەت جیهانییە کە لە ڕێگای فێمێنیسمی ئێرانی و تورکی و عەرەبییەوە بە کوردستان گەیشتوە و هیچ گرنگییەک بە باسە نوێیەکانی فێمێنیسمی جیهان سێهەمی و فێمێنیسمی ناسیۆنالیستی نادات. ئەم جۆرە خۆ دیتن لە چاویلکەی دیاریکراوی ئەویتری داگیرکەرەوە، ناتوانێ ئاسۆیەکی ڕوون و نوێ بە ڕووی جیهانی فکریی کوردستاندا بکاتەوە و پێویستە کە توێژی بیرکەرەوەی کورد هەوڵ بۆ دارشتنی تیوریی نوێ بۆ مەفاهیمی ژیانی سیاسی و کەلتووریی مرۆڤی کورد بدات و بە هەمان شێوە پێویستە کە چالاکی سیاسی و چالاکی فێمێنیستی، بە ڕوانگەیەکی بەرینتر و سەرچاوەی ڕەسەنتر و بەرۆژتر، لە بیاڤی چالاکیی خۆیان بڕوانن. بەو شێوەیە دەتوانن هەم بە فامێکی دروستتر لە خۆیان بگەن و هەمیش بتوانن ڕێگاچارەیەک بۆ ناکۆکییە بەڕواڵەت بنەماییەکانیان بدۆزنەوە.

پەراوێز

[١]. ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیسم بە پێی ئەوەی لە بەرانبەر کام جۆری فێمێنیسمدا پێناسە بکرێ ناوی جیاوازی لێ دەنرێ، گەر لە بەرانبەر فێمێنیسمی ئایینیدا بێت، بە ناوی فێمێنیسمی سیکۆلار دەناسرێ، گەر لە بەرانبەر فێمێنیسمی ژنانی ڕەنگین پێست و غەیری ئوروپاییدا بێت، بە ناوی فێمێنیسمی سپی دەناسرێ، گەر لە بەرانبەر فێمێنیسمی ناسیونالیستیدا بێت، بە ناوی فێمێنیسمی سەروونەتەوەیی دەناسرێ؛ بەڵام هەموو ئەم ناوانە یەک بەرانبەری واقیعییان هەیە کە هەڵگری هەموو ئەم تایبەتمەندییانەیە. بۆیە بەکارهێنانی ناوی جیاواز بۆ ڕەوتی سەرەکی main stream فێمێنیسم لەم نووسینەدا هەڵگری مانای جیاواز نییە و بە پێی جێی بە کار هێنان، یەکێ لەو ناوگەلە هەڵبژێردراوە.

لەم نوسراوهیەدا پێداگری لە سەر وشەی باوکسالارییە لە جێی پیاوسالاری، وەرگێڕانی دەقاودەقی وشەی patriarchism باوکسالارییە و بە دروستییش تەعبیر لە کۆمەڵگایەک دەکات کە وەکوو بنەماڵە پێناسە دەکرێ و هێزی باوکانە و کۆی بەهاکانی بنەماڵەیەکی باوک تەوەر لە لووتکەی هیرارشیی کۆمەڵگادایە، پیاوسالاری بە ڕای نووسەر وەرگێڕانێکی هەڵەیە کە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی تێیدا لادراوە و تەنیا جیاوازیی ڕەگەزی تێیدا بەرجەستەیە.

ڕامانێک بۆ پرسی ژنی کورد
لە نێوان کۆلۆنیالیزم و جنسدا

شەهلا دەباغی

”

شەهلا دەباغی (١٩٦٤) توێژەری بواری ئەدەبی و پرسەکانی جێندێری و ژنان، دانیشتووی ستۆکهۆڵمە. بواری سەرەکیی لێکۆڵینەوەکانی، شیعر و ڕۆمان بە ڕوانگەی جێندێرییە. تا ئێستا چەندین وتار و سێ کتێبی چاپ کراون.
ڕوانگە و بیرمەندانێک کە زیاترین کاریگەرییان لەسەر دنیای فکری و نووسینی شەهلا دەباغی هەبووە بریتین لە: ڕوانگەی ڕەخنەگرانەی جێندێری، تیۆرییەکانی دژە کۆلۆنیالیستی، بیرمەندانی مەکتەبی فراُنکفۆرت و بیرمەندانێکی وەک نیچە، ئادۆرنۆ، فۆکۆ، ئارێنت، کریستێڤا.

“

بەڵێ پشکووتن ژانی هەیە
ژانی هەیە ئەوەی گەشە دەکا!
Karin Boye 1900-1941
بیرمەندی سویدی

بە رای فیلسووف، یاساناس و چالاکی مافەکانی شارۆمەندی و ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن (Afro-Americans)[١] کیمبێرلێ ویلیامز گرێنشاو (Kimberlé Williams Crenshaw لەدایکبووی١٩٥٩)، دۆخی ژنێکی ئەفرۆئەمێریکەن وەک ئەوەیە کە لەسەر چوارڕێیانێک ڕاوەستابێ و ماشینەکان لە چەند لاوە لێت دەن. بە ژنی ئەفرۆئەمێریکەن دەگوترێ ئەگەر کێشەت هەیە کێشەکەت یا نژادییە یا جنسی. بەڵام ئەمە ڕاست نییە چونکە ژنی ئەفرۆئەمێریکەن هاوکات لە هەموو لایەکرا خەسارەت دەبینێ، کەچی هەرکام لە پێکهاتەکانی کۆمەڵگا بەرپرسایەتیی لە ژێرپێ نانی مافەکانی ژنی ئەفرۆئەمێریکەن لەخۆیان دادەرنن. حەقیقەت ئەوەیە کە پێکهاتە جۆراوجۆرەکانی نابەرابەری، هەموو ویکرا ژنی ئەفرۆئەمێریکەن نەک هەر لە پەراوێز دەخەن، بەڵکوو هەڵاواردەی دەکەن و دەبنە هۆی ژێردەست مانەوەی. لەو چوارڕێیانەدا پێت دەگوترێ ئەگەر تۆ ئەفرۆئەمێریکەن بی و بەهۆی ژن بوونەوە زوڵمت لێ کرابێ، ئەوە وەک جنس زۆڵمت لێ کراوە و ئەگەر بە هۆی ڕەنگی پێستەوە زوڵمت لێ کرابێ، ستەمەکە ستەمی نژادییە. بەڵام بە رای کرێنشاو، هەمووی ئەم پێکهاتانە تێکدەهاڵێن و بەریەککەوتنی ژێردەستییەکان، ژنی ئەفرۆئەمێریکەن لە پۆزیشوون/پێگەیەکدا دادەنێن کە لە چەندین لاوە ژێردەستەیە و دەکەوێتە بەر ئازار و هەڵاواردن؛ بەهۆی جیاوازیی فیزیکیی/ جنسی ژن بوون، ڕەنگی پێست، چینایەتی، ئایدێنتیتی جیاوازیی سێکسوالیتی، کەمئەندامی و هتد. کرێنشاو باسێکی بێ وێنە دەکا و نموونە دەهێنێتەوە و دەڵێ ئێمە هەموو ناوی ئەو پیاوە ئەفرۆئەمێریکەنانەمان وەبیرە کە پۆلیس کوشتوونی و ماسمێدیا باسی کردوون، بەڵام ئەو ژنە ئەفرۆئەمێریکەنانە ناناسین کە ئەوانیش لە هەمان دەورەدا، بە زەبروزەنگی پۆلیس کوژراون. کرێنشاو، ئەم بەریەککەوتن و ویککەوتنی ژێردەستی و پێکهاتانە ناو دەنێ: تێک تەنراویی ڕووبەرکانی ژێردەستی Intersectionality.[٢]

بۆ کرێنشاو ئینتێرسێکشنالیتی

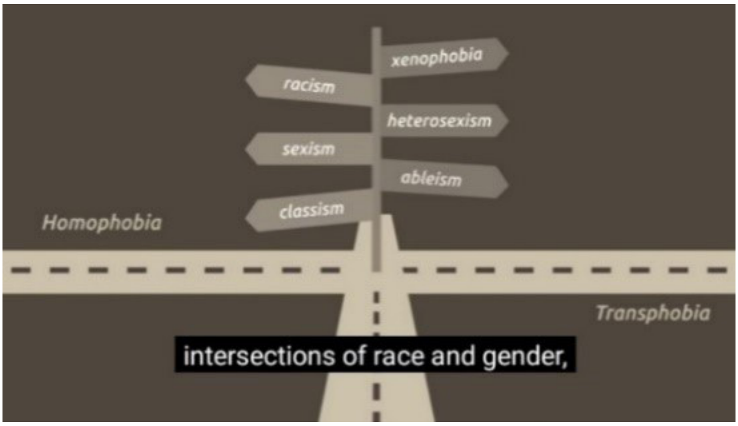

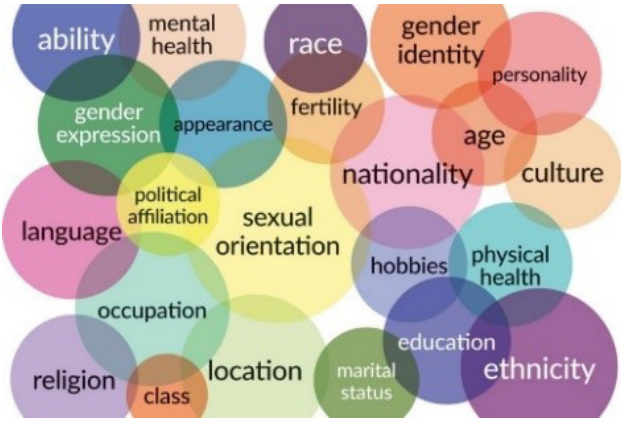

ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەیە. ئەم ڕوانگەیە ڕیشەی لە بۆچوون و تیۆرییەکانی پۆستکۆلۆنیالی، تیۆریی ڕەخنەیی و ئەزموونی ڕۆژانەی ئەفرۆئەمێریکەنەکاندایە. خودی ڕوانگەی ڕەخنەیی بە تیۆریی چینایەتیی مارکس و قوتابخانەی فرانکفۆرت و کەسانی وەک ئادۆرنۆ و مارکۆزە و دواتر کەسانی وەک هابێرماس دەناسرێتەوە. چەمکی ئینتێرسێکشنالیتی (بە فارسی «درهم تنیدگی»یان بۆ داناوە) نایەکسانیی نژادی[٣] و نایەکسانیی جنسییەتی دێنێتە بەرباس و پێی وایە بۆ وێنە ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن تەنیا بە هۆی جنس و فیزیکی ژن بوونەوە نییە که ژێردەستەن، بەڵکوو هۆکار و پێکهاتەی دیکەش بۆ ژێردەستەبوون کاریگەرییان هەیە. ئەگەر ژنێکی سپی بە هۆی ژن بوونەوە ژێردەستە بێ ئەوە ژنێکی ئەفرۆئەمێریکەن چەندین جار ژێردەستەیە. واتە جیا لە ژن بوونی، فاکتگەلی وەک ڕەنگی پێست، شوێن و ناوچەی ژیان، ئابیلێتی/ناتوانایی و کەمئەندامی، چین و تەمەن، کاریگەرییان لەسەر هەڵاواردەیی و ژێردەستەییی ئەودا هەیە.

جووڵانەوەی «فێمینیزمی ڕەش/ Black Feminism»[۴] لە سەر بناخەی ئەزموونەکانی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن دروست بوو و

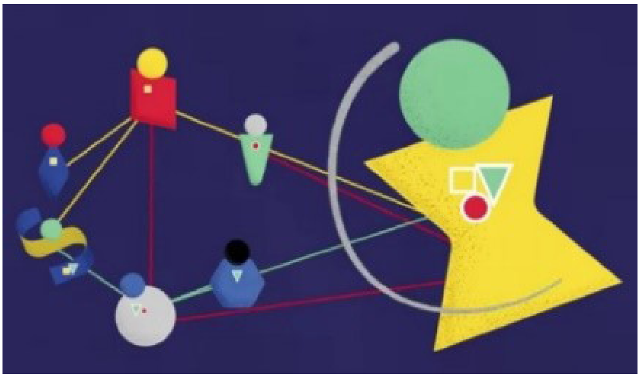

ئێتنیسیته، ڕەنگی پێست، جنس، چین، دین، کەمئەندامیی (دواتر تەمەن، ستایلی جلوبەرگ، هتد هاتوونەتە ناو باسەکان) بۆ ژێردەستەییی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن لەبەرچاو گرت. فێمینیزمی ڕەش پێی وایە کە ناکرێ ئەزموونەکانی ژنێکی ئەفرۆئەمێریکەن تەنیا بە ڕەشییی پێست (سپی نەبوون) شی کرێنەوە، بەڵکوو دۆخی ژنی ئەفرۆئەمێریکەن دەبێ بە ڕوانگەی تێکهاڵان و یەکبڕی و بەریەککەوتنی پێکهاتە و ڕووبەرەکان (Intersektionellt perspektiv) تاووتوێ بکرێ. ئەمە بوو بە بیر و هزر و میتۆدۆلۆگییەکی نوێ و هاوچەرخ بۆ نیشاندانی دەسەڵات و هێژموونی پێکهاتە و هیرارکییەکان و باس لەسەر کێشەکانی ڕاسیستی و تێگەیشتن لە دۆخی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن. ئەم جووڵانەوەیە بەتایبەت لە ئەمریکا لە دوای ۱۹۶۰ـەکان وڵامێک بوو بە پەراوێزی و ژێردەستەییی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن و هەوڵ بۆ مافە شارمەندییەکانیان.

هەر لێرەدا دەبێ ئاماژە بە جیاوازییەکی فێمینیسمی ئەورووپایی و ئەمریکایی بکرێ. لای فێمینیستە ئەمریکاییەکان، بنەماکانی ژێردەستەیی و هەڵاواردەیی[۵] زیاتر بریتین لە ئێتنیسیتە، ڕەنگ، چین، ئابیلیتی لە کاتێکدا لە وڵاتێکی وەک سوید فێمینیستەکان زۆر باسی هەڵاواردنی چینایەتی ناکەن؛ گەرچی خودی پەیوەندی و بنەمای چینایەتی، پێکهاتەیەک دروست دەکا کە مۆری خۆی لەسەر ژیان و گەشە یا گەشەنەکردنی تاک دەدا.

فێمینیزمی ڕەش پێی وایە ژێردەستەییی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن و ژنانی سپی، لە بنەڕەترا لێک جیاوازە و ڕەخنە لە فێمینیزمی سپی دەگرێ کە بەرییە لە ڕوانگەیەکی بەرفراوان و ئینتێرسێکشنال. لەناو بیرمەندەکانی ئەم جووڵانەوەیەدا دەکرێ ئاماژە بە زۆر ناو بکرێن کە گرینگترینیان ئانجێلا دێیویسە.

ئانجێلا دێیویس، زیاتر بە ڕوانگەیەکی چەپ دەڕوانێتە پرس و کێشەکانی ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن. دێیویس پێی وایە کە ئەو، بەو مانایەی کە فێمینیستە بورژواکان هەن، فێمینیست نییە. ئەو خۆی وەک ڕەشێکی شۆڕشگێڕ دەناسێنێ؛ «من ڕەشێکی شۆڕشگێرم». دێیویس ڕەخنە لە ڕەوتی زاڵی بزوتنەوەی فێمینیستیی سپی دەگرێ. یەک لە ڕەخنەکان ئەوەیە کە ڕەوتی زاڵ و سپی دەیهەوێ وەک کاتێگۆری باس لە ژن بکا کە لەسەر بنەمای خواستی ژنانی سپی پێکدێ. ئەوان بەهۆی سپی بوونیان پێگەیەکی باشتریان لەناو کۆمەڵگادا هەیە و کێشەی نژادیان نییە و تا ڕادەیەک دەستیان بە پلە بەرزەکان دەگا و بە کەمێک خۆماندووکردن دەتوانن بگەنە دەسەڵاتە جیاوازەکان. بەڵام ئەو ڕەوتە زاڵەی فێمینیزم کە ژنانی سپی نوێنەرایەتیی دەکەن، دەیهەوێ ستانداردەکانی بزوتنەوەکەش دیاری بکا. بە ڕای ئانجێلا، بزوتنەوەی بورژوا فێمینیست، ناتوانێ لە دەرد و کێشەی ژنانی خوارەوەی کۆمەڵگا، ژنانی ئەفرۆئەمێریکەن و هەژار کە کۆمەڵێک کێشەی سیاسی، نژادی و ئابووریيان هەیە بگا، هەر بۆیە ژن وەک کاتێگۆری باس و پێناسە دەکا. دێیویس بە ڕوانگەیەکی جیاواز لە ڕەوتی زاڵ، باس لە هیوای شۆڕشگێرانە دەکا. هیوای شۆڕشگێرانە ئەو هیوایەیە کە پێی وایە لەخۆگرتن[۶] و فرەکولتووری[۷] بۆ چارەسەرکردنی پرسەکانی ژنان و پرسی نژادی کافی نین و تەنانەت لەبەرامبەریاندا ڕادەوەستێ و دەڵێ ئێمە وەک ژنانی شۆڕشگێر نامانهەوێ ئینکلووژنی کۆمەڵگایەکی ڕاسیستی بین و خودی ڕاسیزم و هەڵاواردنی نژادی ڕەد دەکەینەوە. لەخۆگرتن و فرەکولتووری خۆیان بەرهەمهێنەری کۆمەڵگای ڕاسیستین.[۸]

ڕەخنە لە چەندفەرهەنگی کە هەموو «ئەوانیتر» لەناو خۆیدا قووت دەدا تا هێژمۆنی و نفووزی خۆی بەردەوام پەرە پێ بدا، لە

لای بیرمەنــدی دیکــەش دەبینرێ. هومی بابا،[٩] پۆستکۆلۆنیالیستی هیندی-ئەمریکی و پرۆفێسۆری ئەدەبیات لە هاروارد و سەر بە مەکتەبی تیۆریــی ڕەخنەیی باس لەوە دەکا چۆن کۆلۆنیالیســت لە ڕێــگای کولتوورەوە دەچێتــە بن و بناوانی نەتــەوەی داگیرکراو. بابا پێی وایە کە «ژێردەست» دەبێتە جۆرێک لــە mimicry/ لاســاکەرەوەی بالادەســت، جۆرێک لە سۆسیال ئایدێنتیتی.[١٠] ئەندامانی کۆمەڵگای داگیرکراو بۆ ئەوە بتوانن هێندێک بجولێنــەوە دەمامــک لــێ دەدەن و ئەدای داگیرکــەر دەردێنن و کولتــووری داگیرکەر لەخۆیان هەڵدەســوون و لەبەری دەکەن بە بێ ئەوە ببنە هاوتا و هاوشانی داگیرکەر. ئەم ئەدادەرهێنانە زیاتر لە پەڵەیەکی پیس دەچێ تا ڕەســەن بوون. میمیکــی ئێمکانی جۆرە بوون و فەزایەک دەداتە داگیرکراو کە خودی داگیرکەر پێویســتی پێیە. «تۆ دەبێتە ســپی بەڵام نەک بە تەواوی.» هومی بابا ئەمە دێنێتە بەر باس کە داگیرکــەران، چەند فەرهەنگی و تێکەڵاویــی کولتــوورەکان لەبەرانبــەر «جیاوازیــی فەرهەنگــی»دا دادەنێن. بە ڕای بابا لە ڕاســتیدا داگیرکراو بــە جێی ئەوەی جیاوازییەکانی فەرهەنگی خۆی بەرجەســتە کاتــەوە و ئایدێنتیتیــی خۆی لــە بەرامبەر ئەویتردا دروست بکا، دەبێتە ئۆبژە. داگیرکراو بە جێی ئەوە کە کۆلۆنیالیزم وەک شــتێکی دوور چــاو لێ بکا بەناوی چەندفەرهەنگییەوە دەکەوێتــە داوی داگیرکــەر. داگیرکــەر بــەردەوام خۆی لە هەمــوو کەلێن و قوژبنی کولتــووری داگیرکراودا مــەلاس دەدا. بەڵام بابا دەڵێ «جیــاوازی فەرهەنگی»، لە بەرانبەر «چەندفەرهەنگــی»دا ڕادەوەســتێ و هەردوو لایەن هاوتەراز دەبــن. جیاوازیی فەرهەنگی بەشــێکە لە دروســتکردنی هۆوییەتی خود، بــەڵام چەند فەرهەنگــی دەتکاتە کاتێگۆری و وەک ئۆبــژە هەڵدەســەنگێنێ. هــاوکات بێتەفاوەتــی/Ambivalence[١١] دەبێتە هۆی ئەوە کە کۆلۆنیالکراو وەک سکەیەکی دووڕوو هەڵگــری ناتەبایی بــێ و بێتەفاوەتی دەبێتە هۆی دابەشبوون و پرشوبڵاویی ئایدێنتیتی.

جەوهەرگەراییی ستراتێژیکی

بیرمەنــدی Spivak Gavatri Chiakravorty هیندی-ئەمریکایی لــە کتێبە بەناوبانگەکەی خۆیــدا ئایا ژێردەســت دەتوانێ بــدوێ؟[١٢] باس لە ژنانی کاســتەکانی خوارەوە دەکا کە چۆن قوربانی هاوکاتی چەندین سیســتەم و پێکهاتەن؛ کۆلۆنیالیزم، پیاوســالای و داب و ئایینی کاستی خۆیان. سپیڤاک باس لە ژنانی بێوە دەکا کە دەبێ دوای مەرگی مێردەکانیان خۆیان بســووتێن و نەریتی «ســاتی» دێنێتە ژێر ڕەخنــە،[١٣] و ئاماژە بــەوە دەکا کە ئەم خۆســوتاندنە، زۆرجــار بــە شــێوەیەک لە لایەن خزم و کەســی پیاوەکانەوە بۆ دەست بەسەرداگرتنی ماڵ و مڵکی پیاوی کۆچکردوو بــووە کە بــە میرات بە ژن نــەگا و هاوکات باس لە یاســاکانی بریتانیایی بۆ لەناو بردنی ساتی دەکا کە لەڕاستای بەرژوەندیی ئابووریی داگیرکەرا دابووە. ســپیڤاک لــە کتێبەکەیدا ڕەخنە لە دێلووز و فۆکۆ دەگری و دەڵێ فۆکۆ پێی وایە ڕووناکبیر نابێ لە جیاتی بندەســت قسە بکا. ئەو هاوکات لەگەڵ ڕەخنە، باسێکی گرینگ لەژێر تیشــکی هــەژدەی برومیری مارکس لەمەڕ نوێنەرایەتی و نیشــاندانەوەی پرســی چینــەکان (represent, re-present) دەورووژێنێ.[١۴] ســپیڤاک پێی وایە بندەست خۆی ناتوانێ قســە بــکا، هەربۆیــە ئەرکی ئەخلاقیــی ڕووناکبیرانە کە باســی پرســی Subaltern/ بندەستانی بێ دەنگ[١۵] بکەن و داکۆکیکەری مافی ئەوان بن.[١۶]

ســتراتێژیی جەوهەرگەرایی/ Strategic Essintialism چەمکێکی تری ســپیڤاکە.[١٧] ســپیڤاک دەڵێ گرووپە ژێردەستەکان، ژنان، گرووپــە ئێتنیکییــەکان و کۆلۆنیالکراوەکان دەتوانن بۆ ماوەیەکی ســنووردار، ســەرەڕای

جیاوازییەکانیان لــە دەوری خاڵ و ئامانجی هاوبەشــدا کۆ ببنــەوە و بــۆ ئامانجەکەیان هەوڵ بدەن. سپیڤاک لە ڕووی فەلسەفییەوە دژبــە جەوهــەر و زاتە بەڵام پێــی وایە کە ئەم ســتراتیژییە کورتخایەنەی جووڵانەوەی ژێردەســتەکان، دەتوانێ پابەندی، پێناســە و هاوهەســتی پێک بێنێ.[١٨] ســاڵانی دواتر ســپیڤاک لەوە نارەحەت دەبێ کە چەمکەکە بە هەڵە بۆ وێنە لە لایەن ناسیۆنالیستەکانەوە کەڵکــی خراپی لێ وەرگیراوە و نارازی بوونی خۆی دەردەبڕێ گەرچــی خودی چەمکەکە هەر بەکەڵک دەزانێ.[١٩]

ئێپیستێمۆلۆگیی کوردایەتی
Epistemology of the Kurdism

وشــەی «کوردایەتی» زیاتر لە ڕێگای شــیعر و ئەدەبیاتــەوە وەبــەر گوێ کەوتــووە بەڵام وەک چەمکێک لە چوارچێوەی فەلســەفەی سیاســیی مۆدێرنــی کوردیدا تازەیــە و بە هەوڵ و نووســینی هێندێک ئاکادێمیست و نووسەر، خەریکە تیۆریزە دەکرێ و تا ڕایەک بۆتە لقێکی ســەربەخۆ. زانستێک کە لەسەر ئەزموونی سەدان ساڵە بنیات نراوە. زانستێک کــە پێمان دەڵــێ هیچ ڕێگایــەک جگە لە دەوڵەتێکی کوردی ناتوانێ مافە سروشــتی و یاســاییەکانی تاک و کۆی کورد دەستەبەر بکا.

یەکێــک لە بیرمەندانی کــورد، ئەییووب کەریمــی مامۆســتای زانکۆی ســۆران، لە وتارێکــدا چەمکی کوردایەتــی (Kurdism) دێنێتە ئاراوە. مەبەستی کەریمی لە کوردیسم ئیدیۆلۆژییەکی تایبەتە. بە ڕای ئەو بیرمەندە، کوردایەتی هەتا ســەدەی بیستەم ساکار و لە جۆری ناسیۆنالیسمێک بووە کە زیاتر بەرگریی کردووە تا هێرش. دوای شۆڕشــی ئۆکتۆبری ڕووســیە، بە تایبەت دوای شــەڕی دووهەم، کوردیسم تێکەڵاوی ئیدەی سۆسیالیزم دەبێ کە خۆی لە بەرنامەی حیزبەکانی کوردستاندا نیشــان دەدا. بە ڕای کەریمــی کاریگەریی ئەرێنــی یــا نەرێنیی ئــەم ڕەوتە لەســەر جووڵانــەوەی کوردی زۆر جار دێتە بەر باس، بەڵام بە دڵنیاییەوە دەتوانین باس لەوە بکەین کە ئەگــەر بیری سۆسیالیســتی کاریگەریی لە ســەر جووڵانەوەی کوردی دانەنابا، ڕەنگە کوردەکانیــش وەک فارس و تورک و عەرەب کەوتبانە ژێر کاریگەریی ئیســلامی سیاسی و جووڵانەوەی کوردی، سێکۆلار نەبا.[٢٠]

بە ڕای کەریمی دوای تێکچوونی یەکێتیی ســۆڤیەت و دەوڵەتانی ڕۆژهەڵاتی ئەورووپا، هێندێک ئیدیۆلۆژیی دیکە لەسەر جووڵانەوی کورد کاریگەریان بووە لەوانەش فێمینیسم و ژینگەپارێزی. گەرچی پێشــتر مافەکانی ژنان لە سۆسیالیزمدا باسی کرابوو بەڵام بە ڕای ئەو «فێمینیسم جگە لە بەشداریی ژنان داوایەکی زۆر ڕادیکاڵتــری هەبوو، ئەویــش ڕوانینێکی تەواو ژنانــە بۆ هەموو بابەتــەکان بەتایبەتی بۆ ناسیۆنالیســم بوو. کۆمەڵگەی کوردستان وەک کۆمەڵگەیەکی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە دەست هەموو ئەو نەهامەتییانەوە دەناڵێنێ کە کۆمەڵگەکانی دیکەی ئەو ناوچەیە گیرۆدەیانن بەڵام لە کوردســتان کێشــەیەکی دیکەش هەیە ئەویش کێشــەی نەتەوایەتییە کە باڵی کشاندووە بە سەر هەموو کێشەکانی دیکەدا. هەر بۆیە فێمینیســم لە کوردستان ناچار بوو خەباتی خۆی لــە خەباتی نەتەوایەتی و هەتا ڕادەیەک لە خەباتی چینایەتی گرێ بدا.»[٢١]

لە پێشەکیی وتارەکەی خۆیدا، پێکهاتەی ئیدیۆلۆژیــی کوردایەتــی، کەریمی دەچێتە ســەر باســێکی گرینگی تیۆریک لە ســەر «پەیوەندیی دال و مەدلوولەکان»، و ڕای لاکان دێنێتــە بەر باس. لاکان پێی وایە: ١. دال لە مەدلــوول گرینگترە، ٢. دال و مەدلوول تەنیا لە «پــوان دۆ کاپیتــۆ»[٢٢] دا یەک دەگرنەوە ئەویــش بە شــێوەی کاتی. بــە ڕای لاکان ئەو شــتەی دەبێتە هۆی ســەقامگیر بوونی واتــا، دالێکی دیکەیــە: Master- signifier /

دالی گـــەورە. دالی گـــەورە دالێکە کە خۆی بـــێ مەدلوولە و دەبێتە هـــۆی یەکگرتنەوەی دالەکانی دیکەی نێو سیستەمی واتایی لەگەڵ مەدلوولەکانیان.[٢٣]

کەریمی لـــە بەردەوامیی وتارەکەیدا باس لەوە دەکا کە ئێستا ئێمە ئیدیۆلۆژییەکمان بە ناوی کوردیســـم هەیە کە لە چەندین توێژی جیاواز پێکهاتووە؛ ناسـیۆنالیزم، سۆسیالیزم، فێمینیـــزم و ژینگەپارێـــزی. هـــەر کام لەم دالانـــە لە دەوری دالی مەزن کۆبوونەتەوە کە «نەتەوەی کورد»ە. ئەو دالانە لەژێر کاریگەریی دالی گەورەدا، لەگـــەڵ مەدلوولەکانیان یەک دەگرنەوە و مانای خۆیان وەدەست دێنن.[٢٤]

بە ڕای کەریمـــی بەپێچەوانەی ئەو وێنە سادەیەی کە لە ناسیۆنالیزمی کوردی نیشان دەدرێ، کوردیســـم ئیدیۆلۆژییەکـــی ئاڵۆز و پێچەڵپێچە کە لە چەندین ئیدیۆلۆژیی دیکە پێکهاتووە. لە کوردســـتان هەموو حیزبەکان ســـەرەڕای تایبەتمەندیـــی خۆیـــان، دەبـــێ هەڵوێستی خۆیان ســـەبارەت بەو جووڵانەوە نەتەوەییە ڕوون کەنەوە.[٢٥]

بیرمەندێکیتری کورد کەماڵ سولەیمانی، مامۆســـتای زانکـــۆی Clomex، ســـەبارەت بە مەعریفـــەی کوردایەتی لەســـەر لاپەڕەی فەیسبووکی خۆی دەنووسێ «[...] کوردایەتی بووە بە ڕاســـتیی مێژوویـــی کە نە کورد و نە ئەوانی تر ناتوانن حاشای لێ بکەن. کوردایەتی وەکو هەموو ناسیۆنالیزمە بێ سەروەرییەکان، دەبێ چـــارەی بۆ بینرێتـــەوە. کوردایەتی بە پێچەوانەی باوەڕی زاڵی بەشێک لە پارتەکانی باکوور، تەنیا مەسەلەیەکی سیاسی کە دەکرێ بۆ دانیشـــتن لەگەڵ دەوڵەتی مەرکەزی و بۆ وەدەســـت هێنانی هێندێـــک ئیمتیاز کەڵکی لێ وەربگیرێ، نییە. کوردایەتی مەسەلەیەکی مەعریفی، وجودی و بنەمایی پێناسە کردنی کۆمەڵـــە مافێکـــی یەکجار زۆری سیاســـی، کولتوری، ئابـــوری و مەســـەلەی کەرامەتی بەکۆمەلی کـــوردە. بۆیە، نە ڕێژیمەکان بۆیان لـــە ناو دەچێ و نـــە هێندێـــک تاقمی بەناو چەپ یان ئیســـلامی بە باشـــی لێی حاڵین. هیچ کوردێـــک کە بزانێ کوردایەتییەکەی بۆ مەبەســـتی تر (و جگە لـــە کوردایەتی) بەکار دەهێنرێ، ئامادە نابێ لە ســـەنەرا هەســـتێ و بچێ لە عەفرین خۆی بەکوشت بدا. کوردێک ئەو کارە دەکا، کە پێی وایە عەفرین بەشێکە یان شارێکە لە شارەکانی وڵاتەکەی.

[...] کوردایەتی پـــرۆژە نییە، بەڵام بەکار هێنانی کوردایەتی، پرۆژەی جۆراوجۆری پارتە کوردییەکانـــە. بۆیە ڕۆژێـــک دەتوانن داوای سەربەخۆیی بکەن و ڕۆژێکیش لە قازانجیاندا نەبوو باســـی تورکیەلەشـــمە (یان بە تورکیە کردن بکەن)، ڕۆژێکیش کە بە قازانجیان بوو، ناسنامەی نەتەوەییی کورد وەک ناسیونالیزمی دواکەوتوو ناوزەد بکەن.[...] ڕاستیەکی حاشا هەڵنەگر ئەوەیە کە: کورد ناتوانی هەم داوای مـــاف بکا وەکو کـــورد، هەمیشـــە بڵێ کورد بوون شکەســـتی هێناوە و بەڵام دیســـانیش ئێمە بـــا بێین ئـــەو هەســـتە نەتەوەییە بۆ شتێکی نانەتەوەیی بەکار بێنین. ئێمە ئەگەر کوردایەتـــی بـــۆ کوردایەتی بـــەکار نەهێنن، دەبێ بۆ فارسایەتی، عەرەبایەتی و تورکایەتی بەکاری بێنین. چۆنکە لە بەستێنێکی سیاسیدا کە کورد تێی کەوتوە، یان دەبێ پێ لە ســـەر مافی کورد بوون دابگرێ یا ئەو مافانە ئینکار بکا. هـــەر کەس مافی کوردان و کوردبوونیان ئینکار بکات، دەچێتە خانەی ناســـیۆنالیزمی ئەویترەوە. [...]»[٢٦]

پرسی ژنی کورد

هـــاوکات لەگـــەڵ پێکهاتەی پیاوســـالاری، پارامێتـــری وەک داگیرکراویی کوردســـتان، باڵادەســـتیی ئێتنیکەکانـــی دیکـــە، دۆخی ڕۆژهەڵاتـــی ناوەڕاســـت و هەژاریـــی ژنانی چینەکانـــی خـــوارەوەی کۆمەڵـــگا بۆ دۆخی نالەباری هەنووکەییی ژنانی کورد و بەتایبەت ژنانـــی زەحمەتکێش، گەلێـــک گرینگن. بە

قەبووڵ کردنی ئەم ئالۆزییە، ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە بە کام تیۆری(کان) دەتوانین پرسی ژنی کورد شی بکەینەوە؟

کاتێک پرسی ژنی کورد، هەروەک پرسی نەتەوەیی، دەکەوێتە بەر لێکۆڵینەوە، لە هەر یەکە/ unit یەکرا، (بنەماڵە، حیزب، سیاسەت، کۆمەڵگا) بێینە ناو باسەکان، دەبینن ژنی کورد لە تەواوی حەوزە گشتی و تاکەکەسییەکاندا، لەسەر چوارڕێیانێکە کە لە هەموو لارا ماشێنەکانی کولتووری پیاوسالاری، کێشە ئابووری ـ سیاسی ـ بنەماڵەییەکان وەبەری دەدەن. ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ڕوانگەی کرێنشاو کە پێداگریی لەسەر ئەوەیە کە پێکهاتەکانی ژێردەستی تێکدەهاڵین و تێک هەڵدەنگوێن، دەگەینە پرسیارێک؛ لە وڵاتێک کە لە بنەڕەتڕا دیکتاتۆرییە و هێژمۆنی ئێتنیک و مەزهەبێکی تایبەتی بەسەرەوەیە و دیکتاتۆر مافی تەنانەت شارۆمەندیی هاوزمانی خۆی لەژێر پێ دەنێ و لەوێندەرێ مافە بنچینەییە ئینسانییەکان قەبووڵ نەکراون، ئایا باس لە چەمکی ئینتێرسێکشنالیتی لە جێی خۆیدایە؟ ئایا ژنانی کورد (بۆ وێنە لە ئێراندا) تەنیا وەک جنس ژێردەستەی پیاوان و داگیرکەرانن یا بە هۆی ئێتنیک و ئایینی جیاواز و ئەکتی سیاسی و چەکداریی دژە داگیرکەریش دەکەونە بەر زەبروزەنگ؟ لێرەدا بە ڕای من لە باسێکی تیۆریک لەسەر هۆیەکانی هەڵاواردنی ژنی کورد، (وەک بەشێک لە نەتەوەی بێ دەوڵەت) پارامێتریکی تر زیاد بکەین؛ «خەبات دژی داگیرکەر، بە تایبەت خەباتی چەکداری»، کە خۆی لە خۆیدا کورد و ژنی کورد دەکاتە ئۆبژەی زەبروزەنگ بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی سیاسیی[٢٧] داگیرکەر. لە بەستێنێکی وەها پڕ لە زەبروزەنگدا پرسی ژنی کورد چیی بەسەر دێ؟

کاتێک لە ئەزموونی ژنانەی نەسڵی خۆمرا چاو لە چل ساڵی ڕابردوو دەکەم دەبینم هیچ کام لە ڕووبەر و پێکهاتەکان بارستای «خەبات کردن دژی داگیرکەران بە هەموو فۆرمەکانی» لەسەر کارەکتەر و ئایدێنتیتی ژنی کورد کاردانەوەیان نەبووە. ژنی کورد بە ئەرێنی و نەرێنی کەوتۆتە ناو بەستێنێک و خۆی لەگەڵ خەبات و بەرخۆدان زیاتر لە هەر شتێکی تر پێناسە دەکا. کاتێک کارەساتێک (بەردەوام لە کارەسات داین) ڕوودەدا، ژنی کورد بیر لەوە ناکاتەوە «چونکە ژنم» یا «چونکە کوردم» بەڵکوو بیر لەوە دەکاتەوە کە «چونکە کوردین و دەبێ بەردەوام خەبات بکەین و نەتەوەیەکی ژێردەستین» دەجوڵێتەوە. کاتێک هەزاران ژنی کورد ناچار بوون بەردەوام و لە هەر قوژبنێکی ئەم خاکە لەتێک لە جەستە و ڕۆحی خۆیان پێشکەشی خەبات بکەن، منداڵ بە بێ باوک گەورە کەن، لە ژیان و بەرخۆدانی خۆیان بەردەوام بن، دەرس بخوێنن، کار بکەن و هتد، هەموو ئایدێنتیتیی ژن لە ژێر کاریگەریی ئەم ڕەوتەدا شکڵ دەگرێ و هاوبەشی و هاوسۆزییەک لە نێوان ژنان دروست دەبێ کە کۆی ژن بوون و جیاوازییەکانیان دەخاتە ژێر سێبەری خۆی. هیچکام لە هۆکار و ڕووبەرەکانی دیکە بە قەد «خەبات دژی داگیرکەران» سیمای ژنی کوردی فۆرم نەداوە.

هاوکات بەرئەنجامی ئەم فۆرمگرتنە زۆر شێواو و تا ڕادەیەک بێ ئاکام ماوەتەوە. ژنی کورد هەتا ئێستا هەر ئۆبژەیەکی جنسیی بێ دەسەڵاتە. نادیارە. لە بازنە و کایەی پیاوانەدا تەنانەت ژنانی چالاکی بەشدار لە خەباتی شار و شاخ نەیانتوانیوە ببنە represent/ نوێنەری ژنان و پرس و کێشەکانی ژنان re-present نیشان بدەنەوە و بنوێنن. بەرخۆدانی پێ بە پێی ژنان لەگەڵ پیاوان تا ئێستا بێ بەروبۆ بووە و ڕەنگدانەوەیەکی وەهای بۆ کردنی ژن بە بکەر[٢٨] لە پراکتیکی سیاسیی کۆمەڵگا و حیزبەکاندا نەبووە. خۆ ئەگەریش ژمارەیەکی کەم لەناو دامۆدەزگاکاندا هەن، ئەوە زیاتر پەیڕەوی بڕیارەکانی حیزب و بازنەی

دەسەڵاتی پیاوانەن، و بە پێی یاسا و نۆڕمی پیاوەکان کایە دەکەن.

ناسیۆنالیسمی بێ دەوڵەتی کوردی، تا ئێستا نەیتوانیوە پرسی نیوەی کۆمەڵی خۆی، جێندێر و ناسیۆنالیزم و چۆنێتیی پەیوەندیی نێوانیان پێناسە و تیۆریزە بکا و لێکیان گرێ بدا. ناسیۆنالیسمی کوردی وەک هەموو ناسیۆنالیسمەکانی دنیا، ڕوخسارێکی پیاوانەی بە نۆڕمی پیاوانە و Masculinity هەیە، ژن بە دایک و شەرەفی خۆی پێناسە دەکا، و باس لە جەستەی ژن تابۆ[٢٩] و بقەیە. بەڵام ژنانی وڵاتانی دیکە لەژێر سایەی سەروەری[٣٠] و حاکمییەتی دەوڵەت ـ نەتەوەییدا توانیویانە گەلێک گۆڕانکاری لەناو کۆمەڵگای خۆیاندا بە ئاکام بگەیێنن. لە کاتێکدا ژنانی کورد بە کردەوە چوونەتە بەرەی ناسیۆنالیزمی کوردی، واتە جۆرێک لە «جەوهەرگەراییی ستراتێژیکی خۆرسکی کوردی»، بەڵام لەم خەباتە هاوبەشەدا تا ئێستا نەزم و کۆنترۆڵی پیاوانە ئیزنی بە ژنان نەداوە ژنان ببنە «بکەری هەژمەندی چالاک». هەڵبەت ڕۆڵی خودی ژنان بۆ مانەوە لەم دۆخەدا گرینگ و سەرەکییە. کەس ماف نادا بە کەس. ژێردەست و نوێنەرەکانی دەبێ هەوڵ بدەن دۆخ بگۆڕن. کەچی ژنانی کورد سەرەڕای هاوبەشییان لە خەباتدا چاویان لەوە داپۆشیوە کە بێ مەرج و بێ پێگەن، و بەردەوام مافەکانیان بۆ کات و شوێنێکی دیکە توور دراوە و ئێمە ژنان لە ئۆبژەیەک زیاتر نەبووین.

ئەگەر بخوازین باسێک لە تیۆرییەکەی سپیڤاک بکەین، لۆژیکەن ئەم پرسیارە دێتە پێش کە کاتێک سپیڤاک (١٩٨٠) باسی لە جەوهەرگەراییی ستراتێژیک دەکرد و پێی وابوو کە گرووپ و ئێتنیکە کۆلۆنیال و مارگیناڵ کراوەکان دەتوانن تا گەیشتن بە ڕزگاری لەدەوری چەند خاڵی هاوبەش کۆ ببنەوە و جیاوازییەکان بەشێوەی کاتی وەلا بنێن، ئاخۆ چەندە بایەخی دەدا بە ئەزموونەکانی مێژوویی ژنان؟ بۆ وێنە لە شۆڕشی مەزنی فەرانسەدا ژنان وێڕای پیاوان خەباتیان کرد بەڵام لە کردەوەدا تا ساڵی ١٩٤٤ مافی دەنگدانیان نەبوو. یا دوای خەباتی هیند دژی بریتانیا، چەندە لە مافەکانی ژنان و بە تایبەت مافی ژنانی کاستەکانی خوارەوە دابین کرا و پیاوسالاری چەند لە دەسەڵات کەوت؟ با هیچ دوور نەڕۆین هەر ئێستا شاری بەمبایی لە هیند، یەک لە گەورەترین شارەکانی بەرهەمهێنەری زەبروزەنگ و پۆرنۆگرافییە. ڕەنگە هەربۆیە دواتر سپیڤاک لەم چەمکە دووریی کردبێ و دەڵێ کە پیاوان و ناسیۆنالیستەکان بەنارەوا چەمکەکەیان بەکار هێناوە، گەرچی ئەم چەمکە بۆ گرووپەکانی مارگیناڵ کراو و هەڵاواردەی دەرەوەی دەسەڵات گرینگیی تایبەتی هەیە.

ژنی کورد کە بەشێک لە خۆی لە خەباتی دژە داگیرکەران لەدەست داوە و لە باری ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە گوشارێکی بێسنووری لەسەر شان بووە، لە کردەوەدا پەراوێزخراوی پیاو، هەڵاواردە، بێ دەسەڵات، بێ بیرمەند و بێ هزر، بەدەوری خۆیدا دەسووڕێتەوە. جەوهەرگەراییی ستراتێژیک، گەرچی بە شێوەی کاتی بۆ ڕزگاریی نەتەوەیی بۆ وێنە بۆ هاوکاری لە نێوان حیزب و گرووپەکانی ناو نەتەوەدا شەرتە، بەڵام بۆ ژنان بە مانای دابینکردنی مافەکانیان نایە. خاڵی هاوبەشی نێوان ژنان و پیاوان لە خەبات دژی داگیرکاریدا زۆرن، بەڵام تا ئێستا «دالی گەورە»ی ئەم کوردایەتییە واتە «نەتەوە» هەر پیاو و نۆرمەکانی ئەو بووە، و ئەم دالە هەمیشە بۆتە شەرعییەتدانێک بۆ ئەکتی پیاوانی بڕیاردەر. «نەتەوە» کە دەبوایە کۆی ژنان و پیاوان و سامانەکانی مێشک و فکری هەر دوو جنس بووبا، تەنیا پیاو لەخۆ دەگرێ و ژنی کورد هەرگیز وەک سامانێکی هزری نەتەوەیی کە دەتوانێ بڕیار لەسەر

چارەنووسی نەتەوە بدا، نەدیتراوە و پشتگوێ خراوە. لە کاتێکدا بە لای نووسەری ئەم وتارە، کوردایەتی و دالــە گەورەکەی، دەبێ هزری هەر دوو جنس لەخــۆ بگرێ، داوای ژنان بۆ گــۆڕان بە جیددی بێنێتــە ئەژمار و هێزیان وەگەڕخـــا. جەوهەرگەرایــی ســتراتێژیکی کــوردان تا ڕزگاری لە لایــەن ژنانەوە دەبێ مەرجــدار کرێ. ژن و پیاوی کورد لە خەبات بۆ ڕزگارکردنی نیشــتماندا هــاوکارن، بەڵام تا ئێســتاش پیاو بڕیاری لەســەر دارشــتنی سیاســەت، تاکتیک و دانوســتانەکان لەسەر مان و نەمانــی نەتەوە داوە. ئەوەی لەســەر کاغەزەکان و بەرنامەی حیزبەکان نووسراون، یەک لە ســەدی بەکردەوە جێبەجێ نەبووە. کەوایە هەنووکە دەبێ لە هەموو بڕیار و یاســا و ڕێسا و ئەساســنامە و دامودەزگاکاندا ڕۆڵ و بەشــی ژنان کۆنکرێت دیار بــێ و ژن لە دیســکۆرس و کرداری کۆی کۆمەڵگادا ببێتە نیوەی ڕاستەقینەی نەتەوە/ دالی گەورە.

بەڵام ئایا ڕزگاریی نەتەوە بەمانای ئازادیی ژنــە؟ هــەر وەک فۆکۆ کە باس لــەوە دەکا جەستە سەنتەری ســەپاندنی دەسەڵاتە،[۳۱] ئازاد حاجی ئاقایی، لە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ و بەپێزدا جەســتە لە دنیای ئایینی و دنیای ســێکۆلاردا دێنێتە بەر بــاس و ئەوە دەخاتە ڕوو کە ســێکۆلاریزم نەبوتە هــۆی ڕزگاریی جەستەی ژن. دیارە کە سێکۆلاریزم توانیوێتی جیاییی ئایین لە دەوڵەت و هەل بۆ هاوشانیی ژن و پیاو بڕەخسێنی بەڵام وەک دیسکۆرس هێشــتا نەیتوانیــوە مەودای پــان و بەرینی نایەکسانی پڕکاتەوە. بە ڕای حاجی ئاقایی لە جیهانی سێکۆلاریشدا زۆر جار پیاوان هەر بە مەبەســتی هێز و باڵادەستیی خۆیان کاریان کردووە، و ئەوە ئەرکی ژن و نووسینی ژنانەیە کە کێشەی ژنان چارەسەر بکا.[۳۲]

بە ڕای من کاتێک باس لە ئازادیی جەستە دەکەیــن دەبێ دوو خاڵ لەبــەر چاو بگرین؛ ئازادیــی ژن و ڕزگار بوون لــە مێتافیزیکی سێکســوالیتە، پەیوەندیی نەپچڕاویان هەیە و ڕزگار کردنی ژن لە زیندانی جەســتە ئەرکی هەر دوو جنسی پیاو و ژنە. تا ژن ئۆبژەیەکی جنسیی پیاو بێ ناتوانێ ببێتە بیر و سوبژە. ژن دەبێ لە جەغز و بازنەی نۆرمەکانی پیاوانەی جنس ڕزگاری بێ تا ببێتە تاکی ئازاد/سوبژەی ئاگا. ســوبژەیەک کە زانستی لە سەر خۆی و دنیای دەوروبەری هەیە و خاوەنی مەعریفەیە و بڕیار لەسەر جەستەی خۆی دەدا.

لە پرســی ژنی کورددا هەمیشە هەر دوو پارامێتری کۆلۆنی بوونی کوردستان و جنس/ ئۆبژە بوونی ژن، دەســت لەناو دەســت ڕۆڵی سەرەکییان بۆ ژێردەست مانەوەی ژنان گێڕاوە. منی ژن بــۆ داگیرکەر «ئۆبژەیەکی ئێتنیکیی جنسی»م، و بۆ کۆمەڵگای پیاوسالاری کوردی ئۆبژەیەکی سێکسی. دروست لێرەدایە کە هەر تاکێکی پیاو بۆ چارەسەری پرس و کێشەکان هاوڕێ لەگەڵ ژنان بەرپرســایەتییان لەسەر شانە.

ســەرەڕای حاکمییەتی ســێکۆلاریزم لە زۆر وڵاتی دنیادا، خەبــات بۆ مافەکانی ژنان بەردەوامە. دوای کاپیتالیسم و ئێستا لە بازاڕی نیولیبێراڵی دنیادا جەســتەی ژن باشــترین کاڵایە بــۆ بازاڕ. لــە دوای چــەک و ماددە ســڕکەرەکان بازاڕی ترافیکینگ[۳۳] بازاڕێکی پڕداهاتە. هەر ئێستا بە سەدان نەشتەرگەری و بەرهەمــی جوانــکاری و بازاڕی ســێکس، دۆخێکی وەهایان دروست کردووە کە زۆر ژن لــە دنیادا بێگانە لە خۆ بە دەوری ویســت و نۆرمەکانی پیاوانەدا دەســووڕێنەوە. ئەمە ژنی کوردیشی گرتووەتەوە. هەزاران نەشتەرگەریی جوانکاری تام و بۆنی ڕوخسارێکی کوردانەی ژنانی فەوتاندووە و ئێســتا زۆربەی ژنان لێک دەچــن تا لە خۆیان، و ئایدێنتیتیی تاکی ژن بۆتە گرییەکی گرژ. ژن لە نێوان ســوننەت و مۆدێرنیتەدا هەم خودای دەوێ و هەم خورما و سەری لێ شــێواوە. ئایدێنتیتییەک کە لە ژێر مومارەسەی داگیرکاری و بازاڕدا ڕۆژ بە

ڕۆژ ئاڵۆزتر دەبێ. سەد هەڵبەتە نۆرمی پیاوانە و داواکانیان مۆری خۆی لەسەر ئەم ئاڵۆزییە داوە، بە چەشنێک کە بە قەولی هومی بابا، دەکرێ بڵێین نەک هەر کۆی کۆمەڵگا لە ژێر داگیرکاریدا بووەتە لاساکەرەوەی داگیرکەر، بەڵکوو ئەم لاسایی کردنەوەیە بە سەر جەستەی ژن، لوت و ڕوخساری نەخشی بەستووە. ئەوەش لە ژێر کاریگەریی هەر دوو مەیلی جنسی و کەمایەسیدا.

بە ڕای لاکان فیلسووفی فەرانسەوی مەیل/ desire لە «کەمایەسی/ خواست»ێکەوە دێ.[۳۴] ڕەنگە بکرێ ئەم کەمایەسییە بە یارمەتیی چەمکی «لەخۆ بێگانەبوون» زیاتر شی کەینەوە. (بە فەرانسەوی Aliénation، لە خۆدوور بوون، پەیوەندی لەگەڵ خۆ لەدەست دان) ئەم چەمکە هەوەڵ جار لە لایەن فیلسووفی ئاڵمانی، هێگێل، بۆ «کەمایەسیی ئاگایی» بەکارهات و مەبەستی ئەوە بوو کە هیچ شتێک لە دەرەوەی بیر و هزرێکی مێژوویی بوونی نییە و لەخۆبێگانە بوون و ئاگایی، پەیوەندیی نەپچراویان پێکەوە هەیە. دواتر کارڵ مارکس تایبەتمەندیی چینایەتیی کرێکارانی پێ وەسف کرد کە چۆن لە پرۆسەی بەرهەمهێناندا لەخۆیان بێگانە دەبن و دەبنە کەرەسەی بەرهەم هێنان. بەڵام چەمکی لەخۆ بێگانە بوون لای فرانز فانۆن[۳۵] گرینگییەکی تایبەتی پێ دراوە. فانۆن باس لەوە دەکا چۆن کۆلۆنیالیستەکان ژێردست و کۆلۆنی لە خودی خۆیان دوور دەکەنەوە، وەها کە «ڕەشێک لە سپییەک پێ سپیتر بێ». واتە وەها لەناو نۆرم و کولتووری باڵادەستدا قاڵ دەبێ کە هەست ناکا کە نۆرم و نەریتی داگیرکەر بە بەشێک لە خۆی دەزانێ و یا بووەتە کۆپیی داگیرکەر. کۆلۆنیالیست بەردەوام زەبر و زەنگ بەکار دێنێ بەڵام بۆ شەرعییەت دانی زەبروزەنگی خۆی دەبێ بچێتە ناو توێژەکانی نەرمی کۆمەڵگا و لەگەڵ خۆی بێگانەی بکا.[۳۶]

لێرەدایە کە بۆ ڕزگاری لە جەستەیەکی کۆلۆنیالکراو، ئەشێ هەوەڵ بگەڕێینەوە سەر چەمکی «ئاگایی مێژوویی»ی هێگێل واتە گەیشتن بە ئاگایی دەربارەی خۆت و خۆرزگارکردن لە هێژمۆنی ئەویتری داگیرکەر. ئەزموونی ژیانی کورد پێمان دەڵێ ساڵیانی ساڵ هەموو هێز و توانا و زەحمەتی کورد بە تاراج چوون و هەموو ئەو ڕێگایانەی پێشتر تاقی کراونەتەوە کوردیان تا ئێستا بەهیچ مەقسەدێک نەگەیاندوە، چونکە بەتاڵ بوون لە ئیدیۆلۆژییەکی تۆکمەی دیاریکراو بۆ خودی کورد، واتە کوردایەتی، بەو مانایە کە کەریمی لە وتاری ئیدیۆلۆژیی ناتەواو و ستراتێژیی نەگونجاودا دەیهێنێتە بەر باس. بە ڕای کەریمی بە هۆی نەبوونی ستراتێژییەکی کوردانە، شکست و ڕووداوەکان بەردەوام بۆ کورد دووپات دەبنەوە.[۳۷]

ئەزموونی کورد لە هەر چوارپارچەی کوردستان پێمان دەڵێ داگیرکەران هەمیشە وەک بێگانە و «ئەویتر» چاویان لێ کردووین و لە باشترین حاڵەتدا داگیرکەر دەمانکاتە میمیکریی خۆی و وەک کەواسووری بەر لەشکرێ وەپێش خۆیمان دەدا بۆ کوشتن و تەحقیرمان و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی هێژمۆنی خۆی. ئێمە بەردەوام دەبینە ئەو ژێردەستەیە کە خۆی پێ ئیرانی، تورکیەیی و عێراقییە؛ کەمایەسییەک لە بەرانبەر «ئەویتری گەورە»دا، کە بۆتە مۆدێل و ئۆلگوومان.

ئێستا ئێمەی کورد لە ئاستانەی بڕیارێکی مێژووییدا وەستاوین و چرکە چرکەی ژیانی تاکی کورد دەکرێ ئەکتێک بێ دژی داگیرکەران بۆ ڕزگاری و گەیشتن بە ڕوحێکی ئازاد لەناخی هەر تاکێکدا. بەڵام پرسیارێکی گرینگ ئەوەیە؛ چ ئێستا و چ دوای ڕزگاری، چی بکرێ نیوەی کۆمەڵ/ ژنی کورد مۆری خۆی لەسەر داڵی گەورە بدا؟ لێرەدا دروشمەکەی ئانجێلا دێیویس دێتەوە یادم؛ «من ژنێکی ڕەشی شۆڕشگێرم» کە بە

خوێندنەوەیەکی ژنانە و کوردانە دەبێتە «من ژنێکی کوردی شۆڕشـــگێرم.» واتە شۆڕشێکی هـــزری بـــۆ یەکســـان دیتنی دوو جنســـی دروستکەری دالی گەورە بە پێویست دەزانم. مەیل بە ئەویتری گەورە کە ژێردەســـتەیی و نەبوونی دامۆدەزگای فکری و سیاســـی بۆمان بەدیاریـــی هێناوە، بۆتە هۆی ئەوە کە ئێلیتی کورد (لێـــرەدا پیـــاوان وەک بەرهەمهێنەری هـــزر) زیاتر لە ژێـــر کاریگەریـــی مۆدێل و نۆرمەکانـــی دەرەکی و بێگانـــان بن و هەموو ڕەفتار و نۆرمەکانیـــان Internalization / بە دەروونی کرێن،[٣٨] واتە ببنە بەشـــێک لە هزر و ڕەفتارەکانـــی ڕووناکبیرانی ئێمە. بە قەولی هومی بابا ژێردەست لە هەموو بارێکەوە ببێتە میمیکری.

بیرمەندانـــی دنیـــا، (کەســـانی وەک ژان پۆل ســـارتێر، کە لە ژێر تیشـــکی داکۆمێنت و نووســـراوەکاندا ئێســـتا دەزانین پەیوەندیی ســـارتێر و دێ بـــوار پەیوەندییەکی یەکجار ئاڵـــۆز و جێی باس بووە) بـــازاڕی جیهانی و ئێلیتی داگیرکەران، (کەسانی وەک ئیبراهیم گولســـتان، شـــاملوو، نیما، دەوڵـــەت ئابادی، ئـــال ئەحمەد، شـــەریعەتی و تـــاد) زیاترین کاریگەرییان لەسەر بیر و هزری پیاوی کورد بە ئەرێنی و نەرێنی بووە. بۆ ڕوون کردنەوەی زیاتر با دوو نموونە بهێنمەوە. لە لای ئێلیتی فـــارس ژنانـــی وەک ســـیمین بێهبەهانی و ســـیمین دانشـــوەر کە دەســـتی باڵایان لە دروستکردنی هەستی ناســـیۆنالیزمی فارسی دا بووە، ســـەرەڕای خۆشەویســـتی و ڕێزیان لەناو کۆمەڵـــگای خۆیاندا، هێشـــتاش وەک شـــاعیر و چیرۆکنووس دەناســـرێن نە وەک بیرمەندی هاوســـانی پیاوان. براهەنی یەکێک لە ناسراوترین کەســـایەتی و ئێلیتی ئەدەبی فارسی دەڵێ «دانشـــور داستان نویس بود نە روشـــنفکر.» یا شاعیرێکی گەورەی وەک نیما یوشیج، هیچ ڕێزێکی بۆ هاوسەرەکەی نەبووە ئەگەرچی هاوســـەرەکەی بە هەموو جۆرێک نیمای وەزێـــر باڵی خۆیدا بـــوو. ئەوانە تەنیا نموونەی مشـــتێ لە خـــەروارن لە کولتووری نابەرابـــەی ژنان و پیاوان لە دنیادا کە بوونەتە مۆدێـــل و ئۆلگـــووی پیاوانـــی ڕووناکبیری ئێمـــەش.[٣٩] هەر ئەم مۆدێـــل و ئۆلگوویانە، شـــۆڕ بوونەتەوە ناو نەتەوەکانی ژێردەست و یەک لەوان کورد. مۆدێلی ئەویتری داگیرکەر (هەم داگیرکەرانی نزیک و هەم داگیرکەرانی دوور) لە هەموو بوارێکدا، بە تایبەت لە بواری کولتـــووری و فکریدا، کارێکی وەهای کردووە کە هـــەم فەزا و هـــەم هۆوییەتـــی کوردانە بە گشـــتی لەدەســـت چووە، و نیگای پیاوی ڕووناکبیری کورد بە ژن، هەمان نیگای پیاوی داگیرکەرە.

هاوکات دیـــن وەک دەزگایەکی بەرینی هێژمۆنیـــک و دەســـەڵاتدار لـــە بەرهـــەم هێنانـــەوەی ژن وەک ئۆبـــژەی سێکســـی ڕۆڵـــی ســـەرەکی دەبینـــێ. کۆلۆنیالیزمـــی ئێرانـــی، تورکـــی و عەرەبی بە شـــێوەیەکی سیســـتەماتیک نەتەوەی ژێردەستی کوردیان لە ڕێگای دینەوە کردووەتـــە ئامانج. لەوەش گرینگتر جەســـتەی ژنانی کـــورد بۆ پیاوانی ئیسلامیی دەســـەڵاتداری ناوچەکە (تەنانەت نادەســـەڵاتدار) تەنیـــا کەنیز و کەرەســـەی ســـێکس و «جاریە و سەبایە»ن. ئێمەی کورد هەرگیز نابێ ڕوانگەی دەســـەڵاتی سیاســـیی کۆمـــاری ئیســـلامی، داعـــش، ئەردووغان، و دەیان جۆری تاڵبان و ئیخوانەکانمان لەســـەر پرســـی ژنان لەبیـــر بچێ. هەر چەند ســـاڵ پێش ئێســـتا، شـــەش هەزار ژنی کورد وەک بەردەی سێکســـی ڕفێندران، چل ساڵە ژنان ئەســـیری کۆماری ئیسلامین و تورکیەش بە هەمان ڕێگادا دەڕوا. بۆیە پێموایە بەشـــێکی گرینگ لە پرۆســـەی ڕزگاریـــی نەتەوەیی و ژنان، ڕزگاربوونی پیاوانی دەسەڵاتدار و ئێلیتی کوردە لە ئۆتۆریتەی دینی.

پرســـی ژنان و پرسی نەتەوەیی سەرەڕای جیاوازییەکانیان لێکچوونێکی سەیریان هەیە.

هەردوو ڕاستەوخۆ کێشە و پرسی سیاسین، گەرچی هێندێک بەهۆی نەناسینی مەعریفیی پرسەکە پرسی ژنان، تەنیا بە کێشەی کۆمەڵایەتی و کولتوورییەوە دەیبەستنەوە. پرسی ژنان و پرسی نەتەوەیی لە ڕێگای پەیوەندییان بە چەمکگەلێکی وەک هێژمۆنی، ناوەند، پەراوێز، هەڵاواردەیی، ژێردەستەیی، دەسەڵات و ... هەڵدەسەنگێندرێن. هەر دوو، دەسەڵاتی سەرتر دەیانچەوسێنێتەوە. هەردوو، لە پەراوێزدان. هەردوو، بۆ گەیشتن بە مافەکانیان دەبێ ببنە خاوەن هزری ڕزگاریکەر. ئەگەر چاوێک لە دنیا بکەین، لەو وڵاتانەی کە ژنان ڕێبەری وڵاتن و یا نیوەی کابینەکەیان ژنانن، بەتایبەت لە دۆخی کۆرۆنایی ئێستای دنیادا، زۆر سەرکەوتووتر بوون. بۆ ڕزگاریی نەتەوەی کورد دەبێ ژن و پیاو ببنە تاکی ئازاد و هێزی «بالقوە» و پۆتانسیيەلی ژنان لە پەراوێزەوە بچێت بۆ ناوەند. هەر ئەو جۆرەی دوکتور کەریمی پێی وایە کە ئیدیۆلۆژیی کوردایەتی هەڵگری ناسیۆنالیزم، سۆسیالیزم، فێمینیزم، ژینگەپارێزییە و هەموویان بە هۆی دالی گەورە لێک دەدروویێن. هەڵبەت من لەسەر ئەو باوەڕەم بە مەرجێک ئەو لێکدروون و سەقامگیرییەمان دەبێ کە دالی گەورە/ نەتەوە بە هزر و بە پراکتیک هەر دوو جنس لەخۆ بگرێ و ژن لە پەراوێزدا نەمێنێتەوە. هەر بۆیە بۆ سەرکەوتنی کوردایەتییەکی پێشکەوتوو، ڕۆڵی ئێلیتی ئۆرگانیک کە ببنە دەنگی ژێردەستان و پەراوێزخراون[٤٠] بە گرینگ دەبینم. ئێلیتێک کە لەسەر ڕێچکەی گرامشی[٤١] بە شێوەیەکی تۆکمە کار لەسەر هێژمۆنی پیاوسالارانە لە کۆمەڵگادا بکا و قەواعیدی کایە بگۆڕی و وەک نوێنەری ژێردەستان / represent بۆ نیشاندانی پرسەکان/ re-present هەوڵ بدا،[٤٢] و ژن و پیاو بە شێوەیەکی کارا دوور لە سێکسیزم[٤٣] ببنە تەواوکەری یەکتر بۆ ڕزگاری و بۆ ئازادی. پردیارە کە دوای ڕزگاری، هەمیسان ڕێگایەکی دوور و درێژمان بۆ ئازادی، یەکسانیی جنسییەتی و جێندێری، دادی کۆمەڵایەتی و ڕێگا کردنەوە بۆ گەشەکردنی ژنانی چینەکانی خوارەوە لەبەرە. لە دەوڵەتی نەتەوەییدا دەکرێ یاسا، بنچینە، دامودەزگای پارێزگاری لە مافەکانی ئینسانی و یەکسانیی جنسییەتی بنیات بنرێن، بەڵام دەبێ ئێستاش و دوای ڕزگارییش بەردەوام کار بۆ یەکسانیی جنسییەتی و دادی کۆمەڵایەتی بکەین، بەتایبەت کار بۆ گەشەی ژنان لە مەیدانی هزری و فکریدا. نیگا و ڕوانگەی ژنانە و ئینتێرسێکشنال، دروشمی «من ژنێکی کوردی شۆڕشگێرم» بۆ گەیشتن بە داد، یەکسانی و نەمانی هەڵاواردن گرینگە (شۆڕش بەمانای کار و هەوڵدان بۆ گەشە و گۆڕانکاری)، بەڵام هاوکات ڕۆڵ و ئەرکی پیاوان نابێ لەبیرکرێ کە ئامادەی ئەوە بن ئەم هەڵاواردنانە ببینن و ئامادە بن کە نیوەی دەسەڵات بدەنە بەرامبەریان و ژن وەک خۆیان خاوەن هزر چاو لێ بکەن. ئێستا پیاوان دەسەڵاتیان بەسەر نۆرمەکان، کۆمەڵگا و سیاسەتدا دەشکێ و دەبێ بتوانن لە چوارچێوە و جەغزی نۆرمەکانی خۆیان بێنە دەر. هەر پیاوێکی بیرمەندی کورد دەبێ ئامادەیی ئەوەی تێدابێ کە بڵێ «من پیاوێکی یەکسانیخوازی کوردم و کار بۆ گۆڕانی نۆرمەکان بە قازانجی نیوەکەی‌ترم بە ئەرکی خۆم دەزانم.» ئەمە ئەو کوردایەتییەیە کە دالە گەورەکەی، دوور لە دیتنی ژن وەک ئۆبژەی جنسی، هەر دوو جنس لەخۆ دەگرێ و دەبێتە ناوەندی فکر بۆ بەرەو یەکسانی و دادی کۆمەڵایەتی. منی ژن و تۆی پیاو پێکەوە نەتەوەیەکی ڕزگاریخواز، یەکسانیخواز و دادپەروەرین.

بەڵێ لەدایک بوون ژانی هەیە!

ژێدەر و پەراوێزەکان

١. لە ئامریکا وشەی «ڕەشپێست» لە خۆیدا وێژەیەکی ڕاسیستییە بۆیە دەگوتری ئافرۆئەمێرکەن. یا بۆ وێنە لە سوید دەگوترێ

ئافرۆسوێنسک/Afrosvensk.

2. https://www.youtube.co m/watch?v=ak Oe5-UsQ2o

٣. من خۆم باوەڕم بە شتێک بە ناوی نژادی جیاواز بۆ ئینسان نییە. بە پێی ئاخرین لێکۆڵینەوەکانی بیۆلۆژیکی شتێک بە ناوی نژادی جۆراوجۆری ئینسانی نییە. ئێسقانی هەموو ئینسانەکان سپییە، خوێنی هەموومان سوورە. ئەوەی بە ناوی نژاد باس دەکرێ، بۆ وێنە جیاوازیی ڕەنگی پێست و ڕەنگی چاو، کورتی و بالابەرزی، وەک جیاوازییەکی بنەڕەتی لەگەڵ گیا و ئاژەڵ نییە تا باس لە نژادی جیاواز بکرێ.

4. https://sv.wikipedia.org/wiki/Svart_feminism

5. Discrimination

6. Inclusion

7. Multiculturalism

8. https://www.youtube.com/watch?v=bzQkVfO9ToQ&t=360s , Angela Davis Criticizes Mainstream Femi nism, Bourgeois Feminism

9. https://en.wikipedia.org/wiki/Homi_K._Bhabha

10. Masud Raja, What is Mimicry in Post-colonialism? https://www .youtube.c om/watch?v=VjwexEku1Cs

11. Masud Raja, Ambivalence. https://www.you tube.com/watch ?v=ckpC5ATWG5Y

12. Spivak Gavatri Chiakravorty, Can the subaltern speak? 1980.

13. Spivak Gavatri Chiakravorty, Subalternisering och den globala utopin, 2014. Tankekraft Förlag.

14. Karl Marx, The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon). 1852.

لە هەژدەی برومیر دا هەوڵی مارکس ئەوەیە کە باس لە کودەتای لوویی بۆناپارت بکا و ڕووداوەکە لە دەورەیەکی دوور و درێژتردا، لە شۆڕشی مەزنی فەرانسەوە ١٧٩٩ هەتا ١٨٥١ بخاتە بەر تیشک. بەڕای مارکس هۆیەکی سەرکەوتنی کودەتا و ڕووخانی کۆماری دووهەم نەبوونی قورسایی چینێک بوو، واتە هەموو چینەکان لە جۆرێک هاوسەنگیدا بوون، و دەسەڵاتی بۆناپارت لەسەر بناخەی زەبروزەنگ بوو. بەڵام بە ڕای مارکس لە کۆتاییدا ئەمەش هەر جۆرێک لە دەسەڵاتی چینایەتی بوو. هاوکات مارکس هەوڵ دەدا باس لە کێشەی پێچەڵپێچ و ئاڵۆزی چینایەتی و نوێنەرایەتی لە کۆمەڵگادا بکا. (پ. د. ئێف بە فارسی)

15. Subaltern

ئەم چەمکە هەوەڵ جار لەلایەن گرامشی تیۆریسیەنی ساردینی-ئیتالی بۆ شیکردنەوەی دۆخی گرووپە پەراوێزخراوەکان کە دەستیان بە کەرەسەکانی دەسەڵات ڕاناگا و هیچ مافێکی شارۆمەندیان نییە بەکارهات. آیا فرودست می تواند سخن بگوید؟ ترجمه ایوب کریمی، نشر فلات ١٣٩٧. (ل. ٩)

16. Subalternisering och den globala utopin, 2014.

17. https://www.youtube.com/watch ?v=1xGJ1bO4-g

18. An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak. Sara Danius, Stefan Jonsson and Gayatri Chakravorty Spivak. boundary 2. Vol. 20, No. 2 (Summer, 1993), pp. 24-50 (27 pages) Published By: Duke University Press.

19. https://literarines s.org/2016/04/09/st rategic-esse ntialism

20. Eyyub Kerimi, Structure of the Ideology of ´Kurdism´. Journal of Middle Eastern Research 1 (2017). 57-63.

٢١. ئەیووب کەریمی، پێکهاتەی ئیدیۆلۆژیی کوردایەتی. وەرزنامەی ژیوار، ساڵی ۶، زستانی ٢٠١۵، ژمارە ١٩ و ٢٠. لاپەڕەکان ٣١ تا ٣۶.

٢٢. Point de capition خاڵی دروونەوە

٢٣. ئەیووب کەریمی، پێکهاتەی ئیدیۆلۆژیی کوردایەتی. وەرزنامەی ژیوار، ساڵی ۶. زستانی ٢٠١۵.

٢۴. هەمان سەرچاوە.

25. Eyyub Kerimi, Structure of the Ideology of ´Kurdism´. Journal of Middle Eastern Research 1 (2017). 57-63.

26. https://m.face book.com/story.ph p?story_fbid=10 220055278264763&id=1008431253

لاپەڕەی فەیسبووکی دوکتور کەماڵ سولەیمانی.

27. Exercise of power

28. Sujet, Subject

29. Tabu

30. Sovereignty

31. Foucault, Sexualitetens Historia.

٣٢. ئازاد حاجی ئاقایی، جەستەی ژن لە نێوان ئایین و سیاسەت، فێمینیزم کولتوور مەگەزینی ژمارە پێنج.

33. Human Trafficking

34. Julia Kristeva, Stabat Mater, 1990. p. 113-151.

35. Frantz Fann (1925-1961) https://en.wikipedia.org/wiki/Frantz_Fanon

36. Alienation and Freedom Frantz Fanon. Edited by Jean Khalfa and Robert J.C. Young Translated by Steven Corcoran, 2018.

٣٧. ئەیووب کەریمی، ئیدیۆلۆژی ناتەواو و ستراتیژیی نەگونجاو. گوتارنامە، ساڵی دووهەم، ژمارە ٣، سەماوەزی ٢٧١٩. ل. ٢٩تا٣۴.

٣٨. ئەم چەمکە لە زانستی ئابووریدا بەکار دێ کە چۆن هۆی دەرەکی لە سەر هۆیەکانی ناو وڵاتێکدا کاریگەریان هەیە، بەڵام لە دەروونناسی و ڕەفتارناسی»یشدا کەڵکی لێ وەردەگیرێ بۆ باسکردن لەسەر نۆرم، هۆویەت، ڕۆڵەکانی کۆمەڵایەتی جنسییەتی و هتد.

٣٩. ناصر حریری، هنر و ادبیات امروز، گفت و شنودی با دکتر پرویز ناتل خانلری و دکتر سیمین دانشور. ١٣۶۶.

۴٠. چەمکی ئێلیتی ئۆرگانیک، ژێردەست، هێژمۆنی کولتوری لە چەمکە گرینگەکانی گرامشی تیۆریسیەنی بەناوبانگی جولانەوەی چەپی ئیتالی- ساردینی یە.

41. Antonio Francesco Gramsci, 22 jan. 1891 Ales Sardinien - 27 april 1937 Rom.

۴٢. سپیڤاک باس لە جیاوازیی ئەم دوو چەمکە دەکا و پێی وایە کە دەبێ ئێلیت بتوانی هەر دووکیان ڕاپەڕێنێ.

43. Sexsism

”تیۆری“

واکاوی وضعیت زنان کورد در ایران

بررسی چالش‌ها و مبارزات آنان
در زمان تعارض و پسا تعارض[1]

ثریا فلاح

ـ دکترای مطالعات رهبری و سیاستگذاری آموزشی
ـ کارشناس ارشد روابط و حقوق بین الملل
ـ دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، نورتریج. ایالات متحده آمریکا
ـ این کارتحقیقی همتاخوانـــی شده است
ـ ترجمه با تغییرات از نسخه انگلیسی. این تحقیق در فصل سوم کتاب زنان در موقعیت تعارض و پساتعارض
ـ ارجاع و رفرنس دهی به روش شیکاگو

چکیده

تالیف این مقاله پژوهشی هدفی دوگانه در پی دارد، هدف اول بررسی وضعیت زنان کورد ، شناسایی برخی چالش ها، حضور و عدم حضور زنان کورد در جنبش ملی کوردستان ایران، با تأکید بر مشارکت آنها در جنبشهای مدنی و سیاسی پس از انقلاب اسلامی۱۳۵۷ه.ش/ ۱۹۷۹م. ایران و هدف دوم پرکردن برخی از شکافهای تحقیقی در ادبیات زنان و مطالعات جنسیت و زنان در مورد زنان کورد در ایران می باشد.

وضعیت زنان کورد در ایران به شکلی ویژه ناعادلانه است. این زنان نه تنها به خاطر جنسیتشان رنج می برند، بلکه از فقر منطقه، سیاستهای سیستم حاکم علیه اقلیتهای قومی، نظامی سازی و بی ثباتی مناطق کوردنشین تحت ستم هستند. یک زن کورد نه تنها باید با قانون تبعیض جنسیتی مقابله کند بلکه باید با تبعیض علیه اقلیت قومی و مذهبی برخورد کند. زنان کورد در ایران هرگز تصمیم گیرندگان در سیاست، قوانین ملی و دیگر موقعیتهای کلیدی دولتی نبوده‌اند. با این وجود قوانین تبعیض آمیز همواره بر زندگی آنها تاثیرمستقیم گذاشته است. نگارنده در این تحقیق سعی در بسط و گسترش این گفتمان دارد و به منظور دستیابی به هدف اولیه تحقیق، تلاش دارد از متدولوژی وروش شناسایی تحلیلی اکتشافی– توصیفی استفاده کند. براون، روا[5] اشاره می کند که با استفاده از روشهای اکتشافی، محقق «تمایل دارد به چالش نظرات و دیدگاههایی که درتحقیقات قبلی انجام شده است بپردازد و با استفاده از متد توصیفی، اقدام به ارائه بینش و طرح و درک مشکل تحقیق کند». این پژوهش به خوانندگان کمک می کند تا درک بهتری از وضعیت زنان کورد در ایران ومشکلات آنها به دست آورند.

اهمیت این مطالعه در این است که نیازبه جلب توجه به وضعیت منحصربه فردزنان کورد درایران وجود دارد. این مطالعه توصیفی نه تنها توجه به این وضعیت مطالعه نشده راجلب میکند، بلکه زیربنا وزمینه رابرای پژوهشهای علاقمندان محقق درآینده فراهم میکند تا اطلاعات مربوط به آنچه درحال حاضردرایران درمورد زنان کورد رخ میدهد، آنگونه که آنها فکرمیکنند و تجربه آنان را از زبان خود زنان جمع آوری کنند. داشتن این اطلاعات، پژوهشگران و فعالان را قادر خواهد ساخت تا در نهایت برنامه‌های آموزشی به منظور پشتیبانی بهتر از زنان کورد که از ستم دوگانه و حتی سه‌گانه رنج می برند را طراحی کنند.

برای سهولت در پیگیری مباحث مطروحه ، این مقاله به پنج فصل تقسیم می شود. فصل اول مقدمه تحقیق است، فصل دوم روش شناسی و متد تحقیق را مرور می کند، راههایی که منابع داده‌ها برای کشف جمعیت مورد مطالعه و چارچوب نظری مورد استفاده قرار می گیرد، سپس در بخش بعدی/سوم ادبیات و پیشینه موجود درباره وضعیت زنان کورد در ایران را به تفسیرارائه میکند، یافته‌های تحقیق به شکل تحلیل توصیفی واستنباطی در بخش چهارم مشروح می شود در نهایت مقاله، با یک بحث و نتیجه گیری که در فصل پنجم ارائه شده به پایان می رسد. سؤالات اصلی مطرح شده در این مقاله بر نقش زنان کورد در جامعه، عوامل و مشخصه اصلی آنها، جنبش آنها دربستر مسئله کوردستان و ارزش ارزیابی روند تغییر آنها تأکید می کند و در پی یافتن حضور و عدم حضور زنان در هرعرصه مشارکت در جنبش کوردستان است. محقق با رویکردی جامع[6] در چارچوب و دیسکورس تئوری اینترسکشنالیتی به بررسی موضوع و زوایای

کانستراکتهای تحقیق میپردازد و بدینگونه مطالعه ای بنیادی /پایه ای برای مطالعات کمی و کیفی آینده ارائه می دهد.

کلیدواژگان

زنان کورد، روژهەلات، اینترسکشنالیتی/ «میان برشی»، «تقاطع باوری»، کنشگری، اتنوساید، مشارکت سیاسی، احزاب سیاسی، رویکرد جامع

پیشگفتار

از آنجایی که رویکرد این پژوهش یک رویکرد جامع[۷] است به منظور درک وضعیت زنان کورد در ایران و به منظوردستیابی به اهداف این پژوهش، برخی اطلاعات در مورد وضعیت کوردها در ایران به طور خلاصه ارائه شده اند، از این روی مقیاس و بزرگی مسائل مربوط به کوردستان به بوته فراموشی سپرده نمیشود.

به دلیل توزیع جمعیت شناختی کوردها در استانهای مختلف، استاندارد رسمی برای تعریف دقیق جمعیت کوردهای ایران وجود ندارد. با این حال، برای اهداف این مطالعه، چند برآورد توسط سه سازمان اقتباس شده است. موسسه صلح ایالات متحده نشان می دهد که «جمعیت کوردهای ایران درحدود ۸ میلیون نفراست که حدود ۱۰٪ جمعیت ایران راتشکیل میدهند.[۸] بعضی منابع دیگر مانند کوردیش هرالد، جمعیت مردم کورد را درحدودکمتر از۱۵٪جمعیت ایران نشان می دهد[۹] و در برخی منابع دیگر[۱۰] تعداد کوردها را حدود ۱۲ میلیون و حدود ۱۵٪اعلام کرده است.[۱۱] با این وصف به گفته سازمان ملل متحد[۱۲]، آنها قربانی اصلی دستگاه اعدام ایران هستند و گفته می شود که زندانیان سیاسی کورد تقریبا نیمی از کل زندانیان سیاسی ایران را تشکیل می دهند[۱۳]. گرچه کوردها زبان متمایزتری دارند، دارای آداب و رسوم فرهنگی منحصر به فرد، غذا و تاریخ هستند، برای سالها[۱۴] ممنوعیت رسمی دولت برای آموزش زبان کوردی در کوردستان در سیستم آموزش و پرورش و استفاده از زبان کوردی در ادارات دولتی وجود داشت.

منطقه متمرکز کوردنشین ایران یک منطقه جغرافیایی در غرب ایران است. سباستین مستل در کتاب «کردها: دائرالمعارفی از زندگی ، فرهنگ و جامعه» [۱۵] کوردستان ایران را شامل استان کوردستان، استان آذربایجان غربی، استان کرمانشاه، استان ایلام و مناطقی از استان لرستان می نامد.[۱۶] این استانها دارای مرزهای مشترک با بخش هایی از عراق و ترکیه هستند که کردهای این کشورها ساکن آن هستند.[۱۷] همچنین در استان خراسان شمالی، استانهای شمالی ایران، تهران و برخی از شهرهای دیگر، جمعیت قابل توجهی از کردها وجود دارد.[۱۸] مناطق کوردنشین غنی از منابع طبیعی است، اما از سوی دیگر مورد سوء استفاده قرار گرفته و توسعه نیافته است، به طوری که «شاخص فقر در کوردستان ۳۱.۷٪ در مقایسه با ۱۸٪ در سطح ملی است»[۱۹]. در طول رژیم شاه هیچ کمبود بدرفتاری با کردها وجود نداشت با این وصف وضعیت پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ه.ش/ ۱۹۷۹م. هنگامی که جمهوری اسلامی به قدرت رسید بدترشد و زنان بیشتر در معرض ابتلا به تبعیض جنسیتی قرار گرفتند.

مناطق کوردنشین فاقد زیرساختها، امکانات و سیستمهای اساسی شهرنشینی هستند، دولت در ساخت و ساز جادەها، ساختمانها یا امکانات جدید، سرمایەگذاری نمی کند. بیمارستانها و مدارس کم درآمد هستند ومحرومیت اقتصادی منجر به ناامیدی شده است. با این وصف، با وجود

دهها سال از سیاستهای تبعیض و نهادینه شدن سیستماتیک، فرهنگ کوردی همچنان قوی و هویت قومی نابود نشده است. از طرفی بسیاری از کوردها برای فرار از آزار و اذیت احساس نیاز به انکار هویت یا مذهب خود را دارند به راحتی از آن فرار می کنند، اما آگاهی نسبت به هویت کوردی، برخی از خانواده‌ها نسل جوان را هدایت می کند تا کودکان خود را از کودکی در مورد میراث و زبان کوردی آموزش دهند.

پژوهشهای علمی و تحقیق در مورد زنان کورد در ایران کمتر از زنان دیگر در خاورمیانه است، اما با توجه به نقش آنها در جنبش ملی کوردستان، آنها از ادبیات مربوط به مطالعات زنان کاملاخارج نیستند. با اینحال، آنان در مرکز مطالعات نبوده و به نوعی، از ادبیات گفتمان علمی و فمینیسم پاک شده‌اند. «این به معنی آن نیست که زنان کورد به طور کلی در فهرست و نوشته‌های زائران مسیحی، مسافران یا مورخان قرار نگرفته‌اند. در واقع، در میان محققان بحث در مورد تصویراین زنان در آثار تاریخی و همچنین نقش زنان کورد در جامعه وجود دارد. [۲۰] مقالات ارزشمندی در مورد تاریخچه چالشهای زنان کورد توسط شهرزاد مجاب در مورد زنان و ملیت در جمهوری کوردستان ۱۹۴۱م./۱۳۲۰ش. وجود دارد[۲۱]. سخنرانیها، کنفرانسها و کمپینهایی در مورد زنان کورد و رهبران احزاب کورد برگزار شده است که در مورد حقوق زنان کورد صحبت کرده‌اند. همچنین مقالات و کتاب خاطرات در خور توجهی در مورد آنان توسط کنشگران علاقمند نوشته شده است. برخی از رهبران احزاب سیاسی کورد نیز روی مسئله زنان کورد وحق برابری آنان سخنرانیها و صحبتهایی داشته‌اند. رهبران احزاب کورد هم در زمینه حقوق زنان صحبت کرده‌اند. دکتر عبدالرحمن قاسملو[۲۲] درباره حقوق زنان کورد در ایران صحبت کرده است. «وی تاکید دارد که زنان نیمی از جامعه را تشکیل می دهند اما نیمی از سهم خود را به دست نمی آورند. زنان کورد تقریبا در تمام جنبه‌های زندگی کوردها، از مدیریت خانواده تامبارزه درخط مقدم با مردان، شراکت دارند. در بسیاری موارد، حتی وزنی بیش ازسهم خود را درمقایسه بامردان انجام میدهند. [۲۳] با این حال، دانش و آگاهی تاریخی در مورد تجربیات زنان کورد، محدود است و در ادبیات علمی زنان در ایران، ضعف وجود دارد و تاریخ زنان کورد در کوردستان متاسفانه به نوعی نامرئی بوده است؛ نه به این دلیل که مردم نمی خواهند درباره زنان کورد بدانند، بلکه نمی دانند که چگونه و از کجا در مورد زنان کورد بدانند و یادبگیرند. هنگامی که تاریخ یک قوم یا ملت بطورکامل مستند نشده است، سخت است در مورد پس زمینه زنان آن قوم بدانیم. [۲۴]» با این حال، وضعیت زنان کورد پس از انقلاب در ایران مورد مطالعات علمی قرار نگرفته است. از این روی، این پژوهش تلاش می کند تا به ادبیات مربوط به زنان کورد در ایران بیفزاید و زمینه را برای تحقیق کیفی و کمی آینده فراهم کند.

پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ه.ش/ ۱۹۷۹م. ایران، زنان کورد به ایفای نقش در احزاب و سازمانهای سیاسی مخالف پرداختند. این نقش جدید موقعیت سنتی زنان را به نقش اجتماعی و سیاسی جدید در ساختارهای پدرسالاری کوردستان تغییرداد. آنها با مشارکت فعالانه در عرصه سیاسی سنتها را شکستند. با اینحال، ذهنیت مستقل فمینیستی نداشتند و فعالیتهای آنان زیر پوشش احزاب که رهبری غالب،

عمدتـا بـا مردها بوده –و هسـت –قرار گرفتند. از ایـن رو بسـیاری از فعالیتهـای آنهـا پـاک شـده یـا بـه نظـر پراهمیـت نیامـده کـه ثبت شـوند، بـه نوعـی بـه حاشـیه رانده شـدهاند و بـه رسـمیت شـناخته نشـدهاند. ضبـط و ثبت فعالیـت آنـان و ایجـاد انجمنهـا بـر مبنـای احـکام احـزاب و سـازمانها بـود کـه در آن زنـان اجـازه مـی داد تـا کمیتـهای در حـزب/ سـازمان داشـته باشـند تـا بتواننـد بـه جامعه زنـان دسترسـی پیـدا کننـد. در هر حـال اگر مردانـی که بـه دنبـال تغییر در جامعـه بودند وجـود نداشـتند حتی ایـن فعالیتهـا هم کمتر امـکان پذیرمـی شـد یـا بـه طـور فرسایشـی بـه تعویـق مـی افتـاد. مردانـی که درنوشـتن اساسـنامه و مرامنامـه ایـن احزاب و سـازمانها از حقـوق زنـان صحبـت کردنـد.

همچنیـن آزمـون جمهوری کوردسـتان/ مهابـاد بـا قانـون اساسـی مترقـی اش در میـان احـزاب و سـازمانهای کوردسـتان بـر جـای مانـد. در فصـل چهـارم، مـاده ۲۱ بـه شـرح زیربـه وضـوح برابـری زنـان ومـردان اشـاره شـده اسـت: «درتمـام امورسیاسـی، اقتصـادی و اجتماعـی، زنـان بایـد از حقـوق برابـر بـا مـردان برخـوردار باشـند »[۲۵]. از طرفـی دیگـر، اسـتان کوردسـتان و سـایر شـهرهایی کـه کوردهـا در آن زندگـی مـی کننـد، همیشـه در معـرض تحولات سیاسـی قـرار گرفتهانـد و ایـن واقعیت وضعیـت زنان را تحـت تأثیـر قـرار داده اسـت. بـا شـرکت زنـان در امـور سیاسـی و فعالیتهـای آنان در دوره انقـلاب ۱۳۵۷ه.ش/ ۱۹۷۹م. در ایـران بسـیاری اززنـان جوان دسـتگیر و یا مجبوربه تـرک مدرسـه بـه خاطرتـرس از دسـتگیری و یـا فـرار از محـل تولـد خـود گشـتند. درخـلال سـالهای ۱۹۸۳-۱۹۸۸م./ ۱۳۶۲-۱۳۶۷ش. هـزاران زخمـی، بازداشـت واعدام، خانوادههـای بسـیاری را تشـویق وحتـی مجبـور بـه ازدواج دادن دخترانشـان کـرد تـا از زنـدان، تجـاوز و شـکنجه نجـات یابند. [۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰]. برخـی نویسـندگان در خاطرات یا مصاحبـات خـود از این مسـائل یـاد کردهاند. فـلاح، در آتواتنوگرافـی خـود نوشـته اسـت: "در حالـی کـه همسـالان مـن و مـن، همـه در طـول دسـتگیریهایمان بـا وضعیـت وحشـتناکی روبرو شـدیم، در برخـورد با زندانیـان سیاسـی و نحـوه برخـورد بـا مـا به عنـوان بازمانـدگان، تفـاوت جنسـیتی وجود داشـت. بـه عنـوان مثـال، از نظـر فرهنگـی، فشـارهای زیـادی بـرای زنـان جـوان بـرای ازدواج زودهنـگام و درزمـان جوانـی وجـود داشـت؛ چرا کـه دخترانـی کـه ازدواج نکرده و در زنـدان بودنـد، اغلـب از نظـر جنسـی مـورد آزار قـرار گرفتنـد و چندیـن بـار حتی در زنـدان مـورد تجـاوز قـرار گرفتنـد. طبـق قانـون اسـلامی ایـران، یـک دختـر باکـرهای کـه میمیـرد بـه بهشـت مـی رود، و دولـت مـی خواسـت مطمئن شـود کـه فعـالان زن بـه بهشـت نمـی رونـد. با وجـود دهشـتناک بـودن موضـوع ، اما یـن توجیه رسـمی برای تجاوزبـه دختـران جـوان در زنـدان بـود». [۳۱] ایـن فقـدان امنیـت بـه طـور چشـمگیری وضعیـت زنـان را بدتـر کـرد. عـلاوه بـر ایـن، سـاختارهای پدرسـالارانه، زنـان را بـه گرایشـهای خودتخریبـی ماننـد خودکشـی منتهـی مـی کنـد کـه در ایـن مقاله بـه طور اجمالـی مـورد بحـث قـرار مـی گیـرد.

در تجزیـه و تحلیـل جایـگاه و وضعیـت زنـان کـورد در ایـن مقالـه، محقـق، بـه طـور خلاصـه نقـش و بـازی سیسـتم سیاسـی، مناسـبات فرهنگـی واقتصـادی در زندگـی زنـان کـورد را می شـکافد. وضعیـت تحصیلی و آمـوزش، مسـائل و معضـلات اجتماعـی بـه طـور خلاصـه مـورد بحـث قـرار گرفتـه اسـت. بـا ایـن وجـود، اشـاره بـه ایـن موضـوع حائز اهمیـت اسـت کـه بـدون تجزیـه و تحلیـل دقیـق از مناسـبات اجتماعـی ، وضعیـت

جامعه شناختی، شناخت قوانین موجود، زمینه‌های فرهنگی و تاریخی وضعیت زنان در ایران، امکان دستیابی به یک نتیجه موثر در درک وضعیت زنان کورد وجود ندارد. در بخش‌های مختلف این مقاله، نقش زنان کورد در جنبش‌های اجتماعی و مسائل سیاسی کوردستان در چهار دوره مختلف مورد بحث قرار گرفته است و در نهایت، به یک شناخت پایه‌ای از آنان میرسیم. مشارکت زنان کورد در عرصه سیاسی، تحت عنوان چهارموج از مشارکت زنان کورد در عرصه فعالیت و مشارکت سیاسی و اجتماعی آمده است. چهار موج در وضعیت زنان کورد به شرح زیر است:

موج اول : پس از انقلاب ۱۹۷۹تا۱۹۸۹ م./۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷ش.: صعود و مشارکت همه گیر سیاسی، سرکوب سیاسی،

موج دوم: مابین سالهای۲۰۰۵ -۱۹۸۹م. / ۱۳۶۸ -۱۳۸۴ش. که شامل دو دوره :دوران ریاست جمهوری دوران اکبر هاشمی رفسنجانی[۳۲](درخلال سالهای ۱۹۹۷-۱۹۸۹م/ ۱۳۷۶ -۱۳۶۸ش) و دوران ریاست جمهوری سید محمد خاتمی[۳۳] (در خلال سالهای۱۹۹۷-۲۰۰۵م.,/۱۳۸۴-۱۳۷۶ش)، دوران تغییرات لاک پشت وار.

موج سوم : مابین سالهای ۲۰۱۲-۲۰۰۵م./ ۱۳۷۶-۱۳۸۴ش: پروسه تقاطع ملی گرایی و آگاهی جنسیتی

موج چهارم: سال ۲۰۱۳م/ ۱۳۹۲ش– که تا حال حاضر۲۰۲۰م./۱۳۹۹ش. : (موضوع جنسیت)، تلاش جهت برون رفت از سردرگمی درپیوندحل مسئله جنسیتی و ملی.

موج آینده و بعدی به نظر می رسد بایست قدمهایی برای تعیین نیاز به تغییرات اساسی و مشارکت برابر در حل مسئله ایجاد دولت –ملت جدید در منطقه با شد .

متدولوژی و چارچوب نظری

سوالات تحقیق

این مطالعه قصد دارد به بررسی سوالات تحقیقاتی زیر بپردازد و هدفی برای پاسخگویی قطعی سوالات ندارد.

نقش زنان کورد در ایران در جامعه کوردی چیست؟

عوامل کلیدی بالقوه مشخصه زنان کورد چیست؟

حضور و عدم حضور زنان کورد در جنبش ملی حق تعیین سرنوشت چگونه بوده است؟

عوامل موثر در تشخیص جنبش زنان کورد و تلاقی آن با جنبش ملی کوردستان و چگونگی آن چیست؟

میزان و آستانه مربوط به روند تغییرات زنان کورد چیست ؟

حوزه و کانستراکت تحقیق

زنان کورد در جامعه، مشخصه‌های حضور و عدم حضور، تلاقی جنبش زنان کورد با جنبش ملی کوردستان، روند تغییرات جنبش زنان کورد

چارچوب نظری این پژوهش

چارچوب نظری این مطالعه مبتنی بر نظریه وتئوری اینترسکشنالیتی/میان برشی یا تقارن گرایی جنسیت و ملیت است. این نظریه و ارتباط آن با زنان کورد به طور خلاصه مورد استفاده قرار می گیرند.

تئوری اینترسکشنالیتی

تئوری اینترسکشنالیتی «تقاطع /تلاقی تبعیضها یک مفهوم تئوریک است که توسط کیمبرلی کرنشو[۳۴] مطرح شده است که لایه‌های درک تبعیضهای اجتماعی را از طریق نژاد، جنس، طبقه و جنسیت، قومیت، ملیت، گرایش جنسی، مذهب،

سن، ناتوانی ذهنی، ناتوانی جسمی، بیماری روحی و بیماریهای جسمی را به نمایش می گذارد»[۳۵]. اونجلینا هالوینو[۳۶] میگوید تئوری اینترسکشنالیتی به معنای «باور به تلاقی، تقاطع، درهم‌تنیدگی و قفل‌شدگی و همپوشانی تبعیضهای همزمان» است. [۳۷]

به نظر می رسد که اهمیت یادگیری ودرک عمیق از این تئوری در سالهای اخیر در میان علاقمندان به مطالعات زنان، فعالان حقوق زن و حوزه‌های آکادمیک افزایش یافته است. بل هوک[۳۸] فمینیست و فعال اجتماعی در کتاب خود در رابطه با در نظر گرفتن تلاقی کلیه عوامل و فاکتورهای موثر بر وضعیت زنان، به این صورت اشاره دارد که «اندیشه و عمل فمینیستی از زمانی که زنان رادیکال رنگی و سفیدپوستان متحدشان این مفهوم که «جنس»عامل اصلی تعیین سرنوشت زن بود"[۳۹] را به سختی به چالش کشیدند، بطور اساسی تغییریافته است. بیدار زنی معتقد است که «بهتر است از تجربه زنانی که به‌طور همزمان تبعیضهای گوناگون را تجربه می‌کنند غافل نمانیم و با لمس و درک بهتر موضوع تلاقیها، و تفاوتها و تشابه‌های برخواسته از قرار گرفتن در آنها، در ارزیابی موقعیت فردی خود و نیز آنچه در کشور رایج و عادی جلوه کرده و می‌کند، دانسته یا ندانسته، تغییرات را تنها برای گروهی خاص از زنان، از یک طبقه، یک ملیت، یک قوم، یک مذهب، یک زبان و یک محل و ... نخواهیم) "همپوشانی(. نیره توحیدی در این رابطه اذعان می دارد: «تئوریهای فمینیستی و دروس متنوع رشته «مطالعات جنسیت و زنان » در طی رشد و تعمیق خود علاوه بر بتعیض یا ستم جنسی و جنسیتی، سعی داشته است علیه انواع تبعیضهای دیگر نیز آموزش دهد و هویت انسان را درکلیت آن یعنی با توجه به تلاقی و همپوشی (اینترسکشن) ابعاد مختلف اعم از جنسی، جنسیتی، نژادی، قومی، ملی، طبقاتی، و امثال آن مدنظر قرار دهد» [۴۰].

آدریلرد[۴۱] استدلال کرد که زنان نیاز به آوردن تمامیت خود به جنبش زنان هستند و معتقد بود که تفاوت، تنوع و گنجاندن باید خون جاری جنبش فمینیستی باشد.[۴۲]

همچنین برخی از کنشگران کورد حقوق زنان، در این زمینه اشاراتی به این نظریه دارند. کاوه کرمانشاهی در مقاله خود به ضرورت درک از درهم تنیدگی میان هویتهای مختلف زنان کورد اشاره می کند: «بدون درک این مفهوم که انسانها و هویتهایشان قابل تفکیک نیستند و وجوه چندگانه‌ی هویت انسانها را نمی‌شود از هم جدا کرد، نمی‌شود یکی را دید و در مقابل دیگری کور بود، نمی‌شود یکی را پذیرفت و دیگری را رد کرد و حتی نمی‌شود به یکی اولویت داد و دیگری را در نوبت گذاشت. اینترسکشنالیتی که بحث روز فمینیستها در محافل آکادمیک و اکتیوستی است، اذعان به همین تلاقی هویتها و تبعیضات مضاعف دارد. به عنوان مثال زن کُوردی که نسبت به مسائل اجتماعی یا سیاسی دغدغه‌مند است و می‌خواهد مسیری را برای فعالیت اجتماعی یا سیاسی انتخاب کند."[۴۳]

نویسنده معتقد است که فمینیستها مسائل زنان کورد را نادیده گرفته و عوامل تبعیض آمیز دیگر را در معرض دید قرار نمیدهند. ازاین رو در این تحقیق، تقاطع جنسیت و قومیت، مالکیت سیاسی و نقش اجتماعی مربوط به زنان کورد در ایران به طور خلاصه مورد استفاده قرار می گیرد.

روش شناسی /متدولوژی تحقیق

برای مطالعه در مورد زنان کورد در ایران، این پژوهش از روش شناسی و توصیفی استفاده کرده است. همانطور که توسط

ساندرز و ثورنهیل[۴۴-۴۵]توصیف شده است، مطالعه اکتشافی به دنبال کشف سؤالات پژوهشی است و قصد ندارد تا راهکارهای اثبات هیپوتزهای پژوهش و پاسخ نهایی و قطعی به سوالات را برای مشکلات موجود ارائه دهد. از این رو خواننده نبایست به دنبال ارائه پاسخ نهایی در رابطه با زنان کورد در ایران از جانب نویسنده باشد. این تحقیق یک تحقیق پایه و اولیه است که اساس تحقیق قطعیتر که در آن محقق تمایل به انجام آن در آینده دارد، شکل می گیرد. محقق می داند که این نوع مطالعات «منجر به تولید اطلاعات کیفی شده و تفسیر چنین اطلاعاتی امکان دارد تحت تاثیر جهتگیریهای فردی قرار گیرد».[۴۶] با این حال برای ایجاد یک مطالعه پایه ای برای تحقیقات آینده مبتنی بر دادههای اولیه، این بهترین راه ممکن است در عین حال مطالعه توصیفی اجازه می دهد محقق برای ارائه درک مشکلات و سوالات مربوط به این مطالعه بپردازد.

منابع دادههای تحقیق

داده ها از منابع مختلف ثانویه عمدتا از طرف احزاب کوردی، گزارش سازمانهای غیردولتی، مقاله مجلات، کتاب وافراد جمع آوری شده است. تحقیق ثانویه پژوهش مبتنی برمنابع ثانویه است که قبلا وجود داشته است.[۴۷] این روش باعث میشود که محققان بتوانند چالش ها و فرصتهای مشارکت زنان کورد ایران را بررسی کنند. برای پیدا کردن داده ها و اطلاعات برای هر دو ادبیات و انجام پژوهش، محقق با استفاده از جمع آوری اطلاعات ثانویه از جمله بایگانیها و مقررات سازمانهای سیاسی/احزاب با تماس با آنها، ادبیات موجود بر اساس تحقیقات قبلی، کتابها، مقاله، سخنرانیهای کنفرانسها و سمپوزیومها و غیره پرداخته است. پژوهشگر همچنین از کتابخانههای آنلاین مانند اینجنتا کانتکت[۴۸]، گوگل سکالر[۴۹]، جی استور[۵۰] و رسانههای اجتماعی استفاده کرده است. این بررسی مقدماتی این مقاله بر مبنای جستجوی ادبیات الکترونیکی، با استفاده از واژههای جستجوگر و ترکیبی از واژههای جستجوگر مانند زنان کورد، زنان کورد در ایران، فعالان و کنشگران در ایران، اعدام زنان در کورددستان ایران، تقاطع جنسیتی و ملی گرایان در ایران، احزاب سیاسی در کوردستان ایران بهره جسته است. بخش عمده تحقیق و پیشینه تحقیق با استفاده از این کلمات کلیدی (به صورت جداگانه و در ترکیب) از مطالعات مربوطه و جستجوبرای یافتن پایگاه داده ها نوشته شد ه است. منابعی که مورد مطالعه قرار گرفتند در بررسی بخش ادبیات پیشینه تحقیق قرار گرفتند وبه این ترتیب دادههای ثانویه ایجاد گردیدند. تمام اصطلاحات کلیدی مورد استفاده به انجام این مطالعه که مربوط به مسائل و موارد مربوط به پژوهش بودندکمک کردند. اکثر ادبیات استفاده شده شامل مسائل منتشر شده و نشده مربوط به سالهای-۲۰۱۹-۱۹۷۹/ ۱۳۵۷-۱۳۹۸ ش. می باشد تا اطمینان حاصل شود که آخرین یافتهها و گزارشها در این بررسی گنجانده شده است. محقق با استفاده از ارتباط گسترده وتماس با افراد مختلف از منابع و ادبیات در مورد احزاب، با حزب دموکرات کوردستان ایران[۵۱]، انجمن زنان دموکرات در کوردستان ایران، حزب کومله کوردستان ایران، اعضای هیئت مدیره کومه له زنان روژهه‌لات و اعضای سابق و کنونی آنان گرفته است. همچنین مقالات قبلی نویسنده مورد استفاده قرار گرفته شده است. در هر حال چنانکه پیشتر اشاره شد، منابع دانشگاهی و ادبیات

مربـوط به زنان کـورد در ایران بسـیار محدود است .

محدودیت های تحقیق

نگارنـده بـر ایـن بـاور اسـت کـه ایـن کار تحقیقـی بـه ماننـد پژوهشـهای دیگـر داری کمـی و کاسـتی و محدودیـت هایی اسـت . از جملـه : زمـان کوتـاه بـرای انجـام کار، نبودن بودجـه تحقیقاتـی ، عـدم دسترسـی به برخی منابـع ومآخـذ قدیمـی تـر؛ تنوع سیاسـی در میـان کوردها و نابسـیامانیهای ایجاد شـده در چهـار دهـه اخیـر درایران و سـایر مشـکلاتی کـه تحقیقـات بنیـادی بـا آن روبرو هسـتند.

برخـی محدودیتهـای تعمـدی نیـز برای متمرکـز شـدن روی سـوآلات تحقیق توسـط خودپژوهشـگر اعمـال شـده اسـت. ایـن مطالعـه در پـی پاسـخگویی یـا یافتـن علیـت نیسـت و همچنیـن قصـدی در تعمیـم نتایج بـه کل رونـد سیاسـی و اجتماعـی کوردسـتان ایـران و زنـان کـورد نـدارد نگارنـده بـه درک ضـرورت مطالعـات پیمایشـی و میدانـی در زمینـه زنـان کـورد تآکیـد دارد و امیـد بـر آن دارد کـه مطالعـات زنـان کـورد بـه سـطح دانشـگاههای جهـان برسـد.

تعریـف اصطلاحـات کلیـدی و برخـی تعاریـف

در ایـن بررسـی اسـتفاده از ایـن واژه هـا بـه صـورت زیـر اسـت.

کنشـگری و مشـارکت: مشـارکت در فعالیتهـای غیـر سیاسـی و سیاسـی متفـاوت از جملـه: عضویـت در احـزاب، انجمنهـا و سـازمانهای سیاسـی و احـزاب، فعالیتهـای اینترنتـی در فیسـبوک و نمایـش مشـخصات عمومـی، نوشـتن مقـالات، آثـار هنـری، کار بـا انجمنهـای اجتماعـی غیـر سیاسـی بـرای برگـزاری جشـنوارەها ی فرهنگـی.

روژهەلات[۵۲](رۆژهـه ڵات) : یـک عنـوان غیـر رسـمی بـرای کوردسـتان ایـران اسـت کـه شـامل بخشـهایی از شـمال غربـی ایـران اسـت کـه در آن کوردهـا سـاکن هسـتند که مـرز عـراق و ترکیـه را تشـکیل مـی دهنـد. [۵۳] کوردهـا چهـار قسـمت از سـرزمین مادری خـود را بـه نام چهـار جهت اصلـی جغرافیایی بـه ترتیـب زیـر: باکـور (شـمال) ، روژهـەلات (شـرق) و ، باشـور (جنـوب) روژاوا(رۆژئـاوا) (غـرب) نامگـذاری کـرده انـد.[۵۴]

تقویـم: در ایـن گفتـار تحقیقـی محقق از هـر دو تقویـم ایرانـی (تقویم جلالـی) و تقویم میلادی اسـتفاده مـی کند: تقویـم های AD (تقویـم مسـیحی یـا میـلادی کـه بـا علامـت اختصـاری "م" و تقویم S. H ایرانی شمسـی (تقویم جلالـی) که از علامت اختصاری «ش» اسـتفاده شـده اسـت. «تقویم ایران (همچنین بـه عنـوان تقویـم فارسـی یـا تقویـم جلالـی/ تقویـم خورشـیدی اسـت کـه در حـال حاضر در ایـران و افغانسـتان اسـتفاده مـی شـود. بر اسـاس تعاریـف انجمـن تقویـم ایرانـی ، ایـن نظـارت زمانـی ،مبتنـی بـر مشـاهدات اسـت نـه بـر اسـاس قاعـده، که هر سـاله بر اسـاس اطلاعـات نجومـی از تهـران به دسـت می آید کـه دقیقا توسـط مشـاهدات نجومـی از تهران تعییـن می شـود.[۵۵]

اتنوسـاید: یـک اصطـلاح قانونی اسـت که در آن اشـاره بـه حـذف عمـدی یـک گـروه قومـی کـه هـدف نابـود ی آنهـا را در پـی دارد . رافائـل لمکیـن[۵۶] (۱۹۴۴م./۱۳۲۳ش.) حقوقـدان و محقـق ایـن اصطلاح رابـه عنوان جایگزیـن بـرای نسـل کشـی هـم بـه کار می گیـرد. [۵۷]

لینگوسـاید: در فرهنـگ لغـت سیاسـت حـذف تعمدی یـک زبان به قصـد نابودی آن اسـت. آندریا نیکلاس[۵۸]، (۲۰۱۱م.۱۳۹۰ش.) آن را بـه عنـوان کشـتن زبـان بدون کشـتن فیزیکـی افـراد توصیـف میکند. [۵۹]

سیسـتم پدرسـالاری: لیندا ناپینوسـکی[۶۰]

این اصطلاح را به عنوان ساختار عمومی معرفی می کند که در آن مردان دارای قدرت بر زنان هستند که شامل ساختار قدرت مردانه در سراسر جامعه سازمان یافته و در روابط فردی است[۶۱].

ادبیات و پیشینه تحقیق مسائل اجتماعی و فرهنگی زنان کورد

سیستم پدرسالاری ایران[۶۲] و ایدئولوژی اسلامی همیشه زنان را به عنوان شهروند درجه دوم محسوب کرده است که خود یک عدم تقارن جنسیتی آشکار را ایجاد می کند و بسیاری از محققان این واقعیت را مورد بحث قرار دادهاند. زنان کورد نیز از این وضعیت هرگز جان سالم به در نبردهاند. وابستگی به اقلیتهای قومی و مذهبی وضعیت آنها را بدتر می کند. زنان کورد به دلیل جنس، قومیت، مذهب و طبقه خود، مورد تبعیض واقع شدهاند. یکی از واقعیتهای زندگی زن کورد که مورد توجه قرار نگرفته است این است که وقتی شوهر، برادر، پدر و یا پسرش شغل خود را از دست می دهند، زنان به شدت آسیب دیده و آسیب می بینند، زیرا آنها از نظر اقتصادی و روانی به جنس مذکر متکی هستند. طنز تلخ گونهای است که نزدیکترین افرادی که مورد توجه و مرکزثقل زندگی وی هستند سرکوبگران وی به طور سنتی هستند. از طرف دیگر «رنج ناشی از ظلم دوگانه بر زنان و دختران کورد بعضا ناشی از نگرشها و شیوههایی که عمیقا ریشه دربخشی از فرهنگ سنتی کورد و بخشا از ناکارآمدی دولت در حمایت از حقوق زنان و کوردها است.“[۶۳,۶۴]. درایران قوانین زن ستیز، همه زنان را فارغ ازمذهب، قومیت، توانایی و ناتوانی جسمی، معلولیت و یاگرایش جنسیشان تحت تاثیرقرارداده است، ولی فشار و سرکوب درگروههای اقلیت، یعنی ایرانیانی که به مذهب شیعه اثنی عشری اعتقاد ندارند، چندین برابربیشتراست. ”زنان کُورد به طورخاص تحت سطوح مختلفی از انواع تبعیضات قراردارند. از جمله: شوینیسم ملت حاکم ، شوینیسم مردانه متعلق به خود این ملت [کوردها]، زن ستیزی گروههای اسلامی وجنگهای مداوم. همچنین «بی کشوری» باعث شده است زنان کورد درمطالعات انجام شده درخاورمیانه وغرب تا حدود زیادی نادیده گرفته شوند“.[۶۵]

براساس گزارش ها، در طول تاریخ، وضعیت زنان کورد در مقایسه با سایر زنان ایرانی و زنان منطقه خاورمیانه متفاوت بوده است. ما به نوعی متمایل به باور کردن این نظر هستیم اما تفاوتها و چگونگی گسترش آنها روشن نیست. تمایز آشکار میان زنان کورد و سایر زنان ایرانی که غیربومیها عنوان شدهاند عبارتند از: موضوعات جغرافیایی و جمعیت شناختی، جدایی جغرافیایی کوردها در شمال غربی ایران و بیش از دو میلیون شهروند کورد در استان خراسان که در قرن هفدهم به استانهای دیگر ایران تبعید شدند، [۶۶]: "ازدواج موقت" که در میان فرقه شیعی رایج است، در بین اکثریت کوردها که اهل سنت هستند، رایج نیست، زنان کورد عادت نداشتهاند که زیر چادر سیاه پنهان شوند، هیچگونه آموزش ایدئولوژیک ندارند، در اقتصاد روستایی دخیلند و با توجه به سطح تحمل نسبت به دیگر فرهنگها، آنها نسبت به سایر مذاهب مانند بهائیها تبعیض قائل نیستند وخود غالبا جزو اقلیتهای مذهبی هستند.

این ادعا که زنان کورد در مقایسه با همتایان زنشان در خاورمیانه مانند فارس، عرب یا ترک - حداقل در میان کوردها از آزادی بیشتری لذت میبرند، تنها به آزادی

مشارکت درجنبش ملی و فعالیتهای سیاسی مربوط میشود. برخی از محققان معتقدند که در این زمینه بزرگنمایی شده و شکل اغراق آمیز «شکوه وجلال» داده شده را روشی برای توجیه ظلم و ستم پدرسالاری [کوردی] میبینند[۶۷]. محقق رومی، پیتر دلا واله[۶۸]، به منطقه سفر کرد و از «زنان کورد که آزادانه بدون حجاب رفت و آمد کردند، شگفت زده شد». او در سفرنامه خود در سال ۱۶۶۷ اظهار داشت که «آنها بدون هیچ مشکلی با مردان کورد و خارجیها برخوردمی کنند».[۶۹] این نظر/ادعاها برای گفتمان فمینیسم زنان کورد مفید نیست. مسائل زنان کورد نادیده گرفته می شود و زنان کورد را از محور مطالعات محققان خارج کرده و همچنین انگیزه زنان برای مبارزه برای رهایی خود و یا حق برابر را که به شکلی توهم زا بیان شده، از دست می دهند. توهمی که از آزادی به دست نیامده یا برابری داده شده توسط جامعه [مرد] سخن می گوید. در هر حال روشن نیست که این ادعا در مورد اکثریت مناطق مختلف کوردستان یا یک منطقه خاص است و یا در مورد گروهی از زنان کوردی که در میان سازمانهای سیاسی قرار دارند، اعمال می شود.

آزادیهای اجتماعی زنان کورد، موضوع پیچیده ای است و بسیار سخت است که یک نظر دقیق داد. اما همانطور که مختصرا در این مقاله اشاره شد بر طبق گزارش برخی از نویسندگان، مسافران و خاطرات و سفرنامههای تاریخی، زنان کورد به علت نقش آنها در اقتصاد روستایی و فئودالی، نسبت به زنان ایرانی از قدرت و آزادی بیشتری برخوردار بودهاند، آنچه که مشخص است تا به امروز برخی ازآداب و رسوم و سنتهای فرهنگی قدیمی با وجود تلاشهای دولت اسلامی ایران برای متوقف و نابود کردن آنها مانند لباسهای رنگارنگ و دست دادن و رقص دست به دست با مردان[۷۰] پا برجاست. بسیاری از این تلاشها در راستای دستورالعمل اهل تشیع هستند. در شهرهای کوردنشین بسیاری از زنان بدون چادر به خصوص چادر سیاه رفت و آمد میکنند. این در حالی است که در سایر شهرهای ایران روندی رایج است، اما چادر سیاه در فرهنگ عامه مردم کوردستان توصیه نمی شود. در واقع مردم تشویق می شوند که از آن دور بمانند. زنان کورد که بیرون کار نمی کنند از یک روسری سفید تزئین شده با دانههای آبی و رنگی استفاده میکنند. "اساسا مسئله حجاب زنان در کوردستان به علت فرهنگ و آداب و سنتهای تاریخی و وجود اکثریت سنی مذهب، به صورت مناطق شیعه مذهب ایران مطرح نبود. اصولا محجبه بودن به صورت پوشاند ن موی سر بطور کامل و فقط نمایاندن قرص صورت درکوردستان رسم نبود. حتی مذهبیونی چون مفتی زاده و پیروان مدرسه قرآن نیز این نوع حجاب را تبلیغ نمی کردند."[۷۱]

کوردستان منطقه وسیعی است و کوردها بعضا در سراسر ایران پراکنده هستند و ارزشهای فرهنگی ممکن است در یک شهر با شهر دیگر متفاوت باشد. به طور کلی می توان گفت که زنان کورد نیز از خشونتهای خانوادگی رنج می برند اما شاعران زن، خوانندگان، بعضا سران یک قبیله یا یک خانواده بزرگ را هم تشکیل دادهاند. بعضی دیگر فرار از خانه را وسیله ای برای رسیدن به آزادی می بینند، مانند یک پدیده فرهنگی تحت عنوان "ڕەدوو کەوتن" [۷۲] که در بعضی از مناطق کوردستان تا حدی رایج بوده است، که در آن دختران و پسرانی که همدیگر را دوست دارند با هم از خانه فرار می کنند و از نخستین

مقام مذهبی می خواهند که روند ازدواج آنان را رسمی کرده و تسهیل کنند. البته این مسئله تنها در بعضی از شهرها قابل قبول است. "]زن کورد[در جامعه تحت ستم است . اجازه خواندن به زبان مادری و تربیت فرزند به زبان خود را ندارد، تلاش در راستای شکوفایی وحتی حفاظت از فرهنگ وتاریخ وزبانش محدود بلکه گاها جرم است، بیکار است، شاهد بیکاری ودرماندگی شوهر، برادر، پدر وفرزند خود است واصولا به دلایل خاصی حتی توسط این شوهر، برادر، پدر وفرزند خود نیز کنترل شده وتحت ستم مضاعف قرار می گیرد.[۷۳]

برخی از مسائل اجتماعی دیگر مانند مشکلات خانوادگی، طلاق، دستورالعملهای مذهبی، ختنه زنان، زن به زن (ژن به ژن) وجود دارد که هنوز در برخی از خانواده‌ها در روستاها انجام می گیرد. این مقولات تا حد مربوط به وضعیت عمومی زنان کورد مورد بحث قرار می گیرد اما هر کدام از این پدیده‌ها نیازمند تحقیقات عمیق تر هستند .

ایندکس و شاخص تحصیلی

بر اساس آخرین داده‌های مرکز آمار ایران در سال۲۰۱۶-م./۱۳۹۵ ش. ، استانهای تهران، البرز و سمنان بالاترین میزان سواد ایران را به خود اختصاص داده‌اند و استانهای سیستان و بلوچستان، کوردستان و آذربایجان غربی دارای کمترین میزان با سواد هستند. در سال۲۰۱۶-م./۱۳۹۵ ش ، جمعیت سوادآموزی کشور۸۷.۶٪ بود که ۲.۸٪ بالاتر از سال ۲۰۱۱م/۱۳۹۰ش. است.[۷۴] در سال ۱۹۸۸م/۱۳۶۷ش.، یونیسف گزارش داد که زنان کورد روستایی یکی از کمترین گروه‌های تحصیلی در کشور هستند. در گزارش دیگری آمده که «در بین استا نهای کشور بیشترین درصد زنان محصل با ۳۲ درصد، مربوط به استان ایلام است و استانهای آذربایجان غربی و کوردستان با حدود کمتر از ۲۰ درصد، پایینترین نسبت محصلین را دارا هستند. دو استان اخیر با حدود ۶۸ درصد، دارای بیشترین زنان خانه‌دار می باشند»[۷۵]

بسیاری از پدران روستایی دوست ندارند دختران خود را به مدرسه ابتدایی که معلمان مرد دارند بفرستند و از فرستادن آنان به روستا یا شهرهای دیگربرای تحصیل جلوگیری می کنند. یکی دیگر از مسائلی که از تحصیل و ادامه تحصیل دختران جلوگیری می کند مسئله ازدواج در سنین نوجوانی است. تا به امروزهنوز ازدواج و ازدواج در سن جوانی برای دختران کورد معمول است و قوانین شریعت اسلام آن را تشویق میکند، "مطابق ماده ۱۰۴۱قانون اصلاح موادی از قانون مدنی مصوب۱۴ /۸ /۱۳۷۰ و تبصره آن: "عقد نکاح دخترقبل ازرسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی وپسرقبل ازرسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی است".[۷۶] در نتیجه، بیماری، مرگ نوزاد و مرگ مادر در هنگام زایمان وجود دارد. همه اینها ریشه در سیستم پدرسالاری دارند. این واقعیت است که در بسیاری از موارد پدر، برادر یا شوهر تصمیم می گیرند که آیا دختران باید به مدرسه بروند یا خیر. این در حالی است که افراد و خانواده‌ها در این جامعه در دهه‌های اخیر، ارزش زیادی به آموزش و تحصیل می دهند. مادرانی که دعای خیر خود را به جای دعا برای رفتن به زیارت و یا ازدواج آنان و داشتن فرزند، آرزوی تحصیلات بالاتر و فارغ التحصیلی آنان می دانند.

هنوز بیسوادی یکی از مسائل و مشکلات اصلی زندگی زنان است که حتی سرنوشت آنان را تحت تاثیر قرار می دهد.

در مواردی مانند محکومیتهای قضایی نمی دانند به کجا مراجعه یا چگونه شکایت کنند. به عنوان مثال، ملک قربانی به سنگسار محکوم شد، زیرا در سردرگمی و خجالتش به آنچه که انجام نداده بود اعتراف کرده بود. بی سوادی او یکی از دلایل منجر به حکم او بود. این زن از نقده در سن ۳۰ سالگی به اتهام روابط خارج ازدواج، به سنگسار محکوم شده بود. او حتی مورد طرد و نفرت خانواده اش قرار گرفت. بنیانگذار و رئیس سازمان حقوق بشر کوردستان و سردبیر روزنامه هفته نامه "پیام مردم کوردستان" آقای صدیق کبودوند در سال ۲۰۰۷م./ ۱۳۸۶ش. این زن را آموزش داد و با خانواده اش صحبت کرد و سرانجام بی گناهی او را ثابت کرد. (او در سال ۲۰۱۰م/۱۳۸۹ش. بخشیده و آزاد شد).[۷۷-۷۸]

دلیل دیگر فقدان امکانات آموزشی در مناطق روستایی است که مستقیما به وضعیت اقتصادی خانوادهها مربوط می شود و امکان ادامه تحصیل بسیار مشکل است. آمار سال ۱۹۸۸م/۱۳۶۷ش. یونیسف نشان می دهد که در شهرهای کوردستان ۶۸ درصد زنان و ۸۵ درصد مردان تحصیل کردهاند. ۴۶٪ زنان در مناطق روستایی تحصیل می کنند در حالیکه ۷۱٪مردان در همان منطقه خاصت نورد مطالعه دارای تحصیلات هستند. ۵۶.۵٪ دانش آموزان ابتدایی در سالهای ۱۹۹۶-۱۹۹۷ م./۱۳۷۵-۱۳۷۶ش. پسر بودند. این شکاف با سطح تحصیلات رشد می کند. در سال ۲۰۰۳م./۱۳۸۲ش، نرخ تحصیلات ۱۵ تا ۲۴ ساله در کوردستان به طور قابل توجهی پایینتر از سایر نقاط ایران است.[۷۹]

مهرانگیز کار در نسخه ویراستاری شده کتاب خود تحت عنوان رفع تبعیض از زنان، مقایسه کنوانسیون جهانی رفع تبعیض از زنان با قوانین ایران، از وضعیت گزارش شده کوردستان مستقیما چنین می آورد: " گزارش انتقادی خانم دکتر ژاله شادی طلب یک خبر تاسفبار که در مطبوعات ایران انتشار یافته است، عینا نقل میشود. خبر حاکی است که در روستاهای کوردستان دبیرستان دخترانه وجود ندارد: نبودن دبیرستان در مناطق روستایی کوردستان، مانع از ادامه تحصیل دانش آموزان دختر در مقطع متوسطه شده است. جمعی از روستاییان کوردستان میگویند، تنها شمار معدودی از خانوادههایی که توان مالی دارند میتوانند مخارج تحصیل فرزندان خود را در شهر تامین کنند. هاوژین ابراهیمی یکی از دانش آموزان روستای "شوی" در بانه میگوید: فارغ التحصیل شدن دانش آموزان دختر روستایی در مقطع راهنمایی به منزله پایان تحصیل و جدا شدن از مدرسه برای همیشه است. "شب بو منیری" یکی دیگر از دانش آموزان روستایی اطراف سنندج میگوید: احداث یک دبیرستان در روستا، آرزوی همه دانش آموزان دختر روستایی است. ادامه تحصیل دختران در شهر علاوه بر هزینههای سنگین، با فرهنگ خانوادهای روستایی هم سازگار نیست. والدین دانش آموزان روستایی نیز به نوبه خود از وضعیت تحصیلی دختران و ادامه تحصیل فرزندان خود نگران هستند. "محمود بنی صادقی" یکی از ساکنان روستاهای سنندج میگوید: دختران روستایی نان آور خانوادهها هستند. ما نمیتوانیم آنها را برای ادامه تحصیل به شهر بفرستیم. بارها برای ساختن یک دبیرستان در روستا به آموزش و پرورش رفتم ولی تا کنون حتی یک قدم برای ما و حل این مشکل برنداشتهاند. "فاروق داودپور" مدیر کل آموزش و پرورش استان کوردستان میگوید: دانش آموزان دختر

روستایی که برای ادامه تحصیل در مقطع متوسطه ناچارند در شهر ساکن شوند، به دلیل فقر مالی و ویژگی فرهنگ بومی در مورد تحصیل (دختران) بعد از مدتی ترک تحصیل میکنند. از تمام دانش آموزان دختر در کوردستان فقط بیست و سه هزار و صد و هفتاد دانش آموز دختر استان کوردستان در مقطع متوسطه به تحصیل اشتغال دارند که همگی در مناطق شهری ساکن هستند. در سال تحصیلی جاری برای نخستین بار یک دبیرستان شبانه‌روزی دخترانه با ظرفیت ۱۲۴ دانش آموز در مناطق روستایی استان، به بهره‌برداری رسید[۸۰] .

خشونت علیه زنان کورد

دسترسی محدود به سازمانهای بین المللی در مناطق کوردنشین و محدودیت اجازه ایجاد سازمان غیر انتفاعی پاسخگو برای ثبت خشونت، آگاهی کامل در مورد آماری در مورد دامنه خشونت علیه زنان را مشکل نموده است. صرفنظر از این، در طول سالهای گذشته بر اساس گزارشات هەنگاو، سازمان حقوق بشر کوردستان، سازمانهای غیردولتی زنان، انجمن زنان مریوان و انجمن زنان آذرمهر-زمانی که هنوز فعال بودند- گزارشات کنشگران مستقل و اعضای کمپین یک میلیون امضا –تا زمانی که فعال بودند- غیرقابل انکار است که خشونت علیه زنان وجود دارد، اما به طور گسترده ای نادیده گرفته می شود. "جمهوری اسلامی ایران همواره خشونتهای خانگی، خشونت علیه زنان و کودکان در خانواده به عنوان یک مسئله جامعه شناختی در جامعه ایران را انکار کرده است. "دو تصویر متناقض از زنان کُرد در رسانه‌های بین المللی موج می زند. آنها به عنوان زنان مبارز شجاعی که با یکی از فاسدترین گروههای تروریستی زمانه، یعنی داعش می جنگند، خبر ساز می شوند. زنان کُرد همچنین به عنوان حاکمان قبیله و قلمروهایشان شناخته شده‌اند. آنان زنان بی حجاب خاورمیانه‌ای هستند که پیراهنهای رنگارنگ به تن می کنند، دست در دست مردان می رقصند و همپای مردان در عرصه‌های کار، جنگ و خانواده حضور مییابند. در سمت مقابل این طیف، زنان کُرد قربانی اشکال متنوع خشونت آشکار و پنهان از جمله ضرب و شتم و قتلهای ناموسی، ناقص سازی جنسی و از همه چشمگیرتر خود سوزی بوده اند[۸۱]».

اکثر خشونتهای خانگی عمیقا به قوانین اجتماعی و دولتی و نابرابری نسبت به زنان وابسته‌اند. "از آنجایی که قانون روشنی علیه خشونت خانگی درایران وجود ندارد، بسیاری اززنان وهمجنسگرایان قربانی آنچه که به عنوان "قتل ناموسی" خوانده میشوند، شده‌اند. "قانون چنین خشونتهایی رانادیده می گیرد و خانواده‌ها ترجیح میدهند آنها را پنهان و انکارکنند. در غالب موارد حتی جرایم قربانیان «آسیب رساندن به ناموس» روشن واثبات نشده است. دولت ایران باشتابزدگی بسیاری ازمخالفان خود رااعدام می کند اما، به راحتی قتل ناموسی را نادیده می‌گیرد. به همین دلیل، خودسوزی، خودکشی و سایر فعالیتهای خودآزاری درمیان زنان کوردافزایش یافته است، اما از دید دولت حاکم، ناموس مردها همیشه بیشتر از زندگی یک زن ارزش دارد.

با اینحال، اگر قتل ناموسی توسط یک زن انجام شود، نوع برخورد وادراک متفاوتی بروز میکند. گویی اینکه زن مجاز به داشتن عشق وعاطفه یا حسادت نیست زیرا مردان را برتر میبینند. اگرچه ریشه‌های چنین خشونت و استانداردهای دوگانه درسبک زندگی سنتی هم هست، اما دولت اسلامی این رفتارها را به نحو قابل توجهی ارتقاء

داده اسـت. هنگامـی کـه حـوادث خشـونت خانوادگی و خودکشـی در کوردسـتان گزارش شـده اسـت، دولت ایـران به جـای یافتـن راه حلـی، در تلاش بـرای اخـلال در افکارعمومی بـرای جلـوه دادن کوردها به صـورت مردمانی بـدون تمدن اسـت.

"مـاده ۲۹۹ و ۶۳۰ قانـون مجـازات اسـلامی ایـران از افـرادی کـه مرتکبـان قتـل ناموسـی هسـتند حمایـت میکند. طبـق ماده ۲۹۹ مجـازات قصاص کـه به طـور معمول از قتـل ناشـی می شـود، که مـی تواند بـه اندازه اعـدام محکـم باشـد، بـه پـدر یـا پدربزرگـی کـه فرزنـد خـود را مـی کشـند، اعمـال نمـی شـود. مـاده ۶۳۰ بـه مـرد حـق می دهـد که همسـرش را کـه مرتکـب روابـط خـارج از زناشـویی شـده را بکشـد و در عمـل مقـررات نـادری بـرای جلوگیـری از اعمـال آن دیـده مـی شـود"[۸۲].

از طـرف دیگـر، رفتارهـای خشـونت آمیـزی کـه فـرد بـر علیـه خـود اسـتفاده می کنـد ماننـد خـودآزادی و خـود سـوزی در میـان جوانـان بدون تحصیلات کـه در معرض خشـونت خانوادگـی و یا زناشـویی قـرار دارند و در ناامیـدی وبلاتکلیفـی زندگـی مـی کنند، مشـاهده مـی شـود. از آنجا که هیچ موسسـه یـا سـازمانی بـرای حمایـت از ایـن زنـان در دسـترس نیسـت، آنها هیچ گزینـه ای ندارند، بلکـه خودشـان را نابـود مـی کننـد. ایـن راه آنهـا بـرای اعتـراض بـه وضعیت موجودشـان اسـت. بسـیاری از خودکشـیهای ناموفـق زنان را بـا معلولیـت دائمـی مواجـه مـی کند.

بـرای یـک دولـت کـه نظـام حقوقـی آن مبتنـی بـر مجـازات اسـت و نگرانـی اصلـی آنهـا حمایـت از مـردان و تملـک زنان اسـت، برخـورد بـا خشـونت خانوادگـی بـه معنـای مشـاوره دادن اسـت؟ این وظیفـه دولت ایران اسـت که بـرای جلوگیری از خشـونت خانگی بـه مـردم آموزش دهـد، اما به سـادگی آنها را نادیـده مـی گیرد.

اگرچـه طبـق قانـون مجـازات اسـلامی، یـک قاتـل درجـه اول در ایـران بایـد مجازات اعـدام را داشـته باشـد، بـر اسـاس شـریعت حاکـم، پـدر و مـادر، ازایـن مجـازات معـاف هسـتند. شـریعت همچنیـن اجـازه مـی دهد تامـردان آزادانـه زنـان را بکشـند در صورتـی کـه «آنهـا» یـا مشـکوک باشـند یـا «ببینند» زنشـان مرتکـب زنـا شـوند. دراغلـب مـوارد، هیچکـس علیـه مجرمـان شـکایت نمیکند، ز یراهمـه اعضای خانواده شـریک و متفق القول هسـتند. چنیـن قوانین غالبی فقـط باعث می شـوند کـه قتـل ناموسـی وخشـونت خانگـی انجـام وتشـویق شـود. براسـاس، قانـون مدنی ایـران کـه روابط داخلـی را دریـک زن تعریف میکنـد، نهـاد خانـواده و ازدواج بـه عنوان یک نهاد سلسـله مراتبی اسـت کـه در آن خانواده را تحـت سـلطه شـوهر(مرد) و بـه عنـوان یـک قـدرت برهمسـر(زن) تعریـف میکنـد. مـاده ۱۱۰۵ قانـون مدنـی جمهوری اسـلامی ایـران مـی نویسـد: «در رابطـه بیـن شـوهر و زن؛ موقعیـت رئیـس خانـواده، منحصـر بـه فـرد شـوهر اسـت». این مـاده قانونی سلسـله مراتـب جنسـیت در خانـواده و در نتیجـه جامعـه را نشـان مـی دهـد.

یکـی دیگر از خشـونتهای رایج در منطقه، ازدواج از قبـل تعییـن شـده اسـت کـه از نظر قوانیـن بیـن المللی ممنـوع اسـت. بـا ایـن حـال، بسـیاری از خانوادههایی که به سـختی مـی توانند غـذای فرزندانشـان را تامین کنند، بـه محض اینکـه دختـران به سـن بلـوغ می رسـند مـی خواهنـد آنـان را "سروسـامان دهنـد". در حالـی که بعضـی از ایـن دختران بـی سـواد، ایـن امـر را به عنـوان یک مسـئله طبیعـی و شـیوه زندگـی مـی پذیرنـد، بعضی دیگـر، بـه خصوص پـس از گذراندن سـالهای ازدواج، خودکشـی مـی کنند. آنچـه در چنین مناطق/خانوادههـا اتفـاق مـی افتد نیـز قوانین

مربوط به کودکان را نقض می کند.

زنان کورد، زبان مادری و مسئله لینگوساید[۸۳]

گرچه لینگوساید یا حذف زبان کوردی بخشی از نسل کشی فرهنگی/قوم و نژاد فرهنگی کورد است ومختص به یک جنس نیست و به طور خاص تنها زنان را تحت تاثیر قرار نمیدهد، نویسنده این تحقیق این موضوع را به عنوان اقدام علیه زنان کورد در نظر می گیرد. زنان کورد مراقبان و پرستاران اصلی و اولیه کودکان خود هستند و این پدیده بر زنان و دختران جوان که مادران فردا خواهند شد، تاثیر گذاشته است. این مسئله همچنین روابط مادر و فرزند را تحت تأثیر قرار داده است، زیرا مادران قادر به حفظ زبان هستند که به اصطلاح " زبان مادری" آنهاست. روانشناسان و معلمان تحقیق گسترده ای در مورد اهمیت زبان مادری و تأثیر آن بر رشد کودک انجام دادهاند. به همین دلیل در اسناد بین المللی این نگرانی بارها اعلام شده است. بسیاری از مادران و زنان در برابر ستمهای زبانی مقاومت کردهاند؛ زیرا معتقد بودند که یکی از موارد حقوق بشر که جمهوری اسلامی برای سالها با آن مبارزه کرده است، زبان کوردی بود. با وجود این، برخی از خانوادهها به علت سرکوب شدن استفاده از "زبان غیررسمی" و تحقیر شدن زبانشان، از یادگیری زبان مادری خود دلسرد شدهاند. سازمانهای حقوق بشری کوردستان، انجمن و سازمانهای مختلف زن و مادر در کوردستان، سازمان حقوق بشری هه نگاو[۸۴]و. . . ، در جهت توقف این گرایش تلاش کردهاند. در بسیاری از موارد، استفاده و ثبت نام نوزادان با برخی از نامهای کوردی توسط والدین، ممنوع و استفاده از زبان غیر کوردی در شرایط آموزشی و رسمی تشویق شده است. اما یادگیری زبان کوردی دغدغه بسیاری از فعالان و اهل قلم بود ه است. "از سالهای۱۹۷۹م./ ۱۳۵۷ش. به بعد ضرورت توجه به زبان مادری جزو اولویتهای مردم شد. شاید در کوردستان با پافشاری و کار مداوم اهالی فرهنگ این توجه بیشتر به ثمر نشست. به طوری که در حال حاضر در مناطق کوردنشین صدها آموزشگاه هست و در دانشگاه یک ترم آموزش زبان کوردی گنجانده شدهاست. به همین نسبت هنر وادبیات غنی کوردی هم سریع رشد کرد و اهل قلم کورد زبان، آثاری را به این پیشینه ادبی غنی افزودند".[۸۵] لازم به ذکر است که حفظ زبان مادری، یک حق بشری ذکر شده در بیانیه حقوق افراد متعلق به اقلیتهای ملی، قومی، مذهبی و زبانی[۸۶] است و نه یک امتیاز. میتوان استدلال کرد که زبان مادری بعد از سرکار آمدن جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹م./ ۱۳۵۷ش. ممنوع نشده است. برابر با اصل پانزده قانون اساسی، «زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانههای گروهی و تدریس ادبیات آن‌ها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است». با این حال، «»علیرغم برخی تفاوتها، سیاست زبانی جمهوری اسلامی اساسا ادامه سیاست دوران سلطنت است. کاراکترهای این سیاست به اهداف زیر متوسل می شوند: (a) سیاست چندزبانه را به عنوان یک تهدید برای تمامیت ارضی کشور و تهدید وحدت ملی می شناساند، (b) به محدود کردن استفاده از زبانهای غیرفارسی می پردازد (c) به ترویج برتری زبان فارسی به عنوان یک پدیده برای

اتحاد ملی ،ایجاد زبان سیاسی همگون و جلوگیری از هرگونه ناهمگونی سیاسی می پردازد.»[87] با این حال، بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی در مورد زبان، «زبان محلی و قومی» به صورتی آزاد اعلام شده؛ اما هرگز به عنوان بخشی از برنامه درسی آموزشی نبوده است، اما با استفاده از آن ماده قانونی که سالها پیش چندین بار مورد بررسی قرار گرفت پس از بیش از سه دهه و نیم از سرکار آمدن جمهوری اسلامی در سال ۲۰۱۵م./۱۳۹۴ش.، دانشگاه کوردستان در سنندج برای اولین بار در ایران، مدرک لیسانس زبان و ادبیات کوردی(سورانی)را تأسیس کرد و برای تحصیلات آموزش متوسطه یک مکمل متصل به کتاب فارسی سال اول دبیرستان وجود دارد که از مدارس شهرستان سقز در استان کوردستان آغاز شده است. اما برای کوردی کرمانجی در سال ۲۰۱۷م./۱۳۹۶ش «وزارت اطلاعات ایران»، انتشار کتاب راهنمای زبان کوردی» را که در استان خراسان رضوی منتشر شد ممنوع کرده است. «وزارت اطلاعت ج. ا. ا ادعا کرد که «این کار به سود جمهوری اسلامی ایران نخواهد بود».[88]

شاخص اقتصادی وضعیت مالی زنان کورد در ایران

اگر چه زنان حدود ۵۰ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می دهند،[89] مشارکت آنها در نیروی کارطبق گزارش مرکز آمار و اطلاعات استراتژیک در ایران فقط بین ۱۶.۲٪-۱۹.۷٪ درصد است[90]. استان کوردستان و دیگر شهرهایی که کوردها ساکن هستند، به عنوان یکی از مناطق عقب نگهداشته شده در ایران ارزیابی می شوند. در این مناطق غالبا زنان به مردان وابسته هستند و بنابراین اقتصاد خانواده بد است. اقتصاد حتی در جهت توانمند سازی اقتصادی برای دستیابی به صنایع دستی کوچک برای زنان کار نمیکند. فقر در این مناطق موضوعی حیاتی است و باعث مشکلات اجتماعی شده است. همانند دیگر شهرهای ایران، این منطقه نیز مردسالار است و از این رو زنان به کار تشویق نمی شوند. این وابستگی مالی زنان به مردان، به مردان در حفظ موقعیت برترشان کمک کرده است.

و اما در شهرها که با وجود سختگیریهای گزینشی که مختص افراد و اعضای مناطق کردنشین است میزان تحصیلات به سرعت بالا رفته است اما در بیشتر موارد زنان تحصیلکرده نمی توانند به منطقه برگردند چون جذب بازار کار و تخصص خود نمی شوند. در شهرهای بزرگ تعداد زنان تحصیل کرده و فرصتهای شغلی بیشتر از شهرها و روستاها است، زنان شهرهای حاشیه و شهرستانها و روستاها حتی اگر هم تحصیل کنند، فرصتهای شغلی برایشان ضعیف است. وقتی شهر از لحاظ اقتصادی شکوفایی نداشته باشد، همچنان از نظر اجتماعی نیز عقب میماند. این، به نوبه خود، بر پدیده "جندرساید "[91] افزوده است. زیرا مردان باید خانواده خود را برای یافتن کار به سمت شهرهای بزرگ ترک کنند یا تبدیل به کولبر [92] که اغلب منجر به مرگ یا کشته شدن آنان میشود گردند. گزارش انجمن حقوق بشر در کوردستان ایران-ژنو (KMMK-G) نشان می دهد که «میزان بالای بیکاری و آلودگی زمین ناشی از مینهای زمینی و بقایای انفجاری جنگ ایران و عراق به طور جدی زندگی مردم را تحت تاثیر قرار داده و جوانان کورد و کشاورزان از چهار استان کوردستان، کرمانشاه، ایلام و ارومیه (آذربایجان غربی) مجبور به قاچاق در تجارت کالا، از قبیل

چـای، تنباکـو و سـوخت بـرای کسـب درآمد گشـته اند.[۹۳]»

در بسـیاری از خانوادەهـا مردانـی کشـته یـا اعـدام شـدەاند و یـا خانوادەهایشـان را برای پیوسـتن بـه احزاب سیاسـی کورد تحت فشـار قـرار گرفتەانـد. برخـی از ایـن زنـان بـا دوختـن لبـاس، درسـت کـردن تزئینـات دور روسـریهای کـوردی (لـه چـک) و کمـک بـه زایمـان و مامایـی محلی یا کمک بـه بیماران، زندگـی فرزندانشـان را مـی چرخاننـد. ایـن زنـان همچنیـن بـرای داشـتن شـوهر یـا فرد سیاسـی فعال، تحت فشـار سیاسـی و امنیتی قـرار دارنـد. از ایـن رو بار مسـئله جندرسـاید بـر دوش زنـان اسـت. ایـن دخالـت مسـتقیم در امـور اقتصـادی خانـواده درزنان روسـتایی بـا تأمیـن تولید مسـتقیم از جمله کشـاورزی، فـرش و مراقبـت از گلەهـا، بیشـترین تأثیـر را در اقتصـاد داشـتەاند. ایـن زنـان هرگـز از موقعیتـی معـادل بهـرەوری خـود برخـوردار نیسـتند. درشهرسـتانها، بیـکاری، فقـر و عدم توانایـی بـرای کار، وضعیـت زنـان را بدتـر کردەاسـت. اگرچـه حداقـل سـن قانونـی بـرای کار ۱۵ سـال اسـت، بسـیاری ازکودکان درروسـتاها از سـنین کمتـر مانند ده سـالگی شـروع بـه کارمـی کنند و دولت هرگـز در این زمینـه کاری نکـرده اسـت. در بسـیاری موارد دولـت امکانـات حمایتـی در اختیار زنـان قرار نمـی دهـد تـا بتواننـد بـه راحتـی وارد بـازار کار شـوند. "با وجـود تصویب ضوابـط اجرایی مراکـز نگهـداری کـودکان کـه شـامل ضوابط سـاختمانی، امکانـات ایمنـی، تاسیسـات، تجهیـزات و وسـایل لازم، نیروی انسـانی مورد نیـاز، برنامەهـای آموزشـی و کمک آموزشـی، تغذیه و بهداشـت اسـت، مهدکودکهـای ایران از حیـث کادرهـای آموزشـی و مربیگـری ضعیـف هسـتند و پیاپـی اخبـاری راجـع بـه کاسـتیها در جرایـد انتشـار مـی یابـد. اخیـرا در مطبوعـات تاکیـد شـده کـه وضعیـت مهدکودکهای کوردسـتان نامطلـوب و نیازمند توجه اسـت.[۹۴]

درسـالهای اخیربرخـی اززنـان کـورد بـه سـبک کار دشـوار و طاقـت فرسـای کولبـری روی آورده انـد. مسـئله فقـر، مسـائل مالـی و پولـی معمـولا بـرای زنـان و بیوەهـا امـوری مضاعـف هسـتند. از آنجایـی کـه مطالعـەای در زمینـه شـاخصهای اقتصـادی بـر اسـاس جنسـیت صـورت نگرفتـه اسـت، بـه سـختی میتـوان از میـزان در آمـد و درصـد شـرکت زنـان در بازار اقتصادی در مناطق کوردنشـین گفتگـو کرد.

زنان کورد در عرصه سیاسی

در ایـن بخـش، تعاملات و فعالیتهای سیاسـی و اجتماعـی زنـان کـورد مـورد بحـث قـرار خواهـد گرفـت. بـا وجـودی کـه مقاومـت مـردان کـورد در برابـر جمهـوری اسـلامی بیشـتر از زنـان اسـت، امـا زنـان کـورد بـه دلیـل قومیـت خود شـهروندی ثانوی هسـتند و مـورد خصومـت دولتـی قـرار مـی گیرنـد. گرچـه تـلاش سیسـتم حاکـم و غیـر حاکـم در بـه فراموشـی تاریخـی سـپردن هـر دو جنبـش زنـان بـوده اسـت. مـی تـوان گفـت کـه «مـردم کـورد بـه صـورت کلـی توسـط حکومتهـای حاکـم، انـکار گردیدەانـد. ایـن انـکار و حـذف، دامـن زنان کـورد را نیز گرفته اسـت. بـرای نادیـده انگاشـتن ملتـی، سانسـور و حـذف تاریـخ از ابزارهای اصلـی و تاثیرگذار آن اسـت. بـا توجـه بـه اینکـه حرکتهـای آزادیخواهانـه و حـق طلبانـه زنـان همیشـه در تضـاد بـا حکومتهـای دیکتاتـور منـش و مردسـالار بـوده اسـت، همین امر کافیسـت تا ردّ پـای ایـن حرکتها از کتـب و تاریخ مملکت حـذف گـردد. نبـود تاریـخ نـگار منصـف و بیطـرف، مدیریت جامعه توسـط مـردان، همه و همـه در ایجـاد ایـن بینش منفی نسـبت به زنـان دخیـل و تاثیرگـزار بـوده اسـت»[۹۵]. این

موضوع با مسائل مربوط به جنسیت که به زنان مربوط می شود متفاوت است. تمرکز این بخش آزار و اذیت سیاسی زنان است. از آنجا که شهرها و روستاهای کوردستان کوچک هستند، شناسایی فعالان زن برای دولت آسان است. بر اساس قانون، برتری مردان نسبت به زنان، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مانند سایر کشورهای اسلامی، مورد سواستفاده قرار گرفته است. طبق اصل ۱۱۵ قانون اساسی، رئیس جمهور باید از میان رجال(مردان) انتخاب شود.[96] بنابراین، هیچ وقت زنان نیازی به تلاش برای کاندیدا شدن در این موقعیت ندارند. بسیاری از قوانین اساسی دیگر در کشور فقط برای نامزدهای شیعه قابل دسترسی هستند که ممکن است شامل زنان فارس باشد، اما شامل بیشتر زنان کورد نشود. بنابراین، جنس، زبان و مذهب همگی با یکدیگر همکاری می کنند تا حقوق زنان را از بین برده و به حاشیه برانند. این مسائل همچنین وقتی اتفاق می افتند که به قوانین و مقررات مربوط به انجمنها و سازمانهای زنان میرسند. از یک سو، به دلیل بروکراسی و موانع دیگر، تشکیل سازمانهای غیر انتفاعی در ایران دشوار است. از سوی دیگر، اگر سازمان در مورد مسائل زنان کار کند، وضعیت بدتر میشود. اگر سازمان دارای یک رنگ قومی باشد، ایجاد آن به مراتب دشوارتر می شود. دولت ایران کنترل بیش از حد سازمانهای غیردولتی [97] را بر عهده دارد، تلاش می کند تا از آنها استفاده کند و اگر با هر گونه مقاومت مواجه شود، صدای آنها را خاموش می کند. در دوران خاتمی، سالهای ۱۹۹۷-۲۰۰۵م.,/۱۳۸۴-۱۳۷۶ش برخی از سازمانهای غیردولتی شکوفا شدند که بعدا مورد آزار و اذیت قرار گرفتند. آنهایی که می توانستند جان سالم بدر ببرند، باید از جهات مختلف مصالحه کنند.

در حالی که انقلاب سال ۱۳۵۷.ش/ ۱۹۷۹م. سرکوب زنان را هدف قرار داد، اقدامات سرکوبگرانه آنها مقاومت جدی و اجتناب ناپذیر در زنان به وجود آورد. دولت ایران با سرکوب این ایده که هویت مردانه به معنی نگه داشتن اعضای مونث خانواده در چارچوب خانه است، سرکوب زنان را تضمین کرده است. با این حال، زنان کورد به عنوان بخشی از احزاب کورد و اعضای جامعه کوردستان، اجازه مبارزه به شکل پیشمرگه شدن را داشتند؛ زیرا نزد مردان کورد، وطن پرستی به پدرسالاری ارجحیت دارد. اما با وجود تعریفی که ازبحرانهای دیگراجتماعی وبه رسمیت شناختن آنان در کنار مساله ملی دارند و به تشویق زنان در رفع ستم جنسیتی می کوشند، اما همیشه مساله ملی وحل آن را مطالبه‌ای درجه اول به حساب آورده‌اند.

زنان کورد دردوران انقلاب وزمان حمله جمهوری اسلامی به کوردستان نقش تعیین کننده ای بازی کردند. تبلور فعالیت آنان را می توان در گروههایی مانند "شورای زنان سنندج، اتحادیه زنان مریوان (یه کیه‌تیی ژنانی مه‌ریوان)، انجمن زنان مبارز سقز (کۆڕی ئافره‌تانی تێکۆشه‌ر)، انجمن زنان اشنویه (کۆڕی ئافره تانی شنۆ)، شورای زنان نقده، زنان مهاباد"[98] و مشارکت فعال زنان در کمیته‌های زنان احزاب کورد و اساسنامه‌های آنان مشاهده کرد. در برنامه و اساسنامه اتحادیه زنان دموکرات کوردستان، اتحادیه زنان دموکرات کوردستان ایران با هدف آشناسازی زنان کوردستان به حقوق و آزادیهایشان و برای دستیبابی به آن اهداف مبارزه می کند. هدف سیاسی این اتحادیه در جهت مشارکت و پشتیبانی از جنبش آزادیخواهی ملی کوردستان ایران برای

حق تعیین سرنوشت و همچنین جنبش برابریخواهی زنان کورد که در اساسنامه حزب دموکرات کوردستان ایران مستند شده است.[۹۹] میباشد. از آنجایی که پیشینه تاریخی اتحادیه زنان دموکرات به دوران جمهوری کوردستان و تشکیل نخستین انجمن[۱۰۰] برمی گردد، پژوهشگران می توانند به منبع داده شده در پاورقی برای آشنایی با اساسنامه و مرامنامه این انجمن مراجعه کنند. سازمان زنان روژهەلات حزب کومەله[۱۰۱] اعلام کردهاند که اهداف آنها عبارتند از:

«۱- دفاع از حقوق وخواستههای زنان و جنبش آزادیخواهی آنان در جامعه کوردستان و نیز پشتیبانی از مبارزاتشان علیه ستم و تبعیض جنسی در حکومت جمهوری اسلامی ایران،

۲- متشکل کردن زنان مبارز و مترقی کوردستان و در سطح بین المللی،

۳- رشد و توسعه آگاهی زنان

۴-مبارزه در جهت ریشهکن کردن آپارتاید حنسی در قوانین و فرهنگ و اقتصاد و سیاست و. . .

۵-تلاش برای پایان بخشیدن به مشکلات زنان کورد کوردستان رۆژهەڵات.[۱۰۲]

احزاب دیگری که سالها پس از انقلاب اسلامی ایران تآسیس شدند همچنین به جذب زنان در تشکیلات خود اهمیت زیادی دادند. حزب حیات آزاد کوردستان[۱۰۳] شاخه زنانی تحت نام نیروی دفاع زنان ایجاد کرد و یکی از دو رهبر آن زنی به نام زیلان وژین بود و در بحثهای خود از حقوق دموکراتیک زنان سخن می گویند.[۱۰۴] همچنین حزب آزادی کوردستان[۱۰۵] زنان پیشمرگه را آموزش نظامی می دهد.[۱۰۶]

نتایج و یافته ها

بر اساس نتایج بدست آمده از ادبیات موجود و تحقیقات نویسنده از بررسی وضعیت زنان کورد در کوردستان ایران، زنان کورد همواره بخش قابل توجهی از مقاومت و جنبش به چالش کشیدن سیستم حاکم بودهاند. جمعیت زنان در احزاب سیاسی و سازمانها و انجمنهای غیرسیاسی و غیردولتی حکایت از روند رو به رشد مشارکت دارند. این که انگیزه آنان چه برای مبارزه با پدرسالاری وچه برای مبارزه با سرکوب سیاسی بوده باشد، آنان را به این سطح از آگاهی کشانده است که مشارکت در فعالیتهای سیاسی، آنها را توانمندتر می کند. به عبارتی دیگر، روند توسعه و توانمندسازی خویش را در مشارکت سیاسی و مدنی یافته اند.

کارول پرون هوبر[۱۰۷] نویسنده کتاب «آرزو و مرگ رحمان کُرد : رویای کوردستان»[۱۰۸]، در کتابش اشاره می کند که «برابری بین مردان و زنان یکی دیگر از اصول قاسملو بود. این اصل برای وی تنها یک مسئله تئوریک و نظری نبود بلکه بر روی برابری حقوق زنان در عمل، در جامعه کورد، پافشاری می کرد. برای او، یک جامعه فقط زمانی می تواند مدرن باشد، که زنان در فعالیتهای سیاسی و اجتماعی و در جنبش ملی گرایانه شرکت می کنند. احترام او به حقوق زنان، او را یکی از حامیان حمایت از حقوق زنان کرد."[۱۰۹]

وجود و فعالیتهای احزاب سیاسی سکولار در ابتدا و کنشگران، مبارزان و فعالان زن، این امکان رابرای زنان کورد فراهم می آورد تا از آزادیهایی برخوردارشوند که اگرحتی بخشی ازیک حزب سیاسی نیستند، ازآن استفاده کنند. خانوادههایی که به اعضای زن اجازه نمیدهند به تنهایی سفرکنند و یا با یک غریبه همراه شوند، اجازه میدهند تا آنها امکان ورود به یک گروه و انجمن سیاسی و اجتماعی که

شامل برخورد با مردان وحتی مسافرت می شود را بیابند. قابل توجه است که هرگز قتل ناموسی یک زن به خاطر پیوستن وی به یک حزب گزارش نشده است. بالعکس همیشه مورد افتخارات خانواده‌ها دختران پیشمرگه‌شان بوده‌اند. به همین ترتیب -مانند زینب جلالیان [۱۱۰] - بعضی از زنان معتقدند که پیوستن به یک حزب سیاسی یک پناهگاه امن است که آزادی بی قید و شرط آنان را تضمین می کند.

از مجموع مطالعات و شناخت وضعیت زنان کورد و مشارکت سیاسی و اجتماعی آنان مراحل زیر بدست آمدند.

مراحل فعالیتها و مبارزات

در این قسمت برای درک آسانتر و بیشتر از مراحل و موج فعالیتهای زنان کورد در ایران، نویسنده مراحل فعالیتها، مبارزات و کنشگریهای زنان را به چهار مرحله زیر طی سالهای(۱۳۵۷ش/ ۱۹۷۹م. تا کنون تقسیم کرده است.

اولین موج جنبش زنان کورد پس ازانقلاب ۱۹۷۹تا۱۹۸۹ م./۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷ش

دوران اپیدمی سیاست گرایی، صعود و مشارکت همه گیر سیاسی تا سرکوب سیاسی،

زنان در کوردستان به سرعت سوی انقلاب کشیده شدند. آنان امیدوار بودند که انقلاب به «عدالت» وعده داده شده عمل کند، زنان کورد و میلیونها زن دیگر در ایران به خیابانها می آمدند. کسانی که بخشی از تظاهرات در مریوان بودند، می دانند که اولین خطوط این معترضین، زنان بودند. بسیاری از این زنان انقلابی قربانی شدند: آنها دستگیر و اعدام شدند. محقق این دوره را اولین موج جنبش زنان کورد پس از انقلاب در ایران در نظر می گیرد. با این حال، جمهوری اسلامی ایران نه تنها آزادی زنان را فراهم نکرد بلکه زنان را از حقوق پیش از انقلاب نیز محروم کرد. بسیاری از آنها به نیروهای نظامی فرستاده شدند، بقیه مجبور به تبعید و خودتبعیدی شدند، بعضی از آنها به گروههای سیاسی پیوستند و کشور را ترک کردند، بعضیها بازداشت شدند، سن متوسط زندانیها، در این زمان کمتراز ۱۸ سال بود.

یکی ازویژگیهای مهم نخستین موج این بود که الزامات فمینیستی بین اهداف ملی گم شد. با اینحال، این حرکت اول، راه رابرای جنبشهای فمینیستی بعدی تسریع کرد.

«زمانی که احزاب متفاوتی در کوردستان شکل گرفتند، بیشتر خواسته ها و مطالباتشان سیاسی بود و زنانی هم که با آنها همراه بودند در همان چهار چوب به فعالیت می پرداختند. این زنها خواسته‌های خاص زنان را نداشتند. در پاره‌ای موارد فقط اشاره‌هایی داشتند اما مانند نهاد یا سازمانی که صرفا بر روی مسائل زنان کار کنند، نبود. مطالبات زنان نیز در چهارچوب همان ایدئولوژی حزبی بود که به آن باورداشتند. گروههای چپ که عمدتا باوری به مبارزات زنان نداشتند. آنان همه‌ی مشکلات جامعه را ازهمان دوربین طبقاتی می نگریستند.[۱۱۱]

قابل توجه است که اولین جنبش زنان کورد در سال ۱۹۴۶م./۱۳۲۵ش. و در دوره جمهوری کوردستان بود. اگرچه شکاف بزرگی بین این دو جنبش وجود دارد، اما می‌توان شباهتهای این دو را یافت و دید. بدون شک خصایص ملی هر دو جنبش، قویتر از جنبش فمینیستی بودند. با این وجود، هر دو آنها ثابت کردند که زنان قدرتمند و متعهد میتوانند نقش مهمی در جنبشهای اجتماعی داشته باشند.

شاخص مهم این دوره مسئله اعدام

زنان است. از این رو بایست به آن پرداخته شو د.

اعدام زنان کورد[112]

زنان کورد در جریان انقلاب به شدت هزینه دادند و تعداد زیادی به جوخههای اعدام سپرده شدند. اعدام آنان تا سال ۲۰۱۰م. ۱۳۸۹ش به طور عمومی اعلام نشده بود تا زمانی که یک گروه از زنان کورد در سوئد در جریان یک سمینار به مناسبت ۳۰ سال بعداز اعدامشان که تحت عنوان «لالهها»[113] برگزار شد، اعلام کردند که اعدام همگی این فعالان بدون دادگاه و به شکلی دستهجمعی صورت گرفته و بیشتر آنان کم سن و سال و زیر ۱۸ سال بودهاند[114]. بین سالهای ۱۹۷۹تا۱۹۸۸ م./۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷ش بیش از ۶۰ زن توسط جمهوری اسلامی ایران کشته شدند[115] و این تعداد جدای از کسانی است که در هنگام مبارزه با دولت کشته شدند. اسامی داده شده در پاورقی تنها نامهایی است که محقق توانست به آنان دسترسی پیدا کند[116] و گمان میرود تعداد بیشتری در این دوره قربانی سیاستهای کشتار جمعی دگراندیشان شده باشند.

سال ۲۰۱۰ «شیرین علم هولی»، به همراه چهار زندانی سیاسی دیگر به جوخه اعدام سپرده شد.[117] اعدام این زن و دوستانش باعث ایجاد آشفتگی در کوردستان و بسیاری از شهرهای دیگر ایران شد. رسانهها ادعا کردند که از سال ۱۹۸۶م/ ۱۳۶۵ ش یرین اولین زن بود که اعدام شده است اما این خبر دقیق نیست. حکم اعدام برای شیرین علم هولی، زندانی سیاسی کورد، توسط خبرگزاری حقوق بشر کوردستان اعلام شد. در گزارش آنان اعلام شده بود حکم اعدام شیرین علم هولی، زندانی سیاسی کورد در زندان اوین تهران، به اتهام «محاربه» یا جنگ علیه خدا صادر شده است. حکم دادگاه انقلاب در نتیجه همکاری علم هولی با یک گروه مخالف در کوردستان بود. یک هفته قبل از اجرای حکم، شیرین از این حکم مطلع شده بود. شیرین علم هولی ۲۸ ساله و در ماکو، در استان آذربایجان غربی ایران متولد شده بود. او در ماه ژوئن ۲۰۰۸م/۱۳۸۷ش. دستگیر شد و به زندان اوین منتقل و آنجا مورد شکنجه قرار گرفت. پیشتر، گفته میشد که او به حبس ابد محکوم شده بود، اما وکیلش حکم اعدام را در تاریخ نهم ماه می تایید کرد.

موج دوم جنبش زنان کورد، ۲۰۰۵-۱۹۸۹م. / ۱۳۶۸-۱۳۸۴ش.
دوران تغییرات لاک پشت وار

پژوهشگر معتقد است که موج دوم جنبش زنان کورد پروسه ای مملو از تغییرات لاک پشت وار است. این موج مابین سالهای۲۰۰۵-۱۹۸۹م. / ۱۳۶۸-۱۳۸۴ش است که شامل دو دوره :از آغاز دوران ریاست جمهوری دوران اکبر هاشمی رفسنجانی[118](درخلال سالهای ۱۹۹۷-۱۹۸۹م/ ۱۳۷۶-۱۳۶۸ش) و دوران ریاست جمهوری سید محمد خاتمی[119] (در خلال سالهای۱۹۹۷-۲۰۰۵م.,/۱۳۸۴-۱۳۷۶ش) این دوره با پایان دوران ریاست جمهوری خاتمی به اتمام می رسد.

جنبش این دوران بیشتررویکرد فمینیستی داشت و راه را برای مبارزاتی مانند «کمپین یک میلیون امضا برای تغییر قوانین تبعیض آمیز» فراهم کرد[120]. کنشگرانی مانند زینب بایزیدی و روناک صفار زاده و هانا عبدی از سازمان آذرمهرمحصول این دوران هستند. در اولین دوره ریاست جمهوری خاتمی، کنفرانسها، سخنرانیها و جشنوارههای متعدد مربوط

به حقوق زنان برگزار شد. در این دوره، بر خلاف دیگر سالهای پس از انقلاب، زنان کورد فعالتر شدند و گفتگو با زنان کورد در کشورهای دیگر آغاز شد. انجمنها و سازمانها، فعالیتهای خود را آغاز کردند تا زنان را با حقوق خود آشنا کنند و آنها را تبلیغ کنند. در مرحله دوم این دوران «از سال ۱۳۸۰ش/۲۰۰۱م.، برگزاری مراسم ۸ مارس به صورت جدی تر، برنامه ریزی شده و در وسعت بزرگتر و فراگیر ادامه یافت». [۱۲۱] انجمنها و گروههایی مشغول به کار برای زنان شدند. به طور نمونه انجمن زنان آذرمهر کوردستان فعالیتهای خود را در سال ۱۳۷۷ش./۱۹۹۸م. اغاز کرد و اهداف آنها شامل آموزش زنان در مورد بهداشت، فرهنگ، زبان کوردی و تاریخ بود. این گروه همچنین باشگاههای کتاب را تاسیس کرد، کتابخانهها را در روستاها تاسیس کرد و بسیاری از کتابها و فیلمهای فمینیستی را تهیه کرد. آنها همچنین با مسائل مشترک ایران مانند چندهمسری، قتل عام، نگهداری از کودکان و دیگر قوانین ضد زن جنگیدند.

علیرغم فشارهای مختلف توسط جمهوری اسلامی ایران ،این انجمن فعالیتهای خود را تا سال۱۳۸۷ش./۲۰۰۸م. ادامه داد. در نهایت بسیاری از اعضا دستگیر شدند و تازمانی که در ایران فعال بودند مجبور به فعالیتهای زیرزمینی و تحمل فشارهای سیاسی و مالی زیادی شدند .[۱۲۲] همچنین انجمن زنان مریوان نیز به گزارش کار خشونت علیه زنان، خودکشیهای زنان، قتلهای ناموسی، ازدواجهای اجباری، کودکان کار و غیره پرداخت. این گروه مستقل توانست آگاهی را از طریق برگزاری کارگاهها، پانلهای بحث، ایجاد کتابخانهها و دیگر موارد از این دسته فعالیتها بالا ببرد.[۱۲۳]

در این دوره، تغییرات در حقوق زنان کورد، لاک پشت واراست. همانطور که توسط شهرزاد مجاب توضیح داده شده است، «پس از شکل گیری حزب زنان، « جنبش فمینیستی در کوردستان هنوز از جنبش ملی گرایانه عقب مانده است «. دلایل متعددی برای این کندی در جنبش زنان وجود دارد که عبارتند از: ظلم و ستم بی رحمانه ملی؛ حتی ممانعت کنندهتر این است که رهبران ناسیونالیست بر مبارزه ملی تأکید دارند؛ آنها به وضوح به مبارزات ملی بهایی بیشتر از مبارزات جنسیتی و طبقاتی می دهند. بسیاری از احزاب ناسیونالیست، مباحث طبقه و سلطه جنسیتی را به حاشیه رانده و این مسائل را به آینده ارجاع میدهند"[۱۲۴]

موج سوم جنبش زنان کورد ۲۰۱۲-۲۰۰۵م./ ۱۳۸۴-۱۳۷۶ش.

پروسه تقاطع ملی گرایی و آگاهی جنسیتی -قبل از جنبش سبز ایران

این دوره ای است که ناسیونالیسم و آگاهی جنسیتی همدیگر را قطع می کنند و وضعیتی میان برشی (اینترسکشن) پدید می آید. موج سوم در سال ۲۰۰۵م./ ۱۳۸۶ش آغاز شده و تا به امروز ادامه دارد. زنان به خیابانها رفتند، در روزنامهها و وبلاگها و دیگر رسانههای اجتماعی نوشتند که به این حرکت ادامه میدهند. آنها کیفیتهای رهبری و علاقه و تواناییهای خود را در درگیر شدن در رابطه با سیاست ثابت کردهاند. این موج به شدت تحت تأثیر استقلال کوردها در عراق، تکنولوژی، ارتباط با فعالان کوردی خارج از کشور و همچنین زنان در سایر نقاط ایران است.

کنفرانسهای منطقه بر مسائل داخل ایران اثرگذاشت. به طور نمونه در سال ۲۰۰۷م./۱۳۸۶ش.، اولین کنفرانس بین

المللی صلح و عدالت برای زنان در اربیل عراق، از مقامات در سلیمانیه و کل منطقه تحت سرزمین KRG بازدید کرد. این کنفرانس توسط وزارت امور زنان مستقل کوردستان تأمین و توسط کنگره ملی کوردی در آمریکا و در روزهای زنان تأسیس شد. سازماندهندگان هدفمند و متناسب، از میان زنان کورد از چهار کشور که کردها اقامت دارند (ایران، عراق، ترکیه و سوریه) انتخاب شدند. این کنفرانس همچنین اثرگذار و فکری جذاب بود.[۱۲۵] زنان کورد در ایران از خطرات بالقوه ای که ممکن است در زمانی که آنها به ایران می آیند آگاه باشند. این زنان غیر حزبی و تنها به دنبال حقوق زنان بودند بدون اینکه بخشی از یک حزب سیاسی باشند. تبادلات مسائل فرهنگی واجتماعی از جمله برگزاری جشنهای سال نو، پوشیدن فراگیر لباس کوردی، مشارکت زنان در رویدادهای اجتماعی و سیاسی و پخش این حوادث در تلویزیون. سفر به یک منطقه مستقل کوردی و همکاری با دیگر زنان خاورمیانه در مورد حقوق زنان، همه رویدادهایی بودند که کمک زیادی به مشارکت زنان کردند و بعضا راههای موثرتری برای شیوه مبارزه بدون خشونت علیه سیاستهای زن ستیز سیستم سیاسی حاکم در ایران بودند.

در این برهه زمانی زنان جوان زیادی به سازمان نوبنیاد حزب حیات آزاد کوردستان (پژاک) پیوستند. این حزب در سال-۲۰۰۴م./ ۱۳۸۵ش تاسیس شد و به گفته واشنگتن پست "نیمی از اعضای آن زنانی هستند که در سنین نوجوانی به سر می برند"[۱۲۶]. گرامی وود [۱۲۷] خبرنگار، درگزارش خود در سلات مگزین [۱۲۸] اشاره دارد که "زنان کورد جنگنده، زنان فمینست رادیکال هستند."[۱۲۹] در جریان این موج، زندانیان، در زندانهای سنندج، مهاباد، سقز و دیگر شهرهای ایران مورد مجازاتهای شکنجه و تهدیدهای مرگ قرار گرفتند. بسیاری از فعالان زن کورد بدون روند قانونی و حضور وکلایشان و بدون اصلاع قبلی دستگیر متهم به کار در برابر ارزشهای انقلاب و امنیت ملی شدهاند و عواقب ناعادلانه ای را متحمل شدهاند [۱۳۰].

بسیاری از فعالان زن در کوردستان بازداشت و مورد بازجویی قرار گرفته اند[۱۳۱] فاطمه خندانی، طوبی رضاپور و بسیاری از مادران دیگر، پس از اینکه در دادگاه مورد ضرب و شتم قرار گرفتند، در بیمارستان بستری شدهاند. جرم آنها دفاع از حقوق زنان، مسائل کوردی یا آموزش زبان کودکان کورد زبان بود. بعضی از آنها دانشجو هستند. دیگران مادران دانشجویان فعال، فعالان فرهنگی و حقوق مدنی، روزنامهنگاران و اعضای سازمانهای حقوق زنان هستند که در کمپین شناخته شده با نام «یک میلیون امضا خواستار تغییر قوانین تبعیض آمیز» برای حقوق زنان در ایران فعال بودند. با این حال، کمپین و رهبران جنبش سبز به آنها توجهی نکردند تا خود را با مسئله کورد مخلوط کنند. به ویژه مواردی مانند شیرین علم هولی و زینب جلالیان توسط فعالان زن ایرانی نادیده گرفته شدند. «متاسفانه، اقدامات فوری برای تغییر شرایط زینب جلالیان انجام نشده است؛ نه توسط رهبران به اصطلاح جنبش اخیر در ایران و نه از سوی سازمانهای حقوق بشر ایران. بنابراین، زینب جلالیان و کسانی همچون او باچنین کابوس دهشتناکی روبرو هستند، بدترین کابوس برای هر زندانی سیاسی ”[۱۳۲]

موج چهارم جنبش زنان کورد: پس از جنبش سبز ۲۰۱۳- تا کنون، کاتالپسی سیاسی

در این دوره، گمگشتگی و سردرگمی در مورد اولویت بندی مسائل جنسیتی یا ملی مطرح

شد. در این موج، زنان کورد متوجه شدند که باید توجه بیشتری به مسئله جنسیتی و حقوق برابر داشته باشند. علاوه بر این، آنها نمیتوانند بدون حمایت از مردمی که برابری جنسیتی و دیگر فعالان در تبار روابط را باور دارند، حرکت نکنند. مردان سیاسی و فکری از جنبش زنان حمایت کرده‌اند، اما حمایت آنها در جنبشهای سوم افزایش یافته است. شهین محمدی [۱۳۳] در یکی از مصاحباتش می گوید: «تااندازه‌ای که من آگاهی دارم دیدگاه مردان روشنفکر و دلسوز خیلی مثبت است. تا حد زیادی همراهی و همصدایی خود را با زنان نشان داده‌اند. ممکن است دیدگاه خاص خود را هم نسبت به مبارزات زنان داشته باشند که هم سطح و همفکر با خود زنان فعال در جنبش نباشد که به نظر من این هم یک مسئله طبیعی و خوب است، اما عموما مردان روشنفکر کورد مشوق زنان بوده‌اند.»[۱۳۴]

آگاهی مردان و پایداری زنان دررسیدن به خواسته‌هایشان، بیشتر و بیشتر مردان را به حمایت از جنبش زنان تشویق کرده است. بسیاری از مردان مقالاتی را منتشر کرده‌اند و سخنرانی هایی برای اثبات باور خود به برابری مردان و زنان ارائه کرده‌اند. در کنفرانس زنان سال سال ۲۰۱۰م. ۱۳۸۹ش.، بسیاری از مردان کورد شرکت کردند، سخنرانی کردند و کمک و همکاری خود را اعلام کردند. پایه این نوع حمایتها در احزاب کورد وجود داشت و در داخل ایران شاخه کوردی از کمپین یک میلیون امضا -که توسط کاوه کرمانشاهی [۱۳۵] رهبری می شد، - نمونه ای است که او مبارزات برای برابری با زنان را شروع کرد و با راه اندازی شاخه کوردی کمپین، مقوله حمایت حقوق زنان کورد را دامن زده بود ادامه یافت.[۱۳۶] برخی از مردان به مطالعات جنسیت و زنان پرداختند تا بر دانش خود بیفزایند. تا بدین ترتیب نیمی دیگر از جمعیت پیشرفت کنند تا بدینوسیله حل و فصل مسائل ملی و جنسیتی آسانتر شود، شناخت حقوق زنان در این دوره بسیار مهم است.

آنها حتی در مبارزه خود، در سال ۲۰۱۳م. ۱۳۹۲ش.، با احترام و توجه بین المللی روبرو شدند. بیش از ۱۵۰ مرد کورد کمپینی را آغاز کردند. به گزارش تریس ریت اسمیت «مردان کورد از شهرستان مریوان در استان کوردستان یک کمپین مبارزه ای را برای اصلاح مفاهیم قدیمی مردانه و زنانه راه اندازی کرده‌اند.»[۱۳۷] « آنها عکسهای خود را در لباس زنان برای مبارزه علیه ماهیت جنسیت یک حکم دادگاه که با پوشیدن لباسهای زنانه، منجر به تحقیر عمومی یک مرد شد [۱۳۸] . صفحه فیس بوک آنها در طول همان ماه بیش از ۱۷۰۰۰مورد، لایک و دنبال کننده کسب کرد.[۱۳۹]

در سال ۲۰۱۹م/۱۳۹۸ش، در زمان انجام این تحقیق، آزار و دستگیری هنوز تحت نامهای مختلف ادامه دارد. "از ۴۶ زن دستگیر شده، ۲۲ مورد مربوط به فعالیتهای سیاسی، ۱۵ مورد مربوط به فعالیتهای مدنی، ۷ مورد مربوط به فعالیتهای مذهبی و دو نفر فقط به عنوان دامدارانی بودند که در مرزهای منطقه کوردستان زندگی می کردند.[۱۴۰] طبق گفته سازمان حقوق بشرهنگاو [۱۴۱]"در سال ۲۰۱۸م./۱۳۹۷ش. حداقل ۱۸۳ پرونده نقض حقوق زنان در کوردستان ایران رخ داده است. این موارد نقض حقوق زنان از جمله سه مورد محکوم شدن است، دستگیری ۴۶زن کورد، صدور حکم قاضی برای ۱۰ نفر در قوه قضاییه ایران، قتل ۲۷ زن کورد، ۸۶ مورد خودکشی، دو مورد مرگ مشکوک از دانشجویان دختر و ۸ زن مجروح شده و به دلیل انفجارهای مین کشته شده‌اند.[۱۴۲] به گزارش خبرگزاری باس در ۲۰۱۷م./۱۳۹۶ش. ۲۳ زندانی سیاسی کورد ایرانی در زندانهای

ایران بسر می برند که دو نفر از آنها به حبس ابد محکوم شده‌اند.[۱۴۳]

به نظر می رسد زنان در مورد خواسته‌های خود برای گرفتن حق برابری واضح تر هستند و اجازه نمی دهند که این اهداف در میان جنبشهای ملی گرایانه گم شود. تحصیلات و تجربیات به زنان آموخته که داشتن کوردستان مستقل، لزوما وضعیت زنان را بهبود نمی بخشد، اما احترام به حقوق زنان می تواند به اهداف جنبش کوردستان برای حق تعیین سرنوشت و جنبش ناسیونالیستی کمک کند. در سالهای اخیر فعالیتهای محیط زیست افزایش یافته است و نسل جدید بیشتر به فعالیتهای زیست محیطی علاقه‌مند است. در بعضی از موارد، زنان برای فعالیتهای خود دستگیر شده‌اند. به عنوان مثال در سپتامبر ۲۰۱۸م./شهریور ۱۳۹۷ش.، مهندس نگیسا شهبازی، مخالف دولت و فعال محیط زیست دستگیر شد [۱۴۴]، زنان بیشتری در مورد پیوند میان دو جنبش گفتگو می کنند. در شهرهای مختلف با برنامه‌های فرهنگی هنری یا برگزاری روز زن [۱۴۵]، یا کارهای گروهی ورزشی [۱۴۶] به دنبال آزادی و برابری می گردند.

ادبیات و کنشگری زنان کورد در دیاسپورا و دیسکورس تقاطع جنسیت و ملیت

زنان کورد در تبعید یا تبعید خودخواسته نیز بخش بزرگی از جنبش زنان یا فعالیتهای جنبش زنان کورد را تشکیل می دهند و غالبا نقش این دسته از زنان نادیده گرفته می شود. صدای آنها صدای زندانیان و پناهندگان است که باید به رسمیت شناخته شوند. نویسندگان و محققان، هنرمندان، فعالان سیاسی و روزنامه نگاران همچنان به مردان یادآوری می کنند که به نابود کردن نقشها و اثر زنان در روند حقوق زنان و جنبش کوردستان نپردازند. آنها اغلب از رسانه‌های اجتماعی و بسیاری سیستم عامل دیگر به صدای کسانی که صدایشان در داخل کشور بریده شده است تبدیل شده‌اند. رسانه‌های اجتماعی مانند فیس بووک و تویتر نیز کمک دهنده بزرگی شدند. انجمها و سازمانهای غیر دولتی زنان کورد احداث شده و به برگزاری کنفرانس پرداخته‌اند ازجمله مرکز زنان کوردستان ایران – (ناوەندی ژنانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان).[۱۴۷] عده ای از آنان گروهی فیسبوکی را تشکیل دادند و کنفرانسهای مربوط به زنان کورد اعدامی را برگزار کردند. عده ای به رساندن صدا و وضعیت زندانیان پرداختند.[۱۴۸] از صدها تظاهرات به عنوان وسیله ای برای نجات زندانیان استفاده کردند و در مواردی به دیدار گزارشگران حقوق بشر رفتند. از آن جمله با گزارشگر مخصوص حقوق بشر سازمان ملل متحد دیدار کرده و نگرانی خود را نسبت به اعدام قریب الوقوع یک زندانی سیاسی کورد بیان نمودند [۱۴۹]. در کمیته حقوق زنان کورد در، کنگره ملی کورد، آمریکای شمالی [۱۵۰] موضوع زنان زندانی به اطلاعیه‌های مطبوعاتی کشیده شد [۱۵۱]، مراسماتی به یاد آنان تهیه و تدارک دیده شد، مسئله تجاوز به عنف در مورد زنان در کوردستان مورد بررسی قرار گرفت، چندین مقالهٔ مطبوعاتی را منتشر کردند، برخی از آنها در کمپین آموزشی مانندآموزش زیر آتش [۱۵۲] شرکت کردند.[۱۵۳] برای گفتن داستان زنان کوردی در زندان [۱۵۴]، بعضی از زنان کورد در کمیسیون زنان سازمان ملل متحد [۱۵۵] برای اولین بار در تاریخ، بعضی با کارهای هنری و چاپ و نشر کتاب [۱۵۶] به این امر یاری رساندند.[۱۵۷] برای مطالعات آینده نگارنده و پژوهشگران فمنیست، این مبحث بسیار غنی و جذاب است .

نتیجه گیری و مباحثه

زنان کورد در ایران از قوانین ملی و مسائل فرهنگی در داخل جامعه خود رنج می برند. این به عنوان یک نابرابری دوگانه برای زنان کورد است. یک زن ایرانی باید با قانون تبعیض جنسیتی مقابله کند. قوانین اسلامی ایران، زنان را شهروند درجه دو در نظر میگیرند. زندانیان سیاسی بی شماری، از جمله زندانیان عقیدتی، همچنان تحت مجازاتهایی که توسط دادگاههای ناعادلانه تحمیل شده بودند، هستند و یک لایه دیگر را به این موضوع اضافه می کنند، یک فعال زن ایران باید با تبعیض جنسیتی و سرکوب آزادی بیان کنار بیاید و همچنین مورد بی مهری سیستم حاکم و غیر حاکم قرار گیرند.

زنان در موقعیتهای اجتماعی -اقتصادی پایین و یا زنان از اقلیتهای مذهبی و دینی بیش از اندازه از چنین تبعیضهای قانونی رنج می برند. با وجود این همه مشکلاتی که سر راه زنان بوده است، زنان کورد در ایران، خود را زیر سایه باقی نگذاشتند. ایجاد گروههای کاری، رشد روحیه ساختن منطقه ای خودمختار، در موج اول، افزایش مبارزات زنان و فعالیتهای متقابل فعال در جریان دوم، گفتگوهای آزاد با زنان خارج از کوردستان ایران درموج سوم و توجه زنان در دیاسپورا در موج چهارم، برخی از ویژگیهای جنبش زنان کورد در ایران هستند. جنبش جنسیتی باعث فروپاشی حصارهای مردانه و توتالیتاریسم مرد و تابوهای سنتی و فروریزی حصارهایی که در هر دو طرف زنان قرار داشتند و زنان را ناعادلانه در کنار حصارهای سنتی و مذهبی قرار داده بودند، شدهاند.

موج بعدی چیست؟ آیاروحیه ساختن دولت ملت جدیدی به نام کوردستان در کنارجنسیت و گره خوردن آنان به زنان توان بیشتری می بخشد؟ آیا زنان « بی وطن» نسل نو، نیازی به پیوند با مادران مبارز خود می بینند یا به درماندگی آموخته شده قناعت میکنند؟ به نظرمیرسد تاریخ وزمان بهترین پاسخگوباشند. تاریخ جمهوری کوردستان و سالهای آخر رژیم شاه، فضای انقلاب و تغییرات در منطقه در دهههای اخیر، زمینه را برای نادیده گرفتن زنان انقلابی کورد مهیا کرد. مشارکت زنان در روزهای تاریخی علیه فرمان حجاب اجباری در۱۷ اسفند ۱۳۵۷ش/۸مارچ ۱۹۷۹م. راهپیمایی تاریخی مریوان از شهرهای بزرگ کوردستان، ایجاد مراکز زنان، گروههای آموزشی زنان و کارگاههای آموزشی برای کمک و بهبود زخمیها، و ماندن در اولین خطوط تظاهرات علیه بی عدالتی، نسلی را ایجاد کرد که دیگر نمی تواند در جنبش تاریخ کورد حذف شود. بررسی این روند درازمدت ضروت بهم گره خوردگی باورها و پایگاههای اجتماعی از جمله جنسیت و ملیت و الزاما دو نسل چهل ساله (۱۳۵۷ه.ش/ ۱۹۷۹م.تا ۲۰۱۹م/۱۳۹۸ش را نشان میدهد. این تغییرات ممکن است سختی موج بعدی جنبش، که باید اقدام برای تعیین نیاز به تغییرات اساسی وحل مسئله بی کشوری زنان کورد باشد، را تسهیل کند. موجی که عدم گرایش به سمت نیاز به تغییرات اجتماعی و سیاسی را کاهش میدهد. و در صورتی که پژوهشگران و رهبران جنبش زنان به درکی جامع از دیدگاه اینترسکشنالیتی برسند، راههای پیوند خوردن جنبش ملی و جنبش برابری خواهانه زنان رابیابند [۱۵۸]. آکادمیسینها، کنشگران جنسیت و زنان، گاها در اهمیت این تئوری از این هم فراتر می روند، جامعهشناسانی همچون دکتر «نیره توحیدی» معتقدند که یکی از راهای ممانعت از «کشیده شدن حرکات اجتماعی به طرف خشونت، تعصب کور و درکهای تکساحتی و ذاتپندارانه» این است که کنشگران آگاه «با دخالت فمینیستی و استراتژیک در

گفتمانها و جنبشهای هویت‌طلبانه ملی‌گرا و قوم‌گرا، دیدگاه میان‌برشی و چندوجهی {اینترسکشنالیتی} را ترویج بخشند».[159]
آدری لورد [160] تاکید می کند «شما مجبور نیستید من(مانند من) باشید تا ما بتوانیم با یکدیگر کنار بیاییم. من مجبور نیستم شما باشم تا تشخیص دهم که جنگهای ما مشابه هستند. آنچه ما باید انجام دهیم متعهد شدن به آینده‌ای است که می تواند هر یک از طرفین را با توجه به نقاط قوت هویت فردی خود، به سمت آن آینده بکشاند و به منظورانجام این کار، ما باید همزمان تفاوتهای همدیگر و شباهتهایمان را بپذیریم.[161]

سوالهای بسیاری هنوز پابرجاست. سوال این است که آیا زنان در جنبش کوردستان تا چه حد حضور داشته‌اند و آیا از این حضور آسیب دیده‌اند یا به شکلی مثبت تحت تاثیر قرار گرفته‌اند.

علیرغم این واقعیت که زنان کورد در مواجهه با مشارکت سیاسی و فعالیتهای خود با موانع زیادی روبرو بوده‌اند، تحقیق حاضر نشان می دهد که مشارکت آنها در مبارزات و جنبشهای کوردستان نتیجه مثبتی برای رشد و توسعه و بالا رفتن درک آنان از ضرورت تلاقی میان جنسیت فمینیسم و ملیت گشته است. این پژوهش تا حدی تاثیر و تاثر هر دو جنبش و در هم تنیدگی آنان را نشان داد.

در تجزیه و تحلیل عمیق، می توان دریافت که علیرغم عواقب، تلفات و آسیبهای سلاح در زندگی زنان، نقض بین سنت و نظام پدرسالارانه و آزادی انتخاب برای زنان کورد انجام شده است. اولا، ایشان بر توانایی و برابری زنان با افراد متشخص خود در جنبش ملی اصرار کرده‌اند، که باعث ایجاد احساس توانایی و اعتماد به نفس شده، و زمینه ساز تقسیم بندی زنان شده است. ایده‌های سکولار سازمانی و ماهیت جنبش ملی کورد به عنوان یک جنبش سکولار به این روند کمک کرد. تاثیر جنبشهای آزادسازی کوردستان بر آگاهی زنان نمی تواند انکار شود. و به همین ترتیب، تاثیری که زنان خردمند که به طور خستگی ناپذیر مبارزه کرده اند و زندگیشان را از دست داده اند، نمی تواند نادیده گرفته شوند. به طوری که این روند خوراکی برای حمایت از جنبش کورد در سراسر جهان فراهم کرده است. تحصیلات و مشارکت فعال در سیاست و اقتصاد برای تغییر وضعیت زنان در کوردستان، طول می کشد.

سخت است که باور کنیم که وضعیت زنان کورددرایران به زودی تغییرخواهد کرد، زمانی که مردان و زنان در برابرقانون مساوی نیستند، زمانی که فرصت برای کل جمعیت کورد ناامید کننده است و حقوق بنیادی آنها نقض شده است. هنگامی که مبارزه برای حل سوالات ومسئله پیچیده جنسیتی که به طورکامل ساخته دست انسانهاست سخت است. همانطورکه سیمون دوبووار، ۱۹۴۹م./ ۱۳۲۸ش. اظهارداشت: «تمام تاریخ زنان ساخته دست انسانها است. همانطور که در آمریکا هیچ مشکلی سیاهپوستی وجود ندارد، بلکه مشکل سفیدهاست؛ درست همانطور که ضد یهودیت یک مشکل یهودی نیست، این مسئله هم همابگونه است؛ بنابراین مشکل زن همیشه یک مشکل مردانه بوده است.»[162] مشکل و مساله زن کورد به خودی خود وجود ندارد اگر مسئله فارس، مرد، اکثریت و مذهب نبود.

اگر تمام موارد فوق امکان پذیر باشد پیشرفت جنس دوم میسر است و می تواند صورت گیرد و شکاف بزرگی از عدم وجود انجمن و مجمع نمی تواند موضوع و مقوله مهمی باشد. اگر نهادهای غیردولتی تشویق شوند که تامین کننده منابع مالی برای تبدیل به یک ابزار برای آموزش زنان و

تأثیرگـذاری بـر دولـت شـوند.

در نهایـت مـی تـوان نتیجـه گرفـت از آنجـا کـه ایـن تحقیـق بـا اسـتفاده از «روش پژوهشـی انتخابی تحلیلـی – توصیفی (تحقیق اکتشـافی)» قصـد نداشـت پاسـخهای نهایـی و قطعـی را بـه سـوالات تحقیـق ارائه کنـد، صرفا بـه بررسـی همه جانبه و عمیـق موضوع تحقیق بـا سـطوح مختلـف « پرداخـت. قطعـا محققان و در واقـع نویسـنده از ایـن پژوهـش از تجزیـه و تحلیـل و بحـث در مـورد ایـن تحقیـق بـرای تحقیقـات آینـده اسـتفاده مـی کننـد.[۱۶۳] قابـل توجـه اینکـه «تحقیـق اکتشـافی تحقیـق اولیه اسـت، کـه اسـاس تحقیـق قطعـی تر اسـت.»

ایـن تحقیـق بـه تجربیـات و وضعیـت زنان کـورد در ایـران اشـاره می کند و بـه کل جامعه کـورد در منطقـه جغرافیایی ایـران تعمیم داده نمـی شـود. لازم بـه ذکر اسـت که ایـن مطالعه تنها بر اسـاس روشـهای توصیفی انجام شـده و از آنجایـی که تحقیقات بیشـتری لازم است تا مشـخصه‌های بیشـتری در مـورد ایـن جمعیت متنـوع را پیـش از نتیجـه گیریهـای عمومی به دسـت آوریـم. هـدف اصلی این مطالعه بررسـی چالشـها و مبـارزات جامعـه مورد مطالعه اسـت تا پاسـخ به تمـام سـوالات تحقیق.

بـه طـور کلـی، ایـن پژوهـش پژوهشـی اکتشـافی، تجربیـات زنـان کـرد در ایـران را مورد بررسـی و توصیف قرار داد و «به سـادگی سـوالات تحقیـق را بررسـی کـرد و زمینـه را بـرای تحقیقات بیشـتر باز گذاشـته اسـت.»[۱۶۴]

ایـن تحقیـق بـه حضـور زنـان کـورد در مراحـل مختلـف مشـارکت آنـان در امـور سیاسـی و غیرسیاسـی بـا رویکـردی جامـع پرداخـت، بحـث و تحقیـق بعـدی بایسـت بـه علـل حضـور و عـدم حضـور آنـان حـل تعارض و یافتـن راهکارهـای بـرون رفـت از بحـران تعـارض و پسـا تعـارض از دیـدگاه خـود زنـان کـورد با رویکـردی آنالتیک[۱۶۵] بپـردازد. محقق ایـن بخـش از کتـاب بـرای یافتـن راهکارها به جمـع آوری داده‌هـا از متدولـوژی پیمایشـی و روش میدانـی بهره خواهد گرفـت و از محققین علاقمنـد بـرای ایـن کار تحقیقـی دعـوت بـه همـکاری دارد.

صلاحیت پژوهشگر

نویسـنده ایـن کار تحقیقـی، یـک فمینیسـت سـکالرکورد، فـارغ التحصیـل دکتـرا در زمینـه مطالعـات رهبـری و سیاسـتگذاری آموزشـی ازدانشـگاه ایالتـی کالیفرنیـا[۱۶۶] اسـت. وی همچنیـن دارای مـدرک کارشناسـی ارشـد در رشـته حقـوق بیـن الملل اسـت جایی کـه او بر «پیشـرفت حقـوق زنـان و نقـش سـازمان ملل متحـد» تمرکـز داشـت. دکتـر فـلاح نویسـنده دهها مقاله پژوهشـی وفرهنگی بوده و مصاحبه هایـی در همین خصوص در رسـاناهای مختلف فارسـی ،کـوردی و انگلیسـی داشـته و مقـالات وی در ژورنالهـای آمریکایـی بـه چـاپ رسـیده اسـت. یکـی از آخریـن آثـار وی چاپ کتـاب درسـی دانشـگاهی بـه زبـان انگلیسـی تحـت عنـوان «چالـش هـای یادگیـری دانـش آموزان توانخـواه بـا نیازهـای ویـژه/ اسـتثنایی متعلـق بـه فرهنـگ و زبانـی متنـوع و متفـاوت» (۲۰۲۰م./۱۳۹۹ش.)[۱۶۷] مـی باشـد. او بـه طـور گسـترده ای بـا زنـان کـورد در همـه کشـورها در ارتبـاط اسـت و ریاسـت چندیـن کنفرانـس بیـن المللـی زنـان را درکشـورهای مختلـف برعهـده داشـته اسـت، ماننـد اولیـن کنفرانس بیـن المللـی زنان کـورد بـرای صلـح و برابری، کنفرانـس زنـان و فرهنگ زندگی، نـه مرگ و... دکتـر فلاح یکـی از اعضای بنیانگـذاری کمیته ملـی زنان سـازمان ملل و در حال حاضر سـفیر حسـن نیت زنان سـازمان ملل -انجمـن آمریکا شـاخه لـوس آنجلس[۱۶۸] اسـت. ثریـا در احداث چندیـن سـازمان غیـر انتفاعـی بـرای حقـوق زنـان و حقـوق بشـر دسـت داشـته اسـت از جملـه دبیرسـازمان غیـر انتفاعـی زنـان جهانی بـرای زندگـی[۱۶۹] بـا مجـوز رسـمی کالیفرنیـا

در زمینـه پیشـرفت حقـوق زنـان. آشـنایی وی بـه چند زبـان و چارچوبهـای تاریخـی و نظری تقاطـع جنسـیت، ملـت، طبقـه، کمـک زیادی در گـردآوری دادههـای تحقیقاتـش مـی کنـد. بـرای آشـنایی بیشـتر بـه بـلاگ رسـمی وی مراجعه شـود.[۱۷۰]

نگارنـده این تألیـف را به زنان کـورد ، آنان کـه نقطـه میان بـرش و گره گشـای مبـارزات جنسـیت و ملیـت انـد تقدیـم می کند

فهرست منابع /ببیلیوگرافی

"Angels of Iran Documentary Series: "For Kurdistan: The Soraya Fallah Story". " U. S. Baha'i Office of Public Affairs. Last modified April 2012. http://publicaffairs. bahai. us/new-video-released-in-angels-of-iran-documentary-series-for-kurdistan-the-soraya-fallah-story/.

Beauvoir, Simone de, 1908-1986. The Second Sex. London :Jonathan Cape, 2009. Smith, E. J. , & Harper, S. R. (n. d.). Center for the Study of Race & Equity in Education. Retrieved from http:// www. gse. upenn. edu/equity/SouthernStates

"BBC NEWSMiddleEastIraq's Other Kurdish Rebel Group. " Last modified December 19, 2007. http://news. bbc. co. uk/2/hi/middle_east/7148405. stm.

Brown, Reva B. Doing Your Dissertation in Business and Management: The Reality of Researching and Writing. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2006.

Bengio, Ofra. "Game Changers: Kurdish Women in Peace and War. " Last modified 2016. https:// dabdulkader. files. wordpress. com/2017/07/out. pdf.

"Country Policy and Information Note Iran: Honour crimes against women. " Home Office. Last modified2017. https://assets. publishing. service. gov. uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/653537/CPIN_-_Iran_-_Honour_crimes_October_2017_ex. pdf.

Cagaptay, Soner, and Zeynep Eroglu. "The PKK, PJAK, and Iran:. " The Washington Institute for Near East Policy - The Washington Institute for Near East Policy. Last modified June 2007.

"Democratic Association of Women in Iranian Kurdistan. " Facebook - Log In or Sign Up. https://www. facebook. com/Democratic-Association-of-Women-in-Iranian-Kurdistan-1082456138484071/.

Dudley, Rachel A. "Confronting the concept of intersectionality: The legacy of Audre Lorde and contemporary feminist organizations. " McNair Scholars Journal 10, no. 1 (2006): 5.

Eslami]. Azadi-ye Andishe (A Persian Journal in Social Sciences and the Humanities), Vol. 1, Khordad/June, 165-234.

Fallah, s. "Kurdish Women Challenges and Struggles at the time of Conflict and Post-Conflict, An Exploratory Research Study on Status of Kurdish Women in Iran. " In wien: LIT Verlag, 2020.

Fallah, Soraya. "Voices Being Buried Alive. " The Iranian. Last modified January 25, 2011. https:// iranian. com/2011/01/14/voices-being-buried-alive/.

Fallah, Soraya. "A Letter to Ahmed Shaheed Regarding Zainab Jalalian by Soraya Fallah. " Kurdish Women Haven. Last modified 2013. https:// kurdishwomanhaven. blogspot. com/2013/07/a-letter-from-soraya-fallah-to-ahmad. html.

Fatehi, Tara. "The Visibility and Invisibility of Kurdish Women in Iran. " Medya Magazine. Last modified April 12, 2014. https://medyamagazine. com/visibility-invisibility-kurdish-women-iran/.

Girls Not Brides. "Iran - Child Marriage Around The World. Girls Not Brides. " Girls Not Brides. Last modified 2018. https://www. girlsnotbrides. org/child-marriage/iran. .

Hassan, Sayeh. "Kurdish Herald - The Independent Gateway to Kurdish News and Analyses. " Kurdish Herald - The Independent Gateway to Kurdish News and Analyses. Last modified 2009. http://www. kurdishherald. com/issue/002/article05. php.

Holvino, Evangelina. "Intersections: The simultaneity of race, gender and class in organization studies. " Gender, Work & Organization 17, no. 3 (2010): 248-277

. Homa ,Ava "Echoes from the Other Land. " Home. https://www. avahoma. com/echoes-from-the-other-land. Html

hooks, bell (2014) [1984]. Feminist Theory: from margin to center (3rd ed.). New York: Routledge. ISBN 9781138821668.

Hooks, Bell. Feminist Theory: From Margin to Center. London, England: Pluto Press, 2000.

Home Office. "Country Policy and Information Note Iran: Honour crimes against women. " 1 (2017), 9.

Holvino, Evangelina. "Intersections: The simultaneity of race, gender and class in organization studies. " Gender, Work & Organization 17, no. 3 (2010): 248-277.

Hosseini, S. B. (2019). Women in conflict and post-conflict situations: An anthology of cases from Iraq, Iran, Syria and other countries. LIT Verlag Münster.

"Iran Discrimination. . human rights abuses against

2014. https://kurdistantribune. com/ghassemlou-feminist/.
Khezri, Haidar. "The complex of gender politics of Kurdistan. " Pacific Standard. Last modified March 2018.
NAVENDA PENa KURD – MalperaFermîYaP-ENa KURD. Accessed , 2008. http://www. pen-kurd. org/englizi/soraya/kurdish_women_c_pr08. pdf.
KNCNA. "Calls for the Freedom of Kurdish Women Activists in Iran. " NAVENDA PENa KURD – Malpera Fermî Ya PENa KURD. Last modified January 2008. http://www. pen-kurd. org/englizi/soraya/kurdish_women_c_pr08. pdf.
Lorde, Audre. Sister outsider: Essays and speeches. Crossing Press, 2012
Maisel, Sebastian. The Kurds: An Encyclopedia of Life, Culture, and Society. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2018.
Manuello, Tessa. "Getting to Know the Kurds of Khorasan. " Rudaw. Last modified 2013. http://www. rudaw. net/english/middleeast/iran/08092013.
McDonald, Susan. "Kurdish women and self-determination: A feminist approach to international law. " Mojab, S. Women of a non-state nation: The Kurds, Mazda Publications, Irvine California (2001): 135-152.
http://sites. utoronto. ca/wwdl/publications/english/mojab_03. pdf
Mojab, Shahrzad. "Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 19461. " Last modified 2001. http://fcis. oise. utoronto. ca/~mojabweb/publications/0001E478-80000012/0695C75E-001257DC. -1/mojab_03. pdf.
Mojab, Shahrzad. Women of a Non-state Nation: The Kurds. Mazda Pub, 2001.
Mojab, Shahrzad. "Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 1946. " Women of a Non-State Nation: The Kurds(2001): 71.
Moradian, Michael A. "Domestic Violence Against Single and Married Women in Iranian Society. " Academia. edu - Share Research. Last modified 2009. http://www. academia. edu/2435646/Domestic_Violence_against_Single_and_Married_Women_in_Iranian_Society.
Moradian, Azad. "Shirin Alam Hooli. " VOK Radio,This Page Is Dedicated To The Kurdish Woman Activist. Accessed December 20, 2018. http://www. vokradio. com/content/view/1122/46/.
M. , V. "What Happened?" The Economist. Last modified 21, 2012. https://www. economist. com/newsbook/2012/06/21/what-happened. ,& researcher's personal experience
Napikoski, L. (2010, June 9). What Is a Patriarchal Society and How Does It Relate to Feminism? Re-
Kurdish minority" Home | Amnesty International. Last modified 2008. https://www. amnesty. org/en/documents/MDE13/088/2008/en/
Iran Chamber Society: Iranian Calendar Converter. (2018). Retrieved from http://www. iranchamber. com/calendar/converter/iranian_calendar_converter. php
"Iran Bans Publication of Kurdish-language Instruction Book. " Rudaw. Last modified June 2017. http://www. rudaw. net/english/middleeast/iran/03062017.
"IRAN: One Million Signatures Demanding Changes to Discriminatory Laws. " PeaceWomen. Last modified December 7, 2015. https://www. peacewomen. org/content/iran-one-million-signatures-demanding-changes-discriminatory-laws.
"Iran Minorities 2: Ethnic Diversity | The Iran Primer. " Front Page | The Iran Primer. Accessed January 13, 2019. https://iranprimer. usip. org/blog/2013/sep/03/iran-minorities-2-ethnic-diversity.
"Iranian Kurdistan. " Wikipedia, the Free Encyclopedia. Last modified January 13, 2019. https://en. wikipedia. org/wiki/Iranian_Kurdistan.
"Ijtihad. " Wikipedia, the Free Encyclopedia. Accessed January 17, 2019. https://en. wikipedia. org/wiki/Ijtihad.
Iranian Kurdistan. In Wikipedia, the free encyclopedia. Retrieved December 4, 2018, from https://en. wikipedia. org/wiki/Iranian_Kurdistan(2018, November 21).
"Iran Population Female Percent Of Total. " TRADING ECONOMICS | 20 Million INDICATORS FROM 196 COUNTRIES. https://tradingeconomics. com/iran/population-female-percent-of-total-wb-data. html.
Jobaida, Soemi. "My Feminism Will Be Intersectional. ? Gender Theory ? Medium. " Medium. Last modified May 20, 2017. https://medium. com/gender-theory/my-feminism-will-be-intersectional-504e9a50e8a6.
"Kaveh Kermanshahi, Iranian Activist. " Human Rights Watch. Last modified April 17, 2015. https://www. hrw. org/news/2012/12/13/kaveh-kermanshahi-iranian-activist.
"Kurdish Female Political Prisoners Held in Iranian Prisons. " BasNews. Last modified 2017. http://www. basnews. com/index. php/en/news/middle-east/335054.
Kassem, Nadeen E. "International Conference on Kurdish Women for Peace and Equality, Erbil, Southern Kurdistan. " 2007. https://www. jstor. org/stable/10. 2979/MEW. 2007. 3. 3. 105?seq=1#page_scan_tab_contents.
Khezeryan, Zakarya. "Ghassemlou the Feminist?" The Kurdistan Tribune. Last modified July 12,

trieved from https://www. thoughtco. com/patriarchal-society-feminism-definition-3528978
Nicholas, Andrea B. "Linguicide." Briarpatch Magazine. Last modified March 1, 2011. https://briarpatchmagazine.com/articles/view/linguicide.
Price,,Massoume. "Iran Chamber Society: Iranian Society: Patriarchy and Parental Control in Iran. " Iran Chamber Society. Last modified 2006. http://www. iranchamber. com/society/articles/patriarchy_parental_control. php.
Pratap, Abhijeet. "Research Design and Its Types: Exploratory, Descriptive and Causal. " Cheshnotes. Last modified October 8, 2018. https://www. cheshnotes. com/2018/07/research-design-and-its-types-exploratory-descriptive-and-causal/
Prunhuber, Carol. Dreaming Kurdistan: The Life and Death of Kurdish Leader Abdul Rahman Ghassemlou. Bern: Peter Lang, International Academic Publishers, 2019.
. Radio, Vok. "VOK Radio NewsCast March 6th 2008. " YouTube. May 5, 2012. https://www. youtube. com/watch?v=gltZlHdS9uc.
Refworld | The Leader in Refugee Decision Support. Accessed January 13, 2019. https://www. refworld. org/pdfid/58bd7e2b4. pdf.
Reid-Smith, Tris. Last modified 2013. http://"Men in Iran Don Women's Clothes to Protest Cross-dress Punishment. " Gay Star News. Last modified April 23, 2013. https://www. gaystarnews. com/article/men-iran-don-women%E2%80%99s-clothes-protest-cross-dress-punishment230413/#gs. D1OPA=U.
Salehi, F. (2012). لاله كان. Retrieved from https://www. facebook. com/groups/130277880333402/
Saunders, Mark N. , Philip Lewis, and Adrian Thornhill. Research Methods for Business Students. New York, NY: Pearson Higher Ed, 2012.
Sheykholislami, Jaffer. "Kurdish in Iran: A case of restricted and controlled tolerance. " International Journal of the Sociology of Language 2012, no. 217 (2012). doi:10. 1515/ijsl-2012-0048.
Singh, Kultar. Quantitative social research methods. Sage, 2007.
"Statistics. " UNICEF | Children?s Rights & Emergency Relief Organization. Last modified December 27, 2013. https://www. unicef. org/infobycountry/iran_statistics. html.
Tavanaتوانا |. Last modified 2011. https://tavaana. org/sites/default/files/Surviving-Rape-in-Iran-Persian. pdf. Farsi
The Association for Human Rights in Kurdistan of Iran-Geneva (KMMK-G) » (2017, September 5). Retrieved from http://www. kmmk-ge. org/2017/09/
"THE CIVIL CODE OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN. " Wayback Machine. Accessed January 16, 2019. https://web. archive. org/web/20170311161504/www. alaviandassociates. com/documents/civilcode. pdf.
The PKK, PJAK, and Iran:Implications for U. S. -Turkish Relations
The Washington Times http://www. washingtontimes. com. "Tehran Faces Growing Kurdish Opposition. " The Washington Times. Last modified April 3, 2006. https://www. washingtontimes. com/news/2006/apr/3/20060403-125601-8453r/.
Tohidi, Nayereh. (2015/1394). Women's Studies in Iran's Universities: A Display of the Paradox of Islamic Republic [ReshtehMotaleat-e Zanandar Iran: Nemoodidigaraz Paradox-e Jomhuri-ye Eslami]. Azadi-ye Andishe (A Persian Journal in Social Sciences and the Humanities), Vol. 1, Khordad/ June, 165-234.
Veal, A. J. Research Methods for Leisure and Tourism. Harlow, United Kingdom: Pearson UK, 2017.
"World Day 2018: Death Penalty; the Kurds in Iran Are the Main Victims of Execution According to the United Nations. " ,2011. https://united4iran. org/world-day-2018-death-penalty-the-kurds-in-iran-are-the-main-victims-of-execution-according-to-the-united-nations.
Singh, K. (2007) "Quantitative Social Research Methods" SAGE Publications, p. 64
Tohidi, Nayereh. (2015/1394). Women's Studies in Iran's Universities: A Display of the Paradox of Islamic Republic [ReshtehMotaleat-e Zanandar Iran: Nemoodidigaraz Paradox-e Jomhuri-ye Eslami]. Azadi-ye Andishe (A Persian Journal in Social Sciences and the Humanities), Vol. 1, Khordad/ June, 165-234.
United Nations High Commissioner for Refugees. "The Hidden Side of Iran: Discrimination Against Ethnic and Religious Minorities. " Refworld. Last modified October 2010. http://www. refworld. org/docid/4cc034f42. html.
Wikipedia contributors, "Iranian Kurdistan," Wikipedia, The Free Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Iranian_Kurdistan&oldid=991885546
Wood, Graeme. "Meet the Kurdish Guerrillas Who Want to Topple the Tehran Regime. " Slate Magazine. Last modified June 2006. https://slate. com/news-and-politics/2006/06/meet-the-kurdish-guerrillas-who-want-to-topple-the-tehran-regime. html.
"Zeinab Jalalian Case. " Redress. Last modified 2015. https://redress. org/casework/zeinab-jalalian-case/.

منابع و مآخذ فارسی

آمـوزش نظامـی بـه «حـزب آزادی کوردسـتان» ایـران بـرای مبارزه علیـه داعـش, ۲۰۱۶/۹/۱۰, www. dw. com

Kurdistan Freedom party, پارتی ئازادی کوردستان
,Wikipedia
همپوشانی نژاد، جنسیت وطبقه درمطالعات سازمانی- قسمت اول. « بیدارزنی Last modified January ۳, ۲۰۱۵. https://
bidarzani. com/۲۰۴۱۷.
" being woman is not a tool of humiliation and punishment زن بودن ابزارتحقیروتنبیه هیچکس نیست.
" Facebook - Log In or Sign Up. Accessed January ۱۶, ۲۰۱۹. https://www. facebook. com/
KurdMenForEquality.
Center for Strategic Stats and Information. “What proportion of women make up the country’s labor supply, ۲۰۱۸)
۲۰۱۸ ?" مرکزآماروااطلاعات راهبردی. «زنان چه سهمی ازعرضه نیروی کارکشورراتشکیل میدهند؟. ".
"Kurdish Women Study Center - ناوەندی پرسی ژنانی رۆژهەڵاتی کوردستان." Facebook - Log In or Sign Up. Accessed Jan ۲۰۱۹. https://www. facebook. com/
Kurdish-Women-Study-Center-
Free Malak Ghorbani from Stoning رهایی ملک قربانی ازسنگسار- " KurdistanNet. Last modified ۲۰۰۸. http://
kurdistannet. blogspot. com/۲۰۰۸/۰۸/blog-post_۰۲.
html.
گلرخ قبادی کتاب شقایق بر قبادی. شقایق ها بر سنگلاخ، زندگی و زمانه یک زن کرد, 1st ed. سوئد۲۰۱۵. .
"Iran- End capital punishment in form of stoning) ایران–بـه اعدام باسنگسارخاتمه دهید" Amnesty | Home International. Last modified ۲۰۰۷. https://www.
amnesty. org/download/Documents/۵۶۰۰۰/
mde۱۳۰۰۱۲۰۰۸fa. pdf.
Iran Human Rights documentation center (۲۰۱۲),
Exaction of Kurds by IRI, ۱۳۵۸) خاطرات تسخیر
کننده: اعدام کردها توسط جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۸
Kar, Mehrangiz مهرانگیز کار. «رفع تبعیض از زنان: مقایسه کنوانسیون رفع تبعیض از زنان با قوانین داخلی ایران. " (۲۰۲۰)
Kermanshahi, Kaveh. "رابطه‌ی جنبش زنان و جنبش‌های ملیت‌های غیرفارس در ایران. « ئاسۆی رۆژهەڵات. Last modified July ۲۰۱۴. http://asoyroj. com/farsi//detail.
aspx?=hewal&jmara=۶۶۵۷&Jor=۷.
Kurdistannet. رهایی ملک قربانی از سنگسار. Retrieved from http://kurdistannet. blogspot. com/۲۰۰۸/۰۸/
blog-post_۰۲. html(۲۰۰۸).
R LEMKIN, ۱۹۴۴ , Axis Rule in Occupied Europe, Washington: Carnegie Endowment for International Peace available from [->http://www.
preventgenocide. org]
"Literacy rate-in-Iranمیزان-
باسوادی-در-ایران-به-زبان-آمار. " Statistical Center of Iran, ۲۰۱۷.
" Marivan women association, about us "درباره ما. «
انجمن فرهنگی زنان مریوان. Last Modified May ۱۸, ۲۰۱۰.
http://zananm. wordpress. com/about.
محمدخانی غیاثوند, سوسن. «نقش زنان در جنبشهای کوردی و تاثیر این جنبش ها بر زندگی زنان-بخش دوم. " -Akhbare rooz (iranian Political Bulletin). Last modified July ۲۰۱۰. http://www. akhbar-rooz. com/article.
jsp?essayId=۳۰۷۶۷
محمدخانی غیاثوند, سوسن. «نقش زنان در جنبشهای کوردی و تاثیر این جنبش ها بر زندگی زنان. " -Akhbare rooz (iranian Political Bulletin). Last modified July ۲۰۱۰. http://www. akhbar-rooz. com/article.
jsp?essayId=۳۰۷۶۷
برگزاری چندین مراسم به مناسبت روزجهانی زن دربانه" Payam political news website. Last modified March ۸, ۲۰۱۸. http://www. payaam. org/iran/۲۰۱۸/۳/
page۸۲. html.
Ravanshad, Elaheh. "«به دختران اعدامی تجاوزمی‌شدکه به بهشت نروند
«. " Radio Farda. Last modified August ۳۰, ۲۰۱۱. https://www. radiofarda. com/a/F۷_
Soudabeh_Ardavan_IV_on_Torture_in_Iran_
Prisons/۱۸۰۰۹۲۷. Farsi html.
"تجاوز خانوادگی، ناپیدا اما واقعی! مصاحبه با سیمین چایچی. " SoArt. Last modified May ۱۸, ۲۰۱۸. https://
soartclub. org/family-rape-invisible-but-real/.
حسینی، غلامعلیGholamaliHossaini. "جنبش معلمان (Teacher’s movement). بخش دوم second part)
PEZHVAK-E-IRAN " . . . پژواکایران.
Accessed January ۱۴, ۲۰۱۹. http://pezhvakeiran.
com/maghaleh-۶۹۱۱۷. html
"Transfer of NegisaShahbazi to Ilam Central Prison. " Hengaw organization of human rights رێکخراوی مافی مرۆڤیی هەنگاو. Last modified ۲۰۱۸. https://hengaw. net/en/news/transfer-of-negisa-
shahbazi-to-ilam-central-prison.
Tohid, Nayereh “National Territories and Sexual Borders. " Zannegar, Journal of Women’s Researchers and Activists of women studies, no. ۲۲
(June ۲۰۱۴), ۵-۱۱. توحیدی, نیره. «قلمروهای ملی و مرزهای جنسی. « زن نگار، نشریه پژوهشگران و کنشگران مطالعات زنان, no. ۲۲ (June ۲۰۱۴), ۵-۱۱. http://zannegaar. net/
sites/default/files/Issue۲۲. pdf
Tohidi, Nayereh. ایراناکادمیا | سایتایراناکادمیاLast modified July ۲۰۱۷. https://agora. iranacademia.
com/wp-content/uploads/۲۰۱۷/۰۷/pdf. tohidi.
Zanan Marwan "مسئله دوچرخه سواری بانوان در مریوان و دیدگاه انجمن و مسئولین. " Last modified September ۸, ۲۰۱۶. https://zananm. wordpress. com/۲۰۱۶/۰۸/۰۱.

پی‌نوشت

1 Fallah, s. “Kurdish Women Challenges and Struggles at the time of Conflict and Post-Conflict, An Exploratory Research Study on Status of Kurdish Women in Iran. “ In wien: LIT Verlag, 2020.

2 (peer review

3 هتاخوانان نسخه انگلیسی: دکتر برونته رینولدز، دانشگاه ایالتی لوتران کالیفرنیا, دکتر مجیدحسنعلی، دانشکده مطالعات خاورمیانه بامبرای آلمان BaGOS)

4 Women in Conflict and Post-Conflict SituationsEditor: S. (Ed.) Behnaz Hosseini ادیتور نسخه انگلیسی :بهناز حسینی

5 Reva B. Brown, The Reality of Researching and Writing (Thousand Oaks, CA: SAGE, 2006)
6 Holestic approach
7 holistic approach: یک رویکرد جامع به معنای تفکر در مورد تصویر بزرگ است. در اینجا اشاره به مجموعه عوامل و عناصر موارد موثر بروضعیت زنان کورد در یک تصویر بزرگ است.
Holistic approach is an approach to research that emphasizes the study of complex systems. Systems are approached as coherent wholes whose component parts are best understood in context and in relation to one another and to the whole
8 "Iran Minorities 2: Ethnic Diversity | The Iran Primer," Front Page | The Iran Primer, accessed January 13, 2019, https://iranprimer. usip. org/blog/2013/sep/03/iran-minorities-2-ethnic-diversity.
9 Sayeh Hassan, "Kurdish Herald - The Independent Gateway to Kurdish News and Analyses," Kurdish Herald - The Independent Gateway to Kurdish News and Analyses, last modified 2009, http://www. kurdishherald. com/issue/002/article05. php.
10 Iran Discrimination," Home | Amnesty International, last modified 2008, https://www.amnesty.org/en/documents/MDE13/088/2008/en/.p.3
11 "Iranian Kurdistan," Wikipedia, the Free Encyclopedia, last modified, 2019, https://en. wikipedia. org/wiki/Iranian_Kurdistan.
12 «World Day 2018: Death Penalty; the Kurds in Iran Are the Main Victims of Execution According to the United Nations," Database Error, accessed January 13, 2019, https://united4iran. org/world-day-2018-death-penalty-the-kurds-in-iran-are-the-main-victims-of-execution-according-to-the-united-nations.
13 Refworld | The Leader in Refugee Decision Support, accessed January, 2019, https://www. refworld. org/pdfid/58bd7e2b4. pdf.
14 2015 تاسال
15
16 Sebastian Maisel, The Kurds: An Encyclopedia of Life, Culture, and Society (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2018
17 "Kurdistan: The Land of the Kurds," Koerdisch Instituut Brussel, last modified April 28, 2020, https://www.kurdishinstitute.be/en/who-are-the-kurds/.
18 "Iranian Kurdistan. " Wikipedia, the Free Encyclopedia. Last modified January 13, 2019. https://en. wikipedia. org/wiki/Iranian_Kurdistan.
19 United Nations High Commissioner for Refugees, "The Hidden Side of Iran: Discrimination Against Ethnic and Religious Minorities," Refworld, last modified October 2010, http://www. refworld. org/docid/4cc034f42. html. (p. 17).
20 OfraBengio, "Game Changers: Kurdish Women in Peace and War," last modified 2016, https://dabdulkader. files. wordpress. com/2017/07/out. pdf
21 ShahrzadMojab, "Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 19461," last modified 2001, http://fcis. oise. utoronto. ca/~mojabweb/publications/0001E478-80000012/0695C75E-001257DC. -1/mojab_03. pdf.
22 Abdul Rahman Ghassemlou, the Secretary-General of the Democratic Party of Iranian Kurdistan (PDKI)(1930-1989) on 13th July, 1989, agents of the Islamic Republic of Iran assassinated A. R. G. in Vienna
23 ZakaryaKhezeryan, "Ghassemlou the Feminist?," The Kurdistan Tribune, last modified July 12, 2014, https://kurdistantribune. com/ghassemlou-feminist/.
24 Tara Fatehi, "The Visibility and Invisibility of Kurdish Women in Iran," Medya Magazine, last modified April 12, 2014, https://medyamagazine. com/visibility-invisibility-kurdish-women-iran/.
25 Mojab, "Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 19461,",p. 71
26 Researcher's personal experience at time of atrocities
27 Gholamali غلامعلی Hossaini حسینی, "Teacher's movement (second part)جنبش معلمان (بخش دوم))," PEZHVAK-E-IRAN . . . پژواک ایران, accessed January 14, 2019, http://pezhvakeiran. com/maghaleh-69117. html
28 Tavanaتوانا |, last modified 2011, https://tavaana. org/sites/default/files/Surviving-Rape-in-Iran-Persian. pdf
29 ۱۳۵۸ElahehRavanshad, "«به دختران اعدامی تجاوز می‌شد که به بهشت نرونده»," Radio Farda, last modified August 30, 2011, https://www. radiofarda. com/a/F7_Soudabeh_Ardavan_IV_on_Torture_in_Iran_Prisons/1800927. html
30 Iran Human Rights documentation center (2012), (Exaction of Kurds by IRI,1358) خاطرات تسخیر کننده: اعدام کردها توسط جمهوری اسلامی در سال
31 Fallah, Soraya, CSUN,2017, in process of publication, autoethnography
32 https://en.wikipedia.org/wiki/Akbar_Hashemi_Rafsanjani
33 https://en.wikipedia.org/wiki/Mohammad_Khatami
34 Kimberlé Williams Crenshaw is an American civil rights advocate and a leading scholar of critical race theory. She is a full-time professor at the UCLA School of Law and Columbia Law School, where she specializes in race and gender issues.
35 SoemiJobaida, "My Feminism Will Be Intersectional. ? Gender Theory ? Medium," Medium, last modified May 20, 2017, https://medium. com/gender-theory/my-feminism-will-be-intersection-

al-504e9a50e8a6.
36 Evangelina Holvino
37 “همپوشـانی نـژاد، جنسـیت و طبقـه در مطالعـات سـازمانی- قسـمت اول,» بیدارزنـی, last modified January
38 Bell hooks
39 hooks, bell (2014) [1984]. Feminist Theory: from margin to center (3rd ed.). New York: Routledge. ISBN 9781138821668.
40 NayerehTohidi, سـایت ایران آکادمیـا | ایـران آکادمیـا, last modified July 2017, https://agora. iranacademia. com/wp-content/uploads/2017/07/tohidi. pdf.
41 Audre Lorde
42 Dudley, Rachel A. “Confronting the concept of intersectionality: The legacy of Audre Lorde and contemporary feminist organizations. “ McNair Scholars Journal 10, no. 1 (2006): 5.
43 «Kaveh Kermanshahi, «رابطـه‌ی جنبش زنـان و جنبش‌هـای ملیت‌هـای غیرفـارس در ایران,» ئاسۆی ڕۆژهەڵات, last modified July 2014, http://asoyroj. com/farsi// detail. aspx?=hewal&jmara=6657&Jor=7.
44 Mark Saunders, Philip Lewis, and Adrian Thornhill, Research Methods for Business Students (Upper Saddle River, NJ: Financial Times/ Prentice Hall, 2012), xx.
45 Saunders & Thornhill (2012)
46 Abhijeet Pratap, “Research Design and Its Types: Exploratory, Descriptive and Causal,” Cheshnotes, last modified October 8, 2018, https:// www. cheshnotes. com/2018/07/research-design-and-its-types-exploratory-descriptive-and-causal/.
47 A. J. Veal, Research Methods for Leisure and Tourism (Harlow, United Kingdom: Pearson UK, 2017),
48 Ingenta connect
49 Google Scholar
50 JSTOR
51 (PDKI)
52 Rojhilat/Rojhelat/Rojhalat شرق
53 “Iranian Kurdistan,” Wikipedia, the Free Encyclopedia, last modified June 7, 2005, https:// en.wikipedia.org/wiki/Iranian_Kurdistan#cite_note-2.
54 “Kurdistan: The Land of the Kurds,” Koerdisch Instituut Brussel, last modified April 28, 2020, https://www.kurdishinstitute.be/en/who-are-the-kurds/.
55 Iran Chamber Society: Iranian Calendar Converter. (2018). Retrieved from http://www. iranchamber. com/calendar/converter/iranian_calendar_converter. php
56 Raphael Lemkin
57 “Key Writings of Raphael Lemkin on Genocide, 1933 to 1947,” Prevent Genocide International, accessed March 3, 2019, http://www. preventgenocide. org/lemkin/index. htm.
58 Andrea Bear Nicholas
59 Andrea B. Nicholas, “Linguicide,” Briarpatch Magazine, last modified March 1, 2011, https:// briarpatchmagazine.com/articles/view/linguicide.
60 Linda Napikoski
61 Napikoski, L. (2010, June 9). What Is a Patriarchal Society and How Does It Relate to Feminism? Retrieved from https://www. thoughtco. com/patriarchal-society-feminism-definition-3528978
62 Massoume Price,, “Iran Chamber Society: Iranian Society: Patriarchy and Parental Control in Iran,” Iran Chamber Society, last modified 2006, http://www. iranchamber. com/society/articles/patriarchy_parental_control. php.
63 Iran Discrimination,” Home | Amnesty International, last modified 2008, https://www. amnesty. org/en/documents/MDE13/088/2008/en/. p. 2
64 Susan McDonald,. “Kurdish women and self-determination: A feminist approach to international law. “ Mazda Publications, Irvine California (2001): p. 143
65 آوا همـاز خـود مختـاری تـا خود سـوزی: گذشـته و حال زنان ِکُرد
http://www. ihrr. org/ihrr_article/women-fa_from-self-rule-to-self-immolation-kurdish-womens-past-and-present/#ftn. idp52636000
66 Tessa Manuello, “Getting to Know the Kurds of Khorasan,” Rudaw, last modified 2013, http://www. rudaw. net/english/middleeast/ iran/08092013.
67 Mojab, “Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 19461
68 Pietro Della Valle
69 Haidar Khezri, “The complex of gender politics of Kurdistan,” Pacific Standard, last modified March 2018, HTTPS://PSMAG. COM/SOCIAL-JUSTICE/THE-COMPLEX-GENDER-POLITICS-OF-KURDISTAN.
70 ڕە ش بە ڵە ک
71 قبـادی قبـادی, شـقایق هـا بـر سـنگلاخ، زندگـی و زمانـه یـک 2015سـوئد) زن کـرد), p. 169.
72 “wara do kawten (weredwan)”
73 محمدخانـی غیاثونـد, سوسـن. «نقش زنـان در جنبشـهای کـوردی و تاثیـر ایـن جنبـش هـا بـر زندگـی زنان-بخـش دوم. ” شـهین محمـدی
Akhbare-rooz (iranian Political Bulletin). Last modified July 2010. http://www. akhbar-rooz. com/article. jsp?essayId=30767
74 “Literacy rate-in-Iran-میزان-باسـوادی-در-ایران-به-زبان-آمـار,” Statistical Center of Iran, 2017,
75 350 مهرانگیز کار . ص
76 Girls Not Brides, “Iran - Child Marriage Around The World. Girls Not Brides,” Girls Not Brides, last modified 2018, https://www. girlsnotbrides. org/child-marriage/iran.
77 (Iran- End capital punishment in form of stoning)ایـران – بـه اعدام باسنگسـارخاتمه دهید,” Home | Am-

nesty International, last modified 2007, https://www. amnesty. org/download/Documents/56000/mde130012008fa. pdf.
78 (Free Malak Ghorbani from Stoning)رهایی ملک قربانی از سنگسار-," KurdistanNet, last modified 2008, http://kurdistannet. blogspot. com/2008/08/blog-post_02. html.
79 Statistics," UNICEF | Children?s Rights & Emergency Relief Organization, last modified December 27, 2013, https://www. unicef. org/infobycountry/iran_statistics. html.
80 . مهرانگیز کار. «رفع تبعیض از زنان: مقایسه کنوانسیون رفع تبعیض از زنان با قوانین داخلی ایران. » (2020) به نقل از روزنامه ایران، سال چهارم، شماره ۸۸۷، .ص404 ۲۸ بهمن ۱۳۷۶، ص ۱۱
81 آوا هماآوا هماز خود مختاری تا خود سوزی: گذشته و حال زنان کُرد
http://www. ihrr. org/ihrr_article/women-fa_from-self-rule-to-self-immolation-kurdish-womens-past-and-present/#ftn. idp52636000
82 Home Office, "Country Policy and Information Note Iran: Honour crimes against women," 1 (2017): xx, https://assets. publishing. service. gov. uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/653537/CPIN_-_Iran_-_Honour_crimes_October_2017_ex. pdf.
83 سیاست زبان زدایی برای از بین بردن یک زبان
84 https://hengaw. net/fa
85 تجاوز خانوادگی، ناپیدا اما واقعی! مصاحبه با سیمین چایچی," SoArt, last modified May 18, 2018, https://soartclub. org/family-rape-invisible-but-real/.
86 "OHCHR Declaration on Minorities," accessed March 15, 2019, https://www. ohchr. org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Minorities. aspx.
87 Jaffer Sheyholislami, "Kurdish in Iran: A case of restricted and controlled tolerance," International Journal of the Sociology of Language 2012, no. 217 (2012)
88 "Iran Bans Publication of Kurdish-language Instruction Book," Rudaw, last modified June 2017, http://www. rudaw. net/english/middleeast/iran/03062017.
89 "Iran Population Female Percent Of Total," TRADING ECONOMICS | 20 Million INDICATORS FROM 196 COUNTRIES, accessed January 12, 2019, https://tradingeconomics. com/iran/population-female-percent-of-total-wb-data. html.
90 Center for Strategic Stats and Information. "What proportion of women make up the country's labor supply?" 2018),مرکز آمار و اطلاعات راهبردی «زنان چه سهمي از عرضه نیروي كار كشور را تشكيل مي دهند ؟», 2018
91 جنس کُشی
92 کولبر اصطلاحی است که توسط مردم محلی مناطق کردنشین به افرادی گفته می‌شوند که برای کسب درآمد زندگی خود به حمل اجناسی بین دو طرف خط مرزی مبادرت می‌ورزند
93 "The Association for Human Rights in Kurdistan of Iran-Geneva (KMMK-G) » 2017 » September," The Association for Human Rights in Kurdistan of Iran-Geneva (KMMK-G), last modified September 5, 2017, http://www. kmmk-ge. org/2017/09.
انجمن حقوق بشر در کوردستان ایران-ژنو
94 368 .مهرانگیز کار ص p
95 محمدخانی غیاثوند, سوسن. «نقش زنان در جنبشهای کوردی و تاثیر این جنبش ها بر زندگی زنان. " ناهید مکردی Akhbare-rooz (iranian Political Bulletin). Last modified July 2010. http://www. akhbar-rooz. com/article. jsp?essayId=30767
96 Article 115 of the Iranian Constitution says the president should be elected from among the "religious and political rejal. " Rejal, which comes from Arabic, means "personalities. "
ماده 115 قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می گوید رئیس جمهور باید از میان «رجال مذهبی و سیاسی» انتخاب شود. رجال، که از زبان عربی است، به معنای "شخصیت" است.
97 (NGO)
98 قبادی قبادی, شقایق ها بر سنگلاخ، زندگی و زمانه یک زن کرد (سوئد2015), pp-209-225.
99 کنگره چهارم:فرستاده شده توسط فاتیمه عوسمانی. ترجمه از کوردی به فارسی توسط نویسنده
100 Democratic Association of Women in Iranian Kurdistan," Facebook, accessed January 16, 2019, https://www. facebook. com/Democratic-Association-of-Women-in-Iranian-Kurdistan-1082456138484071/
101 Komalay Jnani Rojhalat. " Facebook. Accessed December, 2018. https://www. facebook. com/komalay. jnanirojhalat.
102 سرگول میرزایی فرستاده شده توسط. ترجمه از کوردی به فارسی توسط نویسنده
103 پارتی ژیانی ئازادی کوردستان/Kurdistan Free Life Party/
104 www. anfpersian. com
105 Kurdistan Freedom party, پارتی ئازادی کوردستان 1991
106 آموزش نظامی به "حزب آزادی کردستان" ایران برای مبارزه علیه داعش, www. dw. com 10/9/2016
107 Carol Prunhuber
کارول پرون هوبر نویسنده ونزولایی، از نزدیک با دکتر قاسملو دیدار کرده و همچنین مدتی در قندیل با زندگی دکتر قاسملو آشنا شده بود.
108 Carol Prunhuber, Dreaming Kurdistan: The Life and Death of Kurdish Leader Abdul Rahman Ghassemlou (Bern: Peter Lang, International Academic Publishers, 2019)
109 همانجا
110 "Zeinab Jalalian Case," Redress, last modified 2015, https://redress. org/casework/zeinab-jalalian-case/.

111 نگین شیخ الاسلامی موسس انجمن زنان آذرمهر- محمدخانیغیاثوند, سوسن. «نقشزناندرجنبشهایکوردیوتاثیراینج نبشهابرزندگیزنان. " Akhbare-rooz (iranian Political Bulletin). Last modified July 2010. http://www. akhbar-rooz. com/article. jsp?essayId=30767.

112 Personal email exchanges with Komeleh,P&Democrat,P , SalarPashaii, 2012, internal documents of Komeleh party

113 https://www. facebook. com/ groups/130277880333402/about/

114 فایزه صالحی – مباحثات شخصی از راه پیامهای فردی گزارش سمینار

115 "NaierehAzami, 1979 (A. D.) /(1358S. H.); Farideh Gol nasab,1980/1359 ,MastoorehShahsawari, 1980/1359 , Amena Shabai1980/1359), Shahin Bawafa1980/1359, ZarifaBajalani1980/1359), Shazanan Bajalani1980/1359, Khanmkharmali, 1980/1359, Zobeidakhalandi,1981/1360, ShahlaKabi1981/1359, Nasrin Kabi1981/1359, Jamila Fathi, 1981/1359, FazilayDarai1981/1360, Shahla Chaman Ara 1981/1360, FatmahJamshidi, 1981/1360 , FatmanMohamadi, 1981/1360 , Amenakhayat1981/1359, SeifahMohammadi1982/1361, Nasirn Pak Nia 1982/1361 , FereshtehFayeghi1982/1361, FereshtaFaieghi1982/1361 , Mariam Faroghi1982/1361 , SaidiKarimian1982/1361, Narmin Karimi 1983/1362 , MasoomehShawbo Seidzahedi1983/1362, ShahrbanooModaresi1983/1362, MahinAbdollazada1983/1362, WahidaWahidi1983/1362, Sholah Ebrahimi 1983/1362 , SeifaMohamadi1983/1362, FaribaFarshchi1983/1362 , Leila Darabi1983/1362 , Mehri Zamani 1983/1362 , Latifa Abbasi 1983/1363, Ashraf Weisi1983/1364, MonirahAdmadi1985/1364, Zamanehghaderi/jalah 1988/1367, AtiahSharifi 1988/1367, AmenehParastar1988/1367, ShahlaKolaghochi1988/1367, SahebaNaseri, Sabri Hasani1983/1362,FatmahJamshidi 1983/1362,KolsoomHoseini1983/1362, KhadijeEbrahimpour1984/1363, Hayat Lak 1987/1366, KalehKalhori 1990/1369, Amina Mohammadi1994/1373, BehjatNoroozi,1999/1378"
Shirin Alamholi's execution in 2010/1392.

116 سالار پاشایی از طریق ایمیل

117 Azad Moradian, "Shirin Alam Hooli," VOK Radio,This Page Is Dedicated To The Kurdish Woman Activist, , http://www. vokradio. com/content/view/1122/46/.

118 https://en.wikipedia.org/wiki/Akbar_Hashemi_Rafsanjani

119 https://en.wikipedia.org/wiki/Mohammad_Khatami

120 "IRAN: One Million Signatures Demanding Changes to Discriminatory Laws," PeaceWomen, last modified December 7, 2015, https://www. peacewomen. org/content/iran-one-million-signatures-demanding-changes-discriminatory-laws.

121 662 قبادی . صفحه

122 Shaikholeslami,N. personal email conversation, 2008)

123 Marivan women association, about us "درباره ما». انجمن فرهنگی زنان مریوان. Last modified May 18, 2010. http://zananm. wordpress. com/about.

124 ShahrzadMojab, Women of a Non-state Nation: The Kurds. Mazda Pub, 2001. p. 83

125 Nadeen E. Kassem, "International Conference on Kurdish Women for Peace and Equality, Erbil, Southern Kurdistan," 2007, xx, https:// www. jstor. org/stable/10. 2979/MEW. 2007. 3. 3. 105?seq=1#page_scan_tab_contents.

126 The Washington Times http://www. washingtontimes. com, "Tehran Faces Growing Kurdish Opposition," The Washington Times, last modified April 3, 2006, https://www. washingtontimes. com/news/2006/apr/3/20060403-125601-8453r/. accessed Feb2019

127 Graeme Wood

128 Slate Magazine

129 Graeme Wood, "Meet the Kurdish Guerrillas Who Want to Topple the Tehran Regime," Slate Magazine, last modified June 2006, https://slate. com/news-and-politics/2006/06/meet-the-kurdish-guerrillas-who-want-to-topple-the-tehran-regime. html.

130 Some of the name are:ZinabYousefi, Hana Abdi, ChnurFathi, Shahin Mohamadi, RunakSafarzadeh,

131 Nasrin Rourast, Maryam Hosssienkhah, TutiaKabudvand, NajibehSalehzadeh, Fatemeh Goftari, ShilanOromiaii, Fatemeh Khandani, Zainab Banyazidi, SrvahKamkar, ChimanBaizidi, Jian Kamkar, Maryam Ghazi, JalehjMohamadi, FathemehGhobadi, Fatemeh and Chia Javaheri, Nishtman Ahmadi

132 Soraya Fallah, "Voices Being Buried Alive," The Iranian, last modified January 25, 2011, https://iranian. com/2011/01/14/voices-being-buried-alive/

133 فعال حقوق زنان، موسس انجمن زنان مریوان و نویسنده ی کورد

134 سوسن محمدخانی غیاثوند, «نقش زنان در جنبشهای کوردی و تاثیر این جنبش ها بر زندگی زنان-بخش دوم" Akhbare-rooz (iranian Political Bulletin), last modified July 2010, http://www. akhbar-rooz. com/article. jsp?essayId=30767

135 Kaveh Kermanshahi, Iranian Activist," Human Rights Watch, last modified April 17, 2015, https://www. hrw. org/news/2012/12/13/kaveh-kermanshahi-iranian-activist.
136 "Kaveh Kermanshahi, Iranian Activist," Human Rights Watch, last modified October 28, 2020, https://www.hrw.org/news/2012/12/13/kaveh-kermanshahi-iranian-activist.
137 Tris Reid-Smith, last modified 2013, http://"Men in Iran Don Women's Clothes to Protest Cross-dress Punishment. " Gay Star News. Last modified April 23, 2013. https://www. gaystarnews. com/article/men-iran-don-women%E2%80%99s-clothes-protest-cross-dress-punishment230413/#gs. D1OPA=U.
138 Tris Reid-Smith همانجا
139 being woman is not a tool of humiliation and punishment زن بودن ابزار تحقیر و تنبیه هیچ کس نیست," Facebook - Log In or Sign Up, accessed January 16, 2019,
140 "Transfer of NegisaShahbazi to Ilam Central Prison. " Hengaw organization of human rights ڕێکخراوی مافی مرۆڤیی هەنگاو. Last modified 2018. https://hengaw. net/en/news/transfer-of-negisa-shahbazi-to-ilam-central-prison.
141 Hengaw
142 Transfer of NegisaShahbazi,2018, https://hengaw. net/en/news/transfer-of-negisa-shahbazi-to-ilam-central-prison.
143 "Kurdish Female Political Prisoners Held in Iranian Prisons," BasNews, last modified 2017, http://www. basnews. com/index. php/en/news/middle-east/335054.
144 Transfer of NegisaShahbazi,2018, همانجا
145 "برگزاری چندین مراسم به مناسبت روز جهانی زن در بانه," Payam political news website, last modified March 8, 2018, http://www. payaam. org/iran/2018/3/page82. html.
146 "مسئله دوچرخه سواری بانوان در مریوان و دیدگاه انجمن و مسئولین," last modified September 8, 2016, https://zananm. wordpress. com/2016/08/01.
147 "Kurdish Women Study Center - ناوەندی پرسی ژنانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان," Facebook - Log In or Sign Up, accessed Jan 20, 2019, https://www. facebook. com/Kurdish-Women-Study-Center-
148 NAVENDA PENa KURD – MalperaFermîYaPENa KURD, accessed , 2008, http://www. pen-kurd. org/englizi/soraya/kurdish_women_c_pr08. pdf.
149 Soraya Fallah, "A Letter to Ahmed Shaheed Regarding Zainab Jalalian by Soraya Fallah," Kurdish Women Haven, last modified 2013, https://kurdishwomanhaven. blogspot. com/2013/07/a-letter-from-soraya-fallah-to-ahmad. html.
150 KNCNA , "Calls for the Freedom of Kurdish Women Activists in Iran," NAVENDA PENa KURD – Malpera Fermî Ya PENa KURD, last modified January 2008, http://www. pen-kurd. org/englizi/soraya/kurdish_women_c_pr08. pdf.
151 (KNCNA)
152 Education Under Fire, "Angels of Iran Documentary Series: "For Kurdistan: The Soraya Fallah Story"," U. S. Baha'i Office of Public Affairs, last modified April 2012, http://publicaffairs. bahai. us/new-video-released-in-angels-of-iran-documentary-series-for-kurdistan-the-soraya-fallah-story/.
153
154 "Angels Of Iran: For Kurdistan: The Soraya Fallah Story," Iran Human Rights, last modified 2012, https://www. iranhumanrights. org/2012/04/angels-of-iran-4/.
155 CSW
156 "Echoes from the Other Land," Home, accessed March 20, 2019, https://www. avahoma. com/echoes-from-the-other-land. html.
157 Vok Radio, "VOK Radio NewsCast March 6th 2008," YouTube, May 5, 2012, https://www. youtube. com/watch?v=gltZlHdS9uc.
158 Kaveh Kermanshahi, "رابطەی جنبش زنان و جنبش‌های ملیت‌های غیرفارس در ایران," ئاسۆی ڕۆژهەڵات, accessed February 18, 2019, http://asoyroj. com/farsi//detail. aspx?=hewal&jmara=6657&Jor=7.
159 نیره توحیدی, «قلمروهای ملی و مرزهای جنسی» زن. نگار، نشریه پژوهشگران و کنشگران مطالعات زنان, no. 22 (June 2014): 11 صفحه
http://zannegaar. net/sites/default/files/Issue22 pdf
160 Audre Lurde
161 Audre Lurde. Sister outsider: Essays and speeches. Crossing Press, 2012. p. 142
162 Simon De Beauvoir, The second sex (1949)
163 Kultar. Singh, Quantitative social research methods. Sage, 2007. p. 64
164 Mark N. Saunders, Philip Lewis, and Adrian Thornhill, Research Methods for Business Students (New York, NY: Pearson Higher Ed, 2012)
165 Analytic
166 California State University, Northridge CSUN
167 Learning Challenges for Culturally and Linguistically Diverse (CLD) Students with Disabilities
168 (UNW-USNC-LA).
169 WWFL
170 https://www. sorayafallah. com/

نقش زنان در بازتولید گفتمان مردسالاری

هیوا ڕۆژهەلات

”
مقاله پیش رو در صدد بررسی رابطه‌ی بین کارگزاری زنان در پیشبرد منافع گفتمان مردسالاری است. درواقع زنان پیاده‌نظام و نیروی پیش‌برنده‌ی این گفتمان هستند. گفتمان مردسالاری با تکرار کلیشه‌های زبانی متعدد، سعی می‌کند موقعیت فرودستی زنان را با کارگزاری و کنشگری خودشان تثبیت کند.
“

مقدمه و طرح مسله

شکاف جنسیتی بارزترین شکاف جهان اجتماعی کنونی است. شاید در نگاه اول شکاف جنسیتی بر پایه‌ی تفاوت‌های جسمی امری طبیعی جلوه نماید، ولی زمانی که نوعی رویکرد و گفتمان بر مبنای این شکاف تولید شده و امتیازات متعددی برای مردان در نظر گرفته و مردان را در موقعیت فرادست قرار داده، این شکاف از سطح تفاوت‌های ناب بیولوژیک گذر کرده و جریان تاریخ را تغییرداده است. گفتمان مردسالاری از طریق خلق معانی زنجیره‌ای و دال محوری « نابرابری ذاتی» مردان با زنان، فضای سلطه و هژمونی خود را پدید می‌آورد. هژمونی ایجاد شده از طریق نهادهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به صورت عینی تحقق یافته و در قرون متمادی تداوم یافته است. گفتمان مردسالاری تمامی فرصت‌های لازم برای دستیابی به قدرت، ثروت و پرستیژ را در درون و برون خانواده برای مردان فراهم کرده و بدین‌ترتیب بازتولید خود را برای قرون متمادی تا عصر حاضر تضمین کرده است. گفتمان مردسالاری با بدیهی و طبیعی جلوه نمودن نقش مادری، زنان را در نهاد خانواده محدود کرده و با سؤاستفاده از محدودیت‌های بیولوژیک زنان به ویژه در فرزندآوری و مراقبت مستمر فرزندان، ساخت قدرت فراگیر خود را در حوزه خصوصی، عمومی و نهاد دولت برپا کرده است.

«فوکو» مفهوم گفتمان را به عنوان روش جدیدی برای تحلیل جهان اجتماعی و پدیده‌های تاریخی-اجتماعی ارائه نمود. گفتمان کلمه کلیدی کارهای فوکو است. مهمترین مفهوم فوکو در انجام پژوهش، گفتمان (و نه جامعه) است که از طریق آن به صورت‌بندیهای گفتمان‌ها و «تأثیرات آنها بر امر واقع» می‌نگرد. اما او در دو مرحله عمده روش‌شناختی‌اش این مفهوم را به یک معنا بکار نمی‌برد. در دیرینه‌شناسی، او بر بعد درونی گفتمان متمرکز می‌شود و به بررسی عناصر غیرگفتمانی علاقه‌ای نشان نمی‌دهد. اما در تبارشناسی، به یک نگاه کلان می‌رسد که طی آن، تفاوت‌های گفتمانی و غیر گفتمانی بی‌اهمیت شده و آنها ذیل مفهوم گفتمان‌ها به هم گره می‌خورند.(حاجلی، ۱۳۹۵: ۶۵) فوکودر تبارشناسی موضوع گفتمان را به عنوان یک عامل تعیین‌کننده تام رها کرده و با وارد کردن مفهوم قدرت به دستگاه نظری خود، بین گفتمان و قدرت قائل به نوعی رابطه دیالکتیک می‌شود. در بخش عمده‌ای از آثار فوکو همه تعاملات و هویت‌های اجتماعی نتیجه فرایند دیالتکیک قدرت و گفتمان در نظر گرفته می‌شود که تا حدود زیادی صبغه‌ی انتقادی رویکرد فوق را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

تحلیل گفتمان انتقادی با بهره‌گیری از میراث فکری فوکو تلاش می‌کند بر طبیعی‌انگاری نظم رایج و مستقر غلبه کند. تحلیل گفتمان انتقادی تلاش می‌کند با غیر طبیعی جلوه دادن کردارهای گفتمانی، سطوح مختلف و نامرئی درهم‌تنیدگی آن را با ساختارهای سیاسی- اجتماعی بر ملا کند. در تحلیل انتقادی سویه‌های پنهان متن یا کردارهای اجتماعی قابل دریافت است. «فرکلاف» از اندیشمندان اصلی تحلیل انتقادی گفتمان معتقد است : «در تحلیل گفتمان، برخی بازنماییهای ایدئولوژیکی، چنان طبیعی جلوه داده می‌شوند، که در ا کثر تحلیل‌ها، بازنمایی

ایدئولوژیک آنها مغفول می‌ماند. فرکلاف همچنین میان ساختارهای خرد گفتمان که در زبان و ویژگی‌های زبانی جلوه‌گر می‌شوند و ساختارهای کلان جامعه (ایدئولوژی و ساختارهای اجتماعی(، قائل به گونه‌ای مناسبت دیالکتیکی است. او بر این نکته تأکید می‌کند که هرچند ساختارهای کلان جامعه، تعیین‌کنندهٔ ساختارهای خرد گفتمان هستند، اما ساختارهای گفتمانی نیز به نوبه خود ساختارهای ایدئولوژیک و گفتمانی را بازتولید می‌کنند. بنابراین یکی از تفاوت‌های مهم نظریه فرکلاف در مقام نماینده تحلیل گفتمان انتقادی با دیگر نظریه‌های تحلیل متن، در این نکته نهفته است که در روش تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان با کارکردی دوسویه، هم پدیده‌ای برساخته است و هم سازنده. در رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی، با فرض این که بین متن، کنش گفتمانی و ساختارهای اجتماعی، رابطه پیچیده‌ای برقرار است، متن به صورت همه جانبه تحلیل می‌شود تا نحوهٔ عملکرد زبان در فرایندهای گفتمانی کشف شود و در این مسیر برداشت‌های سطحی و ساده‌انگارانه در مورد ارتباط میان متن و جامعه کارآمد نیست»). قهرمانی و علوی طلب، ۱۳۹۸: ۱۷)

گفتمان مردسالاری گفتمانی است برآمده از شرایط ساختاری و غیرگفتمانی و درواقع برساخته این شرایط است. این گفتمان در جوامع کمتر توسعه یافته با عمق‌بخشی خود و همچنین نهادسازی گسترده توانسته است برای قرون متمادی گفتمان غالب باشد. اینک گفتمان غالب و مسلط بوده و در حال زایندگی و بازتولید خود در اشکال مختلف است. گفتمان‌ها در حالت عام حد و حدود و مرزبندی خود را مشخص کرد و با «غیریت» سازی، تقابل‌های دوگانه‌ی زبانی در ساحت عینی را محقق می‌سازند.

زنان ایرانی و به تبع آن زنان کورد در موقعیت حساس و بحرانی گرفتار آمده‌اند. با وجود تغییرات فرهنگی-اجتماعی در ممالک توسعه‌یافته و ظهور مکاتب و گفتمان‌های زنان، با این حال زنان ایرانی همچنان در سیطره و هژمون گفتمان مردسالاری قرار دارند. این گفتمان همراه با تغییرات گفتمانی و غیر گفتمانی، استراتژیهای سلطه را نوسازی کرده و مجال بازاندیشی به زنان را نمی‌دهد. با وجود تأکید گفتمان‌گرایان بر تکثر نقاط قدرت و وجود پتانسیل بالقوه مقاومت، زنان ایرانی هرگز نتوانسته‌اند به آگاهی لازم جهت شناخت وضعیت بحرانی خود و طراحی گفتمان جایگزین دست یابند. هرچند لایه‌هایی از زنان تحصیل‌کرده و طبقه متوسط در صدد سازماندهی زنان در قالب تشکل‌ها و ان‌جی‌اوهای زنانه جهت پیگیری مطالبات خود هستند، با این وصف این فعالیت‌ها بسیار جزئی، سطحی و ناکارآمد هستند.

مقاله پیش رو در صدد بررسی رابطه‌ی بین کارگزاری زنان در پیشبرد منافع گفتمان مردسالاری است. درواقع زنان پیاده‌نظام و نیروی پیش‌برنده‌ی این گفتمان هستند. گفتمان مردسالاری با تکرار کلیشه‌های زبانی متعدد، سعی می‌کند موقعیت فرودستی زنان را با کارگزاری و کنشگری خودشان تثبیت کند.

مناسبات کالایی؛ کالایی‌انگاری زن

کالا نوعی هستی عینی و مادی است

کــه یکــی از نیازهای متنوع انســان را برآورده می‌کند و برای به دســت آوردن آن بایــد بهــای آن را پرداخت کرد. در بحــث کالاانگاری زنان، زنــان همچون کالایی جنســی تلقی می‌شوند که نقش فراهم کردن لذت جنســی مردان و در واقع جنس مخالــف را فراهم می‌کنند. بــا این وصف، موجودیت زن در حد یک موجودیت کالای مادی تقلیل پیدا کرده و از ساحت انســانی- روانشناختی طرد می‌شود. در این حالت زنان صرفا، همچون موجودیتی برای ارضای امیال جنســی جنس مخالف در نظر گرفته می‌شــوند. در این فضای گفتمانی جنسیت مخالف بودن، بیانگر تفاوت جنســیتی نیست، در واقــع این نگره دوآلیتــی، زنان را از جایگاه دومی خود هم طرد کرده و آنها را جزو مایملــک مردان قرار داده و او را مجاز می‌کنــد نوع کارکرد و نوع مصرف کالای را خــود انتخاب کند. در گفتمان مردسالاری، روابط و شیوه تعامل دوران ماقبل مــدرن به طور مــداوم در حال بازتولید اســت. زنان در ساحت و فضای کژ مدرن ایرانی در چارچوب و مناسبات فرهنگی- اجتماعی کنیزگی قرار دارند.

گفتمان مردسالاری دورنما و جهان فکــری زنــان را دچار انســداد کرده و تلاش می‌کند تشــکیل خانواده جدید و اســتقلال کذایی آنها را به مانند رویایی دســت‌نیافتنی بــه تصویــر بکشــد. بر همین اســاس، زنان کورد در چارچوب مناسبات ماقبل مدرن در رویای ورود به نهاد خانواده فرزندزایی یا جدید هستند. (خانواده فرزندزایی، حالتی است که در آن دو نفــر از خانواده جدا می‌شــوند و تشکیل یک زندگی جدید می دهند و پس از تشــکیل زندگی تازه و خانواده جدید، صاحب فرزند می‌شوند که این خانواده را فرزندزایی می‌نامند.) زنان کورد از همان عنفوان جوانی فرایند اســتحاله سوژگی خود را رقم می‌زنند. گفتمان مردسالاری سنتی با برجسته‌ســازی مبحث ازدواج آن را بــه یک رویای دیرینه زنان تبدیل می‌کند. مردان کماکان در موقعیت برتر، وظیفه رتق و فتق امورات مهم خانواده و در مرتبه بالاتر جامعه را بر عهده داشته و زنان باید منتظر «سوار بر اسب سفید» رویاهای خــود و رفتن بــه خانه بخت باشــند. دال «مهریــه» و حق و حقوق شرعی زنان از مهمترین دال‌های شناور گفتمان مردســالاری ســنتی محسوب می‌شوند. این دال زمینه را برای کالایی شدن و قیمت‌گذاری زنان فراهم می‌کند.

زنان کورد در فرایند کالایی شــدن خود و تداوم این وضعیت نقش بســیار مهم و برجســته‌ای دارند. زنان کورد در فرایند کالایی‌انگاری خــود، در وهله‌ی اول سعی می‌کنند با نگهداشت جذابیت جســمی همواره بازار را پویا نگه دارند. بــرای نگهداشــت جذابیت خــود و در رقابت با سایرین مجبور هستند، همیشه بر اساس نوع ســلیقه‌ی مشتریان خود عمل کنند. علاوه بر این، حضور در نقاط «دســترس» هم اهمیت ویژه‌ای دارند. پرســه‌زنی در بازار یکی از مکانیسم‌های اساســی برای در معــرض ارزیابی قرار گرفتن است. در این حالت زنان با حضور در مکان‌هــای مهم بازار نظیر پاســاژها و کافه‌هــای مــدرن، موجودیت کالایی خــود را در معرض دید مشــتریان قرار می‌دهند. زنان ایرانی به شکل عام برای حضور شــکیل و زیبا در مجامع عمومی (یا بازار) ســالیانه مبلغ بســیار بالایی را پرداخــت می‌کنند. بر اســاس آمارها ایران یکی از بزرگتریــن بازارهای لوازم آرایش در جهان است. «با استناد به آمار

مقاله‌ای علمی که در سال ۲۰۱۶ منتشر شده، ایران یکی از کشورهای پیشرو در مصرف محصولات آرایشی و بهداشتی در منطقه خاورمیانه و آفریقا بوده و با حجم بازاری در حدود چهار میلیارد دلار یکی از هفت تا ۱۰ کشور اول در حوزه مصرف لوازم آرایشی در دنیا اعلام شده است.» (اقتصاد آنلایـن، ۱۳۹۷) «خبرگزاری رویترز بـا بیان اینکه ایـران بزرگترین بازار محصولات آرایشـی در خاورمیانه است، نوشت شـرکت‌های فرانسوی به دنبال افزایش حضور در ایران هسـتند» (سایت مشـرق، ۱۳۹۵) زنان ایرانی به طور مسـتمر در تلاش برای حفظ ظاهر و ایجـاد تعادل در بازار هسـتند. البته مردان هم به عنوان مشـتری این کالا، چه در قالب تملک دایمی چه روابط غیر رسـمی، حضور فعال در این بازار دارند. با ایـن تفاوت که خریدار این بازار نوعی خصلت انحصاری برای خود قایل بوده و طرف مقابل را از موجودیت انسانی تهی می‌کند.

با گسـترش تکنولوژی‌های ارتباطی و عمومی شدن دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی، فضـای دیگری برای نمایش زنان در مناسبات کالایی فراهم شـد. گرفتن «لایک» و افزایش «فالور» نوعی دیگـر از برند جذابیت و مقبولیت کالا محسوب می‌شود. بر اساس آمارهای رسـمی زنان و جوانان بیشترین حضور را در اینسـتاگرام دارند. (اقتصاد آنلاین، ۹۷) برخی از زنان بـرای گرفتن لایک بیشتر به معنای علامت و برند مقبولیت، روزانه سـاعات متمادی و طولانی را در این فضا سـیر می‌کننـد. گرفتن لایک نیازمند متفاوت بودن اسـت. بر همین اسـاس» گروهی از زنـان به این جهت فضای مجازی را برمی‌گزینند که به نوعی آن را ابزار بـه روزبودن تلقی می‌کنند و در واقع، با این نوع مشـارکت در فضای مجازی و عضویت در گروههای گوناگون احساس پیشرفته بودن و همسو بودن با جریان مـد در جامعه را در خود تقویت می‌کنند.» (کفاشی و جلیلی، ۱۳۹۵)

از گذشـته‌های دور و بـا توجـه به محدویت شـدید حضور زنان در حوزه عمومـی، مراسـمات عروسـی، یـک نمایشگاه اساسی برای انتخاب زن آینده تلقی می‌شد. (البته هنوز هم این کارکرد خود را حفظ کرده اسـت) در این گونه مراسـمات دختران این شـانس را پیدا می‌کردند در نزدیکترین فاصله فیزیکی مشـتری قرار گرفته و توافقات اولیه را انجام دهند. در بافتار و سـنت گفتمانی ماقبل مدرن تمام پرکتیس‌های گفتمانی در جهت حفظ کلیت گفتمانی استعلایی مرد سالاری اسـت. در حین مراسمات عروسی، دختران جوان در رقص گروهی شـانس مواجهه و رخداد نهایی را پیدا می‌کردند. سبک‌های کنشی متعددی در رقص گروهی مردان و زنان کورد وجود دارد که متضمن منافع مردان اسـت با این حال به دلیـل پنهان بودن ذهنیت حاکم بر آن، زنـان کمتر موفق به نفوذ به لایه‌های زیرین آن می‌شوند. در رقص گروهی دختران و پسـران شانه به شانه هم قرار می‌گیرند .در حین رقص گروهی زمانـی که مـردی در کنار زنـی قرار می‌گیـرد، مرد حق خروج از دایره رقص را ندارد، در حالیکه زن می‌تواند این کار را بکند. علیرغم تلقی زن در برخورداری از نوعی حق، این مردان هسـتند که از جذابیت‌های جنسـی وی لـذت برده، نسبت به سـوژه مورد معامله اطلاعات اولیه را جمـع‌آوری کـرده و مقدمات معامله نهایی را در جلسـه خواستگاری

فراهم می‌کنند.
مهریه بالا بیانگر قیمت بیشتر یک زن بوده و بر همین مبنای موقعیت بهتری در آینده کسب می‌کنند. مهریه بالا نشانگر مرغوبیت و اصالت کالا می‌باشد. در سوی مقابل زنان با مهریه پایین، همچون اجناس دست دوم و بنجل به حساب می‌آیند. چانه زنی مردان در جلسات خواستگاری شرایط کالایی و بازاری را بازنمایی می‌کند. گاهی اوقات این جلسات ساعت‌ها به درازا کشیده و بعضا در پایان جلسه با توجه به نارضایتی طرفین، ممکن است معامله‌ای هم صورت نگیرد. در پشت پرده این معاملات خود زنان حضور دارند. بر خلاف روند کلی این فرایند، اینجا خود زنان هم نقش مشاوره‌ای به مردان را بازی می‌کنند. دختری که موضوع معامله است با برشماری اوصاف و تواناییهای (اکثرا جسمی-جنسی) و با مقایسه خود با هم‌سن و سالان خود، مردان مالک اولیه خود(پدر) را به داده‌های دست اول برای جلسات معامله آماده می‌کند.

دال و مفهوم «ترشیدگی» زنان از دیگر دال‌های شناور مناسبات کالایی زنان است. این مفهوم با وجود تولید آن از سوی گفتمان مردسالاری، بیشتر از سوی زنان در مناسبات کنشی-گفتگویی روزانه به کار می‌رود. ترشیدگی به معنای از دست رفتن اصالت کالا و فرسودگی آن است. دختران ترشیده از دایره سنی اصلی ازدواج و جذابیت جسمی-جنسی دور افتاده و چه بسا هرگز مشتری پیدا نکرده و برای همیشه در خانه پدری بمانند. دختران ترشیده روزانه بارها از سوی مادران و خواهران جوان با این برچسب شنیع بازخوانی شده و چه‌بسا با تداوم سرکوفتگی دچار انواع بیماریهای روانی شده و به طور کلی طرد می‌شوند. مادران در محاورات روزانه یکدیگر را برای ازدواج دختران تشویق کرده یا ازدواج دختران خود را فخر قلمداد کرده و دختران ازدواج نکرده را شایسته ترشی انداختن می‌دانند.

مالکان اولیه دختر یا خانواده «راهیابی» (خانواده راهیابی: خانواده‌ایست که شخص در آن به دنیا می‌آید و در آن بر شخص نام می‌نهند، فرد شخصیت و هویت می‌پذیرد و اجتماعی می‌شود) در پرکتیس‌های کنشی-گفتاری روزانه، به طور آشکاری از مفهوم «مشتری» برای خواستگار دختران خود استفاده می‌کنند. در واقع، دختران بعد از تقلاهای فراوان در نمایش داشته‌های خود، در انتظار مشتریان خود به سر می‌برند. با وجود تمایل آنها به فرد خاصی، گفتمان مردسالاری به او اجازه نمی‌دهد به عنوان عامل وارد معامله شود. در این بافتار فکری مشتری و درخواست کننده در جایگاه برتر قرار دارد و قدرت انتخاب دارد، بنابراین هرگز به دختران یا زنان اجازه جابجایی موقعیت داده نمی‌شود. این نظم گفتمانی برای حفاظت از منافع خود، کلیشه های متعدد زبانی را تولید می‌کند. زنانی که شجاعت شکستن این پوسته گفتمانی را به خود می‌دهند به عنوان اجناس بنجلی تلقی شده(حتی از سوی خود زنان) که قصد فریب مشتری را دارند. به همین دلیل دختران جوان کماکان باید در حالت انفعال محض در انتظار مانده و به رویاهای دوردست خود بیندیشند.

مناسبات تجاری- کالایی بازار ازدواج از مناسبات کالایی بازار هم متأثر است.

رکود بازار عمومی کالا بر بازار ازدواج هم تأثیر گذاشته است. هنجارهای حاکم بر مهریه زنان و حق و حقوقی که مردان آن را از الطاف خود به زنان تلقی می‌کنند، به ویژه تعیین مقادیر طلا، و گرانی این کالا در بازار، باعث رکود اساسی بازار ازدواج شده است. بررسی آمار ازدواج‌ها نشان می‌دهد، هر سال تعداد ازدواج‌ها به دلیل گرانی طلا و مقدمات ازدواج کاهش می‌یابد. «آمار های ارایه شده نشان می‌دهد که درصد تغییرات ازدواج در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۸۷ حدود ۳۷/۶ درصد تغیرات منفی داشته است؛ این در حالی است که جمعیت افراد در سن ازدواج در کشور بیشتر شده‌اند در حالی که در همین زمان طلاق ۵۸/۳۲ درصد تغیرات مثبت داشته است که نشان از روند کاهشی ازدواج و افزایشی طلاق در کشور هست که بسیار نگران‌کننده است. همچنین یافته‌های آماری نشان می‌دهد که نسبت طلاق به ازدواج از ۱۲/۵ درسال ۱۳۸۷ به ۳۱/۷۷ در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است که نشانه بدتر شدن این شاخص در کشور است.» (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸)

تحلیل گفتگوهای محافل خصوصی و عمومی زنان نشان می‌دهد که دختران از نبود خواستگار و در واقع مشتری اظهار نگرانی می‌کنند. گزاره «امروزه شوهر گیر نمیاد» نشانه عینی رکود در بازار ازدواج است. گفتمان مردسالار با راندن و درگیر کردن زنان با مسئله ازدواج، مجال عبور از ساحت کالایی را از زنان گرفته است. همچنین زنان و دختران جوان با تعمیق آمیختگی ذهنی-عینی در این ساخت، مجال بازاندیشی و خودآگاهی را از خود گرفته و در راستای منافع گفتمانی مردان حرکت می‌کنند. تکرار زیاده از حد این گزاره باعث تعمیم آن در سطح بالایی شده و جایگاه مشتری را ارتقا داده است. در محاورات روزانه بین مردان بارها شنیده می‌شود که برای هر مردی صدها مورد(عبارت دقیق‌تر کالا) وجود دارد و نگرانی در این زمینه وجود ندارد. این امر تعادل و همسنگی بازار را به هم ریخته و چه بسا زنانی با تحصیلات و موقعیت برتر حاضر به ازدواج با مردانی در مراتب پایین‌تر می‌شوند.

مناسبات قدرت؛ اعمال قدرت بر بدن

در دستگاه‌های نظری گفتمانی به خصوص رویکرد فوکو که یک دستگاه نظری پایه برای مباحث گفتمانی محسوب می‌شود، قدرت از معنای کلاسیکی آن دور می‌شود. در این رویکرد قدرت واجد سلسله مرتب از بالا به پایین نیست. قدرت جایگاه خاص و نهادی ندارد و در تمامی ارکان زندگی اجتماعی جاری است. قدرت در این معنا، دوگانه‌ی فرادست/ فرودست تولید نمی‌کند. بر همین مبنا بین قدرت و معرفت/ ذهنیت یک رابطه دیالتیکی وجود دارد. در مباحث گفتمانی قدرت همواره در سایه «غیریت‌سازی» و تولید نقاط مقاومت معنی پیدا می‌کند.

گفتمان مردسالاری معتقد به «نابرابری ذاتی» بین زن و مرد است و تلاش می‌کند اشکال پیچیده سلطه را در قالب زبان تولید کند. همه میدان‌های اجتماعی به تعبیر بوردیو علیرغم تعارض با سایر میدان‌ها از نوعی تعارض درونی هم برخوردار هستند. گفتمان مردسالاری برای پیشبرد استراتژی‌های پیچیده قدرت به کارگزارانی ماهر و کارکشته نیاز دارد. علیرغم تصور رایج،

کارگزار و عامل پیشبرد استراتژی‌های اعمال قدرت در درون خانواده خود زنان هستند. گفتمان مرد سالاری در ابتد با برساخت نوعی از هویت ویژه برای زنان، «سلطه» را در ذهنیت زنان درونی کرده و آنها را چون ابزاری برای پیشبرد اهداف خود به خدمت می‌گیرد.

گفتمان مردسالاری با استراتژی «جامعه‌پذیری» مانع از شکل‌گیری هویت متمایز ولی همسان(به لحاظ حقوقی همسان با مردان) زنان شده و بدین وسیله سعی می‌کند وضع موجود را حفظ کند. حفظ وضع موجود برای مردان یک وضعیت ایده‌آل است. جامعه‌پذیری یک فرایند پیچیده و چندگانه است که کارگزار اصلی آن خود زنان هستند. در واقع خود زنان مانع از توزیع مجدد و تغییر مناسبات قدرت درون‌نهادی هستند. علیرغم تأکید پارادایم گفتمان بر توزیع متکثر قدرت در نقاط مختلف جهان اجتماعی، باید اذعان کرد توزیع قدرت در درون خانواده به عنوان مهمترین میدان تعامل زنان و مردان، کاملا انحصاری در اختیار مردان بوده و کنترل همه‌ی امور از بالابه پایین است. همانطور که گفته شد گفتمان مردسالارانه با توسل به فرایند جامعه‌پذیری حالت دوگانه توزیع قدرت در میدان خانواده را حفظ می‌کند. کارگزاران اصلی جامعه‌پذیری زنان و یا در واقع مادران هستند. گفتمان غالب از کارگزرانش می‌خواهد نسلی بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای غالب جامعه تربیت کند. بدین ترتیب زنان در چرخه‌ای معیوب گرفتار انتقال بخش عمده‌ای از منظومه ارزشی-شناختی مردانه قرار می‌گیرند که بر تداوم سلطه علیه زنان کمک کند. زنان، باید پسرانی رشید، شجاع و کارآمد برای تصدی مشاغل مهم جامعه و نقش اقتدارطلب (نه اقتدار پذیر) پدری تربیت کنند. در سوی مقابل باید دختران را در قالب موجوداتی عاطفی، حساس و مهربان و مادرانی صبور پرورش دهند.

مناسبات قدرت هرگز مجال شکل‌گیری «کنش ارتباطی» را فراهم نمی‌آورد. کنش ارتباطی نیازمند آزادی نسبی کنشگران در بیان آرا و عقاید خود است. مردان با کلیشه‌های مختلف مجالی برای اندیشه‌ورزی به زنان نمی‌دهند. گزاره کلیشه‌ای «زنان توان استدلال منطقی و تصمیم‌گیری کلان را ندارند» در ناخودآگاه زنان چنان تعمیق شده که آن را همچون تقدیر و سرنوشت محتوم خود می‌پندارند. تحلیل دیالوگ‌های روزانه زنان نشان می‌دهد که آنها داوطلبانه این ایده قالبی و تصور کلیشه‌ای را پذیرفته‌اند و کمتر رغبتی برای درگیری در مسائل کلان نشان می‌دهند. زنان به این دلخوشند که مردانشان به آنها اجازه داده‌اند، دکوراسیون منزل، چیدمان وسایل داخل خانه و نوع کابیت آشپزخانه متناسب با سلایق آنها انجام شود. در حالیکه این نوع آزادی دقیقا فروکاهش نقش آنها به تنظیمات عینی درون خانه بوده و زمینه بیشتر برای دور کردن آنها از ساحت تصمیمات کلان و بزرگ فراخانواده و حوزه عمومی است. حتی در جهان متمدن، آزادیهای گسترده و ظاهری زن هرگز ماهیت یک نوع آزادی واقعی را نداشته و گسترده‌تر شدن کنترل بر ذهن و جسم زنان است.

در گفتمان مردسالاری بدن زنان محملی برای اعمال قدرت مردان است. در ادامه سعی خواهم کرد این اعمال

قدرت را از سه زاویه با کارگزاری زنان بررسی کنم. مردان در جامعه سنتی ما به طور مستمر برای تثبیت قدرت خود در مقابل زنان در درون نهاد خانواده یا میدان خانواده مرتکب خشونت خانگی می‌شوند. آنها در موقعیت‌های مختلف بدور از یک کنش ارتباطی انسان‌محور، با وارد آوردن لطمات و جراحات جسمی اعمال قدرت از بالا به پایین را تثبیت می‌کنند. مردان در این فرایند، نابرابری ذاتی و موقعیت برتر خود را در پیشبرد اهداف به زنان گوشزد می‌کنند.

بیشترین شکل خشونت به زنان، خشونت‌های پنهان(خشونت خانگی) است، زیرا بسیاری از زنان به دلایلی از جمله شرم و حیا و حفظ آبرو از ابراز آن خودداری می‌کنند. آنچه ضرورت توجه به این مسئله را جدی‌تر می‌کند آن است که اعمال خشونت علیه زنان علاوه بر تأثیرات مضر بر زندگی فرد، موجب پیامدهای منفی از جمله احساس ناامنی، اختلال در روابط اجتماعی و تأثیر مستقیم بر تربیت فرزندان می‌شود و نیز وجود این پدیدۀ مضر به زنان جامعه، امکان بهره‌مندی شایسته از توان و استعداد آنان را محدود می‌کند. (نویدنیا،۱۳۹۷: ۱۳۳)

زنان در اغلب موارد با توجه به ناتوانی جسمی و حتی ذهنی در دفاع از خود از و این مهمتر سکوت در مقابل این وضعیت بحرانی، مردان را به تکرار آن در مواقع لزوم تشویق می‌کنند. جدای از محدودیت و خلاء سیستم قضا در دفاع از زنان، زنان نیز با سکوت خود، موقعیت را بهنجار جلوه می‌دهند. بر اساس گزارش روزنامه جهان صنعت(۱۳۹۹) ایران رتبه اول خشونت خانگی در دنیا را داراست. «پژوهشگران آسیب‌های اجتماعی ضمن بررسی میزان انواع خشونت خانگی در کشور، انواع خشونت‌های خانگی علیه زنان را خشونت جسمی، خشونت‌های روانی و کلامی، خشونت اقتصادی و خشونت جنسی برشمرده‌اند. مطابق با این آمار، ۴۶ درصد از مردم رفتار پرخاشگرانه و خشونت‌آمیز در خانواده‌ها دارند و می‌توان در خصوص رتبه‌بندی خشونت در کشور چنین اظهارنظر کرد که ۶۰ درصد خشونت‌ها از نوع کلامی و روانی و ۴۰ درصد نیز اذیت و آزار جسمی و اقتصادی بوده است.»

گفتمان مردسالاری تغییرات فرهنگی و روند اشاعه عناصر فرهنگ مدرن را برنتافته و با حمایت قوانین تبعیض‌آمیز جنسیتی حاکمیتی، زن را جزء اموال خود قلمداد کرده و بدین‌ترتیب موجودیت مستقل عینی- روانی وی را به رسمیت نمی‌شناسد و قتل‌های ناموسی و حذف فیزیکی در سکوت و خلاء نهادهای قضایی-امنیتی اوج بحران را در این زمینه نشان می‌دهد. نکته طنز ماجرا آن است جزء اندک مقاومت‌های بی‌سرانجام برخی از نهادهای حمایتی زنان، در اغلب موارد خود زنان هم، این گونه قتل‌ها را توجیه کرده و آن را جزو حقوق ذاتی مردان می‌دانند.

بارها در حواشی این رویدادها، شنیده می‌شود که خود زنان کنش زنان را با انواع برچسب خیانت نامگذاری کرده و عاملین را مستوجب شدیدترین مجازات می‌دانند. عامه زنان کورد هرگز به کندوکاو دقیق در این مسایل نپرداخته و هرگز از چگونگی وقوع و علل این پدیده مطلع نخواهند شد. حال آنکه بیشتر قتل‌های ناموسی حاصل ظن و توهم مردان بوده و در اغلب موارد هم، کنش تبعیض‌آمیز و عدم پایبندی

مردان عامل پدیدآیی کنش تقابلی زنان شده است. در هرحال قتل‌های ناموسی با همکاری و کارگزاری زنان همچنان در حال افزایش بوده و آمارهای رسمی هم مؤید این مدعا هستند. بر اساس گزارش روزنامه جهان صنعت(بیست وسوم آذر ۹۹) قتل‌های ناموسی در حال فراگیری در همه‌ی نقاط ایران است: «پیشتر پراکندگی آمار خشونت در استان‌های کردستان، آذربایجان، لرستان، ایلام، کرمانشاه و خوزستان بیشترین و در استان‌های اصفهان، کرمان، یزد و قم کمترین گزارش می‌شد اما اکنون خشونت‌ها در ایران سراسری شده و نمی‌توان حد و مرز مشخصی از نظر موقعیت جغرافیایی برای آن متصور بود.»

در زاویه دوم اعمال قدرت مردان بر بدن زنان و با کارگزاری زنان به لذت‌جویی و کام‌جویی یک‌جانبه مردان از بدن زنان و استراتژیهای کنترلی خواهیم پرداخت. گفتمان مردسالارانه به ویژه در مناطق کورده‌واری لذت جنسی را منحصر به مردان کرده و در اکثر موارد هیچ عاملیتی برای زنان در این خصوصی‌ترین کنش قایل نیست. در گفتگوهای خصوصی زنان اغلب شنیده می‌شود که کسب رضایت مردانشان و کنش جنسی مکرر را به عنوان فخر قلمداد کرده و آن‌را به عنوان قابلیت‌های تولید رضایت مردان تلقی می‌کنند. حال آنکه همین زنان هرگز از لذت جنسی خود حرفی به میان نیاورده و چه بسا لطمات روحی و جسمی خود را نیز پنهان می‌کنند. با توجه به معیارهای کنش جنسی نرمال، بیشتر روابط جنسی را می‌توان مصداق بارز تجاوز تلقی کرد. بر اساس گزارش یک تحقیق در شهر سلیمانیه حکومت اقلیم کوردستان، اکثریت مطلق زنان حجم نمونه تحقیق اعلام کرده‌اند درک خاصی از لذت جنسی نداشته و رضایت جنسی مردانشان برای آنها اولویت دارد. به نظر می‌رسد در صورت عدم رضایت، مردان در تلاش برای ازدواج مجدد برآمده و بنای ناسازگاری خواهند گذاشت.

از گذشته دور و بنا به یک رسم برخاسته از سنت اسلامی، برای کنترل لذت جنسی زنان و پایبند نمودن آنان به تعهدات یک‌طرفه‌ی مردان، زنان را ختنه کرده و بزرگترین شکنجه را بر جسم و روان زنان وارد می‌کردند. گفتمان نرسالار مذهبی در ایجاد و تداوم این پرکتیس خشونت‌آمیز نقش داشته است. «این عمل نه تنها هیچ گونه توجیه پزشکی ندارد بلکه، بسته به نوع و شدت آن، به برخی عملکردهای اصلی بدن زنان صدمه میزند و همانطور که گفته شد در طول زندگی عواقبی وخیم برای سلامتی جسم و روان آنان بدنبال دارد، از جمله دردهای شدید، عفونت، آثار سوء در تولد فرزند، دشواری در دفع ادرار، دشواری در انجام عمل جنسی، کاهش چشمگیر لذت جنسی و آسیبهای روحی و روانی عدید .(Toubia, ۱۹۹۵ به نقل از احمدی، ۱۳۹۴: ۱۳)

نوع نگرش زنان و مردان به ختنه دختران جالب توجه است. نتایج پژوهش احمدی(۱۳۹۴) در این خصوص حاوی وقایع تکان‌دهنده است. بر اساس این پژوهش، داده‌های آماری «نشان می‌دهند که میزان حمایت زنان از ختنه دختران، در هرمزگان و جزایر قشم، هرمز و لارک به بالاترین میزان خود، ۴۴ درصد می‌رسد. در حالیکه همین رقم در نزد مردان ۳۳ درصداست. در

پاوه و جوانرود کرمانشاه حمایت ار ختنه دختران کمتر و میزان آن در میان زنان ۲۱ درصد ودر میان مردان کمتر از ۱۰ درصد اســت. نتایج حاکی از آن اســت که علیرغم ماهیت مردســالارانه جامعه، مردان کمتر از زنان نســبت به ختنه‌ی دختران دغدغه دارند. با وجود این، زنان تحت فشار نامریی مردسالاری قرار دارند و ناگزیر از تداوم بخشیدن به این سنت هستند.» (احمدی،۱۳۹۴: ۵۲)

در ایستگاه سوم به بحث فرزندآوری زنان می‌پردازیم. در گفتمان مردسالاری سنتی فرزندزایی زنان امری بسیار مهم تلقی شــده و اغلب باعث خوشبختی یا بدنامی و بدبختی زنان می‌شــود. تفاوت ذاتی جنسیتی باعث اهمیت چندبرابری امر فرزندزایی می‌شود. همانطور که قبلا هم گفته شد زنان در چارچوب گفتمان مردسالاری ســوژگانی منفعل بوده که دارای کمترین قــدرت واکنش و مقابله به مثل هســتند. هرچند فوکو بر نقاط گســترده مقاومت تأکید می‌کند و آن را اصل مهم نگهدارنده فرایند سلطه می‌داند با این حــال داده‌های میدانی حکایت از وضعیت بســیار بغرنج و انفعال کشنده زنان دارد. جهان اجتماعی زنان و جهان زیســتی آنان به اســتعمار گفتمان‌های غالب و مسلط درآمده است. در این جهان مستعمره، زنان باید پسرانی رشید جهت تداوم هژمون و اقتدار ســلطانی مردان به دنیا آورنــد و بابت این خوش‌خدمتی احســاس غرور کنند. هرچنــد تاریخ از زنده به گور کــردن دختران در مقاطع مختلف همچون کنشــی عینی و خشن در مقابله با زنان گزارش می‌دهد، با این حال نگارنده معتقد اســت در ساحت به ظاهر کژ مدرن شــده همین فرایند در شکل‌های دیگری در حال حیات است.

گفتمان مردسالاری برای تداوم خود به کارگزارن همجنس نیازمند اســت. بر همین اســاس زنانی که فرزندان پسر به دنیا می‌آورند واجد نوعی ارزش و حرمت ذاتی هســتند. این گروه زنان در قالب و چارچوب گفتمانی مردســالار، از مزایای این عمل خود برخوردار شده و در کنش روزمره و در مواجهــه با زنانی که فرزند پســر ندارند مدعی موقعیــت بالاتری هستند. در چارچوب این گفتمان، زنان علاقه وافری به زاییدن فرزند پسر دارند و در غیر اینصورت احســاس حقارت و واپس‌زدگی می‌کنند.

گفتمان مردسالاری فرزندآوری پسر را با دال شــناور «تداوم نســل» توجیه می‌کند، با این حساب مردانی که فرزند پسر ندارند مقطوع‌النسل تلقی می‌شوند. زنانی که فرزند پســر دارند، فرزندآوری پســرانه را عامل تثبیت جایگاه خود در فرایند ازدواج و نزد شوهر و وابستگانش می‌دانند. آنها در محاورات روزانه خود از عبارت» پیش خانواده شوهر و بستگانش پشتم گرمه» اســتفاده کرده و از جذب حمایت و عشــق مردانشــان به واسطه داشــتن فرزند پســر گزارش می‌دهند. پرونده‌های زیادی در دادگاه‌های خانواده ایران در خصوص درخواست طلاق مردان به دلیل دخترزایی زنانشــان وجود دارد. توســل به زایش همجنس مردانشــان، برای زنان به عاملی برای کسب حمایت و تثبیت موقعیت بدل شده است. گفتمان پزشکی مردســالار هم بیکار ننشسته و در اعمال خشــونت بر بــدن زنان برای فرزندآوری پســرانه نقش مؤثری را ایفا می‌کند. در این چارچــوب زنان ناگزیر هستند با صرف هزینه‌های کلان، تحمل رژیم‌هــای غذایی متنــوع و انواع اعمال عجیب و غریــب جراحی، زمینه را برای

فرزند زایی پسر فراهم کنند. بیشتر زنان نظم گفتمانی مردسالار را چنان بدیهی، طبیعی و محتوم فرض کرده به جایی مقابله با آن نهایت تلاش را برای همراهی و کارگزاری مؤثر و مفید انجام می‌دهند.

گفتمان مردسالاری از همان اوان کودکی دختران را با نوعی تعارض درونی هویتی مواجهه می‌کند. این تعارض هویتی همواره دختران را در موقعیت فرودستی بازنمایی می‌کند. حتی زمانیکه دختری با شرایط (تحصیلات، هوش، زیبایی، شعور اجتماعی، ..) با مردی با پایین‌تر از خودش ازدواج می‌کند، به جای تحمیل شرایط خود بر همسر، موقعیت و جایگاه خود را تا سطح همسر تقلیل می‌دهد. گزاره کلیشه‌ای کوردی « هەر کور بێ و قوڕ بێ» (و هزارن گزاره کلیشه‌ای دیگر در گفتار و ادبیات..) بیانگر موقعیت فرادستی مردان علیرغم نداشتن بهره‌ی هوشی و نمود انسانی نرمال است. گفتگوهای روزانه حاوی صدها گزاره‌ی با درون‌نمایه‌ی خشونت کلامی، انکار هویت و طرد زنان است. اوج تنفر زنان از هویت برساختی خود را در گزاره کلیشه‌ایی زنان کورد «خوا کوڕت پێ بدات» می‌توان دید.

نتیجه‌گیری

گفتمان مردسالاری با حمایت ساختارهای قانونی و دگردیسی در فرم و استراتژی همچنان در حال یکه‌تازی و اعمال قدرت بر زنان است. این گفتمان با پیچیده کردن استراتژی و فریب زنان مانع از بازاندیشی و ترکخوردگی سیطره‌ی هژمونیک خود است. گفتمان مردسالاری با لایه‌سازیهای متعدد مانع از نفوذ زنان به لایه پنهان، زیرین و هسته‌ی منفعل‌سازی زنان است. این گفتمان از طریق مناسبات کالایی‌انگاری زنان و اعمال قدرت بر بدن زنان، کماکان در تلاش برای تقلیل نقش زنان و تثبیت موقعیت فرودستی آنهاست. این گفتمان خود زنان را برای پیشبرد اهداف هژمونیک به عنوان کارگزار و عامل به خدمت می‌گیرد. در موقعیت کنونی زنان، با پذیرش درون‌مایه‌ی کلیشه‌های جنیستی و تکرار آنها، به تعمیق فضای گفتمانی مردسالار خدمت می‌کنند.

زنان در موقعیت کنونی فاقد آگاهی طبقاتی و هویتی بوده و وضعیت موجود را سرنوشت محتوم تلقی می‌کنند. طبیعی‌انگاری موقعیت سلطه از اهداف اصلی گفتمان مردسالاری است. زنان در حال حاضر واجد هویت جمعی خودآگاه نبوده و صرفا به دلیل اشتراکات جنسیتی یک کلیت مغشوش را شکل داده‌اند. خروج از این وضعیت تراژیک مستلزم خروج از کارگزاری و عاملیت برای گفتمان مردانه است. زنان باید «غیریت» سازی گفتمان مردانه را به فرایند فعال بدل کرده و به «غیر» فعال بدل شده تا ساخت هویتی جدید پیدا کنند. تلاش برای برساخت هویت جدید خارج از چارچوب گفتمانی مردسالار و تولید گفتمان‌های رقیب و جایگرین، مستلزم فرایند آگاهی‌سازی گسترده زنان است. نگارنده معتقد است احزاب سیاسی کوردی رسالت سنگینی در پیشبرد این استراتژی دارند.احزاب کورد مترقی و پیشرو باید با نهادسازی متعدد زنانه و با کارکردهای مختلف، مانع از زایش و بازتولید گفتمان مردسالاری شوند. گفتمان مردسالاری با استراتژی حذف و انکارهویت مستقل زنان، مانع از حضور این قشر عظیم در عرصه‌ی عمومی و شکوفایی قابلیت تغییر جامعه به دست زنان است.

توندوتیژی لە دژی ژنان و دیاردەی تۆکێنیزم

سۆما دەگاشێخانی

”

توندوتیژی لە دژی ژنان یان توندوتیژی لەسەر بنەمای جێندەر، دیاردە و کێشەیەکی گشتییە کە لە هەموو وڵاتەکاندا دەبینرێت. دیاردەیەک کە هەر لە کوشتنی ژنان لە سەر ئابڕوو و شەرەف، تاکوو بابەتی ناجەستەییيانە و دەروونی لەخۆ دەگرێت و بە پاڵپشتیی پێکهاتە نابەرابەرەکان، یاسای پڕ لە هەڵاواردن و بە مەبەستی زێدەکردنی زاڵیەتییان، لە فۆرم و شێوەی جیاوازدا بەردەوامە.

“

توندوتیژی لە دژی ژنان بەتایبەت ژنانی کورد لەم ساڵانەی دواییدا زۆرتر لە جاران لە ڕایەڵە و میدیا گشتییەکاندا ناوی لێ دەبرێت و باسی لەسەر دەکرێت. ئەوە بابەتێکی زۆر گرنگە کە بەتایبەت لەلایەن چالاکوانانی مافی ژنانەوە بۆ کەمترکردن و سڕینەوەی، هەوڵی زۆر دراوە، بەڵام گشتگیر بوون و سیستەماتیک بوونی ئەم دیاردەیە، ڕێگا بە چارەسەرکردنی کێشەکە بە خێرایی و بە ئاسانی نادات. لەو پەیوەندییەدا، ئەم وتارە تیشک دەخاتە سەر چەمکی تۆکێنیزم و پەیوەندیی لەگەڵ توندوتیژی لە دژی ژنان بە تایبەت ژنانی کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

توندوتیژی لە دژی ژنان یان توندوتیژی لەسەر بنەمای جێندەر، دیاردە و کێشەیەکی گشتییە کە لە هەموو وڵاتەکاندا دەبینرێت. دیاردەیەک کە هەر لە کوشتنی ژنان لە سەر ئابڕوو و شەرەف، تاکوو بابەتی ناجەستەییانە و دەروونی لەخۆ دەگرێت و بە پاڵپشتیی پێکهاتە نابەرابەرەکان، یاسای پڕ لە هەڵاواردن و بە مەبەستی زێدەکردنی زاڵیەتییان، لە فۆرم و شێوەی جیاوازدا بەردەوامە. بە پێناسەی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، توندوتیژی لە دژی ژنان بریتییە لە «هەرچەشنە کردەوەیەکی توندوتیژانەی پەیوەندیدار بە جێندەر کە ببێتە هۆی زیانی جەستەیی، جینسی یان دەروونی یان ئازار؛ لەوانە هەڕەشەکردن بۆ بەکارهێنانی وەها کردەوەیەک، زۆرلێکردن یان بێبەشکردنی ملهوڕانە لە ئازادی، چ لە بواری گشتی و چ لە ژیانی تاکەکەسیدا».[۱]

توندوتیژی لە دژی ژنان لە بوارە جیاوازەکانی ژیاندا، تەنیا دیاردەیەکی کولتووری نییە و پەیوەندیی بە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئابوورییشەوە هەیە و کاریگەری لە سەر بەشداریکردنی بەرابەری ژنان و ئاسوودەیی ئەوان لە ناوماڵ، لە شوێنی کار و لە کۆمەڵگادا بە گشتی، دادەنێت. بارودۆخی تایبەتی کوردستان، کاریگەری لە سەر باری بندەستبوونی ژنان و کەوتنە بەر توندوتیژی هەیە. لە پێکهاتەیەکی یەکتربڕی پەیوەندیدار بە ئەتنیک، جێندەر و بارودۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتیدا، دەکرێت باس لە سەر دۆخی ژنانی کورد و چۆنیەتیی گۆڕینی ئەو دۆخە بە شێوەی ئەرێنی بکەین. بە گشتی سەرچاوەیەکی متمانەپێکراو بۆ ڕێژە و جۆری توندوتیژی لە دژی ژنان لە کوردستان بوونی نییە، بە تایبەت بۆ نموونە، زانیاریی پەیوەندیدار بەم بابەتە لە ڕۆژهەڵات لەلایەن دەسەڵاتەوە وەک بابەتی نهێنی دانراوە. بەڵام ئەم دیاردەیە و بەربڵاوبوونی لە کۆمەڵگا و هەروەها چۆنیەتیی بەرەنگاربوونەوەی ئەوە، بە یارمەتیی میدیا گشتییەکان، بە ئاشکراتر لە جاران کەوتووەتە ژێر لێکۆڵینەوە و باسەوە.

لە زانستی دەروونناسیدا، بە زۆری باس لە سەر توندوتیژی و هۆکارە دەروونییەکانی دەکرێت. هەر بەم ڕوانگەیەوە، هەندێکجار هەوڵ دەدرێت توندوتیژی لە دژی ژنانیش، بۆ ئاستی تاکەکەسیانە دابەزێنرێت و وەکوو هۆکارێکی تایبەتی تاکەکەسی سەیر بکرێت. لە تیۆرییە نوێیەکانی کۆمەڵناسییدا گرنگایەتی بە تاک وەکوو ئەیجێنت[۲] و ڕاقە و کردەوەی دەدرێت و دەرەنجامی هەندێک لە توێژینەوەکانیش دەریدەخەن کە بیرۆکە و سابجێکتیڤیتیی ژنانی کورد لە بەراورد لەگەڵ ساڵانی ڕابردوودا زۆر گۆڕدراوە. بەڵام ئەگەرچی توندوتیژی لە دژی ژنان لە شێوەی تاکەکەسیدا و لەلایەن پیاوانەوە و هەروەها بەرەنگاربوونەوەی ئەوە لەلایەن هەندێک ژنی سەربەخۆوە، لە کۆمەڵگای ئێستەی کوردەواریدا بە ئاشکرا دەبینرێت، لەڕاستیدا بەتاک بینین و شرۆڤەکردنی تاکەکەسیی ئەم دیاردەیە کە لە ناخی

خۆیدا کۆمەڵایەتییە و سەرنجەندانی توندوتیژیی سیستەماتیک، پێکهاتەیی و ئینتێرسێکشناڵ، هاوکات لەگەڵ هەبوونی پاڵپشتیی یاسایی کە بە کردەوەی تاکێکی تەنیا لەنێو ناچێت، هەڵەیەکی گەورەیە و دەبێتە هۆی سڕینەوەی تاوان لە رووی دەسەڵات و درێژەخایاندنی توندوتیژی لە دژی ژنان بە تایبەت لە کۆمەڵگای کوردستاندا. بە سەرنجدانی ئەم خاڵە گرنگەیە کە لێرەدا باس لەسەر دیاردەی تۆکێنیزم و کاریگەرییەکانی لە سەر بەردەوامبوونی توندوتیژیی دەکەین.

تۆکێنیزم چەمکی سەرەکیی ئەم کورتە وتارەیە. مارتین لوتێرکینگ لە وتەبێژییەکی خۆیدا باس لەم چەمکە وەکوو کێشەیەکی نوێ و دژوار لە بەرانبەر بزووتنەوەی یەکگرتندا دەکات. ئەو، وەرگرتنی هەندێک لە رەش پێستەکان لە قوتابخانەی پەیوەندیدار بە سپی پێستەکان وەکوو تاکتیکێکی نوێ بۆ دژایەتی کردنی ئەم بزووتنەوەیە دادەنێت.[۳] دواتر ئەم چەمکە لەلایەن لێکۆڵەرەکانی بواری مافی ژنان و کەمینەکانەوە، بۆ نموونە لە شوێنی کار، کۆمپانیاکان یان لە زانکۆکان، وەکوو کردەوەیەکی هێمادار بە مەبەستی پێشاندانی تاکتیکی گرووپی خاوەن دەسەڵات بۆ دابەشکردنی دەسەڵات و ئیمتیازەکان لەگەڵ ئەوانەی کە ئەو دەسەڵاتەیان نییە و سڕینەوەی تاوانی هەڵاواردن لە رووی خۆی، بەکار هێنرا.[۴] لەڕاستیدا ئامانجی تۆکێنیزم لە ناوبردنی نابەرابەری و بەدیهێنانی گۆڕانکاریی بنەڕەتی نییە. تۆکێن ئەندامی گرووپێکی خاوەن دەسەڵاتی کەمترە کە لە دەقەری گرووپی خاوەن دەسەڵات و بە پێی رێسا و یاساکانی ئەو دەجووڵێتەوە. ئەگەرچی تۆکێنیزم تەنیا کەڵکی بۆ گرووپی زاڵ نییە و بۆ ئەو کەسەیش کە وەک هێمایەکی دیاریکراو هەڵبژێردراوە سوودی دەبێت، بەڵام بە وتەی «لانگ لاوز»، دەستەبەرکردنی ئەم سوودە، گرێدراوی رەچاوکردنی سنووردارێتی و یاساکانی گرووپی زاڵە. واتە ئەو کەسانەی کە لە دەرەوەی ئەم سنوورەوە دێنە ناو، لە سەر بنەمای مێکانیزمێکی رێکخەر، دەبێت رێژەیان سنووردار بێت و مافی گۆڕینی هیچ یاسایەکیشیان نابێت.[۵]

ئەم دیاردەیە دەکرێت دوو جۆرە دەرەنجامی توندوتیژانەی بە شوێنەوە بێت، یەکەمیان ئەو کاتەیە کە ژنێک بە کەڵک وەرگرتن لە توانست و لێهاتوویی خۆی دەتوانێت قۆناغە دیاریکراوەکان تێپەڕێنێت و بە ئاستێک بگات یان برواتە نێو چوارچێوەیەکەوە کە لە دیسکۆرس/وێژمان و پێکهاتەی پیاوسەروەرانەی کۆمەڵگا وەکوو چوارچێوە و جێگایەکی پیاوانە پێناسەی بۆ کراوە و بۆی دەروانرێت. دووهەم هەڵبژاردنی ژنێک لە جێگە و پێگەیەکی پیاوانەدا بەڵام بۆ دووپاتکردنەوەی هەمان بیر و کردەوەی پێشووی زاڵ بە سەر ئەو جێگا و پێگەیە کە لەلایەن دەسەڵاتەوە پێناسە کراوە و پاشان کەڵک وەرگرتن لە دەرەنجامەکانی ئەم هەڵبژاردنە وەک هێمایەک بۆ شەرعییەتدانی زیاتری دەسەڵات و بۆ خستنە پەراوێزی ئەو بیر و کەسانەی کە رەخنە لەوە دەگرن. هەرکام لەم دوو بژاردەیە دەکرێت بە راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ کاریگەریی توندوتیژانەی لە سەر ژنان بە گشتی و بارودۆخی ئەوان هەبێت. لە درێژەی باسەکەدا بۆ نموونە، تیشک دەخەینە سەر خوێندنی باڵای ژنان لە ئێران و بازاڕی کار و هەروەها بارودۆخی پەیوەندیدار بە ژنانی پەرلەمانتار لە ئێران -کە دەکرێت بۆ جێگاکانی تریش بەکاربهێنرێت- و رۆڵی ئەوان لەسەر ژنان بە گشتی.

بابەتی رادەی چوونە زانکۆی کچان و لەوانە کچانی کورد، کە لە ئێراندا و لەم

ساڵانەی دواییدا ڕێژەیان بەرەو زیادبوون چووە، پڕۆپاگەندەی زۆری لەسەر هەیە. دەکرێت دوو جۆرە ڕوانینمان بۆ ئەم بابەتە هەبێت؛ ئەگەرچی هەردوو لە کۆتاییدا پێکەوە کاریگەرییان لەسەر دۆخی ژنان هەیە. یەکەم: بەکۆمەڵگایی بوون و دەروونی کردنی باوەڕ، بیروبۆچوون و ڕێسای پەسەندکراوی دەسەڵات (دەسەڵاتی هەمەلایەنە)، یان ئەو چەمکەی بۆردیو، پێی دەڵێت توندوتیژیی سیمبۆلیک. بە وتەی بۆردیۆ هەر چەشنە کردەوەیەکی بارهێنان لە دەرەنجامدا توندوتیژییەکی سیمبۆلیکە بۆ ئەوەی لەم ڕێگایەوە دەسەڵات ویستی کولتووریی خۆی بسەپێنێت.[۶] یەکێک لە میکانیزمەکانی ئەم بەکۆمەڵگایی کردنە، کەڵک وەرگرتن لە سیستەمی فێرکاری و بەتایبەت فێرگەیە. فێرگە ئامرازی شاراوەی زاڵیەتییە و کەواتە قەت ناتوانێت دامەزراوەیەکی بێلایەن بێت. فێرگە نابەرابەری و جیاوازی لە دەسەڵاتدا، وەکوو دیاردەیەکی سروشتی پێشان دەدات و بە کەڵک وەرگرتن لە «ئایدیۆلۆژیای بەهرە و توانست»، هەبوونی دەسەڵات و نابەرابەری بۆ وێنە لە نێوان جێندەر، ئەتنیک و ئایینە جیاوازەکان، بە نابەرابەرییەکی ڕەوا و پەسەندکراو دەنوێنێت. هەر لەم ڕێگایەوە و بە پێشاندانی سروشتیبوونی پەیوەندیی پێناسەکراوی نێوان ژنان و پیاوان، «زاڵیەتیی پیاوانە» دەسەپێنێت و دەرفەتی بەردەوام بوونی بۆ دەرەخسێنێت، بە جۆرێ کە کەسی بندەست، (لێرەدا ژنان)، خۆی لە ئاراستای زاڵیەتیدا هەوڵ دەدات و بیر و بۆچوونی دەسەڵات بە بیر و بۆچوونی خۆی دەزانێت.[۷] بۆ نموونە تەنانەت لە پاش خوێندن، لەوانە خوێندنی باڵا، ژنان بە بۆنەی دیسکۆرسی پیاوسەرەوەرانەی زاڵ لەسەر کۆمەڵگا و زانکۆکان، خۆیان دیسان هەر وەک ئەو ژنە پێناسە دەکەن کە ئەم دیسکۆرسە، چوارچێوە و واتاکانی بۆ دیاری کردووە. بۆ نموونە دیسان ئەرکی ژنانەی ناوماڵ و مانەوە لە ناو خێزان بە ئەرکی سەرەکیی خۆیان دادەنێن و ئەگەر تووشی کێشەیەک بن بەوەی دەزانن کە لە سروشتی خۆیان لایانداوە. هەروەها گوشاری دووقات یان توندوتیژی لە سەر ئەو ژنانەی کە ئەرکی دەرەکیشیان هەیە، بە مافی خۆیان و بە دروستی دەزانن. ئەگەرچی ئەمە بە واتای نەبوونی ژنانی ڕەخنەگر و پێکهاتەشکێن نییە، بەڵام جووڵانەوە بە پێچەوانەی دەسەڵاتی زاڵ، دیسان ئەم ژنانەش ڕووبەڕووی توندوتیژی دەکاتەوە. ڕێژەی زۆری ژنان لە زانکۆ، بە تایبەت بە ڕوانین بۆ بازاڕی کار، وێدەچێت زیاتر بۆ خزمەت بە ئامارەکان و شەرعیەتدان بە دەسەڵات و وەک هێما و تۆکێنێک بۆ سەر لاپەڕەکان و مانەوەی ئەو بەڵگانە بەکار بێت. کەواتە زیادبوونی ڕێژەی ژنان لە زانکۆکان بەتەنیا خۆی و بە بێ ڕەچاوکردنی فاکتۆرەکانی دیکە، لەوانە بەبێ سەرنجدان بە دۆخی ژنان لە پاش زانکۆ و چۆنیەتیی کەڵک وەرگرتن لە خاوەندارێتیی بەڵگەنامەی زانکۆ، بەتەنیا ناتوانێت پێشاندەری باشتربوونی بارودۆخی ژنان لە کۆمەڵگا بێت.

دووهەم: دەرەنجامی چوونە زانکۆ و وەرگرتنی بەڵگەنامەی پەیوەندیدار بۆ ژنان و دامەزرانیان لە سەر ئیشە. ژنان دەڕۆنە نێو زانکۆکانەوە بەڵام لە دواییدا بازاڕی کار هی ئەوان نییە لەبەر ئەوەی کە پێشگریمانەی کولتووریی کۆمەڵگا، بەرپرسبوونی پیاوان لەباری دارایی و شیاویەتییان بۆ لەئەستۆگرتنی ئیشی خاوەن داهاتە و هەروەها ڕێسایش پاڵپشت و ڕێخۆشکەری پەرەسەندن و ڕەگ داکوتانی ئەم بیروبۆچوونەیە. واتە ژنان نە لە زانکۆدا بۆ کار پەروەردە دەکرێن و نە لە دواییشدا بازاڕی کار جێگای بۆ ئەوان هەیە. یان ڕێژەیان بۆ هێندێک لە بوارەکانی خوێندن کە بە

پیاوانە ڕەچاوکراون یان ژنان دەرفەتیان لە دواییدا بۆ دامەزران لە سەر ئیش زیاترە، سنووردار دەکرێتەوە. دەرەنجامی ئەم بارودۆخە، نەبوونی سەربەخۆیی ئابووری، دواکەوتن و پشت بەستنی ژنان بە دەسەڵات لە زۆربەی بوارەکانی ژیان و دیسان قەبووڵکردنی توندوتیژی دەبێت. بۆ نموونە دەتوانین بڕوانینە ڕێژەی ئەو ژنانە کە لە ئێران لە سەر کار دامەزراون. بە پێی دوایین دەیتاکانی ناوەندی ئاماری ئێران لە هاوینی ساڵی ١٣٩٩ی هەتاوی، لە سەتا ٨٨ی ژنانی ئێرانی بێکارن. واتە ڕێژەی ژنانی خاوەن ئیش کە داهات وەردەگرن ١٢ لە سەدی جەماوەری ژنانە کە لە تەمەنی چالاکیدان. ٦٢ لە سەدی ئەو ژنانە کە خەریکی ئیشن، لە بەشی نافەرمی کە خاوەن ئینشورانسی بێکاری نیە کار دەکەن. لە نێو جەماوەری ژنان کە خەریکی ئیشن، تەنیا ٤٣ لە سەدیان ئەو ژنانەن کە بەڵگەنامەی خوێندنی باڵایان هەیە. دیسان ٦٢ لە سەدی ئەو کەسانەی کە لە هاوینی ئەمساڵدا کاریان لە دەستداوە، ژنانن.[٨] پارێزگای سنە لە بواری دامەزران لەسەر ئیشی ژنانی تەمەن سەرەوەی ١٠ ساڵ، لە شارەکاندا لە پلەی ٢٨ی لە نێوان ٣١ پارێزگادایە.[٩] پێکهاتەیەکی یەکتربڕی سیاسی، ئابووری و جێندەری، کاریگەریی لە سەر کەم بوونی ڕێژەی ژنانی ئەم پارێزگایە کە لە سەر ئیش دامەزراون، هەیە.

دیاردەی تۆکێنیزم، پەیوەندیی لەگەڵ توندوتیژی لەدژی ژنان و هەڵاواردن لە بازاڕی کاردا هەیە. تۆکینیزم وەکوو ئەو ئەزموونە نەرێنیانە پێناسە دەکرێت کە بەڕێوەبەرانی ژن بەتایبەتی ژنانی ڕەنگین پێست یان سەر بە کەمینەکان، لە کۆمپانیاکاندا ڕووبەڕووی دەبنەوە. بە تایبەت لەو ڕێکخراوانە کە ڕێژەی ژنان تیایاندا لە ١٥٪ کەمترە. کانتێر پێشانی دەدات کە لە ڕێکخراوە پیشەسازییەکاندا کە ئەم ڕێژە کەمە لە ژنان خەریکی ئیشن، پیاوان کولتوورێکی نەیارانە لە دژی ژنان

پێــک دەهێنــن و هەر ئەمــە دەبێتە هۆی دروستبوونی ســێ جۆرە ئەزموونی نەرێنی: یەکەم، ئەگەرچی ژنان ڕێژەیان زۆر کەمترە بــەڵام بە ڕوونــی دیار و لەبەرچــاون و ئەو ســتانداردانەی کە بۆ هەڵسەنگاندنی ئیشیان کەڵکی لــێ وەردەگیردرێت، جیاوازە لەگەڵ هەمان شــت کە بــۆ هــاوکارە پیاوەکانیان بەکاردەهێندرێت. دووهەم، ژنان هەســت بە کەوتنــە پەراوێز و جیاکردنەوە دەکەن لەبەر ســەختیی پەیوەندی گرتن لەگەڵ پیاوانی هاوکاریان و سێهەم، کار و ئیشەکان لەسەر بنەمای ســتریۆتایپی جێندەری پەسەندکراو -ژنانــە/ پیاوانــە- دابەش دەکرێــن. بۆ ئەم ژنانــە، خۆڕاهێنانیان لەگەڵ ئەم چاوەڕوانییە جێندەرییانە ئاســانتر لەوەیە کە بەرەنگاریان ببنەوە.[١٠] لە درێژەی ئەوەدا باس لە ســەر توندوتیژییــە بچووکــەکان[١١] دەکرێت. ئەم چەشــنە لە توندوتیژی، بریتییە لە تووڕەیی و تێهەڵچوونــی زارەکــی، کردەوەیــی یان ژینگەیی کە ڕۆژانە و بە ئەنقەست یان بە بێ ئەنقەســت، لە بەرانبەر ئەو کەسانەی کە لە ستانداردی پەیوەندیدار بە نۆرمدا پۆلێنبەندی نەکــراون، جێبەجێ دەکرێت و دەبێتە هۆی پەیوەندیــی توندوتیژانە، نەیارانــە، نەرێنی و ســووکایەتی. ئەگەرچی زۆربەی ئەوانەی کە لە شــوێنی کاردا تووشــی ئــەم جۆرە ئاکارانە دەبن، نازانــن کە لەکاتی پەیوەندی گرتن لەگەڵ کەســانی جیاواز، توندوتیژییان بووە.[١٢] پێدەچێت لە هێندێک لە وڵاتەکان وەک ئێران کە یاســایش پشتگیری لە وەها ئاکارێک دەکات یان بێدەنگیی هەڵبژاردووە، ڕێژەی ئەم توندوتیژییانە سەبارەت بە ژنان و لەوانە ژنانی کورد، لە شوێنی کار لە ئاستێکی بەرزتردا بێــت. واتە ژنانی کورد لە لایەکەوە دەبێــت قۆناخە جیاوازەکان بۆ ســەلماندنی شــارەزایی و لێهاتوویــی لــە پێکهاتەیەکی پیاوسەرەوەردانەی زاڵدا تێپەڕێنن، لەلایەکی تــرەوە، گرنگتــر ئەوەیە کــە دەبێت هەموو تاکێکی کــورد لە ژن و پیاو، بۆ ڕۆیشــتنە ســەر کار و گەشەی تاکەکەسی، خۆ لەگەڵ

ئایدیۆلۆجیـــای دەســـەڵات بگونجێنن. بۆیە ژنانی کورد بـــە بۆنەی بوونـــی هەڵاواردنی جێنـــدەری، هەوڵێکـــی دووئەوەنـــدە، بگرە چەن ئەوەندەیان بۆ ســـەلماندنی کارامەییی خۆیان یان خۆپاراســـتنیان لە بەئامرازبوونی دەســـەڵات، لە وەها بارودۆخێکی بندەستدا هەیـــە. لە ڕوانگـــەی ئینتێرسێکشـــناڵیەوە، ئۆگریی جینسی، داهات، تەمەن، تەندروستی، ئێتنیـــک و ڕەگـــەز، هەمـــوو کاریگەرییان لەســـەر ئەگەری بە ڕێبەربوونی ژنان هەیە. کۆبوونەوەی هەرکام لـــەم فاکتۆرانە لەگەڵ جینـــدەر دەتوانێـــت ببێتە هـــۆی جیاوازی لـــە ئەزموونەکانـــی گرووپـــە جیاوازەکانی ژنان.[١٣] ژنانی کورد لە ڕەوتی گەشەسەندنی پیشـــەییی خۆیاندا، ڕووبـــەڕووی هێندێک کێشە و توندوتیژی و خستنە پەراوێز دەبنەوە کە ژنانی فـــارس ناچار بە ئەزموون کردن و بەرەنگار بوونەوەیان نین و نابن.

نموونەیەکی تـــری بەرچاوی تۆکێنیزم، بوونـــی ژنان لە دەســـەڵاتی سیاســـی و بۆ نموونـــە لە پەرلەمانی ئێراندایە. ئەو ژنانە بە ڕواڵـــەت نوێنەرایەتیی چینی ژنانی کۆمەڵگا لە پەرلەمان دەکـــەن لەکاتێکدا کە خۆیان ڕۆڵێک دەگێڕن کە بە پیاوانە پێناسە کراوە و بڕیارە وەک پیاوان و بەرابەر لەگەڵ ئەوان لە بەرەوپێشبردنی کۆمەڵگا و بۆ سڕینەوەی کێشەکانی، یاســـا دەربکەن؛ بەڵام مێژووی کاری ئـــەم ژنانە (بە تایبەت لەم ســـاڵانەی دواییدا) پێشـــان دەدات کە هاوکات لەگەڵ دەســـەڵات و هاوڕێ لەگەڵ دیسکۆرســـی پیاوسەرەوەرانە، دەبنە هۆی سەرکوتکردنی ژنـــان. لەڕاســـتیدا یەکێک لـــە گرنگترین بەربەستەکان لە دژی بەرەوپێشچوونی ژنان، ئەو یاسایانەیە کە ئەورۆکە بوونەتە سەرچاوەی مامەڵەکردنی توندوتیژانەی یاســـایی لەدژی ئەوان.[١٤] جگە لە پرۆپاگەندەیەکی بەهێزی سیاســـی بە مەبەســـتی شـــەرعییەتدان بە چۆنیەتیی ڕوانین بۆ ژنـــان، دەرەنجامێکی تری ئەم بارودۆخە، پاســـاودانی توندوتیژیی ســـیمبۆلیک لە دژی ژنـــان، بە پەرەدان بە ڕوانگـــەی «ژنان لـــە دژی ژنان»دایە کە بە پێی ئەوە، خودی ژنان بە دەرکردنی یاســـا لە دژی ژنان، ڕێگە لە باشـــترکردنی دۆخی ژنان لە کۆمەڵگادا دەگرن و یان ئەگەر ژنان دەســـەڵاتیان ببێت، جیاوازییەکیان لەگەڵ پیاوان نابێت و هتد. لەڕاســـتیدا دەسەڵاتی پیاوســـەرەوەر بـــە ڕێگەدان بە دەســـەڵاتی هەندێـــک ژنی هاوڕێ لەگـــەڵ خۆی، لەم دەرکەوتنە، تەنیا بۆ سەپاندن و پەرەپێدانی وتە و ئامانجی خۆی کەڵک وەردەگرێت.

دەرەنجامی تـــری نابەرابەریی یاســـایی بـــە تایبەت بە کەڵـــک وەرگرتن لـــە ژنانی سیاسی، بەرهەمهێنانەوەی دیسکۆرسی زاڵی دوانەی ژنانە-پیاوانەیە کە پاڵپشـــتیی یاسای لەگەڵدایە. لەلایەکەوە، بە کەڵک وەرگرتن لە هەموو ئامرازەکانی فێـــرکاری و بڵاوکردنەوە و بـــە دەروونی کردنی بەهـــا و نۆرم و بیر و ڕێســـا ســـەرەکییەکان، لە ڕێگای پەرتووکە فێرکارییەکان لە فێرگەکان و زانکۆکان، میدیا و ڕایەڵە گشتییەکان، ئامرازە یاساییەکان و بە بەربەست دانان لەسەر ڕێگای چالاکانی مافی ژنان و نەهێشتنی دەنگە جیاوازەکان، ڕوانگەی زاڵ لەســـەر ژنان، ڕۆڵی ئـــەوان و چۆنیەتیی مامەڵە کردن لەگەڵیـــان لە کۆمەڵگادا ڕەگ دادەکوتێـــت و پتەوتر دەکرێـــت. لە لایەکی ترەوە، یاســـایش هاوڕا لەگەڵ ئەم کولتوورە نابەرابەرە، بە یەکجـــاری دەبێتە گەورەترین بەربەســـت بۆ ئەو ژنانەی کـــە بیانهەوێت بە جۆرێکـــی تر بیر بکەنـــەوە و بجووڵێنەوە. لە وەهـــا بارودۆخێکدایە کە باس لە توندوتیژیی سیســـتەماتیک دەکرێت؛ توندوتیژییەک کە لـــە پێکهاتە و پەیوەندییەکانی دەســـەڵاتەوە ســـەرچاوە دەگرێت. کەواتـــە بوونی ژنان لە پارلەمان یان لەســـەر شاشەی میدیاکان، نە تەنیا پێشاندەری بەرەوپێشچوونی ژنان نابێت، بەڵکوو دەبێتە بارێکی زێدە لەســـەر شـــانی

چالاکوانانی مافی ژنان لە کۆمەڵگای کوردیدا. لــە کۆمەڵگایەکــدا کــە هەڵاواردنــی تێدایە و پێکهاتە نابەرابەرەکانی دەســەڵات بە هــۆی ئێتنیک، ئایین، جێنــدەر و یان باری ئابووریــی لاواز ڕێگە بــە دەرکەوتن و پێشــکەوتنی تاکــەکان نــادەن یان بە ئەنقەست دەیانســڕنەوە، ئەگەرچی زۆربەی دەرکەوتن و پێشــکەوتنی تاکەکان لەسەر بنەمــای نزیکبــوون و گونجاوییان لەگەڵ دەســەڵاتی سیاســی زاڵدایــە؛ بــەڵام بە پێچەوانەوە وەها پێشــان دەدرێت کە ئەمە تەنیــا بە هــۆی تایبەتمەندیی توانســت و بەهرەی تاکەکەســییە، نــەک هەڵاواردنی سیستەماتیک. بۆ نموونە بە پێی دیسکۆرسی پیاوســەروەرانە، ژنان بە گشــتی ناتوانن لە ئاستی سەرەوەی بەڕێوەبەرایەتیدا بن، بەڵام ئەگەریش بە دەگمــەن ژنانی فارس و یان ژنانی خاوەن فاکتــۆرە بەرزکەرەوەکانی تر (وەک ئایین یان چینی سەرەوەی ئابووری) و هاوڕێ لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای دەسەڵات، لەم پێگەیەدا هەبن، دەسەڵات وەک هێمایەک بۆ پێشاندانی هەبوونی کراوەیی و بەرابەری دەینوێنێت. ئاساییە ئەو ژنانەی کە خاوەن بەهرەن، بە تایبەت ژنانــی کورد، بەڵام لە کێبەرکێیەکــی نابەرابــەردا ســەرناکەون، هەست بە لاوازی و شــپاوەنەبوونیان بکەن. لە کاتێکدا ئەم سەرنەکەوتنە سیستەماتیکە، لەڕاســتیدا دەرەنجامــی کاریگەریــی پێکهاتەیی ئینتێرسێکشــناڵ، بە ئامانجی ســڕینەوەی جیاوازییــەکان و بەکارهێنانی توندوتیژییەکی ســیمبۆلیک لەســەر ژنانی ســەر بە نەتەوەکانی ترە. بــە دڵنیاییەوە کاڵکردنەوەی کاریگەریی نەرێنیی دیاردەی تۆکێنیــزم و توندوتیژیــی سیســتەماتیک لــە دژی ژنان، بە گۆڕینی سیســتەماتیکی یاســا و ئەو پێکهاتانە دەکرێت کە گوشــار دەخەنە ســەر ژنان و دەبنــە هۆی پەراوێز خســتن و شــاردنەوەیان. ئەو یاسایانە، کە بــۆ بچووکترین و تایبەتیتریــن بابەتەکانی ژنان بڕیار دەدەن و ســەرنەکەوتنی ئەوان بە دیاردەیەکی تاکەکەسی پێناسە دەکەن. لەڕاستیدا هەموو شتێکی تاکەکسی، هاوکات سیاسی و کۆمەڵایەتییە و بە پاڵپشتیی یاسا و پێکهاتە زاڵەکان جێبەجێ دەکرێت.

پەراوێزەکان

1. UN general assembly. In Declaration on the Elimination of Violence against Women; UN: New York, NY, USA, 1993.

2. Agent

3. Martin Luther King Jr., “The Case Against ‘tokenism’,” New York Times, August 5, 1962.

4. L. Zimmer, Tokenism and women in the workplace: The limits of gender- neutral theory. Social Problems, 1988.

5. Judith Long Laws, “The Psychology of Tokenism: An Analysis,” Sex Roles 1, no. 1, 1975.

۶. پاتریس بون ویتز، درس‌هایی از جامعه‌شناسی پیر بوردیو، ترجمه جهانگیر جهانگیری و حسن پورسفیر، تهران: آگه، ۱۳۹۰، ص: ۱۳۵.

7. Pierre Bourdieu, Language and Symbolic Power, ed. John B. Thompson, trans. Gino Raymond and Matthew Adamson, Cambridge: Polity Press, 2001.

8.https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1399/nirooye%20kar%2099-3.pdf

9. http://women.gov.ir/home/atlas/260

10. Ursula Thomas, Navigating Micro-Aggressions toward Women in Higher Education, IGI Global; 1st edition, 2018.

11. Microaggressions

12. D. W. Sue, Bucceri, J., Lin, A. I., Nadal, K. L., & Torino, G. C. (2009, January 1). Racial microaggressions and the Asian American experience. Asian American Journal of Psychology, 1(1), 88–101. doi:10.1037/1948-1985.S.1.88

13. https://www.aauw.org/app/uploads/2020/03/Barriers-and-Bias-nsa.pdf

بۆ زانیاری زیاتر بڕواننە:

14. https://www.dw.com/fa-ir/اصرار-نمایندگان-زن-بر-تصویب-قوانین-ضدزن/a-۱۸۱۱۲۶۴۴

ئێکۆ فێمینێنیزم

مەنسوور سۆهرابی

لە سەردەمی ئێستادا پارێزگاری کردن لە ژینگە، لە سەرەکیترین کێشەکانی مرۆڤایەتی بە هەژمار دێ، بە هۆی ئەوەی کە ژیانی مرۆڤ لە داهاتوودا، لە گرێوی زاڵبوون بە سەر کێشەکانی پەیوەندیدار بە ژیانیدایە. ژیانی مرۆڤ و پرسی ژینگە دوانەیەکی لێک دانەبڕاون و دەتوانین بڵێین کە بۆ بەدیکردنی بنەماکانی ژێنگەدۆستی، دەبێ بڕوانینە کلتوور و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگایەک. دروست بوونی شۆڕشە مەدەنییەکان لە دەیەکانی ڕابردوو لە هەموو جیهان، نیشاندەری هەستیاریی شارستانییەتەکان بە نیسبەت پرسە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان بە گشتی و پرسی ژینگە بە تایبەتییە. ڕۆڵی ژنان وەکوو فاکتەری کاریگەر و شوێندانەر لەو جووڵانەوانە، زۆر بەرچاو بووە. دەستەواژەی ئێکۆفێمینێنیزم، بۆ یەکەم جار لەلایەن نووسەری فێمێنیستی فەڕەنسی، فڕانسوا دوبون، لە کتێبێک بە نێوی «فێمێنیست یان مردن» لە ساڵی ١٩٧۴ بە کار هێندرا. ئێکۆ فێمێنیزم، لێکدراوێک لە دوو وشەی ئێکۆلۆژی و فێمێنیزمە، وشەی ئێکۆلۆژی بۆ یەکەم جار لە لایەن هێگلەوە لە ساڵی ١٨۶۶ لە پەیوەندی لەگەڵ بنەمایەک بۆ خوێندنەوەیەکی نوێ لە سەر پرسی ناسینی ژینگە بەکارهێنرا. مەبەستی ئەو لە ئێکۆلۆژی، ناسینی پەیوەندیی دوو لایەنەی نێوان گیانلەبەران و ئەو سروشتەی کە تێیدا دەژین بوو. لە ڕاستیدا ئێکۆفێمێنیزم، تیئۆرییەکە کە بنەماکانی بیرۆکەی فێمێنیستی لە لایەک و پرسەکانی پەیوەندیدار بە ژینگەدۆستی لە لایەکی دیکە، ئاوێتە دەکات.

پاتریک مۆرفی باس لەوە دەکات کە: فێمێنیستی ڕاستەقینە دەبێ کەسانێک بن کە سروشتیش بە باشی بناسن، بەهۆی ئەوەی کە ئازار و چەوسانەوەی ژنان و تێکدانی سروشت، دوانەیەکی لێکچوو و لێکدانەبڕاون. تاکی ژینگەناسیش دەبێ فێمێنیستیش بێ، بە هۆی ئەوەی کە بەبێ لێکۆڵینەوە و ناسینی ستەمی جێندەری و ئایدیۆلۆژیای پیاوسالاری کە پاوانخوازیی ڕەگەزی نێر بەسەر ژینگەی لێ کەوتووەتەوە، ناکرێ ئەو ڕوانینانەی کە ژیان لەسەر گۆی زەوییان خستووەتە مەترسییەوە، بە ئاسانی ئاڵوگۆڕیان بەسەردا بێ.

ئێکۆفێمێنیزم لە واتای گشتگیری خۆیدا، خوازیاری کۆتایی هێنان بە چەوسانەوەیە لە هەموو ڕوویەکەوە و لەسەر ئەو باوەڕەیە کە تێکۆشان بۆ ئازادیی ژنان (هاوتا لە گەڵ هەر چەوساوەیەکی دیکە)، لەگەڵ تێکدانی ژینگە تێکەڵاوییەکی واتاییان هەیە. ژن و ژینگە بە دەست یەک دوژمنی هاوبەشەوە دەناڵێنن کە ئەویش، عەقڵییەتی داگیرکارییە.

لە ڕاستیدا ئێکۆفێمێنیزم، شۆڕشێکی کۆمەڵایەتییە بۆ گۆڕینی کۆمەڵگا و داگیرکاریی نابەرابەری تێکدانی سروشت کە هۆکارەکانی کۆمەڵگای پیاوسالار و کۆمپانیا نێونەتەوەییەکان و سەرمایەدارییە.

سەرەڕای ئەوەی کە هێنانەبەرباسی یەک تیپۆلۆژیی یەکگرتوو لە سەر ئێکۆفێمێنیزم بابەتێکی ئاڵۆزە، بەڵام پلم وود(١٩٩٢) دوو باڵی سەرەکیی ئێکۆفێمێنیزم بە ناونیشانی ئێکۆفێمێنیزمی کلتووری و کۆمەڵایەتی دێنێتە بەرباس کە جیاوازیی نێوانیان تەنیا لە شێوەی ڕوانینی لە دوو دەستەواژەی ژن و ژینگەدایە. ئێکۆ فێمێنیزمی کلتووری جەز دەکا ژن و سروشت لە پەیوەندی لەگەڵ یەکتردا بێنێتە بەر باس لەبەر ئەوەی پێی وایە ژنان بە سەرنجدان بەو تایبەتمەندییە جێندەرییانەی هەیانە، سەبارەت بە پرسی ژینگە، تێگەیشتنێکی گشتگیرتر و تایبەتتریان لەچاو پیاوان هەیە. ئێکۆفێمێنیزمی کلتووری سروشتیش بە بابەتێکی فێمێنیستی دەزانێ. لە ڕوانگەی ئێکۆفێمێیستەکانەوە، هەرچی ژنان زیاتر هۆگری سروشت بن و لە سروشت نزیکتر بن، باشتر لە واتای ئێکۆفێمێنیزم تێدەگەن.

لە کاتێکدا کە ئێکۆفێنیزمی کلتووری، هەرچی زیاتر جەخت لە سەر دوو چەمکی ژن و ژینگە و تێکەڵاویی واتایی و مەیدانییان دەکاتەوە، ئێکۆ فێمێنیزمی کۆمەڵایەتی باس لە پەیوەندیی مێژوویی ژنان و ئەو ژینگەیەی کە تێیدا دەژین دەکاتەوە و ڕیشەی تێکەڵاویی ژنان و ژینگە لە فەلسەفەی یۆنانی کۆندا دەبینێتەوە، ئەو شوێنەی کە تاکەکان بە لەبەرچاوگرتنی ڕەنگی پێست و ڕەگەز و نەژادیان، پۆلێنبەندی دەکران و لێک جودا دەکرانەوە و ئەو پۆلێنبەندییانە، واتایەکی ئایدیۆلۆژییان بە خۆیانەوە گرتبوو و لە پێکهاتەی سیستەمی تۆری کۆمەڵایەتییان و پەیوەندیی نێوان تاکەکاندا جێکەوتبوو.

ئێکۆفێمێنیزمی کۆمەڵایەتی، بە وەها بنەمایەکی فکری توانیوێتی لێکدانەوەیەکی باشی لە سەر پەیوەندیی نێوان دەسەڵات و باڵادەستی و ژێر دەستیی نێوانیان لە نێو کۆمەڵگادا هەبێ. هەروەها ئەو تیئۆرییە توانیوێتی لە بەکەمگرتنی ئێکۆفێمێنیزمی کلتووری، لە پەیوەندی لەگەڵ یەک واتا بوونی ژنان و ژینگە کە بووەتە هۆی بەرتەسک کردنەوەی ئەو شێوە ڕوانینە، خۆی دەرباز بکات.

ژنان دەتوانن لە چوارچێوەی بڕیاردەری و بڕیارسازیدا بن و شێوازی خوڵقییاتە پرکێشەکانی بەنیسبەت ژینگە بگۆڕن. ڕۆڵ و کاریگەریی ئەوان ئەوەندە بەرچاو بووە کە ئەمڕۆکانێ، بوونی بەرینتر و کاریگەرتری ژنان، لە تایبەتمەندییەکانی پێشکەوتن بە هەژمار دێ.

زۆربـــەی تیئۆریســـیەنەکانی مەکتەبـی ئێکۆفیمێنیســـتی، جەخت لەسەر سێ پرسی سەرەکی دەکەنەوە:

- پەیوەندیی ژنان لەگەڵ ژینگە
- پەیوەندیی نێوان چەوسانەوەی ژنان و ژینگە
- ڕۆڵی ژنـــان لە چوارچێـــوەی دۆزینەوەی چارەسەرێک بۆ کێشە ئێکۆلۆژیکەکان.

لەڕاســـتیدا فێمێنیزمـــی لایەنگـــری ئێکۆفیمێنیـــزم، پرۆژەیەکـــی سیاســـییە کە ئامانجی پێداچوونەوە بەسەر پەیوەندیی نێوان پیاوان و سروشت، یان پیاوان لە بەرانبەر ژنانە. خاڵی گرینگی ئـــەو فکرییەتە، پێداگریکردن لەســـەر وێچوونی نێـــوان چەوســـاندنەوە و غەدری پیاوان بەسەر ژینگە و ژنان و هەروەها پەیوەندیی نێوان ژنان و ژینگەیە.

چەنـــد نموونەیـــەک لـــە چالاکییـــە ئێکۆفیمێنیستییەکان

- نووســـەری پەرتووکی بەهـــاری کووژاوە لە ســـاڵی ١٩٦٢ کە بوو بە ئیلهامدەری شۆڕشی ئێکۆلۆژیســـتی، ژنێک بوو بـــە نێوی ڕێچڵ گارسۆن.
- خانمـــە چالاکـــوان لوویـــس گیبـــز لـــە شـــارۆچکەی لاوکاناڵ لە ویلایەتی نیویۆرک، پێشڕەویی نارەزایەتییەکانی دژ بە وزەخانەی ناوکی و زبڵدانە ژەهراوییەکانی گرتە ئەستۆ.
- ژنێـــک بە نێوی دلانـــا مێدۆنز، یەکێک لە نووســـەرانی ڕاپۆرتی بەناوبانگـــی چاپکراو لە ساڵی ١٩٧٢ ناسراو بە سنوورەکانی گەشەی ئابووری بوو کە ڕووانینێکی ژینگەدۆســـتانەی هەبوو.
- پێتـــرا کێلـــی، یەکێـــک لـــە ڕووخســـارە ناسراوەکانی جەریاناتی سەوزی ئەڵمانی بو.
- لە ســـاڵی ١٩٧٢ لە شـــاری ســـتۆکهۆڵم، خانمێک بە نێـــوی باربارا، هاتە نێو ناوەڕۆکی پەرەپێدانـــی جێگیر بوو و لـــە ڕاگەیاندراوی ناســـراو بە کۆکیاک بـــە کاری هێنا و لەوێدا ســـەرنجی خستە ســـەر گرینگیی ڕۆڵی ژنان لـــە پەیوەندیی نێوان پەرەپێدان و سروشـــت و هەروەهـــا ناچـــار کردنـــی دەوڵەتـــەکان و ڕێکخراوەکان بە ڕاکێشان و پشتگیری کردنی بەشـــداریی ژنـــان. خەباتی ئـــەو و لەهەمان کاتدا خەباتی گرووپە ئاشـــتیخواز و بەرابەری خوازەکان لە ساڵی ١٩٩٢ لە کۆنفرانسی زەوی
- ڕیۆدۆژانیرۆی برازیل، لە نەخشـــەڕێگایەکی تۆکمەی ناســـراو بە دەســـتووری ٢١دا توانی جێگیر بێ.
- لـــە ئینگلتەرا گرووپێک لە نیزیک بنکەی ئاسمانی (کەمپی ئاشتی) کە پێکهاتبوون لەو ژنانەی کە لایەنگری ژیانی ئاشـــتیانە لەسەر زەوی بـــوون، گردبوونەوەیەکی نارەزایەتییان دژ بە جێگیر کردنی سیســـتەمی مووشەکی کرووز کە سەر بە ناتۆ بوو، پێکهێنا.
- چالاکوانانـــی ژنی ئەفریقی کە کانگایەکی کانزایـــی ژیانـــی ئەوانـــی تووشـــی کێشـــە کردبوو، جولانـــەوەی (woMin) یان پێکهێنا کـــە تۆڕێکـــی دژ بـــە دەرهێنانـــی کانزاکانە و مانیفێســـتێکی ئێکۆفیمێنیســـتییان لـــە پەیوەندی لەگەڵ ڕزگاریی زەوی و گۆڕانکارییە کەشوهەواییەکان هەیە.
- دایکانی ئاپاڵشـــی لە ئەمریکا ڕاستەوخۆ دژ بە کانـــگای کاوی (کانگای بـــەردە خەڵووز) گردبوونەوەیەکی نارەزایەتییان پێکهێنا.
- لە هیندووستان جووڵانەوەی Navdanya بۆ پارێزگاریکردن لە ژینگە و دروست کردنی بانکی هەڵگرتنی تۆوی ڕووەکە سروشـــتی و دەرمانییەکان پێک هات.
- لە باکووری هیند کاتێک کە کۆمپانیایەک پلانی بۆ بەکارهێنانی دارستانێک هەبوو، ژنانی گوندی نیزیک لەو شوێنە بە لە باوەش کردنی دارەکان، ڕێگرییان لە برینی دارەکان کرد.
- واندانا شیوا (Vandana Shiva) لە دژبەرانی پێداگـــری بەجیهانیبـــوون و بەکارهێنانـــی ئەو بەرهەمـــە کشـــتوکاڵییانەی گۆڕانکاریی ژێنێتیکییـــان بـــۆ کـــراوە و بە مەبەســـتی بەرهەمـــی زیاتـــرە (Genetically madified

(Grops) گــۆڕدراون، بــە وتەی خــۆی ئەو دەیهەوێ دەنگی کەسانێک بێ کە دەیانهەوێ جووتیــاران لە ژەهراوی بــوون بە هۆی ئەو بەرهەمانەی کە دەستکاریی ژێنێتیکی کراون بپارێزن.

- لە شــاری ســیچوانی وڵاتی چین، ژنانی وەرزێر بــە بووژانەوەی زانســتی خۆماڵی بۆ پارێزگاریکردن لە خۆڵ، توانیویانە کە بەرهەم یان هەڵگری ئەو خۆڵە زیاد بکەن.
- لە شــاری لەندەن، ژنان خۆبەخشــانە ئەو جۆگانەیــان چاک کردەوە کــە ئاوەڕۆکەیان دەچێتــەوە ســەر چۆمی تایمز و ســاڵەهایە کەڵکی نەرێنییان لێ وەردەگیرێ.
- گرتــا تۆنبێــرگ، چالاکوانــی ژینگەییی سۆئێدی، بە هۆی چالاکییەکانی لە چوارچێوەی وشیارکردنەوەی جیهان لە پەیوەندی لەگەڵ ئەو هەڕەشــانەی کە گۆڕانکاریی کەشــوهەوا لەســەر مرۆڤایەتــی هەیەتــی و هەروەها بە پرســیارکردن لە سیاسەتوانان لە هەمبەر بێ خەیاڵ بوونیان لە سەر پرسەکانی ئاو و هەوا، نێوبانگی دەرکردووە.

ئێکۆفێمێنیزمی شاراوە لە کوردستان

بــە لەبەرچاوگرتنــی ئەوەی کە لــە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردســتان، ئاســتەنگێکی زۆری کۆمەڵایەتی و یاســایی لە ســەر ژنان هەیە، ئاســان نییە کە بەبێ کێشــە باس لەســەر جووڵانەوە گشــتگیرەکان بە سەرپەرشــتیی ژنان بکرێ. بەڵام چالاکییە ژینگەپارێزییەکان لە کەشــێکی کراوەتر و بە داهێنانێکی زیاتر ڕێگەخۆشــکەر بوون بۆ ڕۆڵ گێڕانی ژنان لەو پرسانەدا. بە شــێوەیەک کە دەتوانین بڵێین کە ژنــان بــەو بەشــداری و چالاکییانەیان لەو دوایانەدا، لە ســەر پرســی ژینگەدۆستی لە کوردســتان، واتایەکــی بەرگرییانەیان بە جووڵانەوەکان بەخشیوە.

ژنانێک کە لە خەباتی ژینگەدۆســتییان لەتەنیشــت هاوشــارییەکانیان چێژیــان وەردەگرت و هەستی شارۆمەندی پلەدووهەم بوونیان لەبیر چووبۆوە. لە کوردســتاندا ژنان بەشــدارییەکی بەرچاویــان لــە ڕێکخــراوە ناحکوومییەکانــدا هەیــە. ژنانێکــی زۆر لە کوردســتاندا هەن کە سەرپەرشتیی کاناڵی تلێگرامی تایبەت بە پرســی ژینگەدۆســتی دەکەن. لە سۆشــیال میدیا بــۆ پەروەردەی هەمەلایەنــەی ژینگەدۆســتی زۆر چالاکن. ژنانــی کــورد، تەنانەت هاوشــانی پیاوان لە گرووپە شاخەوانییەکاندا بەبێ لەبەرچاوگرتنی جیاوازیــی ڕەگــەزی، بەشــدارییان هەیە و چالاکیــی ژینگەدۆســتی بەڕێــوە دەبــەن. ژنانــی کورد هاوشــانی پیــاوان لــە پرۆژە ژینگەدۆستییەکاندا بەشدارن و نموونەی هەرە بەرچاویان لــەو دوایانەدا بوو کە لە بەرنامەی زاگرۆســانەدا کە ســاڵانە بەڕێــوە دەچێ، بە چاندنی دەنکی بەروو و چەقاندنی ڕیشەی ئەو دارە، بەشداریی بەرینیان هەبوو.

سەرچاوەکان

ســاناز خــداداد١٣٩٢، زن و محیط زیســت، عناصر بیگانه شــهر، کنفرانس زن، معماری و شهر

بیژن ڕحمانی و بتول مجیدی، ١٣٨۶ عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در حفظ محیط زیســت ش‌هری با تاکید برنگرش اکوفمینیســتی. فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره ۶،

حلیمــه عنایت و حیدر فتحزاده، ١٣٨٨، ڕویکردی نظری به مفهوم اکوفمینیسم، مطالعات جامعه شناسی، سال دوم، شماره پنجم.

Bijay Kumar Sarkar، Eco-feminism: Women and Nature، 2019، RESEARCH REVIEW International Journal of Multidisciplinary، Volume-04، Issue-04

Cary L. Klemmer1 and Kathleen A. McNamara، 2019، Deep Ecology and Ecofeminism:Social Work to Address Global Environmental Crisis. Affilia: Journal of Women and Social Work، 1-13

، Janet Biehl، 1991، Eco-feminist politics، South End Press، Cambridge (Massachusetts) Rethinking

Laila Fariha Zein and Adib Rifqi Setiawan، 2017، GENERAL OVERVIEW OF ECOFEMINISM، 10. 31219/osf. io/fmjgk

Yawer Ahmad Mir، 2019، Ecofeminism: A Brief Overview، Notions، Vol. X، No. 1، pp. 43-51، Online available at : https://anubooks. com/?page_id=5274

فێمێنیزم و خەباتی نەتەوەیی
هاوشان و هاوتەریب

ڕزگار موکری

پرسیاری سەرەکی دەتوانێ ئەوە بێ کە ئایا بزووتنەوەی کورد لە
سەر بنەمای ناسیۆنالیسمی کوردی توانیویەتی فێمێنیزم وەک
یەک لە دالەکانی گوتاری سیاسیی خۆی مەفسەلبەندی بکات
یا بە زمانێکی ساکارتر ئایا ناسیۆنالیسم و فێمێنیزم توانیویانە
وێڕای یەکتر خەباتی خۆیان بۆ سڕینەوەی ستەمە نەتەوایەتی و
ڕەگەزایەتییەکان و باقیی ستەمەکانی دیکە لە ئێرانی فرە نەتەوە
بەرنە پێشێ؟

پێشەکی

فێمێنیزم وەک یەک لە ڕوانگە کۆمەڵناسی، سیاسی و فەلسەفییەکانی سەدەی نۆزدە و بیست توانیویەتی بە وێنەی بەشێک لە کەڵکەڵە هزرییەکانی کورد، لانی کەم لەو ساڵانەی دواییدا دەرکەوێ، بەڵام فێمێنیزم وەک ئیدئۆلۆژی نەبووەتە بنەمایەکی ڕوون بۆ پرسی ژنان و چەشنی چەمکێکی گرینگی پەیوەندیدار بە خەباتی نەتەوەییەوە بوونی نەبووە. دیارە وێڕای دەستپێکی خەباتی مودێرن لە سەر بنەمای حیزبایەتی، دامەزراوەکانی ژنان بۆ یەکەم جار ساز بوون و لە سەرەتای شۆڕشی نوێی ڕۆژهەڵات، ئافرەتان تیکەڵ بەو شۆڕشە بوون. ئەوە لە کاتێکدایە کە لە مەیدانی مەدەنی و خەباتی شاردا، ژنان بە شێوەیەکی ڕوونتر و بەرچاوتر وەک سووژەیەکی کارامە شوناسی خۆیان پاراست و لە قەوارەی نەریتخوازانەی بیری کۆمەڵگا هاتنە دەرێ. بەرز بوونەوەی ئاستی خوێندەواریی ئافرەتان و حزووریان لە دامەزراوە مەدەنییەکان کە بەرهەمی عەقڵی مودێرن و ڕەخنەگرانەی مرۆڤی سەردەمن، پێکهێنەری شۆڕشێکی دژ بە ئۆبژەیی مێژوویی مێیینە بوون. لەم ڕووەوە ژنی کورد ئەزموونێکی نوێ لە مافخوازی و بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ چەند جۆر ستەمی تاقی کردەوە؛ ستەمی چینایەتی، ستەمی نەتەوایەتی و ستەمی ڕەگەزایەتی، ئەگەرچی حوززووری شۆڕشگێڕانەی ئافرەتان لە دووباڵی خەباتی شار و شاخدا بەرچاو و مانادار بووە، بەڵام جۆری پەیوەندیی ئەم تێکەڵ بوونە لە چوارچێوەی شۆڕشی فێمێنیستیدا نەبووە و بنەما تیئۆریکەکانی ئەم ئیدئۆلۆژییە کۆمەڵایەتی و سیاسییە نەپارێزراوە و شێوەی گرێ درانەوەی بە خەباتی نەتەوایەتیی کوردەوە کەم هێز بووە. لە وەها دۆخێکدا پرسیاری سەرەکی دەتوانێ ئەوە بێ کە ئایا بزووتنەوەی کورد لە سەر بنەمای ناسیۆنالیسمی کوردی توانیویەتی فێمێنیزم وەک یەک لە دالەکانی گوتاری سیاسیی خۆی مەفسەلبەندی بکات یا بە زمانێکی ساکارتر ئایا ناسیۆنالیسم و فێمێنیزم توانیویانە وێڕای یەکتر خەباتی خۆیان بۆ سڕینەوەی ستەمە نەتەوایەتی و ڕەگەزایەتییەکان و باقیی ستەمەکانی دیکە لە ئێرانی فرە نەتەوە بەرنە پێشێ؟ بۆ وڵام دانەوە بەو پرسیارە پێویستە لێکدانەوەیەک لە سەر ئەو جۆرە لە فێمێنیزم بدەی بە دەستەوە کە توانایی ئەوەی هەیە چوارچێوەیەکی تەحلیلی بە هێز بۆ هاوڕێیەتیی بزووتنەوەی نەتەوەیی و بزووتنەوەی ژنان، بە مەبەستی سڕینەوەی ستەمەکان پێک بێنێ و پەیوەندیی فێمێنیزمی کورد و ئێرانی، وەک ژینگەی سیاسیی ژنی کورد باس بکەین.

سێ ڕوانگەی گشتی بۆ وڵامی پرسیارە سەرەکیەکەی ئەم وتارە لەئارادایە:

یەکەم؛ ڕوانگەی گشتیی زۆریەک لە چالاکانی سیاسی و سیاسەتمەداران کە پێیان وایە کاتێک بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی لە سەر بنەمای ناسیۆنالیسم لە ئارادایە، باس کردن لە فێمێنیزم و هەر جۆرە خەباتێکی لەو چەشنە، دەتوانێ چەواشە کردنی ڕەوتی بزووتنەوەکە بێت، بۆ ئەوەی هەر جۆرە ستەمێک کۆتایی پێ بێ، کە ستەمی ڕەگەزایەتیش یەک لەوانە، پێویستە گشت کۆمەڵگا پێکەوە و یەکگرتوانە حەول بدەن بۆ سڕینەوەی ستەمی نەتەوایەتی، کە لە ئاکامی ئەم هەرەوەزەدا سەرکەوتن ڕوودەدات و هاو کات هەموو ستەمەکانی دیکەش وێڕای ئەو ستەمە یا بە دوای ئەودا کۆتاییان پێ دێت و ستەم بە دژی ژنانیش بەرەو کۆتایی

دەڕوا. لە ڕاستیدا ئەم ڕوانگەیە لە زۆر وڵات و تەنانەت کوردستانیشدا زاڵ بووە و بزووتنەوەی ژنان، وەک بزووتنەووەی پاشکۆی نەتەوەیی چاوی لێ کراوە و هەموو شتێک بەم بڕوایەوە بەستراوەتەوە بە سەرکەوتوویی یا ناسەرکەوتوویی بزووتنەوەی نەتەوایەتی.

دووهەم؛ دووهەم ڕوانگە ڕیشەی لە شەپۆلی دووهەمی فێمێنیزمدایە، ئەم شێوە ڕوانینە جەخت لە سەر جیاوازییەکان دەکات و بڕوای بە شوناسێکی تایبەت و جیاواز بۆ بزووتنەوە فێمێنیستییە ئیتنیکی و ڕەچەڵەکییەکان هەیە. کەواتە ناکرێ بزووتنەوەی ژنان بخرێتە چوارچێوەی بزووتنەوەی نەتەوایەتی یا ئیتنیکییەوە و حەول بدرێ لەو قەوارەیەدا شکڵ بگرێ. لە ڕاستیدا خاڵی ڕوونکەرەوەی ئەم ڕوانگەیە ئەوەیە کە ئەگەر پرسی ژنان لە قەوارە و بەستێنێکی نەتەوەییدا باس بکرێ، شوناسێکی تایبەت بە ئافرەتانی ئەم نەتەوە یا ئیتنیکەی دەبێ. لەم ڕوانگەیەوە پرسی ژنان پرسێکی تەواو جیاوازە و خەبات بۆ ئەم پرسە جیاوازە، ڕەوتێکی جیاواز دەپێوێ. وەک دیارە ئەم ڕوانگەیە ڕاست ئەودیوی ڕوانگەی یەکەمە، جیاوازیی بزووتنەوەی ژنان بە پێی بارودۆخ و تایبەتمەندیی کۆمەڵایەتی، بەفەرمی دەناسێ بەڵام حەولی بۆ ساز کردنی پەیوەندییەک لە نێوان خەباتە جۆراوجۆرەکان دژ بە ستەمە چەندفاقەکان نادات.

سێهەم؛ ڕوانگەی سێهەم لەسەر بڕوامەند بوون بە شوناسە چەندفاقەکان و تێکهەڵکێشانی گونجاوی کەڵکەڵە و داواکارییەکان دامەزراوە. لە ڕاستیدا ژن دەتوانێ هەم کەڵکەڵەی نەتەوەییی هەبێ، هەم داواکاریی فێمێنیستی و هەم ویستی چینایەتی و ... لەم ڕوانگەیەوە دەتوانرێ ئەو بڕوایە کە فێمێنیستەکان دەتوانن لە ڕەوتی نەتەوەسازی و بابەتە نەتەوەیییەکاندا نەخشیان هەبێ بێتە بەر باس. ئەم ڕوانگەیە پێی وایە کە چالاکیە فێمێنیستییەکان دەتوانن هاندەر و ڕێکخەری نەتەوەخوازییش بن. نیرا یووال و فلۆیا ئانتیاس (Nira yuval Davis & Floya Anthias) پێیان وایە ئافرەتان لەو ڕێگایانەی خوارەوە بەشداریی چالاکیە نەتەوەیی و ئیتنیکییەکان دەکەن؛

نوێنەرایەتی کردنی کەمایەتییە ئیتنیکییەکان، دیاری کردنی سنووری پێکهاتە نەتەوەیی و ئیتنیکییەکان، ڕاگواستنی بایەخە کۆمەڵایەتییەکان، ڕوون کردنەوەی جیاوازییە نەتەوەیی و ئیتنیکییەکان و بەشداریی چالاکانە لە شۆڕشە نەتەوەیییەکاندا، لە هەمووی ئەم چالاکیانەدا ژنان بە شێوەیەکی جیاواز لە پیاوان و بە تایبەتمەندی شوناسی ژنانەوە، لە پرۆژە نەتەوایەتی و ئیتنیکییەکاندا حوزووریان هەیە. (فریدمن، ١٣٨٢، ١٣٥). کەواتە لەم ڕوانگەیەوە پێویست نییە وەک دوو شتی جیاواز یا دژ بە یەک بڕوانرێتە ڕەگەزایەتی و شوناسی نەتەوایەتی و دەکرێ بزووتنەوە فێمێنیستییەکان هاوتەریب و هاوڕێی بزووتنەوە نەتەوایەتییەکان ببیندرێن.

ئەم ڕوانگەیە کە لە سەر بنەمای تێک هەڵکێشانی شوناسی چەندفاقەکان ساز بووە، پێی وایە جیاوازیی ڕەگەزی و ڕەچەڵەکی، ئیتنیکی و نەتەوەیی، دەتوانێ بەرهەمهێنی ستەم و چەوساندنەوە بێ و مرۆڤێک بە هۆی ئەوەیکە ژنە و ڕەگەز، ڕەچەڵەک، ئایین و ئیتنیکێکی جیاوازی هەیە وێڕای یەک تووشی چەوسانەوە بێت. ئەم بڕوایە لە ڕاستیدا بنەمای هزری فێمینیسمی ڕەش پێک دێنێ، جۆرێک لە فێمینیسم کە دوو شوناسی جیاوزی ژنێتی و ڕەش پێستی، هۆکاری دوو جۆر

ستەمی ڕەچەڵەکی و ڕەگەزایەتی بوون. لەم ڕوانگەیەوە شوناسە چەندفاقەکان تایبەتمەندیی ئاسیایی، ڕەش پێست و بە گشتی ژنانی ئیتنیک و نەتەوە ڕەنگین پێستەکانە. (هەمان)

کەواتە فێمێنیزمی ڕەش دەتوانێ ئەو شێوەیە لە فێمێنیزم بێ کە یارمەتیدەرە بۆ گەیشتن بە وەڵامی پرسیاری سەرەکیی ئەم وتارە، چون ئەم جۆرە لە فێمێنیزم لە بارودۆخێکی هاوشێوەی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتیی گەلانی جیاوازی دنیادا کە لە ژێر ستەمە جۆراوجۆرەکاندان، دامەزراوە.

فێمێنیزمی ڕەش

کەسانی وەک باربارا ئیسمیت، ئێدریلێرد، گلۆریا جۆزێف، گلۆریا هاڵ وئالیس واکێر حەولیان داوە بۆ خوڵقاندنی هێندێک تیئۆری کە پێداویستیی ژنانی ڕەشە بۆ خەبات لە پێناو چاک کردنی ژیانی ڕۆژانەیاندا. لە ڕاستیدا تیئۆریی فێمێنیزمی ڕەش خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ پەیوەندی لە گەڵ فێمێنیستە سپییەکان پێشکەش دەکا تا بە شێوەیەکی هەمەلایەنە لە نێو کۆمەڵگایەکی ڕەگەزپەرەستدا، دژایەتییەکانی نێوان ڕەگەز، ڕەچەڵەک و چین لێک بداتەوە.(هام و گەمبێل، ١٣٨٢، ١٣٢)

لێکدانەوەی بنەڕەتیی فێمێنیزمی ڕەش ئەوەیە کە ژنانی سپی پێست ناتوانن لە کێشەکانی پەیوەندیدار بە ستەمی ڕەچەڵەک پەرەستانە کە دەستەویەخەی ڕەش پێستەکانە بگەن. بە درێژاییی خەباتی فێمێنیستی، ئەوەی کە پتر لە هەر لایەنێک بۆتە هۆی کپ کردنی دەنگی ئافرەتانی ڕەش، ژنانی فێمێنیستی سپی بوون و بایەخێکیان بۆ ئازاری ژنە ڕەنگین پێستەکان دانەناوە.(مشیرزادە، ١٣٩٠، ٤١٤) هۆکس پێی وایە هێندەی هیچ پێکهاتەیەک لە ئامریکا نکۆڵی لە شوناسی ژنانی ڕەش نەکراوە. بە دەگمەن هەڵدەکەوێ لەم کلتوورەدا وەک تاقمێکی جیاواز لە پیاوانی ڕەش یا ژنانی سپی دان بە ژنی ڕەشدا بهێنرێ. کاتێک باس لە ڕەش پێستەکان دەکرێ، مەبەست پیاوانی ڕەشە و هەر کاتێکیش باسی ئافرەتان دەکرێ ژنانی سپی مەبەستن.(هەمان، ٤١)

ئەگەرچی کەڵکەڵەی سەرەکیی فێمێنیزمی ڕەش هەر ئەو خاڵانەن کە ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیزم لە سەری پێداگرن، بەڵام جیاوازیی ئەم جۆرە لە فێمێنیزم دەگەڕێتەوە بۆ ئەم ڕاستییە کە ژنی ڕەش لە هەر سێ لایەنی ڕەچەڵەک، ڕەگەز و چیندا لە ژێر ستەمدایە، بۆیە دەکوترێ پێداویستیی گرینگی دان بە هەموو ستەمەکان، لە تایبەتمەندییە گرینگەکانی فێمێنیزمی ڕەشە.

دیوراکینگ، بۆ باس لە دۆخی ژنانی ڕەش، کەڵک لە واتای «مەترسیی چەند لایەنە» وەردەگرێ. ئەو پێی وایە؛ ئەم ئافرەتانە لە سێ لایەنی ڕەچەڵەک، ڕەگەز و چینەوە لە ژێر ستەمدان و جۆری پەیوەندیی ئەم سێ ستەمە دەبێتە هۆی چەند قات بوونی کاریگەریی ئەم ستەمانە لە سەر ئافرەتانی ڕەش پێست.(هەمان، ٤١٧)

بە پێی ئەو ڕوانگەیە، ژنانی ڕەش نە تەنیا دەیانهەوێ پێش بە مێیینەیەکی ئۆبژە بگرن، بەڵکوو دەیانهەوێ لە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و نەزمی جیهانیدا وەک سووژەیەکی ڕەش و مرۆڤێکی پلە یەک ژیان بە سەر بەرن و ڕووبەڕووی ئەم قەوارەیە بنەوە کە حەولی بە زنجیر کێشانی ڕەگەز، ڕەچەڵەک و پلەی کۆمەڵایەتیی ئەوانی هەیە. بۆیە باربارا ئیسمیت ماف زان و فێمێنیستی ڕەش دەڵێ: «واتای هاوکاتی ستەمەکان ئێستاش یەک لە دژوارترین پرسەکانی فێمێنیزمی ڕەش بۆ تێگەیشتن

له حەقیقەتی سیاسییە، کە من پێم وایە یەک لە گرینگترین بنەماکانی تیئۆریی ئیدئۆلۆژیکی ئەندیشەی فێمێنیزمی ڕەشە»

لە لایەکی دیکەوە ژنانی ڕەنگین پێست کە خۆیان لە چوارچێوەی گوتاری فێمێنیزمی ڕەشدا دەبیننەوە، ئەو ڕەخنەیە ئاراستەی ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیزم دەکەن کە سەرنج ناداتە چەوساندنەوەی ژنانی ڕەچەڵەک، نەتەوە و قەومێکی جیاواز، بە دەست ژنانی ڕەچەڵەک و نەتەوەیەکی دیکەوە و ئەو پرسیارە دێننە ئاراوە کە: «ئایا زانیارییەکمان لەسەر جیاوازییەکانی ژنان هەیە»؟(ڕیتزێر، ١٣٨١، ٤٩٥)

«کیمبێرلی کرێنشاو»، پسپۆری مافی ڕەش پێستەکان، داهێنەری واتای «ئینتێرسێکشنالیتی» یا «تیئۆریی تەلاقی»ە، لەم ڕوانگەیەوە هەلاواردن وەک ترافیکی چوارڕێیانێک وایە کە مومکینە لە هەر لایەکەوە ڕوو بدات. ئەگەر ڕووداوێک لەسەر چوارڕێیانێک ڕوو بدات، دەتوانێ کاریگەریی لە سەر هاتوچۆی ماشێنەکان لە یەک یا هەموو لایەکانەوە هەبێ. ئەگەریش ژنێکی ڕەش پێست لەم ڕووداوەدا زیانی وێ بکەوێ ئەم خەسارە ڕەنگە بە هۆی هالاواردنی ڕەگەزایەتی یا ڕەچەڵەک پەرەستانەوە بێ، بەڵام کێشانەوەی ڕەسمی ڕووداوەکە کارێکی ئاسان نیە؛ زۆر کات هێڵی تورمز و ئاستی خەسارەتەکە باس لە کاریگەریی چەند هۆکار دەکەن، هەر بەم هۆیە حەول بۆ دۆزینەوەی شۆفیری تاوانبار بە ئاکام ناگات. کرێنشاو لەسەر ئەو بنەمایە جەخت دەکاتەوە کە ئافرەتانی ڕەش پێست بە هۆکاری جیاواز، دەکەونە بەر پەلاماری هەلاوردن و ستەمەوە، بەڵام ناتوانرێ قامک لە سەر جۆرێک لە ستەمەکان داندرێ، بەڵکوو دەبێ بگوترێ کە سەرجەمی ئەم ستەمانە بوونەتە هۆی ئەم دۆخە.(ئیسمیت و...، ١٣٩٣، ٤٠-٣٩)

کەواتە تیئۆریی ئینتێرسێکشنالیتی بۆ کاریگەریی ستەمەکان لە سەر کەسایەتیی ئافرەتی ڕەش پێست و نەزەریەی ستەمە چەندفاقەکان و شوناسە چەندفاقەکان کە باسی سەرەکیی شەپۆلی سێهەمی فێمێنیزمن، دەتوانن ئەم بنەما تیئۆریە بدەن بە دەست هەر توێژەرێک لە نەتەوە، ڕەچەڵەک، ئایین، چین و شوناسێکی جیاواز لەو کۆمەڵگایانەی کە بزووتنەوەی ژنان و ڕەوتە مافخوازە نەتەوەتی، ڕەچەڵەکی و ئیتنیکییەکان لە ئارادان.

فێمێنیزمی ئێرانی و پرسی ژنی کورد لەم فێمێنیزمەدا

کورد لە ڕۆژهەڵات بە پێی ئەوەیکە لە چوارچێوەی سیاسیی ئێراندایە، وێڕای ئەم کۆمەڵگایە دەستەویەخەی گەلێک قەیران و کێشەیە کە هەر کام بنەمای جۆرێک ناتەواوی و لە ئاکامدا ستەمیان پێکهێناوە. کەلێنی ئایینی، ستەمی ئایینی؛ کەلێنی نەتەوەیی، ستەمی نەتەوەیی؛ کەلێنی چینایەتی، ستەمی چینایەتی؛ کەلێنی ڕەگەزایەتی، ستەمی ڕەگەزایەتی و لە کۆتاییدا قەوارەیەکی کۆمەڵایەتیی گەشەنەسەندوو کە دەستەویەخەی چەندایەتیی پێکهاتەییە(تعدد ساختاری)؛ بە شێوەیەک کە هاوکات کە دامەزراوە مۆدێرنەکان هەن، پاشماوەکانی پێکهاتە نەریتییەکانیش جێگیرن و بوونەتە هۆی ئەو دۆخەی ئێستا کۆمەڵگای ئێرانی تێدایە و واتایەکی جیاواز لە هەموو کۆمەڵگاکانیان داوە بە کەلێنی سوننەت و مۆدێرنیتە. کۆمەڵگایەک کە نەیتوانیوە خۆی لە گەڵ ڕەوتە جیهانییە نوێیەکان هاورێ بکات و کاریگەریی مۆدێرنیتە لەسەر دەزگای حقووقی، کلتووری و سیاسییشدا مانادار نیە، بەڵام مۆدێرنیسم تەنانەت لە ژووری نووستنی

تاکەکانــی کۆمەڵگادا لــە جموجۆڵدایە و ئەم کۆمەڵگایەی تووشــی مۆدێرنیســمی (کژدیســە) کردووە، جۆرێک لە گۆڕان کە نە تەنیا نەبووەتە هۆی لێک گرێ دانەوەی دامەزراوە کۆمەڵایەتی، سیاسی، کلتووری و حقووقیی ئەم کۆمەڵگایە لە سەر بنەمای عەقڵیەتێکی سەردەمیانە و گونجاو، بەڵکوو چین و جیاوازییەکانی ســەرجەم پێکهاتە جۆراوجۆرەکانی بەرداوەتــە گیانی یەکتر و دەربازبــوون لە هەر کام لەو کێشــە و ناتەباییانە پێویستی بە خەباتێکی جیاواز و لێــک گرێدراو هەیــە، خەباتێک کە بە شــێوەیەکی هاوشێوە، پێویســتە هەموو جومگــە و جیاوازییەکانــی ئــەم قەوارە جوغرافیاییە بگرێتەوە. کۆمەڵگایەک کە لە پتر لە سەد ساڵ لەوەپێشەوە بۆ گەیشتن بە ئازادی و بەرابــەری خەبات دەکا و بە نــوێ بوونــەوەی بنەما هــزری و بە پێی گەشــەی ئابووری و گۆڕانی کەرەسەکانی بەرهەمهێنان لە هێندێک قۆناغدا خەباتی چینی ناوینش لە ئارادا بووە، خەباتێک کە دەتوانێ هانــدەری ژنان وەک چینی تازە وەئاگاهاتووی ئەم کۆمەڵگایە بێ.

ســەرەڕای ئەم ناتەواوی و کێشــانەی کۆمەڵگای ئێران، ئاســتەنگەکانی بەردەم فێمێنیزمی ئێرانی و جۆری پێکهاتنەکەی دەتوانن ئەم سێ خاڵە بن:

یەکەم؛ ئیستبدادی سیاسی کە بووەتە هۆی ســاز کردنی بەربەســت لە بەردەم چالاکیی فێمێنیزمی ئێرانی و ئیزن نەدان بۆ کار کردن بە شێوەیەکی ئازاد و بەربڵاو.

دووهەم؛ جەهلی گشتی و پێکهاتەی باوک ســالاری کۆمەڵگا کە ئیزن بە ساز بوونی بەســتێنێکی گونجــاو بۆ چالاکیی فێمێنیستی نادات.

ســێهەم؛ کۆچی گشتیی بەشێکی زۆر لە ئافرەتانــی چالاک بۆ دەرەوەی وڵات و ساز بوونی دوو زینگەی جیاوازی چالاکیی ژنان کە ئاکامەکەی لێک تێنەگەیشــتنی ئەو دوو بەشــە و ساز نەبوونی یەکانگیری بە هــۆی دووری و جیوازیی بەســتێنی چالاکییەوە.(درویش پوور، ١٣٩١، ئینتێرنێت)

بــە لەبەرچاوگرتنــی ئەم خەســارانە فێمێنیزمــی ئێرانــی لــە بەســتێنی کۆمەڵایەتیی ئێراندا ژیــاوە و توانیویەتی لە هێندێک قۆناغدا دەســتکەوتی گشتی لە پێناو وشیار کردنەوەی ژنی ئێرانیدا بە دەســت بێنێ، بەڵام هەر وەک لە درێژەدا دەبینیــن هیچ یەک لــە قۆناغەکانی ئەم فێمێنیزمــە نەیتوانیوە پەیوەندیی لە گەڵ ژنــی پێکهاتە جیاوازەکانــی ئێراندا هەبێ یا کەڵکەڵەی ئەم بەشــە لە ئافرەتان ببێتە بابەتی ئــەم فێمێنیزمە. وەک گرینگترین خەســاری فێمێنیزمی ئێرانی، پێویســتە ئامــاژە بەوە بکرێ کە فێمێنیزم لە ئێراندا قــەت نەیتوانیــوە قەوارەیەکــی نەزەری و تیئۆریــک بۆخۆی دەســتەبەر بکات و حەولی فێمێنیستی تەنیا لە چوارچێوەی بزووتنەوەکاندا، بێ تیئۆری ماوەتەوە. دیارە هێندێک نووسراوە و وتار لە پەیوەندی لە گەڵ فێمێنیزمی ئیســلامی و جۆرەکانی فێمێنیزم بڵاو بوونەتەوە بەڵام ئەم حەولانە نەیانتوانیوە چوارچێوەیەکی نەزەریی باوەڕ پێکراو و بەهێز بن بۆ فێمێنیزمی ئێرانی.

پێنج بەرە لە پێنــج قۆناغی جیاوازدا بــۆ فێمێنیزمی ئێرانی بــاس دەکرێ کە هــاوکات لە گەڵ بــاس کردنی ئەم پێنج دەورەیــە پەیوەندییەکانی لە گەڵ بابەتی فێمێنیزمی کورد دەخەینە بەر باس.

بــەرەی یەکــەم؛ یەکــەم بــەرەی فێمێنیســتەکان ئافرەتانــی بەشــدار لە بزووتنەوەی مەشــرووتە لە ســەرەتاکانی ســەدەی بیســتەمدا بــوون کــە بێجگە لــە ویســتی ســەربەخۆیی، داواکارییــە سەرەکییەکانیان بریتی بوو لە؛ داواکاریی مافــی دەنــگ دان و گرفتەکانــی ژنان

له نێو بنەماڵه و به فەرمی ناسینی مافی خوێندنی ئافرەتان له نێو نیزامی پەروەردەدا. ئەم بەرەیه له سەرەتاکانی ورووژاندنی باسی مەشرووتەخوازییەوه سەریان هەڵدا و تا به دەسەڵات گەیشتنی ڕەزا شا بۆ ماوەی سێ دەیه حەولیان دا. لەم قۆناغەدا چالاکی ئافرەتان، بۆ گەیشتن به هێندێک ویست و داواکاریی دیار و تایبەت بوو، بۆیه دەکرێ بڵێین بزووتنەوەی ئەم نەوەیه بزووتنەوەیەکی «داواکاری تەوەر» بووە.(ئەحمەدی خوراسانی، ١٣٨٦، ٥١) لەم قۆناغەدا وەک له خوێندنەوه و سەرنجدان به جۆری تێکۆشانەکانیاندا دەردەکەوێ له بنەمادا هیچ پەیوەندییەک له نێوان ئەم بەرەیەی فێمێنیزمی ئێرانی و ژنی کورد و باقیی پێکهاتەکان له ئارادا نیه، دیاره لەو سەردەمەدا کورد له دوو سەنگەردا خۆی دەدیتەوە، تاقمێک که سەر به سەرۆک عەشیرەتەکانی باکوور و نێوەڕاستی کوردستان بوون به هۆی ئەوەیکه مەشرووتە دەتوانێ ئەم پێکهاتە کۆمەڵایەتییەی ئەوان تێک بدات و به زیانیان دەبێ دژایەتیی مەشرووتەیان دەکرد، بەڵام له لایەکی دیکەوە چینی شاری و مامناوەندی کوردستان و بەشێک له باشووری کوردستانی ڕۆژهەڵات هاوڕێ و هاوپەیمانی مەشرووتە بوون، که به لەبەرچاوگرتنی ئەم هاوڕێیەتیە، چاوەڕوان دەکرێ پردێک له نێوان ئەم بەرەیەی فێمێنیستەکانی ئێرانی و کوردەکان بکرێتەوە یا بابەتی ژنی کورد وەک بەشێک له ژنانی ئەسیری نەریتی پیاو سالارانەی ئەم بەشەی ئێران له بەرنامەکانیاندا بگونجێ، که ئەو شتە لەو قۆناغەدا نابیندرێ.

بەرەی دووهەم: ئەم بەرەیە له سەردەمی سەقامگیر بوونی دەسەڵاتی ڕەزاشادا سەریان هەڵدا. لەو کاتەدا «نوێخوازی» ببوە ئیدئۆلۆژیی حکوومەتی دەسەڵاتی ڕەزاشا و بەشێک له ویستەکانی ژنان لەم چوارچێوەیەدا جێی دەبۆوە. له ڕاستیدا «مۆدێرنیزم» و «نوێخوازی» پێش به دەسەڵات گەیشتنی ڕەزا شا وەک شێوە و ستایلێک له ژیان له لایەن ژنانەوە چاوی لێ دەکرا، بەڵام که ئەم واتایانە بوونە ئیدئۆلۆژیی حکوومەتیی ئەم نیزامە نوێیە، له نێوان فێمێنیستەکاندا که له قۆناغی پێشتردا یەکگرتوویی بوونی هەبوو، لێک ترازان ڕوویدا، بەشێکیان پەسیو بوون و له مەیدان چوونە دەرێ، بەشێکیان له چوارچێوەی گوتاری دەسەڵاتدا درێژەیان به چالاکی دا و بەشێکی دیکە وەک ڕەخنەگرانی ئەم جۆرە لە مۆدێرنیزمی داسەپێندراو، تێکەڵ بە جەریانە سیاسییەکانی ئەو سەردەم بە تایبەت لە ساڵەکانی ١٣٢٠تا ١٣٣٢ بوون.(هەمان، ٥٢) لەم سەردەمەدا مۆدێرنیسم و گوتاری ناسیۆنالیستی ڕەزا شا نە تەنیا نەیدەتوانی هیچ بەهرەیەک بە کورد بگەیەنێ بەڵکوو حەول بۆ هاوشێوەسازیی ئێران و ئاسیمیلە کردنی پێکهاتە جیاوازەکانی ئەم وڵاتە لە سەر بنەمای ناسیۆنالیسمی قەومی کەوناراخوازی ڕەزاشا، ستەمێکی سازماندراو و نوێی بەسەر کورد و ژنی کورددا سەپاند. کە ئەوە دەیتوانی بۆخۆی بەردی بناغەی پەیوەندیی فێمێنیزمی فارس، بە تایبەت ڕەخنەگرانی باڵە حکوومەتییەکە لەگەڵ ژنی کورد ساز بکات، کەچی هیچ نیشانەیەک بۆ هاوکاری یا کەڵکەڵەی فێمێنیزمی فارس یا جەریانە سیاسییەکان بە نیسبەت ژنانی کوردەوە نابیندرێ. ئەگەرچی هەر لەم سەردەمەدایە کە کۆماری کوردستان و یەکەمین ڕێکخراوەی ژنانی کورد دادەمەزرێ و پاشانیش لە نێوان حیزبی دێموکرات و حیزبی توودەدا پەیوەندیەکی

باشـــی هاوکاری شـــکڵ دەگـــرێ بەڵام هەرگیز ئـــەوەش نابێتـــە دەلاقەیەک بۆ هاتنە ژووریێ پرســـی ژنی کـــورد بۆ نێو بەرنامەی تووده، وەک نیوەی کوردستانی ژێر دەســـتە، کە ئێستا بە بۆنەی ڕوانگەی نوێخوازانەی دەسەڵاتی پەهلەویەوە تووشی ســـتەمێکی دیکەش بووە. ئەم ســـەردەمە کە ســـەرەتای ژیانی سیاســـیی کورد لە چوارچێوەی گوتارێکی مۆدێڕن و لە سەر بنەمای حیزبایەتیدا بوو، توانیی هەنگاوی یەکەم بۆ باس کردن لە پرســـی ئافرەتان هەڵبهێنێتـــەوە بـــەڵام ئەوە بـــە مانای شـــکڵ گرتنی گوتاری فێمێنیزمی کورد بۆ ســـڕینەوەی ستەمی ڕەگەزایەتی نەبوو، بەڵکوو ئەو حەوڵە لە قەوارەی بزووتنەوەی نەتەوایەتی و دژ بەو ستەمەدا بوو.

بەرەی ســـێهەم؛ بە هـــۆی بارودۆخی کۆمەڵایەتیی ســـەردەمی محەممەدڕەزا شا، لە دەیـــەی ٤٠ی هەتاوییەوە بزووتنەوەی ژنـــان بە ناچاری بە دوو ڕەوتی گشـــتیدا دابەش بوو. بەشێکیان پێداگرییان لە سەر گۆڕینی هێندێک یاسای دژی ژن لە ڕێی پێکهاتـــە حکوومەتییەکان و لە ئاســـتی نێونەتەوەییەوە کرد. بەشـــەکەی دیکە بە مەبەســـتی گەیشتن بە ژیانێکی عادڵانەتر بۆ خۆیان (خۆیەک کە زۆر جەخت لە سەر شوناســـە ژنانەکەی نەکرابـــوو بەڵام دیارە هێندێک نیگەرانی لە ئارادابوو) تێکەڵ بە ڕێکخراوە سیاسییەکانی ئەو سەردەم بوون بۆ ڕووخاندنی ســـەرجەم ئەو دەســـەڵاتە سیاسییە. شـــێوەی چالاکیی بزووتنەوەی ئەم بەرەیە «ئیدئۆلۆژی تەوەر» بوو. لە بری ویســـت و داواکارییە جیاوازەکانی خۆیان، ئیدۆلۆژییە جۆراوجۆرەکان، بوونە ناوەندی چالاکیـــی ئەم ژنانـــە. هەر بـــەم هۆکارە بەربەرەکانێ و تەنانەت دژایەتییش کەوتە نێو ژنانی چالاکەوە و بزووتنەوەی ئافرەتان لەم ســـەردەمەدا تووشی دابڕان لە ویستە سەرەکییەکانی خۆی بە بۆنەی تێکەڵ بون بە ئیدئۆلۆژییە سیاسییەکانەوە بوو.(هەمان)

دیارە وەک دەبینین ئەم قۆناغە سەردەمی شـــکڵ گرتنی بزووتنەوە سیاســـییەکانی ئێرانە بـــە دژی حکوومەتـــی پەهلەوی و بە پێـــی جیاوازیی حیـــزب و لایەنەکان، جیاوازی لە نێوان گوتاری فێمێنیســـتیی ئافرەتانـــی ئێـــران پێکدێ و لـــە لایەکی دیکەشـــەوە فێمێنیزمـــی حکوومەتییش درێژە بە ژیانی خۆی دەدا. لەو سەردەمەدا کوردســـتانیش تووشـــی گۆڕانکارییەکی پتر بە نیســـبەت دەورەی ڕەزا شا دەبێ و جیلێکی نـــوێ لە خوێندکارانی ژنی کورد دێنە گۆڕەپانـــی کۆمەڵایەتییەوە و دەبنە ئەو هێزەی کە دواتر تێکەڵ بە شۆڕشـــی ســـاڵی ٥٧ دەبن. لەو سەردەمەشدا هیچ نیشـــانەیەک لە کەڵکەڵـــەی فێمێنیزمی ئێرانی بە هەر دوو باڵی حکوومەتی و دژی حکوومەتییەوە نابیندرێ، بەڵام بەرنامەی نوێـــی پەروەردەی دەســـەڵات توانیویەتی گۆڕانکارییەک لە قـــەوارەی کۆمەڵایەتیی کوردستان و ژنانی کورددا پێک بێنێ کە ئەوە هـــەم لە باری فیکرییـــەوە ڕوویدا و هەم لە باری ڕواڵەت و ستایلی ژیانی ژنی کوردەوە، بە تایبـــەت چینی ماماناوەندی شـــار. بەڵام ئـــەوە نەیتوانـــی ببێتە هۆی ئەوەیکە بزووتنەوەی ســـەربەخۆی ژنانی کورد پێک بێ یا ببێتە هۆی پەیوەندیەکی ئۆرگانیک لە گەڵ ڕەوتی ئافرەتانی ناوەند.

دیـــارە ڕەنگە تاک و تـــەرا هەبووبێ ژنی کورد خـــۆی لەو بازنەیـــەدا وەک تاکێک دیبێتەوە بەڵام کێشـــەی ســـتەمی چەند قاتی ژنانە لە ژنی کوردی ژێر هێژموونیی دەســـەڵاتی پیاوســـالارانە و حکوومەتـــی پاشـــایەتی لـــە لایەک و مـــەودای زۆری چینایەتیی نێوان ژنی ماماناوەندی شـــاری و لادێیی نەبـــووە هەوێنی بزووتنەوەیەکی تایبەت بە ئافرەتان و تەنانەت بزووتنەوەی

نەتەوەییش نەیتوانی پرسی ژن وەک یەک لە داڵە گرینگەکانی گوتاری سیاسیی خۆی بخاتە بەرنامەوە.

بەرەی چوارەم؛ ئەو فێمێنیستانە لە خۆ دەگرێ کە دوای شۆڕش و بە تایبەت دوای شەڕ، بە هێنانە گۆڕێی پرسی ژنان و بابەتە تێئۆریکەکانی پەیوەندیدار بە فێمێنیزمەوە، بە شێوەیەکی بەربڵاو لە کۆمەڵگادا دەستیان کردەوە بە چالاکی. «شوناسخوازی» بنەمای چالاکیی ئەم قۆناغە بوو. فێمینیسم وەک شێوە ڕوانینێکی سەربەخۆ لەم دەورەیەدا پێک هات، «شوناسخوازی» لە ژێر ناوی «فێمێنیزمی سوسیالیستی»، «فێمێنیزمی لیبراڵ»، «فێمێنیزمی ئیسلامی» و سنوورەکانی نێوان ئەوانە بە مەبەستی پێکهاتنی «شوناسە سەربەخۆکان» هاتە مەیدانی چالاکییەوە. بە هۆی ئەوەیکە لەو دەورەیەدا فێمێنیستەکان هەڵگری قورساییی گرفتەکانی پاش دوو قەیرانی شۆڕش و شەڕ بوون، بە دووی دۆزینەوەی شوناسێکی سەربەخۆوە بوون تا سەربەخۆیی خۆیان لە ڕەوتەکانی دیکە ڕابگەیەنن. هەڵبەت بەشێک لە بەشدارانی ئەم سەردەمەی بزووتنەوەی فێمێنیستی، کەسانێک بوون کە پێیان وابوو دوای شۆڕش کڵاویان چووەتە سەر و نە تەنیا دەستکەوتێکیان نەبووە بەڵکوو پاشەکشەیەکیش ڕووی داوە، بۆیە بە دووی دیتنەوەی شوناشێکی تایبەتەوە بوون.(هەمان، ٥٣) لە ڕاستیدا ئەم قۆناغە گرینگترین سەردەمی بزووتنەوەی مافخوازیی گەلی کورد لە خۆی دەگرێ کە بۆ یەکەم جار لە مێژووی ئەم گەلەدا، ژن وەک سووژەیەک بە دوای ئارمان و ویستە نیشتمانییەکانیدا دەچێ و خەبات بۆ گەیشتن بە مافی نەتەوەیی، بەشێک لە سووژەیی ئەو وەک مرۆڤێکی سەربەخۆ پێکدێنێ، دیارە لەو سەردەمەشدا نە حیزب و ڕێکخراوە نەتەوەییەکان نە جەریانە مارکسیستەکان کە شەپۆلی دووهەمی فێمێنیزمی جیهانی پێی لە تێئۆرییەکانی ئەواندایە، نەیانتوانی بابەتی ژن وەک چەمکێکی سەربەخۆ بخەنە گوتاری سیاسیی ڕێکخراوە و خەباتی خۆیانەوە و ژن وەک بەشێک لە پێکهاتەی ئەوان چ ڕەوتی چەپ و چ نەتەوەیی حوزووری هەبوو، بەڵام ئافرەتی کورد وەک نیوەی کۆمەڵگای ژێر ستەمی کوردی بەرەنگاری ستەمی نەتەوایەتی و چینایەتی ببۆوە و لەو ڕێگایەوە حەولی سڕینەوەی ستەمی ڕەگەزایەتیی دەدا، بەڵام ئێستاش لە ڕوانگەیەکی پیاوانە و لە قەوارەی بزووتنەوەی نەتەوایەتیدا. لە وەها دۆخێکدا کە ژنی کورد بە خۆئاگاییەکی مێژوویی لە قەیرانەکانی دەورووبەری گەیشتبوو، فێمێنیزمی ئێرانی نە تەنیا حەولی نەدا بۆ وەسڵ کردنەوەی شوناسی ئافرەتی کورد بەو شوناسە لێ ون بووەی کە دوای شۆڕش و شەڕ بە دوایدا دەچوو، بەڵکوو دیسان پرسی ژنی کورد وەک بەشێک لە کۆمەڵگای ئێرانی دواکەوتوو، کە تووشی سێ و بگرە زیاتری ستەمی کۆمەڵایەتییە، کەوتە پەراوێزەوە. ئەو فێمێنیزمە نە تەنیا پێی لە واقعیی کۆمەڵگای ئێراندا نەبوو کە کوردستانیش بەشێکی ئەو واقعییەتە بوو، بەڵکوو بە دابەزاندنی پرسی ژنی ئێرانی تەنیا بە پرسی چینی مامناوەندی فارسی ئێران، لە ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیزم لە وڵاتانی چەند پێکهاتەیی دوورکەوتەوە، دوورکەوتنەوەیەک کە خەسارەکەی دەبێ بە ئاستی دوورکەوتنەوەی کورد و باقیی نەتەوەکانی دیکە لە ناوەند مەزندە بکرێ. ئەم قۆناغە بۆ ژنی کورد گرینگترین سەردەمە، چون یەکەم ئەزموونی بەشداریی ڕاستەوخۆ لە بزووتنەوەی نەتەوایەتیدا ڕوو دەدا و ئەوەش لە سەر خۆئاگاییەکی نوێیە

کە ئەم ئافرەتانە پێی گەیشتوون، دیارە بابەتی ژن لە حیزبە شۆڕشگێڕەکانیشدا هاتۆتە بەر باس و وەک پرسێک لێی ڕوانراوە بەڵام هەر وەک باس کرا هەرگیز ژن لە ڕوانگەی ژنانەوە بۆ چارەسەری پرسەکانی خۆی و پرسی نەتەوەیی نەچوو، بەڵکوو ئەوە لە ڕوانگەی پیاوێکی شۆڕشگێڕی کوردی نەتەوەییەوە ڕوویدا و ڕوانگەی ژنی شۆڕشگێڕی کوردی ناو ئەو حیزبانە و دەرەوەی ئەو بازنەیەش هەر پیاوانە بوو.

بەرەی پێنجەم: ئەم بەرەیە کە بە لایەنگرانی «کەمپەینی یەک میلیۆن واژۆ» پێناسە دەکرێن، بە ڕاگەیاندنی ویستەکانیان لە چوارچێوەی ئەم کەمپەینە و کاری هاوشێوە لە گۆڕەپانی گشتیی کۆمەڵگادا دەرکەوتوون. چەشنی دایەگەورەکانیان لە سەردەمی مەشرووتەدا بەرەیەکی «داواکاری تەوەر»ن، ئەگەر بەرەی سێهەم بەرەیەکی «ئیدئۆلۆژی تەوەر» و بەرەی چوارەم جیلێکی «شوناس تەوەر» بوون، لە بەرەی پێنجەمدا دیسان لەگەڵ نەوەیەکی «داواکاری تەوەر» ڕووبەڕووین. ئەگەرچی داواکاریی بەرەی یەکەم بە پەیرەوی لە بارودۆخی جیهانی و بە شێوەیەکی نائاگایانە ڕوویدا، بەڵام لەم سەردەمەدا بە هۆی دۆخی نوێی ژیانی ژنان و تیئۆرییە فێمێنیستییەکان، ئەم داواکارییانە لە ئارادان. ئاراستەی پتری هزری بەرەی پێنجەم ئیدۆلۆژیک نیە و سیاسەتی ژیانی خۆی لە بارودۆخی عەینیی ژیانی ڕۆژانەدا دەبینێتەوە و دوور لە دەسەڵات و پێکهاتەکانی، خەریکی ئەکتی سیاسی و کۆمەڵایەتیە. ئەم بەرەیە لە لایەکەوە ئەزموونی هەشت ساڵی دەورانی ڕیفۆرمی هەیە و لە لایەکی دیکەوە ڕۆڵەی سەردەمی ئینتێرنێت و ماهوارەیە و ناتوانێ لەو قەوارە ئیدئۆلۆژیکییەی پێشوودا بمێنێتەوە.(همان، ۵۵-۵۳).

ئەگەرچی ئەم بەرەیە لە فێمێنیزمی ئێرانی سەربەخۆتر لە جیلەکانی دیکە سەری هەڵداوە و پتر لە هەموویان دەرکەوتەی کۆمەڵایەتیی هەیە و لێکەوتەکانی دیار و بەرچاون، بەڵام جگە لە مافێک کە بۆ ئیرادەی شارستانییەکان (لە چوارچێوەی تیئۆریی مرکز-پیرامون) لە بەرانبەر ناوەندا ڕەچاو کراوە ئەویش لە بەشێک لە کتێبی «بزووتنەوەی یەک میلیۆن واژۆ ڕەوایەتێک لە نێوەوە»، وەک بنەمای تیۆریکی ئەم کەمپەینە و بە گشتی ئەم بەرەیە، هیچ شتێک بە قازانجی کورد و پێکهاتە جیاوازەکانی ئێران بەدی ناکرێ. دیارە ئەم بەرەیە بە دروشمی واقعبینی هاتۆتە مەیدانەوە بەڵام ئەم ڕوانینە ئێستاش نەیتوانیوە کورد و ژنی کورد وەک بەشێک لەم واقعییەتەی ژنانی ئێران قەبووڵ بکات. ئەم بەرەیە کە تا ئێستاش درێژەی هەیە کەوتۆتە دەورانێکەوە کە ئیدی ژنی کورد نە تەنیا ئەزموونی خەباتی شۆڕشگێڕانەی شاخی هەیە، بەڵکوو لە مەیدانی مەدەنی و وەک بەشێک لە ژنی کۆمەڵگای جیهانی حزووری بووە و دەریخستووە کە دەتوانێ سووژەیی خۆی بە دونیا و کۆمەڵگای ئێران بسەلمێنێ و پێناسەیەکی نوێ لە ژنی کورد، وەک ژنێک کە شوناسێکی چەندفاقی هەیە و لە ژێر کاریگەریی ئەو چەندفاقیەتییەدا و ستەمە چەند لایەنەیەدا کە بە سەریدا ڕەوا دەدرێ، بوونی هەبێ. تەنانەت لە وەها دۆخێکدا فێمێنیزمی ئێرانی نەیویستووە یا نەیتوانیوە ئەم سووژە تازە وە خۆئاگا هاتووە ببینێ و کەڵکەڵەکانی خۆی لە سەر بەشێک لەم واقعییەتەی کۆمەڵگای ئێران کە کورد بەشێکی گرینگێتی دامەزرێنێ.

فێمێنیزمی ڕەش و چوارچێوەیەک بۆ فێمێنیزمی کورد

کورد یەک لەو پێکهاتانەی کۆمەڵگای

ئێرانە کە چەند جیاوازیی لە گەڵ ناوەند هەیە کە بوونەتە هۆی ئەوەیکە وەک نەتەوەیەک بە شوناسی چەندفاقەوە لێی بڕوانرێ، دیارە ئەگەر کورد خاوەن کیان و دەوڵەتێکی سەربەخۆ و تایبەت بوایە، ئەم جیاوازییانە نەیدەتوانی ببێتە هۆکارێک هاوشێوەی ئەوەی ئێستا بۆ کورد لە چوارچێوەی وڵاتە فرە پێکهاتەکاندا لە ئارادایە. بە پێی ئەم ڕاستییە کورد وەک ڕەش پێستەکان لە نێو وڵاتە سپی پێستەکاندا کە چەند شوناسی جیاوازیان هەیە، چەند شوناسی جیاوازی لە نێو کۆمەڵگای ئێراندا هەیە. دیارە جۆری فێمێنیزمی ڕەش، بۆ نارەزایەتی بەرانبەر بە ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیزم سەری هەڵدا، جۆرێک لە بزووتنەوەی ژنان کە هەڵقوڵاوی دۆخی تایبەتی خۆیان بوو، فێمێنیزمی ڕەش بە پێی ئەوەی کە لەسەر بنەمای چەندفاقە بوونی شوناس و ستەمی چەند لایەنە دامەزراوە، دەتوانێ بنەمایەکی باش بێ بۆ فێمێنیزمی کورد. ئەوە لە حاڵێکدا دەکوترێ کە بە لێکدانەوەی پتر لە سەد ساڵ تەمەنی فێمێنیزمی ئێرانی، هیچ خاڵێک بەدی ناکرێ کە ئافرەتانی کورد، خۆی تێدا ببیننەوە و لە بنەمادا ئەم فێمێنیزمە، کەڵکەڵەی ئەم پێکهاتەیەی ئێران بەو شوناسە تایبەتەوەی نییە. فێمێنیزمی ئێرانی وەک فێمێنیزمی نەتەوەی سەردەست نە تەنیا حەولی ئەوەی نەبووە بۆ پرسی ژنی کورد کە لە ژێر باری ستەمی ڕەگەزایەتی، نەتەوایەتی و چینایەتیدایە بەرنامەیەکی هەبێ، بەڵکوو بە دابەزاندنی پرسی ژنی ئێرانی تەنیا بە ژنی فارسی چینی مام ناوەندی شار، بۆتە هۆی پەراوێز کەوتنی پرسی ژنی کورد و بۆخۆی وەک داپڵۆسێنەری ئەوان ڕۆڵی گێڕاوە. کەواتە ئافرەتی کورد لە چوارڕێیانی ستەمە جۆراوجۆرەکاندا گیرۆدەی ئینتێرسێکشناڵیتیەکی تایبەتە کە لە هەر چوار لاوە تووشی چەوساندنەوەیە و ئاستی کاریگەریی ئەم ستەمانە لەسەر ڕەوانی ژنی کورد چەند قاتە و ئەم ترافیکە کە بەرهەمی ستەمی هەمەلایەنەیە، لە ئەگەری تێکەڵ بوون بە ڕەوتی سەرەکیی فێمێنیزمی ئێرانیشدا چارەسەر ناکرێت، بەڵکوو بۆ دەرباز بوون لەم بارودۆخە و سەرکەوتن بەسەر ئەو ستەمە چەند فاقەیەدا، پێویستە جۆرێک لە فێمێنیزم سەرهەڵبدا کە ئەم تایبەتمەندیانەی هەبێ:

یەکەم؛ گوتاری ئەم فێمێنیزمە دەبێ لە پلەی یەکەمدا ڕووبەڕووی کۆمەڵگای باوک سالاری خۆی بێت و حەول بدا بۆ شکاندنی ئەو داب و نەریتانەی کە ژن لەوێدا ئۆبژەیەکی دەست و باڵ بەستراوە و بەردەوام لە ژێر قەزاوەتی ئەم نەریتانەدایە.

دووهەم؛ ئەم فێمێنیزمە دەبێ گوتاری خۆی لە چوارچێوەی شکاندنی یاسا پاشکەوتوەکانی دەسەڵاتی زاڵی ناوەند مەفسەلبەندی بکات و حەول بدات بۆ دەرباز بوون لەو یاسایانەی کە فێمێنیزمی ناوەندیش ڕووبەڕووی وەستاوە، لێرەدا لە گەڵ فێمێنیزمی ناوەند لە یەک سەنگەردا دەتوانن یەک بکەون.

سێهەم؛ فێمێنیزمی کوردی لە قەوارەی چینی مامناوەند و باڵادەستی کۆمەڵگا بێتە دەرێ و چین و توێژەکانی کۆمەڵگای کوردی بە تایبەت چینی ژێر دەستی ئەم کۆمەڵگایەش بخاتە ژێر چەتری خۆیەوە، چون بەشێکی ئەم خەباتە بۆ ڕزگار بوون لە ستەمی چینایەتییە.

چوارەم؛ فێمێنیزمی کوردی پێویستە هێژمۆنی فێمێنیزمی ناوەند بشکێنێ و وەک کۆمەڵگایەکی چەند شوناسی بە شوناسی تایبەتی خۆیەوە بەرگری لە ماف و ویستەکانی خۆی بکات و وەک ژنی کورد بە ڕوانگەیەکی ژنانە و کوردانەوە

پێناسەی فێمێنیزمی سەردەم بکات.

پێنجەم؛ فێمێنیزمی کورد ئەگەرچی وەک بەشێکی بزووتنەوەی نەتەوەییی ماف خوازانەی کورد، دەبێ لە مەیداندا بێ، بەڵام بەو مانایە نییە خەبات بۆ مافی خۆی وەک ئافرەتێکی ژێر چەپۆک، پاشکۆی ئەم بزووتنەوەیە بێ، بەڵکوو هاوکات و هاوڕێ لە سەر ویستە حقوقی، کۆمەڵایەتی و ئینسانییەکانی خۆی ڕاوەستێ و بزووتنەوە فێمێنیستییەکەی گرێدراو و هاوکات لە گەڵ بزووتنەوەی نەتەوەیی دژ بە ستەمی نەتەوەیی بێ.

شەشەم؛ لە ڕاستیدا ڕوانین بۆ قەیرانەکان، لێکدانەوەی قەیرانەکان، دۆزینەوەی ڕێگا چارە بۆ چارەسەری قەیرانەکان، دەبێ لە چاوێکی ژنانەوە بێ و ئەو فێمێنیزمە لە سەر عەقڵییەتی ژنانە بە هەموو تایبەتمەندییەکانیەوە دابمەزرێ بۆ سڕینەوەی ئەم چەند جۆرە ستەمەی کە لەسەریەتی.

ئەوە ڕوانگەی فێمێنیزمی ڕەش یا لە ڕاستیدا فێمێنیزمی پێکهاتەکان بە شوناسی چەندفاقەوەیە کە دەتوانێ بۆ فێمێنیزمی کورد وەک پێکهاتەیەکی فرە شوناس بەکەڵک بێ.

ئاکام

بە لەبەرچاوگرتنی ئەم دۆخەی کە ئێستا بزووتنەوەی کورد لە سەر دەستی جەریانە نەتەوەیییەکان تێیدایە و ئەو ڕەوتەی ژنی کورد وەک تاکێک لە کۆمەڵگای ژێر ستەمی ئێراندا لەگەڵی ڕووبەڕوویە، شتێک بە نێوی بزووتنەوەی ئافرەتانی کورد لە چوارچێوەی فێمێنیزم و تیئۆرییە فێمێنیستییەکان لە ئارادا نییە. دیارە ئافرەتی کورد ڕێگایەکی دوور و درێژی پێواوە تا وەک سووژەیەک دژ بە ئۆبژەییی مێژوویی خۆی سەرهەڵبدا و لە مەیدانی خەباتی شۆڕشگێڕانە و مەدەنیدا سەربەخۆییی خۆی بسەلمێنێ. بەڵام لەم ڕێیەدا نە کۆمەڵگای کوردی و نە بزووتنەوە نەتەوەیییەکەی بەو ڕادەیە لە گەشەسەندوویی نەگەیشتبوو کە ژن لەویدا بەشێک لەو ڕەوتە نەبێ، بەڵکوو شوناسێکی جیاوازی هەبێ و بە ڕوانگەیەکی ژنانە و تەحلیلی ژنانە و وەڵامی ژنانەوە بۆ پرسەکانی کۆمەڵگاکەی بچێ. ئەگەر ژن دەبێ بوونی کاریگەری لەو بزووتنەوەیەدا هەبێ، پێویستە وەک کاراکتەرێکی سەربەخۆی ژنانە و لە ڕوانگەی ژنانەوە دژ بە ستەمە جۆراوجۆرەکان و بەتایبەت ستەمی نەتەوایەتی ڕابوەستێ. هەڵبەت جیا کردنەوەی ئەم دوو شتە لە یەک و قایل بوونی ئەم ڕۆڵە سەربەخۆیە لە سەر دەروونناسیی ژنانە بۆ ئافرەتان کارێکی دژوارە، وەک باربارا ئیسمیت دەڵێ: «واتای هاوکاتی ستەمەکان ئێستاش یەک لە دژوارترین پرسەکانی فێمێنیزمی ڕەش بۆ تێگەیشتن لە حەقیقەتی سیاسییە، کە من پێم وایە یەک لە گرینگترین بنەماکانی تیئۆریی ئیدئۆلۆژیکی ئەندێشەی فێمێنیزمی ڕەشە».

سەرچاوەکان

-احمدی خراسانی، نوشین. جنبش یک میلیون امضا روایتی از درون. ۱۳۸۶، تهران.

-اسمیت، شارون و امین حصوری و نیما کوشیار. فمنیسم سیاه. ۱۳۹۳، بی جا، انتشارات پروسه

-درویش پور، مهرداد. فمینیسم در ایران و چالش های پیش رو. ۱۳۹۱، اینترنت;(radiofarda.com)

-ریتزر، جرج. نظریه های جامه شناسی در دوران معاصر. ترجمه ی محسن ثلاثی. ۱۳۸۱، تهران، انتشارات علمی.

-فریدمن، جرج. فمینیسم. ترجمه ی نوشین احمدی خراسانی و دیگران. ۱۳۸۳، تهران، توسعه.

-مگی، هام و سارا گمبل. فرهنگ نظریه های فمنیستی. ترجمه ی فیروزه ی مهاجر، نوشسین احمدی خراسانی و فرخ قره داغی، ۱۳۸۲، تهران، نشر چشمه.

-مشیرزاده، حمیرا. از جنبش تا نظریه ی اجتماعی: تاریخ دو قرن فمنیسم. ۱۳۹۰، تهران نشر و پژوهش شیرازه.

«فێمینیزمی سروشت بڕوا و سروشتی ژنانە»
لە ئوستوورەوە بۆ ژیانی مودێڕن

ڕابوون کوردستانی

لە دونیای ئەورۆدا، بە دوو هۆکار گەڕانەوە بۆ سەر ئەو باسە پێویستە کە لە ڕابردووی دووردا چۆنیان لە ژن ڕوانیوە و جودا لەوە پێگە و جێگەی ژن لە کۆمەڵگادا چۆن بووە. لە لایەکی دیکەوە، ئەوەش گرینگە کە بەراوەردی ئەو ڕابردووە دوورە لە گەڵ ئێستا بکەین و بزانین ئێستا سیستەمە سیاسی و کۆمەڵایەتییە سەپاوەکان، چۆن بۆ ژن دەڕوانن و چالاکانی ئەو بوارە ئاسۆیەکی کە دیارییان کردووە کامەیە.

پوختەی بابەت

لە توێژینەوەکانی ئێستادا، دەکرێ ئاوڕ لە دەقە کەوناراکان بدرێتەوە بۆ ئەوەی بتوانین هێندێک یاسا و ڕێسایان لێ بدۆزینەوە کە بۆ شیکاریی ژیانی ئێستای مرۆڤ لەبار بن. لە لایەکی دیکەوە هەر ئەو دەقانە لە زۆر بواری سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتوورییشدا، بۆ شیکردنەوەی دۆخی ئێستا و خوێندنەوەیەکی بەراوەردکارانە دەکرێ کەڵکیان لێ وەربگیرێ. لەو دەقەدا حەول دراوە ئاوڕێک لە ئوستوورەی «گیلگەمێش» بدرێتەوە. ئەو لایەنە لەو ئوستوورەیە بخرێتە بەر باس کە پەیوەندیی بە دەسەڵات و ژن و سروشتەوە هەیە. لە ئاکامدا جێگە و پێگەی ژنان لە ئوستوورەکەدا دەستنیشان کراوە و ڕادەی کاریگەرێتیی ئەوان لە دەسەڵاتی سیاسی و کولتووریدا خراوەتە بەرباس. لە لایەکی دیکەوە باس لە سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ئێکۆفێمێنیستی یان فێمێنیستی ژینگەبروا کراوە. لەو ڕوانگەیەشدا پەیوەندیی ژن و سروشت و دەسەڵاتی پیاوانە خراوەتە بەرباس و وەک پێک گرتنیش خاڵە هاوبەشەکانی ئێکۆفێمێنیزم و ئوستوورەی گیلگەمێش لە بابەت ڕوانگە و جێگە و پێگەی ژنەوە خراونەتە بەر باس.

وشە سەرەکییەکان

ئێکۆفێمێنیزم، فێمینیزمی ژینگەبروا، دەسەڵاتی پیاوانە، دەسەڵات بەسەر جەستەدا، چەوساندنەوە، سروشت، چارەنووسی هاوبەش، گیلگەمێش

ئەو نووسینە دەیهەوێ بۆ باسی یەکێک لە کەڵکەڵەکانی دونیای مودێرن و دوامودێرن، بە دوای خاڵێکی دەستپێکدا بگەڕێ. بەو هۆیە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئوستوورەکانی کەونارا. ڕەنگە هیندێک پرسیار بورووژێن. بۆ وێنە مەگەر دەکرێ ئێستا لە سەر بنیاتی ڕابردوو بژێنینەوە؟ ئایا ئەو ڕابردووە هەرە دووره، ڕادەگوێزرێتە ئێستا یان ئەو سەردەم وەک خوازەیەک دەبینین و ئێستای لەگەڵ بەراوەرد دەکەین و دەچینە بنج و بناوانییەوە بۆ ئەوەی بیرۆکەیەکی نوێی لە ناخەوە هەڵێنجین.

دۆزینەوەی ڕۆڵی ژن لە جیهانی ئێستادا چ پەیوەندیی بە ڕابردووەوە هەیە؟ مەگەر بەردەوام و بە درێژایی مێژوو دۆخی ژن لە خراپییەوە بەرەو باشی نەچووە؟

دیارە وڵامی لۆژیکی و چاوەڕوانکراو بۆ ئەو پرسیارە ئەوەیە کە دیارە بە پێی پێشکەوتنی دونیا و مرۆڤ و کۆمەڵگا، دۆخی ژن لە خراپییەوە بەرەو باشتر بوون چووە و ئێستا بۆ هاوشێوەیی و هاوسەنگی لەگەڵ پیاوان لە کەشێکی جودا دەگەڕێ.

پرسیاری دیکە ئەوەیە ئایا ژن لە ئێستادا، توانیویە لە کام بواردا هاوسان و هاوسەنگی پیاو بێ؟ دوابەدوای ئەوەش دەکرێ پرسیار بکرێ ئایا ژنان لە ڕاستیدا دەبێ هاوسەنگی پیاوان بن یان دەبێ سەنگ و کێشانە و پێوانەی خۆیان هەبێ؟ ئەگەر وڵام ئەرێیە، ئەو بوارانەی ژن دەتوانێ لەویدا بە ڕبەی خۆی بپێوی و ئەسپی خۆی تاودا کامانەن»؟

ئەو باسەش خوێنەر بەرەو نادیارێکی دی دەبا؛ ئایا ژنان سروشتێکی جیاوازیان هەیە؟ بە هەر دوو باری ئەرێ و نادا. ئەی ئەو ڕەگەزە کە لانیکەم لە ئێستادا کێشەکانی لەسەر زۆر مێزی کێشە و وتوێژ و ململانێدا دێنە ئاراوە، چ پەیوەندییەکی لە گەڵ وێرانکاری و ئاوەدان کردنەوەی سروشت هەیە؟ سروشتی ژن و سروشت لە کوێ سنووریان لێک دەگەڕێتەوە و تا کوێ ئاوێتەی یەکن؟

□

دوا بە دوای ئەو پۆلە پرسیارە کە پێویستە وڵامی هێندێکیان بە دروستی دەست بخەین و بە پێی وڵامی ئەوان بەشێکی دیکەیان ئیتر پێویستیان بە وڵام نامێنێ، لە یەکێک لە

کۆنترین دەقەکانی بە جێماو لە مرۆڤ واتە دەقی «گیلگەمێش»ەوە دەست پێ دەکەین.

لە سوالەتی یەکەمی گیلگەمێشدا ئاوا نووسراوە:

گیلگەمێش ئەویندار بۆ لای گراوییەکەی خۆی ڕێ نادا. ناهێڵێ کچی گەورە پیاو بگاتە دەست پاڵەوان ... ئەوان دادی خۆیان دەبەنە بەر دەرگای خودایانی ئاسمان و خودایانی ئورووکی پیرۆز و هاوار و لیللا دەکەن:

«ئێوە کەڵەگای وەحشیتان ئافراند. هەروەها شێری باڵدارتان ئافراند؛ خواوەندگارمان گیلگەمێش لە هەمووان بە تواناترە، لێ هاوسەرینێکی بۆ نادۆزرێتەوە. ئەو جووتی خۆی وەدەست ناخا. دەسەڵاتی بەسەرماندا لە تاقەت و تواناییماندا ناگونجێ. ناهێڵێ هیچ ئەویندارێک گراوییەکەی خۆی لە ئامێز وەربهێنێ و ئیزن نادا کچی پیاوی بە هێز و گورد، بگاتە دەستی مێردی خۆی.»(شاملو: ١٣٩٤:٢٢٦)

لە سەرەتای ئەو چیرۆکەدا، دەسەڵاتێک لە کەسایەتیی گیلگەمێش وێنا کراوە کە تواناییەکی لەڕادەبەدەری بۆ کۆنترۆڵی هەرچەشنە جووڵە و پەیوەندییەکی جومگەکانی کۆمەڵگا هەیە. تەنانەت خۆی لە پەیوەندییە تاکە کەکەسییەکان هەڵدەقورتێنێ و کۆمەڵگای شاری ئورووک کە خەریکە بنیات دەنرێ بە دەستییەوە وەزاڵە دێن. بە دەست سیستەمێکی هەمووشت ویست و تۆتالیتێر، بە دژی کەسێکی «شا-خوا-چەوسێنەر» کە تەنانەت ژن و مێردان لێک دەکا و ئارەزووی بۆ دەسەڵاتی زێدەتر پاراو نابێ. ئەو باسەش لەوەرا دەردەکەوێ کە سەرەڕای هەموو ئەوانە، بەردەوام دووپات دەبێتەوە کە «لێ هاوسەرینێکی بۆ نادۆزرێتەوە» و چێژی دەسەڵات و دونیای بەو هەموو زەبروزەنگەوە، هەر ئۆخژن ناخاتە دڵ و دەروونی.

لە بەرانبەر ئەو «پیاوە» کە یەک لەسەر سێی لەش و لاری مرۆڤ و دوو لە سەر سێی خودا بوو، (هەمان سەرچاوە: ٢٢٦) لە سیستەمی خودایانەی ئوستوورەییدا، چ ڕێگایەک بۆ داگەرانی گیلگەمێش بەرەو خەڵکی و هێور بوونەوە خراوەتە ڕوو؟ ئەو سیستەمە ئەوەندی پەیوەندیی بە ئاسمانانەوە هەیە، ئایا هەمووی دەسەڵاتی پیاوانەیە یان ژنیش ڕۆڵێکی تێدا بینیوە؟ لە لایەکی دیکەوە ئەی لەسەر زەمین مرۆڤی ژێر دەست و هاوڕێ و هاوشانی ئەو خوا-مرۆیە، چ ڕۆڵێکی هەبووە؟ ئەگەر هەیبووە، ڕەگەزی مێیینە لە کوێی ئەو شانۆیەی بەر لە مێژوویەدا ڕۆڵی دراوەتێ و کام بەشی چیرۆکەکەی پێ ئەسپێردراوە. ئایا ئەو ڕۆڵانە هەمان ئەو ڕۆڵانەن کە ماوەیەکی دوور و درێژ لە دونیای مودێرندا، وەک هێندێ ڕۆڵی لاوەکی و پەراوێزی و بۆ لەکۆڵ خۆ کردنەوە بە ژنان بەخشراون؟ واتە ئایا خستنە پەراوێزی ژنان، لە شانۆکانی ژیانی مودێرندا، لە ڕوانینە ئوستورەیییەکان بە میرات وەرگیراوە و لەسەر هەمان تەورە و بستە مرۆڤی مۆدێرن ژنی دیوە و لەگەڵی دواوە و ژیاوە؟

لە ئوستوورەی گۆڕیندا «ئەنو»؛ خودای ئاسمانەکان، ناڵە و سکاڵای خەڵک دەبیستێ و «ئەروورو» ژن-خودای پەیکەرتاش ڕادەسپێرێ بەڵکوو پەیکەرێک داتاشێ و ڕۆحی وەبەر بێنێ. ئافەریدەیەکی وا کە ڕۆژی خۆی بتوانێ لەگەڵ گیلگەمێش ڕقەبەری بکا و بەو شێوەیە لە دەسەڵات و هەمووتشتخوازیی گیلگەمێش کەم بێتەوە و تەبایی و هێمنی بۆ ئورووک بگەڕێتەوە.

«ئەروورو»ش دەستەکانی خۆی دەشوا و هێندێک گڵە سوورە هەڵدەگرێ و بە ئاوی دەمی «خودا-دایک»انەی خۆی تەڕی دەکا و «ئینکیدۆ»ی لێ بەدی دێنێ.

لە سەرەتای کێشەکەوە ژن-خوداکان دەبنە داڵدەی لێقەوماوان و تەنانەت مشوورخۆری خودای ئاسمان. ئەوە ئەوانن بە ئاوی پیرۆزی دەمیان پەیکەرێک دادەتاشن و ڕۆحی وەبەر دێنن، بۆ ئەوەی لە دەسەڵاتی

ڕەهای گیلگەمێش کەم بکەنەوە.
ئینکیدۆ، کــە ئــەروورروو ئافراندوویەتی، پاڵەوانێکە لەگەڵ بوونەوەرانی وەحشی دەژی و تێکەڵ بە ژیانی شاری نەبووە. پێویستە کەوی بکــرێ. ڕێگاچارەیەک کــە دەبیندرێتەوە بۆ کەوی کردنی و بۆ ئەوەی بیهێننە شاری، هەتا دواتر لە توانای کەڵک وەرگیرێ و دەسەڵاتی خودای شــاری ئوورووکی پێ کــەم بکرێتەوە، ڕێگایەکە کە هەموو کەس شارەزای نییە، دەنا پێشــتر ڕەچاویان دەکرد. ئەی دەبێ کێ ئەو ڕێگایــە بدۆزێتەوە و ئەو گرێیە بە دەســت و بیری کێ دەکرێتەوە. لێرەشــدا دیسان دەبێ پەنــا بەرنە بــەر «ئیشــتەر» خواـژنی ئەوین. ئــەو ژنێکیان دەداتێ کــە ڕەگەڵیان کەوێ و ئینکیدۆ پێمل کا، بۆ ئەوەی ڕوو لە شــار کا و خەڵکی لە دەسەڵاتی ڕەهای شاـخوا ڕزگار کا.
لــە کۆتاییــدا ئینکیدۆ ئــاوا لەگەڵ ژنی ڕاسپێردراوی ئیشتەر دەدوێ:
ئــەی جووتی خــۆم! هەســتە و بمبە بۆ ماڵی پیرۆزی ئەنۆ و ئیشــتەر. بۆ ئەو شوێنەی گیلگەمێشــی پاڵەوان لێی نیشــتەجێیە؛ ئەو شــوێنەی کە ئەو کەڵەگا وەحشــییە بەسەر مرۆڤەکاندا زاڵە... دەمهەوێ بانگی کەم بۆ شەڕ و تێکهەڵچوون. (هەمان ٢٣٢)
لە لایەکی دیکەوە دەبێ بیر لەوە بکەینەوە؛ ئــەی گیلگەمێش ئاگای لەوە نییە خەریکە لە بەرانبەر دەســەڵاتی ڕەهای ئەو، چ دەقەومێ؟ ئایــا ئەو نازانێ بە یارمەتیی خواژن و ژنەکانی پەرســتگای پیرۆز، خەریکــە بەردی بناخەی دەســەڵاتی دەردەهێندرێ و شوورە و وارشی دەسەڵاتی لێ بنکۆڵ دەکرێ؟
داڕێژەری ئوستوورەی گیلگەمێش وریایانە بیری بۆ ئــەو بوارەش کردووەتــەوە. وا دەکا گیلگەمێــش خەونیک ببینێ. خەونەکە ئاڵۆزە و هەواڵێکی ترسێنەری بۆ خواـشای ئووروووک تێدایە:
«پۆلی ئەســتێرانم دیتن، لە ئاسمان بوون و لەپڕدا وەک شەڕکەرانی درەوشاوە بەسەرمدا بارین. دوایە دیتم ئەو ســپایە خۆ لە پیاوێک زیاتــر نییە و ئەوەندەی توانیــم حەولم دا تا لەعــەرزی جیاکەمەوە و هەڵــی بهێنم، هێند قورس بــوو بۆم هەڵنەهات، گشــت مەردمی شــاری ئــووروووک دەیانڕوانــی. جەماوەری ئوورووک کڕنۆشــیان بۆ دەبــرد و لاقەکانیان ڕادەمووسی...»
ئەگەر لەولا ڕاوێــژکار و هاوکاری خودای ئاســمان «ئەروورروو»بوو، ئەی لێرە ڕاوێژکاری گیلگەمێش کێیە و کێ ڕێی ڕاســتی پێشان دەدا و گرێپووچکەی دەوڵەتداری و پاشایەتیی بۆ دەکاتەوە. «ری ڕەشت».
ری ڕەشت، خاتوونی دایک و ژنی بە ڕازی خەون ئاشنا، ئاوای خەونەکە بۆ لێ دەداتەوە:
تەعبیری خەونت ئاوایە: پاڵەوانێک دێ بە شــان و باهۆ، کە هێزی هێندەی ســپایەکی شەڕکەرە، بانگت دەکا هەتاکوو مل لەبەر ملی یەکتر بنێن. دەستی تۆ لەسەرو دەستی ئەوە. دەی ئــەو خۆ داوێتە ســەر لاقم و منیش بە منداڵــی قەبووڵی دەکەم و ئــەو دەبێتە برای ئەتۆ. ئیتر لە شــەڕ و کێشــەدا ئــەو دەبێتە پشتیوانت. (هەمان: ٢٣٤)
ری ڕەشــت؛ خــوای دایــک بناخــەی برایەتییــەک دادەنــێ کــە دواتر ئــەوی لە ئوستوورەی گیلگەمێشدا دەیخوێنینەوە هەموو ئاکامــی ئەو بناخەیەیە کــە «خاتوونی دایک» ری ڕەشــت دایمەزارند. بە جێگای ململانێ و دەوامەی شــەڕ و ڕێ خۆش کرن بۆ شــەڕ و وێران بوونی ئوورووک و شــاری بنیات نراوی نوێ، ری ڕەشت، گەڵاڵەیەکی دانا کە نەتەنیا هێــزەکان لە گژ یــەک ڕۆ نەیــەن، بەڵکوو یەک بگــرن و هەموو گەڵاڵەکانــی دواتریان لــە بەرژەوەندیــی مرۆڤ و شــاری ئورووکدا خۆ بگرێ و بچێتە ســەر. ئــەوان «خوم بەبە» یان «هوم بەبە» نیگابانی دارســتانی سێدر، کە پێــی لە بەرەی خۆی زیاتر ڕاکێشــاوە و هەر کەسی دەست کەوێ دەیکوژێ و ئافرێنراوێکی ترســێنەرە و دوژمنی خوداکان و خەڵکە، لە

خوین دەگەوزێنن(هەمان: ٢٣٨)
سەرەڕای ئەوەی گیلگەمێش و ئینکیدۆ پێکەوە دەبنە هاوڕێ و شان بە شانی یەک تا دوا هەناسە دەژین، بەڵام سەر بە دوو واری جودا بوون. «یەکیان لە شار لە دایک بووە و وێڕای مرۆڤەکان پەروەردە کراوە و ئەوی دیکەیان لە دارستان و لە نێو جروجانەوەراندا. گیلگەمێش هێما و نومادی کولتوورە و ئینکیدۆ هێمای سروشت. سەرەتا تێکهەڵدەچن و پاشان پێکەوە دەسازێن و وێک هەڵدەکەن. جەختی چیرۆکەکە لەسەر سەرکەوتنی گیلگەمێش یان کولتوور بەسەر ئینکیدۆ واتە سروشتە. بەڵام لە شەڕی کولتوور و سروشتدا، کولتوور بۆ سەرکەوتن بەشێک لە سروشت تێک دەدا و بە بێ سروشتیش کولتوور مەحکووم بە مردنە...(دەستەی نووسەران: گیلگەمێش: ١٣٩٦)
لەو شیکارییەدا، بەو ئاکامە دەگەین کە گیلگەمێش وەک نوێنەری شار و کولتووری تازە، ئەگەر بە یارمەتیی ئینکیدۆ نوێنەری سروشت و جیهانی دەست بۆ نەبراو نەبا، نەیدەتوانی نە ژیانی شار درێژە پێ بدا و نە لە تەختی شەڕەنگێزی خوایەتی و دەسەڵاتی دەهاتە خوارێ. ئەوە ئافراوی ژن-خوای پەیکەرتاش و عاشقی ژنی پەرستگەی ئیشتار بوو، ڕێگایەکی دیکەی خستنە بەر دەم شا-خوای ئوورووک. شار و سروشت و مرۆڤ و ئاژەڵ لێک نزیک بوونەوە و لێک نەسڵەمێنەوە. بە هەموویان ژیانێکی نوێیان بەدیهێنا کە بەرژەوەندیی گشتیی تێدا بوو. بەڵام چالاکانی ئەو سیستەمە نوێیە کێ بوون. ئایا تەنیا بە هێزی پیاوانەی دوو پاڵەوان یەک لە دەشت و یەکیش لە شار ئەو سیستەمە نوێیە دادەڕێژرا؟ وڵام -نا-یە. چون ئەگەر ئەو ویستە لە گۆڕیدا بووبایە، پێشتر شا-خوا حەولی بۆ دەدا. ئەگەر ئینکیدۆ هزری ئەوەی بووبا خۆی پلانێکی بۆ دادەڕشت. ئەوان هێز و توانایان بووە و ئەوەی کۆی ئەو هێز و تواناییانەی بۆ بەرژەوەندیی مرۆڤ و سروشت دەکار کردووە و ڕێکی خستووە، تەنیا نابەسترێتەوە بە هێزی پیاوانەی پاڵەوانەکان.
هێزێکی دیکە لە کۆی ئەو چیرۆکە ئوستورەییەدا هەیە کە کەمتر ئاوڕی لێ دراوەتەوە. هێزیکی شاراوە و کارا. هێزێکی کاریگەر لە سەر مرۆڤ و سروشت و تەنانەت خوداکانیش. ئەویش هێزی ژنە.
ژن لەو چیرۆکەدا، لە دوو بواردا دەردەکەوێ. یەکەم ئەوانەی خۆیان خودای مێیینەن. وەک ژن-خوا ناویان دێ. دووەم ئەوانەی نوێنەری خوداکانی ئاسمانن لە سەر زەوی و نیگابانی بەشێک لە کاروباری ئەو جیهانە، بەوان سپێردراوە. وەک «سی دووری سابیت» کە نیگابانی داری ژیانە. سێیەم ئەوانەی ژنی ئاسایی و زانان، وەک ڕی ڕەشت، دایکی گیلگەمێش، دیارە زۆر کەسایەتیی ژنی دیش هەن لە چیرۆکەکەدا کە لە چوارچێوەی شیکاریی ئێمەدا ناگونجێن.
ئەو سێ تاقمەی ژنان لە ئوستوورەکەدا، زەمینە بۆ کۆی ڕووداوەکان دەچنن، بەڕێوەیان دەبەن و لە ئاکامەکانی، هەموو خەڵک ئاگادار و بەهرەمەند دەبن.
ئەگەر پێچەوانەی ئەوە ڕوویدابا و ئەو هێزانە تەنیا لە پاوانی پیاواندا بان، لە حاڵەتی یەکەمدا گیلگەمێش درێژەی بە هەمووشتخوازیی خۆی دەدا و هەموو خەڵکی ئوورووکی لە ناو دەبرد و ماڵوێرانی دەکردن. پاش ئافرانی ئینکیدۆ، ئەگەر ژنی ڕاسپێردراوی ئیشتار نەچووبا لای و فێری ئەوینی نەکردبا و ڕێگای ژیانی نیشان نەدابا، ڕووی لە شار نەدەکرد و دۆخی ژیان هەر وەک حاڵەتی یەکەم دەمایەوە.
پاش ئەوەی ئینکیدۆ ڕوو دەکاتە شار و ڕووبەڕووی خوا-شا دەبێتەوە، ئەگەر ڕی ڕەشت خاتوونی دایک نەبووبایە، یەکیەتییەک بۆ ژیان و ژیانەوەی ئوورووک و مرۆڤ پێک نەدەهات و زۆر بابەتی دیکەش کە بە پێی پێویست لە درێژەی باسەکەدا ئاوڕێ وێدەدەین.
ئێستا بزانین پارسەنگی هێز لەو

ئوستوورەیەدا، لەبەرژوەندیی کێیە. ئەگەر هێزەکان بەسەر دوو واردا دابەش بکرێن، ژمارەی ئەو هێز و لایەنانەی خاوەن توانایی یان تایبەتمەندیی ژنانەن، لەگەڵ هێزی بەرانبەریان کە خاوەن ویست و توانایی و تایبەتمەندیی پیاوانەن، لەهاوسەنگیدان. دیارە دەستنیشان کردنی ئەوەی کە کام لایەن زیاتر ڕۆڵی هەبووە و پشکی زیاتری وەبەر دەکەوێ، دژوارە و بڕیاری کۆتایی دان لەسەر ئەو بابەتە، نە دەگونجێ و نە کۆدەنگیی لەسەر ساز دەبێ. چون هەر کەسەو لە گۆشە نیگایەکەوە ڕووداوەکان و ئەو واتایانەی ڕووداوەکان دەیخولقێنن دەخوێنێتەوە. جا بۆیە هەر نووسەرێک دەتوانێ بە پێی هەڵبژاردنی ئاراستەیەکی جودا، قورسایی هێز بە لایەکدا بشکێنێتەوە. ئەوەی لێرەدا جەختی لەسەر دەکرێ، بوونی هێزی ژنانەی کاریگەر لەگەڵ هێزی پیاوانەیە و بەهیچ چەشنێک بە دوای یەکلاکردنەوە و دابەشکردنی هێز بۆ یەکجاری نین.

چ ژمارەی ژنانی ئامادە لە پانتای ئوستوورەکەدا و چ ئەو ئەرکانەی ڕایدەپەڕێنن و چ کاریگەریی کردەیان لەسەر داهاتووی چیرۆکەکە، نیشاندەری زۆر ئاماژەی گرینگن، کە تەنانەت لە دونیای ئێستاشدا کۆمەڵگاکان دەستیان ویێ ڕانەگەیشتووە.

لە لایەکەوە ئەگەر هێزەکان بەسەر سێ هەرێمی ئاسمان و زەوی و ژێرزەویدا دابەش کراوە، لە هەر سێ هەرێمی دەسەڵاتەکە، هێزی هەر دوو ڕەگەز ئامادەیی و چالاکییان هەیە. لە خودای خوداکانەوە کە لە ئاسمانە، تا ئەو خودایانەی کە هەر کام بەشێک لە کاروباری هەستییان پێ سپێردراوە، و دەسەڵاتی هاوبەشی خوداکان. بە دەیان ژن-خودا بە دەسەڵاتی کەم وێنەوە بوونیان هەیە و ڕاست لەو ئوستوورەیەدا یەکێک لە کۆڵەکەکان، ژن-خوای پەیکەرتاشییە کە دواتر باسی دەکەین.

هەرێمی زەمینیش مرۆڤ-خودای لێیە و لایەکی باسی ئەو نووسینە، کێشە و تەبایی و ناتەباییی ئەو دەسەڵاتانەیە کە ئەو خودایانە هەیانە.

هەرێمی ژێر زەوی کە چەند دەسەڵاتی لێیە و سەرۆکی هەمووان «لیلیس» ژن-خوای تاریکییە.

ئەو پوختەیەی خرایە ڕوو باسێکی تەسەل هەڵدەگرێ و پرسیار دێنێتە گۆڕێ. ئایا بەرانبەری لەو دابەشکرانی هێزانەدا لە نێوان هێزی ژنانە و پیاوانەدا، بە تەواوی ڕەچاو کراوە. ئایا لە باری بایەخییەوە هێندێک لە هێزەکان نەرێنی نین و بە ژنان بەخشراون. هەر دووکی ئەو پرسیارانە ئەگەر بە مەنتیقی ئەورۆ وڵام بدرێنەوە، دەکرێ بڵێین بە ئاکامی باش ناگا. شیکردنەوەی بواری دەسەڵاتی خودایانی کەونارا، خۆی توێژینەوەی تێروتەسەلی دەوێ. ئەوەی ئێمە بە دوایەوەین ئەوەیە کە لە جیهانی ئێستادا، ژنان لە زۆر ماف هەر بێبەرین و ساکارترینیان مافی دەسەڵات بەسەر جەستەی خۆیان و منداڵ بوون یان نەبوون و پۆشاک و ... کەچی لەوسەردەمدا ژنان شەریکی دەسەڵاتداریێتیی هەستی، لەهەموو هەرێمەکانیدا بوون.

لە لایەکی دیکەوە ئوستوورەی گیلگەمێش شتی دیکەشمان پێ دەڵێ، ئەویش ئەوەیە ئەگەر ئوستوورە، گێرانەوەی سەرەتای ئافرانە، لەوێدا کام سەرەتا دەبینین. یەکەم سەرەتای ئافرانی شارە. پێکهاتنی ئورووک و ناسرانی لەبەرانبەر شێوە ژیانێکی دیکە. سەرەتای ئافرانی هێزی سروشت بە نوێنەرایەتیی ئێنکیدو. سەرەتای شەڕی سروشت و شار و ...

لە شیکاریی ئەو ئوستوورەیەدا ئاماژە بەوە کراوە کە شا-خوای ئورووک، نوێنەری شار و بیناتنەری شێوەژیانێکی بەکۆمەڵە. شێوە ژیانی بەکۆمەڵ، داب و ڕەسمی خۆی لێ دەکەوێتەوە. خورد و خۆراک، شێوەی قسە و شەڕ و خۆشی و ناخۆشی؛ کە هەموویان یاسا

و ڕێســای تایبەت بە خۆیان بــۆ دادەڕێژرێ. کــۆی ئەوانــەش کولتوور بــەدی دێنن. واتە گیلگەمێش نوێنەری شارە. شار مەکۆی ژیانی بەکۆمەڵە. ژیانی بەکۆمەڵ پێویستی بە یاسا و ڕێسا و شێوەی ژین و هەڵسوکەوت و ... هەیە، ئەوانەش کولتوور بەدی دێنن.

لــە چیرۆکەکــەدا بــاس لەوە کــرا کە گیلگەمێش هەموو جووڵە و کردەیەک لە شاردا کۆنترۆڵ دەکا و دەسەڵاتێکی تۆتالیتێری هەیە. واتە سەرەتای تۆتالیتاریسمیشە. وەزاڵە هاتنی خەڵک و پــلان دانان بــۆ دژایەتیکردنی ئەو دەسەڵاتە ڕەهایە، ئایا سەرەتایەک بۆ لەدایک بوونــی جووڵــەی مەدەنی دژ بە دەســەڵات نییە. هــەرکام لەو بابەتانە دەکرێ تەســەلتر لەســەری لەنگەر بگیرێ؛ بەڵام ئەوەی لێرەدا جەختی لەسەر دەکەمەوە ئەوەیە کە لەئاکامدا نوێنەری شــار و کولتوور و دەســەڵاتی ڕەها، هێزی دژبەری بۆ ساز دەبێ. هێزێک کە هەم بەشێکی زۆری دەســەڵاتی لێ دەستێنێتەوە و هــەم ڕووی لە ئاســمانەوە بــەرەو زەوی و سروشت و خەڵک وەردەگێڕێ.

ئەو لایەنانەی ئەو هێزە پێکدێنن ئەوانەن؛ خەڵکــی نارازیی شــار لە دەســەڵاتی ڕەها، نوێنەر و ڕاوێژکاری خودای ئاســمانەکان؛ کە ژن خودای پەیکەرتاشییە، ژن خودای ئەوین ئیشــتار، نوێنەری ئیشتار؛ ژنێکی خزمەتکاری پەرســتگەی ئەوین ، «ڕی ڕەشــت» خاتوونی دایکــی ئورووک و لــە ئاکامــدا لەبەر یەک وەســتانی گیلگەمێش، نوێنــەری کولتوور و ئینکیــدۆ نوێنــەری سروشــت و هەموو ئەو هێزە نارازییانە و ســەرەنجام ئاشت بوونەوەی سروشت و کولتوور و ژیانێکی نوێ.

پرســیار ئەوەیە ئەگەر ئــەو هێزە ژنانەیە، ڕەوتی بزووتنــەوەی ئیعترازیی بەدەســتەوە نەگرتبا، پشتیوانیی نەکردبا، پلانی بۆ دانەنابا، هێزی بێ سنوور و بەستێنی گیلگەمێش، چیی بەسەر خەڵی ئورووک دێنا. دووەم ئەوەی کە ئەگەر ڕی ڕەشت حەولی ئاشتەواییی سروشت و نوێنەرەکــەی (ئینکیــدۆ) و گیلگەمێش و کولتــووری نەدابا، لــە کێشــەی ئەوانەدا چ کارەســاتگەلێک دەقەوما. هــەر بۆیە دەکرێ بگوترێ بە پێی گێڕانەوەی ئوســتوورەیی ئەو چیرۆکە، ڕۆڵی کاریگەری ژنان بوو کە ژیانێکی نوێی نووسییەوە.

□

لــە دونیای ئەورۆدا، بە دوو هــۆکار گەڕانەوە بۆ ســەر ئەو باسە پێویســتە کە لە ڕابردووی دووردا چۆنیــان لە ژن ڕوانیــوە و جودا لەوە پێگــە و جێگەی ژن لــە کۆمەڵــگادا چۆن بووە. لــە لایەکی دیکەوە، ئەوەش گرینگە کە بەراوەردی ئەو ڕابردووە دوورە لە گەڵ ئیســتا بکەین و بزانین ئێســتا سیســتەمە سیاسی و کۆمەڵایەتییە سەپاوەکان، چۆن بۆ ژن دەڕوانن و چالاکانی ئەو بوارە ئاســۆیەکی کە دیارییان کردووە کامەیە.

پێویســت نییە لەو نووسینەدا بە شێوەی باو، ئاوڕ لە ڕەگ و ڕەچەڵەکی ئەو بزووتنەوەیە بدەمەوە کە دواتر بــە فێمێنیزم ناودێر کرا و ڕچــە و ڕێبازە جوداکانی بخەمە بەر باس. ئەو بابەتە پێشتر زۆر نووسەری بە توانا کردوویانە و ســەرچاوەی زۆر بۆ تاوتوێ کردنی تەرخان کراوە. ئەوەی لێرەدا باسی لێ دەکرێ ئەوەیە؛ کە جودا لە باسە تیۆریکەکان لەسەر کێشەی ژنان لە جیهانــی ئەورۆدا، بە کردەوە لە دەقە پێشووەکاندا، چ میراتێک دەست دەکەوێ کە ڕۆڵــی ژنمان بە ڕوونی بــۆ دیار بکا. پاش ئەو تاوتوێ کردنە، ئێستا دەگەینە دەقی بەردەست و لێی ورد دەبینەوە کە لە بەراوەرد لەگەڵ ئەو ڕابردووەدا، ژن ئێستا لە کوێی کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکاندا وەستاوە؟ یان بە وتەیەکی دروســتتر جێگایەکی هەیە پێی لەسەر دابنێ و لێی ڕاوەستێ؟

دیارە بــەردی بناخەی باســی ئێمە دوو واری جودایــە. یەکەمیــان ئاوڕدانــەوە لــە دەقێکــی کەونارایە کە بــە یەکێک لە یەکەم

دەقە نوسراوەکانی مرۆڤ ناسراوە. واتە دەقی گیلگەمێش. بۆ ئەوەی لە پێشدا بزانین بناخەی ڕوانین بۆ ژن لە جیهانی فیکر و ئوستوورەدا چۆن بووە و ئەو باسە لەوێدا چۆن دەڵەمە بووە و خۆی گرتووە. لە لایەکی دیکەوە دووەم وار کە ئاوڕی وێدەدەین، ئەو ڕچەیە لە بیری سەردەمی نوێیە کە بە فێمینیزمی ژینگە یا ئێکۆفێمێنیزم ناسراوە.

ڕەنگە پرسیار بێتە گوڕێ کە چۆنە دەقێک کە هەزارانساڵ لەمەوبەر نووسراوە، دەستەبژێر دەکرێ و بیرۆکەیەک کە نزیکەی زیاتر لە نیوسەدەیەک تەمەنییەتی و ئێستاش بەشێکی زۆر لە دامەزرێنەر و وروژێنەرانی زیندوون، هەڵدەهاوێردرێ و پێک دەگیرێن و لە ئاکامی ئەو پێکگرتنەدا، نووسەر بە دوای وڵامی کام پرسیارەوەیە.

بۆ ئەوەی بە وردی باسەکە بەرەو ئەنجام بەرین، لێرەدا پیویستە ئەوجار ئاوڕێک لە ئێکۆفێمێنیزم بدەینەوە بۆ ئەوەی دواتر بتوانین لە بەراوردەکەماندا کەڵکی لێ وەربگرین.

ئێکۆفێمێنیزم وەک ڕوانگەیەکی تیۆری، هەوڵ دەدا شەبەنگێکی بەربڵاو لە ڕوانگەکان، بۆ تەتەڵەکردنی پەیوەندیی ژن و سروشت و پەیوەندییەکانی پیاوسالارانەی زاڵ بەسەر کۆمەڵگای هاوچەرخدا، لەخۆ بگرێ. «گریت گارد» لە کتێبەکەی خۆیدا بە ناوی «ئێکۆفێمێنیزم و ژنان، بوونەوەران و سروشت»دا، پەروەردەی بیرۆکەی ئێکۆ فێمێنیستی بە حەولێک بۆ سازکردنی پەیوەندییەک لە مابەینی نووسراوە جۆراوجۆرەکان لە بواری لایەنگری لە ژینگە، مافی ئاژەڵان و فێمێنیسم دەزانێ. هەروەها بایەخی ئەو بیرۆکەیە لەوەڕا دەزانێ کە حەول دەدا دەنگدانەوەی هەموو ئەو بزاڤانەی تێدا ببیسرێ کە بۆ ژن و ژینگە و فێمێنیسم تێدەکۆشن.(١٩٩٣,gaard لە زمان عینایەتەوە)

«لۆرێنتزێن» بە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و لقێکی زانکۆییی دەزانێ کە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەی لەمەڕ ڕووتاندنەوەی سروشت و چەوساندنەوەی ژنان لە لایەن کۆمەڵگای پیاو سالارەوە هەیە. (٢٠٠٢,lorentzwn لە زمان عینایەتەوە) «کارێن وارن»یش (١٩٩١) لەسەر ئەو بڕوایەیە کە ئێکۆفێمێنیزم، وەک چەترێکی لێ هاتووە کە کۆمەڵیک بنەما و ڕێسای بەربڵاو و جاری وایە دژ بەیەکیشی لە ژێر خۆیدا کۆ کردووەتەوە. هێندێک لە دەقەکان دەستەواژەی ئێکۆفێمێنیزم لەگەڵ فەرشێکی پڕ لە نەخش و ڕەنگ یان کرێکی چەند توێژی پێچەڵپێچ هەڵدەسەنگێنن کە لە بیرو بڕوای جۆراوجۆر و هەمەچەشن پێکهاتووە کە هەموان لە ژێر چەتری هاوبەشی هاوکاریی ژنانە لە گەڵ سروشتدا کۆبوونەتەوە. (عنایت،١٣٨٢)

ئەوەی لەو باسانەدا هاوبەشە و پێویستە هەڵوەستەی لەسەر بکرێ، پەیوەندیی ژن، بوونەوەران و سروشت لە لایەک و نوێبوونی ئەو ڕەوتە و هەروەها هەمەگیر بوونی بیرێکە کە نایهەوێ کەس بخاتە پەڕاوێزەوە. بەڵکوو دەیهەوێ مودێلێکی نوێ وێنا بکا بۆ چەشنی پەیوەندیی مرۆڤ و سروشت. بەڵام ئەوە هەموو ناواخنی ئەو بیرۆکەیە نییە. بەڵکوو ئاوڕ لەوە دەدرێتەوە کە بۆچی دەبێ ئەو گۆشەنیگایە بۆ ژیان لە جیهانی ئێستادا هەڵبژێردرێ. ڕوونکردنەوەی زیاتر جەخت لەسەر چارەنووسی هاوبەش و هاوشێوەی ژن و سروشتە. ئەو باسە لە دەقی بیرمەندانی غەیرە فێمێنیستەوە تا نووسەرانی سەر بەو ڕێبازە ئاوڕی لێ دراوەتەوە. ئەوەی کە ژن و سروشت، هەردووکیان زاوزێ دەکەن و وەچەی نوێ پەروەردە دەکەن، بەڵام بۆ ئەو ئەرکەش، لە لایەن دەسەڵاتێکەوە دەست درێژییان دەکرێتە سەر، ئەویش دەسەڵاتی نێرسالار و پیاوانەیە. لە خۆڕا نییە «فرانسیس بیکێن» دەنووسێ:

«ڕەگ و ڕیشەی دەسەڵاتی پیاو، ڕەنگە بگەڕێتەوە کاتێک کە مرۆڤ بەسەر سروشتدا

زاڵ بوو و بە واتایەکی دیکە لەو کاتەوە کە مرۆڤ سروشتی بە واتا فەلسەفییەکەی «کون» کرد. واتایەک کە فرانسیس بیکێن، فەیلەسووفی ناسراوی سەدەی نۆزدە، لە باسی کروساندنەوە و شیرەکێشانی بێ سنوور لە سروشت دەکاری کرد» (خدادا:٢٠١٦) نەک باسێک بۆ سووکایەتی کردن بە سروشت، بەڵکوو باسێکە لەسەر چەشنێک پەیوەندیی نابەدڵی نێوان مرۆڤ و سروشت. سروشت بە شێوەی ئاساییی خۆی بەخشەندەیە و لە بەروبووی خۆی بەشی هەمووان دەدا. لە بوونەوەرانەوە تا مرۆڤ بە درێژاییی مێژوو لە بەری ئەو دایکەیان چنیوەتەوە و سوودیان لێ وەرگرتووە. ئەدی ئەو کردەی «کون کردن»ە کە لە باسەکەی بیکێندا بارێکی نەرێنیی هەیە، لە کوێ را سەری هەڵداوە. کون کردن کردەیەکە کە نەقس و کەمایەسییەک ساز دەکا. بوونێکی تەواو دەڕووشێنێ و بریندار دەکا. کاتێک بیکێن باس لەو کردەیە دەکا، ڕاست چاوی لە کێڵان و ڕۆچوون بە ناخی زەوینێکدایە کە دەسەڵاتی پیاوانە بۆ چەوساندنەوەی زەوی دەیکاتە پیشە، نەک سوود وەرگرتن لە بەر و بارێک کە زەوی بە دلۆڤانیی خۆی پێشکەش مرۆڤ و بوونەوەرانی دیکەی دەکا. هەر ئەو دەستەواژەیە بۆ سووکایەتی کردن و تەنانەت گۆڕینی بەشێک لە شوناسی پێشووی مێینە کەڵکی لێ وەردەگیرێ. کچێک کە بە زۆری دەستدرێژیی دەکرێتە سەر و کچێنیی لێ دەستێندرێتەوە، هەر خودی دەسەڵاتی پیاوسالار ئەو دەستەواژەیەی بە باری نەرێنی بۆ دەکار دەکا. ئەوە لە کاتیکدایە هەر ئەو کچە ئەگەر بە دڵخواز و بۆ ژیانێکی تەبا و ئینسانی لەگەڵ ڕەگەزی بەرانبەری ژیان پێک بێنێ، ئەو وەسفەی بۆ دەکار ناکرێ. کەواتە لێرەدا ڕاست باس لەسەر دەسەڵاتێکی دەستدرێژیکەرە، کە بە زۆرە ملی سروشتی زەوین و سروشتی ژن کون و سووک و بریندار دەکا. ئەوە سەرەتای دەستپێکی ستەمێکە کە دەکرێ قسەی لەسەر بکرێ و وردەوردە، باقیی ئەو بابەتانەی دیکە کە پەیوەندیی پێوە پەیدا دەکەن، دەبێ بخەینە سەر ئەو سەرەتایە، تا کۆی پێکهاتەی ستەم و دەستدرێژییەکە بناسرێ و بنووسرێ.

دەستەواژەیەک لە دونیای ئەمڕۆ و بەتایبەت لە ڕوانگەی ڕۆژهەڵاتناسییەوە بە هەر دووباری ئەرێنی و نەرێنیدا کەڵکی لێ وەردەگیرێ. ئەویش هێرشی کولتووری و داگیرکاریی کولتوورییە. ئەو باسە هەر کام لە وڵاتانی ڕۆژئاوای نوێنەری دێموکراسی و وڵاتی کۆڵۆنی کراو و تەنانەت دیکتاتۆرەکان، کە خاوەن سیستەمێکی داخراون، کەڵکی لێ وەردەگرن. بەڵام ئەو دەستەواژەیە لەو نووسینەدا بە دوو هۆ جێی خۆی بە باشی دەکاتەوە. چون هەم پەیوەندیی بە باسی سەرەتای ئەو نووسینەوە هەیە، کە لەمەڕ دژوەستانی دوو هێزی دژ بەیەک - واتە گیلگەمێش و ئینکیدۆ- بوو؛ هەم پەیوەندیی بە باسی ئێکۆفێمێنیزمەوە هەیە کە لایەکیان سروشت و لایەکیان کولتووری پیاوسالارە. ئەگەر لە چیرۆکی سەرەتادا، کوتمان گیلگەمێش نوێنەری کولتوور و بینا کردنی دەسەڵاتی پیاوانە و شار بوو، لەبەرانبەردا ئینکیدۆ نوێنەری سروشت و ئافرێنەر و پشتگیرەکانی هەموو ژن بوون. ئەو دژ وەستانە بە هاوکاری و ساز بوونی هاوسەنگیی هێز کۆتاییی پێ هات و سروشت و کولتوور، وێکیان هەڵکرد و پێکەوە درێژەیان بە ژیان دا. ئەوەی نووسەرێکی وەک «ئاگاروال» باسی دەکا لەگەڵ جەوهەری باسی ئێمە یەک شتە:

بە پێی بڕوای تاقمێک لە ئێکۆفێمێنیستەکان، پەیوەندیی پیاوان لەگەڵ کولتوور و پەیوەندیی ژنان لەگەڵ سروشت لێک نزیکترە. بەو پێش گریمانەیەوە کە هەمیشە کولتوور بە سەرتر لە سروشتی وەحشی ناسراوە، ژنان و سروشت، هەردووک ملکەچ و تەسلیم بوون و ژنان دەتوانن لە تێکدانی ئەو دەسەڵاتە بەسەر هەر دووکیاندا

ڕۆڵی کاریگەریان بێ.(آگاروال، ١٩٩٧)
ئەو ڕۆڵە کاریگەرەی ئاگاروال باسی دەکا دەکرێ شرۆڤەی جودا جودای بۆ بکرێ. بەڵام نزیکترین و بەکەڵکترین زەمینەیەک کە دەکرێ باسی ڕەخسانی بکرێ، نەک ڕووبەڕووبوونەوەیەکی بێ ئاکام، بەڵکوو حەول بۆ تێکدانی ناهاوسەنگی و بەدیهێنانی هاوسەنگییەک لە وەرگرتنی ڕۆڵە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوورییەکانە. لە بواری ژینگەش هەر ئەو باسە وەراست دەگەڕێ. ئەو باسەی فێمێنیستە دایک براوکان جەختی لەسەر دەکەن. ئەوان هەستی دایکانەی ژن و سروشت پێک دەگرن. لەسەر ئەو بنەمایە بۆ پاراستنی ژینگە سەرەتی دەدەن بە ژنان. ئەو باسە لەگەڵ باسی سروشت براوکانی ژن هەر یەک شتن. دایک ئەگەر دڵی بۆ منداڵ و وەچەی خۆی دەسووتێ و دەیپارێزێ و لە فەوتان ڕزگاری دەکا، هەمان ڕەفتار لەگەڵ سروشتیش دووپات دەکاتەوە. هەر ئەو بابەتە، ئێکۆفێمێنیستەکانیش بە شێوەیەکی دیکە دەیخەنە ڕوو. ئەگەر سروشت لە لایەن هێزی پیاوانەوە کون دەکرێ و وزەکانی هەڵدەهێنجرێ و بێڕێزییشی پێ دەکرێ، هەمان ڕەفتار لەگەڵ ژنان لەلایەن پیاوانەوە دەکرێ. واتە چارەنووسی هاوبەش لە چەشتنی ستەمی پیاوانە. کەواتە سروشت و پاراستنی، دەبێ و واباشترە لە لایەن هێزێکی ژنانەوە بەڕێوە ببردرێ کە هەم ئاگای لێی بێ و هەم بە شێوەیەکی دروست لە تواناکانی کەڵک وەربگیرێ و ژیانێکی هاوبەشی دۆستانە ڕەچاو بکرێ. بەڵام وەنەبێ پیاوان دەستەوەستان ڕاوەستابن و پلانی ئەو تاقمە نەخوێننەوە و ئەو بیرۆکەیە نەناسن. پیاوان هەم ئەو هێزەی ژنان دەناسن و هەم لە دژی ڕادەوەستن. «ئێرتێنز» لەو بارەیەوە ئاماژە بە خاڵێکی گرینگ دەکا:
ئێستا ئەگەر بمانهەوێ ئەو بابەتە(ژێردەستەیی) لەمەڕ ژنانەوە بخەینە بەرباس، هۆکاری ژێردەستەیی ئەوان دەتوانین بەو شێوەیە دەستنیشان بکەین کە ژنان ئەو ژیاندارانەن، لەگەڵ سروشت هاوپەیوەندن و لە بەرانبەردا پیاوانیش لەگەڵ کولتوور هاوپەیوەندن و چون کولتوور حەول دەدا سروشت بکاتە تابیع و پێملی خۆی، ئەگەر ژنان بە بەشێک لە سروشت بزانین، کەواتە سەرکوتی ژنان و تابیع کردنیان، وەک بابەتێکی سروشتی دێتە بەرچاو. (ارتنر، ١٩٩٨: لە زمان خودادادەوە)
ئەگەر لە ڕوانگەی دەسەڵاتی پیاوسالارەوە سەرکوت و تابیع کردنی ژنان بە بابەتیکی سروشتی دێتە بەرچاو، ژنان و ئەو بیرەی لە بەرژەوەندیی ناساندن و وەگەڕ خستنی هێزی ژنانەدایە، ئەو دۆخە نە بە سروشتی دەزانێ و نە پێملی دەبێ. ئەو تاقمە لە ژنان دەزانن حەول بۆ ژێردەستەیی و چەوساندنەوەی ئەوان لە لایەن پیاوانەوە، بەو واتایە نییە کە پیاوان لە بنەڕەتدا بڕوایان بە نەبوونی هێزی ژنانە بێ. بەڵکوو ڕاست بە پێچەوانەوە، ئەوە فۆبیایەکە کە ئەوان لە دەسەڵاتی ژنانیان هەیە و بە سەرکوت کردن و تەنانەت سووکایەتی پێ کردنی، دەیانهەوێ هێزێکی ڕەقیب بۆ ئەوان سەهەڵندەدا. لە حاڵێکدا ئەگەر وەک هێزێکی هاوسان و هاودڵ و هاوکار بۆ ژیان و ژیاندنەوەی سروشت و کۆمەڵگا لێیان بڕوانیبان، ئەو کێشەیە بە ئاقارێکی دیکەدا دەڕۆیشت.
«کارێن هۆرنای» سووکایەتی کردن و بە نەفام زانینی ژنان بە یەکێک لە نیشانەکانی ترسی حاشاهەڵنەگری پیاوان لە ژنان دەزانێ. ئەو باسی توانای بە زاوزێ بوون و شیردان و دووگیان بوونی ژنان دەکا؛ ئەو کردە ژنانەگەلەی دەرخەر و نیشاندەری توانای ژنانن. ئەو پێی وایە پیاو هەم لەو هێزە دەترسێ و هەم پێویستیشی پێیەتی. هەر بۆیە سووکایەتیی پێ دەکا، متمانە بەخۆیی لێ دەستێنێتەوە تا بە بێ هیچ ترسێک، بتوانی لێی نزیک بێتەوە. هۆرنای بە پاڵپشتیی بڕوای

نێریێتی، شی دەکاتەوە کە لە ڕاستیدا نەفرەت و بێزاریی ژن لە پیاو، ئاکامی ترس و بێزاریی پیاوە لە دەسەڵاتی ژن. (زرلکی۲: ۸۶:۱۳۹۶)

هەر بۆیە ئیکۆفێمێنیستەکان وەک هێندێک لە لقەکانی دیکەی فیمێنیزم، باسی هۆکاری پاژبینانە و ڕووچوونە ناو وردەکاریی بیرۆکەکانی دیکەی مرۆڤ و ڕووبەڕووبوونەوە تیورییەکان ناکەن. ئەوان ئەو باسە نە بە ئایدۆلۆژیایەکی تایبەتەوە دەبەستنەوە و نە بە کات-شوێنێکی تایبەت. ئەو بابەتەی ئەوان جەختی لەسەر دەکەن، ئەوەندەی لە وڵاتانی سەرمایەداری ئەگەری ڕوودان و بوونی هەیە، بە هەمان ڕادەش لە وڵاتانی سوسیالیستی و هەروەتر وڵاتەکانی دیکە بە دەسەڵات و بیری جودای سیاسیی دیکەوە. کەواتە شەڕ و ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو بیرە ژنانەیە، هیچ کام لەو بابەتانە نییە کە هەر کام لەوانە خۆیان پاژێک لە پاژەکانی پەیکەرەی ژیانی کۆمەڵگای جیهانین. بەڵکوو «ئەو بیرە (ئیکۆ فێمێنیزم) بە جێگای خستنە ڕووی هۆکاری پاژبینانە و بەرتەسکی، وەک سیستەمی سەرمایەداری، تاک گەرایی و مرۆڤ تەوەری و ... وەک بەردی بناخەی سازبوونی قەیرانەکانی ژینگە، پارادایمی دەسەڵاتی ئامادە لە جیهان و بوونی ماکەی ژنانە بوون و پیاوانە بوون لە دەستنیشان کردنی پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە جیهاندا، بە ڕیشە و هۆکاری سەرەکیی گرفتە ژینگەییەکان و هەروەها چەوساندنەوەی ژنان و سروشت دەزانێ و پیاوسالاری و هێزی کۆمەڵایەتیی ناپێکهاتەمەندی بەدیهاتوو لەو سیستەمە کۆمەڵایەتییە پیاوسالارانەیە، بە ماکەی بناخەیی بۆ تێگەیشتن لە ئاڵۆگۆڕەکانی جیهان دەزانێ. ئەو نووسەرە هەروەها ڕێگای دەربازبوون لەو گرفتانە و لە کێشە ژینگەییەکان و هەروەها مافەکانی ژنان، بە سڕینەوەی ڕەگەز لە دەسەڵات و چوون بەرەو کۆمەڵگایەک کە پەیوەندیی مرۆڤەکان لەگەڵ یەک، نەک لەسەر بنەمای دەستڕاگەیشتوویی بە سەرچاوەکانی دەسەڵات، بەڵکوو لەسەر بنەمایەکی دیکە دامەزرابێ، دەزانێ.(گارد، ۱۹۹۳ لە زمان عینایەتەوە)

لێرە دایە کە سەرەداوێکی دیکە دەبینینەوە. ئەویش بوونی دەسەڵات بە ماکەی ژنانە و پیاوانەوەیە. دەسەڵاتێک کە ماکەی پیاوانەیە، دیارە حەول بۆ سڕینەوەی دەسەڵاتی لە مەڕ ماکەی ژنانە دەدا. وەکی پێشتریش باسمان کرد، هەم بە هۆکاری ترس لەو هێزە هەمیشەیی و بە توانایيەی کە ژنان هەیانە و هەمیش بە هۆی ترس لە ڕووشانی هەیمەنەی دەسەڵاتی پیاوان. دەسەڵاتی پیاوانە لە لایەن ئیکۆ فێمێنیستەکانەوە بە بەردی بناخەی گرفتە ژینگەییەکانیش مەزەندە کراوە. ئەو دەسەڵاتە، شیرەی ژینگە دەکێشێ، سووکی دەکا و تووری هەڵدەدا. بە هەزاران نموونە لە گرفتە ژینگەییەکان لە دونیای ئەمڕۆدا هەن، کە شەڕ و زێدەخوازییە پیاوانەکان هۆکار و خولقێنەریان بوون. ڕێگای دەرباز بوون لەم دۆخە چییە. گەڕانەوە بۆ دۆخی ئوستوورەکان و حەول بۆ هاوسەنگی لە دەسەڵاتدا. ئەگەر نموونەیەک باس بکەین، دیسان ئاماژە بە باسی سەرەتای ئەو نووسینە لەسەر گیلگەمێش دەکەین. ئەگەر وانەبێ ژنان ناتوانن بەشداری دەسەڵات بن.

لە دونیای ئەوڕۆدا، هەڵبەت بە هۆی چالاکیی بزووتنەوە بەرابەریخوازەکان، حەولی جیددی لە هەموو شوێنەکانی جیهان دراوە، تا دەنگی بریندرای ژنان ببیسترێ. هەڵبەت ئەو دەنگە ئێستا دەنگێکی دلێریشە. بەڵام ئێستاش لە زۆر یەک لە وڵاتانی جیهان، هەمان ڕێوشوێنی پێشوو ڕەچاو دەکرێ. ئەگەریش مافێک وەک مافی سیاسی بە ژنان دراوە، زۆر بەرتەسک و بەپەرژینە. تا کاتێکیش ژنان دەستیان وەدەسەڵات ڕانەگا و لەهەموو ناوەندە بڕیارەکان ئامادەییی چالاک و کاریگەریان نەبێ، ئەو بوونە نومادین و هێماییە، تەنیا دەتوانێ ژنانی دیکە دڵسارد

کاتەوە و کۆمەڵگاش بەو ئاراستەیەدا بەرێ کە دەسەڵاتی ژنانە لەوە زیاتر کارامەییی نییە. بەڵام ئەوەی جەختی لەسەر دەکرێ ئەوەیە کە بەشداریی سیاسیی ژنانە، دەبێ تەواو لە جێی خۆیدا و بەواتای تەواوی بەشداری و بەڕێوەبەرێتی بێ. ئەو کاتە کە دەسەڵاتی سیاسی و بەڕێوەبەرایەتی بە ژنان دەدرێ و ئەوانیش هەم لە ڕادەی ژان و ئازارەکانی خۆیان کەم دەکەنەوە، هەم چەوساوەکانی لە گوێن خۆیان و یەک لەوان ژینگە، بە باشی دەپارێزن. لەو بوارەدا «کار» وەک نووسەر و چالاکی مافی ژنان لە مەڕ بەشداریی سیاسیی ژنانەوە دەڵێ:

واتای ڕاست و ڕەوانی بەشداریی سیاسی ئەوەیە؛ مافی هاتنە ناو بواری سیاسەت، لە هەموو ئاستەکانی بۆ ژنان بە فەرمی بناسرێ و ئەوان بتوانن خۆخوازنە و بێ ترس لە بەربەستی سەلیقەیی و ئایدۆلۆژیک، شان بە شانی پیاوان، لەهەموو بوارەکاندا ئامادەبن و دەرکەون. لەو ڕوانگەیەوە بەشداریی سیاسیی ژنان لەگەڵ بە فەرمی زانینی سەڵاحیەتی ئەوان بۆ دەسەڵاتدارێتی، دەبێ بە یەک شت بزانین(کار: ۱۳۷۹:۱۴۷)

بەڵام گرفتێک کە لە ساڵانی ڕابردوودا بەردەوام لە ئارادابووە، ئامادە نەبوونی ژنانە لە بوارەکانی بەڕێوەبەرایەتیدا. واتە ئەو ڕێسا گشتییەی کە لە هەموو شوێنێکی دونیادا کەم و زۆر وەک یەک وایە. «ئەوشوێنەی دەسەڵاتی لێیە ژنانی لێ نییە». (کار:۱۳۷۹:۱۵۰) ئەوە پیاوانن بڕیاردەر و یاسا دانەرن. تەنانەت یاسا بۆ جەستەی ژنان دادەنێن. باسێک کە ئێکۆفێمێنیستەکان پێیان وایە ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە ژینگەشەوە هەیە. ئەوان لەسەر ئەو ڕایەن؛ ژنان ناتوانن لە زۆربەی کولتوور و وڵاتاندا، بە ئارەزووی خۆیان دووگیان بن. ئەگەر بە شێوەیەکی نەخوازراو دووگیان بوون، دەسەڵاتی لەبار بردنی منداڵێکیان نییە کە هێشتا نەگووراوە. لە زۆر شوێن و کولتوور کەرەسەی پێشگیری لە دووگیان بوون، یان نییە یان بەربەستی دەخرێتە سەر ڕێ بۆ ئەوەی بە دەست ژنان نەگا. لە ئاکامدا، ژن دەسەڵاتی بەسەر جەستەی خۆیدا کەم دەبێتەوە و بە شێوەیەکی نەخوازراو و بەربڵاو زاوزێ زیاد دەکا. ئاکامی ئەو بێ دەسەڵاتییە بەسەر لەشەدا، دەبێتە هۆی زۆر بوونی لە ڕادەبەدەری حەشیمەت و حەشیمەتی لە ڕادەبەدەریش تەنیا بەوەندە ڕازی نابن کە سروشت بە شێوەی خۆرسک پێیان دەبەخشێ. بەڵکوو بۆ ژیاندنی خۆیان و پێکهێنانی ئاسایش و بواری لەبارتری ژیان، دەست دەکەن بە دەستدرێژی بۆ سەر جەستەی سروشت. واتە دەستدرێژی کردنە سەر جەستەی ژن و کەم کردنەوەی دەسەڵاتی بەسەر ئەو هەرێمەی کە دەبوو سەر بە خۆی بێ، وا دەکا بێ ویستی ئەو، بەرهەمی نادڵخوازی لێ بەدی بێ و بە هەمان شێوە ئەو چەوساندنەوەیە و ئاکامەکەی، زەمینە بۆ چەوساندنەوەی زیاتری سروشت و زەوی خۆش دەکا. لە ئاکامدا دوو بریندارى چەوساوە وێڕای یەک، بەرەو لاوازتر بوون دەچن. هەر بەو هۆیەیە «دۆبۆن» لە پێشەنگانی بیری ئێکۆفێمێنیستی دەڵێ:

ژنان دەتوانن و دەشبێ داوای ئازادی لە دووگیان بوون و ئازاد بوون لە لەباربردنی منداڵ و هەروەها دەستڕاگەیشتن بە کەرەسەی پێشگرتن لە دووگیان بوون بکەن. بەو شێوەیە، هەم ژنان ئازاد دەبوون و هەم جیهان لە دەست حەشیمەتی بێ سنوور و ئەژمار نەجاتی دەبوو. ئەوەش یەکەم پەیوەندیی نێوان ژینگەی ئێکۆلۆژی و ئازادیی ژنان بوو..(بیل، جنت:۲۰۱۱) لیرەوەیە کە وردە وردە نووسەرانی ئەو بوارە، باسەکانی فێمێنیسم و ژینگە لێک گرێ دەدەن. ئەوان پەیوەندییەکانی ژن-دایک، لەگەڵ منداڵ و پیاو-باوک لەگەڵ سروشت، پێک دەگرن و لە ڕوانینێکی بەراوردکارانەدا، خوێندنەوەیەکی ئاوای دەتوانین لێ بەدەستەوە بدەین:

پەیوەندیی ژن-دایک لەگەڵ منداڵەکەی لەسەر بنەمای خۆشەویستی، گەشەی منداڵ، دڵخۆشیی دایک و بەخشندەیی ئەو پێک دێ. لەو پەیوەندییەدا و بەتایبەت لە سەرەتای گۆورانی منداڵەکەوە لە منداڵدانی دایکدا، تا لەدایکبوون و گەشە و نەشەی سەرەتایی و تا پاش سەردەمی مێرمنداڵی، لەو پەیوەندییەدا هیچ شتێک لەسەر بنەمای بەرژەوەندی دانەمەزراوە. بەڵکوو ئەوەی هەیە پەیوەندییەکی ئینسانییە. لەسەر سۆز و هەستی دایکانەوە خۆی گرتووە. بۆیە دایک حەول دەدا، منداڵ گەشە بکا بەبێ ئەوەی چاوەڕوانییەکی لێی هەبێ. کاتێک ئەو بابەتە باشتر دەردەکەوێ کە ئەو دایکانە ببینین کە هەمان هەست بە بەرپرسیارێتییەیان بە نیسبەت منداڵانێکەوە هەیە کە تەنانەت لەباری هۆش و جەستەوە ناتەواون. واتە دایک نەک بە هیوای وەدەست هێنانی بەرژەوەندییەک و تەنیا لەبەر هۆی سازکردنی ژیانێکی باش و دلۆڤانانە و دروست، منداڵ پەروەردە دەکا. بەڵام پەیوەندیی پیاو-سروشت تەواو پێچەوانەیە. باشترین جێگاکان بۆ دەست خستنی زیاترین بەرژەوەندی؛ کۆی ڕازی پەیوەندیی پیاوان و سروشتە. ئەوە هەمان پەیوەندییە کە فێمێنیستەکان لە مێژووی ژیانی ژناندا، لەگەڵ ژنانی دەبینن. پەیوەندییەک کە لەسەر بناخەی چەوساندنەوە و بەرژەوەندیی پیاوانە دامەزراوە. ژن چ وەک کابان، چ وەک کەسێک کە پیاو، ویستە جینسییەکانی خۆی پێ پاراو دەکا و چ وەک پەرەستاری پیاوان، دەبێ بەخشندە بێ و سوود بە پیاوان بگەیەنێ. کەچی یان هەر بەگشتی بوونی ئەو پشتگوێ خراوە، یان لانی کەمی مافی بۆ لەبەرچاو گیراوە و کەمترین ڕادەش لە بەڕێوەبەرایەتیی تەنانەت بنەماڵەشی پێ سپێردراوە. واتە سروشت و ژن، چەوساوەکانی مێژوویەک لە کولتووری پیاو سالار بوون و ئێستا خەریکە لانی کەم بە دژی ئەو بیرە چەوسێنەرە لێک نزیک دەبنەوە و بەرەی هاوبەش پێک دێنن. دۆبۆن هەر بەو هۆیەیە پێ لەسەر واتای «ئاوێتەییی چارەنووس» دادەگرێ:

ئێکۆفێمێنیزم ئاوێتەیەکە لە ژینگە و فێمێنیزم، کە زاڵ بوونی مرۆڤ بەسەر سروشت و سەرکوتی ژنان پێکەوە لێک گرێ دەدا (واکچ xxviii :۱۳۸۲ لە زمان خودادادوە) تەتەڵەکردنی سەرەکیی ئێکۆفێمێنیستەکان لەسەر ئەو خاڵە ڕاوەستاوە کە سەرکوتی پیاوسالارانە لە ژێر ناوی بەرژەوەندی و پێشکەوتندا، سروشت لەناو دەبا. (هام:۱۳۸۲ پیشوو)

لە ڕوانینێکی گشتیدا، وەکی پێشتر باس کرا، لە دەستنیشان کردنی چەقی دژبەرانی ژناندا، گوترا: ئێکۆفێمێنیزم بۆ ئەو باباتە پاژبین نییە و بە گشتی دەسەڵات و دابەش بوونی لەسەر بنەمای ڕەگەزی نێر/مێ دەکاتە بەردی بناخە. بەڵام بۆ چارەسەرەکان، پاژەکان دەبینێ و ئەو پاژانەش لە کۆی ئەو وردە بەشە پەراوێزخراوانە پێکدێنێ، کە ژیانی ئێستای مرۆڤ دەتوانن بەروە ئاڵوگۆڕ بەرن. «گارد» لەوبوارەدا باس لەوە دەکا کە بەشێک لە ئایدۆلۆژیاکان ئەگەر بە ڕواڵەت لێکیش دوور بنوێنن، بەڵام لە ڕەگەزێکن. بۆ وێنە ئایدۆلۆژیای سەرکوتی جینسی و تۆرەمەیی و چینایەتی، لەگەڵ ئایدۆلۆژیای تێکدانی سروشت بە نموونە دێنێتەوە. ئێکۆفێمێنیزم لەسەر بنەمای تێگەیشتنە ژینگە ناسی و فێمێنیستی و کۆمەڵایەتییەکان دامەزراوە و لەسەر ئەو براویەیە؛ کە ئایدۆلۆژیای سەرکوتی جنسی، نژادی، چینایەتی لەگەڵ ئایدلۆژیای سەرکوت و خراپ کردنی سروشت لە ڕەگەزێکن. ئێکۆفێمێنیزم لە واتای گشتیی خۆیدا خوازیاری کۆتایی هێنان بە سەرکوت لەهەمووبوارەکانە و پێی وایە حەول بۆ ڕزگاریی ژنان یان هەر گرووپێکی دیکەی ژێرچەپۆکە، لەگەڵ حەول بۆ پاراستن و ئازاد کردنی سروشت لێک گرێ دراون. (خداداد:۲۰۱۶)

ئەنجام

یەکەم دەقەکانی نووسراوەی دەستی مرۆڤ، ئەو باسانەن کە بۆ ئوستوورەکان و چیرۆکەکانی بەدیهاتنی سەرەتاییی دیاردەکانی جیهان تەرخان کراون. لەو نووسینەدا بە نموونە ئوستوورەی «گیلگەمێش» هێنرایە بەرباس. لەو چیرۆکەدا تەنیا لایەنێک کە باسی لێ کرا و شی کراوە، رۆڵی ژن-سروشت لە ئوستووره کەدا بوو. دەسەڵاتی پیاو-خودایی گیلگەمێش دۆخی ژیانی شێواندبوو. کۆمەڵێک لە دەسەڵاتەکانی ژنانە لەو چیرۆکەدا دەبیندرێن کە بە یارمەتیی یەکتر حەولی کۆنترۆڵ کردن و کەم کردنەوە و لە ئاکامدا تەبا کردنی دەسەڵاتی پیاوانەی کولتوور دەدەن. گیلگەمێش بە پێی ئەوەی لە باسەکاندا خرایە روو، نوێنەری شار و کولتوور بوو. خواژنی پەیکەرتاشی «ئەروروو»، خواژنی ئەویندارای «ئیشتەر»، نوێنەری ئیشتەر، «ری رەشت»ی خاتوونی دایک و «ئینکیدۆ»ی هێمای سروشت، پێکەوە، لەبەرانبەر هێزی پیاوانەدا وەستان و بەرەیەکی بە هێزیان بۆ ئاشت بوونەوەی سروشت و کولتوور پێکهێنا. هەر بەو پێیە، باسی بزووتنەوەی ئێکۆفێمێنیستی کرا کە چۆن لە دونیای ئەورۆدا، حەولی ئەوەی داوە پەیوەندیی ژن و سروشت دابرێژێتەوە. چارەنووسی هاوبەشی ژن و سروشت ببەستێتەوە بە دابەش بوونی دەسەڵات لەسەر بنەمای رەگەز و ئەویش داگیر و زەوت کرانی لەلایەن رەگەزی پیاوەوە. چارەنووسی هاوبەشی ئەو دووانەش واتە ژن-سروشت، بریتییە لە چەوسانەوە، بریندار کران، دەستدرێژی کرانە سەر و لاواز کران لە لایەن پیاوانەوە.

رێگایەک کە ئەو بیرە پێشنیاری دەکا، ساز کردنی هاوسەنگییە لە دەسەڵاتدا. هەروەها لایەنێکی دیکەی گرینگ بۆ دەرباز بوون لەو دۆخە نالەبارە، سازکردنی پەیوەندیی سروشت و ژنانە. دیارە بۆ ئەو باسەش پێویستە ژنان دەسەڵات و بەرێوەبەرایەتی بەدەستەوە بگرن. نابێ بەو بەشە هێماییەی لە هێندێک وڵات و ناوچە پێیان «دەبەخشرێ» رازی بن. سەرکەوتنی ژنان لە بەدەستەوەگرتنی بەشی خۆیان لە دەسەڵات، واتە سازبوونی هاوسەنگی. نزیک بوونەوەی لە هێز، واتە توانای خستنە گەڕی ئیرادە. بێ گومان ئەو ئیرادەیەش بەشێکی زۆری لە بەرژەوەندیی ژنان و سروشتدا دەشکێتەوە.

سەرچاوە

۱- بولد، جین شینودا (۱۳۹۷) نمادهای اسطوره‌ای و روانشناسی زنان، ترجمه آذر یوسفی، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

۲- بیل، جنت (۲۰۱۱) آیا میان فمینیسم و محیط زیست گرایی (اکولوژی) پیوندی «طبیعی» هست؟ ترجمه: ویدا امیر مکری، لوموند دیپلماتیک (https://ir.mondediplo.com/)

۳- پارساپور، زهرا و دیگران (۱۳۹۶) خوانش اکوفمینیستی رمان اندوه جنگ با تکیه بر رابطهٔ فرهنگی و نمادین، پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ویژه‌نامه فرهنگ، ادب و هنر، ۱۳۹۶- ،۱ ۲۱

۴- خداداد، ساناز (۲۰۱۶) زن و محیط زیست، عناصر بیگانه شهر، (Institute for Strategic Studies in Iranian Architecture (isia.ir))

۵- زرلکی، شهلا (۱۳۹۵) زنان، دشتان و جنون ماهانه، تهران: نشر چرخ

۶- زرلکی، شهلا ۲ (۱۳۹۶) در خدمت و خیانت زنان، تهران: نشر چشمه

۷- شاملو، احمد (۱۳۹۴)گیل گمیش، چاپ نهم، تهران: نشر چشمه

۸- عباس زاده، محمد و دیگران (۱۳۹۶) جهت گیریهای زنان نسبت به محیط زیست، مجله علمی پژوهشی مسائل اجتماعی ایران، سال هشتم، شماره ۲ ،پاییز و زمستان ۱۳۹۶

۹- عنایت، حلیمه و دیگران (۱۳۸۸) رویکردی نظری به مفهوم اکوفمینیسم، مجله عملی تخصصی «مطالعات جامعه‌شناسی» سال دوم، شماره پنجم، زمستان ۱۳۸۸ ص ص ۶۳ - ۴

۱۰- کار، مهرانگیز (۱۳۷۹) مشارکت سیاسی زنان، موانع و امکانات، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

۱۱- گیرن، آرن.ای (۱۳۸۰) پسامدرنیسم و بحران زیست محیطی، ترجمه عرفان ثابتی، تهران نشر چشمه

۱۲- گروه نویسندگان (۱۳۹۶) تحلیلی بر حماسه گیل گمیش نخستین مسافر اسطوره‌ای، فصلنامه میراث و گردشگری(.www gilgameshmag.com)

۱۳- نجم عراقی و دیگران (۱۳۸۲) زن و ادبیات، گزینش و ترجمه منیزه نجم عراقی و دیگران: تهران: نشر چشمه

کاریگەریی نهێنپارە دژ بە کۆلۆنیالیزم لە سەدەی دیجیتاڵدا

هیوا زرێبار

کۆلۆنیالیزم بۆ بەردەوامیی دەسەڵاتی خۆی لە هەندێک کەرەستە و مێکانیزم کەڵک وەردەگرێت. پارە، سیستەمی ئابووری و بازاڕ، لەو مێکانیزم و کەرەستانەن کە دەوڵەتانی کۆلۆنیالیست لە ڕەهەندی ئابوورییەوە وەکوو چەکێکی بەهێز بە دژی بەکۆلۆنیکراو بەکاری دێنن. لە سەدەی دیجیتاڵدا بە هاتنە ئارای هەندێک تێکنۆلۆژیای نوێ وەکوو بلۆکچەین، ئاسۆیەکی نوێ بەرەو لاوازبوون و سڕینەوەی پاوانکردنی سیستەم و کەرەستەکانی ئابووری لە دەستی دەوڵەتە کۆلۆنیالیستییەکان و تەنانەت لە بواری فەرهەنگی و سیاسیشەوە، کراوەتەوە. لەم وتارەدا هەوڵ دەدرێت بە خوێندنەوە و لێکۆڵینەوەی هەوڵی بەکارهێنانی نهێنپارە(دراوی دیجیتاڵ) لەسەر سیستەمی بلۆکچەین لە لایەن نەتەوە بەکۆلۆنیکراوەکانی جیهان و کەمینەکانی دیکە، پۆتانسیەلەکان و ئاستەنگەکانی ئەزموونی ئەوان بخوێندرێتەوە و نەخشەڕێگایەک بۆ کوردستان پێشنیار بکرێت.

پێشەکی

ئەگەرچی دنیای دیجیتاڵ و فەزای سایبێری دەتوانێت وەکوو شمشێرێکی دوو لایەنە ڕۆڵ بگێڕێت، واتە هەم جیهان بەرەو یەکدەستبوون و یەکرەنگبوونی فەرهەنگی ببات و وەکوو بەشێک لە پەکەیجی فەرهەنگی گلۆباڵیزم ڕۆڵ بگێڕێت و هەم دەتوانێت وەکوو دەرفەتێک بێت بۆ نەتەوە بەکۆلۆنیکراوەکان و کەمینەکانی جیهان. بە دەرکەوتنی سیستەمی بلۆکچەین[١] و دروستبوونی نهێنپارەکان[٢]، دەتوانین تەرکیزی زۆرتر لەسەر کاریگەریی فەزای دیجیتاڵ لەمەڕ لاوازکردنی ناوەندگەرایی بکەین و وەکوو دەرفەتێک بۆ بەرەنگاربوونەوەی کۆلۆنیالیزم بەکاری بهێنین.

چەمکە گشتییەکان

بلۆکچەین

بلۆکچەین یان زنجیرەی بلۆکەکان، سیستەمێک بۆ تۆمارکردنی دەیتاکانە، ئەم چەشنە دەیتاگەلە دەتوانن ترانزەکشنی بانکی، داکیۆمێنتی گرێبەستەکان یان خود لە هەر جۆرە دەیتایەکی دیکە پێک بێن.

سیستەمی بلۆکچەین لە زنجیرەیەک بلۆک یان خانە پێک هاتوون کە هەر بلۆکێک هەڵگری سێ بەشە: دەیتا، هاش[٣](شفرەی نهێنی)، هاشی بلۆکی پێشوو.

بەشی دەیتا دەتوانێت هەڵگری هەر جۆرە دەیتایەک بێت، بەشی هاش پێک هاتووە لە ڕەمز یان هێمایەکی نەگۆڕ کە وەکوو پەنجەمۆر تایبەتە، و لە بەشی سێیەمدا هاشی بلۆکی پێشوویش پاشەکەوت دەبێت و زنجیرەکەمان تەواو دەکات و لێکی گرێ دەداتەوە.

مایک وینکلسپێکت بەرپرسی کۆمپانییای ئەمریکی Cem دەڵێت: بلۆکچەین دەتوانێت، سیستەم، بنکەدراوە، پرۆتۆکۆل یان نەرمەواڵەیەک بێت کە زانیارییەکان پاشەکەوت دەکات و ئیدی ئیمکانی دووبارەنووسینەوە و دەستکاریی زانیارییەکان نییە، ئەم شێوە دیزاینە دەبێتە هۆی ئەوەی کە تۆمارکراوەی مێژوویی هەمیشەیی ساز ببێت.

سیستەمی بلۆکچەین بە شۆڕشێکی نوێ هەژمار دەکرێت کە پێشبینی کراوە تا چەند ساڵی داهاتوو تەواوی دنیا بتەنێتەوە. ئەم سیستەمی تۆمارکردنی دەیتایە، خاوەنی چەند تایبەتمەندیی گرنگە کە جیاواز دەرکەوتووە.

تایبەتمەندییەکانی بریتین لە:

یەکەم: ئامانجی سەرەکیی بلۆکچەین، سڕینەوەی ناوەندگەرایی یان سێرڤێرێکی ناوەندی

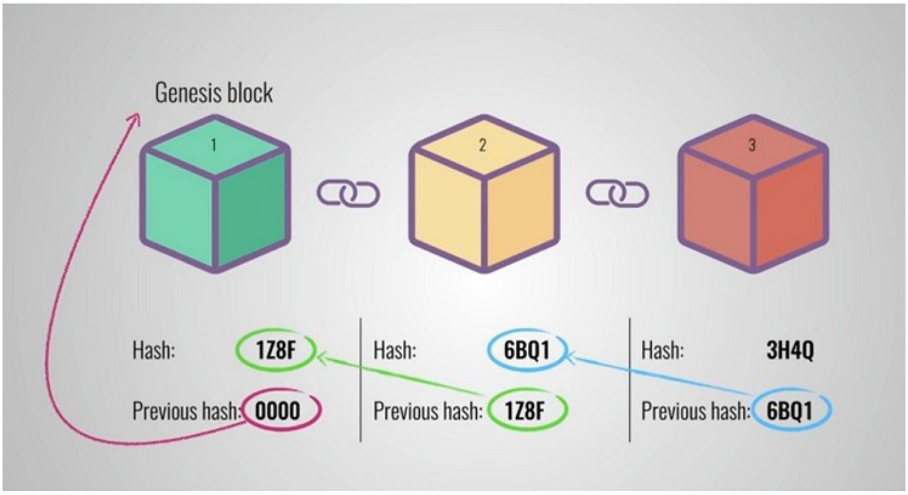

که لە کۆنترۆڵ و پاوانی کەس، کەسانێک، گرووپ، کۆمپانیا یان دەوڵەتێک بێت، تەواوی تۆڕی بلۆکچەین و پێوەندییەکانی بەشێوەی تاک بە تاکە و هیچ ناوەند و بەرپرسێک بوونی نییە.

دووییەم: هەر دەیتایەک کە لە بلۆکێکدا تۆمار بکرێت ئیدی ئەو بلۆکە دەکەوێتە نێوان زنجیرەکەوە و ئیمکانی دەستکاری، گۆڕان و سڕینەوەی بۆ کەس بوونی نییە. هەر ئەم تایبەتمەندییە بووەتە هۆی ئەوەی تۆمارکردنی ڕێکۆردگەلی بانکی و زانیارییە ماڵییەکان بۆ هەمیشە نەگۆڕ و پارێزراو بێت و هیچ لایەنێکی سێیەم کۆنترۆڵی بەسەریەوە نەبێت.

سێیەم: بلۆکچەین کتێبخانە یان دەفتەرێکی تۆماری گشتیی بڵاوبووە[۴]، کە هەموو نۆد[۵] یان بەکارهێنەرەکان دەتوانن مێژووی دەیتا تۆمارکراوەکان ببینن بەڵام کەس بۆی نییە دەستکارییان بکات، هەر دەیتایەکی نوێ کە لەم سیستەمەدا تۆمار دەکرێت، دەبێت نۆدەکانی دیکە پشتڕاستی بکەنەوە، هەروەها کۆپییەک لە هەموو دەیتاکانی بنکەدراوە لە لای تاک بە تاکی نۆدەکان هەیە. ئەم شێوە لە بڵاوبوونە دەبێتە هۆی ئەمنییەتی زێدە، شەفافییەت، بەرگریی لە هەککران، ئازادیی زانیاریی و سڕینەوەی ناوەندگەرایی.

چوارەم: ڕێکاری پێوانی ڕەسەنێتی[۶] یان متمانەپێکراوبوون، تایبەتمەندییەکی گرنگی بلۆکچەینە؛ بۆ ئەم مەبەستە لە مێکانیزمی ڕەزامەندیی گشتی[۷] کەڵک وەردەگرێت، بۆ نموونە لە ترانزەکشێنێکی بانکیدا، سێ لایەن بوونیان هەیە، لایەنی یەکەم کە پارە دەنێرێت، لایەنی دوویەم پارەکە وەردەگرێت و لایەنی سێیەم کە بانکە ئاڵوگۆڕی پارەکە پشتڕاست دەکاتەوە. بەڵام لە بلۆکچەیندا لایەنی سێیەم کە بانک یان ناوەندێکی دیاریکراوە، بوونی نییە و بە یارمەتیی ئەلگوریتمی Proof of work هەر بلۆکێکی نوێ لە لایەن کۆمەڵە نۆدەکانی دیکەوە پشتڕاست دەکرێنەوە.

نهێنپارە و بیتکۆین

لە سەروبەری قەیرانی ئابووریی ۲۰۰۸ی ئامریکادا و بەستێنی ئەو قەیرانە بۆ دەستپێکی شۆڕشی واڵیستریت، کەسێکی نەناسراو بە ناوی «ساتووشی ناکامۆ» پەیامێکی بڵاوکردەوە و دروستکردنی یەکەم نهێنپارەی ئەلەکترۆنیی لەسەر سیستەمی بلۆکچەین ڕاگەیاند.

«ئێمە سیستەمێکمان وەگەڕ خست کە ئیدی بتوانن ترانزەکشێنە ئەلەکترۆنییەکان بەبێ ئەوەی پێویست بکات بە کەسێک متمانە بکەن، ئەنجام بدەن»

لە ئاکامدا لە ساڵی ۲۰۰۹دا بیتکۆین وەکوو یەکەمین نهێنپارە، بە یارمەتی و لەسەر سیستەمی بلۆکچەین هاتە نێو بازنەی دنیای ئابوورییەوە تاکوو ئیمکانی ئاڵوگۆڕی ماڵی لەم سەر تا ئەو سەری دنیادا بە شێوەیەکی ڕوون، خێرا، هەرزان، ئەمن و بەبێ کۆنترۆڵی دامودەزگای سەرمایەداری و دەوڵەت ئەنجام بدرێت. ئەمڕۆکە هەزاران نهێنپارەی دیجیتاڵیی نوێ دروست کراون و لە کەرتەکانی ئابووری، پیشەسازی، کشتوکاڵ و پزشکیدا ڕۆڵ دەگێڕن.

مێژووی پارە لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانییەوە و ڕووداوە ئابوورییەکانی پاش ئەو شەڕە بووە هۆی سەرهەڵدانی ئەندێشەگەلی نوێی پارە و ئابووری. مرۆڤ بۆ چەندین سەدە بوو کە پارەی بۆ مەبەستی ئاڵوگۆڕی بازرگانیی شمەک و خزمەتگوزارییەکان بەکار دەهێنا. پارە لە تیۆری کلاسیکدا تەنیا ئامرازی ئاڵوگۆڕ بوو؛ بەڵام لە سەدەی بیستەمدا وێڕای ڕۆڵی ئاڵوگۆڕ بووە پێوانەیەک بۆ پێواندنی ئەرزش.

دراوی فیات[۸]

لە ساڵی ۱۹۴۴دا کۆنفرانسی برێتۆن بۆ بڕیاردان لەسەر سیستەمی پارە و بانکی جیهانی بەڕێوە چوو. لەم کۆنفرانسەدا بڕیار درا پشتیوانەی دراو لە سیستەمی پشتیوانەی زێڕەوە بگۆڕدرێت بۆ سیستەمی پشتیوانەی دۆلار-زێڕ؛ ئەم سیستەمە نوێیە لە ساڵی ۱۹۷۳ەوە فەشەلی هێنا. لە دوای فەشەلهێنانی کۆنفرانسی برێتۆن، و ئەندێشەکانی کینز لە ساڵی ۱۹۷۱دا، ڕیچارد نیکسۆن بە

شێوەیەکی تاک لایەنە بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی توانستی ڕاستەوخۆی گۆڕینەوەی زێڕ بە دۆلاری ڕاگەیاند، لەو سەردەمە بە دواوە سیستەمی دراوی بێ پاڵپشت و پشتیوانە جێگیر بووە و تا هەنووکەش درێژەی هەیە. دراوی بێ پشتیوانە یان فیات لە هەر چەشنە ئەرزشێکی زاتی بێبەرییە. ئەگەر پێناسەیەکی وردتری بۆ بکەین دراوی بێ پشتیوانە، دراوێکە کە لە لایەن دەوڵەتەوە بەیاسایی کرابێت، لە لایەن دەوڵەتەوە بەرهەم بهێندرێت، نە خاوەنی ئەرزشێکی دیاریکراوە و نە توانستی گۆڕینەوە بە هیچ شمەکێکی دیاریکراوی هەیە (وەکوو زێڕ). خاوەنی هیچ ئەرزشێک لە زاتی خۆیدا نییە و تەنیا هۆکاری بە فەرمی بوونی دەوڵەتە.

سڕینەوەی ناسیۆنالیزم لە دراو و فۆن هایک

هایک بڕوای وا بوو پاوانی چاپ و بڵاوکردنەوەی پارە، دەبێت لە کۆنترۆڵی دەوڵەت نەمێنێت و بدرێتە دەستی بازاڕی ئازاد، لەسەر پەرەپێدان بە ئەندێشەکانی ئادام ئیسمیت؛ بڕوای بەوە بوو کە بایەخی کەسیی هەموو بەشەکانی بازاڕ دەبنە هۆی زێدەبوونی کارامەیی، پێشنیاری دا کە دەکرێت پارەیەک بەبێ ناوەند و سەنتەر دروست بکرێت، لەگەڵ دروستبوونی کێبەرکێدایە کە پارەکان توانایی پاراستنی هێزی زێدەتری کڕینیان هەیە.

ناوەڕۆکی سەرەکیی بیرۆکەکەی هایک ئەوە بوو کە: پاوانی جێگیربووی دەوڵەت، لە سازکردنی کرێدیت و دروستکردن و چاپکردنی پارە بۆ دەوڵەمەندکردنەوەی گرووپێکی تایبەت، پڕکردنەوەی کورتهێنانی بوودجە و دابینکردنی ماڵیی پرۆژەکانی دەوڵەت بەکار دەهێنرێت و قەیرانگەلی ئابووریی ئێستا، مافی ئەم پاوانکردنە سروشتییە بۆ دەوڵەت دەباتە ژێر پرسیار. دروستبوونی بیتکۆین لە سەروبەری قەیرانی ماڵی ٢٠٠٨دا و نارەزایی خەڵک لە بانکەکان دەتوانێت وەکووو تاقیگەیەک بۆ ئەم بیرۆکەیە بێتە ئەژمار و بیرۆکەکەی هایک وەکوو دینامیزمێک بۆ درووستبوونی نهێنپارەکان دابنرێت[٩].

کۆلۆنیالیزمی پارەیی[١٠]

ڕۆڵی کۆنترۆڵی پارە لە لایەن حکومەتی ناوەندییەوە بووەتە هۆی پەرەپێدانی هەژاری، دابەشکردنی نادادپەروەرانەی بودجە و پارە لە ناوەند و کوردستاندا، لە ئاکامدا دەتوانێت ئیمکانی ڕوودانی قەیرانگەلێک وەکوو قاتوقڕی، برسییەتی و بێکاری پێک بێنێت.

«کۆلۆنیالیزمی پارە(استعمار پولی)، پاوانی خاوەندارێتیی لەسەر کۆنترۆڵ و چاپی پارە و ئیعتیبار لە دەستی گرووپ، ئێتنیک یان نەتەوەیەکی تایبەتدایە. پاوانی چاپ و بڵاوکردنەوەی پارە، ئەو ئیمکانە بۆ نەتەوەی کۆلۆنیالیست دەرەخسێنێت؛ چونکوو کۆنترۆڵی ناوەندە ماڵییەکانی لە دەستدایە، بە قازانجی خۆی ئیعتبارگەلی ماڵی و بانکی، قەرز (وام) دابەش بکات».[١١]

ڕێژەی دابەشکردنی بودجە و ئیعتبارگەلی ماڵی، پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی لەگەڵ گەشەی ئابووریی ناوچەگەلی وڵاتێکدا هەیە.

«بازرگانی و ئاڵوگۆڕی ئابووری لە نێوان ناوەند و پەراوێز بەرەو قۆرغکردن لە لایەن ناوەندەوە دەڕوات، قەرزی بانکی دەستی بەسەردا گیراوە، بانکدارەکان، بەڕێوەبەران و خاوەن کارەکان لە نێوان خەڵکی ناوەندا هەڵدەبژێردرێن».[١٢]

هەروەها جاراندنی زێدەکەری پارە و کەمکردنەوەی سوودی قەرزەکان بەردەوام ڕێژەی هەڵاوسان دەباتە سەرەوە کە لە درێژماوەدا هەژارییەکی لاسەنگ بەسەر ناوچە کۆلۆنیکراوەکاندا دەسەپێنێت، و سەرمایەی خەڵک بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بە تاڵان دەبات.

لە دەوڵەتگەلی کۆلۆنیالیستیی کوردستاندا بانکەکان گرنگترین ڕۆڵ لە چاپ، بڵاوکردنەوە و دابەشکردنی پارەدا دەگێڕن، دوو هۆکاری دابەشکردنی لاسەنگی پارە و جاراندنی زێدەکەری پارە دوو کەرەستەی بەهێزن لە دەستی کۆلۆنیالیستدا.

ئەوەی لێرەدا بۆ ئێمە گرینگە تیشک خستنەسەر ڕەهەندی ئابووری و سەروەریی

ئابووریی کۆلۆنیالیزمە. لێرەدا چەند نموونە لەو هەوڵانە دەخەینە بەر خوێندنەوە هەتاکوو پۆتانسیەل و بەربەستەکانی ئەم ڕەوتە لە سڕینەوەی کۆلۆنیالیزم دەستەبەر بکرێت و نەخشەڕێگایەک بۆ داهاتووی کوردستان بێتە پێش چاومان.

ئاماری بەکارهێنەرانی نهێنپارەکان لە جیهاندا:

بەپێی دوایین ڕاپۆرتی زانکۆی کەمبریج، ئاماری بەکارهێنەرانی نهێنپارەکان لە سێ و پەنج میلیۆن کەس لە ساڵی ٢٠١٨وە تا سێ مانگەی سەرەتای ساڵی ٢٠٢٠دا گەیشتۆتە سەد و یەک ملیۆن کەس و پێشبینی دەکرێت لە داهاتوودا زیدەتر پەرە بستێنێت.[١٣]

نەتەوەی لاکۆتا و مازاکۆین: لاکۆتا یەکێک لە نەتەوە سوورپێستە ڕەسەنەکانی ئامریکایە، کە خاوەن زمان و فەرهەنگی جیاوازی خۆیەتی، ئەم نەتەوەیە لە هەژارییەکی سەرسامهێنەردا دەژین. لە ساڵی ٢٠١٤ دا ئەم نەتەوەیە نهێنپارەی فەرمیی خۆیان دامەزراند، کوری گەورەی سەرۆکی هۆزی ئۆگلالا لاکۆتا و دامەزرێنەری مازاکۆین بە ناوی «هێریس» بەڵێنی دا درێژە بە شەڕی مێژوویی ئەژدادی خۆیان لەگەڵ دەوڵەتە یەکگرتووەکانی ئامریکا بدات، بەڵام نە شەڕی چەکداری بەڵکوو شەڕ بە کۆدەکانی کۆمپیوتەر.

هەروەها ڕایگەیاند کە ئێستا بە فەرمی مازاکۆین وەکوو پارەی فەرمیی نەتەوەی لاکۆتا قەبووڵکراوە، هەروەها ئامارەی دا ئێف بی ئای ئاگاداری کردۆتەوە کە نهێنپارە لە ئامریکادا نایاساییە.

هێریس ڕایگەیاند گوێ بە هەڕەشەکانی ئێف بی ئای نادات و کەس بۆی نییە لەسەر خاکی مێژوویی خۆیاندا بڕیاریان بۆ بدات.[١٤]

لە ئاستەنگەکانی سەر ڕێگەی پەرەستاندنی مازاکۆین، فێرکاری و ئاشناکردنی کۆمەڵگەی هەژاری لاکۆتا لەگەڵ فەزای سایبێری، نهێنپارە و ئیمکانی نەخت کردنەوە و ئاڵوگۆڕیەتی.

لە ئێستادا مازاکۆین خاوەنی٦٨،١٢٧ دۆلار قەبارەی مارکێت[١٥] و قەبارەی ترەیدینگی ٢٤ کاتژمێری ڕابردووی ١٢ دۆلار بووە، کە نیشان لە شکستی پرۆژەکەیە.

نهێنپارە لە زیمباوە: بەهۆی هەڵاوسانی لە ڕادەبەدەر لە زیمباوە و بێ بەهابوونی دراوی ئەو وڵاتە خەڵکی زیمباوە ڕوویان کردووەتە بەکارهێنانی نهێنپارەکان، دوو نهێنپارەی بیتکۆین و ئیکۆکەش بە زۆری بەکار دەبرێن، هەر تاکێکی ئەو وڵاتە کە دەستی بە مۆبایل و هێڵێکی ئەنتەرنێت ڕابگات بە سانایی دەتوانێت لە هەر چەشنە خزمەتگوزارییەکی بانکی بێنیاز بێت. لە ساڵی ٢٠١٤ بە دواوە کە سەڕافی گۆلیکس ڕێگەی بە خەڵکی زیمباوە داوە دەست بە گۆڕینەوەی بیتکۆین بکەن، لە ماوەی سێ ساڵدا بە ڕێژەی بیست ملیۆن دۆلار گۆڕینەوە بە بیتکۆین کراوە.[١٦]

کۆماری ئابخازیا: لە ساڵی ١٩٩٢ بە دواوە کۆماری ئابخازیا بە شێوەی دیفاکتۆ سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاندووە، حکوومەتی ئابخازیا لە ترسی گەمارۆی دەرەکی، پلانی دەرکردنی نهێنپارەی تایبەت بەخۆی بەدەر لە بانکی نێودەوڵەتی ئەو وڵاتە دارشتووە هەتاکوو بۆ ڕاکێشانی سەرمایەگوزاریی دەرەکی و ئاڵوگۆڕی ماڵی لەگەڵ جیهانی دەرەوەی خۆی دەستی ئاوەڵا بێت.[١٧]

لە کاتی نووسینی ئەم وتارەدا قەبارەی مارکێتی نهێنپارەی ARK کۆماری ئابخازیا ٨٨،٣٩٢ دۆلار و قەبارەی ترەیدینگی ٢٤ کاتژمێری ڕابردووی ٨٨،٣٢٩ دۆلار بووە.

ڕۆهینگیا: شیمانە دەکرێت، سێ ملیۆن و نیو لە خەڵکی موسوڵمانی ڕۆهینگیا لە وڵاتانی دیکەدا ئاوارە بن. موحەمەد نوور ڕیبەری کۆمەڵگەی ڕۆهینگیا کە لە تاراوگە دەژین و ئاوارەبوونە ڕایگەیاند بەهۆی ئاوارەبوونی خەڵکی موسوڵمانی ڕۆهینگیا و بێبەری بوونی ئەو ئاوارانە لە ناسنامە و ئیقامە، لە هەوڵی دروستکردنی پێناسەیەکی دیجیتاڵین بە یارمەتی سیستەمی

بلۆکچەین کە بەبێ ناوەند و چاودێری بێت.[١٨]

ڤێنیزوێلا: لە وڵاتگەلێک وەکوو ڤێنیزوێلا کە دراوی نەتەوەیی بە هۆکاری هەڵاوسانی لە رادەبەدەر، بێ ئەرزش بوونە، نهێنپارەکان رۆڵێکی گرنگ لە ژیانی خەڵکدا دەگێڕن؛ تەنانەت لە فرۆشگە گەورەکان و سووپێرمارکێتەکانیش وەردەگیرێن. ئەگەرچی نهێنپارەکان وەکوو بیتکۆین لە ئاستێکی باڵادا نین و نرخەکەیان جێگیر نییە بەڵام لە درێژماوەدا دەتوانن جێگەی دراوی فیاتی دەوڵەتەکان پڕ بکەنەوە، ئەگەر چی نهێنپارەکانیش بەبێ بوونی دەوڵەتەکان هیچ واتایەکیان نابێت، بەڵام نەمانی دەوڵەتەکانیش رەنگە بەم زووانە روونەدات. دەوڵەتی ڤێنیزوێلا بە هۆی دەوردانەوەی گەمارۆکانی ئامریکا و داڕووخانی بایەخی دراوی نەتەوەیی ئەو وڵاتە نهێنپارەیەکی بەنێوی پێترۆ دەرکردووە.[١٩] کە قەبارەی مارکێتی ٤٠٤،٥٦٥ دۆلارە.

ئاشنابوون و بەکارهێنانی ئەنتەرنێت و دەستراگەیشتن بە مۆبایلێکی زیرەک لەلایەن خەڵکی تەواوی جیهانەوە؛ دەرفەتی بەکارهێنان و ئاڵوگۆڕکردنی نهێنپارەکان، بۆ تاک بە تاکی مرۆڤەکان دەرەخسێنێت، کە لە داهاتوویەکی نیزیکدا بتوانن پەیوەست بە تۆڕی بلۆکچەینەوە ببن و مۆدێلێکی نوێ لە پارە و مارکێت ئەزموون بکەن، ئەزموونێک کە رەنگە خەونی کۆتاییی کۆلۆنیالیزم و ئەمپێریالیزم بەدی بێنێت.

ئاکام:

چاپ، بڵاوکردنەوە و دابەشکردنی پارە چەکی هەرە بەهێزی ئابوورییە کە لە دەستی کۆلۆنیالیستە بە دژی بەکۆلۆنیکراودا. هەتاکوو پاوانی پارە لە دەستی دەوڵەتە ناوەندییەکاندا بێت، هەڵاوسانی ئابووریش بوونی دەبێت، و هەژاریی لاسەنگ لەسەر ناوچەکانی بەکۆلۆنیکراودا دەبێت. دەسترەنجی خەڵک لە رێگەی هەڵاوسان، پاوان و کۆنترۆڵی پارەوە، بەتاڵان دەبردرێت. کۆتاییی ناخۆشی کۆنترۆڵی پارە؛ دەتوانێت کۆلۆنیالیزمی ئابووری چەک بکات. نهێنپارە و سیستەمی بلۆکچەین بە هاتنە نێو گۆڕەپانی ئابوورییەوە ئاسۆیەکی نوێیان بۆ ئەم مژارە کردووەتەوە. هەندێک لە نەتەوە کۆلۆنیکراوەکان و کەمینە رەسەنەکانی جیهان بە دامەزراندنی نهێنپارەی دیجیتاڵیی خۆیان، هەوڵ و تێکۆشانیان بۆ بەرەنگاربوونەوە و سڕینەوەی کۆلۆنیالیزم دەست پێ کردووە، ئەم مژارە لە هەر دوو روانگەی کۆلۆنیالیزمی تایبەت بە کوردستان بەگشتی و هەم لە روانگەی پۆست-کۆلۆنیالیزمەوە بۆ وڵاتان و نەتەوەکانی ناوچەگەلی دیکەی جیهان دەکرێت پەرەی پێ بدرێت؛ و بە کەڵک وەرگرتن لە ئەزموونی ئەوان، ئەم رێکارە لە کوردستانیشدا جێبەجێ بکرێت و کوردستانیش ببێتە خاوەن نهێنپارەی خۆی.

ژێدەرەکان

1. BlockChain
2. Cryptocurrency
3. Hash
4. Distributed Ledger
5. Node
6. Authentication methods
7. Consensus mechanism
8. Fiat currency
9. The Economist, «Bitcoin is fiat money, too- not so novel»
10. Colonial monetary
١١. استعمار پولی و ریشه کولبری پژواک کوکبیان، خاک کوردستان سارۆ ئەردەڵان، کوردایەتی دژ بە کۆلۆنیالیزمی نێوخۆییە، گۆڤاری تیشک، ژمارەی ٥١،
12. Money multiplier
13. Global Cryptoasset benchmarking study, Cambridge center for alternative finance, september 2020
14. The Battle of Little Bitcoin: Native American Tribe Launches Its Own Cryptocurrency, jasper Hamill, Forbes
15. Market Cap
16. https://cryptonews.com/exclusives/how-much-bitcoin-is-really-being-traded-in-zimbabwe-4375.htm
17. unpo.org/article/20500
18.https://thediplomat.com/2019/07/a-digital-nation-for-the-stateless-rohingya
19. c4ss.org/content/52453
Center for a stateless society

ئاسایشی نەتەوەییی کورد و مەسەلەی دێموکڕاسی لە ئێراندا

ئیدریس ئەحمەدی

ئەم وتارە هەوڵ دەدا وڵامی چەند پرسیارێکی پێکەوە گرێدراو بداتەوە: ئایا ئێران مایەی ئەوەی تێدایە بەرەو دێموکڕاسی گوزار بکا؟ ئەگەر ئەو مایەیەی تێدایە، ئایا ئەوە لە ڕێگای ڕیفۆرم یان شۆڕشێکی دیکەوە دەبێ؟ ئایا دێموکڕاسی دەتوانێ چارەسەری مەسەلەی نەتەوایەتی بکا؟

پوختە

لە ساڵانی دواییدا هێندێک ڕووناکبیر و چالاکی سیاسیی کورد، بەو دەرئەنجامە گەیشتوون کە دێموکراسی لە ئێراندا ناتوانێ مەسەلەی نەتەوایەتی چارەسەر بکا. هێندێک تەنانەت بە گومان سەبارەت بەوەی کە ئێران هەرگیز بتوانێ گوزار بکا بەرەو دێموکراسی. تاکوو سەبارەت بە دێموکراسی و پەیوەندیی ئەو لەگەڵ چارەسەرکردنی مەسەلەی نەتەوایەتی لێکۆڵینەوەی جیدی ئەنجام نەدرێ، پێشنیارکردن بە حیزبە سیاسییەکان یان فشار هێنان بۆیان کە واز لە ئامانجی وەدیهێنانی دێموکراسی لە ئێراندا بێنن، کارێکی بەسوود نایەتە بەرچاو – بە تایبەت تاکوو ئەو کاتەی ستراتێژییەکی گونجاوتر وەک بەدیل دانەڕێژرابێت. گوزارەی سەرەکیی ئەم وتارە ئەوەیە کە لەگەڵ ئەوەی پێویست دەکا لێکۆڵینەوەی جیددی سەبارەت بە پەیوەندیی نێوان دێموکراسی و چارەسەری مەسەلەی نەتەوایەتی ئەنجام بدرێ، بەرژەوەندیی ئاسایشی نەتەوەیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وێڕای سەبری ستراتێژیک وا دەخوازێ کە بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد لەو بەشەی کوردستاندا، لەسەر تێکۆشان لە پێناو دێموکراسی لە ئێراندا بەردەوام بێ.

وشەی کلیلی

دێموکراسی، مەسەلەی نەتەوایەتی، ئێران، ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئاسایشی نەتەوەیی، سپانیا، ئۆتۆنۆمی، فێدرالیزم

سەرەتا

لە ساڵانی دواییدا هێندێک ڕووناکبیر و چالاکی سیاسیی کورد، بەو دەرئەنجامە گەیشتوون کە دێموکراسی لە ئێراندا ناتوانێ مەسەلەی نەتەوایەتی چارەسەر بکا. هێندێک تەنانەت بە گومان سەبارەت بەوەی کە ئێران هەرگیز بتوانێ بەرەو دێموکراسی گوزار بکا. ئەو بۆچوونانە زۆرتر لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا بەدی دەکرێن. هەروەها ڕوون نییە کە ئەو بۆچوونانە چەندە لە نێو ڕووناکبیران و چالاکانی سیاسیی کورددا یان لە نێو خەڵکی کوردستاندا بەربڵاو بن.

جێگای ئاماژەیە کە لێکۆڵینەوە سەبارەت بەو مەسەلەیە نەکراوە. هەڵبەت بە لەبەرچاوگرتنی گرنگبوونی سیاسیی ئەو مەسەلەیە، هەروەها بە ڕەچاوکردنی ئەوەی کە زۆربەی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، وەدیهێنانی دێموکراسییان وەک ئامانجی سیاسیی خۆیان دیاری کردووە، پێویست دەکا سەبارەت بەو مەسەلەیە باسێکی جیددی بکرێ. ئەو مەسەلەیە هەروەها لە ڕوویەکی دیکەشەوە گرنگە: ئەگەر دێموکراسی چارەسەری مەسەلەی نەتەوایەتی ناکا، هەروەها ئەگەر ئێران مایەی ئەوەی تێدا نەبێ بەرەو دێموکراسی گوزار بکا، ئەوجا بزووتنەوەی کورد پێویست دەکا پێداچوونەوە بە ستراتێژیی سیاسی خۆیدا بکا. بەدەر لە هێندێک حیزبی بچووک، حیزبە سەرەکییەکان، ئامانجیان پێکهێنانی ئێرانێکی دێموکراتیک و فێدراڵە.

بەو پێیە، ئەم وتارە هەوڵ دەدا وڵامی چەند پرسیارێکی پێکەوە گرێدراو بداتەوە: ئایا ئێران مایەی ئەوەی تێدایە بەرەو دێموکراسی گوزار بکا؟ ئەگەر ئەو مایەیەی تێدایە، ئایا ئەوە لە ڕێگای ڕیفۆرم یان شۆڕشێکی دیکەوە دەبێ؟ ئایا دێموکراسی دەتوانێ چارەسەری مەسەلەی نەتەوایەتی بکا؟

لە پێناو وڵامدانەوە بەو پرسیارانە، ئەم وتارە سەرەتا باس لە ئەگەری دێموکراسی لە ئێراندا دەکا. دواتر وتارەکە دەپەرژێتە سەر پەیوەندیی نێوان دێموکراسی و چارەسەرکردنی مەسەلەی نەتەوایەتی لە ڕوانگەیەکی بەراوردکارییەوە. زۆرتر تەرکیز دەکرێتە سەر بەراووردکردنی ئێران و سپانیا، دوو وڵات کە سەرەڕای جیاوازییەکانیان، خاڵی وێکچوونیان زۆرە.

گوزارەی سەرەکیی وتارەکە ئەوەیە کە لەگەڵ ئەوەی پێویست دەکا لێکۆڵینەوەی جیددی سەبارەت بەو پرسیارانەی سەرەوە ئەنجام بدرێ، بەرژەوەندیی ئاسایشی نەتەوەیی کورد لە

ڕۆژهەڵاتی کوردستان وێڕای سەبری ستراتێژیک وا دەخوازێ کە بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد لەو بەشەی کوردستاندا بەردەوام بێ لەسەر تێکۆشان لە پێناو دیموکراسی لە ئێراندا.

ئەگەری دێموکراسی لە ئێراندا

سەبارەت بە گوزار بەرە دێموکراسی، لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا بۆچوونی زۆر هەیە. بە مەبەستی سادەکردنەوە، دەکرێ سێ بۆچوونی سەرەکی لێک جیا بکەینەوە. یەکەم، هێندێک لە لێکۆڵەران پێداگری لەسەر کۆمەڵێک پێشمەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی دەکەن بۆ ئەوەی وڵاتێک بتوانێ بەرەو دێموکراسی گوزار بکا؛ لەوانە، ڕادەی گەشەی ئابووری، ڕادەی شارنشینی، ئاستی خوێندەواریی هاووڵاتیان، قەوارەی چینی نێوەڕاست و هتد. ئەمانەش بە نۆرەی خۆیان دەکەونە خانەی پرۆسەی مۆدێرنیزاسیۆنەوە.

دووهەم، هێندێک لێکۆڵەر گرنگی دەدەن بە دەوری ئەکتەرە سیاسییەکان، بە تایبەت نوخبەی سیاسی. دەکرێ هەروەها دەوری ئۆپۆزسیۆنیشی لێ زیاد بکەین، بە تایبەت کە ئەگەڕێتەوە سەر وڵاتێکی وەک ئێران. بە واتایەکی دیکە، گرنگە هەم دیدی ستراتێژیکی باڵەکانی ڕێژیم لەو پەیوەندییەدا لەبەرچاو بگیردرێ، هەمیش دیدی ئۆپۆزسیۆن لەمەڕ دێموکراسی. بە کورتی، بۆچوونی یەکەم پێداگری لەسەر فاکتەری پێکهاتەیی (ساختاری) یان پێشمەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی دەکا لە کاتێکدا بۆچوونی دووهەم پێداگری لەسەر ئەکتەرە سیاسییەکان و دید و ستراتێژییان دەکا.[١]

سێهەم، هێندێک لێکۆڵەری دیکە بایەخ دەدەن بە فاکتەری کولتووری لە پەیوەندی لەگەڵ دێموکراتیزاسیۆن و دێموکراسیدا. لەو ڕووەوە باس لە «کولتووری سیاسی»ی تایبەت بە دێموکراسی دەکرێ کە بەهاگەلێک وەک «کۆدەنگی» و «تەنازولکردن» لە پرۆسەی سیاسیدا لە خۆی دەگرێ.[٢]

کە ئەگەڕێتەوە سەر ئێران، پێویستە دەکا لێکۆڵینەوەی جیددی و سیستەماتیک سەبارەت بە پێشمەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتیی دێموکراتیزاسیۆن لەو وڵاتەدا ئەنجام بدرێ. هەوڵێکی وا لە دەرەوەی توانای ئەم وتارەدایە. لە ساڵی ٢٠١٠دا، لێکۆڵەرێکی فارس لە وتارێکدا ئاماژە بەوە دەدا کە لەگەڵ ئەوەی زۆربەی دانیشتوانی ئێران خوێندەوارن و لە شاردا دەژین، بەڵام «٨٠ دەرسەدی ئابووریی ئێران لە دەستی دەوڵەتدایە، هەروەها کەرتی تایبەت گرێدراوی [دەوڵەتە] و لەرزۆکە و ئێرانییانی ژێر تەمەنی ٣٠ ساڵ نە خاوەن موڵکن و نە سەر بە چینی نێوەڕاستن.» لە درێژەدا و دەنووسێ: «فەرهەنگێکی سیاسیی [کە بریتی بێ لە] کۆدەنگی و تەنازولکردن هێشتا جێ نەکەوتووە» لە ئێراندا.[٣] لەگەڵ ئەوەی ئەو وتارە دە ساڵ کۆنە، بەڵام بە پێی داتایەک کە ئەوکات لەبەردەستدا بوو، گومان دەخاتە سەر ئەوەی کە ئەگەر بێت و ڕێژیم برووخێ، ئێران پێشمەرجی ئەوەی هەبێ کە بەرەو دێموکراسیی جێگیر گوزار بکا.

ئەو لێکۆڵەرە هەروەها هاوشێوەی زۆر لێکۆڵەری دیکە نەوت وەک «بەڵایەک» لە قەڵەم دەدا و بە سێ هۆ وەک بەربەستێکی جیددی لە سەر پرۆسەی دێموکراتیزاسیۆن بەرجەستەی دەکاتەوە: یەکەم، نەوت لە ڕووی سیاسییەوە دەوڵەت لە پەیوەندی لەگەڵ کۆمەڵگادا سەربەخۆ و بێ منەت دەکا، هاوکات کە بە وەرگرتنی باجی کەم و دابینکردنی خۆشبژیوی (ڕفاە)، وەفاداریی سیاسی خەڵک بۆ حکومەتی حاکم دەکڕێ؛ دووهەم، لە وڵاتگەلێکدا کە نەوت سەرچاوەی سەرەکیی داهاتیان پێکدێنێ، ئیمکانی ئەوە بۆ دەوڵەت پێکدێنێ کە دامەزراوەی داپڵۆسێنەری زەبەلاح بۆ سەرکوتکردنی ئۆپۆزسیۆن و خەڵک پێکبێنێ؛ سێهەم، داهاتی بەرچاوی نەوت ڕێگری لە پرۆسەی مۆدێرنیزاسیۆن لە شکڵی بەسەنعەتیکردنی ئابووریی وڵات دەکات، ئەمەش بە نۆرەی خۆی ڕێگرە لە سەرهەڵدانی کەرتی تایبەتی بەهێز و هەروەها سەرهەڵدانی چینی ناوەڕاستی سەربەخۆ و بەهێز. ئەگەریش چینی

نێوەڕاست لە وڵاتانی خاوەن نەوت سەرهەڵ بدا، دەبنە مووچەخۆری دەوڵەت و بەرژەوەندییان لە پاراستنی نیزامی مەوجوودا دەبێ. ئەم سێ ئاکامە خراپەی نەوت لە ئێراندا بە ڕوونی بەدی دەکرێ.[۴]

«میساق پارسا»، لە بەرهەمێکی گرنگدا لە ژێر ناوی «دێموکراسی لە ئێراندا بۆ شکستی هێنا و چۆن دەکرێ سەرکەوێ»، ئاماژە بەوە دەدا کە ئاستی خوێندەواریی هاووڵاتییان لە ئێراندا ڕووی لە زیادبوون کردووە.[۵] بە تایبەت ڕادەی دەرچووانی زانکۆکان بە شێوەی بەرچاو ڕووی لە زیادبوون کردووە و دەوری خوێندکاران لە تێکۆشان لە پێناو دێموکراسیدا بەرجەستە دەکاتەوە.

ڕاستییەکەی، پارسا بە ڕوونی وڵامی ئەو پرسیارە ناداتەوە کە ئایا لە ئێراندا پێشمەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی بۆ ئەوەی وڵات بەرەو دێموکراسی گوزار بکا لە ئارادان یان نە؟ گرنگیی لێکۆڵینەوەی پارسا لەوەدایە کە لە ڕوانگەیەکی بەراوردکارییەوە دەیەوێ وڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە کە ئایا ئێران لە ڕێگای ڕیفۆرمەوە یان لە ڕێگای شۆڕشەوە دەتوانێ بەرەو دێموکراسی گوزار بکا؟

تێگەیشتنی من لە پارسا ئەوەیە کە بە بۆچوونی ئەو، لە ئێراندا لە ئاست جەماوەردا، ویست و داخوازیی گوزار بەرەو دێموکراسی لە ئارادا هەیە. پارسا ڕێژیمی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامی وەک بەربەستی سەرەکی لە سەر ڕێگای دێموکراتیزەبوونی ئێران بەرجەستە دەکاتەوە. ناوبراو لەو پەیوەندییەدا، پێداگری لەسەر چەند خاڵێک دەکا. یەکەم، ئەو لایەنانەی لە شۆڕشی ١٩٧٩دا بەشدارییان کرد، یەکدەست نەبوون و ئەو هاوپەیمانییەی کە پێکهات دژ بە شا، بەرە بەرە شکڵی گرت. لەگەڵ ئەوەی خومەینی و ئیسلامییەکان توانییان سەرکردایەتیی ئەو شۆڕشە بکەن و لە ئاکامدا کۆماری ئیسلامی دابمەزرێنن، خومەینی پێش گەڕانەوەی بۆ ئێران، دژ بە دێموکراسی نەبوو، بەڵکوو دواتر و بە سەپاندنی سیستەمی «ویلایەتی فەقیهی» ئەجێندای ڕاستەقینەی ناوبراو دەرکەوت. دەنا پارسا ئاماژە بەوە دەدا کە ئەو لایەنانەی لە شۆڕشدا بەشدار بوون، ئازادی، سەربەخۆیی و دادپەروەریی کۆمەڵایەتییان دەویست.

دووهەم، پارسا ئاماژە بەوە دەدا کە حیزبی دێموکرات داوای دێموکراسی بۆ تەواوی ئێران و خودموختاری بۆ کوردستانی دەکرد، بەڵام ڕێژیمی ئیسلامی حیزبی دێموکرات و خەڵکی کوردستانی سەرکوت کرد. پارسا هەروەها ئاماژە بەوە دەدا کە خوێندکاران لە پاش شۆڕشەوە دەوری بەرچاویان هەبوو لە خەبات لە پێناو دێموکراسیدا.

سێیهەم، بە گوێرەی تێگەیشتنی پارسا، ئەوانەی کە بە «ڕیفۆرمخواز» ناسراون، ئامانجیان ڕیفۆرمکردنی کۆماری ئیسلامی بووە. بەتایبەت ئاماژە بە «بزووتنەوەی سەوز» دەدا وەک بزووتنەوەیەک کە بە پێی تێگەیشتنی ئەو، ئامانجی دێموکراسی بوو. لەو پەیوەندییەدا ئاماژە بەوە دەدا کە لەگەڵ ئەوەی سەرانی «بزووتنەوەی سەوز» ئامانجیان تێپەڕاندنی کۆماری ئیسلامی نەبوو، بەڵام لایەنگرانی ئەو بزووتنەوەیە، دواجار دروشمەکانیان دژ بە کۆماری ئیسلامی و خامنەیی بوو.

چوارەم، ئاماژە بەوە دەدا کە داخوازیی ئەوانەی کە لە چوار دەیەی ڕابردوودا پەیتا پەیتا خۆپێشاندان و ڕاپەڕینیان ئەنجام داوە، ڕادیکاڵیزەتر بووە و خوازیاری ئازادی و دێموکراسین.

بە کورتی، پارسا لەسەر ئەو باوەڕەیە کە لە ئێراندا، خەڵک دێموکراسییان دەوێ. لەگەڵ ئەوەی ڕێژیم بەردەوام دەستی بردووە بۆ سەرکوتکردنی ئۆپۆزسیۆن و خوێندکاران و خەڵک لە ئێراندا، بەڵام نارەزایەتی ڕووی لە زیادبوون کردووە و بەربەرەکانێی «پاسیڤ» (واتە، ڕاوەستان لە بەرانبەر سیاسەتە سەپێندراوەکانی ڕێژیم لە بواری کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەوە) بووە بە دیاردەیەکی بەربڵاو. لەگەڵ ئەوەی کۆماری ئیسلامی دەیهەوێ لە ئاستی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیدا خۆی بسەپێنێ، خەڵک لەو بارەیەوە

بــە شــێوەیەکی «پاســیڤ» بەربەرەکانێ لەگەڵ ڕێژیمدا دەکــەن. ئەمەش نیشــانەی ئەوەیە کە خەڵک هــەم دژ بە ڕێژیمــن، هەمیش گۆڕانیان دەوێ. هەروەها پارســا دەنووسێ کە ئەگەر بێت و ڕێژیمی ئیســلامی ڕێــگا بدا بــە ئەنجامدانی هەڵبژاردنی ئازاد، ئەوجا دەســەڵاتدارانی کۆماری ئیســلامی دەسەڵات دەدۆڕێنن. کۆی ئەمانە دەکا بە بنەما بۆ ئەوەی بەو دەرئەنجامە بگا کە خەڵک لە ئێراندا دێموکراسییان دەوێ.[۶]

بەربەســتی ســەرەکی لــە ســەر ڕێــگای دێموکراتیزەبوونــی ئێران لە ڕوانگەی پارســاوە، ڕێژیمی کۆماری ئیســلامییە، هــەر وەک چۆن ڕێژیمی شــا بەربەســت بــوو لە ســەر ڕێگای دێموکراسیدا لە ئێران. بۆیە، پارسا زۆرتر دەپەرژێتە ســەر چۆنیەتیی گوزار بەرەو دێموکراســی. لەو پەیوەندییەدا دەنووسێ ئەگەر وڵاتێک ڕێژیمێکی دیکتاتــۆر تێیدا حاکم بێ، لــە دوو ڕێگا زیاتری نییە بۆ گــوزار بەرەو دێموکراســی: یان ڕیفۆرم، یان شۆڕش. ئەمەش بە نۆرەی خۆی لە ئەساسدا دەگەڕێنێتەوە بۆ ئایدۆلۆژیی ڕێژیمی حاکم.

بە بەراوەردکردنی ئێران لەگەڵ ئەو وڵاتانەی کــە یان لە ڕێــگای ڕیفۆرمــەوە (لەوانە کۆریای باشوور و تایوان) یان لە ڕێگای شۆڕشەوە (لەوانە فیلیپیــن، ئەندۆنیزی، میســر، تونێــس و هتد) گوزاریان بەرەو دێموکراســی کردووە، پارسا بەو دەرئەنجامە دەگا کە ئێرانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی، بە ئەگەری زۆر ئیمکانی ئەوەی نییە لە ڕێگای ڕیفۆرمەوە بەرەو دێموکراســی گوزار بکا. هۆی ئەمەش دەگەڕێنێتەوە بۆ چەند فاکتەرێک:

١ دەســەڵات لە کۆماری ئیسلامیدا لە دەستی کەمینەیــەک، واتــە مەلاکاندا، کــۆ کراوەتەوە. مــەلاکان کۆمەڵێــک ئیمتیــازی تایبەتیان پێ دراوە، لــە کاتێکدا زۆرینەی دانیشــتووانی وڵات بێبەش کراون لە دەســەڵاتی سیاســی. ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە کۆماری ئیسلامی دەست بەرێ بۆ زەبروزەنگ و ســەرکوتکردنی بەردەوامی ئۆپۆزســیۆن و خەڵــک. بە بێ ســەرکوتکردنی بەردەوام، ڕێژیم ناتوانێ لە دەسەڵاتدا بمێنێتەوە.

٢ ئایدۆلۆژیــی کۆمــاری ئیســلامی لە ســەر ئەساســی سیســتەمی «ویلایەتی فەقیهی»، واتە حکومەتی خودا، ڕاوەســتاوە و بەو بۆنەیەوە، دژی دێموکراسییە.

٣ کۆمــاری ئیســلامی، لــە پێناو ســەپاندنی سیاســەتی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی ئیسلامیدا بەردەوام دەســتێوەردان لە ژیانی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیدا دەکا. بەو بۆنەیەوە، ڕێژیم هەر جۆرە گۆڕانێک بە خەتەر دەزانێ و دژی ڕادەوەستێ. بە تایبەت فەرهەنگ و بەها کۆمەڵایەتییەکانی غەرب بە خەتەر لە سەر خۆی دەزانێ. هەر بەو بۆنەیەوە، لیبراڵ دێموکراســی بە خەتەری ستراتێژیک لە سەر خۆی دەزانێ.

٤ سیاســەتی ئابووریــی کۆماری ئیســلامی و دەســتێوەردانی بەردەوام و بەربــڵاو لە ئابووریی وڵاتدا بووەتە هۆی بەهێزکردنی نوخبەی سیاسی و بە تایبەتی سپای پاسداران لە ئێراندا، لە کاتێکدا گەشەی ئابووریی وڵات پەکی کەوتووە. گەندەڵیی بەربڵاو یەکێکی دیکە لە لێکەوتەکانی سیاسەتی ئابووریی ڕێژیمە. ئەمەش بە نۆرەی خۆی بۆشاییی نێــوان کۆمەڵگا و دەوڵەتی بەرینتر کردووەتەوە و بووەتە هۆی زیادبوونی نارەزایەتیی خەڵک.

پارســا لەو پەیوەندییەدا زۆرتر ئێران لەگەڵ کۆریای باشــوور بــەراورد دەکا. لەگــەڵ ئەوەی ئەرتــەش لــە کۆریــای باشــووردا دەســەڵاتی بەدەســتەوە بــوو و نیزامێکــی دیکتاتۆریــی دامەزراندبوو، بەڵام ئەرتەش لەو وڵاتەدا بەرنامەی ستراتێژیکی بریتی بوو لە بەسەنعەتیکردنی وڵات و هەوڵدان لە پێناو گەشەی ئابووریدا. هەروەها نە دەستێوەردانی لە ژیانی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیدا دەکرد، نە دەستێوەردانی لە سیستەمی ئابووریدا دەکــرد. لەگــەڵ ئۆپۆزســیۆنی میانەڕەویش بە نەرمــی دەجووڵایەوە، بە تایبــەت پێش قۆناغی دێموکراتیزاســیۆن. کاتێک ئەرتەش ســەرکەوت لەوەی گەشــە بە ئابووریــی وڵات بدا، ڕێگای بە ڕیفۆرم دا و دواجار ئەرتەش دەستی لە دەسەڵات هەڵگرت، هەرچەند لە ئەوەڵین هەڵبژاردنی ئازاددا، دەسەڵاتدارانی پێشوو براوە بوون. خاڵێکی دیکەی

جێگای ئاماژە ئەوەیە کــە ئەرتەش دوای ئەوەی دەسەڵاتی لە دەست دا، توانییان بگەڕێنەوە سەر پیشــەی خۆیان. بەرژەوەندیی ئابووریی ئەرتەش و پێگــەی کۆمەڵایەتییان بەند نەبوو بە مانەوە لە دەسەڵاتدا. بە پێچەوانەوە، شا لە ئێران، مارکۆس لە فیلیپین و ســوهارتۆ لــە ئەندونیزی لە ڕێگای قۆرخکردنی دەســەڵاتی سیاســییەوە، سامانێکی بەرچاوی شەخســییان وەدەســت هێنابوو؛ بۆیە نەیاندەویســت دەســت لە دەســەڵات هەڵگرن. دواجار هەرسێکیان لە ڕێگای شۆڕشەوە وەلانران. پارســا هەمان چارەنووس بۆ مــەلاکان لە ئێران پێشبینی دەکا.[٧]

بە کورتــی، ئایدۆلۆژیی کۆماری ئیســلامی و سیســتەمی سیاســیی ویلایەتــی فەقیهــی بارودۆخێکی وای پێکهێناوە کە ئەو سیستەمە بە ڕیفۆرم ناگۆڕدرێ. پارســا لەو پەیوەندییەدا ئاماژە بە هەوڵی «ڕیفۆرمخوازەکانــی» ناو ڕێژیم دەدا و دەنووســێ کە ڕێژیم ڕێگا بــە ڕیفۆرم نادا. ڕێژیم نارەزایەتــی لە دەروونی خۆیدا و لە نێو کۆمەڵگادا بە سەرکوتی بەردەوام وەڵام دەداتەوە. ئەمەش وای کردووە هیچ مەجالێــک بۆ تەنازولکردن نەمێنێ. بە بێ سەرکوتی بەردەوام، دەسەڵاتدارانی کۆماری ئیســلامی ناتوانن لە دەســەڵاتدا بمێننەوە. بۆیە، پارســا بەو دەرئەنجامە دەگا کــە ئەگەری زۆرە ئێران لە ڕێگای شۆڕشــەوە بەرەو دێموکراســی گوزار بکا.[٨]

لە گەڵ ئەوەی زەمینەی شــۆڕش لە ئێراندا لەبارە، بەڵام توانای دژبەرانی ڕێژیم ســنووردارە. پارســا بــە شــێوەیەکی ناڕاســتەوخۆ دان بەم ڕاســتییەدا دەنــێ. بۆیــە، کاتێــک دەتوانین لە ئێراندا چاوەڕوانی گۆڕانی بنەڕەتی بین کە ڕێژیم لاواز بــێ. لێکۆڵەرێکــی دیکە بە شــێوەیەکی سیســتەماتیک نیشــانی داوە کــە نارەزایەتی و ڕاپەڕین لــە ئێراندا ڕووی لــە زیادبوون کردووە. هاوکات، ســەرکوتی خەڵک و توانای دامەزراوەی ڕێژیم بۆ سەرکوتکردن، زیادی کردووە.[٩]

دەتوانیــن ئەوەی لێ زیاد بکەین کە نەبوونی هەواڵبەندی لە نێــوان چینە کۆمەڵایەتییەکان و نەتەوەکانی ئێران، هەروەها نەبوونی ئۆپۆزسیۆنێکی یەکگرتــوو کــە پابەنــد بێ بــە دێموکراســی، کۆی ئەمانــە وای کردووە ڕێژیم بتوانێ لەســەر دەســەڵات بمێنێتەوە. پارســا پێشبینی دەکا کە دواجار ئەگەری زۆرە ئێران لە ڕێگای شۆڕشــێکی خوێناوییەوە گوزار بکا بەرەو دێموکراسی.

بە کورتی، لەگەڵ ئەوەی هەلومەرجی شۆڕش لــە ئێراندا لەبارە، بەڵام بــە نەبوونی هەواڵبەندی و ئۆپۆزســیۆنێکی یەکگرتوو، مەرج نییە شۆڕش ڕوو بدا. ئەمەش ڕاســتییەکە کە پارسا دانی پێدا دەنــێ. بەڵام دەکرێ ئــەوەی لێ زیاد بکەین کە مەرج نییە بارودۆخ هەروا بمێنێتەوە. دەکرێ ئەو هەواڵبەندییــە لە نێوان چینــە کۆمەڵایەتییەکان و نەتەوەکانــی ئێرانــدا پێــک بــێ، دەکــرێ ئۆپۆزســیۆنێکی یەکگرتــوو و دێموکراســیخواز ســەرهەڵبدا. قووڵبوونــەوەی قەیران لــە ئێراندا دەتوانــێ یارمەتیــدەری پرۆســەیەکی وا بێ. لە لایەکی دیکەوە، سیاسەتی ئەمریکا دەتوانێ ڕێژیم بەهێز بکا یان لاینیکەم گوشــارەکانی لەسەر کەم بکاتەوە (وەک لە کەیســی سیاسەتی هەڵکردنی ئیــدارەی ئۆباما لەگــەڵ کۆماری ئیســلامی و بەســتنی ڕێککەوتنی ناوکی و هەڵگرتنی گەمارۆ نێودەوڵەتییــەکان لە ســەر ئێــران)، یان ئەوەی لاوازی بکا (وەک لە کەیسی سیاسەتی «ئەوپەڕی گوشارهێنان» بۆ ڕێژیم لە لایەن ئیدارەی ترامپەوە و سەپاندنی کۆمەڵێک گەمارۆ بەسەر ئێراندا).

فاکتەرێکی دیکە کــە دەتوانێ یان بە زەرەر یان بە قازانجی کۆماری ئیســلامی بشــکێتەوە، دەوری بەنــاو ڕیفۆرمخوازەکانە لــە ئێراندا. خاڵی لاوازی لێکدانەوەی پارسا بریتییە لە تێگەیشتنی ناوبراو لە ســەر ئــەوان. ڕیفۆرمخوازەکانی ڕێژیم تاکوو ئێســتا مانیفێســتێکیان لە پێناو ڕیفۆرمدا پێشکەش نەکردووە. لەگەڵ ئەوەش، لە نێوەڕاستی نەوەدەکانەوە توانییان ســەرنجی خەڵک بۆ لای خۆیان ڕابکێشن. ڕاستییەکەی، ڕیفۆرمخوازەکان ســوودی سیاسییان بۆ ڕژیم هەبووە، بەو مانایەی کە هەم توانیویانە بە باسکردن لە ڕیفۆرم (هەڵبەت بە بێ مانیفێست) پشتیوانیی بەشێک لە خەڵکی

ئێران بۆ خۆیان مسـۆگەر بکەن، هەمیش وڵاتانی ڕۆژاوا بێننە سـەر ئەو باوەڕە کە دەبێ سـەبریان لەگەڵ کۆماری ئیسـلامیدا هەبێ، یان ئەوەی لە نێوان وڵاتانـی ڕۆژئاواییـدا دووبەرەکی بنێنەوە. ڕیفۆرمخوازەکان نەک تەنیا ڕێژیمپارێزن، بەڵکوو هەروەها بە ڕاکێشانی خەڵک بۆ بەشداری کردن لە هەڵبژاردنەکانی ڕێژیم، کە لە ڕووی دامەزراوەییەوە بە مەبەسـتی وەدەسـتهێنانی ڕەوایی بۆ ڕێژیم ڕێکدەخرێن، تا ڕادەیەک کۆماری ئیسلامییان لە دیکتاتۆرییەتی ویلایەتـی فەقیهییەوە گۆڕیوە بۆ دیکتاتۆرییەتێکی هەڵبژێرداو. بەڵام لە سـاڵانی دواییدا ڕیفۆرمخوازەکان دەورەی جارانیان نەماوە، مەگەر ئەوەی خامنەیی لە پێناو مودیرییەتکردنی قەیرانـە نێوخۆیـی و دەرەکییەکانـدا دیسـان مەیدانیان پێ بداتەوە.

فاکتەرێکی دیکە بێگومان تەمەنی خامنەییە. ڕوون نییە کە پاش مەرگـی خامنەیی، کۆماری ئیسـلامی بەرەو چ ئاراستەیەک دەڕوا، هەرچەند بەرژەوەندیی مەلاکان وا دەخوازێ کە جێگرێکی بـۆ دیاری بکـەن. هەڵبەت بـە لەبەرچاوگرتنی قووڵبوونـەوەی ناکۆکیی نێـوان باڵەکانی ڕێژیم، ڕەنگبێ یەکلاکردنەوەی مەسـەلەیەکی وا وەک پاش مەرگی خومەینی سانا نەبێ.

لە هەموو ئەمانـەش گرنگتر بێگومان توانای بەرچاوی سەرکوتکردنی سپا و بەسیجە. هێندێک ڕێژیـم لە دونیادا هـەن — لەوانە کۆریای باکوور و کووبـا و لە سـاڵانی دواییـدا ڤێنێزوێلا — کە بارودۆخـی ئابوورییـان لە کۆماری ئیسـلامی خراپتـرە، بەڵام بـە بێ ئـەوەی ڕێژیمی حاکم لـەو وڵاتانەدا بڕووخێ. هەرچەنـد هەلوومەرجی جیـاوازی نێوخۆیی و نێودەوڵەتیـی ئەو وڵاتانە دەبێ لەبەرچاو بگیردرێ، بەڵام وێدەچێ تواناییی سـەرکوتکردن و ئیرادەی سـەرکوت یەکێک لە هۆکارە سـەرەکییەکانی مانەوەی ئـەو ڕێژیمانە بێ. بۆیە، تەنانەت سـەرهەڵدانی ئۆپۆزسـیۆنێکی یەکگرتوو لە خۆیدا مەرجی بەس (کافی) نییە بۆ گۆڕینی ڕێژیم لە ئێراندا.

بـەدەر لە توانـای سـەرکوتکردن لە لایەن سـپا و بەسـیجەوە، کۆی ئەو فاکتەرانەی دیکە کە باس کـران، قابیلی گۆڕانـن. ڕەنگبێ توانای سەرکوتکردنی سـپا و بەسیجیش بتوانێ گۆڕانی بەسـەردا بێ، هەرچەند ئەگـەری کەمە. ئەگەر پێشبینییەکەی پارسا ڕاست بێ کە دواجار ئێران لە ڕێگای شۆڕشەوە گوزار دەکا بەرەو دێموکراسی، ئەوجا وێدەچێ ئێران تووشـی شـەڕی نێوخۆیی ببێ. مەرج نییە لە سـێناریۆیەکی وادا، نەتیجەی شـەڕی نێوخۆیی دێموکراسی بێ. خاڵێکی دیکە، وەک لە سووریا شاهیدی بووین، سیاسەتی وڵاتانی ناوچەیی و زلهێزانە لە ئەگەری شـەڕی نێوخۆیی لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا. بە بێ پشـتیوانیی ئێـران و ڕووسـییە، ئەگەری کەوتنـی ڕێژیمی ئەسەد زۆر بوو. ڕوون نییە لە داهاتوودا ئیسرائیل، سعودییە و ئەمریکا لە لایەک و ڕووسییە و چین لە لایەکی دیکە لە ئەگەری شـەڕی نێوخۆیی لە ئێراندا چ سیاسەتێک بگرنە بەر. ناڕوونبوونی ئەمە تا ڕادەیەکـی زۆر دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی چ جۆرە ئۆپۆزسـیۆنێک بتوانێ لە ئێراندا سەرهەڵبدا و چ جۆرە بەرنامەیەکی سیاسیی بەرێتە پێش. لێرەدا فاکتەرێکـی دیکـەی ناڕوون دەوری ئەرتەشـە، کە ئایا لە ئەگەری شـۆڕش و شەڕی نێوخۆییدا پشـتیوانی لە سپا و بەسـیج دەکا یان دژ بەوان ڕادەوەستێ.

بە کورتی، بۆچوونی پارسـا سەبارەت بەوەی کە کۆماری ئیسـلامی ڕێگای ڕیفۆرمی لە ئێراندا بەستووە، دروسـت دێتە بەرچاو. هەڵبەت پارسا بە شێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ ناپەرژێتە سەر ئەوەی کە ئایا لە ئێراندا پێشـمەرجی دێموکراتیزاسیۆن لە ئـارادا هەن یان نـە. زۆرتر گرنگـی دەدا بە ویست و داخوازیی خەڵک بۆ گۆڕان بەرەو ئازادی و دێموکراسـی. بەڵام لە پاش بەهاری عەرەبیدا، شـاهید بووین کە ئەوە لـە خۆیدا بەس نییە. بە واتایەکی دیکە، مەرج نییە شۆڕش دێموکراسیی لێ بکەوێتەوە.

لە گەڵ ئەوەی وڵامدانەوە بە دوو پرسـیاری یەکەمی ئەم وتارە — واتە، ئایا ئێران مایەی ئەوەی تێدایە بەرەو دێموکراسـی گوزار بکا؟ ئەگەر ئەو

مایەیەی تێدایە، ئایا ئەوە لە ڕێگای ڕیفۆرم یان شۆڕشێکی دیکەوە دەبێ؟ - کارێکی سانا نییە، بەڵام ڕەتکردنەوەی بێ ئەملاو ئەولای ئیمکانی دێموکراسی لە ئێراندا، کارێکی گونجاو نایەتە بەرچاو. بۆیە، دەرئەنجامێکی ئەم وتارە ئەوەیە کە بنەمایەکی قایم لە ئارادا نییە بۆ ئەوەی پێشنیار بە بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵات بکرێ کە واز لە ئامانجی دێموکراتیزەکردنی ئێران بێنێ.

هەرچەند لەو بارەیەوە پێویستە لێکۆڵینەوەی جیددی ئەنجام بدرێ، لە بەر چوار هۆ ناکرێ بزووتنەوەی کورد دەست لە ئامانجێکی وا هەڵگرێ. یەکەم، ئەو ڕووناکبیر و چالاکوانانەی کە بۆچوونیان وایە دێموکراسی لە ئێراندا ئیمکانی نییە، تاکوو ئێستا ئەوەیان نەسەلماندووە. هەڵبەت لە بەرانبەردا، ناکرێ بێ ئەملاو و ئەولا پێچەوانەکەشی بسەلمێندرێ. لە لایەکی دیکەوە، نکۆڵی کردن لە مافی نەتەوایەتیی کورد و ڕەتکردنەوەی فێدرالیزم لەلایەن ئەو بەشە لە ئۆپۆزسیۆنی فارس کە خۆیان بە دێموکراسیخواز لەقەڵەم دەدەن، بووەتە هۆی هێنانە ژێر پرسیاری ئامانجی لەمێژینەی بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵات سەبارەت بە دێموکراسی لە ئێراندا. ئەمەش قابیلی دەرکە، بەڵام پرسیار ئەوەیە کە ئایا هەڵوێستی ئۆپۆزسیۆنی دەرەوەی وڵات، کە پرش وبڵاو و لاوازن، دەکرێ بکرێ بە بنەما بۆ وەلانانی ئامانجێکی وا؟ مرۆڤ دەتوانێ گومانی سەبارەت بەوە هەبێ کە لە ئێراندا پێشمەرجی دێموکراتیزاسیۆن لە ئارادا بێ یان گومانی هەبێ سەبارەت بە نیەتی ئۆپۆزیسیۆن، بەڵام لە ڕوانگەیەکی مێژووییەوە دەبێ ئەو مەسەلەیە وەک پرۆسە چاوی لێ بکرێ تاکوو ئەوەی بە دیدێکی ئەوروپی حوکمی لە سەر بدرێ.

دووهەم، تەنیا کاتێک بزووتنەوەی کورد ستراتێژیی خۆی لە تێکۆشان بۆ پێکهێنانی ئێرانێکی دێموکراتیک و فێدراڵەوە بۆ سەربەخۆیی بگۆڕێ، دەکرێ ئەو ئامانجە وەلا بنرێ. بەڵام تاکوو ئێستا، نە ئەو حیزبانەی خوازیاری سەربەخۆیین، نە ئەو ڕووناکبیر و چالاکوانانەی کە سەربەخۆییخوازن، ستراتێژییەکیان لەو بارەیەوە دارشتووە. لێرەدا دوو مەسەلە تێکەڵ دەکرێ: ئەوەی کە گەلی کورد مافی ڕەوای سەربەخۆیی هەیە جیاوازە لەگەڵ ئەوەی بزووتنەوەی کورد توانای ئەوەی هەبێ سەربەخۆیی بەدەست بێنێ. بە واتایەکی دیکە، هەق و توانا دوو شتی جیاوازن. دارشتنی ستراتێژی ناکرێ سنووردار بکرێ بە دیاریکردنی ئامانج؛ دارێژەرانی ستراتێژیی سەربەخۆیی هەروەها دەبێ بە ڕوونی دیاریی بکەن کە بە کەڵک وەرگرتن لە چ ئامرازگەلێک دەکرێ ئامانجی سەربەخۆیی وەدەست بهێندرێ. گومانی تێدا نییە، دامەزراندنی دەوڵەت باشترین زامنە بۆ پاراستنی ئاسایشی نەتەوەییی کورد. لە ئێستادا هەلومەرجی نێوخۆیی و نێودەوڵەتی لەبار نییە بۆ پێکهێنانی دەوڵەتێکی کوردی، بەڵام هەلومەرجی نێوخۆیی و نێودەوڵەتیی بەردەوام لە گۆڕاندایە، هەرچەند بە ئەسپاییش بێ و هەرچەند هەموو جۆرە گۆڕانێک لەو ڕووەوە (بە تایبەت لە ئاستی نێودەوڵەتیدا) هەمیشە ناکرێ بە سوودی کورد بێ. گرنگ ئەوەیە بزووتنەوەی کورد بە پێی هەلومەرج، ستراتێژی و سیاسەتی خۆی دابرێژێ و بگۆڕێ.

سێهەم، تەنانەت ئەگەر لە داهاتوودا کورد بتوانێ سەربەخۆیی وەدەست بێنێ، مەسەلەی دێموکراسی لە ئێراندا پەیوەندیی بە ئاسایشی نەتەوەییی کوردەوە دەبێ. لەگەڵ ئەوەی هێندێک کەیسی ڕیزپەڕ هەیە (پەیوەندیی پڕکێشەی هیند و پاکستان بۆ نموونە، بە مەرجێ پاکستان بە دێموکراسی بێتە ئەژمار)، بەڵام وڵاتانی دێموکراتیک پەیوەندیی ئاشتییانەیان هەیە پێکەوە، هەروەها تواناییان هەیە لە ڕێگای دانوستاندنەوە کێشەکانیان چارەسەر بکەن. پێش سەربەخۆییش، دێموکراسی لە ئێراندا پەیوەندیی بە ئاسایشی نەتەوەییی کوردەوە هەیە. بەرژەوەندیی ئاسایشی نەتەوەییی کورد بریتییە لە پاراستنی زمان و کولتووری کوردی لە خەتەری ئاسیمیلاسیۆن، پاراستنی خەڵکی کوردستان لە خەتەری ژێنوساید، هەروەها پاراستنی ژینگەی

کوردستان لە خەتەری ژینگەیی و هتد. لەگەڵ ئەوەی کەیسی ڕیزپەڕ لەو بارەیەشەوە هەیە (دەتوانین ئاماژە بە نموونەی میانمار یان بورما بدەین، کاتێک پاش دیموکراتیزەبوونی ئەو وڵاتە ئەرتەش دەستی برد بۆ پاکتاوکردنی ڕۆهینگاکان، هەروەها دەتوانین ئاماژە بە هەوڵی گۆڕینی دیموگرافیی باکووری کوردستان لەلایەن تورکییەوە بدەین لە ساڵەکانی نەود کاتێک کە ئەو وڵاتە «دیموکراتیک» بوو، یان ئاماژە بدەین بە زیندانیکردن و سەرکوتکردنی بزووتنەوەی مەدەنیی کورد لە تورکیە لە ساڵانی دواییدا)، بەڵام گومانی تێدا نییە کە دیموکراسی – تەنانەت ئەگەر نەبێتە هۆی دانپێدانان بە مانی نەتەوایەتیی نەتەوە بێ دەوڵەتەکان – باشترە لە دیکتاتۆرییەت. هەر نەبێ، لە ئێرانێکی دیموکراتیکدا، گەلی کورد مافی ئازادیی بەیان، مافی کۆبوونەوە و تەنانەت پێکهێنانی ڕێکخراوی سیاسیی دەبێ، هەروەها ئەستەم دەبێ بۆ ڕێژیمی حاکم لە تاران، کوردستان میلیتاریزە بکا و هەوڵی تواندنەوە و گۆڕینی دیموگرافیی کوردستان بدا.

چوارەم، بۆ ڕۆژاوا، کە سیاسەتیان بریتییە لە چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد لە چوارچێوەی ئەو وڵاتانەی کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە، گرنگە بزووتنەوەی کورد پابەند بێ بە دیموکراتیزەکردنی ئەو وڵاتانە. کەوابوو، مەسەلەی دیموکراسی لەو وڵاتانەدا بۆ بزووتنەوەی کورد ڕەهەندێکی نێودەوڵەتییشی هەیە.

بەراوردێک لە نێوان سپانیا و ئێراندا

وڵامدانەوە بە سێهەم پرسیاری ئەم وتارە تا ڕادەیەک ساناترە. بە ئاماژەدان بە سپانیا، کانادا، بێلژیک، بریتانیا، سویس و هێندێک وڵاتی دیکە لە ڕۆژاوا، دەتوانین بڵێین دیموکراسی دەتوانێ چارەسەر بێ بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی لە وڵاتانی فرەنەتەوەدا – جا لە شکڵی ئۆتۆنۆمیدا بێ یان فێدرالیزم.[١٠]

لێرەدا دەکرێ لە کەیسی سپانیا وردبینەوە، چونکە سپانیا وێکچوونی زۆرە لەگەڵ ئێران. هاوشێوەی ئێران فرەنەتەوەیە. هەروەها هاوشێوەی ئێرانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی، بۆ چوار دەیە حکومەتێکی دیکتاتۆر لەو وڵاتەدا لەسەر دەسەڵات بوو. لە ڕووی مێژووییشەوە خاڵی هاوشێوەیان هەیە: هەردووکیان لە ڕابردوودا ئیمپراتۆری بوونە. هەڵبەت سپانیا لە ئەورووپا هەڵکەوتووە (ناوچەیەک کە کۆمەڵێک وڵاتی دیموکراتیکی تێدایە و «یەکیەتیی ئەورووپای» تێدا بەدی هاتووە)، لە کاتێکدا ئێران لە ڕۆژهەڵاتی ناوین هەڵکەوتووە (ناوچەیەک کە پڕە لە ڕێژیمی دیکتاتۆر و سەرەڕۆ و دامەزراوەیەک لە بابەتی «یەکیەتیی ئەورووپای» تێدا نییە). بە پێچەوانەی ئێران، سپانیا خاوەن سەرچاوەی سرووشتیی وەک نەوت نییە. وەک باس کرا، نەوت بەڵایەکی گەورەیە و بەربەستێکی جیدییە لە سەر ڕێگای پرۆسەی دیموکراتیزاسیۆن لە وڵاتانێکدا کە نەوت سەرچاوەی سەرەکیی داهاتیان پێک دێنێ.

گوزاری سپانیا بەرەو دیموکراسی لە کۆتاییەکانی ١٩٧٠دا، پاش مەرگی فرانکۆ و کۆتاییهاتنی دیکتاتۆرییەتی ناوبراو، جێگای سەرنجە. لەگەڵ ئەوەی سپانیا لە ساڵی ١٨٧٣دا بۆ ماوەیەکی کورت سیستەمێکی فێدراڵی هەبوو کە پێکهاتبوو لە ١٥ هەرێم، مەسەلەی نەتەوایەتی لەو وڵاتەدا تا ڕادەیەک پێش دیکتاتۆرییەتی فرانکۆ چارەسەر کرا بوو. کاتالۆنیا، هەرێمی باسک و گالیسیا، سێ هەرێمی گرنگی ئیسپانیا، لە نێوان شەڕی یەکەم و دووهەمی جیهانیدا، کاتێک سپانیا نیزامێکی دیموکراتیکی بوو، ئۆتۆنۆم بوون. هەڵبەت فرانکۆ بە بیانووی ئەوەی کە دیکتاتۆرییەت باشترین شێوەیە بۆ پاراستنی «یەکپارچەیی»ی سپانیا و بە ئاماژەدان بە ئۆتۆنۆمیی ئەو سێ هەرێمە وەک خەتەر لە سەر یەکپارچەیی سپانیا، ڕەوایەتی بە دەسەڵاتداریی خۆی دا. پاش کۆتاییهاتنی شەڕی نێوخۆیی و سەرکەوتنی فرانکۆ لەو شەڕدا، کە یەکێک لە خوێناویترین شەڕە نێوخۆییەکانی ئەورووپا بوو لەو کاتەدا، تاکوو مەرگی ناوبراو لە ساڵی ١٩٧٥دا، نەتەوەکانی دیکە لە سپانیا لە ژێر زوڵمدا دەژیان

و زمان و کولتووریان قەدەغە کرابوو.[١١]

کاتێــک فرانکۆ کۆچی دوایی کرد، ســپانیا لە قەیرانێکــی قووڵی ئابووریدا بوو. نەمانی فرانکۆ وێڕای قەیرانی ئابووری بووە هۆی ئەوەی نوخبەی سیاســیی ئەو وڵاتە، واتە دەسەڵاتدارانی ڕێژیمی فرانکۆ و ئۆپۆزیسیۆن، ڕێک بکەون لەسەر ئەوەی ڕێگای دیموکراسی بگرنە بەر. بۆیە، دیموکراسی لە سپانیا بە «دیموکراسیی پەیمانی» لەقەڵەم دراوە و لە نەتیجەی ڕێککەوتنێک لە نێوان دەسەڵاتدارانی پێشــوو و ئۆپۆزسیۆندا، بە شــێوەی نهێنی، هاتە کایەوە. هەڵبەت لــەو کۆبوونەوە نهێنییانەدا بڕیار درا کە ڕابردوو بسپێرن بە ڕابردوو؛ واتە، ئەوانەی کە لە سەردەمی فرانکۆدا دەستیان لە سەرکوت و چەوساندنەوەی خەڵکدا هەبوو، دادگایی نەکران. لــە لایەکی دیکەوە، پەیکەری فرانکۆ و هێماکانی ڕێژیمی پێشــوو وەک خۆیان مانەوە. هەروەها بە پێچەوانەی زۆر وڵاتی دیکە، بیرۆکراســیی سپانیا لە کاربەدەستانی سەردەمی دیکتاتۆرییەتی فرانکۆ پاکسازی نەکران.

نوخبەی سیاســی لەگەڵ ئــەوەی دەیانزانی کە پرســی گرنگ و مێژوویی لە سپانیادا پرسی نەتەوایەتییە و دەیانویســت لە پرۆســەی گوزار بەرەو دیموکراســیدا ئەو مەســەلەیە چارەســەر بکەن، لە پێشدا بڕیاریان دا دەستوورێک بنووسن کە یەکبوونی دەوڵەت بپارێــزێ و بەو بۆنەیەوە، موخالیفــی فێدرالیزم بــوون. دواتر لــە ڕێگای وتووێژەوە و پاش پەسەندکردنی دەستووری نوێ، ئامادە بوون ئۆتۆنۆمی یان خودموختاری بە ســێ هەرێمی «مێژوویی» – واتــە کاتالۆنیا، هەرێمی باسک و گالیســیا – بدەن. هەر لەو پرۆسەیەدا، ڕێککەوتن لە سەر دانی ئۆتۆنۆمی بە ١٣ هەرێمی دیکە.

مادەی ٢ لە دەســتووری ســپانیا، ڕێگا دەدا بە پێکهێنانی هەرێمی ئۆتۆنــۆم. مادەی٣ زمانی کاســتیلی (یان ســپانیایی) وەک زمانی فەرمی ســپانیا دادەنێ؛ هەروەها دان بە هەبوونی زمانی دیکەشدا دەنێ، هەڵبەت بە بێ ئەوەی زمانەکانی دیکە لە دەســتووردا بە زمانی فەرمی بناسێ. لە هەر هەرێمێکدا دەبێ زمانی کاســتیلی هاوشانی «زمانــی هەرێمــی»، زمانی فەرمی بــێ. «زمانی هەرێمی» تەنیا لــە هەرێمەکاندا زمانی فەرمین. بەدەر لەمانە، مافی ئۆتۆنۆمیی هەرێمەکان دیاری نەکــراوە. هەرێمەکان بــە ئەنجامدانی ڕێفراندۆم ســەبارەت بە پێکهێنانی هەرێم و دواتر لە ڕێگای وتووێژەوە لەگــەڵ حکومەتی ناوەندی، ناوەرۆکی ئۆتۆنۆمیــی خۆیان دیاریی کــردووە. لەو ڕووەوە، ناهاوســەنگییەک هەیە. بۆ نموونــە، لە هەرێمی باســکدا، حکومەتی هەرێم مافی وەرگرتنی باجی هەیە، لە کاتێکدا هەرێمەکانی دیکە ئەو مافەیان نییە.[١٢]

لــە ســپانیادا لامەرکەزییەت تــا ڕادەیەک بەدامەزراوەیی کراوە، بەڵام دەوڵەت فێدراڵ نییە. لێکۆڵەرێک ئەمە وەک یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی مۆدێلی لامەرکەزییەت لە ســپانیا لە قەڵەم دەدا و داهاتووی بە ناڕوون دەزانێ. مەبەســتی ئەوەیە لە دەســتووردا دەســەڵات لە نێــوان حکومەتی ناوەندی و هەرێمەکاندا دابەش نەکراوە. هەروەها بە هۆی ئەوەوە ســپانیا سیســتەمێکی فێدراڵی نییــە، خانەیەکی دووهەم یان ســەنایێکی بەهێز هاوشــێوەی وڵاتانی فێدراڵ لە پــاڵ پەرلەمانی ســپانیا بوونــی نییــە. وەک ئاماژەی پــێ درا، نێوەرۆکی لامەرکەزییەت لە ئەساســدا بە وتووێژ دیاری دەکرێ.[١٣]

لە لایەکــی دیکــەوە، لە هەرێمی باســک ڕێکخراوی «ئێتا» و باڵی سیاسیی ئەو ڕێکخراوەیە خوازیــاری ســەربەخۆیین. «ئێتــا» تۆمەتبارە بە بەکاربردنی تیرۆر لە پێناو گەیشتن بەو ئامانجەی. هەڵبەت لە کاتالۆنیا و گالیسیا، دوو هەرێمەکەی دیکــە کە بە «هەرێمــی مێژوویی» دەناســرێن، خەباتی چەکــداری نەکراوە. لە ســاڵی ٢٠١٧دا لــە کاتالۆنیا ڕێفراندۆمێک ئەنجام درا کە دادگای باڵای ســپانیا بە نایاســایی لەقەڵەم دا، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی پۆلیســی سپانیا زەبروزەنگ دژ بە لایەنگرانی ڕێفراندۆم بەکار بەرن.

وێدەچــێ ســەرکەوتنی گوزاری ســپانیا لە دیکتاتۆرییەتــەوە بۆ دیموکراســی ئــەوە بێ کە

نوخبــەی سیاســی لەو وڵاتــەدا بــە کۆدەنگی بڕیاریــان دا لە ڕێگای هاوکاریی نێوان حیزبەکان ســەبارەت بە سیاســەتی نێوخۆیی و سیاسەتی دەرەوە، هەروەهــا هاوکاریکــردن ســەبارەت بە پەیوەندیی نێوان حکومەتی ناوەندی و حکومەتی هەرێمەکان، ئەو پرۆســەیە بــە نەتیجە بگەیەنن. پاش ئەوەڵیــن هەڵبژاردنەکان، هیــچ حیزبێک زۆرینەی دەنگی خەڵکی وەدەست نەهێنا. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە حیزبەکانی سپانیا ناچار بن داوای هاوکاریی لــە حیزبی نەتەوەکانی دیکە لە هەرێمــە جیاوازەکاندا بکەن. کــۆی ئەمانە وای کردووە دێموکراسی و لامەرکەزییەت لە سپانیادا بە سەرکەوتوو لە قەڵەم بدرێ.[۱۴]

هەڵبەت ئــەوە بە مانای ئــەوە نییە مۆدێلی لامەرکەزییەت لە سپانیادا بێ کێشە بووە. شەڕی «ئێتا» لەگــەڵ دەوڵەتی ســپانیا نموونەیەکە لەو بارەیەوە. ویســتی کاتالۆنییــەکان بۆ ئەنجامدانی ڕێفرامدۆم و دژایەتیکردنــی ڕێفراندۆم لە لایەن حکومەتی ناوەندییــەوە، نموونەیەکــی دیکەیە. جێگای ئاماژەیە کە لە ئاکامی شەڕی نێوان «ئێتا» و دەوڵەتی ســپانیا، کە لە سەردەمی گوزار بەرەو دێموکراسیشــدا درێژەی هەبوو، لە ساڵی ١٩٨١ یاســایەک پەســەند کرا کە هەر جۆرە هێرشێک بۆ ســەر «یەکپارچەیی ســپانیا» و تەنانەت هەر هەوڵێــک لە پێنــاو «جودابوونەوە لە ســپانیا»دا، تەنانەت بە شێوەی ئاشــتیخوازانە، بە «تیرۆریزم» لە قەڵەم دەدا.[۱۵]

بــەو پێیــە، دەبێ جەخــت بکرێتــەوە کە دێموکراســی، تەنانــەت کاتێک کە لە کەیســی ســپانیادا و لە ڕێگای مۆدێلی لامەرکەزییەتەوە، دەبێتــە هــۆی چارەســەرکردنی مەســەلەی نەتەوایەتی، بە واتای کۆتاییهاتنی کێشە لە نێوان نەتەوەی بێ دەوڵەت و نەتەوەی باڵادەستدا نییە. (کێشــەی بەردەوامی نێوان حکومەتی هەرێمی باشووری کوردستان و حکومەتی فیدراڵی عێراق نموونەیەکــی دیکەیە لەو بارەیــەوە.) لە هەمان کاتدا ناکــرێ جیاوازیی نێــوان دیکتاتۆرییەت و دێموکراســی لەبەرچاو نەگیــردرێ. گومانی تێدا نییە کــە ژیانی نەتەوەی باســک و کاتالان زۆر جیــاوازە لە پــاش دێموکراتیزەبوونی ســپانیا بە بەراورد لەگەڵ ســەردەمی دیکتاتۆرییەتی فرانکۆ. لــە لایەکی دیکەوە، دێموکراســی لــە خۆیدا لە هەموو شــوێنێک نابێتە هۆی چارەســەرکردنی مەســەلەی نەتەوایەتی، یان ئەوەی دەستبەجێ مەســەلەی نەتەوایەتــی پــاش گــوزار بــەرەو دێموکراســی چارســەر بێ. بریتانیــا یەکێک لە دێرینترین دێموکراسییەکانی دونیایە، کەچی لە کۆتاییی نەوەدەکانــدا ئۆتۆنۆمییان دا بە باکووری ئیرلەند، وەیلز و سکاتلەند.[۱۶]

لەگــەڵ ئەوەی، وەک پارســا بە دروســتی ئاماژەی پێ دەدا، بە ئیحتمالی زۆر گوزاری ئێران بەرەو دێموکراســی لە ڕێــگای ڕیفۆرم و دوور لە زەبروزەنــگ ئیمکانــی نەبــێ، وێکچوونی ئێران لەگەڵ ســپانیا و بە تایبەت بــە لەبەرچاوگرتنی ئــەوەی نەتــەوەی فارس لــە ئێرانــدا زۆرینەی بەرچاوی دانیشتوانی ئێران پێکناهێنن، پارسەنگی هێز لە نێوان نەتەوەکانی ئێراندا حیزبە فارسەکان ناچار بکا بە تەنازول کردن لە ســەر مەســەلەی نەتەوایەتی. بۆیە، هەڵوێســتی ئێســتایان لە سەر مەســەلەی نەتەوایەتی، مــەرج نییە دوای گوزار بەرەو دێموکراســی وەک خۆی بمێنێتەوە. ئەمە بە مەرجێک کە ئێران تووشی شەڕێکی نێوخۆیی نەبــێ و لایەنی دەرەکی وەک ڕووســییە و چین دەســتێوەردانی تێــدا نەکــەن و پشــتیوانی لە کۆماری ئیســلامی نەکەن، هەروەها بە مەرجێک کــە ڕێکخــراوە فارســەکان دەروەســت بن بە دێموکراســی. لە لایەکی دیکەوە، بەڵای نەوت لە ئێران بەربەستێکی جیدییە کە ڕەنگبێ لە ڕێگای سیستەمێکی فێدراڵەوە و بە دابەشکردنی داهاتی نەوت لە نێوان هەرێمە جیاوازەکانی وڵات، بکرێ ئاکامی خراپی کەم بکرێتــەوە، تاکوو ئەو کاتەی ئێران لە ڕووی ئابوورییە بە شــێوەی ســەنعەتی گەشە بکا یان ئابوورییەکەی فرەلایەن بکا.

بــە کورتــی، لەگەڵ ئــەوەی لــە هێندێک وڵات مەســەلەی نەتەوایەتــی لــە چوارچێوەی دێموکراسیدا چارەســەر کراوە، مەرج نییە ئەمە

لە ئێراندا ڕوو بدا. بەڵام ناشکرێ ئیمکانی ئەوە ڕەد بکرێتەوە. فێدراڵیزم و دابەشکردنی دەسەڵات بە چەشنێک کە یارمەتیدەری هاوسەنگیی نێوان هەرێمەکانی ئێران بێ، دەشێ لەو ڕووەوە یارمەتیدەری دێموکڕاتیزەبوونی ئێران و چەسپاندنی دێموکڕاسی بێ لە ئێراندا. دووپات نەکردنەوەی ئەو هەڵانەی کە لە عێراقدا کراون، دەتوانێ لەو ڕووەوە یارمەتیدەر بێ.

دوا وتە

ئەم وتارەی بەردەست لافی ئەوە لێ نادا کە بە شێوەیەکی یەکلاکەرەوە وڵامی ئەو پرسیارانەی دابێتەوە کە سەرەتا مەترەح کران. لەگەڵ ئەوەش، دەرئەنجامی ئەم وتارە ئەوەیە تاکوو سەبارەت بە دێموکڕاسی و پەیوەندیی ئەو لەگەڵ چارەسەرکردنی مەسەلەی نەتەوایەتیدا لێکۆڵینەوەی جیددی ئەنجام نەدرێ، پێشنیارکردن بە حیزبە سیاسییەکان یان فشار هێنان بۆیان کە واز لە ئامانجی وەدیهێنانی دێموکڕاسی لە ئێراندا بێنن، کارێکی بەسوود نایەتە بەرچاو – بە تایبەت تاکوو ئەو کاتەی ستراتێژییەکی گونجاوتر وەک بەدیل دانەڕێژرابێت.

بۆ ئەوەی باسێکی بەسوودی سیاسی لەو بارەیەوە دەست پێ بکا، پێویست دەکا لێکۆڵینەوەی جیددی سەبارەت بە ئیمکانی دێموکڕاسی لە ئێراندا و پەیوەندیی دێموکڕاسی و چارەسەکردنی مەسەلەی نەتەوایەتی لە ڕوانگەیەکی بەراوردکارانەوە ئەنجام بدرێ. بەراوردکردنی ئێران لەگەڵ سپانیا تەنیا هەنگاوێکە لەو ڕاستایەدا. دەکرێ ئێران لەگەڵ زۆر وڵاتی دیکەشدا بەراورد بکرێ. هەروەها ئەگەر ئوپۆزسیۆنی فارس بەڕاستی دەرووەست بن بە دێموکڕاسی، دەبێ چارەسەرکردنی مەسەلەی نەتەوایەتی بە یارمەتیدەری دێموکڕاتیزەکردنی ئێران ببینن. ئەوەش پێویستی بە دیالۆگی جیددی و بەردەوام هەیە.

تاکوو ئەوکات، ئاسایشی نەتەوەیی کورد و سەبری ستراتێژیک وا دەخوازێ بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەردەوام بێ لەسەر گرنگیدان بە مەسەلەی دێموکڕاسی لە ئێراندا. لە هەمان کاتدا، بەهێزکردنی بزووتنەوەی کورد دەبێ هەوڵێکی بەردەوام بێ. هەرچەند بەستێنی دامەزراوەیی هەر وڵاتێک لە پەیوەندی لەگەڵ پێگە و مافی نەتەوە بێ دەوڵەتەکاندا گرنگیی هەیە، دواجار لە سیاسەتدا هێز یەکلاکەرەوەیە – هەڵبەت بە شکڵی جیاواز لە بەستێنی دامەزراوەیی جیاوازدا.

ژێدەرەکان

1. Jan Teorell, Determinants of Democratization: Explaining Regime Change in the World, 1972-2006 (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), chap. 1.
2. Dariush Zahedi, ”Prospects for Democratization in Iran: Policy Implications,” Insight Turkey, Vol. 12, No. 2 (Spring 2010), p. 225.
3. Ibid., pp. 224-25.
4. Ibid., ”Prospects for Democratization in Iran,” pp. 230-31.
5. Misagh Parsa, Democracy in Iran: Why It Failed and How It Might Succeed (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2016).
6. Parsa, Democracy in Iran, chaps. 1-2.
7. Parsa, Democracy in Iran, pp. 38 ff.
8. Parsa, Democracy in Iran, p. 57.
9. Saeid Golkar, ”Protests and Regime Suppression in Post-Revolutionary Iran,” The Washington Institute for Near East Policy, October 2020, PN85.
10. Thomas O. Hueglin and Alan Fenna, Comparative Federalism: A Systematic Inquiry (Peterborough: Broadview Press, 2006).
11. Omar G. Encarnación, Spanish Politics: Democracy after Dictatorship (Cambridge: Polity Press, 2008), chap. 6.
12. Encarnación, Spanish Politics, chaps. 1, 6.
13. Josep M. Colomer, ”The Spanish ’State of Autonomies’: Non-Institutional Federalism,” West European Politics, Vol. 24, No. 4 (1998).
14. Encarnación, Spanish Politics, pp. 2-3.
15. Encarnación, Spanish Politics, p. 98.
16. ”Devolution of powers to Scotland, Wales and Northern Ireland”, https://www.gov.uk/guidance/devolution-of-powers-to-scotland-wales-and-northern-ireland, Accessed December 3, 2020.

ئاریشەی هەڵاواردن لە زماندا

(سەرنجێک لە دیدی ئانارشیستی و فێمێنستی لەمەڕ زمان)

مەسعوود بابایی

”

لە هەندێ زمانی گەلانی خۆوڵاتیدا هەندێ شێوەی بەکارهێنانی وشەیی و دەستەواژەیی هەن کە تایبەت بە بەکارهێنانی یەکێک لە ڕەگەزەکانن. «پیاوان» هەندێ وشە و دەستەواژە بەکار دەهێنن کە هەرچەند «ژنان» لە ماناکانیان تێدەگەن، لەگەڵ ئەوەشدا هیچکات دەریاننابڕن. هەروەها هەندێ پەیڤی ژنانەش لە زماندا ئاخنراون کە پیاوان ڕێگە بە خۆیان نادەن ئەو وشانە بەکار بهێنن.

“

بەرایی

ڕەوتە مافخوازەکان لە ئەنجامی تاوسەندنی چەوساندنەوەدا بەرەو جۆرێک لە پەرگیری دەڕۆن و سەرنج لە کۆمەڵە خاڵێکی زۆر ورد دەدەن و بە یەکێک لە نیشانەکانی چەوساندنەوە لە قەڵەمی دەدەن. بزاڤی ڕادیکاڵ و پاشان پەرگیر(شمولی، افراطی) ی فێمێنیزم، ئانارشیزم و کۆمۆنیزم لە لایەنە تیۆرییەکەیاندا سەرنجیان بۆ ڕەخنەی زمانەوانی ڕاکێشاوە و تیماکانی نێرسالاریان لەنێو زماندا زەقوزۆپ کردووەتەوە و ئەم توخمانەی نێو زمانیان بە سەرچاوەی ڕوانگەی ستەمکارانەی پیاوسالاری و دینسالاری لە جیهانی پێش مودێرنیتە و دوای مودێرنیتە لەقەڵەم داوە. هەڵبەت لە بواری دەروونشیکاریی زمان و کۆمەڵناسیی زماندا هەندێ بەرەنجامی بەرچاویان وەدەست هێناوە کە شایانی هەڵوەستە و سەرنجە؛ بەڵام گشتگرکردنی بەرەنجامەکان هەندێ ئاریشەی ئافراندوون کە لێرەدا مەبەستمە لە ئاریشەکان بدوێم.

ئانارشیزم (Anarchism)

ئانارشی لە ڕیشەی یونانیی Anarkia (بێسەروەری) وەرگیراوە، بەریان(گرایش، انتما)یکی سیاسی ـ کۆمەڵایەتییە کە خوازیاری ئازادیی تاکەکەس لە هەموو کۆتوبەند و سایەسایی(قیمومت) و سەروەرییەکانە و خوازیاری سڕینەوەی بوونی پەنگراو(بالقوە)و بەرنهێم(بالفعل) ی حکومەتەکانە. لایەنگرانی ئەم تیۆرییە خوازیاری لەنێوچوونی هەر جۆرە دەوڵەتێکن و مرخیان لە ئەنجومەنە ئازادەکان و هاوکاریی خۆبەخشانەی تاکەکەس و گرۆکان خۆش کردووە و دەیانهەوێ ئەم شێوە بەڕێوەبردنە لەجێی دەوڵەت دابنێن. واتە جۆرێک خۆبەڕێوەبەریی کۆمەڵگە لە لایەن کۆمەڵگەوە.

زۆر کەس ڕیشەی ئانارشیزم دەبەنەوە سەر فەلسەفەی یونان و بەتایبەتی ڕێبازی کەلبییەکان (cynics).

سێن پۆل یەکێک لە ناودارترینی یارانی مەسیح لەمەڕ پێویستیی هەبوونی دەوڵەت و خۆبەدوورگرتن لە دژایەتیی دەوڵەت لە نیوەی یەکەمی سەدەی یەکەمی زایینی وەهای گوت: «ئەمە گوناهەکانی خەڵکن کە خودای ناچار بەوە کرد تا بەسەریاندا فەرمانڕەوایی بکات. دەسەڵات و فەرمانڕەوایی، گوێڕایەڵیی گەرەکە و هەڵگەڕانەوە لێی، هەڵگەڕانەوە لە دەزگای دادی یەزدانییە»[١].

«گوناه» و «گوناهی یەکەمین»، چەمکێکە کە لە تەوەری فێمێنیزمدا دەخرێتە بەرباس.

ڕەنگە لەمە زیاتر باسکردنی پێناسەی ئانارشیزم، درێژدادرییەکی ناپێویست بێت؛ ئەوەی لێرە بە گرنگی دەزانم ئەوەیە کە دژایەتیی دەوڵەت یان دەسەڵات و دامەزراوەکانی فەرمانڕەوایی لە سۆنگەیەکی ئازادیخوازانەوە سەرچاوەی گرتووە کە هەڵبەت جێگرەوەکەی تا ئێستە نەیتوانیوە تاقیکردنەوەیەکی باشمان نیشان بدات. گوتەکەی سێن پۆل، خاڵێکی گرنگمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە ئەویش وەک ئەوەیە پێمان بڵێت ئەرکی دەوڵەت پاراستنی دادی یەزدانییە. ئەمە لە فەلسەفەی سیاسیی سەدەکانی ناڤیندا بەزەقی دەبینین و ئەگەر بیروبۆچوونە سیاسییەکانی ئۆگۆستینوس و تۆماس ئەکویناس بخوێنینەوە، شوێنپێی بۆچوونەکەی سێن پۆل بە زەقی دەبینین. بەهەرحاڵ لە خۆرهەڵات و لە فەرهەنگی سیاسیی خەلافەتی ئیسلامیدا، ئەرکی دەوڵەت جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خودا بووە و بەختەوەریی تاکەکەس لە چوارچێوەی دەرکەوتی دادی یەزدانی لە دەوڵەتدا ڕاڤە کراوە. واتە ئەمە ڕیشەکانی دینسالارین کە بە زەقی لە شەریعەتدا دەردەکەون و هەم ئانارشیستەکان و هەم

فێمێنیستەکان ڕا و بۆچوونی هاوبەشیان هەیە و هەردووک لەتەک ئەم دامەزراوەیەدا لە کێشەدان. تەنانەت پاش سێکۆلاریزەبوونی دەوڵەتان، شوێنپێ و زناک(trace)ی دین بەتەواوەتی لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا هەر دەبینرێ؛ ئەوە ئەو شتەیە کە فێمێنیستەکان لە ڕەگەزی پیاودا ـ وەک دەسەڵاتداری ڕەهای نێو مێژوو ـ دەیبینن و لەگەڵیدا ناکۆکن.

ئانارشیستەکان، هەمیشە سەرنجیان لەو هیرارشییە داوە کە بە»زنجیرەپلەیەکی بایەخدانان» لە چوارچێوەی «ئایین ـ دەوڵەت» بە درێژایی مێژوو لە ئارادا بووە و سیستەمی بایەخەکانی لە چوارچێوە ڕەوشتییەکاندا پەستاندووە؛ ئەمە کە «دەوڵەت» «لە سروشتی خۆیدا چەوسێنەرە» ڕێژەیەک لە ڕاستیی تێدایە. چونکە «دەسەڵات لە سروشتی خۆیدا چەوسێنەرە». هەڵبەت «شیرازە/ تەکووزی(نظم)» بە زنجیرەپلەی بایەخەکانەوە، لە خۆیاندا ڕێسا و یاساکان لە پرۆسەیەکی»مانابەخشین»دا دادەڕێژن و پرۆسەیەک لە «ئافراندنی هەقیقەت» وەرێ دەخەن کە بیروهۆشی ئادەمیزاد وەها لە کەستەک دەدەن کە بێجگە لە چوارچێوەی دەوڵەتدا «هەقیقەت» خۆی دەرناخات؛ چونکە «دەوڵەت» تەنیا سیستەمێک لە بەڕێوەبردن نییە، بەڵکوو «کارگەیەکی مرۆڤسازی»یە.

ئەمە کە دەوڵەت مرۆڤێکی دەزگایی و دەستەمۆ و ملکەچ دروست دەکات، باوەڕی ئانارشیستەکانە و سەرچاوە هزرییەکانی ئەم باوەڕە لە ڕاڤەی دەقەکانی «ڕۆسۆ» و «نیچە»دا بەدیدەکرێن. بۆیە دەڵێم «ڕاڤەی دەقەکان»؛ چونکە ڕاڤەی نیشانەناسانەی ئەو دەقانە وەها توانستێکیان هەیە ببن بە بنەمای وەها باوەڕانێک. «پەیمانی کۆمەڵایەتی»ی ڕۆسۆ، بەرەنگاری»لیڤیاسان»ی هۆبز دەبێتەوە و بیچمی دەوڵەت دەگۆڕێت. ئەوە لەکاتێکدایە ئەوەی بە دڵی ڕۆسۆیە «ئازادییە لە سروشتدا»؛

بەڵام خۆ ناتوانین پێش بە ڕەوتی گەشەی ژیار بگرین و پاڵنەرە «خۆیەکی(ذاتی)» و بابەتییەکانی مرۆڤ هەمیشە بەرەو ئاقاری گۆڕانکاری دەچن و دروستکردنی «دەسەڵات» و «دەوڵەت» وەک ناچارییەکی مێژوویی وەک بڵێی لە چارەی مرۆڤدا نووسراوە. بۆیە جیهانی»ئیمیل» و «پەیمانی کۆمەڵایەتی» ئێجگار جیاوازن. بەڵام ئاشکرایە ئەوەی سروشتی دەوڵەتان دەگۆڕێت «دەستوور» و «یاساکان»ن و لەم سۆنگەیەوە ئاشکرایە بە لەبەرچاوگرتنی «کەتواری ژیار» و نەگەڕانەوە بۆ خاڵی سفر کە هەمان دۆخی سروشتییە ـ «شەڕی هەمووان بە دژی هەمووان ـ هۆبز» ـ ڕۆسۆ لانیکەم چارەسەرەکە لە «پەیمانی کۆمەڵایەتی»دا دەبینێتەوە. بەڵام ناتوانین بێژین هزری سیاسیی ڕۆسۆ یان ڕۆسۆی یەکەم، ئیلهامی ئانارشیستەکان نەبووە.

«نیچە» لە ڕەخنەئاژنکردنی مودێرنیتە و دامەزراوەکانیدا توندترە؛ چونکە سەردەمەکەی هاوکاتە لەگەڵ بەهێزبوونی دەوڵەت ـ نەتەوە ئەورووپاییەکان و نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدە دەوڵەتی سێکۆلار وەک خودایەکی سەرزەمینی و دابڕاو لە «سروشی یەزدانی» دەبینرێت. هەڵبەت دیارە کە ئایدیۆلۆژیاکانی ناسیونالیزم، ڕاسیزم و فاشیزم، مارکسیزم و بیروبۆچوونە لیبراڵییەکانیش ـ لە جیهانی ئەنگلۆساکسۆندا ـ بەرەبەرە هێڵەکانیان دەستنیشان و جیا دەکردەوە و فەلسەفەی سیاسییش بەرەبەرە ڕەگەکانی لە خاکدا دادەکوتا و بەریانی خۆی وەک لقێکی جیاواز لە ئێپیستمۆلۆژیا جیا دەکردەوە.

ئەمانە لە دیدی ڕەخنەیی نیچەوە کە دامەزراوە مودێرنەکانی وەک کارگەیەکی «یەکسانسازی» دەبینی ـ دیارە ناتوانین بڵێین ئاراستەی ڕەخنەکەی نیچە بەستێنێکی دیمۆکراتیکی هەیە ـ هەوێنی ڕەخنەی ئانارشیستین و لەوێشەوە دەتوانی شۆپاژۆی ڕەخنەی زمانی بکەین.

سێ چەمکی گرنگی «هێژایەتی»(فضیلت)، «هەقیقەت» و «دادپەروەری» لە فەلسەفەی سیاسیی ئەفلاتووندا پێگەیەکی بەهێزیان هەیە و دەرکەوتی تەسەلی ئەم سێ چەمکە لە یۆتۆپیادا، ئامانجی مرۆڤ کە بریتییە لە «بەختەوەری» وەدی دەهێنن. من، بۆیە لە روانگەی نیچەوە، بەرەو روانگەی ئانارشیستەکان رێگەی بەڵگەهێنانەوەکە دەگرمە بەر چونکە پێم وایە دامەزراوەکانی دەوڵەتی مودێرن لە رێگەی بەخشینی «رەوایی»ی(مشروعیت) رەوشتییەوە، نەتەوە یان خەڵک قایل دەکەن هەبوونی ئەم سێ چەمکە لە «دەوڵەت»دا دەردەکەوێ و هەستکردن بە «سەروەری»، «ئازادی» لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت و «بەختەوەری»یش هەمان ئازادییە؛ هەڵبەت وەک پێشداوەرییەک ئەمە باس دەکەم، چونکە هەستکردن بە ئازادی لە لایەن کۆمەڵانی خەڵکەوە، رەنگە هیچ پێوەندییەکی بە تێگەیشتن لەو سێ چەمکەوە نەبێ. چێژی «خۆشبژێوی» لای خەڵک زیاتر دەتوانێ هەستی «بەختەوەری» بزوێنێ و «ئازادی» مانایەکی سرکە کە تەنیا لە چوارچێوەی سیستەمدا پێناسە دەکرێت و رێککەوتن لەسەر ماناکانی ئاستەمە.

نیچە دەپرسێت: «کە وابوو هەقیقەت چیە؟ سوپایەکی بزواو لە میتافۆرەکان، خوازە رەهاکان و چەشنەکانی بەراورد بە خودی مرۆیی، بەکورتی: کۆمەڵەیەک لە پێوەندییە مرۆییەکان کە بە شێوەیەکی شاعیرانە و دواندەرانە(ریتۆریک، خطابی)چەندین و چەندان جار گۆڕدراون و ریزبەندی کراون و هەنووکە لەپاش بەکارهێنانی دووروودرێژ و بەردەوام، لە دیدی مرۆڤەکانەوە هەقیقەت وەک بابەتێکی نەگۆڕ و یاسایی و شایان و پێویستی پەیڕەویلێکردن خۆی دەنوێنێ. راستییەکان کۆمەڵە ساویر(وهم)ێکن کە ئێمە لە بیرمان چووە ئەوانە ساویرەکی(وهمی)ن. میتافۆرانێکن کە بە هۆی زۆر بەکارهاتنەوە سواو و لە وزە کەوتوون، وەکو ئەو دراوە کانزاییانەی نەخش و نیگاریان هەڵبزڕکاوە و ئیدی وەک پاتۆرێکی کانزایی لەقەڵەم دەدرێن نەک دراوێکی فەرمی»[٢].

ئەم پەرەگرافە دەتوانێ ببێتە هەوێنێکی گەورەی رەخنە لە دامەزراوەی دەوڵەتی مودێرن لە روانگەی ئانارشیستەکانەوە، هەر بەو شێوەیەی کە بووەتە ئیلهامی رەخنەی پۆست مودێرنیستەکان لە راڤە و رەخنەی هەقیقەتی بەدامەزراوەکراوی مودێرنیتە. هێزی گەورەی زمان لەوەی کە خوازەیەک بۆ هەقیقەتێک وەربگۆڕێت و دەرخواردی کۆمەڵانی خەڵکی بدات، دەسکەلایەکی باشی رەخنەیە و هەڵبەت مایەی تێرامانە و بە ئاسانی ناتوانین رەخنەی نیچەیی لە چەمکە ئەفلاتوونییەکان پشتگوێ بخەین و هێزی وێژمان(گوتار، دیسکۆرس)ی ئانارشیستەکانیش رەنگە لەم دەراوەوە سەرچاوەی گرتبێت، هەرچەند ئاسان نییە نیچە بە ئانارشیست لەقەڵەم بدەین، تەنیا لەبەرئەوەی هێشتا نازانین «کەڵەمرۆڤ»(ئابرمانش/ ابرانسان)ەکەی، لە چ سیستەمێکی سیاسیدا جێی دەبێتەوە.

ئەگەر «هەقیقەت»، میتافۆر و خوازەیەکی رەها(مجاز مرسل)بێت، ئیدی تەنیا راگواستنی بەستێن لە ئارادایە نەک سەرچاوەیەکی میتافیزیکی یان هەر شتێکی دیکە. چونکە ئەگەر «هەقیقەت» مرۆڤکرد بێت، کە وابوو زمانکردە و لەو رووەوە باسکردن لە «هەقیقەت» وەک پێدراوێک لە دەرەوەی ئاوەزی مرۆڤ یان دیتێرمینیزمێکی لۆژیکی یان بەڵگەنەویست(ئەکسیۆم، بدیهە)، سروشتی سەرچاوەی «رەوایی»ش دەگۆڕێت. هەرچەند ئەمە دەبێتە مایەی «سیکۆلاریزەکردنی دەوڵەت»، لەگەڵ ئەوەشدا «هەقیقەت» بۆ بەرهەمی «پەیمان/گرێبەست(عقد،قرداد) وەردەگۆڕێت. هەرچەند ئامانجی نیچە، لەم

بەڵگەهێنانەوەیەی مندا جێی نابێتەوە، بەڵام لەو بـاوەڕەدام «ئانارشیسـتەکان» دەتوانن ئاخێزگـەی یەزدانـی یـان میتافیزیکیی دەوڵـەت ببەنە ژێر پرسـیار. دیارە دارمانی بونیـادی هەقیقەتـی میتافیزیکـی یـان هەقیقەتـی یەزدانـی، خۆبەخۆ سروشـتی پێناسـەی هەردووک چەمکی»هێژایەتی» و «دادپـەروەری» دەگۆڕێـت. ئەمە کە «دادی یەزدانی» لە یەزدانناسـیی مەسیحیدا تەنیا لە چوارچێوەی دەوڵەتدا دەشـێ بێتە دی و هێژایەتیی مرۆی ئیمانـدار لە چوارچێوەی «هەقیقەتی یەزدانی» ـ کە لە دەوڵەتدا دێتە دی ـ بـە ڕووخانی ئاخێزگـەی هەقیقەت، بەتێکـڕا دەڕمێ. خـۆ ئەگـەر بتوانین ئەم پرۆسـەیە لەمەڕ «دەوڵەتی یەزدانی/ دینی» بەرینە پێش، هەر بەو شـێوەیەش دەتوانین ئەم ڕەخنەیـە لەمەڕ «دەوڵەتی سـیکۆلار» بەرینـە پێـش و تەنانـەت دەشـتوانین وەک شمشـێری دیموکلێـس، هەقیقەتی ئانارشیستەکانیشـی پێ ببڕینـەوە، مەگەر ئەوەی کە ئانارشیسـتەکان دروشمی هیچ هەقیقەتێک هەڵنەگرن! جا لەو دەمەدا تەنیا شـتێک کە دەمێنێتەوە، گەڕانەوە بۆ دۆخی سروشـتییە، واتە هەر ئەو وێستگەیەی کە «هۆبز» ڕەخنەی لێ دەگرت!

لای ئانارشیسـتەکان ڕەخنـەی زمانی ڕوو لـەو سیسـتەمە چەمکییـە دەکات کە زنجیرەپلـەی دەسـەڵات لـە دەوڵەتـدا لە ڕێگەی زمانەوە دەیسەپێنێ. نیشانەدارکردن لە «هیرارشی»دا، هاوپێناوی»بەپیرۆزکردن»ە. بۆیە بانگەشـەکردن بۆ «سڕینەوەی پیرۆزی» لە زمـان، داماڵینی بەشـێک لە نیشـانەیە کـە بەشـێوەیەکی پەنامەکی(ضمنـی) یا تێپێچراو(تلویحی) لە مانای وشەدا ئاخنراوە. بـۆ نموونـە «کاهینـی پەرسـتگە» بەدەر لەوەی کێیە، «ئاخلـەی پیرۆزی» بە دەوریدا کێشـراوە، نەک لەبەر خـۆی، بەڵکوو لەبەر شـوێنەکەی. لـەو دەمەدا لێـدان لە مانای «پەرسـتگە» جێ پێی کاهیـن لەق دەکات. چونکـە «هەڵگری هەقیقەت» نیشـانەیەکی جـووڵاوە و نیشـانەگۆڕکێی سیسـتەمەکە تێک نادات، بەڵام لێدان لە «شـوێنی پیرۆز» سـەقامگیریی سیسـتەمەکە تێک دەدات ـ یان لە ڕوانگـەی ئانارشیسـتەکانەوە تێکی دەدات ـ . بەڵام دەرهەستێتیی (ذهنیت)مانا لە دەرکەوتی بەرهەسـتەکیی(تجلی عینی) بەهێزترە. بینینی مانای سیسـتەماتیزەکراو وەک سەرچاوەی سـەرەکیی»هەڵاواردن» و «چەوسـاندنەوە» و هتد، ڕەنگە ئەو هەڵەیە بێت کـە دەکرێ ئانارشیسـتێک تووشـی ببـێ. ئەمە کە مانایەک بـە درێژایی مێژوو ڕەگی لە بیروهزری کۆمەڵگەیەکدا داکوتاوە، هێزەکەی تەنیا لە چوارچێوەی دامەزراوەکاندا وەدەسـت ناهێنێت، هەرچەند دامەزراوەکان دەتوانن لە ئەنجامی بەکارهێنانی بەردەوامی ئـەو مانایەوە وا لـە کۆمەڵانی خەڵک بکەن کە خوو بـە ماناکەوە بگرن و بەم شـێوەیە مانـا دەتوانـێ تـاودەرەوەی «هەقیقەت»ی بەدامەزراوەکراو بێت. بەڵام ئەگەر بڕوامان بە «ماناکێشەکێ»(تداعی معانی) هەبێت، بۆمان دەردەکەوێ پێش ئەوەی هیرارشـی بتوانێ ئەو مانایە بنجبەسـت و دامەزراوەیی بکات، «فەرهەنگ» بەسـتێنەکەی بۆ ڕەخساندووە و ئەزموونی کردووە و ئەگەر «هەڵاواردن»ێک لە ماناکەدا هەبێت، ئەو هەڵاواردنە «توانست»ێکە کـە هیرارشـیی دەسـەڵات توانیویەتـی بیقۆزێتـەوە نـەک دروسـتی بـکات. ئەمە «هەقیقەت»ەکـە نییە کـە «هەڵاوارن»ەکەی ڕەخساندووە، بەڵکوو ئەوە «هەڵاواردن»ەکەیە کە بووەتە دەسمایەی «هەقیقەت». هەر بۆیە پێم وایە دژایەتیی مانای هەقیقەتی دەوڵەت لای ئانارشیسـتەکان، سۆنگە و ئاراستەیەکی هەڵـەی گرتووەتە پێش و ئەمـە کە بێژین سیسـتەمی هەقیقەتی دەوڵەتی، هەڵاواردنی ڕەخسـاندووە بیمانایە؛ چونکە سیسـتەمی مانایـی کۆمەڵگە، توانسـتە ماناییەکانی، لە

کێڵگەی مانایی خۆیدا بەرهەم هێناون و کاری دەوڵەت ئەوەیە کە ماناکان «دەسچن» بکات و بە جۆرێک لە جۆرەکان، کۆمەڵگە بتوانێ ئەو مانا دەسچنکراوە بە «هەقیقەت» لەقەڵەم بدات. لەم سۆنگەیەوە «ڕەمزپەڕژان» لەسەر بنەمای ئەو پێشخانە فەرهەنگی ـ کۆمەڵایەتییەی زمان ڕادەپەڕێنرێ کە پاشخانەکەی «هەڵاواردنی کۆمەڵایەتی»یە و خودی کۆمەڵگە بەرهەمی دەهێنێت و «دەوڵەت» ماناکان دەسچن دەکات؛ چونکە ئەگەر دەوڵەت لە دەرەوەی «مانای ئەزموونکراوی کۆمەڵایەتی» هەقیقەتی خۆی بەرهەم بهێنێت، نە تێگەیشتن و نە گوێڕایەڵی و نە ملکەچی و بەریان بۆ دەوڵەت سەر ناگرێت، لەبەر ئەوەی کۆمەڵگە ماناکانی کێڵگەکە ناناسێتەوە، ئیدی چۆن بتوانێ پەیڕەوی بکات. تەنانەت لەنێو سەپاندنیشدا «ڕەوایی»ی سەپاندنەکە لە مانای «پەنامەکی» و «تێپێچراو»دا خۆی دەردەخات. مەحاڵە مانایەک بسەپێنی کە هەمووان لێی تێنەگەن و پێی قایل بن، چونکە خەڵک بۆ قایلبوون پێویستیی بە هەڵهێنجانە تا بتوانێ «پاساو» بۆ ملکەچییەکەی بهێنێتەوە و «ویژدان»ی ڕازی بکات؛ بۆیە تەنانەت دەوڵەتی ستەمکاریش دەبێ لە مانای پەنامەکی و تێپێچراو تێبگات تا بتوانێ «ویژدانی کۆمەڵگە» کۆنترۆڵ بکات. لەو باوەڕەدام بەدینەکردنی ئەمە بەتایبەتی لە لایەن ئەنارشیستەکان و بەشێوەیەک لە شێوەکان لە لایەن فێمێنیستەکان وای کردووە لەو دیتێرمێنیزمە فەرهەنگییەی بارگاویکردنی ماناکان تێنەگەن و هەمیشە سێرە لە «دەستوور» و «یاساکان» بگرن و «دەوڵەت» بە سەرچاوەی سەرەکیی «ستەمکاری» بزانن، ئەوە لەکاتێکدایە ئەگەر «فەرهەنگ» ئەو ستەمکارییەی بە شێوەیەکی تێپێچراو تێدا نەبێت، یاساش ناتوانێ «ڕەوایی»ی پێ بدات. تەنانەت ئەگەر لە نێوان «دینی کۆمەڵایەتی» و «دینی دەوڵەتی»دا

گەرای «هەڵاواردن چەشنی دادپەروەری» نەڕێژرابێت، دیسان مەحاڵە «ڕەوایی» بەشێوەیەک لە شێوەکان فرچک بگرێت. ڕەوتی دیموکراتیزەبوونی کۆمەڵگەکان، ڕەوتێک نییە دەوڵەت بەتەنیا بەرهەمی بهێنێت، بەڵکوو جووڵەی نێوەکیی جڤاکە کە لە ئەنجامی «ڕۆشنگەری» لە «دەوڵەت»دا ڕەنگ دەداتەوە و ئەمە پێوەندییەکی دیالکتیکییە. بەڵام خۆشخەیاڵییە ئەگەر بێژین دەتوانین بەتەواوەتی زمان لە ماناکانی «هەڵاواردن» بتارێنین، تەنیا بەو پاساوەی کە هەوێنی»چەوساندنەوە»یە. بەتایبەتی ئەمە ئەو شتەیە کە فێمینیستەکانی تووشی جۆرێک لە کاردانەوەی هیستریک کردووە. ڕەنگە جیاوازییەک کە لە پێوەندی بە ڕەخنەی زمانی لەنێوان «ئانارشیستەکان» و ‹فێمێنیستەکان»دا هەبێت جیاوازییە لە «هەڵاواردنی زمانی لە دەسەڵاتدا» و «هەڵاواردنی زمانی لە مافدا». ڕەخنە لە پێوەندییە نیشانەناسانەکانی زمان لەنێو ئۆتۆریتی و سەپاندنی جۆرێک لە باڵادەستیی مانایی پێوەندیدار بە میتافیزیک و دین ـ کە لە زماندا ڕەنگ دەداتەوە ـ لای ئانارشیستەکان گرنگترە؛ هەر بۆیە مەبەستی بەندە لە باسوخواسی «هەقیقەت» و «بەرهەمهێنانی هەقیقەت»لە «دەسەڵات»دا بەشێوەی هەرەمی کە زنجیرەپلەیەکی ستوونیی بایەخەکان بونیاد دەنێ، ئەوە بوو کە نیشان بدەین بە بڕوای ئانارشیستەکان سەرچاوەی «هەڵاواردن» لە دەوڵەتدایە و زمان لە بەرهەمهێنانی ئەم «هەڵاواردن»ەدا یارمەتیدەری سەرەکییە. هەرچەند من پێموایە، «هەڵاواردن» لە سروشتی زماندا چەشنی «مەودادانان» دەردەکەوێ و «هەڵاواردن» ناوێکە کە لە پێوەندییە کۆمەڵایەتی ـ سیاسییەکاندا لەبەرئەوەی دەرکەوتی بەرهەستەکی(عینی) ی هەیە، بەکاری دەهێنین. بۆیە دەتوانین بێژین «مەودادانان» هەوێنی «هەڵاواردن»ە.

بـەڵام ئەگەر«مەودادانان» بـە «هەڵاواردن» بزانین، ڕاستەوخۆ زمانمان وەک سەرچاوەی «بایەخدانان» لەقەڵـەم داوە و ئەمەش ڕەنگە دروســت نەبێت و تەنیا کەســێکی ڕادیکاڵ دەتوانێ وەها داوەرییەک بکات. بۆ نموونە:

ڕستەی «مەودادانان لەنێوان ....» لەگەڵ «هەڵاواردن لــە....» جیاوازییەکی تێدایە کە دەبێ لەبەرچاو بگیردرێت. ئەگەر بڵێین «شیر هەوێنی ســەرەکیی ماستە» ئەمە بەو مانایە نییە کە «شیر هەمان ماستە!» پێویستە ئەمە زیاتر ڕوون بکەمەوە.

جێگۆڕکێی مانایی، لەگەڵ خۆیدا بارێکی مانایی دەهێنێت کە جیاوازە لەو مانایانەی کە ئێمە دەتوانین لێوەی هەڵکرێنین. بارکردنی مانا پرۆســەیەکی ئەنقەستە کە هەندێ جار مەبەستی گشتگیرکردنە و «گشتگیرکردن» ســەپاندنی جۆرێــک لــە «داوەری»یــە و داوەریی مانایی، دەبێتــە مایەی نرخاندنی ڕەوشــتی نەک تەنیا لەبەرئــەوەی خودی مانای وشــە هەڵگریەتی، بەڵکوو بە مانایەک بارکــراوە کە پێــش زەمینــەی داوەرییەکە کە بەئەنقەســت، بە تەمای ماناگۆڕکێیەکە لــە پێناو دانانی مانایەکــی ڕاڤەیی لە جێی مانایەکــی بنجی. دیارە «مانای بنجی» خۆی مانایەکــی ڕاڤەییە و ماناگۆڕکێی ئەم مانایە دەتوانین بە «ڕاڤەی ڕاڤەکان» لەقەڵەم بدەین کە دەکرێ مەبەســتمان بەراوەژووکردنەوە یــان گۆڕینی»ڕێککەوتنێکــی مانایی» بێت. واتە «ئانارشیست» یان «فێمێنیست» دەتوانێ مانا هیرارشییەکانی دەوڵەت وەها بخاتەڕوو کە گوایە ســیخناخن بە «ســتەم». لەگەڵ ئــەوەی «پێشــداوەری» و «داوەری» دەکرێ «ســتەم» لەگەڵ خۆیاندا بهێنــن، بەڵام بە هیچ شــێوەیەک ناتوانین دەستەبەری ئەوە بکەین کە لە دەرەوە و نیوەوەی «هیرارشی»، «ستەم» بسرینەوە، چونکە ناتوانین «داوەری» نەکەین، هەڵبەت «ســرینەوەی ســتەم» ـ بەگوێــرەی هێرمێنۆتیکی گادامێر ـ مەحاڵە و ئەگەر مەبەستمان ئەوە بێت جێگرەوەکانی دیکەی دەوڵــەت دەتوانــن «دادپەروەری» وەدی بهێنــن، دەبێ پێش هەموو شــتێک ئەو «هیرارشیی مانایی»یە کە گوایە هەوێنی ستەم و ستەمکارییە بسڕنەوە؛ پرسیارێک کە دێتە پێش ئەمەیە: چ دەســەڵاتێک دەتوانێ بە بێ هیرارشی لە ئارادا بێت؟

دەگەڕێینەوە بۆ شــیکردنەوەی ماناکانی «مەودادانان» و « هەڵاواردن».

خاڵی هاوبەشــی نێــوان «مەودادانان» و «هەڵاواردن» بریتییە لە «جیاکردنەوە». مەودا هەمیشــە هەیە، بەشــێوەیەکی سروشــتی وەک دیاردە بەرچاو دەکەوێت. بە بێ مەودا هیچ شــتێک ناناســرێتەوە و ئامانجمان لە «مەودادانان» جیاکردنەوەیە لەپێناو ناسیندا. جیاوازییەکان لە بیچم، قەبارە، بارســتایی، گەوشــین(خصوصیت)...هتد لە مەوداداناندا دەبینرێــن و دەرفەتی یەکســان هەیە کە هەموویان ببینین، بەو شــێوەیەی کە هەن؛ بە بێ ئەوەی بیانرخێنین.

خاڵــی هاوبەشــی «مەودادانــان» و «هــەڵاواردن» جیاکردنەوەیە. بەڵام مانایەک کە لــە هــەڵاواردن (هەڵبــواردن)دا هەیە لــە مانای جیاکردنــەوە واوەتــرە. ئامانجی «هــەڵاواردن» ناســین نییــە، ئــەو کەس یان شــتەی هەڵمان بــواردووە، لەبارەیەوە «داوەری»مــان کــردووە و نرخاندوومانــە. لــە «هــەڵاواردن»دا «هەڵبژاردن»هەیە و لە مەوداداناندا «داوەری» و «هەڵبژاردن» نییە. لە «مەودادانان»دا ئەگەر «جیاکردنەوە» نەبێت، «ناســین» و «ناســینەوە» نارەخسێن. ئەگەر ئێمە «جیاکردنەوە» بکەین بە خاڵی هاوبەش بــۆ ســەپاندنی لۆژیکی «هاوواتایــی»، ئەمە «بارکردنی مانایی»یە و ترازاندنی بەســتێنە. جا ئەگەر ئێمە بمانــەوێ تەنیا لەبەرئەوەی «هەقیقــەت»، «هێژایەتی»، «دادپەروەری» لە چوارچێوەی»هیرارشــی»دا نەهێڵین و بڵێین ئەم مانایانە دەکرێ لە دەرەوەی «هیرارشی»دا

مانایان هەبێت، وەک ئەوەیە مانای «هێز» و «دەسەڵات»مان چەواشە کردبێ. چونکە ئەم مانا میتافیزیکییانە، تەنیا لە «هیرارشـــی»دا سیســـتەمێکی نرخاندنی ڕەوشـــتی بەرهەم دەهێنن. پرسیارەکە ئەمەیە: ئاخۆ ئانارشیست بە دارماندنی ئەم هیرارشییە چ سیستەمێکی نرخاندنی ڕەوشتی بەرهەم دەهێنێت کە؛

یەکـــەم: شـــیرازەیەک هەبێـــت کـــە هیرارشیی نەبێت و سیستەمێکی نرخاندنی ڕەوشتییشی تێدا بگونجێنین و بتوانین ناوی سیستەمی لێ بنێین.

دووەم: چـــۆن دەتوانیـــن ڕەوایـــی بـــە سیســـتەمێک بدەیـــن کە بـــۆ بەدیهێنانی دادپەروەری، تێکڕای ئەو مانایانەی بارگاوی بە «هەڵاواردن» و «ســـتەم»ن و بەشـــێکیان «ڕەگەز»ین، بەراوەژوو بکاتەوە و شیرازەیەکی زمانی پێکەوە بنێت کە بەدەر لەو هیرارشییە بێت کە تێیدا هەزاران ساڵە پێوەندییەکانی هێز لەنێو زماندا بنجی بەستووە.

ئەمانـــە نموونەی ئـــەو کێشـــانەن کە جیهانبینیی ئانارشیســـتی لـــە جیگۆڕکێی ماناکاندا - کە هەڵگری نرخاندنی ڕەوشتین و زەینی مێژوویی مرۆڤ خووی پێوەگرتوون و هیرارشـــیی دەوڵـــەت لـــە دەســـتوور و یاســـاکانیدا پێناســـەی کـــردوون — دەبێ سەرلەنوێ دایانبڕێژێتەوە. من پێموایە ئەمە کە ئانارشیســـتەکان نەیانتوانـــی لە بەرانبەر «هیرارشـــیی دەوڵـــەت»دا ماناســـازییەکی هاوتەریب بکـــەن کە بتوانـــێ فەرهەنگ و ژیاری مرۆیی و گەلانی چەوساوەی دەستی دەوڵەت ڕزگار بکات! دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە سیستەمی هێژمۆنیکی ماناسازیی زمان، ناتوانێ بـــە بێ میکانیزمی «هـــەڵاواردن» و «هیرارشـــی» جیهانێکی دیکـــە وێنا بکات و ڕەمزپەڕژان و نیشانەناسیی بۆ بکات.

فێمێنیزم (Feminism)

فێمێنیـــزم، بزووتنەوەیەکە کـــە خوازیاری یەکســـانیی ژن و پیاو لە بوارە هەمەچەشنە فەرهەنگـــی، کۆمەڵایەتـــی، ئابـــووری و سیاســـییەکان بووە و خوازیاری لەنێوچوونی هـــەر جۆرە «هـــەڵاواردن»، سووکســـاری و سووکایەتی بە ژنان لە کۆمەڵگەدایە.

بزووتنـــەوەی نـــوێ و ڕوو لە گەشـــەی لایەنگـــری لـــە مافەکانـــی ژنان لـــە ڕەوتە فێمێنیستییەکانی دەیەی ١٩٦٠ی ئامریکای کەرتی باکوور ڕەگی داکوتاوە. هەڵبەت پێش ئەوەش، دەتوانی لـــە بەرهەمەکانی هەندێ لـــە نووســـەران و تیۆریپەڕژێنانـــدا، بەریانە فێمێنیســـتییەکان بەدی بکەی. کەسانێکی وەک «ئەلکســـاندرا کۆلڤنتـــای» (١٨٧٢ ـ ١٩٥٢) بەلشـــەڤیکی ڕووســـی، کە تیۆریی «فێمێنیزمی پرۆلێتاری»ی لە پاش شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لە ڕووسیا هێنایە کایەوە و داوای ڕزگاریـــی ژنانـــی لـــە کۆتوبەندی ســـەپێنراوی پیاوان کرد. ئەو بە نووســـینی کتێبی «ئەڤینی سوور» داوای هەڵوەشانەوەی هاوســـەرێتی و خێزانـــی کـــرد. کۆلڤنتای ڕزگاریی ژنانی لە گرەوی شۆڕشی پرۆلێتاریدا دەزانی و لەو باوەڕەدا بوو کە پاش شـــۆڕش دەبێ «شۆڕشێکی ڕەگەزی» بێتە ئاراوە. ئەم بیروباوەڕە ڕەگەمای بیروبۆچوونی پەڕگیری فێمێنیســـتیی پێوە دیارە کـــە لە بوارەکانی دیکەی وەک «ڕەخنەی فێمێنیستیی زمان» کە بابەتی وتارەکەمانە ڕەنگی داوەتەوە.

دیـــاردەی ڕەگەزێتـــی هەم لـــە لایەن زماناناسانی فێمێنیســـت و هەم زماناناسانی دەرەوەی ئـــەم ڕەوتە هەمیشـــە یەکێک لە باسوخواســـە گەرمەکانە. توێژینەوە لەبارەی بندەســـتیی ژنان لـــە قوژبنەکانـــی زمان، شـــرۆڤە و بەرەوڕووبوونەوەی کەڵکەڵەی ئەم زماناناســـانەیە. ئەمە کە بۆچی «هەڵاواردنی ڕەگەزی» هەیە و بۆ بـــەو تۆخییە لە زماندا ڕەنگ دەداتەوە، پرســـیارێکە تا ئێســـتاش بـــە تەواوەتـــی هەمـــوو لایەنەکانـــی وڵام نەدراونەتـــەوە. وەک بڵێی «هـــەڵاواردن» لە

ڕۆحی زماندایە و پێوەندییە هێژمۆنیکەکانی «سەردەست» و «بندەست» لە ڕایەڵ و تەونە بینراو و نەبینراوەکانی دارشـــتەی «بکەری ـ بەرکاری»دا وەشێراوە.

پێگەی زانستیی بابەتی زمان و ڕەگەزێتی لە لقی زانستیی زمانناسیی کۆمەڵایەتیدایە. ئەم توێژینەوانە لە ســەدەی حەڤدەیەمەوە دەستیان پێ کردووە و هەندێ گێڕانەوە لەم بارەیەوە هەن.

لە هەنــدێ زمانی گەلانــی خۆولاتیدا هەنــدێ شــێوەی بەکارهێنانی وشــەیی و دەستەواژەیی هەن کە تایبەت بە بەکارهێنانی یەکێک لە ڕەگەزەکانن. «پیاوان» هەندێ وشە و دەســـتەواژە بەکار دەهێنن کە هەرچەند «ژنــان» لــە ماناکانیان تێدەگــەن، لەگەڵ ئەوەشــدا هیچکات دەریاننابــڕن. هەروەها هەندێ پەیڤی ژنانەش لە زماندا ئاخنراون کە پیاوان ڕێگە بە خۆیان نادەن ئەو وشانە بەکار بهێنن. ئەم «هەلاواردن»ە خۆرســکە، ڕەنگە لە لایەن زۆرینەی خەڵکەوە بە «خۆرســک» لێک بدرێتەوە، بەلام فێمێنیستەکان ئەمە بە «خۆرسک» نازانن و بە پێچەوانەوە پێوەندییە ڕەگەزییە ســەرکوتکەرەکان، بە سەرچاوەی ئەم هەلاواردنە دەزانن.

ناساندنی سێ تیۆری

١. تیۆریی کەمایەسی

نوێنــەری ســەرەکیی ئەم تیۆرییــە «ڕۆبن لکۆف»ە. ئــەو لە کتێبی «زمــان و پێگەی ژنــان» جیاوازیی زمانیی نێوان ژن و پیاو بە گەواهێک بۆ پێگــەی نزمتری ژنان دەزانێ. ئەو جیاوازییە زمانییەکان لە دوو ڕەهەندی بەکارهێنانــی ژنــان لە زمان و سروشــتی ڕەگەزێتیــی زمان، تاوتــوێ دەکات. ئەو لە ڕەهەندی یەکەمــدا بەرەنجامگیری دەکات قسەوباسی ژنان لەمەڕ بابەتگەلی ڕواڵەتی و سواوە و قسەوباسیان لەمەڕ هۆگریی خۆیانە و دەربڕینــی کاردانەوەیەکــی ســۆزەکی و کەسییە لەمەڕ بابەتێکی دیاریکراو. هەڵبەت ئەمــە سروشــتی ژنان نییە و پــەروەردەی نێرسالارانەی کۆمەڵگەیە.

لە ڕەهەندی دووەمــدا پاش هێنانەوەی هەندێ بەڵگە وەهــا بەرەنجامگیری دەکات کــە پیاوان بــە کارێک کە لــە کۆمەڵگەدا دەیکەن دەناســرێنەوە و ژنانیش بەگوێرەی پێوەندییان لەگەڵ پیاوان.

لە دیدی لکۆفەوە جیاوازییە زمانییەکان نیشانەی نەخۆشین نەک هۆیەکەیان. بە بڕوای ئەو و هاوبیرەکانی تا ئــەو کاتەی کۆمەڵگە تووشــی ڕەگەزێتیگراوی(جنسیت زدگی)یە چاکســازیی زمانی بێمانایە. نموونەیەک لە بەرهەمهێنانــەوەی ماناگەلــی ڕەگەزێتییانە زاراوەگەلـــــــــی وەک Chairperson [ســەرۆک، ڕاژوور]ە. وشانێکی لەم جۆرە بۆ دوورکەوتنەوە لە ڕەگەزێتیگراوی لە بەرانبەر وشانێکی وەک chairman دارێژران. جێی ســەرنجە کە هــەرکات مەبەســت نێرینە بوویێت ڕاگەیاندنــەکان پەیڤی chairman و ئەگەر مەبەســت مێینەش بوویێت پەیڤی Chairperson یان بەکارهێناوە.

٢. تیۆریی زاڵبوون

«دیل ســپێندێر» فێمێنیســتی ڕادیکاڵ لە کتێبی «زمانی دەســکردی پیاو» لە ســاڵی ١٩٨٠ هەندێ ڕەخنەی لە لکۆف گرت. ئەو بە خستنەڕووی خشتەیەک نیشانی دا دژی جیاوازییە زمانییەکانی ژنان و پیاوانە. چونکە لەم توێژینەوانەدا پێشگریمانە ڕەگەزییەکان بوونەتە چاوبەستی لکۆف. پیاوان زمانێکیان داهێناوە کە لە ســۆنگەی دیــدی ئەوانەوە مانــادار بووە، بەو مانایەی جیهان بەگوێرەی گۆشــەنیگای پیاوانەوە مانادار کراوە و ژنان ناچار کــراون پەیڕەوی لــە ڕێککەوتنێکی مانایی بکەن کە بەســەریاندا ســەپێنراوە. تەنانــەت ناچــارن ســەرەڕای جیاوازیــی هەســتەکانیان، هەڵچوونە سۆزەکییەکانیان

بــە زمانێک دەربڕن کە ناتوانێ مێینەبوونی ئــەوان دەرببــڕێ. یەکێــک لــەو نموونانە وشــەی»دایک«ە؛ ئەمە ئەزموونێکی ژنانەیە کە پیاو ناوی لێناوە. مانایەکی سەرەتایی کە لەم وشەیەوە بەرگوێ دەکەوێت ڕەزامەندی و شــادمانیی ژنانەیە، بەڵام زۆرێک لە ژنان وەهــا ئەزموونێکیان لــە دایکایەتی نییە و لەبەرئەوەی ئەزموونــی ئەوان لەگەڵ مانای پیاوانــەی دایکایەتیــدا ناگونجێ، تووشــی هەستکردن بە ناشایستەیی و وڕی و کاسی دەبن.

«ســپێندێر» جەخــت لەســەر گۆڕینی ماناگەلی دەسکردی پیاو دەکات و پێشنیار دەکات ژنــان لە هەندێ دەســتە و گرۆی بردنەســەری ئاســتی وشــیاریدا بەشداری بکــەن بۆ ئــەوەی ناوی نوێــی پۆزەتیف بۆ ئەزموونەکانی خۆیــان دابهێنن. نموونەیەک لە وشانی ژنتەوەر کە بە وەها وشیارییەکەوە داڕێــژراون بریتیــن لــە ، androcentric، patriarchal، sexual harassment chauvinism .

بــەڵام بــە بۆچوونــی من، ماناســازی ڕێککەوتنێکی گرۆ و دەستەیەکی دیاریکراو نییە، دەکــرێ گرۆیەکی کۆمەڵایەتی زمانی خــۆی دابهێنێــت، بەڵام بەبــێ جێکەوتی ئاماژەییــی مانا لــە بەســتێنی هەمەکیی فەرهەنگــدا، ئــەو مانایانە ناتوانــن لۆژیکی گشــتیی «بارکردنی مانایی» بگۆڕن، مەگەر ئــەوەی کۆمەڵگە ئەو سیســتەمە ئاماژەییە پەســند بکات کە گرۆیەکــی ڕەگەزی یان ئێتنیکــی و ... هتد دەیخەنە نێو شــێوازی ڕەمزپەڕژان(کۆدینگ)ی زمانەوە.

٣. تیۆریی جیاوازی

«دیۆرال تنێن» لە کتێبی «تۆ تەنیا تێناگەی!» بە پەســند کردنی جیاوازییەکانی ئاخاوتن لەنێو ژنان و پیاواندا ئەمە نەک بە بندەستیی ژنــان بەڵکــوو بــە بەرەنجامــی زاڵبوونی هەمەلایەنەی پیــاوان لە کۆمەڵگەدا دەزانێ کە هەڵبەت نیازی پێشوەختەی لە پشتەوە نییــە. ژنــان و پیاوان، دوو شــێوازی تەواو جیــاوازی ئاخاوتنیان هەیــە کە هەردووک شێواز هورمێکی یەکسانیان هەیە. لە دیدی ئەووەوە کوڕان و کچان لە دوو دنیای جیاوازی گەشەی وشەکاندا گەشە دەکەن و جیاوازیی شێوەی ژیانی ژنان و پیاوان ئەو جیاوازییانەن کە لــە هەمــوو فەرهەنگێکــدا دەبینرێن. هەرچەند دەکرێ ئەمە بەدحاڵیبوون دروست بکات. بە بۆچوونی «تێنن» فێربوونی شێوازە زمانییەکانــی هــەردووک ڕەگــەز دەتوانێ بەشێکی زۆر لە ئاریشەکانی پێوەندیی نێوان دوو ڕەگەز بڕەوێنێتەوە. بەرهەمانێکی وەک «پیاوانــی مەریخــی و ژنانی ڤینۆســی» لە نووســینی «جۆن گرەی» کاریگەریی لەسەر گرتنەبەری وەها ڕوانگەیەک هەبووە[٣].

زمانناســان لــە توێژینەوەکانیاندا بۆیان دەرکەوتــووە کە بەکارهێنانــی زمانی لای ژنان – لانیکەم لە ئاخاوتن لەنێو کۆمەڵگەدا – تایبەتمەندییەکانــی جیاوازن. ژنان زیاتر پێکهاتە کۆنتر و باوەکان لە بونیادی ڕستەدا بەکار دەهێنن و پەتیتر و ڕێزدارانەتر دەدوێن و لە گۆکردنی وشەکاندا، زیاتر لە پیاوان ڤاچ (فۆنیم)ە پێوەرمەند(ســتاندارد)ەکان بەکار دەهێنن.

لە ڕێزمانی هەندێ زماندا، بە شێوەیەک لــە شــێوەکان «مێینەیــی» و «نێرینەیی» دەستنیشــان کراون؛ ئەم دەستنیشانکردنە بمانــەوێ یــان نــا دەتوانین بــە جۆرێک لە «هــەڵاواردن» لەقەڵەمــی بدەین. بەڵام پرســیاری ســەرەکی ئەوەیــە کــە ئاخۆ «فێمێنیســت» چۆن لەمە دەڕوانێت؟ گەلۆ دەکرێ ئــەم «هەڵاواردن»ە بســڕینەوە یان دەبێ بەشــێوەیەکی دیکە ڕاڤەی بکەین. لە هەندێ زماندا جێنــاوەکان هەڵگری «باری ڕەگــەزی»ن و هەندێ زمانیــش ئەم «باری ڕەگەزی»یەیــان نییە. بــۆ نموونە لە زمانی

کوردیدا بە گوێرەی دیالکتەکانی، نیشانەی مێینەیی و نێرینەیی بە ڕێژەی زۆروکەمی هەیە، وەک «هەورامی» و کرمانجیی ژووروو» و لە کرمانجیی نێوەراستیشدا تەنیا لە «بانگکردن»دا دەردەکەوێ وەک « هۆ کچێ» ـ (ێ) مێینە ـ و «هۆ کورە» (ە) نێرینە ـ . زمانی عەرەبی» پڕە لەم جیاوازییە ڕەگەزییانە و ئەوە لەکاتێکدایە کە «زمانی فارسی» دەتوانین بەدڵنیاییەوە بڵێین ئەم جیاوازییە ڕەگەزییەی لە جێناوی ڕێزمانیدا نییە. زمانە ئەورووپاییەکانیش وەک «ئینگلیزی» و «فەرەنسی» و «ئاڵمانی»یش هەمان دیاردەیان بە ڕێژەی جیاواز تێدایە؛ زمانانی دیکەش هەن کە بەدەر لەم ڕێسایانە نین. ئەگەر ئەم «هەڵاواردن»ە ڕێزمانییانە ببنە مایەی «هەڵاواردن لە مافدا» و کێشە لە «یاساکانی باری کەسیەتی» دروست بکەن، ڕەنگە سڕینەوەی ئەم جیاوازییانە بتوانێ ببێتە مایەی ڕەنگدانەوەی یەکسانی لە بەرانبەر یاسادا! دیارە ئەمە جۆرێک لە ماخۆلانی سەیروسەمەرەیە کە وەک شەرفرۆشتن بە زمان دێتەبەرچاو. بەڵگەهێنانەوەی دیکە دەکرێ ئەمە بێت کەسانێک بڵێن زمان هەڵگری نیشانە فەرهەنگییەکانە و ئاوەزمەندیی زمان هەمان ئاوەزمەندیی نێو فەرهەنگە. واتە «هەڵاواردنی ڕێزمانی» ڕەنگدانەوەی «هەڵاواردن لە هزردا»یە. ئەم بۆچوونە لە ڕوانینی یەکەمدا لۆژیکی و مایەی هەڵوەستەکردنە؛ ئەگەر ئەمە پێوەر بێت دەتوانین بڵێین بەگوێرەی تیۆریی ماناکێشەکێ و دیالکتیکی زەین و زمان لە بەستێنی فەرهەنگدا دەشێ بەشێوەیەکی ڕێژەیی و سنووردار ئەمە ڕاست بێت، بەڵام بەشێوەیەکی ڕەها وا نییە. هەرچەند ڕەوا نییە پرسیار بە پرسیار وەڵام بدەینەوە، بۆ کورتکردنەوەی ڕێگاکە و دووورکەوتنەوە لە درێژدادڕی دەپرسین ئەو زمانانەی کە نیشانە یان جێناوی ڕەگەزنیشانیان تێدا نییە، دەکرێ هەڵاواردنی ڕەگەزییان تێدا نەبێت؟!

بەدڵنیاییەوە بەرەنجامێکی ئەوتۆ لە وەڵامی گریمانکراوی ئەم پرسیارە دەست ناکەوێ. بەڵام ئەگەر بڵێین «لۆژیکی جوانیناسانە» لەم ڕەگەزێتیی زمانەدا هەیە کە پەل بۆ لۆژیکی دیاردەناسانەش دەهاوێ، بواری پێشداوەرییەکان کەمتر دەبێتەوە. ئەگەر من بڵێم لۆژیکی دیاردەیی و سەرسامی بەرانبەر بە جوانی دەکرێ دەسمایەی تێگەیشتنەکە بێت؛ بۆ نموونە: بۆچی دەبێ «ێ» بلکێت بە «کچ» (کچێ) یان «گوڵ»(گوڵێ) وە و زایەڵەدار بێت و فۆنیمی «ە» لە «کورە»دا هەندە بەربەستکەر بێت! ئەم «هەڵاواردن»ە دوو ئامانجی هەن: یەکەم جیاکردنەوە و ناساندنی ڕەگەز، دووەم لایەنی جوانیناسانە. وێنای «زبری» و «ناسکی» و پرۆسەی وەپاڵدان لە «مێینەیی» و «نێرینەیی» دیوێکی جوانیناسانەیان هەیە. بۆ نموونە لە کوردیدا ڕووبەری سروشت فراوانە و لە ناولێنانی «کوران» و «کچان»دا «چیا» دەتوانین وەک سەرچەشنێک لەبەرچاو بگرین بەوەی کە لە بنار و نسار بۆ سەرەوە ناوەکان «نێرینە»ن؛ وەک: چیا، ئاران، کۆسار، ڕەوەز... و لە بنار و نسار بۆ داوێنەکان ناوەکان دەبنە «مێینە» چنار و گوڵ و چنوور و چرۆ... هتد. خۆ ئەگەر کەسێک بڵێت چ لە وشەی «کوێستان» وەک ناوێکی مێینە دەکەن، ڕێژەیبوونی داوەرییەکە دەردەکەوێ. بۆیە من لەو باوەڕەدام وێنای جوانیناسانە و گیرسانەوەی ناو لەسەر «مێینەیی» و «نێرینەیی» بە شێوەیەکی متبوو لە دیدی جوانیناسانەدا جێی خۆش کردووە و ئەم ڕەخنە پەرگیرانەیە بۆ مێژووی «پیاوسالاری» لە زماندا ڕەنگە سەرنجراکێش و هەڵخرێن بێت بەڵام داوەرییەکی زانستی نییە کە بتوانین هیوای ڕاڤەیەکی دروستی لەسەر هەڵبچنین. تەنانەت ئەگەر ئەم ڕاڤەیە ڕاست

نەبێت، لایەنی بەرانبەرمان ناتوانێ راستیی بۆچوونەکەی لەم بارەوە بسەلمێنێ. واتە رەتکردنەوەی بۆچوونەکەی من بە مانای سەلمێنرانی بۆچوونی بەرانبەر نییە. چونکە ئاخێزگەکانی دەستنیشانکردنی «مێینەیی» و «نێرینە»یی بە بڕوای من هەموو جارێک چاوی لە لۆژیکی «بندەستی» و «سەردەستی» نییە، لانیکەم لە رووبەری زمانی سروشتیدا دید و هەستی جوانیناسانە و تا رادەیەکیش ئیرۆتیک دەور دەگێڕێ، بەڵام دەبێ ئاگادار بین دیدی ئۆستوورەناسانە بۆ سروشت و دوابەدوای ئەوە دینی سروشتی و دینی سرووشکرد(وحیانی) پڕن لە داوەریی رەوشتی کە ئەمە ئەو شتەیە کە بەگوێرەی کارکردی مانایی، وشە لە بەستێن دەترازێنێ و بارێکی بەسەردا دەسەپێنێ کە لەم بارەوە رەخنەی فێمێنیستی برشتی زیاتری هەیە.

رەگەزی یەکەم و رەگەزی دووەم

لەم جۆرە دەستەواژانەدا جۆرێکی زەق لە «هەڵاواردن» دەبینرێ کە ماناکەی فەرهەنگی(قاموسی) نییە و مانایەکی بارکراو هەڵدەگرێت کە مەبەستی نرخاندنی جۆرێک لە «پێشباریێتیی بوونەکی»(اولویت وجودی)یە. ئەم مانا بارکراوە پێوەندیی بە پێش زەمینەیەکی زەینییەوە هەیە کە لە «ئۆستوورەی ئافراندن»دا وەشێراوە. نەریتی یەهوودی – مەسیحی و پاشان ئیسلام، وەک سێ دینی ئاسمانیی سرووشکرد لە گێڕانەوەی چیرۆکی ئافراندنی مرۆڤدا نزیکایەتییان زۆرە. ئەم نزیکایەتییانە لە کەسایەتییەک بە ناوی «ئادەم» ی نێرینە و «حەوا»ی مێینەدا کە وەک یەکەم مرۆڤەکان لە بەهەشت هەڵداشتراون و لە زەویدا گیرساونەتەوە دەردەکەون. «ئادەم» بۆ مرۆڤی یەکەمە. بۆ سەرەتا «نێرینە» دەخولقێنرێ و هەستی تەنیایی وەک ئامیبا لەتێکی مێینەی بۆ دروست دەکات و بە گێڕانەوەی یەهوودی لە پەراسووی راستی ئادەمەوە دەئافرێت. «حەوا» بە شەیتان هەڵدەخرێنرێ و «ئادەم»یش بە «حەوا»! بەکارهێنانی دەستەواژەی» رەگەزی دووەم» بۆ ژن، وەک سەرچاوەی زایەندەیی و وەچەخستنەوە و هەڵگری ئاولەمەی مرۆڤ(جنین انسان)، لێکەوتەی زەینی و هزریی گەورەی لێ کەوتووەتەوە و ئەم چەمکە پڕە لە هەڵاواردنی نارەوا و نالۆژیکی! هەڵبەت لە جیهانی بەدەرکاتیی ئایین و ئۆستووردا کە «کەتوار»ی جیهانی ماددی ناکرێتە پێوەر، ئەمە دەشێ روو بدات؛ هەر بەو شێوەی کە «زەرڤان» خواوەندی کات(زەمان) بە «ئەهوورا و ئەهریمەن»دوو گیان دەبێت، بەو شێوەیەش دەکرێ لە زەینی میتافیزیکی و ئۆستوورەییدا «نێرایەتی» هەنتەشی «مێینەیی» بسڕێتەوە و ئەم دەستەواژەیەی «رەگەزی دووەم» لە دایک ببێ کە بە شێوەیەکی «ناخودئاگا»ش لە زەینی سیکۆلاریزەی مودێرنیتەشدا وەک چەمکێک بەکار بێت و هەمان رەنگدانەوەی ئۆستوورەیی چیرۆکی ئافراندن تا سەردەمی ئێستاش درێژ ببێتەوە. ئەم میتافیزیکی ئاراییە[۴] هەڵگرتنەوەی شوێنپێی ئەو زناک(علامت/Trace)انەیە کە لە قووڵایی ناخودئاگای مێژووییماندا چەقیون و بەو شێوەیە لە خۆرئاوای سیکۆلاریزەشدا رەنگ دەدەنەوە. لەو باوەڕەدام شوێنپێی چەمکەکان و شوێنپێی وشەکان دوو شوێنپێی جیاوازن. وشە وەک یەکەیەکی مانایی، دیاردە دەستنیشان دەکات، بەڵام کاتێک مانای چەمکێ لە خۆیدا هەڵبگرێ، پێشداوەری و داوەرییەکی رەوشتی ـ ئاوەزمەندانەش بە زەینەکانی داهاتوو دەبەخشێ کە گەلێ جار خۆنەویستانە و بە شێوەیەکی ئاسایی لە زماندا پاتەوپات دەبنەوە کە پڕن لە «هەڵاواردن»؛ هەر بەو جۆرەی دەستەواژەی «رەگەزی دووەم» دەتوانێ هەڵگری ئەو چەمکە ئۆستوورەییە بێت و لە دەمی

مرۆڤێکی سـیکۆلار بێتە دەرەوە. بۆ نموونە «ئادەمیـزاد» و «مرۆڤ» هاومانان بەڵام یەک ئاخێزگەیـان نییە. ئەگەر «مـرۆڤ» هەمان «مرهـۆڤ» بێت (بەدەر لە هۆڤ) ئێمە تێیدا هەست بە ئاماژە پەنامەکییەکەی ڕەگەزێتی ناکەیـن، چونکە تێیـدا ڕەگەزێتـی تۆمار نەکراوە بەڵام چەشنێتی تێیدا بەدیدەکرێت.

«ئادەمیزاد» زادەی ئـادەم، مرۆڤێک کە لە دەقـی دینیدا وەک «ڕەگـەزی یەکەم»، هەمـوو مرۆڤەکانی دیکـە زادەی ئەون بە «ڕەگـەزی دووەم»یشـەوە. وەک ئـەوەی بڵێیـن سـیفەتی»زایەندەیی» بە ئەو براوە و خۆیشی لە هیچ شتێکەوە نەزاوە و یەکسەر ستەمکاریی ئوستوورەی ئافراندن بەقووڵی لە زماندا - لەشـێوەی «چەمک لە وشـەدا» - چەقیوە و زەینی ئێمەش پێی ڕاهاتووە.

ئەوەی کـە سەرسـوڕهێنە ئەمەیە کە «گوناهـی یەکەم» لـە «ڕەگـەزی دووەم» دەوەشێتەوە کە ئەویش هەڵخڕاندنی ئادەمە لە لایەن حەواوە بۆ خواردنی «سێوی گوناە». ئـەم قەدەخەشـکێنییەی فەرمانی یەزدانی دەخرێتە ئەسـتۆی ڕەگەزی دووەم(حەوا) و ڕەگەزی یەکەم (ئادەم) وەک سـەرچاوەی گوناهـی یەکەم ناناسـرێت. ئەگەر ئێمە بە بیستنی» گوناهی یەکەم»، حەوا، لە زەینماندا زەق ببێتـەوە، ئەمە ئـەو هەڵاواردنەیە کە ماناکێشەکیی ئوستوورەیەکی دینی لە زەینی ئێمـەدا چاندوویەتی و کاریگەری لەسـەر داوەریکردنمـان دادەنێ و... هتد. ئەوەندەی کە باوەڕی ئوسـتوورەیی دەتوانێ بەخێرایی لە زماندا جێ خۆش بکات، باوەڕی زانسـتی بەو خێراییە لەنێو زماندا ناچەسـپێ؛ لەبەر ئەوەی زمان زووتر بە باوەڕە ئوستوورییەکان ڕاهاتووە و زانست بۆ سڕینەوەی ئەو باوەڕانە و نەهێشـتنیان لە زەیـن و زماندا کاتێکی زیاتری گەرەکە.

هەڵبەت بۆ ژیارێکی دیکە کە ئەم چیرۆکە ئوستوورەییەی نییە، دەتوانین چیرۆکێکی هاوتەریب(مـوازی)ی دیکـە بدۆزینەوە کە هەر ئەم هەڵاواردنـە تێیدا بەدی دەکرێت. بۆیە مـن لەو بڕوایەدام وشـە تا ئەوکاتەی دەرخەری چەمکی هەڵاواردنی ڕەوشتی یان دینی لە ڕەگەزێتیـدا نەبێت مافی ئەوەمان نییـە دادگاییـی بکەین. کەسـانێک هەن دەڵێن بۆچی دیاردەکانیش بەسەر مێینەیی و نێرینەییـدا دابەش کراون، بۆ «خۆر» وەک نێرینـە و «مانگ» وەک مێینە لە فەرهەنگی ئێمەدا وێنا کراون. ئەم خوازەیە بە نیشانەی هەڵاواردن لەقەڵەم دەدەن. ئەمە لەکاتێکدایە سەرچاوەی ئوستوورەیی ـ دینیی میترایزم وێنـای مێینەیـی بۆ «خـۆر» دادەنێ نەک نێرینە. بەڵام کاتێک لـە لێکچواندندا «یار» بە «مانگ» دەچوێنرێ، زەین بۆ ئەوە دەچێ کە گوایە «خۆر» نێرینە»یە. ئەوە لەکاتێکدایە لە زمانی عەرەبیدا «شمس» مێینەیە و «قمر» «نێرینە»یـە. خۆ ئەگەر وا وێنا بکەین «خۆر» نێرینە»یـە، ئەگـەر ڕێککەوتنێکی جێگیر و نەگۆڕی ناولێنـان هەبێت، بۆ دەبێ «هەتاو» ناوی کچانە بێت! وردکردنەوەی ئەم بابەتە تا ئەم ئاستە زۆرتر شەرفرۆشتنە و بەو شێوەیە دەبینـە هۆی ئەوە کە ئێمە ماناکانی «مەودا دانان» و «هەڵاواردن» تێکەڵ بکەین.

لـەو بـاوەڕەدام هەمـوو جارێـک وێنـای جوانیناسـانە و دیاردەیـی لەنێـو فەرهەنگەکاندا یەک جـۆر نییە و زایەڵەی وشـە و هەڵهێنجانی ئێمە لە دیاردەکان لە پرۆسـەی ناولێناندا بەدەر لـەو نرخاندن و داوەرییە ڕەوشـتی و دینییەیە و هاوبەشیی دیاردە لە نێرینەیـی و مێینەییی خوازەیی لەنێـو زەینی ئێمەدا هـەم ڕێژەییە و هەم فرەڕەهەند. دەکرێ دیاردەیەک بە دەرکەوت و لێکەوتەکانییـەوە، جارێکیان بە مێینەیی و جارێکیـان بـە نێرینەیـی دەربکەوێت، دەنگەواز(لحـن) و زایەڵەی دەنگ لە زەیندا لێکدانەوەی وێنایی جیاواز دروست دەکەن کە ناتوانین وەک «هەڵاواردنێکی ڕەوشتی لە

دەستنیشانکردنی ڕەگەزدا لێی بڕوانین.

دوایین تەوەر کە دەمەوێ وەک نیشانەی هەڵاواردن لێی بدوێم وێنای (بکەری ـ بەرکاری)یە لەنێوان پێوەندیی ڕەگەزیدا. یەکێک لە هەڵە زەینییەکان ئەمەیە کە لە کردەی سێکسدا «نێر» بکەرە و «مێ» بەرکار». ئەمە دەتوانین لە تیۆریی زاڵبووندا جێ بکەینەوە. زاڵبوون بەسەر مێینە لە کردەی سێکسدا لە ڕوانگەی «پیاو»ەوە، وەک نیشانەی «هێز» ڕاڤە کراوە. ئەم «ڕاڤە»یە کۆمەڵێک مانای بەسەر کۆئەندامی سێکسیی مێینە و نێرینەدا بارکردوون کە بەدەر لە کارکردی زیندەناسانەی ئەو ئەندامانەن. بەڵام کاتێک «بکەر» لە کردەی سێکسدا وەپاڵ «نێر» بدرێت، ئاشکرایە وێنای «بەرکار» وەپاڵ «مێ» دەدرێت. لەم سۆنگەیەوە «هێزی کاریگەریدانان» وەک «زاڵبوون» لێک دەدرێتەوە کە نرخاندنێکی پیاوسالارانە لەم کردەیە زەق دەکاتەوە. هەموو ئەو جنێوە سێکسییانەی کە لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا دەکەونە سەر زار، توندوتیژییەکی سێکسین لە دەربڕیندا کە دیسان «ڕەگەزی دووەم» لە زەیندا زیندوو دەکەنەوە. ئەم توندوتیژییە زمانییە تەنیا لەبەر وێنایەکی هەڵەیە کە دیدی میکانیکیی سێکس لە زەینی پیاودا ڕەخساندوویەتی کە تەنیا ساویر(توهم)ە. بەڵام ئەو ساویرە توانیویەتی ببێت بە ستەمێک بەرانبەر بە ئافرەتان. بەندە لەبەر سروشتی وەپارێزیی ڕەوشتی(محافظەکاری اخلاقی)م ناتوانم نموونەیەک لەو توندوتیژییە زمانییە سێکسییە بهێنمەوە؛ هەڵبەت خوێنەر خۆی دەتوانێ ئەو نموونە بهێنێتەوە و لە کرۆکی بابەتەکە تێبگات.

بەکورتی وەک دوا گوتە ڕەخنەی زمانیی فێمێنیستی بارگاوییە بەو پەراوێزکەوتنەی ژن لە مێژوودا کە لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی ماناکاندا کەمترین بەشداریی هەبووە. وێنای نێرسالارانەی زمان سەرلەبەری زمان ناگرێتەوە، هەڵبەت فێمێنیزمی ڕادیکاڵ هەموو زمانی مرۆیی بە ڕەنگدانەوەی ڕەگەزی نێر دەزانێ و «مەودادانان» و «هەڵاواردن» بە یەک مانا لێک دەداتەوە. هەر وەک گوتم من پێم وایە ئەو بەشەی زمان کە پێوەندیی بە «نرخاندنی ڕەوشتی» و دیدی ئوستوورەیی و چیرۆکی ئافراندن هەیە و «مێژووی پیاو» بە زەقی تێیدا دەبینرێ، وەک چەمک لە وشەدا، ئەوانە نیشانەی «هەڵاواردن»ن؛ چونکە ئەمانە پێشداوەرییەکن کە وەک «هەقیقەت» خۆیان دەنوێنن و لە مەسەلەی مافەکان و ئەرکەکان لە چوارچێوەی یاسا و دەستووردا وەک قان و دەسەری پیاو باڵادەستن. بەڵام لە «مەودادانان»دا جیاکردنەوە بۆ ناساندنە و لۆژیکی جوانیناسانەی ناولێنان، فەرمانی مێینەیی و نێرینەییی خوازەیی(مجازی) بەسەر دیاردەکاندا دەسەپێنێت کە نەگۆڕیش نییە و بە ڕاڤەی جوانیناسانەی دیاردەوە بەندە و لە فەرهەنگێکەوە بۆ فەرهەنگێکی دیکە دەگۆڕدرێت.

پەراوێز

له نووسینی ئەم وتارەدا وەک ئیلهامی ڕاڤەی نیشانەناسانە سوودم لەم کتێبەی خوارەوە وەرگرتووە:
سیزا قاسم. نصر حامد ابوزید، مدخل الی السیمیوطیقا، أنظمه العلامات فی اللغه و الادب و الثقافه، دارالتنویر للطباعه و النشر، طبعه التنویر الاولی: ٢٠١٤ ، مصر، القاهره.

ژێدەرەکان

١. حسن علیزاده، فرهنگ علوم سیاسی، انتشارات روزنه، چاپ اول، ١٣٧٧، ص ٣٧ – ٣٨.
٢ . نیچە، ویلهلم فردریش، فلسفە، معرفت، حقیقت، ترجمە: مراد فرهادپور، تهران، چاپ دوم، ص ٨.
٣. سەرچاوەی ناساندنی تیۆرییەکان لە «نظریة نسویة للمعرفة / نظریة المعرفة من وجهة نظر نسویة، « لە ویکیپیدیای عەرەبی وەرگیراوە کە لە «ویکیپیدیا بە زمانی فارسی» دەوڵەمەندتر بوو، بۆیە بە بەراوردی هەردووکیان پوختەیەکم لێ ئامادە کرد.
٤. زاراوەیەکی دروستکراوی «ژاک دێریدا».

جیاوازییەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا
لە نێوان دوو حیزبی کۆماریخواز و دێموکراتدا

شاهۆ حوسێنی

گریمانەی سەرەکیی ئەم بابەتە ئەوەیە کە، سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەتی جۆ بایدێن وەک نوینەری ئەندێشە و پارادایمی ئیدەئالیسم لە پەیوەندییە نیونەتەوەییەکاندا، بێگومان جیاواز دەبێت لە کردە و سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەتی دۆناڵد ترامپ، وەک نوینەری پارادایمی ڕیئالیسم لە پەیوەندییە نێونەتەوییەکاندا.

پوختە

ستراتیژی و پلانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لــە ســەردەمی دوو حیزبــی کۆماریخــواز و دیمۆکراتدا بێگومان جیاوازیی هەیە، هەرچەند مەبەســت و کاکڵی گەوهەری هەر دوو حیزب وەدەســت هێنانی لانــی زۆری بەرژەوەندی، پەرە و پاراســتنی هێژمۆنی ئەمریکایە، بەڵام شــێواز و مێتۆدەکانــی ئــەو دوو حیزبە کە هەر کام نوێنــەری پارادایمێکیــن جیاوازیی هەیــە. کۆماریخوازەکان نوینــەری پارادایمی ڕیئالیسمن، بەگشــتی دوو توخمی سەرەکیی ڕیئالیســم لە پەیوەندییــە نێونەتەوەییەکاندا بریتیــن لە: دەوڵــەت تەوەری و دەســەڵات تەوەری. گرینگیی دەسەڵات تا ئەو جێیەیە کە ڕیئالیستەکان، دەسەڵات بە بنەمای سەرەکیی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان پێناســە دەکەن. ئەوە لەکاتێکدایــە کە دێموکراتەکان نوینەری پارادایمی ئیدەئالیســمن، بنەمای ســەرەکیی ئەو پارادایمە ئاشــتەوایی و بــاوەڕ بە دەوری کۆڕ و کۆمەڵە ناحکوومــی و مەدەنییەکانە لە پەیوەندییــە نێونەتەوەییەکانــدا. بەو پێیەش دێموکراســی و مافــی مــرۆڤ دوو ڕەهەندی سەرەکیی ســتراتێژیی سیاســەتی دەرەوەی دێموکراتەکانن، کە بۆ کورد وەک نەتەوەیەکی بێ دەوڵەت کــە کۆرگێرێکی حقوقیی نیزامی نێونەتەوەیی نییە دەتوانێ جێگای سەرنج بێت.

وشە سەرەکییەکان

ســیاسەتی دەرەوە، گۆشــەگیری، نێونەتەوەییخوازی، ڕیئالیســم، ئیدەئالیســم، ویلسۆنیسم.

پێشەکی

بێگومــان سیاســەتی دەرەوە گرینگتریــن و بنەڕەتیترین ڕەهەندی کردەوەی نێونەتەوەییی هــەر وڵاتێکە لە نیزامی نێونەتەوەییدا، بەهۆی ئەوە کە بەســتێنی وێکهەڵکردنــی پارادایم و کردەیە، بەجۆرێ کە هەر گوتار و ئایدیایەکی کە دەسەڵات بەدەستەوە دەگرێت، لە دەلاقەی فۆرماسیونی مەعریفیی خۆیرا و بە پێناسەیەک کە لــە خۆی و لە ئەویتــر هەیەتی، فۆرمێک و شــێوازێک کردە لە خۆی نیشــان دەدات. هەر لەســەر ئــەم بنەمایەش لە سیاســەتی دەرەوەدا کردەگەلێک لە چوراچێوەی ڕێکاری نەتەوەییــدا بۆ دەســتەبەرکردنی لانی زۆری بەرژەوەندییە نەتەوەییــەکان ڕەچاو دەکات، هەر بۆیەش سیاسەتی دەرەوە وەک ستراتێژی یا کۆگشــتییەک کردەی لەپێشدا کاربۆکراو و گەڵاڵەکراو، بە مەبەســتی دەســت بە ئامانج ڕاگەیشــتن لە ژینگەی نێونەتەوەییدا پێناسە دەکەن.

سیاســەتی دەرەوە بەگشــتی کــردەوەی وڵاتێک وەســف دەکات کــە بەردەنگی ئەو، وڵاتانی تر یان ڕێکخراوە نێو نەتەوەییەکانن. لە ڕووانگەی تیۆرییەوە سیاســەتی دەرەوە بریتیە لە پرۆســەی وێکهەڵکردن، کە لەودا وڵاتێک هەوڵ دەدات ئامانج و خواستە بنەڕەتییەکانی، لە کێبرکێ لەگەڵ وڵاتانی دیکەدا، مســۆگەر بکات و وەدەستیان بهێنێت. (Hartmann, 2001: 9)

سیاســەتی دەرەوەی هــەر وڵاتێک لەژێر کارتێکەریــی هۆکارگەلێکی زۆردایە، بەباوەڕی ڕیئالیســتەکان، هۆکارەکانــی کارتێکــەر لەسەر سیاســەتی دەرەوە بریتین لە: پێگەی جوغرافیایی، سەرچاوە سروشتییەکان، ڕێژەی پسپۆران، دۆخی سەربازی، پێگە و هەلومەرجی ئابووری و ڕێژەی زانســت و پێگەیشــتوییی دانیشــتوانی شــوێندانەر. هەرچەنــد لەپاش شۆڕشــی پیشــەیی و ئاڵوگۆڕ لە فۆرم، شێواز و کەرەســتەی بەرهەمهێنــان، وزە دەورێکی کارتێکەر و دیاریکەری لە سیاسەتی دەرەوەدا پەیداکرد. (Wilhelm, 2006: 25) بەڵام هۆکارەکانی پێشوش هەروا شوێندانەر و گرینگن.

ســتراتێژی و پلانی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا لە هەر ســەردەمێکدا، بێگومان لەژێر کارتێکەریی دۆخی ناوخۆیی و سیاســەتەکانی

ناوخۆییی ئەم وڵاتەدا بــووە، واتە ئەوە دۆخی ناوخۆییــی ئەم وڵاتەیە کــە وەک زەروورەت ڕێگانیشــاندەربووە کــە ئەمریکا پێویســتە چ ســتراتێژییەک، چ مێتۆدێک و چ پارادایمێک لە سیاســەتی دەرەوەیدا ڕەچاو بکات. بۆ وینە کاتــێ ئەمریکا لە شــەڕی ناوخۆیــی لەنێوان ئەیالەتەکانی باشوور و باکووردا تیوەگلابوو، یان کاتێ ئەمریکا لە ناوخۆدا ســەقامگرتوو دەبێت و پەرە دەســتێنێت، لەگەڵ ئەو کاتەی شەڕی یەکەم و دووهەمی جیهانی هەڵدەگیرســێت، ســتراتێژیی جیــاواز لە سیاســەتی دەرەوەدا پەیڕەو دەکات.

ستراتێژیی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا بە گشــتی دابەش دەکرێتە ســەر دوو دەورە: یەکەم سیاســەتی دەرەوەی گۆشــەگیرانە و دوورەپەرێزانە کە ئەمیــش دابەش دەبێت بە گۆشەگیری لەناو ســنوورەکانی ژیئۆپۆلەتیکی ئەمریکا و گۆشــەگیری لە قــارەی ئەمریکادا. دووهەم سیاســەتی دەرەوەی نێونەتەوەیی بە وەلانانی گۆشــەگیری کە لە ساڵی ١٩١٧را بە تیوەگلانی ئەمریکا لە شەڕی یەکەمی جیهانی دەست پێ دەکات. لەڕاستیدا شەڕی یەکەمی جیهانی، ئەمریکا و سیاســەتی دەرەوەی ئەم وڵاتەی نێونەتەوەیــی کرد. بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی دەســەڵات لە ئەمریکا لــە نێوان دوو حیزبی کۆماریخواز و دیمۆکراتدا ئاڵوگۆڕی پێ دەکرێت و ئەم دوو حیزبــەش دوو پارادایمی تەواو لێک جیاواز ڕەچاو دەکەن، لەم بارەیەوە حــەول دەدرێت وڵامــی چەند پرســیارێک بدرێتەوە:

پرسیارە سەرەکییەکانی ئەم وتارە ئەمانەن: ڕەهەندەکانــی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا لە ســەردەمی جۆ بایدێنــدا کامانەن؟ پێگەی ڕۆژهەڵاتــی ناوین لــە سیاســەتی دەرەوەی ســەرۆککۆماری تازە هەڵبژێردراوی ئەمریکادا چی دەبێت؟ هەروەها کــورد لە کام یەک لە ڕەهەندەکانی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکادا دەتوانێ وەشوێن خواست و بەرژەوەندییەکانی بکەوێت؟

چوارچێوەی تیۆریکی

پارادایمەکانی شــرۆڤەی سیاسەتی دەرەوە بە گشــتی دابــەش دەبن بەســەر دوو ڕوانگەی گشتگیر و ورددا. ڕوانگەی گشتگیر بەستێنێکە کە لەودا تویژەران، لــە دەلاقەی چەمکەکان، پارادایمــەکان و گریمانەکانــرا شــرۆڤەی کارتێکەریی پێکهاتەی سیستەمی نێونەتەوەیی لەســەر سیاسەتی دەرەوەی وڵاتان دەکەن. لە بەرانبەردا ڕوانگەی ورد بەســتێنێکە، کە لەودا تویژەران بە شــرۆڤەی کۆڕگێران، دەورگێران و لایەنــە جیاوازەکانــی ناوخۆیی، شــرۆڤەی کارتێکەریی سیاسەتی ناوخۆییی وڵاتان لەسەر کردە و سیاسەتی دەرەوەی دەکەن. (دولت آبادی و همــکاران، ١٣٩٩: ٦٧-٩٤) لەم وتاردەدا حەول دەدرێــت لە دەلاقــەی ڕوانگــەی وردرا، واتە کارتێکەریی کۆڕگێــران، دەورگێران و لایەنە جیاوازەکانی ناوخۆیی و سیاســەتی ناوخۆییی ئەمریکا لەسەر کردە و سیاسەتی دەرەوەی ئەم وڵاتە، تیشــک بخرێتە سەر پلان و ستراتێژیی دەوڵەتــی جــۆ بایدێن لە ڕۆژهەڵاتــی ناوین. گریمانەی ســەرەکیی ئەم بابەتــە ئەوەیە کە، سیاســەتی دەروەی دەوڵەتی جۆ بایدێن وەک نوینەری ئەندێشــە و پارادایمی ئیدەئالیسم لە پەیوەندییە نیونەتەوەییەکاندا، بێگومان جیاواز دەبێت لە کردە و سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەتی دۆناڵــد ترامــپ، وەک نوینــەری پارادایمی ڕیئالیسم لە پەیوەندییە نێونەتەوییەکاندا.

گرینگیی بابەت

بێگومــان یەکێک لە گرینگترین ڕەهەندەکانی پارادایمــی پەیوەندییــە نێونەتەوەییــەکان، ڕەهەندی شــرۆڤەی سیاسەتی دەرەوەی هەر وڵاتێکە. بە هۆی ئەوەی بڕیاردەرانی سیاسەتی دەرەوەی هەر وڵاتێک بۆ بڕیاردانێکی عەقڵانی و دەســتەبەرکردنی زۆرتریــن بەرژەوەنــدی، پێویســتان بــە لێکگرێدانــەوەی ڕەهەنــدی

تیــۆری و پراکتیکی هەیە، تــا بتوانن لە ڕێی فامی وردی پێگەی سیاســەتی دەرەوە لە ناو دەقە نەزەرییەکاندا، باشــترین و بەکەڵکترین ئامۆژگارییەکانــی سیاســەتداڕێژی و نواندنی هەرچی باشــتری ڕۆڵ و کردەکان دەربخەن. ئەگەر کورد بەتەمایــە ڕۆژێک وەک بکەرێک لە نیزامی نێونەتەوەییدا بۆ ڕاکێشانی سەرنجی جیهانی بۆ ســەر کێشــە و مەســەلەی کورد دەربکەوێت، پێویستی بە فام و تێگەیشتنێکی تیئۆریک هەیە، بە جۆرێک هەم بتوانێ خواست و شوناسی خۆی لە ناو چوارچێوەی پارادایمێکی گونجــاودا دابڕێژێت و دەربخات، هەم بتوانێت بە فام و تێگەیشــتنێکی تیئۆریک، پەیوەندی لەگــەڵ کۆڕگێڕان و کایەکەرانــی هێژمۆنیی نیزامــی نێونەتەوەیــی بگرێت. تێگەیشــتن لــە پارادایمەکانــی ڕەچاو کراوی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریــکا، دەتوانێ دەلاقەیەک بێت کە لەوڕا کــردەوە و دژکردەوەکانی ئەمریکا لە نیزامی نێونەتەوەییدا بە شــێوەیەکی زانستی، فام و پێشــبینی بکرێت. مــەودا و جەهەتی کردەوە و دژکردەوەکان بەشێوەیەکی زانستی لەگەڵ ئەو بناسرێت و نەتەنیا لە زەرەرمەندی خــۆ بەدوور بگرین کە بکرێــت بەرژەوەندیش دەستەبەر بکرێن.

ستراتێژیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە ســەدەی نۆزدە تا شــەڕی یەکەمی جیهانی

سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا بە شــێوەیەکی نەریتــی لەنێــوان دوو ســتراتێژیی دژ بــە یەکــی: دوورەپەرێــزی و ئەنترناسیونالیســم لــە گەڕاندا بووە. هەرچەند لــە پاش کۆتاییی شــەڕی یەکەمــی جیهانی، بەهــۆی ئەوەی ویلایەتــە یەکگرتووەکانی ئەمریــکا، ناوەند و بەرپرســی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، ناتۆ، بانکی جیهانی، ســندوقی نێودەوڵەتیی پارەیە و بەشــێکی زۆری کۆڕگێڕانی مەدەنیی جیهانــی لەنــاو ژێئۆپۆلەتیکــی ئەمریــکادا چالاکن، دوورەپەرێزی و گۆشــەگیری، وەک ستراتێژیی سیاســەتی دەرەوە ڕەچاو نەکراوە. لەڕاستیدا سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا هەم ئاماژەیەکی مێژووییە بە ئایدیاکان و هەمیش پەیوەندییەکــی بەهێزی لەگەڵ پارادایمەکانی ژێئۆپۆلەتیک هەیە. ئەمانــە بەهۆی جوغرافیا و تایبەتمەندییــە جیاوازەکانــی تۆپۆگرافیــی زەوینــی کە بە وڵاتان بەخشــراوە، تیشــک دەخەنە سەر ســنووردارێتی و کاناڵیزەکردنی کردە سیاســییەکان و حەول دەدەن ئەو ڕاڤە بکەن. هەرچەند لە دەیەی دووهەمی سەدەی نۆزدەدا ستراتێژیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا دوورەپەرێزی لەناو قارەی ئەمریکادا ڕاگەیاندرا کە بە دۆکتۆرینی مۆنرۆئە ناسراوە. بەڵام دوایی توێژینەوەکان و پێشنیارەکانی ئاڵفرێد ماهان و ڕووداوەکانی سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، ئەم ستراتێژییەیان گۆڕی.

ئەلــف: ســـتراتێژیی دوورەپەرێــزی (دۆکتۆرینی مۆنرۆئە)

دۆکتۆرینــی مۆنرۆئە دەگەڕێتــەوە بۆ لێدوانی ٢ی دیسامبری ساڵی ١٨٢٣ کە لەودا مۆنرۆئە وەک ســەرۆککۆمار، ڕەهەندەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکای دیــاری کرد. دۆکتۆرینی مۆنرۆئە دوو بەستێنی سیاسیی لەخۆ دەگرت، بەســتێنێک ئەورووپا کە ئەمریــکا پێداگری لە خۆپاراستن لە دەســتێوردان لە کاروباری ئەوە بەستێنەدا دەکرد، دووهەم بەستێنی ئەمریکا کە ئەمریکا داوای لە زلهێزە ئەورووپییەکان کرد تا سەروەریی ئەو بپارێزن و دەست لە کلۆنیالیزم و داگیرکردنی ئەو بەســتێنە هەڵبگرن. (Witt-kopf, Jones, & Kegley Jr, 2007 29). بەم شــێوەیە ســتراتێژیی دوورەپەرێــزی بوو بــە ڕینوێنی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا بە خۆپاراستن لە بەشداری لە نیزامی نێونەتەوەیی.

ب: ستراتێژیی نیوونەتەوەییخوازی

ســتراتیژیی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریــکا

ڕەنگدانەوەی فۆرمێــک گوتاری نێونەتەوەییە کە لــەودا لێکەوتەکانــی ژیئۆپۆلەتیک وەک یاریدەدەرێکی بەکەڵک و عەمەلیی حکوومەت دەور دەگێڕن. ســەرنجەکانی ژیئۆپۆلەتیک لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم بەولاوە خزایە ناو باســەکانی سیاســەتی دەرەوە و ســەرەتا ناوەندە نیزامییەکان کەڵکیان لێ وەرگرت. لەو بوارەدا بلاّقۆکی کارتێکەریــی هێزی زەریایی لەســەر مێژوو کە لەلایەن ئالفرێــد ماهانەوە لە ســاڵی ١٨٩٠ بلاو کرایەوە، ناسراوە. ماهان بــە کەڵک وەرگرتــن لە نموونــەی بەریتانیا، پێشــنیاری بەهێزکردنی هێــزی زەریاییی بە کاربەدەســتانی ئەمریکا دا. کارەکانی ماهان بە شــێوەیەکی بەربلاو کاری کردە سەر سەرۆک کۆماری دوایی ئەمریکا فرانکلین ڕۆزوێلت. لە سەدەی بیستەم بەولاوە گوتاری ژیئۆپۆلەتیکی ســیویل، بە شــێوەیەکی بەربــلاو دەرکەوت. لەکاتی چوونە ناو شــەڕی جیهانیی دووهەم و لە وەلامی هێرشی ئاسمانیی ژاپۆن بۆ بەندەری پێرڵ هاربێــر، بیرمەندی سیاســیی ئەمریکا، نیکــۆلاس جێــی ئێســپایکمەن، خەریکــی گەلاڵەکردنی ســتراتێژیی سیاسەتی جیهانیی ئەمریــکا بــوو، غیابــی بوونــی کارتێکەریی ئەمریــکا لە زەریادا و لە وڵاتانی ئۆقیانووســی ئەتڵــەس و ئارامدا، خەســارگریی مەڵبەندی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکای دەرخست. لە ســەردەمی ســەرۆک کۆماریــی تیئۆدۆر ڕۆزوێلتدا، دۆکتۆرینی مۆنرۆئەی بەشێوەیەکی گشــتی گۆڕا، بــە جۆرێک کە ئەگــەر بەپێی ئــەم دۆکتۆرینــە ئەمریکا بــە پەیڕەوکردنی ستراتێژیی گۆشــەگیری تەنیا حەولی پەرەی هێز و هێژمۆنی لــە قارەی ئەمریکا دەدا، ئیتر ئەمــە گــۆڕا و ئەمریکا بانگەشــەی هێژمۆنی لە نێو بەشــی خۆرهەلاتی گــۆی زەوی کرد. ئەوان بەتایبەتی حەولیــان دا دزەی ئەورووپا لە ئەمریکای لاتیندا لەناو بەرن. کاتێ بەستێن لەبار بوو، ئەوان دەســتدرێژیان کردە ســەر ئەمریکای باشــوور و دەســەلاتی ســەربەخۆ، گوێڕایەڵ و دانراو لەلایــەن خۆیانەوەیان دانا. لــە درێژەدا کاناڵــی پانامایــان هەڵکەند و لە ناوچەکانی ئەقیانووسی ئەتڵەس و ئارام حەولی پەرەی هێژمۆنیــی خۆیانیان دا ، بەجۆرێ کە هاوایی و فیلیپینیان داگیر کرد و بەم شێوەیە ڕێگەیــان بۆ کــراوە بەرەو ژاپــۆن و چین. بە درێژاییی شــەڕی یەکەمــی جیهانی، ئەمریکا پەیوەســت بە هاوپەیمانێتیی نێوان فەرانسا و بەریتانیا بوو، بــەلام هیچکات یەکگرتوو نەبوو لەگــەڵ ئەوان، چونکە ویلســۆن لەســەر ئەو باوەڕە بوو کە مرۆڤ پیویســتە کۆتایی بە شەڕ بێنێت. ویلسۆن بە گەلاڵەی ١٤ بڕگەییەکەی، بــە پێداگری کردن لەســەر مافی چارەی خۆ نووســینی گــەلان و بازرگانی ئــازادی نێوان کۆمەڵگــەکان، حەولی مســۆگەر کردنی نەزم و ئەهوەنــی لە ئەورووپای دا. لەپاش شــەڕی دووهەمی جیهانییش ئەمریکا و هاوپەیمانان بە ڕاگەیاندنی مەنشووری ئاتلانتیکی(هاوشێوەی گەلاڵەکــەی ویلســۆن) ڕێکخــراوی نەتەوە یەکگرتووەکانیان دامەزرانــد (Wittkopf, Jones, & Kegley Jr, 2007 33-67). بــەم شــێوەیە دوور بوونی ژیئۆپۆلەتیکی ئەمریکا لە ئەورووپا وەک ناوەندی شــەڕی یەکەمــی جیهانی و پەرەی پیشــەیی و ئابووریــی ئەو وڵاتە لەتەنیشــت پێشــنیارەکانی ماهان، ئەمریکای لە شــەڕی یەکەمی جیهانییەوە گلاند. ئەمەش سەرەتای نێونەتەوەییخوازیی ویلایەتــە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوو.

پارادایمەکانــی سیاســەتی دەرەوەی ئەمریکا لەپاش نێونەتەوەییخوازی

تێوەگلانی ئەمریکا لە شەڕی یەکەمی جیهانی، ســەرەتا و دەســتپێکی وەلانانی ســتراتێژیی دوورەپەرێــزی و پەیڕەوکردنــی ســتراتێژیی نێونەتەوەییخوازی بوو. بەم شــێوەیە ئەمریکا هاتــە ناو گەمەی نیزامــی نێونەتەوەیی و بوو بە کایەکەر و دەورگێڕێکی ســەرەکیی نیزامی نێونەتەوەیی. لەوەها دۆخێکدا ئەمریکا بەگشتی

دوو پارادایمی لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا ڕەچاو کردووە کە بریتین لە:

ئەلف: ڕیئالیسم لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا

ڕیئالیسم وەک پارادایمێکی گرینگ و سەرەکی لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، کاراکتێرەکان و شێوازی دابەشکردنی هێز لە سیستەمی نێونەتەوەییدا شرۆڤە دەکات. لە ڕوانگەی ئەم پارادایمەوە، بنەڕەتیترین ئامانجی هەر دەوڵەتێک مانەوە و بەردەوامییە و باشترین ڕێگە بۆ دڵنیا بوون لە مانەوە و بەردەوامییش، دڵنیا بوون لە هێزمۆنتربوون و بەهێزتربوونە لە هەمبەر دژبەران و دەوڵەتانی بەرانبەردا .(Jacobs, 2010: 39) لە دەیەی ٣٠ زایینی، تاقمێک لە توێژەرانی زانکۆی ییل لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا وەک: فرێدریک شروودان، فرێدریک شۆمان، گێئۆرگ شوارتزێن بێرگێر و نیکۆلاس جێی ئیسپایکس، دیاردەی «کۆدەنگی»یان لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا بردە ژێر پرسیار. بە باوەڕی ئەوان، پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان بەر لە هەر دیاردەیەک، پێویستە کار لەسەر فۆرمێکی تایبەتی پەیوەندیی هێز لە کۆمەڵگایەکدا لە غیابی ئۆتۆریتەدا بکا .(Schmidt, 2005: 526) ئەوە لە کاتێکدا بوو کە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، لەژێر کارتێکەریی شەڕی یەکەمی جیهانیدا بوو و بە گشتی حەول دەدرا ڕێگەچارەیەک بۆ نەزم و ئاشتەوایی بدۆزرێتەوە. لە کۆتاییەکانی دەیەی ٣٠ی زایینی، هەم ڕووداوە سیاسیی جیهانییەکان و هەم شرۆڤەکانی ئەم ڕووداوانە، ئامانجخوازییان (ئیدەئالیسم) تووشی قەیران کرد. لە وەها دۆخێکدا، ئێدوارد هالتکار، دیپلۆماتی پێشووی بریتانی، بەرهەمی کارتێکەری خۆی لە ژێر ناوی «قەیرانی بیست ساڵە» لە دەیەی ٣٠ی زایینیدا بڵاو کردەوە؛ هەر لەو سەروبەندەشدا هانس مۆرگێنتا، یەکێک لە سەرەکیترین و سەرەتاییترین بیردۆزانی ڕیئالیسم، بیروڕای خۆی لەمەڕ سیاسەتی نێونەتەوەیی بڵاو کردەوە کە دوایی وەک ڕیئالیسم پێناسە کرا. مۆرگێنتا و ڕیئالیستەکان زۆرتر لە ژێر کارتێکەریی ئەندێشەکانی تۆسیدیدس، توماس هابز و نیکۆلۆ ماکیاڤێلیدا بوون. ئەوان لە سەر ئەو باوەڕەن کە شەڕ و قەیران لە جیهاندا لە پلەی یەکەم بە هۆی غیابی پەیوەندی و فۆرماسیۆنیکی هێرارشیک لە سیاسەتی نێونەتەوەییدا سەرهەڵدەدات. ڕیئالیسم لەسەر ئەو باوەڕەیە کە مرۆڤەکان دەوریان هەیە لە دەرکەوتنی دژایەتیی نێوان نۆرم، واقعییەت و داهێنان و هەروەها ترسی دەستڕاگەیشتنی ویرانکەر بە ئازای. ئەو دژوازییانە و حەولەکان بۆ مسۆگەر کردنی ئەهوەنی، لەڕێی هێژمۆنی و باڵادەست بوونی دەسەڵات، بەرهەمی ئەو ترسەیە. بە باوەڕی ڕیئالیستەکان، دەوڵەتە سەربەخۆکان لە بەربەرەکانێی بەردەوامدان بۆ بەقا و ئەو بەربەرەکانێیەش دیاریکەری ڕەهەندی سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتانەیە. (Rohde, 2015: 73-95)

بەگشتی ڕیئالیسم وەک پارادایمی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان لەسەر ئەو باوەڕەیە کە سیاسەتی جیهانی لە سەر بنەمای کێبڕکێی دەوڵەتەکان بۆ دەستەبەرکردنی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان دامەزراوە. ڕیئالیسم دەسەڵات وەک کاکڵ و تەوەرەی سەرەکیی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان پێناسە دەکات. ئەوان لەسەر ئەو باوەڕەن کە نەزمی نێونەتەوەیی، گرێدراوی سیاسەتی دەسەڵاتە و لە ژێرکارتێکەریی توخمەکانی دەسەڵاتدایە. بە باوەڕی ڕیئالیستەکان پێکهاتەی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان ئانارشیکە. ئەهوەنی وەک تەوەرەی سەرەکی و ناوەندیی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، بە باوەڕی ڕیئالیستەکان لە ڕێی هێز و توانایی بەرگری و بەرگێرەوەیی مسۆگەر دەبێت. واتە ڕیئالیستەکان لەسەر ئەو باوەڕەن کە دەوڵەتەکان وەک کایەکەری سەرەکیی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، لە

هەموو کەرەسە دیپلۆماتیکەکان، نیزامییەکان و ئابوورییەکان کەڵک وەردەگرن بۆ پاراستنی ئەهوەنی و سەقامگرتوویی خۆیان، بۆ ئەم مەبەستەش شەڕ و چەکوچۆڵی نیزامی تەوەرەییترین کەرەستەیە، واتە شەڕ و چەکوچۆڵ بە لای ڕێئالیستەکانەوە دڵی حاکمییەتە. (Heinrich, 1938: 34)

بەو پێیە حاکمییەت بە مانای توانایی ڕێکخستنی نیزامی و بانگەشەی سیاسییە. لەڕاستیدا پێشەنگیی سیاسەتی دەرەوە، بە مەبەستی ئامادەیی نیزامی بۆ هێرش و بەرگری لە جیهانی ئانارشیکدا بوو. بە واتایەکی تر شاڵاوی شەڕەکان لە سەدەی ١٦ هەتا ئەمڕۆ، نرخی ڕێکخستنی ناوخۆیی و ئاشتەواییە، کە هەڵبەتە لە سەدەی بیستەمدا بە دوو شەڕی جیهانی بۆ پاراستنی هاوسەنگی گەیشتە لووتکە. دیارە حەولەکان بۆ پاراستنی هاوسەنگی، زۆر جار بە هۆی حەولەکان بۆ پەرەی هێژمۆنی زیاتر و لە مەیدان بەدەرکردنی ئەویتر پچڕایەوە. بەگشتی پێش گریمانەکانی ڕێئالیسم بریتین لە:

١ جگە لە دەوڵەتەکان هیچ کایەکەرێکی بان دەوڵەتەکان کە توانایی نەزمدان بە پەیوەندیی نێوان دەوڵەتەکانی هەبێت، بوونی نیە.

٢ دەوڵەتەکان گرینگترین کایەکەری نیزامی نێونەتەوەیین.

٣ دەوڵەتەکان بەشوێن بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی خۆیاندان و بۆ دەستەبەرکردنی زۆرترین بەرژەوەندی، بە هەموو شێوەیەک حەول دەدەن.

٤ دڵەڕاوکێی هەموو دەوڵەتەکان پاراستن و دەوامی بوونیانە، بۆ ئەم مەبەستەش لە هێز و تواناییە نیزامییەکانیان کەڵک وەردەگرن و پەرەیان پێ دەدەن.

٥ بەهۆی ئەوەی کە هێزی هەر کایەکەرێک، هەڕەشەیەکە بۆ سەر ئەوانی تر، تەنیا ڕێگا چارە، بەرگرتن بە هێژمۆنی و پەرەی دەسەڵاتی ئەوانی ترە. (قاسمی، ١٣٩١: ٥٥-٤٨)

بەو پێیە لە ڕوانگەی ڕێئالیستەکانەوە: سیاسەتی هێز، ڕکابەرایەتی و دژایەتی، شەڕ و تێکهەڵچوون، ڕوونترین چەمکن بۆ تێگەیشتن و فامی سیاسەتی نێونەتەوەیی.

ب: ئیدەئالیسم لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا

ئامانجخوازی لقێکی سەرەکی لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکانە. ئەم پارادایمە بەر لە شەڕی یەکەمی جیهانی دەرکەوت. بە باوەڕی «نۆرمەن ئانگێل»، لە دوای شەڕ، گەڵاڵەی ١٤ برگەیی «ودرۆ ویلسۆن» لە ساڵی ١٩١٨، دامەزراندنی ڕێکخراوەی نێونەتەوەیی کار لە ١٩١٩ و دامەزراندنی کۆمەڵی نەتەوەکان لە ١٩٢٠ دەوریان هەبوو لە هێژمۆنتر بوون و پەرەی ئیدەئالیسم. ئەم پارادایمە تا بەر لە شکەستی یەکێتیی نەتەوەکان، پارادایمێکی هێژمۆن بوو، بەڵام دوایی ڕێئالیسم بوو بە جێگرەوەی. ئیدەئالیسم لەسەر ئەو گریمانەیە بنیادنراوە کە کێشە و قەیرانە نێونەتەوەییەکان دەشێ لە ڕێی دانوستان و بە کەڵکوەرگرتن لە دیپلۆماسی، وتووێژ و ڕێککەوتن، لەڕێی ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکانەوە چارەسەر بکرێن. ئامانجخوازی هێز و وزە لە باوەڕ بە پێشکەوتن وەردەگرێت و پشت دەبەستێت بە عەقڵخوازی، ئیرادەخوازی، باوەڕ بە سروشتی باشی مرۆڤ (بەپێچەوانەی ڕێئالیسم کە مرۆڤ بە گورگی مرۆڤ دەزانیت)، پشت بەستن بە دیاردە ئەخلاقییەکان و توانایی عەقڵی مرۆڤ. ئەو پارادایمە لەسەر ئەو باوەڕەیە کە مرۆڤەکان لە بەرانبەر بەڵگاندنی عەقڵیدا ڕاوەستاون. بەهۆی ئەوەی کە گەوهەری عەقڵ بەرهەمهێن و وێناکەری جیهانێکی باشترە بۆ مرۆڤ و مرۆڤەکان دەتوانن لە ڕێی لۆژیکی عەقڵانی کە ڕیشەی لە هەناوی تێگەیشتوویەکی بیرمەندانەدایە، کێشە و دژایەتییەکانیان بە شێوەی ئاشتیخوازانە و لە ڕێی وتووێژەوە چارەسەر بکەن. ئاشتەوایی، بەختەوەرەیی

هەموو نەتەوەکان، دیموکراسیی جیهانی، پاراستنی مافی مرۆڤ، پاراستنی سروشت و ژینگە لە باوەڕ و ئەندێشە بنەڕەتییەکانی ئیدەئالیسمن. (Menzel, 2001: 51-59)

چوار تەوەرەی سەرەکیی ئامانجخوازی بریتین لە:

١ ئاشتیی دیمۆکراتیک: کانت داهێنەری چەمکی ئاشتیی دیمۆکراتیکە، بەو مانایەی کە دەسەڵاتە دیموکراتیکەکان خۆ دەبوێرن لە تێوەگلان لە شەڕ و تێکهەڵچوونی چەکداری، واتە دەسەڵاتە دیمۆکراتیکەکان، لەپەیوەندیی نێونەتەوەییدا خوازیاری ئاشتی و ئارامین. ئاشتیی دیمۆکراتیک پێداگری لەسەر گرینگیی ئاڵوگۆڕ لە پێکهاتەی سیاسیی کۆمەڵگەکاندا دەکات بۆ گەیشتن بە ئاشتی.

٢ بان نەتەوەخوازی: ئیدەئالیسم لە بەرانبەر ڕیئالیسمدا کە نەتەوەخوازە، پارادایمێکی بانەتەوەخوازە بە پێداگری لەسەر دەرکەوتنی بکەرە نێونەتەوەییە نوێیەکان لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا.

٣ بەرژەوەندیخوازیی بانەتەوەیی: ئیدەئالیسم بە پێچەوانەی ڕیئالیسم کە کردەوەکانی لە پێناو بەرژەوەندیی نەتەوەییدایە، پێداگری لەسەر پەرەی بازرگانی و ئابووریی جیهانی و بانەتەوەیی دەکات بۆ پێشگرتن لە شەڕ و پەرەپێدانی ئاشتی.

٤ دامەزراوەخوازی: ئیدەئالیسم باوەڕی بە دامەزراوەکانی بانحکوومیە بە پێداگری لەسەر دامەزراوە نێونەتەوەییەکان، واتە کۆڕگێرانی نێونەتەوەیی ناحکوومی بە مەبەستی پێشگرتن بە هێژمۆنی بەربڵاوی حکوومەتەکان کە سەرچاوەی شەڕ و هەڕەشە بۆ سەر ئەهوەنییە. (مشیرزاده، ١٣٨٩: ٢٨)

پارادایمەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە دوای شەڕی سارد

ئەلف: سەردەمی بیل کلینتۆن

کاتێک بیل کلینتۆن لە ساڵی ١٩٩٣ بوو بە سەرۆک کۆمار، یەکەم سەرۆک کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوو کە لە جەغزی سنووربەندییەکانی ڕۆژئاوا-ڕۆژهەڵات و شەڕی سارد ڕزگار بوو، لە وەها دۆخێکدا، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە پاش ڕووخانی یەکێتیی سۆڤیەت، یەکەم زلهێزی جیهانی بوو. ئەمەش وای کردبوو کە ئیتر ئەم وڵاتە ناچار نەبێت لە سیاسەتی دەرەوەدا بە پلانێکی داڕێژراوی نیزامی بۆ کۆنترۆڵکردنی جیهان هەنگاو بنێت. ئەمەش پاش چوار دەیە، هەلێک بوو تا بە شێوەیەکی بنەمایی، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا فامێکی نوێ لە جیهان پەیدا بکا. (Charles william, 1993: 3-5 ,1994) سیاسەتی دەرەوەی کلینتۆن لە چوارچێوەی حەول بۆ پەرەی دیموکراسی، گوشار بۆ سەر دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکان بۆ پاراستنی مافی مرۆڤ، بەربەرەکانێ لەگەڵ نەخۆشی و برسێتی لە ڕێی ناوەند و ڕێکخراوە جیهانییەکانەوە، دەرخەری ئەو ڕاستییە بوو کە ئەو میراتگری ئەندێشەکانی ویلسۆن بوو، کلینتۆن لەسەر ئەو باوەڕە بوو کە ئەمریکا وەک بەهێزترین دیمۆکراسیی جیهان، بە ناچار ڕێبەر و نەزمدەری یەکگرتوویی دیمۆکراسیی جیهانیە. بە باوەڕی ئەو، ئەمریکا پێویستە لە ڕێی پەرەی دیمۆکراسی لە جیهاندا ئەهوەنیی نەتەوەیی خۆی بپارێزێت. سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی کلینتۆندا، هاوکات برێ دیاردەی ڕیئالیسمی لەگەڵدا بوو، بەڵام ڕەگەکانی ئیدەئالیسم لە ستراتێژیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی بیل کلینتۆندا بەهێزتر بوو.

ب: سەردەمی جۆرج بووشی کوڕ

لەپاش هێرشە تیرۆریستییەکەی ١١ی سێپتامبر بۆ سەر ئەمریکا و لە سەردەمی جۆرج بووشی کوڕدا، ستراتێژیی ئەهوەنیی نەتەوەییی ئەمریکا لە سێپتامبری ٢٠٠٢ ڕاگەیەندرا، ئەم پلانە لەخۆگری کورتەیەک لە پلانی گەورەی

سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بوو کە هەلی دەستتێوەردانی بەرگیرەوانەی تاک لایەنە بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ئەمریکای کردە یەکێک لە هەنگاوەکانی بنەرەتیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا. بێگومان ئەم پلانە بەرهەمی هێرشەکانی یازدەی سێپتامبەر بۆ سەر ئەمریکا، هێرشی ئەمریکا بە هاوکاریی بەریتانیا بۆسەر تالیبان بوو کە لە دواییشدا رووخاندنی دەسەڵاتی سەددامی لێ کەوتەوە. (Schwabe, 2011: 25-82) دەشێ بگوترێ کە رێئالیسم وەک پارادایم و جەکسۆنیسم وەک شوناس، لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا هێژمۆن بوون.

پ: سەردەمی باراک ئۆباما

لە ژانڤیەی ساڵی ٢٠٠٩ باراک ئۆباما وەک سەرۆک کۆمارێکی دێموکرات و لیبرال سوێندی یاسایی خوارد. کۆگشتییەک لە حەولەکانی ئۆباما لە بەستێنی سیاسەتی دەرەوەدا بریتی بوون لە: کۆتایی هێنان بە شەڕی عێراق و ئەفغانستان، داخستنی گوانتانامۆ، سازکردنی پیوەندیی بەهێز لەگەڵ جیهانی ئیسلام، پڕ کردنەوەی قەڵشی نێوان ئەمریکا و ئەورووپا، حەول بۆ سازکردنی پەیوەندیی هاوسەنگ لەگەڵ رووسیا، دەستپێکردنی دەورەیەکی نوێی سڕینەوەی چەک و کەم کردنەوەی چەکی ناوکی، حەولی ئارام کردنەوەی دۆخی رۆژهەڵاتی ناوین بە رێککەوتنی ناوکی لەگەڵ ئێران، ئەهوەن کردنەوەی پەیوەندییەکان لەگەڵ چین و حەول بۆ دابەزاندنی گازە گوڵخانەییەکان. (Von Marschall, 2014)

دیارە لادانی ئاشکرای ئۆباما لە سیاسەتی دەرەوەی سەردەمی جۆرج بووشی کوڕ لە ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠٠٩، خەڵاتی ئاشتیی نۆبێلی بۆ ئۆباما لێ کەوتەوە. دەرکەوتنی باراک ئۆباما وەک سەرۆک کۆمارێکی دێموکرات، لەپاش جۆرج بووشی کوڕ کە کۆماریخواز بوو، بوو بە هۆی گۆڕانی سەرنج و چڕبوونەوە لە رۆژهەڵاتی ناوین بەرەو ژێئۆپۆلەتیکی ئاسیا- ئۆقیانووسییە. واتە ئەگەر لە پلان و ستراتیژی بووشی کوڕدا رۆژهەڵاتی ناوین ژێئۆپۆلەتیکی جێگای سەرنج بۆ چڕبوونەوەی ئەمریکا بوو، ئەوا رۆژهەڵاتی ئاسیا بە هۆی پەرەی بەردەوامی ئابووری و هەر بەو پێیە پەرەی هێژمۆنی سیاسیی چین، بوو بە ناوەندی سەرنجی پلان و سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی ئۆبامادا. ئەمەش بۆ پەرەی هێز و هێژمۆنی ئارامی وڵاتی چین دەگەڕێتەوە لەو ناوچەیە، ناوچەیەک کە لەودا ئابووریی لە حاڵی دەرکەوتنەکان و یەک لەوان چین، خەریکی فۆرمدان بە نەزمێکی نوێی جیهانی بوون. (Heydarian, 2016)

بە گشتی دەشێ بگوترێ کە سیاسەتی دەرەوەی ئۆباما لەژێر کارتێکەریی هزر و بیری روناکبیرانە و فەلسەفیانە بە پێچەوانەی کردە و رەوتی جۆرج بووشی کوڕ کە باوەڕێکی بەهێزی بە شەڕانگێزی و کەڵک وەرگرتن لە چەک و هێزی نیزامی هەبوو، زۆرتر ئاشتیخوازانە و نەرم بوو، هەر بۆیەش ستراتیژیی سیاسەتی دەرەوەی باراک ئۆباما دەخەنە چوارچێوەی قوتابخانەی ویلسۆنی. تایبەتمەندییەکانی قوتابخانەی ویلسۆنی وەک بنەمای ئیدەئالیسم لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا بریتین لە: کەڵک وەرگرتن لە رێکخراوە نێونەتەوەییەکان بۆ چارەسەری کێشەکان لە جیاتی حەولی تاکلایەنە، مومکین بوونی کۆتایی هێنان بە شەڕ، قەیران و بێنەزمی و بەرهەمهێنانی ئاشتیی بەردەوام. (جکسون، سورنسون، ١٣٨٢: ٥٧-٥٩).

ت: سەردەمی دۆناڵد ترامپ

دەرکەوتنی دۆناڵد ترامپ وەک سەرۆک کۆمارێکی چاوەڕواننەکراوی پشتیوانی کراو لە لایەن بەشێک لە کۆماریخوازەکانی ئەمریکا، بە مانای کۆتایی رەهەندەکانی ویلسۆنیسمی رەچاوکراو لە لایەن بارک ئۆباماوە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بوو. دۆناڵد ترامپ

سەرۆک کۆمارێک بوو کە لەسەردەمی ئەودا ئەمریکا لە بەشێکی هەرە زۆری ڕێککەوتنە نێونەتەوەییەکان هاتە دەر. بۆ وێنە دەکرێ ئاماژە بەو بڕیارنامە گرینگانە بکرێت: ڕێککەوتنی قەدەغەی مووشەکە نێونجی مەوداکان لەگەڵ رووسیا، ڕێکخراوی پاکپارێزیی جیهانی، ڕێککەوتنی بازرگانیی ئۆقیانووسی ئارام، ڕێککەوتنی ئیقلیمیی پاریس، ڕێککەوتنی بازرگانیی ئازادی ئەمریکای باشوور، ڕێککەوتنی کۆچبەرانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، هەروەها حەول بۆ دەرچوون لە ڕێکخراوی بازرگانیی جیهانی. بە باوەڕی بەشێکی زۆر لە توێژەران، ترامپ بە کشانەوە لە بەشێکی زۆری ڕێککەوتنەکان، قووڵتر کردنەوەی کێشە لەگەڵ ئەورووپا، رووسیا و چین، بە ئاشکرا ستراتێژیی دوورەپەرێزیی ڕەچاو کرد، بەڵام بە پێچەوانەی دوورەپەرێزیی کلاسیکی سەدەی نۆزدەهەم، دەشێ بگوترێ کە نێئۆدوورەپەرێزیی ڕەچاو کرد. نێئۆدوورەپەرێزی لەڕاستیدا خوازیاری کەمکردنەوەی بەڵێنە نێونەتەوەییەکان لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادایە، واتە فۆرمێک لە نێونەتەوەییخوازیی هەڵبژێردراو و تایبەت. (سلیمانزاده و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۷۲و۲۷۳)

ڕەچاوکردنی ئەم ستراتێژییەش بۆ چاوەڕوانیی ناوخۆیی دەنگدەرانی ئەمریکی دەگەڕێتەوە، بەجۆرێک کە ئەگەر لە ساڵی ۲۰۰۱ نزیکەی ۲۹ لەسەدی ئەمریکییەکان خوازیاری پەرەی دیموکراسی بوون وەک ئامانجێکی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا، ئەوا لە ساڵی ۲۰۱۳ ئەم ڕێژەیە دادەبەزێتە ۱۸ لە سەد. (Brands, 2017)

بۆیە توێژەران، ستراتێژیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی دۆناڵد ترامپ بە شوناسی جەکسۆنیسم پێناسە دەکەن. جەکسۆن حەوتەمین سەرۆک کۆماری ئەمریکا بوو. ئەو کەسێکی پۆپۆلیست بوو کە لە نێو عەوامی کۆمەڵگادا هێز و خۆشەویستییەکی بەرچاوی هەبوو، لە ڕاستیدا شوناسی جەکسۆنی لە سیاسەتی دەرەوەدا پێناسەکەری سیاسەتێکی پۆپۆلیستانەیە. (Schweigler, 2003: 59) لەڕاستیدا سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی سەرۆک کۆماریی دۆناڵد ترامپدا، تێپەڕین لە سیاسەتی بەشداریی ئەکتیڤ و هاوکاریی فرەلایەن بەرەو پەیوەندییە تاکلایەنەکان بوو، واتە دژایەتی لەگەڵ فۆرماسیۆنی نەزمی نێونەتەوەییی لیبراڵ و سەرنجی زیاتر بۆ ناو سنوورەکانی ئەمریکا بە مەبەستی چڕ بوونەوە لەسەر ناوخۆ و دۆخی ناوخۆیی ئەمریکا.

سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لە سەردەمی جۆ بایدێندا

دەرکەوتنی جۆ بایدێن لە ئاسۆی سیاسی ئەمریکا وەک سەرۆک کۆمار، دەشێ بگوترێ بە مانای ماڵئاوایی لەگەڵ ستراتێژیی نیئۆدوورەپەرێزی لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە. بە واتایەکی تر بە مانای گەڕانەوەی بەهێزی شوناسی ویلسۆنی، ڕوانگەی لیبراڵ، پەرەی دیمۆکراسی، مافی مرۆڤ و پێکهاتەخوازییە بۆ ناو سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا. ویلسۆنخوازی لەخۆگری دوو ڕەهەندە، یەکەم ڕەهەندی ئەخلاقی بە مانای بەرپرسیارێتی بە مەبەستی پەرەی بەها دیمۆکراتیکەکان لە جیهاندایە بە مەبەستی پێکهێنانی کۆمەڵگای نێونەتەوەییی ئاشتیخواز کە ڕەچاوی یاسا نێونەتەوەییەکان دەکات و دووهەم ڕەهەندی بەرژەوەندییی نەتەوەیی. ویلسۆنخوازەکان باوەڕمەند بە بنەماکانی دیمۆکراتیک، دیمۆکراتیکسازی بەبێ دەستێوەردانی ڕاستەوخۆ و نیزامی، بازرگانیی جیهانی لیبراڵ، ئەهوەنیی گشتی، فرەڕەهەندخواز و مافی دیاری کردنی چارەنووسن بۆ دەرچوون لە دۆخی ئانارشیک و گەیشتن بە ئاشتی و ئەهوەنین. (Gärtner, 2009: 72) ئەم دیاردانە کە وەک بنەماکانی شوناسی ویلسۆنی لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا پەرەیان پێ دەرێت، ڕەهەندەکانی مافی مرۆڤ و دیمۆکراسین لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا

وەک ئەســاس و بنەمای ئاشتەوایی جیهانی، ئــازادی، ئەهوەنــی و بەرژەوەمی گشــتی. لە ڕاستیدا ویلســۆنخوازەکان لەسەر ئەو باوەڕەن کە لــە غیابی بەهــا دیمۆکراتیکەکان و مافی مرۆڤ، هیچ ئاشــتی و ئەهوەنییەک لە ئاستی نێونەتەوەییدا بەرهەم نایەت.

بە چاو خشاندنێک بەو ڕەخنە و گازندانەی لە هەرەتی بانگەشەی هەڵبژاردندا جۆ بایدێن وەک پاڵێــوراوی دیموکراتــەکان ڕووبەڕووی دۆناڵد ترامپی دەکردەوە، تا ڕادیەکی زۆر دەکرێ پلان و ستراتێژیی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕوون بکرێتەوە. شــیمانەی بەهێز دەکرێت کە ئەمریکا بگەڕێتەووە هەموو ئەو ڕیککەوتنانەی کە دۆناڵدترامپ وەک سەرۆککۆماری ئەمریکا لێیــان هاتووەتــەدەرەوە. لەگوێــن نەریتــی دیموکراتــەکان مافی مرۆڤ و دیموکراســی ســەرلەنوێ دەبێتەوە خاڵی گرینگی گوشار بۆ سەر دیکتاتۆرەکان و دەسەڵاتە پاوانخوازەکان. زۆر لــەوە دەچێ لــە ڕۆژهەڵاتی ناوین مانگی هەنگوینی ئەمریکا لەگەڵ عەرەبستان کۆتاییی پێ بێــت، ئەمریــکا بگەڕێتــەوە ڕیککەوتنی ناوکــی لەگــەڵ ئێــران و لەگەڵ پاراســتنی باڵوێزی وڵاتەکە لە ئوورشەلیم، پێشبگرێت بە پەرەی شارۆچکەســازی لەلایەن ئیسرائیلەوە و هەروەهــا یارمەتییەکانــی بگەڕێنێتــەوە بۆ فەلەستینییەکان.

ڕەهەندە گرینگەکانی سیاسەتی دەرەوەی دیمۆکراتەکان و کورد

ستراتێژیی سیاســەتی دەرەوەی دیموکراتەکان لەنــاو پیکهاتــەی بنیادنانــی ئاشــتەوایی و ئەهوەنی لەسەر ئەساســی پەرەی دیموکراسی و مافــی مرۆڤدا بەرهــەم هاتــووە، هەرچەند کورد هێشــتا وەک کەســایەتییەکی حقوقیی خاوەن کەرەســتەکانی کارتێکەری، بە فەرمی لەناو نیزامی نێونەتەوەیــی نیە، بەڵام ئەوە بەو مانایــە نییە کە کورد هەموو دەرگاکانی نیزامی نێونەتەوەییــی بە ڕوودا داخــراوە، بە تایبەتی لە ســەردەمی دەســەڵاتی دیمۆکراتەکاندا کە دیموکراســی و مافی مرۆڤ وەک گوشــار بە دژی دیکتاتۆرەکان بەکار دێنن، کورد دەتوانێ بە گەڵاڵەکردنی گوتارێکی نەتەوەیی کە هەموو هێــز و لایەنە جیــاوزەکان و هەموو ئایدیاکان، خۆیانی تێدا ببیننەوە و وەک ســەرچاوە لەوڕا خۆیان پیناسە بکەن، ســەرەتا لەناو کۆمەڵگادا بەرهەمهێنی یەکگرتوویی و یەکڕیزیی ناوماڵی کورد بن، هەر لەســەر ئەساسی ئەو گوتارەش، پلانێک بــۆ پەیوەندییــە دەرەکییەکانی کورد دابڕێژن. کورد هەتا ئێستاش نەیتوانیوە گوتاری نەتەوەخوازیی خۆی لــە دەوری داڵە جیهانییە پەســەندکراوەکانی وەک دیموکراســی و مافی مرۆڤدا مەفسەلبەندی بکات. ئەگەر کورد بتوانێت خواستی نەتەوەیی و خەبات بۆ دەستەبەرکردنی مافە نەتەوەییەکانی لە ئێــران لە چوارچێوەی حــەول بۆ دیموکراتیزە کردنی کۆمەڵگا و مافی مرۆڤدا کاناڵیزە بکات، واتە پێشێل کردنی مافی نەتەوەییی کورد لە چوارچێوەی پێشــێلکردنی دیموکراسی و مافی مرۆڤ و وەک ڕەهەندێکی دیموکراتیک و مافی مرۆیی پێناسە بکات، ئەوا دەتوانێت بکەوێتە بەر سەرنجی ناوەندە مەدەنی و نێونەتەوەییە جیهانییەکان.

ئاکام

لە وڵامی پرســیار لە پارادایمەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریــکا دەشــێ بگوترێ هەرچەند پەیوەندیــی بــە دۆخ و ڕەوتــی ڕووداوە نێونەتەوەییەکان لە ئێستا و داهاتوودا دەبێت، بەڵام بــە گشــتی ڕەهەندەکانی سیاســەتی دەرەوەی جۆ بایدێن، وەک سەرۆک کۆماریکی دیموکــرات بریتی دەبێت لە: فرەلایەنیخوازیی نێونەتەوەیــی، گرینگایەتیــی مافــی مرۆڤ، پەرەی دیموکراسی، گرینگیی دەور و نەخشی ڕیکخــراوە نێونەتەویی، ناحکوومی و مەدەنییە جیهانییەکان و حەول بۆ پەرەی ئاشــتەوایی. هەروەها بە لەبەرچاو گرتنی پەرەی بەردەوامی هێزمۆنی چین لە ڕۆژهەڵاتی ئاسیا و بە تایبەت

لەپاش دەرکەوتنی ڕێککەوتنی چین لەگەڵ ولاتانی پەرەئەستاندووی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا و ئوقیانووسییە، بێگومان ئەم ژێئۆپۆلەتیکە ژێئۆئیستراتیژیکە، پێگەیەکی قورس و مسۆگەرتری دەبێت لە سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەتی داهاتووی ئەمریکادا و ڕۆژهەڵاتی ناوینیش لەوە دەچێت بە حەولەکان بۆ گەڕانەوەی ئەمریکا بۆ ڕێککەوتنی ناوکی لەگەڵ ئێران، گرینگایەتیی ئەم بەشە لە ژێئۆپۆلەتیکی جیهان بۆ ئەمریکا لە پاش ڕۆژهەڵاتی ئاسیادا جێ بگرێت. لەهەمان کاتیشا کە پێگەی ڕۆژهەڵاتی ناوین لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا ڕەنگە دابەزێت، بەڵام بوونی دەسەڵاتە دیکتاتۆر و پاوانخوازەکان لەم ناوچەیە، بێگومان وەک سەرچاوەی کێشە و قەیران دەتوانێ کاناڵێک بێت بۆ کوردی شوناسخواز و دیموکرات، تا بتوانێ وەک مەرجەعێکی جێگای متمانە بکەوێتە بەر سەرنجی ئەمریکا.

سەرچاوەکان

فارسی

باقری دولت آبادی، علی و حسین سیاپوشی (۱۳۹۹)، تعامل و تقابل گفتمانهای سیاسی و راهبردهای ملی در سیاست خارجی ایران، فصلنامه راهبرد سیاسی، شماره ۱۲.

جکسون، رابرت و سورنسون، گئورک (۱۳۸۲)، درآمدی بر روابط بین الملل، ترجمه مهدی ذاکریان و همکاران، تهران: نشر میزان.

سلیمانزاده، سعید، علی امیدی، سحر براتی (۱۳۹۷)، راهبرد سیاست خارجی ترامپ، هیبرید نوانزواگرایی و واقعگرایی، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۸.

قاسمی، فرهاد (۱۳۹۱)، اصول روابط بین‌الملل، تهران، نشر میزان.

مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۹)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: سمت.

لاتین

Maynes، Charles William (1993-94), A Workable Clinton Doctrin, in: Foreign Policy, Jg. 93.

Hal, Brands (2017), «Can U.S. Internationalism Survive Trump? American internationalism is not dead yet, but that it faces serious longterm maladies «. https://foreignpolicy.com/25.05.2017/can-u-s-internationalism-survive-trump/ (Accessed on: 22.12.2018).

Hartmann, Jürgen (2001): Internationale Beziehungen (= UTB für Wissenschaft 2222 Politikwissenschaft). Leske + Budrich, Opladen.

Haydarian, Richard J. (2016), «The Obama Doctrine: Middle Eastout, Asia in,» Aljazeera, March 22, available at،http://www.aljazeera.com Hiatt.

Heinz Gärtner(2009): Obama – Weltmacht auf neuen Wegen, Wien Berlin Mu□nster.

Schieder & Spindler (2010): Realismus. In: Siegfried Schieder, Manuela Spindler (Hrsg.): Theorien der internationalen Beziehungen. 3. Auflage, Verlag Barbara Budrich, Opladen.

Menzel, Ulrich (2001): Zwischen Idealismus und Realismus. Die Lehre von den internationalen Beziehungen. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Wittkopf, Jones, & Kegley Jr, 2007)، American Foreign Policy – Pattern and Process. 7. Auflage. Thomson Wadsworth, Belmont.

Rohde, Christoph (2015): Der Staat als Mythos und Religion: Hans Morgenthaus Kritik am nationalistischen Universalismus und Imperialismus. In: Jodok Troy, Christoph Rohde (Hg.): Macht, Recht, Demokratie – zum Staatsverständnis Hans J. Morgenthaus. Baden-Baden, Nomos (Reihe Staatsverständnisse).

Schmidt, Brian (2005): Competing Realist Conceptions of Power. In: Millennium: Journal of International Studies. Vol. 33, No. 3.

Schwabe, Klaus (2011): Weltmacht und Weltordnung. Amerikanische Außenpolitik von 1898 bis zur Gegenwart. Eine Jahrhundertgeschichte. 3., durchg. und aktual. Auflage. Schöningh.

Schweigler, Gebhord (2003), Domestic Sources of US Foreign Policy, in: Bernhard may/ Michaela Hanicke Moore (ess.): The Uncertain Superpower. Domestic Dimensions of U.S.

Triepel, Heinrich (1938), Die Hegemonie. Ein Buch von führenden Staaten.

von Marschall, Christoph(2014): Obamas Außenpolitik, https://internationalepolitik.de/de/obamas-aussenpolitik.

Wilhelm, Andreas (2006): Außenpolitik. Grundlagen, Strukturen und Prozesse. Oldenbourg, München u. a.

پلۆرالیسمی زمانی و ئاسایشی نەتەوەیی

م. هەورامانی

ئەم وتارە لە هەوڵدایە بە لەبەرچاوگرتنی ئەزموونی سەقەتی «نەتەوەسازی Nation building»ی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان، ئەم ڕاستییە بورووژێنێ کە دووپاتکردنەوەی ئەزموونی دەوڵەتانی داگیرکەر لە بەڕێوەبەرایەتیی سیاسی و ئیدارییِ هەر پارچەیەک لە کوردستان، لە ئەگەری ڕزگاربوونی، هەڵەیەکی ڕۆوخێنەرە و نابێ نەتەوەیەک کە خۆی قوربانیی سیستەمێکی داخراوی ئیداری ـ سیاسی بووە، هەمان سیستەم بۆ کوردستان ئەزموون بکاتەوە. لەم پێناوەدا ئەم پرسیارە زەق دەکرێتەوە کە ئایا پلۆرالیسمی زمانی لە کوردستان ئاسایشی ئەم وڵاتە دەخاتە مەترسییەوە؟

١. پێشەکی

ئێستا کە لە بەرەبەری دەسپێکی دەیەی سێهەمی سەدەی ٢١ی زایینیداین؛ ١٩٥ وڵات ئەندامی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانن کە بە دڵنیاییەوە ڕێژەیەکی زۆر کەمیان لە بواری زمانی، ئێتنیکی و ئایینییەوە یەکدەست دەبینرێن. زۆرێک لە وڵاتان، تێکڵاوێکی نەتەوەیی، ئێتنیکی، زمانی و ئایینییان پێوە دیارە بەڵام ئەم تێکەڵاوبوونە، لە وڵاتانی دێموکرات و گەشەسەندوو، نەتەنیا وەک مەترسی چاوی لێ نەکراوە بەڵکوو بە ڕەچاوکردنی واقیعە جوگرافییەکان وەک دەرفەتێک بۆ بەهێزکردنی کیانی نەتەوەیی خۆیان کەڵکیان لێ وەرگرتووە. بەڵام بەداخەوە لە وڵاتانی داخراو و داپڵۆسێنەردا، حکوومەت و دەسەڵات، بەبێ ڕەچاوکردنی تێکڵاوییەکان و تەنیا لە بەرژەوەندیی نەتەوە یان ئێتنیکی سەردەست هاتووەتە دامەزراندن. لەم جۆرە وڵاتانە بۆ پتەوکردنی بنەمای دامەزراندنی دەسەڵات و حکوومەتی یەکدەست، سیاسەتی «یەک وڵات-یەک نەتەوە» پەیرەو دەکرێت و بۆپراکتیزەکردنی ئەم سیاسەتە، بە شێوەیەکی سیستەماتیک و بەرنامەداڕێژراو و بۆ سڕینەوەی هەرچەشنە پلۆرالیسمێکی زمانی و فەرهەنگی، سیاسەتی «وەک یەککردن Simulation» لە پرۆسەیەکی دیاریکراودا عەمەلی دەکرێ. لە سەدەی بیستی زایینییەوە کە ڕەوتی دامەزرانی حکوومەتە تازەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوین دەستی پێ کرد و وڵاتانێک لەسەر شێوازی مۆدێرنی دەسەڵاتداری، هەوڵی دامەزرانی کیانی «وڵات ـ حکوومەت State»یان دا؛ بە جێگای ئەوەی هەموو پێکهاتەکانی وڵات لە ژێر چەتری خاڵە هاوبەشەکان کۆ بکەنەوە، بە سیاسەتی یەکدەست کردنی فەرهەنگی وڵات و بە بیانووی ئاسایشی نەتەوەیی و پووچەڵکردنەوەی دەستێوەردانی دەرکی، هەموو هەوڵە مافخوازانەکانی دڵسۆزانی کەمینە نەتەوەییەکانیان بە زەبری هێز وڵام داوەتەوە و تا ئێستایشی لەگەڵ بێت، بەهۆی ئەو سیاسەتە چەوتانەوە، ناوچەکە بەردەوام لە قەیرانی شۆناسخوازییەوە دەتلێتەوە.

کوردستان یەکێک لەو وڵاتانەیە کە لە نێوان چەند دەوڵەتدا دابەش کراوە. دەوڵەتانی دەسەڵاتدار لە کوردستان لە ماوەی دەسەڵاتدارێتیی خۆیان بەسەر ئەم وڵاتەدا، بە شێوەیەکی سیستەماتیک هەوڵیان داوە زمانی کوردی و زاراوەکانی لە نێو زمانی نەتەوەی باڵادەست بە شێوازی جۆراوجۆر بتوێتەوە و لەم پێناوەدا لە هەموو کەرەستەکان کەڵکیان وەرگرتووە. ئەوەی لە کوردستان کراوە لە ژێرناوی پاراستنی کیانی سیاسی ونەتەوەیی و دابین کردنی ئاسایشی نەتەوەیی، سڕینەوەی زمان و فەرهەنگی گەلی کورد، لە بەشێکی بەربڵاوی کوردستان بووە.

دەسەڵاتدارانی ناوەند گەرا، بۆ بەڕێوەرایەتیی سیستەمی ئیداری و سیاسیی وڵات، لە مۆدێلی ناوەندگەرای سیاسی-ئیداری کەڵکیان وەرگرتووە. لەم سیستەمەدا، هەموو دەسەڵاتەکان لە بواری ئیداری و سیاسی، لە ناوەندی حکوومەت کە لە ژێر هێژمۆنی نەتەوەی سەردەستدایە، کۆدەبێتەوە. لەم سیستەمەدا بە هۆی داخراوەیی سیاسی و ئیداری، نەتەوە ژێردەستەکان لە هەموو مافێکی زمانی و بەڕێوەبەرایەتیی ناوچەیی بێبەش دەکرێن و لە ڕەوتێکی سیستەماتیکدا، هەوڵ دەدرێت زمان و فەرهەنگی نەتەوەییان لەبەرانبەری زمان و فەرهەنگی زاڵی ناوەندیدا بێ هێز و ئاسیمیلە بکەن.

ئەم وتارە لە هەوڵدایە بە لەبەرچاوگرتنی ئەزموونی سەقەتی «نەتەوەسازی Nation building»ی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان، ئەم ڕاستییە بورووژێنێ کە دووپاتکردنەوەی ئەزموونی دەوڵەتانی داگیرکەر لە بەڕێوەبەرایەتیی سیاسی و ئیداریی هەر پارچەیەک لە کوردستان، لە ئەگەری ڕزگاربوونی، هەڵەیەکی ڕووخێنەرە و نابێ

نەتەوەیەک کە خۆی قوربانیی سیستەمێکی داخراوی ئێداری-سیاسی بووە، هەمان سیستەم بۆ کوردستان ئەزموون بکاتەوە. لەم پێناوەدا ئەم پرسیارە زەق دەکرێتەوە کە ئایا پلۆرالیسمی زمانی لە کوردستان ئاسایشی ئەم وڵاتە دەخاتە مەترسییەوە؟

بۆ وڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، گریمانەمان ئەوەیە کە پلۆرالیسمی زمانی و کەڵک وەرگرتن لە زمانێکی هاوبەش بۆهەموو وڵات لەپاڵ خوێندن بە شێوەزارەکانی تر لە ناوچەکانی خۆیان، نەتەنیا ئاسایشی نەتەوەیی تووشی مەترسی ناکات؛ بەڵکوو ئاستی یەکیەتیی نەتەوەیی بەرزدەکاتەوە.

ئەم وتارە لە بواری مێتۆدۆلۆژیکی لە چوارچێوەی وتاری»تەوسیفی-شیکاری« پێناسە دەکرێ و بۆ کۆکردنەوەی زانیاری لە شێوازی کتێبخانەیی کەڵکم وەرگرتووە و بە هۆی ئەوەی نووسەر لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەژی، ئەزموونی ژیان لەم بەشەی وڵات، بۆشرۆڤە و شیکاری، یارمەتیی زۆری داوم.

٢- چەمکە گشتییەکان

١-٢- نەتەوە

«ئانتۆنی ئیسمیت» لە کتێبی»شۆناسی نەتەوەیی«دا لەسەر پێناسەکردنی نەتەوە ئەڵێ: نەتەوە بە کۆمەڵێکی مرۆیی دەگوترێ کە لەسەر زەوییەکی مێژوویی لەگەڵ ئوستوورەگەلی هاوبەش، بیرەوەریی مێژوویی هاوبەش، کلتووری هاوبەش، ئابووری و مافگەلی یاسایی و بەرپرسیاریێتی بۆتێکڕای ئەندامان، ژیان دەبەنە سەر(Guibernau,2004:126).

«مارتین گلاسنێر» لە پێناسە کردنی نەتەوەدا دەڵێ: زانایان و بیرمەندانی جوگرافیای سیاسی، نەتەوە بە گرووپێکی گەورە لە خەڵک دەڵێن کە خاوەنی فەرهەنگێکی هاوبەشن. ئەم هاوبەشییە لە زمان، ئایین، ڕێکخراوە سیاسییەکان وبایەخەکان و ئەزموونگەلی مێژووییدا خۆی دەبینێتەوە(Glassner,1993: 38).

«جان ڕێنە شۆرت» لەسەر پێناسەی نەتەوە دەڵێ: نەتەوە بە کۆمەڵێک لە خەڵک دەگوترێ کە خاوەنی شۆناسێکی هاوبەش و بایەخی فەرهەنگیی هاوبەشن کە لەسەر زەوییەکی دیاریکراو گیرساونەتەوە. شوناسێک کە لەگەڵ ئەو شوێنەی لێی هەڵکەوتوون دەخوێنێتەوە(Short,1993:91).

«ژان گاتمەن» گەورە جوگرافیزانی سیاسی، بۆ پێناسە کردنی چەمکی نەتەوە، هۆکارگەلی «مەعنەوی» وەک باوەڕێکی ئایینی، کۆمەڵێک بیروڕای کۆمەڵایەتی و بیرەوەرییە هاوبەشە سیاسییەکان و یان تێکلاوێک لە مان، بە کاریگەر دەزانێ (مۆجتەهێدزادە، ١٣٨١، ٦٣).

میللەت یان نەتەوە، بە کۆمەڵێک لە مرۆڤەکان دەوترێت کە لە چوارچێوەی سنوور و جوگرافیای سیاسیی یەک وڵات (واتە کیانێکی سیاسی)دا دەژین و ماف وبەرپرسیاریەتیی وەک یەکیان هەیە(حافیزنیا، ١٣٨٨).

لە باوەڕی جوگرافیزانانی سیاسیدا، کاتێک قەومیەت وئیتنیک بەرگی نەتەوە دەپۆشێ کە بتوانێ خۆی لە چوارچێوەیەکی سیاسی یان»State«دا ڕێک بخات. بۆ وێنە ئەفغانستان، تاجیکستان و ئێران لە زۆر بوارەوە و بەتایبەت زمان، ئایین و کەلتوور، وەک یەکن بەڵام بە هۆی جیاوازیی سنوور و وڵاتەوە، سێ نەتەوەی جیاواز پێکدەهێنن. لە بەرانبەردا نەتەوەی سوئیس هەیە کە لە وڵاتێکی بچووکدا چوارزمانی جیاواز پێکەوە، نەتەوەیەک پێکدەهێنن. بە چاوخشاندنێک بەو پێناسانە کە لە نەتەوە کراون، نەتەوە خاوەنی ئەم تایبەتمەندییانەی خوارەوەیە:

١ وڵات و حکوومەتێکی هاوبەش
٢ زمان و فەرهەنگی هاوبەش
٣ ئایین و باوەڕی هاوبەش
٤ خاک و سەرزەمینی هاوبەش
٥ بیرەوەریی سیاسیی هاوبەش
٦ مێژوو و چارەنووسی هاوبەش

٢-٢- پلۆرالیسم

فەرهەنگی ویبستێر لە لێکدانەوەی چەمکی پلۆرالیسمدا لە شوێنێکدا دەڵێ: بە دۆخێک دەگوترێ کە خەڵکانێک لە کۆمەڵگا بە ئێتنیک، فەرهەنگ، ڕەگەز و ئایینی جیاواز، لە چوارچێوەی ژیاری هاوبەشدا، پێکەوە دەژین(Webster,2020).

فەرهەنگی بریتانیکا لە پێناسەی چەمکی پلۆرالیسمدا دەڵێ: لە زانستی سیاسی، پلۆرالیسم لە کۆمەڵگای دیموکرات لیبرال، لەسەر قەبووڵ کردنی بڵاوەپێکرانی هێز لە نێوان گرووپگەلی ئیدئۆلۆژیک و ئابووریی جیاوازدا دادەنرێ و هێز و دەسەڵات لە دەستی گرووپ یان دەستەیەکی ئێلیتدا کۆ نابێتەوە. لەم کۆمەڵگایەدا، پلۆرالیسم وای بۆ دەچی کە تێکلاوی، بۆ کۆمەڵگا بەکەڵکە و گرووپگەلی جیاوازی فەرهەنگی، ئایینی، ڕێکخراوگەلی کرێکاری وئێتنیکی، دەبێ لە سەربەخۆییدا بەشداربن(Britannica,2020).

٢-٣- ئاسایشی نەتەوەیی

ئاسایش (Security) لە وشەدا بە دۆخێک دەوترێ کە هیچ جۆرە هەڕەشە یان هێرشێک لەئارادا نەبێ و یان ئامادەبوون بۆ هەرچەشنە ڕووبەڕوو بوونەوەیەک لە بەرانبەر هەڕەشە یان هێرش(ئاشووری، ١٣٧٩: ٣٨). ئاسایشی نەتەوەیی بە دۆخێک دەوترێ کە نەتەوەیەک لە هەرچەشنە هەڕەشەیەک بە نیسبەت لەدەستدانی هەموو یان بەشێک لە حەشیمەت، مڵک و ماڵی بەدوور بێت(هەمان سەرچاوە، ٣٩).

٢-٤- گرینگایەتیی زمانی هاوبەش

هیچکەس ناتوانێ نکۆڵی لەوە بکات کە بوونی زمان، دیارترین تایبەتمەندیی فەرهەنگیی مرۆڤە کە لە هەموو فەرهەنگەکاندا بەدی دەکرێ(گیدنز، ١٣٨٤: ٦٤).

زمان وەک یەکێک لە بنەما سەرەکییەکانی نەتەوە، هێما و نیشانەی ناسینەوەی نەتەوەیە، بایەخ دان بەو هێما و نیشانەیە، پیشاندەری ڕادەی ئاستەبەرزی و هۆشیاریی کۆمەڵایەتیی ئەو نەتەوەیەیە، چونکە زمان خەسڵەت و تایبەتمەندیی نەتەوە هەڵدەگرێت (شوانی، ٢٠٠٩، ٢٥).

زمانی هاوبەش، لەمێژە وەک یەکێک لە بنەماکانی شوناس و لە هۆکارەکانی خۆئاگاهی و ناسیونالیسمی ئێتنیکی دێتە ئەژمار (Stans-field,2003:37).

تایبەتمەندیی بنەرەتیی زمانی هاوبەش ئەوەیە کە زمانێکە کە لە ناو زمانەکانی تر، ڕۆڵێکی ناوەنجیی هەیە کە هەمووان دەتوانن قسەی پێ بکەن(حسینی، ١٣٨٣، ٦١).

هۆکارگەلێکی جۆراوجۆر وەک چارەنووسی وەک یەک و گرێدراوبوونی ئەم چارەنووسە لە بوارگەلی ئابووری، سیاسی و ئایینی و هەروەها ژیانێکی ئاشتییانە لەسەر خاکێکی هاوبەش، پەیوەندی وهاوسۆزی ونزیکایەتی لەناو بێژەرانی زاراوە و شێوەزمانەکانی یەک نەتەوە پێکدەهێنێ. لەبەر ئەوەی کە زمان لە باروودۆخێکدا کەرەسەی پەیوەندی و لێک تێگەیشتنی مرۆڤەکانە، زمانێکی هاوبەش پێکدێت (هەمان سەرچاوە، ٦١).

زمانێک دەتوانێ ڕۆڵی زمانێکی ستاندارد یان هاوبەش لە وڵاتێکی چەند زمانیدا بگێڕێت، کە لە ڕەوتی مێژوویی خۆیدا، بە شێوەیەکی بەربڵاو لە ئاستی دەوڵەت، بنکەکانی دادوەری، مێدیا وهەروەها لە چوارچێوەی پێکهاتەی فێرکردن و بارهێناندا، لە ئاستی سەراسەری و پانتایەکی بەربڵاو کەڵکی لێ وەرگیرابێ(کریستال، ١٣٨٥، ١٨).

کۆمەڵێک هۆکارلە بووژانەوە و پەرەپێدانی زمان لە ئاستی نەتەوەیی، ناوچەیی و نێونەتەوەییدا ڕۆڵ وکاریگەریان هەیە کە بە شێوەی خوارەوە ئاماژەیان پێ دەکەین:

١: سیاسەت ٢: ئابووری ٣: بلاۆکەکان ٤: پرۆپاگەندە(تەبلیغات) ٥: ڕادیۆ و تەلەفزیوون ٦: سینەما ٧: مۆسیقای پاپ ٨: گەشتیاریی

نێونەتەوەیی ٩: پەروەردە وفێرکردن ١٠: مێدیا و پەیوەندییەکان(هەمان سەرچاوە، ٢٣-٣٦).

بە زمانێک دەتوانین بڵێین ستاندارد یان هاوبەش کە ئەم قۆناغانەی تێپەڕاندبێت:

١ هەڵبژاردنی شێوەیەک، واتە هەڵبژاردنی یەکێک لە دیالێکتەکانی زمانەکە وەک بنەڕەت و وەک نۆرم.

٢ کۆداندن(واتە بە کۆدکردنی) ئەوشێوەیە تا ئەو ڕادەیەی کە جیاوازییەکان لە پلەی هەرە کەمتریندا بن.

٣ فراوانکردنی بوارەکانی بەکارهێنانی زمانەکە، واتە لە بوارەکانی زانستی وئەدەبی و ڕۆژنامەگەری و تەکنیکیدا بخرێتە گەڕ.

٤ قەبووڵکردن لە لایەن کۆمەڵەوە، واتە کۆمەڵێکی بەکارهێن قەبووڵی بکەن و بەکاری ببەن(شاکەلی، ٢٠١١، ١٠٣).

٣- دەسکەوتی لێکۆڵینەوە

٣-١- کوردستان و زمانی هاوبەش

لە زۆربەی ئەو وڵاتانەی کە تێکلاوێکی کەلتووری و فەرهەنگییان هەیە و لە بواری زمانی، جۆراجۆری لە ئاستی نەتەوەییدا بەدی دەکرێ، بۆ پاراستنی یەکیەتیی نەتەوەیی و سەرزەوینی، یەکێک لە شێوەزمانەکان وەک زمانی هاوبەش هەڵدەبژێردرێت. ئەگەر زمانێکی هاوبەش لە وڵاتێکی چەند زمانی و یان چەند زاراوەیی (وەک کوردستان)نەبێ لە درێژخایەندا، ئاستی هەستی نەتەوایەتی بە شێوەیەکی زەق دادەبەزێ و هەستی عەشیرەیی و ناوچەگەرایی جێی دەگرێتەوە.

لە سێبەری سیستەمی عەشیرەگەریدا ئەگەری پێک هێنانی وڵات(یەکیەکی سیاسی) بەدەگمەن دەرەخسێت. لەبەر ئەوەی کە هۆز و عەشیرە بەستراوەتەوە بە پێداویستییە چکۆلەکانییەوە و ئەم پرسە بەردەوام جۆرێک لە هەڵچوون و پێکدادان لە نێوان هۆزەکاندا پێکدەهێنێ.

ئێبنوخەلدوون، ئەم دۆخە ئاوەها شرۆڤە دەکات. «ناوچەگەلێک کە لەگەڵ چەند هۆزی و فرەکۆمەڵگاییدا ڕووبەڕوو دەبنەوە، ئەگەری پێکهێنانی دوڵەتێکی بەهێزیان نابێ»(بیشکچی، ٢٠٠٢ ، ٢٦٤-٢٦٥).

زمانی هاوبەش لە وڵاتانی چەند زمانی، بە مەرجێک نەبێتە هۆی پەراوێزخستنی زمانە ناوچەییەکان، یەکخستن و تێگەیشتنی نەتەوەیی لە ئاستی سەرانسەری وڵاتدا بە گونجاوترین شێوە چارەسەردەکات.

تووی زمانی هاوبەش لە وڵاتێک دەڕوێت کە کۆمەڵێک زاراوە و زمانی هاوریشە، لە پرۆسەیەکی مێژووییدا پێکەوە ژیابن و چارەنووسی هاوبەش و ڕەنگدانەوەی ئەوان لە بوارگەلی ئابووری، سیاسی، ئایینی و فەرەنگی، پێویستیی زمانێکی هاوبەش زەق دەکاتەوە. بۆ وێنە گەلی کورد بە درێژاییی هەزاران ساڵە خەڵکەکەی بە زمان و زاراوەی جیاواز و ئایین وئایینزای جیاوازەوە پێکەوە ژیاون و چارەنووسی ژیانیان لە هەموو بوارێکەوە وا بەیەکەوە گرێ دراوە کە هەر چەشنە هەوڵدانێک لەپێناو درزتێخستن و جیاکردنەوەیان، « ئاسنی سارد کوتانە». هەبوونی زمانێکی هاوبەش لەنێو نەتەوەیەکی هاوریشە، زنجیرەی پەیوەندییەکان پتەوتردەکات و یەکیەتی و ئاستی هوشیاریی نەتەوەیی بەرزدەکاتەوە. هەڵبژاردنی شێوە زمانێک لە شێوەزمانەکانی نەتەوەیەک کە ڕۆڵی زمانی هاوبەش بگێڕێت، بەمانای ئەوە نییە کە ئەوشێوەزمانە سەروەری و فەخری بەسەر شێوەزمانەکانی ترەوە هەیە. بەڵکوو زمانی هاوبەش، سەرەڕای ئەوەی کە ڕۆڵی پەیوەندی لەناو پێکهاتەی دانیشتووانی یەک وڵات دەگێڕێ، تێکلاوێکە لە خەزێنەی وشەگەلی هەموو زاراوە و شێوەزمانەکان و گوزارشت لە دەوڵەمەندیی فەرهەنگیی نەتەوە دەکات نەک ناوچەیەکی تایبەت ودیاریکراو.

بۆ کورد وەک نەتەوەیەکی بێ دەوڵەت، ڕۆڵی زمان، لە هەر فاکتەرێکی تری نەتەوەیی گرینگترە، چونکە دەوڵەتانی خاوەن

دەسەڵات لە کوردستان، لە ڕەوتی سازدانی نەتەوەی میللیی خۆیان(nation-state)، زۆرترین هەوڵیان داوە زمانە ناوچەییەکان لە بەرانبەر زمانی نەتەوەی باڵادەست بتوێننەوە ودەرەتانی گەشەی فەرهەنگی لەلایەن نەتەوە ژێردەستەکانەوە، زەوت بکرێ و لەم پێناوەدا، ڕێگەی جۆراوجۆریان گرتووەتە بەر.

پاش ڕووخانی ئیمپراتۆرییەتی مێدیا لە ساڵی ٥٥٠ی پێش زایین، بۆ کورد هەل نەڕەخسا هیچ جۆرە دەسەڵاتێکی ڕامیاری پێکەوە بنێ هەتا زمانەکەی لە پەرت وبڵاوی و دابەش بوون بپارێزێ. بەڵکوو لەو ڕۆژگارەوە کەوتووەتە ژێر دەسەڵاتی بیانی کە هەرگیز گوێیان بە چارەنووسی ئەم زمانە نەداوە. ئەم بارودۆخە، ڕەنگدانەوەی خراپی هەبووە لەسەر زمانی یەکگرتووی کوردی، چونکە هۆزە کوردییەکان لەپاش لەدەست چوونی دەسەلاتی باوکایەتی کە هەموویانی دەپاراست، لە سایەی باری نوێدا، گۆشەگیربوون و لە یەک جیا بوونەوە و ڕێگا خۆش بوو بۆ ئەوەی هەر سەرۆک هۆزێک بەرپرسیارییەتیی پاراستنی هۆزەکەی لە ئەستۆ بگرێت و کارتێکردنی دەسەلاتی بیانی بپارێزێ. ئەمەش هۆکارێک بوو کە هۆزێک زمان و نەریت و سەربەخۆیی، لە سنووری ناوچەی خۆیدا دەپاراست(فوئاد خۆرشید، ٢٠٠٨، ٧٧).

لە ڕوانینێکی گشتی و بە چاوخشاندنێکی مێژوویی، ئەو هۆکارانەی کە لە پێکهاتن و دروست بوونی زمانێکی یەکگرتوو و هاوبەش لە ناوگەلی کورددا لەمپەربوون ئەمانەی خوارەوەن:

١-١-٣- هۆکاری سیاسی

دابەش بوونی کوردستان لەناو چەند دەوڵەت-نەتەوەدا، یەکێک لە گرینگترینی ئەوهۆکارانەیە کە بە درێژایی چەند دەیەی ڕابردوو، بەربەستێکی پۆلایین بووە لە بەرانبەر بووژانەوە و ئینکشافی فەرهەنگی وزمانی لەناو گەلی کورددا. دەوڵەتانی خاوەن دەسەڵات لە کوردستان، بنەمای نەتەوەییی خۆیان لە چوارچێوی بیرۆکەی «nation-state» یان «حکوومەتی نەتەوەپێگە» دارشتووە، بە داخەوە بە هۆی خراپ تێگەیشتنیان لە دامەزراندنی حکوومەتی نەتەوەیی، ڕەوتی بەڕێوەبردنی پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەییان بە قوربانی کردن وتواندنەوەی زمانە ناوچەییەکان لە پێناو گەشە و پەرەپێدانی زمانی نەتەوەی سەردەست دانا. بە داخەوە ئەم سیاسەتە لە هەمبەرگەلی کورد بە شێوەیەکی سیستەماتیک و بە ڕەنگوبۆیەکی جیاواز، لە چوارپارچەی کوردستان پەیرەو کراوە. ئەم سیاسەتە کە لە لایەن دەوڵەتانی دەسەڵاتدارلە کوردستانەوە پەیرەو کراوە، نەتەنیا دەرەتانی خوێندن بە زمانی کوردیی بە گەلی کورد نەداوە، بەڵکوو بووەتە هۆکارێکی بنەڕەتی لە سڕینەوەی شوناسی زمانی لە بەشێکی گەورە لە پانتایی جوگرافیای کوردستاندا.

٢-١-٣- هۆکاری جوگرافیایی

فراوانیی پانتاییی جوگرافیای کوردستان(نزیک بە ٥٠٠هەزارکیلوومیتری دووجا پێوەر)، سروشتی شاخاوی، ڕووباری پڕئاو و سەرماوسۆڵەی درێژخایەن، تا بەر لە سەدەی نوێ، لەو هۆکارە سەرەکییانە بوون کە پەیوەندی و هەڵسوکەوتی فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسیی گەلی کوردییان لە بەشە جۆراوجۆرەکانی کوردستان تووشی کێشە کردبوو و بە ڕادەیەک ئەم هۆکارگەلە کاریگەرییان هەبوو کە کوردان لە بەشە جیاجیاکانی کوردستان لە بارودۆخ وچارەنووسی یەکترئاگادار نەدەبوون و ئاساییە کە ئەم هۆکارە زۆرترلە هەرشتێک لە سەر زمان و کلتوور، شوێندانەر دەبێ.

٣-١-٣- ناوچەگەرایی و بەرژەوەندیی خێڵەکی

یەکێکی تر لەو خاڵانەی کە لەسەر لاواز

بوونی هەستی نەتەوەیی و داڕشتنی پلانێک بۆسازدانی زمانێکی هاوبەش لەناو گەلی کورددا شوێنەواری داناوە، زاڵ بوونی هەستی ناوچەیی و زاراوەیی بەسەرهەستی نەتەوەییدا بووە کە بەداخەوە ئەم شێوە تێفکرینە لە ئاکامدا، هەستی نەتەوەییی لە ئاستی سەراسەریی وڵات، لە بەرانبەر بەرژەوەندیی هۆزەکی و ناوچەیی لاوازدەکات و پرۆسەی تەعمیقی ناسیونالیسم بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا، تووشی کزبوون و دابەزین دەکات.

٤-١-٣- بەرژەوەندیی حیزبی و نەبوونی گوتارێکی یەکگرتوو لە ئاستی زمانی هاوبەشدا

ئەگەرئاوڕێک لە بارودوخی خوێندن بە زمانی کوردی لە خوێندنگە و قوتابخانەکانی کوردستان لە سەدەی ڕابردوو بدەینەوە، بە ڕوونی دەردەکەوێ کە بە شێوەیەکی ڕەسمی، تەنیا لە باشووری کوردستان لە ماوەی نیو سەدەی ڕابردوودا، دەرەتانی خوێندن بە منداڵانی کورد لە خوێندنگاکان دراوە و لە بەشەکانی تری کوردستان، بێجگە لە ماوەی تەمەنی کورتی کوماری کوردستان لە مهاباد، هەلێک بۆ خوێندن بە زمانی زگماکی لە بەشەکانی تری کوردستان نەڕەخساوە.

چوار ساڵی ئاشتیی ١٩٧٠-١٩٧٤ دەرفەتێکی زێڕین بوو بۆ پێشکەوتن و گەشەکردنی زمانی ستانداردی کوردی، بە تایبەت کە لە ئەنجامی دووربینی وهۆشیاریی سەرکردایەتیی سیاسیی ئەوکاتەی کوردستاندا، بوو بە زمانی خوێندن و پەروەردە لە سەرانسەری کوردستانی عێراقدا(شاکەلی، ٢٠١١، ١٠٥).

پاش هەرەسهێنانی شۆڕش لە کوردستان و لەت بوونی پارتی دیموکراتی کوردستان، گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان کەوتە ئەزموونی ململانێی چەندحیزبی، کە بەداخەوە لە زۆربەی ئەم ماوەیەدا، لە جیاتی گوتارێکی نەتەوەیی لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا و بە تایبەت چارەسەری کێشەی زمانی هاوبەش، بەرژەوەندیی حیزبی و یارگیریی سیاسی لە ڕێگەی بووژانەوەی هەستی ناوچەگەری وبایەخ دانی ڕواڵەتی بە چەند زاراوەیی لە مێدیای کوردیی لێ کەوتەوە کە نەتەنیا خزمەتی بە دۆزی نەتەوەیی نەکردووە بەڵکوو لە بەشەکانی تری کوردستان بۆ وێنە لە ناوچەیەکی وەک «هەورامان»، ئەم هەست و پرسیارە لە نێو خەڵک و بە تایبەت ڕۆشنبیرانی ئەم بەشە لە نیشتمان زەق بووەوەتەوە کە ئەگەر بڕیارە لە دهۆک و بادینان «کرمانجی» و لە هەولێر وسلێمانی و کەرکووک «سۆرانی» بخوێندرێت، بۆ ئە و مافە ئینسانییە، واتە خوێندن بە زمانی زگماکی، لە منداڵانی هەورامی و کەلهوڕ و فەیلی زەوت بکرێت؟ کە لە ڕاستیدا دڵەخوڕپەیەکی ڕەوا و پرسیارێکی زۆر بەجێیە. ئەحزابی کوردی لە هەموو بەشەکان وحکوومەتی هەرێمی کوردستان وەک تاکە کیانی سیاسیی کوردی، دەبێ بە ڕاشکاوی بڕیاری پەسەندکردنی زمانێکی هاوبەش بۆ هەموو دانیشتووانی کوردستان لە ڕێگەی پەرلەمانی هەڵبژێردراوەوە بدەن و حکوومەتی هەرێم بەبێ هیچ جیاوازییەک، لە هەر ناوچەیەکیشدا کە زۆربەی دانیشتووان بە یەکێک لە شێوەزارەکانی کوردی، جگە زمانی هاوبەش قسە دەکەن، دەبێ دەرەتانی خوێندن بە زمانی زگماکی لە پاڵ زمانی هاوبەش، بۆ منداڵانی ئەو بەشە لە کوردستان بڕەخسێنێ.

ئەگەر لێرە هەرێمی کوردستان وەک نموونە دێنینەوە لەبەر ئەوەیە کە ئێستا تەنیا شوێنێک لە کوردستان کە تا ڕادەیەک دەرتانی خوێندن و پەروەردەی بە زمانی کوردی هەیە، هەرێمی باشووری کوردستانە. ئەم بەشە لە کوردستان، هەموو پێکهاتە فەرهەنگی و شێوەزارەکانی کوردی لێی کۆبووەتەوە و دەکرێ بە عەقڵییەتێکی نیشتمانی و ڕەچاوکردنی دۆخی تایبەتی ناوچەکانی وەک هەورامان و ناوچە کەلهوڕ زمانەکان، بڕیاری زمانی هاوبەشی کوردی لەو بەشە لە وڵات بدرێ. بە هۆی

ئەزموونی فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسی، پێوەری جوگرافیایی و حەشیمەتەوە؛ شێوەزاری «سۆرانی»، شانسی زۆرتری بۆ ناساندنی وەک زمانی هاوبەش هەیە؛ بەڵام هەبوونی «سۆرانی» وەک زمانی هاوبەش، بە هیچ شێوازێک نابێ ببێتە هۆی پەراوێزخستنی شێوەزارەکانی تر و دەبێ بە شێوەیەکی فەرمی، دەرتانی خوێندن و پەروەردە بەو شێوەزارانە لە ناوچەکانی خۆیان برەخسێت.

ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش هەر وەک باشووری کوردستان، هەموو شێوەزارەکانی زمانی کوردیی پێوە دیارە و نابێ ئەزموونی هەڵەی باشووری کوردستان بۆ دواخستنی بڕیاری زمانی هاوبەش، لێی دووپات بکرێتەوە؛ دەبێ بە زووترین کات لە نێو حیزبە سیاسییەکانی کوردستان وباڵاترین شوێنگەی بڕیار، یانی کۆنگرەی حیزبەکان، لێژنەی داهاتووی زمانی هاوبەشی کوردی پێکبێت و «سۆرانی» وەک زمانی هاوبەشی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەرەسمی بناسرێ و بە بڕیارێکی ڕەسمییش خوێندن و بە فەرمی ناسینی شێوەزارەکانی تر لە ناوچە کرمانج نشینەکانی پارێزگای ورمێ و ناوچە کەلهوڕ و لەک زمانەکانی پارێزگاکانی کرماشان و ئیلام وهەروەها ناوچەی هەورامی زمانی پارێزگاکانی سنە وکرماشان بدرێ.

نابێ بە هیچ شێوازێک فرە چەشنیی زمانی و زاراوەیی لە کوردستان بە مەترسی بزانرێ. فرەچەشنیی زمانی و زاراوەیی، بە دڵنیاییەوە زمانی هاوبەشی کوردی لە بواری وشە و چەمکەوە زۆر دەوڵەمەند دەکات و خەزێنەی زمانی کوردی بە هەموو شێوەزارەکانییەوە لە فەوتان دەپارێزێ و بنماڵەی زمانی کوردی ڕەنگینتر دەکات.

ئەگەر بە چاوێکی واقیعگەرایانە دۆخی جوگرافیای زمانی و فەرهەنگیی کوردستان ببینین، چوارپارچەی کوردستان لەم سۆنگەیەوە بە دوو بەش دابەش دەکرێ:

باشوور و ڕۆژهەڵات بە هۆی پەیوەندیی مێژوویی و فەرهەنگی وکۆمەڵایەتی و تەنانەت سیاسی، دەکرێ وەک دوو شوێنی تەواوکەر چاو لێ بکرێن؛ لەبەر ئەم فاکتانە دەکرێ شێوە زاری «سۆرانی» بۆ ئەم دوو بەشەی کوردستان وەک زمانی هاوبەش ڕەچاو بکرێت و بۆ دوو بەشی ڕۆژئاوا وباکووریش «کرمانجی».

بە ئاوردانەوەیەک لەو باسانەی کە کران، هەبوون و ڕاگەیاندنی زمانێکی هاوبەش بۆ کوردستان پێویستییەکی هەنووکەییە.

پێویستیی زمانێکی هاوبەش بۆ کوردستان لەو خاڵانەی خوارەوە زۆرتر زەق ئەبێتەوە:

١ ورووژاندنی هەستی بەهێزی نەتەوەیی و گرێدانی هەموو بەشەکانی وڵات لە ڕێگای زمانێکی هاوبەشەوە؛

٢ کاروباری ئێداری و بەڕێوەبەرایەتیی وڵات لە بواری سیاسی، ئابوری وفەرهەنگییەوە.

٣ ئیستا حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە شێوەی دیفاکتۆیە و لە ئەگەری سەربەخۆیی کوردستان و قەبووڵکردنی لە لایەن کۆمەڵگای نێودوڵەتییەوە، ئەم حکوومەتە دەبێتە دۆزوور، لەو کاتەدا هەبوونی زمانێکی هاوبەش بۆ تێپەڕاندنی کاروباری دیپلۆماسی زۆرپێویستە.

٤ زانکۆ و کاروباری پەیوەست بە خوێندنی باڵا.

٥ فێرکردن و بارهێنان لە ئاستی سەرانسەری وڵاتدا.

٦ هێزی بەرگریی نەتەوەیی و ئاسایش و پاراستنی سنوور.

٧ کاروباری فەرهەنگی لە ئاستی سەرانسەریدا بە تایبەت لە بواری تێئاتر و سینەما.

٨ وەرگێڕانی بابەتگەلی زانستی بۆ سەر زمانی کوردی وهەروەها زمانی ئینتێرنێت.

٩ بووژانەوەی بازاڕی کتێب بە هۆی زمانێکی هاوبەشەوە.

٢-٣- کوردستان وپلۆرالیسمی زمانی

جوگرافیای کوردستان جوگرافیایەکی ڕەنگین و هەمە چەشنە. تێکەڵاویی تۆپۆگرافیکی(بەرزی ونزمی) وکەشوهەوا

وهەروەها دۆخی مۆرفۆلۆژیکی(دیمەنناسی) ئەم وڵاتە، کۆمەڵگایەکی ئینسانیی فرەچەشنی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیی لێ کەوتووەتەوە.
فرەچەشنیی سروشتی ومرۆیی، بۆ وڵاتێک وەک کوردستان نەتەنیا وەک مەترسی و هەڕەشە نیە؛ بەڵکوو وەک دەرفەتێکە کە ئەگەر بە شێوازێکی زانستی بناسرێ، دەبێتە هۆی یەکریزی و بەرزکردنەوەی ئاستی نەتەوەییی گەلی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان.
بنەماڵەی زمانی کوردی لە چەند شێوەزار پێکدێت بەڵام بە هۆی هۆکارگەلی جوگرافیایی و سیاسی لە ڕابردوو، بە جۆرێک ئاخێوەرانی ئەم شێوەزارانە لە یەک دوور کەوتبوونەوە کە بۆن و بەرامەی چەند زمانی لە نێو بنەماڵەی نەتەوەی کوردی بۆ لێکدرابووەوە. ڕا و بۆچوونی برێک لە ڕۆژهەڵاتناسان لەسەر زمانی کوردی و زاراوەکانی، بە داخەوە بووەتە هۆی ئەوەی ئێستا کەسانێک لە نێو ئاخێوەرانی ئەم شێوەزارانە، بانگەشەی کیانێکی سەربەخۆ بۆ زارەکەیان بکەن. بە باوەڕی نووسەری ئەم وتارە، کەمتەرخەمیی ئەحزابی سیاسی وهەروەها دامودەزگای حکوومەتی لە هەرێمی کوردستان لە بەرانبەر گرینگیدان بە شێوەزارەکانی هەورامی و کەلهوڕی، دەرتانی خۆش کردووە تا ئەو کەسانە ئاهەنگی دوور کەوتنەوە(واگەرایی) لە کولییەتی زمانی کوردی لێبدەن.
مێژووی ئەدەبی کوردی ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخات کە بنەماڵەی ئەدەبی-زمانیی کوردی لە ڕێڕەوی مێژوویی خۆیدا لە لایەن هەموو شێوەزارەکانەوە خزمەتی پێ کراوە. بنەماڵەی زمانی کوردی وەک سیستەمێکی زیندوو بووە کە هەر جارێک لە لایەن یەکێک لە ئەندامانی سەرەکیی ئەم سیستەمەوە وزەی پێویستی وەرگرتووە و کوللییەتی سیستەم لە میرایی(ئانترۆپی) ڕزگار کراوە. تا بەر لە سەرهەڵدانی ناسیونالیسم بە شێوازی مۆدێرن، کۆمەڵێکی زۆر شاعیر و هەڵبەستڤان لە هەموو زارەکانی زمانی کوردی خزمەتی ڕاستەقینەیان بە کورد و کوردستان کردووە. لێرەدا وەک نموونەیەک لە پلۆرالیسمی زمانی و ئەدەبی ئاماژەیان پێ دەکەین کە بێگۆمان ئەم جۆرە لە خزمەت، هەڵگری پەیامێکی بەهێز بووە لە تۆلێرانس و پێکەوەبوون لە کوردستان.

١-٢-٣-کوردستان و ئەدەبی کرمانجی

دوابەدوای شەڕی چاڵدێران لە ساڵی ١٥١٤ زایینی و سەرکەوتنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەو شەڕەدا، خەلافەتی عوسمانی دەستی دایە بەهێزکردنی ئیمارەتە کوردییەکانی نێوان سنوورەکانی خۆی و حکوومەتی سەفەوی.
مەبەستی پاشایەتیی عوسمانی پێکهینانی دیوارێک بوو لە گۆشت وخوێن لە نێوان خۆی ودوژمنەکەیدا، بۆ پاراستنی سنوورەکانی(شاکەلی، ١٣٨٤، ٢١٦).
بە هۆی ئەم سیاسەتەوە، بەشێک لە ئیمارەتە کوردییەکان دەرەتانی ئەوەیان پێ درا کە وەک ناوەندێکی فەرهەنگی کوردی خۆ بنوێنن و لە ئیمارەتی بۆتان یەکەم قۆتابخانەی شیعری کلاسیکی کوردی لە زاری کرمانجیی باکووردا دابمەزرێ(هەمان سەرچاوە، ٢١٦).
مەلای جزیری(١٦٤٠-١٥٧٠)، وەک یەکەمین شاعیری نیشتمانی، وێڕای شیعر دانان لە بوارگەلی ئایینی و سۆفیگەرییەوە، بە فەراوانی و شانازییەوە، خۆشەویستیی نیشتمان و کوردستان لە بەرهەمەکانیدا دەردەکەوێ. وەک لەم دێرە شیعرەدا کە بە جوانترین شێوە خۆشەویستی بۆ زێد و وڵاتەکەی دەردەبرێ:

گوڵی باغی ئیرەمێن بۆتانم
شەب چراغی شەبی کوردستانم

دوابەدوای مەلای جزیری، ئەحمەدی باتایی، دانەری یەکەم مەولوودنامەی کوردی و فەقێ تەیران، ڕووناکیبەخشی ئەدەبی کوردی لە بەشی کرمانجی بوون. سەرهەڵدانی شێخ ئەحمەدی خانی لە ناوەڕاستی سەدەی شانزدەهەمی زایینی، بەڕاستی شۆڕشێکی

ئەدەبیی گەورە لە قۆتابخانەی کرمانجی بوو.
زانای پایەبەرز شێخ ئەحمەدی خانی لە ساڵی ١٦٥٠ی زایینی لە شاری بایەزیدی کوردستانی باکوور، لە بنەماڵەیەکی بەناوبانگ لە دایک بووە و لە ساڵی ١٧٠٧ی زایینی لە تەمەنی ٥٨ ساڵیدا کوچی دوایی کردووە. خانی بێگومان یەکێک لە بەناوبانگترین شاعیرانی گەلی کورد لە سەدەی حەڤدەهەمی زایینی بووە کە بە زاری کرمانجی، خۆشەویستی بۆ گەلی کوردی نواندووە. ناسراوترین بەرهەمی خانی شاکاری «مەم و زین» بووە. هەرچەندە چیرۆکی مەم و زین، چیرۆکێکی دڵدارییە، بەڵام شێخ ئەحمەدی خانی، خۆشەویستیی گەلی کورد و کوردستانی بە جوانترین شێواز لەم دێڕە شیعرانەدا نیشان داوە:

بێگانە نەڵێن کە کورد نەزانن
بێ نووسەر وهۆنەر و زمانن
پێمان نەڵێ ویژەوانی بیر ورد
دڵداری نەبوو لە نێو گەلی کورد

هەروەها ئازار و ژێردەستەییی نەتەوەی کورد، ڕەنگدانەوەی بەرچاوی لە شیعرەکانی خانیدا بووە و ئەم زانا پایەبەرزە، نەهامەتیی گەلەکەی بە جوانترین شێوە و لە ڕوانگەیەکی خەسارناسییەوە لە چوارچێوەی شیعرەکانیدا هێناوەتە گۆڕێ:

چۆن بۆعەجەمان دەبووینە ژێردەست
ژێردەستی شتی وەها نەوی و پەست
هەر ڕۆژی بەرێ خودای توانا
ڕۆم وعەجەمی لەسەر مە دانا
بێ شەرمییە ژێردەسیی ئەمانە
ئەم شەرمە لە پیاوە گەورەکانە
سا خوایە لە تۆ سەیر دەمێنم
لەو گێژە چلۆن سەرم دەرێنم
کورد چۆن دەبێ دیل و چارەڕەش بن
کەی ڕاستە لە خۆشی دوورە بەش بن
بۆ بەخشش و دڵ بەناو و دەنگن
شێرن لە هەرا، پڵنگی جەنگن
(وەرگێراوی هەژار)

٢-٢-٣- کوردستان و ئەدەبی هەورامی

ئەدەبی هەورامی بۆ ماوەیەکی دووروودرێژ، لە زۆربەی بەشەکانی کوردستانی باشوور و ڕۆژهەڵات، وەک ئەدەبی سەردەست چاوی لێ کراوە و زۆرێک لە زانایانی کوردستان، لە ڕێگەی شێوەزمانی هەورامییەوە، خزمەتی گەلی کوردیان کردووە. ڕەنگە ئەو هۆکارانەی کە بوونەتە هۆی ئەوەی کە شێوەزمانی هەورامی بەتایبەت لە بواری شیعر و وێژەوانییەوە بۆ ماوەیەکی درێژخایەن وەک زاری ئەدەبی خۆی بنوێنێ ئەمانەی خوارەوە بن:

١ شێوەزمانی هەورامی پێشینەیەکی مێژوویی دێرینی هەیە و لە ڕووی دینییەوە جۆرە پیرۆزییەکی بووە.

٢ زۆربەی سروود و پەخشانە دینییەکانی ئایینی یارسان، بە هەورامی هۆنراوەتەوە، ڕێبەر و عاریف و شاعیرە یارسانەکان لە هەر شوێنێکدا ژیابن، لە چوارچێوەی سروودە ئایینییەکانیاندا، فێری زمانی هەورامی دەبوون.

٣ پاش گەیشتنی ڕێوڕەچەی نەقشبەندی بە هەورامان، ژمارەیەکی زۆر لە شاعیر و عاریفە گەورەکانی کورد، خەلیفە و موریدی شێخەکانی نەقشبەندیی هەورامان بوون و لەبەر ئەوەی ئەو شێخانەش بە هەورامی دواون، ئەوانیش بە زمانی پیرەکانیان شیعریان هۆنیوەتەوە و سۆزی خۆیان و پەیوەندیی ڕۆحییان لە دووتوێی شیعرکانیاندا خستووەتەڕوو. وەک مەولەوی، ئەحمەد پریسی، مەحوی، بێخود وشێخ محەممەدی خاڵ و ئەوانی تر...

٤ شیعری هەورامی بۆهۆنینەوەی شیعری کوردی بەتایبەت ئەو شیعرانەی کە لەسەر کێشی خۆماڵین شیرین و پاراوە(ئەیوب ڕۆستەم، ٢٠١١، ٤٢٩-٤٣٠).

بە هۆی ئەوەی کە زمانی ئەدەبیی ئەمارەتی ئەردەڵان هەورامی بووە، گەلێک شاعیری گەورە بەو زاراوەیە شیعریان هۆنیوەتەوە و خزمەتی ئەدەبی کوردییان کردووە(شاکەلی، ١٣٨٤، ٢١٧).

لە بەرچاوترین شاعیرانی قۆتابخانەی ئەدەبی هەورامی دەتوانرێت بە بێسارانی، مەولەوی، خانای قۆبادی، سەیدی هەورامی و ئەحمەدبەگی کۆماسی ئاماژە بکەرێت. لێرەدا وەک پێشەنگی ئەدەبی هەورامی، ئاماژەیەکی کورت بە ژیانی بێسارانی دەکەین:

مەلا مستەفا کوڕی مەلاقوتبەدین و کوڕی مەلاشەمسەدینە. لە ساڵی ١٦٤١ی زایینی لە گوندی بێسارانی هەورامانی ژاوەرۆ لە دایک بووە. لە «نۆدشە» و «پایگەڵان» و «سنە» خوێندوویەتی و لە ساڵی ١٧٠٢ی زایینی لە تەمەنی ٦١ ساڵیداکۆچی دوایی کردووە.

بێسارانی شاعیری جوانی وخۆشەویستییە. لە تەمەنی لاویەتیدا، ئەویندای کیژێکی پایگەڵانی بە نێوی (ئامینە) دەبێ، ئەوینی ئامینە و سروشتی دڵڕفێنی هەورامان، هاندەرێک بوون کە هەستی پڕلە سۆزی بێسارانی، لە چوارچێوەی شیعردا چەکەرە بکات و ئەم شاعیرە گەورەیە وەک ئەستێرەیەکی پڕشنگدار لە ئاسمانی ئەدەبی کوردیدا بدرەوشێتەوە.

چڵێ نە پەنا چڵێ نە پەنا
چڵێ چون رەقیب مەدران نە پەنا
هۆرئامان مەدران نە رووی تەمەنا
مەربادی قودرەت بدەرۆش فەنا
وەباد قودرەت لەتار لەتار بۆ
نمازۆ باڵای قیبلەم دیار بۆ
بسۆچۆ بە ئایر بازەدەی سەحەر
ریشەش جە زەمین بەربارۆ وەبەر
تا باڵای قیبلەم چون شەمعی خانان
بوینوو وە چەم جە بەرزە بانان
(دیوانی بێسارانی، ٢٢٤- ٢٢٥).

٣-٢-٣- کوردستان و ئەدەبی سۆرانی

دوابەدوای دامەزرانی شاری سلێمانی لە ساڵی ١٧٨٤ی زایینی لە لایەن ئێبراهیم پاشای بابانەوە، لە ماوەیەکی کەمدا ئاستێکی بەرزی شارستانیی بە خۆیەوە بینی. هەبوونی رێژەیەکی زۆری قۆتابخانە، مزگەوت، مامۆستا، مەلا و زانیار لە ماوەیەکی زۆر کەمدا ئەو شارەی کرد بە یەکێ لە گرنگترین ناوەندە فەرهەنگییەکان(شاکەلی، ١٣٨٤، ٢١٧).

گەشە و پەرسەندنی ئەدەبی سۆرانی لەو کاتەدا، هەر وەک دوو زاراوەکەی تری زمانی کوردی، بە حەول و تێکۆشانی زانایانی ئایینیی ئەو دەڤەرە بووە.

نالی (١٨٧٠ یا ١٨٥٥-١٧٩٧)، سالم (١٨٦٦-١٨٠٠) و کوردی (١٨٦١-١٨٠٠)، گەورە شاعیران و رێبەرانی ئەم قوتابخانەیەن (سەرچاوەی پێشوو، ٢١٧) کە لێرەدا وەک دەسپێشخەر و بناغەدانەری ئەم رەوتە لە ئەدەبی کوردی، ئاماژەیەکی کورت بە ژیانی شاعیری پایەبەرزی نەتەوەکەمان، نالی دەکەین:

نالی، ناوی مەلا خدرە و کوڕی ئەحمەدی شاوەیسی ئالی بەگی میکاییلییە. لە ساڵی ١٧٩٧ی زایینی لە گوندی خاکوخۆڵ لە دەشتی شارەزوور لە دایک بووە و لە ساڵی ١٨٥٥ یان ١٨٧٠ی زایینی، کۆچی دوایی کردووە.

مامۆستا نالی، سەرەڕای شارەزایی تەواو لە زمانەکانی عەرەبی، فارسی و تورکی، بەڵام بە هەستێکی نیشتمانییەوە زۆربەی هۆنراوەکانی بە کوردی دادەنێ و بە شانازییەوە دەڵێ:

تەبعی شەککەرباری من کوردی ئەگەر ئینشا دەکا
ئیمتیحانی خۆیە مەقسوودی لە «عمدا» وادەکا
کەس بە ئە لفازم نەڵێ خۆ کوردیە، خۆکردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالیبی مەعنا دەکا
(دیوانی نالی، ٦٠).

کوردی نووسینی نالی، شۆڕشێک بووە لە کاتی خۆیدا و جورئەتێکی گەورەی ویستووە، تەنانەت ئەم زمانی نووسینەی ئێمە بە کاری دەهێنین سەرچاوەکەی لەم بەرەنگاربوونەوەی «نالی»یەوە دەست پێ دەکات(قەیس، کاکل توفیق، ٢٠٠٧، ١٢٥).

نالی نیشتمانپەروەرێکی رووناکبیربوو و زۆر بەهیوا بوو کە حاکمی بابان بتوانێ سەربەخۆیی

کوردستان بەرانبەر بە داگیرکەریی تورکانی عوسمانی و ئێرانییەکان ڕاگرێ. هەرچەند لە دواییدا، بابان تێکشکا و چووە ژێر ڕکێفی تورکانەوە و نالی بە ناچار تەرکی وڵاتی کرد و پاشماوەی ژیانی نالی لە دیمەشق، ئەستەمبووڵ و مەککە چووە سەر(شاکەلی، ١٣٨٤، ٢١٨).

هەروەها لە قوتابخانەی ئەدەبی سۆرانی، زانایانێکی تری ئایینی وەک حاجی قادری کۆیی، شێخ ڕەزا تاڵەبانی، وەفایی، مەحوی، قانع، هەژار و هێمن و زۆرێکی تر لە زانایان، خزمەتی زمان و کەلتوری نەتەوەییان کردووە.

٣-٣- ئاسایشی نەتەوەیی لە کوردستان

ئەوەی کە ڕوون و بەرچاوە کوردستان هەم لە بواری سروشتی و هەم لە بورای ئینسانییەوە کۆمەڵگایەکی فرەچەشن و ڕەنگینە.

لەم وڵاتە لە بواری نەتەوەیی، جگە لە کورد، تورکمان، ئەرمەنی، ئاشووری، عەرەب و تورکیش هەیە و لە بواری ئایینی، موسڵمان، مەسیحی، ئیزەدی، یارسان و جوولەکەیش هەیە. ئەم جیاوازییە لە بواری نەتەوەیی و ئایینی، کوردستانی وەک نموونەیەکی جوان و سەرنجڕاکێش لە پیکەوەژیان و تۆلێرانس دەرهێناوە. بەدەگمەن بینراوە کە لە کوردستان، تاک یان کۆمەڵێک بە هۆی جیاوازیی نەتەوەیی و ئایینییەوە تووشی مەترسی و ئازار بووبێتەوە. ڕووداوەکانی ئەم سەدەیە کە سەدەی سەرهەڵدانی ناسیونالیسم و پرۆسەی هەڵقوڵاوی وڵاتان بووە، ئەو ڕاستییەمان بۆ نیشان دەدا کە نەتەوەکانی عەرەب، تورک وفارس، لە پرۆسەی دامەزرانی دەوڵەتی بەناو مۆدێرنی خۆیان و لە ڕەوتی «نەتەوەسازی»یان، چۆن گەلانی تریان بە هۆی جیاوازیی زمانی و ئایینی ئازارداوە و تووشی کۆشتوبڕ کردووەتەوە و لاپەڕەیەکی ڕەشیان بۆ نەتەوەکەیان تۆمار کردووە.

بە داخەوە ئەوەی کە ئەو نەتەوانە لە ژێر ناوی ناسیۆنالیسم و نەتەوایەتی بانگەشەیان بۆ کردووە؛ تەنیا جۆرێک لە فاشیسم بووە، چونکە بوونی خۆیان لە نەبوونی ئەوەی دیکەدا پێناسە کردووە. ئەوەی ناسیۆنالیسمی کوردی لە ناسیۆنالیسمی ئەوانی تر جیا دەکاتەوە، ئەوەیە کە کورد هیچکات بۆ شوناس و مانەوەی خۆی پەلاماری ئەوانی تری نەداوە؛ هەر بۆیە کاتێک نەتەوەکانی تر لێیان قەوماوە بە بێ دڵەڕاوکێ ڕوویان لە کوردستان کردووە و کوردستانیان وەک شوێنگەی ئارامی خۆیان زانیوە. هەموومان ڕووداوەکانی دوای هاتنی داعشمان بینیوە کە چۆن بە لێشاو هەموو نەتەوەکان بە زمان و ئایینی جیاوازەوە، ڕوویان لە کوردستان کرد و ئەم وڵاتە باوەشی گەرمی بۆ ئەوان کردەوە. ئێستا ئەم پرسیارە زەق دەبێتەوە کە کورد ئاوها لەگەڵ نەتەوەکانی تر هەڵسوکەوتی کردووە، دەبێ لەگەڵ ڕەنگینیی زمانی و ئایینیی نەتەوەکەی خۆی چۆن هەڵسوکەوت بکات؟

هەروەک پێشتر ئاماژە کرا، کوردستان لە بواری زاراوەیی و ئایینییەوە، لە نێوان چەندین ئایین، ئایینزا و زاراوەدا دابەش کراوە و هەر ناوچەیەک، بەهۆی زمان و ئایینەوە تایبەتمەندیی خۆی پێ بەخشراوە. هەرچەندە کوردستان لە بواری زمانی و ئایینی تا ڕادەیەک جیاوازیی پێوە دیارە بەڵام هەموو گەلی کورد لە ڕەوتی نەتەوایەتی و بزاڤی ڕزگاریخوازانەدا بە شێوەیەکی ڕێژەیی نرخی شوناسخوازیی خۆی داوە. هەبوونی ئایین و زاراوەی جیاواز لە کوردستان، پێویستیی پلۆرالیسمی زمانی و فەرهەنگی لەم وڵاتە زەق دەکاتەوە. دووپات کردنەوەی ئەزموونی وڵاتانی دراوسێ لە سازدانی سیاسەتی فەرهەنگی ونەتەوەیی لە بەڕێوەبردنی وڵات، بۆ کوردستان، هەڵەیەکی ڕووخێنەرە. خەڵکی کوردستان بە هەموو جیاوازییەکانەوە خۆیان لە چوارچێوەی یەک نەتەوەدا پێناسە دەکەن، بۆیە هەریەک لە زمان و ئایینەکان، کوردبوون وەک ماف ومەشرووعییەتێک بۆ مانەوەی فەرهەنگی خۆی دەزانێ. پلۆرالیسمی

فەرهەنگــی لە کوردســـتان، ڕێخۆشــکەرە بۆ بووژانــەوەی فەرهەنگی، زمانی وئایینی، بە بێ تێکچوونی کوللییەتی فەرهەنگی و نەتەوەیی. هەروەک لە باســی زمانی هاوبەشدا باس کرا، هەبوونی زمانێکی هاوبەش بۆ کوردســـتان لە پاڵ خوێندنی دەرەتانی خوێندن و پەروەردە بۆ زاراوەکانی تر، ئاستی تێگەیشتنی نەتەوەیی و حورمەتی شــارۆمەندی بەرزتــر دەکاتەوە. پلۆرالســـیمی فەرهەنگی لە کوردستان، زامنی ئاسایشــی نەتەوەیی دەبــێ، چونکە یەکێک لەو خاڵانەی کە ناحەزانی کورد و کوردســـتان هەمیشــە هەوڵیان بــۆ داوە، بە هۆیەوە درز و تەگەرە بــۆ یەکییەتیی کوردان ســاز بکەن، باســی چەنــد زاراوەیــی و چەنــد ئایینی لە کوردستان بووە. ئەگەر حیزبە سیاسییەکان و یان کۆڕ و کۆمەڵە ڕۆشنبیرییەکانی کوردستان، دان بە واقیعە جوگرافیاییەکانی کوردستان و یــەک لەوان، تێکەڵاویــی فەرهەنگیدا بنێن و بەرەبەرە باسی پلۆرالیسمی زمانی و فەرهەنگی لە کوردســـتان تیئۆریزە بکرێ؛ بە دڵنیاییەوە پیلانی ناحــەزان کە ماوەیەکە لــە ژێر ناوی جیاوازیی زمانی و ئایینی خەریکی دووبەرەکی گێڕان لەناو گەلی کورددان پووچەڵ دەکرێتەوە. ئاسایشــی نەتەوەیی، پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە مەشرووعییەتی دەســەڵاتەوە هەیە. ئەگەر دەســەڵاتێک لەنێو خەڵکی خۆیدا دانپێدانراو نەبێ و شارۆمەندانی ئەو وڵاتە هەست بە مافی شــارۆمەندی نەکەن، لە درێژخایەندا ئاسایشی نەتەوەیی لە ناوخۆدا تووشی هەڕەشە و مەترسی دەبێ. ئاسایشی نەتەوەیی لە کوردستان، بەندە بە پتەوکردنی ڕیزەکانی ناوخۆ. کوردســـتان بە هۆی هەڵکەوتەی جوگرافیایی خۆی، لەگەڵ مەترســیی دوژمنانی دەوروبــەری بەرەوروویە و لە ئەگەری ســەربەخۆیی و یان دەســەڵاتی ناوچەیــی لــە پارچەیەکیــدا؛ لــە دوژمنی و گەمــارۆی ناحــەزان بێبــەری نابــێ، بەڵام گرینگترین خاڵ بــۆ دەربازبوون و خۆڕاگری، پووچەڵکردنەوەی خاڵە لاوازە ناخۆییەکانە کە بە دڵنیاییەوە چەند زاراوەیی و چەند ئایینی، یەکێک لــە گرینگترینی ئــەو خاڵانەیە کە دەبێ بە پراکتیزەکردنی سیاسەتی پلۆرالیسمی فەرهەنگی، ئاسایشــی نەتەوەیی لە کوردستان بە شێوەیەکی بنەڕەتی مسۆگەر بکرێت.

ئاکام

بــە ئاوردانەوەیەک لەو باســانە کە وروژان و لــە وڵامدانەوە بە پرســیاری ســەرەکیی ئەم وتارەدا، بۆمان دەردەکەوێ کە پراکتیزە کردنی سیاســیەتی پلۆرالیســمی فەرهەنگی و زمانی لە کوردســتان، پێویســتییەکی هەنووکەییە و کەمتەرخەمی لەم بــوارەدا لە لایەن لایەنە پەیوەندیدارەکانەوە، لە درێژخایەندا بەرژەوەندی و ئاسایشی نەتەوەیی دەخاتە مەترسییەوە.

هــەروا کە پێشــتر ئاماژەمان پــێ دا، لە پێناو پراکتیزەکردنی سیاســیەتی پلۆرالیسمی فەرهەنگــی، هەبوونی زمانێکــی هاوبەش لە کوردستان پێویســتییەکی حاشــاهەڵنەگرە. هەبوونی زمانــی هاوبەش لە کوردســتان بە مانــای ســەروەری و فەخری شــێوە زمانێک بەســەر زمانەکانی تردا نییە؛ بەڵکوو مێژووی ئەدەبی کوردی ئەو ڕاستییەی سەلماندووە کە بەپێی بارودۆخی ســەردەم، هەرجارە یەکێک لە شــێوەزارەکانی زمانی کوردی وەک زمانی هاوبەش، لە لایەن بەشێکی بەرچاو لە خەڵکی کوردستانەوە کەڵکی لێ وەرگیراوە و لە ڕەوتی مێژوویی خۆیــدا خزمەتی پێ کراوە. بۆ وێنە ئەدەبــی هەورامی بۆماوەیەکــی دووروودرێژ، لە زۆربەی بەشــەکانی کوردســتانی باشــوور و ڕۆژهــەڵات، وەک ئەدەبی سەردەســت چاوی لێ کراوە و زۆرێک لە زانایانی کوردســتان، لە ڕێگــەی زمانی هەورامییــەوە، خزمەتی گەلی کوردیان کردووە.

هەبوونــی زمانــی هاوبــەش لە ئاســتی سەرانســەریی کورســتاندا، ئەگــەر بە مانای پەراوێز خســتن و لەناوبردنی شیوەزمانەکانی تــری کوردی بێــت، ئــەوە دووپاتکردنەوەی

پرۆژی سەقەتی «nation-state» لە ڕۆژهەڵاتی ناوراســت دەبــێ کــە لــە یەک ســەدەی ڕابــردوودا لــە وڵاتانی ناوچە بە شــێوەیەکی ناشــیانە پەیڕەوکــراوە. هەبوونــی دەرەتانی خوێنــدن بە زمانــی زگماکی لەپــاڵ زمانی هاوبــەش لــەو ناوچانەی کــە زمانێکی جگە لەزمانی هاوبەشــیان هەیە، نەتەنیا دەســتە واژەی قێزەونــی «تەمامییەتی ئەرزی» ناخاتە مەترســییەوە، بەڵکــوو هەســتی نەتەوایەتی لەئاســتی سەرانســەری وڵاتــدا زۆر بەهێزتر دەکات. کاتێک شــارۆمەندی وڵاتێک هەست بە بەرپرســیارێتی لە ئاست خاک و نیشتماندا دەکات کە هەموو مافە ئینسانییەکانی پارێزراو بن.

ئاسایشی نەتەوەیی لەهەر وڵاتێک کاتێک ســەقامگیر دەبێ کــە هەموو شــارۆمەندانی ئەو وڵاتە مافەکانیان پارێــزراو بێت. ئەمرۆکە ئەزموونی وڵاتانی نادیموکرات ئەو ڕاســتییەی سەلماندووە کە ئاسایشی نەتەوەیی، لە ڕێگای هێزی ســەختەوە دابین ناکرێ و سیاســەتی پەراوێزخستن و سەرکوت، نەتەنیا داوا ڕەواکان دانامرکێنێتەوە، بەڵکــوو داخوازە مەدنییەکان بەرەو ئاقارێکی ڕادیکاڵ و چاوڕواننەکراو دەبات. گەلی کورد، ســەرەڕای جیاوازی لە برێک لە تایبەتمەندییەکان وەک شــێوازی ئاخاوتن، بەڵام لــە بواری جوگرافیایی و ســەرزەمینی، مێژوویی، فەرهەنگــی و کۆمەڵایەتی، ئایین و بیر و باوەڕ و بیروەوەریی سیاســی و هەســتی نیشتمانی، بە یەک نەتەوە دەژمێردرێن و لەم ڕووەوە، هەرجۆرە هەوڵدانێک بۆ جیاوازیخستن لەناو نەتەوەی کــورد، هەنگاوی پێچەوانەیە و دژی هەموو ڕاستییە مێژووییەکانە. کورد نابێ بە هیچ شــێوازێک لە بەرانبەر جیاوازییەکان، لە ئەزموونی پڕ لە کێشەی وڵاتانی دەوروبەری خۆی، لە شێوازی حۆکمڕانی کەڵک وەربگرێت. کوردســتان بە هەمــوو ڕەنگەکانیەوە ڕەنگین و ڕازاوەیــە، بۆیە پراکتیزەکردنی سیاســەتی پلۆرالیســتی بۆ بەڕێوەبردنی حۆکمڕانیی وڵات لە هەموو بەشــەکان بە تایبەت بەشــی زمان وفەرهەنــگ، نەتەنیــا ئاسایشــی نەتەوەییی کوردســتان تووشی مەترســی نابێت، بەڵکوو هەمــوو خەڵکی وڵات بە هەســت و ئاوازێکی قووڵەوە پارێــزی ســەروەری و بەرژەوەندیی نیشتمانی دەبن.

سەرچاوەکان

- آشــوری، داریوش، (١٣٧٩)، دانشــنامه سیاسی، تهران، انتشارات مروارید.
- ئەیوب ڕۆســتەم، هەورامان لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی کلتوورییە، بەرگی یەکەم ودووەم، ٢٠١١، ســلێمانی، مەڵبەندی ڕۆشــنبیریی هەورامان.
- بیشــکچی، ئیســماعیل، کوردســتان کۆلۆنییەکــی نێودەوڵەتی، وەرگێر:حەمەڕەشید، ٢٠٠٢، سلێمانی.
- ترادگیل، پیتر، زبان شناســی اجتماعی، درآمدی بر زبان وجامعه، ترجمە: محمد طباطبایی، ١٣٧٦، تهران.
- حافظ نیا، محمدرضا، مفهوم وتعریف ملت، ١٣٨٨، جزوه کلاسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- حسینی، باباشیخ، هامشــی بردانش زبانشناسی، ١٣٨٠، سنندج، نشرژیار.
- حەمە خورشــید، فوئــاد، زمانی کــوردی ودیالێکتەکانی، ٢٠٠٨، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم.
- شاکەلی، فەرهاد، شیعری کلاسیک و نوێی کوردی، وەرگێر: جەلیل کەریمــی، ١٣٨٤، وەرزنامەی فەرهەنگی، ئەدەبــی، کۆمەڵایەتیی زرێبار، ساڵی نۆهەم، (٥٩، ٥٨).
- شــاکەلی، فەرهاد، زمانی کوردی لە ئاستانەی سەردەمێکی تازەدا، ٢٠١١، هەولێر، دەزگای چاپ و پەخشی ئاراس.
- شوانی، ڕەفێق، زمانەوانی، کۆمەڵێک وتار، ٢٠٠٩، هەولێر، دەزگای موکریانی.
- شوانی، ڕەفێق، زمانی کوردی و شوێنی لەناو زمانە کانی جیهاندا، هەولێر، ٢٠٠٨، دەزگای موکریانی.
- کاگڵ تۆفێق، قەیس، ئاسایشــی نەتەوەیی و پلانی زمان، ٢٠٠٧، دەزگای ئاراس
- گیدنز، آنتونی، (١٣٨٤). جامعه شناسی، ترجمە: منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- کریســتال، دیوید، انقلاب زبانی، ترجمە: شــهرام نقش تبریزی، ١٣٨٥، تهران، ققنوس
-هیوود، اندرو، (١٣٩٦)، سیاست، ترجمە: عبدالرحمان عالم، تهران، انتشارا ت نی.
- مجتهــدزاده ، پیــروز، جغرافیــای سیاســی وسیاســت جغرافیایی، ١٣٨١، تهران، سمت.
- Guibernau,Montserrat,(2004). Antony D,Smith on Nations and National Identity: a Critical assessment. Nation and Nationalism 10(1/2). 2004. 125-141.
-Glassner,martin,Faberer,chuak,(2004). political geography ,third edition.
- Glassner,martin. (1993). Political geography.
- Short Rennie ,John(1993). An introduction to political geography, second edition, Routledge.
- Lima Anderson and CarethStansfield, The future of Iraq,Dictatorship, Democracy,or Division?, 2004,Newyork,Palgrae macmilln.
- www. Britannica. com
www. merriam-webster. com

فێمێنیسم و سینەما

چەکۆ ڕۆژهەلاّت

ئامانجی فێمێنیستەکان لە سەرەتاوە ئەوە بوو کە شێوازی دەسەلاّت و پەیوەندییە دەروونی/ کۆمەلاّیەتییەکان کە ببوونە هۆی دروست بوونی کۆمەلّگایەکی باوکسالار ئاشکرا بکەن و ڕەخنەی لێ بگرن. لە کەنار ئەم هەلّوێستەشدا هەولّ بدەن بە دابین کردنی ئەندێشەی شیکاریی فیلم و نیگایەکی ڕەخنەگرانە، پەیوەندییە کۆمەلاّیەتییەکان کە لەسەر بنەمای ڕەگەزی پێکهاتوون، بگۆڕن و تێکی بدەن. چون بەو قەناعەتە گەیشتبوون کە پیشەی سینەما، تەواو لە دەست پیاواندایە و ئەندێشەی نێرینە تەواوی بەشەکانی بەرهەمهێنانی فیلمی بەدەستە.

بزووتنەوەکانی سەدەی بیستەم لە شۆڕشی یەکیەتیی سۆڤیەتەوە تا بزووتنەوەی کرێکاری و بزووتنەوەی خوێندکاری و شەپۆلی دووهەمی جوولانەوەی ژنان، هەموویان گرینگییەکی تایبەتیان بە سینەما داوە، لەبەر ئەوەی سینەما دیاردەیەکی گشتگیرو سەرنجراکێشە. ئەم تایبەتمەندییە بووەتە هۆی پەرەسەندنی بیر و هزری جیاواز لە ناو نووسەرانی بواری سینەمادا.

دوای بزووتنەوەی خوێندکاری-کرێکاریی مانگی مەی ١٩٦٨ لە فەرانسە، هێورهێور، شاهیدی دوورکەوتنەوەیەکی فکری لە مارکسیسم وەک تەنیا ڕێبازی دیاری ئەو قۆناغە دەبین. هەرچەند ئەم دوورکەوتنەوەیە بە واتای دابڕان لە سیاسەتەکانی مارکسیسم لە ناو ڕێکخراوە دژبەرەکانی دەسەڵات نەبوو بەڵکوو بەو واتایە بوو کە ویست لەسەر پرسە چینایەتییەکان کەمتر دەبێتەوە و خواست لەسەر کۆمەڵێک پرسی نوێ وەکوو کێشەی بنچینە، ڕەگەز و هەروەها پرسگەلی ڕەگەزی دەست پێ دەکات.

بێگومان لە حەفتاکانەوە تا ساڵانی نەوەدی زایینی، ئەتوانین بڵێین دەستپێک و گەرمەی فیکر و ئەندێشەی فێمێنیستەکان بووە. هەر لە ساڵانی حەفتاکاندا باس لەسەر فیلم و سینەما وەک دیاردەیەکی مۆدێرنی هاوچەرخ، ئەچێتە ناو ڕۆژەڤی ئەندێشمەندانی فێمێنیست.

ئامانجی فێمێنیستەکان لە سەرەتاوە ئەوە بوو کە شێوازی دەسەڵات و پەیوەندییە دەروونی/ کۆمەڵایەتییەکان کە ببوونە هۆی دروست بوونی کۆمەڵگایەکی باوکساڵار ئاشکرا بکەن و ڕەخنەی لێ بگرن. لە کەنار ئەم هەڵوێستەشدا هەوڵ بدەن بە دابین کردنی ئەندێشەی شیکاریی فیلم و نیگایەکی ڕەخنەگرانە، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە لەسەر بنەمای ڕەگەزی پێکهاتوون، بگۆڕن و تێکی بدەن. چون بەو قەناعەتە گەیشتبوون کە پیشەی سینەما، تەواو لە دەست پیاواندایە و ئەندێشەی نێرینە تەواوی بەشەکانی بەرهەمهێنانی فیلمی بەدەستە.

فێمێنیستە ڕەخنەگرەکان هەوڵیان ئەدا کە گرینگی بە گرفتگەلی وەک دەستدرێژیی سێکسی، سووئیستفادەی ڕەگەزی و مافی لەباربردنی منال، بدەن و بەردەوام بیخەنە ڕۆژەڤی باسەکانیانەوە.

فێمێنیسمی سینەمایی، هاوشێوەی ڕەوتی گشتیی فێمێنیسم، لەسەر بنەمای کۆمەڵێک نووسراوەی فیکریی فێمێنیسم وەکوو « ژوورێک بە دیمەنگەوە» لە نووسینی ویرجینیا وولف و هەروەها «ڕەگەزی دووهەم» لە نووسینی سیمین دوبوار دەست، پێ دەکات.

شەپۆلی فێمێنیستی بۆ خوێندنەوەی فیلم، یەکەم جار لە فێستیواڵی فیلمی ژنان لە نیویۆرک لە ساڵی ١٩٧٢ دەست پێ دەکات کە هاوکاتە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کۆمەڵێک کتێبی گشتپەسەندی فێمێنیستی لە سەرەتای حەفتاکاندا کە دیارترینیان بریتییە لە «لە ڕێزلێنانەوە بۆ دەستدرێژی: بۆچوونێک لەسەر ژنان لە فیلمدا» لە نووسینی مالی هاسکڵ.

مالی هاسکڵ، لەم کتێبەدا باس لەسەر مێژووی ژنان لە ناو سینەمادا دەکات. هاسکڵ باوەڕی وایە ئەو وێنە و ئیماژەی کە لە ژنان لە بەشێکی زۆر لە فیلمەکاندا نیشان دەدرێت، زۆر جار ئاستی کەسایەتیی ژنانی ناو فیلمەکان ڕادەگرن. ژنانی ناو فیلمەکان ئەبنە دایکانێک کە بۆ منداڵەکانیان و خێزانەکەیان لەخۆبردووییەکی فیداکارانە نیشان دەدەن یان ژنانێکن کە عاشقانە بۆ ئاسایش و خۆشگوزەرانیی بنەماڵەکانیان هەوڵ دەدەن یان ژنانێکن کە بەس بۆ ڕوخسار و ئەندامی سێکسییان کەڵکیان

لێ وەردەگیرێت. هاسڵ باوەڕی وایە کە ئەم دووپات و چەندپات بوونەوەیە بە شێوەیەکی سیستەماتیکە بۆ ئەوەی ژن لەو چوارچێوەیەدا ڕابگرن و وێنەیەکی ڕۆتین و هەمیشەییان لێ دروست کەن.

هاسڵ لە درێژەدا باس لەوە دەکات کە دوای سالانێک، وێنەی ناواقیعیی سینەما لە ژنان، وای کرد کە کۆمەڵێک ژنی سینەماگەر پێبگەن کە لە حەقیقەتدا ئەوان بە دروستکردنی وێنەیەکی واقیعی لە خۆیان، ئەم کەمتەرخەمییە قەرەبوو بکەنەوە و ئەو بەشە نادیارەی کە سالانێک بە هۆی سینەمای ویستێرنەوە بەردەوام بێ ڕێزی و توندوتیژی بەرانبەر بە کەسایەتیی ژنان دەکرا، بە بەرهەمهێنانی فیلمەکانی خۆیان نیشانی بینەری بدەن.

لۆرا مالووی یەکێک لە کەسایەتییە گرینگەکانی ڕەخنەگری فێمێنیستیی فیلمە کە لە ساڵی ١٩٧٣ی زایینی وتارێک بە ناونیشانی «چێژی بینین و سینەمای چیرۆکی» بڵاو دەکاتەوە. مالووی لەم وتارەدا بە ئیلهام وەرگرتن لە بۆچوونەکانی لاکان و فرۆید هەروەها بابەتی هێماناسینی کریستییەن مێتز، دەست دەکات بە لێکۆڵینەوە لەسەر سینەمای هالیوودی ئەمریکا و بە تایبەت دەرهێنەری بەناوبانگ ئالفرێد هیچکاک.

مالووی لە پەیوەندی لەگەڵ چۆنیەتیی دروست بوونی چێژی بینین لە سینەمادا دەنوسێت: لەسەر بنەمایەکی ژیرانە و لێزانانە و ڕەزامەندانە چێژی بینین وەدی هاتووە. پیشەی سینەما بۆ بەدەستهێنانی داهاتوو و گەڕانەوەی ئەو پارە زۆرەی کە سەرفی فیلمەکانی دەکات، هەوڵ ئەدات شێوازێکی ئێرۆتیک و سێکسی لە ڕوانگەی سیستەمێکی پیاوسالارانەوە لە بەرهەمەکاندا دابین بکات.

مالووی بە خستنە ژێر پرسیاری بابەتێکی گرینگ لەسەر سوڵتەی نیگای واقماو (نگاه خیره/ gaze)ی، پیاوان بۆ پەردەی سینەما دەڵێت: لە جیهانێکدا کە لەسەر بنەمای نایەکسانیی ڕەگەزییە، چێژ لە بینین بە دوو بەشی کارا و چالاک/ پیاو، ناکارا و خەساو/ژن دابەش بووە.

> فێمێنیسمی سینەمایی، هاوشێوەی ڕەوتی گشتیی فێمێنیسم، لەسەر بنەمای کۆمەڵێک نووسراوەی فیکریی فێمێنیسم وەکوو « ژوورێک بە دیمەنگەوە» لە نووسینی ویرجینیا وولف و هەروەها «ڕەگەزی دووهەم» لە نووسینی سیمین دوبوار دەست، پێ دەکات

بە شێوەی نەریتی، نمایشی ژن لە دوو ئاستدا ئەتوانێت کاریگەریی هەبێت. یەکەم بە واتای بنەماگەلی ئێرۆتیک بۆ کەسایەتیی ناو چیرۆکەکە و ململانێی ناو چیرۆک و دووهەم بە واتای بنەماگەلی ئێرۆتیک بۆ بینەری ناو هۆڵی سینەما . ئەم دوو جۆر بینینە چ لە ناو فیلمەکەدا و چ لە دەرەوەی فیلمەکە، بە نیسبەت کەسایەتیی ژنەوە دێتە ئاراوە.

مالووی لە وتارەکەی خۆیدا باس لە سێ ئاستی نیگای واقماو(نگاه خیره) بە سەر پەردەی سینەمادا دەکات، کە بە ئامرازی کامێرا، کەسایەتییەکانی ناو فیلمەکە و بینەران لە ناو هۆڵی سینەمادا، پێکدێت. ئەو نیگایانەی کە شوناسی کەسایەتیی ژنی ناو فیلمەکە دابین ئەکەن و ئەو دەخەنە بەر چاوی بینەر.

لە ڕابردوودا چوارچێوەی ڕەخنەی فێمێنیستی لەسەر شرۆڤەی فیلمەکاندا تەرکیزی دەکرد بەڵام ئێستاکە ڕەخنە و شیکاریی فێمێنیستی بە کەڵک وەرگرتن لە بیرمەندانی وەکو مالووی، مێری ئان دوان، باربارا کرید و کارۆل کلاور، باڵی بەسەر تەواوی جومگەکانی مۆلتی مێدیا

و سۆشـــیال میدیا پڕبینەرەکانــدا گرتووە. بەشێکی نوێ لە خوێندنەوەی فێمێنیستیی فیلم، تەرکیزی لەســەر مێژووی فیلمسازە ژنەکانــە و لە کەناریدا دەســت ئەکەن بە ناسینی ژنانێک کە لە پشتی کامێران و لە بەشە جیاجیاکانی پیشەی سینەمادا، وەکوو بەشـــی دەرهێنان، نووسین و بەرهەمهێنان و ... کار دەکــەن. هەروەها ژنانێــک کە لە ستۆدیۆ فیلمسازییە شەخسییەکانی خۆیاندا چالاکن.

فێمێنیســـتەکان لە ســەر ســینەما و فیلمســـازی هەڵوێســت و چالاکییــان بە دوو شـــێوە بەردەوام بـــوو. یەکەم: پەرەیان بە ڕەخنەی فێمێنیســـتی لەســـەر فیلم دا و وەک شـــێوازێکی بەرچاو لـــە ناو ڕەخنە سینەماییەکاندا جێگیریان کرد.

دووهەم: یارمەتیی کۆمەڵێک فیلمسازیان دا، بەتایبەت ژنانێکی فیلمساز وەکوو شانتاڵ ئاکرمــەن، ئەنیس واردا، جیـــن کەمپیون، میرا نایێر و ... و چەندین فێستیواڵی فیلمی تایبەت بە ژنان، دەستیان بە چالاکی کرد.

پســـپۆڕانی ڕەخنــەی فێمێنیســـتیی فیلم، باوەڕیـــان وایە کـــە نابێت ڕەخنەی فێمێنیســـتی لە فیلمەکان، تەنیا لەســـەر پرســـی ڕەگەز بێت، بەڵکوو ئەبێت لەســـەر بابەتی ئینتەرسکشنالیتییەکانی دیکە وەک چینـــەکان، بنچینە، مەزهەبە شـــاراوەکان، ڕەشپێســـتەکان بێـــت و هەروەها لەســـەر دژایەتیی ئیمپریالیسم تەرکیز بکات.

ئـــەم ڕەخنەگرانـــە پێداگری لەســـەر یەکســـانیی ڕەگەزی و هەروەها جیاوەزییە ڕەگەزییەکان و ســـەرنجدان بە بایەخەکانی فێمێنیســـتی بەتایبەت لابردنی هەر شێوە ژێردەستە بوونی ژنان لە سینەمادا دەکەن. ئـــەوان باوەڕیان وایە ئیتـــر نابێت چیدیکە کاراکتـــەری ژنان لـــە فیلمەکانـــدا، تەنیا ببێت بە کەســـایەتیی فێلباز و شـــەهوەتی وعیشوەگەر (Femme Fatal)

دواتر کەسایەتییەکی دیکەی فێمێنیست بە ناوی ئانا فیوۆرلۆهم، لە لێکۆڵینەوەکانیدا لەســـەر شـــیکاریی فێمێنیســـتیی فیلم، باس لەســـەر ئـــەوە دەکات کـــە لە فیلمی فێمێنیســـتیدا دەبێت تـــەواوی چوارچێوە و بنەماکانـــی کە پێشـــووتر لە ســـینەما و فیلمســـازیدا ئەزموون کراون، وەلا بنرێن و بچنە ژێر پرســـیار و ململانێـــی بابەتی. بە باوەڕی فیوۆرلۆهم، فیلمە فێمێنیستییەکان ئەبێت لەســـەر بنچینە پەراوێزخراوەکان و چینەهەژارەکان، هاوڕەگەزخوازان و خواستە ڕەگەزییە جیاوازەکان بن.

هەروەها فیلمە فێمێنیسییەکان دەبێت پێداگری بکەن و ڕەخنـــە لە جومگەکانی دەسەڵات و قەوارە سیاســـییە ناڕوونەکان بگـــرن و ئەو کەســـانەی کـــە ئەیانهەوێت فیلمی فێمێنیســـتی دروست بکەن، نابێت بۆخۆیان ئەندامی یان بەشـــداری دەسەڵات بن و لە هەموو کاتـــدا ئەبێت خۆیان دوور ڕاگرن.

فیلمێکی فێمینســـتی، پێویست ناکات حەتمەن ژنـــان بەرهەمی بێنـــن؛ گرینگ ئەوەیە بابەت و ناوەڕۆکی چیرۆکی فیلمەکە، باس لە پرسە فێمێنیستییەکان بکات.

کۆمەڵێک فیلمـــی گرینگی مێژووی سینەمای فێمێنیستی

۱ خۆێـــی زەوی - لە دەرهێنانی هێربێرت بیبێرمەن ۱۹۵۴
۲ من تۆ ئەو ئەو - شانتاڵ ئاکرمەن ۱۹۷۴
۳ جولیا - فرێد زینەمان ۱۹۷۴
۴ ماڵ بە کۆڵدا - ئانیس واردا ۱۹۸۵
۵ تلما و لوییز- ڕیدلی ئیسکات ۱۹۹۰
۶ پیانۆ - جین کەمپیۆن ۱۹۹۳
۷ وێنـــەی یەک خاتوون - جین کەمپیۆن ۱۹۹۶
۸ گوم بوو لە ناو وەرگێراندا - سوفیا کاپۆلا ۲۰۰۳

”شیکاری“

فێمینیزم، ژن، نەتەوەخوازی، کۆمەڵگا: دەربازبوونی کۆمەڵگایەکی بندەست

ڕووناهی ڕۆژهەڵات

”

ڕوانگەی فێمێنیستی لە کۆمەڵگایەکی بندەستدا چۆن خۆی دەبینێتەوە؟ دەرخستن و لێکدانەوەی پەیوەندیی نێوان ژن و چین و نەتەوە و ژینگە ئامانجی ئەم وتارەیە. ڕەوت و ڕێبازە سیاسییەکانی کوردستان بەگشتی خاڵێک یان چەند خاڵیان لەبەرچاو نەگرتووە. پێویستە لە داڕشتنەوەی ستراتێژیی چالاکیی لایەنە سیاسی و ڕەوتە کۆمەڵایەتییەکاندا، ئەم خاڵگەلە و پەیوەندیی نێوانیان وەکوو بنەما هەژمار بکرێن.

“

پێشەکی

بندەست بوون ئەو دۆخەیە کە هیچکام لەو ڕەوت و ڕێبازە سیاسییانە وا بۆ کۆمەڵگای بندەست خەبات دەکەن، نکۆڵیی لێ ناکەن. تەنانەت ئەگەر بە هەڵەشدا چووبێتن. نارۆونیی ئیدیۆلۆژییە جیاوازەکان کە لە نارۆونیی چەمک و پێوەر و ئاراستەکانیانەوە دێت، بە ئێستەیشەوە لە سەرهەڵدانی ڕەوتی ڕزگاریخوازیی گشتگیر بۆ ڕزگاریی کوردستان، ڕێگر بووە. کە دەڵێین کوردستان، ئەو لایەنانەی خۆیان بە مافخوازی ڕەگەزی و چینی هەژار و ژینگە و... دەزانن، بەرهەڵستی وشەی کوردستان دەبنەوە. ئەگەر بە پێوەری زانست و ڕاست بینین و بنەماکانی بە سیستەمبوون لە بابەتەکە بڕوانین، هەڵوێستەی ئەوان لە ڕاستییەکانی کۆمەڵگای کوردستانەوە سەرچاوە دەگرێت. بەڵام چۆنیەتیی ئەم پەیوەندییە، شێوەی وێنا کردنی کوردستان لای ئەوان دیاری دەکات. لایەنی دەروونی و زەینیی هەڵوێستەکەیان ژێرخانی ئاراستەی سیاسی – کۆمەڵایەتیی ئەو لایەنانەیە. لەم وتارەدا هەوڵ ئەدەم نەشتەری ڕەخنە بۆ هەموو ڕەوت و ڕێبازە سیاسییەکانی کوردستان بخەمەگەڕ. سەرەتا ڕەوتە نەتەوەخوازەکان و پاشان خوێندنەوەی چەپی جیهان سێیەمی و فێمێنیزم و ... لە کۆتاییدا ڕوونکردنەوەی پەیوەندیی ڕاستەقینەی ڕەهەندەکانی کۆمەڵگای کوردستان لە ڕێگای ڕزگاریدا دەخەمە بەر باس. وتارەکە بۆیە ئەو سەردێڕەی هەیە کە ژن ڕەهەندێکی گرنگی هەموویانە و بەشێک لە دژایەتیی ڕەوتە جیاواز/ دژبەرەکان، بۆ شێوەڕوانینیان بۆ ژن دەگەڕێتەوە.

ڕەوتی نەتەوەخواز و ژن: دینامیسمی کۆمەڵگای کورستان بە پێی شەپۆلی نەتەوەخوازی نەگۆڕدرا. بەڵام دە ستەبژێرە نەتەوەخوازەکان، سۆزدارانە ویستیان وێنایەک لە کۆمەڵگای کوردستان نیشان بدەن کە تەنانەت لە پێش مۆدێرنیشەوە مافی ژن لەم کۆمەڵگایەدا شەرعییەتی پێ دراوە و ژن دەورێکی بەرچاوی لە بەڕێوەبردنی کۆمەڵگادا هەبووە. لە ڕاستیدا بێجگە لە ئەو دەستەبژێرانەی کە لە ئورووپا لەگەڵ نەتەوەخوازیدا ئاشنا بوون، درێژەی ئەو ڕەوتە لە ژێر کاریگەریی ناسیۆنالیزمی ساختەکاری تورک و عەجەمدا بووە. ناسیۆنالیزمی تورک و عەجەم بۆ سەلماندنی ڕەوابوونی خۆیان بە تەتەوەی خۆیان و خۆسەپاندنیان بە سەر نەتەوە ژێردەستەکاندا کە بە دەستێوەردانی زلهێزان و نەزانکاریی خودی ئەو نەتەوەگەلەوە بە سەریاندا زاڵ ببوون، چاخی زێرینی پێشمێژوویان بە دزی و ساختەکاری ساز کرد. لەو چاخەدا مافی مرۆڤ، مافی ژن، مافی هەژاران پارێزراو بوو. لە گۆڕینی دەقی نووسراوەی کوورشی هەخامەنشیدا کە حکوومەتی پەهلەوی کردی، بە ڕوونی دەردەکەوێت. نەتەوەخوازیی کرچوکاڵی کورد هەوڵیدا وێنایەک لە کۆمەڵگای پێشمۆدێرنی کوردستان نیشان بدات. ئەمە لە کاتێکدایە کە نەتەوە سەردەستەکان و نەتەوەی کورد بە ئێستەیشەوە کۆمەڵگایەکی پێشمۆدێرنیان هەیە. ئەگەر ئاراستەی نەتەوەخوازی هاوکات لەگەڵ گۆڕینی کۆمەڵگادا نەبێت، بەرهەمەکەی دەبێتە بەرنامەیەکی ناتەواو کە ئەگەر کوردستانیشی پێ ڕزگار بکرێت، خەسار و گەندەڵیی لێ دەکەوێتەوە. باشووری کوردستان تا ئێستە نەیتوانیوە دەوڵەت دەستەبەر بکات، لەبەر ئەوەی کۆمەڵگاکەی خێڵەکی و پێشمۆدێرنە. زەینی داخراو بۆ بگۆڕبووونی سیستەم مل نادات.

کاراکتێری پێشمەرگە، وێرای پیرۆزبوونی، کاراکتێرێکی پیاوانەیە کە لە ڕاستیدا ڕەنگدانەوەی ڕوانگەی پیاومەزنیی کۆمەڵگایە. فێمێنیستەکان بەرهەڵست دەبنەوە کە ڕەوتی ناسیۆنالیستی، ژن کەڵکاژۆ دەکات و پاش سەرکەوتن دەیانباتەوە ناو چێشتخانەی ماڵان. لە ڕاستیدا خودی فێمێنیستەکانیش لە وێناکردنی کاراکتێری ژنی ڕزگاریخوازدا کۆڵن. واتادار کردن و وێنا کردنی هەر دیاردەیەک پێویستە لە ئاستی مەعریفەناسیدا شی بکرێتەوە. نە ناسیۆناڵیزم، نە فێمێنیزم لە کوردستاندا تا ئاستی مەعریفە قووڵ نەبوونەتەوە. مەعریفە قووڵتر لە تیۆرییە، بەڵام کورد لە نەتەوەخوازی و مافی ژندا، بیردۆزەی بە ناتەواوی وەرگرتووە و هەوڵ دەدات کۆمەڵگای کوردستان بەو ئاقارەدا ببات. وەک دیوومانە، ئاکامی ئەم پرۆسەیە تێکشکانە.

چەپی جیهان سێیەمی و ژن: مەبەست لە چەپی جیهان سێیەمی، خوێندنەوەیەکی نەخوێندەوارانەیە لە مارکسیزم و وەچەکانی. لەو وڵاتانەدا کە ئاخێزگەی بیری چەپ بوون یان هێزی چەپ دەسەڵاتی گرتەدەست، لە

ئاکامدا چوونەوە خزمەت بەرژەوەندیی نەتەوەیی یان یەکە سیاسییەکەیان. بەڵام چەپی جیهان سێیەمی لە کوردستاندا نەک بەرژەوەندیی یەکەی کوردستانی لەبەر چاو نەگرت، تەنانەت هەر هەوڵێکیان لەو پێناوەدا بە کۆنەپەرەستی هەژمار دەکرد. ژن بەپێی وێنای وەرگیراو لە ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتەوە هاتە ناو جەرگەی خەباتەوە. سەرەڕای ئەوەی ڕچە شکاندن بۆ چالاک کردنەوەی ژنان خاڵێکی پرشنگدارە کە جووڵەی خستە ناو کۆمەڵگاوە. بەڵام لەبەر ئەوەی کە چەپ لە خۆیدا لە وێنا کردنی ژن کۆڵ بوو و چەپی هاوردەی کوردستانیش بە ناتەواوی بیروهزری چەپی وەرگرتبوو، نەیتوانی ژن، وەکوو نیوەی کۆمەڵگا لە پێکهاتەی خەباتدا جومگەبەندی بکات.

چەپی بێ بنەما و ژن: چەپی بێ بنەما سەرەتا بەشێک بوو لە چەپی جیهان سێیەمی. چەپی جیهان سێیەمی لە باری ئاکار و ڕەوشتەوە هەم لە بنەماکانی مارکسیزم دانەبڕابوو، هەم پەیوەندیی خۆی لەگەڵ کۆمەڵگای کوردستاندا نەپچڕاندبوو. بەڵام چەپی بێ بنەما سەرەتا ویستی ببێتە پێشەنگی خەبات بۆ دەستەبەر کردنی مافی خەڵکی کوردستان بە میتۆدی چەپ و هێزی نەتەوەخواز- چەپی چوار پارچەی کوردستانی لە خۆی کۆ کردەوە. نەتەوەخوازییەکی ناتەواو و چەپێکی ناتەواو. وەرچەرخان لە ئامانج و ستراتێژی و پێکهاتەکەیدا ڕووی دا و بوو بە ڕەوتێکی دژە نەتەوە و نیۆلیبراڵ. لە ڕاستیدا پێکهاتەی ئەم لایەنە بێ بنەما خێڵەکییە و سەرەتا هەوڵی دا هێز و خەبات پاوان بکات. بەڵام لە بیر و هزردا سەقەت بوو. هەر بۆیە لە ئایین، نەتەوە، کەلێنە کۆمەڵایەتی و زمانی و ئایینییەکانی ناوخۆی کوردستان بۆ دەستەبەر کردنی قووڵایی کۆمەڵایەتی بۆ خۆی کەڵکی نارەوای وەرگرت. ئامرازی بۆ ئەم کارە، دەروون و کەسایەتیی تاکی کوردە کە بریتییە لە پاڵەوانەتی و کارەسات و دژکردەوەی پاڵەوانەتییە بۆ کارەسات.

ژن لەم پێکهاتەیەدا کاراکتێرێکی تایبەتی بە خۆیەوە دیت. بوو بە هاوسەرۆک، بەشدار لە دەنگ و چالاکیی کۆمەڵایەتی و سیاسی و چەکداری. هەمووان لە میدیاکاندا وێنەی گەریلایەکی ژن یان شەڕوانێکی ژنمان بینیوە کە زۆر جوانە، پەلکەشۆڕ و.... جێی ئاماژەیە هەندێ لایەن هەوڵیان داوە و دەیدەن کە وەها کاراکتێرێک لە ژن بدەن بە دەستەوە کە تێیدا سەرنەکەوتوون. ئەم وێنا کردنە لە ژن، وێنا کردنێکی میدیاییە. کە دەچێتە بنج و بناوانی ڕەوتی نەتەوەیی یان چەپی ناتەواو یان چەپی بێ بنەما، دەردەکەوێ هیچیان لە زەین و کەسایەتیی ژنی کورد تێنەگەیشتوون. هەر بۆیە لە پێکهاتەی ناتەواوی ئیدیۆلۆژییاندا وێنای ناڕوونی ژن دەبێتە بەئامراز کردنی ژن. میدیا و بازاڕ وێنای ناڕوونی ژن لەم ڕەوتگەلەدا دەکاتە بابەتێک بۆ سەرنجڕاکێشانی جەماوەر.

فێمێنیزم و ژنی کورد: بەشێک لە فێمێنیستەکان خۆیان لە ڕێبازەکانی پێشتر وتراودا دەبیننەوە. بەڵام بەشێکی تر تەنیا داکۆکی لە مافی ژن لە کۆمەڵگادا دەکەن و هەوڵ بۆ هەر گۆڕانێکی سیاسی- کۆمەڵایەتی لە پێناو دەستەبەر کردنی مافی ژندا لێکدەدەنەوە. بابەتی ژن و مافخوازی بۆ ژن، وەکوو هەر دیاردەیەکی تر لە بنەمای ئێپیستمۆلۆژییەوە دەست پێ دەکات. فێمێنیزمی کوردستانی لە بەرهەم هێنانی مەعریفەی خۆماڵیدا نەیتوانیوە هەنگاوێک هەڵبهێنێت. دوو مەترسی لە ڕێی فێمێنیستە کوردەکاندایە. یەکەم گوتارەکەیان بکەوێتە ژێر سێبەری ڕێبازە پێشتر وتراوەکانەوە، دووەم ببن بە ئامرازی فێمێنیزمی داگیرکەر. داگیرکەرانی کوردستان هەوڵ دەدەن سەردەست بوونی خۆیان بە توندوتیژیی ڕووت و گوتار و ئیدیۆلۆژیی ناتەواوەوە درێژە پێ بدەن. توندوتیژیی ڕووت تەنیا لە هەمبەر ڕەوتی نەتەوەییدا بە کار دەبەن، بەڵام ڕێگە بەو ڕەوت و ڕێبازانە دەدەن کە، سەرەڕای ئەوەی بۆ وێنە کۆماری ئیسلامییان قەبووڵ نەبێت بەڵام لە دژی ڕەوتی نەتەوەییی کوردستان هەڵوێست دەگرن یان ئاستی داخوازییەکان دادەبەزێنن، لە کوردستاندا ئازادانە چالاکییان هەبێت. فێمێنیستی کۆمەڵگای داگیرکەر، ڕووکەشێکی بێ ناوەڕۆکە و بێجگە لە هەندێ هەڵسوکەوت و دروشمی بریقەدار هیچی تر نییە. ڕاستە ناوەڕۆکی نییە، بەڵام فۆرمی هەیە، ئەویش یەکەی سیاسیی داگیرکەرە. فێمێنیزمێک کە بنەمای مەعریفیی نییە و بەو هۆیەوە خۆی لە سیاسەتی کوردستانی –با هەڵەش بێت– نادات، بۆ هەندێ چالاکی ڕێگەی پێ دەدرێت کە سەرچەشنەکەی لە ناوەندی داگیرکەرەوە دێت. بەم

پێیــە مافی ژنی کورد لە کورد بوون و سیاســی بوون داده‌ماڵێ و دەیکات بە بەشــێک لــە ڕێبازێکی ناتەواو کە تەنیا کەڵکی، شــەرعییەت دان بە یەکەی سیاسیی داگیرکــەرە. دواهاتــی وەهــا ڕەوتێک بۆ کوردســتان مەترسیدارە. لێرەدا خەساری گشت ئیدیۆلۆژییەکان لە فێمێنیزمیشــدا دەردەکەوێ کە سووژەی نائاگای کورد دەبێت بە سووژەی نائاگای ئاپاراتووسی داگیرکەر.

شیکاری

ئــەوەی کــە ژن لە ڕێبــازە نەتەوەیــی/ نانەتەوەیی/ دژنەتەوەییەکانــدا لــە کوردســتان بــە ڕاســتی دەرنەکەوتــووە بۆ چەند هۆکار و کارلێکیی وان پێکەوە دەگەڕێتەوە.

یەکەم؛ وێنا نەکردن و چەمکمەند نەکردنی ژنی کوردە.

واتە ژنی کورد لە بەســتێنی دینامیسمی کۆمەڵایەتی – ئابووریی کورســتاندا چ جێگــە و پێگەیەکی هەبووە و هەنووکــە لــە چ دۆخێکدایە. ئــەم خوێندنەوەیە بە میتۆدۆلۆژیی زانســتە مرۆییەکان مســۆگەر دەبێت، نەک بە خوێندنەوەی ناتەواوی ئیدیۆلۆژییە ناتەواوەکان. هەڵبــەت وەکــوو هەر هەوڵێکــی زانســتی دەتوانین پەنجەمــۆری سیاســەتی تێدا ببینین، بــەڵام هەوڵی زانستی لە سەر بنەمای زانستی پێکدێت، بە پێچەوانەوە هەوڵــی ئیدیۆلۆژییانە پاســاودەری ئیدیۆلۆژییە. چەپی یونیڤێرســاڵ کە چەپــی جیهان ســێیەمی، ماکێتی ناتەواوی ئەوە، لە دەروونزانیی مرۆڤ تێنەگەیشــتووە. وەکوو ئایینییەکی باوەڕدار، بە دەقە پیرۆزەکانی چەپی جیهانییەوە چەســپاوە و نکۆڵی لە زانســت دەکات – تووشــی وەهمی ماتریالیست بوونیش هاتوون -. چەپی جیهان ســێیەمی لە کوردســتان کە لێکدراوی چەپی جیهانــی و چەپــی یەکــەی سیاســیی داگیرکەرانی کوردستانە، نە ڕەهەندی زانستیی هەیە نە ئاخێزگەکەی کوردســتانە. وەها ڕێبازێک کە لە واتــا کردنی خۆیدا کۆڵە، بەم شــێوەیە ناتوانێ میتۆدی خەبات بۆ ڕزگاری دابڕێژێــت، ژن واتــا بکات و لــە ڕیزەکانــی خەباتدا جێگیــری بکات. چەپــی بێ بنەما، وێڕای خەســاری چەپی جیهان ســێیەمی، ئاڵۆزیی ئیدیۆلۆژییشــی لێ کەوتووەتەوە. پێکهاتەی ستالینیستی، لایەنی ئابووری – کۆمەڵایەتیی نیۆلیبراڵ، سەقامگیرکەری ئەو سنوورانەی کوردستانیان پارچەپارچە کردووە، ستراتێژیی خێڵەکی لە هەمبەر لایەنەکانی تردا، هەوڵ بۆ یەکدەست کردنی کۆمەڵگای کوردســتان بەو کاراکتێرەی کە ئیدیۆلۆژییە ئاڵۆزەکەی باســی دەکات. بە پێی ئــەم خاڵانە لەگەڵ ڕەوتێکــدا ڕووبەڕووین کە نازانســتی، ســۆزدار، تاک پەرەست (ئەم دوو خاڵە لە ڕەوتەکانی تریشدا بەرچاوە)، بێباوەڕ بە یەکەی کوردســتانە. ســا وێنــا کردنی ژنی کــورد لەم ئاڵۆزییەدا ناگونجێ. ئەوەش وا لە میدیاکاندا دەبینرێت، ڕواڵەتێکە لە ســووژەیی ژنان. بۆ ئەوەی کە خۆیــان لە وێنا کردنی خۆیاندا بەشــدار نەبوونە و لەو سیســتەمەدا دەستیان بە دەســەڵاتی بڕیاردان ناگات. ڕەوتی نەتەوییش نەیتوانیــوە خۆی لە وێنای نەریتیی ژن دەربــاز بکات و هەندێ جــار هەوڵی داوە ڕواڵەتی مۆدێرنــی پێ بــدات. زانســتی بوون، هــەوڵ دەدات ئیدیۆلۆژییەکانیش لەبەر چاو بگرێت، بەڵام پاشەکشە لە میتۆدی زانستی ناکات و لەوە ئاگادارە کە خوێندنەوەی دەروونناسی و کۆمەڵناســیی ژن و چەمکمەند کردنی بابەتەکــە، درێژخایەنە و جومگەمەند کردنی ژنی کورد لە کۆمەڵگایەکی مۆدێرندا درێژخایەنترە.

دووەم؛ وێنا نەکردنی کوردســتان وەکوو یەکەی مەودای خەبات.

هەڵەی ســتراتێژیی ڕەوتــە چالاکەکانی کوردســتان بەگشــتی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سیســتەمی هزر و چالاکییان یان ناوچەیی یان یونیڤێرساڵ یان ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســت یان یەکەی داگیرکەر بووە. تا ئەو ســنوورە هزری – کۆمەڵایەتی – سیاسییە ڕوون نەبێتەوە، وێنا کردن و دەسنیشــان کردنی جێگە و پێگەی ژنی کورد مسۆگەر نابێت.

زانســتی بــوون و دەسنیشــان کردنــی یەکەی کوردســتان بۆ وێنــا و واتا کردنی لایەنە سیاســی و کۆمەڵایەتییەکان بەگشــتی و ژن بەتایبەتی، بەستێنی لێک تێگەیشــتنی لایەنەکان دابین دەکات. گرنگە ژن بــۆ خوێندنەوەی خۆی پێشــەنگ بێت و بە لەبەر چاو گرتنی دوو خاڵی پێشــتر وتراو مەعریفەی فێمێنیزمی کوردستانی دابمەزرێنێت.

خەسارناسیی فێمێنیزم و میکانیزمەکانی چارەسەری

سەربەست ڕۆژهەلات

”

پێویستە بیرۆکەی پێکهێنانی ڕەوتێکی نوێ بە پێکهاتەیەکی سەردەمیانەوە بهێنینە ئاراوە و لێرەدا بیورووژێنین. چەمکگەلی وەک کاپیتالیزم، جیهانیبوون، ژینگەپارێزی و هتد، ڕەوتگەلی فێمێنیستییان لە جیهاندا تووشی تەنگەژە و ئاستەنگ کردووەتەوە، هەر بۆیە لە کوردستان کە نە دەسەڵاتێکی کوردی هەیە و نە بزاڤێکی سەربەخۆی ژنانە، دەبینین کێشەکانی ئەوەندە زەق و بەرچاو و سەریەک کەوتوون کە باسکردن لەو باسە هەم بوێریی دەوێ و هەم هزر و بیرێکی سەردەمیانە.

“

فێمێنیـــزم وەک فەلســـەفەیەکی ژنانە بە شـــێوەی فرەڕەهەند ئاوڕ لە هەموو لایەنە دەروونی، جەستەیی، حقووقی، فەرهەنگی و هتـــدی ژنان ئەداتەوە و لـــەو ڕوانگە و ڕێبازە فەلسەفی و هزرییەوە تویکاریی ئەو پرسە ئەکات. هەرچەند ڕێبازە جیاوازەکانی فێمێنیزم پێکـــەوە ناکۆک و تەنانەت زۆر جار دژ بـــە یەکن، بەڵام هـــەر هەمووی لە هەوڵی چارەســـەرکردنی پرسی ژن لە بواری خۆیدان. ئەو ڕەوتە فێمێنیســـتیانە لـــە چوارچێـــوەی بزاڤێکی گـــەورەدا بە نـــاوی فێمێنیزم لـــە کێبەرکێی زیندوو و بەردەوامـــدا ئەژین. ڕێبـــازە جیاوازەکانی دنیـــای فێمێنیـــزم بەهـــۆی کێبەرکێی تەندروست و چالاکیی بەردەوام، گیانێکی زیندوویان بە بزاڤی فێمێنیزم بەخشـــیوە. لـــە کۆمەڵـــگای ڕۆژهەڵاتیـــدا بەهـــۆی چەقبەستوویی چەمکە سیاسی، کلتووری و تەنانـــەت ڕۆحیاتەکانـــی زاڵ بەســـەر کۆمەڵگادا، هیچ ڕەوتێکی نوێخواز ناتوانێ پێکهاتەشکێنی بکات و خۆی بچەسپێنێ. فێمێنیـــزم وەک بیرۆکە و بزووتنەوەیەکی بەربڵاو، کاریگەریی ڕاســـتەوخۆی لەسەر نیـــوەی کۆمەڵگا کـــە ژنانـــن، دادەنێ و هەروەها لەســـەر پیاوانیش لە درێژماوەدا شـــوێندانەر ئەبـــێ. پێویســـتیی هەبوونی بزاڤی ژنانـــە لە کۆمەڵگادا بـــە ئەندازەی هەموو بزاڤە چالاکەکانـــی ناو کۆمەڵگایە، گرنگیی فێمێنیـــزم لەوەدایە هەم ژنان و هەم پیاوان لـــە ژێر کاریگەریی پۆزیتیڤی هزریدا، زانیاریی گشتییان ئەچێتە سەرێ. بۆ ئەو مەبەســـتە پشـــتیوانی و یارمەتیی پیاوان لە یارمەتیی ڕەگـــەزی بەرامبەردا ئەمرێکی حەیاتییە.

فێمێنیزمی کوردی

هـــەر ڕەوت و جڤاتێـــک، کلتـــووری ڕەخنەگرانـــەی تێـــدا نەبـــێ و هەروەها خەسارناسیی کار و چالاکییەکانی نەکات، ئەوا ئامانجەکانی بە ئەستەم دێتە دی. لەو نێوەدا فێمێنیزمی کوردی ئەوەندە لاواز و کاڵ و کرچە کە ناکرێ بەپێی پێوەرەکانی سەردەم ڕەخنەی زانستی ئاراستەی بکرێ. بزاڤێک بە ناوی فێمێنیزمی کوردســـتانی بوونی نیە تا ڕەخنەی ئاراستە بکەین.

هەر لە ســـەر ئەو بنەمایە، پێویســـتە بیرۆکـــەی پێکهێنانـــی ڕەوتێکی نوێ بە پێکهاتەیەکی سەردەمیانەوە بهێنینە ئاراوە و لێـــرەدا بیورووژێنین. چەمکگەلی وەک کاپیتالیزم، جیهانیبـــوون، ژینگەپارێزی و هتد، ڕەوتگەلی فێمێنیستییان لە جیهاندا تووشـــی تەنگەژە و ئاستەنگ کردووەتەوە، هەر بۆیە لە کوردستان کە نە دەسەڵاتێکی کوردی هەیە و نە بزاڤێکی ســـەربەخۆی ژنانە، دەبینین کێشەکانی ئەوەندە زەق و بەرچاو و سەریەک کەوتوون کە باسکردن لەو باســـە هەم بوێریی دەوێ و هەم هزر و بیرێکی ســـەردەمیانە. لە چاخی ئێستادا بەهۆی زۆربوونـــی چەمکگەلی جۆراوجۆر و هەروەهـــا پێشـــکەوتنی تێکنۆلـــۆژی و گەشەی ســـەرمایەداری، توندوتیژی دژی ژنـــان، شـــێوازگەلی تایبـــەت و مۆدێرنی بـــە خۆوە گرتـــووە کە تەنانەت ناســـینی ئـــەو توندوتیژیانـــە بۆ خـــودی ژیانیش بە ئاســـانی لێک نادرێتەوە. باڵادەستی و ژێردەستی، خوێندەواری و نەخوێندەواری، دەوڵەمەنـــدی و هـــەژاری، جوانـــی و ناشیرینی، ســـپی پێستی و ڕەش پێستی و هتدی نێـــو کۆمەڵگای ژنان لە جیهاندا بەراستی نموونەگەلێکی زیندوو و بەرچاو و حاشـــاهەڵنەگرن. لە کوردستان بێجگە لەو توندوتیژییانەی ســـەرەوە، توندوتیژیی نەتەوایەتـــی، ســـەربارێکی دیکەیە، واتە ژنی کورد بە هـــۆکاری نەتەوەیی، زمانی و فەرهەنگییـــەوە لەلایەن ژنانی نەتەوەی باڵادەســـتەوە توندوتیژییـــان دەرحـــەق

ئەنجام ئەدرێ. ژنانی کورد سەرەڕای کێشە و توندوتیژییەکانی تایبەت بە خۆیانەوە، ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژان لەلایەن دەسەڵاتی داپلۆسێنەرەوە لوتف و مەرحەمەتیان پێ بکرێ و ئاوڕیان لێ بدرێتەوە، ئەوا بە زمانی خۆماڵی نییە و دەبێ بە زمانی لاوەکی و نامۆ کە زمانی نەتەوەی باڵادەستە، خزمەتگوزاری ئەنجام بدرێ. بە هۆی بەربڵاوبوونی کێشەکانی ژنی کوردەوە پێویستە خوێندنەوە و میکانیزمەکان بۆ چارەسەریی زانستی و بەربڵاو بێت. ژنی کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان بەهۆی کاریگەریی ناتەندرووستی کلتووریی تورک، فارس و عەرەبەوە لە دۆخێکی نابەرانبەر، پڕ لە حەسادەت و خۆبەکەمزان و هتددا ئەژین و لە گەورەشارەکانی کوردستاندا هەوڵیان ئەوەیە کە بە تێکەڵبوون بە نەتەوەی باڵادەست، شوناس و چییەتییەکی(هویت) یەکدەست دروست بکەن. جیهانبینی و جۆری بیرکردنەوەی ژنان لەگەڵ پیاواندا پێکەوە جیاوازە. ژنانی جیهانی سێهەم بەهۆی نەخوێندەوارییەوە کەمتر تێکەڵ بە پرسە هزری و ئایدۆلۆژیکەکان و تەنانەت ئایین کە ویژمانی سەرەکیی کۆمەڵگایە، دەبنەوە.

لە کوردستان کێشەی دنیای ژنان ئاڵۆز و بەربڵاوە بەتایبەتیتر لە ڕۆژهەڵات بەهۆی زاڵبوونی دەسەڵاتێکی مەزهەبی و ناسیۆنالیستی (ڕادیکاڵ و شۆڤێنیست) زەین و هزری ژنی کورد ئەوەندە شێواو و ئاڵۆزە کە بە هیچ جۆرێک ناکرێ پێناسەیەکی بۆ دیاری بکرێ. دۆخی ژنی کورد لە چوار پارچەدا تا ڕادەیەک ناهاوسەنگی و بەرز و نزمیی تێدایە. هەر بۆیە ناکرێ بە پێورێک هەڵسەنگاندنیان بۆ بکرێ. لە کوردستانی ڕۆژهەڵات، پێوەندییەکی مێژوویی، زمانی، فەرهەنگی و هەروەها جۆرێک هاوبەشی و تێکەڵی لە نێوان دوو نەتەوەی کورد و فارسدا هەیە کە هەم ناکرێ بە ئاسانی لێیان داببڕێین و جیا ببینەوە، نە دۆستایەتی و دەستە خۆشکایەتییان لەگەڵدا ئەکرێ. لە بەشەکانی تری کوردستان بەهۆی جیاوازیی زمانی و ڕەگەزی لەگەڵ عەرەب و تورکەکاندا بە ئاسانی دەکرێ سنوور و هێڵێک لە نێوان ئەو دوو نەتەوەیەدا دروست بکرێ و کوردەکان ئەویترێک بۆ خۆیان پێناسە بکەن. لە کوردستانی ڕۆژهەڵات ماددەی هۆشبەر یەکێ لە ئاستەنگەکانی سەر ڕێگای ژنانە کە بەهۆی تێکەڵبوونی بەشێک لە خەڵک بەو ماددەیەوە، ژنان بوونەتە قوربانیی تەڵاق، توندوتیژی، سەرپەرشتیاری، ئایدز و هتد کە لە بەشەکانیتری کوردستان ئەو دیاردەی ماددە هۆشبەرانە ئەوەندە بەرچاو و زەق نەبووەتەوە کە ببێ بە دیاردە. یەکێ لە خاڵە گرنگ و لاوازەکانی ناسیۆنالیزمی کوردی ئەوەیە کە ئەو ناسیۆنالیزمە سەرەڕای سێکۆلار و دیموکراتیک بوونی، بەڵام بە تەواوی پیاوڕەهەندە و ژن لەو پرۆسەیەدا نەیتوانیوە خۆی پێناسە بکات. گەورەترین خەسارێک کە لە هەر چوار پارچەدا ئاراستەی جووڵانەوەی کورد بووەتەوە لە ڕاستیدا لە بواری ژنانەوە بووە. یەکێ لە هۆکارە لاوازەکانی فێمێنیزم لە جیهاندا بەشداریی کەمی ژنانە لەو ڕەوتەدا. ئەو درمە لە کوردستاندا گەیوە بە تەشقی خۆی. سەرەکیترین هۆکار ئەوەیە کە لە کوردستاندا بە هۆی بەربڵاویی توخمەکانی نێرەهەندی، لە ناو هەموو چین و توێژەکان و تەنانەت لە ناو ژیانی تاکەکەسیی ژناندا هێشتا حوکمی سەرەکی دەکا. شەرم لە ژنیتی و هەڵاتن لە ژن بوون لە کوردستان لە لووتکەدایە. «تێزی تایگر سەبارەت بە پێوەندیی نێوان

ژنان که له ساڵی ١٩٦٩دا بڵاو کراوەتەوە پێی وایە که ژنان تەنیا دەتوانن لەگەڵ مێرد و لەگەڵ ئەو منداڵانەی پەروەردەیان ئەکەن، پێوەندیی دۆستانەیان هەبێ و ژنان قەت ناتوانن له چوارچێوەی گەورەتردا هاوپێوەندی دروست بکەن « (فێمێنیسم و مردم شناسی .رید. ص١٢٥-١٢٦).
هەرچەند بنەمای ئەو بیروکەیە بەڵگەمەند و تەواو زانستی نییە، بەڵام له کۆمەڵگای رۆژهەڵاتیدا(جامعه شرقی) راستیی بۆچوونەکانی ئەو بیروکەیە دەبینرێ. له لایەکی دیکەوە ژنان شەرمیان له ورووژاندنی پرسەکانی خۆیان هەیە هەر بۆیە تەنانەت ژنانی رووناکبیر کەمتر خۆیان له رێکخستن و کاری هاوبەش ئەدەن. بەپێی بۆچوونەکانی فروید ئەو خۆبەکەمزانین و شەرم کردنە ئەگەڕێتەوە «بۆ سەردەمی منداڵی و کاتێک که کچ هەست بەوە دەکات وەکوو کوڕ ئەندامی نێرینەی نییە. لەو قۆناغە بە دواوە ئیتر رەگەزی مێ لەگەڵ ئێرەیی و حەسادەتدا ئەژی. ئەو ئێرەیی بردنە دەبێتە هۆی ئەوە که ژن له ژنێتیی خۆی هەڵبێ و له باری دەروونییەوە له دۆخی دەروون ئازاریدا بژی « (روان شناسی زنان،ص ص ٦٢-٦١) جووڵانەوەی سیاسیی کورد و پیاوی کورد بەهۆی هەڵوێستی کلاسیکەوە یان نەیانهێشتووە ژنان بەشداری پرۆسەی هەزری و سیاسی ببن یا ئەگەریش دەرەتان درابێ به شێوەی سەقەت بووە و له ژن وەک هێزی چەکداری کەڵکیان وەرگرتووە. ژنی نەخوێندەوار و پەروەردەنەکراو لەو سەردەمەدا بە تەسلیم بوون بە خواستی پیاوان چالاکیی کۆمەڵایەتی و سیاسی دەکات. له دنیای پێشکەوتوو و مۆدێرنی ئیمڕۆدا که هەموو رەوتەکان به خێرایی دەچنە پێشەوە، بەداخەوە ژنانی پەروەردەنەکراوی کورد (تەنانەت پیاوانیش) هەڵویستیان لاواز و دواکەوتووانەیە و به هیچ جۆرێک ئامادەیی رووبەڕووبوونەوەی ئەو دنیایەیان نییە. لێرەدا بۆیە بە چڕی باسی ژن ئەکرێ چونکە قورساییی هەموو کێشەکانی ژنان، منداڵان و تەنانەت پیاوانیش بە سەر ژناندا ئەشکێتەوە و ژنان تێیدا خەسارمەند ئەبن.

میکانیزمەکانی راسانەوەی ژنان

ژنی کورد بەگشتی و ژنی رۆژهەڵات بەتایبەتیتر وەک زەروورەت و پێویستییەکی هەنووکەیی دەبێ هەنگاو بۆ پێناسەیەکی نوێ و سەردەمیانە سەبارەت بە خۆیان هەڵبگرن و وەکوو واقیع خۆیان بسەلمێنن. ژنی کورد بۆ دەربازبوون لەو دۆخە داپڵۆسێنەرە که لەلایەن دەسەڵات، کۆمەڵگا و پیاوان و خودی ژنانەوە ئاراستەیان دەبێتەوە، پێویستە بە خوێندنەوەیەکی قووڵ و زانستی کەسێتیی راستەقینەی ژن وەک خۆی و لە روانگەی خۆیەوە پێناسە بکات و دواتر چالاکییەکانی بۆ ناو جومگەکانی کۆمەڵگا بگوازێتەوە. لەو سەردەمەوە که پێشەوا قازی محەممەد، یەکێتیی ژنانی لە مەهاباد پێکهێنا و خێزانی خۆی وەک یەکەم ژن هێنایە ناو ئەو رێکخراوەیەوە، ئەگەر ژنان چالاکی و تێکۆشانیان هەبوایە، بێگومان ئێستە دۆخی ژنان و تەنانەت کۆمەڵگای کوردستان لە جێگە و پێگەیەکی دیکە بوو. ئەحزاب و بزاڤی سیاسی و فیکریی کوردی سەبارەت بە کێشەی ژنان هەنگاوی جیدی و زانستییان هەڵنەگرتووە و ئەو لایەنگەلەش که رێژەیەکی زۆر له ژنان و کچانیان پەلکێشی رێزەکانی شۆڕش کردووە، له راستیدا زیاتر بە مەبەستی خزمەت بە ئەندێشە و بیرۆکەی سیاسیی پیاوسالارانەیە نەک دۆزی راستەقینەی ژنان. ژنی کورد بەرلەوەی چالاکیی

سیاسی و مەدەنیی ببێ، دەبێ بیر لە دۆزی خۆی بکاتەوە. نەتەوەیی بوون بۆ ژنان زۆر ساکارە و بەکورتی بریتییە لە بەکوردیکردنی هزر و ئەندێشەی فێمێنیستی. کاتێک ژنی کورد هەموو بەرهەم و دەق و تێکستەکانی بە کوردی نووسی، ئیتر لە ناو بزاڤی نەتەوەییی کورددا جێی خۆی کردووەتەوە و پشکی تایبەتی هەیە. فێمێنیزم فەلسەفەیەکی بەربڵاوە کە بابەتگەلی حقووقی، سیاسی، مێژوویی و سایکۆلۆژیکی و ... هتد ئەکرێتە بەر و بێجگە لە ژنان، دەبێ پیاوانیش یارمەتیدەر و هاوکار بن. دوو بۆچوون سەبارەت بە بەشداریی پیاوان لە جوولانەوەی فێمێنیستیدا هەیە کە وەک دژبەر و هۆگر بریتییە لە «فێمێنیزم ویژمانێکی ژنانەیە. بەشێک لە بیرۆکە فێمێنیستییەکان پێیان وایە کە بیرۆکەی فێمێنیستی بە هۆی ژنان و بۆ یارمەتیی ژنانە و پێوەندیی بەو ڕەگەزەوە هەیە و هەروەها ژنان سووژەی سەرەکیی داهێنان، ئافرێنەری بیرۆکە، کردەوە و زمانی ئەو ڕەوتەن. بە پێچەوانەکەشی بیرۆکەگەلی فێمێنیستییە کە پرسی نژاد و نەتەوە بە لایانەوە گرنگە و پێیان وایە کە پیاوان دەبێ بەشێک لە بیرۆکەی فێمێنیستی بن.» (چیستی فێمێنیسم .ص ص ۶۵-۶۴) پاڵپشتیی ژنان لەو بوارەدا پێویستی بە پیاوی نوێ هەیە کە لە بیرۆکەی فێمێنیستیدا پیاوی نوێ شرۆڤەی تایبەتی بۆ کراوە و بریتییە لەو «پیاوگەلەی کە فێمێنیزم کاریگەریی لەسەر ژیانیان هەبووە و لانیکەم پشتیوانیی ڕواڵەتی لە ئادیۆلۆژیای فێمێنیستی بکا» (فرهنگ نظریەهای فێمێنیستی ل ۳۰۲). پیاوی نوێ بێجگە لە پشتیوانیی هزری لە فێمێنیزم بە کردەوەش خوازیاری «سەرلەنوێ دارشتنەوەی ڕۆڵ و ئەرکەکانی نێو بنەماڵەیە و هەروەها دژی هەر جۆرە چەقبەستوویییەکی ڕەگەزایەتی و نەریتییە» (فرهنگ نظریەهای فێمێنیستی، ل ۳۰۲). ڕەخنە و ڕەخنەگری وەک باشترین کلتوور سەبارەت بە هەموو ڕەهەندەکانی ژیانی مرۆڤایەتی پێویست و حەیاتییە بەڵام لەدوای ڕەخنە، دیاریکردنی ڕێگا و میکانیزمی نوێ سەبارەت بە هەر ڕەوت و چالاکییەکی مرۆڤ و ڕێکخراوە باشترین نەریتە. لێرەدا بۆ سەرلەنوێ دارشتنەوەی ئەرک و چالاکییەکانی ژیانی سیاسی، کۆمەڵایەتی و بنەماڵەییی ژنان، پێویستە هەندێک خاڵی گرنگ و ستراتێژیک دیاری بکرێن و لە ئاکامی ئەو پرۆسەیەدا بەرەبەرە کەم و کورتییەکانی دیکەی سەر ڕێگای تێکۆشان دەستنیشان بکرێن.

بیرۆکە و تیۆری

لە هەر برگەیەکی مێژووی مرۆڤایەتیدا بیرۆکە و هزر لە ئارادا نەبووبێ، چالاکی و هەوڵ بۆ دروستکردنی ئاڵوگۆڕ لە ئارادا نەبووە. واتە سەرەتا پێویستە وەکوو ئەندێشەیەک لە ئارادا بێ هەتا مرۆڤ هان بدرێت بۆ کار و چالاکی. کورد بەگشتی لە هەموو بوارەکاندا لە هەژاریی تیۆریدا ئەژی و ئەگەریش بیرۆکەیەکی نوێ لەلایەن کەس یا کەسانێکی بیرمەندەوە هاتبێتە کوردستان، بەداخەوە هەوڵ نەدراوە بەردەوام ڕۆژەڤ و نۆژەن(بازتولید) ببێتەوە. ڕەوتگەلی وەک ناسیۆنالیزم، سۆسیالیزم و دیموکراسی بەردەوام شەرڤان و شۆڕشگێریان ڕاهێناوە و هیچ هەوڵێکی ڕاستەقینە کە هاوسەنگی و مامەڵە لە گەل دنیای دەرەوەدا بکا، لە ئارادا نەبووە. هەر بۆیە دەبینین کە ناسیۆنالیزمی کوردی لە ناوەند و ئەنستیتۆگەلی جیهانیدا نەناسراوە. سۆسیالیزمی کوردی هێشتا کۆپی و نوسخە پێچراوەکەی حیزبی توودە، حیزبی شیوعیی عێراق و پارتی

کۆمونیستی تورکیایە.

لە بیرۆکەی فێمێنیستیدا «کرداری فێمێنیستی هەم بیرۆکەیە و هەم کردەوە. فێمێنیستەکان لە نێوان بیری فێمێنیستی و بیرۆکەکانی دیکەدا جیاوازی دادەنین.» (فرهنگ نظریەهای فێمێنیستی، ل ٤٤٣)

لە سەر ئەو بنەمایە ئێمە دەبێ حەقیقەتی ئەو جیاوازییە قەبووڵ کەین. پشتیوانیی بیرۆکە سیاسی و فەلسەفییەکان لە بیرۆکەی فێمێنیستی بەجێ و پێویستە بەڵام ئەگەر ئەو ئەندێشە سیاسی و ئایدۆلۆژیکانە بوونە هەمەکارەی پرسی ژن و فێمێنیزمیان بە شێوەی ناتەندروست تێکەڵ بە ئەندێشەی خۆیان کرد، ئەوا لەویدا فێمێنیزمم لاواز، ناشیرین و قێزەون دەبێ. لێرەدا بەو ئاکامە ئەگەین کە هزری فێمێنیستی لە هەر شوێن و کات و لە ناو هەر بارودۆخێکدا بێ، دەبێ پەیامی سەرەکیی خۆی و ئامانجەکانی بپارێزێ و نەبێتە داردەست و گورزی بیری پیاوسالاری. ئەگەر ژنان لە برگەیەکی هەستیار و تایبەتیدا لە بواری چەکداریدا یارمەتیدەری بزاڤی سیاسی بن، کێشە نییە. بەڵام ئەگەر دیاردەی شەڕوانی و چەکداری ببێ بە بەشێک لە ستراتێژیی ژنانە، ئەوا خەساری قەرەبوونەکراو لە بزاڤی ژنان ئەدات. داوێنی ژن مەکۆی خوڵقاندن، ڕەحم، بەزەیی، بەخشەندەیی و پەروەردەکردنە نەک چەک و چۆڵ و مرۆڤ کوشتن. بۆ سەلماندنی ئەو وتەیە ئاماژەکانی خانمی رید بەسە کە دەڵێ: «ژنانی سەرەتایی لە ماڵیکردنی ئاژەڵان و پەلەوەراندا ڕۆڵی سەرەکیان هەبووە وهەروەها ژنانی سەرەتایی ڕەگی گیا و مێوەکانیان دەخوارد و دواتر لە پیاوانەوە فێری خواردنی گۆشت بوون» (مادرسالاری. اولین ،رید ص.٢٠٣)

سروشتی فێمێنیزمی سەرکەوتوو، لیبراڵ و دیموکراتیکە نەک توندوتیژخواز و شەڕوان. « فێمێنیزمی لیبراڵ ناسراوترین ڕەوتی فێمێنیستییە، دوو ڕەگەزی نێر و مێ ڕووبەڕووی یەکتر ناکاتەوە و هەروەها چاکسازیخوازە»(چیستی فێمێنیسم.ص ٨٥-٨٦)

پێکهێنانی ڕێکخراو، ناوەند و حیزبی ژنانە

بۆ کۆکردنەوەی ژنان لە دەوری یەکتر و گۆڕینەوەی بیروڕا و هەروەها دروستکردنی کلتووری کاری هەرەوەزی و بەکۆمەڵ، دروستکردنی ناوەندگەلی ژنانە پێویستیی بەپەلە و ئورژانسییە. ڕێکخراوەکانی ژنان جیاواز لە هەموو ڕێکخراوەکانی دیکە دەبێ بە چڕی و سەدی لە سەدی کاری ژنانە بکەن. بەهۆی بەربڵاویی پرسی ژنەوە دەبێ لە ژێر چەندین ڕێکخراوەدا و دەیان کۆمیتە، گرووپ، دەستە و تاقمی تایبەت بۆ کار و چالاکی دروست ببێ. ئەو کۆمیتە و گرووپانە دەبێ لە ژێر ناوی کۆمیتەی توێژینەوە، کومیتەی ئارشیو، کومیتەی هەواڵدەری و کۆکردنەوەی ئامارەکان، کومیتەی ڕاهێنان و پەروەردە و هەروەها دروستکردنی گرووپگەلی هونەری، وەرزشی، شاخەوانی و دەستە و تاقمگەلی تایبەت بە لێکۆڵینەوەی مەیدانی، پێوەندییەکان و هتد چالاکی بکەن. ڕێکخراوی مودێرن لە ئیمرۆدا دەبێ لانیکەم ئەو تایبەتمەندییانەی هەبێ و هەروەها دەزگای دەسەڵات یا حیزبی سیاسی تەنیا یارمەتیدەر و پشتیوان بێ. ڕێکخراوەکان سەرمایەی مەعنەویی کۆمەڵگان و کاتێک ڕێکخراوەکان چالاک و زیندوو بن، ئیتر کۆمەڵگای ژنان بەپێی خواست و سەلیقە و حەزەکان لە ژێر سێبەر و چەتری گرووپ و کومێتەدا خڕ ئەبنەوە و کاروانی ڕێگاکە پڕ ڕێبوار

ئەکەن. لە کوردستانی باشوور کە نزیک بە سی ساڵە دەسەڵات لە دەستی خەڵکدایە، دەبوا هەنگاوی گەورەتر لە ڕێکخراو و ناوەند واتە دروستکردنی حیزبی ژنانە لە ئارادا بوایە. دروستکردنی حیزبی ژنانە، دەرەتانی گەورەتر بۆ ژنان ئەخوڵقێنی کە بۆخۆیان لە پرۆسەی گشتی و گەورەتردا کە پرۆسەی سیاسی و ئابوورییە بەشداری بکەن. حیزبی ژنانە بەهۆی بەشداری لە پرۆسەی سیاسیدا، دەتوانێ نوێنەر و ئەندامی لە ناو پارلمان و هەموو جومگەکانی دەسەڵاتدا بێ و لە چەسپاندنی یاسادا ڕۆڵی ئەرێنییان بێ. ڕێکخراو و حیزبی ژنانە نابێ بە مەبەستی دژایەتیکردن و شەڕ لەگەڵ پیاو و بیری پیاوانەدا دروست بێ و بۆشاییی هزری و جودایی لە نێوان ئەو دوو ڕەگەزەدا دروست بکات؛ بەڵکو دەبێ بە لێک تێگەیشتن و دروستکردنی حەڵقەکانی پێوەندی و خۆشەویستی، عەقڵانی، لۆژیکی و هتد، بەپێی زەمەن هەنگاو بۆ چارەسەریی کێشەکان هەڵگرێ. کاتێک ژن و پیاو ئەو هەستە لە نێوانیاندا دروست بوو کە بەڕاستی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا تەواوکەری یەکترن، ئیتر بە شێوەی خۆڕسک و ئۆتۆماتیک گیروگرفتەکان یەک لە دوای یەک چارەسەر دەبن. ژنانی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەڵات لە قۆناخی ئێستەدا بە پێکهێنانی ناوەند و ڕێکخراوە ئەتوانن بیرۆکەوان و لیدێری باش بۆ قۆناخەکانی دیکە پەروەردە بکەن.

ئینسایکلۆپیدیا

ژنان لە دوای پێکهێنانی ڕێکخراو وەک کاری درێژماوە، نووسین و کۆکردنەوەی ئینسایکلۆپێدیای ژنانە لە بەرنامە و چالاکییەکانیاندا بگونجێنن. بۆ نووسینی فەرهەنگنامەی ژنانە پێویستە سەرچاوە، ژێدەر و بەڵگەنامەی تایبەت لە بەردەستدا ببێ و بێجگە لە کتێبخانەیەکی پێشکەوتوو بە شێوەی مەیدانی بە پرس و ڕاوێژ لەگەڵ ناوەندگەلی زانستی و ئاکادیمیدا، بابەتی نوێ و ڕۆژانە بهێننە ئاراوە. ئینسایکلۆپیدیا بە خوڵقاندنی باس و بابەتی تایبەت بە ژنانەوە، دەقی جێی متمانە بۆ خوێنەران و لێکۆڵەران بەرهەم دێنێ. کاری ئینسایکلۆپیدیایی کاری بەربڵاو و بەردەوامە، هەر بۆیە هەموو چین و توێژ و هەموو ڕادەیەکی تەمەنی، دەرگیر و خەریکی خوێندنەوە و توێژینەوە ئەکات. خاڵی هەرە گرنگ لە کاری ئینسایکلۆپێدیادا ئەوەیە کە بەهۆی زانستی بوونی بەرهەمەکانەوە بە ئاسانی دەتوانێ لەگەڵ دەزگای ڕاهێنان و پەروەردەدا تێکەڵ بێ و باس و بابەتەکان وەکوو وانە لە خوێندنگە و زانکۆکاندا بگونجێنێ. لە ئاکامی پێوەندیی ئینسایکلۆپێدیا و خوێندنگەکان زمانی نوێی فێمێنیستی ئەخوڵقێ. دروستکردنی زمانێکی نوێ یەکێ لە ئامانجە گەورەکانی جیهانی فێمێنیزمە. لە زمانی نوێی فێمێنیستیدا هەموو دیاردە ڕەگەزایەتییەکانی پێوەندیدار بە ژنانەوە وەک توندوتیژیی زمانی، پۆرن، زاراوە نێرسالارییەکان و ... هتد دەسڕێتەوە و زمانێک دروست دەبێ کە پشکی ژنانی تێدایە. کاتێک زمانێک زبر و توندوتیژ بێ، بێگومان ژنانی لێ دوور ئەکەونەوە و ڕوو ئەکەنە زمانێکی نەرم و نیانی دیکە. بەگشتی «ئامانجی بیرۆکەی فێمێنیستی، دروستکردنی زمانی نوێیە و فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان بنەمای ئازادیی ژنان لە ئازادکردنی زماندا دەزانن و هەر بۆیە مری دیلی بەتایبەتی وشەی فێمێنیستی ئەخوڵقاند. (فرهنگ نظریەهای فێمێنیستی، ٢۴٠)

کۆتا باس ئەوەیە کە کوردستانی

ڕۆژهەڵات سەرەرای هەموو ئاستەنگەکان بەڵام تا ڕادەیەک دەرەتانی بۆ چالاکیی ژنانی ڕۆشنبیر هەیە. بەهۆی فرەدەنگی و فرەپێکهاتەییی ئایینی و دژە ئایینییەوە پێویستە ڕێکخستنەکانی ژنان، دیموکراسی و کاری زانستی بکەنە بنەما و بە پێکهێنانی ناوەند و سەنتەری فێمێنیزمی ئایینی وەک فێمێنیزمی پارسان، فێمێنیزمی ئیسلامی و ... هتد، جۆرێک هەلومەرج بۆ کاری هاوبەش پێک بێنن و لەجیاتی دوژمنسازی، دەنگە جیاوازەکان لە دەوری یەکتر کۆ بکەنەوە. جیهانیبوون و تێکەڵیی کلتوورەکان بە جۆرێک پێکهاتەی کۆمەڵگا ڕووبەڕووی دیاردەی تازەتر ئەکاتەوە و پێدەچێ ڕۆژێ لە ڕۆژان ڕەوتگەلی لێزبییەنی و هاوڕەگەزخوازی لە کوردستاندا سەرهەڵبدات و ببنە مەسەلە. هەر بۆیە فێمێنیزمی کوردی دەبێ لە پێشدا خوێندنەوەی قووڵی لە هەموو چەمک و بابەتەکان ببێ. وەک دوا وتە، ڕەوتی فێمێنیستی بۆ دروستکردنی شوناسێکی سەردەمیانە و کوردی لە سەرەتادا پێویستە دەست بکا بە هێماسازی، زاراوەسازی و دروستکردنی ڕۆژژمێری تایبەت بە ژنان لەو بەشەی نیشتمان. کاتێک شوناسی تایبەت بە خۆتت هەبوو، ئیتر دروستکردنی پەیوەندی و دۆستایەتی و دانیشتن لەگەڵ ڕەگەزی جیاواز و ڕەوتگەلی جودابیر و دەنگە دژبەرەکانیش ئاسان و بێ دەردیسەرە.

سەرچاوەکان

ـ رید.ایولین.فێمێنیسم و مردم شناسی.ترجمه افشنگ مقصودی.نشر گل آذین۱۳۸۸

ـــ هورنای .کارن.روان شناسی زنان.ترجمه سهیل سمی.نشرققنوس۱۳۸۲

ـ هام .مگی. فرهنگ نظریه‌های فێمێنیستی.مترجمان ؛فیروزه مهاجر،نوشین احمدی خراسانی،فرخ قرەداخی.نشر توسعه۱۳۸۲

--ایولین رید،مادرسالاری.ترجمه افشنگ مقصودی.نشرگل آذین۱۳۹۰

ـ کریس بیسلی.چیستی فێمێنیسم.ترجمه محمد رضا زمردی. انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.۱۳۸۵

بزووتنەوەی ژنی کورد[١] و ژنی ئێران

ئالآ کوردستانی

جموجۆڵ و بزوتنەوەی ژنی ناوەند و فارس_تەوەر بەناو ژنی ئێران، وەک ژنی گوتاری داگیرکەر لە چوارچێوەی داسەپاو و نەگۆڕ و پەتیی ئێرانیبوون واتە فارسییزمدا (ئێستا جیا لە جۆر و دینامیزمی دەسەڵات بە پاشایەتی و کۆماری ئیسلامی یان مەشرووتە و ڕیفۆرمخواز و بناژۆخوازەوە)، چۆن دەتوانێ هەڵگری پەسوۆردی خەباتی ژنی کورد بێت، لەکاتێکدا خۆی بەشێکە لەو هزر و ئەندێشە و سیستەمی داگیرکارییە؟

ڕەنگە کاتێک لە دەستپێکەوە، تیشک دەخرێتە سەر سەردێڕی وتارەکە، هەر لە سەرەتاوە چاوەڕوانی ئەوە بین کە هاوپەیوەندییەکان دەستنیشان بکرێن و سەرەڕای ئاماژەگەلێک بە برێک جیاوازی کە زۆرجاریش نە بەدوای لێکدانەوەی قووڵ و بەدواداچوونەوەی ئەو جیاوازییانە و ڕەنگە تەنانەت بە ڕوانینی ئەرێنی و نەرێنییش بە جیاوازییەکان، بەڵام لەناو مەسەلەی ژن_تەوەر، توندوتیژی و هەموو هەڵاواردنە جێندەرییەکان بکرێت بتوێتەوە و بەگشتی لە ڕوانگەیەکی ئەرێنییەوە، باسی پێکهێنانی بەرەیەکی یەکگرتوو لە هەموو ژنانی بەناو ئێران، دژ بە هەموو هەڵاواردن و نایەکسانییە جێندەرییەکان بێهێنینە گۆڕێ و ئاسۆی ژیانی ژنی کورد لەتەنیشت خەباتی بەناو ژنانی ئێران، و هەڵبەت لە ژێر سێبەری دەسەڵاتێکی سێکۆلار و دیموکرات و پلۆراڵی داهاتووی ئێران ڕوون ببینینەوە.

لە سەردەمی ئەورۆدا کە گەشەسەندن و پەرەسەندنی هەمەجۆرەی تەکنۆلۆژیا و سووشیاڵ میدیا و خێرایی ڕاگەیاندن و دەسپێڕاگەیشتنی ئاسان بە ئاگایی و زانست پەلی هاویشتووەتە هەموو سووچ و قوژبنی ژیانی مرۆڤی سەردەم لەهەموو سووچ و قوژبنی جیهان بە گەشەسەندوو و گەشەنەسەندوو، هاوپەیوەندیی ژنی کورد دەتوانێ لەم جوگرافیای سیاسیی داسەپاوە بەناوی ئێران بترازێت و ڕۆژهەڵاتی ناوینیش بەگشتی بپەڕێنێتەوە و خۆی لە هەموو جموجۆڵ و بزاڤی مێژوویی و هاوچەرخی ژنانی جیهان بەتایبەت ژنانی ڕۆژئاوا وەک دەسپێشخەر لە بەدواداچوونی مافەکانیان و هەروەها وەک بابەتێکی جێندەری و سێکسوالیتە و هەموو تەوەرە پەیوەندیدارەکانییەوە ببینێتەوە، لێی تێبگات و فامی بکات و بڵێ ئیدی نا. هاوکات لەگەڵ بیستنی کوشتنی کچە دراوسێ یان خزمەکەی خۆی، بە مۆرکی کوشتنی ناموسی، ببێتە «ئێبی گیل ئادامز»، هاوژینی جان ئادامز سەرۆککۆماری پێشووی ئەمریکا، و پێی بڵێت لە کاتی نووسینی یاسای نوێ و ڕاگەیەندراوی سەربەخۆیی(١٧٧٩)، ژنان لەبیر مەکەن و دەسەڵاتی بێسنوور بە مێردەکان و پیاوان مەدەن، چون ئەگەر بەم شێوەیە هەڵسوکەوت بکەن، ئەوا ئێمەی ژنانیش شۆڕش دەکەین و ملکەچی ئەو یاساگەلە نابین. یان خۆی بە «ئۆلیمپ دیگۆنگ» ببینێتەوە کە وەک یەکێک لە ڕێبەرانی شۆڕشی فەڕانسە، لە کۆتایی شۆڕشەکە و سەرکەوتنی شۆڕش(١٧٩١)، کاتێک دیتی کە ڕاگەیەندراوی سەرکەوتنەکە هەر لە سەرەتاوە بەناو «مافی پیاوان»، دەرچووە، هەڵوێستی گرت و لەگەڵ ژنانی هاوسەنگەری ڕاگەیەندراوێکی نوێیان (بەناو مافی ژنان)، دەرکرد کە دژ بەو ڕاگەیەندراوە بوو کە مافی تەنیا تایبەت بە پیاوان دانابوو، و بەهۆی ئەم هەڵوێستەوە بە تاوانی دژەشۆڕش بوون، سەری لە ژێر تێخی گیوتین لە جەستەی جیا کرایەوە. یان سەر لە «ژوورێکی تایبەت بۆ خۆت»ی ویرجینیا وۆلف(١٩٢٩) دەربێنێت و خۆی نزیک بە گاڵتە تاڵ و ڕەقەکەی نێو ئەم کتێبە ببینێتەوە کە وۆلف تێیدا بابەتی «خوشکی شێکسپێر» دەورووژێنێتەوە و دەڵێ، ئەگەر شێکسپێر خوشکێکی بۆ وێنە بە ناو یودیتی بوایەت، چاوەڕواننەکراو بوو کە وەک براکەی ئاوەها شانۆنامەگەلێک بنووسێت. لە کاتێکدا شێکسپێر دەیتوانی لە لەندەن و هۆڵەکانی شانۆگەری بگەڕێت، خوشکەکەی دەبوایە گۆرەوییەکانی بۆ بدووریایەت یان لە چێشتخانە ئاگاداری ئەوە بووایەت کە چێشتەکەی نەسووتێ و ئەگەر ئیشەکەی خۆی بە باشی جێبەجێ نەکردبایە، ئەوا لێدانێکی چاک لە لایەن

باوک و دایکی چاوەڕوانی دەکرد. ئەگەریش شەهامەتی لەخۆی نیشان بدایەت و نزیکی ئـەو هۆڵانە ببوایەت لـە بەرێوبەری ئەویٚ سکپڕ دەبوو و دەبوایە لە شەوێکی زستانیدا کۆتاییی بە ژیانی خۆی بهێنایەت. یان خۆی لە «ڕەگـەزی دووەم»ی سـیموون دوبوار، یان «سیاسـەتی جێندەری»ی کیت میلێت، نووسـراوەکانی ژۆزیڤیـن داناون، هێلین سیسکۆ، ژولیا کریستوا و لووس ئیریگاری و هتد ببینێتەوە و بەگژ مێژووی پیاوانە و زمان و فەلسەفە و ئەدەبیات و هونەر و زانست بە ئەرەستوو، ئاگوستین، دێکارت، شووپێنهاور، هێگل، نیچـە، کانت، فرۆید و یۆنگ و هتد بچێتەوە و بلێت، تاکـەی لـەدەرەوەی مێژوو و سیاسەت و فەلسەفە و زانست و ئەدەبیـات بـم و تاکەی بە زمانی بەرتەسـکی پیاوانەوە، فـام بکرێم و بنووسـرێمەوە. یان هێندە لەناو شەپۆلە یەک لـە دوای یەکەکانی فێمینیزم شەپۆلان بدات، و لە ئاکامیشدا بۆ ئەوەی بە ئارامییەک بگات، خۆی لە وتەی «ڕێبێکا وێست»، جـێ بکاتەوە کـە: «من خۆم هیچکات بەباشی تێنەگەیشتم کە فێمینیـزم یانی چی. تەنیا ئەوەنـدەی لێ دەزانم هەرکات هەسـتێکم دەربڕی کە من لـە مرۆڤێکی خاو و خلیچ یان سـۆزانییەک جیا بکاتەوە، پێیان وتم، «فێمینیست».[٢]

ڕەنگـە لـە بـەراوردی ئـەم دوو هاوپەیوەندییە، سەرەڕای پەسـەندکردن و دیتنەوەی خاڵەهاوبەشەکان و کاریگەریی ئەو پەلهاویشـتنە و وشـیاربوونەوەی ڕۆژ لـەدوای ڕۆژی ژنان لەبـوارە جیاجیاکاندا و چوونەسـەرەوەی ئاسـتی تێگەیشتن و داخوازییەکانیـان، هاوپەیوەندیـی یەکەم نزیکتـر و واقعیتر ببیننـەوە لەبەر ئەوەی کە بزووتنەوە و بزاوتی هەر کۆمەڵگایەک و بەتایبەت ژنان، بە شوێنکەوتوو و گرێدراوی هەلومەرجی کۆمەڵگای خۆی پێناسە دەکرێت و هەر بۆیە ئەو خاڵە هاوبەش و هاوکاتانەی کە لە هاوپەیوەندیـی یەکەمدا دەبینرێت، تەنانـەت چارەنووسـی هاوبەشیشـیان بۆ پێناسـە دەکرێت. بینینی خاڵی هاوبەش و هاوکات سـەرەتا لەو جوگرافیای سیاسیی هاوبەشەی هەرچەند داسەپاوە و دینامیزمی جۆراوجۆری دەسـەڵات و یاسـا و نەریتی ئەم وڵاتە وەک عـەرزی واقیع دەبینرێتەوە و بـە خۆرسـکیش هەرجۆر خولیایـەک و داخـوازی و ڕووبەڕووبوونەوەیـەک لـەم پانتاییـەدا پێناسـە و دیاری دەکرێـت، بەتایبـەت کـە سـەبارەت بەژنان، بەگشـتی دەسـەڵاتی ئێران واتە جۆری دەسـەڵاتی ئێسـتای ئێران، بـەردی بناخەکەی بە تەواوی دژەژن بووە (حیجابی زۆرەملێ، نەبوونی یەکسانیی جێندەری لە جومگە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان، کێشـەی کار و پێناسـەی نەریتی لە ژن و ئاستی نزمی لە بنەماڵە، پرسی میـرات، تەڵاق، خوێنبایی و شـایەتیدان و ...)، و سـەرەڕای نەبوونی ئازادییە سیاسیی و کۆمەڵایەتـی و مەدەنییەکان بەگشـتی، کۆسپ و تەنگەژە و بەربەستەکان بۆ چینی ژنان زۆر زۆر بەرفراوانتر بووە.

> **ژنی کورد نە وەک ژنی ڕۆژاوایە نە ڕۆژهەڵاتی ناوین بەگشتی، نە وەک ئێرانە و نە عەرەبستان و نە تورکیایە و نە هیچ شوێنێکی ئەم جیهانە، و ئەوەش بەهۆی ئەوەیە کە ژنی کورد خۆی لە نەتەوەیەکی بندەستدا دەژییت**

بـە وەرگرتـن و پەسـەندکردنی ئەم شوێنکەوتوویی و گرێدراوییەی بزووتنەوەی ژنـان بە هەلومەرجی کۆمەڵـگای خۆیەوە، چەندە دەتوانین بڵێین کە ئەم ژینگەیە و ئەم پێناسـەیە، ژینگەی سەرەکی و سەرڕاست و پەسـوۆردی گۆڕەپانـی ڕاسـتەقینەی

خەباتــی ژنی کوردە؟ یان تــا چ رادەیەک هاوپەیوەندییـــەکان و خاڵە هاوبەشـــەکان قــورس و بنەڕەتی دەبینرێتەوە کە بۆ وینە، «دایکانــی پارکی لالە» و «دایکانی خاوەران» و «کچانی شــەقامی ئینقیلاب»... هەڵگری ژینگە و پەسووردی خەباتی ژنی کورد بێت و وەک حەرەکەتی ســێمبولیکیش بوو‌بێت، لە ئاوییەر و پشــت زرێبار و پارکی ســەقز و ... لەچکێکی ســپی بگرێتە دەســتییەوە و قــژی بە بادا بــدات و بڵێ، منیش کچی چوارشەممەی سپیم؟

لــە وتــەی دیکــەدا، زۆر روونــە کە وروژاندنــەوەی چەمکــی «ژنــی کورد»، وەک ژنی ئێــران، ژنی عەرەبســتان، ژنی رۆژهەڵاتــی ناوین، ژنی رۆژاوا و زۆر نزیکتر ژنی رەشپێســت، خۆی لە خۆیدا هەڵگری دوو تایبەتمەندییە کە وەک وشــەی «ژن»، هەڵگری هەمــان بابەتی جیهانگربوونەکەیە کــە هــەر لــە ســەرەتاوە زەیــن بە لای دۆخــی تایبەتــی «ژنبوون» و ئــەو روانگە دووفاقییەتیانــە دەبــات کــە بەدرێژایی مێژوو بەســەریدا داســەپاوە و بووتە هۆی بارگرانی و هەڵاواردنەکان و توندوتیژییەکان و رۆژ لــە دوای رۆژ، بەتایبــەت لە دونیای مودێرنــی ئەورۆدا لە هەموو کۆمەڵگاکان لە بەرامبەرکــێ و رووبەڕووبوونەوەیدایــە. بەو جیاوازییە کە بە پێی ئاســتی پێشــکەوتوو یــان پێشــنەکەوتوو، گەشەســەندوو یان گەشەنەســەندوویی کۆمەڵگاکان کە خۆی لەسەر فاکتەرگەلی بنەڕەتی واتە سیستەمی پــەروەردە و یاســا و ئابــووری و ئەمانیش لەســەر جۆری دەســەڵاتی سیاســی، واتە ئایینی یان ســێکۆلار و هەڵبەت دینامیزمی جۆراوجۆری دەسەڵات و ئاستی ڕێزگرتن لە ئازادی و بەهاکانی هەڵدەسووڕێت و بە پێی پێگە و ئاستی بەشداربوونی ژنان لە هەموو جومگە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان و ئاســتی دەســتەبەربوونی یەکســانیی جێندەریی و رەگەزی و هەموو مافەکانیان، وەک مرۆڤ و نیوەی کۆمەڵگا، دەبێتە هۆی دیاریکردنی ژنــی رۆژهەڵاتی ناوین، رۆژاوا، رەشپێست، ئێران، عەرەبستان و هتد.

بــەڵام کە لە ژنــی کــورد دەڕوانین، دەبینین کە ژنی کورد نە وەک ژنی رۆژاوایە نە رۆژهەڵاتی ناوین بەگشتی، نە وەک ئێرانە و نە عەرەبســتان و نــە تورکیایە و نە هیچ شــوێنێکی ئەم جیهانــە، و ئەوەش بەهۆی ئەوەیــە کە ژنی کورد خۆی لە نەتەوەیەکی بندەســتدا دەژییت، نەتەوەیەک کە بە ژن و پیــاو و منداڵ و ژینگــە و داروبەردی لە دۆخێکی هەمیشە فەرمانکراویدا دەژین، نە خاوەن ســەربەخۆیی سیاسی و دەسەڵاتی سیاســی و کیانی سیاســییە و نە خاوەن شوناسی برواپێکراو لە ئاستی نێونەتەوەیی و گەلانی جیهاندایە. نەتەوەیەک کە خۆی لە پێناسە و پێگەیەکی سەرانسەر دووفاقیتییدا دەژییت، بندەســت و باڵادەست، داگیرکراو و داگیرکەر، کۆیلە و ســەروەر، بۆئەوی تر و بۆخۆی، ناچــالاک و چالاکو ... نەتەوەیەکی بندەست کە بەردەوام هەموو هەڕەشەیەکی لەســەرە، ئەگەر کرا بەتەواوی لە ناسنامەی ناوەند و باڵادەســت بتوێتــەوە، یان وەک کەمینەیەکــی ئێتنیکی دەبێــت بەردەوام لــە ژێر چاودێری و کونتــڕۆڵ و فەرمان و پەروەردە و زمان و یاسای ناوەندا بێت. لە هەژاریدا هێشتنەوەیان، پێشگوێخستنیان لە گەشە ئابووری و کۆمەڵایەتی و مرۆییەکان، زمانکوژی و بەدوایدا تێفکرین و هزرکوژی، ئەگــەر بۆیان بکرێ کۆمەڵکــوژی دەکرێن و ئەگەریش نەکرێ، رۆژانــە بە بیانووگەل و مۆرکــی جۆراوجۆر، کۆڵبــەری، قاچاخ، دژەشۆڕش، تەجزیەتەڵەب، هاوکاریی هێزە کوردییــەکان و ... دەکەونە بەر گوللــەی وێڵ، یان لە سێدارە دەدرێن و یان بەشێکی زۆر لە ژیانیان دەبێ لە زیندان بەسەرببەرن یان زیندانی هەتاهەتاییــان بۆ دەبڕێتەوە.

تالانکردنی بەشێکی زۆری سەرچاوە سروشتییەکان وەک کانگاکان و کانزاکان و گاز و ئاو و هتد و کەڵکوەرگرتن و گواستنەوەیان بۆ شارەکانی ناوەند. تەنانەت بەووش ناوەستن، ئاگربەردانی بەردەوامی دارستانەکان و ئاژەڵەکان و بەگشتی تێکدان و سەقەتکردنی ئیکۆسیستەمی ئەو دەڤەرەی کە تاکی کوردی لێ نیشتەجێیە، هەڵگری پەیامی زۆر ڕوون و ئاشکرایە و ئەوەیە وەک کورد، چ ژن، چ پیاو و چ ژینگەیەک کە تێیدا دەژیێت، مەحکووم بە تواندنەوە و لەناوچوونە. لە بارودۆخێکی ئاوەهادا و لە هەلومەرجێکدا کە کۆماری ئیسلامی وەک یەکێک لە جۆرەکانی دەسەڵاتی داگیرکەر کە بۆ خەڵکەکەی خۆیشی ڕەحم و سۆزی نابێت و بۆ پاوانخوازییە ئایینی و ئیدۆلۆژیکییەکانی خۆی هەموو پرەنسیپە مرۆییەکان دەنێتە ژێرپێ، ڕوونە کە بارودۆخی نەتەوەی بندەست بەگشتی و ژنانیشی بەتایبەتی چەند قات دژوارتر و ئاڵۆزتر دەبێت.

جموجۆڵ و بزوتنەوەی ژنی ناوەند و فارس_تەوەر بەناو ژنی ئێران، وەک ژنی گوتاری داگیرکەر لە چوارچێوەی داسەپاو و نەگۆڕ و پەتیی ئێرانیبوون واتە فارسییزمدا (ئێستا جیا لە جۆر و دینامیزمی دەسەڵات بە پاشایەتی و کۆماری ئیسلامی یان مەشرووتە و ڕیفۆرمخواز و بناژۆخوازەوە)، چۆن دەتوانێ هەڵگری پەسووۆردی خەباتی ژنی کورد بێت، لەکاتێکدا خۆی بەشێکە لەو هزر و ئەندێشە و سیستەمی داگیرکارییە؟ ڕەنگە بگوترێت بە پێی چ بەڵگە و تێڕوانینێک هەر لە سەرەتاوە، ئەم بزووتنەوە و جموجۆڵانە بە فارس_تەوەر یان ناوەند_تەوەر ناوزەد دەکرێن، یان بگوترێت لە کۆمەڵگا و سیستەمێک کە بەدرێژاییی مێژووی، سیاسەتکردن و بڕیاردان وەک کلیشەیەکی پیاوانە بووە و خۆی هیچ بەشدارییەکی لەو داگیرکاری و هەڵاواردن و پاکتاوکردنانەدا نەبووە چۆن وەک بەشێک لە گوتاری باڵادەست دابنرێت و یان بە پێی چ پوتانسییەل و توانمەندییەک چاوەڕوانیی ئەوەی لێ بکرێت دژی بوەستێتەوە؟

سەلماندنی زۆر زەحمەت نییە. پێویستیش ناکات زۆر هەڵگەڕێینەوە بۆ قۆناغی دواتر وەک مەشرووتە و پاشایەتی و سەرەتاکانی شۆڕشی ئیسلامیی، دەتوانین هەر لە قۆناغی بەناو ڕیفۆرمخوازی هەتا ئێستا ئاوری لێ بدەینەوە و ئەو جموجۆڵە مەدەنی و کۆمەڵایەتییانە کە ڕێکخرا و یەک لەوان بزوتنەوەی ژنان و بەشداربوونیان لە کۆڕ و کۆمەڵ و چاپەمەنی و نووسین و دەنگ هەڵبڕینیان بۆ هەڵاواردنە یاسایی و نەریتییەکان و داخوازییەکانیان کە ناوچە کوردنشینەکانیشی لە ئاستێکی بەرچاودا گرتەوە. سەرەڕای بەشداریی بەرچاوی ژنانی کورد لە کەمپەینەکان و کۆڕ و کارگاگەلی فێرکاری سەبارەت بە هەڵاواردنە یاسایی و جێندەرییەکان و پەیوەندیی زۆر نزیک لەگەڵ چالاکوانانی ژنی ناوەند کە تەنانەت لە خۆپیشاندانەکان لە تاراندا بە مینیبووس لە شارەکانی کوردستانەوە بەرەو ئەوەی ڕێدەکەوتن[٣]، چ گوتارێک و چ ئەکتێک و چ هەڵسوکەتێک و چ فیدبەکێکی تایبەت کە پیشاندەری ڕۆحێکی یەکگرتوو و کاری هاوبەش لە ئاستی بزووتنەوەیەکدا بێ کە دژ بە هەموو هەڵاواردنەکان بێت. بۆ وێنە، لە کام وتار یان تریبوون و یان وتووێژ و چاوپێکەوتنی ڕۆژنامەوانی کە لە سەرەتاکانی ئەو قۆناغە بە فراوانی دەبینرا، بۆ یەک جاریش ژنێکی چالاکوانی ناوەندتەوەر بەکورتی و سەرڕاست ژنی فارس، باسی ئەو هەڵاواردن و تەنگەژە و بەربەستە ئێتنیکییەی پەراوێزنشینەکان، وەک بێمافیی زمانی و کولتووری، هەژاری، بارودۆخی ژنە زیندانییە سیاسییەکان، و هتدیان هێناوەتە

گۆڕێ. لەکوێ باسی ئەوەیان کردووە (هەر وەک نموونەیەک) یەکێ لە بنەرەتییترین توندوتیژییەکان کە دژ بە ژنانی نافارس دەکرێت ئەوەیە کە ناتوانن منداڵەکانیان بە زمانی دایکیی خۆیان پەروەردە بکەن و یان لە کوێدا باسی سەدان پیاوی کرێکاریان کردووە کە ئاوارەی شارەکانی ناوەند بوون بۆ بژێوی ژیانی خۆیان و بنەماڵەیان، یان کۆڵبەری و کوشتن و نوقستانیی جەستە و .. دەیان دیاردەی ڕەشی دیکە کە سەرەتا و لەبنەڕەتدا بەسەر ژنان و بارودۆخی ژیانی ژنی کورد قورساییی بووە.

لەوە نەڕوانین کە ژنانی چالاکوانی کورد بەتێروتەسەلی کەوتبوونە ناو ئەو شەپۆلەی ناوەندتەوەرە، و ڕۆژ نەبوو کە لە سۆشیاڵ میدیاکانی ئەو کات و نووسینەکاندا باسی ژنە چالاکوانانی ناوەند نەکەن و لە هەموو هەڵسوکەوت و بانگهێشتنیان بۆ ناوەندە ئەمنییەتییەکان و پرسینەوەیان و زیندان چوونیان بەئاگا بوون و ئاوریان لێ دەدایەوە و باسیان لێ دەکرد. پەیوەندییەک و فیدبەکێک کە لە ڕواڵەتیشدا هیچ حاڵەتێکی دوولایەنەی پێوە دیار نەبوو. تەنانەت ڕەنگ و بۆنیکیشی گرتبوو کە جار وابوو لەگەڵ بەشێکی زۆر لە ژنە چالاکوانانی کورد(نەک هەموویان) نەتدەوێرا تەنانەت وەک ورۆژاندنەوەیەک باسی ئەو دۆخە تایبەتەی کوردبوون بکەی، بەخێرایی دەیانوت ئەمە باسی مافی ژن و ئازادییەکانییەتە و کاری بەسەر نەتەوە و کوردبوون و باسی سیاسییەوە نییە! کە وای دەنواند ئەو پەیوەندییە و کارگاکانی فێرکاری و تێکەڵبوون لەگەڵ بزووتنەوەی ژنانی ئازادیخواز و مافخوازی ناوەند، پێشمەرجی ئەوە بوو کە دیسان تۆ خۆت نەبی بەڵکوو ئەویدی بی کە ژنی باڵادەست (هەرچەند ئازادیخواز و دێموکراسیخواز)، بۆتی دابین دەکات و چوارچێوەت بۆ دادەڕێژێتەوە. تەنیا تایبەتمەندییەک کە لە ژنی کورد و کۆمەڵگای کوردی بۆڵد دەکرایەوە و ئاوڕی لێ دەدرایەوە و بە زۆرییش دەبینرا، باسی خۆسووتاندن و خۆکوژی و کوشتنی ژنانی کورد بوو کە لێرەیشدا زۆر زیرانە و زیرەکانە لە لایەن ژنانی ناوەندەوە و هەر لە ژێر کاریگەریی ڕوانگەی ناوەندتەوەرەوە (و هەڵبەت پیاوانی ئازادیخوازی فارسیش بێدەنگ نەبوون و زەحمەتی سازکردنی فیلم و موستەنەدیشیان دەکێشا) نەوەک باسێک کە بەرپرسیاریەتیی تەنانەت بەشێکیشی دەسەڵات بگرێتەوە، بەڵکوو زۆرتر ئاماژەیەک بوو بە کۆمەڵگایەکی سەرانسەر دواکەوتوو و چەقبەستوو و ژنکوژی کۆمەڵگای کوردی کە بەجۆرێک باسیان دەکرد و ئاوریان دەدایەوە کە وەک ناسنامە و شوناس و جەوهەری کۆمەڵگای کوردییە و تەنیا ڕێگاچارە و ڕزگاربوونیان لەوەدایە کە هەوڵ بدرێت کەمێک لەو شارستانییەتی ناوەند و فارسزمانە تەزریق بکرێتە ناو ئەم کۆمەڵگای پڕ لە هۆڤیگەرییە، بەڵکوو ژنی کورد تارادەیەک ڕزگاری بێت.

> لە کۆمەڵگا و سیستەمێک کە بەدرێژاییی مێژووی، سیاسەتکردن و بڕیاردان وەک کلیشەیەکی پیاوانە بووە و خۆی هیچ بەشدارییەکی لەو داگیرکاری و هەڵاواردن و پاکتاوکردنانەدا نەبووە چۆن وەک بەشێک لە گوتاری باڵادەست دابنرێت؟

ئەگەرچی لەلایەن بەشێک لە ژنانی چالاکی کوردەوە هەست بەو جۆرە ڕوانین وجۆری هەڵسوکەتی پڕ لە پارادۆکس و ئێلەک کردنە و ناتەبایی لەگەڵ جەوهەری بزاوتی خۆیان وەک ژنی کورد کرابوو، بەڵام بە گشتی ڕۆحی چالاکی و جموجۆڵی ژنی کورد بە تایبەت لەو

قۆناغەدا نەتەنیا هەڵگری ڕۆحی کوردی و هەڵکشان نەبوو، بەڵکوو لە تواندنەوە و داکشانێکی بەرواڵەت پێشکەوتووخوازدا بوو، بە جۆرێک کە ئاسەوارەکەیشی هەتا ئەم چەند ساڵەی دواییدا درێژەی هەبوو و ژن و نەتەوە، لە بەستێنی زەینیی چالاکیی ژنی کورد، هێندە کاڵ و وشک بووبوووە کە زەحمەت بوو بە ئاوێزێنێک گەرووی تازە بکاتەوە. کە ئەگەر ڕووراست بین لەگەڵ خۆمان و داعشێک سەری هەڵنەدایەت، و ئەو ڕۆحە یاخیگەری و ئازایەتییەی ژنی کورد لە ڕووبەڕووبوونەوەی لە گەڵ داعش و دژەتیرۆر (بەتایبەت لە کۆبانی و ڕۆژاوا) نەبووایەتە چیرۆکی ڕۆژانەی میدیاکانی جیهان، زەحمەت بوو ئەو ڕۆحە دەرچووە لە زەین و جەستەی ژنی کوردی بەناو بیرجیاواز، بەئاسانی بێتەوە نێو ماڵی خۆی و ڕوون نەبوو کە ئێستا کەیسی زاراکان و ئانیساکان و دەیان چالاکوانی زمانی و ژینگەیی و مەدەنیی نیشتمانیی دیکەی کورد، لەژێر هێژموونی زاڵی هەواڵەکانی چالاکوانانی ناوەندتەوەر وەک نەسرین ستوودە و سپیدەی قوڵیانی و کێ و کێ، بۆ وێنە لە لاپەڕەکانی سۆشیاڵ میدیای ژنی کورد جێگایەکیان بۆ باسکردن و ئاوڕدانەوە ببوایە! ئیتر با ئەوەش بمێنێ ئێستاشی لەگەڵدا بێت، ژنانی ناوەندتەوەر، بە بێدەنگیی هەمیشەییان لەبەرانبەر کەیسگەلێکی لەم جۆرە، مانیفێستی زەینی و چوارچێوەی خەبات و بزووتنەوەیان هەر لە پێشدا سەلماندووە کە بە دڵنیاییەوە ئەوانیش هەڵگری هەمان ڕاسیزمن کە ناسنامەی بنەڕەتیی دەسەڵاتی داگیرکەرە، بەو جیاوازییە کە ئەمان هەڵگری ڕاسیزمی شاراوەن و ئەگەر دەسەڵات شمشێری لە ڕوو دەبەستێت، ئەوا ئەمان لە پشتەوە بەستوویانە.[۴]

بەڕاستی بەکگراواندی مێژوویی و زەینیی ژینگەی ژنی کورد و بەگشتی کۆمەڵگای کوردی بەنیسبەت کۆمەڵگاکانی دیکە بەتایبەت دراوسێیەکانی هێندە تۆقێنەر و پڕئاڵۆز و دژوارتر بووە کە ئاوەها ئاسان ئامادەی هەرجۆرە تواندنەوەیەک لە گوتاری باڵادەستدا بن؟ و یان چۆن لە پرسی ژن تێگەیشتبوون کە دەبێت پشت لە نەتەوە و کۆمەڵگاکەی خۆی بکات و پێی سووک بێت یان پێی هێندە سەرەکی و بنەڕەتی نەبێت کە باسی دۆخی نەتەوەیی و نیشتمانی تایبەتی خۆی بکات؟ چما ژنی فارسیش پشتی لە ئێرانیبوون و فارسبوونی خۆی کردووە و دەڵێت من تەنیا بۆ ڕزگاریی ژن و پرسی ژن لەهەرکوێی ئەم ئێراندا بێ تێدەکۆشم، بەڵام حازر نابێت تەنانەت دان بە ڕاستییەکاندا بنێت و باسی ئەو جیاوازییانەی کە دۆخی تایبەتی ژنانی کورد و بەلووچ و عەرەب وەک نەتەوەی بندەست یان پەراوێزنشینی گرتووەتەوە، بورووژێنێتەوە.

بەڕاستی بەکگراواندی مێژوویی و زەینیی ژینگەی ژنی کورد و بەگشتی کۆمەڵگای کوردی بەنیسبەت کۆمەڵگاکانی دیکە بەتایبەت دراوسێیەکانی هێندە تۆقێنەر و پڕئاڵۆز و دژوارتر بووە کە ئاوەها ئاسان ئامادەی هەرجۆرە تواندنەوەیەک لە گوتاری باڵادەستدا بن؟

یان دەکرێ بڵێین بەڕاستی لەو کاتانەی کە پشتیان لە دۆخی نەتەوەییبوونی خۆیان دەکرد و بەو عەقڵییەت و زەینییەتە کە ئەمە پرسی ژنە و کاری بە پرسگەلی دیکەوە نییە، یان ئەمە پرسێکی گشتگیر و جیهانگرە و نابێت بابەتەکان تێکەڵاو بکەین، یان کاتێک دەیانوت کۆمەڵگای کوردی تا قورقوڕۆچکەی دژی ژن بووگە و ژنی چەوساندووەتەوە، ئێستا چ زەرووەرەتێکە ژن شەڕی شوناسی کوردبوون بکات، و هتد،

تـــا چ ڕادیەک ئـــاگاداری ئـــەو بەکگراوندە مێژوویـــی و زەینـــی و ژینگەییەی خۆی بـــووە و لە مەعریفە و چاویلکەی خۆیەوە بە دۆخەکـــە و دیاردەکانی ڕوانییوە و لە کاتی هەڵســـەنگاندنەکان و داوەریکردنـــی خۆی، خاوەنی ســـەربەخۆیی هزری و تێفکرینی خۆی بووە و نە «ئەویتربوون»!

ئێســـتاکە بێینە ســـەر ئەو بەکگراوندە مێژووییەی کۆمەڵگای کوردی بەگشـــتی. قـــەرار نییە پیـــا هەڵزنیین و شـــاخ و باڵی پێ بدەین، دیـــارە ئەمیش لە دەرەوەی ئەو پێناســـە جیهانی و ناوچەییـــە نییە، بەڵام بۆ خۆی خـــاوەن تایبەتمەندییەک بووە کە پێویســـتە ئاماژەیەکـــی هەرچەند کورت و خێرای پێ بکرێت.

ئەگەرچـــی لێکۆڵـــەران و نووســـەرانی کـــورد دان بـــەو ڕاســـتییەدا دەنێن کە بە هۆی ئـــەو ئاڵۆزییەی کە لە ڕەوتی مێژوودا، مرۆڤی کـــورد بە بەراورد لەگـــەڵ گەلانی دراوســـێی، پێیدا دەرباز بووە، لێکۆڵینەوەی زانســـتی لەســـەر مێـــژووی کۆمەڵایەتی و کولتوریی کۆمەڵـــگای کوردی زۆر کەمن و ڕوونە هەژارترین لاپەڕەکانیشـــی سەبارەت بە شـــێوەی گوزەران و پێگەی ژنانی کورد لـــە ســـەردەمە جیاجیاکانی مێـــژووە تا بە متمانەوە باســـی بار و گـــوزەران و ئەگەری جیاوازیگەلێکـــی زۆر زۆر بەرچـــاو لەگەڵ ژنانی گەلانی دیکەدا بکرێت. ئەگەر بە پێی ســـەرچاوەکان، زاگـــرۆس وەک ئەو دەڤەرە جوگرافیاییە کە کوردەواری واتە کوردستانی تێـــدا هەڵکەوتووە و شـــوێنی لەدایکبوونی میترا، ئیلاهـــەی ژن و خواوەندی خۆرەتاو دانیێـــن، هەتا پێش هێرشـــی عەرەبەکان، خاوەن شارەســـتانییەت و ئابووریی گەشاوە بـــووە و دواتـــر بووەتە ناوچەیەکـــی ئاڵۆز و جێگای تالانکردنی تالانکەرە یەک لە داوی یەکەکانی عەرەب، ســـەلجووقی، مەغوول، تاتار و ...کە تەواوبووونی بۆ نەبووە و ئەگەرچی یەکگرتوویی خۆی لە دەســـت دا بەڵام بە پیـــاو و ژن و لاو، بـــەردەوام لە بەرەنگاریی تالانکەران و داگیرکەراندا بوون.

بەدڵنیاییـــەوە بەشـــێکی زۆرمـــان کتێبی شەرەفخانی بدلیســـی وەک باوکی مێژوونووســـیی کوردیمـــان خوێندووەتەوە و یـــان تارادەیەک ئـــاگاداری بابەتەکان و ڕووداوەکانی نێو کتێبەکە هەین، کە باســـی بڕێک ژنـــی ناودار و بەهێزمـــان بۆ دەکات کە خـــاوەن پلە و پێگە بـــوون لە ناو خێڵ و عەشـــیرەی خۆیاندا، یان نووســـینەکانی واســـیلی نیکیتین و مینۆرســـکی و بڕێک کتێبی دیکەی ڕۆژهەڵاتناسان و گەشتیارە بیانییەکان کە موحەممەدی قازی و ئیبراهیم یۆنســـی وەریانگێڕاونەتەوە ســـەر فارســـی، بەردەســـتی هەموومـــان کەوتـــووە کە بە جیاوازی باســـی ژنی کورد و دراوسێکانیان هێناوەتە گۆڕێ، وەکوو شـــێوازی جلوبەرگ پۆشینیان و ئەوەی کە بەپێچەوانەی دراوسێ عەرەب و تـــورک و فارســـەکانیان، ئەمان ڕوومەت و سەرسینگ و ملیان دانەپۆشیوە، زۆر ئازا بوون و لەگەڵ پیاوان زۆر بەئاسانی تێکـــەڵ بـــوون و پێکـــەوە دانیشـــتوون و خواردنیـــان لەگـــەڵ خوانی پیـــاوان جیا نەبووەتەوە، لەکارەکاندا شان بەشانی پیاوان ســـووراونەتەوە، ســـوارچاکی زۆریـــان تێدا بووە، بـــە بینینی بیانییـــەکان و میوانەکان خۆیـــان نەشـــاردووەتەوە و بەپێچەوانـــەوە زۆر بە ڕوویەکی گەشـــاوە، پێشوازییان لێ کـــردوون و هتد. وەک نموونەیەکی دیکەی بەرچاو، «کلۆدیوس جەیمز ڕیچ»، گەشـــتیار و سیاســـەتوانی ئینگلیزی کـــە تارادەیەکی باشـــیش شـــارەزای زمانی کوردی بووە، لە گەشـــتنامەکەی خۆیدا(١٨٢٠ی زائینی) بۆ کوردســـتان (ئێران و عێراق)، کە «حەسەن جاف» وەریگێڕاوەتەوە بە فارســـی، دەڵێت، «ژنـــی کورد وەکوو ژنی تـــورک و فارس و عـــەرەب نین، ژنی کورد خاوەن بڕیار و زۆر

له ژنانی تورک و فارس و عەرەب ئازاتر و سەربەخۆتر. کاتێک ژنانی کوردم بینی زۆرجار لەگەڵ بڕیاری چارەنووسساز بەشدار و هاوبەشی پیاوان دەبن، ژنی کورد زۆر ئازادانە و بێ پەچە دەتوانن لە بازاڕ و شوێنە گشتییەکاندا بگەڕێن کە ئەم دیاردەیە لە نێو ژنی نەتەوەکانی دراوسێیاندا بە دەگمەنیش نابینرێت، ئازادیی ژنانی کورد وەک هیچکام لە نەتەوەکانی دراوسێی نییە و بەمانای وشە، کەسایەتییەکی خاوەن ڕێز و سەربەخۆی کۆمەڵگاکەیانن».

هەروەها ناوی دەیان ژنی ناودارمان هەیە کە لانیکەم لەم دوو سەدەیەی کۆتاییدا کە بەشی زۆریان خاوەن تایبەتمەندی و هەڵکەوتەیی لە ناوەندی سیاسەت و بڕیاردان بوون یان خاوەن توانستی دیکە بوون. دەوڵەت خانی لوڕستانی، قەدەم خێری فەیلی، فاتمە قەرە، حەپسەخانی نەقیب، خاتوو شاناز ئەردەلانی، مەستوورەی کوردستانی، ئامینەخانی بارام بەگی جاف، لەیلی و ڕەوشەن بەدرخانی، عادیلەخانم، شاخاتوونی بتلیس، خانم ئەردەلانی، مەلیکە هەوادار ڕەوادی، فاتمەخانی ڕەواندز، فاتمەمەحیەدین و گوزیدەخانم، خانزادی میری سۆران، حەلیمەخانی هەکاری، ڕابیعەخانم سەرگەورەی نانەواکان، لەیلا قاسم و لەیلا زانا و بگرە سەدان ژنی دیکە کە لە ڕێڕەوە ئاڵۆزەکەی مێژووی کورد، تەنانەت ناویشیان سڕاوەتەوە یان پێویستی بە بەدواداچوون و لێکۆڵینەوەی زۆرترە.[٥]

ژنانی ڕۆژهەڵات وەکوو ژنانی ئێران لەگەڵ ڕووداوەکان و خۆپیشاندانەکان و شۆڕشەکانی سەردەمی پاشایەتیی پاڵەوی و هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی و سەرەتاکانی شۆڕش، ڕۆڵی بەرچاو و گرینگیان گێڕاوە. ئەگەر ژنانی ناوەند دەچوونە ناو حیزبە سیاسییەکانی چریکی فیدایی و موجاهیدین و توودە، ئەوا ژنانی ڕۆژهەڵات چەکیان هەڵگرتووە و چوونەتە شاخ و هاوشانی پیاوان لەناو هێزەسیاسییەکانی ڕۆژهەڵات بە چەپ و نەتەوەییەوە، دژ بە دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی شەڕیان کردووە، بەو جیاوازییە کە سەرەتای دەرکەوتنی لەناو حیزبەکاندا دەگەڕێتەوە بۆ دامەزراندنی کۆماری کوردستان کە بۆ یەکەمجاریش دەبن بە خاوەنی ڕێکخراوەی تایبەت بە خۆیان بەناو «یەکێتیی ژنانی کوردستان»، بە ڕێبەرایەتیی میناخانم هاوژینی پێشەوای نەمر (١٥ڕەشەممەی ١٩٤٦)[٦] و درێژەدان بە خەباتیان بۆ بەدەستهێنانی کۆی مافەکانیان هەتا ئێستا.

گرنگی باسەکە لە پێناسەی ژینگەی سەرڕاست و گوتاری تایبەت و پەسوۆردی خەباتی ژنی کوردە کە دژ بە هەر چەشنە هەلاواردن و داگیرکارییە و بەپێی بەکگراوەندە مێژووییەکەی خۆی و هەموو ئەزموون و هەڵەکانی ڕابردوو و ئێستا، ناتوانێ لە بزووتنەوەی ئازادیخوازی و مافخوازی و دیمۆکراسیخوازیی بەناو ژنانی ئێران کە هەڵگری هەمان گوتاری باڵادەست و بندەستە، خۆی پێناسە بکات و خۆی ببینێتەوە؛ ئەگەرچی وەک «ژنبوون»، لە بەشێک لەو ڕووبەڕووبوونەوانەی ژنی ناوەنددا، خاڵی هاوبەش ببینێتەوە. وەک ئەوەی کە بەشێک لە داخوازی و داواکارییەکانی بزووتنەوەی ژنانی ناوەند، بەشداریی ژنان وەک ژن، لە جومگە باڵاکانی سیاسەت و بڕیاردان بوو و کاتێک تەنانەت لە دینامیزمی دەسەڵاتی بەناو بناژۆخوازی ئێران کە دوو پۆستی گرنگی حکوومەت درا بە ژنان و هەروەها بەشداریی ژنانی زۆرتر وەک نوێنەر و شەوراکان بینرا، ئەوا ژنانی ئازادیخواز خۆیان وەک بەشێک لەو بژاردنانە و پۆستانە دیبێتەوە و دانیان بەوەدا هێنابێت کە بەشێک لە داخوازییەکانیان جێبەجێ بووە، بەتایبەت کە جێی ئاماژەیە

له خۆپیشاندانەکانی ئابانی ۹۸دا، هەر ژنە نوێنەری یەکێ لە شارەکان بوو کە ڕاستەوخۆ بە چەکی خۆی تەقەی لە خۆپیشاندەرەکان کرد. هیچ جیاوازییەک لەم هەڵسەنگاندنەدا نییە چون ئەوە گوتار و زەینییەت و بیرکردنەوەیە کە چوارچێوەی ئەکت و کردەوە و پێگە دیاری دەکات. ئێستا ژن بێ یان پیاو، لە چوارچێوەی گوتار و دەسەڵات و هێزی سیاسیی باڵادەستە کە وەک فۆکۆ ئاماژەی پێ دەدا، حەقیقەتی بوونی خۆی دەسەلمێنێت جا با حەقیقەتێکی ساختە و سەپێندراو بێت. هەربۆیە خۆدیتنەوە و خۆبەدەستەوەدان لەناو هەر بزووتنەوەیەک و باسی تایبەتی ئێمە، بەناو بزووتنەوەی ژنانی ئێران، بە هۆی دیتنەوەی بڕێک لە هاوبەشییەکان، دیسان هەڵپەسێراوی و سەرلێشێواویی ژنی کورد لە ناو گوتاری باڵادەست و ناوەندتەوەرە و هەڵسووڕانی هەمان سیکل و دۆخی مێژووییە، ئەگەرچی ڕەنگ و بۆن و ڕواڵەتێکی دیکە لە خۆی ئاراستە بکات.

ژنی کورد پێویستی بە پێناسە و دەستنیشانکردن و تیۆریزەکردنی «چوارچێوەی ستەملێکراوی» یان (Grievance Framework) خۆیەتە،[۷] کە بتوانێ لە دەوری ئەو چوارچێوەیەدا هەموو جووڵە و وزە و بزووتنەوەی خۆی دیاری بکات و مانای پێ بدات و بەرەو پێشی ببات. ژنی کورد بە دیاریکردنی ئەو چوارچێوەیە، دەتوانێ بە باشی لەو هەڵپەسێراوی و شپرزەییە وەخت و ناوەختەی دەربازی بێت و وەک ئەکتەرێکی کارا و هەمەلایەنە لە دەوری فێمینیزم و سێکۆلاریزم و نەتەوەخوازیدا گوتار و ئامانجی خۆی بەهێزتر و دیاریکراوتر لە هەمیشە بەرەوپێش ببات و تەنانەت لە بازنەی ئەم سێگۆشەیەدا بە جۆرێک بناخەی فەلسەفەی ئەرک و ماف داکوتێت کە هەرجۆرە ئەگەری کلیشەڕوانینی پیاوانە و داسەپاو لە ڕەوتی هەرچەشنە ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی و چینایەتی و سۆسیالیزمدا بێ بایەخ و بی بنەما بکات.

> **لێکۆڵەران و نووسەرانی کورد دان بەو ڕاستییەدا دەنێن کە بە هۆی ئەو ئاڵۆزییەی کە لە ڕەوتی مێژوودا، مرۆڤی کورد بە بەراورد لەگەڵ گەلانی دراوسێی، پێیدا دەرباز بووە، لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەر مێژووی کۆمەڵایەتی و کولتوریی کۆمەڵگای کوردی زۆر کەمن**

ئەگەرچی بوونی ژن وەک پێشمەرگە و بەشێک لە هێزە سیاسییەکان جێی نکۆڵی نییە و ڕەنگە وەک شانازییەک لە مێژووی خەباتی ژنان بەتایبەت ژنانی ڕۆژهەڵات، شوێنپێی خۆی داکوتاوە، بەڵام ڕوونە کە ئەوجۆرەی کە پێویست بووە ئاوڕی یەکسانیی لێ نەدراوەتەوە (لە هەموو حیزبەکان بە دروشمی جیاجیا) و دەبینین کە هێشتا ژنان سەرەڕای ئەوە خاوەنی ئەزموونی مێژووییەکەی خۆیان لە دەسەڵات و بڕیاردان لە حکوومەتە خۆجێیەکان و هۆز و عەشیرەتەکان و هەروەها با ئەوەی کە هەر لە سەرەتاوە شان بە شانی پیاوان، بەشداریی خەباتی چەکداری و هێزی سیاسیی ئەم سەردەمە بوون، بەڵام نەیانتوانیوە درزێک بخەنە نێو ئەو بازنەی دەسەڵات و بڕیاردانە کە دیارە نەک لە ڕۆحی یەکگرتووی کوردیدا بەڵکوو لە کلێشەی پیاوانەیی داسەپاودا دەبینرێت (هەڵبەت هێنانەوەی ناوی تەنیا دوو سێ ژن ئەویش لە ئاستی خوارەوەی بڕیاردان، نابێتە هۆی ڕەتکردنەوەی کلێشەڕوانینی دەسەڵات و بڕیاردان لە هێزە کوردییەکاندا). کاتێک کە باسی ئەرک و ماف دێتە گۆڕێ،

واتە ژنی کورد کە لە هەموو جموجۆڵە کۆمەڵایەتی و مەدەنی و سیاسییەکاندا، بە هێزە چەکدار و سیاسییەکانیشییەوە، نەتەنیا بەشداری دەکات بەڵکوو زۆرجاریش دەسپێشخەربوونی خۆی سەلماندووە، نەک وەک یاریدەدەر و بۆ شانازیکردنی پیاو و بزووتنەوەی کۆمەڵگای کوردییە، بەڵکوو ئەو لە بنەڕەتدا قەبووڵی بەرپرسیارەتی دەکات کە مافەکانی خۆی دەستەبەر بکات؛ نەک تەنیا ببێتە سیمبولێک بۆ خەباتی نەتەوەیی یان چینایەتی و هتد.

لە ڕاستیدا «نەتەوەخوازی» و نەتەوەسازی»، بەشی بنەڕەتی ئەو ئەرک و مافخوازییەیە کە ژنی کورد دەتوانێ لە چوارچێوەی ستەملێکراویی خۆیەوە لە پێناسەی ئەو سێگوشەی گوتار و ئامانجەدا، هەرچەشنە پاشنەگێریی پیاوسەروەریی بە شێوازی بنەڕەتی بلەقێنێت و چاونەترستر لە هەمیشە و بێ ئەوەی ترازان یان لادانێک لە دۆخی نەتەوەییبوونی خۆی پێش بێت و بەخاوەندارێتیکردنی لە پرۆسەی نەتەوەسازی کە ڕزگاریی خاک و نیشتمانی لە دەستی داگیرکەر وەک فاکتەری بنەڕەتییە، بەهێزتر ڕەوتی خەبات و ڕزگاریی خۆی لە هەرچەشنە هەڵاواردنێک، بەرەو پێش ببات. و تەنانەت دەبێتە بازنەیەکی بەهێز بۆ یەکگرتنەوە و دیتنەوەی گوتاری هاوبەشی کۆمەڵگای کوردی بەهەموو هێزەکان و دروشمەکانەوە. ئەگەرچی جێگای ئاماژەیە کە شپرزەیی گوتاری هێزەکوردییەکان خۆی بەشێکی بنەڕەتی و کارتێکەر لەو شپرزەیی و هەڵپەسراوییەی خەبات و بزووتنەوەی ژنی کورد بووە. ڕوونە و بە دەیان دیاردە و ڕووداو و هەموو ئەزموونەکان بە ئەرێنی و نەرێنییەوە سەلماوە کە داگیرکەرانی کوردستان، هیچ جیاوازییەک لە نێوان ژن و پیاو و منداڵ و ژینگە و حیزب و هێزەسیاسییەکان بە چەپ و نەتەوەخواز و هەر چوارچێوە و دروشمی دیکە دانانێت و لە هەر جۆری دەسەڵات و دینامیزمی دەسەڵاتی خۆیدا گوتاری داگیرکاری و باڵادەستبوونی، بنەمای ڕوانین و ئەکت و دژەکردەوەیەتی بەرانبەر نەتەوەی بندەستی کورد. کەواتە هەروەهاش گوتارێکی هاوبەش و بەهێزی پێویستە کە هەڵگری هەمان قورساییی گوتاری داگیرکەر بێت کە بەرەورووی ببێتەوە. داگیرکەر بە داگیرکردنی خاک و نیشتمان، هەموو ناسنامە و ئەکتێک و بۆخۆبوونی لە هەموو ئەندامان و جومگەکانی نەتەوەی کورد گرتووە و ئەوا سەدەیەکی تریش کورد خۆی بە مافی ژن و مافی منداڵ و مافی کرێکار و مافی چینایەتی و مافی زمانی و کولتووری یان بەشداریی دیموکراتیانە و هتد سەرقاڵ بکات لە کاتێکدا پەسووردی خەباتەکە و ڕزگاربوونەکەی لە ڕزگاریی خاک و سەربەخۆییدایە. گوتارێکی هاوبەش کە نەتەنیا هەموو ئەندامان و جومگە سیاسی و فیکرییەکان دەگرێتە خۆی، ڕەنگە چیتر نە لە خەوف و چاوەڕوانیی ترازانی هەر ڕۆژەی جومگەکان و هێزەسیاسییەکان، یان دڵەڕاوکێی یەکگرتنەوە و یەکنەگرتنەوەیان یان ئەگەری پێکهێنان یان پێکنەهێنانی بەرەی یەکگرتوودا ڕۆژ و شەومان بەسەربەرین، بەڵکوو بینەر و بیسەری ڕاگەیاندنی «دەوڵەتی کوردی لە تاراوگە»

> ژنانی ڕۆژهەڵات وەکوو ژنانی ئێران لەگەڵ ڕووداوەکان و خۆپیشاندانەکان و شۆڕشەکانی سەردەمی پاشایەتیی پاڵەوی و هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی و سەرەتاکانی شۆڕش، ڕۆڵی بەرچاو و گرینگیان گێراوە

بین کە لە هەموو هێزەکوردییەکان و ئەکتەرەکان و لە سەرووی هەموویان ژنی کورد پێکهاتبێ. ئەمە نە وەک خولیایەکی منداڵانە یان دروشمێکی جوان و ڕازاوە و دڵخۆشکەرە بەڵام دوور لە عەرزی واقیع ببیننەوە، بەڵکوو بە دڵنیاییەوە بە گۆڕین و داڕشتنەوە و نۆژەنکردنی زەینییەتەکانمان، عەرزی داسەپاوی بەواقیعکراوی ئێستامان بوونێکی تری پێ دەبەخشین.

پەراوێزەکان

١. سەرەتا ئاماژەی ژنی کورد ئاماژەیەکی گشتگیرە، وەک نیوەی کۆمەڵگای کوردی لە نەتەوەیەکی داگیرکراودا کە لەکاتی پێناسەکردن و ناسنامەی تایبەت بەخۆی،چوارپارچەکە دەگرێتە خۆی. ئێران(ناوەند)، وەک نموونەی دەسەڵاتی داگیرکەر، کە لەم وتارەدا هەڵگری هەلومەرجی تایبەت بە خۆی دەبێت و هەروەها چەمکی»بزووتنەوە«، لێرەدا هەم بەمانای کاری ڕێکخراوەیی و هەم بەمانای هەر جۆر جموجۆڵ و بەشداربوونی ئێعترازی و تەنانەت کاری سیمبولیکە کە بە چەشنێک »نافەرمانیی مەدەنی«، دەگەیەنێت.

٢. بولتن مرجع ۴، مجموعە مقالات و متون دربارە فمینیسم(انگلیسی و فارسی)، مرکز مطالعات فرهنگی بین المللی، تابستان ۸۷. دووبوار،سیمون،جنس دوم، ترجمە قاسم صنعوی،١٣٨٢. وولف، ویرجینیا، اتاقی از آن خود، ترجمە صفورا نوربخش، ١٣٨٣. بئاتریس، سلما،«از ادبیات زنانە تا زن-نوشت،تفاوت و نهاد»، ترجمەی سمیرا رشیدپور

Moi Toril, “Feminist, Female, Feminine”, The Feminist Reader, essays in gender and the political of literary criticism, edited by Catherin Belsey and Jane Moore, pp,115-132.

٣. ڕیفرێنسی ئەم بابەتە نووسەری ئەم دەدەیە کە وەک یەکێ لە شایەتحاڵەکان و لە نێزیکەوە ئاگاداری بەشێک لەو پەیوەندییانە بووە و بەداخەوە هەر وەک هەموو جموجۆڵەکان وەک جموجۆڵی «ناوەندتەوەر»، نەتەنیا هیچ باس و ئاماژەیەکی نەهاتووەتە گۆڕێ بەڵکوو هەر لە بنەڕەتدا هەڵگری ڕۆحێکی تواندنەوەیی بوو!

٤. لێرەدا ئاماژەکان بە مانای گوتار و هەڵوێستێکی گشتگیر و درێژخایەنە نەک ئاماژەگەلێکی زۆر دەگمەن و خێرا وەک هەڵوێستی خانم شادی سەدر یان خانم شیرین عیبادی کە ئەویش نە لە ناوخۆدا بەڵکوو کاتێک لە هەندەران نیشتەجێ بوون. هەروەها سەبارەت بە هەڵوێست و بیروڕای ژنانی کورد گەرەکمان بێت وەک سەرچاوە و ناوی کەسەکان، ئاماژەی ڕاستەوخۆیان پێ بکەین، سەرەڕای ئەوەی کە زۆربەی کاتەکان ئەم باسانە و ئەم جۆر ئاخاوتنانە لەناو کۆڕوکۆمەڵەکان و لە نێو خودی ژنانی چالاک ڕوویدەدا و هەروەها لە سۆشیال میدیاکانی ئەوکات زۆرتر بە کۆمێنت و شەڕەقسە و دەمەقاڵێ دەهاتنە گۆڕێ، ئێستا ئاماژەکردن بە ناوی کەسەکان نە تەنیا کارێکی نەشیاوە بەڵکوو ئاماژەیە کە بەشێکی زۆر لەو خاتوونانە، بە دامرکاندنی جەوەکە و بڕێک قوولبوونەوەی دواتر لە بارودۆخەکە و تارادەیەک وشیاربوونەوە لە ئاست مەسەلە پێوەندیدارەکان و کاریگەریی ڕووداوەکانی دواتر، بەگشتی ڕوانینیان زۆر گۆڕدراوە. ئەگەرچی ئێستاش هەر دەگمەن کەسانێک هەن کە بۆ وینە ڕۆژانە هەر گیرۆدەی هەواڵی ژنانی ناوەندن و دریخ لە هەواڵێک، ئاماژەیەکی هەرچەند بچووکیش سەبارەت بە گیراوەکان و دەسبەسەرکردنی ژنانی چالاکوانی کورد و زۆر سەیرتر ئەوەیە کە هەواڵەکانی کوشتنی ژنان بەزمانی فارسی هەر ها لە ئاستی بێ ڕەکابەری هەواڵەکانی ئەم بەرێزانەدا!

٥. بۆ زانیاریی باشتر و بێلایەنانە و تەنانەت ڕەخنەگرانە لە وردەکاریی سەبارەت بە پێگە و مەیدانی چالاکییەکان، یان ئاشنابوون لەگەڵ سەرچاوەگەلی برواپێکراو بۆ خوێندنەوەی وردتر و زۆرتر(وەک، تۆما بوا، مێجەرسۆن، ئێدمۆنز، ..) دەتوانن بروانن وتاری» مێژووی ژنی کورد«، د.جەبار قادر، کە گەلاڵەرێژانی ساڵی ٢٠٠٣، لە کۆنفرانسی ژنانی کورد لە هولەند پێشکەشی کردووە.

٦. بەهۆی چروپڕ بوونی باسەکە و نەبوونی جێگای پێویست بۆ باسکردنی و هەروەها بۆ زانیاری و وردەکاریی زۆرتر لە ڕۆڵ و چۆنیەتیی کار و زەحمەت و تێکۆشان و بەرەنگاربوونەوەی ژنان لە دەرفەتە مێژووییەکانی خەڵکی ڕۆژهەلات لە تێکهەڵچوونیان لەگەڵ دەسەڵاتی ناوند و هەروەها بەشدارییان لەناو حێزبەکاندا، دەتوانن بروانن، «ڕۆڵی ژن لە خەباتی سیاسیی و چەکداری لە ڕۆژهەلاتی کوردستان»(١٩٧٩-١٩٨٨)، سنوبەر سەردارستار، ٢٠١٩.
https://doi.org/10.24271/garmian.19635

٧ . ئەم چەمکە لە بنەڕەتدا لە زانستی سیاسیدا بۆ نەتەوەی بندەست و ستەملێکراو هاتووە کە بتوانێ بە پێناسەکردنی ئەو چوارچێوەگەلە و ئەو بابەتانەی کە ستەمی لێ کراوە، کەڵک وەربگرێت و، ئەو دۆخە ناڵەبار و دزێوەی خۆی، بۆ جیهان و هەموو ڕێکخراوە نەتەوەیی و نێونەتەوەییەکان بگوازێتەوە و بیسەلمێنێت و حەقانییەتی خۆی بەدەست بێنێ. ئەگەرچی بەداخەوە بەگشتی وەک نەتەوەیش، نەتەوەی کورد تا ئێستا نەیتوانیوە ئەو دۆخەی خۆی بە دەیان دیاردەی وەک ئەنفال و شیمیایی و گۆڕی بەکۆمەڵ و ... بگوازێتەوە. بەڵام ئاماژەی ئەم چەمکە لێرەدا لە ڕاستیدا زۆرتر وەک پێناسە و مەعریفەی تایبەت بۆ ژنی کورد هاتووە و کەڵکی لێ گیراوە کە خۆی لە بازنەی ئەوەدا ببینێتەوە و لە جموجۆڵ و ڕەوتی خەباتی خۆیدا چیتر دوچاری پەسووڕدی هەڵە نەبێت و لەسەر بنەمای ئەو چوارچێوەیە وەک مەعریفەی خەباتی خۆی، هێز و وزەی خۆی وەگەڕ بخات و خۆی ببینێتەوە.

هەڵدانەوەی تواندنەوەی ژن لە کۆمەڵگەی کوردەواری

ژیوان کوردستانی

”

بۆ لێکدانەوەی کێشەی ژنان لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا، پێویستە لایەنی مێژوویی و کۆمەڵایەتی لێک بدرێنەوە و لەم وتارەدا ناگونجێت. بەڵام دەمانهەوێ لە هێندێک گرفت بکۆڵینەوە کە لەناو کۆمەڵگەی کوردەواریدا باون و کەسایەتییان لە ژنی کورد داماڵیوە و تا ئێستاکە ژنیان بە ژێردەستەیی هێشتووەتەوە.

“

پێشەکی

لێکدانەوەی کێشـــەی ژن لەنـــاو کۆمەڵگەی مرۆیی و بەتایبەتی ژنی کـــورد، مێژوویەکی دووروودرێژی هەیە و پەیوەندیی بە کولتووری کۆمەڵگـــەوە هەیە و گەر ســـەرپێیی بڕوانینە کێشـــەکان، دەردەکەوێـــت ژنانی بەشـــێک لـــە وڵاتـــە پێشـــکەوتوو و دیموکراتـــەکان، توانیویانـــە ســـەروەرییەکانی خۆیان بپارێزن، بەڵام بەشـــی زۆری کۆمەڵگە دواکەوتووەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوین هێنـــدە نەگۆڕاون. گۆڕینی ئاگاییی کۆمەڵگەش پرۆسەیەکی درێژخایەنە و پێویســـتی بـــە پەروەردەیەکـــی بنەڕەتیی پێشـــکەوتووانە هەیە. کۆمەڵگەی کوردەواری لەم بوارەدا ســـەقەتە. هۆکارەکەشـــی ڕوونە. نەتـــەوەی بـــێ دەوڵەت کە بـــە زمانی خۆی پـــەروەردە نەکرابێـــت و کێشـــەکانی خـــۆی سەربەستانە چارەسەر نەکردبێت، حاڵی لەمە باشتر نابێت. ئەو چەمکانەی لە ناو کۆمەڵگەی کوردەواریدا باون و زمانحاڵی مەحکوومبوونی ژن لـــە کۆمەڵگـــەدان، مێژوویەکـــی دوور و درێژیان هەیە و دیسکۆرســـێکیان سازکردووە کـــە ژنی تێـــدا کەوی کـــراوە و تا ئاســـتی نەبـــوون و ســـڕینەوەی ژن بەرەوپێش چووە. بۆ لێکدانەوەی کێشـــەی ژنان لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا، پێویســـتە لایەنـــی مێژوویی و کۆمەڵایەتی لێـــک بدرێنەوە و لـــەم وتارەدا ناگونجێت. بەڵام لەم وتـــارەدا دەمانهەوێ لە هێندێک گرفت بکۆڵینەوە کە لەناو کۆمەڵگەی کوردەواریدا باون و کەسایەتییان لە ژنی کورد داماڵیوە و تا ئێســـتاکە ژنیان بە ژێردەستەیی هێشتووەتەوە.

ژێردەستەیی

کۆمەڵگـــەی کورد بە پێـــی دابونەریتێک کە هەیەتی، لـــە کۆمەڵێک لایەنـــی جۆربەجۆر، بۆنموونـــە لایەنـــی سیاســـی، ئابـــووری و کەلتووری پێکهاتـــووە و ڕوونە ژن پێکهاتەی ســـەرەکییەکەی پێکدەهێنێت. کاتێک پرسی ژن دێتـــە ئـــاراوە، باشـــترین ڕێگـــە ئەوەیە، پلەوپێگـــەی ژن لـــەم کۆمەڵگەیـــە بە پێی ڕاستییەکانی لێک بدرێتەوە. پلەوپێگەی ژنی کورد لە بواری سیاسەت، ئابووری و کاروباری کۆمەڵایەتی، لە چ ئاســـتێکدایە؟ ژن چەندە سەربەخۆیە؟ ڕێکخراوەی سەربەخۆی هەیە؟ هێندە توانـــای هەیە بەرگری لـــە مافەکانی خۆی بکات یان نا؟ هۆکارەکانی کۆیلەبوون و ژێردەستەیی ژن لە کوێوە سەرچاوە دەگرن؟

ژێردەستەیی جۆری هەیە: ژێردەستەیی سیاســـی، ئابـــووری، ئایینی، خێزانـــی و .... مەبەست لە ژێردەســـتەیی ئەوەیە، کەسێک نەتوانێ بە عەقڵی خـــۆی بیر بکاتەوە و بڕیار لەســـەر ژیانیی خۆی و لەشی خۆی بدات و کەسێک لە پشـــتەوە هەبێت ئەم ئیجازەیەی پێ بدات. مافە بنەڕەتییەکانی پێشێل کرابێت. کاتێک کەســـێک لە ســـەربەخۆیی سیاسی بێبەری دەکرێت، واتە شوناســـی نەتەوەییی لـــێ زەوت دەکرێت. کاتێک ژنێک نەتوانێ لە لایەنی کۆمەڵایەتی و یاســـاییەوە خۆی بڕیار لەســـەر ژیانی خۆی بدات، دەبێتە ژێردەستە. ئەم جۆرانە لە ژێردەســـتەیی لەناو کۆمەڵگەدا هـــەن و کاریـــان پـــێ دەکرێت. پرۆســـەی هاوســـەرگیری کۆمەڵێک دیسکۆرسی هەیە، هەموو یاســـا و ڕێســـاکەی ئایینە و هەمووی لـــە بەرژەوەندیی پیاودایە. کەمتر ژنێک هەیە لەم بوارانە بـــە چڕوپڕی بکۆڵێتەوە و تەنانەت کێشەی ژنان وەکوو شـــەڕێک سەیر دەکەن زیاتر لەوەی کە بۆ هۆشیارکردنەوە و گۆڕینی عەقڵیەتی کۆمەڵگە بێت، لێدانی یەکترە.

ســـیمۆن دیبۆڤـــار، لە کتێبـــی ڕەگەزی دووەمدا ئاماژەی بەوە کـــردووە: «ژن بە ژنی لە دایـــک نابێت بەڵکـــو کۆمەڵگەیە دەیکات بـــە ژن». دیـــارە خەبات و شۆڕشـــی ژنان لە ڕۆژئاوا و ژنان لە وڵاتە ئیسلامییەکان بەراورد ناکرێت. لێرەدا چەمکی عەقڵییەتی ئیسلامی بـــەکار دێنین چونکە عەقڵییەتی ئیســـلامی، واتە شێوازی بیرکردنەوە و میتافیزیکێک کە

خەڵکی پێ دەستەمۆ کراوە. ئەو بیرۆکەیەی لە خەیاڵی زۆربەی ئەو کەسانەدایە کە بەو عەقڵییەتە گۆچ کراون و ئەو کەسانە ناگرێتەوە کە خاوەنی بیری سەربەخۆن و خۆیان لەو عەقڵییەتە دەربازکردووە.

لە کۆنەوە ژن گرێدراوی دۆخێک بووە، ئایین و دابونەریتی پیاوسەروەری حوکمی بەسەردا کردووە. لە پەروەردەیەوە تا دەگاتە بەشوودانی، هەمووی لە ژێر ڕکێفی کەلتووری کورددا بووە و ئەم کەلتوورەش، بە درێژاییی مێژوو گۆڕانی بەسەردا هاتووە. کورد چونکە بۆخۆی خاوەنی دەوڵەت و سەربەخۆیی نەبووە، بەردەوام کەوتووەتە ژێر کاریگەریی وڵاتە سەردەستەکانی خۆی، بەڵام هێندێک ئازادیی هەبووە کە سنووردار بووە و نەیتوانیوە سەربەخۆ بێت. بۆیە ژنی کورد لەناو دۆخی چەقبەستووی کۆمەڵگەدا ژێردەستە بووە. هۆکارەکەی ئەوە بووە کە کەلتووری ئایینی وای لە ژن کردووە گوێڕایەڵی داخوازییەکانی پیاو بێت. ئەگەر ژنانێکی ئازا و بوێر لە کۆمەڵگەی کوردەواری بە درێژاییی مێژوو بووبێن، کچی دەستڕۆیشتوو و خاوەن دەسەڵات بوون. بەڵام بە گشتی ژن لە ناو کۆمەڵگەدا دەنگی کپ کراوە. هەر ناوچە و شارێکیش ڕوانگەکانیان بۆ ژن جیاواز بووە. لەتبوونی نیشتمانی، لەتبوونی جەستە و ڕۆحیشی لێ کەوتووەتەوە و ڕوانینی پیاوی باشوور، لەگەڵ ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات لێک جیاوازە و جۆری پەروەردەکەشیان بۆ ژن جیاوازە. بەڵام ئەوەی مەترسیدارە، لە هەموویاندا چونکە ئایینە بڕیار لەسەر ژن دەدات و یاسا و ڕێساکانی لە ئەستۆیە و لە بەرژەوەندیی پیاوە، ژن دەبێتە ژێردەستەی ئەو کەلتوورەی بڕیارەکان جێبەجێ دەکات.

کێشەی ئایینی و میتافیزیکی

وەک بابەت بڕوانینە کێشەکە، دەردەکەوێت ژن لە ژێر ڕکێفی ئایینیدا سەربەخۆییەکانی لێ زەوت کراوە. هۆکارەکەش ئەوەیە، لە ئایینی ئیسلامدا ژن دەکەوێتە خوار بنەماکانی ئایین و لە «فەرعی» ئایینیدا باسی لەسەر کراوە. لە ئەسڵی ئایینەکەدا ژن نییە و بێبەرییە لە هەموو شتێک، چونکە ئایین موڵکی پیاوی ئایینی بووە و لە فەرعی ئایین و بەشی مامەڵەکردندا مافی بۆ دانراوە. وەکوو سامانی پیاو حەسێبی بۆ کراوە و ئەمەش وای کردووە بەردەوام داگیرکراو بێت و ئەم پەروەردەیە نەگۆڕدراوە و بەردەوامیشە. کەواتە ژن زۆر جار وەکوو ناموسێکی پیرۆز سەیر کراوە کە دەبێ بپارێزرێت تا ئەو کاتەی شوو دەکات. لە کۆنەوە باس لە چەمکێک دەکرێت ئێستە لە ناو خەڵکدا باوە، ئەویش چەمکی وەجاخە، (وەجاخی کوێر و وەجاخی ڕۆشن). دیاردەیەکە بۆ ئەوەی ئاوەدانیی ناو ماڵ و پشتوپەنای بنەماڵە، کوڕ دیاریی دەکات نەک کچ، بۆیە دوعای بەخێرکردنەکەش بۆ منداڵبوون ئەوەیە: «خوا کوڕت بە نەسیب بکات». ئەم پێشینەیە وای کردووە کچ بکەوێتە پەراوێزەوە و بەهای زیاتر بە نێرینە بدرێت. تەنانەت کوڕپەرەستی دیاردەیەکە لەناو بنەماڵەکاندا گرنگیی پێ دەدرێت. زۆربەی بنەماڵەکان لایان وایە کوڕ بۆ دواڕۆژ و کاتی پیری بەکاریان دێت بەڵام ئەم مافە بە کچان نادرێت. زیاتر وەکوو ڕێبوارێکی ناو ماڵە؛ زوو شوو دەکات و دەچێتە ماڵە مێردا!. کۆمەڵگەی کوردەواری شێوازی بیرکردنەوەکەی ئایینییە و منداڵێکە لە دایک دەبێت و بانگ بە گوێچکەدان و گەورەبوونی و جیاکردنەوەی دوو ڕەگەزی نێر و مێ و پرۆسەی ژیانی هاوبەش، تا دەگاتە تەڵقین و بە خاکسپاردنی، هەمووی دیاردەیەکە ئایین و پیاوی ئایینی بەڕێوەی دەبن. ئەوانن دیاری دەکەن ژن چۆن هەڵسوکەوت بکات و چۆن بژیێت. تەنانەت کاتی تەڵاقدانەکەشی پیاو دیاریی دەکات. نموونەکەی بەم شێوەیە: «من وەکوو پیاوێک ئەو خاتوونەم بە دوو هەزار تمەن تەڵاق دا!» ئەم شتانە لە نزیکەوە هەیە و

ڕۆژانە دەکرێت. زۆر جار کەرەستەکە دەگۆڕن سا هەرچی بێت. بەڵام گەر سەرنجی بدەن، دەردەکەوێت دیسانەوە ژن لێرەدا ئەگەر مافی جیابوونەوەکەش هی ژنەکە بێت، دیسانەوە لە پرۆسەی تەڵاقەکەدا ژن هەڵدەپەسێردرێت و دادەبەزێت بۆ مامەڵەیەکی بێ بەها.

لە هەناوی ئەم کەلتوورەدایە کە بە درێژاییی مێژوو، ژن بەشی لەبیرکراوی کۆمەڵگە بووە. بیرکردنەوەی ئایینی بە تایبەتی ئیسلامی، لایەنە میتافیزیکییەکەی تاقانە باوەڕ و پشت بە چەمکی «بوونی یەکتا» دەبەستێت. بۆیە ئەنتۆلۆجییەکەی دژی فرەڕەهەندییە و بوونێکی یەکگرتووی تاقانە دەخاتە پێش ماهییەتەکەی و هەرچەشنە فرەڕەنگییەک دەسڕێتەوە. دەرەنجامی ئەم میتافیزیکە، کۆمەڵگەیەکی یەکە(یەکرەنگە) و جیاوازییەکان دەسڕێتەوە. لێرەدایە ژن وەکوو مڵک و نامووسی پیاو چاوی لێ کراوە. تەنانەت ئەمە لە زۆربەی ژنەکانیشدا ڕەنگدانەوەی بووە. بۆنموونە زۆربەی ژنە نەریتییەکان وا بیریان دەکەنەوە کە «پیاو خوای سەر زەویی ژنە!». لە بواری پەروردەشەوە زۆربەی ژنان لە گوندەکان جگە لەوەی کە شانبەشانی پیاو ئیش دەکەن، لە هەمان کاتیشدا ئەرکی کاری ناوماڵیشیان لە ئەستۆیە و تاڵی و ناسۆرییەکانی ژیانیشیان لەگەڵدایە. ژنبەژنە و بەزۆر بەشوودان و زوو شووکردن و شتی دیکەش هەبووە. ئەمانە هەمووی لە کۆمەڵگەدا هەیە، لە زۆربەی گوندەکان ڕێگە نادەن کچەکان درێژە بە خوێندن بدەن و لایان وایە کچ پێویستی بە خوێندن نییە و دیاردەیەکی قێزەون بەناویی «خەتەنەکردن» پێشتر هەبووە، لەبەر ئەوەی لایان وابوو پیاو هەوەسی هەیە و ژن نابێ خاوەنی هەوەس بێت. هەست و سۆزی ژنیان بە چاویی سووک سەیر کردووە و ئەم دیاردەیە کۆن نییە. هێندێک لە پیرەژنەکان کەرەستەی خەتەنەکردنیان بووە و بەکارهێنراوە بۆ ئەوەی ژن لە هەستی ژنانەبوونی خۆی بێبەری بکەن! بەداخەوە لە هەندێ ناوچە هەیە. لەو دیاردانەی وا لە ژن قەدەغەکراون، پێکەنین بە دەنگی بەرز و چا خواردنە لە لای پیاوەکانیانە. بۆ ئەمەش دەبوا ژن ڕووی هەڵگەڕاندایەتەوە و چایەکەی بخواردایە، خۆ کۆکردنەوە و داپۆشینی لاقەکانی لەناو ماڵدا بۆ ئەوەی نامەحرەم نەیبینێت! زۆربەی ژنان لەناو ماڵیشدا خۆیان دادەپۆشی بۆ ئەوەی لایان وابوو، مەلایکەکانی سەرشانیان گوناحەکانیان دەنووسنەوە. خۆی ئەم بۆچوونانە جێی لێکۆڵینەوەیە و دەرەنجامیشی هەیە. کاتێک ژنێک لە ناو ماڵی خۆی ناتوانێ بە ئاسوودەیی دانیشێت و ژوورێکی سەربەخۆی بۆ خۆی نەبێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بیرکردنەوە ئایینییەی وای لە ژن کردووە لە تەنیاییی ناو ماڵەکانیشدا دیسانەوە خۆی بە خاوەن ماف نەزانێت و هەست بە ئاسوودەیی نەکات. کەواتە ژن وەکوو کەرەستەیەک بۆ ئەم مەبەستانە بەکارهێنراوە. ١. پیرۆزکردنی وەکوو نامووس بۆ منداڵخستنەوە و پاکداوێنی. ئەم کەرەستەیە بۆ ئەوەی تازە و جوانبوونی بە حەزی پیاو پێت. ٢. پیرۆزکردنەکەی وەکوو دایکی منداڵە و دەس لێ نەدراویی بۆ پیاو و کردنی بە مڵکی خۆی. زۆر جار ئەو ژانەی لە ناو ئەم بازنەیەدا کەوی نەکراون، بەرەورووی توندوتیژی و کوشتن بوونەتەوە. کەواتە لە کۆمەڵگەی دواکەوتووی ئایینیدا، ژن کەرەستەی بەردەستە[1]، بەڵام کەرەستەیەکە هێندە بەردەستە لەبیر دەکرێت. بوونی وەکوو کەسایەتییەکی سەربەست هەڵدەپەسێردرێت. تا ئەو کاتەی ئۆبژەی حەزی پیاوە، ساتی و ئانی دەبینرێت؛ لە دوای ئەوە هەڵدەپەسێردرێت. بەڵام لە پرۆسەی منداڵخستنەوە و پاکداوێنیدا، ئەو شتەی ئایین و پیاو داوای دەکات ڕێزی هەیە. لە دەرەوەی ئەم پرۆسەیە، ژن یاخییە و مەترسیدارە؛ چونکە لە دیسکۆریسی کۆمەڵگەدا نامێنێت و ناچێتە

ناو بازنەی ژێردەستەییەک کە پیرۆز کراوە و ئارەزووی پیاوە.

کاتێک کچ و کوڕێک عاشــقی یەکترن و لــە ژێرەوە خۆشــیان لە یەکتــر دێت، بە چاوی سووک ســەیر دەکرێن. بەڵام کاتێک هەمـــووان دەزانـــن و دێنە ناو دیسکۆرســـی هاوســـەرگیری، ڕێزیـــان هەیــە. چونکە ئەم نەریتــە چاودێریـــی ئەو کەســـانە دەکات بۆ ئـــەوەی لە نۆرم لانەدەن. ئـــەوەی لە گوتاری ئایینی خـــۆی لابـــدات، مەترســـییە بۆ ئەو دەسەڵاتە نەریتییەی دەستی بەسەر جەستە و دەروونـــی تاکەکاندا گرتـــووە. کەواتە ئایین و عەقڵییەتـــە میتافیزیکییەکەی، لە چەندین لایەنـــەوە ژنیان داگیر کردووە و کردوویانە بە ژێردەستە. لەشی لە مامەڵەکردندا داگیرکراوە و دەروونیشـــی بە ئیمـــان و ترس لە خودای ئەو دونیا و خودای ئەم دونیا واتە پیاو. ترس و ســـڵکردنەوە لەوەی کە نەکا تووشی گوناح بێتەوە، زۆربەی ژنەکانی کردووە بە ژێردەستە. ژنیش کە ئایینی بیری کردەوە، ئەو ترسە لە ئایینـــدا جێبەجـــێ دەکات و ڕازی دەبێت بە چارەنووســـێک کە ئایین و باوک و برا بۆیان دیاری کردووە.

سەپاندنی بێ عەقڵی بەسەر ژناندا

دەمێکەیە ئەم بۆچوونە لەناو کۆمەڵگەدا هەیە کــە ژن بە کـــەم عەقڵ دەزانـــن و تەنانەت گێلەپیاوەکانی نـــاو کۆمەڵگەش باوەڕیان بەم بۆچوونە هەیە و وەکوو خۆی ماوەتەوە. کاتێک بەها بە پەروەردەی ژنان نادرێت و کچ و کوڕ پێکـــەوە ناخوێنن و لێـــک دوور دەخرێنەوە، گەورەترین خەســـار بە ســـۆز و هۆشـــیاریی هەردوو ڕەگەزەکە دەگەیەنێت. زیاتر لە بیست ســـاڵ ئەم دوو ڕەگەزە لێک دوور دەخرێنەوە. تەنیـــا لە کاتی هاوســـەرگیرییە کــە یەکتر دەبیننەوە. ئەمەش وا دەکات ژن و کوڕ یەکتر بە باشـــی نەناسن. تەنانەت زۆربەی پیاوەکان، کچێک کە دەیناســـن بە ســـووک ســـەیری دەکەن و لایان وایە کەسێک کە نەیناسن بۆ هاوسەرگیری باشە! دیاردەیەک کە لە چەقی بیرکردنەوەی پیاواندا هەیـــە و ماوەتەوە، بێ عەقڵی یـــان کەم عەقڵیی ژنانـــە. چونکە ژن کەمتری لە نیوەی کۆمەڵگەیە و ناو و ناتۆرەی «عیفریتـــە، زەعیـــف، کەم عەقڵ، شـــەیتان» دراوەتەپاڵـــی، تەنانەت زۆربـــەی پیاوەکان بۆ ســـووککردنی یەکتری لە وشەی ژن و ژنانی کەڵـــک وەردەگـــرن. ژن وەکـــوو چەمکێکی ســـووک ســـەیر دەکرێت. زۆربەی ئەم وشانە لە ناو خێزانەوە دیســـانەوە دادەســـەپێنرێن و دیسکۆرســـێکیان پێکهێناوە کە لە مێشـــکی هەموو پیاوێکدا، بە چەقبەستوویی ماوەتەوە.

لە ئوستوورەی ئایینیدا، شەیتان توانی لە ڕێگـــەی ژنەوە ئادەم فریو بدات و ببێتە هۆی ئەوەی لە بەهەشت دەربکرێت. ئەم عەقڵییەتە وای کردووە پیاو مافی ئەوە بدات بە خۆی بڵێ هەروەها کە ئیجازەی مـــار بەدارە، ئیجازەی ژنیش لـــە ئێختیاری پیاودایـــە و دەتوانێ بە لێدان و ســـزادانی، ڕێگری لە شەیتان بوونی ژن بـــکات. زۆربەی پیـــاوەکان لایـــان وایە نابـــێ ڕاســـتییەکان لـــە لای ژن بدرکێنن و جێی متمانە نین، تەنانـــەت لە ئایین بۆ ئەم مەبەستە کەڵکوەردەگرن: «گوێیان لێ بگرن، بەڵام متمانەیان پێ مەکـــەن!». دیاردەی بێ عەقڵیی ژن لەوەدایە، پیـــاو بە تەواو و کامڵ دەزانن و ژنیش بەشـــێک لە سامانی پیاوە و مڵکی پیاوە، چونکە ژن ناتوانێ سەربەخۆ بژی و ڕەگەزێکی زەعیفـــە و بەبێ پیاو خۆی پێ ئیدارە ناکرێت. بۆ ڕەت دانەوەی ئەم دیاردەیە باشتروایە لۆجیک بەکار بێنین.

A ژنە و B پیاوە، و ژن لە پیاو دکەوێتەوە، لە عاقڵ، عاقڵ دەکەوێتەوە و لە بێ عەقڵیش بێ عەقڵ دەکەوێتەوە. ئەگەر A ژن بێت و بێ عەقڵ، دەبـــێ پیاوەکەش کە لەو دەکەوێتەوە لـــە ژنەکە بێ عەقڵتر بێـــت. ئەم ڕوانگە هەڵە و نگریســـانە هەیـــە و نەگـــۆڕدراوە و ئایین پاڵپشـــتیەتی و ئایینیش پیاو سازی کردووە

و بەو ئایینە ژنانی دەستەمۆ کردووە. وەکوو بوخچەیەکی نەکراوە کە هەمان شمەکبوونی ژنە و تا دەگاتە داگیرکردنی ڕۆحی ژن هەمووی وای کردووە ژن لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا بە ژێردەستەیی بمێنێتەوە.

بەشی زۆری کێشەکە لەوێوە سەرچاوە دەگرێت کە کچ و کوڕ تا ئەو کاتەی ژیانی هاوبەش پێک دێنن لە یەک دوورن. نابێ فریوی دۆخی ئێستە بخوێن. گەرچی پەیوەندیی کچان و کوڕان باشتر بووە، بەڵام شێوازی بیرکردنەوەکان نەگۆڕاوە. چونکە عەقڵییەت لەو پەیوەندییەدا داگیرکردنە نەک ئازادی و دادپەروەری. چونکە کچ و کوڕ تامی ئازادییان نەکردووە و کچان لەژێر چاودێریی بنەماڵەدان و سەربەخۆییان کەمە. کاتێک بیست ساڵ دوو ڕەگەز، هەستەکانیان پێکەوە گەورە نابێت، لە تەمەنی سەرەوەی بیست ساڵی و کاتی ژنهێنان و هاوسەرگیری یەکتر دەناسن، ئەویش بنەماڵەیە بڕیار دەدات و دواتر بە دەسپێکردنی ژیانێکی هاوبەشی ئاسایی، هیچ لە کێشەکان ناگۆڕدرێت. ژن دیسانەوە لە خۆشەویستی بێبەری دەبێت، چونکە پرۆسەکە سۆزدارانە و مرۆیی نەبووە بەڵکو کەلتوورییە. ژن لە ناو ماڵدا دیسانەوە لە خۆشەویستی بێبەری دەبێت. دەتوانین بڵێین زۆربەی ژنەکان خۆشەویستیی مرۆیی وەکوو مافێکی سەرەتایی لە ناو ماڵدا بۆ هەمیشە لە چاڵ دەنێن. بەتایبەتی لە ناو گوندەکان ئەمە باوە. کوڕێک کە سەرشێت بێت و داگیر نەکرێت ڕێگەکەی لەوەدا دەبیننەوە ژنی بۆ بێنن، ژن وەکوو دەوایەک بۆ چارەسەری پیاوێکی سەرشێت بەکاردێنن. یان کچێک کە هاروهاج بێت، ڕێگەکەی لەوەدا دەبیننەوە زوو بە شو بدرێت. هەزاران کچی لەم جۆرە لە تەمەنی مێرمنداڵیدا بە شوو دەدرێن.

خراپتر لە هەمووی ئەمانە نەبوونی خۆشەویستیی ڕاستەقینە لەناو خێزاندایە. دیسانەوە ژن دەبێتە قوربانی، چونکە کچ و کوڕەکە بە سەقەتی پەروەردە کراون و هەردوو پەروەردەی جیاوازیان هەیە و دوای لێک دابڕانێکی زۆر یەکتر دەناسن، ئەویش ناسینێکی سەرپێیی و درێژە بە ژیانی هاوبەش دەدەن. بەڵام زۆربەی خۆشەویستییەکانی ژن و پیاو کورت ماوەیە و خۆشەویستی و ناسینی قووڵ نەبووە، تەنانەت دوای هاوسەرگیرییش پرۆژەی دوورماوەیان پێکەوە نییە کە بەرگەی ژیان بگرن. دوو لایەنی زێرینی هاوسەرگیری واتە خۆشەویستی و وەفا و بەرگەگرتن بۆ درێژەدان بە ژیانی هاوبەش لە کیس دەدەن. ژن بۆ قەرەبووکردنەوەی خۆشەویستیی لەکیسچوو و لەش و ڕۆحی داگیرکراوی، منداڵ دەخاتەوە. پەنای پێ دەبات بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بەکاری بێت. چونکە لە خۆشەویستیی ڕاستەقینەی پیاوەکەی بێبەرییە. بۆیە ژنان بە زۆری لە ناو ژیانی ڕۆژانەدا دەتلێنەوە، تەنانەت ژنێک کە کاری هەیە دیسانەوە ژیانی ئاساییی خۆی بەڕێوە دەبات و ئەرکی زیاتر دەبێت و شتێکی وەها لە بابەتەکە ناگۆڕێت.

ژولیا کریستیوا کێشەی ژنانی بەم شێوەیە لێکداوەتەوە: «بە درێژاییی مێژوو لەشی ژن هاوتابووە لەگەڵ مێیینەیی، ڕەگەزی بێ دەسەڵات و بەدڕەوشت و فەتاوە و بە بەردەوامییش سووکایەتیی پێ کراوە». دیسکۆرسی دایک لە مێژوودا نەبووە، جگە لەوەی کە لە ئاییندا وەکوو دایک پیرۆز دەکرێت و ڕەگەزی لێ زەوت دەکرێت و مەیل و ئارەزووەکانی دەسڕدرێتەوە. زانستیش ژن تا ئاستە سروشتی و بایۆلۆژییەکەی دادەبەزێنێت. زۆربەی ژنانیش ئەو جۆرە ژیانەیان لە لا ئاساییە و بە کێشەشی نازانن. ژنێکی کورد هەلی ئەوەی بۆ نەڕەخساوە وەکوو سیمۆن دیبۆڤار یان لووس ئیریگاری یان بیرمەندانی بواری ژنان لە ئەورووپا بیر بکاتەوە. لە وڵاتێکی پیشەسازی و پێشکەوتوو کە پەروەردەیەکی پێشکەوتووی هەیە و

هەمــوو ئیشــیان هەیە و خاوەنــی ئازادی و دادپەروەریــن. بۆیە جۆری کێشــەکان لێک جیــاوازن و نەخوێنــدەواری وای کــردووە زۆربەی ژنان نەزانن ئــازادی چییە و مافیان کامەیــە و ڕازین بە چارەنووســێک کە بۆیان دیاری کراوە. کاتێک لە خۆشەویستی بێبەری دەبێت، بۆ قەرەبوو کردنەوەی خۆشەویســتی پەنا بــۆ عیرفان و ئایین دەبــات. یان ئەگەر کێشەکانی قووڵتر بێتەوە و لە هەموو مافێکی بێبەری بکرێت، ناچار دەبێت خۆی بکوژێت.

سیاسەت داماڵین لە ژنان

بــە درێژایی مێــژوو، لە ناو کــورددا ژنانی ســەرکەوتوو لــە بوارەکانــی ئەدەبیــات و مۆسیقا و سیاســەتدا نموونەیان کەم نەبووە، بــەڵام بە بــەراورد لەگەڵ پیــاوان دڵۆپێکن لــە دەریا. بەردەوام ژنان لە ســێبەری پیاودا ژیــاون. ژنانی ئازا و بوێر کەوا خاوەنی دەنگی ســەربەخۆی خۆیان بن لە ناو کوردا هەبوون، زۆربەیان لە کاتــی خۆیدا چوونەتە ناو ڕیزی خەبات و شــۆڕش و کەسانی سەرکەوتوویان تێــدا هەڵکەوتــووە. لەو کاتانەی وا شــۆڕش گەرم بــوو، لاوان دەچوونە ڕیــزی خەبات و زۆربەی ئەو کەســانەش کەسانی پێگەیشتوو و خوێندەواری ئەو ســەردەمە و دژی نەریتە کۆنەکانــی ئــەو ســەردەمە بــوون. نابێ لە بیری بکەین لە ســەردەمی کۆمارەوە چونکە ســەربەخۆییەک هەبوو، پلانی باش دارێژرا بۆ بنەبڕکردنــی نەخوێندەواری و پێگەیاندنی کەسانی خوێندەوار، بەڵام کورد بێ دەوڵەتی و بێ دەرەتانی وای لێ کردووە لە ســێبەری داگیرکــەر هەر ئەوەندە گەشــە بکات. بەڵام ئەوەی دواتر ڕوو دەدا کارەســاتبارە و ئەویش زیندووبوونــەوەی کەلتوورێکــی ئایینیی دژە ژنە. ژنانیان بردەوە بۆ ناو ماڵ بۆ بێدەسەڵات کردنی. ئەرکــی دەوڵەتی ئایینی و داگیرکەر، تواندنــەوەی ژن لــە ناو ماڵدا بــوو و ئەرکی ژنــی کردە بەخێوەکردنــی منداڵ و خزمەت بە پیاو. زۆربەی ئــەو ژنانەی لە ناو ڕیزەکانی شۆڕشــدا بوون و تەنانەت ئەوانەی هەوادار و لایەنگری خەبات بوون، بــە داخەوە کەوتنە دۆخێکی نالەبار. هەبوون ژنانێک کە خزمەتی زۆریان کرد و ناویان نەما، چونکە لە سێبەری پیــاودا بوون و زۆربــەی ئەوانەی لە لادێ و شارەکان مانەوە تووشــی کارەساتی دڵتەزێن بوون. زۆربەیان هۆش و ئاگاییان لە زۆربەی پیاوەکان زیاتر بوو، بــەڵام دوای لێپێچینەوە و ڕەوانەکردنیان بــۆ بەندیخانەکان لە لایەن داگیرکەرانــەوە، زۆربەیان لە لایەن جاشــە کوردەکانەوە بە زۆری مارە دەکران یان بەزۆر دەدران بــە پیاوە گێلەکانی نــاو ئاواییەکان، ئەمەش بۆ ئەوە بوو کە کۆمەڵگەی سەرەتایی و ئایینی، دژی ژنی سەربەخۆیە و بە یاخییان دەزانێت. ئەمەش بووە هۆی کپکردنی دەنگی سیاســیی ژنــان و هۆکاری ئــەوەی نەوێرن بەلای سیاســەتدا بچن. نموونەی زۆر لەو ژنە بەجــەرگ و ئازایانە هەن کە بێ ناونیشــان شــەهید کران. دەستەمۆکردن و گۆڕینی ژن بۆ ڕەگەزی دووەم لە ناو کورددا، پێویستی بە لێکدانەوەیەکی قووڵ هەیە. بوونی زۆربەی ژنە ئازا و سەربەستەکانی ناو کورد، دەگەڕێتەوە بۆ متمانەیەک کە لە لایەن دایک و باوکەوە پێیان درابوو. کاتێک کچێک هەســت بکات باوکی پاڵپشتییەتی و هەست بەوە بکات لایەنگرێکی بەهێزی هەیە، داهاتوویەکی باشــی دەبێت و ترســنۆک نابێت و ئەم جۆرە کچانە دەتوانن کۆمەڵگە بەرەوپێش ببەن. دەتوانن منداڵی ئازا و بوێر پەروەردە بکەن. جان ســتوارت میل، لە ســەدەی هەژدە لای وابوو، هەموو ژنێک بەم باوەڕە پەروەردە دەکرێت کە کەسایەتیی شیاویی ئەوان بە دروستی دژ بە کەسایەتیی پیاوانە، ژنان نابێ پشــت بە ویســتی خۆیان ببەســتن، بەڵکــو دەبێت ببنە ژێردەســتەی ویستی کەســانی دیکە. بەردەوام ژن لێبوردە بێت و خۆشەویســتیی خۆی لە پێناو منداڵ و پیاوەکــەی بێت. زۆربەی پیاوەکان ژنێکیان

خـــۆش دەوێت کـــە جوان بێـــت و بە ژیانی خۆیەوە ســـەرقاڵ بێت و خزمەتی پیاوەکەی بکات. بەڵام کارەســـاتی گەورە لـــە کاتێکدا بـــوو کە زۆربەی ژنە ئازاکانی ناو کۆمەڵگە، لە لایەن پیاوی گێلەوە فەوتان و لەناوچوون. ناو و ناتۆرەی ناشیرین دەدرایە پاڵیان و زۆربەیان ناچـــار دەبوون ژیانێکی پڕ لە چەرمەســـەری ببەنە ســـەر و ببن بە کۆیلـــەی گەمژەترین پیاوی ناو کۆمەڵگە. زۆربەی ژنانی کۆمەڵگەی کوردەواری، لە ئێســـتادا لـــە داوی جۆرێک پەروەردەدا قەتیسن، ئەویش پەروەردەکردنیان بـــە زمانـــی فارســـی و کەلتـــووری ئایینیی داگیرکـــەرە. ژن لە کەلتـــووری داگیرکەردا ژنێکی چارشێوی ڕەش پۆشە، هەموو مافێکی لێ زەوت کراوە و تەنانەت لە ڕەنگەکانیشـــدا، ڕەنگی ڕەشـــی بە نەســـیب بـــووە و زۆریش ڕازییـــە. کچ و ژنە ئـــازاکان ناچارن ڕا بکەن، چونکە لە لایەن پیاوەکانیانەوە لایەنگریان لێ ناکرێت. بەڵام ژن لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا جیاوازییەکی بنەڕەتیـــی لەگەڵ ژنی عەجەم هەیـــە و ئەویش ئەوەیە، ژنی کورد کێشـــەی نەتەوەیی و کەلتووریی تایبەت بە خۆی هەیە و کێشە کۆمەڵایەتییەکانی جۆرێکی دیکەیە. بـــەڵام ئەم کەلتوورە نگریســـە لە نـــاو ژنانی کورددا باوە: لاساییکردنەوەی داگیرکەرێک کە خۆی کۆیلەیە. لاساییکردنەوە لە کۆیلە خۆی کارەســـاتە و دیارە ژنی کـــوردی ناو ماڵ، بە زۆری لاسایی ژنی عەجەمی کۆیلە دەکەنەوە! جگە لەو کـــچ و ژنانە کە بیریان کردووەتەوە و کێشـــە کۆمەڵایەتییەکانـــی خۆیان بە لاوە گرنگە.

زەوتکردنی کەسایەتی لە ژنان

زۆربـــەی ئەو ژنانەی ئێســـتاکە لـــە خوێندن بێبەشن، بە زۆری لە لایەن ئەو بنەماڵانەوەیە کە لەڕادەبـــەدەر نەریتین. گەرچی بە بەراورد لەگەڵ کۆندا زۆر شت گۆڕاوە. ئێستاکە کچان و ژنانـــی خوێندەوار ڕووی لە زیادبوونن بەڵام بۆ گەیشتن بە ئازادی و مافی یەکسان، کاری زۆری دەوێـــت. بەڵام لە نـــاو ژنانی ناوماڵ و کچانێک کە ئێســـتاکە خوویان بە مۆدی ڕۆژ گرتووە، زیاتر ژیانی بەرخۆری و ئەندامی جوان خۆی بەرجەستە کردووە. بە هۆی کاریگەریی کەلتـــووری داگیرکـــەری تـــورک و فارس و پەروەردەی داگیرکەرەوە، ئەم جۆرە لە کچان خۆیان بە لەش و ئەندامی جوانەوە پێشکەش پیاوان دەکەن؛ ئەو شـــتەی وا پیاو دەیهەوێ. مێکیاجـــی لـــە ڕادەبـــەدەر و بەکارهێنانـــی جۆرەکانی نەشـــتەرگەری بۆ ئـــەوەی ببن بە حۆریـــی خەیاڵی کـــە هەمـــان مێتافیزیکی جوانییـــە کە ڕەگ و ڕیشـــەی ئایینیی هەیە، چونکە ئایدیاڵی جوانیی لەشـــی ژن لە ئاییندا «حۆری»یە. ئەو بوونـــەوەرە خەیاڵییە، هەموو ئایینداریک خـــۆی بۆ ئامادە کردووە لە دوای مردنی بە نەسیبی بێت.

ژنـــان و کچانـــی ئێســـتاکە چەنـــد جـــۆرن: ژمارەیەکـــی زۆر کەمیـــان ئەویش خوێندەوارەکانـــی ناو زانکۆکان و هۆشـــیارن و بیـــری نەتەوەییـــان هەیـــە و دەنووســـن و دەخوێننـــەوە. ژمارەیەکـــی زۆر لـــەو ژنان و کچانـــەی بە هـــۆی بڵاوبوونـــەوەی پەتای سەلەفیگەری بۆ بنەبڕکردنی بیری نەتەوەیی لە ناو کورد، ئاینین. باشـــوور نموونەی زۆری لەم جـــۆرە کچ و ژنانە هەیـــە. ڕازین بەوەی کـــە پیاوەکانیان ســـێ ژنی دیکـــە بێنێت و کاریان منداڵخستنەوەیە و لە ناو ماڵدا کاریان خزمەتی پیاوە. لە زۆر شوێنی باشوور کاتێک دەچیتە ناو ماڵ، ژن بوونی نییە. ئەوەی هەیە ســـێبەرێکە لە ناو چێشتخانە کاری خزمەتی پیـــاوە و بەتەواوەتی ئازادیی قسەکردنیشـــی نییـــە و ناتوانێ لەنـــاو پیاواندا دابنیشـــێت. زۆربـــەی کچەکانیـــش ناتوانـــن دڵدارییەکی ســـادەش بکەن چونکـــە دەکوژرێن، تەنانەت لە ناو تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانیشـــدا ئاسایشیان نییە. ناچارن تەســـویری ژنـــان و کچانی تر دابنێن!. جۆری دیکە لەو ژنانەی وا لە ڕێگەی

نەشتەرگەرییەوە خۆیان دەکەن بە حۆری بۆ ئەوەیە ببنە ئۆبژەی ئارەزوو و حەزی پیاون، چونکە دەزانن حۆری هەمان ژنە رێک و جوانە خەیاڵییەکەیە کە پیاوی ئیماندار ئارەزوویەتی؛ بۆیە دەیانهەوێ ببن بە حۆری بۆ ئەوەی خوا و پیاوەکەیان لێیان رازی بێت. بە لەت و پەتکردنی لەشی خۆیان تووشی وەهمی جوانیی خەیاڵی دەبن و ئەمەش بۆ خزمەتی پیاوی ئایینە کە نەخۆشترین جۆری پیاون. لێرەدایە کە کەسایەتیی سەربەخۆی ژن خۆی دەکات بەو شمەکەی پیاو لە ئاییندا دەمێکە لە شەرعەکەیدا لە بەشی فەرعی دایناوە و مامەڵەی پێوە دەکات. چونکە زۆربەی پیاوە ئایینییەکان کە حۆری پەرستن و دەیانەوێ زیاتر لە ژنێکیان هەبێت، نەخۆشیی دەروونیی «سادیسم و مازوخیسم»یان پێکەوە هەیە. تەنانەت زۆربەی ئەو ژنانە لە چێژێکی سەرەتاییی لەشی خۆشیان بێبەرین. پیاوێک کە خۆشەویستی هەبێت، تەنیا دەتوانێ ژنێکی هەبێت و ژنیش بە هەمان شێوەیە. بەڵام زۆربەی پیاوە ئایینییەکان، منداڵیان پێ دەخەنەوە و گرنگی بە لەشی ژنەکە نادەن. بە ڕوونی دیارە ئەوەی ژنان دەیکەن هەمووی بۆ خزمەت بە پیاوە، چونکە هێندە بیرناکەنەوە سەربەخۆیی و ژیری و ڕێزگرتن لە خۆیان و لەشیان پەیوەندیی بە خۆیانەوە هەیە و شمەک نین بۆ خزمەت بە پیاو. ئەوەی پیاوی کورد بە زۆری دەیهەوێ ئەوەیە ژنەکەی جوان و گوێڕایەڵ بێت و بەهرەی هۆشیی نەبێت. چونکە کورد کەلتوورێکی ڕۆشنگەرانەی نەبووە و لە دەوڵەتی نەتەوەیی بێبەری بووە، لە خۆیدا ماوەتەوە و بەردەوام دژی خۆی وەستاوەتەوە و زەبر و گوشاری دەرەکیی داگیرکەر، سەرکوتی کۆمەڵایەتیی لێ کەوتووەتەوە. کۆمەڵگەی کورد دوو جار سەرکوتکراوە لە لایەن داگیرکەر و لە لایەن خۆیشییەوە. ڕێک باوەشی کردووەتەوە بۆ ئایدیای یەکسانکردن و داماڵینی جیاوازی لە بیرکردنەوە. بۆیە نوخبە و کەسە گەورەکانی کەم بووە و خۆخۆرییەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی داگیرکراوە. کێشەی کەسایەتیی کورد وەهایە هێشتا نەیتوانیوە ببێ بە «کەسی کەسەکانی» خۆی. گەر سەیری مێژووی خەباتی جوولەکە بکەین دەردەکەوێت، سەرەڕای ئەو هەموو کوشتوبڕ و قەڵاچووکردن و ژینۆسایدە، بەڵام یەکگرتووتر بوون و بوون بە یەکێک لە بەهێزترین گەلانی جیهان لە هەموو بوارێکدا. بەڵام کورد پێچەوانە بوو. ئەوەندی زوڵمی لێ کراوە و چەوسێندراوەتەوە، زیاتر خۆخۆر و دژی خۆی وەستاوەتەوە. بەهەموو شتێک ڕازییە بەو مەرجەی وازی لێ بێنن!. لە کۆمەڵگەیەکی لەم شێوەیەدا، کەسایەتی لە ژنەکان دادەماڵرێت و ژێردەستەبوونی ژن خۆیشی منداڵی سەقەت پەروەردە دەکات. دایک خۆی لە سەرکوتی کچان شان بە شانی پیاوەکان ڕۆڵی گێڕاوە و زۆربەیان بە مافی خۆیان ڕازین. بەڵام منداڵی کوڕ بەرەڵا دەکەن و لایان وایە پیاوە و نێرە دەتوانن بەرگری لە خۆی بکات. بەڵام ئەم مافە بۆ کچ ڕەوا نابینن. چونکە لایان وایە کچان ڕەگەزێکی بێ دەسەڵاتن و هەموو کەس دەتوانێ تەماحیان تێ بکات!. ژن وەکوو کەرەستەی سێکس و منداڵخستنەوە سەیر کراوە. بەڵام ئاوڕ لە مێشکی نادرێتەوە. گەر پەروەردەی باش بکرێت و ڕێگە لە سەروەرییەکانی نەگیردرێت، دەتوانێ وەکوو ژنانی کۆمەڵگە پێشکەوتووەکان خاوەنی کەسایەتیی خۆی بێت.

سیمۆن دیبۆڤار، بەڵگەی هێناوەتەوە کە پێویستە ژنان بەربەرەکانێ بکەن لەگەڵ ئەو پیاوانەی دژە ژنن، پیاوانێک کە دژ بە ژنان ڕاوەستاون بۆ ئەوەی ژنان هۆشیاریی تەواو دەستەبەر نەکەن. فێمینیستەکان پێداگرییان لە خێرایی داهێنان بۆ ژیان و سەربەخۆیی کردووە و لە ڕێگەی بەرخۆدان لە بەرانبەر پیاوان، سەربەخۆیی یاسایی و زمانیی تایبەت بە خۆیان سەرلەنوێ

ڕێــک دەخەنەوە. لە لایەکــی دیکەوە ڕوونی دەکەنــەوە ژنان لە پێگەیەکی ڕێگەپێنەدراوی کۆمەڵایەتیــدا جێگیر کراون و پێناســەیەکی نەگۆڕ بۆ جەســتە و ڕۆحیان کراوە و پێویستە ژنان خۆیان لەو لەشــەی پیاو لە بەرژەوەندیی خۆی پێناســەی کردووە و لەشی ژنی کردووە بە کۆیلەی خۆی، خۆیان ڕزگار بکەن. ئەمەش مانای ئەوەیە ئەگەر ژنان شــوێنکەوتوویەکی «نارەســەن»ن یان ئەوەی کــە تاوانی ئیمانی خراپیان دراوەتەپاڵ، پێویستە ئیرادەی ئەوەیان هەبێــت خۆیان لەو دۆخــە دەرباز بکەن، ئەم کارە بە پڕۆژەی خۆتێکدان دەکرێت و ئەمەش هەوڵێکە بۆ دوورکەوتنەوە لەو مێینەیییەی لە چوارچێوەیەکی دیاریکراو بۆ ژنان، تائێســتاکە لە ئارادا بــووە. ئامانجی دیبۆڤار هاندانی ژنان بۆ دەربرینی ســەربەخۆیی خۆیان و پۆلێنی توێژینەوەکانیانە کە ڕێگەیان پێ دەدا، بەرگری لە شوناسی خۆیان بکەن. ژنی زیر و خوێندەوار کەلتوورەکە دەگۆڕێت و تەنانەت منداڵی باشتر پــەروەردە دەکات، ئەمەش لەگەڵ عەقڵییەتی نەریتیی پیاوسەروەری ناگونجێت. چونکە ژنان و کچانی تێگەیشــتوو، کەلتوور و عەقڵییەتی نەریتــی دەگۆڕن و بۆ پیاوی زیریش باشــتر وایــە پاڵنــەری ســەرەکی بن بــۆ گۆڕینی کۆمەڵگە و شانبەشانی ژنان دژی هەر چەشنە چەوساندنەوە و ژێردەســتەیییەک یەکگرتوو بن، چونکە بە دروشــم و هێندێک هەســتی سەرەتایی، گۆڕانکاری لە کۆمەڵگەدا ناکرێت.

لــە دواییدا وەبیرهێنانــەوەی چەند خاڵ گرینگە. ئازادی کاتێک مســۆگەر دەبێت کە کێشەی چەوســاندنەوەی ژن بە هەر ناوێک نەمێنێــت و ڕێگــری لــە ئازادییەکانی ژنان نەکرێت و کێشــەی ماف و دەستەبەر کردنی یەکســانی، بە گۆڕینی پەروردە و عەقڵییەتی پیاوسەرەوەری جێبەجێ دەبێت. نابێ باس لە ســەروەریی تاک لایەن بکرێت؛ بەڵکوو دەبێ بزانین ژێردەستەبوونی ژنان، کوشتنی مێشکی زۆرینــەی کۆمەڵگەیە. ئەگــەر دادپەروەری ڕاســتەقینە و یەکســان هەبێــت کۆمەڵگە بەرەوپێــش دەخات. کۆمەڵگەی کورد کاتێک پێشــکەوتن بە خۆیەوە دەبینێــت کە ژنانی ژیر و ســەربەخۆ پەروەردە بکات. شۆڕش لە عەقڵ و هۆشــیاریی ژنان و پیــاوان تەنیا بە ئاگابوونــەوە دەکرێت. پیاو کە ســنوورێک بۆ داخوازییەکانی خۆی دانەنێت، کێشەکان وەک خۆیان دەمیننــەوە. بەربەرەڵایی و داخوازیی زێدەڕۆیانە بە بێ لەمپەری ڕەوشتی و یاسایی، وای لە هێندێــک پیاو کردووە مافی ئەوەیان هەبێت هەموو شتێک بە حەز و ئارەزوی ئەوان بێت. ئازادی و دادپەروەری کاتێک دەستەبەر دەبێــت کە ژن و کچانــی کورد ڕێگەیان پێ بدرێت بەشــێکی چالاکــی کۆمەڵگە بن و لە هەموو لایەنەکانــی کۆمەڵگەدا چالاک بن و بە چاوی سووکی ڕەگەزی سەیریان نەکرێت. ئەمانــەش بە ڕۆشــنگەری و هۆشــیارییەوە دەکرێت و چالاکانە لــە هەل و دەرفەتەکان کەڵک وەربگیردرێت بۆ ئەوەی دەنگە ئازاکان لەناو نەچن.

سەرچاوەکان

١. ڕەگەزی دووەم، سیمۆن دیبۆڤار، وەرگێڕانی قاسم سەنعەویی.
٢. ژێردەســتەیی ژنان. جان ستوارت میل، وەرگێڕانی عەلایی تەباتەبایی.
٣. فەلسەفەی هایدیگەر، وەرگێڕانی، مەسعود حسەینی.
٤. لــە مودێنیزمەوە تاکوو پۆســتمۆدێرنیزم، لارێنس کۆهێــن، وتاری ڕەگەزێک کە ئیدی ڕەگەز نییە.
٥. لووسی ئیریگاری، نوێل مەکۆفی، وەرگێڕانی مێهرداد پارسا.

پەراوێز

[١] هایدیگــەر لای وابوو بوونی ئێمە لەگەڵ شــتەکان دوو جۆرە: کەرەســتەی بەردەست یان دوورەدەس.

شوناسی ژنان لە کۆمەڵگا و پێناسەی پیاوهاووڵاتییەکان

کازیوە سنە، ئابدانان ڕۆژهەڵات

"

لە زانستی کۆمەڵناسیدا، شوناسی کۆمەڵایەتی لەسەر جیاوازیی نێوان کۆمەڵگای نەریتی و نوێ دامەزراوە. لە کۆمەڵگای نەریتیدا، بنەمای شوناسی کۆمەڵایەتی، تایبەتمەندییە پەیوەندیدارەکانیەتی. شوناسی کۆمەڵایەتی هەم پەیوەندیی کۆمەڵایەتی پێکدێنێت و هەمیش ژیان مانادار دەکاتەوە. لە ڕاستیدا شوناسی کۆمەڵایەتی، ڕەوتێکە بۆ خۆناسینەوە و تێکەڵبوون لەگەڵ کۆمەڵگا.

"

بێگومــان پەیجــۆری بیرۆکــە نوێیەکان لەبــەر شــوناس و هاوولاتــی بــوون Citizenship، گۆڕانە ســەرەکییەکانی ئەم تەوەرە دەگەیەنێتە دەورەی ڕۆشــنگەریی هاوچەرخی ئەورووپی و هەروەها سەردەمی ڕۆنیســانس. لە ڕاستیدا بەشێکی سەرەکی لە وتوویــژ، وتاربێژی، ڕا و بۆچوون، بڕوا و باوەڕمەندی و شــێوازی بەربەرەکانێی نێو وڵات، نموونەی ڕزگاریبەخشی کۆمەڵایەتیی ئێمــە بە تێکڕا، لەم ســەردەمە مێژووییە گرینگەدا، ڕەگی داکوتاوە. شــێوەی نوێی ڕوانین بــۆ مرۆڤ و جیهانی کۆمەڵایەتی و تێکشکاندنی دیواری تەسکی مێتافیزیک و ئاوەڵا کردنــی دەرگای ژیریەتیی نوێ لەم ســەردەمەدا دەســت پێ دەکات. کەواتە دەتوانین لــە هــەر بزووتنەوەیەکی نوێی سیاسیدا، شوێنەواری دەورەی ڕۆشنگەریی ئەورووپی ببینینەوە.

بــەڵام ئەمە زۆر سەرەنجڕاکێشــە کە بڵێین ڕا و بۆچوونــی زۆربەی بیرمەندانی ئەم ســەردەمە پێشــکەوتووە لەسەر ژنان، بەردەوام پاراســتنی ئــەو بیروبۆچوونانەی مێشکی وشکی کۆن بووە و ژنان لە چەمکی هاووڵاتــی بوونــەوە پۆلێنبەنــدی کراون. ئەوەی ڕاســتی بێــت، ڕا و بۆچوونەکانی ســەردەمی ڕۆشــنگەرییش -وەکــوو سەرچاوەکانی بیرمەندیی زۆربەی ئێمە لە فۆرمولەکردنی پرســە کۆمەڵایەتییەکان- سەرچاوەی لە سیستەمی ئۆستووروناسیی یۆنانــی کۆندا هەبــووە. لەلایەکی دیکەوە خاوەن بۆچوونەکانی چەرخەی ڕۆشنگەری لەسەر ژنان، بیر و باوەڕیکی دۆگماتیکیان هەیە و ژنان وەکوو چاڵاکێکی لە پەراوێزی کۆمەڵگاش بەبەشدار نازانن. بۆ نموونە ژان ژاک ڕۆســۆ، کە چالاکیی هــەرە زۆری بۆ ناساندن و تاوتوێ کردنی ئازادی و هاوسەنگی ئەنجام داوە، کاتێک کە ویستوویەتی باسی «سروشتی ژنان» بکات، بە گشتی دژایەتیی

ئازادی و هاوســەنگیی ژنان لەگەڵ پیاوانی کــردووە و لە بۆچوونەکانی خۆیدا باســی لەســەر نابەرابەریی ژن و پیاو و دەسەڵاتی پیاوان بەسەر ژناندا کردووە.

بە بڕوای ڕۆسۆ ئەوەی کە زۆربەی دەوور و بایەخەکانی کۆمەڵگا بــەرەو ئامانج هان دەدات شارســتانییەتە بەڵام بەشــی ژنان لە سروشــت، نە ئازادییە و نە بەرابەری و تاوتوێکردنی بایەخە سەربەخۆکان، بەڵکوو بەخێوکردن، پاراســتن و ئاگاداری کردن لــە منــداڵان و پابەند بوون بــە پەیمانی ژن و مێردایەتــی و بنەماڵە و خۆپارێزییە. بە تێکــڕا ئاکاری عاتفی و هەســتیارانەی ژنــان لە ناخیانــەوە هەڵئەقوڵــێ نەک لە بەربەرەکانــێ کۆمەڵایەتییــەکان. واتە لە پرۆســەی فێرکاریــی کچــان دەبێ ئەم تایبەتمەندییە ژنانەییانە ڕەچاو بگیردرێت. ژنان بە پێچەوانەی پیاوان تەنیا ئینســانن نەک پیاو. خوا هەر لە سەرەتای بەدیهێنانی بەشــەرەوە، جیاوازیــی ژن و پیــاوی لە ئافراندنیانــدا داناوە، کەوایــە ئەرکی ژنان بە گشــتی ئەو کارانەیە کە لەگەڵ پیاوان جیاوازیی هەیە: بە گشــتی فێرکاریی ژنان دەبێ لــە پەیوەندی لەگەڵ پیاواندا بێت و بۆ ڕەزامەندیی چێژ و لەززەتی پیاوان بێت.

ڕۆســۆ باوەڕی بە جیاوازی و دووجۆرە ئافراندنی ئینســان هەیە. واتە لەســەر ئەو باوەڕەیــە کە هــزر و بیرمەندیی پیاوان و مێهرەبانــی و عاتفەی ژنــان، تەواوکەری یەکتــرن. بە بڕوای ڕۆســۆ، پیــاوان دەبێ بوێر و دادوەر و ژنان دەبێ خاوەن سەبری زۆر، ڕووخــۆش و ســازگار بن. کەوایە بەم پێناســەیەوە ئیمیل(ئۆلگــووی کچێکــی گەنج و لەبار لە ڕوانگەی ڕۆســۆوە) دەست دەکاتە فێربوونی زانستی ئینسان و زانستی کۆمەڵایەتی و زانســتی سروشتی. ئەمە لە حاڵێکدایــە کە ســۆفی (ئۆلگووی کچێکی گەنــج و لەبار لە ڕوانگەی ڕۆســۆ) لەگەڵ

فێربوونی ماڵداری، شیعریشـــی ئەهۆنیەوە و لە چیرۆکنووســـی و هونەر و مۆسیقاش دەســـتێکی باڵای هەبوو. ڕۆسۆ هیوادار بوو کە بەم شێوەیە، بیرمەندیی ژنانەی ئیمیل ببێتە هۆی ئەوەی کە هاوسەرێکی باش و باوکێکی بەئەخلاق و خۆراگر دروست بکات و هەســـتیارییەکانی ســـۆفی، ببێتە هۆی ئەوەی هاوســـەرێکی بیرمەنـــد و دایکێکی میهرەبان بێنێتە بەرهەم. بەم شێوەیە، ڕۆسۆ بەڵگە دەنوێنێ کە ژیان دەبێ بە شـــێوەی «بنەماڵەی پیاوسالاری سروشتی»، گەشە و نەشە بکات؛ لەبەر ئەوەی بە بڕوای ئەو، ژنی سروشتی، بیرێکی ئاقڵانەیان نییە و توانای خۆڕاگری لە هەمبەر هەستیاربوونی خۆیان نییە و دەبێ پیاوان دەســـەڵاتی بنەماڵەیان لەدەستدا بێت.

واتە هەرچەند ســـەردەمی ڕۆشنگەری هەڵگـــری پەیامـــی ئـــازادی و بەرابەری و دەســـتپێکێکە بۆ شۆڕشـــی فەرانسە بەڵام مافـــی هاووڵاتی بـــوون بۆ پیـــاو تەرخان کراوە. هەروا کـــە ئیمانوئێل کانت دەڵێت: «بازنەی ئەقڵ لەگەڵ بازنەی هەســـتیاری ناتەباییی ئاشـــکرایان هەیە». کانت وەکوو ئارشـــیتێکتێکی ســـەرەکی، ئەقڵانی بوون بۆ پیاوان و میهر و عاتفە بۆ ژنان پێناســـە دەکات. بـــەم شـــێوەیە، ژیانی کۆمەڵایەتی پێکهاتـــووە لـــە ڕا و بۆچوونـــی ڕامیاری، ئابووری، کولتووریی بیرمەندانی پاش کانت، کـــە دەڵێن دەســـەڵات دەبێ لە دەســـتی پیاواندا ببێت و ژن لە تێکەڵبوون لە ئاقاری کۆمەڵایەتی و ژیانی سیاســـی و بیرمەندی بێبەش بکرێت. ئەم ڕەوتە پیاوســـالارانەیە پەرەی گرت هەتا سەرهەڵدانی ئەندێشەی فێمێنیستی. لەوانەیە یەکێک لەو دیاردانەی کە بوو بە هۆی ئەوەی پیاوان لە سەردەمی ڕۆشنگەریشدا پیاوسالارانە بیر بکەنەوە، لە نێو ئوستوورەکانی یۆناندا ڕەگی داکوتاوە کە بە پێی ئەو ئەندێشـــەیە، ئیزەدخاتوونەکان زۆر حەســـوود پێشان دراون. خوایانێک کە هێمای پیاوبوونن، زۆرتر بیرمەند و خاوەن ئەندێشە بوون و ژیانبەخش پێشان دراون.

گۆســـتاو یۆنـــگ و جـــۆزف کەمبڵی ئوســـتوورەناس، لەبـــارەی کارێگەریـــی ئوستوورەناســـیی یۆنانی لەسەر بیرمەندانی ســـەردەمی ڕوشـــنگەری و پیاوســـالارانە بوونی ئەندێشـــەی ئەوان نووســـیویانە. بە کورتی ئەگەر بمانهەوێ شوناســـی مۆدێرن و نـــوێ شـــی بکەینـــەوە و باشـــتر لێی تێبگەین، دەبێ بە ئەندێشـــەیەکی نوێ کە لە ژێر کارێگەریی بیرمەندانی ڕۆشـــنگەری پێکهاتووە لە بابەتەکە بڕوانین.

شوناس

لە جیهانی ئەمـــڕۆدا مرۆڤەکان، بە تایبەت ژنان، لە بـــوار و لایانـــە جۆراوجۆرەکانەوە دەخرێتە بەرباس و لێکۆڵینەوە. شوناســـی ژنان بەشـــێکی ســـەرەکی لـــە بوونی هەر ژنێکە. ژیانی تاکەکەســـی و کۆمەڵایەتیی ژنان لـــە ژیانی ڕۆژانەدا، لە ژێر کارێگەریی شوناســـی ژناندا پێکهاتووە. شـــوناس واتە identity لـــە زمانـــی ئینگلیـــزی کـــە بە واتای دابینکردن، پێشـــاندان، ناسینەوە، یەکیەتی، تیکەڵبوون، تەبایی و سازگارییە. کەمتر وشەیەک هەیە کە ئاوا واتای قووڵی هەبێـــت. چەمکێک وەک یەک و نزیک لە یەک و پەیوەندیداری جۆراوجۆر بۆ شوناس (وەکوو من، ئێمە، خۆ، تێگەیشـــتن لە خۆ، تێڕوانین لە خـــۆ، کاردانەوەی خۆ، زانیاری لەسەر خۆ، شوناسی خۆ، ئیگۆ، سوپەرئیگۆ و کەسایەتی) لەمەدا ســـەرچاوە دەگرێت. شـــوناس بە جۆرێک پەیوەنـــدی لە نێوان کەسایەتیی تاک و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، بـــەم مانایە کە شـــوناس پەیوەندیی نێوان هـــزری تـــاک و ڕاســـتییەکەی ژیانـــی کۆمەڵایەتییـــە. پرس و دیاردەی شـــوناس لانی کەم لە چەند دەیەی ڕابردوودا بیری

خاوەن بۆچوونەکانی بواری دەروونناسیی کۆمەڵایەتی و خوێندنەوەی کولتووریی بە خۆیەوە سەرقاڵ کردووە. گۆڕانکارییەکانی دەیەکانی ئەم دواییە بوونەتە هۆی ئەوەی چ لە بواری کولتووری و چ لە بواری پێکهاتەی جۆراوجۆر، هێندێک جاریش ناکۆکی و ناتەبایی پێک بێنێت و پەرەپێدانی نوێگەرایی و چاکسازیی جیهانی بووەتە هۆی ئەوەی خەڵک بەتایبەت ژنان تووشی قەیرانی شوناس ببن.

لە هەمبەر ئەم بیرورایانە مانوێل کاستلز جەخت دەکاتە سەر شوناسی گشتی نەک تاک. بە بڕوای ئەو، شوناس پێکهاتەیە و بەرەبەرە چەمکی خۆی بەدەست دێنێت. هەروەها لە نێوان سێ جۆر پێکهاتەی شوناس واتە شوناسی ڕەوا، شوناسی بەرەنگاری و شوناسی بەرنامەدا جیاوازی دادەنێت. کاستلز فێمێنیزم بە یەکێک لە بزووتنەوە ئەرێنییەکان دەزانێ بۆ بە دەست هێنانی شوناسی ژنان. هەروەها دەڵێت کە بزووتنەوەی فێمێنیزم بریتییە لە دووبارە کردنەوەی پێناسەی شوناسی ژنان. هەروەها باس دەکات کە ئەوەی کە بزووتنەوەی ژنان دژ بەوەن، شوناسێکە کە پیاوان بۆ ژنان پێناسەیان کردووە.

گیدێنز لە کتێبی «نوێگەرایی و پێشاندان، کۆمەڵگا و شوناسی تاک لە سەردەمی نوێ» بە وردی پرسی شوناسی شرۆڤە کردووە. بە باوەڕی گیدێنز شوناسی تاک هەم دابینکەری کۆمەڵگای ئێمەیە و هەمیش پێکهاتووە لەم کۆمەڵگایە. بە ڕای ئەو، شوناس ئەرک یان ڕۆڵێکی نەگۆڕ نییە کە لە لایەن کۆمەڵگاوە بە تاک درابێت، بەڵکوو شوناس هەمیشە لە گۆڕانکاریی بەردەوامدایە. بەم واتایە شوناس، لە درێژاییی ژیانی تاک و بە پێی ئەزموونە جیاوازەکانی و تایبەتمەندیی کاتجێ spacetime بەردەوام گۆڕانی بەسەردا دێت و لە ڕاستیدا ناکرێت باس لە یەک شوناسی نەگۆڕ بکەین.

لە زانستی کۆمەڵناسیدا، شوناسی کۆمەڵایەتی لەسەر جیاوازیی نێوان کۆمەڵگای نەریتی و نوێ دامەزراوە. لە کۆمەڵگای نەریتیدا، بنەمای شوناسی کۆمەڵایەتی، تایبەتمەندییە پەیوەندیدارەکانیەتی. شوناسی کۆمەڵایەتی هەم پەیوەندیی کۆمەڵایەتی پێکدێنێت و هەمیش ژیان مانادار دەکاتەوە. لە ڕاستیدا شوناسی کۆمەڵایەتی، ڕەوتێکە بۆ خۆناسینەوە و تێکەڵبوون لەگەڵ کۆمەڵگا. شوناس هەندێ چەمکی سەرەکیی هەیە کە گرینگییان هەیە و ئەوەش لەوەدایە کە خۆیان پێناسە دەکەن. بە گۆڕانی بارودۆخی کاتی وشوێنی هێندێک پێکهاتەی مێژوویی و ڕامیاری و کۆمەڵایەتی، ڕوانگەی خەڵک لەسەر ئەوانە دەگۆڕدرێت و بەم شێوەیە بنەمای شوناسی کۆمەڵگا بەهێز یان سست و لاواز دەبێت.

هاووڵاتی بوون، وێنەیەک لە پێناسەی شوناسی نوێ

ئەگەر بڕیار بێت بۆ تاوتۆێکردنی پێناسە و ڕوونکردنەوەی هەموو بوارەکانی، تەنیا پشت بە ناسینەوەی تیۆریک و ئاماری ببەستین، تەنیا بەشێوەیەکی میکانیکی، ناوەڕۆکی ئەو پێناسەیەمانە بۆ دەردەکەوێت. بەڵام لە ڕێگای کۆمەڵناسییەکی مێژوویی و ناسینەوەی لە دڵی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگادا، دەتوانین ڕاڤەیەکی کارا و وردمان لەسەر پێناسەی ژنان لە کۆمەڵگادا هەبێت. هەروا کە وتوومانە پێناسە کاریگەریی لە بنەمای ئەندیشەی نوێ وەرگرتووە کە ئەو بنەمایە، بەو هۆیەوە کە باسمان لەسەر کردوون زۆرتر پێناسەیەکی پیاوانە بووە.

لە شی کردنەوەی بڕوا و ڕای خاوەن بیرەکانی سەردەمی ڕۆشنگەری وەکوو

کانت، دێکارت، مونتێسکیۆ، ژان ژاک ڕۆسۆ و هابز و ژان لاک، دەگەینە ئەو ئاکامە کە: سووژەی خۆبنیاد، «پیاوێکی سپی پێستی سەردەمی ڕۆشنبیری»، سەرەڕای ڕابواردنیان لە مێتافیزیک و هەژمۆنیی کلیسا، سووژەیەکی نێری خاوەن ناسنامەی ئەورووپی و سپی پێست و مەسیحییە. واتە هەموو ڕۆشنبیران و فەیلەسووفەکانی سەردەمی ڕۆشنگەری، بە شێوەی ڕوون سووژەی ئیستێلاییەکەیان Transcendental بەم شێوەیە ناساندووە. هەروەها لە کۆ کردنەوە و دەستهاتی ڕوانگەی ئەوان سەبارەت بە کۆمەڵگا، سووژەی پێناسە و جێگای کەس لە نێو کۆمەڵگادا وا دێتە بەر چاو.

ڕەنگە دوور لە ڕاستی نەبێت ئەگەر بگوترێ ئەم تێگەیشتنە لە هاووڵاتی بوون، بە بێ هیچ گۆڕانکارییەک لە ڕۆژاوای جیهانەوە هاتە نێو کۆمەڵگا ڕۆژهەڵاتییەکان. ئەو مانایە لە هاووڵاتی بوون و بایەخ نەدان بە ژن و جێگیر بوونەوەی یەک هۆز یان ڕەگەز، لە پێناسەی سووژە لەم وڵاتانە و بە تایبەت ئێران و تورکیاش جێگیر بووە.

بۆ وێنە سووژە لە ئێراندا کە ئەو ڕاڤەیە بە تۆزێک تێڕامانەوە هەتا ئەمڕۆ گەیشتووەتەوە دەستمان، بەردەوام پیاوی/فارس/شیعەیە. هەروا کە لە تورکیادا سووژەی تەواو) هەمان هاووڵاتی) پیاو/تورک/سوننەیە. هەرچەند کە لە سەردەمگەلێکدا، سەردەمی هاوچەرخی ئەم کۆمەڵگایانە، دەوری ئایین و مەزهەب لە ڕاڤە کردنی سووژەدا کەم و زیاد بووەتەوە، بەڵام بەردەوام ئەم قاڵبە بە شێوەی فۆرم و پێکهاتەی ئیستعلایی، لەسەر پێناسەی سووژەی ئێرانی و تورکی دەبینرێت.

لێرەدا دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین کە پیاو بوون، تەنیا جنسیەت و ڕەگەز نییە. واتە ژنانێک کە تەنیا لە بواری جنسییەوە دەوری بایۆلۆژیکی ژنانەیان هەیە، بەڵام لە شیکردنەوەی دیسکۆرسیدا وەکوو پیاوان چالاکییان هەیە و بۆ مەبەستی بەدیهێنانی بەرژەوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی پیاو هەوڵ دەدەن. ژنانی پارلمانتار لە ئێران، نموونەیەکی تەواون بۆ ئەم پێناسەیە: جەستەیەکی ژنانە و مێشکێکی کە ڕێک وەکوو پیاو بیر دەکاتەوە و مافی کۆمەڵایەتیی پیاوان لەبەرچاو دەگرێت. دەبێ هەر ئەو ڕوانگەیە بۆ فارس بوونیش لەبەرچاو بگیردرێت. لێرەوە مەبەست لە فارس بوون پێناسە کردنی وشەی هاووڵاتی لە کۆمەڵگای ئێراندا، تەنیا خاوەن ژێنێتیکی فارس بوون و ئەوەی کە زمانی زگماکیی فارسی بێت نییە، بەڵکوو لێرەدا بە شێوەی بەرچاو، ڕاڤەکردنمان لە فارس بوون سەقامگیربوونی فۆرمێکی سیاسی- زمانی-ئایینییە کە بەرهەمی سیاسیی سەردەمی پاشاکانی پەهلەوییە لە ئێران کە بۆ نەتەوەپەرەستی و یەکڕەنگ کردنی کۆمەڵگای فرەچەشنی ئێرانی بەدی هاتووە و بەم مانایە تاکێک کە بە ڕەگەز کورد یان تورک یان عەرەبیش بێت، لە دوای ئالوودەبوونی بە ئاسیمیلاسیۆن ئیتر فارس دێتە ئەژمار، چونکە بۆ بەرژەوەندیی نەتەوەی فارس هەوڵ دەدات.

ئەگەر هێرەمی هاووڵاتی بوون لە ئێران شی بکەینەوە، دەگەینە ئەم ڕاستییە کە لووتکەی هێرەمەکە لە لایەن «پیاو/فارس/شیعە»وە داگیر کراوە و بە پێچەوانەوە بنی هێرەمەکە «ژن/نافارس/ناشیعە»یە. واتە ژنی کورد ـ هەرچەند بەشێک لە ژنانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەر بە ئایینەکانی ترن ـ لە پێناسەی دیسکۆرسی مۆدێرنی ئێرانی، وەکوو هاووڵاتی لەبەرچاو نەگیراوە و زیاترین ڕێژەی دووچاوەکیی کۆمەڵایەتی تەجروبە دەکات.

بەم پێناسەیەوە، بە لێکدانەوەی ئەم

بارودۆخە، ژنی کورد بە ناچار دەیهەوێت چی بکات؟ ڕێگای ڕزگار بوونی دەبێ چی بێت؟ دەبێ چ پێناسەیەکی لە خۆی هەبێت و بە چ ڕوانینێک لە بنی ئەو هێرەمە خۆی دەرباز بکات. فێمێنیزم بە شێوەی جۆراوجۆر لە ڕادیکاڵ هەتا ئۆرتۆدۆکسترین ڕەوتی خۆی، هەوڵی داوە بۆ پێناسەکردن و شوناسی ژنان لە کۆمەڵگادا. بەڵام هەروا کە لە پێناسە و لێکدانەوەی سووژەی مۆدێرن و نوێی ئێرانی بۆمان دەرکەوتووە، تەنانەت ئەگەر یەک ژنی کوردیش بتوانێت لە قۆناغی دیل بوون لە دۆخی سووژەی ئێرانی تێپەڕێت، بێگومان دوو دیاردەی دیکە لە سەرکەوتنی لە هێرەمی کۆمەڵگا بەرەو قۆناغە بەرزەکانی هاووڵاتی ڕێگرن. لە ڕاستیدا هیچکام لە فێمێنزمە ئێرانییەکان نەیانتوانیوە دۆخی کۆمەڵگا بگۆڕن و هەلومەرجێکی نوێ و سەرکەوتنانە بۆ ژنان بسەلمێننە سەر کۆمەڵگای پیاوسالار و، ئاپراتوس و دەزگای سووژەییی کۆمەڵگای خۆیان کە هەتا ئێستا بە شێوەی دوگماتیک پێناسە کراوە، هەڵوەشێننەوە. ڕوانینی فێمێنیزمی ئێرانی بە شێوەی تەواو میکانیکی و بەبێ هیچ چەشنە لێکدانەوەیەکی جنسیەتی لە پرسی ژنان خراوەتە بەر باس کە کەلێنی زۆری تێدا دەبینرێت. لە حاڵێکدا کە بەشەکان و ماناکانی دەزگای سووژەیی، ڕەخنەی زۆریان لەسەرە و دوو هۆکاری سەرەکی دەخەنە پەراوێزەوە. لێرەدا دەتوانین ئەم ڕاستییە بدرکێنین کە :بۆ ڕووخاندنی پرسی سووژەی ئێرانی، ڕەخنەگرتن لە یەک بەشی کەمە. ئیمە چ فێمێنیست بین و چ لە دۆخێکی مەدەنی و هاووڵاتیدا بژین، ناچارین بۆ هەڵوەشاندنەوە و چاکسازیی دووبارەی سوژەیی/هاووڵاتی بوون، مۆنۆپۆلی و تاکی چەند بەشی پێناسەکراوی بەرتەسک، لە پێناسەی ئەم فۆڕمە هەڵوەشێنینەوە.

سەنتێزی وەها دۆخێک، تەنیا لە ئەستۆی فێمێنیزم نییە لەبەر ئەوەی ئێمە لە دۆخێکی چەندلایانەداین کە نەتەنیا ژنان، بەڵکوو کرێکار و پیاو و بازاڕی و هتدیش لە خۆ دەگرێت. پرسی ئەمڕۆکەی ژنانی کورد لە هەر شوێنێکی کوردستان، زیاتر لەوەی کە وەکوو پرسێکی سەرکۆتکردنی جنسی ژنان پێناسە بکرێت، بە وتووێژێکی دوولایەنە و چەندبەرەکی لێک دەدرێتەوە. شوناس، دیاردە و پێکهاتەیەکی ڕوون و ئاشکرا نییە کە بتوانێت بە شێوەی یەکلایانە لێک بدرێتەوە. شوناس بە پێی پێویست، مانایەکی کۆمەڵایەتیی نییە کە مرۆڤ بەو پێوەرە خۆی پێناسە بکات. شوناس بە شێوەی ئاڵۆز و چەند لایەنە، بڕێک جار پێدانی بە تاکە، بڕێک جار لە تاک وەردەگیرێت و هێندێک جاریش تەنیا بە شێوەی فۆرمالیتە پێی دەسپێردرێت.

گرینگترین هەڵوێست بۆ ناسین و لێکدانەوەی کۆمەڵایەتیی ژنان، تێپەڕبوون لە کلێشە شێکاری و شوڕشگێڕانە و مەدەنییەکانە کە لە ژێر ناوی فێمێنیزمدایە و دەتوانێ لە پێکهاتەیەکی بە ڕواڵەت ڕادیکاڵ و ڕەخنەگیرانەدا دەرکەوێت، بەڵام بە هۆی ئەوەی کە هێشتا پێیان لە قوڕی پێکهاتە هێژمۆنییەکان چەقیوە، ناتوانن ڕێگای ڕزگاری بپێون. ئەمڕۆکە شوناسی ژنانی کورد چیتر تەنیا پرسی ئازادیی لەش و خوازیاری بەرانبەریی جنسیەتی نییە و بەڵکوو بووەتە هەوێنێک بۆ دەرکەوتنی توانایی ژنان و هێز و دەسەڵاتیان لە ئافراندنی کۆمەڵگایەکی نوێ. ئەمە بەو واتایەیە کە مێژوو دووبارە سەرهەڵدەدات و ژن جێگای ئیلاهەبوونی خۆی بە دەست دێنێتەوە. واتە مێژوو وەکوو میلی کاتژمێر کە لە سووڕاندایە، دیسانەوە ژن دەباتەوە جێگەی خۆی، واتە پێش لە کۆیلەبوون بە دەست پیاوان.

ژنانی پەراوێزخراوی نێو خەباتی نەتەوەیی-دێموکراتیک

ئاگری ئیسماعیل نژاد

بەوەی کە شۆڕش تەنیا لەسەر شانی کەسانێک یان بەشێک لە کۆمەڵگا بێت، مەترسیی ئەوەی هەیە شۆڕش تووشی دیاردەی «پیر بوون» بێت. لەو دیاردەیەدا بەرەیەک لە نەتەوەیەک کە شۆڕش دەست پێ دەکەن، بە هۆی درێژخایەن بوونی ئەو شۆڕشە و بە ئامانج نەگەیشتنییەوە، وردە وردە درێژبوونەوەی کات و تەمەن سەری شۆڕشەکە دەخوا و لە گۆڕی دەنێت. ئیتر شۆڕشەکە لەنێو بەرەکانی ئەو نەتەوەیەدا دەستاودەست ناکرێت، یان زۆربەی بەرەی نوێ، لەگەڵ شۆڕشەکە نەبان دەبێت، بە کورتی مەترسیی ئەوە هەیە شۆڕشەکە پچڕپچڕ بێت.

پوختە

پێناسەکردنی پێگەی چینە جیاوازەکانی کۆمەڵگا لە بزووتنەوەی نەتەوەییدا لە دوو ڕەهەندەوە گرینگیی هەیە، یەکەم ڕەهەندی ئەوەیە دەرفەتی ئەوە دەخوڵقێت کە بزووتنەوە زیاتر شۆڕ دەبێتەوە نێو کۆمەڵگا و دووهەم دەبێتە پشتیوانەیەک بۆ ئەوەی لە دواڕۆژی سەرکەوتندا، بزووتنەوەکە، لەدەست چین و توێژێکی تایبەتدا قۆرغ نەکرێت، واتە لە ڕەهەندی دیموکراتیزەکردنی شۆڕش و دەستکەوتەکانی شۆڕشدا گرینگیی هەیە.

لەو وتارەدا هەوڵم داوە پێگەی بەشێک لە ژنانی کورد لە بزووتنەوەی نەتەوەیی-دیموکراتیکی کوردستاندا پێناسە بکەم کە بەلای منەوە پەراوێزخراوترین چینی بەشدار لە شۆڕشن. ئەو کەسانە بریتین لە دایک، ژن و منداڵی پێشمەرگە و کەم ئەندامانی سەنگەر

وشە سەرەکییەکان

بزووتنەوەی کوردستان، ژن، ژنی پێشمەرگە، بنەماڵەی پێشمەرگە، پێشمەرگەی ژن، خەباتی نەتەوەیی-دیموکراتیک

سەرەتا

ماوەیەک لەمەوبەر لەگەڵ هاوڕێیەکم پیاسەم دەکرد. باسی پووری کرد. بە زمانێکی نیوەتەوس گوتی: «پوورم زۆر خۆی بە کورد دەزانێ و هەموو جارێک دەڵێ: من جانبازی کوردستانم (مەبەستی کەم ئەندامی سەنگەر بوو) منیش بە نیوە سەرسوڕمانێکەوە گوتم: بۆ پێشمەرگە بووە؟! گوتی: «کورە نا! ئەوە ماڵیان لە گوندێکی ناوچەی تیلەکۆ بووە،[١] هەموو جارێک پێشمەرگە ئاردیان داوەتێ و ئەویش بۆی کردوون بە نان؛ جارێک پاسدار پێی دەزانن، دەچنە سەر ماڵەکەیان یەک گوللە لە دەستی ڕاستی دەدەن فەقیرە لەو کاتەوە دەستی هیچ ناگرێت».

ئەو قسەیە بیری قسەیەکی پوور خەزێمی سلامەتی[٢] خستمەوە کە چەند ساڵ لەمەوبەر میلەکانی (ئەو ئامێرانەی کڵاو و دەستکێشی پێ دەچندرێت) نیو دەستی نیشان دام و گوتی: میرزا گیان بەو میلانە سەد دەستم زەنگاڵ، سەرکڵاوە و دەستکێش بۆ پێشمەرگە چنیوە!![٣]

کۆی ئەو باسە کاتێ زیاتر هەژاندمی کە لە خۆبردوویی باجە کولسووم، خێزانی فەرماندەی بەتوانا جەنابی، مامۆستا مەلا حەسەن شیوەسەڵیم دیت، هەڵبەت کەم نین ئەو ژنانەی کە هاوژینی پێشمەرگەی کەمئەندامن.

لەو کاتەوە تا ئێستا پرسیارێک لام دروست بووە باشە ئایا پوورخەزێم، باجی کولسووم، حاجیژنە دولبەر[٤] و میمکە قەدری[٥] و دەیان و دەیانی تر، شۆڕشگێڕن یانی ڕوونتر باسی بکەین، پێگەی ئەو ژنانە لە کۆێی شۆڕشدا هاتووە و پێناسەیان چییە؟

لێرە دەبێ سەرەتا بگەڕێینەوە بۆ پێناسەی شۆڕشی کوردستان و ئامانجەکەی!! لە پێناسەی یەک ڕەستەیی شۆڕش بە پێی نووسراوەکانی نێو بەرەی شۆڕشدا، دەتوانین بڵێین: «خەبات لە پێناو مافی دیاری کردنی چارەنووس، پێناسەی شۆڕشی نەتەوەیی-دیموکراتیکی کوردستانە».

«مافی دیاری کردنی چارەنوس» مافێکی فرەڕەهەندییە، بە پێی ئەو مافە، تاک چ لە ئاستی تاکەکەسی و چ لە ئاستی کۆمەڵگادا دەبێ، مافی ژیانی هاوشانی ئابووری، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، ئەمنی

و سیاسیی بۆ دابین بکرێت.

دوکتور قاسملوو بەوە دەڵێت: «مافی خۆش ژیان»،[*] خۆش ژیان بەو واتایەی کە تاک و کۆمەڵگا هەموو ڕەهەندەکانی ژیانیان کە دەبێتە هۆ و هۆکاری گەشە و دەستەبەرکردنی ژیانێکی سەرفەرازانە، دابین بکرێت. زاراوەی «خۆش ژیان»، لە ڕاستییدا پێداگرییە لەسەر چەند ڕەهەندی بوونی ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵگا و کارتێکەریی جیاواز و جیای ئەو ڕەهەندانە لەسەر ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵگا لەبەر چاویەتی. بەو واتایەی کە مرۆڤ و کۆمەڵگای بەختەوەر، کۆمەڵگا و مرۆڤێکە کە هەموو ڕەهەندەکانی ژیانی، ڕەهەندی ئابوری، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، ئەمنی و سیاسی و ... دابین بکرێت و سەقامگیر بێت.

خەباتێک بنەماکانی لەسەر ئەو بنەما چەند ڕەهەندییە دامەزرابێت، بە پێچەوانەی خەباتە چینایەتییەکان یان خەبات بۆ مافی زایەندی، هەر تاکێکی کۆمەڵگا دەتوانێت ڕاستەخۆ خۆی تێدا ببینێتەوە، چون لە خەباتی چینایەتی و زایەندیدا، ڕەنگە بەشێک لە کۆمەڵگا ئەو خەباتە بە دژی خۆیان بزانن و بەشێکی تریش ناڕاستەوخۆ کارتێکەرییەکانی لە سەر ژیانیان هەڵسەنگێنن، بەڵام لە خەبات بۆ مافی دیاری کردنی چارەنووسدا، هەموو کۆمەڵگا بەدەر لە چین و توێژەکەی، دەتوانێ خۆی تێدا ببینێتەوە.

پاش ئەو پێناسەیە، دەبێ بچینە سەر جۆر و شێوەی بەشداری لە خەباتدا. سەرەکیترین ڕوانگەی گشتیی نێو شۆڕش و کۆمەڵگاش لەسەر شێوەی بەشداری لە شۆڕشی ڕزگاریخوازیی کورد ، ئەندام بوونی ڕاستەخۆ لە حیزبەکانی هەڵگری ئەو گوتارەیە، کە من ناوم ناوە «شۆڕشگێریی تەواو کات» یان «شۆڕشگێریی پیشەیی»، بەو واتایەی کە تەنیا ئەو کەسانە بە خەباتکار و شۆڕشگێر دادەندرێن کە بە شێوەی تەواو کات لە چوارچێوەی حیزبێکدا خەبات بکەن.

ئەو ڕوانگەیە لەسەر شۆڕشگێر بوون چوار کۆسپی گەورە دەخاتە بەر دەم شۆڕشەوە:

١ شۆڕش لە ئەرکێکی گشتییەوە دەبێتە ئەرکێکی تەواوکەر(کەفایی) بەو مانایەی ئەگەر کەسانێک هەبن کە شۆڕش بکەن، پێویست ناکات هەموو تاکێک لەو شۆڕشەدا بەشدار بێت، لە کاتێدا کە زاتی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردستان، لەگەڵ ئەو باسە لە دژایەتیدایە و شۆڕش هەتا بەرینتر و بەربڵاوتر بێت، ئەگەری سەرکەوتنی زیاترە.

٢ بەوەی کە شۆڕش تەنیا لەسەر شانی کەسانێک یان بەشێک لە کۆمەڵگا بێت، مەترسیی ئەوەی هەیە شۆڕش تووشی دیاردەی «پیر بوون» بێت. لەو دیاردەیەدا بەرەیەک لە نەتەوەیەک کە شۆڕش دەست پێ دەکەن، بە هۆی درێژخایەن بوونی ئەو شۆڕشە و بە ئامانج نەگەیشتنییەوە، وردە وردە درێژبوونەوەی کات و تەمەن سەری شۆڕشەکە دەخوا و لە گۆڕی دەنێت. ئیتر شۆڕشەکە لەنێو بەرەکانی ئەو نەتەوەیەدا دەستاودەست ناکرێت، یان زۆربەی بەرەی نوێ، لەگەڵ شۆڕشەکە نەبان دەبێت، بە کورتی مەترسیی ئەوە هەیە شۆڕشەکە پچرپچر بێت.

٣ «شۆڕشگێری تەواو کات» تەنیا لە بواری ئەخلاقییەوە لە بەرانبەر دابەش کردنی دەسکەوتی شۆڕشدا بەرپرسە، ئەگەر بمانەوێت ڕوونتر بڵێین ، کاتێک شۆڕش سەردەکەوێت و بەرهەمی دەبێت، بەو واتایەی کە شۆڕشگێر

دەچێتە حکوومەتەوە و دەبێ بنەماکانی شۆڕش دابین بکات و بیانهێنێتە دی، تەنیا ئەخلاقە کە ئەو پێمل دەکات کە حکوومەتی دوای شۆڕش، بنەماکانی خودی شۆڕشەکە دابین بکات. ئەوەش مەترسییەکی گەورەیە بۆ ئەوەی شۆڕش، لە بنەماکانی خۆی دوورکەوێتەوە و دواجار ئامانجی خۆی نەپێکیت.

ئەگەر باشووری کوردستان سەیر بکەین، دەبینین هاووڵاتیی کورد بۆ ئەوەی لە لایەن حکوومەتی کوردیی ئەو پارچەیەوە، مافێکی بۆ دابین بکرێت، زۆر جار بە درۆ دەڵێت: «من پێشمەرگە بووم»، یان کەسانێک بۆ ئەوەی مافێک بۆ خۆیان پاشقول بدەن، هەر ئەو قسەیە دەکەن، کە وایە چەمکی هاووڵاتی-حکوومەت هەتا چەمکی شەرکەر-غەنیمە دێتە خوارێ و شۆڕشگێڕێک کە بڕیارە مافی دابین کردنی چارەنووس بۆ نەتەوەکەی بێنێتەدی، دەرفەتی دامەزرانی حکوومەتی کوردی وەک غەنیمەیەک سەیر دەکات کە تەنیا بەشی خۆیەتی و ئەگەر خۆی تێر بێت جا بەشی ئەوانیتر کە «ناشۆڕشگێڕن» دەدات. چون چەمکی شۆڕشگێڕی، لە کۆمەڵگای ئێمە چەمکێکی پیرۆزکراوە، بێ‌گومان لە قۆناغی دەستکەوتدا چەمکی «ناشۆڕشگێڕ»ی سەرهەڵدەدات بۆ ئەوەی چینێک وەک میراتگری شۆڕش سەیر بکرێن و چینێک لە میراتی شۆڕشەکە دوور کرێنەوە.

ئەو بیرۆکەیە ڕێک هەمان بیرۆکەیە کە بەسەر فتوحاتی ئیسلامی و دواتر مۆغۆل و تورکاندا زاڵ بوو و هانی دەدان بۆ ئەوەی زیاتر و زیاتر شەڕ بکەن.

٤ ئەو هەوڵانەی لە دەرەوەی ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکان دەدرێت، بە ڕوونی دوو چارەنووسیان دەبێت:

ئا: هیچ پێناسەیەکیان نابێ و لەبەرچاوناگیرێن، تەنانەت ئەگەر زۆر بە بایەخیش بن، بۆیە ئەگەری زۆرە درێژەیان نەبێت یان سەرەڕای بەبایەخ بوونیان، کارتێکەرییان لەسەر ڕای گشتی کەم بێت.

بێ: ئەو کەسانەی خۆیان لە دەرەوەی حیزبەکان دادەنێن، خۆیان لە بەرانبەر چارەنووسی نەتەوەکەیان بە ئەرکدار نازانن و بە ئاسانی دەتوانن نەگبەتییەکانی نەتەوەکەیان بخەنە ملی شۆڕشگێڕە شکستخواردووەکان یان ئەو شۆڕشگێڕانەی بە ئامانج نەگەیشتوون وەک چۆن ئێستا لە کوردستانی ڕۆژهەڵات وادەکەن. زۆر جار دەبینین بزووتنەوەی کوردستان مەحکووم دەکرێت بەوەی شەڕخواز بووە و بیانووی داوەتە دەست ڕێژیمی تازە پێداکەوتووی تاران لە پاش شۆڕشی گەلانی ئێراندا.

بابەتەکە کاتێک ئاڵۆز دەبێت کە شێوازی سەرەکیی شۆڕشی ڕزگاریخوازیی کورد، بژاردەی چەکداریی بەسەردا دەسەپێت. ڕوونە لە ئەو بژاردەیەدا کەسی شۆڕشگێڕ کەسێکە کە توانایی شەڕی زیاتر هەبێت؛ کە وایە ئێمە بۆ ئەوەی شۆڕشگێڕتر بین، هەم دەبێ حەتمەن لە چوارچێوەی ڕێکخراوی حیزبێکدا بین و هەم دەبێت توانای زۆر بەرزی سەربازیمان هەبێت، هەر بە پێی ئەو ڕوانگەیەش، ئەو ژنان و پیاوانەی ئەندامی حیزبەکان نەبوون بە شۆڕشگێڕ نازانین و هاوکات بۆ ئەوەی ژنیش ببێ بە بەشێک لە شۆڕش، تەنیا دەبێ توانایی بەرزی سەربازیی هەبێت؛ واتە دەبێت ژن لە ڕۆڵی ژن بوونی خۆی لە کۆمەڵگای کوردی داماڵین و بیکەینە پێشمەرگەی ژن، ئەو کات دەتوانێ شۆڕشگێڕ بێت.

ئەگەر ژنێک توانای سەربازیی نەبێت،

یان خوازیاری کاری پێشمەرگایەتی نەبێت، ئەدی ئەوان چی؟ ئەو ژنانەی کە ساڵانێکە لەگەڵ شۆڕش قۆناغ و قۆناغیان کردووە و مێردەکانیان پێشمەرگە بوون و ئەوان پارێزەری بنەماڵەی ئەو پێشمەرگانە بوون و ئەرکی بەڕێوەبردنی بنەماڵەکەیان لە ئەستۆ بووە ئەوان چی؟ ئەو دایکانەی کە کوڕی پێشمەرگەیان پەروەردە کردووە و سەرەڕای ئەوەی منداڵەکەیان لەبەرەی شۆڕشدا بووە، خۆشیان تووشی دوورخستنەوە و تەنگ و چەڵەمەی تربوون و کەمتری ئەوە بووە کە لە دیداری عەزیزترین کەسەکانیان بێبەش بوون، ئەوان چی؟ ئەو منداڵانەی کە لە دۆخی دەستکورت و بێدەرەتانی بنکەکانی شۆڕشدا گەورە بوون؛ ئەوان چی؟ ئەوان چ پێگەیەکیان هەیە؟ ژنی ئەو کەمئەندامانەی کە بەشدارییان لە شۆڕشدا بووەتە هۆکاری کەمئەندام بوونیان، ئەوان چی؟

کەوایە مەترسییەکە کاتێ قووڵتر دەبێتەوە کە لەگەڵ دیاردەی، بنەماڵەی پێشمەرگە و ژنی پێشمەرگە بەرەوڕوو دەبین، ئێمە لە نێو شۆڕشدا هەم پێشمەرگەی ژنمان هەیە و هەم ژنی پێشمەرگە. واتە کەسێک کە بە هۆی بنەماڵەکەیەوە بەشداریی لە شۆڕش کردووە و ڕەنگە خۆی ڕاستەوخۆ بەشدار نەبووبێ.

ژنی پێشمەرگە، دیاردەی بزووتنەوەی نەتەوەیی-دێموکراتیکی کوردستانە، چون وەک لەسەرێدا باسی لێ کرا، ئەو بزووتنەوەیە بەدەر لە چینێکی تایبەت بوونی هەیە و هەموو چینەکان لەخۆ دەگرێت. ژنی پێشمەرگە، لە هەموو پرسەکانی شۆڕشدا بەشدارە و تەنانەت خەم و چەرمەسەرییەکانی نێو شۆڕشیش دەیگرێتەوە، بەڵام لە شانازییەکانی شۆڕشدا یان باسی ناکرێت، یان بە شێوەی زۆر پەراوێز باسەکەی دێتە گۆڕێ.

لێرە ئێمە زوڵمێکی گەورەمان لە پوور خەزێم، باجی کولسووم، حاجیژنە دولبەر و میمکە قەدری و دەیان و دەیان کەسی تر کردووە. لەگەڵ ئەوەی ئەوان، ئەوەی لە دەستیان دەهات و لە دەستیان دێت بۆ شۆڕشیان کردووە و لەگەڵ شۆڕش بوون و یارمەتیدەری شۆڕش بوون، بەڵام لە بەرانبەردا ئێمە پێگەیەکمان بۆ ئەوان لە شۆڕشدا دیاری نەکردووە، تەنانەت ئەگەر بە زمانیش ئەو قسەیە نەکەین، بە کردەوە بە بیری ئەوەی ئەوان هێمای شۆڕشگێری بن، لامان بیرێکی ئاڵۆز و تراویلکەیە، ئەوە لە کاتێکدایە کە ئەوان پارێزەری بناغەکانی نێو ڕیزەکانی شۆڕش بوون و مافی خۆیانەوە وەک شۆڕشگێڕ و هێمای شۆڕشگێڕی پێناسە بکرێن.

هەڵبەت خەساری ئەو خەمساردییە لێرەدا کۆتاییی نایە کە کۆمەڵێک لە ژنانی بەقیمەتی نێو شۆڕش پەراوێز خراون، بەڵکوو هاوکات لەگەڵ ئەو غەدرەی کە لە ئەندامانی شۆڕشی دەکەین، بەو کردەوەیە ئەگەری ئەوە هەیە فێرکاری و پەروەردەی نێو بنەماڵەکان کە بنەمای دەستاوەدەست کردنی هەموو شۆڕشێکی درێژخایەنە، تووشی مەترسی بکەین. ئەگەر ئێمە وەک ئێستا بڕوانینە پرسی ژنی شۆڕشگێڕ، ئەرک و ڕۆڵی ژنی پێشمەرگە، ڕۆڵی دایک و ژنانی دەرەوەی ئەندامانی ڕێکخراوەکان لە پرۆسەی شۆڕشدا پەراوێز دەخرێت. بە پێی ئەو پێگەیەی دایک لە بنیاتی بنەماڵەی کوردستاندا هەیەتی، ئەوە مەترسیی ئەوەی لێ دەکەوێتەوە کە چیتر دایکان لە نێو بنەماڵەکانیاندا منداڵان فێری ئەرکداری دەرهەق بە خەباتی ڕزگاریخوازیی کوردستان نەکەن، لە

کاتێکدا بە هۆی گرینگیی ڕۆڵی بنەماڵە لە کۆمەڵگای کوردیدا و هەر وەها گرینگیی ڕۆڵی پەروەردەی بنەماڵەیی لەسەر ژیانی تاک و بە هۆی نەبوون و کەم بوونی دەرەتان بۆ پەروەردەی تاکی کورد لەلایەن شۆڕشەوە ، ئەگەر ڕۆژێک هەر شۆڕشێک بەو تایبەتمەندییە کە شۆڕشی ڕزگاریخوازیی کورد هەیەتی، تووشی قەیرانی پەروەردەی بنەماڵە بۆ ئامانجی شۆڕش بێت، ئەو شۆڕشە بێگومان بەرەو هەڵدێر دەڕوا.

دیاریکردنی پێگە بۆ ژنانی نێو شۆڕش چ ئەو ژنانەی کە وەک ژنی پێشمەرگە بەشدار بوون و چ ئەو ژنانەی بەدەر لە ئەندامێتیی ڕێکخراوەیەکی سیاسی، یارمەتیی شۆڕشیان داوە و چ ئەو دایکانەی کە منداڵەکانیان بەشدارییان لە شۆڕشدا کردووە، دەتوانێ سەرەتایەک بێت بۆ چەمکی فرەڕەهەندی ژن و شۆڕش و، پشتکردن لەو پرسە، بە مانای قەتیس کردنەوەی بزووتنەوەی کوردستان، لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا دەبێت لێکبدرێتەوە.

بێگومان گرینگیدان بە ڕۆڵی ژنی پێشمەرگە، ڕیزەکانی نێوخۆی شۆڕش پتەوتر دەکات و هاوکات ڕوونکردنەوەی پێگەی هەموو چینەکانی نێو بزووتنەوەی نەتەوەیی-دێموکراتیک دەتوانێ کارئاسانیی زۆری لەسەر بەڕێوەبەریی ئەو بزووتنەوەیە هەبێت.

کۆتایی

شۆڕکردنەوەی بزووتنەوەی نەتەوەیی-دێموکراتیکی کوردستان بۆ نێو هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا کە لەسەر بنەمای مافی دیاری کردنی چارەنووس دامەزراوە، ڕاستەوخۆ کارتێکەریی لەسەر پرۆسەی شۆڕش و ئاکامی شۆڕش دەبێت، ئێمە چ بنەمای نەتەوەیی و چ بنەمای دێموکراسیی بزووتنەوەی کوردستان لەبەرچاو بگرین، ناچارین کە ئەو بزووتنەوەیە بۆ نێو هەموو چینەکان شۆڕ بکەینەوە و هەر کامەش پێگەی دیاری خۆیان هەبێت؛ بەو شێوەیە هەم بزووتنەکەوەکە فرەڕەهەندی کراوە و هەم ئاکامی بزووتنەوەکە لە پاوانخوازی و قەتیس مانەوە پارێزراوە. بۆیەش پێویستە کە پێناسەی نوێ و زاراوەی تازە لەنێو بزووتنەوەی کوردستانی ڕۆژهەڵات دیاری بکرێت کە یەکێ لەو پێناسە نوێیانە «ژنی پێشمەرگە»یە وەک چینێک کە بەشداری شۆڕش بوون و هەن و بەشێک لە شۆڕش لەسەر شانی ئەوانە. هەڵبەت پێناسەی نوێ بە مانای دیاریکردنی پێگەی ئەوان لە بزووتنەوەکەش دێت و مافی ئەوەیان دەداتێ کە کۆمەڵگا و ڕێکخراوە سیاسییەکان، وەک شۆڕشگێڕ پێناسەیان بکەن.

پەراوێزەکان

١. ناوچەیەکی کوردستانە، دەکەوێتە نێوان سەقز و دیواندەرە

٢. گوندێکی ناوچەی گەورکایەتیی موکریانە و دەکەوێتە نێوان بۆکان و سەردەشت و سەر بە بۆکانە

٣. پورە خەزێم، ژنێکی دەست ڕەنگین و هونەرمەند بوو کە سەرەڕای ئەوەی هونەری دەستچن وەک تەونکردن و چنینی جلووبەرگی دەزانی زۆربەی بەیت و حەیرانی کوردیی لە ناوچەی موکریانی لەبەر بوو و بە دەنگ دەیگوت، بەریزیان ساڵی ٢٠١٧ کۆچی دوایی کرد.

٤. دایکی شەهیدێکی بزوتنەوەی نەتەوەیی-دێموکراتیکی کوردستانە وەک نموونە لێرەدا باسی لێ کراوە

٥. زیاتر لە ٤٢ ساڵە کە لەگەڵ هاوسەرەکەی لە بنکەکانی حیزب دەژی و منداڵەکانی لەو بنکانەدا پەروەردە کردووە،ناوی بەڕێزیشیان وەک نموونەیەکی ژنانی ناو شۆڕش هاتووە.

*. عەبدولرەحمان قاسملوو، شیکردنەوەیەک لەسەر کورتە باس، نادیار

خاتوونی ئاسنین

کەیهان یووسفی

لەم نووســـــــــــینەدا تێدەکۆشین هەڵسەنگاندنێکی مارگارێت تاچر وەکوو ڕێبەرێک یان وردتر ژنێکی ڕێبەر و قارەمانی جیهانی لیبراڵ بکەین، کەسێک کە ژن بوون لە بەرانبەر پێشکەوتن وسەرکەوتنی لە جیهانی پیاواندا لەمپەر نەبوو. لێرەدا تێدەکۆشین لە دووتوێی ڕووداوەکاندا و بەکەڵک وەرگرتن لە فاکتۆرەکانی ڕێبەری، سەرنج بخەینە سەر پێگە و کەسایەتیی تاچر وەکوو ڕێبەرێکی بەناوبانگ و کاریگەر. ئەو سەلماندی کە ژن بوون، تەنیا بیانوویە و نەریتی پیاوسالاری لە بەرانبەریدا چۆکی دادا.

بەرایی

مارگارێت تاچر، یەکێک لە بەناوبانگترین رێبەرانی جیهانی ئازاد لە سەردەمی شەڕی سارده. سێکوچکەی تاچر، رەیگان و ژان پۆلی دووهەم، وەکوو سێکوچکەی رووخێنەری کۆمۆنیزم و یەکێتیی سۆڤیەت ناودەبرێت. دوای وینستۆن چرچیل، بەناوبانگترین سەرۆکوەزیری وڵاتی بریتانیایە. ئەو یەکەمین ژن بوو کە بوو بە سەرۆکوەزیری بریتانیا و لە سەدەی بیستدا تاقە سەرۆکوەزیریکە توانیویەتی بۆ سێ خول ئەم پۆستە بەدەست بهێنێ. قارەمانی شەڕی فۆکلەند دژی ئارژانتینە. کاتێک باسی کەرتی تایبەت و نیۆلیبراڵیزم دەکرێت، بێگومان ناوی تاچر و تاچریزمیش دەهێنرێت. سۆڤیەتەکان پێیان دەوت خاتوونی ئاسنین.

لەم نووسینەدا تێدەکۆشین هەڵسەنگاندنێکی مارگارێت تاچر وەکوو رێبەرێک یان وردتر ژنێکی رێبەر و قارەمانی جیهانی لیبراڵ بکەین، کەسێک کە ژن بوون لە بەرانبەر پێشکەوتن وسەرکەوتنی لە جیهانی پیاواندا لەمپەر نەبوو. لێرەدا تێدەکۆشین لە دووتوێی رووداوەکاندا و بەکەڵک وەرگرتن لە فاکتۆرەکانی رێبەری، سەرنج بخەینە سەر پێگە و کەسایەتیی تاچر وەکوو رێبەرێکی بەناوبانگ و کاریگەر. ئەو سەلماندی کە ژن بوون، تەنیا بیانوویە و نەریتی پیاوسالاری لە بەرانبەریدا چۆکی دادا.

بیۆگرافی

مارگارێت تاچر(١٣ی ئۆکتۆبەری ١٩٢٥ ـ ٨ ی ئاپریلی ٢٠١٣)، لە شاری گرانتهام، شارێکی چکۆلە لە ١٥٠ کیلۆمەتریی لەندەن و لە بنەماڵەیەکی چینی مامناوەند لە دایک بوو. باوکی خاوەنی سوپێرمارکێتێکی چکۆلە بوو. تاچر یەکەمین سەرۆک وەزیری ژنی بریتانیا لە ساڵی ١٩٧٩ تا ١٩٩٠ و سەرۆکی پارتی کۆنەپارێزی بریتانیا لە ساڵی ١٩٧٥ تا ١٩٩٠ی زایینی بوو. تاچر ساڵی ١٩٤٣ ز لە گەرمەی شەڕی دووهەمی جیهانیدا لە زانستگەی ئەکسفۆرد و لە بەشی کیمیا وەردەگیردرێت. لەوێ دەبێتە ئەندامی رێکخراوی یەکێتیی کۆنەپارێزانی زانستگەی ئاکسفۆرد و لە ساڵی ١٩٤٦ دەبێتە سەرۆکی ئەم رێکخراوەیە. دوای تەواو کردنی خوێندن وەکوو لێکۆڵەری بواری کیمیا کار دەکات. بەڵام حەزی راستەقینەی لای سیاسەت بوو.

ساڵی ١٩٥٠ لە ناوچەی دارفۆرد کە لە ژێر کۆنترۆڵی پارتی کرێکاردا بوو، خۆی بۆ پارلمان بەربژێر دەکات. ئەو بە دروشمی «دەنگ بدەن بۆ مانەوەی ئەوەی هەمانە» دێتە مەیدان، بەڵام لەو ساڵە و ساڵی دواتریش ١٩٥١ ناتوانێت سەرکەوتن وەدەست بێنیت، بەڵام رێژەی دەنگەکانی لە بەربژێرە پێشووەکانی پارتی کۆنەپارێز زیاتربوو.

لە دێسەمبیری ١٩٥١ لەگەڵ دێنیس تاچر کە تاجرێکی دەوڵەمەند بوو ژیانی هاوبەش پێک دەهێنێت. دوو ساڵ دواتر دوو منداڵی(دووانە) دەبێت، کارۆل و مارک. بەو حاڵەش ئەو لە ئەزموونی ماف و پارێزەری، خۆی تاقی دەکاتەوە و لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٤ قەبووڵ دەبێت. چەن ساڵێک کاری پارێزەری دەکات و دوایی لە ساڵی ١٩٥٩ بۆ یەکەمین جار لەو ناوچەیەی کە کۆنەپارێزەکان دەسەڵاتیان هەبوو، واتا فینچلی Finchley دەنگی پێویست بۆ چوونە پارلمان بە دەست دەهێنێت.

یەکەمین گەڵاڵەی بۆ پارلمان، مافی بەشداریکردنی راگەیاندنەکان لە کۆبوونەوە لۆکاڵییەکانی حکوومەت بوو کە پەسەند کرا. ئامانجی ئەو لەم گەڵاڵەیە ئازادیی راگەیاندن نەبوو بەڵکوو کەمکردنەوەی تێچووەکانی حکوومەت بوو، بابەتێک کە لە ژیانی سیاسیی خۆیدا هەمیشە جەختی لەسەر دەکردەوە.

ساڵی ١٩٦١ تاچر پێشنیاری پۆستی جێگری پارلمان لە وەزارتی بیمەی نەتەوەیی و خانەنشینیی قەبووڵ کرد. ئەو دوایی

بــوو بە وەزیــری خوێندن و زانســت کاتێک کۆنەپارێزەکان دەســەڵاتیان لەســاڵی ١٩٧٠ گرتــە دەســت. ســاڵی دواتر ئەو لــە لایەن پارتــی کرێکار، پارتــی ئۆپۆزیســیۆنەوە بە « تاچری شــیردز» نــاو نرا. ئەمــەش بە هۆی ئــەوەوە بوو کــە تاچر پرۆگرامی شــیری بێ بەرانبەر بــۆ قوتابییە منداڵەکانی تەمەن نێوان ٧ تا ١١ ســاڵی داخست. ســەرەڕای ئەمە ئەو پۆستەکەی خۆی پاراست. ساڵی ١٩٧٥ پارتی کۆنەپارێز دەســەڵات لە دەست دەدات. تاچر سەرۆکوەزیری پێشوو، ئیدوارد هیس شکست دەدات و دەبێتە سەرۆکی پارتی کۆنەپارێز.

تاچــر یەکێک لە بەهێزترین ژنانی جیهان لــەو ڕۆژانــەدا بــوو. ئــەو تیۆرییەکانی جۆن مەینــارد کینز، کە لایەنگــری کەمکردنەوەی تێچووەکانی کەمبوونی بوودجە لە قۆناغەکانی بەرزبوونی ڕێژەی بێکاریدا بوو، ڕەت کردەوە و لە بەرانبەردا لایەنگری تیۆرییەکانی ئابووریزانی قۆتابخانــەی شــیکاگۆ، میلتــۆن فریدمــەن بوو(تیۆریی پارەگرایی).

تاچر لە یەکەمیــن لێدوانی خۆی، پارتی کرێکاری بە هۆی سیاسەتە ئابوورییەکانییەوە لۆمە کرد و وتی: «مافی هەر تاکێکە بەو جۆرەی کە حــەزی لێیەتی کار بکات، ئــەو پارەیەی بەدەســتی دەهێنێ خەرجی بــکات، خاوەنی مڵک بێــت، حکوومەت وەکــوو خزمەتکاری خــۆی بزانێت نەک ئاغــاوەت و ئەمە میراتی بریتانیایە.»

ماوەیەکــی کــەم دوای ئــەم لێدوانــەی ،هێرشــێکی تونــدی کــردە ســەر یەکێتیی ســۆڤیەت کە دەیەویست دەســەڵاتی خۆی بە ســەر جیهاندا بســەپێنێ. ڕۆژنامەی سپای سووری یەکێتیی سۆڤیەت، لە وتارێکدا نازناوی « خاتوونی ئاسنین»ی بە تاچر دا.

کۆنەپارێــزەکان بــە یارمەتیی «زســتانی ناڕەزایەتــی» کــە یەکێتییــە پیشــەیی و کرێکارییــەکان وەرییــان خســتبوو، لــە هەڵبژاردنەکانی ســاڵی ١٩٧٩دا ســەرکەوتن.

تاچر بوو بە سەرۆکوەزیران.

لــە خولــی یەکەمــی ســەرۆکوەزیراندا، حکوومەت باڵیاتی ڕاســتەوخۆی کەم کردەوە و باڵیــات لــە ســەر تێچووی بردە ســەرێ، خانووە گشتییەکانی فرۆشت و ڕیفۆرمگەلێکی دیکەشــی کرد. بێکاری و ئاوسان لەم ڕۆژانەدا بوونە هۆی دابەزینی خۆشەویستیی تاچر.

شــەڕی فۆکلەند لە ساڵی ١٩٨٢ کە دواتر باســی دەکەین و هەروەها گەشەی ئابووری، توانی خۆشەویســتییەکەی دووبارە زیاتر بکات و بــۆ جارێکی دیکــە لە ســاڵی١٩٨٣ ببێتە ســەرۆکوەزیر. لەم خولــەدا حکوومەتی تاچر یەکێتییە کرێکارییەکانی خستە ژێر دەسەڵاتی خــۆی و داوای لێیان کرد کــە پێش لە هەر چەشنە ڕاگرتنی کار و مانگرتنێک، کۆبوونەوە و دەنگدانێکــی نهێنی لە نێــو خۆیاندا بەڕێوە ببەن. ئەو حازر نەبوو هیچ چەشنە ئیمتیازێک بە کرێکارانی کانگە کە بۆ ماوەی یەک ســاڵ مانیــان گرتبوو، بدات. تاچر هەروەها تێلکۆمی بریتانیا، بریتیش گاز، هێڵی ئاسمانیی بریتانیا، ڕولزرویــس و ژمارەیەکــی زۆری کۆمپانیــا حکوومەتییەکانــی ڕادەســتی کەرتی تایبەت کرد و ئەمــەش وەکوو میراتــی تاچر مایەوە. تاچــر هەندێــک کــردەوەی دژوازی هەبوو، لە ئاســیا وتووێژی کرد تــا هۆنگ کۆنگ کە کۆلۆنیــی بریتانیا بوو، دەســەڵاتی بگەڕێتەوە بــۆ چینییەکان، لە زیمباوە کارئاســانیی کرد کە دەسەڵاتی کەمینەی ســپی پێست زووتر تــەواو بێت و لە هەمان حاڵیشــدا گەمارۆکان دژی دەسەڵاتی ئاپارتایدی ئەفریقای باشووری پەسەند نەکرد.

لە ســاڵی ١٩٨٧ بۆ جاری سێهەم بوو بە سەرۆک کۆمار، حکوومەتەکەی نرخی باڵیات لە ســەر داهاتی بۆ خوارترین ئاست لە دوای شــەڕی دووهەمی جیهانی کەم کردەوە. ئەمە ناڕەزایەتییەکی سەرانســەریی لێ کەوتەوە. لە ڕێکەوتی ١٤ی نوامبێری ساڵی ١٩٩٠ وەزیری پێشووی بەرگری لە مەڕ جیاوازیی تێڕوانین بۆ

یەکێتیی ئۆرووپا تاچری بە پێکۆڵ کێشا. تاچر لە یەکەمین خولی دەنگدان، توانی ڕێژەی نزیک لە سەرکەوتن بە دەست بێنێت، بەڵام چەند دەنگێکی کەم بوو. ئەندامانی کابینەکەی یەک یەک لەگەڵی چاوپێکەوتنیان کرد و خوازیاری دەست لە کارکێشانەوەی بوون. لە ٢٨ی نوامبێر ئەو دەستی لە کار وەکوو سەرۆکوزیر کێشایەوە. تا ساڵی ١٩٩٢ هەر ئەندامی پارلمان بوو و دوایی بووە ئەندامی پارلمانی لۆردەکان کە پارلمانێکی تەشریفاتییە. تاچر لە ٨ی ئاپریلی ٢٠١٣ و لە تەمەنی٨٨ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.

ڕێبەریی تاچر
تاچر و ئیمپراتۆری سۆڤیەت

تاچر ڕێبەری جیهانی ئازاد لەسەردەمی شەڕی سارد بوو. تاچر لە گەڵ ڕۆناڵد ڕەیگان سەرۆککۆماری ئەوکاتی ئەمریکا و پۆپ ژان پۆلی دووهەم وەکوو سێ کوچکەی ڕێبەرایەتیی جیهانی ئازاد و سێ قارەمانی دەیەی هەشتای زایینی دژی ئایدۆلۆژیی کۆمۆنیزم و یەکێتیی سۆڤیەت بە ئەژمار دێن. ئەوان بە شێوەیەکی نافەرمی پێکەوە هاوئاهەنگییان هەبوو.

سۆڤیەتییەکان تاچریان بە یەکێک لە ڕێبەرە سەرسەختە دژبەرەکانی خۆیان دەزانی و نازناوی ژنی ئاسنینیان پێ بەخشیبوو. ڕەنگە ئەوان لە سەرەتاوە پێیان وا نەبوو کە ژنێک، یەکێک لە ڕووخێنەرانی خەونەکانیان بێت. دیپلۆماسیی دەرەوەی بریتانیا لە دوای چرچیل و بە تایبەتی دوای شەڕی کەناڵی سوئێز و شکست لە میسر زۆر خراپ بوو. تاچر پەیوەندییەکی گەرموگوڕی لە گەڵ ڕەیگان پێکهێنا و هاوپەیمانیی ئانگلۆ ـ ئەمریکەن هیچ کات تا ئەم ڕادەیە بەهێز نەبوو. ئەوان بە نیسبەت هەموو بابەتە نێونەتەوەییەکانەوە لە گەڵ یەک هاوئاهەنگ بوون. ڕۆڵی تاچر لە گەڵ ڕەیگان و پۆپ لە ڕووخاندنی ئیمپراتۆریی سۆڤیەت زۆر گرنگ بوو. ئەوان قارەمانی وڵات و خاکی خۆیان بوون و دوایی ڕۆڵێکی جیهانییان گێڕا. ئامانجی هاوبەش، پێکهێنانی هاوئاهەنگی و پەیوەندیی نێوان ئەوان بوو. ئەم ئامانجە هاوبەشە، دوژمنێک بوو کە ئەگەر لەناو نەدەچوو، هەموویانی لەناودەبرد. تاچر بزووتنەوەیەکی جیهانیی بۆ کەمکردنەوەی کەرتی گشتی یان بە وتەیەکی دیکە ڕادەست کردنی کەرتی تایبەت و ڕووخانی یەکێتییە کرێکارییە کێشەخولقێنەکان وەڕێ خست و دیسانەوە سیستەمی کاپیتاڵیستیی لە جیهان بووژاندەوە. ئەم پرۆگرامە واتا ڕادەست کردنی کەرتی تایبەت، لەو میراتە شڵەژاوە کە بە ئەو وەکوو سەرۆکوەزیر گەیشتبوو، باڵای کرد و کامڵ بوو. تاچر ڕاکێشانە ئایدۆلۆژییەکانی بینی و تیۆریزەی کرد. هەر بۆیە ئەم پرۆگرامەی سەرەنجی بیرمەندانی جیهانی ئازادی لە سەرانسەری دونیا بۆ لای خۆی ڕاکێشا و زیاتر لە پەنجا وڵاتی جیهان ئەم پرۆگرامەیان کۆپی کرد و بەڕێوەبرد. تاچریزم بوو بە خۆشەویستترین هەناردەی فیکریی بریتانیا لە کاتی کینزگەراییەوە و لەواقعدا بوو بە جێگرەوەی کینزگەرایی. سەرکەوتنی تاچریزم وەکوو هێزێکی جیهانی بۆ بەرەی کاپیتاڵیستیش سەرکەوتن بوو. پۆل جەنسۆن، نووسەر و مێژوونووسی بە ناوبانگی بریتانیایی دەڵێت: ئەمە واتا تاچریزم، بەشی سەرەکیی ڕۆڵی تاچرە لە ڕووخاندنی ئیمپراتۆریی سۆڤیەت. تاچر خۆشی لە فێمێنیزم نەدەهات، بەڵام هەڵسوکەوتی ژنانەی خۆی قەت لە بیر نەدەکرد. ئەو ژن بوونی خۆی پاراست گەرچی ڕێبەرێکی گەورە و کۆڵەکەیەکی بەهێزی جیهانی کاپیتاڵیستی بوو. تاچر لە دوای شەڕی دووهەمی جیهانییەوە تەنیا ڕێبەری بریتانیا بوو کە کاریگەرییەکی بەرچاوی لە سەر واقیعەکانی جیهان هەبوو، چ بە شێوەی ڕاستەوخۆ و چ لە ڕێگەی هاوپەیمانیی واشنگتۆنەوە.

شەڕی فۆکلەند و ڕۆڵی تاچروەکوو ڕێبەرێک

شەڕی فۆکلەند ناوبانگی تاچری جیهانی کرد و سەرنجی جیهانی بۆ لای ئەم ژنە سەرسەختە ڕاکێشا و لە ئاستی نێونەتەوەیی، لە ڕێگەی تاچرەوە شکۆ و گەورەیی بۆ بریتانیا گەڕاندنەوە. لێرە بە وردی هەڵوێست وبڕیاردانی تاچر لەو دۆخە تاریکەدا وەکوو ڕێبەرێک تاوتوێ دەکەین:

تاچر لەو ڕۆژە سەختانەی کە تێیدا دەژیا ئەمەی وت: «کاتێک لە شەڕدای، نابێت ئیزن بدەیت کێشە و گرفتەکان زاڵ بن لە سەر بیرکردنەوەتدا، تۆ دەبێت بە ئیرادەیەکی پۆڵایین ڕێکیان بخەیت و زاڵ بیت بەسەریاندا».

لە ساڵی ١٩٨٢ز دەسەڵاتی سەربازیی ئارژانتین هێرش دەکەنە سەر دوڕگەکانی فۆکلەند لە باشووری ئۆقیانووسی ئەتلانتیک و داگیری دەکەن. ئەم دوڕگانە کۆلۆنیی بریتانیا بوون و هەردوو وڵاتی ئارژانتین وبریتانیا ئیدیعای سەروەریی ئەوانیان دەکرد.

ئەم دوڕگانە لە ساڵی ١٧٦٩ وە خاکی بریتانیا بوون، ئارژانتین دوای سەربەخۆیی لە ئیسپانیا لە ساڵی ١٨٢٤ ئیدیعای سەروەری دەکات و ساڵی ١٨٢٩ داگیریان دەکات بەڵام بریتانیایەکان ساڵی ١٨٣٣ وەری دەگرنەوە. ئەم دوڕگانە لە ساڵی ١٩٨٢ تەنیا ١٨٠٠ کەس حەشیمەتیان هەبوو. ٨٠٠٠ مایل لە بریتانیا دوور بوون و ٣٠٠ مایل لە ئارژانتین. تەنیا ٨٠ سەربازی بریتانیاییان لێ بوو. بەڵام بە هۆی بەندەرەکانییەوە ونزیکی لە ئامریکای لاتین و کەناڵی پاناما، خاوەن پێگەیەکی گرنگی سیاسی و ئابووری بوون.

لە ساڵی ١٩٧٦وە ئارژانتین بوونی سەربازیی لە باشووری تولە و دوڕگەکانی ساندوویچی باشوور دەبێت. حکوومەتی پارتی کرێکاری ئەوکاتی بریتانیا هیچ هەوڵێک بۆ سڕینەوەی بوونی سەربازیی ئارژانتین لەو شوێنانە نادات و تەناتەت پەرلمانی بریتانیا تا دیسەمبری ساڵی ١٩٧٨ ئاگای لەم مەسەلەیە نابێت. ساڵی ١٩٨١ دەسەڵات لە ئارژانتین دەگۆڕدرێت و ژێنراڵ گالتیری دەبێتە سەرۆککۆمار. دەسەڵاتی نوێی سەربازی بۆ چەندین مانگ لە نیۆیۆرک لەگەڵ بریتانیا بۆ گەڕاندنەوەی دوڕگەکانی فۆکلەند بۆ ئارژانتین، وتوێژ دەکەن. بەڵام لە ناکاو و لە ڕێکەوتی دووی ئاپریلی ساڵی ١٩٨٢ ئارژانتینییەکان هێرش دەکەنە سەر ئەم دوڕگانە و داگیریان دەکەن. ڕووداوێک کە هیچ کەس لە بریتانیا و تەنانەت تاچریش چاوەڕوانیی نەدەکرد.

ئارژانتینیەکان لە دیسەمبری ساڵی ١٩٨١ دوڕگەکانی جۆرجیای باشوور داگیر دەکەن، بریتانیا سکاڵا دەکات و بەڵام حکوومەتی ئارژانتین دەڵێت ئێمە ئاگامان لێ نییە. تاچر دەڵێت: «لە ڕێکەوتی ٣ی مانگی مارسی ١٩٨٢ی ز، تلێگرامێک لە بوێنس ئایرسەوە لە مەڕ جموجۆڵی سەربازیی ئارژانتین پێم گەیشت، ئێمە پلانی خۆمان بۆ هەر ئەگەرێک ئامادە کردبوو، بەڵام سەرەڕای خەمباری و نیگەرانیی من، چاوەڕوانی هێرشێکی وەها سەرانسەریمان نەدەکرد، ئاخرین ئانالیزی زانیاریی ئێمە لە سەر ئارژانتین، چاوەڕوانیی وەها هێرشێکی نەدەکرد. لە ٢٠ی مارچ بە ئێمەیان گوت کە لە باشووری جۆرجیا چەکوچۆڵ و . . . جێگیر کراوە، ئێمە بە ئارژانتینییەکانمان گوت بەڵام ئەوان دیسانەوە حاشایان لێ کرد. ئێمە هەوڵمان ئەوە بوو لە ڕێگەی وتووێژەوە لەگەڵ ئارژانتینیەکان بە ئەنجامێک بگەین و پێش لە شەڕ بگرین.»

ئارژانتین دوڕگەکانی داگیر کردبوو. وەزیری بەرگریی بریتانیا، جۆن نۆت هۆشداری دەداتە تاچر و دەڵێت ئەگەر ئەو دوڕگانە داگیر بکرێن، ناتوانین وەریان بگرینەوە.

تاچر لە وەڵامدا دەڵێت: «ئەمە کارەساتە، ئەگەر ئەوان داگیری بکەن ئێمە دەبێت وەریان بگرینەوە.»

تاچر خۆی دواتر لە زمانی ڕووسەکانەوە دەیگێڕیتەوە کە: «سۆڤیەتەکان پێیان وا بوو

که له ئەگەری داگیرکاریی ئەو دورگانەدا، تاچر وەکوو سەرۆکوەزیر و ژنێک، ناوێرێت شەڕ بکات، ئەگەریش بریتانیا شەڕ بکات، دەیدۆڕێنێ.»

تاچر وەکوو سەرۆکوەزیر لە دۆخێکی سەختدا بوو، ئەو دەبێت بەرگری لە غروری بریتانیا بکا. هەروەها لە ڕوانگەی ئەووەوە خەڵکی فۆکلەند وەکوو بەشێک لە بریتانیا مافی ئەوەیان هەیە لە ئاشتیدا و چۆنیان پێ باشە بژین و ئەم دورگانەش لە بواری ئابووری و سیاسییەوە خاوەن پێگەیەکی گرنگ بوون.

بۆ خاتوونی ئاسنین زۆر ئەستەم بوو کە لە داگیرکەر و دیکتاتۆرێک شکست بخوات و تاچر دەیگوت ئەم شەڕە شەڕی نێوان دیکتاتۆری و دێمۆکراسییە.

بەڵام شەڕ و ئەستاندنەوەی دورگەکان زۆر ئەستەم بوو، فۆکلەند ۸۰۰۰ مایل لە بریتانیا دوور بوو. هیچ وشکانییەک بۆ شەڕ لە ئارادا نەبوو. ئارژانتین خاوەن هێزی ئاسمانی و زەریایی بەهێز بوو. باهۆزی زەریا و دۆخی خراپی کەشوهەوا لەئارادا بوو. لە پارلمان و کابینەی حکوومەت ژمارەی ئەو کەسانەی کە هیچ هیوایەکیان بە گەڕانەوەی ئەم دورگانە نەبوو، ئێجگار زۆر بوو. بێجگە لە خەڵکی فۆکلەند نزیکەی ۷۰۰ شارۆمەندی بریتانیایی لە ئارژانتین بوو. داوای پشتیوانی لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتیی ئۆرووپا و وڵاتانی بەرژەوندیی هاوبەش زۆر دژوار بوو. ئامریکا نەیدەویست لە نێوان بریتانیا و ئارژانتین یەکیان هەڵبژێرێت. ئارژانتین هاوپەیمانی ئامریکا لە سپەری دژەکۆمۆنیزم واتا دژە کووبا و سۆڤیەت لە ئامریکای لاتین بوو. هەروەها مەترسیی دەستێوەردانی یەکێتیی سۆڤیەتیش لە ئارادا بوو و ئەگەری ئەوە هەبوو کە ئارژانتینییەکان یارمەتیی سۆڤیەتەکان قەبووڵ بکەن.

تاچر دەڵێت: «من پرسیارم لە فەرماندەری هێزە ئاوییەکان، هێنری لیچ کرد و گوتم چ بکەین؟ هێنری گوتی من دەتوانم هێزێکی تایبەت لە ناڤ شێکێن، ناڤ و کەشتی هێرشبەر و پشتیوانی ڕێک بخەم. ئەو بڕوای وا بوو بەم هێزە دەتوانێت دورگەکان وەربگرێتەوە. تەنیا ئیزنی منی بۆ ئەم کارە دەویست و منیش ئیزنم پێ دا.»

تەواوی هەوڵەکانی تاچر ئەوە بوو کە ئارژانتینییەکان بگەڕێنێتەوە بۆ سەر مێزی وتووێژ، بەڵام ئەوان هیچ باوەڕێکیان بە وتووێژ نەبوو.

تاچر دەڵێت: «ئێمە سەرەتا دەبوا هەموو شتێکمان بکردبایەت تا پێش لە ڕوودانی هەر چەشنە کارەساتێک بگرین. تەنیا هیوای ئێمە ئامریکاییەکان، دۆستان و هاوپەیمانەکانمان بوون. ئێمە نامەیەکی خێرامان بۆ سەرۆک کۆماری ئەمریکا ڕەیگان نارد و داوامان لێ کرد گوشار بخاتە سەر ژێنراڵ گالتێری بۆ کشانەوەی هێزەکانیان. ڕەیگان داواکەمانی قەبووڵ کرد.»

تاچر بۆ وەرگرتنەوەی ئەم دورگانە دوو فاکتەری لە بەردەستدا بوو و پێداگریی لەسەر هەردوویان دەکرد: فاکتەرەکانی دیپلۆماسی و سەربازی.

ئەو دەیگێڕیتەوە کە لە سەرەتای ئاپریل ئێمە بابەتێکی کورتماوە و چەندین بابەتی درێژخایەنی دیپلۆماسیمان لە بەردەستدا بوو. لە کورتماوەدا پێویست بوو ئێمە لە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان لە دژی ئارژانتین سەرکەوتن وەدەست بێنین. لە درێژماوەدا ئێمە دەمانزانی دەبێت هەوڵەکانمان لە دەرەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان چڕ کەینەوە. دووهەمین دیپلۆماسیی درێژماوەمان ئەوە بوو کە دڵنیا بین زۆرترین پیشتیوانیی هاوپەیمانەکانمان وەدەست بێنین، بە تایبەتی ئەمریکا، ئەندامانی یەکێتیی ئۆرووپا و وڵاتانی بەرژوەندیی هاوبەش و وڵاتە گرنگە ڕۆژئاواییەکان.»

ئەنجومەنی ئاسایش داوا لە هەر دوو لا

دەکات دان بەخۆدا بگرن، وڵامی بریتانیا ئەرێنی دەبێت بەڵام ئارژانتین هیچ وڵامێک ناداتەوە.

تاچر لە لەگەڵ فرانسوا میتران، سەرۆککۆماری فەرەنسا پەیوەندی دەگرێت و لە نەتەوە یەکگرتووەکان فەرەنسا پشتیوانی لە بریتانیا دەکات. هەر وەها پەیوەندی لەگەڵ شاحسێن، پاشای ئۆردۆن دەگرێت و داوا دەکات یارمەتییان بکات بۆ پێشگرتن لە هەر چەشنە ڤیتۆیەکی یەکێتیی سۆڤیەت دژی ئەوان.

لە پەرلمانی بریتانیا، هەندێک ئەندام پەرلمان داگیرکاریی ئارژانتین دەخەنە ئەستۆی حکوومەتەکەی تاچر. تاچر دەڵێت: «لەم کاتەدا من دەبوایە بەرگریم لە حکوومەت بکردایە و لە هەمان حاڵیشدا ئەوانم دڵنیا بکردبایە کە وەڵامێکی شیاو و کاریگەر بە ئارژانتین دەدەین.»

ئەو پێیان دەڵێت: «فۆکلەند خاکی بریتانیا دەمێنێتەوە، نە داگیرکاری و نە پەلاماردان ناتوانێت ئەمە بگۆردرێت. ئەمە ئەرکی حکوومەتە کە دورگەکان بگەڕێنێتەوە بۆ باوەشی بریتانیا و بە زوویی ئەمە دەکەین. ئێمە دەمانهەوێت ئارژانتین بگەڕێتەوە بۆ سەر مێزی وتووێژ، بەڵام دڵنیام ئارژانتین بێ شەڕ ئەو دوورگانە بە جێ ناهێڵێت.»

تاچر ڕێبەرە و دەبێت هیوا و کۆڵەکەی خەڵکەکەی بێت، دەبێت هیوایان بێت، ئیرادەی پۆڵایینێک بێت کە ئەوان پشتی پێ ببەستن، دەبێت باوەڕی بەو شتەی کە دەیڵێت هەبێت تا غرووری خەڵکەکەی نەشکێنێت و کەرامەتی نەتەوەکەی بپارێزێت. ئەو بەم وتانە خۆی وەکوو ڕێبەرێکی باوەڕمەندی خاوەن ئیرادە کە دەیهەوێت شکۆی نەتەوە و وڵاتەکەی بپارێزی دەردەخات.

گرنگیی ئەم قسانە لێرەدا دەردەکەوێت کە لەو کاتەدا لە نێوخۆی بریتانیا هیچ هیوایەک بۆ وەرگرتنەوەی دورگەکان نەبوو. بەڵام تاچر هەم هیوای هەبوو و هەمیش باوەڕ. کاتێک پیاوەکانی حکوومەت، یەک لە دوای یەک دەستیان لە کار دەکێشایەوە، ئەو بیری لەسەرکەوتن دەکردەوە.

پیتر کارینگتۆن، وەزیری کاروباری دەرەوە لەگەڵ دوو بەرپرسی باڵای ئەم وەزارەتە دەست لە کاردەکێشنەوە. وەزیری بەرگری داوای دەست لە کارکێشانەوە دەکات، بەڵام تاچر قەبووڵی ناکات.

تاچر لەو دۆخە نالەبارەی کابینەکەیدا دەڵێت:» تەنیا شتێک کە پێویستە ئێمە بیری لێ بکەینەوە، سەرکەوتنە.»

تاچر فرانسیس پایم وەکوو وەزیری کاروباری دەرەوە دەست نیشان دەکات. کابینەی شەڕ پێک دەهێنێت و لە ڕێکەوتی ٦ی ئاپریل نامە بۆ ڕێبەرانی یەکێتی ئۆرووپا، ئامریکا، ژاپۆن، کەنادا، ئۆسترالیا و نیوزلەند دەنێرێت و داوای پشتگیری دژی ئارژانتینیان لێ دەکات کە ئابلۆقەی چەک و چۆڵ بخەنە سەر ئەم وڵاتە.

دۆخەکە بە گشتی بە قازانجی بریتانیا نەبوو، لە نەتەوە یەکگرتووەکان بۆچوونی دژەکۆلۆنیالیستی بەهێز بوو و هەروەها یەکێتیی سۆڤیەت گەمارۆکانی دژی ئارژانتینی ڤیتۆ کرد. ئیتالیا پەیوەندییەکی گەرموگوڕی لە گەڵ ئارژانتین هەبوو. ئیسپانیا پشتیوانی لە ئارژانتین دەکرد. ئاڵمانی ڕۆژئاوا پشتیوانیی لە بریتانا کرد. یەکێتیی ئۆرووپا ئابلۆقەیەکی یەک مانگە دەخەنە سەر ئارژانتین.

بەڵام تاچر هەر لە سەرەتاوە دەیزانی کە تەنیا هێزی سەربازی دەتوانێت ئارژانتین ناچار بە چۆڵ کردنی دورگەکان بکات.

ڕێکارە دیپلۆماتیکەکان، گوشارەکانی ئامریکا و ئابلۆقەکان نەیانتوانی ئارژانتین ناچار بە پاشەکشە بکەن.

تاچر لەو دۆخە ئاڵۆزەی نێوخۆی بریتانیا، کابینە و پارلمان و لەو دۆخە مەترسیدارەی دونیای دەرەوەشدا، بڕیارێک دەدات کە لە ئەگەری سەرنەکەوتندا، دەتوانێت کارنامەی سیاسیی ئەو بۆ هەمیشە بنێتە چاڵ و

کورسـیی سـەرۆکوەزیریش بە جێ بهێڵێت و شـکۆ و غرووری نەتەوەکەشـی لە مێژوودا بشـکێنێ. بەڵام ئەو سـوورە لە سەر ئەوەی دەیلێ و ئەنجامـی دەدات، ئەو دەڵێت من بە سـۆڤیەتەکانم نیشان دا کە هەم شەڕمان کرد و هەمیش سەرکەوتین.

بریتانیا لە شەڕێکی دوو مانگەدا بە ڕێبەریی تاچر شکسـت بـە ئارژانتینـەکان دەهێنێت. دورگەکان وەردەگرنەوە. دوای ئەم شەڕە پێگە و جێگەی بریتانیا لە هاوکێشە نێونەتەوەییەکاندا دەگۆڕدرێت و ئەو شـکۆیەی تاچر دەیویست بۆ بریتانیا دەگەڕێتەوە. دەسـەڵاتی سەربازیی ئارژانتین شکسـت دەخوات و ژێنراڵ گالتێری بە هـۆی دۆران لە شـەڕدا دەستبەسـەر و زیندانی دەکرێـت.

٦٣٥ سەربازی ئارژانتینی و ٢٥٥ سەربازی بریتانیایـی دەکوژرێـن. تاچـر بـە پلانێکی تۆکمە و هیوا بەسـەرکەوتن و ریسک کردن، هەروەها کەڵکوەرگرتن لـە پەیوەندییەکانی و ئەو هێـز و ئیمکاناتەی لە بەردەسـتیدا بوو، شـەرەکە دەباتەوە تا ببێتە قارەمانی ئەو کاتی بریتانیاییـەکان و خۆشەویسـتیی لـە دڵی خەڵکەکەیدا زۆرتر ببێت.

پـۆڵ جۆنسـۆنی بریتانیایـی، ٥ فاکتەر وەکوو تایبەتمەندییەکانی ڕێبەری بۆ ڕێبەران دەستنیشـان دەکات و دەڵێت هەر ڕێبەرێکی دیمۆکرات دەتوانێت هەڵگری سـێ یان چوار خاڵ لەم تایبەتمەندییانە بێت:

١ ئایدیا و باوەڕ
٢ ئیرادە
٣ پێداگری
٤ توانایی پەیوەندی
٥ گەورەیی ڕۆح

لێرەدا شـیکاریی ئەم تایبەتمەندییانە ناکەین بەڵام بە ئانالیزی هەڵسوکەوتی مارگاریت تاچر بۆمان دەردەکەوێـت کە تاچر چ لە سیاسەتی نێوخۆیـی و بووژاندنەوەی ئابـووری و... چ لـە سیاسـەتی دەرەوە لە شـەڕی فۆکلەند و بەرەنگاربوونەوەی سـۆڤیەت، هـەم ئایدیای هەبوو و هەمیش باوەڕی بەو ئایدیایانە هەبوو.

ئـەو خاوەن ئیـرادە بوو، سـۆڤیەتیەکان نازناوی خاتوونی ئاسنینان لێ نابوو و هەروەها لە شـەڕیش سـەلماندی کە ئـەو ڕێبەرێکی خـاوەن ئیرادەیە. تا ئەو ڕۆژەی سـەرۆکوەزیر بوو لە سـەر بۆچوونەکانی پێداگر بوو، لە شەڕ وێڕای هەموو دژبەرە ناوخۆیی و دەرەکییەکان ئەو پێداگر بوو لەسەر ئەستاندنەوەی فۆکلەند لە ئارژانتینییەکان.

ئـەو لە ڕێگـەی هەڵسـوکەوت، ئیرادە و باوەڕەکانییەوە، پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ خەڵک و جیهانی دەرەوە دروست کرد.

ئەو کاتێک ڕۆیشتە پارلمان، ڕێژەیەکی زۆر کـەم ژنی ئەندام پارلمـان هەبوون و تەنانەت سەردەمانێک لە پارلمان باو بوو کە دەیانگوت «ژنان خۆش نەهاتن بۆ ئێرە».

ئەو گشـتی ئەم بەربەسـتانەی تێپەڕاند و سەلماندی کە لە جەهەندەمی پیاوسالارییشدا، ژنێـک دەتوانێـت بالاترین پێگەی سیاسـی وەدەسـت بێنێـت و تەنانەت ببێتـە هێرۆ و قارەمانێکی نەک نەتەوەیی بەڵکوو جیهانییش.

سەرچاوەکان

“Heroes: What Great Statesmen Have to Teach Us” - Paul Johnson
“The heroic trinity who tamed the bear: Reagan, Thatcher and John pa. ” Paul Johnson
Margarert Thatcher’s Revolution – Edited by Subroto Roy
Margaret Thatcher – The downing years
- https://www. history. com/news/-١٠things-you-may-not-know-about-margaret-thatcher
- https://www. history. com/news/margaret-thatcher-falklands-war
- https://www. magzter. com/article/Education/All-About-History/Hero-Or-Villian-Margaret-Thatcher
- https://www. bbc. com/persi an/world//١٢/٢٠١٢ ١٢١٢٢٨_١٠٣_falkland_thatcher
-h ttps://jangaavaran. ir/%D٨ %AC%D%٨٦%٩D A%AF-%D%٨١%٩D%٨A%٧ D٨٤%٩ %DA%A٩ %D%٨٤ %٩ D٩ %D%٨AF/
-

فێمێنیسم یان دژایەتیکردنی پیاو

ئالین ڕۆژهەڵات

شتێکی ڕوون و ئاشکرایە لە بزووتنەوە فێمێنیستیەکاندا بە گشتی پیاوەکان دەوری کارا و شوێندانەریان هەبووە و کەم نین ئەو پیاوە مەزنانەی کوردیش کە لەدژی چەوساندنەوە و ژێردەستەییی ژنان وەستاون و بەرەنگاری ئەو ستەمە بوونەتەوە کە لە ژن کراوە و دەکرێ. سەردەمێک کە هێشتا تەنانەت ناوی بزووتنەوەی فێمێنیسم بۆ وڵاتی ئێمە نامۆ بوو، گەورەشاعیرانی کوردی وەک مامۆستا قانع بە چەکی پێنووسیان لەو نایەکسانی و هەڵاواردنەی نێوان ژن و پیاو ڕاساون و لە بەرهەمەکانیاندا بەرەوڕووی ئەو ستەمە بوونەتەوە کە لە ژن دەکرێ.

زۆر جار ئەگەر سەرنج بدەینە کۆمەڵگا و دەوروبەرمان، جا چ لە نێو چینی خوێندەوار و بڕێجار کەم خوێندەواریش، تووشی کەسانێک دەبین کە بە نێوی فێمێنیسم و کەوتنەگەڵ بزووتنەوی فێمێنیستی، دژی پیاو و ڕەگەزی نێر دەوەستنەوە و ڕەگەزی نێر بە تاوانباری سەرەکیی چەوسانەوە و ژێردەستەیی خۆیان دەزانن و بەمجۆرە بەرەیەکی پەرش و بڵاو و بێسەروبەرە و تەواو دژی پیاو بەدیهاتووە کە هیچ بنەمایەکی زانستیی لەپشت نییە و هەڵبەت کاریگەریی نەرێنیی لە سەر بزوتنەوەی فێمێنیستیی ڕۆژهەڵات داناوە و ئەگەر ڕوونکردنەوەی لەسەر نەکرێ یەک بە ڕەوتی تازەپێرەوکەبووی فێمێنیسمی کوردی دەخا.

بە داخەوە لە کوردەوارییش لەو ساڵانەی دواییدا ئەو بابەتە تۆختر بووەتەوە و زۆرێک لەو ژنانەی لە ڕەوشی خۆیان لە کۆمەڵگادا ناڕازین، ڕوو دەکەنە ئەو هەڵسوکەوتە و خەریکە پرسی سەرەکی کاڵ دەبێتەوە و پشتگوێ دەخرێ.

لەحاڵێکدا ئەو بابەتە ئاشکرا و ڕوونە کە کێشەی ژن لە وڵاتی ئێمە پیاو نییە و بەڵکوو ئەوە دیاردەی هەڵاواردنی ڕەگەزی و پیاوسالارییە بە ڕەهەندی جۆربەجۆرییەوە کە نووکەڕمبی نەک هەر ڕووی لە ژنە، بەڵکوو ژن و پیاو و خێزان بەگشتی دەپێکێ. بێگومان ئەو دیاردە نەگریسە، ئەگەر بەردەوام بێ و خەسارناسی و لێکۆڵینەوەی لەسەر نەکرێ و بۆ چارەسەرکردنی لە بناغەوە و بە شێوەی زانستییانە هەنگاو هەڵنەگیرێ، نەک هەر کۆمەڵگای لێ دەرباز نابێ، بێگومان نەوەی دوارۆژیش بە هەمان شێوەی ڕابردوو، دەبنە قوربانیی ئەو دۆخە ناحەز و ماڵوێرانکەرە.

شکی تێدا نییە کە کۆمەڵگای کوردی کۆمەڵگایەکی پیاوسالارە بەڵام دیارە کەلتووری سەقەت و نەریتە ژەنگاوییەکان و خڵتەی فکری خێڵایەتی، ئەو باڵادەستییەیان ڕادەستی پیاو کردووە و ناکرێ لەونێوەدا هەر پیاو تۆمەتبار بکرێ.

شتێکی ڕوون و ئاشکرایە لە بزووتنەوە فێمێنیستیەکاندا بە گشتی پیاوەکان دەوری کارا و شوێندانەریان هەبووە و کەم نین ئەو پیاوە مەزنانەی کوردیش کە لەدژی چەوساندنەوە و ژێردەستەیی ژنان وەستاون و بەرەنگاری ئەو ستەمە بوونەتەوە کە لە ژن کراوە و دەکرێ. سەردەمێک کە هێشتا تەنانەت ناوی بزووتنەوەی فێمێنیسم بۆ وڵاتی ئێمە نامۆ بوو، گەورەشاعیرانی کوردی وەک مامۆستا قانع بە چەکی پێنووسیان لەو نایەکسانی و هەڵاواردنەی نێوان ژن و پیاو ڕاساون و لە بەرهەمەکانیاندا بەرەورووی ئەو ستەمە بوونەتەوە کە لە ژن دەکرێ.

مامۆستا هێمن پێی ستەم وغەدرە ژن بەس تەنیا لە سوچی ماڵ دانیشێ، تەشی بڕێسێ و لە دژی بێبەشکردنی ژن لە خوێندن و زانست و بەشداری لە کۆمەڵگادا دەوەستێ و ئاوات و خولیای پێشکەوتن و گەشەی ژنی کورد مێشکی دەتەنێ.

زۆر جار ئێسک و پروسکی فەرامۆشکراوی ئەو ژنانەی لە ئاگری نەریتی باب و باپیرانیاندا بوونە خۆڵەمێش، بە باڵۆرەی گریان و شینگێڕیی شیعری شێرکۆ لە خەوی مەرگ ڕاچەنیون. شێرکۆ ئەو پیاوەیە چرای شیعری هەڵدەگرێ و ڕوو دەکاتە ئەو کۆڵانە تاریکانەی بای خوداش نایانگرێتەوە و تەنها مێ بە ژانەکانیان ئەزانێ. ئیمپراتۆری شیعری جیهان لە بەشی زۆری دیوانە شیعرییەکانیدا لە ڕێی لزگەکانی ملوانکەی شیعریەوە دەنک دەنک دەچێتە قوڵاییی خەمی ژنانی وڵات و بە نمەنمەی فرمێسکی چاوانی، ژانەکانیان دەنووسێتەوە.

ئەو پیاوە بوێرانەش جێی ڕێزن کە شەق لە قاقای ڕەشی مێشکە بۆگەنەکان هەڵدەدەن و لە ولامی بێ ڕێزی و

سوکایەتی بە جلوبەرگی ژنانی وڵاتەکەیان، بە شانازییەوە جلوبەرگەکە دەکەنە بەریان و دێنە پێش ئەو چاوانەی تانەی گەمژەیی، ساڵەهایە بەری رووناکیی ئاوەزی لێ گرتوون و سوکایەتی بە جلوبەرگی دایک و خوشکەکانیان دەکەن.

دیارە پیاوساڵاری وەک لوویەکی شێرپەنجە وایە کە ئەگەر چارەسەر نەکرێ هەموو خانەکانی کۆمەڵگا دەخاتە ژێر کاریگەریی خۆیەوە و هەرەس بە پێشکەوت و تەنانەت بزووتنەوەکان دێنێ. حاشا کردن لەمافی ژن وەک گرینگترین چینی کۆمەڵگا بەرەو هەڵدێر بردنی کۆمەڵگایە.

لەباربردنی پتانسیەل و توانستی ئەو چینەی سەلماندویەتی دەتوانێ لووتکەکانی زانست و هونەر و ئەدەبیات بگرێتەوە و تەنانەت چەک لەشان کا و سەرکەوتووانە شەڕی دوژمنانی گەل ونیشتمان بکا، نەک هەر هەڵەیە، بەڵکوو خەیانەتێکی پاساو هەڵنەگرە لە حاند نیشتمان.

مخابن وڵاتی ئێمە هێشتاش لە بواری ئامار و رێژەی خۆکوژیی توند وتیژانە و ژن کوژیدا لە پلەکانی یەکەمی جیهاندایە .هێشتاش ژن بۆ کوژاندنەوەی خوێن و مەسلەت دەدرێ و ژن بەژن و گەورەبەچوکی پێدەکرێ و حیسابی مرۆڤێکی بۆ ناکرێ.

لە راستیدا هیچ نێرینەیەک کە دێتە سەر دونیا، نە دژی ژنە و نە جێنی دژەژنی پێیە و نە بە چەکی پیاوساڵاریی و چەوساندنەوەی ژن تەیارە. ئەو منداڵە هەر لە سەرەتاوە وانەی ژیان و هەڵسوکەوتی لە خێزان و کۆمەڵگا وەردەگرێ. بە جاران هەموو دیتوومانە پێش باوک، ئەوە دایکەکانن پاروو لە زاری کچەکە دەگێرنەوە بۆ کوڕەکە، چون نێرینەیە. دایک رێزگرتن لە برا فێری کچ دەکا بەڵام پێچەوانەکەی نا، خوشک دەبێ پرس بە برا بکا بۆ هەڵبژاردنی هاوسەر و هاوبەشی ژیانی بەڵام برا پێویست نییە پرس بە خوشکی بکا. خوشک دڵداری بکا، برا و باب پێی سەرنەوی دەبن، بەڵام کوڕەکە بۆی هەیە دڵداری بکا و لێی عەیب نییە. لە پەیوەندیی سێکسیدا ئەتک بە ژن دەکرێ بە پیاو نا. ژن نامووسی پیاوە، مولکی پیاوە، بەڵام پیاو مولکی خۆیەتی و نامووسی کەس نییە. ژن زەعیفەیە پیاو نا. بێگومان تا کاتێک ئەوانە یاسای نەنوسراوە و کەلتووری کۆمەڵگا بن، ژن و رەگەزی مێ زەعیفەی لێ سازدەبێ و بەراستیش زەعیفە.

بوونی ئەندامی نێرینە لەپیاودا بووەتە هۆی ئەوەی ژن هەست بە نوقسانی بکا لەبەر نەبوونی ئەو ئەندامە، چون نەریت ئەوەی لە مێشکی ئاخنیوە کە ئەندامی نێرینە هێمای ئاوەز و هێزمەندیە تا ئەو جێگەی جگە لە باڵادەست بوونی لە سێکس و زاوزێ و خستنەوەی تۆرەمە و راگرتنی وەجاخدا، رێی بردووەتە ئەدەبیاتی زارەکیشەوە و لەوێشدا باڵادەستیی بۆ پیاو بەدیاری دێنێ و چەکێکە بۆ جوێندان و تەنانەت دایک لە ئەندامی نێرینەی برا و باب و کوڕەکەی بۆ جوێندان کەڵک وەردەگرێ.

بەڵام بوونی ئەندامی مێیینە شەرمە و هۆی شەرمەزارییە. ژن خەتەنە دەکرێ لە بەر ئەوەی مافی چێژ بردن لە سێکس و پەیوەندیی ژن و مێردایەتیی نییە وپێی سەرنەوی دەبێ. بوونی ئەندامی مێیینە شەرمە و هۆی شەرمەزارییە و بە شەرمیش ناوی دەهێنرێ و تەنانەت جلوبەرگی ژێرەوەشی شەرمە دیار بێ و دەبێ لە چاوان ون کرێ. ژن بۆ پەسن دانەوەی ئازایەتییەکانی و داوێنپاکییەکەی، خۆی بە نێوی پیاو دەرازێنێتەوە و بە شانازیەوە دەڵێ وەک پیاو وایە و زۆر مەردە.

بەڵام کێ ئەو رێبازە بەردەوام دەکا و کێ ئەو کەلتوور و نەریتە سەقەتانە بەرهەم دێنێتەوە؟ پیاو یا ژن خۆی؟ ئەگەر هەردووکیان تاوانبارن، بێ شک

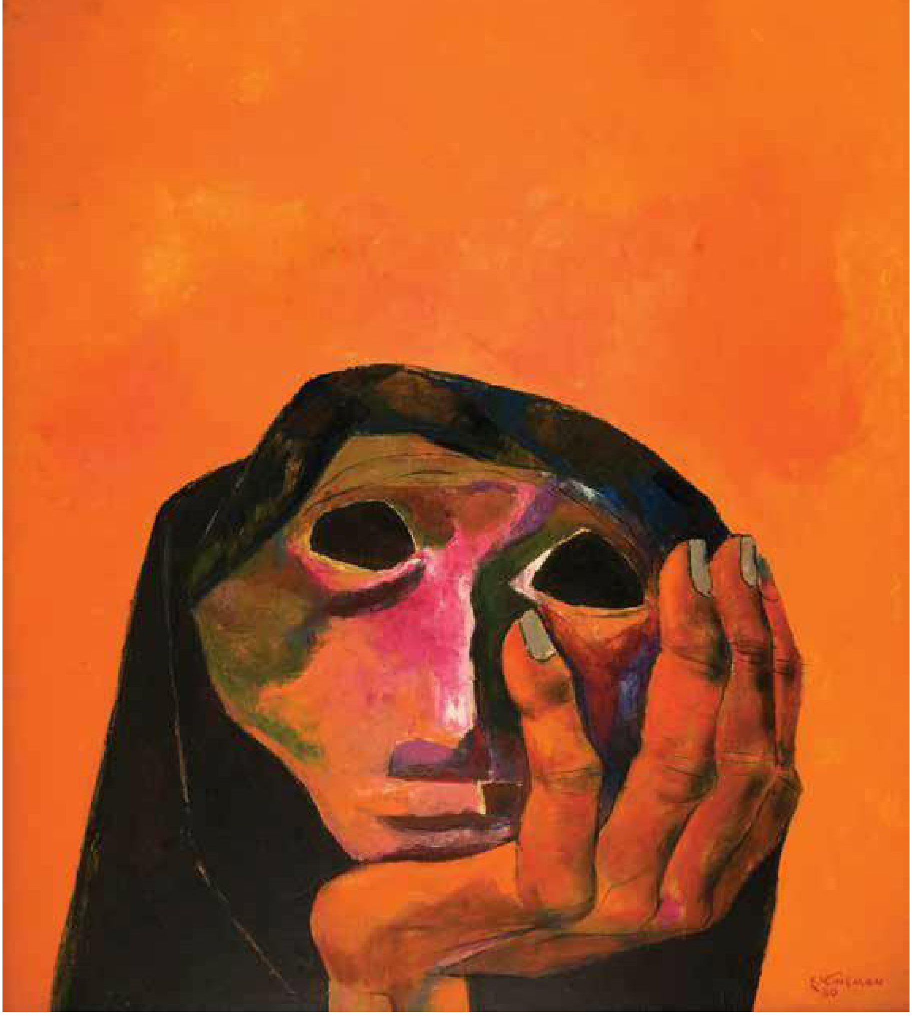

تاوانی ژن لە پەروەردەکردنی زەعیفە و کۆمەڵگای نێرسالاردا ئەگەر قورستر نەبێ سووکتر نییە. بۆ یەکەم و گەورەترین هەنگاو، ئەگەر دایکانی وڵات، دادوەرانە سۆز و خۆشەویستی و ژیانی ئینسانی لە نێو کوڕ و کچەکانیانا دابەش کەن، ئەگەر وەک دوو مرۆڤی یەکسان تەماشای کوڕ و کچەکەیان بکەن و ئەگەر بەگشتی لە چوارچێوەی ئیمپراتۆریەتی دایکایەتی و پەروەردەدا، دادوەرانە بجووڵێنەوە، بێگومان دوونیایەکی گەلێک تەندروست و ساغتر بۆ هەردوو ڕەگەز دەخەملێنن کە لەوێدا هیچ پێویستییەک بە بزووتنەوەی فێمێنیستی و شیر و تیخ سوونی ژن و پیاو لە یەکتر نییە و بنەماڵە کە جێی حەوانەوەی ڕۆح و ئارامیی مرۆڤەکانە، نابێتە دۆزەخێک کە ئەندامەکانی، لەباری دەروونییەوە ناجێگیرن و لەجیاتی بەستێنێکی پڕ لە سۆز و خۆشەویستییان بۆ دەخەملێنن کە بەختەوەریی تێدا مسۆگەر دەبێ.

بۆ دوا وتە، فێمێنیسم لە بنەڕەتدا نە لە دژی پیاوە و نە بە دوای لێکهەڵوەشانەوەی خێزانەوەیە و ئامانجی سەرەکیی فێمێنیسم، بەرەنگاربوونەوەی هەموو جۆرەکانی هەڵاواردن و نایەکسانی و خەبات لە پێناو هاتنە دی مافە ئینسانییەکانی ئافرەتانە، بەڵام لەبەر ئەوەی دارشتە کۆمەڵایەتییەکانی زاڵ بەسەر کۆمەڵگا ئینسانییەکاندا، لە ژێر زاڵیەتیی پیاودا و پیاوسالارانە پێناسە کراون، فێمێنیسم ناچار بە خەباتێکە بۆ گۆڕینی ئەو دارشتە نەخۆشانە و ئاراستە کردنی پێناسەیەکی نوێ و ئینسانی، بە جۆرێک کە ژنیش وەک مرۆڤێکی یەکسان لەگەڵ پیاو خۆی تێدا ببینێتەوە.

فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم؛
لێکتێگەیشتنی دووقۆڵی

زانیار سنە

ئەم وتارە هەوڵی ئەوە ئەدا کە بارووددۆخی ژنانی کورد و جیهان و هەروەها بە پێی نزیکایەتیی جوگرافیاییی ژنانی کورد لەگەڵ ژنانی ئێرانی هەلومەرجی ژنانی ئێرانی بخاتە بەر باس و لە لایەکی دیکەوە پەیوەندیی خەباتی ژنانی کورد لەگەڵ یەک سەدە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورددا بەتایبەت لە ڕۆژهەلات بنرخێنێ.

«خۆکوژیی کچێکی تەمەن ١٢ ساڵان لە ئیلام»، «ژنێکی تەمەن ٣١ ساڵان لە شاری سنە بەدەست دوو براکەی کوژرا»، «کوشتنی کچێکی ١٨ ساڵانی مەریوانی لە لایەن بنەماڵەکەیەوە»، «کچێکی دیواندەرەیی بە هۆی گوشاری بنەماڵەوە کۆتاییی بە ژیانی خۆی هێنا» ئەمە و دەیان مانشێتی لەم جۆرە شایەتحاڵی بارودۆخی ژنان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانن کە لەم سەدەی بیست و یەکەمدا لە کاتێکدا لە هێندێک وڵاتی دێموکراتیکی ڕۆژئاوایی تا ڕادەیەک مافەکانیان دابین کراوە و ئیدی ژنان نەک دڵەڕاوکێی سەرەتاییترین مافی ژیان و ترسی کوشتن و بڕینان نییە، بەڵکوو هەوڵ بۆ یەکسانی و بەرانبەری لە زۆربەی بوارەکاندا ئەدەن و نموونەشیان زۆرە کە توانیویانە لە بواری سیاسەت، ئابووری و ... ڕۆڵی بەرچاو و چالاکانەیان ببێت. ئەتوانین وا بڵێین کە ئەمرۆ چالاکیی ژنان و ژنانی فێمێنیست، کەوتووەتە قۆناغێکی دیکەوە بەڵام ئەم بەرەوپێشچوونە لە بەشێکی دیکەی دونیا وەک وڵاتانی ئاسیایی، ئەفریقایی و ئەمریکای لاتین، بەم شێوەیە نییە. بۆیە پێم وایە ناتوانین کێشە و گرفتەکانی ژنان لە یەک کانتێکستدا بخوێنینەوە و جۆری کێشەکان جیاوازن. بۆ نموونە کێشەی خەتەنەی ژنان لە وڵات تا وڵات و نەتەوە بە نەتەوە جیاوازە و ئەم حاڵەتە لە ناو هەموو نەتەوە و ئایینەکاندا نییە.

کورد وەک ئەوەی «دێشنێر» دەڵێت نەتەوەیەکی بێ دەوڵەتە کە تا ئێستا نەتوانیوە کیانێکی سەربەخۆی هەبێت و هێشتا خەریکە خەباتی بۆ ئەکات، بەڵام سەرەڕای ئەمانەش زۆرن ئەو ژنانەی لە پەنای خەبات بۆ یەکسانی، ژیانی خۆیان بۆ ڕزگاریی نەتەوەیی تەرخان کردووە و ناویان لە مێژوودا تۆمار بووە. بزووتنەوەی نەتەوەییی کورد هێندێک ئەزموونی چاک و خراپی لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پرسی ژناندا هەبووە. چالاکانی بواری ژنان و بە تایبەت فێمێنیستە کوردەکانیش ڕەخنەی توندیان لە کارنامەی بزووتنەوەی کوردی و شێوازی دارشتنی پیاوسالارانەی هەیە و پێچەوانەکەشی بەرەی نەتەوەیی، هێندێک ڕەخنەیان لە هەڵسوکەوتی چالاکانی ژنان هەیە. ئێستا پرسی سەرەکی ئەوەیە ئەم ڕووبەڕووبوونەوە و دووجەمسەرییەی نەتەوەخوازی و فێمێنیسم لە قازانجی کێیە و ئایا یەکرێزیی ئەم دوو بزووتنەوەیە ئەتوانێ مافەکانی هەردوولا مسۆگەر بکات؟ دوو بزووتنەوەیەک کە لە لایەک ئازادیی ژنان ئەتوانێ پوتانسیەلی نیوەی کۆمەڵگا بۆ خەباتی نەتەوەیی ئاوەڵا بکات و لە لایەکی دیکەشەوە سەرکەوتنی بزووتنەوەی نەتەوەیی دێموکراتیکیش دەتوانێ وەک دەسەڵاتێکی مەشرووعی سیاسی و یاساتەوەر دۆخی ژنان بگۆڕی و ئاستەنگەکانی بەردەم چالاکییەکانیان کەمتر بکاتەوە.

ئەم وتارە هەوڵی ئەوە ئەدا کە بارووودۆخی ژنانی کورد و جیهان و هەروەها بە پێی نزیکایەتیی جوگرافیاییی ژنانی کورد لەگەڵ ژنانی ئێرانی هەلومەرجی ژنانی ئێرانی بخاتە بەر باس و لە لایەکی دیکەوە پەیوەندیی خەباتی ژنانی کورد لەگەڵ یەک سەدە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورددا بەتایبەت لە ڕۆژهەڵات بنرخێنێ.

دۆخی ژنان لە مێژووی جیهاندا

ڕەنگە ئەم وتەیەی «مارکس» کە دەڵێت «کەڵەکەبوونی سامان» یەکەم هەنگاوە بۆ داگیرکاریی مرۆڤ و دەسراگرتن بەسەر سەرجەم وزە و سامانەکان و ڕێگەیەکە بۆ چەوساندنەوەی مرۆڤ بە دەستی مرۆڤ و هەروەها سەرەتایەکە بۆ دروستکردنی

کۆمەڵگای چینایەتی.
ڕۆڵی ئابووری لە ڕاگرتنی هێز و باڵانس لە هەموو بوارەکاندا لە کۆمەڵگەدا بەرچاوە. هەر وەک دەگوترێ ژنان چەندە لە باری ئابووریدا بەشدار بن لە بڕیارەکانیشدا بەشدارن. بۆیە مرۆڤ هەوڵ بۆ وەدەستختنی دەسەڵات و داسەپاندنی ئەو دەسەڵاتە بەسەر هەموو بوونەوەر و سەرجەم سامان و سەرمایەی گۆی زەویندا ئەدات. بێگومان ژنانیش وەک بەشێکی کاریگەر لە کۆمەڵگا، بەسەرهاتی تراژێدیای داگیرکاری و چەوساندنەوە و بەکۆیلەکردنیان وەک نیوەی کۆمەڵگا، بە درێژاییی مێژوو لە ئارادا بووە؛ واتە لەم سۆنگەیەوە مێژوو لە هەموو چاخەکاندا پڕە لەم کاولکاری و یەخسیرکردنە و بێگومان سێ چینی منداڵ، بەساڵاچوو و هەروەتر ژنان بەتایبەت لە کاتی شەڕ و ململانێکاندا زەرەمەند و یەکەم قوربانیی زێدەخوازیی مرۆڤی باڵادەست بوون و لەم ڕووەوە کۆیلەکردنی ژنان گرینگیی ئەوتۆی هەیە.
«ئیولین ڕید» یەکێ لە بیرمەندانی فێمینیست کە لێکۆڵینەوەی زۆری لەسەر بنەما مێژوویی و کۆمەڵایەتییەکانی ستەم بەرانبەر بە ژن کردووە لەو باوەڕەدایە کە لە چاخێکی دێریندا، سەردەمێک کە ژنسالاری بووە، ژنان ڕۆڵی سەرەکییان لە بەرهەمهێنان و بەڕێوەبردنی کۆمەڵگادا گێڕاوە کە دواتر بە هۆی پێکهێنانی بنەماڵە، خاوەندارێتیی کەسەکی، سەرهەڵدانی بنەماڵەی ناوەند تەوەر، ستراکتۆری کۆمەڵگا تووشی گۆڕان بووە و ژنان لە گۆڕەپانی ئابووری و کۆمەڵایەتی وەلا نراون.(رید، اولین،١٣٨٣.صفحه ٥)
چالاکانی بواری فێمینیستی بەردەوام ڕەخنە لە دابەشکردنی کار و ئاستەنگەکانی بەردەم سەربەخۆیی ئابووریی ژنان چ لە سەردەمی هاوچەرخ و تەنانەت چ پێش مۆدێرنیشدا دەگرن و پێیان وایە دابەشکردنی پیشە بە پێی توانایی جێندەری، هەوڵێکی دیکە بووە لە پێناو چەوساندنەوەی ژنان. ئەگەر چی ئێستا بەشێک لە ژنان لە زۆر بوار و پیشەدا هەلی کاریان بۆ ڕەخساوە، بەشێکیان تا ڕادەیەک سەربەخۆیی ئابوورییان هەیە، بەڵام هێشتا هەر توندوتیژی لە کۆمەڵگادا هەیە و هێشتا دابونەریتە کۆنەکان بەسەر ژیانی نوێدا زاڵن و ئەم ڕاستییانە ئەوە دەر دەخەن کە کار کردن لەسەر بیر و باوەڕی کۆمەڵگا بە نیسبەت ژنەوە وەک مرۆڤ نەک جنسێکی لاواز، گرینگترە لە هەموو هەوڵێک.
بەو هەموو چالاکییانەی ژنان لەسەردەمی نوێدا، نە گۆڕینی شێوازی ژیان، نە بەشداریی ئابووری و دەسەڵاتی ئابووری، نەیانتوانی شێوە ڕوانینی سەقەتی پیاوسالاری نێو کۆمەڵگا بگۆڕن و ئامرازەکانی نوێی سەردەمی مۆدێرنیتەش بە ڕێکاری نوێ و شێوازی نوێوە لە خزمەت کۆیلەتیی ژناندا بوون، بۆیە دەربازبوونی ژنان لە هەڵاواردنی ڕەگەزی شۆڕشێکی هزریی پێویستە و بردنەسەرەوەی ئاستی خوێندنی ژنان و گۆڕینی پارادایمی فیکری، هەم لە لایەن ژنانەوە کە جێندەرەی دووهەم نین و هەم کاریگەریی لەسەر پیاوان، لەڕێگەی پەیوەندیی بەردەوام و لێک تێگەیشتن، نەک خۆ خستنە ناو دوو بەرەی لێکدژی ژن و پیاو، مسۆگەر ئەبێت. بڕێجار بە شێوازی مەدەنی ئیمکانی ئەوە هەیە کە لە ڕێگەی گوشار خستنەسەر بنکەکانی دەسەڵات و هەروەها سیستەمی پەروەردەوە (وەک زۆر وڵاتی پێشکەوتوو کە تارادەیەک سەرکەوتوو بوون)، هەر لە قوتابخانەوە فێری چۆن هەڵسووکەوت کردنی دوو جێندەری جیاواز لەگەڵ

یەکدی و پرۆڤەکردنی ئەو پارادایمە فیکرییە بین کە لە واقیعدا مرۆڤ دابەش ناکرێتە سەر دوو باڵی ژێر دەست و باڵا دەست و ئێمە تەنها لەگەڵ یەک جێندەردا ڕووبەڕووین ئەویش مرۆڤێکە بە سەرجەم خەسڵەتەکانییەوە و ئەگەر جیاوازییەکیش هەیە تەنها لە ڕووی جەستەییە و ئەگینا تواناییەکان بەرانبەرن. سەرەڕای ئەمەش و لەباسی پەروەدەدا ئەگەر گەرین بۆ بەرانبەری ژنان و پیاوان لەسەرجەم بوارەکاندا و نەهێشتنی هەڵاواردن و ماف و دەرفەتی بەرانبەر، ژنان پێویستیان بە خەباتێکی بەرفراوانی سیاسی-مەدەنی بۆ مسۆگەرکردنی سەرجەم ماف و داخوازییەکانیاندا هەیە.

بێگومان باسی ژنان لە وڵاتە دیموکراتیکەکانیشدا هێشتا چارەسەر نەکراوە و نایەکسانی و نادادپەروەریی هەیە، تەنانەت لە وڵاتێکی وەک فینلاند کە سەرۆکوەزیران و چەند وەزیری لە ژنان پێکهاتووە، ناتوانین بڵێین کە هەڵاواردنی ڕەگەزی سەدا سەد بنبڕ بووە؛ گۆڕینی سیمای سیاسی ناتوانێ کولتووری هەڵاواردن بەرانبەر بە ژنان بگۆڕێ و هێشتا ژنان بۆ گۆڕانکاریی بنەڕەتی و دەستەبەرکردنی مافەکانیان، چالاکی ئەکەن.

بە پێی لێکۆڵینەوەی بانکی جیهانی سەبارەت بە یەکسانیی مافی ژن و پیاو لە ١٨٧ وڵاتدا، تەنها ٦ وڵات بە شێوەی یاسایی، مافی بەرانبەر بۆ ژنان دابین ئەکەن. سوید، دانمارک، فەرانسە، بێلژیک، لێتۆنی و لۆکزامبۆرگ، توانیویانە یاسا بکەنە زامنی پاراستنی مافی ژنان و سەرکەوتوو بن. لەم لێکۆڵینەوەیەدا باسی ئابووری و ڕێژەی بڕیاردانی ژنان لەسەر پیشە و چالاکییەکانیان لەبەرچاو گیراوە. پێورگەلێک وەک ئەوەی ژنان چەندە لە سەر شوێنی ژیانیان بڕیارەدەرن یان ئایا لە شوێنی کار و چالاکییەکانیاندا یاسایەک دژ بە ئازاری جنسی لەبەر چاو گیراوە؟ ئەگەرچی ئەم پێوەرانە بۆ ژنان لە وڵاتە دواکەوتووەکان کە هێشتا لە سەرەتاییترن مافەکانیان بێبەشن چ بگاتە ئەوەی کە بتوانن لە باری ئابووری، سیاسی و کولتووری چالاک بن، مسۆگەر نەبووە. بۆ نموونە لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئێران لە ڕیزبەندی دوایین وڵاتاندا کە زۆرترین هەڵاواردنی ڕەگەزیی تێدایە، ناوبراوە.(سەرچاوە، دۆیچەویلێ)

کەلکەڵە و کێشمەکێشی ژنان لە وڵاتە پێشکەوتوو و دواکەوتووەکانی جیهان ناکرێ وەک یەک لەبەرچاو بگرین. لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا بە پێی ئەو هەنگاوانەی بۆ دیموکراسیەت و یەکسانی دراوە، دیارە هەلومەرجی ژنان چەندین پلە لە ژنانی وڵاتانی نادیموکرات لەبەرەوەن؛ وڵاتە پێشکەوتووەکان کە ژنان زۆرتر لە بوارەکانی ئابووری، سیاسی و کولتووری، بەشداری دراون، ژنان بۆ یەکسانی لە پلە و پایەی سیاسی و بەشداری لە پرۆژە سیاسییەکان، باری ئابووری، یەکسانی لە مووچەی لەگەڵ پیاوان و لە ڕووی کولتوور و زانستەوە، هەوڵ بۆ کاندیداتۆریی ژنان بۆ پلە زانستییەکان و هەڵی بەرانبەر بۆ وەرگرتنی کورسیی زانستگاکان و ... ئەدەن، ئەگەرچی بەمانەشەوە هێشتا ژنانی ڕۆژئاوا زۆریان ماوە بە مافە ڕەواکانی خۆیان بگەن. لە لایەکی دیکەوە گرفتەکانی ژنان لە وڵاتە دواکەوتوو و نادیموکراتەکاندا جیاوازان لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی؛ هێشتا ژنان سەرەتاییترین مافی هاتنە دەرەوەیان لێ زەوت کراوە، وەرگرتنی میرات، بەردباران، شێوە جل پۆشین، لێخورین و دەیان شتی لەو جۆرە و ڕۆژانەش هەزاران حاڵەتی لێدان و توندوتیژی بەرانبەر بە ژنان تۆمار

ئەکرێ و بە پێچەوانەی وڵاتانی ڕۆژئاواش کە برێکــی زۆر لەو هەڵاواردنانە لە لایەن چینە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگاوە دەکرێ و لێرەدا دەوڵەت وەک مەرجەعێکی یاسایی پشتیوانی لە تاوانباران ئەکات.

حاشــاهەڵنەگرە کە لە یەک سەدەی ڕابــردوودا، بزووتنەوەی فێمێنیســتی بۆ سڕینەوەی ئەم هەڵاواردنانە هەوڵی زۆری داوە و ڕۆڵێکی بەرچاوی لە وشیارکردنەوەی ژناندا هەبووە، بەڵام زۆربەی چالاکییەکانی ژنان، ناکرێ بخرێتە خانەی فێمێنیسمەوە و زۆر چالاکی ژنمــان هەیە کە خەریکی خەباتکــردن بــوون کەچی خۆیــان بە فێمێنیســت لــە قەڵەم نــادەن. ئەمەش ئاســاییە و بەپێی توێژینــەوەکان کە لە ئەمریکا و ئەورووپــا ئەنجامدراوە، لە هەر ۵ ژنی گەنج تەنها یەک کەســیان خۆی بە فێمێنیست ئەزانێ. «کریستینا شارۆف» مامۆستای زانکۆی کینگز کالێجی لەندەن لەو باوەڕەدایە کە ئەگەرچی هەوڵی ژنان و تەنانەت پیاوان بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ هەڵاواردنی ڕەگەزیی ڕوو لە هەڵکشــانە و بەشێکی زۆری کۆمەڵگا لەگەڵ یەکسانیی ڕەگەزیــدا هــاوڕان، بــەڵام لایەنگری لە چەمکی فێمێنیســم و پەیوەندی گرتنی ژنان لەگەڵ ئەم زاراوەیە زیادی نەکردووە و ئەمەش تەنها قەبووڵ نەکردنی چەمکی فێمێنیســمە، نەک دژایەتییــان لەگەڵ بەرانبەریــی جێنــدەری. لێکۆڵینەوەکان نیشــانیان داوە کە فێمێنیســم بۆ چینی کرێکار و خوارەوەی کۆمەڵگا سەرنجڕاکێش نییە و زۆرتر کەســانێکی ســەر بە چینی ســەرەوە و مامناوەندیی کۆمەڵگا خۆیان بــە فێمێنیســت دەزانن. لــە هەموو ئەو توێژینەوانــەدا فاکتــەری «نەتەوە- نەژاد» ڕۆڵی بەرچــاوی لە پەرەســەندنی بیری فێمێنیستیدا هەبووە و ژنانی ڕەش پێست، لاتین و ئاسیایی، پێیان وایە کە فێمێنیسم توانیویەتــی لــە دابینکردنی ئاسایشــی کۆمەڵایەتیدا یارمەتیدەریان بێت.

ژنانــی ئێرانــی لــە ســەردەمی سەفەوییەکان بەملاوە

یەکــەم وێنــە لــە ژنانــی ســەردەمی ســەفەوییەکان، قاجــارەکان و... کە هەر تاکێکــی ئێرانــی دێتە بەرچاوی باســی حەرەمســەرا و بوونی دەیان و سەدان ژن وەک هاوسەری پاشــا بووە و بڕێجاریش وەک چیرۆکێکی کۆمێدی باســی کراوە، کەچی ئەوە تەنها وێنەیەکی ســەرەتایی و ڕووکەشــییە لە دۆخی ژنــان و مێژوو تا توانیویەتــی بێڕەحمانە خۆی لە ئازار و قاتوقڕی و کۆیلەبوونــی ژنانی ئەو کاتە و بگرە ئێستاش گێل کردووە.

ئــەوەی تــا ئێســتا لە ســەر دۆخی ژنــان لە مێژوودا تۆمار کــراوە، تا دەگاتە ســەردەمی هاوچەرخ لە سەفەوییەکان و قەجەرەکانــەوە تا پەهلەوییــەکان، زۆرتر باســی ژنانی ناوەند و ژنانی ناو کۆشــکی پاشــاکان بــووە و کەمترین باســێک لە ژیانی ژنانی ئاســایی کراوە و ئەو بەشەی نێو تەلار و بارەگاکانیش حاڵ و وەزعێکی وایان نەبووە، وەک کۆیلە و میراتی سوڵتان کــە بە زۆرەملــێ داگیرکــراون و ئەوەی سوڵتان پێی خۆش بووە پێیانی کردووە؛ لە دەســتدرێژیی زۆرەملێی سێکسییەوە بگرە تا کوشــتن و ســەربڕین و تەنانەت ســووتاندن کە ئــەوەی ئاخریان زۆرتر لە ســەردەمی شاعەباســی دووهەم باو بووە و وەک کولتوورێــک ماوەتەوە کە ژنان بە سووتاندن سزا دەدران.

ئەگەرچی بەشێک لەسەرچاوەکان باس لە گۆڕانکاریی ستراکتۆر و ڕێکخراوەکانی ئێران لە سەردەمی قەجەرییەکان دەکەن و بیچم گرتنی گۆڕانکاریی فیکریی بەشێک لە ژنانی کۆمەڵــگا و هێندێک ئاڵوگۆڕ لە

هەلومــــەرج و پێگــــەی ژنــــان و هەروەها دابونەریتەکان دەکەن. ئەم گۆرانکارییانەش بۆ ئاشـــنابوونی کۆمەڵـــگای ئێران لەگەڵ جیهانـــی ڕۆژئـــاوا و ئالوگـــۆڕی هزری و کولتوریـــی ئەوکات ئەگەڕێتەوە کە بووەتە هۆی سەرهەڵدان و هەســـتانەوەی بیری ئایینی و میللی لە پێناو مســـۆگەرکردنی داخوازییەکانیان کە ژنانیش بەشـــێک لەو بزووتنەوەیـــە بوون. بەڵام «میـــرزا ئاغای کرمانی»، ڕەخنە لە دۆخی خراپی ژنان لە ســـەردەمی قەجەرەکان دەگرێ و دۆخی تاریکی ژنـــان بەمجۆرە وەســـف ئەکات: « ژنانـــی ئێرانی نـــەک تەنها لـــە چاوی کۆمەڵگاوە بە سووکی و بێڕێزییەوە چاو لێ ئەکرێن و وەک کۆیلەن، بەڵکوو لە خوێندن بێبەهـــرەن و لـــە فەخری زانســـت دوور خراونەتەوە و بێ ئـــاگا لە هەموو جیهان، لە هەموو هونـــەرەکان بێبەهرە کەوتوون و پێوەندییان لەگـــەڵ کۆمەڵگا نییە و لە قوژبنی ماڵە وێرانەکانیان، جاڵجاڵۆکەئاســـا لە ناو خەیاڵی ژنانەی خۆیاندا ئەژین و بە پێی سروشتی خۆیان ئەیچنن. شەو لەسەر شـــەو بە دەیان فێڵ و درۆ بەڵکوو بتوانن لە دەست مێردێکی ناپیاوی نەمرووددرەفتار خۆیان دەرباز بکەن.»(میرزا ئاغای کرمانی. لاپەڕەی ٢٠).

ســـەردەمی مەشـــرووتە لە ئێران کە زۆرتر هەوڵێک بووە بۆ مســـۆگەر کردنی ئـــازادی، تەســـککردنەوەی دەســـەڵاتی پاشـــایەتی و هەروەها ســـەروەریی یاسا و پێکهێنانی دوڵەتی یاسا، کاریگەریی زۆری لەسەر جومگەکانی کۆمەڵگا داناوە. ژنان لە بزووتنەوەی مەشرووتەخوازیدا توانیان ڕۆڵ بگێڕن و هەوڵی بـــە ڕێکخراوەیی کردنی کێشـــەی ژنان درا، ئەگەرچی ئەو هەوڵانە لـــە ئەنجامدا دەنگدانەوەیەکی لە یاســـای مەشـــرووتەدا نەبوو و هیـــچ ئازادییەکی وای بۆ ژنان مسۆگەر نەکرد، تەنانت مافی دەنگدانیشـــیان پێ نەدرا. هێندێک هەوڵ بۆ پەروەردە و خوێندنی ژنان درا و چەند مەکتەب و قوتابخانەی ژنان کە زۆرتریان لە تاران بوون دامەرزان، بەڵام ئەم هەوڵانە ئەوەندە کەم بوون کە لە ئاســـت داخوازی و ئەو چاوەڕوانییەی کـــە لە بزووتنەوەی مەشرووتەخوازی ئەکرا، نەبوون. ئەتوانین بڵێین مەشـــرووتەش ژنانی لەو هەلاوارنە ڕزگار نەکرد بەڵام چالاکیی ژنان، بەتایبەت ژنانی ڕۆشنبیر کە توانبوویان چەند گۆڤار و چاپەمەنیی تایبەت بە خۆیان دابمەرزێنن، درێژەی هەبوو.

ژنان و بزووتنەوەی کورد

ســـەرجەم ئەو کتێبانەی لەسەر مێژووی چەند ســـەدەی ڕابردووی کورد نووسراون پیاوســـالارانە بوونە و کەمتر ئاوڕ لە ژنان و دۆخـــی ژیانیان دراوەتـــەوە. ئەوەی لە هەموویانـــدا هاوبەشـــە و وەک گـــوزارە و ڕســـتەیەک هاتـــووە کوشـــتن و برینی هۆڤانەی ژنان و منداڵانی بێتاوان لە کاتی هێرشکردنی وڵاتانی داگیرکەر بووە کە لە قۆناغە جیاجیاکاندا و سەرهەڵدانی شەڕ و بەرگریی کورد لەگەڵ دەوڵەتە ســـتەمکار و داگیرکارەکاندا، ئـــەو چینە تەنها وەک قوربانیی سەرەکی ناویان لێ براوە. ئەتوانین ئـــەم گوزارەیە وا پشتڕاســـت کەینەوە کە بەداخـــەوە ژنانـــی کـــوردەواری، هەم لە لایەن وڵاتی داگیرکارەوە بوونەتە گۆشتی قوربانـــی و هەمیش لەملاوە لە کۆمەڵگای کوردیدا بە هۆی دابونەریتی باو، زۆرترین ســـتەمیان لێ کراوە و چەوســـێندراونەوە و کۆمەڵـــگای نەریتخواز ڕێگـــەی نەداوە ڕۆڵێکی ئەوتۆیان لە چارەنووسیاندا هەبێت و بڕیاردەر بن و ئەگەرچی ئەمەش لەگەڵ ژنانی نەتەوەکانـــی دیکە لە یەک زەمەندا بـــەراورد بکەین، حـــاڵ و ڕۆژی ئەوانیش هیچ لە ژنانی کورد باشـــتر نەبووە و بگرە

خراپتریش بووە.

بە گشتی لە کوردستاندا سێ جۆرە خوێندنەوە لەسەر گوتاری ژنان زاڵ بووە: یەکەم ڕەوتی بناژۆخوازان کە زۆرتر لە کەسانی ئایینی و هەروەها سوننەتگەرا پێکهاتووە کە هەر لە بنەڕەتدا لەگەڵ یەکسانی و مافی ژنان هاوڕا نین و باوەڕیان پێی نییە. بەرەیەکی دیکە کە سەر بە پارادیمی ناسیونالیسمی بنەڕەتخوازن و پرسی نەتەوەیی و کورد زۆر ڕۆمانسی چاو لێ ئەکەن و پێیان وایە مێژووی کۆمەڵگای کوردی نیشانی داوە کە پارێزەری مافی کەمینەکانی ناو کۆمەڵگای خۆی بووە و بۆ سەلماندنی ئەو گوتارە پەنا بۆ مێژوو و دەیان حەکایەتی دیکە دەبەن، لە واقیعدا پێیان وایە کورد بێ کێشە و گرفت و نەتەوەیەکی پاقژە بووە. ڕوانگەی بەرانبەر و خوێندنەوەی سێهەم کە خوێندنەوەیەکی فێمێنیستییانەی لە ژنان هەیە باسی ناسیۆنالیستی بە دواکەوتووانە ئەبینێ و پێی وایە کە پرسی نەتەوایەتی نەک کێشەکانی ژنان چارەسەر ناکات بەڵکوو ڕێگریشە لەبەردەم چالاکی و مافی ژنان و زۆر ڕەشبینانە لە بزووتنەوەی کوردی ئەڕوانن. ئەم ڕەهەندەش وەک ڕەوتە جیهانییەکەی نەیتوانی خۆی لەگەڵ چینی خوارەوەی کۆمەڵگا، کە بەشێکی هەرە زۆری ژنانی کوردی پێکئەهێنا، ڕێکبخات و زۆرتر پێکهاتەکەی بریتی لە ژنانی چینی مامناوەندەی بەرەو سەری شاری بوو.

> بێگومان ژنانیش وەک بەشێکی کاریگەر لە کۆمەڵگا، بەسەرهاتی تراژێدیای داگیرکاری و چەوساندنەوە و بەکۆیلەکردنیان وەک نیوەی کۆمەڵگا، بە درێژایی مێژوو لە ئارادا بووە؛ واتە لەم سۆنگەیەوە مێژوو لە هەموو چاخەکاندا پڕە لەم کاولکاری و بەخسیرکردنە

زۆربەی کوردناسە بیانییەکان لەسەر ئەو باوەڕەن کە ژنانی کورد بە نیسبەت ژنانی نەتەوەکانی دیکەی دراوسێ وەک تورک، عەرەب و فارس ئازادییان زۆرتر بووە و ڕۆڵێکی بەرچاویان لە کۆمەڵگای کوردەواریدا گێڕاوە. «کلۆدیۆس جەیمز ڕیچ» گەڕیدە و ڕۆژهەڵاتناسی بریتانی لە سەفەرنامەکەیدا کە ١٨٢٠ .ز نووسراوە زۆربەی ناوچە و بەشەکانی کوردستان گەڕاوە، پێی وایە کە ژنانی کورد لەچاو ژنانی تورک و عەرەب لە ڕووی هەڵسوکەوت و حیجاب و ... ئازادترن. ڕیچ دەڵێت: «پیاوان (مەبەست پیاوی کورد) بە شێوەیەکی یەکسان و هاوتا لەگەڵ ژنان هەڵسوکەوت ئەکەن. ژنانی کورد، بە گاڵتەوە چاو لە ژنە تورکەکان ئەکەن کە لە بەرانبەر مێردەکانیان وەک کۆیلە ئەبینرێن. لە کوردستاندا جۆرێک سەربەخۆیی بنەماڵەیی ئەبینرێ و کە ئەم دیاردەیە لە ڕوانگەی عوسمانییەکانەوە هەڵە و نادروست بووە.» (جەیمز ڕیچ، کلۆدیۆ،١٣٩٦، لاپەڕەی ٢۴۴)

بەڵام سەرەڕای ئەمانەش ستەمی سەرکردەی عەشیرەت و خان و خانزادەکان لە ئیمارەتەکانی خۆیان بەرانبەر بە ژنان کە چۆن لەخۆڕا ژنەکانیان تەڵاق ئەدا و بەزۆرەملێ لەگەڵ کچێکی بنەماڵەیەکی هەژار، بەبێ ڕەزامەندیی بنەماڵەی کچەکە و خودی کچەکە، هاوسەرگیرییان ئەکرد، ئەمانە و زۆر شتی دیکەش لە چاوی گەڕیدە و مێژوونووسانیش دوور نەبووە و دەیان حاڵەتی وا تۆمار کراوە.

«ویلیام ئیگڵتون» بەم جۆرە باسی ژنانی مهاباد ئەکات و ئەڵێ: «ژنانی نەجیب و ناودار کەمتر پێش دێت لە ماڵ بێنە دەر

و ئەگەریش بە پێی پێویست بیانهەوێ لە ماڵ بێنە دەر لەگەڵ چەند ژنێکی بەساڵاچوودا دێنە دەر و خۆیان لە ژێر دونیایەک چارشێو و عەگاڵدا دائەپۆشن و بەمجۆرە ڕەسەنایەتیی خۆیان دەپارێزن.»(ایگلتون، ویلیام ١٩٦٣. صفحە ٥٦)

«سی لە سەدی ئەو پەنابەرانەی ئاوارە و سەرگەردان ئەبن و دێنە ناو خاکی ئێران، ژنانن» (دشنر، گونتر ٢٠١١. صفحە ٣٠٤)

«لە باشوور لەگەڵ دابونەریتێکی سەیر ڕووبەڕوو بووم کە باس لە مافی گەنجانی دێهاتێک بەسەر کچانی ئەو دێهاتەوە ئەکات، ئەگەر ئەو کچە لەگەڵ گەنجێکی دێهاتێک یان شوێنێکی دیکە هاوسەرگیری بکات، بنەماڵەی زاوا دەبێ باجێک بە گەنجانی ئەو گوندەی کە بووک تێیدا دەژی، بدات.»(بروین سن، مارتین وان ١٩٤٦. صفحە ٥٦)

ئەوانەی سەرەوە چەن دیمەن لە دەیان و سەدان دیمەنی ژنانی کورد لە کتێبە مێژوویەکاندایە و دەیان حاڵەتی جۆراوجۆری لەمجۆرەی ژنانی ستەملێکراوی کورد تۆمار کراوە.

هەلومەرجی جواگرافیای هەر هەرێمێک کاریگەریی لەسەر ڕۆڵی ژنان لەو کۆمەڵگایەدا بووە، ڕۆڵی ژنانی شوێنە شاخاوی و چیاکان لەگەڵ ژنانی شوێنەکانی دیکە جیاواز بووە، ئەوەش بۆ ئاستی بەشدارییان لە کاروباری ڕۆژانە و تەنانەت ئابووریی بنەماڵەدا ئەگەڕێتەوە. تەنانەت ئەم جیاوازییە بۆ ژنانی لادێ و ژنانی شار و دیوانسالارەکان بەدی دەکرێت، سەردەمانێک کە ژنان لەبەر دابونەریت و یاسای ئەو کۆمەڵگایە نەیانتوانیوە نەک ئازادانە هاتۆچوو بکەن بەڵکوو مافی تەنانەت هاتنەدەرەوەیشان لێ زەوت کرابوو، هەر ئەوکات ژنانی لادێ بە پێی زەروورەتی ژیان و شێوازی ژیوارکردنیان، دەبووا شان بە شانی پیاوان لە کاتی کشتوکاڵ یان ئاژەڵداری، یارمەتیی بنەماڵەیان بدەن، ئەگەرچی لەباری ئابوورییەوە هیچ دەسکەوتێکی بۆیان نەبوو و تەنانەت لە میراتی ماڵی باوکیشیان هیچیان بەر نەدەکەوت چ بگاتە ماڵی مێردەکەیان، بەڵام لانیکەم ئەو هەلەی بۆیان ئەڕەخساند کە لە ماڵەوە نەمێنن و پەیوەندییان بەنیسبەت ژنانی دیکە لەگەڵ کۆمەڵگا نەبچڕێ. سەرەڕای ئەمانە بەڵام ئەوە بەشداریکردنەی ژنان لە ئابووریی بنەماڵەکەیاندا هیچی لە موعادیلەکە نەگۆڕی و هیچ پارسەنگیەکی دروست نەکرد و ژن هێشتا وەک بوونەوەرێکی سووک سەیر ئەکرا و هەڵاواردنی ڕەگەزی هەر لە جێگەی خۆی مابووەوە.

هەر وەک چۆن لە مەشرووتە بەملاوە ژنان هەوڵیان دا کە مافەکانیان لە ڕێگەی دامەزراوە مەدەنییەکانەوە پەیڕەو بکەن، لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش ئەو جموجووڵانەش دەستی پێکرد. ناکرێت باس لە بزووتنەوەی ژنانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بکەین و باسی پێکهێنانی «یەکیەتیی ژنانی کوردستان» نەکەین. ڕێکخراوەیەک کە بەرهەم و لەدایکبووی کۆماری کوردستانە و لە سەردەمی قازی

> **چالاکانی بواری فێمێنیستی بەردەوام ڕەخنە لە دابەشکردنی کار و ئاستەنگەکانی بەردەم سەربەخۆیی ئابووریی ژنان چ لە سەردەمی هاوچەرخ و تەنانەت چ پێش مۆدێرنیشدا، هەوڵێکی دیکە بووە لە پێناو چەوساندنەوەی ژنان**

محەممەددا سەری هەڵدا. ئەگەرچی ئەو ڕێکخراوەیە لە سەر باڵی بزووتنەوەیەکی ناسیۆنالیستی دروست بوو و تا ڕادەیەک بەشداریکردنی ژنان لە کۆمەڵگا و چالاکییەکان درێژەدەر و لە خزمەت سیاسەتی پیاوان و سەرخستنی دەوڵەتی کوردیدا بوو. بەڵام بۆخۆی لە چەند ڕووەوە سەرنجڕاکێش بوو. یەکەم ئەوەی کە لە ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا و دەوڵەتانی دەوروبەر، شتێکی بێ وێنە بوو کە سەرۆککۆمارێک (پێشەوا قازی) بە ڕاشکاوی و ئاشکرا داوا لە ژنان بکات کە لە کۆمەڵگادا چالاک بن و ڕۆڵیان هەبێ (کەچی لە مەشرووتە دەسەڵات خۆی ڕێگر بوو) و داوا بکات کە ژنان دەست بە خوێندن بکەن و کچەکانیان بۆ قوتابخانە بنێرن و هەر لە سەردەمی قازیدا بوو کە چەند قوتابخانە دامەزران. دووهەم ئەوەی کە لە سەردەمی کۆماردا، ژنانی کورد هێندێک ئازادییان پێ درا کە ژنانی دیکەی ئێران و ناوچەکە لێیان بێبەش بوون. لەوانە خوێندن، هاتنە دەرەوە لە ماڵ و... سەرەڕای ئەمانەش ئەو هەڵسوکەوتە ئەرێنییانەی سەردەمی کۆمار بوو بە کولتوورێک کە تا ئێستاش لە ناو حیزبەنەتەوەییەکاندا پێشکەوتووانەتر پەیرەو ئەکرێ.

ڕاستە پێش کۆمار و سەردەمی مەشرووتە ژنان تا ڕادەیەک توانییان چالاکی بکەن و هێندێک ڕێکخراوە و گۆڤاریش دابمەرزێنن بەڵام بە گشتی ئەنجامێکی ئەوتۆی بۆ ژنان نەبوو و هەروەها لە لایەن مەشرووتەخوازانیشەوە هیچ سیاسەتێکی فەرمی بۆ پشتیوانی لە ژنان کە لە بەرەوپێشچوونی مەشرووتەدا ڕۆڵیان هەبووە لە ئارادا نەبوو. ئەگەر بڕگەی ٥١ی یاسای مەشرووتە لەگەڵ دۆخی کۆماردا بەراورد بکەین، ئەبینن کە لە مەشرووتە ژنان و ئازادییەکانیان لەبەر چاو نەگیراوە، کەچی یاساکانی کۆمار پێشکەوتووتر و بە پێی بەڵگەکان ژنان تا ڕادەیەک ڕزگارتر بوون. ئەمەش ئەتوانین وەک نموونەیەکی ئەرێنی بۆ کۆماری کوردستان لەبەرچاو بگرین.

هەرێمی کوردستان وەک ئەزموونی زیندووی دەسەڵاتداری لە ئێستای کورددا کە نیمچە حوکمڕانییەکە و هێشتا وەک دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی نییە، ئەتوانین لەبەرچاو بگرین. لە هەرێمدا ڕاستە هێشتا توندوتیژی و هەواڵی کوشتنی ناموسی کە لە لایەن بەشێکی گەورەی کۆمەڵگا پشتیوانی ئەکرێن، بوونی هەیە، بەڵام سەرەڕای ئەمانەش ناتوانین کە هێندێک خاڵی ئەرێنییش لەبەرچاو نەگرین بۆ نموونە لە بەشداریی سیاسیی ژناندا بە پێچەوانەی ژنانی دراوسێ ڕێژەی ژنانی وەزیر و بەرپرس لە ئاستێکی بەرزە و تەنانەت سەرۆکی ئێستای پەرلەمانی هەرێمی کوردستان دراوەتە ژنێک و ئەمەش نیشانەی متمانە و هەلی بەرانبەر بۆ ژنانە، ئەگەرچی نابێ تەنها بە ڕێژەی بەشداریی ژنان لە پۆست و پلە و پایەدا وەک نۆرمێک و هەنگاوێک بۆ هەڵاواردنی ڕەگەزی بڕوانین و چونکە بڕێک جار ئەو ژنانە وەک نوێنەری بیری پیاوسالاری هەڵسوکەوت ئەکەن.

یەکێ لە ڕەخنە و نیگەرانییەکانی ژنان لە پرسی نەتەوەیی ئەوەیە کە ئەگەرچی ژنان لە خەباتی میللیدا بەشداری ئەدرێن و لە زۆر ڕووەوە سیمایەکی پاڵەوان ئاسا بە ژنان ئەدەن، بەڵام دواتر کە شۆڕش سەردەکەوێ ژنان دووبارە هەناردەی ناو ماڵ و سەرقاڵی ئیشی ناو ماڵ و منداڵداری ئەکرێن، وەک ئەوەی وڵاتی هیندووستان کە بزووتنەوەی سەرانسەری و نەتەوەیی دژ بە داگیرکەر کەوتە ڕێ کە ژنانیش تێیدا بەشدار بوون و سەرکەوتن، بەڵام دواتر وەلا

نران و پەراوێز کەوتــن یان ئەوەی ژنانی ڕۆژئاوا لە کاتی شــەڕی یەکەمی جیهانی، ژنان لە زۆر شــت بەشداری دران و پاش کووژانەوەی شــەڕ بۆ چالاکیی سیاسی و ئابــووری، ڕێگرییان لێ کرا کە دواتر بووە سەرهەڵدانی بزووتنەوەی بەرفراوانی ژنان لە جیهاندا.

لە شۆڕشی یەک ســەدەی ڕابردووی بزووتنــەوەی کــوردی بە تایبــەت ئەم دواییانە، ژنان هەوڵیان دا کە لە تەنیشت پیاواندا خەبات بکەن. پێش شۆڕشــی ٥٧ و سەردەمی پاشــایەتی، ژنان بە شێوەی نهێنی لە ڕێکخــراوە بەتایبەت چەپەکاندا چالاکییان دەکرد بــەڵام پاش دامەزرانی کۆماری ئیسلامی، خەباتی ژنان قۆناغێکی نوێــی بڕی و ژنــان بە پەیوەســت بوون بــە هێــزە کوردییــەکان وەک هێزێکی سیاســی- نیزامی ڕۆڵی بەرچاویان گێڕا و نموونەی ئەوانەی کە شان بە شانی پیاوان حەماســەیان خولقاند زۆرن. ئەم دۆخە لە بەشــەکانی دیکەی کوردســتانیش زۆرن و وەک ئــەوەی لە ژنانی شۆڕشــێگێڕی کــوردی ڕۆژئاوا بینیمان کــە زۆر بوێرانە لە ســەنگەری خەباتدا چالاکییان نواند بە جۆرێک کە سەرنجی جیهانیان بەرەو لای خۆیان ڕاکێشــا و ئەتوانین بێژین خاڵێکی وەرچەرخان لە بزووتنەوەی تەنانەت ژنانی جیهــان و ڕوانینــی موحافیزەکارانــە بە نیســبەت ژنان دێتە ئەژمــار و بووە هۆی بەرزبوونەوەی ورەی ژنان.

دەبێ خەباتی ژنان بە دوو ئاراســتەدا دابەش بکەین یەکەم خەباتی سیاســی- چەکــداری و دووهەم خەباتــی مەدەنی. خەباتــی چەکداریی ژنان کــە زۆرتر لە قەوارەی حیزبە کوردییەکاندا بووە و ژنان بە پەیوەســت بوون بە هێزە کوردییەکان چالاکییەکانیان لە دووســەنگەردا و دژ بە ڕێژیمێکی دیکتاتۆر و هەروەها کۆمەڵگای پیاوســالار و نەریتخواز دەســت پێ کرد. هەروەها خەباتی مەدەنی کە لە ڕۆژهەڵات و پاش شۆڕشی ئیسلامی دەستی پێ کرد، مێژوویەکی پڕ هەوراز و نشێوی هەیە کە ئەم چالاکییانە کە بە کرانەوەی زانکۆکان و هەوڵی ژنان بــۆ خوێندن لە زانکۆکان، ڕێکخســتنی ڕێکخــراوە مەدەنییــەکان، ڕێکخــراوە نهێنییــەکان، چاپەمەنــی و ماڵپەڕەکان و سازکردنی دەیان کەمپەینی جۆراوجۆر، توانیان بە دەرخستنی کەڵکەڵە و گرفتەکانیان، دژ بە هەڵاواردنی ڕەگەزی چالاکــی بکــەن، بێگومان زۆربــەی ئەو ژنانەش لە ژێر بیری چەپ و فێمێنیستیدا وەک ژنانــی پێشــڕەو لە وشــیارکردنی کۆمەڵگا و بە تایبــەت ژناندا ڕۆڵیان گێڕا و ئەم چالاکی و پێشــڕەو بوونە وای کرد کە ژنانی ڕۆژهەڵات توانییان ســەرەنجی ژنانی ئازدیخوازی ئێران بەرەولای خۆیان ڕابکێشــن، بەجۆرێک کە ئەتوانین بڵێین پێشــەنگی ژنانی مافخواز و ســتەملێکراو بــوون و هێندێک لەو چالاکییانەش بوون بە سیمبولی خەباتی ژنانی ئێرانی. لەوانەیە هەر لە ســەرەتای کۆماری ئیســلامییەوە و بەشــداریی ژنانی کــورد لە حەرەکەتی مەدەنیانەی خەڵکی ســنە بۆ پشتیوانیی خەڵکــی مەریــوان و ڕێپێوان، شــان بە شانی پیاوان، بە نیشــانەی نارەزایەتی تا بەرێوەبردنی یادی ٨ی مارس و بەشداری لە خۆپیشاندان و کەمپەینی یەک میلیۆن واژۆ هەتا پایسکیلســواریی بــە کۆمەڵی ژنانی مەریوانی و دەیان چالاکیی لەمجۆرە وای کردووە کە ژنانــی ڕۆژهەڵات، وەک پێشــەنگی بزووتنەوەی ژنان لــە ئێراندا چاویان لێ بکرێ.

یەکــێ لــە خەســارەکانی چالاکیی مەدەنیی ژنان کە لە ســەرەوەش باسمان کــرد ئەوەیە کــە وەک زۆربــەی ژنانی جیهان چینــی ماماوەندی بەرەو ســەر

تێدا بەشـــدار بوون و لە ماوەی ئەو هەموو ســاڵانەدا ژنانی چینی خوارەوەی کۆمەڵگا کە زۆربەشـــیان لە خوێندن بێبەری بوون و زۆرتــر لــە دێهاتەکان یــان پەراوێزی شارەکاندا دەژیان، ئاگایان لەو چالاکییانە نەبــوو و ئەگەریش ئــاگادار بوایەن لەبەر دۆخــی زۆر دژواری ئــەم چینــە و زاڵ بوونی پیاوان بەســەر ژناندا، نەیانئەتوانی بەشدار بن یان هاوڕایی بکەن و سەرەڕای ئەمــەش ژنانــی فێمێنیســت و چالاکی کوردەواری، کەمتر ئاوریان لەم بەشــەی کۆمەڵــگا داوەتەوە و ئەمــەش بەردەوام وەک بۆشـــاییەک لەبەردەم بزووتنەوەی ژنان لە ڕۆژهەڵاتدا بووەتە هۆی نیگەرانی، تارادەیەک کە ئێســتا کەڵکەڵەی بەشێک لەو چالاکــە فێمێنیســتە کوردانە وەک ئەکتێکی ســانتیمانتاڵی لێهاتووە و دیارە ژنانی بەشی خوارەوەی کۆمەڵگا کە هێشتا لە ســەرەتاییترن مافەکانیــان بێبەرین، کەڵکەڵەگەلێکــی وەک پایسکیلســواری، سێکســی ئازادانە و ... دەیان شــتی وا بە هی خۆیان نازانن.

پــاش شۆڕشــی ٥٧ لــە ئێرانــدا و هاتنە ســەرکاری تاریکپەرستانی بەرەی کۆماری ئیســلامی و باڵادەســت بوونی ئایین و مەزهەبی شــیعە بەســەر یاسادا و هاتنە ســەرکاری دەوڵەتە فاشیســت و دواکەوتووەکان بە جێگەی دەوڵەتی یاسا، وای کــرد هەڵاوردنەکان نــەک تەنانەت لە ڕێژیمی پاشــایەتی زیاتر بــوو بەڵکوو هێندێک دابونەریتــی درندانە دژ بە ژنان وەک بەردبــاران، چەنــد ژن هێنــان و... زیندوو بکرێتەوە.

بــە پێی ئەوەی ژنانی کورد بەشــێک بوون لە ژنانی ئێرانی و لە ژێر حوکمرانیی فارســەکاندا ژیــاون و دەبوایە ئەو یاســا و ڕێســایانە کــە لە سەرانســەری وڵاتدا هەبــوو ئەوانیش پەیڕەویی بکــەن، بۆیە حیجابی زۆرەملێی ســەردەمی خومەینی و لابردنــی حیجابی ســەردەمی ڕەزاخان کە هەردووکیان وەک پێشــلکردنی مافی مــرۆڤ ئەژمار ئەکرێ، مافــی دەنگدان و خۆپالاوتن و دەیان شتی دیکە کە یاسای فەرمــی پشــتیوانیی لێ کــردووە، ژنانی کوردیش بوونەتە قوربانیی یاســادانەران و کۆنەپەرەســتانی تاران و بەو پێیەش کە سیاســەتوانانی کــورد چ پێــش کۆماری ئیســلامی و چ پاش کۆماری ئیســلامی لە دەسەڵاتدا بەشــداری نەدراون و هیچ ڕۆڵێکیان لە دانانی یاسادا نەبووە، ناتوانین قەزاوەتێکی وا لەسەریان بکەین و ئاستی کاریگەرییان لەســەر یاســای بنەڕەتیی ئێرانــدا بخەینە بەرباس. بــەڵام ئەتوانین بێژیــن هێــزە کوردییەکانی ســەرەتای شۆڕشی ٥٧ یەکەم هێز لە ئێراندا بوون کە دژ بە یاســای بنەڕەتی لە ئێراندا وەستان. ئەگەرچی کورد لە یاسای بنەڕەتیدا هیچ ڕۆڵی نەبووە، بەڵام لەبەر ئەوەی یاســای ئێران لەســەر ئەساسی ئیسلامی سیاسی و مەزهەبی شــیعە دامــەزراوە و بە پێی نزیکاتیی جوگرافیایی، ئایینی و کولتووری بەشێک لەو یاســا کۆنەپەرەستانەیەی ناو یاسای بنەڕەتی وەک هاوسەرگیریی ژنان لە تەمەنی خوارەو یان منداڵهاوســەری، حیســابکردنی ژن وەک نیــوەی پیاو لە میــرات وەرگرتن و شــاهیدی دان، مافی یەکلایەنی تەڵاق بە پیاوان و... کۆمەڵگای ســوننەتیی کوردیش زۆر کێشەی لەگەڵ ئەو یاســایانە نەبووە و وەک دابونەریتێکی باو ڕەچاوی کردووە.

چالاکیی ژنان و ڕەوتی فێمێنیســتیی کــورد تا ڕادەیەک جیاوازیی لەگەڵ ژنانی دیکەی جیهان هەیە لەبەر ئەوەی کە ژنی کورد دەبێ لە دوو ســەنگەردا شەڕ بکات، واتە سەرەڕای ئەوەی ژنانی کورد زوڵمیان لێ کــراوە و دەبێ خەباتــی بۆ بکەن، لە

کۆمەڵگایەکیشدا دەژین کە لە قەوارەیەکی گەورەتردا نەتەوەکەیشی ستەملێکراوە و بێگومان ژنیش کە نیوەی ئەو کۆمەڵگایە پێکدێنێ، لەرووی نەتەوەییشەوە ستەمی لێ کراوە و تەنها پەیوەندیی بە پیاوانەوە نییە، بۆیە لەم لایەشەوە خەباتی بۆ ئەکات هەر وەک لە ماوەی یەک سەدەی رابردوودا ئەنجامی داوە.

فێمێنیسم و ناسیۆنالیسم

دوو بزووتنەوەی فێمێنیستی و ناسیۆنالیستی ستەملێکراو، هەر دووک کەڵکەڵەی ئینسانییان بە نیسبەت کۆمەڵگاوە هەیە، بەو جیاوازییەوە کە فێمێنیسم وەک کەمینە هەوڵی چارەسەرکردنی نیوەی کۆمەڵگا واتە ژنان دەدات و ناسیۆنالیسم، خەباتێکی بەرفراوانتر بۆ گەلانی ستەملێکراو، چ ژن چ پیاو، دەکات.

کورد لە سەدەی بیستەمدا رووبەرووی هێندێک پرسی چارەنووسساز وەک مۆدێرنیتە، پێشکەوتن و ناسیۆنالیسم بووەوە و بە وتەی «عەبدوڵلا جەودەت» کە لە ساڵی ١٩١٣ ئەوکات کە باکوور لەژێر دەسەڵاتی عوسمانیەکاندا دەبێت، دەڵێ: «ئێمە لە سەردەمێکدا دەژین کە بڕیار لەسەر چارەنووسی نەتەوەکان دەدرێ و بە فەرمی دەناسرێن» (کلاین، جانیت. لاپەڕەی ١١٠) و بۆیە کورد وەک نەتەوەیەکی بندەست و داگیرکراو لەو دۆخەدا دەبوایە وەک زۆربەی نەتەوەکانی دونیا هەوڵ بۆ وەرگرتنی مافی سەربەخۆیی و رزگاری لەژێر دەسەڵاتی داگیرکەراندا بدات. لەو نەزمە نوێیە جیهانییە و بە سەرهەڵدانی ناسیونالیسم لە ناو زۆربەی نەتەوەکاندا، زۆربەیان بوون بە دەوڵەت یان بە مافی خۆیان گەیشتن، کەچی مەخابن کورد پاش زیاتر لەسەدەیەک خەبات، هێشتا بە قەولی گونتر دیشنێر نەتەوەی بێ دەوڵەتە.

خاڵی گرینگ ئەوەیە کە ناسیونالیسمی کوردی بە پێی ئەوەی زۆرترین هەوڵی بۆ وەدەست خستنی مافی نەتەوایەتی و دەسەڵاتی کوردی تەرخان کردبوو و لە زۆربەی قۆناغەکاندا هەوڵی بۆ هەلێکی شیاو بۆ ژنانی کورد لە رووی خوێندن و پەروەردەوە دا و کەچی ئەو هەوڵانە بەشێکیان لە پێناو سەرخستنی بیری نەتەوایەتی و وشیاریی نەتەوایەتیدا بووە نەک وشیاریی رەگەزی و چاوەروانی ئەوەیان ئەکرد کە ژنان، ئەرکی قورسی پەروەردەکردنی منداڵانێکی شوناسخواز و نەتەوەیی لە ئەستۆ بێ کە ئەم خوێندنەوە و چاوەروانییەش زۆرتر لە خوێندنەوە و گوتاری ئیدیئالیستی نزیک بوو وەک چۆن کەسە ئایینییەکان دەڵێن کە لە پشت هەر پیاوێکەوە ژنێکی باش هەیە و بەهەشت لە ژێر پێی دایکانە و ... زۆرتر رۆڵی ژن لە پەروەردەکردنی منداڵانی چالاک و وشیار لە پێناو عەقڵی باوی کۆمەڵگا یان کۆڵەکەی سەرەکیی پتەوکردنی بنەماڵەیە؛ واتە ژن بۆ ویست و داخوازییەکانی ئەویدی بژیت و خەبات بکات و خۆی و داخوازییەکانی پشتگوێ ئەخرێ.

فێمێنیستەکان بەردەوام بە رەشبینییەوە چاو لە ناسیۆنالیسم ئەکەن و پێیان وایە کە ناسیۆنالیسم نەک تەنها رێگرە لەبەردەم مافەکانیان بەڵکوو خۆی بەشێکە لەو هەلاواردنە و تەنها لەسەر زێدەخوازیی پیاوان بۆ گرتنی هێزی سیاسییە.

«جانیت کلاین» سەرهەڵدانی «کێشەی ژن» لە ناو ئاخێوی سیاسیی کورددا بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم و رۆشنبیرانی کوردی عوسمانی لە ساڵی ١٩١٣ دەگەڕێنێتەوە کە هاوکات بووە

لەگەڵ سـەرهەڵدانی کۆمەڵێک کێشـە و ئەکتـەری نوێدا و بەم جـۆرە باس لە کێشـەی ژنان و هـاوکات بوونی لەگەڵ پەرەسـەندنی بیری نەتەوایەتیدا ئەکات: «بە نیسـبەت کوردەوە؛ هـەروەک گەلێ لە بزووتنەوە ناسیۆنالیسـتەکانی دیکەی هاوچەرخ «کێشەی ژن» و تەنانەت خودی ژنیـش دەوری زۆر گرینگی نەبوو؛ بەڵکوو بابەتێـک بوو کە زۆرتر پیاوان بڕیاریان لە گرنگییەکەی دەدا و سیمبولی مەسەلەکانی دیکە بوو؛ واتا گۆڕەپانێک بوو بۆ خەبات لە پێناو کۆمەڵێک پرسی بەرفراوانتر.(کلاین، جانیت. لاپەڕەی ۱۰۱)

کلاین لـە شـوێنێکیدیکەدا وا باس ئەکات کە ئەگەرچی قەڵەم بە دەسـتان و ڕۆشـنبیرانی کوردی سەردەمی عوسمانی پەرەسـەندنی پێگەی ژنان لە کۆمەڵگەدا وەک هەنگاوێکی شارسـتانییەت لەقەڵەم ئەدەن، بـەڵام بەهەرحاڵ کێشـەی ژن یەکـێ لەو کێشـە بچووکترانـە بوو کە ڕۆشـنبیرانی کورد لە چوارچێوەی هەوڵە بەرفراوانەکانیاندا هەڵسـوکەوتیان لەگەڵدا دەکرد.

لـە کاتێکـدا کـە ڕوونـە کـوردە ناسیۆنالیسـتەکان دانیان بـە گرنگبوونی پەروەردەی ژنان بۆ مـان و بەختەوەریی نەتەوەی کورددا دەنا، پێداگریشیان لەسەر دەوری زۆر بنەڕەتیـی ژنی کورد هەم لە بواری هوشـیاریی نەتەوەیـی و هەم لە بواری ژیانی نەتەوایەتیدا بە گشـتی وەک مامۆسـتایەک دەکرد.(هەمان، لاپەڕەی ۱۱۵)

جیاوازبووون یـان هەوڵی جیاوازبوون لەگـەڵ نەتەوەکانـی تـر، هێندێـک تایبەتمەندیی بۆ ناسیۆنالیسـمی کوردی دروست کرد، ئەم جیاوازییەش بۆ نەتوانەوە لە نـاو نەتەوەکانی دیکـەی داگیرکەری تورک و عـەرەب و فارس دەگەڕایەوە کە کوردیان وەک شوناسێکی جیاواز لەقەڵەم نەدەدا، لەم ڕووەوە ناسیۆنالیستە کوردەکان جـۆری ڕوانینیان بە ژنان و مەسـەلەی ژنیان جیاواز لێکدەدایـەوە و پێیان وابوو ژنانی کورد لەچـاو ژنانی دیکەی وڵاتانی دەراوسـێ ئازادترن و تەنانەت ئیسلامیش وەک ئایینـی زاڵی ناوچەکـە، نەیتوانیوە ئـەو ئازادییانە بەرتەسـک بکاتـەوە و لە ڕووی پەروەردە، حیجاب و زۆر شـتی تر، کـورد هەم ئاوەڵاتر بـووە و هەم یەک لە پێشمەرجە سـەرەکییەکانی سەرکەوتنی کوردیش لەقەڵەم ئەدرێ.

سـەبارەت بە پەیوەندیی فێمێنیسم و ناسیۆنالیسـم، تێرمێکی نوێش هاتووەتە ناو ئەدەبیاتی فێمێنیسـتەکانەوە کە پێی دەڵێن «فیمۆناسیۆنالیسـم». ئەم چەمکە بەم جۆرە باس کرواە کە باسـێکی نوێیە لە بـواری توێژینەوەی ژنـان و جێندەر کـە دەوڵەتانی نیۆلیبراڵیسـتی ڕۆژئاوا بە خراپ کەڵک وەرگرتن لە کێشـەی ژنان بەرواڵەت وا نیشـان ئەدەن پشتیوانی لە مافی ژنان ئەکەن کەچی وەک پاشەڕۆکی ناسیۆنالیسمن کە باسی ژنان بۆ خزمەتی سەرهەڵدان و بەرهەمهێنانی نەتەوە دێننە گۆڕێ و بەمجۆرە لە جەستە سێکسواڵیتەی ژن کەڵک وەرئەگرن. ئەم بزووتنەوەیە پێ وایە کە دەوڵەتە نەتەوەخوازەکان لە ژنان وەک کەرەسەیەک بۆ مۆدێرن کردنەوە و هاوکاتیش گۆڕانی بایەخە جێندەرییەکان، بـە مەبەسـتی ڕاگرتنـی سـتراکتۆری چینایەتیـی دەسـەڵات لە نێـوان دوو ڕەگەزەکەدا، کەڵـک وەرئەگرن.(صادقی پویا، مهدیس، صفحە ۱۴)

ئەنجام

تەنانـەت ئەگـەر میترا دایکـی خواکان و سـیمبولی زاوزێ و ئاوەدانی سـەر بە نەتەوەی کـورد بێت، یان «زیغە خاتوون»

حوکمرانی گەورە شاری حەڵب و «حەمیدە خانی ئەردەڵان» حاکمی ڕەوانسەر و ... لە سەردەمی خۆیاندا حوکمڕانییان کردووە و ڕۆڵیان لە سیاسەتدا بوویێت، ئەمانە یان ئەوەندە کەم بووە و کەم ڕوویداوە یان بە هەر هۆکارێکی دیکە و هەر چی بێت نەیتوانیوە سیمای پیاوسالارانەی کۆمەڵگەی کوردی بگۆڕێ.

باس کردن لەسەر فێمێنیسم و ڕەهەندەکانی و پەیوەندیی لەگەڵ بوارگەلی سیاسی و کۆمەڵایەتی و هەروەتر، پەیوەندیی بزووتنەوەی ژنان لەگەڵ بزووتنەوەی ناسیونالیستی پێویستی بە لێکۆڵینەوە لەو بەشە جۆراوجۆرانە و وردەکاریی زۆرترە و کاریگەرییە ئەرێنی و نەرێنییەکانی ئەم دوو بزووتنەوەیە و ناسینی هەرکامیان، توێژینەوەی ئاکادیمیانەی ئەوێ.

یەکەم دوژمنی بزووتنەوەی ژنانی ڕۆژهەڵات، هێزی پاوانخوازی کۆماری ئیسلامییە کە بە شێوەی سیستەماتیک بەرانبەر بە ژنان توندوتیژی ئەکات. بێگومان بۆ بنبڕکردنی هەلاواردنی ڕەگەزی دەبێ هەوڵ بۆ ڕووخاندنی ئەو ڕێژیمە بدرێ؛ بۆیە بۆ سەرخستنی ئەم پلانە، پێویستە لەگەڵ هێزە کوردییەکان و بزووتنەوەی نەتەوەیی هاوکارییان هەبێت و بۆ ڕووخاندنی دووژمنی هاوبەش، یەکریز بن و هاوکاریی هاوبەشیان هەبێت.

ئەگەرچی دەوڵەت زامن و گەرەنتیی بەختەوەریی مرۆڤەکان و هەروەها کێشەی ژنان نییە و زۆربەی ئەو دوڵەتانەی کە نموونەیان لە ڕۆژهەڵاتی ناڤێندا زۆرە، خۆیان یەکەم کەسن کە مافی ژنان نەک مسۆگەر ناکەن بەڵکوو بە شێوەی سیستەماتیک هەوڵ بۆ نایەکسانی و توندوتیژی بەرانبەر بە ژنان ئەدەن. لە واقیعدا ئەتوانین بڵێین کە ئەم دەوڵەتانە، لەسەر ئیرادە و ویستی نەتەوەکان دروست نەبوون و زۆرتر وەک دەبینین بە شەڕ و زۆرەملێ یان لەسەر ویست و بەرژەوەندیی وڵاتانی کۆلۆنیالیستی دامەزراون و برێ جاریش بە پێی تێکنەدانی ئەو شتەی پێی دەڵێین ئاژینی جیهانی و بێگومان ئەوەش هەر لە بەرژەوەندیی وڵاتانی زلهێزدایە؛ بۆیە ئەو دەوڵەتانە کە بە شێوەی نادێموکراتییانە بەڕێوە دەچن و یاسا سەروەر نییە، بوونیشیان ناتوانێ مافی زۆربەی چینەکانی کۆمەڵگا، یەک لەوانەش ژنان، دەستەبەر بکات.

پرۆسەی پێشکەوتن و مۆدێرنیتە لە لایەکەوە و چارەسەرکردنی کێشەی ژن لە کۆمەڵگادا لە لایەکی دیکەوە و هەروەها چینی ڕۆشنبیر و ئێلیت لە ڕێگەی نووسین و خوێندنەوەی سەردەمیانە لە کێشەکان و کردنیان بە پرسی ڕۆژی ناو کۆمەڵگاوە، دەتوانن هەنگاوەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ هەرچەشنە توندوتیژییەک بەرانبەر بە ژنان شلگیرانەتر بکەن.

ژێدەر

- رید، اولین،۱۳۸۳. فمنیسم و جنبش کارگری، ترجمه مسعود صابری، نشر طلایه پرستو
- میرزا ئاغای کرمانی، پەرتووکی سێ نووسراوە
- جەیمز ڕیچ، کلۆدیۆ ۱۳۹۶. سەفەرنامەی کلۆدیۆس جەیمز ڕیچ، دوکتور حەسەن جاف، وەشانخانەی ایران‌شناسی
- ایگلتون، ویلیام ۱۹۶۳. جمهوری ۱۹۴۶ کردستان، ترجمه سید محمد صمدی، انتشارات آکسفورد
- دشنر، گونتر ۲۰۱۱. کرد ملت بی دولت، ترجمه کمال الدین محمدی، انشارات آراس
- بروین سن، مارتین وان ۱۹۴۶. جامعه‌شناسی مردم کرد،ترجمه ابراهیم یونسی، انتشارات پانیذ ۱۳۷۸
- کلاین، جانیت، ڕۆشنبیران و کێشەی ژن، وەرگێڕ وریا ڕەحمانی ۲۰۱۲، وەشانخانەی سەردەم
- صادقی پویا، مهدیس. مقاله فیموناسیونالیسم: همبستگی فمینیسم و ناسیونالیسم نولیبرالی

هاوپەیوەندیی نێوان بزووتنەوەی کوردستان و بزووتنەوەی ژنانی ئێران

ئەوین مستەفازادە

”

بێگومان هەموو بزووتنەوە فێمێنیستییەکان لە دونیادا، وێڕای ئەو شەپۆلانەی کە لە قۆناغە جیاوازەکاندا تێپەڕیان کردووە و سەرەڕای جیاوازییان، لە یەک خاڵدا هاوبەشن کە ئەویش گەیشتن بە بەرابەریی ڕەگەزیی نێوان مرۆڤەکانە؛ بەڵام ئەوەی بووەتە جێگەی گرنگیپێدانی بەشێک لە فێمێنیستەکان، بەتایبەتی فێمێنیستی سەر بە نەتەوە و کەمینە جیاوازەکان لە وڵاتێکدا، بارودۆخی ژنان لەڕووی تایبەتمەندییە جیاوازەکانیان و چۆنیەتیی بەهرەمەندبوونیان لە مافە مەدەنی، سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان و ڕێگەی گەیشتن بەو بەرابەرییەیە.

“

بۆ ئاوڕدانەوە لە هەرباسێکی بزووتنەوەی ژنان لە ئێران، ئەوەی سەرەتا ڕووبەڕوومان دەبێتەوە، تایبەتمەندیی فرەنەتەوەیی ئەو وڵاتەدایە؛ فرەنەتەوەییەک کە خۆی لە جیاوازیی نەتەوەیی، ئایینی، فەرهەنگی، زمانی وهتدی نێوان نەتەوەکان دەبینێتەوە؛ هەروەها ئەگەر هەرکام لەو نەتەوانە بەهۆی ئەو جیاوازی و تایبەتمەندییانە، لەلایەن نەتەوەی باڵادەستەوە ڕووبەڕووی هەڵاواردن و بێبەشبوون ببنەوە، باسەکە ئاڵۆزتر دەبێت و مەسەلەی مافە مەدەنی، سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان و بێبەشکران لێیان و کاریگەریی درێژخایەن لەسەریان لەڕووی بەدواکەوتوویی هێشتنەوە و گەشەنەسەندن و پەراوێزخراوی، دێتە ئاراوە.

هەروەها هەرکام لەو نەتەوانەش بەپێی تایبەتمەندی و جیاوازییەکانیان، وێڕای خاڵی هاوبەش، خاوەنی مێژوو و شوناسی جیاواز و جۆر و چییەتیی جیاواز لە بزووتنەوەکان، شۆڕشەکان، خواستەکان و ئامانجەکانیان؛ بزووتنەوەی ژنانیش لە ئێراندا، یەکێکە لەو بزووتنەوانەی کە هەڵگری ئەو خسڵەتەیە.

بێگومان هەموو بزووتنەوە فێمێنیستییەکان لە دونیادا، وێڕای ئەو شەپۆلانەی کە لە قۆناغە جیاوازەکاندا تێپەڕیان کردووە و سەرەڕای جیاوازییان، لە یەک خاڵدا هاوبەشن کە ئەویش گەیشتن بە بەرابەریی ڕەگەزیی نێوان مرۆڤەکانە؛ بەڵام ئەوەی بووەتە جێگەی گرنگیپێدانی بەشێک لە فێمێنیستەکان، بەتایبەتی فێمێنیستی سەر بە نەتەوە و کەمینە جیاوازەکان لە وڵاتێکدا، بارودۆخی ژنان لەڕووی تایبەتمەندییە جیاوازەکانیان و چۆنیەتیی بەهرەمەندبوونیان لە مافە مەدەنی، سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان و ڕێگەی گەیشتن بەو بەرابەرییە.

بێ ئاوڕدانەوە لە ١٠٠ساڵی ڕابردووی خەباتی ژنانی ئێران، لە ئێستادا ژنان لە چاوی دەسەڵات وەکوو مرۆڤ و بەمافی یەکسان لەگەڵ پیاو چاویان لێ ناکرێت و وەکوو ئینسانی پلەدوو بەهەژمار دێن؛ بەجۆرێک کە نەتەنیا لە یاساکان و سیستەمەکانی وڵاتدا لە زۆر مافی سەرەتایی بێبەشن، بەڵکوو لە ڕێگەی یاسا و ڕێساکانیشەوە، کۆتوبەندیان بۆ دانراوە و ئەمەش بووەتە هۆی هەڵاواردن و کەلێنی گەورەی ڕەگەزی و بێبەشی و پەراوێزخرانی ژنان لە ئیمکانات و پێشکەوتنەکانی کۆمەڵگا بە گشتی. لە ئێراندا ژنان بە گشتی بە پێی یاسا لە مافە سەرەتاییەکانی وەکوو مافی جیابوونەوە، وەرگرتنی منداڵ، پاسپۆرت و سەفەرکردن بێرەزامەندیی پیاو تا «تمکین»ی پیاو و ... بێبەشن لەگەڵ حیجابی زۆرەملێ بەرەوڕوونە؛ بەڵام ئەمە تەواوی مەسەلە و کێشەکە نییە، ئەگەرچی هەوڵێکی زۆر هەیە تاکوو کێشە ئاڵۆز و زۆرەکانی ژنانی ئێران پێکەوە بە هەموو جۆراوجۆرییەکانییەوە بەو حاڵەتانە کورت بکرێتەوە.

وێڕای سیاسەتی کۆنترۆڵی هەمەلایەنەی ژنان لەلایەن حکوومەتەوە، پیاوان، وەکوو بەشێکی کاریگەر و کارتێکەر لە فەرهەنگی مێژوویی پیاوسالاری، لایەنێکی ئەو کۆنترۆڵ و باڵادەستییەن، بەڵام ململانێیەکانی بزووتنەوەی ژنان و چالاکانی ژن لە ئێستادا تەنیا ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ سیستەمی سیاسی و کەلتووریی پیاوسالار نییە. بەڵکوو جیاوازیی نێوان بۆچوون و شێوازی ژنانی سێکۆلار و غەیرەسێکۆلار، بەرژەوەندی و خواستی ژنانی چین و توێژی جیاوازی کۆمەڵایەتی و ڕوانگەی قەومتەوەری چالاکان و بزووتنەوەی ژنانی فارس (ناوەند)، لە ململانێیەکانی دیکەی بزووتنەوەی ژنان لە ئێران بووە و هەیە.

لە ڕەوتی خەباتی ژنان، چ لە قۆناغی تاکتیک و چ لەکاتی کرداردا، ژنانی لادێ و شار هاوئاراستە نین. ژنانی سەر بە چینی کۆمەڵایەتیی باڵا و بەهرەمەند لە هەوڵی بەدەستهێنانی مافی خوێندنی باڵا، کار، هەڵبژاردنی ئازادانەی شوێنی ژیان، سەفەر، بەشداری لە تیمە وەرزشییەکان و کەڵکوەرگرتن لە ئیمکاناتی خۆشگوزەرانی و

بەرابەری لەگەڵ پیاوانی کۆمەڵگان؛ بەڵام ژنانی چینەکانی خــوارەوەی کۆمەڵگا، ژنانی کرێکارو لادێ و شـــوێنە بێبەشەکان لە دەستڕاگەیشتن بــە ئیمکاناتی ســەرەتایی ژیان، لــە هەوڵی دەستڕاگەیشتن بە سەرەکیترین مافەکانی هەر مرۆڤێک وەکوو دەستڕاگەیشتن بە ئاوی خاوێن، تەندروســتی، دەرمان، مافی خوێندن و مانەوە لە ژیانن.

ئەوەی چالاکانی ژن(فارس) کەمتر گرنگییان پێ داوە و چاوپۆشیی لێ کراوە، ململانێی نێوان چالاکانی ژنی ناوەند و دەرەوەی ناوەندە. چالاکانی ژنی ناوەند(فارس)، ڕوانینێکــی قەومتەوەریان بەرانبــەر ژنانی نەتــەوە کەمینــەکان هەیە و توانای تێگەیشتنی پێداویستییە تایبەتییەکانی ئەوانیان نییە و کاتێکیش ڕووبەڕووی خواســتە تایبەتییەکانی ئەو ژنانــە دەبنەوە، کارتێکەر بە ڕوانینی قەومتەوەر و باوەڕی ناسیۆنالیســتییان، ئامادەی قەبووڵکــردن و هاوڕێیی لەگەڵ ژنانی نەتەوەغەیرە فارسەکان و ژنانی دەرەوەی ناوەند نین. وەک چۆن مەســەلەی زمان و کەلتووری ژنانی نەتەوەکەمینەکان کە لە لایان زۆر گرنگە و بەشــێکی تایبەت لە شوناســیانە، لە لایەن چالاکانی فێمێنیست/ناسیۆنالیســتەوە، وەکوو هەڕەشــەیەک بــۆ ئایندەی ئێــران چاوی لێ دەکرێــت و لەو خاڵەی ناسیۆنالیســتی ئێرانی و فێمێنیســتی ناوەند بەیــەک دەگەن، ژنانی نەتەوەکەمینــەکان نەک هــەر وەک هاوڕەگەز کە جگە لە کێشــە گشــتییەکانی ژنانی ئێران، کێشــەی تایبەتی و ئاڵۆزی خۆشیانیان هەیە؛ بەڵکــوو وەکــوو هەڕەشــەیەک کە باشــترە چاپۆشییان لێ بکرێت، هەڵدەسەنگێندرێن.

هەربۆیە بۆ چوونەســەر باســی پەیوەندی و هاوپەیوەندیــی نێــوان بزووتنــەوەی ژنانی کوردســتان و بزووتنەوەی ژنانی ئێران، وێڕای ئەوەی چەند پرسیارێک دێتە ئاراوە، وەکوو:

- ئایا پەیوەندی لە نێوان ئەو دوو بزووتنەوەیەدا هەیە و جۆری ئەو پەیوەندییە چۆنە؟
- ڕوانینی ئــەو بزووتنەوانــە بەرانبەر یەکتری چۆنە و لەکوێوە سەرچاوە دەگرێت؟
- ئایا پێویستە ئەو دوو بزووتنەوەیە پەیوەندییان هەبــێ و هاوپەیوەندییەکانیان لەکوێ بە یەک دەگەن؟
- جــۆر و چییەتیی پەیوەندییەکان دەبێ چۆن بێت و کێ دیاریی دەکات؟
- بۆ پەیوەندی و هاوپەیوەندی پێویســتە چی بکرێت؟

کــــۆمەڵێک بابــەت و مەســەلەی پەیوەندیداریش هەیە کە پێویســتە بیانخەینە ڕوو، بــۆ ئەوەی هــەم وڵامی پرســیارەکان تا ڕادەیەک وەرگرین، هەمیش مەسەلە و خواستی خۆمان و ئەوان و پێویستیی بزووتنەوەی ژنان، لامان ڕوون بێتەوە، وەکوو:

- پێکهاتەی بزووتنەوەی ژنانی ئێران
- کورتکردنەوەی مەســەلەی توندوتیژیی ژنانی نەتەوە کەمینەکان بە کێشەی فەرهەنگی
- گوتاری بزووتنەوە
- تیۆریــی چــــەندلایەنەی هــەڵاواردن (ئینتێرسکشنالیتی)
- فێمێنیســت، ڕوانینــی جیهانــی و ڕێکاری خۆجێیی(محلی)

پێکهاتەی بزووتنەوەی ژنانی ئێران

بزووتنەوەی ژنانــی ئێران وەکوو بزووتنەوەکانی دیکەی مەیدانی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئێران، پێکهاتەیەکــی ناوەندگەرای هەیە و قەوارەکەی بە گشتی لە هێزی نەتەوە و مەزهەبی باڵادەست (فارس-شــیعە) پێکدێت. ئەو خواستانەشی کە لەلایــەن ئــەو گرووپەوە (وەکوو ژنــی ئێرانی) دێتە بەربــاس و بەدواداچوونی بۆ دەکرێت، بە گشــتی بێ لەبەرچاو گرتنی زۆرینە و جیاوزییە نەتەوەیــی، ئایینی، زمانــی و فەرهەنگییەکانی کۆمەڵگای ئێرانە کە کاریگەریی ڕاســتەوخۆ و چارەنووســازی لەسەر ژیانی ژنانی گرێدراو بە هەریەک لەو کەمینانە هەیە. ستەمی چەندقات کە ژنێکی کوردی سوننەمەزهەب لە سیستەمی یاسایی و فەرهەنگیی ئێراندا پێوەی دەناڵێنیت،

نەتەنیا لەلایەن فێمێنیستە ئێرانییەکانەوە بەرسمی نەناسراوە و کەمتەرخەمن بەرانبەری، بەڵکوو هەوڵ بۆ کەمڕەنگ کردنەوەی شوناسە نەتەوەیی و مەزهەبییەکان و زەقکردنەوەی ستەمی ڕەگەزی بەتەنیا دەدرێت.

هەر بزووتنەوەیەک بەدواداچوون بۆ خواستی گرووپێک و ئەو ستەم و هەڵاواردنانەی کە بەرانبەری دەکرێت، دەکات؛ ئامانجی نەمانی ئەو ستەمانە و گەیشتن بە بەرابەرییە. سەبارەت بە ئێمەی کورد، خەباتی بزووتنەوەی ژنان بۆ بەرابەریی ڕەگەزی و خەباتی بزووتنەوەی نەتەوەیی بۆ بەرابەریی نەتەوەیی، لەڕاستیدا ڕێگەیەکی هاوبەشی هەیە، ستەمێکی هاوبەش ئەزموون دەکەین و ئامانجێکی هاوبەشیش هەیە، ئەویش بەرابەرییە؛ بەڵام گەیشتن بە هەرکامیان بێ ڕەچاوکردنی شوناسە جیاوازەکانی مرۆڤێک، بە بەرابەری و کۆمەڵگایەکی بەرابەر ناگات، بۆ نموونە چۆن دەتوانین قسە لە مرۆڤێکی ئازاد و بەرابەر بکەین، ئەگەر ژنێکی تورکی بەهایی، لە بواری نەتەوەیی و مەزهەبی بە بەرابەری نەگەیشتبێت.

هەربۆیە دەبێ ڕوانگەکان بگۆڕدرێن و جووڵەی ئەو بزووتنەوانە و پەیوەندی و کارکردنیان پێکەوە، لەپاڵ یەکتری بێت. ئەمەش وێرای ئەوەی هەلی کەڵک وەگرتن لە دەرفەتەکان و کەسانی هاوبەش لە هەر بزووتنەوەیەک دەخاتە بەردەستی کەسانی دیکەش، پێویستییەکە بۆ گەیشتن بە کۆمەڵگایەکی بەرابەر کە هەرکام لەو بزووتنەوانە بەشێکن لە هێزی گۆڕان.

لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە ئاراوە کە ئایا بزووتنەوەی ژنانی ئێران(فارس) مەیلی بۆ ئەو جۆرە لە پەیوەندی هەیە؟

ئەوەی کە دەبینرێت تائێستا چالاکانی ژنی فارس بە گشتی، وڵامێکی ڕوونیان بەو پرسیارە نەداوەتەوە. ئەمەش چەندین هۆکاری هەیە:

یەکەم؛ بە چاوێکی توندی «ئەمنیەتی» چاو لە بزووتنەوە نەتەوەییەکان لە ئێران دەکرێت و ژنانی چالاکی ئێران(فارس) نایانهەوێت ئەو گوشارەی کە بە هۆی چالاکیی ژنانە لەسەریانە، بەهۆی پەیوەندی لەگەڵ چالاکانی نەتەوەیی و بزووتنەوە سیاسییەکان زیاتر بێت و هەزینەی زیاتری بۆ بدەن، ئەم خۆبەدوورگرتنە تەنانەت بۆ چالاکێکی هەردوو بواری نەتەوەیی و ژنانیش دەبینرێت. تەنانەت لە کاتی سەرکوتی چەندقاتیشدا، بۆ نموونە لەکاتی گیرانی ژنێکی کورد لەسەر هەر دوو بواری ڕەگەزی و نەتەوەیی، وەکوو «زارا محەممەدی»، ئامادە نییە بە شێوەی پێویست ئاوڕی لێ بداتەوە. بۆیە دەبینین هیچکات ژنێکی کورد یا عەرەب یان تورک، نابێتە هێمای یەکگرتنی دوو بزووتنەوە، بۆ نموونە سیاسی و ژنانە؛ چونکە وەکوو پێویست ئاوڕی لێ نەداتەوە، تا بیکات بە هێما.

دووەم؛ جۆری ڕوانگەی ژنی چالاکی ناوەندنشینی گرێدراو بە نەتەوە و ئایین و زمانی ڕەسمیی باڵادەست بەرانبەر ژنی پەراوێزخراوی گرێدراو بە نەتەوە، ئایین و زمانی ناڕەسمیی ژێردەست و کاریگەریی ڕاستەخۆی ئەو ڕوانینە لەسەر پەیوەندیی نێوان بزووتنەوەی ژنان و بزووتنەوەی گرووپە نەتەوەییەکانی دیکەی ئێران، ڕوانگەیەکی وەک ڕوانگەی ژنانی سپیپێستی ئامریکا بەرانبەر ژنانی ڕەشپێست یان پەنابەرە. ڕوانینێکی لەسەرەوە بۆ خوارەوە، بێ لەبەرچاوگرتنی شوناسە غەیرەڕەگەزییەکان و خۆ بەناوەند و نوخبە زانین و گەڵاڵەداڕێژی و ئەولەوییەتبەندی بۆ خواستی ژنانی ئێران، بەبێ لەبەرچاوگرتنی جیاوازییە نەتەوەیی، زمانی، ئایینی و فەرهەنگییەکانی کۆمەڵگای ئێران کە کاریگەریی زۆری لەسەر بارودۆخی یاسایی و نەریتیی ژیانی ژنانی گرێدراو بە هەرکام لەو شوناس و کەمینانە داناوە. بۆ نموونە کاتێک ژنانی ئێران(فارس)، گۆڕینی یاسای میراتیان وەکوو یەکێک لە خواستەکان لە کەمپەینی ١میلیۆن ئیمزا هێنایە ئاراوە، لە ڕاستیدا چاویان تەنیا لە یاسایەک بوو کە بەرانبەر بە ژنی شیعە جێبەجێ دەکرا نە وەک ژنێکی سوننە کە بە پێی یاسای باری کەسی، دەتوانێ لەو بەشە

میراتـــەی کە دەدرێت بە ژنی شـــیعە، بێبەش بێت.

بە گشـــتی کاتێک ئێمە، باس لە نکۆڵی لێ کرانی شوناسمان وەکوو ژنێکی کورد دەکەین، وێڕای ئەو خواست و مەسەلانەی لەگەڵی دێتە بەرباس، ئەوان باس لەوە دەکەن کاریان لەسەر خۆکوژی و کوشـــتنی ناموســـی لەو ناوچانەدا کـــردووە. هەروەها کاتێک باس لە پێویســـتی و دەرکـــی بزووتنەوەکەمـــان و پەیوەندیـــی بزووتنەوەی نەتەوەیـــی و ژنان دەکەین، ئەوان باس لەوە دەکـــەن کە هێنانەئارای خواســـتی بزووتنـــەوەی ژنـــان و بزووتنـــەوەی نەتەوەیی پێکـــەوە دەبێتـــە هۆی قەیران و شـــەڕ. وەکوو ئەو باســـەی کە فێمێنیستە سپییەکانی ئامریکا دەیانکرد کە ئەگەر ژنانی ڕەشپێست مەسەلەی نەژادی بێننە گۆڕێ، باســـی ڕەگەزی دەکەوێتە ژێـــر کاریگـــەری و بەلارێـــدا دەبرێـــت. ئەوە لەکاتێکدابوو کە لـــە دەیەی ١٩٢٠، گرنگترین هاوپەیمانـــی بزووتنەوەی مافـــی دەنگی ژنان لـــە ئامریـــکا، بزووتنـــەوەی دژی کۆیلایەتیی ڕەشپێستەکان بوو.

تێنەگیشـــتن لەو واتایە کـــە مرۆڤەکان و شوناســـیان لە یەکتری جیا ناکرێتەوە، ناتوانرێ یەکیان ببینرێ و یەکیـــان نا، یەکیان قەبووڵ بکەیـــن و یەکیـــان نا و تەنانـــەت ئەولەوییەت بدەین بە یەکیان و ئەویتری دوابخەین؛ دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو بزووتنەوانەی کە پۆتانســـیەلی هاوبەشیشـــیان هەیـــە، نەتوانـــن لەگەڵ یەک بکـــەون و هاوکاریـــی یەکتری بکـــەن، چونکە لەکۆتاییدا ناتوانرێ شوناســـی هەموو مرۆڤەکان وەک یەکی لێ بکرێت.

ئینتێرسکشـــنالیتی، کـــە باســـی ڕۆژی فێمێنیســـتەکان لـــە شـــوێنە ئاکادیمـــی و ئەکتیویستییەکانە؛ دان بەو شوناس و هەڵاواردنە چەندقاتـــەدا دەنێت. بۆ نموونە ژنێکی کورد کە نیگەرانیی مەسەلە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی هەیە و دیهەوێـــت ڕێگەیەک بگرێتەبەر، گرنگە یەکەمجـــار بـــۆ گرووپـــی ژنان ڕادەکێشـــرێت یان گرووپـــی نەتەوەیی، چونکە هـــەرکام لەو بزووتنەوانـــە هەوڵدەدەن کە شوناســـی خۆیان زەقبکەنەوە لە پێناو گوتاریاندا، هەندێکجاریش وەک بزووتنـــەوەی ژنانـــی ئێران(فـــارس) بە مەترسیداری دەزانن بۆ ڕووبەڕوونەبوونە لەگەڵ ئاکامە ئەمنییەتییەکانی بزووتنەوەی نەتەوەیی. ئەو ململانێیە لەناو بزووتنەوەی نەتەوەییش بە شێوەیەکی تر دەبینرێت؛ لەناو حیزبە سیاسییە کوردییەکان، تا ساڵانێک زۆر هەوڵ دەدرا ژنان لـــە پێنـــاو بەرژەوەندیی نەتەوەییـــدا پەروەردە بکرێن، بـــەڵام دواتر و بەتایبـــەت لەناو حیزبە چەپەکان خودی ژنان بە چوونەســـەری ئاگایی لەو بەستێنە سیاسی و کۆمەڵایەتییە، گرنگییان بە باسی ژنی کورد دا.

جگـــە لـــەو ململانێیـــە، لە شـــوێنێکەوە ڕوبەڕووبوونـــەوەی ئـــەو بزووتنەوانـــە لەگـــەڵ یەکتری دێتەئاراوە. لە شـــوێنێک کە هەســـت بکرێت خواســـتی بزووتنەوەیـــەک، نەک هەر بەرانبـــەر بزووتنەوەیەکی دیکەیـــە، بەڵکوو بە زیانی بەرژەوەندیی میللی و یەکپارچەیی خاکە. شـــوێنێک کە چالاکێکی ژن(فارس) خواســـتە نەتەوەییەکان بەدژی بونیادی وڵات دەزانێت، ڕوانگەی ناسیۆنالیستی لێرەدا ڕێگرە لە دانپێنان بـــە مافی بەرانبەر هەرچەندە دەزانێت لەســـەر حەقیشە.

بەڵام مەســـەلەیەک کە لەم نێوانەدا بوونی هەیە، ئەوەیە؛ کە بزووتنـــەوەی بەرابەریخوازی ژنان(فـــارس) لە ئێرانـــی هاوچەرخدا، جگە لە بزووتنەوە بەرابەریخـــواز و مەدەنییە نەتەوەیی، زمانی و ئایینییەکان و ... لەگەڵ جۆرێکی دیکە لە بزووتنەوەی نەتەوەییدا بەرەوڕوون کە خۆی لە چوارچێوەی «جوداییخوازی»دا پێناسە دەکات. ئەو ئامانجـــەش کە ئەو بزووتنەوانـــە دیارییان کـــردووە تەنیا «بەرابـــەری و نەمانی هەڵاواردن لەیاســـا»دا نییە؛ بەڵکوو خوازیـــاری پێکهێنانی وڵاتێکی تاک نەتەوەیین. هەربۆیە بزووتنەوەی ژنان لـــە ئێران(فـــارس) ناچارە لەنێـــوان دوو ڕوانگەی «جوداییخـــوازی» و «بەرابەریخوازی»دا

جیاوازی دانێت و هاوپەیمانی خۆی دیاری بکات.

لەگەڵ گەشەی گوتاری شوناسخوازی لە چەندساڵی ڕابردوودا لەلایەن گرووپە نەتەوەییە جیاوازەکانەوە، ترسی ناسیۆنالیستە ئێرانییەکانیش زیاتر بووە. ناسیۆنالیستێک کە تایبەت بە گرووپ و حیزبێکی دیاریکراو نییە و تەنانەت لەناو بزووتنەوەی ژنانی ئێران(فارس)دا دەبینرێت. دانپێدانان بە گەشەی شوناسخوازی و ترس لە جیاییخوازی لەلایەک و دانپێدانان بە پۆتانسیەلی ژنانی نەتەوە جیاوازە غەیرەفارسەکان لە لایەکی ترەوە؛ لە وتاری «نوشین ئەحمەد خۆراسانی»، فێمێنیستی فارس لە بابەتی «جنبشهای قومیتی و مطالبات زنان» بە ڕوونی دەردەکەوێت، وەک دەڵێت: «ئەگەر بەشی غەیرەنەتەوەیی بزووتنەوەی ژنان نەتوانێت پەیوەندیی خۆی لەگەڵ ژنانی «قەومییەتەکان» بە دروستی دیاری بکات و پەیوەندییەکی لۆژیکی و بەرابەری لەگەڵ دروست بکات، دەبێتە هۆی بێبەشبوونی ئێستا و داهاتووی بزووتنەوەی ژنان لە پۆتانسیەلەکانیان ».

نموونەیەکی دیکەی ئەو پۆتانسیەلە، بەشداریی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان لە زۆرێک لە گفتوگۆ ستراتێژی و دانیشتەکانی پەیوەندیدار بە تێپەرینی کۆمەڵگای ئێران بەرە و دیموکراسییە، بەتایبەت لە دیاسپۆرادا. هەرچەندە لە ناوخۆ ئەو مەسەلەیە بە پێچەوانەیە، چونکە بەهۆی بارودۆخی داخراو، ئیمکانی چالاکیی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان زۆرکەمترە لە چالاکانی ژنی غەیرەنەتەوەیی.

ئەو ڕاستییە لە نووسینی کەسانێکی وەک «نوشین ئەحمەد خۆراسانی»دا دەبینرێت کە بۆ خواستەکانی بزووتنەوە نەتەوەییەکان سنوور دیاری دەکات و تا ئەو جێگەیە ئامادەی بایەخدان بەو خواستانە و پەیوەندیگرتنە کە لە چوارچێوەی یاسادا بتوانن دیفاع لە خۆیان بکەن و سەرووتر لە یاسا بیر لە جیایی نەتەوەیی نەکەنەوە. تەنانەت ئەو ئەدەبیاتەش بەکاری هێناوە، ئەدەبیاتێکی سووکانە و بەتاوانبارکردنی نەتەوەکانە. هەر ئەو ڕوانینەشە کە نەتەنیا بێمتمانەیی قووڵتر دەکاتەوە، بەڵکوو دەبێتە هۆی بەرهەمهێنانەوەی کلێشەی نەرێنی دژی گرووپە نەتەوەییەکان. وەک ئەوکاتەی کە فێمێنیستە ڕەشپێستەکان لە ئامریکا، داوایان کرد لەکاتی خستنەڕووی ئاماری تایبەت بە توندوتیژیی دژی ژنان لەناو ڕەشپێستەکاندا، بەجۆرێک هەڵسوکەوت نەکەن کە ڕوانگەی نەژادپەرەستانە بەهێزبکات لە بەتوندوتیژزانینی کۆمەڵگای ڕەشپیشتەکان لە ئامریکادا. ئەمەش وەک ڕوانینی چالاکانی ژنی ناوەند(فارس) بە خەسارەکانی خۆسووتاندن و کوشتنی ناموسی لە کوردستان و خووزستان و شێوازی بڵاوکردنەویان لە ڕاگەیاندنەکانە بەجۆرێک کە لەبارەی ئەم گرووپانە، کلێشەی توندوتیژیخوازی بەهێز بکات. خراپتر لەوەش؛ ئەو خەسارانە وەکوو بەشێک لە فەرهەنگی نەتەوەکان دەناسێنن و بزووتنەوەی نەتەوەییش وەکوو گومانلێکراوێک کە هەوڵی پاراستنی ئەو کەلتوورە دەدات(وەک بەشێک لە شوناسی نەتەوەیی)، دەبینن. ئیدعاییەک کە بە ڕوونی لە وتاری «فهیمە تفسیری» لەژێر ناوی « ژنانی کورد و جیایی لە ئێران»دا دەبینرێت و دەڵێت: «جێگەی ژنانی کورد لە شوناسی نەتەوەییان لە کوێیە؟ ئایا وا بڕیارە ئەوان وەک هێمای بەردەوامی نەتەوەکەیان، سوننەتە نەتەوەییەکانی وەک خەتەنە، کوشتنی نامووسی، گوێڕایەڵیی بێ ئەملاوئەولای پیاوان بخەنە سەرشانی خۆیان و نەمانی هەڵاواردن و ستەم بە ئایدیاو دروشمی جودایی لە سەرچاوەی سەرکوت، دەتوانێ بە ئاواتە ڕۆمانتیکەکانیان بگەیێنێت؟».

هەروەها دەڵێت: «لەهەموو دونیادا سەلمێنراوە کە بزووتنەوە نەتەوەییە توندڕەوەکان لە کۆمەڵگاکانی جیهانی سێیەم هەروەک چۆن بەرە و گۆشەگیری و جودایی لە جیهان ڕۆیشتوون و سەربەخۆیی نەتەوەییان لە سنووری زۆر پڕەنگ لەگەڵ دونیای

ڕۆژئاوا (کە بە هۆکاری بەدبەختییەکانیشـــانی دەزانن) پێناســـە کردووە؛ خۆیـــان لە کۆتاییدا بەرهەمهێنەرەوەی خراپترین جۆری سەرکوت و باڵادەستی دەبن و ئەمەش لە ڕێگەی سەرکوتی ژنانی کۆمەڵگا و شوناســـخوازیی نەتەوەییان لە ڕێگەی دەسەڵات بەســـەر جەستەی ژن دابین دەکەن. ژنانی کورد، ئەگەر بەو وێنە ئارمانجخوازە و وەکوو ئایدیایەکی بـــێ وێنە لە هەڵاواردن و ســـتەم، بیر لە جیایی لە ئێران بکەنەوە، دواتر ئەگەری هەیە تووشی دڵســـاردیی زۆر ببنەوە، چونکە ئەزموونی زۆرێک لە وڵاتان نیشانی داوە کە ئەو ڕوانگانەی پێداگری لەســـەر شوناســـە نەتەوەییـــەکان بـــە شـــێوەیەکی دەرمارگژانە دەکەنەوە دەتوانن وەکوو شوناســـە نەتەوەییە دەرمارگرژەکان، بە ئاسانی فەرمانڕەوایی بەسەر جەستەی ژنەوە بکەن و سوننەتە دواکەتووەکان بە دژی ژنان زیاتر لە پێشـــوو بەرهەم بێننەوە و ژنـــان لە هەرچـــی «شوناســـی نەتەوەیی» و «شوناســـی قەومی»یە بێزار بکـــەن و وایان لێ بکەن تۆبە بکەن.»

هەروەها لەو وتارەدا، «خەتەنە»، «کوشـــتنی ناموســـی» و «ملکەچیـــی بێئەملاوئـــەولای پیاو(تمکیـــن)» وەکـــوو ســـوننەتی «قەومی»ی کوردەکان ناســـێندراوە و هـــەوڵ دراوە بیخاتە ناو مێشـــکی ژنی کوردەوە کە ئەو کێشـــانە بە هۆی کوردبوونەوەن؛ وەک ئەوەی ژنانی ناوەندی ئێران توندوتیژیی ناموســـی، چەندهاوســـەری و «تمکیـــن» لە پیـــاو ئەزموون نەکـــەن و ئەو دیاردانـــە تایبـــەت بـــن بە کوردســـتانێک کە خاوەنی بزووتنـــەوە نەتەوەییە ڕزگاریخوازەکانە کە ئەوان لە ئەدەبیـــات و بیری خۆیاندا وەکوو گرووپی قەومی و توندڕە و دەیانناســـێنن و لە هەوڵـــی جێگیرکردنیان وەکـــوو هێمای دیاری نەتەوەیـــی بن. «فەهیمە تەفســـیری» و زۆرێک لە ژنانی چالاکی ناوەندنشین کە دەست لەسەر بابەتەکانی وەک توندوتیژیی ناموسی، کوشتن و خۆســـووتاندنی ژنان لـــە دەرەوەی ناوەندی ئێران دادەنێن، لە هەوڵی خستنەڕوویان وەکوو تایبەتمەندیی فەرهەنگی، قەومی و نەتەوەیین؛ تەنانـــەت ئامادەی تاوتوێکردنـــی هەمەلایەنەی هۆکاری بوون یان بەردەوام بوونی ئەو خەسارە کۆمەڵایەتییانـــە لەو ناوچانە نیـــن، ئەوەی کە هـــەژاری و گەشەنەســـەندنی پیشـــەیی لـــەو ناوچانە، بوونی کەشـــی «ئەمنیەتی» و «نیزامی» لە ســـەردەمی جیاواز، نەبوونی خوێندەواری بە زمانی ئەو خەڵکە و ڕاگرتنیان لە پەراوێزخراویی سیاسیی کۆمەڵگا، بە هەموو بێبەشییە ئابووری، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی و ...ەکان تا چ ڕادەیەک دەتوانێت هۆکاری ســـەرهەڵدانی ئەو خەسارانە لە ناو بەشـــێک لە خەڵک و نـــەک هەموو ئەو نەتەوەیەدا بێت.

کـــۆی هەمـــوو ئـــەو هۆکارانە، لە ترســـە ئەمنییەتییەکانـــەوە بگـــرە، تـــا ناوەندگەرایی و ڕوانگـــەی ئێلیتیانـــە و کارتێکەریـــی بیـــرە ناسیۆنالیســـتییەکان و تـــرس لـــە نەمانـــی یەکپارچەیی ئێران و ... بەربەستێکی جیدیین بۆ هاوکاری و هاوڕاییی بزووتنەوەی ژنان لەگەڵ بزووتنەوەی نەتەوەغەیرەفارسەکان لە ئێراندا.

وێـــرای بەربەســـتەکانی وەک ڕوانگـــەی پیاوســـالارانە و بـــە جـــددی وەرنەگرتنـــی خواســـتەکانی ژنان و لە ئەولەوییەت دانەنانیان؛ هەنگاوی یەکەم دەبێت بەڕەســـمی ناســـینی شـــێوە جیاوازەکان و هەڵاوردنی چەندقات بێت بۆ پێکهێنانی بەســـتێنێکی بـــاش بۆ هاوکاریی بزووتنـــەوەی ژنـــان و بزووتنـــەوەی گرووپـــە نەتەوەییـــەکان، لەڕاســـتای ئـــەو بەڕەســـمی ناســـینەیە کە ژنی کورد یـــان تورک دەتوانێت وەکوو ئەڵقەی پەیوەندیی نێوان دوو بزووتنەوە، ڕۆڵێکی زیاتر لە پێکهێنانی متمانە و پێویستیی یەکگرتن ئەنجام بدات.

کورتکردنەوەی مەســـەلەی توندوتیژیی ژنانی نەتەوەی کەمینەکان بە کێشـــەی فەرهەنگی

دیاردەی ژن کوشـــتن بە بیانـــووی «ناموس»، دیاردەیەکی جیهانییـــە و تایبەت بە جوگرافیا

و سنوورێکی دیاریکراو نییە، بەجۆرێک کە ئامارە جیهانییەکان باس لە کوشتنی ٥٠٠٠ ژن لە ساڵدا دەکەن. لەگەڵ ئەو ڕاستییەشدا، بارودۆخی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و ڕوانگەی دەوڵەت، یاسا و سیستەمی دەسەڵات، ڕۆڵێکی گرنگی لە زیاد و کەم بوونی ئەو ئامارەدا هەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە لە ئێران لەگەڵ ڕوانگەیەک بەرەوڕووین کە مەیلی هەیە ژنکوشتن بە «قەومی» بکات و وێڕای جۆراوجۆریی نەتەوەیی، مەزهەبی و زمانی لە ئێراندا، ژنکوشتن بەزۆری دەبەستریتەوە بە کورد و عەرەبەکان. بەڵێ ناکرێت حاشا لە ژنکوشتن لەناو ئەو گرووپانە بکرێت، بەڵام سەرەڕای ئەوەی کە هەموو کورد و عەرەبێک ژنکوژ نییە، ئەم باسە هەموو ڕاستییەکەش نییە؛ ئەمەش نەتەنیا بوونی دیاردەی ژنکوشتن لە سەراسەری ئێران ناشارێتەوە، بەڵکوو بە شێوەیەکی جەوهەری و سروشتی ژنکوشتن، کورت دەکاتەوە بە کورد و عەرەب.

بە واتایەکی سادە، بە پێی ئەو ڕوانگەیە، کوشتنی ناموسی بەستراوەتەوە بە فەرهەنگی نەتەوەیی، بەبێ ڕەچاوکردنی پێکهاتەی ئەو کۆمەڵگایە؛ چونکە تاوتوێکردنی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی پێویستی بە لەبەرچاوگرتنی هۆکارە جیاواز و کاریگەرەکان بەو مەسەلەیە هەیە، وەکوو بێبەشییە ئابووری-کۆمەڵایەتییەکان، سەرکوتی سیاسی، یاساکان، بارهێنان و پەروەردە و ...

هەروەک چۆن فاتمە کەریمی، کۆمەڵناس، لە گفتوگۆکانی لەبارەی «توندوتیژی و کوشتنی ناموسی» باسی ئەوە دەکات بەنەتەوەیی کردنی ژنکوشتن دوو ئاسەواری دەبێت:

یەکەم؛ گرێدان و بەستنەوەی ژنکوشتن بەو گرووپانە، دەبێتە هۆی زەینییەتێک کە ژنکوژی وەکوو تایبەتمەندیی سروشتیی خۆیان چاو لێ بکەن؛ ئەم ڕوانگەیە تەنانەت لەناو هەندێک لە چالاکانی ژنان و مەدەنیش دەبینرێت کە جگە لە چاوپۆشی لە بارودۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابووریی کوردستان و خووزستان، ئەو خەسارانە وەک بابەتێکی سروشتیی ئەو نەتەوانە چاو لێ دەکەن.

دووەم؛ سڕینەوەی ڕۆڵ و پێگەی دەسەڵات لە کەمکردنەوە و بەرەنگار بوونەوەی ئەو دیاردەیە؛ دەسەڵاتێک کە خۆی دژەژنە و توندتیژی بەرانبەر بە ژنان دەنوێنێت و بەشێوەیەکی ئاگایانە و یاساییش کەڵک لەو بابەتانە وەردەگرێت و ژنکوشتن وەکوو تایبەتمەندیی گرووپە نەتەوەیییەکان چاو لێ دەکات و دەڵێت ناوەندەکانی حکوومەت لەمبارەیەوە هیچیان لە دەست نایەت. بەکارهێنانی ئەم ئامرازە بۆ حکوومەتێکی دژەژن، هەل و ئیمکانی سەرکوتی زیاتری ژنان دەرەخسێنێت و لە ڕۆڵی پێکهاتە یەکتربڕەکانی (بێبەشیی ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی و ...) کە بەستێنێکی بەردەوامی ژنکوشتنن، چاوپۆشی دەکات.

هەر ئەم دوو ئاسەوارەش بوونەتە هۆی ئەوەی کە ئەگەر حاڵەتێکی ژنکوژی یان خۆسووتاندنی ژنان بەراگەیاندن بکرێ، بە ڕوانگەی ئەوەی ئەمە تایبەتمەندیی نەتەوەیی و کەلتووریی ئەم گرووپانەیە چاوی لێ بکرێت و چاپۆشی لە ڕۆڵی هەلاواردنە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان بکەن و ئەمەش کلێشەی «فەرهەنگی توندوتیژی»ی تایبەت بەو گرووپانە، بەهێز دەکات. بۆیە جێگەی نیگەرانیی ئەو گرووپانە و تەنانەت حیزبە سیاسییەکانیشە کە ئەمە وەکوو تایبەتمەندییەکی نەتەوەیی بناسرێت و زۆر خۆ لەو باسە نەدەن، مەگەر لەو حاڵەتانەی کە مەسەلەکە پەیوەندیی بە هۆکارێکی دەرەکییەوە هەبێت، وەک خوکوژیی «فەریناز خوسرەوانی»کە لە ئەنجامی گوشاری کەسێکی سەر بە حکوومەتدا خۆکوژیی کرد.

پێویستە بگوترێت، کە مەسەلەکانی وەک نەبوونی ڕێکاری یاسایی و پشتیوانیی بنەمایی لە ژنان و یاسا دژەژنەکان، توندوتیژیی دژی ژنانی کوردی بەهۆی ئەزموونی هاوکاتی هەڵاواردنە

ڕەگــەزی و نەتەوەیییەکان چەندقــات کردووە؛ تەنانــەت زۆرێک لــە ژنانی کورد، شانســێکی ئەوتۆیــان بۆ گۆڕان و باشــترکردنی بارودۆخیان نییە و چارەنووســێکی تراژێدییان هەیە. لەگەڵ ئەوەشدا بڵاوکردنەوەی بارودۆخیان و هەواڵەکانی پەیوەندیدار پێیان، ڕێگەیەکە بۆ هەستیارکردن و ئاگایی ناو کۆمەڵگا لەم بارەیەوە. لە ئێستادا تابۆی باسکردن لەو هەواڵانە تەنانەت لەناو خۆپارێزترین چالاکانی سیاسی و مەدەنیشدا شکاوە.

هەربۆیــەش پێویســتە ئــەو بابەتە وەک ئەوەی کە هەیە باســی لــێ بکرێت بە هەموو لایەن و پێکهاتە کارتێکەر و کاریگەرەکانییەوە. بۆیە ئێمە چاپۆشی ناکەین کە ئەو توندوتیژییە نامووسییانە لە کوردســتان هەن، بەڵام نابێت تاکلایەنــە لێــی بڕوانین کــە تەنیــا و تەنیا تایبەتمەندییەکــی فەرهەنگــی نەتەوەییــی ئێمەیە، بەڵکوو دەیان ساڵ سەرکوتی سیاسی، بێبەشــیی ئابووری و کۆمەڵایەتی و، ئەمنیەتی چاولێکردنی هەر بابەتێکی ئەو ناوچەیە لەلایەن حکوومەتەوە، بــە دڵنیاییەوە توندوتیژیی دژی ژنانی زیاد کردووە. لەوەش گرنگتر دەســەڵات نــەک هیــچ بەرنامەیەکی بــۆ کەمکردنەوەی ئەو خەســارانە نەبووە، بەڵکــوو ڕێگریش بووە لــە هەوڵی چالاکانی مەدەنــی و ژنان، ئەمەش نیشاندەری کەڵکوەرگرتنی سیاسیی حکوومەت لەم بابەتەیە.

لــە لایەکــی دیکــەوە، ئــەو ڕوانگەیەی کــە هەمــوو بەســتێنەکانی توندوتیژیــی دژی ژنــان دەگەڕێنێتــەوە بــۆ سیســتەمی پیاوسالاری کۆمەڵگای کوردستان، هەڵاواردنی سیســتەماتیکی بەرنجامی دەوڵەت-نەتەوە کە نەتەوەکانی دیکەی پەراوێز و بێبەش کردووە و بووەتە هۆی بەهێزکردنی پیاوسالاری لەربەرچاو ناگرێــت. ڕوانگەیەک کــە ئیمکانــی بینینی دەسەڵاتی ناوەندە-دەرەوە(پەراوێز) لەباردەبات و تەنیا فەرهەنگی ئەو کۆمەڵگایە دەکاتە ئامانج؛ لە کاتێکدا فەرهەنگ بابەتێکی نەگۆڕ و هەمیشەیی نییە و دەتوانێ بەپێی کات و بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتــی گۆڕانی بەســەربێت. هەروەک چۆن دەبینین بە هەوڵی بڵاوکردنەوەی ئاگایی چالاکانی مەدەنی، «خەتەنە» لە کوردستان زۆر کەم بووەتەوە و تابۆی باسکردن لە توندوتیژییە نامووسییەکان شــکاوە و تەنانەت جیابوونەوەش وەک مافێک چاو لێ دەکرێت؛ هەموو ئەمانەش بێ ئەوەی حکوومەت لەوبوارەدا بەرنامەیەکی بۆ ئەو ناوچانە هەبووبێت، دەستەبەر بوون.

هەربۆیە بەڕاســت زانین و گشتیگیرکردنی ئەو ڕوانگەیە کە کوشــتنی ناموسی و خەتەنە، تایبەتمەندییەکــی نەتەوەییــە نــەک تەنیــا بــۆ کوردســتان، بەڵکــوو بۆ هیچ گــرووپ و کۆمەڵگایەک ڕاست نییە.

ڕوانگەیەکی لە ســەرەوە بۆ خوارەوە کە بە ناســاندنی نەتەوەکانی دیکە وەک «قەوم» پاساو بۆ سیاســەتە پاوانخــواز و ســەرکوتکەرەکانی حکوومەت دێنێتەوە و ناسیۆنالیسم و نەتەوەی ئێرانیــش تەنیا وەکوو نەتەوە و ناســیۆنالیزم و زمانی فارســی دەخەنــەڕوو؛ بــە جۆرێک کە فارســەکان مۆدێرنــن و نەتەوەکانــی دیکەش پێشــمۆدێرن. کاتێکیــش وەک تایبەتمەندیی نەتەوەیــی چاو لەو باســە دەکــەن، خۆی لێ بێبــەری دەکــەن و دیمەنی ژنــی کوردیش، هەمیشــە وەک قوربانیی ئەو خەســارانە، نەک چالاک بۆ ڕووبەڕبوونەوەیان، نیشــان دەدەن و بەرهەمی دەهێننەوە.

بە گشــتی لە ئێران ژنــان وەکوو یەکتری هەڵاواردن ئەزمــوون ناکەن و وەک یەکتریش ڕووبەڕووی توندوتیژی نابنەوە. بەڵکوو سیاسەتی دوڵەت-نەتــەوە، نابەرابەریــی لەنێوان ناوەندە-پەراوێز چڕ کردووەتەوە کە ئەمەش کاریگەریی لەســەر زیاتربوونی توندوتیژی هەیە؛ هەروەک چۆن ژنی عەرەب و کــورد لەئێران تەنیا لەژێر ستەمی ڕەگەزیدا نین و ســتەمی نەتەوەیی و کەمینەییشیان بەرانبەر دەکرێت.

گوتاری بزووتنەوە

هێزی سیاســی لــە ئێران، هەر لە ســەرەتای

دامەزراندنی دەوڵەتی مۆدێرنەوە، لەهەوڵی یەکدەستکردن و تواندنەوەی کەمینە نەتەوەیی و مەزهەبییەکان لە سیستەمی نەتەوەیی ناوەندیدا بووە کە لەژێر ناوی شوناسی میللی، پێناسەی کردووە. بە چاولێکردنێکی سەرەکی لە بارودۆخی فەرهەنگی، سیاسی و ئابووریی کورد، بەلووچ، عەرەب، تورک، تورکمان، بەهایی، یارسان، کاکەیی و ... لە ئابووری و فەرهەنگی میللی، ئەو ڕاستییە بە تەواوی ئاشکرا دەکات.

قەبووڵکردنی جیاوازیی گرووپە نەتەوەیی و ئایینییەکانی ئێران، پێویستی بە تێگەیشتن لە گرنگایەتییان و بەرەسمی ناسینیانە لە بەستێنی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا، وەکوو گرووپگەلێک کە هەرکامیان خاوەنی تایبەتمەندیی تایبەت بە خۆیان لەلایەن ئەو ئێرانییانەی کە چەندکەلتووری و ڕاستیی کۆمەڵگای چەندنەتەوەیی، وەکوو هەڕەشەیەکی گەورە و مەترسیدار بۆ سەر یەکپارچەییی خاکی ئێران چاو لێ دەکەن. ئەوان بەهۆی تێگەیشتنی هەڵە لەو جیاوازییانە و ئاکامەکانی، لەسەر ئەو بڕوایەن کە هێنانەبەرباسی ئەو جیاوازییانە، دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی هەستی جوداییخوازی و گۆڕانی سنوورەکانی ئێستای ئێران.

هەربۆیە، چالاکانی ژنی ناوەند(فارس)، هاوتا لەگەڵ ئەو ڕوانگەیە، بە چاوپۆشی لە جیاوازیی نەتەوەیی، ئایینی و چینایەتیی ژنانی کۆمەڵگای ئێران (کە بە گشتی وەکوو کەلتووری ئێرانی دەیهێننە ئەژمار) ڕۆڵی دیاریکەری پیاوسالاریان لە بەرهەمهێنانەوەی شۆڤێنیزم لە بزووتنەوەی ژناندا لەئەستۆ گرتووە؛ بەجۆرێک کە بە ڕوانینێکی قەومتەوەرانە، داواکانی ژنانی ئێرانیان لە چوارچێوەی گوتاری فێمێنیستیی ناوەندیدا پێناسە کردووە و خواستەکانیان لە چوارچێوەیەکی ناوەندتەوەردا خستووەتە ڕوو. ژمارەیەکیش چالاکی فێمێنیستی نەتەوەکان، تەسلیمی ئەو ڕوانینە بوونە و گوتار و ڕواڵەتبەندیی فێمێنیستیی ناوەندیان بۆ خواستەکانی ژنان وەکوو چوارچێوەیەکی دانپێدانراوی ئەو بزووتنەوەیە بەرەسمی دەناسن و بەرهەمی دەهێننەوە. ئەو ژمارەیە لە چالاکانی فێمێنیست پێیان وایە چالاکترین و بەهێزترین دەنگ بۆ کێشەکانی ژنانی ئێران، دەنگی چالاکانی نشتەجێی ناوەندە و هەربۆیەش باوەڕیان وایە چالاکانی ژنی غەیرەفارس، دەبێت لە تەنیشتیان ڕابوەستن و لە ئەزموون و شێوە و ڕوانگەیان بۆ چارەسەر کردنی کێشەکان کەڵک وەرگرن.

هەربۆیەش ئەو ژنانە توانای ناسینی جیاوازیی نێوان ئەزموونی ژیانی ژنانی ناوەند و نەتەوەکەمینەکان و ئەو ستەم و ناعەداڵەتییە تایبەتانەی ئەزموونی دەکەنیان، نییە و ئەمەش ئەو کەلێنە گەورەیەی بەهێز کردووە کە بووەتە هۆی بێ متمانەییی ژنانی کەمینەکان بە ناوەند و لێکدابڕانی ژنانی ناوەند و دەرەوەی ناوەند. لەکۆتاییشدا ئەمە کەمکردنەوەی دەردی ژنان و دروستکردنی کۆمەڵگایەکی بەرابەر بۆ هەمووان وەدوا دەخات و ئەمەش تەنیا تایبەت بە چالاکانی ناوخۆی ئێران نییە و ژنانی چالاکی ئێران(فارس) لە دەرەوەی ئێرانیشی گرتووەتەوە.

چالاکانی فێمێنیستی نەتەوە کەمینەکان کە سەرنجی خۆیان خستووەتەسەر کێشە تایبەتەکانی ژنانی دەرەوەی ناوەند و کەمینەکان، پێداگری لەسەر جیاوازیی نێوان خواست و ئەولەوییەتی فێمێنیستەکانی ناوەند و گرووپە نەتەوەییەکان دەکەن. بۆ نموونە ئەو چالاکانە دەڵێن کاتێک چالاکانی گوتاری نزیک بە ناوەند بۆ ڕۆیشتنی ژنان بۆ ستادیۆم خەبات دەکەن، ژنێکی فێمێنیستی کورد، عەرەب و بەلووچ، بۆ نەمانی سوننەتی تیستی بکارەت خەبات دەکات.

هەربۆیە وەک ئەزموون نیشانی داوە، ئەستەمە خەباتی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان بۆ ئەم جۆرە مافانە بۆ ژنی ناوەند سەرنجراکیش بێت. ژنانی ناوەند بە گشتی ئەو کێشانەیان بۆ یەکلابووەتەوە و بۆیەش خەبات بۆ لەناوبردنی

ئەو سوننەتە بۆ ئەوان گرنگیی نییە. چونکە ئەوان وەکوو مەسەلەیەکی فەرهەنگی چاو لەو کێشانە دەکەن، نەک سیاسی، لە کاتێکیشدا کە حکوومەت ئەنجامدانی ئازمایشی تێستی بکارتی ناچاری نەکردووە، هەروەها ئەو فەرهەنگەش کە ئەوان پێیان خۆش نییە پێیەوە بناسرێنەوە؛ چونکە باسکردنی ئەو کێشانە لەلایەن ژنانی ناوەندەوە لە ڕاستای ئەو وێنەیە نییە کە دەیهەوێت وەکوو ژنی ئێرانی نیشانی دونیای بدات، وێنەیەک کە دەیهەوێت تەنیا ئەوە بێت کە وێڕای بوونی حکوومەتێکی دژەژنی ئیدیۆلۆژی، کۆمەڵگای ئێران مۆدێرن و ئەمرۆییە.

لە لادێ و هەندێک شارەکانی کوردستان ئاماری خۆسووتاندنی ژنان لە سەرەوەیە؛ خۆسووتاندنێک کە ئەنجامی پیاوسالاری، هەژاری، نایەکسانی و هەموو ئەو توندوتیژییانەیە کە جوغرافیای سیاسیی ژیان بەسەریدا سەپاندوون و وەکوو نارەزایەتییەک پەنا بۆ خۆسووتاندن دەبەن، بەڵام فێمێنیستی ناوەند ئەوە بە کێشە و نیگەرانیی خۆی نازانێت.

یەکێک لە هۆکارەکانی زۆربوونی سەرکوت و ستەم دژی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان، کەڵەکەبوون و ئاڵۆزبوونی نابەرابەرییە ئێتنیکییەکان، سەرکوتە سیاسییەکان، کێشە ئابوورییەکان و هەڵاواردنە ڕەگەزییەکانە. فێمێنیستی ناوەند بە گشتی سەرنجی خستووەتە سەر نابەرابەریی ڕەگەزی؛ بۆ نموونە نیگەرانی یەکدەستکردنی فەرهەنگی و بێبەشبوون لە مافی خوێندن بە زمانی دایکی نییە.

هەرچەندە زۆرێک لە چالاکانی مافی ژنانی نەتەوەجیاوازەکان لە ئێران باوەڕیان وایە کە نایەکسانییەکان، ژیانی بۆ هەموو ژنانی ئێران سەخت کردووە، بەڵام پێداگریش دەکەن کە بەتەنیا سەرنجدان بە خواست و نیگەرانیی ژنانی ناوەند، دەبێتە هۆی کەمتەرخەمی و چاوپۆشی لە کێشە و خواستی میلیۆنان ژنی کەمینەکان کە لە دەرەوەی ناوەند دەژین و دەنگ و خواستیان لەناو بزووتنەوەی یەکسانیخوازی ناوەندتەوەردا، چاوپۆشیی لێ کراوە.

هەربۆیە تا کاتێک کە فێمێنیستی ناوەند لە ئێران نەتوانێت خەباتی خۆی لەژێر گوتاری «قەومتەوەر» بێنێتە دەرێ، ناتوانێت لەگەڵ ژنانی نەتەوە جیاوازەکان بەشێوەیەکی کاریگەر و ڕزگاریدەر هاوپەیمان بێت؛ هاوپەیمانییەک کە بەبێ بوونی خەباتی ژنان لە ئێران دژی هەڵاواردن و نابەرابەری، شانسی سەرکەوتنی نییە.

تیۆریی چەندلایەنەی هەڵاواردن (ئینتێرسکشنالتی)

هێنانەئارای هەر تیۆرییەک بۆ ئەوەیە کە باس لە کێشەیەک بکرێ کە نادیارە و وەکوو مەسەلەی سەرەکی نەخراوەتە ڕوو و دانیشی پێدا نەنراوە؛ چونکە باسکردن لەسەر هەر مەسەلەیەک، سەرەتا پێویستی بە پێناسەیەکی ڕوونە و دواتریش باسەکانی تاوتوێکردنی ئەو کۆمەڵگایە، بارودۆخ و یاساکان و سیاسەتداڕێژی بۆ چارەسەری دێتە ئاراوە.

تیۆریی چەندلایەنەی هەڵاواردن لەسەر بنەمای ئەو گرنگییە، بۆ یەکەمجار ۳۰ساڵ لەمەوبەر لە لایەن «کیمبرکی کرنشا»، فێمێنیستی ئافریقایی-ئامریکایی هاتە ئاراوە؛ کرنشا چەمکی «یەکتربڕ»ی (intersectionality) بۆ وەسفی هەڵاواردنی چەندلایەنە دژی ژنانی کەمینە لە کۆمەڵگای ئامریکا بەکارهێنا، لەڕاستیدا ئەو یەکەمین کەس بوو کە ئەو ناوەی لەو دیاردەیە نا. کرنشا دەڵێت : «بۆ چارەسەری کێشە، دەبێت ئەو کێشەیە پێناسە بکرێت و بۆ ئەوەی بتوانرێ پێناسە بکرێت، دەبێت ناوی لێ بنرێت، کێشە تا ناوی نەبێت ناتوانرێ چارەسەر بکرێت.»

کرنشا بە باسکردنی تیۆریی «یەکتربڕ» و ناولێنان لە ستەمی چەندلایەنە دژی ژنانی کەمینە لە ئامریکا، واتە ژنانی ڕەشپێستیان ئافریقایی- ئامریکایی، قسەی نوێی بۆ بزووتنەوەی ژنانی ئامریکا و جیهان پێ بوو.

به پێی تیۆریی «یەکتربڕ» ژنانی کەمینە، لە سێ لایەنی سەرەکی، ڕەگەز، نەژاد و چینی کۆمەڵایەتی کە دواتر لایەنەکانی مەیلی جنسی و بێتواناییی جەستەییشی پێوە زیادبوو، ڕووبەڕووی هەڵاواردن دەبنەوە، ئەو لایەنانە لە شوێنێک دەگەن بە یەکتری و ژنانی کەمینە، ڕووبەڕووی یەکتربڕی ئەو هەڵاواردنە چەندلایەنەیە دەکەنەوە.

کرنشا، مافناس بوو و ئەو باسەی لەبنەڕەتدا بۆ ناسینی چەندلایەنیی هەڵاواردن دژی ژنانی ڕەشپێست لە بازاڕی کار بەکارهێنا. ئەو ژنانە نەتەنیا بەهۆی ژن بوون، بەڵکوو بەهۆی نەژادیشیان ڕووبەڕووی هەڵاواردن دەبوونەوە. ئەوان دەیانزانی چونکە هەم ژنن و هەم ڕەشپێست، هەڵاواردنیان بەرانبەر دەکرێت، لەکاتێکدا بەپێی یاسا نەدەبوایە بۆ هیچکامیان ڕووبەڕووی هەڵاواردن ببنەوە. بێتواناییی ئەو ژنانە لە وەسفی هەڵاواردن، بووە هۆی ئەوەی زۆرێک لە ژنانی ڕەشپێست و هەروەها ژنانی کەمینەکانی تری وەک پەنابەر و غەیرە ئینگلیسی زمان، بەهۆی هەڵاواردنی چەندقاتی «نەژادی و ڕەگەزی» لە بەشداریی سووری ئابووری بێبەش بن و مەحکووم بە مانەوە لە چینی ژێردەستدا بن.

لەراستیدا لەبەرچاو نەگرتنی بارودۆخی ئەو ژنانە، نیشاندەری بوونی هەڵاواردنی یەکتربڕ لە نێوان «بزووتنەوەی مافی مەدەنی» و «بزووتنەوەی فێمێنیستی» لە ئامریکادا بوو.

ئەو کێشانەی کە ژنانی ڕەشپێست لە ئامریکادا لەگەڵی بەرەوروو ببوونەوە، وێکچوونێکی زۆری لەگەڵ بارودۆخی خەباتی ژنانی کەمینەکان لە ئێراندا هەیە. ئەو ئەزموونەی کە ژنانی کورد، عەرەب، بەلووچ، تورک، تورکەمەن، گیلەک و لوڕ، ڕۆژانە وەکوو هەڵاواردنێکی یەکتربڕی هاوبەش لەگەڵی بەرەوروون و تەنانەت ئەگەر ناوەکەی نەزانن ڕۆژانە هەستی پێ دەکەن و هەموو لایەنەکانی ژیانیانی خستووەتە ژێر کاریگەریی خۆیەوە.

ئەو ژنانە، نەتەنیا لە ڕووی جوگرافیا، بەڵکوو لە بواری سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و فەرهەنگییەوە پەراوێز خراون و لەبەرانبەر ناوەندێکدان کە تەنانەت شارەدار و پارێزگار و فەرمانداریشیان لە لایەن ناوەندەوە دەست نیشان دەکرێت.

ڕوانگەی ژنی ناوەند بەرانبەر دەروەی ناوەندە بەزۆری لەو ڕوانگەیە دەچێت کە ژنی سپی پێست بەرانبەر ژنی ڕەشپێستی ئامریکایی هەیبوو و ئەگەریش دان بە ستەمی زاڵی چەندقات بەسەر ئەو نەتەوانەدا بنێین، وەکوو بەرهەمێکی ناوخۆییی ئەو کۆمەڵگایە دەیبینن و پێکهاتە و سیستەمی گشتیی هەڵاواردنی نەتەوەیی کە هۆکاری هەڵاواردنە چەندقاتەکانە لەبەرچاو ناگرن.

لە ئێران ژنێکی سەر بە نەتەوە جیاوازەکان، هەروەک ژنێکی ڕەشپێستی ئەمریکی ڕووبەڕووی یەکتربڕی ڕێگەکانی هەڵاواردن دەبێتەوە و جۆرە جیاوازەکانی هەڵاواردن لەسەر بنەمای زمان، ئایین، ڕەگەز و نەتەوە ئەزموون دەکات و ئەزموونی ژنێکی پەراوێزخراویش لەگەڵ ژنێکی ناوەند جیاوازیی هەیە.

کاتێک ژنانی دەرەوەی ناوەند، ناتوانن بە زمانی خۆیان بخوێنن، کار بکەن یان لە دادگاکان بەرگری لە مافی خۆیان بکەن و تەنانەت جلوبەرگی کەلتووریيان هۆکارێکە بۆ سووکایەتی، حیجاب بۆ ئەوان ئەولەوییەتی نابێت و ناتوانن لەگەڵ کەمپەینێکی وەکوو «چهارشنبەهای سفید» پەیوەندی بگرن، هەرچەندە پۆشینی زۆرەملێ ئەوانیش بگرێتەوە.

بزووتنەوە و ئەزموونی ژنانی ئێران لە ناوەند و دەرەوەی ناوەند بە تەواوی لێکتر جیایە و لێرەدا مەسەلەی چینە کۆمەڵایەتییەکانیش زیاتر زەق دەبێتەوە. ژنێک کە لە ناوەندە، بەپێی چینی کۆمەڵایەتی و شوێنی ژیانی، مەسەلەی ڕۆیشتن بۆ ستادیۆم و پۆشینی ئازاد دەبێتە چەقی خواستەکانی و لەو ڕەوتەشدا لە بارودۆخی ژنانی بوومەلەرزەلێدراوی کرماشان کە هەر وا لە

چاردا دەژین و لــە هەموو جۆرە ئیمکاناتێکی ســەرەتاییی ژیان بێبەشن، یان ژنانی بەلووچ و عەرەب کە نیگەرانیی ســەرەکییان دابینکردنی ئاوە و لەدوای هەر سێلاو و بوومەلەرزەیەکیش ژیانیان دەچێتەوە سەر سیفر، تەنها شتێک کە بۆیان گرنگ نییە پۆشینە.

ئەرگەرچـــی هەمـــوو دەســـتکەوتەکانی بزووتنـــەوە فێمێنیســـتییەکان بەهەنگاوێکـــی ئەرێنـــی هەژماردەکرێت، بەڵام ســـەرکەوتنی گرووپێکی تایبەت لـــە ژنان کە لە پوەنی زیاتر بەراوەرد بـــە ژنـــی پەراوێزخـــراوی دەرەوەی ناوەنـــد بەهرەمەندە، بەس نییـــە و لە وڵاتێکی وەکوو ئێرانیش کە بزووتنەوە فێمێنیســـتەکەی پەیوەست بە بزووتنەوەی جیهانیی فێمێنیست نییـــە و ژنانـــی کەمینـــەش لە پـــەروەردەی پێویســـت بۆ خستنەژێرپرســـیاری بارودۆخیان بەهرەمەند نین، ئاســـۆی گۆڕانی ئەو بارودۆخە و بەدەستهێنانی مافی ژنانی کەمینە، ناڕوونە.

فێمێنیســـت، ڕوانینی جیهانی و ڕێکاری ناوچەیی

ئە و باســـە بەو پرسیارە دەســـت پێ دەکەین، پێویســـتی بوونی «بزووتنـــەوەی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان» لە کوێوە دێت؟

لە پەیوەندی لەگەڵ چالاکیی فێمێنیستی، پێویستە سەرەتا ئەوە ڕوون بکەینەوە کە بەپێی بیری شەپۆلی سێیەمی فێمێنیستی، سەرنجدان بـــە هاوپەیوەندیـــی ئابـــووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیـــی کۆمەڵگایـــەک و ڕێکارەکان وەک یەک نین. بـــە واتەیەکی تر، هەر کۆمەڵگایەک بەپێـــی گەشـــەی ئابـــووری، کۆمەڵایەتـــی و فەرهەنگیـــی خۆی، ڕێـــکاری تایبەت بە خۆی بـــۆ بەرەوپێـــش بردنی چالاکیی فێمێنیســـتی دەگرێتە بەر.

چالاکیـــی فێمێنیســـتی لەگـــەڵ ئەوەی پێویستە پشت بە ڕوانینێکی جیهانی بۆ فێمێنیزم ببەســـتێت، لە هەمان کاتدا ڕێکارەکان بۆ هەر ناوچە و کۆمەڵگایەک دەبێ تایبەت بەو ناوچە و کۆمەڵگایە بێت. بۆ نموونە، ڕێکاری فێمێنیستیی کۆمەڵگای ســـوید ناتوانێ ڕێکارێکی بەرەوپێش بۆ هاوپەیوەندیی کۆمەڵایەتیی پاکستان بێت و بە پێچەوانـــەوە. لەناوخۆی ئێرانیش ڕێکارەکانی فێمێنیســـتی بۆ ژنانی کورد، تـــورک، عەرەب، بەلووچ و ... ناتوانێت بۆ فارســـەکان فاکتۆرێکی بـــاش بێـــت. هەربۆیە چالاکی فێمێنیســـت بۆ ڕێکار ناتوانێ پشـــت بە گشتیبێژی ببەستێت و پێویستە فێمێنیستەکان جیهانی بیربکەوەنەوە و خۆجێیـــی کردار بنوێنن و ڕێـــکارو تاکتیک و تەکنیکەکانـــی بەرەوپێـــش بردنـــی کاری فێمێنیســـتی لە کۆمەڵگای خۆیان بەرنە پێش. بۆ نموونە کارێکی گرنگی فێمێنیستی بۆ ژنێکی کورد، بەرهەمهێنانی ئەدەبیاتێکی فێمێنیســـتی بۆ ژنی کورد لەســـەر ئـــەو خاکەیە؛ کارێک کە کۆمەڵگای فارس لە ماوەی زیاتر لە ۸۰ ســـاڵ دەسەڵاتداریی خۆیدا ئەنجامی داوە یان لانیکەم ئەلف وبێی ئەدەبیاتی فێمێنیستیی لەو ساڵانەدا جێگیر کردووە. هەربۆیە لەوانەیە ئەمە بۆ ژنێکی فارس کارێکی ئەساســـی و ســـەرەکی نەبێت، بـــەڵام بۆ ژنێکی کورد، تورک یـــان بلووچ، ئەو کارە بەتایبەت پشتبەســـتوو بـــە زمانی دایکی، کارێکـــی بنەڕەتییـــە. هەر لـــەو ڕوانگەیەوەش دەردی جیـــاوازی ئـــەو کۆمەڵگایانـــە تاکتیک و تەکنیکـــی جیـــاوازی بۆ بەرەوپێـــش بردنی ئامانجەکان دەوێت و بۆ هەمووان یەک ڕێکاری گشتی ناگونجێت؛ بۆیە ئیمکانی هاوکاری هەیە، بەڵام دەرووینیکردنەوەی هەموو ئەو بزووتنەوانە نا.

لەوانەیـــە دروســـتترین کار لـــە بارودۆخی ئێســـتادا ئەوەیە کە چالاکیی فێمێنیســـتی بۆ هەر شـــوێنێک بەجیا بێت و ئەوەش بە مانای جیاکردنەوە لـــە چالاکیی ژنان بە گشـــتی لە ئێـــران نییـــە، بەڵکوو بە پێچەوانـــەوە بە مانای قووڵکردنەوەی چالاکییەکان لە نێوان هەموو ژنان و بـــە زمانی خۆیانە. لەوە زیاتر ئەگەر چالاکییە فێمێنیســـتییەکان لە ناوچە جیاوازەکانی ئێران شـــێوە و شـــکڵی چالاکییەکی دینامیک لەخۆ

بگرێــت، هاوکاریــی نێوان ئــەو بزووتنەوانە بۆ بەرەوپێش بردنی چالاکیی فێمێنیستی، وەکوو پێویســتییەکی حاشــاهەڵنەگری لێ دێت. بە واتایەکــی دیکە، فێمێنیســم دەبێتــە پردی پەیوەندیــی نێوان ژنانی ســەر بــە بزووتنەوە جیاوازەکانی ژنان؛ لەلایەکی دیکەوە ئەو شێوەیە لــە چالاکیی فێمێنیســتی، ناوەندگەراییی ئەو چالاکییە کەم دەکاتەوە و فێمێنیســت بەزمانی ژنانی ناوچە جیاوازەکانی ئێران و زمانێکی ژنانە دەخاتە ڕوو و پانتاییی ئاگاییی فێمێنیســتییش لەو شــوێنانە بلاو دەکاتــەوە. هەربۆیە ئامانجی چالاکیی فێمێنیستی دەبێ پشت بە پێویستی ناوچە جیاوازەکان و گونجاو بەو شوێنە بێت.

لێرەدا تەنانەت ئەگەر بچینە ســەر باســی فێمێنیســتی ســەروونەتەوەیش(فراملی) -هاوپەیمانــی و پێکهێنانــی پەیوەندیــی سەروونەتەوەییی چەند نەتەوەیەک- کە خۆی لە بنەڕەتدا خوێندنەوەیەکە بۆ ئینێرسکشــنالیتی، هەر دەگەڕێتەوە ســەر باسی ئەوەی فێمێنیسم هــەم جیهانییە هــەم خۆجێیی(محلــی). لە ڕاســتیدا فێمینیزمــی ســەروونەتەوەیی یان ترانسنشــناڵ، ڕوو تــێ کردنێکــی نوێیــە بە چەمکێکــی نوێ و هێندێــک جاریش بەرانبەر بە فێمینیزمــی نێونەتەوەیی دێتــە بەرباس و وەک یەکتربڕێــک چەمکەکانی، نەتەوە، نەژاد، ڕەگەز، مەیلی جنسی و ئابووری، بەیەکەوە گرێ دەدات. بۆ نموونە فێمێنیســمی ئافریقاییەکان نــە وەکوو ژنێک یــان ئافریقاییــەک، بەڵکوو وەکوو چەمکێکی نوێ دەناسێنێت کە پێویستی بە باســی تایبەت بە خۆی هەیــە، لە کاتێکدا فێمێنیسمی نێونەتەوەیی، تەنیا دەپەرژێتە سەر پێداویســتیی ژنی سپی پێســتی ئەورووپایی و ئامریکاییی چینی ناوەڕاست و هەوڵی گشتاندنی بەســەر هەموو ژنانی وڵاتــان، بەبێ گرنگیدان بە پێداویستی و کێشە تایبەتییەکانیان دەدات.

لــە ڕاســتیدا «ترانسنشــناڵ فێمێنیــزم» گوتارێکــی نزیــک لــە ئینتێرسکشــنالیتیە و بەتایبەتی دوای کۆنفرانسی پەکینی ١٩٩٥ و بە بەشداریی فێمێنیستە جیاوازەکانی وڵاتانی ئاسیا و ئافریقا و وڵاتە ئیسلامییەکان، فرەییخوازی و ئەویتربینیی کردە باســی تایبەتی فێمێنیزمی جیهانی. لە دوای ئەویــش ڕووداوەکانی ١١ی سێپتامبر و ســەرهەڵدانی ڕەوتە توندڕەوەکانی وەک داعــش و ڕووداوەکانی ســووریە، عێراق، تورکیە، ئێران و بە گشتی ناوچەکە، بووە هۆی کۆچی زۆری خەڵکی ئەو ناوچە کێشەلەسەرانە بۆ ڕۆژئاوا و ســاز بوونی بەستێنی «ترانسنشناڵ فێمێنیزم» لە دیاسپۆرادا.

ڕەوتێکی لە کۆچ، کە خاڵی ئەرێنیی ئەوە، لە ڕوانگەی نیکی کێدی، تویژەر و ڕۆژهەڵاتناسی ئەمریکــی، «هاتنــی بەشــێکی زۆری ژنانــی کۆچــەری ڕۆژهەڵاتی بۆ ڕۆژئــاوا بەتایبەت بۆ ناوەندە زانســتییەکان، بووە هــۆی ئەوەی ژنی ڕۆژهەڵات دەنگی خۆی بێت و ئیتر بە ناچاری ژنی ڕۆژئاوایی دەنگی ئەو نەبێت». چوونی ژنان بۆ ئــەو ناوەندانە و پەیوەنــدی لەگەڵ ناوەندە نێودەوڵەتەییەکان و چالاکان و کاناڵ و ناوەندە فێمێنیســتییەکانی چەندین نەتەوە، بووە هۆی ئەوەی دووریی نێوان فێمێنیســمی خۆجێیی و فێمێنیسمی جیهانی کەمڕەنگ بێتەوە.

لــە ڕۆژگاری ئاڵــۆزی ئەمــڕۆدا و لــە ڕەوتــی «بەجیهانــی بــوون»، یەکگرتوویــی سەروونەتەوەییی فێمێنیستی، لە چەمکە سادە و ســەرەتاییەکانی وەک خوشکانی جیهانی و گلۆبالی فێمێنیزم تێپەڕیوە و ئێستا بۆ پێکهێنانی هاوپەیمانــی و هاوپەیوەندیــی فێمێنیســمی چەند نەتەوە، پێکهاتە و زمانێکی تر پێویســتە و گرنگیدان بە تیۆریی ئینتێرسکشــنالیتی، بۆ ئاسانکردنی ئەو ڕێگەیە هەرچەندە بەهێزە، بەڵام هێندێک جاریش بەربەســت دروست دەکات. ئەو بەربەســتانەش لەو بارودۆخانەی کە لایەنی ڕەگەزیی ئینتێرسکشنالیتی لەبەرچاو ناگیرێت، ڕوودەدات؛ بۆ ڕووبەڕووبەنەوەی ئەو چاوپۆشییە بەئەنقەستەش، ســتراتێژیی داهێنەری زانست هاتووەتە کایەوە کە لەو کاتانەدا جەخت لەسەر چەمکی ئینترسکشنال فێمێنیزم دەکات.

خێراییی ڕووداوەکان لە جیهان و ناوچە و گۆڕانکاری لە هاوپەیوەندیی نەتەوەیی، ناوچەیی و سەروو میللییەکان، تێگەیشتنێکی نوێ و هەمەلایەنەی لە فێمێنیزمی سەروومیللی دروست کردووە. یەکگرتوویی فێمێنیزم لە هەر کات و شوێنێک و بەستێنێکی دیاریکراو، لەڕێگەی گفتوگۆ، ڕێککەوتن، ئامانج و کرداری هاوبەش بەدەست دێت. چونکە فێمێنیزم هەم جیهانیە و هەمیش خۆجێیی، بەمەرجێکیش لە بەرانبەرێتی و پێکەوەیی نێوان هۆکارە خۆجێیی/ناوچەیی/نەتەوەیی یا هۆکارە سەروونەتەوەیی/ جیهانییەکان پێک بێت.

بۆ پێکهێنانی ئەو یەکگرتووییە سەروونەتەوەییەش پێویست ناکات خەبات لە ڕەسەنی ڕاستەقینەی خۆی جیابکەینەوە و بە زۆری لەگەڵ پێناسە و پێوەرە جیهانییەکان بیگونجێنین، هەروەها پێویستیش ناکات خەبات لە داهێنانی خۆجێیی بەتاڵ بکەینەوە و وەکوو بەستەیەکی پاککراوە بیدەین بە جیهانی ئاڵۆزی نیئۆلیبرالیزم؛ بە پێچەوانەوە ئامراز و نەخشەڕێگای خەباتێک دەبێت لە خزمەتی ژینگەناسیی خەباتدا بێت و بە سەرنجدان بە ئامانجە دیاریکراوەکان، زەمینەی ڕاستەقینەی بابەتی هەر خەباتێک دیاری بکرێت. وەکوو هانا ئارێنت دەڵێت: «ئامرازەکان هەندێک جار دەتوانن زیاتر لە ئامانجەکان لەگەڵ چارەنووس و ئایندەی بزووتنەوە پەیوەندییان هەبێت».

لەکۆتاییدا و بە گشتی پرسی ژن پرسێکی جیهانییە، بەڵام لە هەر وڵاتێک بەپێی بارودۆخی ژنان و هەلومەرجی حکوومەتەکان و یاساکان، بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئاڵۆز و ئاریشەدارە و خواست و چالاکاییەکانیش تایبەتمەندیی خۆیانیان هەیە. لەبارەی ژنانی کوردیشەوە مەسەلەی هەڵاواردنی چەندقات لە گۆڕێدایە. واتە بەهۆی شوناسی کوردبوون، ستەمی نەتەوەیی، بە هۆی شوناسی ژن بوون، ستەمی ڕەگەزی، بەهۆی شوناسی مەزهەبی، ستەمی ئایینی و هتدیان لێ دەکرێت؛ چونکە لە کۆمەڵگای ئێراندا، کوردێک لە ڕەوتی بەکۆمەڵایەتی بوونی، ناچار بە دەرکەوتنی ڕەسمی وەکوو شارۆمەندێکی فارسە، هەربۆیەش هەڵاواردان بەرانبەری چەند قاتە.

لە لایەکی دیکەشەوە لە وڵاتانێکی فرەنەتەوەی وەکوو ئێران، هەر ڕەوتێک، ئەو ڕەنگدانەوەیە لەخۆ نەگرێت، ناتوانێت سەراسەری و تەنانەت دیموکراتیکیش بێت. بۆیە بزووتنەوەی ژنان لە ئێران بەو جۆرەی کە هەیە سەراسەری نییە و کەم تا زۆر نوێنەرایەتیی بزووتنەوەی ژنی فارس دەکات و ژنانی سەر بە نەتەوەکانی دیکەش کە لەو ڕێکخستنانەدا چالاکی دەکەن، وەکوو تاک بەشدارن و ناتوانن لەو چوارچێوەیەدا وەک ژنێکی نەتەوەی جیاواز کە لەگەڵ هەڵاواردنی چەندقات و ئەنجامە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی بەرەوڕوویە، نوێنەرایەتیی ژنانی ئەو نەتەوەیە بکات.

هەربۆیەش دەبینین کێشەکانی ژنێکی نەتەوەی جیاواز وەک کورد، وەک چۆن ناتوانێت لە دادگایەک بەزمانی دایکی دیفاع لە خۆی بکات، تەنانەت بۆ دایکایەتی و پەروەردەی منداڵ دەبێ وەک فارسێک ڕەفتار بکات و شوناسی ژنێکی فارس بۆ چوونە ناو کۆمەڵگا، زانکۆکان، ئیدارەکان و قوتابخانەکان و ... وەربگرێت و ئەمەش کاریگەریی لەسەر متمانەبەخۆبوون، شێوازی بیرکردنەوە و داهێنەری بە زمانی دایکی دادەنێت، هەروەها دەیان کێشەی دیکەش بە سەرپۆشی دەمێننەوە و ئاشکرا نابن و کەسیش لە بیری چارەسەری کێشەیەکی داخراو و شاراوەدا نییە.

گرنگی نەدان بە مەسەلەی مافی دیموکراتیک-نەتەوەییی نەتەوە جیاوازەکانی ئێران لە ڕاستای دیموکراتیزەکردنی بە بێ مافەنەتەوەییەکان، دەبێتە هۆی دووریی نێوان ژنانی ناوەند و ئەو ژنانەی کە هەم بۆ مافە نەتەوەییەکان و هەم ڕەگەزییەکان هەوڵ دەدەن.

سروشـــتییە کە بەرەســـمی ناســـینی مافە جیاوازەکانـــی ئەو نەتەوانـــە دەبێتە هۆی لێک نزیکبوونـــەوەی ڕێکخســـتنەکانی بزووتنەوەی ژنان لـــە ئێران، بـــەڵام کاتێک ژنانـــی ناوەند تێگەیشتنێکی دروســـتیان لە بارودۆخی ژنانی نەتەوە جیاوازەکان نییـــە و تەنانەت ڕاگەیاندنە فارسییەکان و وێبسایتەکان، گرنگی بە هەواڵی چالاکانی ژنـــی نەتەوەکانی تر و ســـەرکوتیان نادەن، لە کاتێکـــدا هەواڵی ژنانی ناوەند لەهەر بارودۆخێکـــدا بڵاو دەکەنـــەوە و هەواڵی ژنانی چالاکی کوردیش کە بۆ ماف و شوناسی خۆیان خەبـــات دەکەن، بایکۆت دەکرێ و خواســـت و خەســـار و گوتاریان باس ناکرێت، ڕوونە کە ئەو ڕەفتارانە بێمتمانەیی دروست دەکەن.

هەرچەندە ناکـــرێ کەمکاریی ژنانی نەتەوە جیاوزەکانیش باس نەکرێت کە بەو شـــێوەیەی کە پێوســـتە گوتاری خۆیانیان نەخستۆتە ڕوو؛ بەڵام لەگەڵ ئەوەشـــدا بە شێوەیەکی گشتی و وەکوو ژنانی کورد بەتایبەتی، ساڵانێکی زۆرە لە چوارچێوەی ڕێکخراو و حیزبە سیاسییەکاندا بۆ هەر دوو ئامانجی ماف بەرابەریخوازە نەتەوەیی و ڕەگەزییەکان خەبات دەکەن و ئەمەش خاڵی جودایی ژنی کورد و فارسە.

وەک کۆتا قســـەش، هەمیشە لە پەیوەندی لەگەڵ خەباتی ژنانی نەتـــەوە جیاوزەکان، ئەو مشتومڕە هەیە کە ئایا ئەولوویەت لەو خەباتەدا بە مافی ڕەگەزییە یان نەتەوەیی؛ مشـــتومڕێک کـــە نە بۆ بزووتنەوەی ژنـــان و نە بزووتنەوەی نەتەوەیـــی هیـــچ قازانجێکی نییـــە و ئەو دوو بزووتنەوەیـــە دەبێت بە شـــێوەی هاوئاهەنگ و هاوتەریب و هاوشـــان بچنە پێشـــەوە و ئەگەر هەرکامیان دوا بکەوێـــت، کاریگەریی نەرێنی، هەردووکیـــان دەگرێتـــەوە. هـــەوەک چۆن لە هەڵاواردنـــی یەکتربـــڕ هـــەڵاواردن چەندقات دەبێت؛ ســـەرکەوتنی دوو بزووتنەوەش پێکەوە چەندقاتـــە و کاریگەریـــی ئەرێنیـــی هەر دوو بزووتنەوەی نەتەوەیـــی و ژنان دەگرێتەوە و بۆ زیندووڕاگرتنی هەردووکیشـــیان باشترین ڕێگا بردنەسەری ئاگایی و ســـەرمایەگوزاری لەسەر پەروەردە و فێرکارییە.

سەرچاوەکان

• بیســـت و پنجمین کنفرانس بنیاد پژوهشـــهای زنان ایران تحت عنوان «زنان برای تغییر: همکاری و مشارکت سیاسی»
• https://shahrvand .com/archives/53285
• http://asoyroj.com /farsi//detail.aspx?=hewal&jmara=6657&Jor=7
• https://www.bbc. com/persian/blog -view-points-38200453
• سلســـلە وبینارهای کمپین «علیه ناموس پرستی» درباره خشونت سیستماتیک دولتی علیه زنان در ایران
• https://digari.org/%D8% AA%D9%82%D9%84 %DB%8C%D9%84-%D8%AF%D8%A7 %D8%AF% D9%86-%D8%B2%D9%86-%DA%A9%D8%B4%DB%8C-%D8%A8%D9%87-%D9%82%D9%88%D9%85% DB%8C%D8%AA-%DB%8C%D8%A7-%D9%85%D9%84%DB%8C%D8%AA-%D8%AE%D8%A7%D8%B5%DB%8C%D8%8C/
• https://azdemokrasi.wordpress.com/2010 /04/07/mosahebe-mahsa-mehdili/
• https://farsi.alarabiya.net/fa/views/2019/03/09/%D8%B3%D8%AA%D9%85-%D9%85%D8%B6%D8%A7%D8%B9%D9%81-%D8%A8%D8%B1-%D8%AF%D9%88%D8%B4-%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86-%D8%BA%DB%8C%D8%B1-%D8%AA%D9%87%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-
• https://www.radio zamaneh.com/405816
• https://iranglobal.info/node/53185
• http://feministschool.com/spip.php?article1660
• http://feministschool.com/spip.php?article7366
• https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%86%DB%8C%DA%A9%DB%8C_%DA%A9%D8%AF%DB%8C
• https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%DB%8C%D9%86%D8%AA%D8%B1%D8%B3%DA%A9%D8%B4%D9%86%D8%A7%D9%84%DB%8C%D8%AA%DB%8C

جیاکاریی جێندەری و فێمینیزم
لە کۆمەڵگەی کوردیدا

خەندە حەمید

لەم وتارەدا هەوڵی شیکارکردنی جیاکاریی جێندەری و هۆکارەکانی لە هەرێمی کوردستان دەدەم، هەروەها فێمینیزم وەک ئەڵتەرناتیڤێکی چارەسەری بۆ دەربازبوون لەو جیاکاری و نادادپەروەرییە جێندەرییەی لەم هەرێمەدا هەیە، دەخەمەڕوو.

پێشەکی

جیاکاریی جێندەری یەکێکە لەو کێشە سەرەکییانەی لە زۆرینەی کۆمەڵگە و کولتوورەکاندا رووبەرووی مرۆڤەکان و بەتایبەتی ژنان دەبێتەوە. بەدرێژایی مێژوو، ژنان هەلاوێردراون و جیاکراونەتەوە و وەک نزمتر لە پیاوان سەیرکراون. لە زۆرینەی کۆمەڵگە و کولتوورەکاندا پیاوان و ژنان لەسەر بنەمای دوالیزمێتی سەروەر و کۆیلە، هۆشمەند و سۆزمەند، بەهێز و لاواز و هتد دابەش کراون و لە یەکدی جیاکراونەتەوە. وەک دەگوترێ ژن ناسکە، یەک پارچە سۆزە، جوانە، لاوازە؛ هاوکات پیاو رەقە، زبرە، توندە، بەهێزە! بۆیە پێویستە پیاوان و ژنان ئازاد بن لەوەی هەردووکیان هەستیار بن هەروەک چۆن بەهێزیش بن. لەبەرئەوە گەرەکە ئەم دابەشکردنانە هەڵبوەشێنرێنەوە.

جیاکاریی جێندەری لەوێوە دەست پێ دەکات، کاتێک مرۆڤێک تەنیا بە هۆی جێندەرەکەیەوە بە نایەکسانی و خراپ رەفتاری لەگەڵ دەکرێت. چونکە سەروەریی پیاو زاڵ کراوە بەسەر سەروەریی ژندا. لەبەرئەوە بەگشتی ژنان زیاتر رووبەرووی جیاکاریی جێندەری دەبنەوە. هۆکارەکانی جیاکاریی جێندەری بریتین لە: سیستەمی پیاوسالاری، ئایین، خێڵ، سیاسەت، ئابووری، هەروەها خێزان یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکان.

گەر ئێمە باس لە جیاکاریی جێندەری بکەین دەبێت لە شتە بچووکەکانەوە دەست پێ بکەین و پەل بهاوین بۆ شتە گەورەکان. بە داخەوە رەنگە بە لای زۆرێکەوە شێواز و فۆرمەکانی جیاکاریی جێندەری، شتی هاکەزایی و شایانی قسە لەسەرکردن نەبن، هەربۆیە ئەم جیاکاری و نایەکسانییانە بە بەردەمی هەمووماندا رەت دەبن و هیچکەس ناوەستێنن، ئاخر لای هیچ کەس نابێتە پرسیار. گەرەکە هەموو مرۆڤێک لە خۆی بپرسێ بۆچی ئەم کێشە و جیاکارییە جێندەرییانە بەم شێوەیە رەگیان داکوتاوە؟! بۆچی بەبێ ئەوەی هەنگاوی چارەسەری بنێین، ئومێدی گۆرانکاریمان لەدەست داوە؟ ئایا دەکرێ تاکەکانی کۆمەڵگەی ئێمە بەتایبەت ژنان ئازاد بن و ئاسوودە بژین، لە کاتێکدا رۆژانە کوشتاری ژنان لە زیادبووندایە؟ رەنگە زۆرێک بپرسن ئێمە لە کۆمەڵگەکەماندا خەمی زۆر گەورەترمان هەیە؛ من دەڵێم دەزانم کە هۆشیاریی جێندەری تەنیا خەمە گەورەکە نییە، بەڵکو یەکێ لە کێشە گەورەکانە و فەرامۆش کراوە.

لەم وتارەدا هەوڵی شیکارکردنی جیاکاریی جێندەری و هۆکارەکانی لە هەرێمی کوردستان دەدەم، هەروەها فێمێنیزم وەک ئەڵتەرناتیڤێکی چارەسەری بۆ دەربازبوون لەو جیاکاری و نادادپەروەرییە جێندەرییەی لەم هەرێمەدا هەیە، دەخەمەروو.

جیاکاریی جێندەری

جیاکاریی جێندەری بریتییە لە رەفتارێکی زیانمەند کە تەنیا لەبەر جێندەرەکەی، بەرانبەر بە تاکێک یان گرووپێک دەکرێت؛ یاخود بریتییە لە هەڵوێستێک، رەفتار و کردارێک یان بڕیارێک، بەشێوەیەکی لایەندارانە لەسەر بنەمای جێندەر.

جیاکاریی جێندەری بە شێوەیەکی بایۆلۆژی بە هیچ کەس نەدراوە، بەڵکو کۆمەڵگە وەک نۆرم، بەها و کولتوور، بەسەر تاکەکانیدا دەیسەپێنێت. بە گشتی نایەکسانیی جێندەری و جیاکاری بەرانبەر ژنان بەکاردێت، لەبەرئەوەی ژنان وەک نزمتر و لاوازتر لە پیاوان سەیر دەکرێن. ئەم جیاکارییە لە نایەکسانیی ژنان و پیاوان لە ئابووری و داهاتدا، لە سیاسەت و دەوڵەتداریدا، لە ئیشدا، لە خاوەندارێتیدا، لە میراتدا، لە خوێندن و پەروەردەدا، لە توندوتیژی لەسەر بنەمای جێندەردا و لە توندوتیژیی خێزانی

بەرانبەر بە ژناندا دەردەکەوێت. هەروەها جیاکاریی جێندەری چەندین ڕووی هەیە بە فۆرمی جیاواز، وەک: هاوسەرگیریی پێشوەخت، توندوتیژیی خێزانی، دەرهێنانی کچ لە خوێندن، جیاوازی کردنی کچ و کوڕ لە خواردن و جلوبەرگ، بێڕێزی کردن بە کچان لە نێو کۆمەڵگە و خێزاندا، نەبوونی توانستی بڕیاردان و دەسەڵات، سەروەریدان بە کوڕ، نادادیی کۆمەڵایەتی بەرانبەر بە ژنان. لە ڕاستیدا کێشەی بنەڕەتیی جیاکاریی جێندەری ئەوەیە بۆت دیاری دەکرێت ببی بەکێ، لە بری ئەوەی خۆت کێی! بۆیە لە کوێدا جیاکاری هەبێت، لەوێدا نادادی هەیە.

ئایینی ئیسلام ڕەوایەتییەکی زۆر دەدات بەم جیاکارییە لەبەرئەوەی چەندین کۆتوبەندی بۆ ژنان داناوە، چۆنیەتیی قسەکردن، لەبەرکردنی جلوبەرگ، چۆنیەتیی خواردن و ڕەفتار نواندن، جووڵە و بەڕێگادا ڕۆیشتن و هتد. هەموو ئەمانە پیاوان ناگرێتەوە. هەربۆیە ئێمەی ژنان پێوستمان بە جۆرە یاخیبوونێکە بۆ لادان لە چاوەڕوانییەکانی ئایین و نەریتی ئایینی (یان کۆمەڵگا).

بە گشتی جەستەی پیاو لە سەروو جەستەی ژنان و منداڵانەوەیە. ئەمەش وەک شتێکی ئاسایی دەبینرێت، چونکە کوردستان کۆمەڵگەیەکی پیاوسالارییە، وەک زۆرینەی کۆمەڵگەکان پیرۆزکردنی پیاو بە جەستەشیەوە شتێکە قابیلی پرسیار و گومانکردن نییە. لەبەرئەوە زۆر ڕێگەیان داناوە وەک نەریتی ئایینی و کۆمەڵایەتی، پەیڕەوی دەکەن بۆ کۆنترۆڵکردن و دیسیپلینکردنی جەستەی ژنان، سەرەکیترینیان خەتەنەکردن و سەرپۆش(حیجاب)ـە. هەروەها خەتەنەکردن، توندوتیژییەکی فیزیکییە بەرانبەر بە کچان. جیاکاریی جێندەری لە خەتەنەکردنی کچان بەربەرییانەیە و زیانی تەندروستیی هەیە، ئەشکەنجە و ئازاری لەگەڵە، هۆکاری سەرەکی بۆ کۆنترۆڵکردنی سێکسوالیێتی و چێژ و ئۆرگازمی ژنە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ دەسەڵاتی زاڵی پیاوانە.

خەتەنەکردن و حیجاب دوو دیاردەی کۆمەڵایەتی و ئایینین، لە ڕێگەی ئایینی ئیسلامەوە هێنراونەتە نێو کۆمەڵگەی کوردییەوە. تاکە پاساو بۆ ئەمە، داپۆشین و کۆنترۆڵکردنی سێکسوالیێتیی ژنانە، هەروەها دیسیپلینکردنی جەستە و ژیانی کچان و ژنانی ئەو کۆمەڵگایانەیە کە زۆر داخراون. هەربۆیە لێرە ژنان بە ڕادەیەکی زۆر جەستەیان ئازار دەدرێت، ڕووبەڕووی توندوتیژیی جەستەیی و دەروونی دەبنەوە، هەروەها لە شەقامەکاندا گێچەڵی سێکسییان پێ دەکرێت بۆ هەموو ئەمانە هۆکار و فاکتەری زۆر هەن. هەندێکیان لەژێر کاریگەریی توندڕەویی ئایینی و نەریتی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا ئەنجام دەدرێن. لە ئایینی ئیسلام و بەتایبەت لە مەزهەبی شافیعیدا، کە زۆرینەی کورد پەیڕەوی ئەو مەزهەبە دەکات، وەک فەرز دادەنرێت و دەسەپێنرێت. هەروەها لە کوردستان، خێزان، بنەماڵە و کۆمەڵگا بۆ چاودێریی جەستەی کچەکانیان سەرپۆش یان حیجابیان پێ دەکەن. پێیان وایە دەبێت جەستەی کچان و ژنان داپۆشراو بێت، هەست و هەڵچوونەکانیان کپ بکرێنەوە، ئەوان بەو جۆرە لێکی دەدەنەوە کە کچەکانیان دەپارێزن! پرسیار ئەوەیە لە چی و لە کێ دەیانپارێزن؟ هەربۆیە تاکوو ئەو ئەقڵییەتە پیاوسالاری و خێڵەکی و ئایینییە نەگۆڕدرێ جیاکاری، توندوتیژی و گێچەڵی سێکسی بنەبڕ نابێت. لەبەرئەوەیە لێرە زۆرینەی کچان بە زۆر سەرپۆشیان پێ دەکرێت بۆ ئەوەی پارێزراو بن! ئەوانیش بە ناچاری دواتر وەک ڕاستییەک قەبوڵی دەکەن. هەموو ئەم ڕەفتارانەی بەرانبەر کچان دەکرێت تاکە هۆکار و پاساویان ئەوەیە کە بە پاکیزەیی بمێننەوە! کەوایە پاکیزەییش دیوێکی تری جیاکاریی جێندەرییە.

یەکێک لەو بوارانەی تر کە جیاکاریی

تێدا دەکرێت یاسایە، لە هەرێمی کوردستان یاساکان لەسەر بنەمای شەریعەتی ئیسلامی دادەڕێژرێن؛ یاسا شەرعییەکانیش لێکدانەوەی جیاوازیــان بۆ دەکرێت. ئەمــەش ڕێگە بەوە دەدات زیاتــر لێکدانــەوەی پیاوســالارانە بۆ بەنــد و بڕگە یاســاییەکان بکرێت. هەروەها پیاوان و دادوەرە پیاوەکان زۆرینەی دادگاکان بەڕێوەدەبەن و پەرلەمانتار و یاسادانەرەکانیش زۆرینە پیــاون، بۆیە زیاتر لێکدانەوە و ڕاڤەی یاساکان و دارشتنی یاساکان لە بەرژەوەندیی پیاواندایە و جیاکاریی تێدا دەکرێت.

لە هەرێمی کوردستاندا، لە ساڵی ٢٠١٤ لە ٢٥٠ دادوەر تەنیا ١٢ دادوەریان ژن بوون. هەروەها سەرەرای ئامادەیی ژن لە پەرلەمان و لە ئەنجومەنە خۆجێییەکان، ژمارەی ژن لە ناوەندەکانی بڕیار یەکجار کەمە، بۆ نموونە لە ٢١ وەزارەتــی حکوومەتی هەرێم، تەنیا یەک وەزیــری ژن هەیە. لەبەر ئــەوە تاکوو بەرزتر بڕۆی لە هــەر بوارێکدا ژنانی کەمتر دەبینی. هەروەها زۆرینەی ژنە ئەنــدام پەرلەمانەکان لە ڕێگەی بەرپرسە پیاوەکانی حیزبەکانیانەوە پاڵێــوراون. ئەمەش وا دەکات کە ئەوان ناچار بن بە گوێــرەی تێڕوانینــی حیزبەکانیان لە کێشەی ژن بڕوانن. یان لە ڕێگەی سیستەمی کۆتاوە دەردەچن.

هەروەها لە ئابووریــدا ژمارەیەکی کەمی ژن خــاوەن ئیــش و کۆمپانیــان، ژنــان لە ڕووی ئابوورییەوە ســەربەخۆ نیــن و لە ژێر ڕکێفی پیاوانــدان. ســەرۆک فەرمانگەکان، کۆمپانیــا و خاوەن ئیشــەکان زۆرینە پیاون، هەروەها زۆرینەیان ســکرتێری کچ بۆ خۆیان دادەنێــن. ئــەم کچانە زۆر جــار ڕووبەڕووی هەراســانکردنی سێکســی دەبنــەوە. بۆیــە بەشــداریی ژنان لــە سیاســەت، ئابووری و دەســەڵاتدا زۆر سنووردارە. بە هۆی زاڵبوونی ئایین و مێنتەڵێتی خێڵەکییەوە، بەشــداری و ئیشــی ژنان تەنیا لە ماڵداریکردن، خێزان و منــداڵ بەخێوکردنــدا کــورت کراوەتەوە.

کەوایە پراکتیک کردنی جیاکاریی جێندەری بەردەوامــە و بەهــا جێندەرییــەکان، تاکوو ئێستاش پیاوسالارانەن، توندوتیژی دژی ژنان بەردەوامە، بەشــداریی ژنان لە کاری دەرەوە، ئابووری، ... هتد ســنووردارە، زۆرینەی ژنان ڕێژەی خوێندەوارییان لە هی پیاوان کەمترە.

هەروەها لــە زانکۆکانی هەرێم جیاکاریی جێنــدەری بوونی هەیە. بۆ نموونە مامۆســتا هەیە جیاکاری لــە نێوان کچ و کوڕ دەکات، نمــرەی زیاتر بە کچێک دەدات ئەگەر داوای پەیوەندییەکەی قەبووڵ بکات. ڕێژەی زۆرینەی مامۆســتایانی زانکۆکانی هەرێمی کوردستان پیاون. ڕێژەی زۆرینەی پرۆفیسۆرەکان پیاون. هەروەها ڕێژەی زۆرینەی سەرۆک بەشەکان، ڕاگرەکان و سەرۆکی زانکۆکان پیاون. تەنانەت یەک سەرۆک زانکۆی ژن نییە. ڕێژەی مامۆستا و پرۆفیســۆری ژن لە زانکۆکانی کوردستان زۆر کەمە. ڕەنگە هەندێک کەســی ئەکادیمی بڵێن بەرزکردنەوەی پلەی زانستی پرۆسەیە و کەسەکە دەبێت هەنگاوەکان ببڕێت بۆ ئەوەی پلەی بەرزبکرێتەوە؛ بەڵام لە ڕاستیدا تەنیا پلە بڕینی ئەکادیمی نییە، بەڵکوو ئاستەنگی زیاتر لەبەردەم ژنانە و لە بناغەوە زەمینەسازیی لەبار نەکراوە بۆ ژنانی نێو ئەکادیمیاکان تاکوو بگەنە پلە بەرزە زانســتییەکان. لە لایەکی دیکەوە ڕێژەی نەخوێنــدەواری لەناو ژنانــدا زیاترە، لەبەرئــەوەی جاران زوو کچــان لە قوتابخانە دەردەهێنران، تا پۆلی شەشــەمی سەرەتایی، ســێیەمی ناوەندی یان شەشــەمی ئامادەیی ڕێگەیان پێ دەدرا بخوێنــن، ڕێژەیەکی زۆر کــەم لە کچان دەیانتوانی بچنە زانکۆ، چونکە پێیان وا بوو کچ پێویســت نییــە بخوێنێت، بەڵکوو دەبێ خزمەتی ماڵ، دایک و باوک یان مێرد بکات!

جیاکاریــی جێنــدەری لــە هــەر کۆمەڵگەیەکدا دەگۆڕێت. مەرج نییە ئاســتی یەکسانیی جێندەریی وڵاتەکە لە لای هەموو تاکەکانــی وڵاتەکە وەک یەک بێت. دەشــێ

وڵاتێک وەک سەرجەم، یەکسانیی جێندەری تێیدا لە ئاستێکی بەرزدا بێت، بەڵام لە لایەن تاکەکانییەوە جیاکاریی جێندەری هەبێت، هەرچەندە ئەمە کاریگەرییەکەی کەمترە. تەنانەت لە وڵاتە پێشکەوتووەکان و ئەوانەی کە یەکسانیی جێندەری لە ئاستێکی بەرزدایە، بۆشایی و جیاکاریی نێوان جێندەرەکان تەنیا توانراوە کەم بکرێتەوە، نەک بە تەواوی بنەبڕبکرێت. بۆیە تاکوو ئێستاش یەکسانییەکی تەواو لە نێوان جێندەرەکاندا بوونی نییە.

یەکسانی واتای یەکایەتی(وەکیەکی) نییە، ئەوە نکۆڵی ناکرێ کچ و کوڕ لە ڕووی بایۆلۆژییەوە جیاوازن. ڕاستە پیاوان لە ڕووی فیزیکییەوە بەهێزترن، بەڵام ئێمە ئەمڕۆ لە جیهانێکی جیاوازتردا دەژین. ئەوەی سەرکردایەتی دەکات کەسێکی هێزدار نییە، بەڵکوو کەسێکی داهێنەر و زیرەکە. بۆیە دەشێ هەر دوو جێندەرەکە بە یەکسانی ئەم خەسڵەتانەیان هەبێت. ڕاستییەکی تاڵ ئەوەیە گێڕانەوەی چیرۆکەکانی جیاکاری ئاسانە، بەڵام ئیش کردن بۆ فرەیی و یەکسانیی ڕاستەقینە سەختە. چونکە یەکسانیی جێندەری تەنیا کێشەیەکی ژنانە نییە، بەڵکوو کێشەیەکی مرۆیانەیە و کاریگەریی لەسەر هەموومان هەیە.

فێمینیزم وەک چارەسەر

کاتێک فێمینیستەکان باس لە یەکسانیی جێندەری دەکەن، ئارگومێنتی ئەوە ناکەن کە نێر و مێ یا ژن و پیاو بەتەواوی وەکوو یەکن و لە ڕەفتار، توانست و هەڵبژاردنەکانیاندا هیچ جیاوازییەک لە نێوانیاندا نییە. هەروەها ناڵێن دەبێ هەموو جیاوازییە جێندەرییەکان لەناو ببرێن. لە یەکسانیی جێندەریدا، ژن و پیاو، وەک بوونێکی یەکسان لە ڕووی بەها و پێگەوە سەیردەکرێن. هەروەها بڕیار بەسەر کەسێکدا دەدرێت لەسەر بنەمای شارەزایی و لێهاتوویەکەی نەک سەیرکردنی ژن و پیاو وەک سەروەر و کۆیلە، باڵاتر و نزمتر تەنیا لەبەر جێندەرەکەیان. مافی یەکسان بەس نییە، چونکە نایەکسانی و جیاکاریی جێندەری لەنێو هۆشماندا بوونی هەیە، بۆیە دەبێت ئەمە گۆڕانکاریی بەسەردا بێت. هەربۆیە فێمینستەکان ئیش لەسەر گۆڕانکاریی ئەو مێنتاڵیتییە دەکەن.

فێمینستەکان بیانووی بایۆلۆجی ڕەت دەکەنەوە و باوەڕیان بە هیچ جیاوازی و بەربەستێکی بایۆلۆجی و کۆمەڵایەتی بۆ ژن نییە. بۆیە کاری سەربازی و زۆر کاری تر کە بۆ ژنان بە نەشیاو و بقە دەزانرا، فێمینیستەکان پێچەوانەکەیان سەلماند. ئێمەش لە کوردستان نموونەیەکی زیندوو و بوێرانەمان هەیە. لە ڕۆژئاوای کوردستان کە ژنانی شەرڤان، توانیان بەرانبەر دڕندەترین هێزی تاریک و توندڕەو بوەستنەوە و تێکیان بشکێنن.

گرنگە یەکسانیی جێندەری، دادپەروەری و یەکسانی و بەمرۆیی بوونی سەرجەم کایەکانی لەنێو خۆیدا هەڵگرتبێ. تاکوو ژنان بە بیر و هزر و توانستی خۆیان، یەک گوتاری هاوبەشیان نەبێت و لەهەوڵی بەرفراوانکردنی ڕێسا و ماف و گوتاری ژنانە نەبن، داوا کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی ژنان جێبەجێ ناکرێ .تەنیا «ژنە پیاو» بەرهەم دێت!

پیاوسالاری ژنی هەڵاواردووە. زۆرینەی ژنی کورد تا ئێستا گوتار و هزری فێمینستیی لە لا نەورووژاوە و هیچ ئاگاداری ئەم مێژووە نییە. تەنیا بیر و بۆچوون و جیهانبینیی پیاوسالاری (پاتریارکی) دەناسێ و پەیڕەوی دەکات.

فێمینیزم هەوڵ دەدات بۆ گۆڕینی ئەو ئەقڵیەت و کولتوورەی کە ژنی وەک گوناهبار نیشان داوە و بەردەوام سەرکوتی کردووە. بۆ دەرچوون لە چوارچێوەی ئەقڵیەتە ترادیسیۆنییەکان، پێویستمان بە هۆشیارییە، چونکە هۆشیاری، ئازادی دروست

دەکات. ئەوەی پێویستە بۆ چارەسەرکردنی جیاکاریی جێندەری، هەبوونی بزوتنەوەیەکی فمێنیستییە، کە پرۆژەی بۆ بەرەو پێشچوونی هۆشیاری و فکری ژنان هەبێت.

گەرچی سیستەمی پیاوسالاری بە ئاسانی دەسەبەرداری ئەو دەسەلات و سەروەرییە بالا و زەوتکەرەی خۆی نابێت، بەلام هەولی فێمێنستەکان، تێکشکاندنی ئەم سەروەرییە زال و بالادەستەیە. هەربۆیە گەر بمانەوێ یەکسانییەکی جێندەری دروست بکەین، پێویستە لە کچ و کورەکانمانەوە دەست پێ بکەین و بە یەکسانی و جیاوازتر لەوەی هەبووە پەروەردەیان بکەین. پێویستە منداڵەکانمان بە شێوەیەک پەروەروەردە بکەین کە سەرنجیان لەسەر تواناکانیان بێت نەک ئەو پێگە جێندەرییەی هەیانە، لە کاتێکدا لە زۆرینەی خێزانەکاندا گرنگیی زیاتر بە کورەکان دەدرێ و جێگای شانازین، بە شێوەیەک پەروەردە دەکرێن کە نەترس و پیاوانە و توند و رەق بن، چونکە لە دواجاردا ئەوان دەتوانن کچەکان بپارێزن! بەلام ئەمە نەک رووندات، بەڵکو دەبێتە هۆی ئەم هەموو توندوتیژییەی کە ئێستا لەنێو خێزان و کۆمەڵگەی کوردیدا هەیە.

هەروەها پێویستە ژنانی هۆشیار و چالاک بۆ نیوە چەوساوەکەی کۆمەڵگە خەمخۆربن و بیر لە رێگەچارەیەکی یەکلاییکەرەوە بکەنەوە. ژنان پێویستییان بەوەیە لە کۆت و بەندی ئایین و نەریتی کۆمەلایەتی و پیاوسالاری ئازاد بکرێن، یەکێک لە رێگەکانی ئەم ئازادبوونەش تەنیا لە رێگەی یەکسانیی جێندەری لەنێو ژیاندا بەدی دێت. لەبەرئەوە دەکرێ فێمێنیزم ئەو ئەڵتەرناتیڤە بێت، کە خۆی یەکێ لە ئامانجە سەرەکییەکانی یەکسانیی جێندەری و هێنانەدی مافە زەوتکراوەکانی ژنانە. هەروەها هۆشیارییەکی دروست دەتوانێت خواست و گوتاری ژنانە پەرە پێ بدات، مافە زەوتکراوەکان بستێنێتەوە و یەکسانییەکی شیاو دەستەبەر بکات. لەبەر ئەوەی فێمنیست مرۆڤێکە باوەری بە پەیوەندییەکی نوێی کۆمەلایەتی هەیە؛ باوەری بە یەکسانی و هۆشیارییەکی راستەقینە هەیە؛ کەسێکە خودی خۆی دەناسێ و گوزارشت لەو خودناسینەی خۆی دەکات. هەولی فێمنستەکان تێکشکاندنی سەروەریی زال و بالادەستیی پیاوسالارییە. پێویستە هیوا و ئومێدمان هەبێت بۆ گۆرینی ئەم بێدادییە، چونکە مرۆڤایەتی ئەو توانستەی هەیە کە ئەم دۆخە تێپەرێنێت و جیهانێکی جیاوازتر و دادوەرانەتر دروست بکات.

کاری جدی و کولتووری دەتوانێت ئەم دەمارگرژییە خێلەکییە پیاوسالارانەیە کەم بکاتەوە و لەناوی بەرێت، ئەگەرچی کاریگەرییەکانی هێواش و لەسەرخۆش بن. ئێمە لە نێو کێشەکانی ئەو کۆمەلگایەداین، هەربۆیە لەو کێشانە تێدەگەین و دەیانبینین کە لەنێو کۆمەلگاکەماندا هەن، بە هەموومان دەتوانین تیشک بخەینە سەریان و راستیان بکەینەوە. پێویستە کاربکەین بۆ کۆمەڵگایەکی یەکسان و بلاوکردنەوەی هۆشیارییەکی جێندەری کە شایستەی ژیان و گوزەرانی هەموو تاکێک بێت، بەتایبەت ئەو کەسانەی کە گۆرانکاری خەمیانە و دەیانهەوێت لە ژیانێکی شایستەی یەکسان و گونجاودا بژین.

بەهۆی جیاکارییەوە بۆشاییی نێوان جێندەرەکان فراوانتر دەبێت، هەربۆیە پێویستە بەهاکانی ئەم دوو جێندەرە لەسەر بنەمایەکی یەکسان دیاری بکرێن. هەرچەندە ئەمە ئیش کردن و کاتی دەوێت، بەلام شتێکی مەحال نییە. فێمێنیزم مرۆڤ و تاک هۆشیار دەکاتەوە. رەنگە هەندێک کەس، ئەمە بە مەترسی بۆ دەسەلاتی پیاوسالاری بزانن. فێمێنیزم هەولی ئەوەیە بە جیهانبینییەکی ژنانەوە رەخنە لە گوتاری زاڵی پیاوانە و نێرسالارانە بگرێ. لەو روانگەیەوە دەروانێت کە گەیاندنی ژنان بە بارودۆخی باش و شایستە،

گەیاندنی سەرجەم کۆمەڵگایە بە بارودۆخی دروست و سروشتی. هەروەها فێمینیزم ئیش دەکات بۆ سەربەخۆیی ژیان و جەستەی ژنان، لە دەستدرێژی و هەراسان کردنی سێکسی و توندوتیژیی خێزانی. هەوڵ دەدات بۆ دابین کردنی دەرفەتی یەکسان بۆ ژن و پیاو لە پەروەردە و ئیش کردندا، هەروەها کرێی یەکسان و مافی خاوەنداریتی. هەروەک چۆن پێویستە ئێمە لە هەموو بوارەکاندا (هونەری، ئەدەبی، کۆمەڵایەتی، سیاسی و ...) هۆشیاریی تاک بەرزبکەینەوە، بە هەمان شێوە پێویستە ژنان بە ماف و توانستەکانی خۆیان بناسێنرێن و لە گۆڕانکارییەکاندا بەشداربن. کەوایە گرنگیی هۆشیاریی فێمینیستی ئەوەیە کە دەتوانێت لە ڕوانگەیەکی فێمینیستییەوە پرسیار لەسەر جیاکاری و نایەکسانییەکان دروست بکات. فێمینست کەسێکە لە ڕووی ئابووری، کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە باوەڕی بە یەکسانیی نێوان ڕەگەزەکان هەیە. هەروەک ژنە فێمینست، بێل هوکس، لە کتێبی فێمینیزم بۆ هەمووان دەڵێ؛ ئامانجی سیاسەتی فێمینستی کۆتایی هێنانە بە زاڵبوون، بۆ ئەوەی ئێمە ئازاد بکات ببین بەوەی کە کێین، ژیانێک بژین کە دادمان خۆش بوێت و بتوانین بە ئاشتی تێیدا بژین، لەبەرئەوەیە فێمینیزم بۆ هەمووانە. (Hooks, Bell 2000)

دەرئەنجام

جیاکاریی جێندەری یەکێکە لە کێشە سەرەکییەکانی کۆمەڵگەی کوردی، کە لە زۆرینەی بوارەکاندا جیاکاری لە نێوان ژنان و پیاواندا دەکرێت. ئەمەش بە هۆی سیستەمی پیاوسالاری، زاڵبوونی ئایینی ئیسلام و مێنتاڵیتیی خێڵەکی سەری هەڵداوە، ئەم جیاکاریانە بوونەتە هۆی ئەوەی کە ژنان نەتوانن توانست و کاراییەکانی خۆیان بۆ بەرەوپێش بردنی کۆمەڵگە بەکاربهێنن.

لەم وتارەدا سەرەتا جیاکاریی جێندەریمان خستەڕوو، پاشان نموونەی ئەم جیاکارییانە لە بوارە جیاوازەکان و هۆکارەکانی پشت ئەم جیاکارییانەمان باس کرد. لە کۆتاییدا، فێمینیزمان وەک ئەڵتەرناتیڤی چارەسەری پێشنیار کرد.

سەرچاوەکان

Gender Inequaity and Women Discrimination Andrey Shastri
IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS) Volume 19, Issue 11, Ver. VII (Nov. 2014), PP 27-30

Hooks, Bell (2000) Feminism for Everybody: Passionate Politics, London: Pluto Press.

Margaret Wertheim (2016): The Sexism Problem [online] available here:
https://aeon.co/essays/why-is-scientific-sexism-so-intractably-resistant-to-reform. accessed 15/01/2019.

Beatrice Alba (2018) to achieve gender equality [online] available here:
https://theconversation.com/to-achieve-gender-equality-we-must-first-tackle-our-unconscious-biases-92848. accessed 17/01/2019.

Zeynep N. Kaya (2016) Women in post-conflict Iraqi Kurdistan [Online] available here:
https://www.opendemocracy.net/westminster/zeynep-n-kaya/women-in-post-conflict-iraqi-kurdistan. accessed 25/01/2019.

Brian Earp (2015) Boys and Girls alike [online] available here:
https://aeon.co/essays/are-male-and-female-circumcision-morally-equivalent. accessed 18/01/2019.

Khanda Hameed (2018) NGO's Cannot Raise Gender Equality And Body Awareness Among Women [Interview] interviewed by Scott Douglas Jacobsen. Available here: http://cultureproject.org.uk/2018/03/17/ngos-cannot-raise-gender-equality-and-body-awareness-among-women/. Accessed 22/01/2019.

خەندە حەمید (٢٠١٨) ترس لە فێمینیزم لە هەرێمی کوردستان، گۆڤاری کولتور مەگەزین، ژمارە ٤.

بنەماڵە؛ یەکەم مەتەرێزی فێمێنیسم

وڵات زاگرۆس

«بزووتنەوەی فێمێنیستییش لە سەرەتادا بە کەڵک وەرگرتن لە چەمک و ئایدیالەکانی لیبراڵی، خوازیاری مافی یەکسان لەگەڵ پیاوان و مافی دەنگدان و چاکسازی لە یاسا لە چوارچێوەی سیستەمدا بوون.»ئەگەر لیبراڵیسم وەک هەوڵێک دژ بە مافە تایبەتییەکانی ئاریستۆکراسی و دەسەڵاتی ڕەهای ئەوان و بۆ وەدەس هێنانی ئازادی و یەکسانی بۆ هەمووان لەبەرچاو بگرین، دەتوانین فێمێنیسم لە بنەڕەتدا وەک بەرهەمی لیبراڵیسم بزانین»

«هەر شۆڕش و تێکۆشانێک ئازادیی ژن نەکاتە ناوەندی تێکۆشانەکەی و لەو بوارەدا زۆرترین مەودا نەبڕێت ئەوا چارەنووسەکەی هەرچی بێت هەر بن کەوتنە».
دوکتور سادق شەرەفکەندی

مێژووی مرۆڤایەتی بە درێژایی تەمەنی خۆی، مێژووی هەڵاواردن و چەوسـاندنەوەی مرۆڤ بە دەسـتی مرۆڤ و خەباتی چینی ژێردەست لە پێناو نەهێشـتنی ئـەم هەڵاواردنەیە؛ ئەمە تەعبیـری کارل مارکس لە مێـژوو و توخمی بزوێنـەری مێژووە. ئـەم بۆچوونەی مارکس و فەلسەفەکەی بە درێژایی نزیک بە دوو سەدە، هەوێنی زۆرێک لە شۆڕشـەکان و خەباتەکانی مـرۆڤ لە سەرانسـەری دونیادا بـووە. ئەگەر مارکـس و فەلسـەفەکەی وەک بەرهەمـی سەردەمی ڕۆشنگەری پێناسە بکەین، دەتوانین چەندیـن بزووتنـەوە و قوتابخانەی هزریی تر ئامـاژە پێ بدەین کە بە خوێندنەوەیەکی تر لە مێژوو، لەم سـەردەمەدا هاتنە ئاراوە و هەوڵی نەهێشـتنی چەوسـاندنەوەیان دا. فێمێنیسم وەک بەرهەمی ڕۆشـنگەری، ئاماژە بە ڕێباز و بزووتنەوەیەکە کە جیهان لە دەلاقەی ڕوانینی ژنانەوە سـەیر دەکا. ژن بـە درێژایی مێژوو، ئەو دەسـتە و گرووپە بووە کە چەوساندنەوە و زۆرداری، بەشێکی جیانەکراوە لە ژیانی ڕۆژانەی بووە. هەندێک لە بیرمەندانی بواری فێمێنیسم پێیـان وایـە هەڵاواردنی ڕەگـەزی، کۆنترین مۆدێلـی هەڵاواردنـە و هەر لـە دێرزەمانەوە ژن وەکوو ڕەگەزی ژێردەسـت لەنێو جڤاک و بنەماڵەدا چەوسێندراوەتەوە.

بە دەسـتپێکردنی سەردەمی ڕۆشنگەری و هاتنەئـارای گۆڕانکاریـی قووڵ لـە هەموو ڕەهەندە فکری و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان، ژنانیـش وەک نیوەی کۆمەڵگە و گرووپێک کە زیاترین ڕێـژەی هەڵاواردنی لەسـەرە، وەخۆ کەوتن و بیرمەندانی ئەم گرووپە لە قۆناغگەلی جیـاوازدا توانیویانە بە پێکهێنان و پەرەپێدانی تیۆریی فێمێنیسـم، ژنان وەک بزووتنەوەیەک بۆ دەسـتەبەرکردنی مافەکانیان و لەنێوبردنی هەڵاواردنەکان، ڕێکبخەن. تیۆریی فێمێنیسـم لە هەموو تەمەنی خۆی و قۆناغە جیاوازەکانیدا لە فەلسەفە و تیۆرییە سیاسـییە جیاوازەکان بۆ دەوڵەمەندکردنی خـۆی کەڵکی وەرگرتووە و ئەگەر فێمێنیزم وەک بەرهەمی سـەردەمی ڕۆشـنگەری و فەلسەفەی ڕۆشـنگەری(واتە لیبرالیسـم) بزانیـن، ئـەوە دەتوانیـن بڵێین فێمێنیسم لە بنەڕەتدا بەرهەمی بیری لیبراڵی بۆ وەدەستهێنانی مافی بەرانبەر لەگەڵ پیاوان بووە. بـەڵام دواتر و لە قۆناغگەلـی جیاوازدا، هزری فێمێنیستی بە هەست کردن بەوەی کە لە چوارچێوەی دنیای لیبراڵی و بیری لیبراڵدا نەیتوانیوە مافەکانی دەسـتەبەر بکا، کەوتووەتە کەڵـک وەرگرتن لە گوتارە شۆڕشـگێڕ و دژە سیسـتەمەکانی سـەردەمی خـۆی و لە زۆر شوێندا بە دژی نەزمی لیبراڵ وەستاوەتەوە.

پێناسەی فێمێنسیم

کارێکـی زۆر دژوارە ئەگـەر بمانهـەوێ پێناسـەیەکی کورت و پوخت لە فێمێنیسـم کـە هەموو فێمێنیسـتەکان لەسـەری کۆک بن بەدەسـتەوە بدەین. لەڕاسـتیدا بیرۆکەی فێمێنسم، بەهۆی فرەچەشنی و جیاوازیگەلێک کـە ئاوێتەیەتـی، کەمتـر وەک بیرۆکەیەکی یەکانگیر و یەکدەسـت دەچێـت بەڵکوو زیاتر وەک دەمەقاڵەی بێ پایانـی نێوان داڕێژەرانی ئەم بیرۆکەیە خۆی دەنوێنێت[١] لەنێو مێژووی دوور و درێژی بیرۆکەی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ڕۆژئـاوادا، ئەم چەمکـە (واتە فێمێنیسـم) تـا ڕادەیەک نوێیە و بەم مانایـە چوارچێوە و دیمەنێکی نوێش پێشـکەش دەکا. جیا لەمە، «پێناسـەی ئەو، بە تێپەڕبوونـی کات گۆڕانی زۆری بەسـەردا هاتووە و مانای چەندلایەنەی هەنووکەییەکەی، جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ پێناسەی لە دەیەی ١٨٩٠دا هەیە.[٢]

دەتوانیـن وەک پێناسـەیەکی گشـتگیر

بۆ فێمێنیسم کە بتوانێت هەموو جیاوازییە زۆرەکانی ئەم بیرۆکەیە لە تەمەنی خۆیدا لەخۆ بگرێت، ئاماژە بەو خاڵانە بکەین: «بیرۆکەی فێمێنستی بەشێک لە کۆمەڵە لێکۆڵینەوەیەک دەربارەی ژنانە کە بە شێوەی پاڵەکی (ضمنی)، یا فەرمی سیستەمێکی هزریی بەربڵاو و گشتی لەمەڕ تایبەتمەندییە بنەڕەتییەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئەزموونی تاکەکەسی لە گۆشەنیگای ژنێکەوە بونیات دەنێت».[٣]

لەلای فێمێنیستەکان بەگشتی بەنیسبەت بیرۆکەی سیاسی و کۆمەڵایەتیی نەریتیی ڕۆژئاوا، ڕەخنە و تێبینیی بەرچاو هەیە و پێیان وایە پێگەی ژن لە هزری سیاسی و کۆمەڵایەتیی ڕۆژئاوادا زۆر لاوازە یا خود خاوەن هیچ پێگەیەک نییە. لەوانەیە بێرنادێت موسالای فێمێنیست پوختەی ئەم بۆچوونەی بەجوانی نیشان دابێت ئەو کاتەی لەمەڕ هەڵوێستی ئەوان دەربارەی ژنان دەڵێت: «ناهەقی و دەستدرێژی بەنیسبەت پیاوان تراژێدییە، ناهەقی کردن بەرانبەر بە ژنان نەریت»[٤]. هەر بۆیە دەسپێکی سەردەمی ڕۆشنگەری و هاتنە ئارای پرسگەلێک وەک ماف، ئازادی، یەکسانی و بەرابەری، بەستەرێکی لەباریان پێکهێنا بۆ ئەوەی ژنانیش داوای مافەکانی خۆیان بکەن و بەرانبەر نایەکسانیەکانی کۆمەڵگە ڕاوەستن و لە ڕاستیدا خەبات و بزووتنەوەکەیان فورمولە بکەن. لە ڕوانگەیەکی دیکەوە هەمیشە جۆرە ڕوانگەیەکی فێمێنیستی، «بە واتای بەرەنگار بوونەوەی زوڵم»، بوونی هەبووە. لەهەر شوێنێک ژنان لەژێر گوشاردا بووبێتن-کە کەم و زۆر هەموو کات و لە هەموو شوێنێک بەو چەشنە بووە ـ ژنگەلێکیش هەبوون کە بەم ناهەقییەیان زانیوە و بە جۆرێک دژکردەوەیان بەرانبەری هەبووە.

لە جیهانی ڕۆژئاوا، مێژووی فەرمیی دەستپێکردنی فێمێنیسم، بەو چەشنەی هەنووکە لە ئارادایە، بە بەرهەمگەلێک کە وەک دژکردەوە بەنیسبەت دۆخی نالەباری ژنان بەرهەم هاتوون دەناسرێت. بێجگە لە چەن بابەتێک، ئەم جۆرە بەرهەمانە بۆ جاری یەکەم لە دەیەی ١٦٣٠ وەبەرچاو دەکەون[٥]. ئەم مێژووە بە بەراورد لەگەڵ ئەوەی کە بۆ یەکەم جار مافی دەنگدانی ژنان لە ئامریکا لە ساڵی ١٩٢٠ وەدی هاتووە، نیشان لەوەیە کە کولتوور و بیری پیاوسالارانە زۆر بەهێز و ڕیشەدارتر لەوەیە تا بە ئاسانی و لە ماوەیەکی کورتدا بتوانین بە ئاواتی یەکسانی و نەمانی ستەمی جێندەری لە کۆمەڵگەدا بگەین.

فێمێنیسم وەک بزووتنەوەیەکی سەربەخۆ

لە دەسپێکی سەردەمی ڕۆشنگەریدا بە پێچەوانەی ئەو بەڵێنانەی کە بۆ ئازادی و مافی بەرانبەر بۆ هەموو تاکێک لە لایەن ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەم دەدرا، لە واقیعدا مافی بەرانبەر و مافی دەنگدان تەنیا بۆ پیاوانی سپی پێستی موڵکدار بوو و بە نیسبەت ئەو مافانە بۆ باقیی چین و توێژەکانی کۆمەڵگە خۆیان نەبان کردبوو. هەر ئەمە وای کرد ژنان و باقیی چینە مافخوراوەکان کە لە سەرەتادا بە ئاواتی گەیشتن بە ئەو بەڵێنانە لەگەڵ ڕەوتی سەرەکی و ڕەسمیی خەبات و هەروەها تیۆریی ئەوان کەوتبوون، وردە وردە بکەونە خۆ و هەم تیۆری و هزری نوێ بۆ وەدەسهێنانی مافەکانیان لەم سیستەمە نوێیەدا بەرهەم بهێنن و هەم سنوورەکانی کاری ڕێکخراوەییان لەگەڵ ئەوان ڕوونتر بکەن و بە چاوێکی واقیعبینانەتر بڕواننە گۆڕەپانی خەبات. فێمێنیسم بەپێی سەردەم و بۆ بەهێزتر کردنی بیرۆکەی خۆی لە تیۆری و قوتابخانە فکرییە جیاوازەکان کەڵکی وەرگرتووە، هەر بۆیە فێمێنسم دابەش دەبێت بەسەر دەستەگەلێکی جیاوازدا کە زۆرجار دەتوانین بێژین دژ بە یەکن. بەڵام هەر وەک چۆن لە سەرەتادا کۆمەڵگەی پیاوسالار ژنانی لە ڕیزی مرۆڤە خاوەن ماف و ئازادییەکان بە ئەژمار نەدەهێنا، لە کۆڕ و کۆبوونەوە ئاکادێمیک و ڕۆشنبیرییەکانیش بە هەمان شێوە دژوار بوو

کە بتوانن لێکۆڵینەوە و دەسکەوتە هزری و کولتوورییەکانی فێمێنیسم لەناو خۆیان قەبووڵ بکەن و وەبەرچاوی بگرن.

زانایانی فێمێنیستی سەردەم، کۆمەڵێک بەرهەمی هزریان پێشکەش کردووە کە گەشەکردنێکی بەرچاو، دەوڵەمەندییەکی ناوازە و پانتایەکی زۆر لەخۆ دەگرن. ئەوان بزووتنەوەیەکی بەرینی ڕۆشنبیریان وەرێ خست کە لیستێکی دوور و درێژ لە تیۆرییە جیاوازەکانی فێمێنیسم لەخۆ دەگرێ وەکوو: فێمێنیسمی ڕەشپێستەکان، فێمێنیسمی دەروونشیکارانە، فێمێنیسمی ڕادیکاڵ، فێمێنیسمی مارکسیستی، فێمێنیسمی سۆسیالیستی و زۆرێکی تر.[٦] ئەم فراوانییە زۆرە و ئەو هەوڵە شێلگیرانەیەی ژنان لە سەرانسەری دونیادا، وای کرد کە لەبەرچاونەگرتنیان بۆ کۆمەڵگەی نەریتی و پیاوسالار نەک هەر دژوار بەڵکوو نامومکین بێت. ئێمە بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕەنگاوڕەنگییە فراوانەی کە لەنێو فێمێنیستەکاندا هەیە، هەوڵ دەدەین لێرەدا سێ چەشن لە گرنگترین خوێندنەوەکان بۆ فێمێنیسم کە تا ڕادەیەک دەتوانین بڵێین هەموو خوێندنەوەکانی تر بەجۆرێک ژێرشاخەی ئەمانن بخەینە بەرباس:

لیبراڵ فێمێنیسم

فێمێنیسمی لیبراڵ ناسراوترین شێوەی هزری فێمێنستییە و زیاتر ڕواڵەتی میانەڕەو یاخود ڕەسمیی فێمێنیسم نیشان دەدات.[٧] بەڵام لە نێو ڕەوتەکانی هەنووکەییی فێمێنیسمدا، فێمێنسمی لیبراڵ زۆر لاوازە و لە کەمینەدایە.[٨]

لیبراڵیسم لە بنەڕەتدا بزووتنەوەیەک بوو بە دژی مافە تایبەتییەکانی چینی زەویدار و ئاریستۆکرات و بانگەشەیەک بوو بۆ یەکسانی و مافی یەکسان بۆ هەمووان. بەڵام نابێ ئەمە لەبەرچاو نەگرین کە بازنەی ئەم «هەمووانە» لە دەسپێکدا زۆر بەرتەسک بوو و تەنیا ئەو کەسانەی دەگرتەوە کە بەهۆی ئاڵوگۆڕێک کە بەسەر پەیوەندییە ئابوورییەکاندا هاتبوو، چینێکی تایبەتیان پێکهێنابوو، واتە چینی مامناوەندی شاریی ئوروپایی، کە ماف و ئازادییەکانی ئەم چینە نوێیە لە لایەن ئاریستۆکراسییەوە قەبووڵ نەدەکرا. «کەواتە گشتاندنی ئەم مافانە بۆ هەموو مرۆڤەکان، تەنیا لەبەر ئەوەی کە مرۆڤن، لە هزر و باوەڕی کەمتر کەسێک لە لیبراڵە سەرەتاییەکاندا دەبیندرا».[٩]

بزووتنەوەی فێمێنیستییش لە سەرەتادا بە کەڵک وەرگرتن لە چەمک و ئایدیالەکانی لیبراڵی، خوازیاری مافی یەکسان لەگەڵ پیاوان و مافی دەنگدان و چاکسازی لە یاسا لە چوارچێوەی سیستەمدا بوون.«ئەگەر لیبراڵیسم وەک هەوڵێک دژ بە مافە تایبەتییەکانی ئاریستۆکراسی و دەسەڵاتی ڕەهای ئەوان و بۆ وەدەس هێنانی ئازادی و یەکسانی بۆ هەمووان لەبەرچاو بگرین، دەتوانین فێمێنیسم لە بنەڕەتدا وەک بەرهەمی لیبراڵیسم بزانین».[١٠] واتە دەکرێت بەها لیبراڵییەکانی سەرەتای فێمێنیستەکان، وەک بەهای هەمیشەیی و نەگۆڕی فێمێنیسم تا ئێستەش حیساب بکەین بەڵام ئەوەی کە گۆڕانی بەسەر هاتووە، چۆنیەتی و مێکانیسمەکانی فێمێنیستەکانە بۆ دەستەبەرکردنی ئەم بەها و مافانە. قۆناغی یەکەمی فێمێنیسم کە دەتوانین بڵێین بە تەواوی لە ژێر کاریگەریی بیر و ئایدیالەکانی لیبراڵیسم و مێکانیسمەکانی جێ پەسەندی ئەو بووە، لە دەیەی ١٦٣٠ تا سەردەمی شۆڕشی فەرانسەیە کە زیاتر بە نووسینی بەرهەمگەلێکی پەرتەوازە دەربارەی مافی بەرانبەر بۆ ژنان دەسنیشان دەکرێت و کەمتر دەتوانین وەک بزووتنەوەیەکی گشتگیر، کە لە مەیدانی واقیعدا توانای ڕێکخستنی ژنانی هەبێت، حیسابی بۆ بکەین. لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٨وە، بەرهەمە فێمێنیستییەکان و بزووتنەوەی فێمێنیسم، بە کاریگەری وەرگرتن لە شۆڕشی فەرانسە و سەربەخۆییی ئەمریکا،

بەگوڕوتینتر لە جاران دێنە مەیدانی خەبات و نووسین بۆ وەدەس هێنانی مافەکانیان. لیبراڵ-فێمێنیستەکانی سەدەی نۆزدە بە کۆکردنەوەی ئەزموونی زیاتر و خوێندنەوەی ڕەخنەگرانە بۆ پێشینیانی خۆیان بەو ئەنجامە دەگەن کە تەنیا بە بەڵگەهێنانەوە و دیالۆگی لۆژیکی ناتوانن مافێک کە هەزاران ساڵە لێیان زەوت کراوە وەری بگرن، هیچ جیاوازییەکیش ناکات کە لایەنی بەرانبەر دەسەڵاتی ڕەهای پاشاکان و قەشەی کەنیسەکان بن یا خود ئەو لیبراڵە تازە بە دەسەڵات گەیشتووانەی کە هەموو قسەی ئەوەڵ و ئاخریان ئازادی و مافی بەرابەرە. گۆڕانی کۆمەڵگە پێویستی بە گۆڕینی هاوکێشەکانی هێز هەیە و ئەم کارەش جودا لە تیۆری و بیرۆکەی بەهێز پێویستی بە ڕێکخستن و نیشاندانی هێزی ماددی هەیە. نابێت ئەوە لە یاد بکەین کە لیبراڵیسم دژ بە سەرەڕۆیی پاشایەتی وەستایەوە کە هەزاران ساڵ تەمەنی بوو، هاوکات سیستەمی ئابووری و کۆمەڵایەتیی دارێژراو لەسەر مافی تایبەتی ئاریستۆکراتەکانی لەبەریەک هەڵوەشاند کە ئەمە لە کاتی خۆیدا لەوانەیە هێندەی بیرۆکەی مارکس دژ بە خاوەنداریەتیی تایبەت ڕادیکاڵ بووبێت. کەواتە هەر بەو جۆرەی کە لیبراڵە سەرەتاییەکان لە هەڵوەشاندنەوەی دەسەڵات و ملهوڕیی ئاریستۆکراتەکان دوودڵ نەبوون و ئەمەیان دژ بە بنەماکانی لیبراڵیسم نەدەزانی، فێمێنیستەکانیش بە هەمان شێوە دژبەرایەتیی پیاوان وەک چینی سەردەست و هەوڵ بۆ تێکدانی باڵادەستیی ئەوانیان دژ بە بنەماکانی لیبراڵیسم نەدەزانی. بەم پێیە دەتوانین بێژین کە فێمێنیسمی لیبراڵ، فێمێنیسمێک نییە کە حەتمەن داواکارییەکانی سنووردار و بەرتەسک بن، بەڵکوو هەندێ جار وەسفی لیبراڵیسم بۆ ئەم تیۆرییە، ئاماژەیەکە بۆ ئەو بنەما شکارییەی کە سەرچاوەگرتوو لە بیرۆکەی لیبراڵیسمە. کەوابوو فێمێنیسمی لیبراڵیش هەندێ جار دەتوانێ ڕادیکاڵ بێت و داوای گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە تەکووزیی کۆمەڵگەدا بکات، بەڵام ئەم گۆڕانکارییە بنەڕەتییانە ناتوانن بگەنە نکۆڵیکردن و سڕینەوەی ئەو بنەمایانە کە لە چوارچێوەی ئاکار و بایەخە بنەماییەکانی لیبراڵیسمدان: وەک ڕەسەنایەتی و لەسەرتریی وێکچوون بە نیسبەت جیاوازی، ئاشتی بە نیسبەت تێکهەڵچوون، تەکووزی بەنیسبەت بشێوی، یاسا بەنیسبەت شۆڕش و...[١١]. ئەم بەها و ئامانجە بنەماییانەی لیبراڵیسم ڕێک ئەو شوێنەن کە ژنان و فێمێنیستەکانی تر لە سەردەم و شوێنی جیاوازدا وا لێ دەکات کە ڕێگەی خۆیان لە لیبراڵ-فێمێنیسم جودا کەنەوە؛ ئایا هەموو ژنان وێکدەچن؟ ئایا پێگەی ژنی کرێکار و ژنی دەوڵەمەند، ژنی ڕەشپێست و سپی پێست، یا خود ژنی نەتەوەی بندەست و سەردەست وەک یەکە و بە قەد یەک ستەمیان لێ دەچێ؟ ئایا تەنیا ئەوەی کە ژنان مافی دەنگدانیان هەبێ و ڕێگەی کار لە بازاڕی کاریان بۆ بڕەخسێ ئیتر ستەم تەواو دەبێ؟ ئایا هەموو کات لە چوارچێوەی یاسادا دەکرێ ماف بسێندرێ؟

ڕادیکاڵ فێمێنیسم

ئەو پرسیارانەی سەرەوە بوون بە هۆکار بۆ ئەوەی کە لە ناوەڕاستەکانی سەدەی نۆزدەوە، خوێندنەوە جیاوازەکان لە فێمێنیسم بێنە مەیدان و تا ڕادەیەکی زۆر لیبراڵ ـ فێمێنیستەکان بنە کەمینەی مەیدان. یەکێک لەم خوێندنەوانە فێمێنیسمی ڕادیکاڵە. تایبەتمەندیی زۆر بەرچاوی فێمێنیسمی ڕادیکاڵ، قایل بوونی بایەخی زۆر پۆزێتیو بەنیسبەت ژنان و تایبەتمەندیی ژنانە و هەوڵ بۆ دروستکردنی پێوەندیی دەستەخۆشکایەتی لەنێوان ئافرەتان و ڕق و بێزاریی زۆر قووڵ بە نیسبەت ستەمی پیاوانە دەرحەق بەوانە. «فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان تایبەتمەندیی سەرەکی و گشتگیری کۆمەڵگە بە ستەمکاری دەزانن».[١٢] ئەمەش وا دەکات کە ئەوان

هەمـــوو فۆرماســـیۆنە باوەکانـــی کۆمەڵگە بە بیانـــووی ئەوەی کـــە زاڵیتی و ســـتەمکاریی پیاوانـــە بەرهەم دێننەوە ڕەت بکەنەوە، گرنگتر لـــە هەمووشـــیان فۆرمـــی پێکهێنانـــی ژیانی هاوبەش لـــە چوارچێـــوەی ژن و مێردایەتی، پێکهاتـــەی بنەماڵە و جـــار و باریش دەوڵەت. نابێت ئەمە لەبەرچاو نەگرین کە «فێمێنیسمی ڕادیکاڵ بەربڵاوترین شـــێوەی فێمێنیسمە کە تاکوو ئێســـتە لەگەڵی بـــەرەوڕوو بووین»[١٣] و هێنانـــەوەی هەمـــوو ڕەنگاوڕەنگییەکانـــی ئەم خوێندنەوەیە لە فێمێنیسم، کارێکی زۆر دژوارە بـــەڵام ئەو ئاماژانەی کە لەســـەرەوە پێمان دا، گشتگیرترین تایبەتمەندییەکانی ئەم ڕەهەندە لە فێمێنیســـمن. بە ئاشناییەکی کەم لەگەڵ مێژووی هزری ڕۆژئـــاوادا، بۆمان دەردەکەوێ کە ڕیشـــەی ئەم جۆرە بۆچوونانـــە کە هەموو جۆرە پلەبەندی (سلسلەمراتب) و دەسەڵاتێک بـــە بیانـــووی دروســـت کردنـــی زاڵیتی ڕەت دەکەنەوە، دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی نۆزدەهەم و سەرهەڵدانی خوێندنگەی هزری ئانارشیسم، کە پەیدابوون و ســـەرهەڵدانی کەم و زۆر هاوکاتە لەگەڵ دامەزران و پەرەســـەندنی مارکسیسم. ئەوەی کە ئانارشیسم تا ڕادەیەک، کەم یا زۆر، کاریگەریی لەســـەر هەموو ڕەوتە فەلســـەفی، ئەدەبی، هونـــەری و زۆری دیکە لە بوارەکاندا هەبووە، شتێکە حاشاهەڵنەگر، بەڵام نابێ ئەوە لە یاد بکەین کە ئانارشیسم هیچکات نەیتوانی ببێتە ڕێکخەری هیچ بزووتنەوە یا ئەزموونێکی ســـەرکەوتووانە (بە پێچەوانەی مارکسیســـم و ئەو کاریگەرییەی کە لەســـەر شۆڕشەکانی دوو ســـەدەدا هەیبوو). ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خوێندنـــەوە تایبەتەی کە بۆ چەمکی ئازادی و پەیوەندیی ئازادی لەگەڵ پێکهاتەی دەسەڵات هەیانە. مرۆڤ بۆ ئازادی پێویستی بە دەسەڵات هەیە. دەســـەڵاتیش بێ پێکهاتەی دەســـەڵات دەســـتەبەر نابـــێ.[١٤] پێوەرەکانـــی واقیعبینی و مێـــژووی مرۆڤایەتـــی، پێمـــان دەڵێـــن کە ڕەتکردنەوەی پلەبەندی و دەســـەڵات ناتوانێت هیـــچ کۆمەڵگەیەک بـــەرەو ئـــازادی ببات و لەڕاستیدا ئەم بۆچوونە جۆرە ئاواتێکی ڕۆمانتیکە کە بۆ هەڵهاتن لـــە دزێوییەکانی ئەمڕۆ پەنا بۆ ڕابردوویەکـــی خەیاڵی دەبا (هـــەروەک چۆن ئانارشیســـم باس لە ڕابردوویەک دەکا کە هیچ دەسەڵات و پلەبەندییەک نەبووە و مرۆڤەکان بە شێوەی ئۆرگانیک و ئازاد لەپاڵ یەک گەشەیان کـــردووە) و هیواداره ئەو کۆمەڵگـــە خەیاڵییە جارێکـــی دیکە دابمەزرێنێتەوە. فێمێنیســـمی ڕادیکاڵیش ســـەرەڕای ئـــەوەی کە کاریگەریی بەهێـــزی لەســـەر شـــیکردنەوەی وردبینانەی پرســـی ژنان و شـــرۆڤەی جۆرەکانـــی زاڵیتی هەبووە، بەڵام لە زۆر شوێندا ڕەخنەی جیددیی لەســـەرە. «هەڵەی ئەوان ئەوەیـــە کە زیادە لە حەد جەخت لەســـەر پیاوسالاری دەکەن. ئەم پێداگرییـــە توندڕەوانەیە بووەتـــە هۆی ئەوەی کە ڕاســـتییەکانی سیســـتەمی کۆمەڵایەتی و نایەکسانیی کۆمەڵایەتی ساویلکانە لێکبدەنەوە و لەبارەی شێوازەکانی گۆڕانکاری بۆ چاکسازیی دۆخی ژنـــان، بەراوردێکی دوور لـــە واقیعیان هەبێ».[١٥] هەروەها ئەوان بە بینینی جیاوازیی جێندەری لە کۆمەڵگە و بنەماڵەدا و ڕەچاوکردنی پلەبەندی لەسەر ئەساسی جێندەر، بە دروستی دژی ئەم تەکووزییە وەســـتاونەتەوە بەڵام ئەم دژکردەوەیە لەجیاتـــی ئەوەی کە هەوڵ بدات هاوکێشـــەکانی ئەم تەکووزیە ســـەرلەنوێ بە قازانجی خۆی (ژن) دابڕێژێتەوە، ڕاست خودی تەکووزیەکە و هەرجـــۆرە پلەبەندییەکی پلان بۆ دارێژراو ڕەت دەکاتـــەوە. لەحاڵێکدا هەموو ئەزموونەکانـــی بەڕێوەبەری و ڕێکخســـتن لە مێژوودا و زانســـتی بەڕێوەبەری، پێمان دەڵێن کە پلەبەندی و پلاندارێژی پێویستی بێ ئەملا و ئەولای پێشکەوتن و گەشەیە. هیچ مەرجێک نییە کە پلەبەندی لە سیستەمی کۆمەڵایەتیدا لەڕووی پێـــوەری جێندەرەوە بێت و لەلایەکی تریشـــەوە مەرج نییە ئەو پلەبەندییانەی لەنێو کۆمەڵگەدا هەن حەتمـــەن بگوازرێتەوە بۆ ناو بنەماڵە و لە ئەگەری پلەبەندییشدا، ئەگەر ئەو

پلەبەندییە لەسەر ئەساسی توانایی و لێهاتوویی تاکەکان بێ، ئەوە لەجیاتی زاڵێتی دەتوانێ هەست بە بەرپرسیارێتی و توانای کاری هاوبەش لەنێو تاکەکاندا بەهێز بکات. «ئاڵتێرناتیڤی ڕادیکاڵەکان یان جیاکردنەوەی تەواوی دوو ڕەگەزە کە بەرچاوترین کێشەی سرانەوەی مرۆڤایەتییە، یاخود پەیوەندیی نێوان دوو ڕەگەز لە چوارچێوەیەکی جودا لە ژن و مێردایەتییە، کە ئەگەر ئەمە بە شێوەی پەرتەوازە و تاک و تووک بێ، ئەوە تەکووزی و بنەمای کۆمەڵگە دەکەوێتە مەترسییەوە و ئەگەریش گشتگیر و بە بەرنامە بێت، ئەوا هەر هەمان بەستراوەییەی کە هۆکاری ڕەتکردنەوەی ژن ومێردایەتی بوو بەرهەم دێتەوە؛ ناونیشانی ژن ومێردایەتی نییە کە دەبێتە پێکهێنەری زاڵێتیی پیاوسالاری، تاکوو بۆ نموونە لە ژیانی بێ ژن و مێردایەتیدا یاخود لە سیستەمی بنەماڵەییی کۆمۆنی و تێکەڵاودا کێشەکە چارەسەر بێ. کێشەی سەرەکی، هەمان ئایدیۆلۆژیی بەرهەمهاتوو لە کەونارای پێوەندییە نابەرانبەرەکانی هێزە، کە ڕێگەچارەی ڕیفۆرمی هەنگاو بە هەنگاوی یاسا و کولتوورە. ئەزموونی مێژوویی، باشترین بەڵگەی ئەم بۆچوونەیە».[١۶]

فێمێنیسمی سۆسیالیستی

فێمێنیسمی سۆسیالیستی، خوێندنەوەیەکی تر لە فێمێنیسمە کە هەرچەند لەژێر کاریگەریی مارکسیسم و بزووتنەوەی چەپی نوێدایە، بەڵام لەگەڵ فێمێنیسمی مارکسیستی جیاوازیی هەیە. فێمێنیسمی سۆسیالیستی بە پێچەوانەی فێمێنیسمی مارکسیستی و فێمێنیسمی ڕادیکاڵ کە پێگەی ژنان تەنیا لە دەلاقەی ستەمی چینایەتی یاخود ستەمی پیاوسالارییەوە هەڵدەسەنگێنن، بە خوێندنەوەیەکی بەربلاوتر هەوڵ دەدەن هەموو شێوەکانی ستەم و نابەرابەری کە دیاریکەری پێگەی ژنانن هەڵسەنگێنن و خوێندنەوەی بۆ بکەن. سەرەڕای ئەوەی کە وەک هەموو ڕەوتەکانی تری فێمێنیسم، سەرنجی ئەوان لە سەر ستەم بەرانبەر ژنانە بەڵام تیۆریسیەنانی سۆسیالیست هەموو جۆرە ئەزموونەکانی ستەمکاری، چ لە لایەن پیاوان و چ لە لایەن ژنانەوە، تاوتوێ دەکەن. ئەوان ئەوەش لەبەرچاو دەگرن کە چۆن هەندێک لە ژنان، سەرەڕای ژێردەستە بوون، دەتوانن لە ستەم کردن نیسبەت بە ژنانی دیکە بەشداریی کارایان هەبێت. بۆ میناک، ژنانی سپی پێستی ئەمریکایی کە ژنانی ڕەش پێستیان دەچەوساندەوە.[١٧] ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ئەو خوێندنەوە جیاوازانەی کە لەم وتارەدا ئاماژەیان پێ درا، بۆمان دەردەکەوێ کە جیاوازیی سەرەکیی ئەم دەستەی ئاخر بە نیسبەت ئەوانی پێشوو، ئەوەیە کە جیاوازییەکان دەبینێ، و ئەمە تایبەتمەندییەکی زۆر گرنگ و جێگای سەرنج لە تیۆریی فێمێنیسم لە ساڵانی دواییدایە. لە چوارچێوەی تیۆریی فێمێنیسمدا، هۆگرییەکی ڕووەوهەڵکشان بەنیسبەت چەوساندنەوەی ژنانی چین، نەژاد و کەمینە ئەتنیکییەکان بە دەستی ژنانی چین، نەژاد و ئەتنیکەکانی دیکە، وە یا هەڵوێستی جیهانیی ژنانی دیکە بەرانبەر ئەم جۆرە چەوساندنەوەیە بەدی دەکرێت. بەواتایەکی تر پرسیارێکی نوێ کە بۆ تیۆریسیەنەکانی فێمێنیسم هاتووەتە پێش ئەوەیە: «دەربارەی جیاوازییەکانی نێوان ژنان چی دەزانین؟».[١٨]

هەر لە فێمێنیسمی لیبراڵەوە هەتا فێمێنیسمی مارکسیستی، نیگایەکی گشتگیر و تاک لایەنیان بەنیسبەت ژنان هەیە و ڕێگەچارە لە هەڵگرتنی تەنیا یەک شکڵ لە ستەمدا دەدۆزنەوە. ئێمە لەمەڕ ئیدعای لیبراڵەکان، بە ڕاشکاوی دەبینین کە بە وەدەست هێنانی مافی هەڵبژاردن و دابین کردنی هەلی کار لە بازاڕدا، سەرەڕای ئەوەی کە لە باشتربوونی دۆخی ژناندا کاریگەر بووە، بەڵام ژن لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاواییدا لەگەڵ کێشەی نوێ و زۆر ئاڵۆز چ لەنێو هاوکێشەکانی بازاڕدا و چ لە کولتووری نوێی جیهانیدا

بــەرەورووە کــە لەوانەیە چارەســەرکردنیان زەمەنێکــی زۆری پێویســت بێ. بەنیســبەت ئیدعــای فێمێنیســتە مارکسیســتەکانیش هەرچەن ئەزموونێکی ســەرکەوتوو کە بکرێت وەک نموونە هەڵیسەنگێنین لەبەردەست نییە، بــەڵام لە ســەردەمی ئێســتەدا زۆر روونە کە دابەزاندنی مەســەلەی ژنان و کورتکردنەوەی تەنیا بۆ جیاوازیی چینایەتی، خوێندنەوەیەکی تەواو سەقەت و تاک لایەنەیە.

لەڕاســتیدا هێڵی جیاکەرەوەی خوێندنەوە جۆراوجۆرەکانی فێمێنیسم لە زۆر بواردا ناروونە و لــە هەندێ جێگەدا هــەر لەناو دەچێ. ئێمە لە ڕەهەندە جۆراوجۆرەکاندا، لە هەندێ شوێن هەڵوێست و هەڵســانگاندنی هاوشێوە دەبینین و هەروەها پێناســەگەلێک وەک فێمێنیسمی سۆسیالیســتیی ڕادیکاڵ یا تەنانــەت لیبراڵی ڕادیکاڵ و شــتی لەم شــێوەیە دەبینین. ئەمە خــۆی وڵامێکی بەجێیــە بۆ ئەو کەســانەی کە بانگەشــەی ئــەوە دەکەن کە فێمێنیســم نابێــت وەک تیۆرییەک کــە خاوەنی ئامانج و هەڵوێســتی روونە ســەیر بکرێ. لەڕاســتیدا فێمێنیستەکان لەسەر ئەو بڕوایەن کە تیۆریی زانســتی، خــاوەن پێگەیەکــی کۆمەڵایەتییە و باشــترین ڕێگەچــارە بــۆ هــەر پێگەیەکی کۆمەڵایەتی، گوێگرتنە لە هەموو ئەو کەسانەی لــەو پێگەیەدا هاوبەشــن. مێــژووی خەباتی ژنان نیشــانی داوە کە تا گەیشتن بە ئامانجی یەکســانی ڕێگەیەکی دووروودرێــژ و دژوار لە پێشە. هەتا کاتێک گۆڕانکاریی قووڵ لە هەموو بوارەکانــی کۆمەڵایەتی، سیاســی، کولتووری، ئابووریدا نەیەتە پێش، ناتوانین هیوادار بین کە کۆمەڵگەیەکــی بەختەوەرمــان چ بۆ ژنان و چ بــۆ پیاوان هەیە. ژن لــە کۆمەڵگەیەکدا کە لە قۆناغی خەباتی نەتەوەییدا بێت، بەرپرسیارەتیی زۆر قورســتری لەسەر شــانە چون هەم دەبێ لەگەڵ ئەو باوەڕە کولتوورییە دواکەوتووانەی کە بەهۆی گەشەنەکردوویی کۆمەڵگە سەقامگیرن بەشەڕ بێ و هەم وەک تاکێکی ئەو کۆمەڵگەیە خەباتی نەتەوەیی بکا.

خەبات بــۆ وەدەس هێنانی مافی ژنان لە کوردستانی خۆرهەڵات

ئەگەر بمانهەوێــت بەپێی ئەو مێژووە کورتەی کــە لەم وتــارەدا باس کــرا، خوێندنەوەیەکی بەراوردکارانــە بۆ خەباتی ژنــان لە رۆژهەڵاتی کوردســتان بە دەســتەوە بدەیــن، دەتوانین دەسپێکی سەردەمی ڕۆشنگەری لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بگەڕێنینەوە بۆ ســاڵەکانی نزیک بە دەسپێکی کۆماری کوردستان. هەر لە سەردەمی کۆماریشــدایە کە ژنان بە شێوەی فەرمی دێنە ناو گۆڕەپانی جڤاک و سیاسەتەوە و بە شێوازی ڕێکخــراو و تاک، هەوڵ بۆ دەســتەبەرکردنی مافەکانیــان ئــەدەن. ســەردەمی کۆمــاری کوردستان و یەکیەتیی ژنان وەک ڕێکخراوەی سەر بە ئافرەتان، هەنگاوێکی گەورە لە مێژووی خەباتی ژنانی کوردستانە کە هەرچەند تەمەنی کۆمــار کورت بوو بــەڵام کاریگەریــی قووڵی لەســەر کۆمەڵگای پاش خۆی دانا. یەکێک لە هەوڵەکانی ئەو کات دەگەڕێتەوە بۆ خۆشکردنی ڕێــگا بۆ خوێندنی کچان کە لەو ســەردەمەدا وەک شۆڕشــێکی کەلتووری دێتــە پێــش چــاو و ڕێگەی بۆ هەنگاوەکانــی دیکە لەبارتر دەکرد. لە پاش ڕووخانی کۆمار، تا ســەردەمی شۆڕشــی گەلانی ئێران هەولی یەکگرتووانە و ڕێکخراوەیی لەم پێناوەدا بەدی ناکرێت (ئەمە بە واتــای نەبوونی هەوڵی تاکەکەســیی ژنان نییە). پاش شۆڕش و سەرهەڵدانەوەی خەباتی ئاشکرای پارتە سیاســییەکان، لەم سەردەمەدا دیســانەوە خەباتی ژنان و بەشــداریی ژنان لە جڤاکــدا بە ڕادەیەکی بەرچاو گەشــە دەکات. ئەم بەشــدارییە بەرچاوەی ژنــان لە کۆمەڵگە و لــە خەباتــدا، کاریگەریــی زۆر بەرچاوی لە متمانەبەخۆییی ژنان و گۆڕانی نیگای نەریتیی کۆمەڵگە بەرانبەر ژنان دەبێت کە دەکرێ وەک خاڵێکی زۆر پرشــنگداری مێــژووی خەباتی ژنان لەبەرچــاوی بگرین. بەڵام ئــەم خەباتە،

تەنیا خەباتێکی فێمێنیستی نییە بەڵکوو خۆی لە چوارچێوەی بەرنامە و جیهانبینیی پارتە سیاسییەکاندا دەبینێ و هاوکاتیش خەبات بۆ وەدەست هێنانی مافی ژنان دەکا. ئەم جۆرە فێمێنیسمە، ناتوانرێت بە پێناسەیەکی دیاریکراو وەک ئەوجۆرانەی کە باس کرا دەسنیشان بکرێت و لەڕاستیدا تێکەڵەیەکە لە هەموو فێمێنیسمەکان، مەبەست ئەوەیە کە هەم فێمێنیستی ڕادیکاڵی تێدا دەبیندرێ هەم سۆسیالیستیی تێدا دەبیندرێ هەم لیبراڵ.

ئەم سەردەمە لە خەباتی ژنان تا ساڵی ٧٥ و کۆتایی هاتنی خەباتی چەکداری درێژەی هەیە و تا ئەم کاتە، پارتە سیاسییەکان، زیاترین کاریگەرییان لەسەر هەموو بوارەکانی کۆمەڵگا و یەک لەوان خەباتی ژنان هەیە. پاش ئەم قۆناغە، بەرەبەرە و بە ماوەی نزیک بە بیست ساڵ کاریگەریی حیزبە سیاسییەکان کەم و کەمتر دەبێتەوە و ئەم ڕەوتە کە لە نیوەی دەیەی حەفتای هەتاوییەوە دەستی پێ کرد، تا هەنووکەش هەر بەردەوامە . پاش ساڵی حەفتا و پێنج و گەشە کردنی هێندێک ئازادی کە دەسەڵات لەبەر ئەو هەڕەشانەی لەسەری بوو بە جڤاکی ئەدا و هەروەها پەرەگرتنی ڕاگەیاندنە گشتییەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، هاتنە مەیدانی ژنان گەشەی بەرچاو بە خۆیەوە ئەبینێ. هەر لەم سەردەمەدا جۆرێک لە خەباتی جیا لە حیزب و ڕێکخراوەکان لە لایەن دەسەڵاتەوە بەسەر کۆمەڵگادا دەسەپێت و لەم ڕێڕەوەشدا و بە هۆی ئەو ئازادیانەی کە دراوە ژنانیش هەوڵ بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانیان ئەدەن. لەم سەردەمەدا ڕێژەی چوونی کچان بۆ زانستگەکان و دەنگدانیان وەک ڕەگەزێکی تایبەت (مەبەست لە مافی دەنگدان نییە) کاریگەریی لەسەر هەڵبژاردنەکان دادەنێن و تەنانەت لە هەندێ شار وەک نوێنەر و وەک ئەندامی شوڕای شاریش هەڵدەبژێردێن و هەروەها هەندێ ئازادی کەبەهۆی کراوەیی کولتووریی کۆمەڵگە پێکهاتووە بۆ ژنان دێتە ئاراوە.

ئەوەی کە دیسان تایبەتمەندیی ئەم سەردەمەیە و مەترسیدارە، ڕێژەی زۆری تەڵاق و لێک هەڵوەشانەوەی بنەماڵەکانە کە دەتوانین بڵێین جگە لە زۆربوونی خەسارە کۆمەڵایەتییەکان وەک هەژاری و تووشبوون بە مادە سڕکەرەکان و...، یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم تەڵاقانە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانبینییە نوێیە کە لەنێو ژنان و پیاوان هاتووەتە ئاراوە و ڕاست بنەماکانی پێکهاتەی بنەماڵە دەپێکێت و لاوازی دەکات کە هەروەک لەم وتارەدا ئاماژەمان پێ دا، ئەمە دەکرێت بە جۆریک وەک کاریگەریی فێمێنیسمی ڕادیکاڵ لەسەر بیر و هزری کۆمەڵگە سەیری بکەین. لە هەمان کاتدا ژمارەی زۆری خۆکوژییەکان لە نێو ژناندا وەک دژکردەوەیەک لە هەمبەر چەوساندنەوەکان و ئەو زوڵمەی لێیان دەکرێت، تایبەتمەندییەکی دیکەی ئەم سەردەمە و تراژێدییەکی زۆر ترسناکی ئەم سەردەمەیە کە باس لە بێ هیواییەکی قووڵ بۆ داهاتوو و نەبوونی هیچ ئاسۆیەک دەکات و توێژینەوە و شیکردنەوەی، پێویستی بە هەوڵ و ماندووبوونی جیددی هەیە.

هەوڵ بۆ فێمێنیسمی سەربەخۆی کوردی

هەروەک چۆن زۆربەی ڕەوتە هزرییەکانی بە گشتی ڕۆژهەڵاتی دنیا، لاسایی کردنەوە و هەندێ جاریش کۆپییەکی سەقەتی ڕەوتە فکرییەکانی ڕۆژئاوایە، ژنانی خۆرهەڵاتیش لەم سەردەمەدا بێبەش لەم هەڵە کوشەندەیە نین و هزری فێمێنیستی، زیاتر دەبێتە لاسایی کردنەوە نەک گونجاندنی لەگەڵ نەتەوە و نەریتی جڤاکی خۆیان. لەم سەردەمەدا زۆربەی هەوڵەکان و ئامانجەکان تاکەکەسین و کۆمەڵگا یان تەنانەت تەواوی ژنانیش ناگرێتەوە؛ بۆ نموونە هەوڵە بۆ هاتنە ناو کار و بازاڕەوە کە لەم سەردەمەدا وەک گەورەترین دەسکەوت پێناسە دەکرێ؛ خافڵ لەوەی کە تا کاتێک هاوسەنگیی

هێز لە بناغەوە نەگۆڕدرێت، هاتنە ناو بازاڕیش خۆی دەبێتە چەوساندنەوەیەکی زیاتر.

پاش ڕاسانی ڕۆژهەڵات هەندێ لە هاوکێشەکان گۆڕانی بەسەردا هاتووە. هەرچەند هێشتا و بە ڕێژەی چاوەڕوانییەکان نییە بەڵام شیمانەی ئەوە دەکرێ کە بکرێ ژنان لە شێوازێکی ڕێکخراو یان بە هزرێکی تایبەت بە کۆمەڵگای زاگرۆس و ڕوون لە هەمبەر کێشەکانی ژنان، هەوڵ بۆ دەستەبەر کردنی مافەکانیان بدەن. بەڵام ژنی کورد نابێ ئەوە لەبەر چاو نەگرێت کە ئەو ژنە لە کۆمەڵگایەکی ژێردەست و ئەندامی نەتەوەیەکی ژێر دەستە و لە هەمان کاتدا نابێ لە بیرمان بچێت کە یەکێک لە کێشە سەرەکییەکانی کۆمەڵگای ڕۆژئاوایش لەبەر یەک هەڵوەشانەوەی خێزانەکانە. (سەیری فیلمەکانی هالیوود بکەی، یەکێک لە پەیامە سەرەکییەکانیان کە لە زۆربەی فیلمەکاندا پێداگریی لەسەر دەکرێتەوە پاراستنی بنەماڵەیە). کە واتە دەبێ ژنی کورد ئەوەشی لەبەر چاو بێت کە ئەوان بەشێکن لەو نەتەوەیە و ئەگەرلە نەتەوەیەکیشدا بنەماڵە لەنێوچوو ئەوە هەموان دەکەونە بەردەم هەڕەشەی لەنێوچوون و ڕازی سەرکەوتنی نەتەوەیش بنەماڵەیە. هەر بۆیە ئێمە دەبێ لە هەمان کاتدا کە شێلگیر بین بۆ وەدەست هێنانی مافەکانمان و هەوڵ بۆ لەناوبردنی هەرجۆرە چەوسانەوەیەک بە نیسبەت ژنان لە هەموو ئاستێکدا بدەین، هاوکات دەبێ پارێزەری بنەماڵە و نەتەوەکەمان بین و نابێت ئەو هەڵەیەی کە کۆمەڵگای ڕۆژئاوا لەو بوارەدا تووشی بووە (ڕێژەی زۆری هەڵوەشانەوەی بنەماڵەکان) ئێمە بیپێوینەوە.

کۆتایی

خەباتی ژنان لە سەردەمی کۆماردا و پاشانیش تا ساڵی حەفتاوپێنج، خەباتێکی تەنیا ژنانە نییە بەڵکوو خەباتی ڕێکخراوەیی و تاکەکەسییە بە ژن و پیاوەوە بۆ دەستەبەرکردنی مافی ژن و لە پاش حەفتا وپێنجەوە ژن خەبات دەکا بۆ خۆی؛ هەرچەن هەندێ پیاو هەن کە تێکەڵی ئەم خەباتە دەبن بەڵام زۆرکات ژن و پیاو لەم پێناوەدا نابنە هاوکاری یەک، بەڵکوو دەبنە دژبەری یەک و هەوڵ بۆ سڕینەوەی یەکدی ئەدەن (یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی فێمێنیسمی ڕادیکاڵ). نابێت ئەوەمان لەبیر بچێت کە خەباتی ژنان تەنیا سیاسی، ئابووری یان کەلتووری نییە. بەرەوپێشچوون لە بواری سیاسی و ئابووریدا، تا ئەو کاتەی بەستێنی کەلتوور و نەریت بۆ ئەم خەباتە ئامادە نەکرێ، ئەستەمە بە ئاواتەکانی بگات هەر بۆیە بۆ دەستەبەرکردنی ئەم ئاواتانە یەکەم هەنگاو و لە هەمان کاتیشدا گرینگترین هەنگاو بنەماڵەیە و هەربۆیە تا کاتێک بنەماڵە نەگاتە ئەو ئاستەی کە مافی ژن و پیاو بە فەرمی بناسێ، هیچکات مافی ژن یان هیچ توێژێک دەستەبەر نابێ و وەک شەهیدی ڕێبەریش دەفەرمێ تا زیاترین مەودا بۆ ئازادیی ژنان نەبڕین هیچکات سەرناکەوین.

سەرچاوەکان

١. ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثي ـ تهران: علمی، ١٣٧٤ـ ص٤٩٥
٢ بیسلی، کریس. چیستی فمنیسم. ترجمه محمدرضا زمردی. تهران: ڕوشنگران و مطالعات زنان، ١٣٨٥- ص١٧
٣ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٥٩
٤ بیسلی، کریس. چیستی فمنیسم، ص٢٩
٥ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٦٤
٦ همان، ص٤٦٧
٧ بیسلی، کریس. چیستی فمنیسم، ص٨٥
٨ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٧٤
٩ پاکنیا، محبوبه ـ مردیها، مرتضی. سیطره جنس. تهران: نشر نی ١٣٨٨، ص٢٥
١٠ همان، ص٢٦
١١ همان، ص٥٢
١٢ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٨٨
١٣ همان، ص٤٩٠
١٤ کەریمی، ئەیووب. ئازادی و دەسەڵات. چاپەمەنی مانگ،١٣٩٤، ل٩١
١٥ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٩١
١٦ پاکنیا، محبوبه. سیطره جنس. ص١٨٩
١٧ ریتزر، جورج. نظریه جامعەشناسی در دوران معاصر، ص٤٩٢
١٨ همان، ص٤٩٥

ڕزگاریی ژن لە دەلاقە جیاجیاکانەوە

ساماڵ ڕۆژهەلات

هێندێک لە بیرمەندانی ئیکۆفێمێنیست (ژینگەخوازانی ژن تەوەر)، لایان وایە سروشت و ژن وەکوو یەک، سووژەگەلی ژێر دەسەڵاتی پیاوانن و لە ڕوانگەی ئەوانەوە فەرهەنگی دژە سروشت، هەمان فەرهەنگی دژە ژنە و ڕیشەی چەوساندنەوە و دەسەڵات سەپاندن بەسەر «ژن» و بەسەر «سروشت»دا دەگەڕێتەوە بۆ تێفکرینی ئامرازیکی پیاوانە.

لە فەلسەفەی سیاسیی هاوچەرخدا، پرسی سوبژکتیویتەی ژن و رۆڵی ژنان لە زیستی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا، مشتومرێکی زۆری لێ کەوتووەتەوە. بیرمەندانی رەوتە جۆراوجۆرەکان، هەر یەکەو لە گۆشە نیگای خۆیەوە بۆ ئەم پرسەیان روانیوە و لەنگەریان لەسەر گرتووە، لەم نێوەدا رەوتە فکری و سیاسییەکانی ژن تەوەر(فێمێنیست)، جێگە و پێگەیەکی بەرچاویان بۆ خۆیان تەرخان کردووە و هەمووکات ئەم پرسیارە گرینگەیان ئاراستەی خۆیان و کۆمەڵگا کردووە کە چۆن دەکرێ ژنان هەلومەرجێکی بەرابەر دەگەڵ پیاوانیان بۆ برەخسێ؟

لە کاتێکدا کە تێفکرینی مۆدێرن، بەرابەری و یەکسانیی ژن و پیاوی، بە یەکێک لە بەرچاوترین شێوەبیرکردنەوەکانی خۆی دەبینێ، ئەوە تەنیا وەک ژێست و فیگۆرێک چاوی لێ دەکرێ و لەم قۆناخەشدا ژن بە رێژەی بەشداریی پیاوان لە ئەرکە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا بوونیان نییە و بەربەستیان لە پێشە و بە کورتی لە بەستێنی گشتیدا، خراونەتە پەراوێزەوە و دەرووی بەستێنی گشتییان لێ قۆرغ و پاوان کراوە. لە کاتێکدا بۆ بەشداری لە بەستێنی گشتیدا ناچار کراون لە «شوناس»ی ژنانە بەتاڵ بکرێن. کەوابوو، رزگاربوون لە داپڵۆسین و سەرکوت و وەدەستخستنی هەلومەرجی یەکسان دەگەڵ پیاوان و رەخساندنی دەرفەت بۆ بەشداریی تەواو لە گۆرەپانی چالاکیی سیاسی و کۆمەڵایەتی، بووەتە کەڵکەڵەی سەرەکیی رەوتە فکری و سیاسییە فێمێنیستییەکانی هاوچەرخ. ئەم رەوتانە، لەسەر بناخەی وڵامدانەوەیان بە پرسی سوبژێکتیویتەی ژن، دەتوانین بە چەندین دەستە دابەش بکەین:

رەوتێکی پاش پێکهاتەخوازی کە لە ژێر کاریگەریی «میشێل فۆکۆ»دان و خوازیاری بەرەنگاربوونەوەی ماکە پەراوێزخراوەکان بە تایبەتی ژنان لە بەرابەر گوتار و دەسەڵاتی زاڵی پیاوانەدا. بەپێی بۆچوونی فۆکۆ، لە هەر شوێنێ دەسەڵات هەبێ، بەرەنگارییش بوونی هەیە. لە روانگەی ئەو فێمێنیستانەی لە ژێر کاریگەریی شێوە بیرکردنەوەی فۆکۆدان، لە رێگەی پەیوەندیی دەسەڵاتی نێوان ژن و پیاودا کە هاورێ دەگەڵ بەرەنگاربوونەوەیە، دەرووی ئازادی بە رووی ژندا دەکرێتەوە. بەم پێیە، باشترین رێگەچارە بۆ لەکزیدانی گوتارەکانی پیاوسالاری، دەستەمۆنەبوونی ژنان و زەقکردنەوەی جۆرەکانی جیایی، واتە «ئەویتربوونە».

لەولاشەوە، تاقمێکی تر لە بیرمەندانی پاش مۆدێرن، وەک «بودریار»، لایان وایە کە بەرگریکردنی ژنان لە بەرابەر کۆمەڵگای داپڵۆسێنەردا، نە دەکرێ و نە ئاکامی ئەرێنیشی دەبێت و لایان وایە سووژە سەرکوتکراوەکان، بۆ درزتێخستنی حەقیقەتی خەیاڵیی سەرکوتکەر(پیاوان)، دەبێ بەشداری ناو گۆرەپانە جیاجیاکان بن و بە رەفتارگەلی لۆژیکی، حەقیقەتی خەیاڵیی پیاوسالارانە، لە مانا بەتاڵ بکەنەوە و هەڵیتەکێنن. تا بەم شێوەیە شاهیدی مردنی «ناحەقیقەت»ەکان، لە پرۆسەیەکی مێژووییدا بن.

«ژاک دریدا»ش، لە روانگەی پاش مۆدێرنیستییەوە دەروانێتە پرسی ژن و لەم بوارەدا بە بۆچوونی پێکهاتەشکێنی، سەرنجی بەشێکی زۆر لە فێمێنیستە هاوچەرخەکانی بۆ لای خۆی راکێشاوە. دریدا پێی وایە، ئاوەزتەوەریی پیاوانەی حاکم بەسەر شارستانییەتی رۆژئاوادا،

هۆكاری سەرەكیی غیابی ژنە لە گۆڕەپانە سیاسی و كۆمەڵایەتییەكاندا.
بە باوەڕی دریدا ڕێگای ڕزگاریی ژن، لە نوێ دارشتنەوەی دوانە لێكدژەكانە، بەم پێیە دەكرێ ئەوەی تا ئێستا سروشتی هاتووەتە بەرچاو، وەک باڵادەستیی پیاوان و ژێردەستیی ژنان، تێكبرووخێندرێ و لە ئاكامدا بوونی ژنان لە پەراوێزەوە بگەڕێتەوە ناو ناوەندی ژیانی مرۆڤایەتی.
«گایاتری سی. سپیواک»، وەک فێمێنیستێكی دواكۆلۆنیالی، بۆچوونی پێكهاتەشكێنی و بونیاتنانەوەی دریدای بۆ ڕزگاریی ژنان لە جیهانی سێهەمدا بەكار بردووە. ڕێگەچارەی «سپیواک»، بۆ ڕزگاریی ژنانی جیهانی سێهەمی، سیاسەتی «زاتخوازیی سەلمێندراو»ە، كە لە سەرەتادا ژنان دەبێ لە جێگەی و پێگەی قورس و قایم و خاوەن هەلوێستدابن و ئەوجار دۆخی كۆلۆنیالیستیی پیاوانە، بنەماشكێنی بكەن. لە ڕاستیدا «سپیواک» دەیزانی تێكۆشانی بۆ سەرلەنوێ دارشتنەوە، وەک ڕۆیشتن بەسەر خەنجەرێكی دووسەردایە، دەتوانێ تێكۆشانەكانی ژنان تووشی مەیین و ڕاوەستان بكات، هەربۆیە لای وابوو كە بۆ ڕزگاریی ژنان، سەرەتا دەبێ وردەشوناسی ناوچەییی ژنان بسەلمێندرێ و لەسەر بناخەی ئەو وردەشوناسانە، بۆ وێنە نەتەوە، زمان و ...، گوتارە داسەپاوەكانی پیاوانە پێكهاتەشكێنی بكرێت.
یەكێكی تر لە بیرمەندانی دواكۆلۆنیالی كە سەرنجی بە پرسی ژنان داوە «هومی بهابها»یە، كە بە مێتۆدگەلی دەروونشیكارانە، ڕێگاچارەی ڕزگاریی ژنانی لە تەقلیدی كلتووری پیاوانەدا دۆزیوەتەوە و لای وایە تەقلید، ئەو هەلە بۆ ژنان دەڕەخسێنی تا لە پێكهاتەی زەینی - زمانیی سەركوتكەردا بەشداری بكەن و بە پێی تێفكرینی خۆیان بیگۆڕن. بە سەرنجدان بەوەیكە تەقلید، كەموكوڕی تێدایە، كەوابوو لە ڕێگەی ڕووخساری كاریكاتۆرانە و گاڵتەجارانە سەیری دەسەڵاتی پیاوانە كردن، دەتوانن لە هەناودا ئەو دەسەڵاتە برزێنن و لەرزۆكی بكەن.
فێمێنیستە ڕادیكاڵەكانیش ـ چ شەپۆلی یەكەم، چ شەپۆلی دووهەم و چ شەپۆلی سێهەم ـ ڕێگاچارەی جیاجیایان بۆ بەرپەرچدانەوەی، سەركوتی پیاوانە لەبەرچاو گرتووە.
شەپۆلی یەكەم، كەڵكەڵەی سەرەكیان مەفرووزاتێكی لیبراڵییە، بۆ بەرابەریی مافی ژن و پیاو.
شەپۆلی دووهەم، لەسەر بناخەی ئەسڵی جیاوازی، لە دووی سیاسەتی جیایی دەگەڵ پیاوان.
شەپۆلی سێهەمیش، لەبەر باوەڕ بە هۆكاری فرەچەشنی، تێكەڵاوێک بوون لە تێفكرینی ڕەخنەگرانە، هاوڕێ دەگەڵ پاش پێكهاتەخوازی و پاش مۆدێرنیسم.
بەشێوەی گشتی زۆربەی فێمێنیستە ڕادیكاڵەكان، بە تایبەتی شەپۆلی دووهەم، هێرشی سەرەكییان، ڕوو لە فەرهەنگی پیاوسالارە، كە گشت بوارەكانی لەدەستی خۆیدا قۆرغ و پاوان كردووە.
لەم نێوەدا «ئیریس ماریۆن یانگ» كە سەر بە شەپۆلی سێهەمە، لای وایە كە پرسی سەركوت، نەک هەر دیاردەیەكی تایبەت بە ژنان نییە، بگرە دەبێ وەكوو دیاردەیەكی گشتی سەیری بكرێ، كە دەستە و تاقمەكانی تری ناو كۆمەڵگا، وەک: پەراوێزنشینان، چەوساوەكان، كەم داهاتان و گشت ئەوانەی بەجۆرێ كەوتوونەتە بەر تەوژمی سەركوت و

داپلۆسینەوە؛ لەخۆ دەگرێ، هەر بۆیە دەڵێ: ڕێگەی ڕزگاریی ژنان، بە داڵانی یەکگرتوویی دەگەڵ ئەواندا تێدەپەڕێ. بە هەر شێوەیەک سەیری دەکەین، فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان، ڕێگای ڕزگاریی ژنان لە پابەندبوونیان بە جیاوازییەکانەوە دەبینن.

هەروەها بەشێکی زۆر لە فێمێنیستە پاش مارکسییەکانی وەک «سیلویا والبای»، هۆکاری سەرەکیی سەرکوتی ژنان لە پێکهاتەکانی چەوساندنەوەی سیستەمی کاپیتالیستیدا دەبینن و ڕێگەی ڕزگاریشیان پێ خەباتی چینایەتی و شۆڕشی سیاسییە. هەرچەند بیرمەندانی وەک «شانتال موفە»، بە کەڵکوەرگرتن لە بیری پاش مۆدێرنیستی، ڕزگارییان لە پراکسیس(کردەوەی کارا)ی ژنان و لە هەناوی پێکهاتەی فەرهەنگی، سیاسی و دیموکراسیی کارادا دەبینن، بە پێی بۆچوونی ناوبراو دیموکراسیی کارا، وەک جۆرێک لە ژیانی سیاسی - کۆمەڵایەتی، ئەو هەلەی بۆ ژنان دەرەخسێنێ، تا بەپێی شوناسی چەند دەنگی خۆیان، فەرهەنگی داسەپاوی پیاوانە بەرنە ژێر پرسیار.

هێندێک لە فێمێنیستە لیبراڵ هاوچەرخەکانیش، وەک «سوزان مولێر ئۆکین» و «ڕیچارد فەلاسمەن»، لەسەر بناخەی «گەڕانەوە بۆ خۆ» و «ئاوەزمەندێتی»، مافی گەردوونی و دونیاپەسەندییان، بە تەنیا ڕێگەی ڕزگاریی ژنان زانیوە.

هەروەها، فەرهەنگخوازە فێمێنیستەکانیش بۆچوونگەلی جیایان لەسەر ڕزگاریی ژنان گەڵاڵە کردووە، بۆوێنە «ویل کیملیکا»، کە ماکی ژنانە بوون، دەگەڵ شوناسی فەرهەنگی - نەتەوەیی لێک گرێ دەدات و لای وایە لە ڕێگەی زیادکردنی مافی تاقمێکی تایبەت، لە نێو مافی گشت تاکەکانی کۆمەڵگادا، دەتوانرێ قەرەبووی مافی پێشێلکراوی ژنانە بکرێتەوە، چونکە لە وەها هەلومەرجێکدا، ژن هەم خاوەن مافی «تایبەت» دەبێ و هەم خاوەن مافی «گشتی».

هێندێک لە بیرمەندانی ئیکۆفێمێنیست (ژینگەخوازانی ژن تەوەر)، لایان وایە سروشت و ژن وەکوو یەک، سووژەگەلی ژێر دەسەڵاتی پیاوانن و لە ڕوانگەی ئەوانەوە فەرهەنگی دژە سروشت، هەمان فەرهەنگی دژە ژنە و ڕیشەی چەوساندنەوە و دەسەڵات سەپاندن بەسەر «ژن» و بەسەر «سروشت»دا دەگەڕێتەوە بۆ تێفکرینی ئامرازیی پیاوانە. (بۆ موتاڵای زیاتر پێشنیار دەکەین کتێب و بۆچوونەکانی موڕای بوکچین، وەک ئانارشیستێکی سەوز بخوێندرێتەوە. بوکچین، بە وردی باس لە سیستەمێکی هیرارشی دەکات کە هەوڵ سروشت و دواتر ژنی کردووە بە ئامراز، تا بتوانێ لە ڕواڵەتدا بە مەرام و ویستەکانی بگات، بوکچین لەم دەلاقەوە بەگژ سیستەمی کاپیتالیستی ئامرازیکدا دەچێتەوە).

هەروەک بە کورتی لەسەرەوە ئاماژەمان پێ کرد، ڕێگەچارەی بیرمەندان، لەسەر سوبژێکتیویتەی ژن و ئیمکانی ڕزگاربوونیان لە کۆت و زنجیر و نابەرابەری هاتووەتە ئاراوە، هەروەها زۆر ڕێگەچارەی تر بوونیان هەیە و توانیویانە شەپۆلی گەورە ساز بکەن، یەکێک لەم ڕێگەچارانە لەسەر بیر و هزری «ژولیا کریستوا» ڕسکاوە و شکڵی گرتووە. لەسەر بۆچوونەکانی کریستوا خاوەنڕایان و ڕەخنەگرانێکی

زۆری جووڵانەوەی «فێمێنیستی»، لەنگەریان گرتووە و کەڵکیان لە ڕوانگە و بۆچوونەکانی وەرگرتووە.

کریستوا سێ خاڵی هەرە گرینگ، بە تایبەتی بۆ خاوەنرایانی جوڵانەوەی فێمێنیستی، لە فەلسەفەدا دەخاتە بەر چاو و ئاماژەی پێ دەکات:

١- تێکۆشان بۆ گەڕاندنەوەی «لەش»، (Body) بۆ ناو گوتارەکانی زانستی مرۆیی،

٢- لەنگەرگرتنی ناوبراو لەسەر بایەخی «دایکانە»ی، پێش ئودیپی لە پێکهاتەی زەینیدا،

٣- خوێندنەوەیەکی قووڵ بۆ بابەتی گڵاوبینی (Abjection)، لە پێناو سەرکوت و هەڵاواردندا.

بەلای «فێمێنیست»ەکانەوە، «لەش»، لەبەر هۆکاری مێژوویی لە زانستی مرۆییدا هەموو کات گرنگایەتیی پێ دراوە، ژن و ڕەگەزی مێیینە، وەکوو بابەتێکی لاواز، ناسروشتی، ناپاک و زەعیفە چاوی لێ کراوە. کریستوا لە سێ دەیەی ڕابردوودا کاری فیکریی لەسەر پەیوەندیی نێوان زەین و لەش، کلتوور و سروشت، ڕوح و لەش و ... کردووە و پێداگریی لەسەر پاڵنەرەکانی لەش، لە دووبارە خوێنشاندانەوەدا کردووە و ڕای وایە کە لۆژیکی دەلالەت لە لەشی دایکانەشدا خۆی دەبینێتەوە. کریستوا بە لەنگەر گرتن لەسەر دوو سیستەمی «نیشانە»یی و «هێما»یی، کە خولقێنەری دووجۆر زمانی «دایکانە» و «باوکانە»ن، ڕای وایە کە تەواوی دەلالەتە ماناییەکان لە هەناوی ئەم دوو چەمکەدا دەستەبەر دەبن. ئەمری نیشانەیی بە پاڵنەری «لەش» دەقەبڵێندرێ و خۆشی دەخاتە ناو هەناوی ماناکانەوە و دەگەڵ ڕیتم، ترپە، سۆزداری و جوولە لێک گرێ دراون و بەم پێیە و بە ناچاری تەواوی مرۆڤەکان بەم دەقەرەدا گوزەریان کردووە.

یەکێک لە هۆکارەکانی هەڵاواردنی ژن لە بازنەی مێژوو و لە گوتارە جیاجیاکانی پێکهێنەری کۆمەڵگا، دەگەڕێتەوە سەر ئەوەیکە، هەرێمی «دایکانە»، سەرنجێکی ئەوتۆی پێ نەدراوە و لە ڕاستیدا خراوەتە پەراوێزەوە.

پاژی «هێما»یی، دەلالەتی مانایی دەگەڵ ڕێزمان و پێکهاتەی مانایی لە پەیوەندی توندوتۆڵدایە و ئیرجاع بۆ شتەکان دەستەبەر دەکات. بۆ وێنە واژەگەل لەبەر هۆکاری پێکهاتەی هێماییی زمان، خاوەن ماناگەلی ئیرجاعین، لەولاشەوە وشەگەل لەبەر هۆکاری ئەمری نیشانەییان، مانای نائیرجاعی بە ژیان دەبەخشن. لە ڕاستیدا هەم سیستەمی «نیشانە»یی و هەم سیستەمی «هێما»یی، لە بەرهەم هێنانی مانا و ماناکانی دەلالەتیدا ڕۆڵگێڕن و خەمساردی سەبارەت بە یەکێکیان، ژیان تووشی بەستەڵەک و بێ هیوایی دەکات.

لە ڕوانگەی کریستواوە سوبژێکتیویتە، چاوەدێرە بەسەر پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و زمانەوە، زمانێک کە هەمووکات بواری ڕۆحی و لەشی پەیڤێنەر نیشان دەدات. لە نێوان «خود» و «سووژە»دا جیاوازی هەیە، زمان لەدەستی «خود»دا ئامرازی پەیوەندییە، کەچی «سووژە»، بەرەبەرە دەبێتە موریدی زمان و زمان لە شکڵ گرتنی ئەودا ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێ. کریستوا ڕۆڵی سوبژێکتیویتە، واتە کارتێکردنی زمان بۆ سەر سووژە و پەیڕەوی کردنی سووژە لە زمان، ئاوا دەبینێ کە لای وایە سووژە «بەرهەمی پرۆسەگەلی زمانییە». بە لای کریستواوە

سوبژێکتیویته هیچکات شکڵێکی دیار و روون بە خۆیەوە ناگرێ، چونکە پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و زمان هیچکات بە نەگۆڕی نامێنێتەوە و بەردەوام لە حاڵی گۆڕاندایە.

کریستوا لە ژێر کاریگەرێتیی «ملانی کلاین» و بە پێچەوانەی «زیگموند فرۆید» و «ژاک لاکان»، لای وایە کە بێچمگرتنی زەینییەتی مرۆڤ، لەسەر دەستی کلتور و زمانی «دایکانە»، پێکدێت، لە کاتێکدا بە رای فرۆید و لاکان، مناڵ لەبەر هەڕەشەکانی باوک، لەسەر سرکردن و خامۆشکردنی یەکجارەکیی ئەمری جینسی، دێتە ناو کۆمەڵگاوە. ئالێرەدا کریستوا پرسیار دەکات: ئەگەر تەنیا هانە بۆ هاتنەناو کۆمەڵگای مناڵ، ترسە، ئەی بۆچی زۆربەی مرۆڤەکان رەوانی نین؟ کریستوا لە «داستانی عیشقی»دا، بۆچوونەکانی فرۆید و لاکان لەهەمبەر هەڕەشەکانی باوکانە کە دەبێتە هۆی ئەوەی باوەشی ئەمنی دایکانە بەجێ بێڵێ، دەباتە ژێر پرسیار و رای وایە کە سەرەتای شکڵ گرتنی زەینییەتی مناڵ دەگەرێتەوە بۆ بارودۆخی پێش‌ئۆدیپی فرۆیدی و قۆناغی ئاوێنەی لاکانی.

کریستوا دەڵێ: «رێسای دایکانە بەر لە یاسای باوکانەیە» ناوبراو بەم بۆچوونە گەرەکییەتی گوتارێکی دایکانەی نوێ بێنێتەکایەوە و بایەخی دایک لە شکڵ گرتنی زەینییەیدا تەتەڵە بکات و بە بەڵگەی قایم ئەم بۆچوونە پشتئەستوور بکات. کریستوا بە پێداگری لەسەر ئەوەی «لەش»ی دایکانە، لە نێوان سروشت و فەرهەنگدا هەڵدەسووڕێ، گەرەکیەتی ئەو کلێشانەی دایک تا ئاستی «سروشت» دادەبەزێنن سڕبکات.

کریستوا، تیئۆریی زمانی خۆی بە یارمەتیی دەروونناسیی لاکان شی دەکاتەوە. لاکان لە پرۆسەی دروست بوونی سووژەدا دەڵێت سووژە ئافراوێکی ناتەواو و ناکامڵە کە بەردەوام هەوڵی ئەوە دەدات ببێ بە بوونەوەرێکی کامڵ. تیئۆریی سووژەی لاکان بە منداڵی دەست پێ دەکات، منداڵێک هێشتا ئاگای لە هیچ بەربەست و کێشەیەک نییە و لەگەڵ دایکی هەموو نیازەکانی «تەنانەت پێش ئەوە هەستی پێ بکات» جێبەجێ دەکرێ. منداڵ لە باوەشی دایکیدا هەست بە ئاسودەییی جەستەیی دەکات، هەر شتێک ئارامیی بداتێ بۆی رەخساوە، لە راستیدا هەست بە کەماڵ و تەواو بوون دەکات، ئەم کەماڵ و تەواوییە تا ئەو کاتە بەردەوامە کە منداڵ لەگەڵ دایکی خۆی بە یەک دەزانێ و پەیوەندییان هیچ جۆرە درز و دوورییەکی تێ نەکەوتووە، لەو کاتەوە منداڵ لە دایکی جیا دەبێتەوە و دێتە ناو زمانەوە، هەستی نوقسانی و ناکامڵی دایدەگرێت و ئەو هەستە بە سەریدا زاڵ دەبێ. بە بڕوای لاکان سووژە بە دوای عیشقێکی بەردەوامدایە کە تەواو بوونی بۆ نییە. گەر سووژە ئەو عێشقە ونبووەی خۆی وەدەست بهێنێ، هەرگیز سەرکەوتوو نابێت و نابێتە سووژەیەکی وتەبێژ، واتە ئیمە زمان و کەرەسەکانی لە باتی ئەو شتانە بەکاردەهێنین کە لە دەستمان داون. زمان و لە دەستدان دوو دیوی یەک دۆخن و تەواوکەری یەکن. زمان، جێنشینی باوەشی دایکە. منداڵ کە لە دایک دەبێت و مەودا دەکەوێتە نێوانیان، لە مەیل و ئارەزووەکانی دادەبڕێ و تێکەڵ بە دونیای هێمایی دەبێت. لێرەدا منداڵ دەبێتە سووژە، بەڵام سووژەیەکی هەمیشە نوقسان و ناجێگیر. لاکان دەڵێت ئەو کاتەی منداڵ لە ئارەزووەکانی دادەبڕێ،

شوناسـه جیاوازەكانی لە لایەن گوتارە جیاوازەكانەوە بە سـەریدا زاڵ دەبن و بە تەواوی ئەو شوناسـە دەگرێتە خۆی كە سیستەمی هێمایی پێی دەبەخشێ. شوناسـی سـووژە ئیتر شوناسی خۆی نییە، شوناسی ئەویترە.

كریسـتوا بوچوونەكانـی لاكانـی قەبووڵە، بەڵام ئەوەی لاكان دەڵێ منداڵ بە تەواوی لـە مەیـل و ئارەزووەكانی دادەبڕێ و شوناسی دەكەوێتە بندەستی سیسـتەمی هێماییەوە، لای كریستوا جێگای گومانە. كریستوا وای بۆ دەچێ كـە لاكان بەسـەر قۆناغێكـی گرنگی گەشەی منداڵدا قەڵەمبازی كردووە كە قۆناغی نیشـانەییە. كریسـتوا باوەڕی وایـە مەیـل و ئـارەزووەكان، پێـش قۆناغـی هێماییش بوونیـان هەبووە و كاریگەریـی خۆیان لە سـەر شـوناس دانـاوە، ئەوە بە كاریگەرییەكانی قۆناغی «نیشـانە»یی ناو دەبات لە سەر شوناس. ئـەو دەڵێ سـووژەی وتەبێـژ لە نێوان دوو ئەرك و دەلالەتـی زمانیدا دابەش دەبێ. بەسـەرێك زمانـی هێماییە كە زمانێكـی عەقڵی، لۆژیكی، كۆمەڵایەتی، یەكانگیـر و تەبایـە لـە نـاو خۆیدا، بەسەرێكی تریش زمانی نیشانەكانە كە زمانێكی سـۆزدارانە و ناكۆمەڵایەتی و پەرت لە ناو خۆیدایە. لێرەوە كریسـتوا باوەڕی بـە بوونی دوو جۆری جیاواز لە سـووژەی وتەبێژدا هەیە: سووژەیەك بۆ دەربڕینی دەلالەتـە عەقڵییەكان بەكار دەبرێ، وەك لای فەیلەسـوف و زانا و لۆژیكزانەكان دەیبینین، كە سووژەیەكە لە سایەی سیستەمی هێماییی لاكانیدا گەشـەدەكات؛ سـووژەیەكی تریـش كـە زمانێكـی پەرتی ئیحساسـاتی و نالۆژیكییە كە شـاعیران و مۆسیقازانان و نووسـەران بەكاری دەهێنن. بەڵام بە بڕوای كریستوا، سـووژەی نۆرماڵ، ئەو سووژەیەیە كە هەر دوو لقی ئەم زمانانە لە نێویدا تێكەڵن و پێكەوە دەژین و وەك ناكۆكیی دوو جەمسەری دەرناكەوێ. لەو كاتەدا كە زمانی هێمایی تەواوە لە قسە و دەربریندا، زمانی نیشانەیی یارمەتیی دەدات لە پەیقین و مانا بەخشیدا.

قۆناغی نیشـانەیی یان قۆناغی پێش ئۆدیپی لای كریسـتوا ئـەو قۆناغەیە كە دەسـەڵاتی دایـك بە سـەریدا زاڵە، ئەو بایەخێكی گرینگ بەو ماوەیە دەدات و بە ماوەی «دایكانە» ناوی دەبات و بە بەشێكی داڕێژەری سـووژەی دەزانێ. بە بۆچوونی كریسـتوا، یاسـای دایك پێش یاسـای باوكە، كەواتە سـووژە بە تەنیا بەرهەمی باوكسالاری نییە، بەڵكوو دایكیش رۆڵێكی گرینـگ دەبینێ لە شـێوە بەخشـی بە سـووژەدا، یەكێك لـە كەموكوڕییەكانی تیئۆریی پێشـینییەكان لە سەر شوناس، فەراموش كردنی قۆناغی پێش ئۆدیپییە بۆ رۆڵی دایك. لای كریسـتوا دەبێ دایك و دایكایەتی بەجۆرێكی نوێ پێناسە بكرێنەوە، دایك نە موقەددەسـێكی ئەفسـانەییە و نە ئەركێكی بایۆلۆژیی رووتیشـە وەك زانستی نوێ لە بارەی دەدوێ. دایكایەتی، زمان و یاسـا و جیهانبینییە. سڕینەوەی قۆناغی دایكایەتی لە گەشـەی مرۆڤدا، بە بەرزنرخاندنـی قۆناغـی هێمایی لەكزیی داوە، كە قۆناغێكی پیاو سالارانەیە. قۆناغی نیشـانەیی یان پێش ئۆدیپـی، بەوەدا لە ژێر دەسەڵاتی دایكدایە سروشتێكی ژنانە وەردەگـرێ. كاتـێ منداڵیـش لە دایك دادەبڕێـت و دەكەوێتـە ناو سیسـتەمی هێماییەوە، وەك ئەوە پیشـان دەدرێ و دەردەكەوێ كە ژن بوونی سەركوت كرابێ. لای كریسـتوا ژن وەك ژن، بوونی نییە، بەڵام لە ناو سـووژەدا هێزێكی نیشانەیی هەیە كە سروشتی ژنانەی هەیە.

کریستوا دەڵێ: «ژن وەک گوتارێکی فەلسەفی بوونی نییە» بەڵام وەک گوتارێکی سیاسی حزووری هەیە. «نیشانە» و «هێما» وەک ئاماژە بۆ «ژن بوون» و «پیاو بوون»، لە هەموو مرۆڤێکدا وەک یەک بوونیان هەیە، لە هەمووماندا لۆژیک و نالۆژیک، کۆمەڵ و دژەکۆمەڵ، یاخی و ملکەچ، بە یەک رادە بوونیان هەیە. واتە ژن بوون و پیاو بوون، بە هەمان پلە لە هەموو مرۆڤیکدا هەیە، کریستوا دەڵێ: باوەڕ بەو قسەیە کە بڵێین کەسێک بە تەواوی ژنە بە هەمان رادە گێلانەیە کە بە کەسێک بڵێین بە تەواوی پیاوە. لای کریستوا لە قۆناغی نیشانەیی یان پێش ئۆدیپیدا، منداڵ هێشتا شتێک لە سەر جنسیەتی خۆی نازانێت تا بیهەوێ لەشی خۆی لەگەڵ لەشی دایکیدا جیا بکاتەوە، بەڵام دوایی لەترسی خەسان، خۆی لە گوتاری باوک نزیک دەکاتەوە و لە دایک دوور دەکەوێتەوە، بۆ ئەوەی ئەو دوورکەوتنەوەیە بەباشی بەرێوەبچێ، دەبێ جۆرێک لە نەفرەت و کینە و بێزاری بەرابەر بە دایکی گەشە بستێنێ، ئیتر لەشی دایک بچووک و بێ نرخ دەکاتەوە و لەگەڵ باوکی هاوسۆزی دەکات. کریستوا ناوی ئەم دیاردەیەی ناوە گلاوبینی یا ئەبجێکشێن.

کریستوا دەڵێ: رەگ و ریشەی نەفرەت و کینە، یان دروست بوونی بەرز و نزمی لە نێوان مرۆڤەکان، گرێدراوی گرێی خەسانە و رق و بێزاری لە منداڵدا سەوز دەکا. بە کورتی زمان، خۆی سروشتێکی دوو چەشنی هەیە، نەک دوو جەمسەری، بەڵام دوایی زمانی هێمایی (زمانی باوک)، زمانی نیشانەیی (زمانی دایک) سەرکوت دەکات و لەگەڵ ئەم دابەشبوونەشدا، دوالیزمەکان دروست دەبن. ئالێرە دەردەکەوێ کە پرسی فێمێنیستیکاڵی ژولیا کریستوا، چەندە قووڵ و پڕبایەخە

و ئەگەر بەوردی بخوێندرێتەوە و کاری بۆ بکرێ، شێوە روانینی ئێمە بۆ دیاردەی بەرابەری و یەکسانی و مافی ژن و پیاو لە کۆمەڵگادا بەتەواوی ئاڵوگۆری بەسەردا دێت.

رۆلان بارت چەند جوان پێناسەی ژولیا کریستوای کردووە:

لە زانستی مرۆییدا و لەو شوێنانەی هەست دەکەی بە خاڵی کۆتایی گەیشتووی، ژوولیا کریستوا دێت و زۆر لۆژیکالانە، هەموو شتێک هەڵدەوەشێنێتەوە.

ژێدەر

١- نقد و نظر؛ درآمدی جامع بر نظریەهای فمینیستی، مترجم منیژە نجم عراقی، نشر نی، تهران ١٣٩١.
٢- ناخودآگاه؛ آنتونی ایستوپ، ترجمە شیوا رویگریان، نشر مرکز، تهران ١٣٨٢.
٣- نوئل مکافی؛ ژولیا کریستوا، ترجمە مهرداد پارسا. نشر مرکز، تهران ١٣٨٥.
٤- سرگشتگی نشانەها؛ نمونەهایی از نقد پسا مدرن، مانی حقیقی، نشر مرکز، تهران ١٣٧٤.
٥- لاکان، دریدا. کریستوا؛ مایکل پین، ترجمە پیام یزدانجو، نشر مرکز، تهران ١٣٨٠.
٦- فردیت اشتراکی (شامل گفتگوهای ژولیا کریستوا) ترجمە مهرداد پارسا، نشر روزبهان، تهران ١٣٨٩.

توندوتیژیی ڕیشەیی و سیستماتیک
دژی کۆمەڵگا یا تەنها ژنان

ڕۆژیندا بەیان، ژیلا موستەئجێر

لەم نووسینەدا هەوڵ دەدەین باس لەوە بکەین کە کۆمەڵگای کوردستان بە هۆی داگیرکراوی لە هەموو جومگەکانی سیاسی، ئابوری و کلتووری و کۆمەڵایەتییەوە، چۆن دەکەوێتە ژێر کاریگەری و هاوکات لەگەڵ ئەوە ئەو توندوتیژییانەی کە لە ژینگەی کۆمەڵایەتی و سیاسی بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕوو دەدەن شەنوکەوی بکەین.

«ئاگاداری خۆتان بن، مامۆستاکانتان عەقڵتان لێ نەستێنن و ئەوەی کە دەیانهەوێ پێتانی بسەلمێنن»

لە ئامۆژگارییەکانی برنارد شۆ بۆ قوتابییەکانی

دەستپێک

هەر خەباتێک لە کۆمەڵگای ڕۆژهەڵاتی کوردستان کاتێک دەگاتە ئەنجام کە باوەڕێکی ڕادیکاڵی بە ئازادیی ژنان و هاوکاری و هاوخەباتیی ژنان هەبێت، لە سەردەمێکدا دەژین کە پاراستنی هەمەچەشنیی ڕەگەزی بۆ دابین بوونی دێموکراسی، بنەمایەکی حاشاهەڵنەگرە و هیچ بزووتنەوەیەک ناتوانێ چاوپۆشی لەم بنەمایە بکات و لە هەمان کاتدا بتوانێت بانگەوازی ڕزگاری بۆ کۆمەڵان و دەنگە جیاوازەکان بکات.

لەم نووسینەدا هەوڵ دەدەین باس لەوە بکەین کە کۆمەڵگای کوردستان بە هۆی داگیرکراوی لە هەموو جومگەکانی سیاسی، ئابوری و کلتووری و کۆمەڵایەتییەوە، چۆن دەکەوێتە ژێر کاریگەری و هاوکات لەگەڵ ئەوە ئەو توندوتیژییانەی کە لە ژینگەی کۆمەڵایەتی و سیاسی بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕوو دەدەن شەنوکەوی بکەین.

وتارەکە ئاورێکی کورت لەسەر ئەو باسەش دەبێت کە سیستەمی داگیرکار چۆن ڕێگری لە گەشەسەندنی کۆمەڵگا دەکا و چۆن ئەو جۆرەی بیهەوێ ئەم کۆمەڵگایە بەرەو توندوتیژبوون دەبات و خەباتی مەدەنی بەرتەسک دەکاتەوە و کەسانی چالاک گۆشەگیر و نامۆ دەکات.

باسەکە لە کۆتاییدا سووکە لەنگەرێک لەسەر ئەو پرسە دەگرێت کە داگیرکەر چۆن بەستێن بۆ خولقاندن و سەرهەڵدانی هەر جۆرە دیاردەیەک ساز دەکات و لە دوورەوە سەیری ئەم گێژاوە دەکات و هەلی بۆ دەرەخسێت کە ئەم نەتەوە بندەستە، وەحشی و بکوژ و توندوتیژ نیشان بدات و خۆی وەکوو دەسەڵاتدار، لە ئاستی چارەسەری ئەم کێشەیە دەستەوەستان نمایش بکات.

ئێمە لەو باوەڕەداین کە توندوتیژی مژارێک نییە کە لە مرۆڤێکەوە بۆ مرۆڤێکی تر پێناسەکەی بگۆڕدرێت بەڵکوو چەمکێکی گشتی و جیهانییە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەی کەم نین ئەو ڕێکخراوە و دەوڵەتانەی هەوڵ بۆ پێناسە کردنی توندوتیژی دەدەن، ئەو کاتەی باس لە چەمکی توندوتیژی دەکرێت، کێشەیەکی گەورە دێتە پێشەوە ئەویش ئەوەیە تا ئێستا پێناسەیەکی کۆنکرێت و دیاریکراو لە توندوتیژی نەدراوە بە دەستەوە. بەشێک لە کۆمەڵناسان و دەروونناسان لەوانە گێلز و ستراوس توندوتیژی بە هەڵسوکەوتێکی مەبەستدار دەزانن کە خەساری جەستەیی و دەروونیی بۆ سەر تاک هەیە.[1] لێرەدا لای ئەم دوو دەروونناسە خەساری جەستەیی و دەروونی وەک یەک پێناسە دەکرێت و ڕەنگە زیاتریش گرینگی بە خەساری دەروونی بدرێت. بێگومان خەساری دەروونیی هەر چەشنە توندوتیژییەک لە سەر تاک، کاریگەریی درێژخایەن و هەمەلایەنەی هەیە کە دەتوانێ سەرەڕای تێوەگلانی دەوروبەر، تەنانەت نەسڵی داهاتوویش بخاتە ژێر باندۆرێکی نەرێنیی خۆیەوە.

ئەوەی ئەم باسە لە کوردستان و بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان جیا دەکاتەوە، هەبوونی دیکتاتۆرییەتێکی مەزهەبیی توندوتیژخوازە کە دڵنیایە خەسارەکانی هۆڤانەبوونی بەرانبەر بە ئەم نەتەوەیە، دەروونییە و بێ ئەوەی بەخۆی بزانێ لە ئازارێکدا نوقم دەبێ. دووپاتبوونەوەی ئەو توندوتیژییە و ڕێگەنەدان بۆ چارەسەری توندوتیژییەکە وا دەکات، ئێمە بێینە سەر ئەو باوەڕەی کە کارتێکەریی نەرێنیی

توندوتیژیــی دەســەڵاتی سیاســی لەســەر نەتەوەی کــورد، ڕۆچووەتە نێو دەروونی هەر تاکێکی کوردستان و بەردەوام خۆی لە ژیانی مرۆڤەکاندا دەردەخاتەوە.

دەوڵەتــی ئێران لــە ڕێــگای مکانیزم و ڕێگە و شــوێنی تایبەتی داگیرکارانەوە، جیا لــە بەردەوامیــی تاڵانکــردن و وێرانکردنی کوردستان، هەوڵی داوە بە ڕۆنان و پەرەپێدان بە هەڵاواردنی ڕەگەزی و پەرەدان بە بیرۆکەی داگیرکاریی جەستەی ژن، بەشیک لە هێزی کۆمەڵگای نێوخۆیی و دەرەکیی کوردســتان بەم دیاردەیەوە ســەرقاڵ بــکات و لەلایەکی دیکەشــەوە بەردەوام کورد وەک نەتەوەیەکی توندوتیژیخواز و توندوتیژیکار پێناسە بکات.

ڕێگە نەدان بە هەر چەشــنە چالاکییەک لــەم بــوارەدا و پەرتەوازەییــی هــزری و یەکنەگرتوویی چالاکانی ژنان و سیاسییەکانی کوردستان و نەبوونی بزووتنەوەیەکی تایبەت بە ژنــان و هەروەها ناشــارەزابوونی زۆرێک لە چــالاکان ئەم بــوارە، بووەتە هۆی ئەوەی بەشێکی بەرچاو لە ڕووناکبیران بە سەرکوتی ناوخۆییــی تاکی کورد، بانگــەوازی هۆڤینی بوونی ئەم نەتەوەیە بکەن.

ژن لە ژێر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا

یەکێک لــە فۆرمەکانی توندوتیژی دژی ژنان کە چالاکانی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵناسان باسی دەکەن و هەر لەم ڕێگایەوە هەموو جومگەکانی کۆمەڵــگا دەخرێتە ژێر ڕکێــف، توندوتیژیی یاسایی یان توندوتیژیی حکوومەتییە.

توندوتیژیــی یاســایی بــە فۆرمێک لە توندوتیــژی دەوترێت کە بە پێی یاســا و بە هۆی ماددە یاســاییەکانەوە لە سەر ژنان بە ڕەوا دەزانرێت؛ یاســا و حکوومەت پاڵپشــت، هــۆکار و پەرەپێدەری ئــەو توندوتیژییەن و پشتیوانیی لێ دەکەن.

`لێرەدا یاســا جگــە لەوەی پشــتیوان و لایەنگــری قوربانــی نییــە، بەڵکوو خۆی ڕێکخەری پێکهاتەیەکە کە قوربانییەکە زیاتر دەچەوسێنێتەوە و پەراوێزتری دەخات.

یەکێک لەو وڵاتانــەی کە لە ۴ دەیەی ڕابــردوودا، یاســا پشــتیوان و پەرەپێدەری توندوتیــژی دژی ژنــان بووە و بــە هەموو شێوەیەک دژی ژنان بووە، کۆماری ئیسلامیی ئێرانە.

حکوومەتــی کۆمــاری ئیســلامی، هەر لە ســەرەتای بە دەســەڵات گەیشــتنییەوە، بەشــێکی زۆر لە توێژ و چینە کۆمەڵایەتی-سیاســییەکانی کردە ئامانج و هێرشی کردە ســەریان و بۆ پتەوکردنی دەســەڵاتی ڕەشی خۆی دەستی کرد بە ســەرکوتی ئەو توێژ و چینانە.

داخســتنی زانکــۆ و زانســتگەکان بە نــاوی شۆڕشــی فەرهەنگییــەوە، هێرش بۆ ســەر کرێــکاران و بزووتنــەوە و یەکیەتییە کرێکارییەکان، داخستنی ڕۆژنامە و ڕاگەیاندنە جیاوازەکان، هێرش بۆ سەر ژنان و بەرتەسک کردنەوەی ئازادییە تاکەکەسییەکانی ژنان. داسەپاندنی چارشێو و عەبا و لەچکە بە سەر ژناندا و حیجابی زۆرەملێ و دوورخستنەوەی ژنان لە بەشــێکی زۆر لە چالاکییە مەدەنی-کۆمەڵایەتــی – سیاســییەکان و هــەوڵ بــۆ مانەوەی ژنــان لە چوارچێــوەی ماڵدا و ڕێگەنەدان بۆ چــالاک بوونی ژنان لە کەرتی ئابوورییدا، هەم بە شــێوەی یاسایی و هەم بە زەق کردنــەوەی هێندێ کەلتوور لە ئاســتی کۆمەڵگادا.

لە ڕاســتیدا ژنان بە پێی یاســایەک، کە پشتی بە شەریعەتی ئیسلامی شیعە دەبەست، لە کۆمەڵــگا خرانە پەراوێزەوە. هەرچەشــنە دەنگ هەڵبڕینێکیان وەک تاوان ناو دەبرا.

بــە پێــی ئــەو شۆڕشــە کەلتوورییــە ئیســلامییەی کە لە ســەرەتای بە دەسەڵات گەیشــتنی کۆماری ئیسلامییەوە دەستی پێ کــرد، لە باری خوێندنەوە ژنــان بۆیان نەبوو لە کۆمەڵێک بــواری تایبەتدا بخوێنن، لەبەر

ئەوەی ئەو بوارانە وەک بوارێکی تایبەتی پیاوانە ناویان دەبرا. خوێندن لە هێندێک ڕشتەی ئەندازیاری بەتایبەت لە دوای کارناسیی باڵادا بۆ ژنان بە تەواوەتی قەدەغەدەیە، ساڵی ١٣٩١ی هەتاوییش، زانکۆکانی ئێران وەرگرتنی ژنانیان لە ٧٧ ڕشتەی خوێندن، وەکوو ژمێریاری، زانستی پەروەردەیی، ڕاوێژکاری، چاککردنەوەی بینا مێژووییەکان، شیمی مەحز، ئەدەبیاتی ئینگلیس و زانستی ئابووری قەدەغە کرد. [٢]

لە قوتابخانەکاندا منداڵان هەر لە پۆلی یەکەمی سەرەتاییەوە جیا کرانەوە و کچان لە پۆلی یەکەمەوە لە قوتابخانەکان مانتۆ و مەقنەعەیان بەسەردا کرا و داپۆشران.

سیستەمی خوێندن و پەروەردە کە لە هەموو وڵاتان بەردی بناغەی وڵاتی لە سەر دادەنرێت، لە ئێران سیستەمێکە لە سەر ئەساس و بنەمای جیاکاریی ڕەگەزی بونیاد نراوە. لەم سیستەمەدا ژنان پەراوێزخراون. هەر لە قارەمانەکانی ناو کتێبەکانەوە بگرە تا جۆری چیرۆکەکان. لەم کتێبانەدا ئەوەی پاڵەوان و قارەمانە پیاوە.

بۆ وێنە لە کتێبەکانی قوتابخانە «ریز عەلی»، «پێترۆس» و «حسێن فەهمیدە» کوڕان بە قارەمان کە هەموویان پیاون. بە پێچەوانەوە «کوبرا» کچێکی فەرامۆشکارە، کتێبەکەی لە ژێر دارەکەدا لەبیر ئەچێت و کتێبەکەی تەڕ ئەبێت. کاری «کەوکەب خانم» ئەوەیە هێلکەوڕۆن دروست بکات و میوانداری لە میوانەکان بکات. بەڵام پیاوەکانی ناو کتێبەکان کاری دەرەوە دەکەن. دوکتۆرن، مامۆستان، ئەندازیارن، وەرزێرن و... وێنە و ڕەسمی ناو کتێبەکانیش بە هەمان شێوە دەرخەری ئەم جیاکارییەن.

لە سیستەمی پەروەردەی ئێراندا جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە کاری ژن ماڵداری و منداڵدارییە و کاری دەرەوە بە گشتی کاری پیاوانە.

کتێبی «حیرفە و فەن» نموونەیەکی بەرچاوی جیاکاریی ڕەگەزییە لە ئێران. کوڕان لەم کتێبەدا فێری دارتاشین، ئیشی کارەبا و... دەکران و کچان فێری جل دوورین و ماست دروست کردن و ... وڵاتێک کە سیستەمی پەروەردەکەی لە سەر ئەساسی جیاکاریی ڕەگەزی بونیادنرابێت، دیارە ئەوەی دەبێت بە دەرهاویشتەی ئەو سیستەمە، جیاکارییە ڕەگەزییەکەیە و بەرەوپێدانە بەو جیاکارییە ڕەگەزییە.

ژنان لە کۆماری ئیسلامیدا، لە بەشێکی زۆر لە چالاکییەکان دوور خراونەتەوە، ژن بۆی نییە ببێت بە دادوەر، ژن لە زۆر پیشەی کۆمەڵایەتی و سیاسی تەنها و تەنها لەبەر ئەوەی ژنە دوور دەخرێتەوە. سەرۆک کۆمار لە ئێران ناتوانێت ژن بێت و تەنها «رجال سیاسی»، واتە پیاوە سیاسییەکان، ئەگەر شیعەی ١٢ ئیمامی بن و باوەڕیان بە ویلایەتی فەقیە هەبێت بۆیان هەیە ببن بە سەرکۆمار (ئەسڵی سەدوپانزەی یاسای بنەڕەتیی ئێران)

ژن لە ئێرانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا، ناتوانێت بە بێ ئیزنی پیاوێک لە بنەماڵەکەی سەفەر بکات، بۆ سەفەر کردن پێویستی بە ئیزنی «مێرد»، «باوک»، «برا» و بە گشتی پیاوی سەرپەرەشتی بنەماڵە هەیە. یان دەبێت یەکێک لە پیاوانی بنەماڵە لەگەڵی بن بۆ سەفەر کردن. ئەمە لە حاڵێکدایە سەفەر کردن و ئازادیی سەفەر کردن، یەکێکە لە مافە سەرەتایی و بناغەییەکانی هەر تاکێک. (بەندی ٣ی مادەی ١٨ی یاسای پاسپۆرت دەڵێت بۆ دەرهێنانی پاسپۆرت پێویست بە ڕەزایەتی نوسراوەیی مێرد هەیە).

ژن لەم دەسەڵاتەدا لەبەر ئەوەی پاشکۆی پیاوە، بۆی نییە داوای مافی جیابوونەوە لە مێرد بکات. پیاو تەنها لەبەر ئەوەی پیاوە لە هەر پلەیەکی کۆمەڵایەتیدا بێت بۆی هەیە ٤ ژن بهێنێت، لەبەر ئەوەی یاساکە یاسایەکی ئیسلامییە. دەبێت ژن ملکەچی ئەو بێت.

مافی جیابوونەوە و تەڵاق بە پیاوە و ئەم مافە کە وەک مافێکی بنەڕەتی دەبیندرێت، لە ژنان زەوت کـراوە و ئەمە وای کردووە ئەگەر هات و ژنێـک بە هەر هۆکارێـک نەیتوانی لەگەڵ هاوسەرەکەی بژی و داوای جیابوونەوەی کرد، پیاو لە پێنـاو ڕازی بوون بە جیابوونەوە، ئەو لە بەشـێکی زۆر لە مافەکانی خۆی بێبەری دەکات. لەوانـە سەرپەرەشـتیی منداڵ، مافە داراییەکانی و...

منـداڵ بە پێـی یاسـا، منداڵـی باوکە و سەرپەرەشـتیی منداڵ بە باوکـە. دایک تەنها ئەتوانێت بەخێوکەری منداڵ بێت. بەڵام کاتێک باسی سەرپەرەشتی و خاوەندارێتی دەکرێت، باوک خاوەنی منداڵە. لە ئەگەری جیابوونەوەی ژن و مێرد، مەگەر پیاوەکە بە هەر بیانوویەک بێـت، ڕازی بێت بەوە سەرپەرەشـتیی منداڵ بدرێـت بە دایـک، ئەگینا دایـک بۆی نییە و ناتوانێت سەرپەرەشـتی منـداڵ بێت و ئەو منداڵەی کە جەرگیەتی لێی دوور دەخرێتەوە.

پیـاو تەنهـا لەبەر ئـەوەی کـە پیاوە و خاوەنی ئیمتیازێکی تایبەتە، خاوەنی مڵک و داراییە و بۆی هەیە بەو شـێوەیەی کە حەز دەکات ئەم مڵـک و داراییە بەکار بهێنێت، بـە پێچەوانەوە ژنان بە پێی یاسـا و بە پێی دابونەریتیش، خاوەنـی مافی ئابووری نین و ئەبێ چاولەدەستی پیاوان بن. تەنانەت بەشی زۆری ئەو ژنانەش کە لە دەرەوەی ماڵ ئیش ئەکەن و خاوەنی ئیشـی تایبەتـی خۆیانن، زۆربـەی کات بە هۆی دابونەریت و یاسـای بـاوەوە، چاو لە دەسـتی پیاوەکانیانن. ئەوان وا ناچـار دەکرێن و بار هێنراون داهاتەکەیان سەری مانگ بە سەری مانگ بدەن بە دەست پیاوانی بنەماڵە و چاوەڕێی کەرەمی پیاوانەی ئـەوان بن بەوەی پارەیان پێ بدەن بۆ ئەوەی پێویسـتییەکانی ڕۆژانـەی ژیانیـان بکرن و دابینی بکەن.

میدیـا و سیسـتەمی میدیایی لە هەموو وڵاتـان کاریگەریـی زۆریان هەیە، لەسـەر پێکهێنـان و ڕێکخسـتنی بیری گشـتی و ڕای گشـتیی کۆمەڵـگا؛ میدیا لـە کۆماری ئیسلامیدا لەبەر ئەوەی دەرهاویشتەی هەمان بیرکردنـەوەی حکوومەتییە و بە بیسـتراو و بینراوەوە میدیای حکوومەتییە، میدیایەکە کە خزمەت بە پیاوسـالاری دەکات و دژی ژن و مافەکانی ژنانە.

لەم میدیایـەدا ژن وەک بوونەوەرێکی شەیتانی نیشان دەدرێت. ژن فزوولی گەرەکە و ژن بشـێوێنەکەی بنەماڵەیە و هەر وەها لە میدیـای کۆماری ئیسـلامیدا پڕۆپاگەندە بۆ چەند ژنە بوونی پیـاوان دەکرێ. پڕۆپاگەندە بۆ زوو بەمێرددانی کچان دەکرێت. پاراستنی شـەرەف و نامـووس و نامووس پەرەسـتی پڕۆپاگەندەیـان بـۆ دەکرێـت. سیسـتەمی میدیایی کۆماری ئیسلامی، بە هەمان شێوەی سیستەمی پەروەردەکەی، لەبەر ئەوەی لە ژێر چاودێریی توندی حکوومەتییدایە و سەربەخۆ نییە و بەشـێکن لە سیستەمی پەروەردەیی حکوومـەت، سیسـتەمێکی پیاوسـەزن و پیاوسالارن و دژی ئازادییە تاکەکەسییەکانی ژنانن.

ئەمانـە بەشـێکن لەو کێشـانەی کە بە هۆی دەسـەڵاتی کۆماری ئیسلامییەوە، ژنان ڕووبەڕووی دەبنەوە. بەڵام بەمەشەوە ژنان لە ۴۲ ساڵی ڕابردوودا سەرەڕای هەموو بەربەستە یاسـای و کۆمەڵایەتـی و کەلتوورییـەکان کـە بۆیان دروسـتکراوە. سـەرەڕای هەموو هەوڵەکانی حکوومەت کە هەوڵ دەدات ژنان دەستەوەسـتان بکات، بێدەنگ نەبوون و لە خەباتی خۆیان بەردەوامن. بەشـێکی زۆر لە ژنان و کچانی ئێرانی، سـەرەڕای هەموو یاسا دژە ژنییەکانی وەک یاسـای بەناو پاراستنی بنەماڵە و ... توانیویانە لە خوێندندا سەرکەوتوو بن. بە شێوەیەک کە زیاتر لە ٪۵۰ دەرچووانی زانکۆ ژنن.[۳]

بەڵام ئەگەر بمانهەوێت کۆی ئەو باسـانە گرێدەینەوە بە پرسـی ژنی کورد، زۆر کورت

دەتوانین بڵێین کێشەکانی بەردەم ژنی کورد لەم سیستەمەدا چەند قاتە. ژنی کورد جارێک وەک ژن، لە ژێر دەسەڵاتێکی پیاو سالاردا دەچەوسێتەوە. جارێک لە لایەن مێرد و باوک و برا و هتدەوە دەچەوسێتەوە، دەسەڵات و حکوومەت و ئایین و دابونەریتیش مەشروعییەت بەو چەوسانەوەیە دەدەن. لەگەڵ ئەمەش ژنی کورد جارێکی تر تەنها بە تاوانی کوردبوون، لەبەر ئەوەی کوردە، وەک تاکی کورد دەچەوسێتەوە. ئەمەش ئەتوانین بڵێین سیانەیەکی گەورەی چەوسانەوەی ژنی کوردن و بێگومان هەوڵدان بۆ نەمانی ئەم چەوسانەوانە، گرێدراوی یەکترن و نەمانی کۆماری ئیسلامی، ئەتوانێت بەشێکی زۆر لە دەرگاکان بەرووی ژناندا بکاتەوە.

توندوتیژی، بەرهەمهێنەرەوەی توندوتیژیە و بێدەنگی خوڵقێنەری دیکتاتۆریی توندوتیژیکارە

ئەگەر چاوێکی خێرا و گشتی بە کۆمەڵگەی کوردستاندا بخشێنین، دەبینین کە پلانی داگیرکار چەندە نەرم و بێدەنگ دزەی کردووە و بووەتە کلتوور و تاک بە تێکرایی وەکوو ئەرزشێکی پیرۆز دەیپارێزێت. گیران، دەستبەسەر کران، مانەوە و ئەشکەنجە لەلایەک و ئیزن دان بە کوشتن وحەپس کردنی ژنان لە ئاخێن و هەناوی بنەماڵە و کۆمەڵگا لەلایەکی دیکەوە، هەموو نۆرمەکانی کۆمەڵگای تێکداوە و وردە وردە ئەوەی بەرەو داڕووخان دەچێت، بایەخ و نرخی بنەمایی دروست کردنی کۆمەڵگایەکی تەندروستە.

ڕێکخراوی مافی مرۆڤی هەنگاو، وەک ماڵپەڕێک کە هەواڵ و ڕاپۆرتەکانی لەسەر پارێزگاکانی کوردستان و ئەو ناوچانە کە لە چوارچێوەی ئێراندا کوردی لێ نیشتەجێیە، بڵاو دەکاتەوە، دەتوانرێ وەکوو سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو پشتی پێ ببەسترێ. کە چاو لە بەشی ژنانی ئەم ڕێکخراوەیە دەکەی، هەواڵەکانی تەنها چوار پارێزگای کوردستانی لە خۆ دەگرێت و ئەو جۆرەی دیارە دەستی بە بەشەکانی دیکەی کوردستان لەسەر دۆخی ژنان ڕاناگات کە خودی ئەم بابەتە دەرخەری ئەوەیە کە ڕوانگەی کۆمەڵایەتی لەسەر بارودۆخی ژنان لە هێندێک ناوچە جیا لەوەی لە ژێر گاریگەریی دەسەڵاتدایە، لە ڕووی هەبوونی چالاکانی مافی ژنان و چالاکانی مەدەنییەوە لە ئاستێکی سەرەتایی و دڵخۆشکەردا نییە.

بەم حاڵەشەوە ئەگەر ئامار و ڕاپۆرتەکانی بەشی ژنان لە ڕێکخراوی هەنگاو بۆمان ڕیفرێنس بێت، ڕێژەی توندوتیژییەک کە داگیرکار هەوڵ دەدا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پەرەی پێ بدات و لە مێکانیزمی ئەمنیەتی کەڵک وەردەگرێت، لە جۆرەکانی دیکەی توندوتیژی هەم زیاترە هەمیش کاریگەرتر. بە دڵنیاییەوە لە بواری دەروونشیکارییەوە، هەڵکوتانی داگیرکار بۆ سەر ماڵ و حاڵی هەر هاووڵاتییەک، کاریگەرییەکی نەرێنی و بارودۆخێکی نەخوازراو لەسەر تاک و کۆمەڵگا دادەنێت کە ئەم شێوازە لە سەرەتاکانی هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامییەوە لەسەر کوردستان پیادە کراوە و بە شێوەی ڕاستەوخۆیش خودی ژنانیشی کردووەتە ئامانج. سەرەڕای گرتن و لەسێدارەدانی پیاوان، ژنانیش بوونەتە ئامانجی حەزف و ئامانجی توندوتیژیی سەربازی و بە دەیان ژن و کچی پێشمەرگە، ئەندام و چالاک و ئازادیخواز لە ڕیزی سەفەکانی سێدارە و تیرباران شەهید کراون و سەدانیش لە گرتووخانەکاندا لە ژێر ئەشکەنجەدا لە مافی هەبوونی داهاتوویەکی هێمن و گەش بێبەش کراون. هەموو ئەم کەسانە، بنەماڵە و دەوروبەریان و داهاتووی هەموویان، بە شێوەی ڕاستەوخۆ کراوەتە هەدەفی داگیرکار. لە کۆی ٢٢٧٠ کوردێک کە کۆماری ئیسلامی لە سێدارەی داون، ١٤٣ کەسیان ژن بوون، لەم ئامارە ١٥ ژنیان

پێشــمەرگە و ئەنــدام و هــەواداری حیزبی دیموکــرات بــوون و ٤٣ ژن پێشــمەرگە و ئەندامی کۆمەڵە، ٣٣ ژنی موجاهید و هەروەها ١٨ کەســیان خەڵکی ئاســایی و یا ئەندامی ئەحزابی دیکە بوونە.[٤]

لە ئێستاشــدا هەر بە هەمان شــێواز، داگیرکار هەوڵ دەدا بە گرتن و ئەشکەنجە و ڕاگیران لە بەندیخانەکاندا، کۆمەڵگا لە نێو ترس و تۆقاویدا ڕاگرێت و دوای سەرهەڵدانی هەر چەشــنە چالاکییەک بە تایبەت ئەگەر ژنــان تێیدا بەشــدار بــن، بە ســەپاندنی پێناســەیەکی ئەمنییەتی، ژنــان بخزێنێتە ماڵەوە و ڕێگری بکات لە بەشدارییان لە هەر جۆرەفۆرمێکی چالاکیی مەدەنی و سیاسی و تەنانەت ژنانەش. بە توندوتیژی و خزاندنی ژنان بۆ نێو فۆرمی دڵخوازی داگیرکار، پەرە بــە فۆرمەکانــی دیکــەی توندوتیژیی نێو بنەماڵە و کۆمەڵگایش بە شێوەی ڕاستەوخۆ دەدەن.

بە پێی ئامارێک کە لــە ناوەندی ئامار و بەڵگەکانــی هەنگاو وەرمانگرتــووە، لە ماوەی پێنج ساڵی ڕابردوودا، ٢٧٩٧ پیاو لە کوردستان دەستبەسەر و ڕووبەری توندوتیژیی یاسایی و ئەمنییەتی کراون کە بەشێکی زۆریان حوکم دراون و تەنانەت سێدارە و لەم سەردەمەشدا تیرباران کراون.

لە بەرانبەریشــدا ١٥٩ژن لە کوردستان دەستبەسەر و حوکمی بەندیخانەیان بەسەردا سەپێندراوە.[٥]

تــەواوی ئــەم حاڵەتانــە کــە بێگوومان بەشــێکی بەرچاوی تۆمار ناکرێت، سەرەرای ئــەوەی ئامانجــە کاتییەکانــی داگیرکــەر دەپێکێــت، ئامرازێکــە بــۆ هەرچــی زیاتر پەرەپێدانــی توندوتیــژی و بێبەهــا کردنی بنەماکامی دیموکراســی کە بــۆ پێکهێنان و ڕۆنانی کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوو و بەتایبەت کۆمەڵگایەکــی پێشــکەوتووی تەندروســت پێویستە.

درێژەی بیرۆکەی هۆڤینی داگیرکار لە نێو هێزە سیاسییەکاندا

مێژووی خەباتی ژنان بۆ سڕینەوەی هەڵاواردنی ڕەگــەزی، مێژوویەکی لەوانەیە پرشــنگدار نەبێت بــەڵام هەمــوو کات لە ئــارادا بووە، داکەوتن و هەستانەوە، تێوەگلان لە سیاسەتی پیاوســالاری و هەروەها هەڵســوورانگەلێکی سەقەتی بە خۆیەوە دیوە بەڵام کۆڵی نەداوە و خۆی بە داروديواری مانەوەدا کێشاوە و گیانی نەسپاردووە.

نەبوونی پەروەردە و بارهێنانێک لەســەر بنەمای زانســتی ســەردەمی فێمێنیستی و بەتایبەت بۆشــاییی نەبوونی فێمێنســتێکی کوردانــە، نەبوونــی ڕاهێنانــی بــەدوور لە ئایدۆلــۆژی، یەکێــک لــە خەســارەکانی سەرنەکەوتنی بزووتنەوەی ژنان بووە. ئەوەی لێرە مەبەستمانە ئاماژەی پێ بدەین هەبوونی کێشــەیەکی نەدیتراو و شاراوەی بەردەم هەر چەشنە گەشــەیەکی هەوڵی ڕزگاریدەرانەی ژنانی کوردە کە لە ژێر گارێگەریی داگیرکاریی دەوڵەتی حاکمدا بەسەرماندا سەپاوە و نەبوون و بۆشــاییی فاکتەرەکانی ســەرەوە، پەرە بە ســەرهەڵدان و جێگیرکردنــی ئاریشــەکان دەدات و بەردەوام بە دەوری خۆماندا و لە نێو بازنەیەکی هەڵەدا، خۆخۆری دەکەین.

یەکسانیخوازانی پیاوسالار

پیاوســالاری چەمکێکە بۆ ئەو دەسەڵاتانە کە یان بە شــێوەی ڕەها، پیاوان بەڕێوەی دەبەن و سیاســەتەکانی دادەڕێژن یان ژنان بەشێکی کەم لەم دەسەڵاتە بەدەستیانەوەیە و بەشداریی ژنان لە پۆستە بەڕێوەبەرییەکان، ڕێژەیەکی زۆر کەم تۆمار دەکات و لە ڕاستیدا ئەم بەشداری کردنە، خزمــەت بە بەرژەوەندیــی پیاوەکان دەکات، هەر بۆیە ژنان لەم جۆرە سیســتمەدا هیچ جــۆرە ماف و بەرژەوەندییەکیان پارێزراو نییە.

دەتوانین بڵێین کە زۆربەی دەسەڵاتەکانی

جیهان پیاوســالار بوونە و دوای گواستنەوەی بزاڤی ژنان و هەوڵەکانیان لە بواری پەروەردە و بارهێنان، ئەمە ژنان خۆیان بە تێکۆشانیان، خۆیان لەم دەســەڵاتەدا جــێ کردووەتەوە و سەلماندوویانە کە ناکرێت لە بەڕێوەبەریی هەر لە گروپێکی بچووکەوە بگرە تا دەسەڵاتداریی وڵاتێک، ژنان و هێزی ژنان لەبەر چاو نەگیرێن و بە گشــتی نەریت و تابۆی بەشــداریکردن و هەبوونــی ژنــان لــە ئاســتی ســەرەوەی دەسەڵاتەکان و ناوەندەکانی بڕیاردان بشکێت.

بیــری پیاوســالاری وەکــوو زۆریەک لە هەڵســوکەوت و بیر و بۆچوونەکانی مرۆڤ، لە یەکەم و بچوکترین کۆمەڵگا واتا بنەماڵەدا، کە مرۆڤەکان تیایدا لەدایک دەبن و گەشە دەکەن، بیچم دەگرێ. بێگومان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەکووو بەردەســتترین نموونە، پیاوسالاری بە هۆی تیئۆکراســی و تێکەڵاوبوونی شــێوازی دەســەڵاتداری لەگەڵ ئایین (چون زۆربەیان دژە ژن و پیاوسالارن)، لە ڕێگەی پەروەردەی تایبەتــەوە دەکرێتە سەرمەشــقی بارهێنان و ئولگوو و ڕەفتارێکە ڕۆژانە بە ئاســایی دووپاتە دەکرێتــەوە. ئایدۆلۆژیی پیاوســالارانە لە نێو پرۆســەی پەروەردە و بارهێنان بە دەســتی دەوڵەتــی حوکمران، لە هەمــوو جومگەکانی خوێندنگە، کار و نێو بازار، تی ڤی و ڕۆژنامە و ڕاگەیاندندا بونیاد دەنرێت و بە شێوەیەک کە هاووڵاتییان دەستەمۆ دەکرێن و بارهێنانەکان لــە پەیوەندییەکانی خۆیان بــەکار دهێنن و لە ڕاســتیدا بە واتایەکی دیکــە دەبنە ئەو بووکەڵەیــەی کە داگیرکار پلانی ســازکردنی بــۆی هەبــووە و لە ئاکامــدا ئــەم ڕەفتار و ئولگــووی ڕەفتارییە توندوتیژیــکارە، دەبێتە بەشــێک لــە بیــر و باوەڕێک کــە زۆر جار بەوپەڕی دەمارگرژییەوە بەرگریی لێ دەکرێ و بــە دروســت دادەنرێت و نەســڵ لە دوای نەســڵ، لە ئەگەری هەر چەشنە وشیارییەکی بچووکیشدا، هەر کاریگەرییە نەرێنییەکانی بە ڕوونی و ئاشکرایی دیار دەبن و ڕێگر دەبن لە جێگیربوونی هەر گۆڕانکارییەکی تەندروستی ڕەفتاری بە پێی سەردەم.

ژنانی کورد، هەر لە سەرەتای دەستپێکی ئــەم خەباتە و بزاڤی یەکســانی و بەرابەری و بزووتنەوەی فمینیســتی، دەبوایە لەگەڵ زۆر نۆرمی چەقبەســتووی کۆمەڵگە بەشــەربێن و ئــەم خەباتــە ســەرەڕای هاوتەریب بوون لەگەڵ بزووتنەوەی ڕزگاریدەری نەتەوەیی، لە گەیشتن بە دەرەنجامێکی حەقیقی بەنیسبەت خەباتی ژنانی ناوچەکانی دیکەی جیهان زیاتر درێژەی کێشاوە.

ژنانی کورد جیا لەوەی لەگەڵ ئایینی زاڵ و نــۆرم و تابۆ دژ بە ژنەکان، دەبێت بەرەوروو ببنــەوە، پێویســتە لەگــەڵ هەڵســوکەوتی ڕیشــەداکوتراوی (نەهادینــە) پیاوســالاریی خۆیان و پیاوانی یەکســانیخوازیش بەرەوروو ببنــەوە. هەمان هەڵســوکەوتێک کە بە هۆی پــەروەردەی دەســەڵاتی داگیــرکار لــە نێو دابونەریتی بنەماڵەدا سەقامگیر بووە و بووەتە هۆی ڕێگری لە ســەرکەوتنی هەر هەنگاوێک کە بۆ خەباتی یەکســانیخوازی هەڵدەگیرێ و لــە جێگای خۆی دەینیشــێنێتەوە و ڕێگە لە بەرەوپێش چوونی بزاوتی ژنان دەگرێت.

ئــەوەی کە پیاوانــی یەکســانیخواز لەو بــاوەڕەدان هەمــوو بەســتێنێک بــۆ ئەوەی ژنــان بتوانن خۆیــان پێبگەیەنن و لە هەموو بەشــەکانی دەســەڵات و کۆمەڵگــە خۆیان بســەلمێنن ڕەخساوە، حەقیقەتی نییە و تەنیا پاکانەیەکی شووشەییە کە پیاوان بۆ خۆدەرباز کردن لە بەرپرسیاریەتی بەرانبەر یارمەتیدانی ژنان بۆ گەیشتن بەمافەکانیان دەیڵێنەوە.

پیاوان لەو باوەڕەدان ئەوە خودی ژنانن بە هۆی تایبەتمەندییە دەروونییەکانیانەوە ڕێگرن لە ســەرکەوتنی خەباتی یەکســانیخوازییان، ئەوان بە گوێــرەی بنەمای پەروەردەی هەڵە، بەردەوام ژنان بە کەم دادەنێن و دەڵێن هەموو هەلێک بۆ ژنان لەبەردەستە، ئەوە ژنان خۆیانن کە ناتوانن ئەم بەرپرســیارەتییە بگرنە ئەستۆ،

مەیدانی کار بۆ ژنان دەرەخسێنن بەڵام بەردەوام هەر لەو مەیدانەدا دەیانچەوسێننەوە و دەڵێن ئەمە یاسایە!! (نمونە: نارەزایەتیی بەردەوامی ژنان لە بەشداری پێ نەکردنیان لە بڕیارە سیاسییەکاندا بە تایبەت نەبوونی حزوری ژن لە ناوەندی هاوکاریی حیزبەکان)

ئەمە هەمان باوەڕی دژە ژنە بەڵام لە فۆرمێکی بەناو ڕووناکبیری و شێوازێکی نوێدا، لە مەیدانی سیاسەتدا نمایش دەکرێن، بەڵام لە کاتی بڕیارداندا، ژنی سیاسەتزان و بەتوانا پەیدا نابێت.

ئەم حاڵەتە تایبەت نییە بە پیاوانی یەکسانیخواز، زۆرن ژنانێک کە بۆ پاساو هێنانەوەی کەمکاری یا لەبەر بەرژەوەندیی هەمان پیاوان، بەردەوام ڕەخنە لە خەباتی ژنان دەگرن و دەڵێن کە خودی ژنان بە هۆی کێبەرکێی (تەندروست یا ناتەندروست) ناتوانن بگەنە ئاکام، دەنا بەستێنەکانی سەرکەوتنی ئەم بزووتنەوەیە ئامادەیە.

لێرەدا دەردەکەوێ هێژمونیی بیرۆکەی داگیرکار لە سەر هۆڤینی کردنی کۆمەڵگا کاریگەریی درێژخایەنی داناوە و سەرەڕای گۆڕینی ژینگە و شێوازی بیرکردنەوە لەسەر سیاسەت و کۆمەڵگە بەڵام ناتوانین بە تەواوەتی ناخ و بیرمان لە بارهێنانی داگیرکار داماڵین و لە مەیدانی سیاسەتیشدا، ژنان وەکوو بەرانبەرێک دەبیندرێن و بە هۆی ئەوەی سەرتۆپی خەباتی حیزبەکان، خەبات بۆ ڕزگاریی گشتییە و پیاوان ڕێبەرایەتیی بزووتنەوەکانیان لەسەر شان بووە، زۆر ئەستەم و بە هێواشی خەباتی ژنان پێدەگات.

لە نێو حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، زۆربەی ژنان و پیاوانێک کە بانگەوازی تێکۆشان بۆ یەکسانیی مافەکانی ژنان و پیاوان دەکەن، ئێستاش لەگەڵ هەڵسوکەوت و لێکەوتەکانی سەقامگیر لە بیر و هزری هەڵە و دژە ژندا دەستەملانن بە هۆی نەبوونی زانستێکی فمێنیستیی کوردانە، ناتوانن خۆیان لەگەڵ بابەتەکە یەکلا بکەنەوە.

بۆ نموونە ئایا پیاوان کێبەرکێ و ململانێیان نییە پێکەوە؟! ئایا لە شۆڕشگێڕانەترین حاڵەتدا زۆربەی پیاوان هەوڵی سڕینەوەی یەکترییان نەداوە؟! بۆچی تا ئەم ڕەفتارانە دەگاتە ژنان، ڕخنەکان ژنان دەکەنە ئامانج و بە هۆی کێبەرکێکانەوە گشتایەتیی خەباتی ژنان بەرەورووی شکست دەکەنەوە هۆی شکستی هەوڵەکانی خەباتی ژنان، ململانێکانیان نییە پێکەوە، ئەوە قەبووڵ نەکردنی هێز و توانای ژنانە لە نێو پیاوان و خودی ژنانیشەوە کە بە بڕوای ئێمە زۆربەی کۆمەڵگا بە شێوەی ناوشیارانە و ئەگەریش وشیارانەیە دەرەنجامی پەروەردەی ستەمکارە، پەرەی پێ دەدەین و کاتیەتی لەم وێستگەیەدا، زۆر قووڵتر بڕوانینە ئەم پرسە.

هەڵەیەکی گەورە دەکەین ئەگەر پێمان وابێت ئەم بابەتە ناچێتە خانەی توندوتیژییەوە. ئادرەسی توندوتیژی تەنها چاوێکی ڕەش بۆوە و قسە و ناتۆرەی نێو بنەماڵە و شەقام و هەروەها زوڵم و ستەمی ئاشکرای داگیرکار لە ڕێگای دەستبەسەرکردن و سێدارە و حوکمی ناڕەوای درێژماوە و کورتماوە نییە، بەڵکوو هێزی ئەو پەروەردە نەرمەیشە کە کاریگەرییە نەرێنییەکان، لە هەزاران کیلۆمەتر دوورتر لە ناوەندەوە، هەر لەسەرمان دەمێنێت.

لەگەڵ ئەوەیکە پێشەوا قازی محەممەد یەکەم کەس بووە کە هانی ژنانی بۆ بەشداری لە خەبات داوە، بەڵام دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو بوو کە بە شێوەیەکی سەردەمیانە و پشت ئەستور بە زانستی فێمێنیستی، هاوکاری ژنان بوو بۆ دەرکەوتن و بەشدارییان لە خەبات و هاندانیان بۆ تێکۆشانی زیاتر و پراکتیکتر.

دوکتور قاسملوو وەکوو یەکەم ڕێبەرێک کە هەر لەسەرەتای دەستپێکی خەباتی خۆی، ڕاشکاوانە باسی لە گرینگیی تێکۆشانی ژنان و هەبوون و حزووریان لە جومگەکانی

کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسیدا بۆ وەدەست خستنی مافی ژنان کردووە، لە زۆربەی وتار و ئاخاوتنەکانیدا هەمیشە باس لەوە دەکا دەبێ ژنان لە دوو بەرەدا خەبات بکەن، خەباتی نەتەوایەتی و خەبات بۆ گەیشتن بە یەکسانی...

دوکتور قاسملوو پێی وا بووە تەنها ژنانن کە ئاگاداری ماف و بەشە خوراوەکانیان نین، ئەو هیچ کات لە پرسەکانی تایبەت بە ژناندا باسی لەوە نەکردووە پیاوانیش وەکوو تاکی چەوساوە لە نەبوونی عەداڵەت و یەکسانی دەبێ لەم دوو بەرەیەدا هاوکات لە تێکۆشان بەردەوام بن، بەو زەروورەتە کە دوکتور قاسملوو هەستی پێ کردبوو کە دەبێ بە شێوەی پراکتیک هانی ژنان بۆ بەشداری لە خەبات بدا ئەم ڕخنەیە بەرەوڕوویان دەکەین کە دەبوو بناغەیتر بیر لە بونیاتنان و بەستێنسازیی بەشداریی ژنان بکەنەوە و ئەگەر بە پێی سەردەمیش بۆی بڕوانین دەبوو هەر ئەو کات زیاتر گرینگی بە ئامادەسازیی فکریەتیی پیاوان بەرانبەر بە ژنان، بەرانبەر بە هاوخەبات بوونی ژنان و هەروەها پەرەدان بە توانایی هاوبڕیاریی پیاوان لەگەڵ ژنان بدرێت.

ئێستا ئەگەر لە دوورەوە بڕوانینە بارودۆخی خەباتی ژنان لە نێو ئەحزابی ڕۆژهەڵاتیدا دەبینین بە زۆر هۆکار، یەک لەوان زاڵبوونی بیر و هزری داگیرکارانە لە سەر تاکەکان، بۆشاییی پەروەردەی فێمینیستی هەست پێ دەکرێت و لەم سەردەمەدا کە ژنان لە هەموو گۆشەیەکی جیهاندا سەرکەوتنی مەزن و هاوتەریب لەگەڵ بنەماکانی مافی مرۆڤ تۆمار دەکەن، دەبێت کورد بیر لە زانستێکی دژە داگیرکارانە بۆ برەودان بە خەباتی ژنان و خەباتی یەکسانیخوازانەی خۆی بکاتەوە.

گرینگتر لە هەموو شت، بەردەوامی و دووپات کردنەوەی ئەو پەروەردەیەیە کە تاک بە تایبەت تاکی شۆڕشگێر و هەستیار بەو قەناعەتە دەگەیێنێت کە هەر جۆرە هەڵسوکەوتێکی داگیرکار پلان بۆ داڕێژراوە و دەبێت بە وریاییەوە بەرپەرچی بداتەوە و پێش لە کاریگەرییەکانی بۆ ئێستا و نەوەکانی داهاتوو بگرێت.

سەرچاوەکان

١. رابطه ویژگیهای شخصیت با رضایت زناشویی و مولفەهای آن در زوجها، نوشته: علی خادمی، مریم ولی پور، لاله مرادزاده خراسانی، سیمین نیشابووری

2. https://www.dw.com/fa-ir/%D9%85%D8%AD%D8%B1%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%AE%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%D8%AA%D8%AD%D8%B5%DB%8C%D9%84-%D8%AF%D8%B1-%DB%B7%DB%B7-%D8%B1%D8%B4%D8%AA%D9%87-%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%B4%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C/a-16147830

٣. فصلنامه علمی - گروه روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، سال ٨ شماره ۴ (٣٢) زمستان ١٣٩٣، صفحه ٩٥-١٠٩

۴. کتاب کشتار بی پایان، دکتر جواد دانش پژوه، فصل سوم، بررسی اعدامها و ترورها بر اساس جنسیت و گرایشهای سیاسی، صفحەی ٨٧

۵. ناوەندی ئامار و بەڵگەی ڕێکخراوی مافی مرۆڤی هەنگاو

تیۆرییەکانی فێمێنیزم

بابان ڕۆژهەلات

به تێپەڕینی کات و گەشەسەندنی بیرۆکەی چەپ و دۆخی پێکهاتەییی کۆمەڵگا سۆسیالیستەکان، بە یارمەتیی پێشکەوتنە تێکنۆلۆژییەکانی ڕاگەیاندن و گرینگترین وێنە واتە «تەلەڤیزیۆن»، دەرفەتێکی بەربڵاو بۆ کۆمەڵگا بەدی هاتووە. هەر ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی زۆربەی چینەکانی کۆمەڵگای بلۆکی ڕۆژاوا لەگەڵ گۆرانکارییەکانی کۆمەڵگای بلۆکی ڕۆژهەڵات بە تایبەت لە بواری مافی ژناندا ئاشنا بن. بوو بە هۆی داخوازیی یەکسانی لە لایەن کۆمەڵگای مەدەنییەوە.

زایفــە، دایکی منداڵــەکان، ژنەکــە و ... هەزاران وشــەی دیکە کە لە سەردەمی کۆیلەتیی ڕەگەزی بــە جێ ماون، زۆر زیاتر لــەوە بیری لێ بکەنەوە، بــە کار دەهێنرێن. ئەوەی ڕاســتی بێ ئەوەیە کە تەنانەت ئەو کەسانەی لە سەر ئەم مژارە دەنووسن و پێیان وایە پشتیوانی لە ژنان دەکەن، لە ڕاستیدا بە شێوەیەکی تر هەڵسوکەوت دەکەن.

من چی دەڵێم؟ دەمەوێ بەم شــێوەیە ڕاستی بۆ ئێوە ڕوون بکەمەوە. بەڵێ ڕاســتی. ئایا ڕاســتی ئەوە نییە کە سێبەری کۆنەپەرستی هێشتاکەش لە سەر کۆمەڵگاکانە. بۆچی ژن دەبێ ئیش بکات؟ ژن چۆن بە تەنیا دەبێ ژیان تێپەڕ بکات؟ کێ ماڵداری بکات؟ کێ دایکایەتی بکات؟

هەندێ پرسیاری پێکەنینی کە دۆخی ئەمڕۆی مرۆڤ، توانــای وڵامدانەوە بەوانەی هەیە؛ هەڵبەت ئەگەر ئۆلیگارشــیی میدیایی ئیزنی بیرکردنەوەی قووڵ و ڕاستی دابێت.

ئەم پرسە لێکدەدەینەوە کە چۆن و بۆچی ژن لــە ماف و ڕەگەزێک کە کەســێک دەتوانێ ببێتە خاوەنی، بووەتە ڕەگەز یان هاوڕەگەزێک کە شیاوی مافە و حەقیقەتی هەیە.

فێمێنیــزم چۆن و بۆچی بــەدی هات؟ و ئایا بە شــێوەی شیاو پێداویستیی ژنان بۆ گەیشتن بە یەکسانی و عەدالەتی لێکداوەتەوە؟

ئایا فێمێنیزم بە باشی توانیویەتی هاواری ژنان بۆ یەکســانی و عەدالەت هەڵبڕێت؟ چ لەمپەرێک پێشــی بە گەیشــتن بەم مافانە گرتووە؟ ئایا بیر و هزرێکی نوێ بۆ گەیشــتن بە ئاکامی کۆتایی، واتا هاوسانی و عەدالەتی ڕەگەزی پێویستە؟

سوسیالیزم و کاپیتالیزم لە دەیەکانی پێشوودا چۆن بابەتی ئەم مافانەیان لێک داوەتەوە؟

ئایــا نێوان ژن و سروشــت وەکوو دوو دایکی هەمیشەییی زەوین، ویکچوونێک بۆ مەبەست یان ئامرازێک بۆ گەیشتن بەم مەبەستە هەیە؟

ئەم پرسیارانە و چەندین پرسیاری تریش هەن کــە ڕەنگە نەکرێت لە وتارێکــدا وڵامی هەموویان بدرێتەوە بەڵام هەرچار بە نووسراوەیەک دەتوانین بە ڕێگاکانی گەیشــتن بە ئامانــج نزیک و نزیکتر ببینەوە.

وا دیارە وشەی فێمێنیزم یەکەم جار لە ۱۸۷۱ زایینی لە دەقێکی پزیشکی بە زمانی فەڕەنسی بۆ توێکاریی جۆرێک ڕاوەســتان لە گەشەی ئەندامان و تایبەتمەندیــی جینســیی نەخۆشــە پیاوەکاندا نووســراوە، کە پێدەچوو لە تایبەتمەندیی ژنانەییی جەستەی خۆیان ئازار دەبینن.

یەک ســاڵ پاش ئەوە، نووسەرێکی فەڕەنسی ئەم وشــەیەی بۆ ئاماژە بــە ژنانێک بەکار هێنا کە پیاوانە هەڵسوکەوت دەکەن. هەرچەند لە وشەنامەی پزیشکیدا واتای فێمێنیزم وەرگرتنی تایبەتمەندیی پیاوانەی ژنان بوو، بەڵام، لە پێناسەی سیاسیدا ئەم وشــەیە ســەرەتا بۆ وەرگرتنی تایبەتمەندیی ژنانە بەکار دەهات. کەڵکوەرگرتن لەم وشەیە تا دەیەی ۶۰-۷۰ی زایینی بۆ ئامــاژە بە کۆمەڵەکانی ژنان، باو نەبوو و لە پەیوەندی لەگەڵ کێشەکانی تایبەت و گرووپەکانی تایبەتدا، بەکارهێنانی ســنووورداری هەبوو. نەمــازە لەم دواییانەدایە کە کەڵکوەرگرتن لەم وشــەیە بۆ هەموو گرووپەکانــی پەیوەندیدار لەگەڵ پرسی مافی ژنان فرەپات و گشتگیر بووە.

شەڕ لە مێژوو و شووناسی کۆمەڵگا مرۆڤییەکان هەمیشــە خاڵی هاوبەشــی پێکهاتنی گۆڕانی نوێ و جیاکــەرەوەی نەریتە کۆنــەکان بووە، بەتایبەت ئەگەر شەڕی گەرم و بەزەبر بوویێت.

پاش دوو شەڕی جیهانیی یەکەم و دووهەم کە کاریگەریی زۆریان لەســەر کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی هەبوو و جوگرافیای سیاسی و فەرهەنگیی جیهان تووشــی گۆڕانکاری بوو، ئەم بۆشــاییە لە ئاستی سیاســەت و ئایدۆلۆژییەکان هاتــە ئاراوە کە زیاتر لە هەر بارودۆخێک کارتێکەریی نەرێنیی لە پرسی ڕەگەزی سەرچاوەی دەگرت.

توێژینەوەکانی ساڵانی پاش شەڕ بەتایبەت لە بواری کۆمەڵناسی و دەروونناسیدا نیشاندەری ئەوە بوون کە زۆرترین گرفتە بێدەنگ کراوەکان لەسەر کۆمەڵگەی ژنان بووە.

بەم پێیە توێژینەوە ســەرەتاییەکان لەلایەن کۆمەڵناســان و دەروونناسانی پیاوەوە لە پەیوەندی لەگەڵ دۆخی ژنان لە سەردەمی شەڕ و پاش شەڕ،

دەستی پێ کرد.

ئەم گۆڕانکارییانە لە کاتێکدا دەستیان پێ کرد کە سەرهەڵدانە سۆسیالیستییەکان، بە پشتیوانیی بلۆکی ڕۆژهەڵات یەک لە دوای یەک بەپێی خواستی کۆمەڵگەی مەدەنی یان لەژێر کاریگەریی گوتاری زاڵی دەوڵەتی بەهێزی سۆڤیەت لە خولقاندا بوون. لە زۆربەی کۆمەڵگەکاندا کە کۆمەڵگەی مەدەنی و بەتایبەت بوونی پیاوان بە ڕادەیەکی پێویست نەبوو، پەرەپێدانی ئایدۆلۆژی بە شێوازێک بوو کە ژنانیش لە ڕیزی بەردەنگانی ئەو ئایدۆلۆژییەدا بن.

لە لایەکی دیکەوە لە ڕێکخراوەی دەوڵەتە سۆسیالیستییەکان و بەتایبەت کۆماری سۆسیالیستیی یەکگرتووی سۆڤیەت، کارلێکی سیاسی، ئابووری، فەرهەنگی، ڕاگەیاندن و... بە شێوازێک بەرنامەی بۆ دادەڕێژرا کە بەشداریی ژنان (تەنانەت بە سپاردنی کەمترین بەرپرسیارەتی) پێویست بێت، و ئەمە یەکەمین تروسکەکانی گۆڕانکاری لە پرسی بەشداریی ژن بەدەر لە چوارچێوەی «ماڵ» و بەرپرسیارەتییەکانی بنەماڵە بوو، گۆڕانی ئەو سەردەمە، پێشکەوتووترین گۆڕان بوو لە بواری فێمێنیزمدا.

لەلایەکی دیکەشەوە بووە هۆی دەرکەوتنی کەلێنی زۆر لە سیستەمی بورژوازی لە پەیوەندی لەگەڵ ژناندا.

لەگەڵ تەواوبوونی شەڕی سارد، هەر دوو سیستەمی فکریی بورژوازی و سۆسیالیزم، یەکسانیی دەرفەت و ڕوانگەی دوور لە هەڵبواردنی کۆمەڵگەکانی بەتەواوەتی نەڕەواندەوە و پێناسەکردنەوەی ئازادیی ژنان لەلایەن بیری نیۆلیبرالیستییەوە بوو بە بەکاڵابوونی زیاتر و ڕوانگەیەکی بەکارهێنەرانەی ژنانی لێ کەوتەوە.

بە ئاشکرابوونی شکستی دوو بیری زاڵی سەدەی بیستەم لە بواری ژناندا، دارمانێکی هزری لە بیری «فێمێنیزمدا» هاتە ئاراوە و ئەمە هاوکات بوو لەگەڵ بەجیهانی بوونی «قەیرانە ناوچەییەکان» و ورووژاندنی سەرنجی کۆمەڵگەی جیهانی بەرەو پرسی ڕزگارکردنی زەوی و گۆڕانی ڕوانگە بەرانبەر بە ژینگە.

لە مێژووەوە و بە پشتبەستن بە چاخی ئوستوورەکانی باستان و چاو لێخستن لە فاکتۆرەکانی ئوستوورەناسیی فەرهەنگە سەرەتاییەکانی مرۆڤ، بە یارمەتیی دەروونشیکاری و هەڵسەنگاندنی مێژوویی ڕووداوە ئوستورەیییەکان هەموو کاتێک هۆشیاری سەبارەت بە پەیوەندیی قووڵی ژن و زەوی لە گەشەسەندندایە و داگیرکردنی ژن و زەویی لێ دەکەوێتەوە. لەم تیۆرییەدا دەتوانین بەردەوام ببینین کە کاریگەریی بیری چەپ، هەیە، لە لایەکی دیکەوە هەڵسوکەوتی لە ڕادەبەدەری هەردووک بیری سۆسیالیستی و سەرمایەداری لە کارکێشانی لە زەوی و ژینگە بۆ بە دیهاتنی ئامانج و بەرنامە یەکلایەنەکان، بە جەختکردنەوە لەسەر تاکڕەویی پیاوانە لەم ڕوانگەیەوە زۆرتر ئاشکرا دەبێت، هەروەها کارکێشانەوە لە ژن پەیوەندییەکی نهێنی و برینی هاوبەشی لەگەڵ زەویدا هەیە کە لە مێژوو و بارودۆخی ئێستادا ڕوونی دەکاتەوە.

هاوکات لەگەڵ ئەم گۆڕانکارییانە ناکۆکییەکانی شەڕی سارد بەهێزتر بوو و گەشەسەندنی فەرهەنگی لە بلۆکی ڕۆژهەڵاتدا بە هۆی گوشارە ناپێویستەکان کەوتە بارودۆخێکەوە کە خێراتر کەلێنەکانی بواری ژنان ڕوون بکاتەوە، وەک وێنە ئامادەنەبوونی ژنان لە دەسەڵاتی سیاسی و هەروەها بەشەکانی یاسایی، دەزگای دادوەری، چاودێری، ئاسایش و ... تەنانەت ئەگەر ئیزنی ئامادە بوونی ژنانیش درابا، تایبەت بوو بە پلەوپایە نزم یان ناوەندییەکان. لە بواری مووچەکانیشدا هەروەها کێشەی سەرەکی هەبوو.

مووچەکان بە هیچ شێوەیەک لەگەڵ پیاوان تەنانەت ئەوانەش کە پلە و پایەیان نزمتر بوو لە یەک ئاستدا نەبوون، هەڵبەت ئەبێ ئاستی کۆمەڵگاش لەبەرچاو بگرین. گەرچی کاریگەریی ئایینی بە توندی سنووردار کراوە بەڵام ئەخلاقی سەرچاوەگرتوو لە «سیستەم/ پێکهاتە»ی زەقی ئۆرتودۆکسی، لە هەڵسەنگاندنی ئەم گۆڕانکارییانە بە باشی دیارە.

لە لایەکی دیکەوە هەر ئەم پرسانە لە بلۆکی

ڕۆژاواشدا هەبوون بەڵام چون هەڵسەنگاندنەکان لە ئاستێکی ئازادتردا دەردەکەوتن و هیرارشیی دەوڵەتی کەم بوو، هێندێک لە کەلێنەکان دیاری کران و بۆ لەو ناو بردنی ئەوانە هەوڵ درا.

بەڵام زۆرێک لە بۆشاییەکان لە بوارەکانی تردا سەریان هەڵدا و دەرکەوتن. تەنانەت زۆرێک گیر و گرفتی نوێ لە بوارە جۆراجۆرەکاندا سەریان هەڵدا.

ئەم کاتە، لێک گرێ درانی چارەنووسی ژن و زەوی بوو و دەسپێکی سەرهەڵدانی «ئێکۆ فێمێنیزم». لە زۆر لایەنەوە کە چاو لە ئێستا و ڕابردووی ژن و زەوی دەکەین، هاوبەشییەکی زۆرتر بۆ ئێمە ئاشکرا دەبێ.

بەڵام ئەو شتەی بۆمان ڕوونە، ئەوەیە کە بۆشاییەک لەم تیۆرییەدا هەیە، هەرچەند ئەمە شتێکی ڕوون و ئاشکرایە بەڵام هۆکاری بێ‌هیوایی نییە و دەبێ قەبووڵی بکەین کە دیالێکتیکی مێژوویی، لە کەمتر لە سەدەیەکدا، دۆخی ژنانی گەیاندووەتە قۆناغێک کە ئێستا ژنان لە بواری بنەماکانی زانستی مرۆڤی، ئەندازیاری، ڕامیاری، ئابووری و ... بەشدارییەکی بیوێنەیان هەیە.

هەرچەند تا ئێستاش لانیکەم ئامانجی یەکەمین ژنانی پێشەنگ دەستەبەر نەبووە، بەڵام پەیوەندیی زەوی و ژن، نیشانەی چڕتر و قووڵتربوونی بابەتی ژنان لە ئاستی جیهانی و بنەڕەتی لە بواری بەربەرەکانێی جۆری مرۆڤ بۆ مانەوە بووە.

پرسی گرینگ لێروانینی ڕادیکاڵی ڕەوتی فێمێنیزمە کە لە بواری وەدیهاتنی ئامانجەکانیان، لە ڕێی زێدەڕۆییدا هەنگاویان هەڵێناوە و وەشوێن ڕوانگەیەک دەکەون کە هاوڕێیەتیی پیاو لە قەرەبووکردنەوەی هەڵەی مێژوویی خۆی، دەکاتە کاردانەوە و هەڵوێستگیری.

ئەمە لە کاتێکدایە کە ئەوەی بزووتنەوەی ژنان بە دوایدا بوون، یەکسانی لە هەبوونی دەرفەتەکانی بواری فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی و .... هاوڕا لەگەڵ ڕوانین، بەراوردی دوور لە ڕەگەز بوو.

پرسێکی دیکە، دادوەریی هەڵنەسەنگێنراو بە بنەمای قووڵ لە بیروباوەڕی نەریتخوازییە کە گەیشتووەتە سەردەمی ئێستا و نۆژەنکردنەوەی هەڵەکانی قووڵی مێژوویی بە لاڕێدا دەبات. پرسێک کە پێویستە ژنان لەسەری سوور بن، شیکردنەوەی بنەمای سۆبژێکتیف(هزری) لە ڕوانگەی ژنانەیە کە هزری پیاوسالاری بخاتە ژێر پرسیار و ڕێگەیەکی جیاواز و ئاسۆیەکی باشتر بۆ گۆڕانکاری بکاتەوە و ناکامیی بنەڕەتی بیری «پیاو تەنیا مرۆڤە»، چارەسەر بکات.

هاوکاتیش دەبێ ئەم بنەما تیۆرییانە بە شێوەی بەرچاو لە دۆخی کۆمەڵگاکان دابڕێژرێت کە زۆرتر گەشەی هزری بەهێز دەکەن.

گەرچی لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان و ئەوانەی لە پێشکەوتندان، ڕەنگە ئیدی باس لە ڕامانی «مرۆڤ بەس پیاو» نەکرێت بەڵام ئەوەی کە زۆر ڕوون و بەرچاوە لە هەموو سیستەمەکانی ئێستادا، پەیتاپەیتا سیاسەت، دەسەڵات و لە ڕاستیدا پیاوانی سیاسەت و دەسەڵات بە چەکی بەزەبرتر هاتوونەتە گۆڕەپان و هێدی هێدی بیر و هزری کۆمەڵگاکان دەکەنە ئامراز بۆ گەیشتن بە مەبەستی خۆیان.

ئیدی ئەم ئامرازە دەتوانێ پشتیوانی لە مافی ژن بە ناوی فێمێنیزم یان هەر شتێکی تر بێت کە بتوانن دەست بە سەر دەسەڵاتدا بگرن و سیاسەتی خۆیان دابڕێژن.

بۆ ئەوەی کە چۆن بەرەنگاری ئەم سیستەمە و سیاسەتەکانی لە کۆمەڵگاکاندا ببینەوە، لە ڕاستیدا بە لەبەرچاو نەگرتنی ئەو شتانە، بزووتنەوەی ژنان و بە پێی ئەوەش کۆمەڵگای مرۆڤی دەچێتەوە سەر کۆنەپەرەستیی پێشووی خۆی؛ تەنانەت ئەگەر خۆی لە ڕەنگ و بۆنێکی جوانیشدا بنوێنێ. کەواتە گەشەی بیر و داڕژاندنی بیری بەرەنگار بوونەوە لەگەڵ کۆنەپەرەستییەکی لەم چەشنە، پێشبارێتیی هەیە. بۆ ئەم بەرەنگاربوونەوە بزووتنەوەی ژنان دەبێ زۆرتر لە ڕابردوو ورياتر بێت تاکوو عەداڵەت و یەکسانیی ڕاستەقینە لەگەڵ ئەو شتەی کە بۆیانی دیاری دەکەن، نەگۆڕنەوە و حەقیقەتی کارەکە بکەن بە واقیعییەتێک کە بوونی هەیە.

گذری بر موانع پیش روی زنان

رزگار بهاری

سوای موانعی که جامعه را از پیشرفت باز می‌دارد، دو مقولۀ بارز «باورهای سنّتی» و «قوانین کشوری» در جغرافیای سیاسی کنونی ایران، مباَحثی هستند که سد راه پیشرفت زنان نسبتِ به مردان شده است یا به عبارتی دیگر، (عامل جنسیّت) زنان، متأثر از محدودیت مضاعف دو گفتمانِ مورد اشاره (با توجه به مردان) قرار گرفته است.

بافت و ساختار اجتماعی کُردها در رابطه با جایگاه زنان در مقایسه با سایر ملت‌های خاورمیانه، این بخش از جامعه را در جایگاهی متمایز قرار داده که چنین ویژگی‌هایی، مشخصاً در جایگاه و نقش آنان در فرهنگ و مبارزات ملّی کُردها نمایان است. اگر زنان و دخترانِ برخی اتنیک و ملّت‌ها بنا به یک سری باورها و محدودیت‌های اجتماعی قادر نیستند همراه با مردها در برخی مراسمات و جشن‌ها شرکت داشته باشند، اما زنان و دختران کُرد دوشادوش مردان در مراسمات ملی و مبارزات مسلحانه شرکت می‌کنند. بعنوان مثال طبق رسوم بجا مانده از نیاکان، این دختران جوان کُرد هستند که ضمن پوشیدن لباس‌های محلی با شادترین رنگ‌ها، مشعل‌های آتش را برافروخته و آتش را در مراسم ملی کُردها در نوروز مناطق اورامانات روشن می‌کنند. زنان و دختران کُرد طبق رسوم دیرینهٔ جامعهٔ خود، در مراسم عروسی‌ها شرکت کرده و در کنار مردان به رقص و پایکوبی می‌پردازند. حاکمیتِ ایدئولوژیک مذهبیِ در دستِ دولت‌ملتِ غالب فارس که زبان و مذهب خود را تحمیل کرده، باورهای خود را با وجود تمام امکانات و مکانیسم‌ها برای بلعیدن فرهنگ و تمدن جغرافیای کُردستان بکار گرفته و تا حدی توانسته بر فرهنگ غنی این جغرافیا تأثیر سلبی بگذارد.

زنان کُرد از دیرباز دوشادوش مردان، در جنگ‌های مسلحانه علیه رژیم‌های اشغالگر و تمامیت‌خواه جنگیده‌اند و نقش‌آفرینی در جنگ با پلیدترین گروه تروریستی جهان یعنی داعش و سایر گروه‌های تروریستیِ وابسته به رژیم ترکیه، واپسین مبارزات مسلحانه زنان و دختران کورد است که هم‌اکنون نیز در جریان است. چه‌بسا ممکن بود در صورت نوعی دیگر از شرایط اجتماعی و سیاسی به‌نوعی‌که کُردها، چرخ سیاسی به همراه سایر اتنیک‌ها مدیریت می‌کردند، آن‌وقت ناچار به جنگ با دولت‌ملت‌ها نبودند و زنان نیز بجای شرکت در جنگ، راه کسب علم و دانش را می‌پیمودند اما اقتضای زمانی و ژئوپولتیک، چنین شرایط متفاوتی را خلق کرده است.

با این وجود زنان کُرد در گذشته شاهد رنج و مشقّت‌های بسیاری بوده‌اند و سوای امورِ منزل، در بیرون نیز همچون مردها به کشاورزی و دامداری پرداخته‌اند اما امروزه با پیشرفت تکنولوژی و اتوماسیون، زنان نیز، وقت و امکانات کافی برای رسیدن به اهداف و ارتقای خود در اختیار دارند. طی سال‌های اخیر زنان و دختران در مناطق کُردستان با شرکت در انجمن‌های مدنی و سازمانی مردم‌نهاد، شورای شهر و روستاها و فعالیت‌های سیاسی، توانایی‌های خود را در بسیاری از زمینه‌ها نشان داده‌اند چه بسا لازم است عرصهٔ فعالیت‌ها را گسترش دهند چراکه پیشرفت جامعه متّکی و مستلزم تلاش زنان است. آگاهی سیاسی و پرورش فرهنگی و مبارزاتی زنان کُرد در مقایسه با زنان سایر اتنیک‌ها نیز در نتیجه تفاوت پیشینه و خواست‌های سیاسی است که در پرورش جامعه کُردی نقش داشته است.

سوای موانعی که جامعه را از پیشرفت باز می‌دارد، دو مقولهٔ بارزِ «باورهای سنّتی» و «قوانین کشوری» در جغرافیای سیاسی کنونی ایران، مباحثی هستند که سد راه پیشرفت زنان نسبتِ به مردان شده است یا به عبارتی دیگر، (عامل جنسیّت) زنان، متأثر از محدودیت مضاعف دو گفتمانِ مورد اشاره (با توجه به مردان) قرار گرفته است. گاهاً مردانی سنت‌گرا نیز به سبب اعتقاداتی (تحت تأثیر دو مقولهٔ مزبور) از شرکت زنان و دختران خانوادهٔ خود در اجتماعات، مباحثِ روز، انجمن‌ها و حضور در میان مردم ممانعت می‌ورزند و اجازهٔ خودنمایی را به آنان نمی‌دهند که نتیجهٔ آن چیزی نخواهد بود جز عقب‌ماندگی جامعه.

افزایش سطح دانش زنان و شرکت در تصمیمات اجتماعی، به رفع بسیاری از ناهنجاری‌ها، آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی می‌انجامد که همزمان از بار مسئولیت مردان نیز خواهد کاست. آنچنان که همراهی و همفکری زنان در امور خانواده می‌تواند به رفع مشکلات و آرامش خانواده کمک کند، بهره جستن از توانایی‌های آنان در سطح جامعه نیز نتیجه‌ای مشابه به دنبال خواهد داشت. هستند بسیاری از سرپرستان

خانواده‌هایی که از افزایش سطح آگاهی زنان واهمه دارند و به بهانه‌هایی، از شرکت آنان در اجتماعات ممانعت می‌ورزند؛ لزوماً اعتقاد این دست از مردان شامل همهٔ زنان و دختران در جامعه نمی‌شود بدین‌منظور که این دست افراد مانعی نمی‌بینند سایر زنان و دختران در جامعه ایفای نقش کنند، اما با ایفای نقش اعضای خانوادهٔ خود مخالفت می‌ورزند و حتی از قوانین اعمال‌شده از جانب حاکمیت نیز در راستای محدود شدن زنان استقبال می‌کنند در حالی که با شرکت دادن زنان، این قشر که نصف جامعه را تشکیل می‌دهند، نیم دیگر نیروی انسانی آزاد خواهد شد و نقشِ مفید و مؤثری ایفا خواهند کرد. همزمان از مصرف‌کننده به تولید کننده تبدیل خواهند گشت و بجز پیشرفت فرهنگی و اجتماعی، جامعه از لحاظ اقتصادی نیز ترقی خواهد کرد. کشورهای مترقی غربی، مدیون شرکت زنان در تولید (بویژه از جنگ جهانی دوم به این سو) هستند.

هرگاه پس از دگرگونی‌های سیاسی در جامعه، نقش زنان کمرنگتر گشته، آن جامعه از بسیاری لحاظ همچون فرهنگی، هنری، شعور سیاسی و علم تنزل کرده است. نمونهٔ بارز آنرا پس از روی کار آمدن حاکمیت اسلامی در ایران در چهار دهه پیش مشاهده کردیم که بواسطهٔ تطبیق ایدئولوژی، زنان (لزوماً بطور نسبی) از ایفای نقش در جامعه بازماندند و بجای اینکه نقش آنان پررنگتر شود، تا حد زیادی ایفای نقش را از آنان سلب کرده و به حاشیه رانده شدند. البته این به معنی تأیید سیاست‌های رژیم پیشین در ایران نیست اما زنان تا حدی از زمینه‌هایی همچون هنر از آزادی نسبی برخوردار بودند اما همچنان در خفقان سیاسی بسر می‌بردند. اگرچه این به تنهایی نمی‌تواند تنها عامل فروپاشی دستاوردهای اجتماعی یا ملّی باشد اما نقش ویژه‌ای در این زمینه خواهد داشت. تغییرات در بافت سیاسی کشور عراق پس از روی کار آمدن دولت جدید در سال ۲۰۰۵ و در ترکیه پس از قدرت‌گیری رجب طیب اردوغان نیز وضعیت‌های مشابهی به خود گرفته‌اند.

از طرفی، قوانین در ایران به‌گونه‌ای وضع شده‌اند که به منظور تحقیر زن در راستای ممانعت از مسئولیت‌پذیری، به زن همچون جنس ضعیف نگریسته و در بسیاری از امور محدود شده‌اند؛ بعنوان مثال طبق اصل ۱۱۵ قانون اساسی ایران که تبیین می‌کند «رییس جمهور باید از میان رجال مذهبی و سیاسی باشد»، زنان در ایران نمی‌توانند برای پُست ریاست جمهوری کاندید شوند کما این که در برخی کشورهای پیشرفته بالاترین مقام‌ها در اختیار زنان است در این میان می‌توان به آنگلامرکل صدر اعظم آلمان اشاره داشت که ریاست یکی از قدرت‌های برتر اقتصادی، نظامی در اتحادیهٔ اروپا و جهان را بر عهده دارد و به نوعی وی قدرتمندترین زن جهان نیز می‌باشد. هرچند قوانین ایران بطور ضمنی و ظاهری از حقوق زنان در کنار مردان حمایت می‌کند اما در قوانین موضوعه، حمایت مراجع قضایی را مشروط بر رضایت شوهر دانسته و استقلال را تا حدی از زنان سلب کرده است.

اصل ۲۱ قانون اساسی ایران نکاتی را در حمایت از زنان در بر داشته و دولت را به حمایت از آنان موظف کرده است اما همچنان اجرای این اصول را بر موازین اسلامی و شایسته بودن زن مشروط دانسته است. طبق مواد ۱۱۱۷ قانون مدنی ایران و ۱۸ قانون حمایت از خانواده، مرد می‌تواند زن را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانواده یا حیثیّت خود باشد منع کند و در اصلاحیه‌ای، این اختیار به زنان نیز داده شد اما اینچنین آنرا مشروط بر این نکته دانسته: «چنانچه اخلالی در امر معیشت خانواده ایجاد نشود» که با توجه به عرفِ حاکم بر زندگی اکثریت جامعهٔ ایران، مردان تنهاِ شاغل خانواده هستند و در صورتیکه زن از مرد به دلیل اشتغال در حرفه‌ای که با حیثیّت خانواده منافی دارد، شاکی باشد، دادگاه به نفع مرد رأی صادر خواهد کرد چراکه دادگاه تشخیص خواهد داد با بیکار شدن مرد، در امر معیشت خانواده اخلال ایجاد خواهد شد، هرچند که شغل مرد منافی مصالح یا حیثیّت خانواده باشد.

طبق بند ۳ مادهٔ ۱۸ قانون گذرنامه، زنان تنها با اجازهٔ کتبی شوهران و در مواردی استثناء با اجازهٔ دادستان می‌توانند به خارج از کشور مسافرت کنند و طبق مادهٔ ۱۹ همان قانون، مرد می‌تواند زن را

ممنوع‌الخروج کند. در مبحث طلاق، قانون‌گذاران به‌نحوی مفاد قانون را تدوین کرده‌اند که تقریباً اختیارات تام این موضوع نیز در دستان مرد گذاشته به همین دلیل زنانی که از طریق قانون نمی‌توانند از شوهر خود جدا شوند، گریبانگیر فشارهای اجتماعی، افسردگی شده که در بسیاری از موارد که تمام درها را بروی خود بسته می‌بینند، اقدام به خودکشی یا خودسوزی می‌کنند و یا اینکه چاره‌ای نمی‌بینند جز کنار آمدن با زندگی‌ای که تمایلی برای ماندن در آن ندارند.

حتی در مواردی که طبق یکی از اصول قانون اساسی، قانون مدنی یا قانون حمایت از خانواده مرد محکوم شناخته شود و به نفع زن رأی صادر گردد، احتمال می‌رود زن به سبب عدم حمایت خانوادهٔ پدری یا حفظ آبرو به همان زندگی پر از آشوب برگردد که از آن به دادگاه پناه برده است. همچنین طبق ذهنیّت مردسالارانه‌ای که بر دستگاه‌های دولتی سایه انداخته و در کنار آن قوانینی که با اسلام منطبق گشته، ترازوی عرف و رویّهٔ قضایی به زیان زنان سبکی می‌کند؛ قضات در مراجع قضایی کشور بر این مبنا رأی صادر می‌کنند که خود نوعی از نقض حقوق زنان است، آنهم توسط بزرگترین تشکیلات قضایی که می‌بایست مرجع دادخواهی باشد.

سن قانونی ازدواج در ایران برای دختران ۱۳ و برای پسران ۱۵ سال است که بنا به شرایط آب و هوایی، اجتماعی و محیطی، رسیدن شخصی در این سن به حد بلوغ جسمی و رشد (توانایی و درک تصرف در اموال خود) تقریباً غیر ممکن است و در این سن شخص غالباً تابع خانواده و طبق احساسات تصمیم‌گیری می‌کند لذا این سن قادر به تشخیص مصلحت خود نخواهد بود تا بزرگترین تصمیم زندگی‌اش را گرفته و ازدواج کند. از طرفی مطابق با مادهٔ واحدهٔ مصوب سال ۱۳۱۳ که تاکنون با آن کار می‌شود، اشخاص زیر ۱۸ سال تمام شمسی نمی‌توانند در دفاتر ثبت اسناد رسمی نسبت به معاملات و عقود اقدام به امضای اسناد رسمی کنند به استثنای نکاح و طلاق.

بنابراین طبق مواد فوق، قانون‌گذاران در ایران مانعی برای اقدام به ازدواج دختری ۱۳ ساله نمی‌بینند که زندگی و سرنوشت وی را تحت تأثیر قرار خواهد داد و دختری با این سن کم اجازه دارد عقد نکاح خود را به امضاء برساند اما همان دختر اجازه ندارد قبل از رسیدن به سن ۱۸سالگی در رابطه با انتقال یک مال کم‌ارزش (حتی دویست هزارتومانی)، در دفاتر ثبت اسناد یا ادارات دولتی اوراقی به امضاء برساند و بایستی ولی یا قیّم بجایش امضاء کنند. این دست از قوانینی که نقض حقوق زنان و دختران را در پی داشته در مفاد قانونی ایران بارها تکرار شده نیاز به دگرگونی‌ای بنیادی دارد تا زنان از این بیشتر مورد ظلم واقع نشوند.

اگر زنان احساس می‌کنند جامه‌ای که برایشان دوخته شده مناسب نیست و نقش آنان در جامعه نادیده گرفته می‌شود، محکومند به تلاش برای دریدن و سربرآوردن از آن و می‌توانند با حضور و ایفای نقش پُررنگ در مراکز تصمیم‌گیری نقش مؤثر داشته باشند. آن دسته از زنان که وابستهٔ برخی تعلّقات (زیور آلات، پارچه، مُدگرایی و تجمّل‌گرایی) هستند، شایسته است این وابستگی‌ها را که تنها در جوامع توسعه نیافته مخاطب دارد کنار گذاشته و از آن جامعهٔ زنانهٔ جزیره‌مانند که برای خود ساخته‌اند بیرون بیایند، منطقه‌ای و جهانی‌تر فکر کنند. بسیاری از زنان کُرد (به تبع فرهنگ سو گرفته اجتماعی و هنجارهای تحمیل‌شده)، اسیر چنین ناهنجاری‌هایی شده‌اند که آنان را از تفکر باز می‌دارد. مفهوم واقعی زن در جامعه و بویژه میان زنان، تغییر پیدا کرده و از آن موجودی ضعیف و مصرف‌گرا ساخته‌اند اما بایستی یک تعریف جدید را با توجه به شرایط فرهنگی و سیاسی جامعه تراشید.

هیچ دگرگونی‌ای فرهنگی یا سیاسی بدون نقش زنان میسّر نیست و در صورتیکه زنان و مردان دوشادوش یکدیگر مسئولیت‌ها را به دوش بکشند، جامعه را منقلب کرده و به الگویی برای سایر مردمان منطقه و جهان تبدیل شوند همانند آنچه که مشاهده کردیم زنان و مردان کُرد روژاوا در کنار یکدیگر بزرگترین گروه تروریستی منطقه را از پای در آورند.

فێمێنیزم و وڵاتی سوید

تاهیر عەلیار

”

نایەکسانیی بەینی ژن و پیاو و تاوانبارکردنی ژن و باڵادەست کردنی پیاو، ڕەنگە لەو کاتەوە بێ کە خواردنی میوەی قەدەغەکراو نەزەری ئێمەی سەبارەت بە ڕۆڵی ئەو دوو جنسەی نێو ماڵ و نێو کۆمەڵگا دارشتبێ. بە گوێرەی ئینجیل کردەوەی حەوا کە فریوی ماری خوارد و میوەی قەدەغەکراوی خوارد بووە هۆی ئەوەی ئەو دوو جنسەی لە بەرابەر یەکتردا ڕاگرت. بەڕاستی کەم تێکستی وا هەیە ئەوەندەی ئەو تێکستەی تەورات کە دەڵێ(پەکوو لەو پیاوەی کە ڕێگا بە خۆی دەدا فریوی قسەی ژنێک بخوا) بناغەدانەری بۆچوون و کردەوەی ستەمکارانەی پیاو بەرابەر بە ژن لە ڕەوتی مێژوویی خۆیدابووبێ.

“

فێمێنیزم و وڵاتی سوید

فێمێنیزم کۆی ئەو جووڵانەوە و ئیدئۆلۆژییەیە کە داوا دەکا و ئیسباتی دەکا ژنەکان هەمان ماف و ئیمکانات و ئەرکیان هەیە کە پیاوان هەیانە و خۆی لەوتێکۆشانانەدا نیشان دەدا کە لە باری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە مافی ژنان دەسەلمێنێ.

ئەو ئیدئۆلۆژییە سیاسییە لە سەر بنەمای «هەموو ئینسانەکان یەک بایەخیان هەیە»، فورموولە کراوە و لە یاسای بنەڕەتیی وڵاتانی پێشکەوتوودا ددانی پێداهێندراوە، بە شێوەیەک کە ئەرک و ماف بۆ شەخس بە بێ فەرق و جیاوازی دیاری کراوە، ئەو شەخسە دەتوانێ ژن یا پیاو بێ. لە یاسادا ئەرک و مافیان هیچ فەرقی نیە.

ئەو دیاردە مۆدێرنە بووەتە فەرهەنگێکی کۆمەڵایەتیی پێشکەوتوو بۆ پێکەوە ژیانی ئینسانەکان. لەو کۆمەڵگایانەدا بۆ هەموو کەس روون و ئاشکرایە کە ژن، وەک پیاو مافی کۆمەڵایەتی، یاسایی، سیاسی و ئابووریی هەیە. ئەوەش لە رەوتی خەباتێکی دوور و درێژدا دەستەبەر بووە کە ئێستاش درێژەی هەیە. ئەو خەباتە بۆیە دوور و درێژ بووە چونکە بە درێژایی مێژوو، پیاو بە سەر ژندا زاڵ بووە و سەرکوتی کردووە؛ بەڵام ئەو سەرکوتە چۆن ناسێندراوە و پاساو دراوە و فێمێنیزم چۆن لە شۆڕشی فەڕانسەوە تا ئەورۆ خۆی رێکخستووە و چۆن توانی بیسەر پەیدابکا بۆ ئەو ئیدە رادیکاڵە؟ و فێمێنیزم چۆن سەرکەوت بە سەر جنسی سەرکوتکەر و دەسەڵاتی غاڵبدا؟ و ئایا نەفرەت لە ژنان لە دنیای ئەورۆدا مەجالی هەیە دووبارە مەیدانداری بکا؟ هەرکامیان جێگای باس و رامانێکی وردە و بەشێکە لە مێژووی ئینسانی و شارستانییەتی ئەورۆ.

ئەوە ئەو فەرمایشەی تەورات و ئەو هەڵخلیسکانەی حەوا لە باغی عەدەن بوو کە بوو بە هۆی ئەوەی ژنە سویدییەکان تا ساڵی ١٨٧٣ لە چوونە زانکۆ بێبەش کرابوون و تا ساڵی ١٩١٩ مافی دەنگدانیان نەبوو و تا ساڵی ١٩٢٧ دەبیرستانی کچانە نەبوو و تا ساڵی ١٩٥٨ حەقی دادوەرییان نەبوو. لە ساڵی ١٩٦٠ بەولاوە ئیزن بە ژنان درا لە دەرمان یا ئامێری پێشگیری لە دووگیان بوون کەڵک وەرگرن و پێشی منداڵدارییی نەخوازراو بگرن. هەروەها مافی منداڵ لەباربردنیان وەرگرت. ساڵی ١٩٦٧ یاسای تازەی منداڵ لەباربردن پەسند کرا. بە گوێرەی ئەو یاسایە تا هەفتەی هەژدەهەمی دووگیانی ژن مافی هەیە منداڵ لەبار بەرێ بەڵام کە ئەو کاتە تێپەڕی، ئیدی ئەو مافەی لێ دەستێندرێتەوە و ناکرێ ئەو کارە بکا.

یاسای کەڵک وەرگرتن لە دەرمان و ئامێری پێشگرتن لە دووگیان بوون یا یاسای مافی منداڵ لەباربردن هەروەها یاسای مافی دەنگدان، هەموویان لە رێگای خەباتی فێمێنیستییەوە دەستەبەر کران و ئەگەر تێکۆشانی ژنانی کۆڵنەدەر نەبوایە، ئێستاش ئەو مافانە هەر وا پێشێل دەکران.

لە کۆنترین یاساکانی میسری باستان هەروەها لە یاسای حەمورابی لە بابل، هیچ ماف و جێ و رێیەک بۆ ژن لەبەرچاو نەگیراوە. یاساکان تەنیا بۆ پیاوەکان نووسراون و ژن و کۆیلە لە کۆمەڵگادا بەحیساب نەهاتوون. مادام بەحیساب نەهاتوون، مافیشیان نەبووە و بەشێک لە دارایی پیاوەکان بوون. ئەو سوننەتە نابەجێیە وا بە یاساکراوە و زیهنیەتی ژن و پیاوی بە هەزاران ساڵ وا داگرتووە، وەک واقعییەتێکی مێژوویی ئێستاش لە هێندێک ناوچەی دواکەوتووی ئەو دنیایە، جێ پێی هەر دیارە و بەرۆکی مروڤایەتیی بەرنەداوە. ئەڵبەتە لە وڵاتی سوید کۆمەڵگا ئەو مێژووە جەبارانەیەی تێپەڕاندووە. سوید ئێستا یەک لە ئاڵاهەڵگرانی یەکسانی و یەکرەنگییە و لە هەموو بوارێکدا و لە هەموو رەدە و قۆناغێکدا یەکسانیی بەینی ژن و پیاو تەتبیق دەکرێ.

فێمێنیزم بە مانای مۆدێرنی ئەورۆیی خۆی بەرهەمی شۆڕشی گەورەی فەڕانسەیە. زەحمەتە پیاو بتوانێ بڵێ کەنگێ جووڵانەوەی فێمێنیستی دەستی پێ کردووە، بەڵام لە نیوەڕاستەکانی سەدەی ١٨ەوە ئەو بیرۆکەیە پێشڤەچوونی گرینگی هەبوو. پێش ئەو رێکەوتە زۆر کەس

بــۆ دابین کردنــی مافی ژن تێکۆشــابوون بەڵام نەگەیشــتبوونە ئەو هەڵوێســتەی کە دەبێ ژن و پیاو مافی بەرابەریان هەبێ.
ئەگەر بڵێین ئەو جووڵانەوەیە لە ســەدەی ١٧وە دەســتی پێ کردووە و لە ڕێــگای جۆراوجۆرەوە گەشــەی کردووە، دەتوانین بەسەر سێ شەپۆلدا دابەشی کەین.

شەپۆلی بەینی ساڵەکانی ١٧٠٠ تا ١٩٤٠

لەو ســەردەمەدا ئیدەی فێمێنیزم کە ڕیشــەی لە شۆڕشــی گــەورەی فەرانســە و ســەردەمی ڕۆشنبیریدایە، دەســت بەوە کرا ئەو باسە بێتە گۆڕێ کە ئینســانەکان بایــەخ و مافی دەنگدانی وەکوو یەکیان هەیە. لە ڕاســتیدا تێگەیشــتن لە جووڵانەوەی ژنان لەو ســەردەمەوە دەســت پێ دەکا. جان ستوارت میل، فیلسووفێکی بەناوبانگی ئەو سەردەمە، بوو بە ئاڵاهەڵگری سەرەتای بیری فێمێنیســتی. پێشــاهەنگی بیری فێمێنیستی لە وڵاتی سویدیش نووسەرێک بوو بە نێوی «فدریکا برمر» کە لە سەدەی ١٨٠٠ دا دەژیا. لە ئاڵمان و بریتانیا لە سەدەی ١٨٠٠ و دەستپێکی ١٩٠٠دا جووڵانەوەی فێمێنیستی تین و گوڕێکی تایبەتی هەبوو و زۆر لەسەر مافی دەنگدانی ژنان پێداگریی دەکرد تا ئەو جێگایەی کەوتە نێو ئیدئۆلۆژییەکانی وەکوو کۆمۆنیزم و سۆسیالیزمەوە.

ســەرەڕای خەباتێکــی درێژخایــەن زۆری پێ چوو تا لە نیوەڕاســتەکانی ســەدەی نۆزدەدا، مافــی دەنگدانی ژنان لە هێندێــک وڵاتی دنیادا ســەرکەوتنی بەدەستهێنا. ســوید ئاخرین وڵاتی باکــووری ئورووپا بوو کە ددانــی بەو مافەدا هێنا و لە ساڵی ١٩٢١ مافی دەنگدانی ژنانی یاسامەند کرد. ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە فینلاند لە نێو وڵاتانی باکــووری ئورووپادا هەوەڵین وڵات بوو لە ســاڵی ١٩٠٦دا یاسای دەنگدانی ژنانی بەڕێوە بردبوو.

ئەو مافــی دەنگدانە بەرهەمی ئەو خەباتە بوو کە لە هەموو سەدەی ١٨ و ١٩ لە دنیای ڕۆژاوادا، هەمیشــە خۆبەختکەرانــە و خۆ دەرخستنی ژنان بەڕێوە چووە تا گەیشــتوونە ئەو سەرکەوتنەی کە بگەنە ئەو ئاســتەی لە یەک شوێن دەگەڵ پیاوان قسەی خۆیان بە مافی بەرابەرەوە بسەلمێنن. یەک لەو تێکۆشــەرە ناودارانەی لەو بــوارەدا لە دنیای ڕۆژاوادا هەوڵــی دا «ئێمیلین پانک هورســت»ە. ئەو ژنانەی لەو جووڵانەوانەدا بەشدارییان کرد لە بریتانیا و ئامریــکا هەوڵێکی زۆریان دا بۆ ئەوەی بتوانن کۆمەڵگایەکی یەکســانتر دروســت کەن. خەباتی بێوچان و بەردەوامی ئەوان بەشــێکە لەو بنەمایانەی کە جووڵانەوەی ئەوڕۆ فێمێنیستیی لە سەر دارێژراوە. ئیستا هەموو وڵاتانی ئورووپا ئەو مافەیان لە یاسای بنەڕەتیی خۆیاندا گونجاندووە و بەڕێوەی دەبەن. ئاخرین وڵات لیختن شتاین بوو کە ساڵی ١٩٨٤ ئەو مافەی بەیاسایی کرد.

شەپۆلی بەینی ساڵەکانی ١٩٤٠ تا ١٩٩٠

پێــش شــەڕی جهانیــی هــەوەڵ، پەرەگرتنی پیشەســازی و بەرهەمهێنانــی بەکۆمەڵ، بۆوەی وڵامــدەرەوەی ویســتی بازاڕ بێ پێویســتیی بە هێزی کاری زیاتر هەبوو بە چەشنیک ئەو هەلەی ئامادەکــرد کە ژنان لە کونجــی ماڵێ بێنە دەر و وەکــوو هێزی کار بێنە بــازارەوە و وەکوو پیاوان بتوانــن لە کارخانە و دامــەزراوەی دەوڵەتیدا کار بکەن و دەوریان هەبێ و ئەوە کەلێنێکی گەورەی نایەکســانیی بەینی ژن و پیاوی پڕکردەوە. بەڵام شەڕی جهانیی هەوەڵ و ئەو کارکردانەی بەدوایدا هاتن، بۆ وێنــە دارمانی ئابــووری، بۆ ماوەیەکی کاتــی جووڵانەوەی فێمێنیســتیی لــە ڕەونەق خست بەڵام لە بەینی ساڵەکانی ١٩٥٠ تا ١٩٨٠ بووژانەوەیەکی بەهێزی فێمێنیستی سەری هەڵدا کە لەســەر ئاشکرا کردنی بایەخی ژن و نەبوونی یەکســانیی بەینی ژن و پیاو و شکڵی ناشایستی کۆمەڵگا لەو پەیوەندییەدا دەدوا و باسی یەکسانیی ژن و پیاو لــە نێو بنەماڵە، شــوێنی کار، ڕادەی خوێندن، توندوتیژی لە نێو بنەماڵەدا و هتدی دێنا گۆڕێ. مارکسیزم بە کەڵکوەرگرتن لەو پرسانە لە شۆڕشی ئازادیخوازانەی ئەو سەردەمەدا لەسەر ئەو زەمینەیە بوو بە ســەرهەڵدانێکی باڵادەســت. لە ســاڵی ١٩٦٠ تا ١٩٧٠ جووڵانەوەی فێمێنیستی

هێــز و قەوامێکی دیکەی گرت و هەنگاوەکانی بۆ ئازاد کردنی ژن بە هێزتر کرد.

لە ســاڵی ١٩٦٠ را کە بەڕاستی دەستپێکی ئــەوە بوو کە ژن لە هەمــوو بوارێکدا وەکوو پیاو مافی یەکســانی هەبــێ، کاتی ئــەوە هات زۆر پرســیاری گرینگی دیکە تاوتوێ بکرێ؛ بۆ وێنە یەکســانیی ئابووری و یەکســانیی کۆمەڵایەتی. ژنەکان دەستیان بەوە کرد داوای مافی کارکردن و حەقدەســتی وەکوو پیاوان بکەن کە هەرچەند لەوبارەیەوە پێشکەوتن زۆربووە دیسانیش هێندێک جیاوازی هەر هەیە.

شەپۆلی سێهەم لە ١٩٩٠ەوە تا ئێستا:

ئێســتا ئێمــە خۆمــان لە شــەپۆلی ســێهەمی فێمێنیزمــدا دەبینینەوە کــە زۆر پان و بەرینە و زۆر بابەتی تازەی هێناوەتە گۆڕێ وەکوو پێشگرتن بە فێمێنیزمی ســپی[١]، خەبات بۆ لابردنی چینی جیــاوازی کۆمەڵایەتی، دژایەتی دەگەڵ باســی نژادپەرەســتی، چۆنیەتیی پەیوەندیی سێکسی و زۆر شتی دیکە.

وڵاتــی ســوید لــە ٢١ ی ژانویەی ســاڵی ٢٠١٩ ەوە کابینەیەکــی فێمێنیســتی هەیە کە وەزارەتەکانی بەینی ژن و پیاو یەکســان دابەش کــردووە و لە راســتیدا فێمێنیزم و یەکســانیی بە تــەواوی لێک گرێداوە و لــە بەرنامەی کاری دەوڵەتدا نووســراوە دەمانهــەوێ کۆمەڵگایەکمان هەبێ کە لەوێدا هەموو ئینسانەکان بایەخی وەک یەکیان هەبێ، مافی وەک یەکیان هەبێ، ئیمکانی وەک یەکیان هەبێ و ئەرکی وەک یەکیان هەبێ و جنســییەت بەربەســت بۆ کەس دروست نەکا. بۆ وڵامدانەوە بەو پرســانە، شەش خاڵی گرینگی دیاری کردووە کە لەو بوارەدا کاریان لەسەر دەکا:

١ دابەش کردنی یەکسانی دەسەڵات و نفووز یانی ژن و پیاو، ماف و ئیمکانی یەکسانیان هەبێ لە هەڵســووڕانی کۆمەڵایەتی و چۆنیەتیی دابەش کردنی دەسەڵات و ئیمکانات لە هەموو ئیدارات و دامەزراوەکانی دەوڵەتی و نێو کۆمەڵگا بە شێوەی یەکسان و بەرابەر.

٢ یەکسانیی ئابووری

ژن و پیــاو بــۆ کاری یەکســان، حەقدەســتی یەکسانیان هەبێ و تواناییی بەخێو کردنی خۆیان و منداڵەکانیــان هەبێ و بتوانن بەرپرســی ژیانی خۆیان بن.

٣ پەروەردەی یەکسان

مافــی وەک یەک بــۆ ژن و پیاو و کــچ و کوڕ، بــۆ خوێنــدن و هەڵبژاردنــی لقــی خوێندن و بەرنامەدانان بــۆ پێشــکەوتن و پەروەردەکردنی کەسایەتیی خۆیان.

٤ کار کردنی بێ حەقدەست وەکوو یەک

مەبەست کارکردنی نێو ماڵییە کە بۆ ئەوە پارەیەک وەرناگیرێ و ژن و پیاو یەکســان و پێکەوە دەبێ ئەو ئەرکە راپەڕێنن کە چاوەدێری و گەورەکردنی منداڵیش دەگرێتەوە.

٥ یەکسانی لە ساغی و سڵامەتیدا

مەبەست ئەوەیە ئیمکاناتی پێشگیری لە نەخۆشی و خزمەتگوزاریی چاک کردنەوەی نەخۆش و هەر پێداویستییەکی بۆ ژیانێکی سڵامەت و سەرکەتوو لازمە، بە بێ فەرق و جیاوازی لە ئیختیاری گەورە و منداڵ، پیر و جحێڵ، کچ و کوڕ، ژن و پیاو، بە شێوەی یەکســان، بە بێ فەرق و جیاوازی بەکار دەهێندرێ.

٦ توندوتیژیی پیاو بەرانبەر بە ژن دەبێ تەواو بێ ئەو خاڵە زۆر شــت دەگرێتەوە و تەنیا مەبەســت لێــدان و کوتان نیــە، بۆ وێنە جنێو و قســەی ســووک، تەوس و تەشەر، فشاری رۆحی خستنە ســەر ژن، فشــاری ماڵی و کار خستنە سەر ژن، تەنانەت کاری سکســیش دەگــەڵ ژن کردن بە بێ مەیلی ژنەکە، ئەگەر ژن و مێردیش بن مەنع کراوە و بە تاوان دەژمێردرێ و نابێ رووبدات.

ژێدەر

(١) فێمێنیزمــی ســپی : زیاتر مەســایلی ژنانی ســپی پێســتی کلاســی نێونجیی کۆمەڵگا دەخاتە بەرچاو. هەوڵ دەدا ئەو هەنگاوە نێودەوڵەتییانەی بۆ دابینکردنی مافی یەکســانی دەدرێ داپۆشــێ و بیانشــارێتەوە. هەوڵ دەدا مافی ژنانی چینی کرێکار لە پێش چاوان لابــا و نەدیدەیــان بگرێ. خەباتــی چینایەتیی ژنان و ئەو شــێوە ســەرکوت کردنەی لە وڵاتانی دواکەوتوو، ژنان بەرەورووی دەبنەوە هەروەها راسیزم بەهێند ناگرێ.

ئاسمانی بێ ڕەگەز، ئاسمانێکی ئازادە!

شەهرام ڕەسووڵ

”

له ئێپیستمه سەرەتاییەکان و لە سەرەتای مێژوو یا پیش مێژوو، ژن و بالآ دەستیی ژن، باڵی بەسەر شارستانی و ئابووری و خێزاندا کیشابوو. تەنانەت ژن جەنگ و ئاشتیی بەرپا دەکرد و زایندە و ژینەریش هەر خۆی بوو. ئەمەش لەو تێڕوانینەوە دەهات کە ژن و پیاو لە سیستەمە مەعریفییەکەی ئەوکات بۆ ئاسمان هەیانبوو.

“

هەمووان دەربارەی گرفتەکانی ژن و کێشەی فێمێنیزم ئاگادارین. بابەتەکانی ئەم بزووتنەوەیە فرە ڕەنگ و جۆراوجۆرن. خۆیان لە سیاسەت و زمان و پێگە و ئازادی و چی و چی تردا دەبیننەوە بەڵام ئاخۆ بە دیاریکراوی ئەم کێشەیە چییە؟ کێشەی ژن، یان مێیینە، یا ئەوەی لەم درەنگانەدا قەوارەی بزووتنەوەی وەرگرت و ناوی لێ نرا بزووتنەوەی فێمینیزم، چییە؟ ئایا تەنها کێشەیەک یا دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە؟ ئایا گرفتەکانی ژن، لە نێوان ژن و ژنە؟ لە نێوان ژن و پیاوە؟ یان چی؟ ئایا ئەم گرفتە لەسەر بنەمای جیاوازییە دەروونییەکان دروست بووە؟ یا گرفتەکە جیاوازییە دەروونیەکانی لە نێوان ژن و پیاودا دروست کردووە؟ ڕیشەی کێشەکە دەگەڕێتەوە بۆ چی و بۆ کوێ؟ ئابووری و کار؟ بەهێزیی جەستەی پیاو؟ یان دڕندەیی سروشت بەرامبەر بە مێیینە؟ ئەوەی پیاو لە دژی ژن دەیکات، لە کوێوە هێناویەتی؟ هەڵکشان و داکشانەکانی پێگەی ژن لە ناو کۆمەڵگا لەم سەر زەوییە لە کوێوە هاتووە؟ بۆچی جارێ سەنەمە و جارێ تابۆ؟ جارێ حاکمە و جارێ مەحکوم؟

بێگومان حاشا لەوە ناکرێت کە ئەم کێشەیە پێیەکی لە ناو کایەی مەعریفەی سۆسیۆلۆژیدایە و پێیەکی دیکەشی لە ناو ئێپیستمۆلۆژیا. چۆنیەتیی بیرکردنەوەت لە جیهان و چۆنیەتیی بیرکردنەوەشتە لە خۆت و لە ئەوی تریش. لەم وتارەدا من دەمەوێت دەست بۆ بابەتێک ببەم کە بە بڕوای من کەم تا زۆر خوێنەری ئێمە لەم بارەیەوە بیری نەکردووەتەوە یا سەرنجی نەخستووەتە سەر، ئەویش پەیوەندیی ژن بە ئاسمانەوەوە. یان بە واتایەکی تر، تێگەیشتنی مرۆڤ بۆ ئاسمان و دواتریش ڕەنگدانەوەی ئەم تێگەیشتنە بۆ ئەدای مرۆڤ لە ژیانیدا، لەپەیوەندییەکانیدا، لە دەروونی و لە خەیاڵدانیدا. خۆ کەمیش نین ئەوانەی لە دژی ئەمەن. ئەوانەی پێیان وایە بە پێچەوانەوە مرۆڤ ستراکتەرەکانی خۆی لە ئاسمانەوە نەهێناوەتە خوارەوە و خۆی و تێگەیشتنی خۆی لەسەر ئەو تێروانینە ئاسمانیانە بونیاد نەناوە، بەڵکوو ئاسمانی لەسەر زەوی و لەسەر نەزمە دونیاییەکان ڕام کردووە. وڵامە ڕاستییەکە هەر کامێکیان بێت، هیچ لە دووسەرەیی بابەتەکە ناگۆڕێت. هیچ لەوە ناگۆڕێت کە لە نێوان ژن و ئاسماندا و یاخود لە نێوان ئاسمان و ژندا، پەیوەندییەکی نەپساوە هەیە و کێشەکانی ژن و پێشکەوتنەکانی بزووتنەوەی فێمێنیزمیش، لەو پەیوەندییەدا بوونیان هەیە و ئێمە هەوڵ دەدەین چەند دیمەنێک یان چەند ئێپیستمێکی مەعریفی لەو ڕۆڵە باس بکەین و بیگوازینەوە و شرۆڤەی بکەین.

بێگومان بێ ئاوردانەوە لە چەمکەکانی وەک ئێپیستمە مەعریفییەکان و ئێپیستمۆلۆژیا و دابڕانی ئێپیستمۆلۆژیا، سەخت دەبێت بەو باسەدا تێپەڕین. (بەڵام ئێرە شوێنی باس کردنی ئەم چەمکانە نییە و هیوادارم خوێنەر بتوانێت خۆی بەدوایاندا بچێت تا باشتر بە مەبەستی وتارەکە ئاشنا ببێت) ئەوە ناشاردرێتەوە کە مێژووی ئێمە (ئێمە وەک کۆی زەمین نشینەکان) چەندین قۆناغی شارستانی و مەعریفیی لە یەکتر جیاوازی تێپەڕاندووە و چەندانی لە خۆی دابڕاندووە. ئایا ئەم دابڕانانە دابڕانی خێرا و کتوپڕ بوون یاخود ناڕاستەوخۆ و هێواش هێواش، سیستەمە مەعریفییەکانی ئێمە

له شــێوه و فۆرمێکەوە بووە بە شێوە و فۆرمێکی تر؟ ئەمە خۆی کێشەیەکە کە تا ئێستا مشتومڕ لە نێوان بیریارانی ئەو بابەتەدا هەیە، بــەڵام هیچ نکۆڵی لەوە ناکرێت ئــەم دابڕانانە چ هێواش بن چ خێرا، ڕوویانداوە و ئێپیستمەی جیهانی ئەمــڕۆی ئێمــە لەگەڵ هی هــەزاران ســاڵ پێش ئێســتای ئێمە جیــاوازە. ئەم جیاوازییە لە کــۆی کایەکانە و لە کــۆی ڕەهەندەکانە، بێگومــان ژنیش وەک ســەرەکیترین دانــەی نــاو ئەو ئێپیستمانە گۆڕانکاریی بەسەرداهاتووە و لە شوێنێک نەوەســتاوە و بە بەرزی و نزمی خۆیدا ڕۆیشتووە. فاکتەری ئەو دابڕانە ئێپیســتمانەش یەک و دووان و ســیان نین و هەر توێژەر و بیریارێک، کۆمەڵێ فاکتــەر دیاری دەکات، هەیانە ماددە، هەیانە ئایدیا، هەیانە سروشــت و گۆڕانکارییەکانی سروشت و هەشیانە لــەو باوەڕەدایە کە ئێمە ناتوانین دابڕانە ئێپیســتمۆلۆژییەکان دیــاری بکەین و لەبارەیانــەوە بدوێین! ئێمە لە بەشــی خۆمــان هیچ کام لە زانســتەکان و لە لقەکانــی فەلســەفە وەک مێتافیزیکا و زانســت یان مــاددە و ئایدیا دیاری ناکەین، بەڵکوو ئاســمان وەک یەکێک لە ســەرەکیترین فاکتــەرەکان دیاری دەکەین. ئاسمانێک کە دیار نییە، ماددەیە یــا تەنها ئایدیایە، پێمان وایە ئاســمان و تێڕوانینی ئێمەی مرۆڤ بۆ ئاســمان لە بارەی دابڕانە ئێپیستمۆلۆژییەکانەوە گرنگتریــن لێکەوتەیــان هەیــە و لە ناویشیدا لەگەڵ ئەو جۆرە پەیوەندییە و ئێپیستمەیە، کیشەی ژنیش گۆڕانکاریی بەسەرداهاتووە و دوا یا پێش کەوتووە.

ئــەوە بۆ هەمو لایــەک ڕوونە کە لە ئێپیستمە سەرەتاییەکان و لە سەرەتای مێژوو یا پێش مێژوو، ژن و باڵا دەستیی ژن، باڵی بەسەر شارســتانی و ئابووری و خێزاندا کیشابوو. تەنانەت ژن جەنگ و ئاشــتیی بەرپــا دەکــرد و زایندە و ژینەریش هەر خۆی بــوو. ئەمەش لەو تێڕوانینــەوە دەهات کــە ژن و پیاو لە سیســتەمە مەعریفییەکەی ئەوکات بۆ ئاســمان هەیانبوو. ئاسمانێک کە تێیدا چەندەها خوداوەند هەن، خوداوەندانێک کە ژن تێیاندا پشکی شێری بەرکەوتبوو و ئەو خۆی بەڕێوەبەری باران و جوانی، ئــاو و دەریا، با و چاندن بوو. بە خەیاڵی ئــەوان ئاســمان هیچ نەبــوو جگە لە شوێنێک بۆ ئەوەی خوداوەندە خانمەکان تێیدا بدرەوشــێنەوە و دەســت بە سەر دونیاد بگرن! هەر لەمەشــەوەیە دەبینی خوداوەندی دایک، وەک یەکەمین سەنەم لەســەر زەمین، وەک نوێنەری ئاسمان دەســت دەگرێت بەســەر هەمووواندا و هەمووان لەبەر دەمی ملکەچن و داوا و پاڕانەوە و نزای هەمووان، هەر بۆ دایک و بۆ ژن خۆی بووا!

ئەی چی بوو ئیتر ئەم سەنەمە شکا؟ ئیتر ئەم بتە ئاوا بوو؟ بێگومان دابڕانێکی ئێپیســتمی بەسەر تێگەیشتنی ئێمە بۆ ئاســماندا دێت. ئیتر ئاسمان شوێنێک نامێنێت بۆ باڵادەســتیی ژن. لە دوای ئەوەی ئایینە یەکتاپەرەستەکان دەست بەسەر تێڕوانینی ئێمە بۆ ئاسماندا دەگرن و ئیتر ئاســمان دەبێت بە نیشــتیمانی تاکــە خودایــەک کــە کــەس نازانێ ڕەگەزی چییە و ســەرجەم باڵوێزەکانی لەم ســەر زمینە پیــاو و نێرینەن. خۆ ئەگەر خــودا ڕەگەزیشــی هەبێت بە دڵنیاییەوە مێینە نییە! خودایەک کە چی نوێنەری هەیە، چی نێردراوی هەیە، هەر یەکێک کە پەیوەندیی لەگەڵ هەیە و لــە لای ئەووەوە دێت و دەچێت، نێرە. ئاسمانەکان بە دروستکراوە نێرینەکانی

ئەو داپۆشــراون. خودایەک کە یەکەم مێیینــە لە یەکــەم نێرینە دروســت دەکات، ئیتر ئەو ئاســمانە نامێنێت کە ژن تێیدا باڵادەســت بوو و ئاسمان لە ژێر دەستی ژن دەردەهێندرێت و دواى ئەمەش زەمیــن! ئیتــر ژن دەبێت بە تەکنەلۆژیایەک، بە کەرەســتەیەک، بە کەلوپەلێک کە بۆ ســایە و پێویســتیی پیاو هەیە و لــەو پێناوەدا، ژن ئابووری و سیاســەت و ئیدارە و چی و چی لێ وەردەگیرێتەوە و جگە لە کێڵگەیەک کە لە لایەن پیــاوەوە خاوەنداری دەکرێت، هیچی تری لێ نامێنێتەوە!

ئەم ئێپیســتمەیە، ئەم باڵادەستیی پیاوە، بــەردەوام دەبێــت. دووبارە ئەم ئاســمانە دەڕوخێت و ئاســمانێکی تر جێگەی دەگرێتەوە. بەڵام ئاسمانێک کە چۆڵە و ئیتر بۆشــاییيە. ئاسمانێک کە نە نێر نە مێ، نە خودا نە نێردراوەکانی خودای لێ نییە. ئیتر ئەو ئاســمانە، لە بۆشــاییيەکی گەورە زیاتــر، هیچی تر نییە. ئەم مەعریفەیە لەســەر زانســت هەڵدەچنرێت و ئیتر دابڕانێک لە خۆی و ئێپیســتمەکانی پێش خۆی دروست دەکات. ئێپیســتمەیەک کــە ئیتر لە بەرانبەریــدا ژن و پیــاو دەبێت وەک یەکتــری بن. ئێپیســتمەیەک تێدا نە پیاو ســەنتەرە و نە ژن، نە زەوی و نە ئاسمان. ئیتر ئاسمان وەک سەنتەرێک نامێنێتەوە، ئیتر زەوی و خۆر سەنتەری هیچ شــتێک نین. ئەی بۆ پیاو سەنتەر بێت و ژنیش مانگی بێت؟

ئەم تێڕوانینە بۆ ئاسمان تێڕوانینێکی نوێیــە و لەوێــوە دووبــارە ژن ئــازاد دەبێتــەوە و ئەمیش لــە دواى پیاو بە دوو ســاڵ گەشــت دەکات بۆ ئاسمان. بۆ نیشــتمانەکەی خۆی و لەوێوە ئیتر لە دونیادا کێشەکانی ژن دەتەقنەوە و بزووتنەوەکانی فێمێنیزم لە سەرانسەری دونیادا داواى مافەکانی ژن دەکەن و لە پێناویدا دەجەنگن و ڕۆژ بە ڕۆژ دەسەڵاتی پیاو دێننە خوارەوە و هی خۆیان دەبەنە پێشەوە. ئیتر دەردەکەوێت کە کێشەی ژن بەتەنهــا لەگــەڵ پیــاودا نەبووە، لەگــەڵ کاردا نەبــووە، لەگەڵ بەهێزی و لاوازیــدا نەبووە، بەڵکوو بابەتەکە لەوە ئاڵۆزترە و تەنانەت ژن خۆشــی لە گەڵ ژن کێشــەی هەیــە و هەبــووە. لە ناو ئێپیستمە یەک لە دواى یەکەکانی تردا، ژن خۆشی باوەڕی بەو چیرۆکانە کردبوو و دەســتبەرداری ئەو ئاسمانە بووبوو و لێشــی بێ هیوا بووبوو. تا ئەوەی ئیتر خۆی چــوو دڵنیابۆوە لەوەی ئاســمان بە تەنها هــی پیاوەکان نییــە، بەڵکوو هی کەس نییە، تەنانەت ژن ئێســتاش لەگــەڵ ئەو ژنانەدا کێشــەی هەیە کە باوەڕیان بە بێلایەنیی ئاسمان نەکردووە. بێگومان ئەم تێڕوانین و پارادایمانە، ئەم ئێپیستمە و سەردەمانە، بێ کاریگەرییە دەروونــی و کۆمەڵایەتییــەکان نابــن، بەڵام بە بڕواى ئێمە ئەمە ســەرچاوەی کێشــەکان نین، بەڵکــوو لێکەوتەکانی ئێپیســتمە و تێڕوانینەکان بۆ ئاسمانن کە ژن لە زاتێکی ســەنەمەوە دەگۆڕن بۆ تابۆیەک و هەر ئەوەشــە ئیتر ژن لە دەست پیرۆزی و نەفرەت دەردەهێنێت و ئــازادی دەکات و شــەڕ بــۆ ئازادیی خۆی دەکات. بەڵام شــەڕێک کە ئیتر ئاســمانێک لەو نێوەندەدا لە ئارادا نییە. شــەڕێک کە ئیتر بووە بە شــەڕی ئەو دیــدە نەریتییانەی بۆ ئاســمان هەن. شەڕێک لە دژی ئەو پێگەیەی کە ئێستا پیاو هەیەتی و نایهەویت وا بە ئاســانی دەستبەرداری بێت. شەڕێک کە ئاسمان یەکلایی نەکاتەوە، شەڕێکی دوور و درێژ دەبێت؛ شەڕێکی یەکلاکەرەوە نابێت !

فێمێنیسم یا ناسیۆنالیزم:
دژایەتی، هەڤرِایی یا دەستەوایی

سندووس ئەفشین، ئاویەر شێخی

پەرژانە سەر گەنگەشەکانی بەردەم ڕەوتی فێمێنیسم و چالاکی و خەبات بۆ مافە ڕەواکانی ژنان لە شوێنگەلێک کە هێشتا لەگەڵ ڕەوتی ناسیۆنالیزم و ئازادیی نەتەوە بەرەوڕوون و زۆربەی هەوڵەکانیان لە بازنەی چارەسەرکردنی پرسە نەتەوەییەکاندایە و هەروەها پەرژانە سەر بابەتێکی وەک لەسەربوونی ئاستی یەکێکیان لەوی تر و لەم نێوانەدا دۆخی ژنی کورد و هەروەها هەڵسوکەوت و چۆنییەتیی ڕووبەڕووبوونەوەی هێز و لایەنە سیاسییە کوردییەکان لەگەڵ پرس و پێگەی ژنان، تەوەرە سەرەکییەکانی ئەم بابەتەی بەردەستتان لە خۆدەگرێت. هەروەها هەوڵ دراوە بە ئاوڕدانەوەیەک لە ڕابردوو و ئێستای ئەم پرسە، شێوەکانی کەڵک وەرگرتنی ئەم بزووتنەوانە لە ژنان و گۆڕینی دونیای پەنگخواردوو و نەناسراویان بۆ جیهانێکی کردەکی و نەناسراوتربخرێتە ڕوو و واتایەکی تر و یان لە بنەڕەتدا نیشاندانی ڕێگەیەکی نوێ بە مەبەستی خستنەڕووی پێناسەیەکی نوێ لە «ژنی نوێی کوردی» بدۆزرێتەوە.

«خەبات بۆ ئەوەی ژن مافی خۆی وەربگرێت جودا نییە لە خەباتی میللەتەکەمان بۆ دێموکراسی و ئازادی. لە هەر جێگایەک دێموکراسی زیاتر پێشکەوتووە و میللەتان مافی خۆیان وەرگرتووە ژنانیش ئازادیی زیاتریان دەست کەوتووە. ئەو سێ خەباتە وەک یەکە، بەڵام نایشارمەوە و دەمەوێ بۆ تاریخی بڵێم، کە خەبات بۆ مافی ژنان تەنانەت لە وەرگرتنی خودموختاریش درێژترە».

«دوکتور قاسملوو»

سەرەتا بە پێویستی دەزانین بە مەبەستی چوونە ناو بابەتی دیاریکراو، ئامانجی نووسینی ئەم بابەتە بە پێناسەگەلێکی ئامادە و کورت لە دوو دەستەواژە دەست پێبکەین کە دەمانهەوێت بە پەیوەندیی نێوانیان بگەین.

ناسیۆنالیزم

بە سەرنجدان بەوەی کە سەرچاوەی وشەی ناسیۆنالیزم بۆ زمانی لاتین دەگەڕێتەوە و پاشان هاتووەتە ناو زمانە مۆدێرنەکانی ئێستای ئەورووپا، دەبێت سەرەتا ڕەگ و چوارچێوەی بەکارهێنانی ئەم وشەیە بدۆزینەوە و ئەو گۆڕانکارییانەی کە بە درێژاییی مێژوو و لە ئەنجامی چەند کەتوار و ڕووداوی مێژوویی بە سەریدا هاتووە بخەینە بەرباس، هەتاکوو مەبەستی سەرەکیی بابەتەکە و چوارچێوە فراوانەکەی ڕوون ببێتەوە.

لە سەدەی دوازدەی زایینیدا، نزیک لە ساڵەکانی ١١٦٠ دەستەواژەی ناسیۆن (nation) سەرچاوەگرتوو لە وشەی ناتوس (natus)ی یۆنانی بە واتای شوێنی لەدایکبوون یان ناوچەیەکی دیاریکراوی «قەومی» بەکارهێنراوە. لە سەرەتای دەستپێکی سەدەی‌شازدەیەمیشدا لەم ناوە هاوەڵناوی «ناسیۆنالیزم» دروست کرا.

لە کاتی هەڵگیرسانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە(١٧٨٩-١٧٩٥) یەکێک لە نوێنەران پێشنیاری ئەم ناوەی بۆ کۆمەڵێک لە نوێنەرانی خەڵک یا خود «چینی سێهەم» Assembee nationale کرد. ڕۆژنامەی «هاوڕێی خەڵک» Ami du people بە بەڕێوبەرایەتیی «مارا» شۆڕشگێری بەناوبانگ و نوێنەری پەرلەمان، هاوەڵکاری ناسیۆنالیزمی بە مەبەستی دەوڵەتی کردن بەکارهێناوە. دواتر لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەیەم ناوی چاوگی هاوەڵکاری ناوبراو، بە شێوەی «نەتەوەیی یا دەوڵەتیکردن» بەکارهێنرا. هەر لەو ساڵانەدا دەستەواژەی ناسیۆنالیزم لەلایەن فەرانسەوییەکانەوە کە گومان دەکرێت لە زمانی ئینگلیزی وەریانگرتبێت، بە شێوەیەکی گشتی لە جێگای «نەتەوەپەروەری یان ئەوینداری نەتەوەبوون» بەکار هێنرا. ئەم گۆڕانە هیوابەخشە. بەو واتایەی ئەوانەی کە خۆیان بە نەتەوەپەروەر (patriote) ناو دەبرد، لە پێناو خۆشەویستییان بۆ خاکەکەیان ستایشی کەسانێکی شۆڕشگێڕ یان هەمان «گەل»یان کرد و ئەوانیان خستە سەر دەسەڵات و لەسەر کورسیی حکومرانی دایانیشاندن، بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین ناسیۆنالیزم (nationalism) جۆرێک ئاگاییی کۆمەڵە، واتە ئاگایی لە هەمبەر خاوەنداریێتیی گەل، کە وەک «ئاگاییی نەتەوە»ییش ناو دەبرێت. ئاگاییی نەتەوەیی، زۆربەی کات دەبێتە هۆی پێکهاتنی هەستگەلێکی وەک وەفاداری، خۆشەویستی و هۆگربوونی مرۆڤ بە چوارچێوەگەلی پێکهێنەری نەتەوە (نەژاد، زمان، نەریت و کلتوور، ئەرزشە کۆمەڵایەتیی و ئەخلاقییەکان و بەشێوەیەکی گشتی فەرهەنگ) هەندێکجاریش زێدەڕۆیی لەم هەستەدا دەکرێت و دەبێتە هۆی سازبوونی

بڕوای زاڵ بوونی نەتەوەیەک بەسەر نەتەوەیەکی تردا.[١]

فێمێنیسم

فێمێنیسم هەوڵ و خەباتێکی بێوچانە لە ڕێگای گەیشتن بە هاوسانیی نێوان ژن و پیاو و بنبڕکردنی چەوساندنەوە ڕەگەزییەکان. ڕوونە کە ئەم پێناسە گشتیی و بە ڕواڵەت سانایە، لەگەڵ هەموو لایەنە جۆراوجۆرەکانی ژیانی تاک و کۆمەڵ و هەروەها زۆر و کەم لەگەڵ هەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی، پەیوەندی چێ دەکات. لە ڕاستیدا وشەی فێمێنیست لە لایەکەوە مامەڵە لەگەڵ فەلسەفە، ماف، فەرهەنگ، دابونەریت، خوڵقیات و کولتوور، بیری تاک و کۆمەڵ و لە لایەکی تریشەوە مامەڵە لەگەڵ سیاسەت و ئابووری و هتد... دا دەکات.

ئەم جووڵانەوەیە، لەگەڵ هەر هەنگاوێکی کە هەڵیهێناوە، کۆمەڵێک کەندوکۆسپ و دژواری و دژایەتیی جۆراوجۆر و بەردەوامی توندی هەندێک لە نەریت و عادەتەکان، ڕووبەڕووی دەبوونەوە. لەگەڵ هەموو هەوڵ و تێکۆشانی بەردەوامی جووڵانەوەی فێمێنیستی بۆ گەیشتن بە مافی یەکسانی و پێکهێنانی گۆڕانکاریی یاسایی لەم بوارەدا، دژوارترین ئاستەنگ لە بەردەمیدا، ڕووبەڕووبوونە و پێکهێنانی گۆڕانکاری لە بیر و نەریتە دواکەوتوو و کۆنەکاندا بووە.[٢]

هەروا کە کریس بیسلی لە یەکێک لە کتێبەکانی خۆیدا بە ناوی «چییەتیی فێمێنیسم» دەڵێت؛ فێمێنیسم دەستەواژەیەکی پڕ دەردەسەرە، ئەو کەلێنە گەورەیەی کە تێیدا هەیە لە ئاکامی زانیاریی سنووردار یاخود هەڵەگەلێکی بەرچاوتەنگانەوە نییە. فێمێنیسم لەو دەستەواژانەیە کە بە پێداگرییەوە ڕوونکردنەوە ساناکان دەخاتە بەر پرسیار. هەروەها ئاڵۆزی و فرەجۆر بوونی فێمێنیسم، بەربەستێک لەبەردەم ئەو کەسانەدا ساز دەکات کە خولیای فێربوون و تێگەیشتنێکی پێملکەرانەیان لە فێمێنیسم هەیە. ئەم پێکهاتە سەرنجڕاکێش و بەهێزە، لە بنەڕەتدا لە چوارچێوەی پێناسەیەکی کورت و سانادا کورت ناکرێتەوە، بەڵکوو بە شێوەیەکی بەردەوام بۆ بەشێکی سەلمێندراوی دیسکۆرسی کۆمەڵایەتی و سیاسیی باو دەگۆڕدرێت؛ تەنانەت ئەو کاتانەش کە لە گۆشەنیگای جیاوازەوە لێی ڕابمێنین.

بە شێوەیەکی گشتی فێمێنیسم بەتەواوی کێشە و گرفتەکانی کە هەیەتی، یەک ئامانجی ساکار و ڕوونی هەیە، ئەویش کۆتایی هێنانە بە سیستەمی پیاوسەروەری. تیۆریی فێمێنیسمیش ئامانجێکی گشتگیرتری هەیە کە پێکهاتووە لە ناسین، شیکردنەوە و بە پرسیار کێشانی دەسەڵات و سیستەمی پیاوسەروەری، کە لە کۆتاییهێنان بەو دەسەڵاتەدا، کاریگەر و یارمەتیدەرە. دەوترێت، لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئامریکا هۆگریی ژنان بە جووڵانەوە فێمینستییەکان بە هەمان ئەندازە شیاوی ڕێزە کە هۆگریت بە هەرکام لە حیزبە سیاسییەکانی وڵاتی ئامریکا هەبێت. بەپێی لێکۆڵینەوەیەک کە لە ساڵی ١٩٨٩ کراوە و تێیدا بیروبۆچوونی هەموو خەڵکی ئامریکا وەرگیراوە، دەردەکەوێت بە نزیکەی یەک لەسەر سێی ژنان لە وەڵامی پرسیاری «ئایا خۆتان بە فێمینیست دەزانن؟» وەڵامی «بەڵێیان» داوەتەوە و تەنیا کەمێک زۆرتر لەم ڕێژەیە وەڵامی پۆزەتیڤیان بەرامبەر بە پرسیارەکانی «ئایا خۆتان بە کۆماریخواز دەزانن؟» و «ئایا خۆتان بە دیموکرات دەزانن؟» داوەتەوە.[٣]

بزووتنەوەی ژنانی کورد

باس کـــردن لەبارەی ســیمای جیاواز و کەلێنی بزووتنەوەکانی ژنانی کورد لەگەڵ جووڵانەوەکانـــی ژنـــان لە سەرتاســـەری جیهانـــدا، بابەتـــی ســـەرەکی و دەروازەی چوونـــە نـــاو ئـــەم بابەتەیـــە، چونکە ئەم جووڵانەوەیـــە ژێرکۆمەڵـــەی بزووتنەوە و جووڵانەوەی نەتـــەوەی بێ دەوڵەت یاخود کەمینەی ژێر دەسەڵاتداری زۆرینەیە. بەم هۆیەشـــەوە لایەنی تایبەت بە خۆی هەیە. هەرچەندە هەروەک دلوز دەڵێت «کەمینە» بوون بە واتای «ئەنـــدام بوون لە گرووپێک کـــە ئەندامـــی کەمتـــری هەبێـــت نییە». بەڵکوو کەمینە بوون دەتوانێت لە شـــێوەی گرووپێکـــدا بێت کـــە ئەندامەکانی لەلایەن کەسانێکی ترەوە بچەوسێنرێنەوە. بەم پێیە ژن دەتوانێت نموونەیەکی دیار و بەرچاوی «کەمینەیەکی سیاســـی» بێت. هەر بەپێی هەمان بنەما، هەمـــوو ژنان کە هەرچەندە دەکرێت لـــە ڕووی هەژمارەوە ژمارەیان لە پیـــاوان زیدەتر بێت، بەڵام بە هۆی ئەوەوە کە مافێکی نزمتر و ناهاوسانیان لە بەرانبەر پیاودا هەیە بە بەشـــێک لـــە کەمینە بێنە ئەژمار.

بزووتنەوەکانـــی ژنانی کـــورد، بەهۆی گرێدراوییان بە چەند گرووپێکی کەمینەیی (زمانـــی، نەتەوەیـــی، دینـــی، ڕەگـــەزی و...) تایبەتمەندیـــی تایبـــەت بەخۆیانیان هەیـــە. هـــەروەک پێشـــتر باسمان کرد جووڵانەوەیەکە لە ژێر سێبەری جووڵانەوەی نەتەوەیەکی بێدەوڵەتدا. شـــیاوی ئاماژەیە کە هەبوونی دەوڵەت بە واتای تەواو بوونی جووڵانەوەکانـــی ژنان نایـــەت. هەر وەک چـــۆن زۆربـــەی دەوڵەتانی جیهـــان ڕۆڵی پاســـەوانی نیزامی پیاوسەروەری دەبینن و یاساگەلێک لە ئاراستەی هەڵاواردنی ژنان و چەوساندنەوەیان پەسەند دەکەن و دەیخەنە بواری جێبەجێکردنەوە. چەند نموونەیەکی کەمی دەوڵەتان لە جیهاندا هەن کە ڕۆڵی کاریگەر و بەرچاویان لە بواری چاکســـازی و گەیشتن بە مافی یەکسانیی ژنان داوە و بە شێوەی یاسایی لە پلانی کاری خۆیاندا و لە دەســـتووری وڵاتەکەیاندا گرینگییان بـــەم پرســـە داوە و یاســـای گونجاویان بۆ پەسەند کردووە. (نموونە: یاساکانی وڵاتانی پێشکەوتووی سکاندیناوی)

جیاوازییەکی ســـەرەکی کە لە نێوان بزووتنەوەکانـــی ژنـــان لە کوردســـتان و جووڵانەوەکانی ژنانی دراوســـێ و تەنانەت وڵاتانـــی ڕۆژئاوایی هەیـــە، ئەوەیە کە لەو وڵاتانە، کێشەی ناسیۆنالیزم چارەسەرکراوە و ســـەرکەوتووبوونە کە ئەوە خۆی بەشێکە لە «دیموکراسییەتی ڕۆژئاوایی».

لـــە کۆتاییەکانی ســـەدەی هەژدەدا ناســـیۆنالیزمی ڕۆژئاوایـــی دەســـەڵاتی حکومەتی گرتە دەست و گەل، دەوڵەت-نەتەوەی خۆی ســـازکرد. هەتا پێش ئەم مێـــژووە ژنـــان لە هیچ شـــوێنێکدا وەک «هاووڵاتـــی»ی دەرەجە یـــەک بە ئەژمار نەدەهاتـــن. بـــەڵام پێکهاتنـــی دەوڵەت نەبووە هـــۆی ئەوەی کە ژنان یەکســـەر مافـــی هاووڵاتیبوونی خۆیـــان وەربگرن. بەڵکو پێویســـتی بە یەک سەدە خەباتی فێمینیســـتی هەبوو. دوای ئەو خەبات و تێکۆشـــانانە، ژنان توانیان چەند مافێکی ســـەرەتایی وەک مافی دەنگدان بەدەست بێنن و وەک هاووڵاتییەکی دەرەجە یەک بێنـــە ئەژمـــار. ژنان لە ڕێگـــەی خەباتی سیاسیی ڕێکخراو و ڕووبەڕوو بوونەوەیەکی سیستماتیکی بەرفراوان و تیۆرێک لەگەڵ نیزامی پیاوســـەروەری و ناســـیۆنالیزمی پیاوسەروەر، توانیویانە یەکسانیی یاسایی لە زۆرێک لە وڵاتانی دێموکراتیکی ڕۆژئاوادا بەدەســـت بێنن. لە وڵاتانی دەرواسێشـــدا دەبینیـــن هێشـــتا ناکۆکـــی لـــە نێوان ناســـیۆنالیزم و فێمێنیسمدا بوونی هەیە.

ناسیۆنالیزمی تورک، عەرەب و فارسیش کە لە دوای جەنگی جیهانیی یەکەمەوە دەسەڵاتیان گرتووەتە دەست، هیچ کاتێک بەرابەری و یەکسانیی نێوان ژن و پیاویان نەخستووەتە ناو دەستوور و بەرنامەی کاریانەوە و بەشێوەی ئاشکرا و نهێنی، ناهەماهەنگی و دژایەتی و ناکۆکییەکانی خۆیان لەگەڵ مافی یەکسانیی نێوان ژن و پیاو و فێمێنیسمیان، بەشێوەیەکی گشتی نیشان داوە. پێشینەی ئەوانیش لە هەڵسوکەوت لەگەڵ پرسی بەرابەری و یەکسانی و پەیوەندیی نێوان دوو ڕەگەز بە هیچ شێوەیەک باشتر لە هاوشانە ڕۆژئاواییەکانیان نییە. ئەوەیکە مێژووی ناسیۆنالیزمی کورد و ئامانجەکەی بە ئێمەی نیشان دەدات، ئەمەیە کە ئامانجی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردستانیش، ئەگەرچی ئاوڕی لە پرسی ژن داوەتەوە، بەڵام ئەوەیکە ئێستا دەیبینین کەموکووڕیی یەکجار زۆرە و وەک پێویست نەیتوانیوە پرۆبلماتیزەی بکاتەوە. لە ڕاستیدا ناسیۆنالیزمی کوردییش نەیتوانیوە لە ئاراستەکانی ناسیۆنالیزم کە لە ڕۆژاوا دەستی پێ کردبوو لابدات و شێوازی نوێ و خۆماڵیتر(واقیعگەراتر) بەرهەم بهێنێت.

ژنی کورد لە نێوان جووڵانەوەی ڕزگاریی نەتەوەیی و جووڵانەوەی فێمینیستیدا

ئێستا بە پێویستی دەزانین بپەرژێینە سەر پەیوەندیی ژنی کورد لەگەڵ جووڵانەوەی ڕزگاریی نەتەوەیی و هەروەها جووڵانەوە فێمینیستییەکان کە ئامانجیان بەدەستهێنانی مافی یەکسانی و لەنێوبردنی کلێشە باوە ڕەگەزییەکانە.

سەرەڕای ئەوەی کە کوردەکان گەورەترین نەتەوەی بێ دەوڵەتن لە جیهاندا، بەڵام مێژوویەکی درێژی حوکمڕانی لەسەر نیشتمانی خۆیانیان هەیە. لە سەدەی بیستەمدا دامەزراندنی دەوڵەت، پاڵنەر و ئامانجی زۆربەی هەرە زۆری جووڵانەوەی ناسیۆنالیستیی کوردەکان بوو. کوردانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٦، کۆماری کوردستانیان کە جیاوازییەکی بنەڕەتیی لەگەڵ دەوڵەتە پێش مۆدێرنەکانی خۆیدا هەبوو بە ڕێبەریی پێشەوا قازی محەممەد، دامەزراند. کۆماری کوردستان کە تەنیا یازدە مانگ تەمەنی هەبوو، لەم ماوە کەمەدا چەندین هەوڵی لە ئاراستەی بەشداریکردنی ژنان لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکاندا داوە.

سەرۆک کۆماری کوردستان بە ئاشکرا خوازیاری بەشداریی ژنان لە بیاڤە جیاوازەکانی کۆمەڵگادا بوو. ژنانی بۆ بەشداریکردن لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکان هان دەدا. هەرچەندە ئازادیی ژنان و مافی یەکسان لە دەستووری کاری کۆماری کوردستاندا هەبوو. بەڵام هاوکاتیش دەبینین کە بەدەستەوە گرتنی چارەنووسی نەتەوە، سیاسەتێکی پیاوانە بووە و ژنان وەک چالاکانی بزووتنەوەی ژنان، یاخود کادر و چالاکی حیزبی یا ڕێبەری لە ماڵ نەهاتبوونە دەر و تێکەڵی خەبات نەبووبوون بەڵکوو بۆ پشتیوانی لە کار و ئامانجێکی نەتەوەیی بوو. ژنان ئەرکیان ئەوە بوو لە ئامانجە ناسیۆنالیستییەکاندا یارمەتیی پیاوان بدەن. لەو سەردەمەدا ڕێکخراوێکی ژنان بە ناوی «یەکیەتیی ژنانی کوردستان» دادەمەزرێت. ئەم ڕێکخراوەیە لقێک بووە لە حیزبی دێموکراتی کوردستان و بەڵگە مێژووییەکان ئەوە نیشان دەدەن کە ئەندامانی ئەم ڕێکخراوەیە هیچ ئاگاییەکی فێمینیستییان نەبووە و کەڵکەڵەکانیان گەیشتن بە بناغە سەرەتاییەکانی بەرابەری و یەکسانیی ڕەگەزی نەبووە.

ئـەم ڕێکخراوەیـەی ژنان، بـە هیچ شێوەیەک لە ئەنجامی بیرێکی فێمینیستیدا دانەمەزرابـوو بەڵکوو لەلایـەن حیزبێکی سیاسـییەوە دامەزرا، کە پیاوان ڕێبەریان دەکرد و ڕووی سـەرەکییان پێک دەهێنا. تەنانەت کادرەکانی ڕێکخراوی ژنان، بەناوی هاوسـەرەکانییانەوە دەناسـران، بـە پێی بەڵگەگەلێک کە لە ڕۆژنامەی کوردسـتاندا هەیـە، ژنانـی ئەندامی ئـەو ڕێکخراوەیە، نە تەنیـا ئاگاییی فێمینیسـتییان نەبووە بەڵکو خۆشـیان بەجۆرێک لـە جۆرەکان لـە قسـە و وتارەکانیاندا پشـتگیریان لە نیزامـی پیاوسـەروەری و چەوسـاندنەوە ڕەگەزییەکان کردووە. ژنانـی خوێندەوار، باوەڕیـان بـە خوێندەوارکردنـی ژنان و بەرابەریی فەرمی لەگـەڵ پیاواندا هەبوو، بەڵام تەنانـەت ئەوانیش بە شـێوەیەکی شێلگیرانە، سیستەمی ئەوکات و جیاوازی و نابەرابەرییەکانی نێـوان دوو ڕەگەزییان نەدەخستە ژێر پرسیار. ڕادیکاڵترین ڕەخنە لەلایەن کوبرا عەزیمییەوە گیرا، کە ئەویش لەگەڵ نارەزایەتیی ژناندا بەرەوڕوو بوویەوە. ئەم نووسـینەی خوارەوە وتـەی یەکێک لە مامۆسـتایانە کە بۆ ژنان قسـە دەکات، بـە وردە تێڕامانێک لە قووڵیـی نائاگاییی فێمینیستی دەگەین:

«هەمـوو ڕۆژێـک پێـش ئـەوەی هاوسـەرەکانتان بڕوات بۆ بازاڕ دەبێت لێی بپرسـن، «کە ئایا فەرمایشـتێکیان نییە؟» ژنی بـاش و جێگای باوەڕ تاجی سـەری هاوسـەرەکەیەتی. ئەگەر هاوسـەرەکەتان هەڵسـووکەوتێکی ئێـوەی بـەدڵ نییە، ئێوەش نابێت بەدڵتان بێت و دەبێت واز لەو هەڵسـووکەوتە بێنن. باسی هیچ پیاوێکی غەریبە بە باشە نەکەن، دەنا هاوسەرەکانتان لێتان بەشک دەکەون.

تەنانـەن ئەگـەر زۆر نارەحەتیش بن، دەبێت کاتێک هاوسـەرەکەتان دەگەڕێتە ماڵەوە ڕووتان خۆش بێت.»

لە حەز و ئارەزووەکانی هاوسەرەکەتان تێبگەن و بەوپێیە هەڵسـوکەوت و ڕەفتار بکەن.»[۴]

ئەڵبـەتە ئەم ڕێکخراوەیـە، یەکەمین ڕێکخـراوی ژنانـی کـورد نەبـوو، بەڵکو یەکەمیـن ڕێکخـراو لـە سـاڵی ١٩١٩ لەلایـەن ئەندامانی ئێلیتە ناسیۆنالیسـتە دوورخراوەکان لە ئەستەمبوڵ دامەزرا. دواتر لە ساڵی ١٩٢٠دا لە سەردەمی حکوومەتی خودموختاری شـێخ مەحموودا، یەکێک لە ئەندامانی ئاریستۆکراسی خاوەن موڵک بەنـاوی «حەفسـە خانـم»، ڕێکخراوێکی تایبەت بە ژنانی دامەزراند. ئەڵبەت لە کار و چالاکییەکانی حەفسە خانمیش نیشانەیەک لە وشـیاریی فێمینیستی نابینرێت و تەنیا بـۆ یارمەتـی و پشـتیوانیکردنی ئامانجی نەتەوەیی بووە.

بەرایەتیدانی ناسـیۆنالیزم بەسـەر فێمینیست لە کوردستاندا

زۆربەی حیزب و و سیاسییەکانی کورد(جگە لە چەند نموونەیەک وەک پێشـەوا قازی محەممـەد و د.عەبدولڕەحمان قاسـملوو کە ئاماژەمان پێ کردن) چ بە شـێوەیەکی فەرمـی یاخـود نافەرمی لە باسـکردنی چەوسـانەوە ڕەگەزییەکاندا پاسـاوی ئەوە دەهێننـەوە، کە مەسـەلەی نەتەوەیی لە بەرایەتیی باسـی فێمینیسـتییە، یان بە دەربڕینێکی تر باس لەوە دەکەن لە هەوڵی ئەوەدان کە زەمینەیەکی گونجاو و لەبار بۆ جێگیرکردنی بەرابەریی ڕەگەزی بخوڵقێنن. ئەمەش ئەو ڕاستییە دەخاتە بەردەستمان، کـە پیاوسـەروەری، مێژوویەکی قووڵی هەیە و هەمـوو لایەنەکانـی گرتووەتەوە؛ بـە شـێوەیەک کـە پیـاوان و ڕێبەرانی بزووتنـەوەکان کە زۆربـەی پیاوانن، ئەو مـاف و ڕەوایییە بەخۆیان دەدەن کە بڕیار

لەسەر بەرایەتییەکان بدەن و بە بیری ژنان بهێننەوە کە تا کاتێک کێشــە و پرســی نەتەوەیی چارەســەر نەبێت، پەرژانە سەر پرســی ژن و هەوڵدان بــۆ گۆڕینی دۆخی ژنان کارێکی بێســوود و کات بەفیڕۆدەرە. بەڵام ســەرەڕای ئــەم بریــار و لێکدانەوە بێڕەحمانەیە کە چ بــە ئاگاییەوە درابێت یاخــود بە نائاگاییەوە، ئێمــە بینیومانە و گەواهیدەری بەشــداریی بەهێزی ژنان لە بوارەکانی زانستی، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و تەنانەت لە مەیدانی جەنگیشــدا بووین. بەڵگەش بــۆ قســەکانمان ئامارەکانن کە دەریدەخــەن؛ ڕێــژەی ژنانــی خوێندەوار و خــاوەن کار لــە پیشــە جیاوازەکانــدا چووەتەســەر. چوونەسەری ئاستی ئاگاییی ژنان لە دۆخی خۆیــان و بە تایبەتیتریش کاتێک هزر و بیرکردنەوەکانیان دەنووسن، بووەتە هۆی ئەوەی کە فێمێنیسمی کوردی پەیدابێت و بە هاوکاریی کەســانی شارەزا و کارنــاس بتوانن بابەتــە پێوەندیدارەکان تیۆریزە بکەن و وڵامی پرسیارە نارروونەکان بدەنەوە. ئەوەی کە لەم بابەتەدا پێویســتە بــاس بکرێت، دەبێت ئەمە بێت کە دەبێت ژنانی چالاک لەم بوارە، هەوڵەکانی خۆیان بۆ پوچەڵکردنەوەی دژایەتییە سەرەتاییەکان لەگــەڵ دەســتەواژەی فێمێنیســم و هەوڵەکان بۆ بەدەستهێنانی مافی یەکسانی، پێداچوونەوە و شیکردنەوەی ورد و زانستی بە دروشــمەکانی حیزبــە کوردییەکان و شرۆڤەی دیسکۆرســە پێوەندیدارەکان بەم پرســە توندتربکەنەوە، هەروەها پێشگیری بکەن لە کەڵک وەرگرتنی کاڵایی لە ژن و ڕەگەزەکەیان لەلایەن بزووتنەوە سیاسییە پێوەندیدارەکانەوە، بە بردنە سەری ئاستی ئاگاییــی ژنانــی بەهێــز و کاریگــەر لەم بوارەدا و بــە ئەزموون وەرگرتن لە خەبات و هەوڵەکانــی ڕابــردوو، ڕێگایەکی نوێ بۆ خەبــات لەبــەردەم هەموو ژنانــی کورددا بدۆزنەوە.

تەنانــەت ئەگەر بــۆ مێژوویەکی نزیک بگەڕێینەوە، واتا ساڵەکانی دەیەی حەفتای زایینــی و دامەزرانــی حیزبــە چــەپ و پێشەنگە کوردییەکان، چ پێش ڕاگەیاندنی کار و سیاســەت و چالاکییەکانیــان و چ دوای ڕاگەیاندنی بەرنامە سیاســییەکانیان، هەرچەندە هەڵگری دروشــمی یەکســانی و بەرابەریی ڕەگەزییش بوون، بەشــداریی ژنــان بــە شــێوەیەکی بــەردەوام وەک تەواوکەری گەیشــتن بە ئارمانگەلێکی لە پێشــدا دیاریکراوی پیاوانــە، چینایەتی و نەتەوەییانەی ڕێکخــراوەکان کەڵکی لێ وەرگیــراوە. ئەوەی کە جێــگای تێڕامان و ئاوڕدانەوە بێت، جلوبەرگی ژنانی ئەندام لەم گروپە سیاســییانەدایە کە لە جلوبەرگ و ئەرکە سەربازییەکاندا هاوشانی پیاوان بوون و هیــچ جیاوازییەک لــە نێوانیاندا نەبووە بەڵام لە پاڵیشــیدا، هیچ کار و هەنگاوێکی بەرچاویان لە ئاراستەی بردنە سەری ئاگاییی فێمینیســتی هەڵنەهێنــاوە و بزووتنەوەی ژنان یان باشــترە بڵێین جووڵانەوەی ژنان، ئاراســتەی خەبات و تێکۆشــانیان بەرەو ڕووی خەباتێکــی تایبەت بە کێشــەکانی ژنان نەچووە و لە ئاستی هەمان دروشم و «بێچمە وێنەییەدا» ماوەتەوە. بەڵام ئەوەی ڕوونــە ئەوەیە کــە چ لە کاتــی کۆماری کوردســتان و چ لــە پێــش و دوای ئەو ســەردەمەش جووڵانەوەیەکی فێمینیستی بوونی نەبووە یان ئەگەریش هەبووە، زۆرتر ئیلهامــی لــە جووڵانــەوە نەتەوەییەکان وەرگرتووە. بەشــێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین بزووتنەوە و خەباتی نەتەوەیی، باڵی بەســەر جووڵانەوەی فێمینیستیدا کێشاوە و خســتوویەتە ژێــر ڕکێفی خۆیــەوە. بە دەربڕینێکی تر جووڵانەوەی فێمینیســتی زۆر لە دوای جووڵانەوەی نەتەوەییە.

قوربانــی بوونی داواکاری و خواســتە

فێمینیستییەکان لە پێناو ئامانجی ڕزگاریی نەتەوەییدا، تەنیا تایبەت بە کوردستان نییە. ئەگەر چاوێک بە مێژووی جووڵانەوە ناسیۆنایستییەکانی جیهاندا بخشێنینەوە، ئەم ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت. بۆ نموونە لە وڵاتانی *غەیرە عەرەبی* و کۆلۆنیالی یان پاش کۆڵۆنالیستی، دەبینین کە چۆن بەشێوەیەکی باو داوا و خواستە فێمینستییەکان بوونەتە قوربانیی ئارمانەکانی ئازادیی نەتەوە و خستنەبەرباسی پرسی ژنیان وەک هەڕەشەیەکی گەورە بۆ سەر یەکگرتوویی و یەکدەنگیی گەل لەبەرانبەر «دوژمن»، «بێگانە»، «کۆلۆنیالیست» و «ئیمپریالیستەکان» زانیوە، ئەندامانی جووڵانەوەکانی ژنانیان بە ستونی پێنجەمی ئیمپریالیزم یاخود سیخوڕانی لۆکاڵی ناودێر کردووە. دوای ئازادییش دەوڵەتە نەتەوەیییەکانی پاش کۆڵۆنیالیست، بەبێ هیچ گوێدانێک بە بەشداریی ژنان لە بزووتنەوە دژە ئیمپریالیستییەکان لە ڕەوتی سازکرانی نەتەوە و گەیشتن بە ئازادیدا، لە دەوڵەتی نوێدا بە پێدانی چەند ڕۆڵێکی دواکەوتوو وەک ئەوەی لە پێشتردا هەبووە، وەک لە بوارەکانی تایبەت بە بنەماڵە یان پەسەند کردنی چەند یاسایەکی کەم و بچوک لە ئاراستەی کەمکردنەوەی هەڵاوردنە ڕەگەزییەکان، دووبارە ژنانیان پەراوێزخستووەتەوە و هیچ هەوڵێکی شێلگیرانەیان لە ئاراستەی پێکهێنانی گۆڕانکاری لە ناوەندە کۆمەڵایەتییەکان یاخود لەناوبردنی هەڵاواردنە ڕەگەزییەکان و لاوازکردنی سیستەمی پیاوسالاری لە دابونەریت و فەرهەنگ و کولتووردا نەداوە.

ئەمە لەکاتێکدایە کە سەردەمی شۆڕش و پێش وەدیهێنانی ئازادیی نەتەوەیی و گەیشتن بە هێز ودەسەڵات، جووڵانەوە ناسیۆنالیستییەکان لە خەبات بۆ ئازادیی نەتەوەدا ژنانیان بە هاوبەشی ئەو خەباتە زانیوە.

بە ئاوڕدانەوەیەک لە مێژووی شەڕەکان دەبینین لەو کاتانەی کە حکومەت یا هێزە شۆڕشگێڕەکان لە قەیراندان، کلێشە ڕەگەزییەکان دەشکێنن و ژنان لەناکاو بۆ بەدەستهێنانی ئامانجی نەتەوەیی دەبنە خاوەن ڕۆڵگەلێک کە بە شێوەیەکی ئاشکرا دژایەتی لەگەڵ ڕەواڵی نەریتی و سیاسەتی ئاسایی ڕەگەزیی دەوڵەتەکان یا هێزە ناسیۆنالیستەکان دەکات. ژنان لە کەسایەتییەکی لاوازەوە دەبنە کەسایەتیگەلێکی بەهێز و هاوشانی پیاوان، تەنانەت زۆرجاریش کەڵکاژۆیی لە ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانیان دەکەن و وێنگەلێک لە ژنان بڵاودەکەنەوە کە بە دەستێکیانەوە چەک و بە دەستێکی تریانەوە کۆرپەکانیان هەڵگرتووە. هەتا بەو شێوەیە ڕایبگەیێنن کە ژنانیش بارتەقای پیاوان ئەرکی پاراستنی نیشتمانیان لەسەر شانە. لە دوای کۆتایهاتنی شۆڕش و سەرکەوتن هەر ئەم ژنانە کە سیمای سەرەکیی ڕاگەیاندنەکانی شۆڕشیان پێک دەهێنا، داوایان لێ دەکەن بگەڕێنەوە چوارچێوەی ئەو هاووڵاتییە گوێڕایەڵ و ژێردەستانە و وەک هاووڵاتییەکی پلە دوو بمێننەوە.

ژنان لە ڕێگا جیاوازەکانی وەک بەرهەمهێنانەوەی جیل، بەرهەمهێنانەوەی کلتووری، بەرهەمهێنانەوەی شوناسی و بەرهەمهێنانەوەی شارۆمەندی و لە نەتەوەسازی و پێکهێنانی شوناسی نەتەوەدا، ڕۆڵێکی گرینگ دەبینن بەڵام هەتا پێش سەدەی بیستەم وڵاتانێکی کەم هەبوون کە مافی هاووڵاتی بوون بە ژنان بدەن.

ئێستا پرسیارە گرینەگەکە لێرەدایە کە لە نێوان نەتەوەخوازی و جووڵانەوەی ڕەوای ژنان بۆ بەدەستهێنانی مافەکانیان چ پەیوەندییەک هەیە؟ ئەوەی ڕاستییە وڵامێکی سانا و ڕێکوپێک بۆ ئەم پرسیارە

لەبەردەستدا نییە. بەڵام دەتوانیٚ بگوترێت بە گوێرەی مێژوو لە ڕۆژئاوا، یەکگرتوویی ژنان پێش دامرکانی یەکەمین شەپۆلەکانی گرۆتینی نەتەخوازی سەری هەڵداوە. بۆ یەکەمجار جووڵانەوە فێمینیستییەکان، پرسەکانی بەدەستهێنانی مافی دەنگدان، خوێندن و دەستراگەیشتن بە ناوەندەکانی پەروەردە، مافی کۆنترۆڵکردنی جەستەی خۆیان و حەزی سێکسییان خستووەتە بەرباس و لەلایەن ئەوانەوە سەریهەڵداوە نەک جووڵانەوە ناسیۆنالیستییەکان. هۆی سەرەکیی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی جیاوازییە ڕەگەزییەکان و پیاوسەروەری، تایبەتمەندییە ئاشکراکانی ناسیۆنالیستەکانی لەخۆ دەگرت.هەندێک لە نێوان ناسیۆنالیزم یاخود نەتەوەخوازیی کلاسیک و جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەییدا جیاوازییان داناوە. جووڵانەوەی ناسیۆنالیزمیان بە پرۆژەیەکی تەواو پەتیی سیاسی پێناسە کردووە کە چارەسەری کێشەی نەتەوەیی تەنیا لە چوارچێوەی پێکهاتنی دەوڵەتدا دەبینن و دروستکردنی دەوڵەت دەبێتە ئامانج نەک ئامراز. لەبەرانبەریشدا جووڵانەوە ڕزگاریخوازییە نەتەوەیییەکان بەم شێوەیە پێناسە دەکەن کە ئەم جووڵانەوانە سەرەڕای ئەوەی داوای مافە نەتەوەیییەکان و مسۆگەربوونیان دەکەن و لە گەلاڵەی کاریاندا هەیە، تەنیا لە دەوری ئەم ئامانجە سیاسییەدا کۆ نابنەوە، بەڵکوو ئەم جووڵانەوانە، دەتوانن تایبەتمەندیی تر وەک هاوسانیی ڕەگەزی و ژینگەپارێزی لە داڕێژەی کاری خۆیاندا بگونجێنن. ئەوەی ئێمە بە چاوخشاندنەوەیەک بە مێژووی خەباتە نەتەوەیییەکان بۆمان دەردەکەوێت ئەوەیە کە زۆربەی جووڵانەوانەوەکان لە ڕیزبەندی یەکەمدان و جووڵانەوەی ناسیۆنالیستین. بۆ نموونە بزووتنەوەی ئازادیخوازیی هیند لەپێش چاو بگرین؛ هاوشێوەی هەموو وڵاتانی جیهانی سێهەم، وڵاتی هیندیش بۆ ڕزگاری لە ژێر کۆلۆنیالیزمی بریتانی، ژنان تیایدا بەشداری خەبات بوون. بەڵام دوای دەستەبەر کردنی ڕزگاری، سەرلەنویٚ ژنان ڕۆڵی خۆیان وەک شۆڕشگێڕ و خەباتکار لەدەست دا و بۆ هەمان ڕۆڵی گوێڕایەڵ بوونی پێشتر گەڕانەوە.

«جووڵانەوەی ئازادیخوازی بە ڕێبەرایەتیی گاندییش هەر وەک میناکی بەرهەڤکردنی جەماوەری و پاشان گوێڕایەڵ کردنی ژنان خۆی دەبینییەوە؛ ئەمە لە کاتێکدا بوو کە شۆڕشی ڕزگاریخوازی، بانگەوازی لە ژنان دەکرد بۆ شەڕکردن شانبەشانی پیاوان لە دژی کۆلۆنالیزم پەیوەست بن بە خەباتەوە، گاندی داوای لە ژنان و پیاوانی هیندی دەکرد کە پەیوەست بن بە بەرگریی پاسیڤانە و لە پاڵیشیدا تانەی لە پیاوەکان دەدا کە وەک «ژنان» لە خەباتدا هەڵسوکەوت نەکەن و بێگومان هیچ کەس بێجگە لە ژن، بە هێمنی لەبەرانبەر دەسەڵاتی پیاوسەروەریدا نەجووڵاوەتەوە و بەم چەوسانەوەیە ڕانەهاتووە، کەچی بێگومان دەیتوانی مۆدێلێکی باشتر بۆ بەرگریی پاسیڤانە بهێنێتەوە.»

«بەم پێیە گاندی بە بەشداری پیٚکردنی ژنان لە بزووتنەوەی ساتیاگەراکان (بزووتنەوەی دوور لە توندوتیژی) پێویست نەبوو ڕۆڵی ژن و پیاو تێکەڵاو بکات بە تایبەت ئەوەیکە گاندی، کەلتووری پیاوسەروەری و چەوساندنەوەی ژنانی بەرەورووی پرسیار نەدەکردەوە. سەرەڕای تێڕوانینی تایبەتی ئەو کە پێی وابوو سۆزی سێکسیی ژن لە چوارچێوەی ژیانی هاوبەش، هاوسەربوون، دایکایەتی، ژیانی بنەماڵەیی، نەریتی جێکەوتووی یەک ئیدیۆلۆژی واتە شێوازەکانی زاڵ بەسەر جەستەی ژندا بەهەموو شێوەیەک ڕەوایە».

بەشداریی ژنان لە بزووتنەوەی ساتایاگەراکاندا لە بنەڕەتدا هەستی بەهێز بوونی دا بە ژنان. بەڵام ئەم هەستە هێزێکی جێگە دیار و بۆ خەباتێکی مێژوویی لە ئاراستە وەدیهێنانی ڕزگاریی نەتەوەیی بوو. بەشداریی گشتیی ژنان لە بزووتنەوەی ساتیاگەراکاندا، بووە هۆی ئەوەیکە وەک نەهرۆ دەڵێت: «خۆیان لە کۆیلایەتیی ماڵەوە ڕزگار بکەن.» بەڵام ئێمە ناتوانین ئەم بەشدارییە لەگەڵ گۆڕانکاریی سیاسی هاوتا بزانین و پێمان وا بێ دەبێتە هۆی بنبڕکردنی بیری بەستنەوەی ژنان لە چوارچێوەی بنەماڵەدا.[٥]

”لە جیهانی سێهەمدا نموونەی ئەم ڕووداوە مێژووییانە زۆرن و بەشداریی ژنان لە خەبات و شۆڕشە نەتەوەییەکاندا لە زۆربەی ئەم وڵاتانەدا وەبەرچاو دێن، تەنانەت ئەگەر ئێمە لە کەڵک وەرگرتن لە دەستەواژەی «بەکارهێنانی ئامرازییش»، کە دەتوانرێت لە ڕێگای ڕێدۆزگەلی بەراوردی، کۆمەڵناسی و مێژوویی، زۆر بە سوود و خاوەن ئەزموون بێ، خۆببوێرین. نموونەگەلێک کە پێمان دەڵێت تێگەیشتن لە سروشت و مانای مێژووی چالاکییەکانی ژنان لەم ناوچانەدا چەندە گرینگە. گرینگیی ئەم باسە کاتێک دەردەکەوێت کە دەبینین چۆناوچۆن کەسانێک دەخوازن ژنان هەروا ژێردەستە بمێننەوە، نکۆڵی لە نەریتە مێژووییەکانی بەشداریی ژنان لە بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان و هەوڵەکانی ژنان بۆ هاوسانیی یاسایی دەکەن و بانگەشەی هاوردەبوونی ئەم باوەڕە دەکەن. بەڵام پێویستە جەخت لەوە بکرێتەوە کە فێمێنیسم یان داکۆکیکردن لە مافی ژنان، تەنیا تایبەت بە ڕەگەزێکی دیاریکراو نییە. هەروەها هەموو جووڵانەوە ڕزگاریخوازەکان و هەروەها پارێزگاری لە کیان و نیشتمان لە جیهانی سێهەمدا لە هەر ئاستێکدا، بە بەشداریی ژنان بەهێزتر دەبێت و ئەوان بەم شێوەیە دەتوانن خۆیان لە چەوساندنەوە، نەهامەتییەکان و پێکهاتەی پیاوسەروەرانە ڕزگار بکەن.

□

نوێترین نموونە بۆ ئەم باسە بەشداریی ژنان لە بیاڤی خەبات و شۆڕش لەدژی داگیرکەر و هێزی کلۆنیالیستی و پەیوەستبوونی بە ڕێژەیەکی زۆرتری ژنانە بە ڕیزەکانی خەباتەوە، هەروەها هاتنە ناو گۆڕەپانیان لە بوارگەلی جیاوازی فەرهەنگی و ڕێکخراوە مەدەنییەکان، بێت و لەسەر بنەمایەکی زانستی و پێشکەوتووانە بێت، دەتوانێ گەلێک هیوابەخش بێت. تەنانەت لە ئاستی بەڕێوەبردنی خۆپیشاندانەکاندا، بەشداریی چالاکیان هەیە و ئەوە دەرخەری وریا بوونەوەی ژنانە سەبارەت بە دۆخی سیاسیی کۆمەڵگا و ڕۆڵیان وەک شارۆمەندێکی خاوەن پێگە و بەرپرسیار. ئەوەی نابێ لە بیر بکرێتەوە ئەو پرسیارە جەوهەری و سەرەکییەیە: ئایا بەرابەری لە مەیدانی جەنگ و شۆڕشدا، دەبێتە هۆی پێکهاتنی یەکسانی لە بوارەکانی «سیاسەت، فەرهەنگ، ئابووری، کۆمەڵایەتی... هتددا ؟

سەرچاوەکان

١.داور شیخاوندی، ناسیونالیسم و هویت ایرانی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران ١٣٨٠.

٢. میشل ریو سارسه، تاریخ فمینیسم، ترجمه عبدالوهاب احمدی، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ دوم ١٣٩٠.

٣. جین منسبریج، سوزان مولر اوکین، ویل کیملیکا، فلسفەی سیاسی فمینیسم، ترجمه نیلوفر مهدیان، نشر نی ١٣٨٧.

٤. شهرزاد مجاب، زنان و ناسیونالیسم در جمهوری کردستان سال ١٩٤٦

Women and Nationalism in the Kurdish Republic of 1946 / Sharzad Mojab (منبع: اینترنت)

٥. جای واردنا کوماری، فمینیسم و ناسیونالیسم در جهان سوم (بیدارزنی و ملی‌گری در جهان سوم)، ترجمه شهلا طهماسبی، تهران؛ نشر ژرف ١٣٩١.

محیط زیست کردستان
با نگاهی به معیارها

کەماڵ ڕۆژهەڵات

اهمیت درک و شناخت اخلاق تا حدی است که اغلب دانشمندان و بسیاری از متخصصان محیط زیست، حفاظت محیط زیست را یک موضوع مهم اخلاقی می‌دانند. اخلاق بطور سنتی، به تعریف روابط بین افراد و روابط بین افراد و جامعه پرداخته است و بنابر نظر برخی صاحب نظران، اخلاقی که رابطه دو جانبه بین انسان و زمین، حیوانات و گیاهان را تنظیم کند، تاکنون وجود نداشته است به نظر آنان گسترش اخلاق به این جزء سوم، یعنی رابطه انسان با محیط زیست، یک فرصت انقلابی و ضرورتی زیست محیطی است.

بدون درک واقعی نظام اکولوژیک، به حقیقت بقا و دوام حیات نمی‌توان پی برد. درک هر نظام اکولوژیک نیز ابتدا مستلزم درک جغرافیایی محیط زیست و کره زمین است. محیط زیست مجموعه‌ای بسیار عظیم و درهم تنیده از عوامل گوناگون است که در یک روند تکامل تدریجی موجودات زنده و اجزای سازنده سطح زمین، بوجود آمده است. دو تحول عظیم در تاریخ زندگی انسان و رابطه آن با محیط زیست ایجاد شده است. که اولی حدود ۱۰۰۰۰ سال قبل با شروع کشاورزی رخ داد که به انقلاب کشاورزی معروف است. در این دوره عدم تعادلی بین عرصه‌ی اجتماعی و اکوسیستم برقرار نبود. تحول دوم با آغاز انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ میلادی رخ داد. در این دوران که حدود ۳۰۰ سال به طول کشید، انفجاری رخ داد که سرتاسر کره زمین را لرزاند. رشد سریع جمعیت و نیازهای روزافزون این جمعیت فزاینده، تعادل‌های زیست محیطی و اکوسیستم‌ها را به شدت متأثر ساخت. در ادامه انقلاب صنعتی در همین اواخر تحولات عصر اتم، فضا، الکترونیک، انقلاب ژنتیک و غیره، تحولات اساسی در روابط انسان با محیط زیست را رقم زدند. امروزه بسیاری از دانشمندان با استناد به اطلاعات متعدد و ارائه آمار و ارقام متنوع، تأکید می‌کنند که آلودگی آب، خاک و هواء ابعاد گسترده‌ای در سطح جهان پیدا کرده است. جنگل‌ها که ریه‌های زمین هستند، شتابان کاهش می‌یابند، شهرها به سرعت توسعه یافته و حاشیه‌نشینی و فقر و فساد و تباهی، حیات اجتماعی و منابع طبیعی را به شدت تهدید می‌کنند، با نابودی منابع مورد نیاز نسل‌های آینده، افق تاریکی برای این نسل رقم می‌خورد (آل یاسین ۱۳۸۳). افزایش جمعیت همراه با افزایش تقاضا و مصرف‌گرایی، فشار بر منابع را بیشتر نموده و سبب تخلیه سریع منابع اکولوژیک می‌شود. گرمایش جهانی، تغییر اقلیم، تخریب لایه ازن، تشدید پدیده‌ی گلخانه‌-ای، ذوب شدن یخ‌های قطبی، کاهش تنوع زیستی، فرسایش خاک و افت بازدهی زمین، کمبود منابع آب شیرین، کاهش ذخایر اقیانوسی، بیابان زدایی و ده‌ها معضل دیگر زیست محیطی، می‌تواند دلیلی واضح بر نگرانی بسیاری از دانشمندان در این زمینه باشد.

در مقابل بسیاری از سیاستمداران، اقتصاددانان و تکنولوژیست‌ها معتقد هستند که محیط زیست از خود مراقبت می‌کند و پیش‌بینی‌هایِ صورت گرفته در مورد انفجار جمعیت صرفاً تخیلاتی بیش نیستند. جهان در حال رونق و آبادانی است و کیفیت زندگی مردم نسبت به گذشته بهتر شده است. رشد جمعیت کشورهای توسعه یافته ثابت مانده است و کشورهای در حال توسعه باید سعی کنند در قرن ۲۱ جمعیت خود را ثابت نگه دارند (شریفی و غفوری، ۱۳۸۷). نظرات منفی‌گرایانه مالتوس و مالتوسیان تحقق نیافته و هنوز رشد جمعیت بر تولید غذا پیشی نگرفته است. بهداشت و سلامتی بهبود یافته و بسیاری از بیماری‌ها تحت کنترل درآمده‌اند. تکنولوژی‌های جدید، سیستم‌های ارتباطی نوین، مهندسی ژنتیک، مهندسی فضا و غیره، وضعیت زندگی و رفاه انسان‌ها را روز به روز بهتر می‌سازد. بی‌تردید ما مؤظفیم دنیایی بهتر و دلپذیرتر برای نسل‌های آینده فراهم نماییم. هر نسل بایستی این وظیفه را در برابر نسل بعدی بر عهده بگیرد. از آنجایی که حفظ محیط زیست یک موضوع جهانی است لذا نیازمند مشارکت و همیاری آحاد مردم جهان است. بدون اقدامات جمعی نمی‌توان در حفظ منابع مورد نیاز برای امروز و نسل فردا و بهره‌برداری منطقی از محیط زیست موفق شد.

در راســـتای حفاظت از محیط زیســـت بایســـتی علاوه بر مبانی، چالش‌های اساسی محیـــط زیســـت و همچنین سیاســـت‌های مدیریتی مرتبط با مســـائل محیط زیســـت از جملـــه افزایش جمعیـــت، منابع طبیعی، مخاطـــرات طبیعی، سیاســـت، تکنولوژی و مدیریت در محیط زیست را نیز مورد توجه قرار داد. اقدامات زیادی در ســـطح جهان در زمینه حل مســـائل زیســـت محیطی انجام می‌گیرد. اقدامات بســـیاری نیز در آینده به عمل خواهد آمد، با ایـــن وجود چالش‌های پیش‌روی محیط زیســـت بطـــور روز افزونی در حال گســـترش اســـت و از این رو تغییر نگرش‌هـــا، تغییـــر سیاســـت‌ها و تغییرات تکنولوژیک در آینـــده اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. همکاری‌های جدی و سازمان‌یافته بین دولت‌ها، ســـازمان‌ها و نهادهای بین المللی، ســـازمان‌های غیـــر دولتی، دانشـــمندان و متخصصین علوم مختلف و آحاد مردم جهان اعم از دنیای توســـعه یافته و در حال توسعه برای غلبه بر معضلات زیست محیطی جهان، ضروری است.

تعریف محیط زیست

متخصصین بســـته زمینه تخصصی خویش تعاریف متفاوتی را برای محیط ارائه نموده‌اند. در علوم زیســـتی محیط به معنای بســـتر و زیربناست بطوریکه یک جانورشناس، محیط را به عنوان بســـتری برای جانوران می‌داند که بر زندگی و تکامـــل آنها تأثیر می‌گذارد، یک گیاه‌شناس، محیط را بصورت زیر بنایی برای حیات گیاهی می‌بینند. روانشـــناس نیز محیط را بستری جهت شکوفایی یا نهفتگی اســـتعدادهای ذاتی و درونی انسان‌ها تلقی میکند. یک متخصـــص ژنتیک محیط را به عنوان زیربنایی کـــه عملکرد ژن‌ها و انتقال صفـــات و کنش‌هـــای رفتاری را مشـــخص می‌کند، در نظر می‌گیـــرد. یک جغرافیدان نیز معتقد اســـت که کره زمین بستر واقعی تمام حوادث است، هیچ واقعه‌ای قابل درک نیســـت مگر اینکه بســـتر واقعی آن معلوم گردد (شـــهداد، ۱۳۶۸). هلپـــاخ آلمانی که از بنیانگذاران روانشناســـی محیط محسوب می‌شـــود حدود ۱۰۰ ســـال پیـــش، محیط را به ســـه نوع تقســـیم می‌کند: ۱- محیط طبیعـــی مانند خاک، آب، هوا و... که موجود زنـــده و رفتار آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. تقریباََ تمامی این محیط‌ها به وســـیله انسان دگرگون شـــده‌اند. ۲- محیط اجتماعی که شامل نهادها، تشـــکیلات سازمانی، مدارس، خانواده و غیره اســـت. به عبارت دیگر، کلیه افـــراد پیرامون که بر ما تأثیر می‌گذارند و ما نیز از آنها تأثیـــر می‌پذیریم در زمره محیط اجتماعی ما محســـوب می‌شوند. ۳- محیط فرهنگی که شـــامل کتاب-ها، قوانین، بناها و غیره می‌شـــوند. محیط فرهنگی به وسیله انســـان‌ها ایجاد شـــده و تاریـــخ را منعکس می‌کند. برخی دیگر از دانشمندان چهار نوع محیط را تعریف می‌کنند(لنگ، ۱۳۸۱) که عبارتند از :

محیط کالبدی: شامل محیطهای فیزیکی و فضاهای ساخته دست انسان که محیطهای انسان ساخت نیز نامیده می‌شوند.

محیـــط اجتماعـــی: افـــراد و گروه‌هـــا، سازمان‌ها و تشکیلات گوناگون ادبی، علمی، هنری و ... را شامل می‌شوند.

محیط روان شناختی: آنچه که در ذهن فرد رخ می‌دهد.

محیط رفتـــاری: شـــامل مجموعه‌ای از عوامل که فرد به آنها واکنش نشان می‌دهد.

محیط زیســـت به معنای رایـــج آن در بســـیاری از زبان‌ها یک اصطلاح تازه اســـت که فقط از آغاز دهـــه ۱۹۶۰ و بعد از جنگ دوم جهانی بطور گســـترده مورد اســـتفاده قرار گرفته اســـت. اصطلاح محیط زیست را می‌توان به یک منطقه محدود و یا تمامی یک

سیاره و حتی فضای بیرونی احاطه کننده آن نیز اطلاق نمود کـه اصطلاحا کره‌ی حیات یا بیوسـفر نامیده می‌شـود. مصوبه شورای اقتصـادی اروپا در سـال ۱۹۶۷ در تعریف محیط زیسـت می‌گوید که محیط زیسـت شامل آب، هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربـوط به حیات هر موجود زنده اسـت. به عبارت دیگر می‌توان گفت که محیط زیست به تمامی محیطی اطلاق می‌شود که انسان و یـا دیگر موجودات زنده به طور مسـتقیم و غیر مسـتقیم به آن وابسته بوده و زندگی و فعالیت‌هـای آن را در بـر می‌گیرد. دانش محیط زیست هم در راتباط با علوم فیزیکی و علوم تجربی اسـت و با علـوم اجتماعی و انسـانی نیز ارتباط ناگسستنی دارد. به بیان دیگر چون محیط زیسـت بعنـوان محیط زندگـی در برگیرنده انسـان اسـت و با او در ارتبـاط و کنش و واکنش دائمی اسـت اغلب دانش‌ها بـه نحوی با این دو ربط پیدا می‌کنند. بـه همین دلیل بعضی از محققین بطور کلی محیط زیست را به سه بخش کلی ۱- محیط زیست طبیعی ۲- محیط زیست انسانی ۳- محیط زیسـت اجتماعی تقسیم می‌کننـد (بهرام سـلطانی، ۱۳۶۵). محیط زیست طبیعی به آن بخش از محیط زیست اطلاق می‌گردد که سـاخت دسـت انسان نباشد. کوه‌ها، بیابان‌ها، علفزارها، جنگل‌ها، دریاهـا، رودخانه‌ها و غیره تشـکیل دهنده محیط طبیعی می‌باشـند. معمـولا عوامل تشکیل دهنده محیط طبیعی را به دو گروه بی‌جان و جاندار تقسـیم می‌نمایند. عوامل بی‌جان شـامل: اتمسـفر و کلیه پدیده‌های جوی، لیتوسفر (مخصوصاً سنگ مادر بعنوان ماده اولیه تشکیل دهنده خاک)، هیدروسفر (شـامل کلیه آب‌های سطحی و زیرزمینی)، پدوسـفر یا پوشـش خاک سـطح زمین و سـاخت اوروگرافیک یا توپوگرافیک شامل پستی و بلندی‌های سطح زمین می‌شود.

عوامل جاندار: پوشـش گیاهی که صرفاً رویش طبیعی مورد نظر می‌باشـد و حیات وحش شـامل آبزیان، دوزیستان، خزندگان، پرندگان، پستانداران و دیگر انواع مهره‌داران را شـامل می‌شـود. ترکیب عوامل جاندار و بی‌جان، فضایی به استعداد قابلیت حیاتی به نام بیوسفر یا زیسـت کره را پدید می‌آورد. بیوسـفر (Biosphere) لایه‌ای است از خاک سطح زمین، هوا و آب‌های سطحی که همه جانـداران در آن زندگـی می‌کنند و خود بخشـی از آن محسوب می‌شـوند. به بیان دیگر بیوسفر به بخشی از کره خاکی اطلاق می‌گردد که در آن حیات به صورت متمرکز وجود داشـته باشد و به وسـیله موجودات زنده اشـغال گردیده باشد. اگرچه بعضی از پرنـدگان تا ارتفاع ۳۰۰ متـری و بعضی از جانوران تا عمق ۱۰۰۰۰۰ متری اقیانوس‌ها زندگی می‌کننـد ولی به غیـر از این گونه موارد استثنایی، بیوسفر لایه نازک به ارتفاع چند متر از سـطح زمیـن و چند متر از زیر خاک را در بر می‌گیرد.

محیط زیست اجتماعی

محیط زیسـت اجتماعی از فامیل‌ها شروع شـده و همسـایه‌ها، همـکاران، رهگذران، صاحبان مشاغل و امثال این‌ها را در جوامع شهری و روسـتایی در بر می‌گیرد و وسعت آن تا ملت و دولت پیش می‌رود. هنگامی که روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسـی و حتی فرهنگی میان دو یا چند مملکت مورد توجه باشـد، مفهوم محیط زیست اجتماعی فراتر از سرحدات سیاسی را نیز شامل می‌گردد و بهمین خاطر می‌گویند مسئله محیط زیست فراگیر و جهانی است. در حقیقت تصمیمات اتخاذ شـده در سـطح تصمیم گیرنده‌گان از مهم‌تریـن عوامل مؤثر بر محیط زیسـت اجتماعی تلقی می‌شود. ساخت‌های مختلف اجتماعی شـامل جوامع شـهری، روستایی

و عشـــایری هر یک به ســـهم خود بر اساس ســـاخت فرهنگـــی، اقتصـــادی و فنی خود، طبیعت و یا بســـتر طبیعی خود را دگرگون ســـاخته و مطابق میل و نیازهای خود و نه بر اســـاس قوانین، امکانات و محدودیت‌های محیط طبیعی به آن شکل می‌بخشد. مسلم است که انسان به دگرگون ساختن طبیعت نیـــاز دارد، چرا که از میـــان تمام موجودات زنده تنها انسان است که فاقد استعداد ذاتی سازگاری با محیط زیست است. لذا به عوض سازگاری، محیط را با وضعیت خویش یعنی توان‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود سازگار می کند.

محیط زیست انسان ساخت

محیط زیســـت انسان ساخت به آن بخش از محیط زیســـت که بوســـیله انسان ساخته و پرداخته شده اســـت، اطلاق میگردد. بر این اساس، شهرها و روستاها با کلیه تأسیسات و ملحقاتشان که تجلی‌گاه مهم‌ترین مصنوعات بشری هستند، محیط زیست انسان ساخت ما را تشکیل می‌دهند. محیط انسان ساخت تنها در برگیرنده مناطق مســـکونی نیســـت بلکه نیروگاهی که نیاز انرژی شـــهر را تأمین می کند، جاده‌ها، بنـــادر و فرودگاه‌هایی که امکان جابجایی جمعیت و کالاها را میســـر می کنند، مراکز بهداشتی، فرهنگی، ورزشی، صنعتی و بسیاری دیگر را نیز شامل می‌شود. به عبارت دیگر به مجموعه ساخت‌های کالبدی که برای انســـان امکان زندگی در شـــرایط اسکان یافته را فراهم می‌آورد، محیط انسان ســـاخت یا محیط مصنوعی گفته می‌شـــود. البته در اینجا نه تنها ساخت کالبدی محیط مطرح نیســـت بلکه عواملی چـــون آلودگی هوا، کیفیـــت آبهای ســـطحی و زیرزمینی، زباله‌هـــای کنار خیابان، کیفیـــت تِرافیک و وضعیت فضای ســـبز و غیـــره تماماً در زمره عوامل تشـــکیل دهنده محیط انسان ساخت بشمار می‌آیند. تاکنون عناوین مختلفی برای محیط‌های زیست انسان ساخت مطرح شده اســـت که هر کدام از مزایایـــی برخوردارند. از جملـــه آنهـــا می-تـــوان بـــه محیط‌های Technosphere و Anthropsphere اشـــاره نمود که بیشتر به انسان ساخت بودن فضای مورد نظر (تکنوســـفر) و حاکمیت انسان بر فضا (آنتروپوسفر) تأکید دارند. اکولوژیست‌ها و طبیعت شناســـان بیشـــتر مایل هستند از عبارت اکوسیستم شهری صنعتی (Urban-Industrial Ecosystem) اســـتفاده نماینـــد. از این دیدگاه شـــهر نیز نوعی اکوسیســـتم مصنوعی تلقی می‌شود. که البته در مقایسه با اکوسیستم طبیعی از ساختی بسیار ساده و ابتدایی برخوردار است. در اکوسیستم‌های شهری جریان ماده و انرژی به شدت ناپایدار و شـــکننده بـــوده و از این رو می-بایســـت بطور مداوم مـــورد مراقبت، کنترل و اصلاح قرار گیرد، چونکه در غیـــر اینصورت انهدام اکوسیســـتم یعنی فروپاشی حیات غیرقابل اجتناب خواهد.

اهمیت شناخت و حفظ محیط زیست

بطـــور کلـــی ارزش گذاری محیط زیســـت می‌تواند بر مبنای چهار دسته از توجیه‌های مختلـــف به شـــرح زیـــر پایه‌گذاری شـــود (اردکانـــی، ۱۳۸۲). توجیـــه منفعت طلبانه: توجیـــه منفعت طلبانه برخـــی از جنبه‌های محیط زیســـت را با ارزش می‌داند که برای انسان منافع اقتصادی به همراه دارد و یا این که بطور مستقیم برای بقاء او ضروری است.

توجیه اکولوژیکی: توجیـــه اکولوژیکی بر پایه ارزش بعضی از عوامل مبتنی اســـت که بـــرای کارکردهای حیات‌بخش اساســـی ضـــرورت دارد. هر چند ممکن اســـت بطور مستقیم برای فرد منافعی در بر نداشته باشد.

توجیه زیبا شناختی: توجیه زیبا شناختی به درک ما از زیبایی طبیعت مربوط می‌شود

مثلاَ بسیاری از مردم مناظر زیبا را دوست دارند، حیات وحش و طبیعت را می‌ستایند و ترجیح می‌دهند در چنین دنیایی زندگی نمایند. این توجیه به تدریج مبنای قانونی پیدا کرده است.

توجیه اخلاقی: توجیه اخلاقی در واقع با این اعتقاد پیوند خورده است که محیط زیست نیز حق حیات دارد و مسئولیت اخلاقی ما انسان‌ها حکم می‌کند که در حفظ و تداوم حیات آن کوشا باشیم.

آموزش محیط زیست

موضوع آموزش محیط زیست و افزایش سطح آگاهی‌های عمومی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، برای متوقف کردن حرکت پرشتاب نابودی محیط زیست راه حل جدی و مؤثر قلمداد می‌شود(پالمر، ۱۳۸۲). سازمان اموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو) در سال ۱۹۶۸ در همایش بیوسفر که در پاریس پایتخت فرانسه برگزار شد اعلام داشت که شاید توجه سازمان یونسکو به آموزش محیط زیست طی برگزاری همایش بیوسفر پاریس در سال ۱۹۶۸ را بتوان بعنوان نخستین اقدام جدی در رابطه با محیط زیست تلقی نمود. یونسکو در این همایش خواستار افزایش و گسترش مطالب درسی لازم برای مطالعه محیط زیست در تمامی سطوح آموزشی، ترویج آموزش‌های فنی و همچنین جلب توجه مردم به مشکلات زیست محیطی گردید. برگزاری کارگاه آموزشی بین المللی محیط زیست یونسکو در برنامه مدارس ایالت نوادای آمریکا در سال ۱۹۷۰ یکی از مهمترین تلاش‌ها جهت تعریف مفهوم آموزش محیط زیست به شمار می‌رود. پشتیبانی مجامع بین المللی از آموزش محیط زیست در کنفرانس استکهلم سوئد در سال ۱۹۷۲، کارگاه آموزشی برنامه بین المللی آموزش محیط زیست در بلگراد پایتخت کشور یوگسلاوی سابق در سال ۱۹۷۵، همایش آموزش محیط زیست در تفلیس پایتخت گرجستان در سال ۱۹۷۷ باعث رشد فزآینده توجه جهانیان به مسائل زیست محیطی گردید. در سال ۱۹۸۰ طرح راهبردی حفاظت از کره زمین World Conservation Strategy تدوین گردید که یکی از فصول آن در زمینه آموزش محیط زیست بود. بطوریکه در سال ۱۹۸۷، یونسکو اعلام داشت که در دراز مدت هیچ اقدامی در زمینه کاهش تهدیدات محلی و بین المللی علیه محیط زیست روی نخواهد داد مگر اینکه میزان آگاهی مردم در باره روابط عمیق میان کیفیت زندگی انسانی و محیط زیست افزایش یابد. بطور کلی هدف از آموزش محیط زیست این است که در هر فردی حساسیتی نسبت به حوادث و تغییرات فیزیکی، زیستی، اجتماعی،اقتصادی و سیاسی محیط زیست به وجود آورد و نگرانیهایی نسبت به مسائل به وجود آمده در وی ایجاد و نسبت به اصلاح مشکلات انسانی مانند فقر، بی‌سوادی، بی‌عدالتی اجتماعی و نظایر آن همت گماشت و مهارتی برای ابداع روش‌ها، وسایل و حل مسائل زیست محیطی در او بپروراند (محرم نژاد و حیدری، ۱۳۸۵).

حقوق محیط زیست

آغاز تمایل عمومی به سوی مقررات زیست محیطی و توسعه این رشته از حقوق به سر آغاز دوران اکولوژی یعنی دهه‌ی ۱۹۷۰ بر می‌-گردد که در جهت کاهش آلودگی‌ها و جلوگیری از انقراض نسل جانوران وحشی و گیاهان طبیعی در سطح جهان گام‌هایی بر داشته شد. در دهه‌ی ۱۹۸۰ علاقه‌مندی به تأثیر قوانین در حمایت از محیط زیست افزایش یافت و به آهستگی و بی‌وقفه از سوی مراجع قانون‌گذاری کوشش‌هایی به عمل

آمد. اینکه بطور قطع عقیده داشته باشیم که حقوق محیط زیست بتواند همه مشکلات محیط زیست را حل کند عقیده‌ای دور از واقعیت است ولی اینکه ابزارهای قانونی را هم بطور کلی کنار نهیم نیز نتیجه‌ای جز فرو پاشیدن حفاظت از محیط زیست را عاید ما نخواهد نمود. فهم بهتر ما از جایگاه و نقش حقوق در دنیای کنونی، دیدگاه ما را نسبت به آن متوازن ساخته و ما را از افراط و تفریط رها می‌سازد (حبیبی، ۱۳۷۹). حقوق بین المللی، مجموعه‌ای از قواعد حقوقی الزام آور بر روابط بین کشورها و دیگر اعضای بین المللی را در بر می‌گیرد. حقوق بین الملل محیط زیست یکی از جدیدترین گرایش‌های حقوق بین الملل می‌باشد که در دهه‌های اخیر توسعه روز افزونی داشته است. این رشته از حقوق بین الملل به موضوعات گوناگون زیست محیطی مثل آب، خاک، هوا و گونه‌های جانوری و گیاهی و به طور کلی به اکوسیستم‌ها می‌پردازد و کوشش دارد تا با ترسیم نظام حقوقی از تمامی آنها حفاظت و حمایت لازم را بعمل آورد. یکی از مهمترین موضوعاتی که حقوق بین الملل محیط زیست به آن می‌پردازد، موضوع وقوع اثر گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های بشری و نیز پیامدهای آن یعنی گرمایش جهانی و تغییرات نامطلوب ایمنی در کره زمین است. در واقع هدف از ترسیم نظام حقوقی حاکم بر چنین فرآیندی، کاهش گازهای گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های بشری است (فیروزی، ۱۳۸۴).

چالش توسعه و حفاظت از محیط زیست

فرآیند توسعه چه در کشورهای فقیر و چه در کشورهای غنی و پیشرفته، به شدت منابع طبیعی تجدید پذیر و تجدید ناپذیر سیاره زمین را مورد تهدید و تخریب قرار داده است. شکاف میان کشورهای فقیر و کشورهای صنعتی، در حال گسترش است. کشورهای صنعتی از الگوهای ناپایدار تولید و مصرف پیروی می‌کنند که تأثیر شگرفی بر تخریب محیط زیست می‌گذارد، در واقع این الگوها در کشورهای جهان سوم به فقیرتر شدن مردم و تخریب هرچه بیشتر محیط زیست می‌انجامد. کشورهای جهان سوم به دلیل بدهی‌های خارجی، نیاز به افزایش صادرات جهت کسب ارز، فشار فزاینده جمعیت، برآورد نشدن نیازهای اولیه انسانی، فقر، سیاست‌های غلط و ناقص حکومت‌ها و بهره‌برداری نادرست از منابع طبیعی، نابودی محیط زیست را رقم زده‌اند. از دیگر سو کشورهای توسعه یافته جهت تداوم توسعه، تخریب شدید محیط زیست در نتیجه مصرف زیاد انرژی، تولید و دفع زباله، نابودی منابع محدود محیط و تأمین نشدن نیازهای بخش بزرگی از جمعیت جهان را رقم زده‌اند. ایده توسعه پایدار برای نخستین بار در همایش بین المللی راهبرد محافظت جهانی در سال ۱۹۸۰ ارائه گردید. مفهوم توسعه پایدار در راهبرد محافظت جهانی عبارت است از توسعه منابع موجود بدون لطمه زدن به توسعه نسل آینده برای برآورده نمودن نیازهایشان. این راهبرد سه اولویت انسانی را در تمامی برنامه‌های توسعه دولت‌ها ضروری می‌داند که عبارتند از: ابقای فرآیندهای اساسی اکولوژیک، بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و محافظت از تنوع ژنتیکی و حیات وحش. در شکل ۱ مفهوم توسعه پایدار که بر چهار جنبه پایداری اقتصادی، اجتماعی، تکنولوژیکی و زیست محیطی تأکید دارد، نمایش داده شده است. راهبرد حفاظت جهانی یا دستور کار ۲۱ به منظور رفع یک تناقص طراحی گردید. تناقض این است که ما هر چه بیشتر به زمین وابسته می‌شویم توانایی زمین در رفع نیازهایمان را کمتر می‌کنیم. جنگل‌ها از

بین می‌روند و سرزمین‌های مرطوب، خشک می-شوند. ما در حال بهره‌برداری فزآینده از منابع معدنی و منابع حیاتی تجدیدناپذیر سوخت‌های ارزشمند فسیلی هستیم، ما زباله‌ها و ضایعاتمان را به اقیانوس‌ها، رودها و اتمسفر می‌فرستیم. ما بر روی زمین زراعی مرغوب خانه و جاده می‌سازیم. ما از گیاهان و جانوران بخاطر منافع اقتصادی بی‌رویه استفاده می‌کنیم و بسیاری از آنها را به سمت انقراض میکشانیم. ما بیشتر به امروز می‌اندیشیم و کمتر به فردا فکر می‌کنیم. راهبرد محافظت جهانی یک دستورالعمل

شکل ۱. مفهوم توسعه پایدار در قالب یک نمودار

برای بقاء کره زمین است.

اقتصاد محیط زیست

واژ ه یونانی اویکوس، ریشــه مشترک اکو در کلمــات اکونومیک و اکولوژی اســت که در متــون به معنای صاحب خانــه به کار رفته اســت. می‌توان گفت که اکولوژی به معنای مطالعه‌ی صاحب خانه، خانه‌ی طبیعی است ولی اقتصاد به معنای مطالعه صاحب خانه‌ی، خانه انســان اســت. در این صورت اقتصاد محیط زیســت چگونگی ارتبــاط این دو را مطالعه می کند (پرمن و همکاران، ۱۹۹۹). با افزایش آلودگی‌های زیست محیطی، اقتصاد محیط زیســت به عنوان شــاخه‌ای از علم اقتصاد که نه تنها جنبه‌های اقتصادی محیط زیست را در بر می‌گیرد بلکه به تأثیر متقابل اقتصاد و محیط زیســت توجه دارد، مطرح شده است. این رشــته از علم اقتصاد دارای توان زیادی در درک مسائل زیست محیطی است. نکته اساسی در اقتصاد محیط زیست آن اســت که اقتصاد و محیط زیست جدا از یکدیگر نیستند و هیچ تصمیم اقتصادی یافت نمی‌شــود که بر محیط طبیعی و مصنوعی تأثیر نگذارد و هیچ تحول زیســت محیطی وجــود ندارد که در آن تأثیر اقتصادی وجود نداشته باشد. بنابراین با توجه به بحران‌های زیســت محیطی در سیســتم‌های اقتصادی کشورهای غنی و فقیر، اقتصاد محیط زیست می‌توانــد نقــش مهمی در رفع مشــکلات زیســت محیطی ایفــا کند. امــروزه مفهوم توســعه با رعایت حفاظــت از منابع طبیعی و محیط زیســت مترادف اســت به طوریکه ارتباط تنگاتنگــی بین نظام‌های اقتصادی و محیط زیســت وجود دارد. زیرا برای محیط زیست می‌توان سه کارکرد اصلی تأمین مواد اولیه برای تولید محصولات، جذب ضایعات حاصــل از فرآیندهای تولید و رضایت خاطر معنوی برای انســان به منظــور بهره‌برداری زیبا شناختی در نظر گرفت بنابراین اقتصاد محیط زیســت روز به روز اهمیت بیشتری خواهد یافت و به همین دلیل نیز می‌باشــد که برخی قرن بیســت و یکم را قرن اقتصاد محیط زیست نامیده‌اند (قربانی و فیروز زارع، ۱۳۸۷).

اخلاق محیط زیست

اهمیت درک و شناخت اخلاق تا حدی است که اغلب دانشمندان و بسیاری از متخصصان محیط زیست، حفاظت محیط زیست را یک موضوع مهم اخلاقــی می‌دانند. اخلاق بطور ســنتی، به تعریف روابط بین افراد و روابط بین افراد و جامعه پرداخته است و بنابر نظر برخی صاحب نظــران، اخلاقی که رابطه دو جانبه بین انسان و زمین، حیوانات و گیاهان را تنظیم کند، تاکنون وجود نداشته است به نظر آنان گســترش اخلاق به این جزء سوم، یعنی رابطه انســان با محیط زیســت، یک فرصت انقلابی و ضرورتی زیســت محیطی است. ســعی اخلاق زیســت محیطی، ارائه دلایل نظامند و جامع برای این منظور است کــه چرا بایــد روابط اخلاقی بین انســان و محیط زیست طبیعی وجود داشته باشد؟ و می‌توان آن را، مطالعه رفتار درست و اشتباه در درون یک محیط زیست مشخص، تعریف نمــود. بنابراین نقش اصلی اخلاق زیســت محیطی، ایجاد موانع درونی اخلاقی در آحاد جامعه برای رفتار نســبت به طبیعت است (عابدی سروســتانی و همکاران، ۱۳۸۶). در میان فلاسفه اخلاق زیست محیطی تعریف واحدی وجود ندارد. برخی معتقدند اشــیای طبیعی و نظام‌های طبیعــی مثل درختان، دریاچه‌ها و حیوانات وحشــی دارای ارزش ذاتی هســتند و معیار این نوع ارزش گذاری نیز منافع انســان نیســت. گروه دیگری از فلاسفه که مخالف گروه اول هستند، معتقد هســتند که هــر چیــز دارای ارزش که در

طبیعـــت می‌یابیم، در نهایـــت ملاک تعیین ارزش آن منافع انســان خواهد بود (رستمی شــاهرودی، ۱۳۸۲). غلبه طرز تفکر دسته دوم را سال‌هاســـت که در برخورد انسان با محیط زیســـت شاهد هستیم. این طرز تفکر را در تمام ســـطوح مدیریتی محیط زیست و برنامه‌ریـــزان و تصمیم گیران خرد و کلان در جهان و ایران شــاهد هســتیم. این افراد در درک منافع انســان نیز دچار کج فهمی و خطا هســتند، چرا که اگر انسان را جزئی از محیط زیســـت بدانیم و نه جدایی از محیط زیست، در این صورت همه چیز در این نظام به هم پیوسته و وابسته است. پیدایش مقوله اخلاق زیســـت محیطی به واســـطه آگاهی بشـــر از تأثیرات فناوری، صنعت، توســـعه اقتصادی و رشـــد جمعیت بـــر روی محیط زیســـت در دهه‌ی ۱۹۶۰ بود. دو کتاب مهم در این دهه منتشـــر شـــد که تأثیر بسزایی در آگاه‌ســازی جوامع (بویـــژه جوامع غرب) و توجه آحـــاد مردم و دوســـتداران محیط زیست به واقعه هولناکی که به سبب عوامل گفته شـــده جهان را تهدید می‌کند، داشت. یک از این دو کتاب (بهار خاموش) نوشـــته راشل کارسون بود که در سال ۱۹۶۲ انتشار یافت. این کتاب همگان را آگاه می‌ســاخت که اســـتفاده بی‌برنامه و بی‌حســـاب از مواد شیمیایی و آفت کش‌های غیر بیولوژیک چه بلایی بر سر محیط زیســـت انسان و حیات وحش می‌آورد. کتاب دیگر (بمب جمعیت) اثر پل ارلیش بود که نشـــان می‌داد توسعه جوامـــع و افزایش بی‌رویـــه جمعیت چگونه کلیه منابع ســـیاره زمین را در خطر نابودی قـــرار داده اســـت. البته آلودگـــی و نابودی منابع طبیعی را نمی‌تـــوان تنها نگرانی‌های زیســـت محیطی از آن زمان تاکنون دانست. کاهش مداوم تنوع گیاهی و جانوری، نابودی بیابان‌ها، افول اکوسیســـتم‌ها و تغییرات آب و هوا همه و همه دســـت به دست هم داده و بر وجدان عمومی و سیاســـت جوامع تأثیر گذاشته اســـت و این مسئله در سالیان اخیر به طرزی فزآینده گســـترش یافته است. در این شـــرایط اخلاق زیســـت محیطی ایجاب می‌کند که ما نیز تعهـــدات اخلاقی خود را در جهت رویارویی با این نگرانی‌ها تنظیم و شاخک‌های حسی وجدان‌ها را بدین سمت و سو حساس کنیم. در واقع دو سوال اساسی که اخلاق زیســـت محیطی باید به آن پاسخ دهد، عبارتند از: به منظور احترام به محیط زیســـت چه وظایفی بر عهده آحاد نوع بشر است و چرا؟ و ســـوال دوم که بایستی ابتدا پاسخ داده شـــود، آیا الزاماتی برای برخورد با مسائل زیســـت محیطی بشر امروز داریم؟ برای زندگی بشر در آینده داریم؟

دین و محیط زیست

در ادیان شـــرقی بویژه در مائوئیسم و آیین کنفوســـیوس، نوعی سرسپردگی به طبیعت و ادراک اهمیـــت متافیزیکی آن را می‌بینیم که حائز اهمیت است. در خدا محوری ادیان ابراهیمی، خداوند خالق و نگهدار زمین است. بنابراین، مراقبت از محیط زیست، مراقبت از چیزهایی اســـت که متعلق به خداوند است. اگـــر چه برخی به این دیدگاه، ایراد انســـان محـــور را گرفته‌انـــد زیرا، معتقدند انســـان را نســـبت به ســـایر موجودات در مرتبه‌ای متفاوت می‌بینند. امـــا در دفاع باید گفت که اگر چه انســـان در ادیـــان ابراهیمی متفاوت از بقیه مخلوقات اســـت ولی، انسان به دلیل مســـئولیتی که در قبال خداوند دارد نسبت به محیط زیست نیز مســـئولیتی ویژه دارد. لذا می‌توان گفت معیار اخلاقی نیز در چنین نگرشی، بر مبنای انجام وظایفی استوار است که با خداشناســـی بر عهده انســـان گذاشته شده است. این گفتار معیاری کلی و مطلوب می‌باشد که به کمک آن می‌توان در رابطه با وضعیت محیط زیســـت هر منطقه‌ای اظهار

نظر کـرد و آن را مورد سـنجش و ارزیابی قرار داد. کردسـتان نیز از این امر مستثنی نیست و می‌شود وضعیت زیست محیطی آن را با چهارچوب‌های گفته شده مورد قضاوت قرار داد. برای این مهم لازم است بخش‌های مختلف محیط زیست بصورت جزئ به جزئ بررسی و تشریح گردد.

محیط زیست طبیعی شرق کردستان

عوامل بی‌جان

از مهمتریـن اجزاء محیط زیسـت طبیعی بی‌جـان می‌توان به آب، خاک و هوا اشـاره نمود در شرق کردستان به دلیل محرومیت از سـرمایه‌گزاری‌های صنعتـی و کشـاورز محور بودن جامعه، از گذر به صنعتی شـدن و تبدیل شـهرها به کلان شهرهای صنعتی بی‌نصیـب مانده اسـت. اگرچـه این مهم بیکاری گسترده، حاشیه‌نشینی و فقر را برای مردمان این دیار به ارمغان آورده اسـت، اما برای سـالیان طولانی پاک بودن هوای این مناطـق را در مقایسـه با شـهرهای فارس نشین سبب گردید، اما در یک دهه گذشته با پیدا شـدن موضوع و مسئله ریزگردها در خاورمیانه بعنوان یک مسـئله حاد زیسـت محیطی، شرق کردسـتان بعد از خوزستان به دلیـل توپوگرافـی ویژه و قـرار گرفتن شـهرها و روسـتاها در محاصره‌ی کوه‌های سـر به فلک کشـیده به آلوده‌ترین مناطق از لحـاظ کیفیت هوا بدل گشـت. بطوریکه طبق گزارشات سـازمان‌های محیط زیستی جهانی شـهرهای سنندج، کرمانشاه، ایلام و خرم آباد از لحاظ تعداد روزهای خطرناک و در سـطح هشدار در رابطه با ریزگردها برای سالیان متوالی در زمره آلوده‌ترین شهرهای جهان قرار گرفتند، همین امر نیز از کیفیت زندگی در این مناطق کاسـت و آمار مرگ و میر افـراد با بیماریهای تنفسـی و قلبی، کودکان و افراد مسـن را به شـدت افزایش داد. در این میان همـواره اخباری مبنی بر رادیواکتیو بودن این ریزگردها در میان مردم بطور خـاص و عام بوده و هسـت که دلیل آن را به اسـتفاده مداوم از تسلیحات جنگی در پنج دهه گذشته در خاورمیانه و دزدیده شـدن مواد رادیو اکتیو نیروگاه اتمی بغداد در سال ۲۰۰۳ ذکر می‌نمایند، ولی بصورت علمی تاکنون گزارشـی از صحت وسقم آن در دسترس نیسـت. متولیان محیط زیست در ایران همواره منشـأ ایـن ریزگردها را به کشورهای همسـایه نسبت داده و خود را از داشـتن هر گونه نقش و مسئولیتی در این زمینه مبرا سـاخته‌اند، ولی فعالان مدنی و محققین محیط زیسـت منشأ و علل بخش چشـمگیری از این ریزگردها را مشـکلات زیسـت محیطی خود ایـن مناطق از جمله بیابان‌زایـی، تخریب گسـترده جنگل‌ها و مراتـع، مدیریت و انتقال غیر کارشناسـی منابع آبـی، احداث بی‌رویه سـدها و غیره نسبت می‌دهند. دکل‌های سیگنال‌دهی برای اعمال پارازیت بر روی فرکانس شـبکه‌های ماهواره‌ایـی با طول موج‌های خطرناک برای سـلامتی انسـان از جمله عوامـل مخرب زیسـت محیطی در این مناطق هستند که بطـور معنی‌داری ابتلا به بیماری سـرطان، اختلالات ذهنی و ژنتیکی قبل از تولد را در این مناطق افزایش داده است. از دیگر عوامل آلوده کننده هوای شرق کردستان می‌توان به استفاده بی‌رویه از سموم دفع آفات و امراض نباتی غیربیولوژیک توسط کشاورزان و عدم رعایت اسـتانداردهای فنی توسـط معدود کارخانجات فعال در این مناطق برای نمونه کارخانجات پتروشیمی، سـیمان و... اشاره نمود. به دلیل اینکه بیش از ۴۰ درصد مردم کرد در حال حاضر نیز به کشاورزی مشغول بوده و از این راه ارتزاق می‌نمایند و متأسفانه بیشتر این کشـاورزان نیز سواد علمی و به روز را ندارند، ایـن مناطق جولانگاه مافیای

کود و سم شده و این مافیا همواره با فریب کشاورزان آنان را وادار به استفاده بی‌رویه از سموم دفع آفات و امراض نباتی می‌نمایند که علاوه بر اینکه آثار زیانبار آنها بر روی اعصاب، دستگاه تنفسی و ریخته ارثی برای مدت‌های مدید باقی می‌ماند، تأثیر منفی و معنی‌داری را بر تولید محصولات کشاورزی در این مناطق از لحاظ کیفیت، هزینه تولید، بازار پسندی و توانایی رقابت در بازار را برجای گذاشته است، برای مثال توت فرنگی کردستان قربانی منفعت طلبی همین مافیای کود و سموم دفع آفات نباتی گردید. معدود کارخانجاتی که در مناطق شرق کردستان قرار دارند در کنترل افراد و گروه‌های خاص قرار دارند که به دیگر مراجع همانند اداره محیط زیست و بهداشت و... به هیچ وجه جوابگو نبوده و نیستند. برای نمونه می‌توان به کارخانه سیمان بیستون کرمانشاه، پتروشیمی ایلام، مهاباد، سنندج و کرمانشاه اشاره نمود که به دلیل عدم رعایت استانداردهای فنی خسارت جبران ناپذیری را به کیفیت هوای این مناطق وارد ساخته‌اند.

آب

آب حیاتی‌ترین ماده روی کره زمین است، فاکتور اصلی شکل‌گیری تمدن‌ها و آبادانی مناطق است. آب و قوانین تقسیم آن از قدیم الایام جزو مؤلفه‌های اصلی قدرت و حاکمیت بوده است، آنطور که پیش‌بینی می‌شود در آینده هم با توجه به رشد جمعیت ارزش آب بیش از پیش خواهد بود و حتی ادعا می‌گردد که جنگ آب در آینده‌ی نزدیک نه در میان کشورها بلکه درون کشورها خواهد بود. کردستان در هلال حاصلخیز قرار گرفته است، ریزش‌های آسمانی (برف و باران) در این مناطق بطور معنی‌داری بیشتر از همسایگان فارس (مناطق کویری) و عرب (مناطق بیابانی) و ترک می‌باشد. کردستان رودخانه‌ها، چشمه‌ها، قنات‌ها و آبشارهای خروشان، بی‌نظیر و پر آبی دارد که دلیل و عامل ایجاد تمدن در این مناطق و گسترش آن به سراسر کره زمین می‌باشد. پر آب بودن کردستان در کنار خاک‌های حاصلخیز به وفور تولید محصولات کشاورزی در کردستان منجر گردیده و از زمان‌های دور یکی از دلایل هجوم بادیه نشینان و کویرنشینان گرسنه به این مناطق بوده است. در مناطقی از شمال کردستان سالانه چندین متر برف می‌بارد در شهرهای پاوه، مریوان، بانه، بخش‌هایی از ایلام و ارومیه میانگین بارندگی سالانه به ۱۰۰۰-۸۰۰ میلمتر می‌رسد، در شهر سنندج و کرمانشاه بطور میانگین سالانه ۶۰۰-۴۰۰ میلیمتر باران می‌بارد، این در حالی است که در بسیاری از شهرهای کویری فارس نشین، سال‌ها تجربه دیدن یک‌بار بارش برف را ندارند و میزان بارندگی سالانه به صد میلیمتر نمی‌رسد. متأسفانه کردها هرگز نتوانستند از این ابزار طبیعی قدرت برای ایجاد و بدست گرفتن حاکمیت بهره‌ای ببرند. در حالیکه اشغالگران کردستان این اسحله حیاتی و بسیار مهم در سرزمین کردها را که من از آن بعنوان سلاح بیولوژیک یاد می‌کنم بر علیه خود ملت کرد بکار می‌گیرند، برای نمونه ترکیه با بستن سد جلو انتقال آب از شمال کردستان به جنوب، شرق و غرب کردستان را گرفته است و در اشغالگری‌های جدیدش در غرب کردستان، حتی آب آشامیدنی شهر حسکه را قطع نموده و بدین طریق این مناطق را تحت فشار قرار داده است. ایران سالانه آب زاب کوچک را می‌بندد و موجبات ضرر و زیان میلیاردی به کشاورزان جنوب کردستان را فراهم می‌گردد. در حال حاضر عواملی همچون احداث بی‌رویه سد بدون کار کارشناسی برای انتقال آب و همچنین از

بین بردن اکوسیستم‌های طبیعی کردستان، پروژه‌های غیرکارشناسی و منسوخ انتقال آب از شرق کردستان به دیگر مناطق ایران، خشکسالی و گرم شدن هوا، استفاده بی‌رویه از آب برای تولید محصولات کشاورزی با راندمان مصرف آب پائین و آلودگی آب‌های زیرزمینی از عمده مشکلات زیست محیطی آب شرق کردستان می‌باشد. احداث بی‌رویه سد توسط گروه‌های خاص حکومتی بدون کار کارشناسی برای ایجاد کانال‌های رانتی و روزنه‌هایی برای اختلاس به نیت تخریب اکوسیستم این مناطق، خالی نمودن اطراف رودخانه‌های تاریخی از سکنه و کوچاندن مردمان اصیل از این خاک و بوم، بستن مسیر انتقال آب به جنوب کردستان بعنوان کارت فشار بر حکومت اقلیم کردستان، انتقال آب به مناطق فارس‌نشین و ثروت اندوزی این گروه و مستشاران محلی‌شان در لابه لای انجام این پروژه‌ها بعنوان یک خطر جدی سرتاسر خاک کردستان را تهدید می‌نماید. در حالیکه هر روز شاهد احداث سدهای جدید در کردستان هستیم در کشور آمریکا از سال ۲۰۰۰ تاکنون بیش از ۴۰۰ سد را تخریب نموده‌اند. احداث این سدها در سال‌های اخیر گرم شدن هوا و شرجی بودن آن را در شرق کردستان سبب گردیده است. استفاده بی‌رویه از آب توسط کشاورزان کردستانی به دلیل عدم استفاده از مکانیزاسیون و روش‌های نوین آبیاری است، بنیه مالی کشاورزان در این مناطق پائین بوده و قادر به اجرای به روز این روش‌ها نیستند، یارانه‌های دولتی نیز در این مناطق به میزان ٪۹۰ کمتر از سایر مناطق بوده است، عدم آگاهی و بهره‌مندی از دانش روز توسط کشاورزان و نبود الگوی کشت متناسب با این مناطق نیز مشکل اتلاف آب در کردستان را تشدید نموده است. عمق چاه‌های عمیق در دشت‌های کردستان از ۸۰ متر در دو دهه گذشته به ۲۵۰ تا ۳۰۰ متر در حال حاضر رسیده است، در صورت ادامه این روند حداکثر تا ۵۰ سال آینده بیشتر این مناطق به بیابان و غیرقابل سکونت تبدیل می‌شوند. زنگ خطر برای آلودگی آب‌های زیرزمینی شرق کردستان به دلیل استفاده از کود و سموم شیمیایی، موادِ مورد استفاده در استخراج معادن خصوصاً معادن طلا، شیرابه زباله‌های شهری، بیمارستانی و صنعتی به صدا در آمده است و بصورت لکه‌ای بطور بسیار معنی‌داری شمار مبتلایان به بیماری‌های گوارشی مانند سرطان دستگاه گوارش را افزایش داده است. لازم است فعالین مدنی، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی بطور جدی به این موضوع بپردازند و با فشار به دستگاه‌های ذیربط آنان را وادار به اتخاذ تصمیم درست نمایند.

خاک

خاک کردستان در رده‌بندی خاک‌ها جزو خاک‌های مالی سویل و حاصلخیزترین خاک‌های جهان محسوب می‌شود. پوشش گیاهی قوی، جنگل‌ها، تولیدات زیاد و متنوع کشاورزی خصوصاً غلات و ... نیز معلول این علت است. مردم کردستان نه تنها به روش مطلوب از این سرمایه ملی بهره‌مند نبوده‌اند، بلکه آگاهانه یا ناآگاهانه خسارت زیادی نیز به آن وارد ساخته‌اند. منشأ و سرچشمه این بی‌توجهی‌ها به فقر در تمام جنبه‌های آن و نداشتن علم و دانش به روز کشاورزی بر می‌گردد. در خیلی از مناطق کردستان در شیب‌های بالای ٪۵۰ اقدام به شخم زدن در جهت شیب می‌نمایند. این در حالی است که شخم در شیب‌های بالای ٪۸ ممنوع می‌باشد. همین امر باعث فرسایش آبی شدید و شستشو و انتقال خاک به مناطق پائین دست گردیده است. از آنجایی

که این زمین‌هــا پیش‌تر مرتــع بوده‌اند، با شخم آنها پوشــش گیاهی به تمامی از بین رفته اســت، علاوه بر اینکه حذف و انقراض شمار زیادی از گونه‌های گیاهی ارزشمند را سبب گردیده اســت، زمینه را برای بلایای طبیعی مانند ســیل‌های ویرانگر و فرسایش بادی خاک را نیز فراهم نموده است. مردمان کردستان بایستی بدانند که آنها همزیست و اجزاء واقعی در این اکوسیســتم هستند و به هیچ وجه نبایستی برای تخریب و نابودی آن خــود را در رقابت با حکومت و دولتها قرار دهند. برعکس بایستی آنها در مقابل اقدامات مخرب حکومت‌ها ایستادگی کنند. از آنجایی که به دلیل فقر ممکن است، عدم استفاده از زمین‌های شیب‌دار در حال حاضر امکان‌پذیر نباشد، لذا پیشنهاد می‌گردد در این مناطق از روش‌های ســنتی مانند شخم زدن با گاو برای شــخم بصورت عمود بر جهت شــیب اســتفاده گردد. اینکه ما با آمــدن امکانات جدید، امکانات، ابــزارآلات و روش‌هایی که برای قرن‌ها از آنها اســتفاده می‌کردیم بطور کامل کنار زده و از آنها چشم‌پوشی نموده‌ایم، اشــتباه بزرگی است. برای نمونه در کشوری توسعه یافته مانند آمریکا در حال حاضر نیز ۵۰۰-۲۵۰ هزار هکتار از زمین‌های شیب‌دار و کوچک مقیاس را با گاو شخم می‌زنند. در همیــن رابطه می‌توان در یــک اقدام ملی و یک بیدار باش سراســری، این زمین‌ها را به کشت محصولات باغی مانند انگور دیم، گل محمدی دیم، ســماق، بادام، زرشک، زیتون و... اختصــاص داد و به ایــن ترتیب نه تنها درآمد پایدار مردمان این مناطق برای رهایی از فقــر و بردگی عضویت در ســازمان‌های حکومتی ماننــد کمیته امــداد و... افزایش می‌یابد، تــا اندازه زیادی نیــز اثرات مثبت زیســت محیطی برای جلوگیری از فرسایش بادی و آبی و اثرات مخرب شخم‌های عمیق در جهت شــیب خواهد داشت. هماطوری

که در رابطه با آب مطرح گردید، اســتفاده بی‌رویه از ســموم و کودهای شــیمیایی در شرق کردستان خاک را نیز تهدید می‌-نماید. باقی‌مانده ســموم و کودهای شــیمیایی در خاک شور شدن خاک‌ها، تخریب ساختمان خاک، بهم ریختن PH خاک، ســمیت خاک و تخریــب فلــور بیولوژیک خاک را ســبب گردیده اســت، علاوه بر موارد فوق، مصرف بی‌رویه کود و ســموم شیمیایی هزینه تولید محصولات کشاورزی را بالا می‌برد و توانایی رقابــت محصــولات تولیدی کردســتان در بازارهای مصرف را به حداقل رســانده است. درصورتی که اثــرات مخرب باقی‌-مانده این مواد روی محصولات کشــاورزی بر دستگاه گوارش، سیستم ایمنی و سلامتی بدن انسان منظور گردد، آنوقت به درستی لزوم آگاهی بخشــی عمومی برای کاســتن اســتفاده از سموم و کودهای شیمیایی و جایگزینی آنها با مواد کم خطر بیولوژیک و طبیعی احساس می‌شود. اطلاعات موثق نشان می‌دهد که در سال زراعی ۹۱/۹۲ تنها برای مبارزه با آفت سن گندم در استان ســنندج ۶۰۰ تن سم فنیتریتون مصرف شده است، استفاده از این میزان سم تنها برای یک محصول آنهم برای مبــارزه با یک نوع آفت یک فاجعه زیســت محیطی محسوب می‌گردد. مطالعات میدانی صورت گرفته توســط نویســنده در چندین ســال متوالی نمایان ســاخت کــه مصرف بی‌رویه کود شــیمیایی ازته در تولید سیب زمینی باعث افزایش نیترات مضر گاهاَ تا ۱۰ برابر حد استاندارد جهانی (۶۰ میلی‌گرم در ۱کیلوگرم وزن تر) و ۳ برابر استاندارد ایران (۳۰۰-۲۰۰ میلی گــرم در ۱ کیلوگرم وزن تر) شده اســت. معضل نیترات آزاد فقط به سیب زمینی محدود نمی‌شود و در رابطه با گوجه‌فرنگی، توت فرنگی، ســبزیجات و پیاز نیز سالهاســت به حد بحران رســیده است. بالا بودن غلظت نیتــرات در اندام‌های قابل

مصرف سبزی‌ها و علوفه و در آب آشامیدنی انواعی از مسمومیت‌ها را در دام‌ها، کم خونی متموگلوبینمیا (Methmoglobinemia) در اطفال و ماده سرطان‌زای نیتروزآمین در بزرگسالان را بوجود می‌آورد. در صورتی که آگاهی‌های لازم در این زمینه داده نشود و با مافیای سموم و کود شیمیایی در شرق کردستان برخورد صورت نگیرد، مطمئنا در آینده‌ای نه چندان دور بخش عظیمی از دشت‌های کردستان لم یزرع(غیر قابل کشت) خواهد شد. از دیگر خطراتی که این مؤلفه از محیط زیست طبیعی را در کردستان تهدید می کند می‌توان به فروش و اجاره زمین‌های کشاورزی در تمام استان‌های کردنشین (ایلام، سنندج، کرمانشاه، ارومیه و خرم آباد) به کشاورزان ترک و برده شدن اختیاری کشاورزان کرد به دلیل فقر بیش از حد و اعتیاد (استفاده بی‌رویه کشاورزان ترک از کود مرغی و شیمیایی جهت برداشت چند برابری، بیشتر زمین‌ها را شور، فقیر و غیر قابل کشت نموده است)، تغییر کاربری زمین‌ها با بزرگ شدن شهرها و حاشیه‌نشینی، تملک زمین‌های کردستان در مقیاس بزرگ(هزاران هکتار) برای مؤسسات حکومتی ایدئولوژیک و نظامی مانند بنیاد مستضعفان (در دشت قروه ۱۰۰۰ هکتار و صحنه ۱۵۰۰ هکتار)، بنیاد برکت و مؤسسه ابرار و سند زدن زمین‌های کشاورزی مردم کردستان به نام دولت با اجرای انواع طرح‌های استعماری مانند طرح کاداستر و غیره میباشد. در صورتی که مردم کردستان نجنبند آینده درخشانی از این لحاظ نخواهند داشت و دموگرافی منطقه نیز به صورت خزنده تغییر خواهد یافت و کردها بازنده بزرگ تاریخ خواهند بود. افراد صاحب نفوذ زیادی از کرمان، شمال، تهران و غیره نیز هزاران هکتار از مراتع، جنگل‌ها و زمین‌های کردستان را به اسم خود سند زده‌اند و اسامی خیلی از آنها نیز موجود است. با ابراز تأسف رسانه کردی، فعالان مدنی، دوستداران محیط زیست، تحصیل کردگان کرد و ثروتمندان کرد در این زمینه هیچ کدام به مسئولیت ملی خود عمل ننموده‌اند، انگار همه در خوابی عمیق فرورفته‌اند. ثروتمندان کرد با دولتمردان صاحب قدرت تنها و تنها در جهت استفاده از رانت و افزایش سرمایه خود به هر قیمتی که شده، هم‌پیمان شده‌اند و بدین ترتیب نسبت به رنج‌ها و مشکلات ملی ملت خود بی‌تفاوت گشته‌اند. آگاهی عمومی پائین بوده و فعالین مدنی خوانش عمیق و علمی از رویدادهای زیست محیطی را ندارند، بیشتر فعالین زیست محیطی کردستان، تنها آتش‌سوزی را مشکل زیست محیطی می‌دانند و یا به نوعی این دو را مترادف هم قرار می‌دهند.

عوامل جاندار محیط زیست طبیعی

این عواملِ در دو دسته ۱- پوشش گیاهی که صرفا رویش طبیعی مورد نظر است . ۲- حیات وحش شامل آبزیان، دوزیستان، خزندگان پرندگان، پستانداران و دیگر انواع مهره‌داران تقسیم‌بندی می‌شود. کردستان پوشیده از گیاهان مرتعی و جنگل‌های بی‌نظیر است. همانطوریکه بحث آن رفت این مهم به بارندگی زیاد و خاک‌های حاصلخیز بر می‌گردد. برای نمونه مرتع سارال به پادشاه مراتع ایران معروف است و جنگل‌های بلوط کردستان شهرت جهانی دارند، هزاران گونه گیاهی منحصر به فرد در این مراتع و جنگل‌ها یافت می‌گردند که می‌شد با نامگذاری آنها تحت نام کردستان و معرفی این گونه‌ها به دانشمندان و محققین گیاهشناسی جهان، آوازه نام و جغرافیای کردستان را به جهانیان شناخت. در این میان بسیاری از گونه‌های دارویی و دارای مواد مؤثره بسیار ارزشمند هستند که به دلیل

برداشــت بی‌رویه و ارسال خام آنها با قیمت نازل به دیگر مناطق در معرض انقراض قرار گرفته‌اند. اگر چه تلاش‌هایی جسته و گریخته جهت نوشــتن فلور گیاهی شرق کردستان آنهم بصورت محدود صورت گرفته است اما متأســفانه علی‌رغم پیشرفت‌های امروزی در زمینه امکانات و جمع آوری اطلاعات، هنوز کردستان در تمامی بخش‌های آن فاقد یک فلور گیاهی منسجم و علمی است تا بعنوان یک شناسنامه و هویت ملی بتواند از به تاراج رفتن و دزدیده شــدن این سرمایه ارزشمند توسط ملیت‌های غیر کرد حاکم بر کردستان و عرضه آن به نام آنهــا در بازارهای جهانی جلوگیری و حفاظت نماید. برای نمونه بلوط کردستان که با نام کردستان در فلور گیاهی جهان ثبت شــده بود، با اصــرار، پیگیری و رشوه فارس‌ها به بلوط ایرانی تغییر داده شده اســت. فقط در استان سنندج ۲۵ هزار گونه گیاهی وجود دارد که بالغ بر ۱۲۰۰ گونه آنها خاصیت دارویی دارند. خطرات متعددی این سرمایه زیســت محیطی کردستان را تهدید می‌نماید که مهمتریــن آنها عبارتند از : ۱- تملیک مراتع و جنگل‌های کردستان توسط دســتگاه‌های حکومتی ماننــد اداره اوقاف، بنیــاد مســتضعفان، بنیاد برکت، مؤسســه ابرار، دســتگاه‌های نظامی و ســاختارهای شــبه حکومتی ۲- واگذاری هزاران هکتار از اراضی مرتعی و جنگلی کردستان به اشخاص صاحب نفوذ از مناطق مختلف ایران به بهانه انجــام پروژه‌هــای خیالی ۳- عــدم وجود برنامه علمی و منســجم برای کنترل آفات و امراض (بــرای نمونه کرم برگخوار بلوط از بین رفتن صدها هکتار از جنگل-های بلوط را در سال‌های اخیر ســبب شده است) ۴- عدم حمایت مالی و برنامه‌ریزی علمی برای واکاری مراتــع، جنگل‌ها، گونه‌های تضعیف شــده و در معرض انقراض ۵- شخم مراتع و تبدیل مراتع به زمین‌های زراعی برای کشت غلات مانند گندم و جو توسط کشاورزان به دلیل فقر مالی، آگاهــی پائین، خلاء قانون، قوانین حامی تخریب محیط زیســت و رانت و رشــوه‌خواری مســئولین ذیربط ۶- قطع درختان بلوط و قاچاق چوب توسط مافیای حکومتی و غیــر حکومتــی ۷- آتش زدن جنگل‌ها برای مقاصد خاص سیاسی و نظامی ۸- چرای بی‌رویه دام ۹- برداشــت بی‌رویه علوفه ۱۰- برداشت بی‌رویه گیاهان دارویی و خوراکــی خصوصــا در اوایل بهــار. برای حفاظت از مراتع و جنگل‌های کردستان در مرحله نخست بایستی مردم از نیات و اهداف دستگاه‌ها حکومتی برای تملیک و تصاحب ایــن منابع به بهانه‌های واهــی و پروژه‌های خیالی کــه در نهایت برای بیرون راندن آنها طراحی و اجرا می‌گردند، آگاهی پیدا کنند و در مقابــل این طرح‌ها بصورت جمعی مقابله نمایند. اجازه ندهند این اهداف اجرا و تثبیت گردد، این مهم نیز تنها با همکاری و همدلی همه‌ی آنها با همدیگر امکان‌پذیر اســت، در مرحله دوم نیز لازم است از ارزش و اهمیت این منابع برای زیست بوم خودشان اطلاع و آگاهی یابند، تا از شــخم زدن مراتع، چرای بی‌رویه دام، برداشت بی‌رویه علوفه، برداشت بی‌رویــه گیاهان خوراکــی و دارویی پرهیز نمایند. ضــرورت دارد، ســازمان‌های مردم نهاد و فعالان مدنی زیست محیطی اقدامات جــدی را در زمینه واکاری مراتع و جنگل‌ها با برنامه علمی، منســجم و مداوم، مبارزه با آفــات و امراض در موقــع مقرر با روش‌های مکانیکی، زراعی و بیولوژی، و رســوا نمودن مافیای بومــی و غیربومی قاچــاق چوب با آگاهی بخشی عمومی را انجام دهند.

در رابطــه بــا حیات وحش کردســتان وضعیت بسیار اســفناک‌تر می‌باشد. با توجه بــه ویژگی‌های خاص این بخش متأســفانه پرداختــن به آن نیازمنــد اطلاعات ریزتری می‌باشــد کــه در حال حاضر در دســترس

نیست. اما آنچه واضح و مبرهن است، بیشتر گونه‌های حیات وحش کردستان در معرض انقراض قرار دارند. در سال‌های اخیر مناطق قرق شده‌ای توسط سازمان‌های دولتی متولی محیط زیست در شهرهای مختلف کردستان برای احیای مجدد بعضی از گونه‌های در حال انقراض ایجاد گردید، ولی در کمال تعجب هر کدام از آنها با اتفاقات و رویدادهای ساده‌ای مانند آتش‌سوزی و غیره از دست رفتند. دستکاری اکوسیستم کردستان با احداث سد و خشکاندن رودخانه‌های تاریخی، احداث پایگاه‌های نظامی در ارتفاعات کردستان، صدور پروانه‌های شکار و شکار بی‌رویه، فقر مالی شدید و ناتوانی در تأمین گوشت قرمز و روی آوردن مردم به شکار، قاچاق و خرید و فروش پرندگان و استفاده بی‌رویه از سموم دفع آفات نباتی از مهمترین عوامل تهدید کننده حیات وحش کردستان می‌باشند.

در رابطه با تبعیض موجود در ارتباط با حفاظت از محیط زیست کردستان همین بس که مقامات ایران یوز پلنگ ایرانی را از روسیه به ایران آورده و با پرداخت هزاران دلار به فدراسیون جهانی فوتبال، برای تبلیغ جهت احیای آن عکس یوزپلنگ ایرانی را روی لباس بازیکنان تیم فوتبال ایران در جام جهانی ۲۰۱۴ برزیل زدند. با کوچکترین اتفاق برای هر کدام از این یوزپلنگ‌ها ده‌ها دامپزشک از تهران راهی محل شده و اعلام آمادگی برای همکاری می‌نمایند. در حالیکه حیات وحش کردستان در معرض انقراض قرار گرفته است، نه دستگاه-های حکومتی، نه فعالین مدنی و سازمان‌های مردم نهاد هیچ گونه احساس مسئولیتی در برخورد با آن بعنوان یک مسئله ندارند. انقراض جانوران کردستان تنها به حیات وحش محدود نمی‌شود، گونه‌های اهلی را نیز در بر گرفته است. از آنجایی که کردها یک ملت واحد، مجزا و با جغرافیای مشخص بوده و هستند، قبل از توسعه ماشینی در ۵۰ سال قبل و بیشتر، برای مدت‌های مدید خودکفا بوده و تأمین نیازهای اولیه جامعه مانند گوشت، شیر، پشم، چرم و غیره را خود این مردمان بر عهده داشته‌اند. در این میان و در طول تکامل شهرها و روستاهای کردستان متناسب با وضعیت آب و هوایی، توپوگرافی، پوشش گیاهی و ... نژادهای ارزشمندی برای بیشتر حیوانات تحت نام نژاد کردی اهلی و اصلاح شده‌اند که از نظر ژنتیکی، ژرم پلاسم‌های بسیار ارزشمند و سرمایه‌های انحصاری ملت کرد محسوب می‌گردند. این ذخایر ژنتیکی می‌توانند نقش تعیین کننده‌ای در ریشه‌کنی فقر و بیکاری، بهبود اقتصاد کردستان و شناساندن کردستان به جهانیان داشته باشند. ولی متأسفانه در ۵۰ سال اخیر با تغییر رویه زندگی و ماشینی شدن، این ژرم پلاسم‌های ارزشمند در معرض انقراض قرار گرفته‌اند. برای نمونه می‌توان به بز مرخز، اسب نژاد کردی، گوسفند نژاد کردی با تنوع و پلی‌مورفیسم ژنتیکی بالا و حامل ژن‌های ارزشمند اقتصادی مانند ژن دوقلوزایی و سه قلو زایی، مرغ و خروس نژاد کردی، سگ وتازی نژاد کردی و... اشاره نمود، که به حال خود رها شده و در معرض انقراض قرار گرفته‌اند. در رابطه با این بخش چیزی که ضرورت آنی است آگاهی بخشی عمومی به شیوه علمی و مداوم، احیای زیست بوم‌ها با رهاسازی آب چشمه‌ها که امروزه بیشتر آنها بصورت استخرهای سرپوشیده و حصارکشیده درآمده‌اند و امکان استفاده حیات وحش از آنها را سلب نموده است و در نهایت لازم است تمام کردها بعنوان یک وظیفه مهم ملی بر خود واجب بدانند که توجه ویژه‌ای به بحث بیوتکنولوژی داشته باشند و حتما بایستی تلاش گردد در بخش‌های آزاد شده کردستان به وفور بصورت دولتی و خصوصی

روی بیوتکنولوژی سرمایه گذاری نمایند.

محیط زیست اجتماعی

محیط زیست اجتماعی از فامیل‌ها شروع شده و همسایه، همکاران، رهگذران، صاحبان مشاغل و امثال اینها را در جوامع شهری و روستایی در بر می‌گیرد و وسعت آن تا یک ملت و دولت پیش می‌رود. با پیدایش دولت-ملت‌های فارس، عرب و ترک در اوایل قرن بیستم، توسعه سازمان‌های دولتی، مدارس، دانشگاه‌ها، پادگان‌ها و پاسگاه‌های نظامی، سیستم قضایی، صدا و سیما و... در راستای غالب نمودن زبان و فرهنگ ملت حاکم بر کردستان بر ملت کرد، سیل عظیمی از کارمندان فارس، ترک و عرب را با تفکرات فاشیستی و ضد کردی به کردستان گسیل داشتند که با سرلوحه قرار دادن تحقیر، توهین و نفی زبان، فرهنگ و هویت کردی جهت آسمیلاسیون و تغییر دموگرافی بیشترین ضربه و خسارت را به زیست محیط اجتماعی کردستان وارد ساختند. در وهله‌ی اول با نفی و تحقیر زبان، فرهنگ و هویت کردها و در اظهارنظرهای فریبکارانه محلی خواندن زبان و فرهنگ کردها و قوم نامیدن ملت کرد، نسل‌های جدید کردها را یکی پس از دیگری و بیش از پیش با فرهنگ غنی خود، که طی هزاران سال در ذات و فطرت آنها نهادینه شده بود، غریبه ساختند.

از آنجایی که تحقیقات متعدد انجام شده توسط محققین بین المللی در زمینه ژنتیک و لاندسکیپ ژنتیک اثبات ساخته است که کردها ملتی مجزا از فارس، ترک و عرب با ویژگی‌های زیست محیطی منحصر به خود و متناسب با جغرافیای زیستی کردستان می‌باشند، لذا شرایط تحمیلی با روحیات اکراد سازگار نبوده و همین امر نیز موجب بی‌هویتی در میان نسل‌های تازه به دوران رسیده‌ی کرد گردیده است که در پیامد آن با شیبی تند به سوی ناامیدی، مهاجرت بی‌رویه از کردستان، انحرافات اجتماعی مانند اعتیاد، خودکشی و..... سوق می‌نماید.

با مطالعه تاریخ شروع و میزان شدت این سیاست‌ها در نقاط مختلف کردستان و مقایسه میزان آثار مخرب آن به آسانی می‌توان دریافت که شهرهایی مثل کرمانشاه، ایلام، خرم آباد، صحنه، کنگاور، اسدآباد و.... بطور معنی‌داری از این سیاست‌ها تأثیر منفی پذیرفته‌اند و غمناک-تر از آن اینکه شهرهای دیگر کردستان مانند سنندج، بیجار، قروه، سقز، مهاباد، ارومیه و غیره نیز همان راه را با تأخیر در پیش گرفته‌اند و در صورت عدم برنامه‌ریزی و مدیریت برای جلوگیری از آن، در آینده نزدیک شاهد مشکلات و مسائل عدیده‌ای در این ارتباط خواهیم بود. از صد سال پیش تاکنون افراد زیادی اعم از نظامی و غیرنظامی در کردستان را از دیگر مناطق ایران آورده و آنها را مجاز نموده تا با علایق و سلایق خود با ملت کرد برخورد نمایند. در ۹۹٪ اوقات برخوردی توهین آمیز و تحقیر آمیز بوده است. این افراد را غالبا در مناطق برخوردارتر و به قولی بالا شهر با امکانات و حقوق‌های نجومی مستقر می‌کنند و با وام‌های کم بهره و کلانی که به آنها داده می‌شود، سعی می‌کنند تا این افراد نبض اقتصادی شهر را نیز در دست بگیرند. در مقابل نخبگان کرد که همواره بیکار و در اوج نامیدی و فقر به سر می-برند، راه غربت را در پیش می‌گیرند و بقیه مردم هم در حاشیه‌های شهر در اوج فلاکت به سر می‌برند. با این کار دو هدف را دنبال می-نمایند، اول اینکه با سیل آوردن غیربومی‌ها و برخوردار نمودن آنها از یک سو و اجبار به مهاجرت نمودن نخبگان کرد از دیگر سو، جمعیت کرد را رقیق نموده و به آرامی و بصورت خزنده آسمیلاسیون کردها را دنبال می‌کنند. دوم اینکه با رفاه

مطلق این افراد غیربومی در کردستان و فقر نزدیک به مطلق بیشتر بومیان در حاشیه شهرها، این تلقی را بوجود آورده‌اند که عامل خوشبختی در فارس بودن و عامل بدبختی در کرد بودن است. به همین دلیل بسیاری از خانواده‌های کرد از روی نا آگاهی با بچه‌های خود فارسی صحبت می‌کنند، به امید اینکه اینها هم خوشبخت گردند، ولی تجربه نشان داده است این بچه‌ها نه تنها خوشبخت نشده‌اند با گم کردن هویت خود به انحرافات اجتماعی متعددی نیز کشیده شده‌اند. برای نمونه در سال‌های ۹۵-۸۵، ۱۸۰۰۰۰ نفر غیر بومی به استان سنندج وارد و مقیم شده و در مقابل ۳۰۰۰۰ نفر بومی از این استان مهاجرت کرده‌اند، با کمال تأسف بیشتر اینها نخبگان کرد بوده‌اند. بدین ترتیب با این روال کردستان به مرور زمان خالی از نیروی توانمند و نخبه گردیده و همواره بهانه برای کوچاندن کویرنشینان به این مناطق ایجاد و بوجود خواهد آمد. فاشیست‌های فارس به این هم اکتفا نکرده و در سال ۹۸ طرح بسندگی زبان فارسی را برای کودکانی که وارد مدرسه می‌شوند مطرح نمودند بطوری که الان دیگر آنها قبول ندارند حتی بچه‌های کرد قبل از ۶ سالگی نیز با زبان مادری خود صحبت کنند. این گروه از وزیر آموزش و پرورش خواستند تا از ثبت نام بچه‌هایی که بسندگی زبان فارسی را ندارند، جلوگیری نمایند، حتی پا را از این هم فراتر گذاشته و پیشنهاد کردند، شناسنامه و کارت ملی والدینی که با بچه‌های خود فارسی صحبت نمی‌کنند را باطل نمایند. این پیام در این برهه زمانی اوج تفکرات فاشیستی مدیران آموزشی ایران را نشان می‌دهد. نباید فراموش کرد که در ۵۰ سال اخیر رادیو، تلویزیون و رسانه‌های ارتباط جمعی با فیلم‌ها و برنامه‌های ایدئولوژیک برای تحقیر، توهین و شستشوی مغزی کودکان، جوانان، والدین و همه اقشار جامعه کردی سنگ تمام گذاشتند، متأسفانه رسانه-های کردی نیز به رسالت خود عمل ننموده و با دوبلاژ فیلم‌های فارسی، ترکی و عربی تیشه به ریشه خود می‌زنند. فقر، بیکاری و حاشیه نشینی در شرق کردستان: نامیدی، ناآگاهی نسبت به تاریخ و تمدن کرد، عدم توانایی جوانان برای ازدواج، عدم توانایی زوج‌های جوان برای بچه‌دار شدن، انحرافات اجتماعی، طلاق و اعتیاد را سبب گردیده است طوریکه با ملاحظه آمار رشد جمعیتی ایران در سال ۹۸ می‌توان خطرات جدی در این حوزه را بخوبی درک و احساس نمود. میانگین رشد جمعیتی ایران بالای ۱/۵ است در حالیکه میانگین رشد جمعیتی کرمانشاه، سنندج، ایلام و ارومیه ۰/۴ می‌باشد. از آنجایی که برای حصول میانگین ایران، نرخ پائین رشد جمعیتی این استان‌ها نیز محاسبه شده است، لذا نرخ پائین رشد جمعیتی استان‌های کردنشین میانگین ایران را کاهش داده است. با این اوصاف نتیجه می‌گیریم رشد جمعیتی فارس، ترک و بلوچ برابر ۲ و بالای ۲ می‌باشد، در صورتی که نرخ رشد جمعیتی در میان کردها ۰/۴ بوده و این به معنی جینوساید خاموش کردها در شرق کردستان می‌باشد. حکومت مرکزی برای اینکه کردها ملت نباشند و حول یک قرارداد اجتماعی بر مبنای کرد بودن و هویت کردی شناخته نشوند، علاوه بر موارد فوق راه‌های بسیار دیگری را نیز رفته است که با استفاده از آنها توانسته است محیط زیست اجتماعی کردستان از هم بپاشد و واحدهای اجتماعی مانند فرد، خانواده و جامعه کردی را دچار سردرگمی و از هم گسیختگی خانمانسوز بنماید. حکومت مرکزی فارس‌ها از نیمه دوم قرن نوزده و اوایل قرن بیستم تز تقسیم جامعه کردستان به عشایری، دهاتی و شهری را ارائه کردند، طوریکه فرد کرد و خانواده کرد خود را در قالب این مفاهیم

تعریف می‌کردند. آنچنان نفرتی را میان دهاتی و شهری برانگیختند که شهری‌ها مینی‌بوس روستائیان را سنگباران می‌کردند و چه فحش‌های رکیکی که به هم نمی‌دادند. از روی نا آگاهی آنچنان در قالب این تعاریف برساخته فرو رفتند که کرد بودن را فراموش نمودند. در ادامه و در اواسط قرن بیستم کردها را با واژه‌های جدیدی تقسیم‌بندی کردند از جمله می‌توان به کردهای خوب و کردهای بد اشاره نمود. کردهای خوب و متمدن آنهایی بودند که سرسپرده و طرفدار دولت و حکومت‌های فارس بوده و در خیانت، ظلم و ستم به ملت کرد از فارس‌ها و ترک‌ها پیشی می‌گرفتند و یا به قولی روی اشغالگران کردستان را همواره سفید کرده‌اند. کردهای بد، کردهایی بوده و هستند که دولت اشغالگر فارس و هژمونی آن را قبول نداشته و ندارند و زندگی خود را حول محور کرد بودن نظم می‌بخشند. در میان خود کردها نیز این تعریف به شیوه‌ی دیگری انعکاس یافته است، طوریکه عکس تعاریف حکومت‌های مرکزی است. آثار مخرب این توصیف تاکنون هم برجای مانده و حکومت‌های اشغالگر کردستان هنوز هم از آن بهره می‌برند و از طریق آن جامعه کردی را نیز از رسیدن به اهداف خود نامید و متفرق ساخته است، طوریکه تخم این تفرقه تا درون پائین‌ترین واحدهای اجتماعی کاشته شده است. برای نمونه درون یک خانواده ممکن است شماری از برادران و خواهران کرد باش(بد حکومتی) و شماری دیگر کرد جاش (خوب حکومتی) باشند. با این کار حکومت‌ها به اشغال سرزمین کردستان بسنده نکردند بلکه در پی اشغال مغز تک تک افراد جامعه نیز برآمدند. نمونه کردهای جاش یا کردهای خوب حکومتی بسیار زیادند ولی از افرادای مثل عصمت اینونو، نوری سعید، حسن خیری، عیسی پژمان، نصیری و.... می‌توان بعنوان سرشناس‌ترین آنها نام برد.

با سقوط رژیم پهلوی و سرکار آمدن حکومت جمهوری اسلامی برنامه‌های حکومت مرکزی با عناوین جدید برای جلوگیری از اتحاد ملت کرد و متفرق ساختن آنها ادامه یافت. در اوایل با مسلمان و غیرمسلمان شروع کردند. کردهای خوب یا طرفداران حکومت را برادران مسلمان نامیدند و طرفداران هویت کردی را کردهای غیر مسلمان و کافر خواندند. بدین ترتیب با این حربه به آسانی کردهای مسلمان را تسلیح و بر علیه احزاب و جریان‌های سیاسی کرد که خواهان احقاق حقوق کردها بودند، شوراندند. با این عمل در پی بی اثر نمودن تمام واژه‌های مقدس جامعه کردی برای جلوگیری از شکل‌گیری اتحاد کردها برآمدند. برای نمونه وقتی که دیدند واژه پیشمرگ پیروز و مقدس است، برای بلا اثر نمودن آن پیشمرگ مسلمان (همان جاش) را ایجاد کردند. پس از این برای جدا نمودن ایلام، کرمانشاه و لرستان از سنندج و ارومیه مجدداً کردها را با تشیع، تسنن و یارسان دسته‌بندی نمودند و حتی کاروان‌هایی را در کرمانشاه و ایلام راه اندازی نمودند، که در آن کردهای خوب با شعار ما شیعه هستیم، کرد نیستیم راهپیمایی کردند. در سنندج نیز کسانی مثل جلال جلالی‌زاده را بولد نمودند که طوری قلمداد نماید که کرد یعنی سنی، این آقا که از کردهای بسیار خوب حکومتی است و یک دوره هم نماینده مردم سنندج در مجلس ایران بوده است، تمام عمر خود را برای القا این مهم در ذهن مردم کرد و غیر کرد وقف نموده است که کرد یعنی سنی و سنی یعنی کرد و بدین ترتیب جغرافیای کردستان را به چند شهر کردنشین با حداکثر جمعیت سنی محدود کرده است. با وجود همه اینها

باز هم حکومت بیکار ننشسته و همواره بر این عمل اصرار میورزد. طوریکه در اوایل قرن بیست و یکم آنها تخم تفکرات افراطی مانند سلفی‌گری، القاعده و حتی داعشی را در کردستان کاشته و بصورت خزنده آن را توسعه بخشیدند، این تفکرات که متأسفانه شماری از مردمان کرد و حتی نخبگان را بخود جذب نمودند، نطقه اشتراکشان مقابله با هویت کردی است. بطوریکه اینها در مساجد و محل تجمعاتشان به رهبران کرد فحش داده و تمام هویت کردی را مورد تحقیر و توهین قرار می‌هند. در اوایل خیلی از این گروه‌ها را تسلیح کردند تا به فعالین و دلسوزان کرد با هویت کردی حمله کنند. خوشبختانه با رو شدن تفکرات داعش و القاعده در خاورمیانه و جهانی شدن جنایات آنها دست این گروه‌ها برای خلق کرد نیز بیش از پیش رو شد و مردم تا حدود زیادی از آنها رویگردان شدند. با این وجود هنوز هم افراد زیادی از این گروه‌ها بعنوان ورزشکار، بازرگان و.... در میان مردم حضور دارند و مشغول جمع آوری دسته برای مبارزه با هویت کردی و جلوگیری از تحاد کردها حول محور کرد بودن هستند. اما از میان آنها اخوانی‌های کردستان با حمایت کامل حکومت، حزب یا شبه حزبی را تحت عنوان جمعیت دعوت و اصلاح درست نموده‌اند که از ایلام تا ماکو حضور دارند. در میان کردهای مقیم تهران نیز حضور پررنگی دارند. اینها هم هویت کردی را نهی کرده و دعاگوی اردوغان برای فتح کردستان هستند. علارغم تضاد در ایدئولوژی‌ها، از آنجایی که اهداف مشترک یعنی متفرق کردن کردها و نفی هویت کردی را دنبال می‌کنند، تحت حمایت رژیم ایران قرار دارند. قضیه استراتژی تخریب زیست بوم اجتماعی کردستان به اینجا نیز ختم نمی-شود. پس از اینکه جوانان و جامعه کردی از تفکرات تندروانه ساپورت شده حکومتی، استقبال نکردند، برنامه دیگری را برای احیای درویش و صوفی طراحی و اشاعه دادند. تکایای دراویش قادری در سرتاسر کردستان اعم از شهر و روستا پس از دهه ۶۰ تقریباََ اکثراََ تعطیل و در روستاه‌ها تخریب هم شده بودند. تکایای صوفی‌های نقشبندی نیز از خیلی وقت پیش و در اواخر دهه‌ی ۵۰ هجری قمری تخریب و تعطیل شده بودند، طوریکه آثاری از آنها باقی نمانده بود. در کمال تعجب پس از سفر خامنه‌ای به سنندج و کرمانشاه در نیمه دوم دهه هشتاد ظرف کمتر از ۱۰ سال تمام تکایای دراویش قادری و صوفی‌های نقشبندی بازسازی و دایر گردید، خیلی از این تکایا به دلیل کمک‌های بسیج در بازسازی‌شان، محلی برای دایر نمودن دفاتر بسیج نیز شدند. اما نکته قابل تأمل این است که خلیفه این تکایا در شهر و روستا، خصوصاََ در روستاها همگی عضو فعال بسیج، ولایت‌مدار، حقوق بگیر و مسلح هستند. اگر به سخنرانی خامنه‌ای در سنندج رجوع گردد، مشخص می-گردد اولین چیزی که ایشان در موردش صحبت کرد درویش و صوفی بود و گفت اینها مظلوم هستند. جنگ و دعوای درویش و صوفی که مدت‌ها بود به فراموشی سپرده شده بود، هم اکنون زنده شده است و با راه اندازی کانال‌های تلگرامی برای روستاها و اداره آن توسط افراد تعلیم دیده و حقوق بگیر داخل روستا، اصطکاک و تنش این دو گروه تصوف را به حد اعلا رسانده و تا سرحد جنگ تمام عیار داخل روستا پیش برده‌اند. طوریکه این دو گروه همکاری‌های عادی روزانه خویش را جدا ساخته و در مسجد هم از همدیگر جدا و هر کدام طالب و تابع امام جمعه و جماعت خویش هستند.

جدیدترین تز برای تخریب محیط زیست اجتماعی کردستان از طرف فارس‌ها

جهـت جلوگیری از اتحـاد و اجماع کردها برای اینکه یک ملت نباشند، پناه بردن به در مقابل هم قـرار دادن لهجه‌های زبان کردی است. از اوایل دهه نود لهجه‌های زبان کردی را بولـد کرده‌اند و در مقابل هم قرار داده‌اند. سـنندجی‌ها را دشمن کرمانشـاهی نشان می‌دهنـد و برعکس. از زبان سـنندجی‌ها کرمانشـاهی‌ها را کرد جعلی و سنندجی‌ها را کرد اصلـی خطاب می‌کننـد. بانه را در مقابل سقز قرار داده و سقز را در مقابل بانه. کارمندان سـنندج را از کرمانشـاه آورده و کارمندان کرمانشاه را از سنندج می‌آورند. در سنندج طوری القا می‌کنند که کرمانشاهی‌ها حق آنها را خورده‌اند و در کرمانشـاه همین طور، این وضعیت در مورد دیگر مناطق هم صادق است. لک‌ها، کلهرها، لرها، هورامی‌ها، اردلانی‌ها، سورانی‌ها و کرمانج‌ها، همه و همه را طوری نشـان دادند که اینها کرد نیستند. جغرافیای اینها را مجزا سـاختند و با مطرح کردن نام‌هـای جغرافیایی مانند لرسـتان، کلهرستان، لکسـتان، کردستان (فقط برای سـنندج) و ...... در پی متفرق ساختن بیش از پیـش کردها و کم رنـگ نمودن نام کرد و کردسـتان برآمدند. برای سالیان متمادی کردها به دلیل فقـر و بیکاری و تغییر رویه زندگی جامعه، برای کارگری روانه شهرهای تهران، تبریز، اصفهان و ... می‌شـدند، شمار ایـن افراد بـه قدری زیاد بـود که کارگری در وضعیتهای آسـفناک، شناسنامه کردها گردیده بـود، طوریکه در این کلانشـهرها اگر کارگـری را می‌یافتی بطور حتم کرد یا افغانی بود که با دسـتمزدهای پائین بدون بیمه و بدون جایی برای خواب، اسـتراحت و اسـتحمام در شرایط غیرانسـانی و بسیار سـخت زندگی را بسر برده و می‌برند. ملیت حاکم فارس که از این شـرایط خشـنود و خوشـحال بوده و هسـت، این وضع فلاکت بـار از کردهـا را در ذهن بچه‌هـای خود و بچه‌های کرد حک نمـوده و طوری قلمداد کـرده که آنها خود بطـور ذاتیِ ملت برتر و کردهـا ملتی دون پایه و ذاتـا کارگر و برده صفت هسـتند. بـا ورود بچه‌هـای کرد به دانشـگاه‌ها در دهه ۷۰ به بعد و درخشـش آنـان در مقاطع مختلف تحصیلی در ایران و جهان، کردها روی دیگری را از خود نشـان دادند و آنچه را که فارس‌ها در بی‌سواد بودن کردها بافته بودند را پنبه کردند. پس از آن بود که راه‌های دیگری را برای برده نشـان دادن کردهـا طراحی و اجرا نمودند تا از آن طریق شکوه و اراده‌ی ملت کرد را تخریب و نابود سازند. کولبری در واقع همان اصطلاح و راهکار جدید اسـت که توسط ملت حاکم برای تخریب اعتماد بـه نفس، از بین بردن شکوه ملت کرد و نشان دادن کردها از زاویه کولبـری به دیگر ملت‌ها و جهانیان اسـت، طرح و اجرا گردیده اسـت. دست اندرکاران حکومت ایران خود در تهران بجای اینکه راه حلی علمی و اقتصادی برای اشـتغال پایدار در کردسـتان با اختصـاص بودجه کافی و رفع تبعض ارائه نمایند، اصطلاح کولبری را بعنوان یک واژه‌-ی استثماری جدید ارائه و در مجلس آن را مطرح می‌نمایند، جای بسی تعجب است مجلس بجای محکوم کردن آن و درخواست برای ایجاد اشـتغال پایدار در کردستان از آن حمایت می‌نماید و در نهایت بـا ایجاد کارت کولبری وجـه قانونی به آن می‌بخشند تا به نوعی برای دور زدن تحریم‌ها هم از آن استفاده کنند. جالب اینکه همزمان با این به فرماندهان نظامی دستور تیراندازی و کشتار همین کولبرها را می‌دهند تا بدین طریق با کشاندن کاروان بیکاران کرد به این بیراهه اشتغال و بار نمودن پیر و جوان کرد در راه‌های کوهسـتانی سـخت و پرمشقت و کشـتار آنها با تیرباران کـردن، پرتاب از صخره‌هـا، یخ زدن در بـرف و کولاک و به تصویر کشـیدن همه اینها، شکوه، عظمت،

اعتماد به نفس و خود باوری ملت کرد را درهم بشکنند و به آنها تحمیل نمایند که ملت نیستند و توانایی تغییر سرنوشت خود را ندارند. جدیدترین حربه برای تخریب بیش از پیش محیط زیست اجتماعی کردستان ورود تیم‌های آموزش دیده به فضاهای مجازی و ایجاد کانال‌های مستهجن و ضد فرهنگ کردی با نام جوانان کردستان و کشاندن جوانان و بچه‌های کرد به بیراهه و انحرافات جنسی است. در پایان این بخش لازم است تأکید گردد تنها بخشی از محیط زیست کردستان که به شدت تخریب گشته است و در واقع وضعیت آن وخیم می‌باشد، محیط زیست اجتماعی است. لذا واجب است فرد کرد، خانواده کرد، جامعه کردستان و تمام گروه‌ها وفعالین کردستانی با ارائه بموقع آنتی‌تزهای مربوطه و انتخاب استراتژی صحیح، هوشیارانه در پی جلوگیری و اصلاح آن برآیند.

محیط زیست انسان ساخت

محیط زیست انسان ساخت به آن بخش از محیط زیست که توسط انسان ساخته و پرداخته شده است، اطلاق می‌شود. بر این اساس، شهرها و روستاها با کلیه تأسیسات و ملحقاتشان که تجلی‌گاه مهم‌ترین مصنوعات بشری هستند، محیط انسان ساخت ما را تشکیل می‌دهند. اما محیط انسان ساخت تنها در برگیرنده مناطق مسکونی نیست بلکه نیروگاهی که انرژی مورد نیاز شهر را تأمین می‌کند، جاده‌ها، بنادر و فرودگاه‌هایی که امکان جابجایی جمعیت و کالاها را میسر می‌کنند، مراکز بهداشتی، فرهنگی، ورزشی، صنعتی و بسیاری دیگر را نیز شامل می‌شود. کسی که شهر و روستاهای کردستان را دیده باشد، با معیار قرار دادن همین مقدمه کوتاه وضعیت محیط زیست انسان ساخت کردستان را در می‌یابد. شهرهای کردستان در واقع روستاهای بزرگ هستند. در هیچ کجای کردستان آثاری از معماری کردی یافت نمی‌شود، ساخت شهرها بدون توجه به زیبایی‌شناسی و نیازهای درونی انسان صورت گرفته است. بالغ بر ۶۰٪ شهرها حاشیه نشین و ۲۵٪ آن را نیز بافت فرسوده تشکیل می‌دهد. حاشیه شهرها از لحاظ تمام پارامترها کیفیت پائین‌تری دارند و میزان انحرافات اجتماعی در این مناطق بطور معنی-داری بیشتر از سایر نقاط شهر میباشد. جاده‌های شهری و بین شهری استانداردهای لازم را ندارند و خیلی از جاده‌های کردستان به قتلگاه معروفند. فضای سبز شهری در تمام شهرهای کردستان نگران کننده می‌باشد و سرانه فضای سبز شهری تفاوت معنی‌داری با صفر ندارد. مافیای زمین‌خواری به همان میزان کم فضای سبز شهری در شهرهای مانند سنندج، کرمانشاه، ایلام، ارومیه و خرم آباد نیز رحم نکرده و بسیاری از آنها را با تغییر کاربری به مسکونی و تجاری تبدیل کرده‌اند. مراکز بهداشتی در حد متوسط در مراکز شهری موجود می‌باشد ولی در مناطق روستایی این بخش هم بسیار ضعیف و گاهاً در حد صفر است. مراکز فرهنگی با ماهیت کردی به هیچ وجه وجود ندارد، حتی به سازمان‌های غیردولتی مردم نهاد نیز اجازه این کار داده نمی‌شود، اما مراکز فرهنگی دولتی برای بسط دادن هویت فارسی و ایدئولوژی ملت حاکم مانند مراکز ایران شناسی، دانشگاه مذاهب اسلامی، حوزه‌های علمیه، مراکز بزرگ اسلامی و... با بودجه‌های کلان توسعه یافته و بطور مداوم در حال گسترش به تمام مناطق کردستان حتی روستاها هستند. مراکز غیر دولتی مردم نهاد تحت اداره و مدیریت دولت توسط کردهای خوب حکومتی نیز با بودجه‌های کلان دولت برای تثبیت و تداوم هژمونی ملت حاکم فارس در این مناطق در حال

گسترش است. از آنجایی که مردم کردستان کمتر جذب مراکز فرهنگی دولتی می‌شوند، فریب ایـــن مراکز بـــه ظاهـــر غیردولتی را خورده و متأسفانه جذب می‌گردند. در سال ۹۸ به علت ســـابقه درخشـــان شهر سنندج در موســـیقی که با همت و تـــلاش بی‌وقفه هنرمندان این شـــهر حاصل گردیده است، ســـازمان یونسکو این شـــهر را بعنوان شهر خلاق موســـیقی معرفی نمود و بودجه‌ای را نیز برای توســـعه زیرساخت‌های موسیقی به آن اختصاص داد، که متأســـفانه شـــهردار و شورای شهر سنندج بجای اینکه این بودجه را صرف هویت کردی موســـیقی کردستان نمایند، آن را تمام و کمال به ســـاخت مرکز رودکی اختصاص دادند. این تصمیم بســـیار دردناک است که نتیجه رنج و زحمت هزاران موزیکدان و هنرمند کرد در دهه‌ای گذشته، صرف زیرســـاخت بـــرای تثبیـــت و تداوم هژمونی فـــارس در این مناطق می‌گردد، در حالی بچه‌های کرد بایستی روزانه، بارها نام رودکی و امثالهم فارس را بشـــنوند، بسیاری از آنها نام هنرمندان کرد را هرگز نشنیده‌اند و در ذهن خود شاید اینطور فکر می‌کنند که کردها هنرمندی نداشته‌اند.

از لحـــاظ مراکز ورزشـــی نیـــز وضعیت به مراتب وخیم‌تر اســـت. تمام اســـتان‌های کردنشـــین یک تیم فوتبال در لیگ دســـته دوم فوتبـــال ایران هم ندارنـــد. در حالی که استان تهران، مشهد، اصفهان، تبریز و حتی خوزستان هر کدام چندین تیم در لیگ برتر دارند. این در مورد بســـکتبال و والیبال و .... نیز صادق اســـت. در مـــورد ورزش بانوان و زیرســـاخت‌های آن وضعیت منفی است. در رابطـــه با صنعت هم لازم به گفتن نیســـت، طوریکه محرومیت و عقب ماندگی کردستان از لحاظ صنعت شهره خاص و عام است و از این لحاظ چیزی بـــرای گفتن وجود ندارد. نتیجه گیری در رابطه با محیط زیست انسان ساخت در کردستان این است که انسان کرد به دلیل نداشتن قدرت و ثروت غیر از ساخت سرپناه‌های غیر اســـتاندارد، قادر به ساخت هیچ‌کدام از مؤلفه‌های این بخش نبوده و از لحاظ بیشـــتر پارامترها در اوج محرومیت و مظلومیت بســـر می‌برد. در حالی که بیشتر کلان شهرهای ایران در فکر تکمیل و توسعه مترو ، قطار هوایی و ... هســـتند در سنندج حتی امکان بکارگیری اتوبوس خط واحد به دلیل کوچک بـــودن خیابان‌ها وجود ندارد. کیفیت آب آشـــامیدنی کردستان به شدت پائین اســـت و در سال‌های اخیر چندین بار اخبـــار آلودگی آب ســـنندج در مجامع غیر رسمی شنیده شده است.

معادن

معـــادن جـــزو محیـــط زیســـت طبیعی دسته‌بندی می‌گردد اما به دلیل اهمیت آن بطور مختصر بصورت جداگانه به آن پرداخته می‌شود. در رابطه با معادن کردستان شامل طلا، آهن، مس، روی، نیکل، سیلیس، آهک، سنگ لاشه، سنگ‌های مرمریت، سنگ‌های تزئینی و قیمتـــی، نفت، گاز و... دو دیدگاه وجود دارد. دیدگاه اول که فریبکارانه بوده بر این باور اســـت که کردســـتان از لحاظ معـــادن ضعیف بـــوده و معادن ارزشـــمند آنچانـــی ندارد. این دیـــدگاه مربوط به چه کسانی است؟ چرا تلاش می‌کنند این باور را نهادینه کنند؟ تمام کسانی که این باور را گسترش می‌دهند کردهای خوب حکومتی و یا کردهای مذهبی تندرو هســـتند، وقتی پیشـــینه آنها را دنبال کنیـــد در می‌یابید که اینها ســـرمایه‌داران جدیدی هستند که با مافیای قدرت همدســـت شده و در واقع به ابزار اجرایی آنها تبدیل شـــده‌اند، اینها آرام و کاملا عادی بهمراه مهندســـان زبده معدن، تمام نقاط کردســـتان را گشـــته و معادن را می‌یابند ســـپس برای جلوگیری

از اعتراض مردمان محلی و همچنین دور زدن قوانین، با گرفتن وکالت تام آن را به اسم یکی از اهالی ثبت می‌کنند، پس از ثبت و طی مراحل قانونی با قیمتی اندک (در حد ۲ میلیون تومان) آن را به اسم خود می‌نمایند. در مراحل بعد با قیمت‌های درشت (۵-۱ میلیارد تومان)، اما نه قیمت واقعی این معادن، آن را به افراد خاص و یا نهادهای خاص در تهران واگذار می‌نمایند. الان معادن زیادی هستند که اصلا استخراج نشده‌اند و یا معادن فعال همگی تحت مالکیت افرادی از تهران هستند. دسته دوم کسانی هستند که با اطلاعات علمی معتقدند کردستان غنی از معادن ارزشمند است. این دسته معتقدند که حکومت‌های ایران از صد سال پیش از وجود این معادن باخبر بوده و هست اما برای محروم نگه داشتن کردها اقدام به استخراج آنها ننموده، و این کار را به زمان مناسب یعنی زمانی که کردها آسیمیله شده باشند و همدستان قوی از میان کردهای خوب در منطقه پیدا نمایند، موکول کرده‌اند که هم اکنون با اولویت دادن به معادن در حال اجرای نقشه‌ی خویش هستند. حتی این افراد معتقدند که حکومت‌های مرکزی نقشه تک تک معادن را در دست دارند، اینها بر این باورند که در حکومت قبلی ایران، انگلیسی‌ها نقشه معادن کردستان را به تفسیر تهیه کردند و برای نشان کردن آن در روستاهایی که دارای معادن ارزشمند هستند، امامزاده، شیخ، مرقد، زیارت یا هر چیزی شبیه این را ایجاد نموده‌اند. این دسته معتقدند برای مثال بر اساس اطلاعات موثق ۳۰ درصد طلای جهان در ایران قرار دارد، از این ۳۰ درصد هم ۶۰ درصد آن یعنی ۱۸ درصد طلای جهان در کردستان قرار دارد، اکنون معادن طلای سقز، تکاب، قروه توسط چینی‌ها و قزاق‌ها در حال بهره‌برداری است و در آینده نزدیک معدن طلای سارال دیواندره بعنوان بزرگترین معدن طلای خاورمیانه آغاز بکار خواهد کرد. این دسته افراد نفت و گاز ایلام و کرمانشاه را بر می‌شمارند، و بر وجود نفت و گاز در مریوان اشاره دارند. معادن مرمریت سریش آباد قروه و قشلاق لوی بیجار، سیلیس بیجار، کرمانشاه و ارومیه و معادن بزرگ آهن منطقه کوماسی مریوان همگی گواهی بر صحت ادعای دسته دوم و غنای معادن کردستان است که بخش بزرگی از آن بنام افراد غیربومی صاحب قدرت و نفوذ ثبت و بدون استخراج راکد مانده است و بخش کوچکی از آن نیز توسط همین افراد استخراج و خام فروشی می‌گردد. آگاهی عمومی مردم از این منابع طبیعی و همکاری آنان برای رویارویی با افراد سودجو جهت جلوگیری از ثبت و استخراج این معادن ضروری است. خصوصاً بایستی مردم از خطرات مواد مورد استفاده در استخراج معادن طلا که به شدت سرطان‌زا هستند آگاهی یابند و آنان را ملزم به رعایت استانداردهای زیست محیطی نمایند.

نتیجه گیری

بطور کلی می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت زیست محیطی کردستان مطابق معیارهای جهانی از لحاظ بیشتر پارامترها در حد هشدار قرار دارد و تاکنون متحمل خسارت‌های جبران ناپذیر بسیاری گشته است. اما آنچه در این میان وضعیت‌اش از همه‌ی بخش‌ها وخیم‌تر و تأثیرش کشنده‌تر است محیط زیست اجتماعی کردستان است که بایستی به سرعت مورد توجه فعالین مدنی، دلسوزان ملت کرد و ... قرار گیرد تا بتوان از تخریب بیش از پیش آن جلوگیری و در صورت امکان نسبت به ارتقائ آن اقدام نمود.

پیشنهادها

■ آگاهی بخشی عمومی در تمام بخش‌های جامعه با روش‌های علمی و دلایل قانع کننده بصورت مداوم ایجاد گردد.

■ رسانه‌های کردی (رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجلات، شبکه‌های مجازی) تا اکنون به رسالت خود عمل نکرده‌اند. بهتر است این رسانه-ها به افراد متخصص سپرده شده و با احساس مسئولیت ملی به رسالت خود در مقابل ملت کرد جامه عمل بپوشاند.

■ ایجاد یک پویش اشتغالزایی و اقتصادی در کردستان با ارائه برنامه اقتصادی استراتژیک توسط متخصصین در بخش‌های مختلف خصوصاَ کشاورزی، صنایع تبدیلی و بسته‌بندی.

■ ارائه تعریف جامع از محیط زیست بصورت یک پلاتفرم مشترک میان تمام فعالان کرد با زبان ساده و منطبق با معیارهای جهانی. برای نمونه بسیاری از فعالین محیط زیست در کردستان، فعالیت زیست محیطی را فقط در خاموش کردن آتش می‌دانند. هستند کسانی که پرشورانه برای خاموش کردن آتش مراتع و جنگل‌های کردستان اقدام می‌کنند در همان حال با فرزندان خود در سنندج و کرمانشاه و ایلام فارسی صحبت می‌کنند.

■ جهانی کردن موضوع و مشکلات محیط زیست کردستان در مراجعی مثل یونسکو، یونیسف، دادگاه لاهه، سازمان فائو و دیگر سازمان-های جهانی مرتبط با محیط زیست.

■ راه‌اندازی رسانه مختص محیط زیست مانند مجله، روزنامه و........

■ ارائه آنتی تزهای مناسب و به موقع با دامنه برد وسیع در جامعه برای خنثی سازی تزهای داده شده

■ راه اندازی ژورنال‌های علمی – تخصصی با درجه ISI برای چاپ و جمع آوری مطالعات میدانی مربوط به محیط زیست کردستان در تمام جنبه‌های آن.

رفرنس‌ها

ـ آل یاسین، احمد (۱۳۸۳) زیر آسمان زمین، انتشارات سمرقند، تهران ۳۶۴ صفحه.

ـ شریفی، مظفر و غفوری، محمد (۱۳۸۷)، مبانی بوم شناسی و مسائل محیط زیست (ترجمه) نوشته پیتر جی. جارویس. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. ۴۰۰ صفحه.

ـ شهداد، فرهاد (۱۳۶۸) محیط و محیط جغرافیایی، رشد آموزش جغرافیا، سال پنجم، شماره ۱۸، صفحات ۲۸ تا ۳۴.

ـ علیرضا، عینی‌فر (۱۳۸۱)، آفرینش نظریه معماری؛ نقش هم‌رفتاری در طراحی محیط(ترجمه)، نوشته لنگ جان، انتشارات دانشگاه تهران.

ـ بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۶۵) مقدمه‌ای بر شناخت محیط زیست، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، تهران.

ـ اردکانی، محمد رضا (۱۳۸۲) اکولوژی، انتشارات دانشگاه تهران.

ـ پالمر، جوی، ای (۱۳۸۲) آموزش محیط زیستدر قرن بیست و یکم، انتشارات سمت، تهران.

ـ محرم نژاد، ناصر حیدریف عمران (۱۳۸۵)، تدوین الگوی مدیریتی توسعه پایدار آموزش محیط زیست برای نسل جوان کشور. علوم و تکنولوژی محیط زیست. شماره ۲۸ صص ۶۸-۷۷.

ـ کیس، الکساندرسند، لپتراج، لانگ وین فراند (۱۳۷۹) حقوق محیط زیست، ترجمه: محمد حسین حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران.

ـ فیروزی، مهدی (۱۳۸۴)، حق بر محیط زیست. انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۰۲ صفحه.

ـ قربانی، مجد و فیروز زارع، علی (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر ارزش گذاری محیط زیست. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد. ۲۱۳ صفحه.

ـ عابدی سروستانی، احمد؛ شاه ولی، منصور و محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۶)، ماهیت و دیدگاه‌هایاخلاق زیست محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری. شماره ۱ و ۲ صفحات ۵۹-۷۲.

ـ رستمی شاهرودی، محمد مهدی (۱۳۸۲) اخلاق زیست محیطی (ترجمه). نوشته جان بن سن. انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست. تهران. ۳۳۲ صفحه.

توێژینەوەک لەسەر بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی (ساڵی ١٣٩٩–١٣٨٩) پارێزگای کرماشان

بەختیار نەزەری

لە هەموو دونیا بەهایەکی زۆر بە کشتوکاڵ و بەرهەمەکانیان دەدرێت چونکە ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە خواردنی ڕۆژانەی مرۆڤەوە هەیە و زۆرێک لە وڵاتان، کشتوکاڵ وەک«پیشە» پێناسە دەکەن. ڕێژیمە پۆپۆلیستەکان خواردنی ئەسڵی وەک (گەنم، گەنمەشامی، فاسۆلیا و ...) کە پەیوەندیی لەگەڵ تەندروستیی کۆمەڵگەدا هەیە، وەک چەکێک بۆفشار لەسەر خەڵک بەنیسبەت بەرژەوەندییەکانیان بەکار دێنن، هەر بۆیە لەم توێژینەوەیەدا تا ڕادەیەک بە نیسبەت بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی خۆرهەڵات فۆکووس کراوە.

توێژینەوەک لەسەر بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی پارێزگای کرماشان لە خۆرهەڵاتی کوردستان وەک «گەنم، نۆک، گەنمەشامی، جۆ، نیسک»و بەراوەردکردنی لەگەڵ بازاڕی عێراق و هەرێمی کوردستان و بازارەکانی جیهان بە تایبەت ئامریکا لە ساڵی ١٣٩٨ی هەتاوی.

لە هەموو دونیا بەهایەکی زۆر بە کشتوکاڵ و بەرهەمەکانیان دەدرێت چونکە ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە خواردنی ڕۆژانەی مرۆڤەوە هەیە و زۆرێک لە وڵاتان، کشتوکاڵ وەک«پیشە» پێناسە دەکەن. ڕێژیمە پۆپۆلیستەکان خواردنی ئەسڵی وەک (گەنم، گەنمەشامی، فاسۆلیا و ...) کە پەیوەندیی لەگەڵ تەندروستیی کۆمەڵگەدا هەیە، وەک چەکێک بۆفشار لەسەر خەڵک بەنیسبەت بەرژەوەندییەکانیان بەکار دێنن، هەر بۆیە لەم توێژینەوەیەدا تا ڕادەیەک بە نیسبەت بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی خۆرهەڵات فۆکووس کراوە.

٨٥ لە ١٠٠ی بەرهەمی کشتوکاڵ لە جیهاندا لە زەویی«دێم» بەرهەم دێت. لە وڵاتی ئێران ٥٠ لە ١٠٠ی زەوییە کشتوکاڵییەکان «دێم»ین و تەنیا ٨ لە ١٠٠ی بەرهەمی کشتوکاڵ لەو زەوییانە بەرهەم دێن کە ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ کشتوکاڵی ناکارامە و بێ بەهرە.

زۆربەی خەڵک لە کوردستانی خۆرهەڵات سەرقاڵی کشتوکاڵن و لەو پێناوەدا بەداخەوە ڕێژیمە یەک لە دوای یەکەکانی زاڵ بەسەر کوردستاندا، چاکسازییەکی ئەوتۆیان بە نیسبەت کشتوکاڵەوە نەکردووە و خەڵکیش تەنیا لەبەر بێ دەرەتانی و نەبوونی هیچ بژیوێکی دیکەی ژیان لەسەر زەویی باو و باپیرانیان، بەردەوامن لە کار و ئەو زەوییانەیان ڕاگرتووە. لە لایەکی دیکەشەوە بە هۆی مردنی خاوەنی زەوی، ئەو زەوییانە وەک میرات لە نێوان منداڵەکاندا دابەش دەکرێن کە لە قازانجی ساڵانە، مەخاریجی «کشتوکاڵ»، ساڵ بە ساڵ زیاتر دەبێت، لەلایەکی دیکەشەوە نرخی کڕینی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان ئەوەندە بەرز نابێتەوە کە جووتیار قازانجێکی ئەوتۆ بکات، کە ئەویش دەگەڕێتەوە سەر ئەوەی کە لە کاتی فرۆشتنی بەرهەمەکان، دەڵاڵەکان قازانجی سەرەکی دەکەن و جووتیارەکان ڕۆژبەڕۆژ قەرزدارتر دەبن.

■ لەساڵی ١٣٩٨ی هەتاوی، ١میلیارد دۆلار بۆ هاوردەکردنی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان(حبوبات) و گۆشت تەرخان کراوە. ئەم ڕێژەیە لە ڕەدیفی بوودجەی ساڵی ٩٨ بە ئەرز(دۆلاری دەوڵەتی)ی حکومەتی کە لەساڵی ١٣٩٨بۆ هەر یەک دۆلار ٤٢٠٠ تمەن دیاریکراوە، تەرخان کراوە.

■ لەساڵی ١٣٩٨ی هەتاوی، ٢میلیۆن تۆن گەنم هاوردەی ئێران کراوە.

■ لە سێ مانگەی یەکەمی ساڵی ١٣٩٩ ی هەتاوی ١/٩٤٣/٨٢١ (یەک میلیون و نۆسەدو چل و سێ هەزارو هەشتسەدو بیست و یەک) تون گەنم هاوردەی ئێران کراوە کە ٧٤٧/٠٠٠ هەزار تۆنی لە وڵاتی ڕووسیە بووە.

■ لە ساڵی ٩٧ و ٩٨ ی هەتاویدا، ٦میلیۆن تۆن گەنمەشامی(زوڕڕەت) هاوردەی وڵاتی ئێران کراوە.

■ ١لە ٤ ی بوودجەی ئێران بۆ هاوردەکردنی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان و گۆشت تەرخان کراوە.

■ لە ٦٠ساڵی ڕابردوودا، ڕێژەی بەرهەمهێنانی گەنم سێ قات زیادی کردووە، لە حاڵێکدا حەشیمەتی وڵاتی ئێران لە ٢٠ میلیۆن کەس بۆ ٨٠ میلیۆن کەس بەرز بووەتەوە.

■ لە وڵاتی ئێران ساڵانە ٦میلیۆن هێکتار زەوی بۆ چاندنی دانەوێڵە تەرخان دەکرێت، کە ٢میلیۆن هێکتار بۆ گەنمی بەرئاوە و ٤ میلیۆن هێکتار بۆ گەنمی دێمە.

■ هەر یەک کەس ئێرانی ساڵانە، ١١٠ کیلۆ گەنم بۆ خواردن بەکار دێنێت.

خشتەی پێنج پارێزگای یەکەمی ئێران بۆ بەرهەمهێنانی گەنم

ریز	ناوی پارێزگا	ڕێژەی بەرهەمهێنانی گەنم/ تۆن
١	خووزستان	١/٣٩۶/٠٠٠
٢	گوڵستان	١/٣۶٠/٠٠٠
٣	فارس	٩٢٠/٠٠٠
۴	سنە	٨۴٠/٠٠٠
۵	کرماشان	٧۴٠/٠٠٠

بـۆ نموونـە ئەگـەر دانیشـتوانی پارێزگای کرماشـان ٢میلیۆن کەس ئەژمار بکەین و بۆ هەر کەس لە ساڵدا، ١١٠ کیلۆ گەنم تەرخان بکرێت ٥٢٠/٠٠٠/٠٠٠ میلیۆن کیلۆ گەنمی زیادی بۆ پارێزگای کرماشان دەمێنێتەوە کە دەتوانرێـت وەک کاڵای بازرگانی هەناردەی دەرەوەی پارێزگا بکرێت.

خشتەی سێ پارێزگا کە ۵٠٠هەزار تۆن بەرهەمی گەنمیان بووە

ریز	ناوی پارێزگا	ڕێژەی بەرهەمهێنانی گەنم/ تۆن
١	ئۆرمیە	۵٠٠/٠٠٠
٢	لوڕستان	۵٠٠/٠٠٠
٣	هەمەدان	۵٠٠/٠٠٠

بەپێی ئەو دوو خشـتەیەی سـەرەوە بۆمان ڕوون دەبێتـەوە کـە ئـەو شـوێنانەی کە خاکی کوردسـتانن یان زۆرینەی دانیشتوانی کوردن(سـنە، کرماشـان، ئۆرمیە، لوڕستان، هەمـەدان و بەشـێک لە خاکی گوڵسـتان) باشـترین و لەبارتریـن زەوییـان هەیـە بۆ کشـتوکاڵ، ئەمە لەحاڵێکدایە کە ١ لە سەر ٣ی خاکی ئێران بیاوانە و ٢ لە سەر ٣ی ئەو ڕێژەیە بیاوانی تەواوە کە هیچی لێ شین نابێت، بەڵام ئەگەر چاوێک لە کوردستانی خۆرهەڵات بکەین لەهەر وەرزێکدا چـوار وەرز دەبینین و هەرێمێکی ڕەنگینە و لەبارە بۆ کشـتوکاڵ، باغداری، پەروەردەکردنی مەروماڵات. جیا لە وانەی کە باسـمان کرد کوردستان کانگایەکی سروشـتیی ئاوی ژێرزەمینی، سروشتی لەبار بۆ پیشـەی تووریسـم، جۆرەکانـی بەردی زینەتـی، نەوت، گاز، زێڕ و دەیان و سـەدان بەرهەمـی هەیە کە دەتوانرێـت لە داهاتوی کوردسـتاندا بکرێت بە سـەرچاوەی داهات، بەڵام بەداخەوە ئێسـتە هەمـووی ئەوانە لە ژێر دەسـتی داگیرکەردایە و هەرزان فرۆش و تاڵان دەکرێت و کوردسـتانییان، لەوپەڕی بێ هیوایی و بێ ئیمکاناتیی سـەردەمدا ژیان تێدەپەڕێنن.

خشتەی زەوییەکانی گونجاو بۆ کشتوکاڵ لە پارێزگای کرماشان

زەویی گونجاوی چاندنی بەرهەم/ هێکتار	دێم/ هێکتار	بەرئاو/ هێکتار
۹۴۶/۸۷۱	۷۰۹/۸۷۱	۲۳۵/۰۰۰

خشتەی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان لە پارێزگای کرماشان بە هێکتار

گەنم/ هێکتار	جۆ/ هێکتار	نۆک/ هێکتار
۳۱۶/۰۰۰	۱۵۰/۰۰۰	۷/۵۰۰

هەر وەک لە خشتەکەدا هاتووە لە پارێزگای کرماشان ساڵانە ۷/۵۰۰ هێکتار بۆ بەرهەمهێنانی نۆک تەرخان دەکرێت کە ئەو ڕێژەیە نیوەی بەرهەمی نۆک لە ئێراندا لەخۆ دەگرێت، ئەگەر بۆ ئەو بەرهەمە بەرنامەیەکی دروست هەبێت دەتوانرێت بەرهەمی نۆک لە هەرێمی کوردستاندا(خۆرهەڵاتی کوردستان) بکرێت بە سەرچاوەی داهات بۆ ئەو هەرێمە.

تێبینی:

- شارەکانی (ڕوانسەر و جوانڕۆ) ۷.۹ لە کۆی گشتی زەویەکانی پارێزگای کرماشان لەخۆ دەگرن کە ساڵانە زۆرترین ڕێژەی باران بارینیان هەیە و دەکرێت لە داهاتوودا ببێت بە سەرچاوەی داهات لەو بوارەدا، بەڵام بە مەرجێک کە زەوییەکانیان یەکپارچەسازی بکرێت، کێڵان و چاندن میکانیزە بێت و کەرەسەی پێشکەوتووی کشتوکاڵی بۆ تەرخان بکرێت.
- پارێزگای کرماشان ۵/۰۰۰ (پێنج هەزار هێکتار) زەویی لە بەرزاییەکانی وەکوو تەپۆڵکە و شوێنی شاخاوی هەیەکە لەبارە بۆ چاندنی داری بەرهەمدار وەک (ترێ، بادام، توو، هەنار، گوێز، زەیتوون)کە بەداخەوە تا ئێستە لەو ڕێژەیە تەنیا یەک هەزار هێکتاری دار چێندراوە.
- لە پارێزگای کرماشان ۹۰ لە ۱۰۰ی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان تەرخان دەکرێت بۆ بەرهەمهێنانی (گەنم، جۆ، نۆک).

کرماشان یەکێک لە پارێزگاکانی کوردستانی خۆرهەڵاتە کە لە بەرهەمهێنانی نۆکدا یەکەمە(لە قەوارەی ئێستەی ئێران) و زەوییەکانی لەبارە بۆ کشتوکاڵ. بەداخەوە ئەو بەرهەمە وەک هەموو بەرهەمە کشتوکاڵییەکان و زۆر شتی دیکە، گیرۆدەی دەستی دەڵاڵە. بۆ نموونە هەموو ساڵێک مافیای ڕەشی ڕێژیم بە هەزاران تۆن نۆک لە دەرەوە هاوردەی ئێران دەکات، بەستەبەندی دەکرێت و بە هەر ۹۰۰ گرەم بە ۲۰۰۰ (دوو هەزار) تمەن لەبازاڕ دەفرۆشرێت. بەو حاڵەشەوە بەرهەمە خۆجێیییەکانی کوردستان ڕکابەری دەکات. بەڵام ئەوە یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانە بۆ ئەوەی جووتیاران قازانجێکی ئەوتۆ نەکەن و لە زۆر حاڵەتیشدا زەرەرمەند دەبن، بەو حاڵەشەوە حازر نین کە زەویی باب و باپیرانیان بەجێ بهێڵن یان بایری بکەن. بەو حاڵەشەوە کە قازانجێکی ئەوتۆ ناکەن بەڵام هەر بەردەوامن.

بە نیسبەتی گەنم و گەنمەشامیش بە هەمان شێوەیە. بۆ نموونە لە هەرێمی خۆرهەڵات کەش و هەوا و زەویی لەبار گونجاوترین بۆ بەرهەمهێنانی گەنم. ئەگەر خۆرهەڵات هەرێمێکی سەربەخۆ بێت ساڵانە دەتوانرێت بەرهەمە کشتوکاڵییەکان باشترین سەرچاوەی داهات بن بۆ هەرێمی کوردستانی

خۆرهەڵات لەبەر ئەوەی کە ساڵانە بە هەزاران تۆن بەرهەمی کشتوکاڵ ئیزافە لە مەسرەفی نێوخۆ دەمێنێتەوە، دەتوانرێت بفرۆشرێت و داهاتەکەی، خەرجی ژێرسازیی هەرێمی کوردستانی خۆرهەلات و خۆشگوزەرانیی خەڵک بکرێت. لەو نێوەدا جووتیاران دەتوانن بەرهەمەکانیان لە بازاڕی واقیعیدا بفرۆشن و ماندووبوونیان دەرچێت و هاندەرێک بێت بۆ بەرهەمێکی باشتر لە ساڵی داهاتووی جووتیاریياندا. لەخوارەوە بە وردی پەرژاوینەتە سەر هەموو کەموکۆڕییەکان وەک مەسرەف و داهات و بۆ ئێمە و هەموو جووتیاران روون دەبێتەوە کە لە یەک ساڵدا هەر جووتیارێک لە یەک هێکتاردا چەندە قازانج دەکات.

لەبەر چەند هۆکار جووتیار هەست بەو خەسارە گەورەیە ناکات، کە ساڵانە قازانجێکی ئەوتۆی دەست ناکەوێت و لەدرێژەی ساڵدا دەبێ هێز و وزەیەکی زۆر تەرخان بکات بۆ بەرهەمهێنانی بەرهەمی کشتوکاڵی کە لێرەدا ئاماژە بە چەند خاڵێکی دەکەین.

یەکەم: زۆربەی جووتیارەکان هەر لە کۆنەوە بنەتوو و کەرەستەی کشتوکاڵیان هەیە کە ڕەنگە لە درێژەی ساڵدا ئەو نرخەی کە دەبێت بۆئەو ئیشە تەرخانی بکەن، پێیانەوە دیار نەبێت بەڵام دەبێت سووتەمەنی و تایەر (لاستیک) و ڕۆن و تەعمیراتی لە پێش چاو بگرن کە کەمتر لەوانەی باسمان کردووە زەق دەبێتەوە.

دووهەم: بەداخەوە بە هۆی بێکاربوونی خەڵکی کوردستان بەتایبەت لە گوندەکان، هەر بنەماڵەیەک هێزی کاری خۆماڵیی هەیە یان زۆرجار بە پێی نەریتی کۆن هەرەوەرزی (زبارە) دەکەن کە ئەمەش هەست بە نرخی کرێکار و ئیشکردنی یەک ساڵی کشتوکاڵ ناکرێت یان ناکەوێتە بەرچاو.

لێرە بە وردی چاومان خستووەتە سەر یەک ساڵی کشتوکاڵ لە کوردستان کە بە ڕاوێژ و هاوکاریی کارناسێکی ئەو بوارە کە خۆی بە وردی چاوەدێریی کشتوکاڵ دەکات و ڕۆژانە لەگەڵ ئەو ئیشە بەرەوڕوویە، ئامادە کراوە، هەر بۆیە هەموو ئەو نرخانە (تایبەتە بە بەرهەمی کشتوکاڵ ساڵی ۹۸-۹۹) کە لە خشتەی هەر بەرهەمێکدا هاتووە، چەند خاڵ لە بەرچاو گیراوە کە لە خوارەوە هەموویان بە وردی باس دەکرێن.

- بنەتووی دەرەجە یەک، سەم و کوودی تەواو بۆ یەک ساڵ مەبەستە.
- (چاندن، پێراگەیشتن، هەڵگرتن) لە کاتی خۆیدایە.
- زەوی بۆ کشتوکاڵ، زەوییەکی دەرەجە یەک بە ئەژمار هاتووە.
- لە کاتی بەرهەم و دروێنەکردن لانی زۆری لە بەرهەمە کشتوکاڵییەکان حسێب کراوە.
- لەکاتی بازارکردن(فرۆشتن) لانی زۆریی نرخی فرۆش حسێب کراوە.

خشتەی بەرهەمهێنانی کشتوکاڵ لە پارێزگای کرماشان، ئەم نموودارە هەموو خەرجییەکان و داهاتی کشتوکاڵ لە خۆ دەگرێت کە جووتیارێک لە یەک ساڵی کشتو کاڵدا بۆ بەرهەمەکەی بەکاری دێنێت.

تێبینی:

- بە پێی ئەم خشتەیە بۆ هەر جووتیارێک لە پارێزگای کرماشان ڕوون دەبێتەوە کە لە ساڵدا چەندە تێچوو و چەندە داهاتی هەبووە.
- بۆ هەر بەرهەمێکی کشتوکاڵ ڕێژەی یەک هێکتار واتە ۱۰/۰۰۰ (دە هەزار) میتر لە بەرچاو گیراوە.
- لە پارێزگای کرماشان ۹۴۶/۷۸۱ هێکتار زەویی کشتوکاڵ هەیە کە ۷۰۹/۷۸۱ دێم و ۲۳۵/۰۰۰ بەرئاوە.
- لەبازاڕی جیهانی بۆ کڕین و فرۆشتنی گەنم بە بوشل بە ئەژمار دێت لە هەر ۱ بووشل = ۲۷.۲۱۶ کیلۆ و لە بازاڕدا هەر ۱۰۰ بووشل (۱۰۰*۲۱۶.۲۷) بە ۶۰۰ دۆلار بازار دەکرێت.
- لە بازاڕی عێراق و هەرێمی کوردستان هەر ۱تۆن بە ۴۸۷ دۆلار بازار دەکرێت.
- لە بازاڕی ئێران و خۆرهەڵاتی کوردستان هەر ۱ تۆن ۹۰ دۆلار بازار دەکرێت.

خشتەی گەنم لە سێ ولاتی (ئێران، عێراق، ئامریکا) بە کیلۆ لەساڵی ۱۳۹۹/۲۰۲۰

ریز	ولات	بۆ هەر ۱ کیلۆ بە دۆلار
۱	ئێران	۹۰ سنت
۲	عێراق	۴.۸۷
۳	ئامریکا	۴.۵

- لەبازاڕی ئێران بۆ هەر یەک کیلۆ، ۹۰ سنت.
- لەبازاڕی عێراق بۆ هەر یەک کیلۆ ، چوار دۆلار و هەشتاو حەوت(۴.۸۷)سێنت.
- لەبازاڕی ئامریکا بۆ هەر یەک کیلۆ چوار دۆلار و پەنجا (۴.۵)سێنت.

جێی ئاماژەیە کە لە کاتی بازاڕکردن و تەحویلدانی بەرهەمی کشتوکاڵ بەتایبەت گەنم بە سیلۆ(لەژێر چاوەدێری و کونترۆڵی حکومەتدایە) پارەی ئەو بڕە گەنمەی کە ڕادەستی سیلۆکان کراون بە قیستی بە جووتیاران دەدرێت و لە ساڵانی ڕابردوودا بە هۆی گەمارۆکان دوای چەند مانگ پارەیان بە جووتیاران تەحویل دەدرا کە ئەویش بارگرانییەکی زۆری لەسەر جووتیاران دروست کردبو، بۆ نموونە جووتیار نەیدەتوانی خۆی ئامادەبکات بۆ چاندنی وەرزی نوێ و تووشی کێشەی کردبوون.

خشتەی گەنم (دێم)

جۆری کار	بە هەزار تمەن
کێڵان	۱۵۰
دیسک	۱۰۰
بنەتوو ۲۵۰ ک*۲۸۰۰ت	۷۰۰
بەزرکار، بۆ هەر۱ ئەنبار	۱۰۰
کوود پایزە، کوودی فوسفات، کیسەی ۱۰۰/۰۰۰	۲۰۰
کوود بەهارە، اورە، کیسەی ۶۰/۰۰۰	۱۳۰
کوودپاش	۴۰
سەم	۴۰۰
سەمپاش	۲۰۰
کومپاین، بۆ دوو ئەنبار ۳۴۰/۰۰۰	۳۴۰
گواستنەوە	۱۵۰
کرێکاری وەرزانە	۲/۱۶۰/۰۰۰
کۆی هەموو خەرجییەکان	۴/۶۷۰/۰۰۰
کا (کولێش)بۆ فرۆشتن	۶۰۰
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ۲۰۰۰*۲۸۰۰	۵/۶۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی+کا	۶/۲۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	-۴/۶۷۰/۰۰۰
	۶/۲۰۰/۰۰۰
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، یەک میلیۆن و پانسەد و سی هەزار تمەن.	۱/۵۳۰/۰۰۰

خشتەکە روونە بەڵام بۆ زانیاریی زۆرتر تەنیا دەپەرژێمە سەر کرێکاری وەرزانە کە لە خشتەکەی سەرەوە هاتووە، بۆ هەر سێ قۆناغی بەرهەمهێنانی گەنم (چاندن، پێراگەیشتن، هەڵگرتن)، کرێکار پێویستە کە نزیک بە ساڵێک لەسەر زەوی بێت و ئەرکەکانی راپەڕێنێت کە نووسەر لەم راپۆتەدا بە هاوکاری و رێنوێنی و راوێژکاریی کارناسی ئەو بوارە، هەموو خاڵەکان و ئەرکەکانی لە بەرچاوگرتووە هەر بۆیە ئەو ژمارەیە دەرچووە.

لەم خشتەیەدا بۆمان دەردەکەوێت کە جووتیارێک لە یەک ساڵی کاریدا بۆ بەرهەمهێنانی گەنم لە یەک هێکتار (١٠/٠٠٠ میتر) رێژەی بەرهەمەکەی بە کیلۆ دەکاتە ٢/٠٠٠ کیلۆ گەنم (٢٠٠٠*٢٨٠٠=٥٦٠٠٠٠٠) کە ئەگەر هەموو خەرجییەکانی لێ دەرخەین ساڵانە یەک میلیۆن و پانسەدوسی هەزار تمەن

خشتەی گەنم (بەرئاو)

جۆری کار	بە هەزار تمەن
کێڵان	١٥٠
دیسک	٣٠٠
بنەتوو، ٣٣٠ کیلۆ* ٢٨٠٠	٩٠٠
بەزرکار، یەک ئەبار و نیم	١٥٠
کوود پایزە، فوسفات، هەر کیسە ١٠٠/٠٠٠	٤٠٠
کوود بەهارە، اورە، هەر کیسە ٦٠/٠٠٠	١٨٠
کووددپاش	٦٠
سەم	٥٠
سەمپاش	٥٠
کومپاین	٩٠٠
گواستنەوە	٣٠٠
حەقی ئاو	١٥٠
کرێکاری وەرزانە	٢/١٦٠/٠٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان	٥/٧٥٠/٠٠٠
کا بۆ فرۆشتن	٦٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ٦٠٠٠*٢٨٠٠	١٦/٨٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی+کا	١٧/٤٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	-١٧/٤٠٠/٠٠٠
	٥/٧٥٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، یازدە میلیۆن و شەش سەد و پەنجا هەزار تمەن.	١١/٦٥٠/٠٠٠

قازانج دەکات.

هەر چۆن لە خشتەکەدا هاتووە جووتیار بۆ بەرهەمهێنانی گەنمی ئاوی لە یەک دۆنمدا ٦تۆن بەرهەمی دەبێت (٦٠٠٠*٢٨٠٠=١٦/٨٠٠/٠٠٠)، حکومەت هەر ساڵ بۆ بنەتوو بە نرخێک بنەتوو بە جووتیاران بفرۆشێت لە کاتی دروێنەکردنی بەرهەمیشدا بەهەمان نرخ لە جووتیاران دەیکڕێت، ئەڵبەتە ئەو نرخە پێشتر لە لایەنی دەوڵەتەوە بە مەجلیس پێشنیار دەدرێت

و مەجلیس پاش مشتومڕ، نرخی کۆتایی پەسەند دەکات.

جێی ئاماژەیە کە بۆ ساڵی داهاتووی کشت، واتە ١٣٩٩ جووتیاران سەرجەم مەسرەفەکانیان چەندقات بەرز بووەتەوە. بۆ نموونە تەنیا بۆ کوودی ڕەش کە لە ساڵی ١٣٩٨ تەنیا بۆ هەر یەک کیسەی ٥٠ کیلۆگرەمی بە ١٠٠ هەزار تمەنی ئێرانی دەکڕی، دەبێت بۆ ساڵی ١٣٩٩-١٤٠٠ بۆ یەک کیسەی ٥٠ کیلۆگرەمی ٥٠٠ هەزار تمەن بدات، دیارە ئەمە تەنیا یەک قەڵەمە کە گران بووە لەکۆتایی وەرزی بەرهەمیشدا حکومەت تەنیا بۆ هەر یەک کیلۆگرەم گەنم ٤٠٠٠ هەزار تمەن پارەی تەرخان کردووە لە حاڵێکدا تا کاتی ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتە، جووتیار دەبێت نرخی پێداویستییەکان بە دۆلاری ٣/٠٠٠/٠٠٠ سێ میلیۆن تمەنی تەرخان بکات.

تێبینی:

جووتیاران لە کۆتایی دروێنە و جۆخیندا دەتوانن کڵۆشی زەوییەکەیان لەبازاڕدا بفرۆشن کە بۆ ساڵی ١٣٩٩ لە بازاڕ بۆ هەر یەک هێکتار ٦٠٠/٠٠٠ هەزار تمەن دیاریکراوە کە وەک داهات لە خشتەکانی دانەوێڵەدا هاتووە.

چاندنی جۆ لە کرماشان پلەی سێیەمی هەیە و ساڵانە زیاتر لە ١٥٠/٠٠٠ (سەد و پەنجا هەزار) هێکتار بۆ کشتی جۆ بەکاردێت. جۆ لە زەویی دەرجە ١و٢ و٣ شین دەبێت بەڵام خەڵک زۆرتر لە دەرەجە ٣ دەیچێنن لەبەر ئەوەی کە زەحمەت و ماندووبوونی

خشتەی بەرهەمهێنانی جۆ دێم

جۆری کار		بە هەزار تمەن
کێڵان		١٥٠
دیسک		١٠٠
بنەتوو	٢٥٠ ک٭٢٨٠٠	٧٠٠
دەزگای تۆوەشێن		١٠٠
کوود پایزە، فوسفات، هەر کیسە ١٠٠/٠٠٠		٢٠٠
کوود بەهارە، اورە، هەر کیسە ٦٠/٠٠٠		١٢٠
کوودپاش		٣٠
سەم		٤٠٠
سەمپاش		٢٠٠
کومپاین		٦٨٠
گواستنەوە		٣٠٠
کرێکاری وەرزانە		٢/١٦٠/٠٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان		٥/١٤٠/٠٠٠
کا بۆ فرۆشتن		٥٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ٣٥٠٠ ٭٢٠٠٠تمەن		٧/٠٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی+کا		٧/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان		٥/١٤٠/٠٠٠-٧/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، دوو میلیۆن سێسەد و شەست هەزار تمەن.		٢/٣٦٠/٠٠٠

کەمترە و بەنیسبەت گەنم و نۆک داهاتی باشترە بەڵام با لەبیرمان نەچێت کە هەموو بەرهەمە کشتوکاڵییەکان لەدەستی ڕەشی مافیادایە و جووتیاران بەداخەوە قازانجێکی ئەوتۆ ناکەن.

ڕەنگە جێی پرسیار بێت کە بۆ جووتیار هەر کیلۆ بە ۲۸۰۰تمەن دەکرێت بەڵام لە کاتی فرۆشتن لە بازاڕدا بۆ بە ۲۰۰۰ تمەن دەیفرۆشێت، لەکاتی کڕینی بنەتوو، بنەتووەکە خالیسە، بەڵام لە کاتی فرۆشتن و بازاڕکردن، ناخالیسیی زۆری پێوە دیارە بۆنموونە ڕەنگە نۆک، گەنم، نیسک، پەرەنێشک، قەلاس (چۆدەن)، دووگونە و ... تێیدا بەرچاو بکەوێت.

یەکێک لەو بەرهەمە سەرەکییانەی کە لە پارێزگای کرماشان بەرهەم دێت «جۆ»یە. بەرهەمی جۆی دێم پێویستی بە ئاوێکی زۆر کەم هەیە و تارادەیەکی زۆر لە خۆرهەڵاتی کوردستان لە زەوییەک دەچێندرێت و ڕیژەی بەرهەم و داهاتیشی زۆرە بەڵام لە درێژخایەندا هێز و پیت و بەرەکەتی زەوی کەم دەکاتەوە هەر بۆیە لە کوردستان خەڵک کەمتر جۆ دەچێنن.

خشتەی بەرهەمهێنانی جۆ بەرئاو

جۆری کار	بە هەزار تمەن
کێڵان	۱۵۰
دیسک	۱۰۰
بنەتوو ۳۱۵ ک*۲۸۰۰	۷۰۰
بەزرکار ، یەک ئەنبارو نیم	۱۵۰
کوود پایزە، فوسفات، هەر کیسە ۱۰۰/۰۰۰	۲۰۰
کوود بەهارە، اورە، هەر کیسە ۶۰/۰۰۰	۱۲۰
کوودپاش	۳۰
سەم	۴۰۰
سەمپاش	۲۰۰
کومپاین	۶۸۰
گواستنەوە	۳۰۰
کرێکاری وەرزانە	۲/۱۶۰/۰۰۰
کۆی هەموو خەرجییەکان	۵/۱۹۰/۰۰۰
کا بۆ فرۆشتن	۵۰۰
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ۵/۰۰۰ *۲۰۰۰تمەن	۱۰/۰۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی+کا	۱۰/۵۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	۱۰/۵۰۰/۰۰۰-۵/۱۹۰/۰۰۰
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، پێنج میلیۆن و سێسەد و دە هەزار تمەن	۵/۳۱۰/۰۰۰

خشتەی بەرهەمهێنانی نۆک (بەهارە) مکانیزە

جۆری کار	بە هەزار تمەن
کێڵان	۱۵۰
بنەتوو، ۴۵*۷/۰۰۰	۳۵۰
بەزرکار،۴۵*۳/۰۰۰	۱۵۰
سەم	۵۰
سەمپاش	۱۵۰
فاروو	۱۵۰
کومپاین	۵۰۰
گواستنەوە	۱۰۰
بووجاری	۱۰۰
کۆی هەموو خەرجییەکان	۱/۷۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ۱بێت لە هەر یەک هێکتار ۷۰۰ تا ۱۰۰۰ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ۷۵۰۰ تا ۸۵۰۰ دەفرۆشرێت.	۸/۵۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	۸/۵۰۰/۰۰۰-۱/۷۰۰/۰۰۰
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و هەشت سەد هەزار تمەن.	۶/۸۰۰/۰۰۰

بۆ یـەک دۆنم ۴۵ کیلۆ نۆک پێویستە کە لەبازاڕدا بە ۷هەزارتمەن بە جووتیارانی دەفرۆشن و بەزرکاریش هەمان ڕێژە بە هەر کیلۆ ۳هەزار تمەن دەچێنێت.

خشتەی بەرهەمهێنانی نۆک (بەهارە) مکانیزە

جۆری کار		بە هەزار تمەن
کێڵان		۱۵۰
بنەتوو، ۴۵کیلۆ*۷۰۰۰تمەن		۳۵۰
کرێکار بۆ چاندن یا وەشاندن		۵۰
سەم		۵۰
سەمپاش		۱۵۰
کرێکاری وەرزانە، دەسکەنە	۱۲۰*۵	۶۰۰
گواستنەوە		۱۰۰
خەرمەنکووب		۱۰۰
کۆی هەموو خەرجییەکان		۱/۵۵۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ۱بێت لە هەر یەک هێکتار ۷۰۰ تا ۱۰۰۰ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ۷۵۰۰ تا ۸۵۰۰ دەفرۆشرێت.		۸/۵۰۰/۰۰۰
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان		۸/۵۰۰/۰۰۰-۱/۵۵۰/۰۰۰
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و نۆسەد و پەنجا هەزار تمەن.		۶/۹۵۰/۰۰۰

خشتەی بەرهەمهێنانی نۆک (بەهارە) بە کرێکار

جۆری کار	به هەزار تمەن
کێڵان	١٥٠
بنەتوو، ٤٥کیلو*٧٠٠٠تمەن	٣٥٠
کرێکار بۆ چاندن یا وەشاندن	٥٠
سەم	٥٠
سەمپاش	١٥٠
کرێکاری وەرزانە، دەسکەنە ١٢٠*٥	٦٠٠
گواستنەوە	١٠٠
خەرمەنکووب	١٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان	١/٥٥٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ١بێت لە هەر یەک هێکتار ٧٠٠ تا ١٠٠٠ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ٧٥٠٠ تا ٨٥٠٠ دەفرۆشرێت.	٨/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	٨/٥٠٠/٠٠٠-١/٥٥٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و نۆسەد و پەنجا هەزار تمەن.	٦/٩٥٠/٠٠٠

خشتەی بەرهەمهێنانی نۆک (پایزە) مکانیزە

جۆری کار	به هەزار تمەن
کێڵان	١٥٠
بنەتوو ٥٠ک*٧٠٠٠ت	٣٥٠
بەزرکار ٥٠ک*٣٠٠٠ت	١٥٠
سەم	٥٠
سەمپاش	١٥٠
فاروو	١٥٠
کومپاین	٥٠٠
جێ بە جێ کردن	١٠٠
بووجاری	١٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان	١/٧٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ١بێت لە هەر یەک هێکتار ٧٠٠ تا ١٠٠٠ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ٧٥٠٠ تا ٨٥٠٠ دەفرۆشرێت.	٨/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	٨/٥٠٠/٠٠٠-١/٧٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و هەشت سەد هەزار تمەن.	٦/٨٠٠/٠٠٠

خشتەی بەرهەمهێنانی نۆک (پایزە) کرێکار

جۆری کار		بە هەزار تمەن
کێڵان		١٥٠
بنەتوو	٥٠ک*٧٠٠٠ت	٣٥٠
بەزرکار	٥٠ک*٣٠٠٠ت	١٥٠
سەم		٥٠
سەمپاش		١٥٠
کرێکاری وەرزانە	٦*١٢٠/٠٠٠	٦٠٠
گواستنەوە		١٠٠
بووجاری		١٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان		١/٦٥٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ١بێت لە هەر یەک هێکتار ٧٠٠ تا ١٠٠٠ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ٧٥٠٠ تا ٨٥٠٠ دەفرۆشرێت.		٨/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان		١/٦٥٠/٠٠٠-٨/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و هەشت سەد هەزار تمەن.		٦/٨٥٠/٠٠٠

نیـوەی بەرهەمی نۆک لە ئێـران لە پارێزگای کرماشـان بەرهەم دێت. سـاڵانە لە پارێزگای کرماشـان ٤١هەزار هێکتار لـە زەوییەکانی بۆ نۆکـی پاییـزە و ١٤٠هەزار هێکتـار بۆ نۆکی بەهـارە تەرخان دەکرێ و سـاڵانە ١١٢ هەزار تۆن نۆک بەرهەم دێت.

خشتەی بەرهەمهێنانی نیسک

جۆری کار		بە هەزار تمەن
کێڵان		١٥٠
بنەتوو	٢٥ک*٣٠٠٠٠ت	٧٥٠
خەرمانکوب		١٠٠
کرێکاری وەرزانە		٢/٠٠٠/٠٠٠
گواستنەوە		٧٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان		٣/٧٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر زەوی دەرەجە ١بێت لە هەر یەک هێکتار ٧٠٠ تا ١٠٠٠ کیلوو نۆک بەرهەم دێت کە لە بازاڕدا لە نێوان ٧٥٠٠ تا ٨٥٠٠ دەفرۆشرێت.		١٠/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان		٣/٧٠٠/٠٠٠-١٠/٥٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، شەش میلیۆن و هەشت سەد هەزار تمەن		٦/٨٠٠/٠٠٠

لە پارێزگای کرماشان ٤٥٠٠ هێکتار بۆ نیسک تەرخـان دەکرێت کە لەسـاڵدا ٢هـەزار تۆن نیسک بەرهەم دێت.

تێبینی: لە پارێزگای لوڕستان ڕێژەی ١٦ تا ١٨ هەزار هێکتار لـە زەوییەکانی ئەو پارێزگایە بۆ بەرهەمهێنانی نیسک تەرخان دەکرێت.

خشتەی گەنمەشامی، (دانە)

جۆری کار	به هەزار تمەن
کێڵان	٢٠٠
دیسک	١٠٠
بنەتوو ٢٥ک*٣٠٠٠٠ت	٧٥٠
بەزرکار ٢٥ک*٥٠٠٠ت	١٢٥
کوود پایزە، فوسفات، هەر کیسە ١٠٠/٠٠٠	٣٠٠
کوود بەهارە، اورە (١٠ کیسە) هەر کیسە ٦٠/٠٠٠	٦٠٠
سەم	٢٠٠
سەم تەقوییەتی	٢٠٠
سەمپاش	٢٠٠
حەقی ئاو	١٠٠
کوودی تەڕ	٣٠٠
فاروو	٢٠٠
کومپاین	٥٠٠
گواستنەوە	٣٠٠
کرێکاری وەرزانە	٦/٠٠٠/٠٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان	١٠/٠٧٥/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر هەموو ڕێکاری کشتوکاڵ لە پێش چاو بگیرێت، بنەتوو سالم بێت و لە درێژەی وەرزدا دروست ئاو و کوودی پێ بدرێت لە هەر یەک هێکتا ٨تا١٢تۆن گەنمەشامی بەرهەم دێت کە لەبازاڕدا بە هەر کیلۆ٣٠٠٠ تمەن دەفرۆشرێت.	٣٦/٠٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	١٠/٠٧٥/٠٠٠-٣٦/٠٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، بیست و پێنج میلیۆن و نۆسەد و بیست و پێنج هەزار تمەن.	٢٥/٩٢٥/٠٠٠

خشتەی گەنمەشامی، (بۆ سەوزە)

جۆری کار	به هەزار تمەن
کێڵان	٢٠٠
دیسک	٢٠٠
بنەتوو ٢٥ک*٣٠٠٠٠ت	٧٥٠
بەزرکار ٢٥ک*٥٠٠٠ت	١٢٥
کوود پایزە، فوسفات، هەر کیسە ١٠٠/٠٠٠	٢٠٠
کوود بەهارە، اورە، هەر کیسە ٦٠/٠٠٠	٦٠٠
کوود ئاوی تەقوییەتی	٣٠٠
سەمپاش	١٥٠
حەقی ئاو	١٠٠
کوودی تەڕ	٣٠٠
فاروو	٢٠٠
کرێکاری وەرزانە	٥/٠٠٠/٠٠٠
کۆی هەموو خەرجییەکان	٨/١٢٥/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی لەکاتی فرۆش، ئەگەر هەموو ڕێکاری کشتوکاڵ لە پێش چاو بگیرێت، بنەتوو سالم بێت و لە درێژەی وەرزدا دروست ئاو و کوودی پێ بدرێت لە هەر یەک هێکتار٧٠تا٨٠ تۆن ئالف یان کای سەوز بەرهەم دێت کە لەبازاڕدا بە هەر کیلۆ ٣٥٠ تا ٤٠٠ تمەن دەفرۆشرێت.	٣٢/٠٠٠/٠٠٠
دەرکەوتی گشتی- خەرجییەکان	٨/١٢٥/٠٠٠-٣٢/٠٠٠/٠٠٠
دەرکەوت بۆ جووتیار (خالیس)، بیست و سێ میلیۆن و هەشت سەد و حەفتاو پێنج هەزار تمەن	٢٣/٨٧٥/٠٠٠

تێبینــی: بۆ ئەم بەرهەمــە، کرپار خۆی ئەرکی درووێنەکەی لە ئەستۆ دەگرێت.
لــە پارێــزگای کرماشــان ١٧هــەزار هێکتار زەوی تەرخــان کــراوە بــۆ بەرهەمهێنانــی گەنمەشامی(دانەیی) کە ساڵانە ١٥٣هەزار تۆن گەنمەشــامی(دانەیی) بەرهەم دێت، هاوکات و لــە مانگی جــۆزەردان ٢/٢٨٧ هێکتار تەرخان کراوە بۆ بەرهەمهێنانی گەنمەشامی (علوفە) کە ١٧١هەزار تۆن گەنمەشــامی (علوفە) بەرهەم هاتووە.

خشتەی گەنمەشامی،
زەرات، دانەیی
(لە پارێزگای کرماشان)

گەنمەشامی دانەیی هێکتار	بەرهەم لە یەک ساڵ تۆن
١٧/٠٠٠	١٥٣/٠٠٠

خشتەی گەنمەشامی،
زەرات، دانەیی
(لە پارێزگای کرماشان)

گەنمەشامی بۆ کا(علووفە) هێکتار	بەرهەم لە یەک ساڵ تۆن
٢/٢٨٧	١٧١/٠٠٠

تێبینی: بۆ ســاڵی ١٤٠٠ی هەتاوی نرخەکانی بەرهەمهێنان «کشت» و «داشت» سێ قات بەرز بووەتەوە، بەڵام نرخی کڕین و فرۆشــتن هێشتا ناڕوونە و بڕیاری کۆتایی لەسەر نەدراوە.

"ڕوانگە"

کەلەبەری نێوان دوێنێ، ئەمڕۆ و سبەی

(بەشی سێیەم)

سەلاح مەجید پوور

”

ڕێکخستنە کوردییەکانی سەردەم، خاوەنی پێکهاتەی لێکئاڵاو و پڕپێچوپەنان کە لەودا، کۆمەڵێک چەمک و دیاردەی دژ بە یەکتریان لە خۆیاندا حەشارداوە. نزیک بە تەواوی پێکهاتەکان، خاوەنی لقێکی چەکدارین کە کەلتووری تایبەت بە خۆی هەیە و مۆرکێکی بێ بەدیلی لە فەرهەنگی ڕێکخستنی داوە.

“

ئەو وتارە بریتییە لە خوێندنەوەی زنجیرێکی شەش ئاڵقەیی (ستراتیژی، پێکهاتە، فەرهەنگ، مرۆڤ، کەرەسە، دەسکەوتەکان) کە مۆدێلێکە بۆ پێکهێنانی گۆڕانکاری.

بەهێزی یان لاوازیی ناوئاخنی هەر یەک لەو ئاڵقانە، کاریگەریی ڕاستەوخۆی دەبێت لەسەر سەرجەم بەرهەم و دەسکەوتەکان.

بەشی یەکەمی ئەو وتارە لەپەنا ناساندنی ئەو مۆدێلە، هەوڵی دەستنیشانکردنی ئاڵوگۆڕە زانیاری و تێکنۆلۆژیکییەکانی سەردەمی داوە و هەروەها کاریگەریی ئەو گۆڕانکارییانەی لەسەر بوارە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتی و ڕۆحییەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، تێیدا باس کرا. ئەوە کە کورد لە کوێی ئەو وەرچەرخانە مەزنە جێگەی گرتووە؟ یان دەبێ کامە نەخشەی ڕێگا بەرەو بەشداری و کەڵکوەرگرتن لەو ڕەوتە بەکار بێنێ؟، ئەو پرسیارە نوێیانەن کە پێویستیان بە جوابی نوێ هەیە.

لە بەشی یەکەمدا هەروەها خاڵی یەکەم، یانی ستراتیژیی ڕەچاوکراو لەلایەن ڕێکخستنە کوردییەکان، یانی سیاسەتی «قۆزتنەوەی هەل» خرایە بەر باس. لێرەدا ئەو ڕاستییە دەستنیشان کرا، کە لە ١٥٠ ساڵی ڕابردوودا ئەو ستراتێژییە لە لایەن هەموو هێزە کوردییەکانەوە بێ جیاوازی ڕەچاوکراوە. هەوڵ دراوە، ولامێک بۆ سەرکەوتوونەبوونی ئەو ستراتێژییە بدرێتەوە.

لە بەشی دووهەمدا ڕێکخستن و پێکهاتە وتایبەتمەندییەکانی ڕێکخستنە کوردییەکان و کەم و کورتییەکانی پێکهاتەکەیان دەستنیشان کران و لە هەمان کاتدا، تایبەتمەندییەکانی مۆدێلە ڕێکخستنییەکانی سەردەم باس کران.

لە باسی ئەم بەشەدا دوو ئاڵقەی تر یانی فەرهەنگی ڕێکخستنی و مرۆڤ (سەرمایەی ئینسانی) وەک بزوێنەر و توانای ڕێکخستنەکان دەخرێنە بەرباس.

فەرهەنگ

فەرهەنگی سیاسی، کۆیەکە لە بایەخ، هەست و زانستە بنەڕەتییەکان کە فۆرم بە پرۆسە سیاسییەکان دەدات. بەشێک لە زانایانی زانستی سیاسی باس لە سێ توێی جیاواز لە کەلتووری سیاسیدا دەکەن :

١ فەرهەنگی سیاسیی بەرتەسک کە هاووڵاتییان زۆر ئاگایان لە دەسەڵاتی ناوەندی نییە و لە سیاسەتدا هاووڵاتییەکی هەڵسوڕ نیین.

٢ فەرهەنگی سیاسیی دەستەمۆکەر کە لەودا هاووڵاتی لە جیاتی ئەوەی خۆی وەک

سەرلێشێواوی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	
ئانارشی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+		+	ستراتیژی
موقاوەمەت	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+		+	پێکهاتە	+	ستراتیژی
نیگەرانی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+		+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتیژی
توورەیی	=	دەسکەوتەکان	+		+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتیژی
بێ‌بایەخی	=		+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتیژی
گەشە و گۆڕان	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتیژی

مودێلی کنۆستر بۆ گۆڕانکاری؛ و: سەلاح مەجیدپوور

بەشدارێکی پرۆسەی سیاسی ببینێ، خۆی هەست بە ڕعیەت بوون لە پرۆسە سیاسیدا دەکات.

٣ فەرهەنگی سیاسیی بەشداریکردن، کە لەودا هاوولاتی باوەڕی بەوە هەیە کە جێگای لە پرۆسەی سیاسیدا دیارە و دەتوانێ کاریگەریی هەبێ. سیستەمە دێموکراتیکەکان، تێکەڵاوێکن لە هەر سێ توێ.

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بێبەرییە لە سیستەمکی سیاسیی خاوەن هاوسەنگی و کەلتووری بەشداریی گشتی. فەرهەنگی زاڵ بەسەر نیزامە سیاسییەکانی ئەو ناوچەیەدا، کەلتووری دەوڵەتە ئۆتۆریتارەکانە (اقتدارگرا). بۆ ئەو دەوڵەتانە، کەلتووری سیاسی و دینامیکی گۆڕانی کەلتووری، دیاردەیەکی ناسراو نییە، ئەوان زۆرتر خەریکی ڕاگرتنی فەرهەنگی هەنووکەی زاڵ بە سەر پرۆسە سیاسییەکاندان و تێدەکۆشن کە کۆمەڵانی خەڵک لە بەشداری لە دەوڵەت و پرۆسە سیاسییەکاندا دوور بخەنەوە.

ناسیونالیزم و دین دوو ڕەگەی کەلتووری سیاسین کە سیاسەتوانە ئۆتۆریترەکان لە پاراستنی دەسەڵات و ڕێکخستنی دانیشتووانی ولاتدا کەڵکیان لێ وەردەگرن.

ژینگەی سەرهەڵدان و حاوانەوەی هەموو ڕێکخستنە کوردییەکانیش، شوێنی ژیانی دەسەڵاتە ئۆتۆریتۆرەکانە. سەرجەمی ڕێکخستنە کوردییەکان خۆیان لە دژایەتی دەگەڵ ئەو سیستەمە سەرەڕۆیانەدا پێناسە دەکەن.

لەگەڵ ئەوەی کە ئەوان خۆیان وەک قوتبی دژ بە دەولاتانی ناوچە پێناسە دەکەن، بەلام ژینگەی سیاسی و کۆمەلایەتی و قەواعیدی زاڵ بە سەر کۆمەڵگادا، کاریگەریی زۆری لە سەر فۆرم دانی فەرهەنگی ناوخۆییی ڕیکخستنەکان هەیە؛ کە لەودا نەک نەیانتوانیوە فەرهەنگێکی سیاسیی نوێ جێگیر بکەن، بەڵکوو بوون بە بەشێک لە پارێزەرانی فەرهەنگی سیاسیی سەردەست.

هەربۆ ئەو مەبەستە ڕووی ئەو وتارە لە کەلتووری زاڵ بە سەر ڕێکخستنەکانە کە زۆرتر یاریدەدەرە لە زیندوو ڕاگرتنی باسەکە.

ڕێکخستنە کوردییەکانی سەردەم، خاوەنی پێکهاتەی لێکئالاو و پرپێچوپەنان کە لەودا، کۆمەڵێک چەمک و دیاردەی دژ بە یەکتریان لە خۆیاندا حەشارداوە. نزیک بە تەواوی پێکهاتەکان، خاوەنی لقێکی چەکدارین کە کەلتووری تایبەت بە خۆی هەیە و مۆرکێکی بێ بەدیلی لە فەرهەنگی ڕێکخستنی داوە.

هەر بەو پێیە هەموو ئەندامانی ناسراو و ڕێبەرانی ئەو سازمانانە بە پێشمەرگە یان گەریلا پێناسە کراون، ئەو ناسناوە هەنگاوی یەکەمە بۆ پەرەپێدانی کەلتوری گەورە و بچووکی سەربازی، هەڵگرانی ئەو فەرهەنگەش لە هەمان کاتدا کادری بلاوکردنەوە و تەبلیغی ئەهدافی سیاسیی ڕێکخستنەکەیانن.

بەرەوپێش بردنی سەرکەوتووانەی پرۆسە سیاسیەکان بە میکانیزم و فەرهەنگی سەربازی، کارێکی چەتوون و تاقەتپرووکێنە. مێژوی هەڵسووڕانی ڕێکخستنە کوردییەکان نیشاندەری ئەو ڕاستییەیە کە ڕەواجی ئەو فەرهەنگە لە وەدی نەهاتنی ئامانجەکانیاندا کاریگەر نەبووە.

فەرهەنگی بەڕێوەبردەنی جەزیرەیی

بە موتالا کردنی شیوازی سازماندان و دابەشکردنی دەسەڵات لە ڕێکخستنە کوردییەکاندا، زۆر بەرچاوە کە ناوەندگەراییەکی زۆر بەهێز بەسەریاندا زاڵە. ناوەندی دەسەڵاتیش پێکهاتووە لە ئاڵقەی بچووکی بەهێز کە زۆر جار گرێدراوی ڕێبەری خاوەن دەستەڵاتن. ئەو ئاڵقانە لە درێژخایەندا لە بۆشاییی نەمانی ڕێبەرانی بەهێزدا، دەبنە خاوەنی دەسەڵات و لە ئاکامدا ڕێکخستنەکان بە سەر تاقمی جیاوازدا دابەش دەبن.

ناوچەگەرایی، چنۆکیی سیاسی، نەبوونی

هەستی پێکەوەکارکردنی، بەرژەوەندیخوازیی تاکەکەسی یان دەستەیەک، خۆخوازی (ئگۆیزم)، روانین لە دەلاقەی بەرتەسکی دەستە و تاقمییەوە، بەشێک لە بەردی بناخەی دابەشکردنی ڕێکخستنەکانە بە یەکەی جیاوازی دوور لە یەگدیی. لە ئاکامدا ناوەندی هێزی جیاواز، بە شێوەی جەزیرەیی دەروێن و لە دەرفەتی پێویستدا جەزیرە فیکرییەکان دەبنە ناوەندێکی دەسەلاتی سەربەخۆ.

فەرهەنگی جەزیرەیی لە ئاکامدا هۆی سەرەکیی تێکدانی یەکپارچەیی ڕێکخستنییە. مێژووی سازمانە کوردییەکان تەژییە لە لەت بوون و دابڕان کە بەرهەمی کاریگەریی فەرهەنگی جەزیرەیییە. ئەو فەرهەنگە هەنووکەش لە ژینگەی ڕێکخستنی کوردیدا زۆر بەتوانا درێژە بە ژیانی خۆی دەدەات.

مرۆڤ (سەرمایەی ئینسانی)

ئەو سەرمایەیە بریتییە لە خەزێنەیەک کە تەژی لە زانست، ئەزموون و لێهاتوویی شەخسی و کۆمەڵایەتییە؛ هاوری دەگەڵ توانایەکی مەزن بۆ خولقاندن. مەیدانی کاری هەر ڕێکخستنێک، کۆمەڵگایە و کاریگەری دانانە لە سەر ئەندامانی کۆمەڵگا کە مرۆڤەکانن. لە جیهانی ئەمرۆدا کە تێکنۆلۆژی، فاکتەری بەهێزە لە پرۆسەی دانوستانی کۆمەڵایەتیدا، لە هەمان کات دا ڕۆڵی بێ بەدیلی ئینسان نابێ لەبیر بکرێت.

هەر بۆیە توانای مرۆڤ وەک سەرمایەیەک تەماشا دەکرێت. لە وڵاتانی کار و سەرمایە میحوەردا، دەزگای جیاواز هەن کە بێ پسانەوە خەریکی لێکۆڵینەوە لەسەر تواناکانی مرۆڤن. لە بچووکترین یەکەی کاریشدا هەبوونی بەشی مودیرییەتی سەرچاوە ئینسانییەکان زۆر ئاساییە.

بۆ ڕێکخستنی سیاسییش، سەرمایەی ئینسانی خاوەنی شوێنێکی گەلێک بەهێزە لە گەیاندنی پەیامی ڕێکخراوەکان بە کۆمەڵگا. هاوکاریی نێوان ڕێکخستنەکان و ئەندامان لەسەر بناخەیەکی خۆبەخشی و بە دڵخواز

دامەزراوە. سەرمایەی ئینسانی لە ڕێکخستنی کوردیدا لەگەڵ گرینگ بوونی، بەڵام جێگایەکی ئەوتۆی لە بەرنامەی ڕێکخستنیدا نییە، میکانیزمەکانی تەنزیمی پەیوندییە نێوخۆییەکان لە خزمەت بەهێزکردنی دەسەڵاتی ناوەندیدایە.

لە بەرنامە و ئەساسنامەی ڕێکخستنیدا ئەرک و وەزیفەکانی ئەندامان دیاری کراون، بەڵام مافەکانی ئەندامان تەقریبەن سیفرە. هەڵبەت ئەوەی کە لە بەرنامەی ڕێکخستنەکاندا باس کراوە ماف نین، بەڵکوو زۆرتر وەک ئیجازەی کەڵکوەرگرتن لە کۆمەڵک ئیمکان. ئەو مافەنەی کە لە بەرنامەی سازمانەکاندا باس کراون، پڕن لە ئەگەر و ئەمما. لە هەمان کاتدا بە زاڵ بوونی جەوی سەربازی، بەشێکی زۆر لە خەتی تەبلیغیی ڕێکخستنەکان بۆ هێنانی هێزی ئینسانی بۆ بەتواناکردنی دەزگا سەربازییەکانە.

ئەم چەشنە سازماندانە لە درێژخایەندا لایەنی سەربازی و ئەمنی بەهێز دەکات و لە ئاکامدا سەرجەم ڕێکخستنەکە لە خۆیدا دەتوێنێتەوە. مرۆڤ لە پرۆسەکەدا کەرەسەیەکی کاتییە کە لەش و ڕەوانی لە ماوەیەکی زۆر کەمدا دەکەوێتە بەر ئیمتحانی زۆر سەخت کە زۆر جاران لە دەستدانی گیان، خاڵی کۆتایی لە ژیانی ڕێکخستنیدا دەبێت. پرۆسەی تەسفیە و لادانی مرۆڤەکان زۆر هاسانە. کەسێکی کە تا چەند ڕۆژ لەمەوبەر بەشێک لە ڕێکخستنەکە بوو، زۆر بە هاسانی دەردەکرێت و هەتا بێبەری دەکرێ، بە شێوەیەک کە هاوڕێیانی چەند ڕۆژ لەمەوبەری پشتی تێ دەکەن. ئەو چەند نموونەیە پێشاندەری نەبوونی سیاسەتی تایبەت بە سەرمایەی ئینسانییە، هەر بۆیە مودیرییەتی هێزی ئینسانی، نیگایەکی سەبازیی کورتخایەنی بە سەردا زاڵە کە ڕووی لە سەرمایەسازیی درێژخایەن نییە.

لە هاوکێشەی ڕێکخستنی ڕوو لە داهاتوودا، «گۆڕانکاری» لایەنی سابیتە. سەرمایەی ئینسانی و فەرهەنگیی ڕێکخستن، ئەو ئاڵقە گرینگانن کە پێویستە ڕادەی هەستیارییان لە سەرەوە بێت بۆ ئەوەی کە بتوانن لە گەڕی گۆڕانکارییەکان بەجێ نەمێنن.

هەڵسوکەوت لەگەڵ سەرمایەی ئینسانی، وەک تاشینی بەردی ئەڵماس وایە، ئەگەر بە زانست و وەستایی ئەو کارە نەکرێ، بەردەکە نەزمی ناوخۆی تێکدەچێ و لە بایەخ دەکەوێ.

فەرهەنگ و سەرمایەی ئینسانیی ڕوو لە داهاتوو

جگە لەوەی پێویستە ڕیبەریی ڕێکخستنەکان، سەرمایەی ئینسانی و فەرهەنگیی ناوخۆ وەک حیسابێکی کەسری بینین کە خاوەنی سوورەت و مەخرەجە، هەردو بەشی کەسرەکە بوونیان گرینگە بۆ بەهێزبوون وبەرەوپێشچوون.

کامرۆن و کویین دوو بوعدی زۆر گرینگی بۆ سازماندانی ڕێکخستنکی کاریگەر دۆزیوەتەوە.

بەو پێیە فەرهەنگی ڕێکخستن، بە سەر

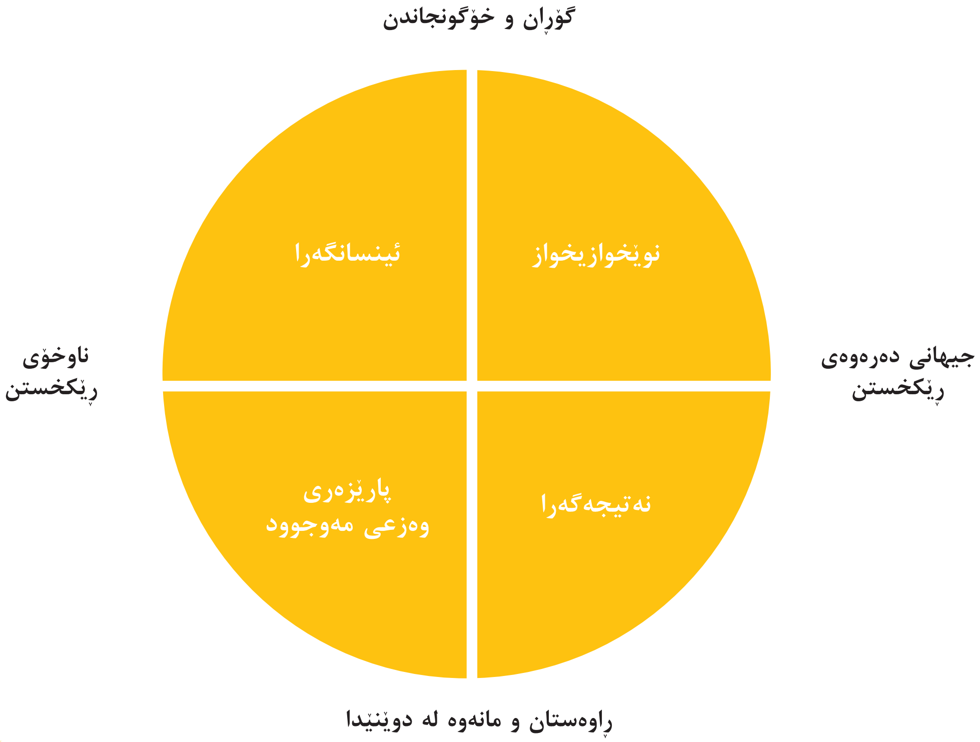

چوار شێوازدا دەبەش دەکرێت کە بریتین لە:

- ئینسانگەرا
- نوێخوازیخواز
- نەتیجەگەرا
- پارێزەری وەزعی ئارایی

لە هەلومەرجی ئەورۆدا، ڕێکخستنەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە گشتی و کوردستان بە تایبەتی، لە هەڵبژاردنی شێوازی کاردا قەتیس مانەوە لە ڕابردوویان زۆر پێوە دیارە و بەپێچەوانەی میسیونی و مەوزووعی کاریان کە دانانی کاریگەری لە سەر جیهانی دەرەوەی ڕێکخستنە، ئەوان زۆرتر دەگەڵ ناوخۆی خۆیان خەریکن. هەر بۆیە کە لە بەشی خوارەوەی جەغزەکەدا ماونەتەوە.

لە جیهانی داهاتوودا هەر ڕێکخستنێکی بەشدارلە سیستەمی کۆمەڵایەتیدا، بۆ ئەوەی سەرکەوتن بە دەست بهێنێت یان بەر بە توانەوەی خۆی بگرێ، پێویستە لایەنی نوێخوازیخوازی لە خۆیاندا بە هێز بکەن. شەرتی سەرەکی بۆ سەرکەوتن لەو سیستەمە فەرهەنگییەدا، شرۆڤەی دەقیق و ڕۆژانەی جیهانی دەورانپشتی ڕێکخستنە. لایەنێکی تری گرینگ، ڕەچاوکردنی فەرهەنگی ئینسانگەراییە کە پێویستە بەسەر ڕوانگە و سیاسەتەکانی سەبارەت بە سەرمایەی ئینسانیدا زاڵ بێت.

مانەوە لە سیستەمی مودیرییەتی پاراستنی ڕابردوودا، ویرووسێکی کوشندەیە بۆ گۆڕان و گەشەپێدانی ڕێکخستن. مانەوە لە ڕابردوودا، لە خۆباییبوونی بێجێ و درۆیین بەهێز دەکات، لە ئاکامدا ڕۆحی ڕێکخستن نەخۆش و جەستەکە بێ خاسییەتی دەکات. هیواداریین کە ئەو بەشە لە باسەکە دەلاقەیەکی کردبێتەوە بۆ باس کردن لە فەرهەنگی نوێخوازی، نەتیجەگەرایی و باوەڕ بە سەرمایەی ئینسانی.

” وتووێژ “

وتووێژ لەگەڵ
فرمێسک مستەفا

فرمێسک مستەفا، لەدایک بووی ١٩٦٦ لە شاری سلێمانییە. قۆناخەکانی خوێندن، تا دوا ئامادەیی لە سلێمانی بووە، دواجار بۆ خوێندنی شانۆ چووەتە بەغدا و لە زانکۆی بەغدا، کۆلێژی هونەرە جوانەکانی تەواو کردووە.

دوای تەواو کردنی خوێندنی شانۆ، دەگەڕێتەوە بۆ سلێمانی و وەک مامۆستای هونەر و شانۆ لە پەیمانگەی پێگەیاندنی مامۆستایان، پەیمانگەی هونەرەجوانەکانی سلێمانی، ئامادەیی خانزادی کچان، دوا ناوەندیی فریشتەی کچان، ناوەندی نەورۆزی کچان، ئامادەیی سلێمانی کچان، دەستبەکار دەبێ. لە چەندین کاری شانۆیی و درامای تیڤیدا نواندنی کردووە. لە گرووپە شانۆییەکانی سالار، کۆمەڵەی هونەرە جوانەکان و نواندنی سلێمانی، بەشداریی چالاکیە هونەرییەکانی کردوون.

هەروەها بۆ ماوەیەک سکرتێری تیپی شانۆی ئەحمەد سالار بووە. لە ساڵی ١٩٩٣ کوردستان بەجێدەهێڵێت و لە ئەڵمانیا خێزان پێک دێنێت و دەبێتە خاوەنی سێ جگەرگۆشە. ماوەی هەشت ساڵ وەک دایک ژیانی تەنیا بۆ خێزان و پەروەردەی کوڕەکانی تەرخان دەکات، بەڵام لە بواری چالاکیی مەدەنی و ڕێکخراوی کلتووریی شاری شتوتگارت کاردەکات. هەروەها وەک نووسەر لە ڕۆژنامەی پەیامی کورد لە شاری بۆن، وتار و کورتە چیرۆکی بڵاو کردووەتەوە. لە ساڵی ٢٠٠١ دەست دەکاتەوە بە بەشدارییە شانۆییەکانی لە ئەڵمانیا و کوردستان. لە ساڵی ٢٠١٠ دەگەڕێتەوە کوردستان و وەک مامۆستای ڕاهێنەر بۆ ماوەی شەش مانگ بە خۆبەخش لە زانکۆی سەلاحەدین، لە کۆلێژی هونەرەجوانەکان، وانەی پراکتیکی نواندن و دەنگ دەڵێتەوە، دوایی بەگرێبەست بۆ دوو ساڵ دەستبەکار دەبێ.

وەک سەرپەرشتیاری بەشی درامای ڕادیۆ و سیناریست لە ڕادیۆی هێلین کاردەکات، هەروەها وەک نووسەر لە ڕۆژنامەکانی هەولێر و وشە گۆشە دەنووسێت. بابەتەکانی دیکەی لە گۆڤاری ڕامان بڵاو دەکاتەوە و دەستەی بەڕێوەبەری گۆڤاری ڕاز دەبێ لە سلێمانی.

هەروەها بێجگە لە بەشداریی نواندن لە شانۆ و درامادا، وەک چالاکی مەدەنی بەشداریی چەندین چالاکیی کردووە. دواجار لە وەزارەتی ڕۆشنبیری و وەرزش و لاوان دەبێتە فەرمانبەر. لە ساڵی ٢٠١٦وە تا ئێستە لەسەر سەکۆی شانۆی ئەڵمانیا وەک ئەکتەر ڕۆڵ دەبینێت. هەروەها وەک چالاکوانی بواری جێندەری کاردەکات و لە ئەنجومەنی هەردوو پارێزگای فێلباخ و شتوتگارت، لە بوارەکانی یەکسانی و سیاسەتی ئینتگراسیۆندا کاری خۆبەخش دەکات.

ڕێکخەر و بەڕێوەبەری دیداری خانمانی شانۆیە.

ئەندامی شانۆی کوردیی ئەڵمانییە لە شاری بۆن بە ناوی Nexsus

هەروەها ئەکتەری میوانە لە هەردوو ماڵی شانۆیی Tri Bühne, Theaterhaus لە شاری شتوتگارت.

بە تێپەڕینی مەودایەکی زۆر لە نێوان دەستپێکی هونەری شانۆ لە کوردستان و قۆناغە جیاوازەکانی هونەر بە گشتی، زۆربەی هونەرمەندان و مامۆستایانی بواری هونەری شانۆ و نواندن، بوونی بنەمایەکی تیۆری لە هونەری کوردیدا بە پێویست دەزانن و دەڵێن ئەو بنەما تیۆرییە پێویستی بە ڕۆشنبیریی گشتی هەیە لە بواری نواندنیشدا بەتایبەتی. پێتانوایە ئێستا کورد خاوەنی بنەمای تیۆرییە لە شانۆگەریدا؟

ڕۆشنبیریی گشتی، بۆ هەموو مرۆڤێک وەک ئەو ئۆکسجینەیە بۆ مێشک دەچێت و بە هۆیەوە چالاکییەکانی بەدەنی و زیهنی گەشەدەکات. بۆ شانۆکار دووجار ئەمە گرنگە، جارێک بۆ خزمەتی خۆی وەک مرۆڤ، جارێکیش وەک شانۆکار بۆ خزمەتی ئەو ڕۆڵەی پێی هەڵدەستێ وەک نواندن، بەهەمان شت بۆ دەرهێنەر و نووسەری درامیش.

تێگەیەشتن لە ژیان دەرئەنجامی ڕۆشنبیرییە.

هەموو زانستێ لە تیۆرییەکەوە سەرچاوە دەگرێ، دوایی پراکتیزە دەکرێت. لە زانستی گەشەکردنی قۆناخەکانی شانۆ، دەگەڕێتەوە بۆ سەرهەڵدانی فەیلەسووفەکان و لەگەڵ سەدەکاندا هاوتەریبی تیۆرییە فەلسەفییەکان وەرچەرخانی بەخۆیەوە بینیووە. بۆ نموونە لە سەرهەڵدانی فەلسەفەی بوونگەرایی، فەلسەفەی داداییەکان، فەلسەفەی سوقرات لە یۆنان، فەلسەفەی مارکیسزم و هتد، چەندین ڕێچکەی بۆ نووسەرانی شانۆ خولقاند و بوونە خاوەنی قوتابخانەی تایبەت بەخۆیان و هێنانە ناوەوەی میتودی جیاواز لە شانۆدا و بەمەیش بواری پراکتیزەی شانۆ بەرفراوانتر بوو. لە شانۆ لە کڵێساکاندا و بۆنەی ئایینیی لە گریکی کۆن، لەسەر دەستی ئەسخیلۆس و یۆربیدس و سۆفۆکلیسدا، گواستنەوەی بۆ قوتابخانەی مەلحەمی برێخت، قوتابخانەی پێشڕەوی بێکێت و جان جینێ و یونسکۆ و ئادامۆڤ. بێ لە چەندین نووسەری جیهانیی دیکە کە شانۆنامەکانیان لەسەر بنەما فەلسەفییەکانی قۆناخە جیاوازەکان نووسیووە، وەک سارتر، نیتچە، کلاسیک لای شکسپیر و زۆر نموونەی تریش هەن .

لە هەمان کاتدا ئەمە بۆ دەرهێنەرەکانیش هەمان شت بووە، کە خاوەنی میتۆدی تیۆریی خۆیان بوون و دواجار پراکتیزەیان کردووە، وەک زاناکانی کارەبا و ماتماتیک و فیزیا و کیمیا بوون. نموونەش مایرهۆڵد لە تەکنیکی جەستە، برێخت لە لابردنی دیواری چوارەم و دارشتنی تێکستی شیعری شانۆیی. شانۆی هەژاری بۆئال، ئەزموونگەری، ئاهەنگسازی و موزیک، شانۆی وێنە، شانۆی کلاسیک، کۆمیدی دیلارتی، شانۆی سیاسی، تەکنیکی نواندن لای ستانیسلافیسکی و چێخۆف و ئۆگستین و چەندینی تریش کە پێشڕەو بوون لە بەرفراوانکردنی پانتاییی تیۆریی زانستی شانۆ و پراکتیزەی ئەو زانستە بە شێوازێکی ئەکادیمیی پتەو. کە شانۆیەکی ڕەسەن بۆ نەوەکان پێکبێت و قوتابییان و ئەماتۆرەکانی شانۆ لەو سەرچاوە تیۆرییانەوە پەرە بە خۆیان بدەن و خۆیان لە شانۆدا بناسن، بەپێی توانا و بەهرە خۆرسکە بایۆلۆجییەکەیان، ڕێگەی خۆیان بدۆزنەوە و بیردۆزی خۆیان لە شانۆدا دەستنیشان بکەن و نمایشەکانیان هەڵبژێرن.

ئایا کورد توانیویەتی ببێتە خاوەن شانۆیەک بە تایبەتمەندیی کوردییەوە، یان زیاتر هەوڵی دووبارەکردنەوەی ئەزموونی نەتەوەکانی دیکەی داوە ؟

شانۆ دەکرێ شناسێک بێت بۆ گەلەکەی خۆی، وەک ئەوەی لە یۆنان، ئیتالیا، نەرویج، سوید و ئەڵمانیا، فەرەنسا، ڕووسیا، ژاپۆن، پۆلۆنیا، بەریتانیا و دواجاریش ئەمریکا هەبووە. لەسەر دەستی نووسەرانی شانۆی هەریەکێک لەم وڵاتانەدا و دروست بوونی شانۆ تیایاندا گرێدراوە بە ڕەوڕەوەی ڕووداوە مێژووییەکان و، پێشکەوتنی سیاسی و فەلسەفیی هەر یەکێک لەم وڵاتانە، دۆخێکی بۆ نووسەران ودەرهێنەران و ئەکتەرەکانیان خولقاند کە شانۆکەیان شناسی خۆی هەبێ و بەجیهاندا بڵاو ببێتەوە و لە چوارچێوەی ئەکادیمیدا پەیرەو بکرێ.

شانۆی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی میراتگری ئەو قوتابخانانەی شانۆن لە وڵامی پرسیاری یەکەمدا ئاماژەم پێ داون. شانۆی کوردییش یەکێکە لەو میراتگرانەی شانۆی دەرەوەی خۆی. تاکی کورد هەمیشە لە گەڕاندابووە بۆ شناسی خۆی، لە شانۆشدا بە هەمان شێوە ئەمە دووبارە بۆتەوە.

پێتان وایە شانۆی کوردی توانیویە لەگەڵ نوێبوونەوەی چەمکە هونەرییەکان، بڕەو بە بواری مۆدێرنیتە و نوێبوونەوەی هونەر بدات یان بە هۆی بەردەوامیی دووبارەبوونەوەی لە چوارچێوەی کلتوور و مێژوویەکی دیاریکراودا، ئەو قۆناغەی پشتگوێ خستووە؟

شانۆی کوردی بە پێی هەلومەرجی سیاسیی ناوچەکە، گۆڕانی بەخۆیەوە بینیوە. دواجار شانۆی کوردی لەچوارچێوەی سیستماتیکی جێبەجێ نەکراوە، هەر بەو شێوە ستراتیجییە تەقلیدییەی لەوەتەی هەیە کار دەکات، کار و پرۆگرامی گرووپە شانۆییەکان و میکانیزمی بەڕێوەبرایەتی و دەزگا کلتورییەکانیش بە هەمان شێوەن. ڕاستە لەهەر قۆناخێکدا کۆمەڵێک نووسەر و دەرهێنەر و ئەکتەری بە توانا دەردەکەون و خاوەنی میتۆدی تایبەت بە خۆیانن و لە پێناو گۆڕینی ئەو باوە چەندین ساڵەیەی لە شانۆی کوردیدا هەبووە ماندوو بوون. (بێگومان مەبەستم کوردستانی باشوورە، چونکە ئاگاداری ڕەوشی شانۆی بەشەکانی دیکە نیم) بەڵام واقعی ژیانی کورد هێندە سەخت و پەرتەوازەیە، نەیتوانیوە هەنگاوێک یان گۆڕانکاریی گەورە بەخۆیەوە ببینێت. تا میکانیزمی تەکنیکی ئیداری لە شانۆی کوردیدا نەگۆڕێت، ئەستەمە بتوانێ خۆی لە دووبارەبوونەوە دەرباز بکات.

گرنگ نییە شانۆی خۆماڵیی سوننەتیمان هەبێ بڵێین سەربە شانۆی کوردیین. ئەو شانۆیەش سەرچاوەکەی لە تیۆرییەکی جیهانییەوە سەری هەڵداوە، لە شانۆی دیکەی جیهانییشدا هەر وایە. گرێدانی ئێستا و ئێرەیە بەو تێکست و میتۆدانەی لە خودی زانستی فەلسەفەی شانۆدا هەیە، ناوی شانۆی سەردەم یان ئەمرۆکەیە.

ئەوەی بۆ من وەک شانۆکار گرنگە، کورد بەڕێوەبردنێکی سەردەمیانەی شانۆی هەبێ. ئەوی دیکە لە ژێر چارۆکەی ئەو میکانزم و سستەمەدا، قۆناخێکی نوێی سەردەمیانە دەخولقێ.

ئێوە یەکەم بەشداریتان لە شانۆ، لە ساڵی ١٩٨٣ بووە، سەردەمێک کە زەحمەتە بۆ ژن کە بتوانێت لەو کەشوهەوا نامۆ بە ژن و کلتورە سەپێندراوەی کۆمەڵگای کوردیدا بەو شێوەیە لە بوارێکی هونەری وەک نواندن و شانۆدا دەربکەوێت، لەو کاتەوە تا ئێستا چ جیاوازییەک لە نێو گۆڕانکارییەکاندا دەبینین لە کوردستان بۆ پێگەی ژن لە هونەری کوردیدا؟

لەچاو ڕۆڵی ژن لە بوار و کایەکانی تری ئەمرۆ کە لە کۆمەڵگەی کوردیدا دەبینرێت، پێگەی ژن لە شانۆی کوردیدا، پێگەیەکی پاسیڤە. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونە تەقلیدییەکەی کە لە بەڕێوەبردنی خودی شانۆدا دەبینرێت لە لایەک، لە لایەکی دیکەش خودی ئەو ژنانەی دێنە بوارەکەوە، حەوسەڵەی پەروەردەی خۆیانیان لەو بوارەدا نییە. بەداخەوە دەتوانی بە پەنجەی دەست بژمێریت کە چەند ژنی جدییمان هەیە لە شانۆدا و چەندی ئەکادیمیمان هەیە!! دەرهێنەر، نووسەر، ڕەخنەگر، تەکنیککاری شانۆ، دیزاینەر، دراماتۆگ، ئەم پسپۆرانە بۆ پیاوەکانیش کەمن، ئەوە بۆ ژنەکان هەر زۆر دەگمەنە. لە ئەوروپادا بە شێوەیەکی بەرفراوان ژنان لە شانۆدا لە پیاوان چالاکترن. لەسەدا شەستی ماڵە شانۆییەکان ژنان بەڕێوەی دەبەن. لە کوردستان کاری بەڕێوەبەرایەتی، بەگشتی نەک هەرلە شانۆدا، لە دامودەزگاکانی تریشدا، بەزۆری تەنیا بۆ پیاوەکانە. دوو گرووپ هەن بەڕێوەبەریان ژنن. گرووپی شانۆی با و شانۆی هاوڕێیانی گەزیزە. لەناو ئەو هەموو گرووپانەی هەن یان بەڕێوەبەرایەتییە کلتورییەکان و پەیمانگە و کۆلێژە هونەرییەکانیش هەر بۆ پیاو دانراون و ژن تێیدا فیگۆرێکی پاسیڤی وەلاخراوە.

پێتان وایە قۆناغەکانی شانۆ پەیوەستە بە ئاڵوگۆڕە سیاسییەکان لە کۆمەڵگای کوردیدا یان شانۆ و سیاسەت دوو ئاراستەی جیاوازن لە یەکتر؟

سیاسەتی شانۆ، سیاسەت کردنە.. بەڵام چۆن؟ بە چ شێوازێک لەسەر شانۆ و لە نمایشێکدا بەرجەستەی دەکەیت؟ ڕەخنەگرتن، تەنز، شرۆڤەیە لە

چوارچێوەی تێکست یان بێ بوونی تێکستیش، لە ڕێی تەکنیکەکانی تری شانۆوە دەکرێ ئەنجام بدرێ. گرنگ تۆ ئامانجت چییە؟ ئێمە تا ڕادایەک بە هەڵە لە سیاسەت لەشانۆدا گەیشتووین، وا دەزانین گوتنی شیعاراتە. هەندێ کات باسکردن لە خێزانێک لە ئەمڕۆدا سیاسەتە، نورای ئەپسن شانۆیەکی سیاسییە. بەڵام دایکە ئازاکە بە قەولی برێخت خۆی سیاسی نییە. یان نایەوێ بیکاتە ئەو قاڵبەوە کە ئێمە لامان شانۆنامەیەکی سیاسییە. من وەک ئەکتەر لە دوو شانۆنامەدا لە ئەڵمانیا ڕۆڵ دەبینم، دوو شانۆنامەی سیاسین، یەکێکیان واقعی ناو کارگەیەکی چینە. ئەوی دیکەیان واقعی ژیانی ژن و کۆمەڵگەیە، ڕووداوەکانیان یەکێکیان لە کارگەیەکە و ئەویتریان لە حەمامێکی ژناندایە. هەروەها بەشداریم لە سێ بۆ چوار کاری پێرفۆرمانس هەیە، کە هەموویان سەرچاوەیەکی سیاسییان هەیە. شانۆیەک باس لە ئێستە و ئەورۆی کوردبکات سیاسییە.

ئێوە لە دەرەوەی کوردستان ئەزموونتان لە بواری شانۆدا هەیە و لەوێش لەگەڵ هونەری هونەرمەندانی شانۆکاردا تێکەڵاوییەکتان هەبووە، پێتان وایە ئەو ئەزموونە چییە لە شانۆی وڵاتانی ئەورووپیدا کە پێویستە کورد کەڵکی لێ وەربگرێت؟

جیاوازییەکان زۆر زۆرن. هەر لە سەرەتای پرۆسە شانۆییەکە، یاخود شێوازی بەڕێوەبردن و سیستەمی شانۆ، جیاوازی هەیە. کە باسکردن لێی زۆر بەرفراوانە.. بەراوەردی بکەین، دەگەینە ئەو ئەنجامەی ئێمە خاوەنی شانۆ نین. تەنیا خۆمان پێوە سەرقاڵ کردووە. بە داخێکی زۆرەوە ئەمە ئەڵێم دوای تەمەنێکی زۆری سی و شەش ساڵم لەشانۆی کوردیدا و پێنج ساڵی کارکردنم وەک ئەکتەر لە شانۆی ئەڵمانیدا، جیاوازی لەهەموو سوچێکدا دەبینرێ. لەخودی تێگەیشتن لە شانۆوە تا دەگاتە شێوازی فرۆشتنی بلیت کە سادەترین شتە. ئەو ئەزموونەش تەنیا گۆڕینی سستەمی چۆنیەتیی بەڕێوەبردنی شانۆیە.

ئەمەوێ بەراوردێکمان هەبێت لە نێوان ئەزموونی ژنی کورد لە بواری شانۆ لە کوردستان و لە دەرەوەی کوردستان، ئێوە چۆن پێناسەی ئەم دوو ئەزموونە دەکەن؟

کاتێ شانۆ لە نێوان ئەوروپا و کوردستان جیاوازیی نێوان ئەرز و ئاسمانی هەبێ، دەبێ لە شانۆکارییشدا هەروابێ، من هەڵبەتە مەبەستم لە توانا و بەهرە نییە، ، ژنی شانۆکاری کورد هیچی کەمتر نییە لە ژنە شانۆکارێکی ئەورووپی. ژنە شانۆکارە ئەورووپییەکە بەهۆی کارکردنی بەردەوامی لەسەر ستەیج، تواناکانی خۆی دەناسێت و خودێکی ئازادی هەیە. زۆربەی ژنە شانۆکارە کوردەکان، بە هۆی ئەوەی بواریان بۆ نەرەخساوە، توانای تەواوی خۆیان تا ئێستە نەناسیووە. هەربۆیە سەرەتاش ئاماژەم بەوە دا کە ڕۆڵێکی پاسیڤیان دراوەتێ بۆ نموونە ئایا دەتوانێ سەما بکات؟ چ جۆرە سەمایەک دەزانێت؟ جەستەی وەک ژن و ئەوسا وەک شانۆکار دەناسێت؟ لە چەند خول و ڕاهێناندا پەروەدەی دەنگی خۆی کردووە؟ ڕۆژانەی خۆی لەدەرەوەی شانۆ بەچییەوە سەرقاڵە؟ لەچ بوارێکی دیکەی داهێناندا کاردەکات؟ چالاکییە مرۆڤایەتییەکانی چین؟ مەعریفەی شانۆ و ژیان و ڕۆشنبیریی تا چ ئاستێکە؟ ئەمە شانۆکاری پیاوی کوردیش دەگرێتەوە. شانۆکاری ژنی ئەورووپی ئەمانە دەزانێت، بە حوکمی ستراتیژیی کارکردن لەشانۆدا، بێ لە پەروەردە ی کۆمەڵایەتی و فێرکردن و پەروردەکردنی لە فێرگە جیاوازەکانی قۆناخی ژیانیدا. وە تێڕوانینی کۆمەڵگە بۆ ژنی شانۆکار، کە هێشتا ژنی شانۆکاری کورد بەمانە نەگەیشتووە. دەنا توانا و بەهرەیەکی باشی هەیە بەداخەوە لە چوارچێوەیەکی سستدا زیندانی کراوە.

لە بیرکردنەوەی فرمێسک مستەفا، ژن چ پێگەیەکی لە دەقی شانۆکاندا بووە. ئایا هەوڵت داوە نوێنەرایەتیی ژنی کورد بکەی و ئازار و مەینەتی و بێ مافیی ژنان بنوێنی؟

ماوەی چەند ساڵێک گۆشەیەکم هەبوو لە ڕۆژنامەی هەولێر بە ناوی (ئەفرۆدیت) لەو وتارانەدا هەولم دابوو کە باس لە کەسایەتییەکی ژن بکەم لە یەکێک لە تێکستە شانۆییەکاندا و شرۆڤەی ڕۆڵی ئەو کەسایەتییە و گرێدانی بە ئێستەوە و بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی کوردیدا تا چەند ئەو کەسایەتیە نزیکە لە ژنی کوردەوە. بۆ نموونە نورای ئەپسن، گەر نورا بێتە کۆمەڵگەی ڕۆژهەلاتی، چۆن هەڵسوکەوت دەکات؟ و بڕیاری کۆتایی چۆن دەبێ؟

بۆ یەکەمین جار کە ئەم نمایشە لە نەرویژەوە هاتە ئەورووپا، لە ولاتی ئەڵمانیا نمایش کرا. نورا ماڵەکەی جێنەهێشت بەڵکوو مایەوە. واتە هەڵبژاردنی ژنەکان بە پێی کۆمەڵگەکە بەرجەستەکردنەکەی دەگۆڕێت. گەرچی لە ئەورووپادا گوترا، دەنگی داخستنی دەرگاکەی نورا گەیشتە ئەورووپا. جا گەر ئەم بابەتە بگوازرێتەوە بۆ کوردستان، نورا لە مێردەکەی خۆش دەبێ و بەهۆی منداڵەکانییەوە بە بوکەڵەیی خۆی ڕازی دەبێ. هەروەها شانۆنامەی زریانی ئەستۆفیسکی لە ڕوسیا. لە کۆتایی سەدەی هەژدە، ئەم دەقە نوسراوە کە باس لە پەیوەندیی کوڕ و دایک و بوک دەکات. ژن ژن دەچەوسێنێتەوە و دایک سالاری لە چوارچێوەی ماڵێکدا پەیرەو دەکری.

شانۆنامەکانم بە تایبەتی ئەوانەی لە ئەڵمانیا بە ئەنجامم گەیاندن، دەسپێکێک بوو بۆ فرمێسکی ژن، چۆن بگەڕێ بە دووی ئەو ڕۆڵانەدا کە گوزارشت لە پێگەی ژن بکەن. بۆ نموونە چەندین کاری پێرفۆرمانسیم کردووە، لەسەر تاوانی ژن کوشتن، یەکێک لەوانە چیرۆکی مەرگی ئەرخەوانیی مەهاباد قەرەداخی بوو، کە بۆ هەفتەی بەرەنگار بوونەوەی توندوتیژیی دژ بەژنان، لە چەندین شارۆچکە لە کوردستان پێشکەشم کرد، پێرفۆرمانسی سەرشەقام لە هەشتی مارسدا لە سلێمانی و ڕانیە و خانەقین و کەلار پێشکەشمان کرد، کە بۆ سنوور کرا و باسمان لە کارەساتی ژن کوشتن و چەوساندنەوەی کرد. دەقی شیعری مەهاباد قەرەداخی بوو، مۆنۆلۆگێکم بۆ دوعا نووسی و دەمودەست دوای بەردباران کردنەکەی بوو، لە شاری شتوتگارت نمایشم کرد. بێ لەو هەموو دەقانەی کە وەک خودی ئەکتەری ژن ڕۆڵم بینیوو.

هەروەها گوزارشت لە ژنی ئەنفال، لە سەرگوزشتەی دەفێک. مۆنۆدرامای تارماییی ژنێک کەخۆم کاری دەرهێنان و نواندنم بۆ کرد. لەم تەمەنە و دوای ئەو ئەزموونەی لە شانۆدا هەمە، ئارەزووی تەنیا ئەوە دەکەم دەنگی ژن بم لەسەر سەکۆ، چ وەک فرمێسکی ژن دەست لە شانۆ هەڵنەگرم و بتوانم بەرگری لە مرۆڤایەتی بکەم لەسەر سەکۆ، چ وەک فرمێسکی شانۆکار، ئەو لیبرسراوێتییە و وەستێتەی باوکم کردییە سەرشانم لەیەکەم هەنگاوم بۆ چوونە ناو دونیای خوێندنی شانۆ، کە پێی گوتم: ئیدی تۆ سەربازی ناو جەنگی، کەی هێرش کرا، دەبێ تۆ ئامادە و پرچەک بیت. ئەمە بووە فەلسەفە و موتیڤی کارم لەشانۆدا. ساڵی ٢٠١٣ دیداری خانمانی شانۆم ڕێکخست، سێ ڕۆژی خایاند، کە بە چالاکیی جۆراوجۆر و گۆڕینەوەی ڕا و گفتوگۆ لەسەر ئەوەی ئاریشەکانی بەردەم ژنی شانۆکاری کوردان چین و چۆن چارەسەر بکرێن؟ یادداشتمان نووسی بۆ چەندین لایەنی پەیوەندیدار، ئەوە بوو بەداخەوە جەنگی ڕەشی داعش یەخەی گرتین و نەمانتوانی هەنگاوی تر هەڵبهێنین. بەڵام دڵنیام دیدار زیندوو دەبێتەوە و ژنانی شانۆکار، یادداشتەکان جارێکی دیکە دادەڕێژنەوە و تەمەن بوار بدات، هەردەبێ بۆ ژنانی شانۆکاری کورد، هەموو هەوڵ و توانام بۆ ماف و ڕۆڵی حەقیقیی ئەوان، بخەمە گەڕ.

”

وتووێژ لەگەڵ
نیگار حەسیب قەرەداغی

“

نیــگار حەســیب قەرەداغی لــە دایکبووی سلێمانی ١٩٦٦

١٩٨٨ دەرچــووی ئەکادیمیــای هونەرە جوانەکان لە شاری بەغداد

١٩٨٨-١٩٩١ مامۆســتای شــانۆ لــە پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سلێمانی

لە ساڵی ١٩٨٤ تاکوو ئەمڕۆ بێ داپچڕاندن کاری شانۆ دەکات

لە کۆتایی ١٩٩١ەوە لە ڤییەنا نیشتەجێیە ساڵی ٢٠٠٠ بڕوانامەی ماستەر و لە ساڵی ٢٠٠٦ بڕوانامەی دکتۆرای لە کۆلێژی زانستی شــانۆ و کۆلێژی سۆسیۆکولتوورئەنترۆپۆلۆژی لە زانکۆی ڤییەنا بەدەست هێناوە

دامەزراندنی لابۆری شانۆی لالەش لەتەک شــەماڵ ئەمین لە ساڵی ١٩٩٨ و کردنەوە و بەڕێوەبردنی هۆڵی تایبەت بە کاری خۆیان لە ساڵی ٢٠٠٠ لە شاری ڤییەنا.

بەشــداریکردن لە چەندەها فێستیڤاڵ و کۆنفرانســی نێودەوڵەتی لە زۆرینەی وڵاتانی ئەورووپا و وڵاتانی عەرەبی و ژاپۆن و بێگومان لە هەرێمی کوردســتانیش، بــە پێرفۆرمانس و وۆرکشــۆپ و لابۆر بەڕێوەبــردن. یەکێک لەو فێســتیڤاڵە گەورانە، فێســتیڤاڵی ساڵی گرۆتۆفسکی بوو لە پۆلۆنیا کە لابۆری شانۆی لالەش لەتەک پیتەر بــروک و ئێجینۆ بەربا و ڕیچارد شــێخنە و تاداشی سوزوکی و پینا بــاوش، پــرۆژەی خۆیان بە ســەرکەوتوویی نومایشت کرد.

وتنــەوەی وانە لــە بوارەکانی شــانۆ لە چەندەها زانکۆی جیهانیدا.

لە ساڵی ٢٠١٢ەوە نیگار و شەماڵ لێکتۆری میوانن لە زانکۆی ئینســبروک لە نەمســا لە کۆلێــژی Peace and conflict studies و لە ساڵی ٢٠١٨ لێکتۆری میوانن لە ئەکادیمیای Forum Civil Peace لە شاری بۆن/ئەڵمانیا

ئالوگۆڕی میتــۆدی و پراکتیکی لەتەک چەندەها گــرووپ و هونەرمەندانی جیهانی، لەوانــە ئویجینۆ بەربا، بە بەشــداریکردن لە دیداری شــانۆی ئەنترۆپۆلــۆژی و هەروەها ســەنتەری گرۆتۆڤسکــی و تۆماس ڕیچارد.

هەروەها ئالوگۆڕ لەتەک شــانۆی نوێی ژاپۆنی لە تۆکیۆ و بوتۆ دانسی کازووۆ ئۆنۆ لە یۆکۆهاما.

چەندەها خەڵاتی پێ بەخشــراوە لەسەر ئاستی جیهانی.

پێسک *حــەز دەکــەم بــۆ ســەرەتای چالاکیی ئێوە بگەڕێمەوە، هەست دەکەم لــە ســەرەتاوە بیرۆکــەی دامەزراندنی «تاقیگــەی شــانۆی لالەش» بــۆ یەرژی گرۆتۆفسکی بگەڕێتەوە. ئایا داماڵینی شتە زێدەکان لە شانۆ و تەنیا هێشتنی شانۆکار لە بەرانبــەر بینەراندا لــە بەرهەمەکانی ئێوەدا ڕەنگی داوەتەوە؟*

بە دڵنیاییەوە دیدی گرۆتۆڤسکی کاریگەرییەکی بەرفراوانی بۆ سەر دیدی گرووپــە ئەزموونکارەکان و ئەڵتەرناتیڤەکانــی جیهان هەبــووە، بێگومان ئێمەش بەشــێکین لەو چالاکییە جیهانییانە. بەڵام بیرۆکەی دامەزراندنی تاقیگەی شانۆی لالەش بۆ گرۆتۆڤسکی ناگەڕێتەوە.

کارکردنــی ئێمــە لەتــەک میتــۆدی پێرفۆرمانســیدا جەخــت دەخاتــە ســەر «پیرفۆرمێــر» وەکوو مرۆڤ، نەک تەنها وەکوو نومایشــتکارێک، هەروەها گرنگە ســەرنجی ئــەوە بدەین کــە پێرفۆرمێر، لــە پرۆژەکانی ئێمــەدا بەرجەســتە و نوێنەرایەتیــی هیچ ڕۆڵ و فیگورێــک نــاکات. واتــە پرۆســەی ترانسفۆرمەیشن لە مانا ناسراوەکەیدا لە کاری ئێمەدا بوونی نییە.

پێرفۆرمێــر لای ئێمە وەکــوو خودێکی تــەواو، وەکــوو کائینێکــی یەکگرتــوو لــە خۆبەئەنجامگەیاندنــدا، بــە پرۆســەی ترانسفۆرمەیشــن دەگات و لــە چەقــی پێرفۆمانســەکانماندایە. ئــەم ئامادەگییەش وا دەکات کــە کەســی پێرفۆرمێــر بە تەنیا

ببێتــە خوڵقێنەری پانتایی و ئەتمۆســفێر و کۆمەنیکەیشن.

ڕەنگە بەردەنگەکانی ئێمە «پیتر بڕۆک» زیاتر بە فیلمەکانیەوە بناســنەوە. بــەڵام دەزانین بڕۆک دەســتێکی باڵای لــە شــانۆی مۆدێرنی بریتانیــدا هەیە و زیاتریش بەوە ناســراوە کــە هەوڵ دەدا بۆ هەندێک ئێلیمــان (توخم) بگەڕێتەوە بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســتدا (بۆ نموونە لە شانۆی ئۆرگاســت لە پێرسپۆلیس) حەز دەکەین لــەم دەروازەیەوە زیاتر ئاگاداری بیرۆکەکانی ئێوە بین.

کاری لابۆراتۆری ئێمە پشــت بە پرۆســەی بەکاربردنــی دەنگ و ئەکسیۆنی گۆرانیئامێز دەبەستێت. (دەنگ وەکوو سەرچاوە): خوازیاریەتی دەنگ بکاتە بینراو، هەروەها گەڕان بە دوای فیزیکالی و تەقســییەتی دەنگدا، واتە لەم پرۆســەیەدا ئێمــە لە هەوڵی ئەوەدا نین مانای وشــەکان و ناوەڕۆکی تێکســتەکان بەرجەستە بکەین. هەر لێرەشــدا بە پێویستی دەزانم سەرنجتان بۆ ئەوە ڕابکێشــم کە ســەرجەمی ئەکسیۆنە دەنگی و گۆرانیئامێزەکان، میلۆدیی خۆمانن. سەرەڕای ئەمەش هەندێک جار ڕوویداوە کە گۆرانییەک یاخــود تەکنیکێکی دەنگیمان لە کولتوورێکی دیکەوە هێناوە، کە ڕەهەندی زۆر تایبەت و سەرنجڕاکێشــی لەخۆگرتووە، بەڵام ئێمە هەوڵمان نــەداوە وەکوو خۆی بەکاری بهێنینەوە، بەڵکو کاری زۆرمان لەسەر کردووە تا بتوانین ئەکســیۆنێکی دەنگی و جەستەیی بیانخەینەکار.

ئەمــڕۆ لــە ســەردەمێکدا دەژیــن کە کولتوورەکان زیاد لە هەموو ســەردەمێکی تر تێکەڵ بە یەکن و نزیکن لەیەکەوە و ئاڵوگۆڕ و بەرکەوتەی ڕاســتەوخۆ لە نێوانیاندا هەیە، ئێمەی کوردیش خاوەنی مێژوویەکی دوور و درێژ و قووڵیــن و بەرکەوتەمان هەیە لەگەڵ چەندەها کولتووری دراوسێ و ناوچەکەماندا، و ئەمانــە هەمووی بوونەتە ســەرچاوەی بیر و هەســت و خەیاڵی کەســایەتیمان، بەڵام پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە کە چۆن ئەم کولتوور و بەیەککەیشــتن و ئاڵوگۆڕە بە شــێوەیەکی داهێنەرانە بەرهەم دەهێنینەوە.

من خۆم بە تایبەتی زیاد لە بیســت ساڵە بە شــێوەیەکی چڕوپڕ کار لەســەر تەکنیکی دەنگی (لارینکس/ لەرینەوی قورگ) دەکەم، لەم بوارەشدا زۆر سوودم لە تەکنیکی گۆرانیی سیاچەمانە و هۆرەی کوردی وەرگرتووە. ئەم تەکنیکە دەنگیــە و گۆرانیئامێزەش کۆنترین شــێوازی گۆرانییە لە زۆرتین کولتوورەکانی جیهانــدا و هەر کولتوورێکیش بە شــێوازی تایبەتی خۆی ئــەم تەکنیکە دەنگییەی ڕاڤە دەکات. بــەڵام کاتێــک من ئــەم تەکنیکە دەنگی و گۆرانییانە لە کاری پێرفۆرمانســیدا بەکاردەهێنم، ئەوا هەموو ئەو کەســانەی کە شــارەزاییان لــەم بوارەدا هەیــە پێم دەڵێن: «ڕاســتە تۆ ســەرچاوەت هەیە، بــەڵام ئەمە خۆتیت، ئەمە ڕاڤەی تایبەتی داهێنانی نیگار حەســیبە». ئەمەش ئەوەمان پێ دەڵێت هەر ســەرچاوەیەک کە من سوودی لێ وەردەگرم و هەر تەکنیکێکــی دەنگی و گۆرانیئامێز کە خۆم بەرهەمی دەهێنم، ئەوا لە کۆنتێکستێکی نوێ و ئینۆڤاتیڤدا دەیخەمەکار.

ئاوردانەوەی ئێمە لە کولتووری ڕۆژهەڵاتی بەگشــتی و کولتووری کوردیــی خۆمان بە تایبەتــی، پرۆســەیەکی هونەرییە و لەســەر ئاستێکی باڵا دەخرێتە کار.

تاقیگــەی شــانۆی لالــەش بــە دەستپێشــخەری و هاوکارییەکــی درێژخایەنــی دوو هونەرمەنــد «نیــگار حەسیب» و «شــەماڵ ئەمین» دامەزراوە و ناســراوە. دەکــرێ زیاتر لەســەر ئەم هاوکارییە بۆمان بنووسن؟

شەماڵ ئەمین و من هەردووکمان دەرچووی ئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی شاری بەغدادین لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، هەر ئەو ساتەش شەماڵ لەتەک چەند شانۆکارێکی تر تیپی شانۆی ئەزموونگەری کوردیان لە شاری سلێمانی دامەزراند و منیش هەر لەسەرەتای دامەزراندی ئەم گرووپەوە بەردەوام کارم کردووە و چەندەها نومایشتی سەرکەتوومان لە کوردستان پێشکەش کردووە و تا ئەمڕۆکەش ئەو ئەزموونانە باس دەکرێن.

لە کۆتاییی ساڵی نەوەدا گەیشتینە وڵاتی نەمسا و پاش سێ مانگ یەکەم نومایشتمان لە شاری ڤییەنا پێشکەش کرد و بەردەوام بووین لە کاری شانۆییی خۆمان و دەستمان کرد بە خوێندن لە کۆلێژی زانستی شانۆ و کۆلێژی سۆسیۆ کولتوور ئەنترۆپۆلۆژی لە زانکۆی ڤییەنا و بڕوانامەی ماستەر و دکتۆرامان بەدەست هێناوە.

دامەزراندنی لابۆری شانۆی لالەش لە ساڵی ١٩٩٨، پێداویستییەکی گرنگی پرۆسەی کارکردنمان بوو لە بواری دەنگ و جەستەی ئامادە و مەبەستمان لە کاری لابۆری، قووڵبوونەوە و توێژینەوەی بەردەوام و پڕاوپڕی ئەم پرۆسەیەیە. لە ساڵی دووهەزاریشەوە هۆڵی شانۆییی تایبەت بە خۆمانمان کردووەتەوە لە شاری ڤییەنا، بە پشتگیریی دەزگای هونەر و کولتووری شاری ڤییەنا و وەزارەتی هونەر و کولتووری وڵاتی نەمسا.

ڤییەنا وەک یەکێک لە پێتەختە گرنگەکانی هونەر لە دنیادا ناسراوە. دەرکەوتن و پێشکەشکردنی بەرهەمی هونەری لەم شارە لەگەڵ ئەوەدا دەرفەتی بۆ دەڕەخسێ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا ئاستی بەرزی کارە هاوشێوەکان ڕەنگە بەربەستێک بن کە دوو هونەرمەندی کورد بتوانن درێژە بە چالاکییەکانیان بدەن. ئێوە چۆن توانیوتانە شانۆ و پێرفۆرمانسەکانتان نیشان بدەن کە ببێتە جێی سەرنجی بینەران؟

هەر لەسەرەتاوە شێوەی تایبەتی و جیاوازی کارکردنی لابۆری شانۆی لالەش لە بواری پیرفۆرمانسدا، جێی سەرنج و گرنگی پێدانی شانۆکاران و ڕەخنەگران و بیرکارانی شانۆ و ئەنترۆپۆلۆژی و دامودەزگا هونەری و ڕۆشنبیرییەکانی وڵاتی نەمسا بوو، گەر تۆ خاوەنی کۆنسێپتێکی نوێی کارکردن بیت، ئەوا بە ئەنجام گەیاندنی پرۆژەکانت لە هەر شوێنێکی ئەم جیهانەدا بێت، مەحاڵ نییە. بێگومان ئەمەش کارێکی هەروا ئاسان نەبووە، شەونخوونیمان بەدیار ئەم پرۆژەیەوە کێشاوە و ماندوو و شەکەت بووین، بەڵام بەختەوەرین کە گەیشتووینەتە ئەم ئامانجەی کە خۆتان دەرکی پێ دەکەن. ئێمە نەک تەنها لە نەمسا، بەڵکوو لە زۆربەی وڵاتەکانی جیهاندا پرۆژەکانمان بە سەرکەوتوویی بە ئەنجام گەیاندووە.

هەندێک بابەتی بەرهەمەکانی ئێوە بوونەتە جۆرێک لە پێناسەی تایبەت بۆ شانۆگەریی لالەش. بۆ نموونە بەکارهێنانی چەندین زمانی ڕەنگە دوور لە یەک (ئینگلیزی، کوردی، ئاڵمانی و عەرەبی). خۆتان دەزانن کە بەکارهێنانی زمان یەکێک لە ئامرازەکانی پەیوەندیی شانۆکارە لەگەڵ بینەرەکان. ئێوە چۆن توانیوتانە لەمپەری چەندین زمانی جیا بکەنە کەرەسەی سەرکەوتن؟

وەکوو باسم لێوەکرد، بناغەی کاری ئێمە دەنگە.
دەنگ سەرچاوەی کردارە فیزیکاڵییەکانە و ئەتموٚسفێر و پانتایی و چیرۆکەکان دەخولقێنێت.

زمانیش یەکەیەکی دەنگییە و هەموو زمانێک ڕیتم و ڕەنینی تایبەتی خۆی هەیە و بێگومان گرنگە کە کاریگەریی جوگرافی و کولتووریی سەرهەڵدانی زمانەکان پەیڕەوی بکرێت.

لە پێرفۆرمانسەکانماندا زۆر جار زمانی جیاجیای وەکوو زمانە ناسراوەکانی ئینگلیزی و ئەڵمانی و ئیسپانی و کوردی و عەرەبی و فارسی بەکاردەهێنین. ئەوا بە مەبەستەوە ئاوڕیش لە زمانە کۆنەکان دەدەینەوە، کە ئەمڕۆکە بەکارناهێرێن و یاخود کۆمەڵێک کەسانی کەم لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەکاریان دەهێنن، وەکوو زمانی کوردیی کۆنی سەردەمی زەردەشت، زمانی قوپطی لە وڵاتی میسر، زمانی کێلتەکان لە ئیرلەندا و زمانی سۆمەری-ئەکەدی. ئەمەش لە بواری هەڵبژاردنێکی دانسقەی تێکستە ڕیتمییەکان ڕوودەدات کە خۆم میلۆدییان بۆ دادەنێم و هەندێکیان ئیندیڤیدوێلیی و هەندیکی تریشیان لەتەک گرووپە نێونەتەوەییەکەماندا کاری لەسەر دەکەم. هەروەها شەمالێش زۆربەی تێکستەکان بە شێوەیەکی ڕیتمی و میلۆدیی جیاواز بەکاردەخات.

هەردووکمان هەوڵی ئەوە دەدەین کە سەرچاوە ئەرخایی و کۆنەکان لە پانتاییەکی ئێستایدا بخەینە کار، کە چیدی ئێکسۆتیک نین، بەڵکوو ئێمەین لە ئێستا و لێرەدا..

بەدەر لەم زمانانەش ئەوا گرنگترین زمان کە ئێمە لە پێرفۆرمانسەکانماندا بەکاری دەهێنین هەڵبەتە ئەو زمانە هونەرییەیە کە خۆمان دەیخوڵقێنین. ئەم زمانەش بەدەرە لە زمانێکی لینگویستیکی ناسراو.

ئەم زمانە هونەرییە بریتی نییە لە یاریکردنی سەربەست بە فۆکاڵەکان، بەڵکوو وەکوو هەموو زمانێکی تر کۆنتێکستی زمانی خۆی هەیە.

تا ئەم ساتەش هەموو بینەران لەهەر شوێنێکی ئەم جیهانەدا کە ئێمە پرۆژەکانمان بە ئەنجام گەیاندووە، لەو باوەڕەدا نەبوون کە ئەمە زمانێکی نا-لینگویستی تایبەت بە داهێنەرانەی خۆمان بێت، بۆیە هەمیشە پرسیاری ئەوەمان لێ کراوە کە ئەمە چ زمانێکە ئێمە بەکاری دەهێنین.

لێرەدا بە گرنگی دەزانم ئاماژەی ئەوەش بکەم کە سەرجەمی پرۆسەی کارکردنمان لەسەر ئەکسیۆنە دەنگی و گۆرانیئامێزەکان، بە زمانی هونەریی خۆمان لە پیرفۆرمانسێکەوە بۆ پێرفۆرمانسێکی تر لە گۆڕان و توێژینەوەی ئەزموونکاریی بەردەوامدایە.

من لێرەدا حەزدەکەم پرسیارێک بووروژێنم: ئایا ئەم زمانە هونەرییە نا-لینگویستیکییە و بەکارهێنانی زمانە کۆنەکان، توانای خوڵقاندنی پرۆسەی کۆمەنیکەیشنیان هەیە لە پێرفۆرمانسدا؟

لە وەڵامدا دەڵێم: گرنگ نیە من چی دەڵێم، بەڵکو گرنگ ئەوەیە چۆن دەیڵێم.

گواستنەوەی تایبەتمەندییەکانی چەندین کولتوور لە لایەکەوە و تێکەڵکردنی لەگەڵ ریتواڵە ئایینییەکان و تەنانەت دەنس و مۆسیقای جاز، چۆن دەتوانێ وەک مارکەی شانۆگەریی لالەش سەیر بکرێ؟

ڕاستە ئێمە بۆ پێناسەی میتۆدی کارکردنمان، چەمکی ڕیتواڵ زۆر بەکاردەهێنین، بەڵام هەرگیز ریتواڵی نەتەوەیەکمان نەهێناوە تاوەکوو لە پێرفۆرمانسێکدا بەکاری بهێنین، چونکە ئەوە کارێکی مەحاڵە.

هەموو ڕیتواڵێک شوێن و زەمەن و بەشداربووان و ئامانجی قووڵی خۆی هەیە و تەنها بۆ نەتەوەیەک یاخود بۆ گرووپێک لە خەڵک کاریگەری و مانا و بەهای خۆی هەیە. کە لەو شوێن و زەمەن و بەشداربووانە داپچڕینرا، ئەوا کاریگەری و بەهای خۆی ون دەکات و

دەبێتە هەر شوێەکی ئاسایی تر، بۆیە دەبینین ساتێک هەندێک ریتواڵ کە بە مەبەستی موتعە بۆ گەشتیاران بەڕێوە دەبرێت، هیچ کاریگەرییەکی قووڵیان نییە و تەنها بۆ چێژی چاو وەکوو ڕووکەش قابیل بە سەیرکردنن.
ئێمە کە باس لە ریتواڵ دەکەین، دەگەڕێینەوە سەر ڕەگەزە ریتواڵییەکان کە بۆ کاری ئێمە زۆر سوودبەخشن، بە تایبەتی ئەو سێ هەنگاوە گرنگەی کە لە هەموو ریتواڵێکدا پیایدا تێدەپەڕین، هەنگاوی ئامادەکردنی پانتایی و ئەتمۆسفێر و بەشداربووەکان، هەنگاوی بەڕێوەبردنی ریتواڵەکە و پاشانیش هەنگاوی گەڕانەوە بۆ ژیانی ئاسایی.
هەروەها چەند ڕەگەزێکی گرنگی تری ریتواڵ، وەکوو پێکەوەیی، ئەتفۆسفێر، ئاڵوگۆڕی ئەنێرجی، نانخواردن و خواردنەوەی پێکەوەیی و هەموو ڕەگەزەکانی تری وەکوو گۆرانی و سەما و ریتم، بەهەمان شێوە لە پێرفۆرمانسەکانماندا گرنگیی خۆیان هەیە.
میوزیکی جاز پرۆژەیەکی جیایە لە پێرفۆرمانسەکانمان، ئێمە ساڵانێکە لەتەک «گرووپی ریفۆرم ئارت ئۆرکێسترا» کار دەکەین، ئەم گرووپە لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو لەسەر دەستی کۆمەڵێک میوزیشەنی جاز لە ڤییەنا دامەزراوە و سەرقاڵی ڕێگەیەکی نوێی جازن، بە تایبەتی لە ئەمەریکا ناوبانگیان دەرکردووە، ئەمان کار لەسەر ئیمپرۆڤیزەیشن دەکەن، من و شەماڵیش بە دەنگ ئیمپرۆڤیزەیشن دەکەین لەگەڵیاندا و چەندەها سیدیمان پێکەوە دەرکردووە و چەندەها کۆنسێرتمان لە شانۆکەی خۆمان و لە سەنتەری موزیکی جاز لە ڤییەنا پێشکەش کردووە، کە بەیەکگەیشتنی دەنگ و ریتمی ڕۆژهەڵاتی و کوردیی ئێمەیە لەگەڵ میوزکی جازی ڕۆژئاوایی.
لە دوای هەموو کۆنسێرتێک زۆربەی بینەرانی نێونەتەوەیی، سەریان لەوە دەسوڕمێت کە کەس لەم گرووپە نۆتە بەکارناهێنێت و پرۆڤەی پێکەوەیی ناکەین و هیچ ڕێککەوتنێکی پێشوەختەش نییە لە نێوانماندا. ئەمەیە پرۆژەکەمان لەتەک ریفۆرم ئارت ئۆرکێسترا کە بە پۆست ئیمپرۆ جاز ناسراوە.

ئێوە هاوکات لەگەڵ شانۆ و پێرفۆرمانسەکانتاندا چالاکییەکی بەرچاوتان لە بواری فێرکاری لە ناوەند و زانکۆکان هەبووە. دەکرێ بڵێین شانۆگەریی لالەش بووەتە باڵوێزی کوردستان لە نەمسا؟ یا ڕەنگە بگوترێ تەنانەت لە ئاستێکی نێودەوڵەتیدا توانیوتانە کولتووری فرە ڕەهەندی پێشکەش بکەن؟

لابۆری شانۆی لالەش وا زیاد لە بیست ساڵە لەسەر ئاستێکی بەرزی نێودەوڵەتیدا خۆی سەلماندووە و جێ دەستی دیارە و لە چەندەها فێستیڤاڵ و کۆنفراسی نێودەوڵەتی و نێونەتەوەیی پێرفۆرمانسەکانمان پێشکەش کردووە و لە چەندەها کۆلێژی جیاجیا لە زانکۆی وڵاتانی جیاواز، وۆرکشۆپ و سیمینار و لابۆری کراوەمان بەڕێوەبردووە و لە هەموو ئەو وڵاتانەش وەکوو دوو خودی کوردی ناسراوین، هەرچەندە ئێمە بە ناوی نەمساوە لەو فێستیڤاڵ و کۆنفرانسانەدا بەشدار دەبین، چونکە وڵاتی نەمسا پشتگیریی هۆڵە شانۆییەکە و پرۆژەکانمان دەکات و هەروەها ئێمە بەشێکین لە ژیانی کولتووریی نەمسا. لە چەندەها فێستیڤاڵی نێونەتەوەییشدا خەڵاتی باشترین پێرفۆرمانس و خەڵاتی فەخریمان پێ دراوە.
من هەردەم دەڵێم: ئێمە دوو شانۆکاری جیهانین، بە ڕەچەڵەک کورد و بە پاسپۆرت نەمساوین، هەروەها شەماڵ دەڵێت: شانۆکەمان ڕووبارێکە، بە هەموو جیهاندا ڕەو دەکات

بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە:
www.lalishtheater.org

"وەرگێڕان"

تاقیکردنەوەی ناسیۆنالیزمی کورد بە فێمێنیزم*

مستەفا زەنگین

و: سیپان ڕۆژهەلات

تێگەیشتنێکی ڕواڵەتی و بە کەمگرتن لەوەی کە ناسیۆنالیزم تاکە هۆکاری بەدی نەهاتنی یەکسانیی ژن وپیاوە لە کۆمەڵگەی کوردیدا، هەر لە سەرەتاوە بووە هۆی ئەوەی کە ڕۆڵی ناسیۆنالیزم لە پێشاندان و بەرجەستەکردنی ناسنامەی ژن لاواز پیشان بدات. ئەگەر سیاسەتی ئەو ئیدیۆلۆژییانەی کە ناسیۆنالیزم وەکوو بنەما بۆ خۆیان بەکاردینن بەڵام دژایەتیی ئازادی و مافی ژنان و یەکسانییان دەکەن، لەسەر ناسیۆنالیزم حیساب بکرێت، ئەو تێگەیشتنە دەبێتە هۆی ئەوەی کە گرنگیدانی ناسیۆنالیزم بە ئازادیی ژنان نەبینرێت و بە نارەوا پێشانی بدات.

دیارە کە لەم ساڵانەی دواییدا ئەو پەڕتووک و بابەتانەی لەسەر پەیوەندیی نێوان فێمێنیزم و ناسیۆنالیزم نووسراون، ڕووی لە زیادبوون کردووە. بەڵام لەنێو کۆمەڵگەی کوردیدا ئەو بابەتە ڕەنگدانەوەیەکی کەمی هەبووە بە شێوەیەک کە دەتوانین بڵێین هەر نەبووە. من لەو بڕوایەدام کە یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئەم بابەتە، یەک نەبوون و ناسازبوونی فێمێنیزم وناسیۆنالیزمە، لە بەر ئەوەی ناسیۆنالیزم وەک ڕێگرییەک بۆ یەکسانیی ڕەگەزی ومافی ژنان ناسێنراوە. هەرچەندە ناتوانین سەرجەم ئەوشتانەی لەسەر ئەم مژارە وتراون و نووسراون ڕەت بکەینەوە و خۆمان بە مافدار پیشان بدەین و بڵێین ئەوان هیچ بەڵگەیەکیان نییە. دەمەوێت لەم نووسینەدا پیشان بدەم کە نابێ لەسەر بنەمای ئەم تێگەیشتنە کە ناسیۆنالیزم تاکە هۆکاری نایەکسانیی ڕەگەزییە، ناسیۆنالیزم وەکو ئیدیولۆژییەکی موتڵەقی پیاوسالارانە قەبووڵ بکەین و فێمێنیزم بە شێوەیەکی ڕادیکال ڕەت بکەینەوە. ئەوە دەبێتە هۆی لاوازکردنی ڕۆڵی ناسیۆنالیزم لە پاراستنی مافی ژناندا. ئەو بابەتە لەلایەن «بزووتنەوەی ژنانی کورد» لەنێو کۆمەڵگەدا قەبووڵ کراوە و بەردەوام دووبارە دەکرێتەوە. لەم نووسینەدا لە چوارچێوەی ڕەخنە گرتن لەو بزووتنەوە سیاسییەی کە باسمان کرد و بەرگریکردنیان لەو تێگەیشتنە، باس لەوە دەکەین کە ناسیۆنالیزم چ کارێکی لە بەرژەوەندیی دۆزینەوەی ناسنامە و ئازادیی ژناندا کردووە.

ڕەخنەی بزووتنەوەی ژنانی کورد لە ناسیۆنالیزم

لێرەدا کە باس لە «بزووتنەوەی ژنانی کورد-حەرەکەتا ژنێن کورد» دەکەین مەبەستمان ئەو بزووتنەوەیەیە کە لەسەر بنەمای تیورییەکانی عەبدوڵڵا ئۆجەلان ڕێبەری پ ک ک و بە شێوەیەکی ڕەوا(لێگاڵ) لە چوارچێوەی پارتی دیموکراتیکی گەلان (HDP و پارتی هەرێمە دیموکراتەکان DBP و ڕێکخراوەکانی نزیک لەو دووپارتە جێ دەگرن. بەڵام دەبێ ئەوە بڵێین کە هیچ ڕێکخراو یان گرووپێکی فەرمی نییە بە ناوی بزووتنەوەی ژنانی کورد، بەڵام لەبەر ئەوەی کە زۆربەی هەڵسووڕاو و ئەندامانی ئەو بزووتنەوەیە ژنانی کوردن، بەو ناوە دەناسرێت. بۆیە ئەو ڕێکخراوانەی ژنان کە لە نێو ئەو بزووتنەوەیەدا باسیان دەکەین، دوای هەڵوەشاندنەوەی بزووتنەوەی دیموکراتیکی ژنانی ئازاد، لە ژێر ناوەکانی بزووتنەوەی ژنانی ئازاد-تەڤگەرا ژنێن ئازاد TJA و کۆنگرەی ژنانی ئازاد KJA، درێژەیان بە کارکردن داوە. بزووتنەوەی ژنانی کورد کە لە دوای ساڵانی ١٩٩٠ لە بوارەکانی کۆمەڵایەتی، سیاسی و سەربازیدا گەشەی خێرای بە خۆیەوە بینیوە، ئەم پێشکەوتنەی کۆمەڵەکان کە شێوازێکی ڕێکخستنە، وەکوو بەرەوپێشچوونێکی گرنگ دەبینێت. بە دەستپێکردنی قۆناغی نوێبوونەوە و دەستپێکردنی شۆرشی گەلان کە ئەنجامی

بەدیهێنانی ئازادیی تاکەکەسی و کۆمەڵگە و برایەتی و یەکسانی بۆ نەتەوە بوو، ژن وەکوو بنەمای سەرەکیی پێکهێنانی نەتەوە دادەنرێ. ئەوەی کە لێرەدا بە گرنگی باسی لێوە دەکرێت، نەتەوە یا میللەتە کە توانی خۆی لە پرۆسەی نەتەوەییبوونی سروشتیدا پێشان بدات. بەڵام بە بڕوای بزووتنەوەی ژنانی کورد، نەتەوە لە لایەن چینی بورژوا کە دەستیان بە سەر قۆناغی شۆڕشدا گرتووە، لە ڕێڕەوی دروستی خۆی دوورخراوەتەوە، تێکدراوە و بە لاڕێدا براوە.

ئەو بزووتنەوەیە لەو بڕوایەدایە کە بە شێوەیەکی سروشتی، پێکهاتەی کۆمەڵگەی پیشکەوتوو لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە بە لاڕێدا دەبرێت و بە ناوی هەموو کۆمەڵگەکانەوە شەڕی خوێناوی ڕوودەدات، کە بۆ خودی ژنانیش دەبێتە هۆی پێشهاتنی ئالنگارییەکی گەورە. بزووتنەوەی ژنانی کورد لەو بڕوایەدایە کە مژاری نەتەوە کە لە لایەن دەسەڵاتداران و بورژوازەکانەوە لە جەوهەری سەرەکیی خۆی دوورخراوە و بە لاڕێدا براوە، بووەتە هۆی بەدەستهێنانی ئەنجامی قووڵ بۆ ژنان و کۆمەڵگە.)فادیلە یلدرم -٢٠٢١٢(لەم خاڵەدا ڕەخنەی بزووتنەوەی ژنانی کورد لە ناسیۆنالیزم دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە. وەکوو لە سەرەوە باسم کرد بزووتنەوی ژنانی کورد لەسەر بنەمای پارادیگمای عەبدوڵلا ئۆجالان بۆ کۆمینال (اشتراکی) دیموکراسی، ژینگەیی و ڕەگەزی خۆی دەناسێنێت و شێوەیەکی ڕەخنەی لەسەر بنەمای ڕەتکردنەوەی گشتیی ناسیۆنالیزم پەسەند دەکات. ئەمەش لەسەر بنەمای ڕوانینی ئۆجەلانە کە ناسیۆنالیزم وەکوو نەخۆشیی سەردەم پێناسە دەکات و ناسیۆنالیزم وەکوو یەکێک لە ئیدیولۆژییەکانی هێز و دەسەڵات وەسف دەکات کە لەسەر بنەمای جیاوازیی ڕەگەزی گەشەی پێ دەدرێت.

بزووتنەوەکە دەڵێت ناسیونالیزمی گەشەسەندوو و بە دەسەڵات گەیشتوو، بە سوود وەرگرتن لە نەتەوە، دەسەڵاتی بە پیاو داوە(پیاوسالاریی وەدی هێناوە) و ژنانی داپلۆسیوە و لە کایەکانی کۆمەڵگە وەدەری ناون. بە زمانێکی توند ناسیۆنالیزم بە (شوناسی پیاوسالاری) پێناسە دەکات.

چینی بورژوا لە نەتەوەی پیاوسالارانە هەوڵ دەدات ژن وەلاوە بنێت لە کاتێکدا کە ژن جەوهەری سەرەکیی پێڤاژۆی ناسیۆنالیزم بووە و چینی بورژوا لە سەر بنەمای تیۆریی نەتەوە —دەوڵەت، ژن بۆ پرۆپاگەندەکردن بە مەبەستی گەیشتن بە ئامانجەکانی بەکار دێنێت. ناسیۆنالیزم کە بە هۆکاری قووڵبوونی کێشە ڕەگەزییەکان لەنێو کۆمەڵگەدا دادەنرێت، ڕێگە نادات لە کاتی بونیادنانی نەتەوەدا، ئیرادەی ژنان بە شێوەیەکی واقیعییانە، لە بەدەستهێنانی یەکسانی و ئازادیدا بەشدار بێ. بزووتنەوەی ژنانی کورد، ناسیۆنالیزمی نەتەوە — دەوڵەت و سێکۆلار-لائیک لەسەر بنەمای تێگەیشتنەکانی ئۆجالان قەبووڵ دەکات و لەو بڕوایەدایە کە نەتەوە-دەوڵەت، توندترین شێوازی نوێنەرایەتیکردنی دەسەڵاتی پیاوسالارانە و ئیستیسمارییە و ڕەخنەی لێ دەگرێ. نەتەوە-دەوڵەت وەکوو دوایین ڕێڕەوی مێژوویی، دەسەڵاتداری پێناسە دەکات کە ڕۆڵی ژنان بە نادیدە دەگرێت، وەکوو تەقینەوەی ئیمپراتۆرییەتی پیاو پێناسە کراوە (عایشە گۆککان ٢٠١۶). بزووتنەوەکە لەو بڕوایەدایە کە پرۆژەی نەتەوەی دیموکرات کە وەکوو جێگرەوەی نەتەوە-دەوڵەت دادەنرێت، تەنیا کاتێک دەتوانێت سەرکەوتوو بێت کە ژن وەکوو ئەکتی سەرەکیی کۆمەڵایەتیبوون، «نەتەوە» پەسەند بکات. (یلدرم ٢٠١٢) دژایەتیکردنی بزووتنەوەی ژنانی کورد لە گەڵ ناسیینالیزم لەسەر ئەو بنەمایەیە کە

ناسیونالیزم ئیدیۆلۆژییەکی پیاوسالارانەیە و لە بەر ئەوە ناسنامەی ژنان دەسڕێتەوە و وەکوو ئامانجێک درێژە بە چەوساندنەوەی ژنان دەدات.

ڕەخنەی بەرانبەر: ناسنامەی ژنان هۆکارێک بۆ شاردنەوەی ناسنامەی کورد

بێ دوودڵی دەتوانین بڵێین بزووتنەوی ژنانی کورد بێتاوان نین لە دوورکەوتنەوە لە ناسیۆنالیزم، لە بەر ئەوەی بۆچوونێک هەیە کە دەڵێت ئەو بزووتنەوەیە بە هێنانە پێشی ناسنامەی ژنان دەیەوێت ناسنامەی ناسیونالیستی بشارێتەوە. لەو بزووتنەوەیەدا ناسنامەی ژنان کە خۆی لە ناسنامەی کورد جیا دەکاتەوە و پێگەی سەرەکیی خۆی بەدەست دەهێنێت، لە خەباتی نەتەوەییشدا گەیشتووەتە ئەو بڕوایەی کە «بەر لە هەر شتێک، خەبات بۆ ئازادکردنی ئەو نەتەوەیە بکرێت کە لە لایەن چینی پیاوسالارەوە داگیر کراوە». یلدرم ۲۰۱۲

گوڵتەن کشاناک لەو بڕوایەدایە کە لە خەباتی نەتەوەییی کورددا، وەکوو هێزێکی لاوەکی مامەڵە لەگەڵ ژنان کراوە، بەڵام ئەوان بە تێگەیشتن لە ناسنامەی ژن بوون، خۆیان لەو کێشەیە ڕزگار کردووە. هەروەها لە سەرجەم نووسینەکانیدا لە پەرتووکی «ڕەنگی مۆری- وەنەوشەییی سیاسەتی کورد»، گوڵتەن کشاناک بۆچوونە سیاسییەکانی خۆی لەسەر بنەما و بەرجەستەکردنی ناسنامەی ژن بوون بەیان دەکات، گوایە ئەو کار و توندوتیژییەی بەرانبەریان کراوە، تەنیا بە هۆی ژن بوونیان بووە. هەرچەندە قسەکردن لەسەر ئەوەی کە ئەمە بە ئەنقەست کراوە یان نە بابەتێکی جیاوازە، بەڵام لە سەرجەم نووسین و لێدوانی ئەو کەسایەتی و ڕێکخراوانەی سەر بە بزووتنەوەکە کە لە ئاژانسی ژن نیوز و گۆڤاری ژنۆلۆژیدا بڵاوکراونەوە، هیچ هۆکارێک نییە وا پێشان بدات کە ئەم کارە بە نەزانین کراوە. دوورکەوتنەوە لە ناسیۆنالیزم و پێشاندانی ئەوەی کە ناسیۆنالیزم تاکە هۆکاری زۆرێک لە واتە خراپەکانی نێو کۆمەڵگە بە تایبەتی جیاوازیی ڕەگەزییە، لە خودی خۆیدا دژایەتی کردنی ناسیۆنالیزمە. زیادە لە پارێزگاریکردن لە ڕێکخراوێکی فێمێنیستیی سەربەخۆ کە خەباتی نەتەوەیی ناکات، بە بچووک کردنی خەباتی نەتەوەی کورد بۆ خەباتی ناسنامەی ژن بە دروشمی «ژنی ئازاد کۆمەڵگەی ئازاد»، دەیەوێت فێمێنیزم بکاتە جێگرەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی.

بزووتنەوەی ژنانی کورد ئامانجی لەپێشینەی چالاکییە سیاسییەکانی خۆی لەجیاتی خەباتی نەتەوەیی، خەبات بۆ ئازادیی ناسنامەی ژنان دادەنێت. وەک نموونەیەکی نادیدەگرتنی ناسنامەی نەتەوەی کورد لە بەرژەوەندیی ناسنامەی ژنان و دانانی ناسنامەی نەتەوەیی لە پێگەی دووەم لە دوای ناسنامەی ژن بوون، دەتوانین ئاماژە بە مەقالەیەکی مەلیکە گول دەمیر بکەین کە لە ماڵپەری ژن نیوزدا بڵاوکراوەتەوە و لە ژێر ناوی»هەموو کاتێک خەباتکردن لە دژی ئەو سیاسەتانەی کە ژنان بە ئامانج دەگرن»، نووسەر لە بابەتەکەدا ئاماژە بە شەڕی خەندەقەکان (شەڕی نیوان پەکەکە و سوپای تورکیا) لە شارەکانی نسێبین، جزیر و سوور دەکات کە بە پارێزگا کوردییەکان ناویان دەبات و دەڵێت لەو ڕووداوانەی کە لە شەڕی خەندەقەکان ڕوویانداوە، ژنانی کورد تەنیا لە بەر ئەوەی ژن بوون ئەشکەنجە دراون و کوژراون.

نووسەر دەڵێت لاشەی ئەو ژنانە کە لە شەڕی شارە کوردییەکاندا بریندار

کراون یان خود ژیانیان لەدەستداوە، بووە مەیدانێک بۆ سەرکەوتنی پیاوە یونیفۆرم لەبەرکان (سەربازەکان) و شەڕەکە وەکوو شەڕی نیوان دوو ڕەگەزی ژن و پیاو پێناسە دەکات، بەڵام نووسەر هیچ ئاماژەیەکی بە ناسنامەی کوردبوونی ئەو ژنانە ناکات، بەڵام ڕاستییەکە ئەوەیە کە بە ئامانجگرتنی ئەو ژنانە لەو شەڕانەدا، لەبەر ئەوە نییە کە ئەوان تەنیا ژنن، بەڵکۆ لەبەر ئەوە بووە کە ئەوان ژنانی کوردن.

گۆڵتەن کشاناک لە دیباچەی کتێبەکەیدا بە ناوی ڕەنگی وەنەوشەی سیاسەتی ژنان لە ژێر ناوی «هەنگاو بە هەنگاو گەشەکردنی خەباتی ئازادیخوازیی ژنان»، باس لە کاردانەوەکانی دوای سوێندخواردنی لەیلا زانا، ژنە پەرلەمانتەری کورد، لە ساڵی ١٩٩١ لە پەرلەمانی تورکیا دەکات و دەڵێت لە هەموو بوارەکاندا دەست بە تێشکاندنی ژنان کرا، بەڵام کشاناک وا پێشان دەدات کە ئەمانە بە هۆی قەبووڵنەکردنی ناسنامەی ژنان و هەوڵدان بۆ لاوازکردنی خەباتی ئازادیخوازیی ژنان بووە، لەکاتێکدا نارەزایەتی دەربڕین لە کاتی سوێندخواردنی لەیلا زانا بە هۆی ئەوە بوو کە گوتی «ئەم سوێند بۆ برایەتیی گەلی کورد و تورک» دەخۆم و هەموو لایەک هاوڕایە، کە بە هۆی هاتنی وشەی کورد لە بەر ئەوەی ئەو سوێندە بە کوردی بوو کاردانەوەی لێ کەوتەوە. پێشاندانی ئەو بابەتە لە لایەن کشاناکەوە وەکوو دژایەتیکردنی ناسنامەی ژنان و چەوساندنەوەیان، هەوڵێکە بۆ نادیدە گرتن و شاردنەوەی زمان و ناسنامەی کوردبوون. لە ڕاستیدا هیچ تێگەیشتنێک نییە لەسەر ئەوەی کە کشاناک خۆی وەکوو کەسێک کە سەختیی زۆری بە هۆی ناسنامەی نەتەوەییەوە بینیوە و زۆرجار ڕووبەرووی دەردەسەری و گوشار بووە، بەڵام باس لە ناسنامەی کوردبوون ناکات و ناسنامەی ژن بوون دەخاتە پێشەوە.

ئەوە خەیاڵ و هەڵخەڵەتاندنە کە بزووتنەوەی ژنان دەستکەوتەکانی نەتەوەی کورد وا پێشان بدات کە تەنیا بە هۆی خەبای ژنان و ناسنامەی ژنانەوە بە دەست هاتوون وەکوو ئەوەی لە ساڵانی ١٩٩٩ و ٢٠٠٤ لە هەڵبژاردنە خۆجییەکان لە ناوچەی (دۆغۆ بەیازیدی ئاگری) ڕوویدا و موقەدەسە کوبیلای سەرکەوتنی بەدەستهێنا

کوبیلای بابەتێکی لە پرتووکی ڕەنگی وەنەوشەیی سیاسەتی ژنانی کورددا لە ژێر ناوی (سەرۆک، چیدی ناتوانین هیچ شتێک بە ژنان بڵێین(نووسیوە و باس لە کاندیدبوون بۆ سەرۆکی شارەوانی و ئەو سەرکەوتنانە دەکات لەو بەروارەی ئاماژەمان پێکرد بەدەستیهێناوە، ئەو سەرکەوتنە بەوە دەبەستێتەوە کە بە هۆی پشتگیری بزووتنەوەی ژنان و ناسنامەی ژنبوونییەوە بووە. دەکرێت بە ڕێژەیەکی کەم لە ژنان بە هۆی ناسنامەی ژنبوونەوە پشتگیریان لە کوبیلای کردبێت، بەڵام هەم بە هۆی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی (سوسیولۆژی) دۆغۆبەیازید و هەم کاندیدبوونی کوبیلای لە لایەن پارتەکانی هادەپ و دەهاپ، بەڵگەی ئەوەیە کە ناکرێت ئەو سەرکەوتنە تەنیا لە ناسنامەی ژنبووندا قەتیسبکرێت. لە بەر ئەوەی ئەو ڕاستییە هەیە کە لەو سەردەمە و ئێستاش لە دۆغۆبەیازید پێکهاتەیەکی باوکسالارانە هەیە لەوە گرنگتریش ئەوەیەکە هەردوو پارتی هادەپ و دەهاپ لە لایەن کوردەکان بۆ گەیاندنی داواکارییە نەتەوەییەکان دامەزراون و وەکوو دوو پارتی ناسیونالیستی کورد قەبووڵکراوەن.

سارا ئاکتاش کە یەکێک لە چالاکڤانانی بزووتنەوەی ژنانی کوردە لە ساڵی ٢٠١٧ بە بنەماگرتنی ژنان ئەوەندە زیادەڕۆیی

کردووە کە دەڵێت بزووتنەوەی ڕزگاری کورد کە مەبەستی پ، ک، یە زیادە لە کۆلۆنیالیزم، فئودالیزم، عەشیرەگەری و دژەدین بوون، گرنگی بە ئازادی ژنان داوە و وەکوو یەکەم ئامانجی خۆی داناوە. بە هەمان شێوە ئاکتاش کە جۆرئەت لە ڕەخنەکانی پ. ک. ک لە سەر بابەتی ڕەگەزیی کۆمەگە وەردەگرێت دەڵێت، «مێژووی بزووتنەوەی کورد. . مێژووی دروستکردنی ژنانی ئازادیخوازە کە سەر لە نوێ ژنبوونی خۆیان پێناسە دەکەن و پیاوان، پیاوەتی خۆیان دەکوژن»

ئەو دەڵێت «سەرکەوتنی شۆرشگێرانی ژنی کورد و شۆرشی ڕۆژئاوا»دا مەترسی لەسەر زیهنییەتی پیاوسالاری کورد دروستکردووە نەک کۆلۆنیالیزمی کوردستان.

ئەم گوتانەی ئاکتاش هەموو شتێکی ئاشکرا کردووە کە ناوی دیکەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد بووە بە ژن، واتە لە سەرووی بزووتنەوەی کورد بابەتیکی دیکە هەیە کە ئەویش خەباتی ژنانە کە دەبێت شرۆڤەی بۆ هەموو بابەت و مژارێک هەبێت

بە پێی بەیاننامە و لێدوانی ئەندامانی ئەو بزووتنەوەیە، دانانی قەیووم لە سەر شارەوانییەکان و پێشاندان و گێرانی لاشەی ڕووتی کوژراوانی شەڕی خەندق لە نێو شارەوکان کە ژنیشیان لە تێدا بووە لە لەیەن فەرمانبەرانی جێبەجێکردنی یاسا وهەڵکوتانە سەر شوێنەکان و گرتنی چالاکوانان وەکو ئەوەی لە مەراسیمی کۆچی دوایی دایکی ئایسەل توگلۆک ڕوویدا و هێرش کرایە سەر مەراسیمی جەنازە و ناشتنی تەرمی دایکی ئایسەل توگلۆک، تەنیا وەکوو دژایەتی دەسەڵاتی پیاوسالارانە بەرامبەر ئیرادەی ژنان پێشان دەدرێت، مەبەستی سەرەکیش ئەوەیە کە دەیەوێت ناسنامەی کوردبوون نادیدە بگرێت.

دەتوانین بڵێین دیتنی کارەکانی دەوڵەتە کۆلۆنیالیستەکان(داگیرکەرانی) کوردستان و توندوتیژییەکەیان بەرامبەر ناسنامەی کورد وەکوو توندوتیژی پیاوسالارانە و بە سەنتەرگرتنی ژن بۆ هەموو شتێک لە لایەن بزووتنەوەی ژنانی کورد و لە ورانگەی ژنبوونەوە هەموو شتێک ببینی وەکوو وەسواسێکی لێهاتووە.

بزووتنەوە ئەوەندە بەرەو پێش ڕوویشتووە کە خۆی لەگەڵ ڕەخنەکانی لە بزووتنەوەی ناسیونالیستی و دەسەڵات دژیەکییەکی گەورەی پەیدا، کە گوایا لە ناسیونالیزمی ژنانە و دەسەڵاتی ژنانە لە (تیوری ژنانە)دا جێگیر دەکات.

ناسیۆنالیزمی پاریزەری فێمێنیست یان فێمێنیزمی ناسیۆنالیست

به پێی قسەکانی جۆزێفین دۆنوڤان ٢٠١٤، ئەبیگێل ئادامز لە سەردەمی شۆڕشی ئەمریکا دا، کاتێک جۆنی هاوسەری یاسا نوێیەکان ئامادە بۆ دامەزراندنی نەتەوەیەک ئامادە دەکات دەڵێت پێویستە دەنگێک و نوێنەرێکی ژنانیش هەبێت، دەتوانین بڵێین ئەو جۆرئەتەی کە لە خۆیدا دۆزییەوە بۆ بەیانکردنی ئەم قسەیە، نیشانەیەکی مۆدێرنبوونە کە لە نەوەتە سەرچاوە دەگرێت، لە ڕاستیدا ئەم قسەیە لەسەر بنەمای تیوری ڕانجۆ سادۆ هەری Ranjoo Seodu Herr›in (٢٠٠٣) لە بارەی یەکسانی ئەندامانی نەتەوە کە ژنانیش لە خۆ دەگرێت کراوە. لە سەردەمی نوێدا، بەشداری ژنان لە پێشکەوتنی ژیان وەکوو پێداویستییەکی نەتەوەیەکی مۆدێرن وەسفکراوە کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی ژنان بەریگەی بەشداربوون لە هەوڵەکانی نەتەوەی (ناسیۆنالیستی) پێگەیەکی تایبەتیان بەدەستهێنا (Tanıl Bora,

2017)، ژنان بە بەشداربوون لە پرۆژەی ناسیۆنالیستی و ڕزگاربوون لەوەی کە لە نێوخۆیاندا داخراوبن، لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا پێگەیەکیان پەیدا کرد (Cynthia Enloe, 2013).

لە ڕاستیدا ناسیۆنالیزم، دروستکردنی زەمینە و ناوەندێکی هاوبەشە لە نێوان هاووڵاتیان(نەتەوە)دا، کە بتوانن بە مەبەستی گەیشتن بە ژیانێکی ئاسوودە بە یەکسانی پێکەوە کار بکەن. لە زۆر بارودۆخدا ژنان بە دەستی خۆیان زەمینەی نەتەوەبوونیان دروستکردووە، هەرچەندە نوخبەی ناسیونالیست کە بەدەسەڵات دەگەیشتن، هەندێک جار درێژەیان بە سیستەمە کۆنەکەیان دەدا لە دژی ژنان و ئەوانیان وەلا دەنا بەڵام ژنان بەگشتی بە فیمێنیستەکانیشەوە، پشتگیرییان لە مافی دەنگدان، بەشداریکردن لە بەڕێوەبردنی دەوڵەت، کە یەکێک لە هۆکارەکانی فراوانکردنی سیاسەت بوو، دەکرد و زۆر جار خەباتیان دەبووە بەشێک لە خەباتی ناسیۆنالیستی (Elif Ekin Akşit, 2010).

ئاکسوو بۆرا لە ساڵی ٢٠١٠ لەگەڵ باسکردنی ڕەخنەگرتنی ناسیۆنالیست لە فێمێنیست، ئاماژە بەو ڕێککەوتنە نەنووسراوە دەکات کە ناسیۆنالیزم لەگەڵ فێمێنیزم هەیەتی. لە مەقالەیەک بە ناوی «مۆدێرنیزەبوون لە جۆگرافیای ئیسلامی و بزووتنەوەکانی ژنان»دا دەڵێت کە ژنان لە چوارچێوەی نەتەوەی مۆدێرن کە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە دەستی پێ کرد و سەرجەم کۆمەڵگەکانی گرتەوە، لە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و ئابووریدا ڕۆڵێکی چالاکیان هەبووە. بۆرا هەروەها، پێدانی ئەرکی نوێ بە ژنان و دابین کردنی دەرفەتی نوێی بەشداربوونیان لە کایەکاندا، وەکوو خاڵێک باس دەکات کە ناکرێت لە ناسیۆنالیزمی نوێ جیا بکرێتەوە. لۆیس ویست لە پێشەکیی بەرهەمێکدا بە ناوی ناسیۆنالیزمی فێمێنیستی لە ساڵی ١٩٩٧ بانگەواز بۆ فێمێنیزمێکی ناسیۆنال دەکات و دەڵێت هەروەکوو چۆن ژنان لە کۆتاییی سەدەی ١٩ و سەرەتاکانی سەدەی ٢٠دا بەشداربوون لە خەباتی دژی ئیستعمارگەری، ئەمڕۆش بە هەمان شێوە یەکێک لە پێکهاتە سەرەکییەکانی بزووتنەوە ئێتنیکییەکان پێکدەهێنن.

بە ڕاستی نەتەوەپەروەریی پۆست کۆلۆنیالیزم، ڕەوایەتی بە خەباتی کۆمەڵایەتی ژنان دەدات، کە ئەمەش میراتێکی ناسیۆنالیزمە کە بەشداریی ژنان لە سیاسەت لە وڵاتانی پۆست کۆلۆنیالیزمدا ئاسانترە تاوەکوو لە وڵاتانی مێتروپۆلیتان(کەلان شەهر) (Ania Loomba, 2000).

«قومری ژایاوەردەنە»، ئاماژە بەوە دەکات کە لە کۆتاییی سەدەی ١٩ و سەرەتای سەدەی ٢٠دا، فێمێنیستەکان لە سێیەمین بزووتنەوەی ناسیۆنالیستیدا بە مەبەستی بەدەستهێنانی ئازادیی ژنان ڕۆڵێکی چالاکانەیان هەبوو. بزووتنەوە نەتەوەییەکان ڕۆڵێکی کاریگەریان لە کۆکردنەوەی چالاکانە فێمێنیستەکان بە دەوری یەکتردا هەبووە و دەڵێت کە خەباتی ڕزگاریی ژنان لە چوارچێوەی خەباتی نەتەوەییدا بەڕێوە چووە.

بە بڕوای ژایاواردەنە، بزووتنەوەی ژنان بە مەبەستی سەربەخۆیی سیاسی، لە خەباتە نەتەوەییەکاندا ڕۆڵێکی چالاکی هەبووە و بۆ بەدەستهێنانی ناسنامەی نەتەوەیی و کۆمەڵگەیەکی سەردەمیانەی مۆدێرن هەوڵیان داوە. لەوە زیاتر خەباتی ئازادیخوازانەی ژنان، بووە بە بەشێکی سەرەکی و جیا نەکراوەی خەباتی نەتەوەیی (akt. Sylvia Walby, 2015).

لە کاتی سەرهەڵدانی شەپۆلی دووەمی

فێمێنیزم لە ساڵانی ١٩٧٠-٨٠ لە زۆر کۆڕ و کۆبوونەوەی نێودەوڵەتیدا، شرۆڤە لەبارەی نەبوونـــی دیالۆگ لە نێـــوان ژنانی جیهانی یەکەم و ســـێیەم کـــراوە کـــە یەکێکیان رزگاریـــی ژنـــان وەکـــوو تاکـــە ئامانجی فێمێنیـــزم دادەنێت، بەڵام لایەنی بەرانبەر دەڵێت تاوەکوو نەتەوەکەیان رزگار نەکرێت باسکردنی ئازادیی ژنان بێ واتایە. (Nora Yuval-Davis, 2007).

لـــە رێگـــەی ئەزموونـــی مێژوویی لە چەنـــد وڵاتی جیهـــان دەتوانیـــن ببینین کە ناســـیۆنالیزم، لەبارەی بەدەســـتهێنانی مافەکانی ژنان، ئیدیۆلۆژییەکی سیاســـیی وا نییـــە کـــە نەتوانێت لەگـــەڵ فێمێنیزم بگونجێت. دەتوانین وڵاتانی وەکوو تورکیە، ئێران، هندســـتان، فیلیپین، ئەفغانستان و میســـر وەکوو نموونەیەک باس بکەین کە لە ساڵانی کۆتاییی سەدەی ١٩ و سەرەتای سەدەی ٢٠دا، ناســـیۆنالیزم بە تەواوەتی چووەتە قۆناغێکی نوێوە.

ســـەرجەمیان یەکســـانیی رەگەزی و ئازادیی ژنیان وەکوو بەشـــێک لە پرۆژەی نوێکردنەوەی نەتەوەی ســـەربەخۆ قەبووڵ کردووە. تێگەیشتنی نەتەوەیی لەو وڵاتانە، مافـــی دەنگـــدان وهەڵبـــژاردن، مۆڵەتی منداڵبـــوون، رێگـــەدان بـــە خزمەتەکانی بەخێوکردنـــی منـــداڵ و گرنگیـــدان بـــە خێزان بە پێـــی بەها کلتورییەکانی خۆیان و هاوژینی لەســـەر بنەمای خۆشەویستی و تـــاک هاوســـەری و مافی قســـەکردنی ژنانیان پاراســـتووە. ناسیۆنالیســـتەکان لە چەند وڵاتێکـــی ئانتی کۆلۆنیالیســـت، بە ئاماژەیەکی ئەفسانەیی بە رابردووی خۆیان، ئیدعـــای ئەوە دەکەن کە یەکســـانیی ژن و پیاو لـــە تایبەتمەندییەکانـــی نەتەوەی ئەوانە. بنەمای ئەو یەکســـانییەی باس کرا، بەو واتەیەی کە بە بڕوای یەشـــیم ئارات، لـــە ســـاڵی ١٩٩٩ لەگەڵ ئـــەوەی دەبێتە هـــۆی بەهێزبوونی ناســـیۆنالیزم، ئەنجام و زەرورەتێکـــی ناســـیۆنالیزمی مۆدێرنە. لە لایەکی دیکەوە بەشداریی چالاکانەی ژنان لە پرۆسەی ناسیۆنالیستی و سەربەخۆبوونی نەتەوەکەیان لەخۆیدا دەرخەری پەیوەندی لە نێوان فێمێنیزم و ناسیۆنالیزمدایە.

وەکـــوو نموونەیەک کـــە تانیل بۆرا لە ساڵی ٢٠١٧ باسی لێوە دەکات و بە بڕوای فێمێنیستەکانی عوســـمانی، بەشداربوونی دڵخوازانـــەی ژنان لە خەباتـــی نەتەوەیی، دەرچەیەک بوو بۆ دروستکردنی هێزێک بۆ دەستەبەرکردنی مافی ژنان و هەمیش بووە هۆی ئەوەی کە لە ریزی رۆشـــنبیرەکاندا لە نێو پرۆســـەی بە نەتەوەبووندا جێگەیان هەبێـــت. هەروەهـــا لە میســـریش کە لە سەرەتاکانی سەدەی ١٩ وەکوو دەوڵەتێکی نەتەوەییی ســـەردەمیانە گەشەی دەکرد، بزووتنەوەی فێمێنیســـتی هاتـــە مەیدان و رۆڵێکـــی دیـــار و چالاکیان لـــە خەباتی نەتەوەییدا هەبووە. ژنانی میسر، لە شۆرشی ســـاڵی ١٩١٩ لە دژی ئیستعماری بریتانیا کە بەرهەمـــی خەباتـــی ناسیۆنالیســـتی بووە، بـــە ئازادانە لـــە مەیدانەکانی قاهیرە میتینگیان ساز دەکرد و بیروڕای خۆیانیان بە ئاشـــکرا دەردەبـــڕی. بەشـــداریی ژنان بە وەها شـــێوەیەکی چالاکانـــە لە خەباتی نەتەوەییـــدا، لە وڵاتانی وەکـــوو جەزایر و فەلەستین لە خەباتی ئازادیخوازی و دژی کۆلۆنیالیـــزم چووە قۆناغـــی توندوتیژی و شەڕ، ژنان لە ســـەرجەم بوارەکاندا ژیان و ئازادیی خۆیانیان خستە مەترسییەوە و بە شێوەیەکی چالاکانە بەشدارییان لە شەڕی خەباتی ئازادیخوازیی نەتەوەکەیاندا کردووە. لە کۆتاییدا ناســـیۆنالیزم، وەکوو ئەوە نییە کە بزووتنەوەی ژنانی کورد باسی دەکات و دەڵێت بەهۆی شوناسی پیاوسالاری، ژنانی وەلاوە نـــاوە، بە پێچەوانـــەوە دەرفەتی بە ژنـــان داوە کە بە شـــێوەیەکی چالاکانە لە

چالاکییەکانی سۆسیۆپۆلیتیک (سیاسەتی کۆمەڵایەتی- ڕووداوەکانی کۆمەڵگە)دا بەشدار بن.

وەکوو ئەوەی ئەلیف ئەکین ئاکشت دەڵێت: کە چاو لە مێژووی گەشەکردنی ناسیۆنالیزم و فێمینیزم بکەین ناتوانین بە ئاسانی لێکیان جیابکەینەوە، هەروەها ناسیۆنالیزم کە بووە ڕۆژەڤی سەدساڵی دوایی جیهان، بەر لەوەی کە تەنیا وەکوو پرۆسەیەک ببینرێت کە تەنیا لە پیاوان پێکهاتووە، زیاتر تیشکی خستووەتە سەر کیشەکانی فێمینیزم.

ئامانجی کۆتایی

ئەو بیرۆکەیەی تێگەیشتنی تێکشکێنەر کە ناسیۆنالیزم وەکوو تاکە هۆکاری نایەکسانیی ڕەگەزی لە کۆمەڵگەدا دادەنێت، هەر لە سەرەتاوە ئەو هەوڵانەی ناسیۆنالیزم نادیدە دەگرێت کە بە مەبەستی ئاشکرا کردن و گرنگیدان بە ناسنامەی ژنان داویەتی. ئەو ئیدیۆلۆژییانە، ئەوە دەدەنە پاڵ ناسیۆنالیزم کە تیوری و هێزێکی دژی ئازادیی ژنان و یەکسانیی ڕەگەزییە. ئەم ڕوانینە دەبێتە هۆی ئەوەی کە تێگەیشتنی ناسیۆنالیزم بە ناوەرۆکی ئازادیی ژنان نەبینرێت و تەنانەت بە خراپ پێشان بدرێت. وەکوو نموونەیەکی مێژوویی دەتوانین باس لە ناسیۆنالیزمی لیبراڵ و ناسیۆنالیزمی موحافزەکار بکەین کە لە وڵاتانی عەرەب هەبوو و لە بارەی ئازادیی ژنان، ڕوانینی دژبەیەکیان هەبووە. بە قسەی دەنیز کاندیوتی-٢٠١٣، ئازادیی ژنان دەبێتە یەکێک لە بنەما سەرەکییەکانی خەباتی ناسیۆنالیستیی لیبراڵ، بەڵام لە بەرانبەردا ناسیۆنالیستی موحافزەکار پشتگیری لە بیروڕا ئایینییەکان دەکات کە ژنان وەکوو پلە دوو قەبووڵ دەکات». لێرەدا ئەگەر ڕوانینی ناسیۆنالیستیی موحافزەکار لە بارەی یەکسانیی ڕەگەزی کە لە بیروڕا و ئارگۆمێنتی ڕێکخستنە دینییەکان سەرچاوە دەگرێت لەسەر ناسیۆنالیزم بە گشتی حیساب بکرێت، تووشی هەڵەیەکی گەورەی بەرێوەبردن دەبین. وەکوو ئەوەی لێرەدا دیارە دانانی ژنان لە پێگەی دووەم، ناسیۆنالیزم نییە بەڵکوو ئەو ڕێکخستنە دینییانەن کە لە لایەن کۆمەڵگەوە قەبووڵ کراون. هەمان حاڵەت لە بارەی مافەکانی ژنان کە لە ژێر گۆشاردان بۆ وڵاتانی وەکوو پاکستان، بەنگلادیش، ئێران، ئەفغانستان و لە ساڵانی دواییدا تورکیا، ڕاستە. لەبەر ئەوەی لەو ڕژێمانەش بۆ ملکەچکردنی ژنان، دین بەکارهاتووە نەک ناسیۆنالیزم (Loomba, 2007).

هەڵسەنگاندنی ئەوەی کە ناسیۆنالیزم لە دژی مافی ژنان و یەکسانیی ڕەگەزییە، خۆدزینەوەیەکی ئاسانە لە چارەسەرکردنی ئەو بابەتە. بۆ قەبووڵکردنی ئەوەی کە ناسیۆنالیزم لە زاتی خۆیدا یەکسانیی ڕەگەزی ڕەت دەکاتەوە، یان دەبێ لە هاوکاریی نێوان ناسیۆنالیزم و فێمینیزم بێ ئاگا بین یان بە مەبەست خۆمانی لێ وەلابدەین. من وەکوو خۆم لەو بڕوایەدام کە بژاردەی دووەم هەڵبژێردراوە.

لەبەر ئەوەی ئامانجی سەرەکیی سەرجەم ئەو لێکدانەوە و شرۆڤانەی کراون، لە جیاتی شیکردنەوەی سەرجەم لایەنەکانی ئەو کێشەیە، زیاتر ڕەوایەتی بە بەرگریکردن لەو بیرۆکەیە دەدات کە باسکرا. بەڵام ئەگەر تەماشای بزووتنەوەی ژنانی کورد (کە مژاری ئێمەیە) بکەین، دەتوانین زۆر هۆکار بێنن کە تاکوو گەیشتووە بەم قۆناغە، زۆر قەرزداری بزووتنەوەی ناسیۆنالیستیی کوردە. لەبەر ئەوە پێویست ناکات کە خەسارناسیی ناسیۆنالیزم بە هۆی فێمینیزمەوە بکرێت. بەڵکوو دەبێت بە ڕێگەی بە سەنتەرگرتنی

ناســـنامەی کوردبوون بێت و ناسنامەیەکی کوردی بە بزووتنەوەی ژنانی کورد بدرێت. وەکوو ئـــەوەی ڕانژوو شـــەئدۆ هەرری، لە شـــرۆڤەکانی لـــە ســـاڵی ٢٠١٣دا دەڵێت، پێویســـتە هەوڵ بدرێت بۆ بەدەستهێنانی ناسنامەی فێمێنیزمی ناسیۆنالیست. لە بەر ئەوەی ناســـیۆنالیزم، بە قەبووڵ کردنی ژن وەکوو بەشیک لە ناسنامە نەتەوەییەکەی، بـــە ئیدیۆلۆژییەکی یەکســـانخواز، ڕێگە لە بـــەردەم ژنان دەکاتەوە کـــە بتوانن داوا و خواستەکانیان لە ئاستێکی بەرزدا بەدەست بێنن. سەرەڕای ئەوەی کە وەکوو هەندێک کـــەس دەڵێـــن، ناســـیۆنالیزم هەندێکجار بووەتـــە هۆی بەرهەمهێنان و ســـەرلەنوێ دروســـتکردنی نایەکسانیی ڕەگەزی، بەڵام ناکرێت بەو ڕوانینە توندەی کە بزووتنەوەی ژنانـــی کورد هەیانە و وەکوو پیاوســـالاری وەســـفی دەکەن، بـــاس لە ناســـیۆنالیزم بکرێت. بۆ ئـــەوەی کە نەکەوینە ئەم هەڵە جەوهەرییەوە، پێویستە واز لە تاوانبارکردنی ناســـیۆنالیزم وەکـــوو ئیدیۆلۆژییەکـــی بێ ئەنجام و بێ کەڵک ومەترسیدار بۆفێمێنیزم بێنین. لە بەر ئەوەی بە بڵاوکردنەوەی ئەم قســـانە، دەبینن کە جگە لـــە ڕێگریکردن لە بەشـــداربوون ژنانی کورد لـــە خەباتی نەتەوەییدا، هیـــچ ئەنجامێکی دیکەی لێ ناکەوێتەوە.

*.https://www.gazeteduvar. com.tr/forum/2019/02/07/kurt-milliyetciliginin-kurt-kadin-hareketi-ile-imtihani

سەرچاوەکان

Aksu Bora, Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri, Bilig Dergisi, Sayı: 53, Bahar 2010, s. 51-66.

Aktaş, Sara (2017), Alternatif Modelde Kadın Özgürlüğünün Merkeziliği, içinde: «Kapitalist Moderniteye Meydan Okumak II», İstanbul, Am-ara Yayınları

Arat, Yeşim (1999), Türkiye›de Modernleşme Projesi ve Kadınlar, içinde: «Türkiye›de Modernleşme ve Ulusal Kimlik», ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Türk Vakfı Yurt Yayınları.

Ayşe Gökkan, Özgür Yaşam İçin Bir Sistem Önermesi: Demokratik Özerklik, Jineolojî Dergisi, Sayı: 3, 2016.

Bora, Tanıl (2017), Cereyanlar, İstanbul, İletişim Yayınları.

Donovan, Josephine (2014), Feminist Teori, çev. Aksu Bora, M. A. Gevrek ve Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları.

Elif Ekin Akşit, Hanimlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye Ve Erken Milliyetçi Stratejiler, Kebikeç Dergisi, Sayı: 30, 2010, s. 57-74.

Enloe, Cynthia (2013), Feminizm, Milliyetçilik, Militarizm, çev. Ayşe Gül Altınay ve Tansel Güney, içinde: «Vatan, Millet, Kadınlar», der. Ayşe Gül Altınay, Istanbul, İletişim Yayınları.

Fadile Yıldırım, Kadın Mücadelesi, Ulus-devlet ve Demokratik Ulus, Demokratik Modernite Dergisi, Sayı: 2, Eylül-Ekim 2012, s. 84-88.

Kandiyoti, Deniz (2013), Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, İstanbul, Metis Yayınları.

Kışanak, Gültan (2018), Adım Adım Yükselen Kadın Özgürlük Mücadelesi, içinde: “Kürt Siyasetinin Mor Rengi», Ankara, Dipnot Yayınları.

Kubilay, Mukaddes (2018), Başkan, Artık Kadınlara Birşey Diyemiyoruz, içinde: “Kürt Siyasetinin Mor Rengi», Ankara, Dipnot Yayınları.

Loomba, Ania (2000), Kolonyalizm Postkolonyalizm, çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

https://www. gazeteduvar. com. tr/ forum/2019/02/07/ku rt-milliyetciligini n-kurt-kadin-ha reketi-ile-imtihani

گێڕانەوەکانی تاراوگەنشینان
لەمەڕ ئاسیمیلە کردن و بەرخۆدان*

بەرزوو ئەلیاسی
و: کەماڵ حەسەنپوور

بــەدوای هەرەســهێنانی ئیمپراتۆریــی فرە ئەتنیکــی و فرەئایینی عوســمانی، کۆماری تورکیــە لە ١٩٢٣ دامەزرا. لە دەســپێکەوە، دەوڵەتی تورک هەوڵی داوە بە تۆبزی کوردان ئاسیمیلە بکا. تورک بوون ڕێزی لێ دەگیرا و وەک پێناســەی سەرەکیی ئەو کۆمارە نوێیە، لە ڕێگای حاشــا کردن لە بوونی هاووڵاتیانی غەیری تــورک، کە بە درێژایــی مێژوو لەو جوگرافیا سیاسییەدا هەبوون، جەختی لەسەر دەکــرا. لە مــاوەی دەیان ســاڵدا، دەوڵەتی تورک و میدیای باو بە ئانقەســت پێشیان بە کوردان گرتووە تا بە ئامرازێکی سیاسی وەک شارۆمەندی ســەربەخۆ نوێنەرایەتیی خۆیان بکەن. بە نیودێر کردنی داواکاریی سیاســیی کوردان وەک نیشانەی «فیۆدالیزم»، «دڕندانە» و «دواکەوتووانە»، دەوڵەتی تورک هەوڵی داوە پێش بە کــورد بگرێ تا وەک شوناســێکی سیاسی-ئەتنیکی دانی پێدا بنرێ یان بتوانێ وەک کۆمەڵــگای دووهەمی زمانــی، دوای تورکان، خۆی بســەلمێنێ.[١] دوای ١٩٨٠، دەوڵەتی تورک و میدیا بەردەوام ناڕەزایەتیی سیاسی و چەکداریی کورد بە ڕێبەریی پارتی کرێکارانــی کوردســتان(پەکەکە)یان وەک «تیرۆریزم» ناو بردووە.[٢]

بــۆ دروســت کردنــی قەوارەیەکــی هاوچەشن، دەوڵەتی تورک، جێبەجێ کردنی سیاســەتێکی حەشــیمەتی و ئەندازیاریــی کۆمەڵایەتیی وەک تەکنیکێکی نەتەوەسازی لە ناو غەیــرە تورکەکاندا دەســت پێ کرد. ئــەو ناوچانەی زۆرینەی دانیشــتووانی کورد بــوون، وەک «ناوچەی بــێ پیت»ی کۆماری تورکیە باســی لێوە دەکرا کە پێویســت بوو بە پرۆســەیەکی بە تورک کردن دەســتەمۆ و شارســتانییانە بکرێن. بە پەیــڕەو کردنی دیسکۆرســێکی کۆلۆنیالیســتی، کورد وەک «سوورپێســتی» ئەمریکــی ســەیر کران کە گریمانــە دەکرا لــە ڕوانگــەی کولتووری و ئابوورییەوە بۆ دنیای مۆدێرن گونجاو نەبن و یان دەبێ وردەوردە ئاسیمیلە بکرێن یان لەناو بچن.[٣] بە گوێرەی ئەو بۆچوونە، ناســنامەی کــوردی بێنرخ کرا چونکە هێچ شــوێنێکی لە دنیــای مودێرندا نەبــوو و داوای لێ کرا خۆی بخاتە ژێر ڕکێفی ناسنامەی گەردوونیی تورکی کــە نە تەنیا بانگەشــەی دەکرد کە پێناســەی گشــتگیری تورکیەیــە بەڵکــوو ڕیشەی «سەرجەم شارستانییەت و زمانەکانی دنیایە».[٤]

ئەگەرچی سیاســەتی ئاســیمیلە کردنی تورکیە تا ڕادەیەک ســەرکەوتوو بووە، کورد هێشــتا هێزی ســەرەکیی یەکانگیر کردنی پێناســەی ســەربەخۆی تورکە و دەیهەوێ پرەنسیپە سیاســییەکانی هاوبەش کردن لە تورکیــە دارێژێتەوە.[٥] بەکورتی، سیاســەتی ئاســیمیلە کردنــی زۆرە ملی، ڕاگواســتن، ڕووخاندنی گوندەکانی کــوردان، توندوتیژی و حاشــا کردن، ئاکامی سیاســەتی تورکیە دژی دانیشــتووانی کورد بــووە.[٦] لە ئاکامی هــەژاری و پێکدادانــی ســەربازی لە نێوان پەکەکــە و دەوڵەتــی تورکیــەدا، چەنــد میلیۆن کــورد ماڵەکانیان بەرەو شــارەکانی خۆرئــاوای تورکیــە جێهێشــتووە. هەزاران گونــد وێران کراون و زیاتــر لە ٢،٥ میلیارد هێکتار دارســتان لە لایەن دەوڵەتی تورکەوە ســووتێنراوە.[٧] ئەو گواســتنەوە زۆرەملێیە، هاندەرەکــەی ئابووری بووبێ یان سیاســی، بووەتە هــۆی پێکهاتنــی تاراوگەنشــینانی خۆرئــاوای تورکیــە. تاراوگەنشــینانی کورد لــە شــارەکانی خۆرئــاوای تورکیــە وەک «داگیرکاریــی کورد» ســەیر کــراوە، کە بە گوێرەی ئــەو ڕوانگەیە لــە ئاخاوتنە فەرمی و جەماوەرییەکاندا، کــورد وەک ڕەگەزێکی نزمتــر[٨] و لە ڕوانگــەی کولتوورییەوە ناتەبا لەگەڵ ژیانی شارنشــینیی سەردەمیانە باسی لێوە دەکــرێ و وەک دواکەوتــوو، تاوانکار، خوێنڕێژ و جیاییخواز دێتە ناو ڕۆژەڤ.[٩] زۆر کورد ئەو وێنە نەرێنییانەیان قەبووڵ کردووە

و کــورد بوون بە هاوتای تێنەگەیشــتوویی، دواکەوتوویــی و خــاوەن هۆگــری بوون بۆ ناســنامەی بــە ڕواڵەت ناوچەیــی دادەنێن.[١٠] ئامانجــی ئــەو ئاخاوتنــە خۆرهەڵاتییە دژی کوردان، دروســت کردنی سیستەمێکی سیاسیی هیرارشــی و چەسپاندنی بیرۆکەی ناسنامەی تورکی وەک ناسنامەی باڵادەستە کە کــوردەکان بۆ چوونە ناو سیســتەمێکی کۆمەڵایەتیــی شارســتانییانە، پێویســتە پێشــوازیی لێ بکەن. لــە کاتێکدا کە بوونی ناســنامەیەکی ئەتنیکی-سیاســیی کوردی لە لایــەن دەوڵەتــی تورکەوە حاشــای لێ دەکرێ، کپ دەکرێ و ســزا دەدرێ؛ تورکی ئاســایی، ددان بە کــورد وەک ئەتنیکێکی جیــاواز دادەنێن و ڕەوایی بە دیسکۆرســی جیاکەرەوانــە بــە لەبەرچاوگرتنی جیاوازییە ڕاستەقینە و بانگەشە بۆ کراوەکانیان دەدەن، ئەوە دوو دیــاردەی لەگەڵ یەک ناکۆکن. لە لێدوانە جەماوەرییەکانی تورکیەدا، کورد وەک تێکدەری ئاسایش و هەروەها وەک مڵە سەیر دەکرێ.[١١] دوای لێدوانە نەرێنییە مێدیایی و سیاســیەکان کە کورد یان وەک گیروگرفت پێناســە دەکەن یان هەر حاشــا لە بوونیان دەکەن، تاراوگە نشــینانی کورد لەو شــارە تورکانــە هەم وەک تورک بــە خۆگونجاندن و ئاســیمیلە بوون لە ناســنامەی تورکیدا لە شوناسی خۆیان جیا دەبنەوە، یا بە پێداگریی لەسەر شوناســی خۆیان وەک کورد جۆرێک لــە بەرگریی دژی ئاسیمیلاســیۆن نیشــان دەدەن.[١٢]

لە ١٩٧٠ بەولاوە، لە ئاکامی ســەرکوتی سیاســی، توندوتیژیی و هــەژاری لە ئێران، عێــراق، ســووریە و تورکیە، ســەدان هەزار کــورد بەرەو خۆرئــاوای ئەورووپــا، بۆ مافی سیاســی، کولتــووری، ئابووری و ئاســایش کۆچیــان کــردووە. ئــەوە لــە چوارچێوەی سیاســەتی لیبراڵ دیموکراسی و گونجاندنی فرە کولتووریــی خۆرئــاوای ئەورووپایی، لە پاڵ پرۆســەی بە جیهانیی بوون و تەشــەنە کردنی تەکنەلۆجیــای زانیارییە کە کوردی تاراوگەنشــینی، فرە تێکەڵاوی سیاســەت، ســەری هەڵداوە. بــۆ ژمارەیەکــی زۆر لەو کوردە کۆچبەرانەی لــە تورکیە ڕایانکردووە و هەوڵیــان داوە ناســنامەی زۆرەملێــی تورکــی لەخۆیان داماڵن و/یان شــێوەی خۆ پێناســەکردن بە دەوڵەتــی تورکەوە بگۆڕن، کۆچکــردن ئەزموونێکــی ئاڵوگــۆڕ خوڵقێن بووە. بــە لەبەرچاو گرتنی ئەو پێشــینەیە و بە گوێــرەی لێکۆڵینەوەیەکی چۆنایەتییانە و وتوویژ لەگەڵ ٣٠ کۆچبەری کورد لە سوید و بریتانیا، لەو بەشە لە سیاسەتی گرێدراوی لە نێو کوردەکانی تورکیەدا، لەگەڵ شــێوەکانی ئەزموونکراوی سیاســەتی ئاسیمیلاســیۆنی تورکیــە دەکۆڵینــەوە و ئــەو ئەزموونانە لە چوارچێوەی تاراوگەدا مانا دەکەینەوە.

جگــە لەوە، لەو بەشــە لە سیاســەت و ســنوورەکانی بەرخۆدان بۆ پێچەوانە کردنی دیسکۆرســی ئاسیمیلاســیۆنی تورکــی و ئەســتاندنەوەی کوردبوون لــە چوارچێوەی توندوتیژی لە تورکیە، دەکۆڵینەوە.

دروست کردنی هاوشێوەییی نەتەوەیی لە ڕێگای ئاسیمیلاسیۆنەوە

باشترین شــێوە بۆ تێگەیشــتن لە چەمکی ئاسیمیلاســیۆن، لە چوارچێوەی مۆدێرنیتە و دەوڵەت-نەتەوەدایــە. لە ڕێــگای دیزاین، دەســتێوەردان، بەڕێوەبــەری و ئەندازیاری، مۆدێرنیتە بەتەما بوو سیســتەمێک بەســەر کۆمەڵــگادا بســەپێنێ و ئــەو دووڵییــە بڕەوێنێتــەوە کــە بــە هــۆی جیاوازییــە ئەتنیکییەکان دروســت دەبێ.[١٣] مۆدێرنیتە نە تەنیا پێویســتیی دانپێدانان وەک شتێکی گرینگ لە ژیانی مرۆڤدا سەیر دەکا، بەڵکوو بە هەمان شێوە ئەو دۆخانەشی دروست کردوون کە لەواندا زۆر جار دانپێدانان سەرپێچیی لێ دەکرێ.[١٤] چەمکی ئاسیمیلاســیۆن، کە بە

واتای هاوشێوە یان وەک یەکە، یەکەمجار لە بایۆلۆجیدا کەڵکی لێ وەرگیرا. یەکەم جار کە کەڵکی لێ وەرگیراوە دەگەڕێتەوە بۆ ١٥٧٨ و ئاسیمیلاسیۆن وەک «کردەوەی گرتنە خۆ و یەک گرتن کە زیندەوەر دەیکەن، هاتووە. بێگومان، «ئاسیمیلاسیۆن» بە مانای گۆڕین بوو نەوەک ئاڵوگۆڕێک کە خۆت جێبەجێی دەکەی؛ ئەوە کردەوەی بوونەوەرێکی زیندوو لە ژینگەی خۆیدایە. ئەوە بە واتای «گۆڕین بۆ شتێک وەک سروشتی خۆی بوو». یەکەمجار لە ١٨٣٧ بوو کە چەمکی ئاسیمیلاسیۆن گشتێندرا و بە هۆی تەشەنە کردنی ناسیۆنالیزمەوە بوو بە دراوی باو. باومەن شی دەکاتەوە کە ئەوەی بوو بە هۆی سەرنجراکێش بوونی ئاسیمیلاسیۆن بۆ لایەنگرانی، لاسەنگیی ئاسیمیلاسیۆن وەک نەریتێکی کۆمەڵایەتی و یەکلایەنەبوونی ئاشکرای پرۆسەکەیەتی. بۆیە تاقمە کولتوورییە ژێردەستەکان پێویستییان بە ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی بوو بۆ ئەوەی خۆیان بگۆڕن تا زۆرتر وەک شوناسی خاوەن دەسەڵات بن کە وەک پێوەر سەیر دەکرێ. خولیای دەستەبەرکردنی یەکچەشنی کولتووری و زمانی لە چوارچێوەی دەوڵەت-نەتەوە دا پێویستی بە شاڵاوێکی بەربەرینی کولتووری و هەڵنەکەری لە بەرانبەر جیاوازییدا بوو. دەوڵەت-نەتەوەی مودێڕن وەک دەسەڵاتێکی داڕێژەر دەور دەگێڕێ کە هاندەری وێکچوون و یەک چەشنی لە ڕێگای دەسنیشانکردنی ڕێکوپێکی و پشێوی، جیاکردنەوەی شیاو لە نەشیاو و ڕەواییدان بە شێوەیەک لە ژیان وەک باشتر لەوانی دیکەیە. بۆ دەستەبەر کردنی ئەو ئامانجە سیاسییانە، دەوڵەت-نەتەوە پەنای بۆ سیاسەتی ئاسیمیلە کردن برد.[١٦] ئاسیمیلە کردن بەو شێوەیە بوو بە ڕاگەیاندنی شەڕ دژی دوودڵی و ئەوانەی کە وەک «بێگانە بوون یان بە ڕێژەی پێویست خۆوڵاتی نەبوون».[١٧] ئەوە پرۆژەیەکی بە نەتەوەیی کردنی پێویست بوو تا ئەوانی شیاو و هاووڵاتیی شایستە لەوانی نەشیاو و ناهاووڵاتیی بێ بایەخ جیا بکاتەوە. ئەوە لەو چوارچێوەیەدایە کە ئەندامان/هاووڵاتیانی تۆخ لە ژێر دەستەکانی دەوڵەت-نەتەوە کە مۆرکی کولتووری و زمانییان لێ درابوو و بەدناوکرابوون، لێک جیا کرانەوە.

ئەو ڕوانگە سیاسییە کە ئاسیمیلە کردن، نوێنەرایەتیی دەکرد، تاکی خاوەن کولتووری جیاواز و قوربانی بەو بیرۆکەیە فریو دەدا تا بکەوێتە داوی گومانداری کە ئەو وەک ژێردەستەیەکی مۆرک لێدراو دەتوانێ بڵێتی چوونە ژووری «دنیایەکی پێ بدرێ کە لەویدا لە بەدناوی و ئەوی دیکە بوون ڕزگاری دەبێ».[١٨] ئەوە دەخوازێ کە تاقمە کەمە بایەخکراوەکان، نیشانەکانی جیاواز بوون لەخۆیان داماڵن تا بتوانن مەرجەکانی دیاریکراو لە لایەن دەرکەوانەکانی تاقمی دەسەڵاتدارەوە جێبەجێ بکەن. ئەو دۆخە لە نێو تاقمە کەمە بایەخکراوەکاندا کە بە ئۆبژە کراون، بە وردی لە لایەن تاقمی دەسەڵاتدارەوە کە بڕیاردەری واتای هەڵسوکەوتی ئەوان، شەنوکەو کراون، دەتوانێ ببێتە هۆی دڵە ڕاوکێ. کاتێک تاقمێکی کەمە بایەخکراو داوای چوونە نێو تاقمی خاوەن دەسەڵات، لە ڕێگای خۆ گونجاندن لەگەڵ بایەخەکانی تاقمی دەسەڵاتدار دەکا، ئەو بە شێوەی کاریگەر پلەی «دەسەڵاتی یەکلاکەرەوە، هێزێک کە دەتوانێ تاقیکەرەوە و دیاریکەری شێوەی هەڵسوکەوت بێ» دەبەخشێتە تاقمی دەسەڵاتدار.[١٩] پرۆژەی ئاسیمیلە کردن و کارکردەکەی دەکرێ وەک پرۆژەیەکی بە نەتەوەییکردن کورت بکرێتەوە کە دەیهەوێ یەکگرتوویی یاسایی، زمانی، کولتووری و ئایدیۆلۆژیکی لە چوارچێوەی سنوورە خاکییەکانی دەوڵەت-نەتەوەدا، دروست بکات. بۆ هەڵسوکەوت لەگەڵ فرەلایەنیی کولتووری، دەوڵەت-نەتەوە زۆر جار بە شاڵاوی

کولتووری، بێســەبری، هەڵنەکەری دژی ئەو جیاوازییانە کە گوایە هەڕەشە لە تەواویەتیی نەتەوەیی و سیاســیی دەوڵەت دەکەن، وڵام دەداتەوە. چونکە دەوڵەتان بە نەتەوەیی کراون و نەتەوەکان هێنراونەتە ژێر ڕکێفی دەوڵەتان، ئەوە دەوڵەتە کــە مەرجەکانی هاووڵاتیبوون لە ڕێگای ئەمەگداریی سیاسی، جێی متمانە بوون و دڵسوزی بۆ یەک چەشنیی کولتووری دیــاری دەکا. ئەوە دەبێتە هــۆی پەیوەندی لــە نێــوان هاووڵاتــی بــوون و وێکچوونی کولتووری.[٢٠]

ستراتێژیی سەرەکیی تورکیە بۆ ئاسیمیلە کردنــی کوردان لە ڕێگای زمانــەوە بووە. بۆ دامەزرێنەری کۆماری تورکیە، مستەفا کەماڵ ئاتاتورک، کەسێک کە داوای کردبا ئەندامێکی نەتــەوەی تورکە، بــێ چەندوچــۆن دەبوو زمانی تورکی بزانێ. ئەگەرچی ناســیۆنالیزم و ڕەگەزپەرســتی دەکرێ بە شێوەی جیاواز، بە گوێرەی چوارچێوەی تایبەتی سیاســی و مێژوویی، فۆرموڵە بکرێن، ئەوان بە هاســانی بۆ دروســت کردنی کۆمەڵگەیەکی سیاسیی جیاکــەرەوە، هاوکاریی یەکتــر دەکەن.[٢١] بڕوانە چۆن یەکەم سەرۆک وەزیرانی تورکیە، عیسمەت ئینونو، باســی لە بیرۆکەی خۆی لەمەڕ پرۆسەی بە تورک کردنی ناتورکەکان کــردووە: «ناســیۆنالیزم تاکــە فاکتــەری یەکگرتوویمانــە ... لــە بەرانبــەر زۆرینەی تورکــدا، توخمەکانــی دیکــە هیــچ جۆرە دەسترۆیشــتوویییەکیان نییــە. ئێمە دەبێ دانیشتووانی وڵاتەکەمان بە هەر نرخێک بێ بکەینە تورک و ئێمە هەر کەس دژی تورکان بوەستێتەوە لەناو دەبەین.»[٢٢]

ئاکامی ئەو ڕوانینە ئەوە بووە کە کەسێکی کورد کە دواتر بەهۆی ڕێکارەکانی تواندنەوەی زۆرەملــی بووەتە تــورک، لــە چوارچێوەی ســنوورەکانی دەوڵەتی تورکیــە و ئەوپەڕی سنووری نەتەوەیی و تاراوگەدا، بووەتە خاوەنی خۆیەتییەکی بریندار. تاراوگە هەم شوێنێکە و هەم جێگایەکی کۆمەڵایەتییە کە کوردەکان لەوێ تێگەیشــتنی خۆیان لەبــارەی واتای ئاسیمیلاسیۆن، بۆ ئەوان وەک کورد لە تورکیە، دادەڕێژن و ژیانی ئێستای ئەوان لە تاراوگە چ واتایەکی هەیە و چۆن دەتوانن هەڵسوکەوت بکــەن و دژی دەســەڵاتی ئاسیمیلاســیۆن لە ســەر خۆیەتیــی خۆیان بوەســتنەوە. بە پێچەوانــەی تاراوگەنشــینانی پەیوەندیــدار بــە دەوڵەتی تورکیەوە کە زۆر جار لەســەر دەســەڵاتی تورکی و پلەی باڵادەستی زمان و ناســنامەی تورکی پێداگرن، تاراوگەنشینە بێ دەوڵەتەکانی کــورد پەیتا پەیتا ئالنگاری بۆ دەوڵەتی تورکیە دروست دەکەن و هەوڵ دەدەن میرایەتــی تورک بەراوەژوو بکەنەوە و سیستەمە هیرارشییەکەی کە حاشا لە مافی غەیرە تورکان بۆ بوون بە شارۆمەندی ڕەوای کۆمەڵگا دەکا، بگۆڕن.

لــە خــوارەوە، مــن باســی گێڕانەوەی ئەو کەســانە دەکەم کــە وتووێژیان لەگەڵدا کراوە تا نیشــان بدەم چۆن ئاسیمیلاسیۆن، کەســایەتیی کوردانی لە سەردەمی منداڵی و گەورەســاڵیدا دروست کردووە و ئەوان چۆن وەک تاراوگەنشینانی کورد لە سوید و بریتانیا وڵامی ئاســەوارە شێلگیر و خوو پێگرتوەکانی سیاسەتی ئاسیمیلە کردنی تورکیان داوەتەوە.

یاساغ کردن و لە مرۆڤایەتی داماڵینی ناسنامەی کورد

ستراتێژیی سەرەکیی دەوڵەتی تورک لەسەر شــەڕی کولتووری، شانبەشــانی توندتیژیی ســەربازی دامەزراوە تا ژیاننامەی کوردان لە تورکیە بسڕنەوە. کورد هەم نەریتی ئاسیمیلە کردنیان پەســەند کردووە و هەم بە توندی دژی ئــەو بەرەنگارییــان کــردووە، کــە بە شێوەی جۆراجۆر کاریگەریی لەسەر دروست بوونی ناســنامەی کوردی هەبــووە. ئەوە بەو مانایەیــە کە ژیان بــۆ کوردێک لە دەوڵەت-نەتــەوەی تورکیــەدا دژوار بووە و هێشــتا

دژواره و هێندێک جار گەلێک مەترسیداره.
ئاسیمیلەبوونی کورد لە ناسنامەی تورکیدا سەفەرێکی ساکار نەبووە چونکە ئەوە بە گوێرەی رێکاری زۆرەملی و توندوتیژانە بووە.[٢٣] لەو کاتەوە دەوڵەت بریار دەدا کێ بکەری ئاسیمیلە کردنە و کێ ئاسیمیلە دەکرێ، هیرارشییەک لە نێو ئەندامە جیاوازەکانی دەوڵەت-نەتەوەکەدا دروست بووە.[٢٤] مەمۆ، کە پێش کۆچکردن بۆ سوید مامۆستا بووە، باسی دژوارییەکانی کورد بوون لە تورکیەی کرد و باسی رووداو و ئەزموونەکانی لە دەوڵەت و توندوتیژیی جەماوەریی دژی کوردانی کرد. ئەو جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە چۆن تورک بوون بە مانای یاساغ بوونی ناسنامەی کوردی بووە:

لە نیشتمانی من کوردستان، من بێگانە بووم. لە نیشتمانی خۆم، ناوی من قەدەغە بوو، زمانی من قەدەغە بوو، ئاڵای من قەدەغە بوو، ناولێنان لە نیشتمان و مناڵەکانمان قەدەغە بوو، ئێمە خەڵکێکی قەدەغەکراو بووین (مەمۆ، پیاوێکی تەمەن ٥٠ ساڵ، سوید).

بەسەرهاتی سەرەوە لەگەڵ شیکاریی باومەن یەک دەگرێتەوە کە ئاسیمیلاسیۆن بە مانای شەڕ دژی ناسنامە و زمانی ئەو کەسانەیە کە وەک هەڕەشە بۆ سەر کۆمەڵگای نەتەوەیی و ویکچوونی نەتەوەیی سەیر دەکرێن.[٢٥] پێویستە بە ئاماژەیە کە کورد و تاقمە غەیرە تورکەکانی دیکە لەو ناوچانە بێگانە نەبوون بەڵکوو لە ڕێگای نواندنە رەخنەگرەکانی تورک کە هەوڵی دەدا لە ئاستی ناوچەییدا کولتوور، ئایین و خەڵکی غەیرە تورک بسڕێتەوە، غەواره کران.
لەیلا گێڕایەوە کە باوکی لە کوردستانەوە بۆ بورسا کۆچی کرد و باسی شێوەی هەڕەشە لێکرانی لە لایەن بنەماڵەیەکی تورکی کرد کە جیرانی تازەیان بوو:

لە حەفتاکان کاتێک باوکم لە بورسا دەژیا، بە تورکێکی گوت کە ئەو کوردە. تورکەکە پێی گوت: «کورد تورکان دەخۆن؟» ئەوان لەوە دەترسان کە بنەماڵەی ئێمە کاتێک ئەوان خەوتوون، سەریان ببڕن. ئێمە ماوەی ٣ ساڵ جیرانیان بووین و کاتێک لەوێ ڕۆیشتین، ئەو گەلێک دڵگران بوو و لە بۆچوونی پێشووی لەمەڕ کوردان گەلێک پەژیوان بوو. ئەو گوتی مێشکی شۆردرابۆوە و فێر کرابوو کە کوردان وەک مرۆڤ سەیر نەکا (لەیلا، ژنێکی تەمەن ٥٣ ساڵ، بریتانیا).

ئەو بەسەرهاتە ئاشکرای دەکا چۆن یەک شێوە دیتن و مۆرک لێدان، ڕوانگەی زاڵی تورکان بەرانبەر بە کوردان، نە تەنیا لە ڕابردوودا بەڵکوو لە سەردەمی ئێستادا دروست دەکا، کە کورد وەک ئارێشەی ئەمنییەتی بە هۆی خستنە مەترسیی مانەوەی دەوڵەتی تورک و دیسکۆرسی هاوشێوەی ئەتنیکییەکەی سەیر دەکا. جگە لەوە، ئەو ئەزموونە دوولایەنەی سەرەوە هەم هێزی یەک شێوە دیتن و لە مرۆڤایەتی داماڵینی کوردان و هەروەها ئەو ئاڵوگۆڕە ئافرێنەرە و ئەرێنییە لە پەیوەندیی نێوان ئەندامی تاقمی دەسەڵاتداری تورک و کوردە بە کەمینە کراوەکان، ئاشکرا دەکا.
لە چوارچێوەیەکی هاوشێوەدا، ئەوین، کە لە لوبنان لە دایک بووە بەڵام لە ئەزمیر گەورە بووە، باسی ئەزموونی ئەوی دیکە بوون، وەک کورد، لەو شارەی کرد:

لە بیرمە بڤە بوو لە قوتابخانە بڵێی من کوردم یان بە کوردی قسە بکەی چونکە تورکی یاسا بوو. لە قوتابخانە هەموو دەیانزانی کە من کوردم. لە کاتی وانەیەکی ژیمناستیک بوو کە مامۆستایەک پرسیاری لێ کردم مانای نێوەکەم چییە. ئەو گوتی ئەو نێوە ناتوانێ تورکی بێ و من گوتم نێوەکە کوردییە. ئەو وشەی کوردیی پێخۆش نەبوو. هەموو قوتابییەکان لە وانەی ژیمناستیک نمرەی باشیان وەرگرت جگە لە من. گاڵتەجارییەکە ئەوە بوو کە لە پۆلی خۆمدا، من لە وەرزش

لێهاتووترین بووم. جارێکیان جیرانێکمان لە ئەزمیر پێی گوتین: «هیوادارم زەرگەتەیەک بە زمانتانەوەدا تا هەرگیز نەتوانن وشەیەکی کوردی بڵێن.» (ئەوین، ژنێکی تەمەن ٣٩ ساڵ، سوید).

ئەوە بەو مانایەیە کە زۆر جار هالاواردنی بە دامەزراوەیی کراو هاوکاریی هەڵاواردنی جەماوەری و ڕۆژانە لە دژی ناسنامەی کوردیی کردووە. بە هۆی ئەو بەرەوڕوو بوونەوە بە دامەزراوەییکراوە و ڕۆژانەیە و ئەو ئەزموونانە کە ئەوین لە سەرەوە ئاماژەی پێ کردن، کورد ناچار کران کورد بوونی خۆیان بە کەم بگرن تا ببنە کەسێک، یان شێوەیەک لە تێگەیشتنی ئاسایی لە ڕوانگەی تاقمی دەسەڵاتداری تورک وەدەست بێنن. لە چوارچێوەی دروست کردنی ناسنامە و ژێردەستە کردنی پاشکۆلۆنیال، ڕاداکریشنان پێداگرە کە بۆ ناسنامەکان گرینگە کە لە لایەن خۆیانەوە و هەر وەها لە لایەن ئەوانی دیکەوە ڕەوایییان پێ بدرێ. دەنا «ئەوان ناچارن لە نێو بەسەرهاتەکانی کەم بایەخ بوونیاندا، بە بێ پەیوەندیی پلەوپایەی سەربەخۆی خۆیان بەرانبەر بە پلەوپایەی سەربەخۆی ناسنامەکانی دیکە، بتوێنەوە».[٢٦] ئەو بەسەرهاتانەی بەکەمگرتنە، کاتێک وتووێژ لەگەڵدا کراوەکان باسی ئەزموونەکانیان و بیرەوەرییەکان لەبارەی ناسنامە حاشا لێکراوەکەیان لە چوارچێوەی سیستەمی یاسایی تورکیە دەکەن، زۆرتر هەستی پێ دەکرێ، وەک چۆن بەشی داهاتوو نیشانی دەدا.

سروشتی کردنی ملکەچییەتیی کورد و بالادەستیی تورک

کاتێک لە بارەی گەورە بوون لە تورکیە وەک منداڵێکی کورد پرسیار کرا، ئارمان ئاماژەی بەوە کرد کە پێداگری لە سەر ناسنامەی کوردی وەک ئەوە بوو کە خۆت لە بەندیخانە هاوێی و لە بەرانبەر هاووڵاتیی تورکیە بووندا، سەرهەڵدان بکەی. ئەوە هۆی ملکەچ بوونی ژمارەیەکی زۆر لە کوردان بۆ دەوڵەتی تورک بوو تا بتوانن بژیوی خۆیان دابین بکەن. جگە لەوە، ئەو شییی کردەوە کە پێداگریی لە سەر کوردبوونی خۆت بە مانای «خائین» بوون بوو کە یان دەبوو تورکیە جێ بهێڵی یان دەست لە سامانەکانی کۆمەڵگا لە تورکیە بشۆری. ئەوە ئاشکرای دەکا چۆن ملکەچ بوون بۆ سیاسەتی ئاسیمیلە کردن بەشێکی دەگەڕاوە بۆ هۆی پراگماتیکی. بەڵام، ئەوە تەنیا بەشێک لە مەسەلەکەیە چونکە مۆرک لێدانی کولتووری و ژێردەستە کردن بەردی بناغەی دروست کردنی ناسنامەی ژێردەستە کراوی کوردی بوون. هێزی دەوڵەت کەڵک لە دامەزراوە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان بۆ دروست کردنی تاقمێک بە «سەپاندنی پرەنسیپی هاوبەشی تێڕوانین و دابڕان بە سەریدا و بەو شێوەیە تێڕوانینێکی تاقانەی ناسنامەکەی و تێڕوانینێکی دەقاودەق لە یەکیەتی»، وەر دەگرێ.[٢٧] بە دروستکردنی ئەو تێڕوانینە دەقاودەقە لە یەکیەتی، دەوڵەتی تورکیە توانی ناسنامەی کوردی ڕاگوێزێ و لەخۆی بێگانەی بکا. بۆ بوون بە هاووڵاتیی تورکیە، کورد داوایان لێ کرا بیسەلمێنن کە ژیاننامە کوردییەکانی خۆیان سڕیوەتەوە و لە ژیانی فەرمی و ڕۆژانەی خۆیاندا بێکەڵکیان کردووە. ئارام بەسەرهاتێک لە بارەی هەوڵی باوکی بۆ بەتورک بوون و تێکۆشانی ناوبراو بۆ گەیشتن بە پلەی «هاووڵاتییەکی خاوەن شارستانییەت» دەگێڕێتەوە، ئەزموونێک کە بیرهێنەرەوەی دۆخی کۆلۆنیال بوونە:

ئێمە دووکانێکمان هەبوو کە من وەک بەرگدروو تێیدا کارم دەکرد و لە بنکەیەکی پۆلیس نزیک بوو. ژمارەیەک لە مشتەرییەکانم ئەفسەری پۆلیس بوون. کاتێک ئەو ئەفسەرە پۆلیسانە دەهاتنە دووکانەکەمان، باوکم داوای لێ دەکردین بە کوردی قسە نەکەین بەڵکوو

تەنیا بە تورکی بدوێین. ئەو لە ئاخاوتن بە کوردی شەرمی دەکرد و دەیهەویست لە لای ئەفسەرە پۆلیسەکان خۆی وەک تورک و پێشکەوتوو نیشان بدا. بە تورکی ئاخاوتن وەک شارستانی بوون سەیر دەکرا. تۆ ئەو هەڵوێستەت لە ناو لاوان و هەر وەها بەساڵاچووانی کوردیشدا دەدیت (ئارام، پیاوێکی تەمەن ۴۸ ساڵ، سوید).

ئەوە ئاشکرای دەکا کە لە کاتێکدا کە ناسنامەی کوردی یان زمان نیشانەی دواکەوتوویی بوون، تورک بوون هاووڵاتای شارستانییەت و پێشکەوتوویی بوو. ئەوە هەستێکی نزمتر بوونی کۆمەڵایەتیی لە مێشکدا دەچەسپاند کە دەوڵەتی تورک بڕیاردەری بوو. ئەوە پرسی ئەزموونی تاکە کەسی نییە، بەڵکوو مانای بەربڵاوتری هەیە کە بۆ چەند جیل تەشەنە دەکا. حەسەن، کە کوردێکی عەلەوییە، بە ژانەوە ژێردەستە بوونی خۆی بە هۆی ئەتنیک و پێشینەی ئایینیی خۆی دێتەوە یاد:

کاتێک تەمەنم ۵ ساڵ بوو چوومە قوتابخانە. تۆ وەک منداڵێک بیر لەو شتە ناکەیەوە تا دەچی بۆ قوتابخانە کە هەموو شتێک بە تورکییە. کاتێک ئێمە بە کوردی قسەمان دەکرد، مامۆستاکانمان لێیان دەدایـن. ئەوە لە حەفتاکانی زایینی بوو. مەبەستم ئەوەیە کە تۆ دەچی بۆ قوتابخانە و مامۆستا شتێکت بە زمانێک لێ دەپرسی کە تۆ لێی تێ ناگەی و پاشان تێت دەسرەوێنن چونکە تۆ لە تورکی یان لە پرسیارەکە تێناگەی. وردە وردە، تورکییەکەی تۆ باشتر دەبێ و تۆ زمانە کوردییەکەی خۆتت لەبیر دەچێتەوە. ئەوە گەلێک بەژانە کە تۆ کوردی و ناتوانی بە زمانی خۆت قسە بکەی. زمانی تورکی لە هەموو شوێنێک بوو، لە شەقام، لە وێژە، ڕادیۆ و تەلەفزیۆن. زۆر کەس لە گوندی من دەڵێن تورکن چونکە حاشا لە ناسنامەی کوردیی خۆیان دەکەن. دەوڵەتی تورک هەر ئێستا کارێکی وەهای کردووە کە ئەو خەڵکە ناسنامەی کوردیی خۆیان لەکیس بدەن. کوردەکان خەریکە شەرم لە ناسنامەی کوردیی خۆیان بکەن و پێیان وایە ناسنامەی تورکی باشترە. لە بیرمە کاتێک ئێمە منداڵ بووین و کەسێک تورکییەکی باشتری قسە دەکرد، ئەو وەک کەسێکی باشتر سەیر دەکرا. ئێمە کاتێک بە باشی تورکیمان قسە نەکردبا، بەردەوام لە لایەن مامۆستاکانمانەوە لێمان دەدرا. کاتێک تەمەنم ۱۰ ساڵ بوو و گواستمانەوە بۆ ئیستەمبوڵ، شەرمم دەکرد کە بە باشی تورکی قسە ناکەم چونکە سەرجەم هەڤاڵەکانم تورک بوون و لەسەر شێوەی ئەدا کردنی وشەکان گاڵتەیان پێ دەکردم. بەڵام فێر بووم تورکییەکی بێ خەوش قسە بکەم. سیستەمی فێرکردنی تورکیە زەختت بۆ دێنێ تاکوو تا ئەو جێیەی دەکرێ ببی بە تورک بۆ ئەوەی گونجاو بی (حەسەن، پیاوێکی تەمەن ۵۳، بریتانیا).

ئەزموونەکانی حەسەن ئاشکرای دەکەن ئاسیمیلە کردن چۆن بەڕێوە دەچێ و چۆن ناسنامەی تورکی بە هۆی هەژمۆنی پشتگیریکراو لە لایەن دەوڵەتەوە، غەیرە تورکەکان سزا دەدا و مێشک و جەستەی غەیرە تورکەکان داگیر دەکا. حەسەن هەوڵ دەدا چوارچێوەیەک شی بکاتەوە تا تێبگا چۆن ناسنامەی تورکی لە کۆمەڵگایەکی بەربڵاوتر وەک ناسنامەی خاوەن دەسەڵات کە دامەزراوەکان دروست دەکا، جیاوازییان هەڵدەسەنگێنێ و هیرارشی دروست دەکا، هەژمۆنی وەدەست دێنێ و هەروەها خۆیەتیی تاکی کورد دادەڕێژێ و داگیری دەکا. لە چوارچێوەی پرۆسەی چڕ و زۆرەملێیەکانی بە تورک کردنی ناسنامە و شوێنە غەیرە تورکەکان، کورد پێویستیان بوو «خەبات بۆ جێکردنەوە لە دنیایەک بکەن، کە بۆ ئەوانی دیکە دروست کراوە».[۲۸]

لێهاتوویی و زانیاری لە سەر زمانی

خاوەن دەسەڵات، بەڵگەنامەی گەیشتن بە ئیمتیازی جۆراجۆر و دەدان پێدانان لە سەر حیسابی ئەو تاکە کۆلۆنیکراوانەی کە نەیانتوانیوە بگۆڕدرێن و پێمل بوونی خۆیان، لە ڕێگای فێربوون و بوونە نوێنگەی کولتوور و زمانی شوناسی خاوەن دەسەڵات، نیشان بدەن، بە تاکە کۆلۆنیکراوەکان دەبەخشێ.[٢٩] بە گوێرەی بۆردیۆ، دەوڵەتان کەڵک لە پەروەردە و فێرکردن بۆ دروست کردن، ڕەواییدان و سەپاندنی زمان بۆ ویکچوونی نەتەوەیی، هۆشیاری و پێکهاتەی دەروونی وەردەگرن.[٣٠] ئارام چوارچێوەیەک نیشان دەدا کە چۆن لەوێدا هێزی هێمای تورک بوون، لە ڕێگای پەروەردە و فێرکردنەوە، کاریگەریی دەکاتە سەر کوردان:

لە قوتابخانە، ئێمە هەموو ڕۆژێک سووکایەتیمان پێ دەکرا. سووکایەتی کردنەکە شتێکی ئاسایی بوو چونکە ئێمە منداڵانی کورد دەبوو ڕامانگەیاندبا کە تورکین و ئامادەین گیانی خۆمان بۆ نەتەوە و دەوڵەتی تورک بەخت بکەین. وەک کورد، تۆ هەست دەکەی کە لە لایەن دەوڵەتی تورکەوە بە شێوەی دەروونی لاقە کراوی. ئەوە شێوەیەکی لە ڕادەبەدەری سووکایەتی بوو. ئەگەر تۆ لە زمانی تورکیدا بە شێوەیەکی باش لێهاتوو نەبووبای، تووشی هەڵسوکەوتی نەرێنی لە لایەن مامۆستاوە دەبووی، هەروەها بەرەورووی مەترسیی وەرگرتنی نمرەی نزمیش دەبوویەوە. ئەگەر نەتتوانیبا مەبەستی خۆت بە تورکییەکی باش دەربڕی، تووشی سزدان دەبووی، کە زۆر منداڵی کورد نەیاندەتوانی چونکە دایک و باوکی ئەوان تورکییان زۆر باش نەدەزانی. مامۆستاکان لە کورد و تورک پێکهاتبوون. ڕێژەیەکی زۆر کەم مامۆستای کورد هەبوون کە ئاگاداری ناسنامەی کوردیی خۆیان بوون. زۆر مامۆستای کورد بەرانبەر بە قوتابیانی کورد بە زەبر و زەنگتر بوون، چونکە ئەوان دەیانهەویست بیسەلمێنن کە بە نەتەوە و دەوڵەتی تورک وەفادارن (ئارام، پیاوێکی تەمەن ٤٨ ساڵ، سوید).

لە سەرەوە ئارام لە زمانێکی سێکس لێدراو بۆ شیکردنەوەی کارتێکەریی زمان و ناسنامەی تورکی لە سەر هۆش و جەستەی منداڵی کورد و ئەو سووکایەتییە کە ئەوان هەموو ڕۆژێک تووشی دەبوون، کەڵک وەردەگرێ. لە لێکدانەوەی نووسەری پاشکۆلۆنیال ئێدوارد گلیسانت، بریتۆن شێ دەکاتەوە کە زمان دەتوانێ وەک ئامرازێک بۆ فەرمانڕەوایی و کونترۆڵ کردن کەڵکی لێ وەربگیرێت. لە کاتێکدا کە تاکی کۆلۆنیکراو لەوانەیە زمان بکاتە ئامرازێکی سیاسی بۆ خەبات و سەکۆیەکی سیاسی بۆ وروژاندن دژی داگیرکەر، ئەوەش ڕاستە کە ئێلیتی خوێندەواری نێو تاقمی داگیرکراو، بە هۆی هەستی نزمتر بوون، کەڵک لە زمانی داگیرکەر وەک پێوانەیەک بۆ بەرز بوونەوەی پلەی کۆمەڵایەتی و جووڵە و هەروەها زاڵ بوون بەسەر ژێردەستەبوونی داگیرکەردا وەردەگرێ.[٣١] بۆ مامۆستای کورد لە گێڕانەوەکانی ئارامدا، یەکێک لە ڕێکارەکانی دانپێدانان لە لایەن مامۆستا تورکەکانەوە ئەوە بووە کە وەک سوپەر تورک خۆی وەک پارێزەری لێهاتوویی لە زمانی تورکی دا نیشان بدا. ئەوە ئەو دۆخەیە کە شی دەکاتەوە چۆن تاقمی دەسەڵاتدار پلەی «دەسەڵاتی بڕیادەر، هێزێک کە مافی تاقیکردنەوە و دەستنیشان کردنی لێهاتووییە» دەستەبەر دەکا.[٣٢]

ئارام ئاماژەی بەوە کرد کە سەرەڕای هەوڵی ئەو مامۆستا کوردانە، ئەوان نەیاندەتوانی ناسنامەی کوردیی خۆیان لە کاتی ئاخاوتن بە زمانی تورکی بشارنەوە، چونکە بە شێوەی ئاخاوتنەکەیان ڕا دیار بوو کە کوردن. دوودڵی باڵ بەسەر دروست بوونی ناسنامەی کوردیدا دەکێشێ. ئەگەر ئەوان بە گوێرەی تێڕوانینی سیاسیی پێشکەش کراو بۆ ئاسیمیلە بوون، بیانگوتبا تورکن، تا لەو

ڕێگایەوە بڵێتی نەتەوەیی بۆ ناسنامەی خاوەن ئیمتیازی تورکی وەرگرن، بە هۆی شێوەی ئاخاوتن و ئەو جیاوازییانە کە کورد بوونی ئەوانی ئاشکرا دەکرد، نەیاندەتوانی ڕەوایی وەرگرن و ببنە ئەندامی تۆخی کۆمەڵگای تورکی. جگە لەوە، ئەگەر ئەوان پێداگرییان لەسەر جیاوازییەکانیان کردبا و داوای مافەکانیان، دانپێدانانی فەرمی و قەبووڵکرانی ناسنامە کوردی و زمانەکەیانیان لە ژیانی ڕۆژانە و دامەزراوەییدا کردبا، ئەوە بە مانای جیا کردنەوەی زیاتر، تووش بوونی هەر جۆرە توندوتیژییەک و بەند کرانیان بوو.

ئەو کەسانەی لەسەرەوە وتووێژیان لەگەڵدا کراوە باسی تاکی کوردیان کردووە کە کەوتوونەتە ژێر کرداری ئاسیمیلەکردن کە پێناسە کردنی خۆیان و ئەوانی دیکە بە توندی کەوتووەتە ژێر کاریگەریی ئەوەوە. بۆ پەرە گرتن، جووڵانەوە کوردییەکان کە لە کاتی جیاجیادا دژی دەوڵەتی تورک سەریان هەڵداوە، نەیانتوانیوە خۆیان لە دەسەڵاتی زمانی تورکی ڕزگار بکەن، تەنانەت کاتێک کە مودێلێکی سیاسی بۆ ڕزگاریی کوردانیان دارشتووە. ئارام، کە لە هەشتاکانی زاییندا ئەندامی حیزبی ئاڵای ڕزگاری بووە، باسی پێچەوانەیی و قووڵایی ئاسیمیلە کردنی تورکی کرد:

تەنانەت حیزبە سیاسییەکەمان کە شۆڕشگێڕ بوو و دەیهەویست کوردستانێکی ئازاد و سەربەخۆ دروست بکا، پەیوەندی و دیالۆگەکانی بە زمانی تورکی بڵاو دەکردەوە. ژمارەیەکی زۆر لە هەڤاڵانمان نەیاندەتوانی بە کوردی قسە بکەن یان کوردییەکەیان گەلێک سنووردار بوو و نەیاندەتوانی بە شێوەی گونجاو مەبەستی خۆیان دەربڕن. ئێمە بە زمانی تورکی سیاسەتمان دەنووسی، دەخوێندەوە و شرۆڤە دەکرد. ئێمە تا ئەو جێیەی بمانتوانیبا بە تورکی قسەمان دەکرد. زمانی تورکی ڕۆچووبووە ناو شادەماری تیغەرەی پشتمان و مێشکمان بە چڕی لە لایەن دەوڵەتی تورکەوە شۆردرابووەوە. هێندێک جار لە نێو حیزبەکەماندا، یەکێک پێشنیاری دەکرد بە کوردی بدوێین، بەڵام ئەو کەسە دەستبەجێ مۆرکی شۆڤینی و نەتەوەپەرستبوونی لێ دەدرا. ئەوە زۆر دژی یەکە، چونکە تۆ بۆ کوردستانێکی سەربەخۆ دەجەنگی و ویستی قسە کردن بە کوردیت نییە. کاتێک خەڵکەکەت بە تورکی قسە دەکەن، بۆ پێویستیت بە کوردستانێکی سەربەخۆیە؟ (ئارام، پیاوێکی تەمەن ٤٨ ساڵ، سوید).

لە پەیوەندی لەگەڵ نایەکسانیی کولتووریدا، قسە کردن بە زمانێکی سەرکوت کراو وەک زمانی کوردی بە شوناسێکی تێکدەرانە دەلکێندرێ کە لە بەناو هاوپشتیی نێوان شارۆمەندە جیاوازەکان کە زمانی تورکی بەڵێنی داوە، سەرپێچی دەکا. ڕوانگەیەکی وەها ڕۆمانتیک لە زمانی تورکی وەک سروشتی و ئامرازێکی پەیوەندی لە چوارچێوەیەکی فرەزمانییدا، توندوتیژیی مێژوویی و هەنووکەیی دەشارێتەوە کە بناخەی دروستکردنی نەتەوەی تورکی لەسەر دامەزراوە. لە چوارچێوەیەکی هاوشێوەدا، هاڤین، کە دایک و باوکی لە شاری قونیە لە دایک بوون، باسی بنەماڵەیەکی کوردی کرد کە پتر لە سەت ساڵ لەوەپێش بۆ ئەوێ کۆچیان کردووە تا کۆمەڵگای جیاوازی کوردی لەوێ دامەزرێنن و هەڵوێستی کولتووریی جیاوازیان لە پەیوەندی لەگەڵ ناسنامەی تورکی کە سیاسەت وەک پێوەر و جێگای پەسەند بڕیاری بۆ داوە، هەبێت. هاڤین باسی گوندێکی کوردیی دیکەی نزیک هەمان شاری کرد کە بە پێچەوانەی گوندی ئەوان، هەوڵی دابوو شوناسی تورک بوون بە ئاماژە بە گوندی هاڤین وەک «جووتیاری دواکەوتوو» پەسەند بکەن. لە کاتێکدا کە دانیشتووانی هەردوو گوندەکە خزمی یەکتر بوون، هەڵوێستی

ئەوان لە پەیوەندی لەگەڵ شوناسی کوردیدا جیاوازە، چونکە ئەندامانی گوندەکەی دیکە تەنیا بە تورکی قسە دەکەن و هەوڵ دەدەن بە دروست کردنی کەشوهەوایەکی تورکی لە ماڵەکانیاندا خۆیان پێشکەوتووتر بنوێنن. هاڤین، کە هەڵوێستێکی سیاسیی بەهێزی دژی دەوڵەتی تورکیە گرتووە، باسی سەردانەکەی بۆ شاری ئامێد(دیاربەکر)، کە زۆرینەی دانیشتووانی کوردن و پرسی زمان بۆ حیزبی لایەنگری کوردان حیزبی ئاشتی و دێموکراسی (بەدەپە) کە ئێستا نەماوە و حیزبی دێموکراسیی گەل (هەدەپە) جێگای گرتووەتەوە، دەکا:

کاتێک لە ئامێد بووم، وەگ گاڵتە پێیان گوتم، «ئەگەر دەخوازی فێری تورکی بی، دەبێ بچی بۆ لای بەدەپە». ئەوە جۆکێک بوو کە لە ئامێد لە نێو ئەندامانی بەدەپەدا لەسەر زاران بوو. ئەوان کەڵکیان لە تەوس وەردەگرت تا دەسەڵاتی زمانی تورکی، تەنانەت لە نێو حیزبێکی کوردیدا باس بکەن (هاڤین، ژنێکی تەمەن ٢٧ ساڵ، سوید).

ئەوە دەمانگەیێنێتە پرسی سەرکوتی ڕەگەزیی خوو پێ گرتوو، کە لە تیۆریدا دەوری ڕوانگەیەکی گونجاو دەگێڕێ بۆ تێگەیشتن لە کاریگەرییە دەروونی و ماددییەکانی خووگرتن بە لاوازیی کورد و بەهێزیی تورک. خووگرتن بە بەهێزیی تورک لە ناو کورداندا یارمەتی بە باڵادەستیی مادی، دەروونی و کولتووریی و زێدەمافی تاکی تورک دەکا.[٣٣] دەبێ دووپات بکرێتەوە کە بە جەخت کردن لەسەر خووپێگرتوویی بە بەهێزیی تورک، ئامانجی من ئەوە نییە کە کوردان تاوانبار بکەم، کە قوربانیی سەرەکیی پێکهاتەکانی نایەکسانیی ئەتنیکین کە سوود بە ناسنامەی تورکی دەگەیەنن. پایک شی دەکاتەوە کە سیستەمی سەرکوت خۆی بە ناچار کردن و چەوساندنەوەی شاراوە لەگەڵ ڕازیکردنی تاقمی سەرکوتکراو پشتڕاست دەکاتەوە. بە گوێرەی بیرۆکەی گرامشی لەمەڕ هەژمونی، ناسنامەی تورکی پلەی ئێستای خۆی نە تەنیا بە توندوتیژی بەڵکوو بە کۆنترۆڵی چۆنیەتیی دروستکردنی ڕاستی و ئەم شێوەیە لە ئایدۆلۆجیا و زانیاری کە لە بارەی بە نەتەوەبوون بەرهەمی هێناوە، دەستەبەر کردووە. زانیاری و ناسنامەی تاقمی دەسەڵاتدار زۆر جار بە کۆمەڵگادا دەخولێتەوە و ژیانی ڕۆژانە، ژیانی دامەزراوەیی، ڕێکارەکانی ڕێکخستن و بیرۆکراتی دادەڕێژێ.[٣٤] ئەو گشتگیر کردنی ناسنامەی تورکییە خۆی وەک ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندییەکانی ئەتنیکە ژێرچەپۆک کراوەکان و تاقمە ئایینییەکان لە تورکیە دەنوێنێ. لەو ساتەوە کوردەکان خۆیان لەگەڵ تاقمی دەسەڵاتدار، دامەزراوەکانی و وێژەی هەژمونیکی نەتەوەییی ئەو، پێناسە دەکەن، ئەوان دەچنە نێو ڕێککەوتنێکی سەرکوتکەری بە دامەزراوییکراو کە ئەوان ژێر دەستە دەهێڵێتەوە و بەردەوامیی ملکەچ بوونی ئەوان دەپارێزێ. ئەوە لە پەیوەندی لەگەڵ ئاسیمیلە کردن لە چوارچێوەی دەوڵەت-نەتەوەدا دەبێتە هۆی بەرخۆدان، بەڵام لە چوارچێوەکانی تاراوگەشدا دەرفەتی نوێ بۆ کوردانی تاراوگە دەڕەخسێنێ تا بیرۆکەی ناسنامەی تورک کە بە ڕواڵەت لە کۆمەڵگایەکی فرەچەشن بەڵام لێک دابڕاودا، هێزی یەکخەرەوەیە، داڕێژنەوە و بیگۆڕن.

سنوورەکان و دەرفەتەکانی بەرخۆدانی تاراوگە

لە تورکیە، بە گوێرەی ڕێچکەی زاڵی سیاسیی دەوڵەتی تورک، کورد بەردەوام دەکەونە ژێر توندوتیژیی سیاسی و شێواندنی ڕاستییەکان کە خەباتی سیاسیی کوردان تا ئاستی پرسی «تێرۆر» دادەبەزێنێ. هەر وەک لەسەرەوە باسم کردووە، خوو گرتن بە سەرکوت لە ناو کورداندا هۆی سەرەکیی پاراستنی چنگی دەوڵەتی تورک لە قورگی دانیشتووانی

کـــورد وەک ژێردەســـتە و خواروەتر لەوانی دیکە بوونە. بەڵام، ئـــەوە بەو مانایە نییە کە بڵێین کورد، بێخوست ملکەچی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی ســـەرکوتکەر دەبـــێ. زانیاریی ئەزموونی ئاشکرای دەکەن کە ڕەگەز، ئایین و پەروەردە و فێـــر کردن دەوری گرینگ لە قەبووڵکردن و دارشـــتنی ئەزمـــوون، ڕوانگە و گێڕانـــەوەی جیـــاواز لەبـــارەی چۆنیەتیی ئافراندنـــی کورد بوون، بە پێمـــل بوون یان بەرێوە بردنـــی بەرخۆدان و هاوکاریی لەگەڵ دەسەڵات، دەگێڕێ.

پایک جەخت دەکاتەوە کە یەکانگیرییەکی تیۆریک لەمەڕ بەرخـــۆدان هەیە کە زۆرجار ئەو زانایانە کە بـــەدوای ڕزگار کردنی تاقمی ژێردەستەوەن، لەبەر چاوی دەگرن. ئەگەرچی ئەو قەبووڵ دەکا کە نیشاندانی تاقمێک تەنیا وەک بێدەســـەڵات و قوربانی کێشەخوڵقێنە، پێگەی ئەو ناتوانێ ببێتە هۆی ئەوە کە ئێمە بۆ تیشک خستنەسەر ناکاریگەریی دەسەڵات و خۆراگریی تاقمە ژێردەســـتەکان، لە هەموو شوێنێک بەرخۆدان ببینین. تاک و تاقمەکان زۆر جار چەند شـــێوە ســـتراتێژی لەبەرچاو دەگرن وەک هاوکاری، ئاسانکاری و خزمەت کـــردن و بەرهەمهێنانەوەی دەســـەڵات.[٣٥]

بۆ وێنە ئەگەر ئێمـــە لەمەڕ پلە و بەربڵاویی بەرخۆدانی کورد دژی دەســـەڵاتداریی تورک زێدەڕۆیی بکەین، مەترســـیی ئەوە هەیە کە پێکهاتـــەی ســـەرکوتکەری دەوڵەتی تورک بنکۆڵ بکەین کە زۆر جـــار بناخەی خودی دەسەڵات سنووردار دەکا. ئەوە بۆیە نییە کە بڵێین کـــورد توانای بەرخۆدانیـــان نییە یان ناتوانن جوابی ئەو پەیوەندییە ناهاوسەنگانەی دەسەڵات بدەنەوە کە ئەزموونی دەکەن.

وەک لـــە ژێرەوە دەر دەکـــەوێ، دۆخی گەلێک جیاواز هەن کـــە لەوێدا تاکی کورد دەتوانـــێ هەڵبژێرێ دژی ئاســـیمیلە کردنی تورک هاوکاریی بکا یـــان بەرخۆدان بکا. لە چوارچێـــوەی بـــاوی سیاســـی و کولتووریی ئیسلامی سوننی وەک ئاڵقەی یەکگرتوویی نەتەوەی تورک، حەسەن باسی بەسەرهاتێک لە بارەی ستراتێژییەکانی کوردانی عەلەوی بۆ پەسەند کران وەک موسڵمانی سوننیی «باش» ی کرد:

ئەگەر عەلەوی بی، پێویســـت ناکا بچی بۆ مزگـــەوت. ئەگـــەر نەچی بـــۆ مزگەوت، خەڵـــک گومانـــی ئـــەوەت لێ دەکـــەن کە تـــۆ عەلەویـــت، کەوابوو هێندێـــک عەلەوی ســـەردانی مزگەوت دەکەن، تەنیا بۆ ئەوەی خۆیان لـــە هـــەڵاواردن بپارێـــزن. لە کاتی ڕەمـــەزان، بنەماڵە عەلەوییـــەکان دەرەنگانی شـــەو هەڵدەســـتن و چـــراکان هەڵدەکەن تەنیا بۆ ئـــەوەی کە خەڵک پێیـــان وابێ بۆ نزا کـــردن و بەڕۆژوو بوون هەســـتاونەوە. تۆ خـــۆت و خەڵکی دەوروبـــەرت فریو دەدەی. سیســـتەمی تورکیە هەرگیـــز پارێزگاریی لە مافە شـــارۆمەندییەکانی عەلەوییەکان نەکرد چونکە هەرگیز عەلەوییەکانی وەک تاقمێکی ئایینی بە فەرمی نەناســـی. بەشـــێکی زۆر لە عەلەوییەکان پێیان وابوو کۆماری تورکیە لە ئیمپراتۆریی عوسمانی بۆیان باشتر بێ، بەڵام کۆماری تورکیە لە ساڵەکانی ١٩٣٠خراپترین کارەســـاتی بەسەر عەلەوییان هێنا (حەسەن، پیاوێکی تەمەن ٥٣ ساڵ، بریتانیا).

عەلەوییەکان سەر بە کۆمەڵگای موسڵمانی شیعە و مەزنترین کەمینەی ئایینیی تورکیەن. ئەگەرچـــی عەلەوییەکان بە شـــیعە دادەنێن بەڵام ئـــەوان لێکدانـــەوەی تایبەتی خۆیان لەسەر ئیســـلامی شـــیعە هەیە کە نە تەنیا لە لایەن موسڵمانانی ســـوننییەوە بەڵکوو لە لایەن کۆمەڵگاکانی دیکەی شیعەشەوە ڕەت دەکرێتەوە. ئەزموونی حەســـەن، لە سەرەوە، پەیوەندیی نزیکی نێوان ئیســـلامی ســـوننی و تورک بوون لە دروســـتکردنی هیرارشـــیی ئایینی و گرێدراویی ئەتنیکی نیشان دەدا.

ئەزموونی ئەوەی دیکە بوون و هەڵاواردن کە حەسەن جەختی لەسەر کردووە، لانش

کە وتووێژی لەگەڵدا کراوە هەستی پێ کردووە و تەریکخراوەیی و قەبووڵ نەکرانی بنەماڵە عەلەوییەکەی خۆی (خەڵکی مالاتیە) لە کاتی ژیان لە ئەستەمبولی ئەزموون کردووە. بنەماڵەی لانە لە لای جیرانە موسڵمانە تورکەکانیان ئاشکرایان کرد کە عەلەوی و کوردن، بنەماڵەیەکی عەلەویی تورکیش کە لە هەمان خانوو دا دەژیان، لە ترسی هەڵاواردن و تەریکخستن، نەیانوێرابوو ناسنامەی ئایینیی خۆیان ئاشکرا بکەن. لانە ئاماژەی بەوە کرد کە دایکی لە تورکیە لە ڕوانگەی سیاسییەوە گەلێک هۆشیار بوو و نەیدەویست پلەی ئەوی دیکەبوون کە بەسەر کوردە عەلەوییەکاندا سەپا بوو، قەبووڵ بکا. ئەو وریاییە سیاسییە لانەشی گرتووەتەوە کە ڕەخنە لەو کوردە عەلەوییانە دەگرێ کە لایەنگری لە ئایدیۆلۆجیای کەمالیستی، کە بە پێناسە و بە کردەوە دژی کوردە، دەکەن:

من زۆر لە هێندێک خەڵکی عەلەوی شەرم دەکەم چونکە ئەوان هێشتا بڕوایان بە ئایدیۆلۆجیای کەمالیستی هەیە و زۆر لەوان دەنگ بە جەهەپە (حیزبی گەلی کۆماری) دەدەن. لە بیریان چۆتەوە کێ کۆکوژییەکانی دژی عەلەوییان بەڕێوە برد؟ من لێیان تێناگەم و هەرگیز تێناگەم چۆن عەلەوی دەتوانن دەنگ بەو حیزبە بدەن. ئەوان بڕوا بە بکوژەکانیان دەکەن و سووکایەتی بە منی عەلەوی دەکەن. من لەو بارەیەوە ئەو دەمەقاڵەیەم لە گەڵ هەڤاڵە عەلەوییەکانم و خزمە دوورەکانم لە تورکیە هەیە. بەشێک لە عەلەوییەکان لە موسڵمانی سوننی ترسناکترن چونکە ئەوان دەتوانن لە هەموو کەسی دیکە کەمالیستتر بن. بۆ دەنگ بە بەدەپە [ئێستا هەدەپەیە] نادەی کە سێکولارە و گەلێک لایەنگری ژنانە (لانە، ژنێکی تەمەن ٣٢ ساڵ، بریتانیا).

ئەوە ئاشکرای دەکا کە چۆن ئەندامانی هەمان بازنەی هەڵبژاردن لە بەرانبەر کۆماری تورکیەدا هەڵوێست دەگرن، سەرەرای ئەزموون کردنی ئازار چێشتنی هاوبەش بە هۆی ناسنامەی ئەتنیکی و ئایینییەوە. هەر چۆنێک بێ، ئەوە ئاشکراشی دەکا کە لە کاتێکدا کە لانە، ئیسلامیسم و ناسیۆنالیزمی تورکی وەک هەڕەشە دژی کوردی عەلەوی و ژنان دەبینێ، زۆر کوردی عەلەوی بۆ دورست کردنی بەربەست و بەرخۆدان دژی ئیسلامیزم، دەنگ بە جەهەپە دەدەن و ناسنامەی کوردی ئەگەر بە تەواوی ڕەتیش نەکەنەوە، کەمڕەنگی دەکەن. بەڵام، لە هەر دوو دۆخدا، ئەوان هەڵوێستی سیاسیی خۆیان وەک بەرخۆدان دژی ئایدیۆلۆجیای سیاسی و ئایینی کە هەڕەشەی مان و نەمان لە عەلەوی و کوردان دەکەن، دەبینن. کاریگەرییەکی گریمانەییی ئەو ڕێبازە جیاوازە سیاسییانە لێکدابڕان و لاوازتر بوونی هاوپشتی لە ناو کوردانی عەلەوییە. لە کاتی قسە کردن لەگەڵ لانەدا، ئەو گوتی جووڵانەوەی سیاسیی پەکەکە ماڵێکی پێ داوە کە دەوری بنکەیەکی بەرخۆدان، بۆ بیر کردنەوە لە ناسنامەی خۆی و جێگای ئەو لە دنیادا وەک ژن و وەک کوردێکی عەلەوی، دەگێڕێ. لانە ڕەخنەی توند لەو کوردانە دەگرێ کە ئاسانکاری بۆ ئاسایی بوونی ناسنامەی تورکی دەگێڕن و ناسنامەی کوردی وەک هەڕەشە و شتێکی خراپ دەنوێنن. لە خوارەوە، ئێمە دوو نموونە لە بارەی ڕوانگەی ئەو لە بارەی ترسناک بوونی ئاسیمیلە کردن بۆ کوردستان وهەروەها بۆ تاراوگە نشینان باس دەکەین:

من خۆم لە چوون بۆ بەشێک لە چێشتخانەکانی باکووری لەندەن دەبوێرم چونکە ئەوان کوردن و بە چێشتخانەکان یان خواردنەکان دەڵێن تورکی. من پێیانم گوتووە ئەو تورکییە وەلا نین و بنووسن چێشتخانە یان خواردنی مەدیتەرانەیی. چونکە ناکرێ هەموو خواردنەکان تورکی بن. هێندێک لەوان دەبێ کوردی بن یان کاریگەرییان

له خواردنی کوردی وەرگرتبێ. من هەست دەکەم کوردستانیم و کاتێک دەچم بۆ ئەوێندەرێ، له هەموو کات زیاتر هەست به کورد بوون دەکەم. ساڵی رابردوو لەگەڵ هەڤاڵێکم له دیاربەکر بووم. من ئەویندارى دیاربەکرم و هەست دەکەم هی ئەو شارەم. ئێمه دەگەڕاین و سەردانی ئەو شوێنانەمان دەکرد که دیتبوومانن. ئێمه له بینایەکی گەلێک مێژوویی به ناوی «حەسەن پاشا هانی» لاماندا که ئێستا لەبەر خواردنەکەی و مێژوویی بوونی به ناوبانگە. کاتێک لەوێ بووین، چاومان گێڕا و گوتمان له کوردستانین، وا نییه؟ ئەو کوتی وایه. بەڵام، من گوتم خەڵک به تورکی قسه دەکەن. ئێمه وەرسووراین و چاومان به ئاڵای تورک کەوت. ئێمه گوتمان ئێره تەنیا له دڵی ئێمەدا کوردستانه و ئەگەر بمانهەوێ بیگۆڕین، دەبێ به خێرایی بیگۆڕین. دەنا ئەو داگیرکارییه کۆتاییی پێ نایه. ئەوە شتێک نییه که به چەقەنەیەک بگۆڕدرێ. جووڵانەوەی کوردی (پەکەکە) سەرکەوتووە. ئێستا له تورکیه، کورد دەتوانێ بڵێ کوردە. خەڵک دەتوانێ داوای مافی خوێندن به زمانی خۆی بکا. خەڵک دەتوانێ گوێ له مۆسیقای کوردی رابگرێ. ئەوە رەنگدانەوەی جووڵانەوەی کوردە. به شەوێک دەستەبەر نەبوو. گەلێک خەڵک گیانی خۆیان بەخت کرد، ماڵەکانیان و منداڵەکانیان لەبۆ خەباتی کوردان لەکیس دان (لانه، ژنێکی تەمەن ٣٢ ساڵ، بریتانیا).

لە گێڕانەوەی لانه لە سەرەوە، تورک بوون له ڕێگای زمان، خواردن و شوێنانەوە پەل داوێته نێو مێشکی کوردان. لانه یەکەم کەس لەوانەی وتووێژیان لەگەڵدا کرا نەبوو که به شێوەی نەرێنی دژی ئەو کوردانە هەڵوێستیان گرت که نێوی تورکی له چێشتخانەکانیان دەنێن. دوو هۆی مەزن بۆ هەڵبژاردنی نێوی تورکی له لایەن ئەوانەوە هەیە. یەکەم هۆ، پەیوەندیی به سەرکەوتوویی ناسنامەی تورکییەوە هەیە که خۆی دەرخا و ڕەوایی سیاسی وەک ناسنامەی دەسەڵاتداریی دەوڵەت-نەتەوە، واتە تورکیه، دەستەبەر بکا. هۆی دووهەم بۆ هەڵبژاردنی ئەو نێو لێنانه دەگەڕێتەوە بۆ ترسی خاوەن چێشتخانەکان که مشتەریی تورک، عەرەب و فارس لەوانەیه لە چوون بۆ ئەوێ لەبەر بوونی «نێوی سیاسی» خۆ ببوێرن. به واتایەکی دیکه، له کاتێکدا ناوی سەر به نەتەوە باڵادەستەکان گریمانەی ئەوەیان لێ دەکرێ که دروستکەری یەکیەتی و یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی بن، ناوی کوردی مەترسیی ئەوەی هەیه که له لایەن تاراوگە نشینانی تورک و تا رادەیەکی کەمتر عێراقی و ئێرانییەوە، وەک «دابڕێنەر»، «ناوچەیی» و «جیاییخواز» سەیر بکرێن. ئەو ستراتێژییەی ناولێنانە له لایەن خاوەنانی کوردەوە هەر وەها دەگەڕێتەوە بۆ پراگماتیسمی ئابووری، هەڵوێستێک که به توندی له لایەن بەشێک له وتووێژ لەگەڵ کراوەکانەوە وەک «بیانوویەکی خراپ» له لایەن «ئەو کوردانە که ناسنامەی خۆیان بۆ پارەی تورک دەفرۆشن» ڕەت کرایەوە. ناولێنانی دووکانێک یان شوێنێک به هەمان شێوە، راگەیاندنی داواکارییەکی گشتییه. هەڵبژاردنی ناوی تورکی بۆ دووکانان زۆرتر له نێو کوردانی تورکیەدا باوە تا بۆ وێنه کوردانی عێراق که خاوەنی ناوچەیەکی نیمچە سەربەخۆن که لەوێ ناسنامەی کورد سزا نادرێ، بەڵکوو به ئاشکرا پشتگیریی لێ دەکرێ و کەڵکی لێ وەردەگیرێت. ئەوە نموونەیەکی باش له بارەی کاریگەرییە نێونەتەوەییەکانی ئاسیمیلە کردن لەسەر ئەو خەڵکەیە که ناسنامەی کولتووری و زمانیيان وەک هەڕەشه سەیر کراوە.

بۆ لانه، پەکەکە ئەو جووڵانەوە سیاسییەیە که هاوڕاییی له نێو تاکی کورددا دروست کردووە که بووەتە ئاڵنگاری بۆ دەسەڵاتی ناسنامەی تورک و کەسایەتییەکی «خۆراگری» له ناو کورداندا دروست کردووە. ئەگەرچی

هاڤین جەخت لەسەر گرینگیی پەکەکە و هەدەپە بۆ ناسنامەی کوردی دەکاتەوە، تێناگا بۆ زاڵ بوون بەسەر زمانی کوردیدا لە ناو خەڵکێک کە خۆیان بە کورد دەزانی و بۆ کوردستان خەباتیان دەکرد هێندە لاواز بوو:

من ئەندامی پەکەکە یان بەدەپە (ئێستا هەدەپە) نیم، بەڵام من ڕەخنەم لە سیاسەتی زمانیی ئەوان هەیە. من زۆر جار چاوم بە خەڵکی ئەوتۆ دەکەوێ کە لایەنگری پەکەکە و بەدەپەن، بەڵام بە کوردییەکی باش قسە ناکەن. من دەڵێم تەنانەت ئەگەر بچی بۆ چیا، شەڕ بکەی و بۆ دۆزی کورد شەهید بی، من لە تۆ کوردترم چونکە تا ئەو کاتەی بە کوردی قسە دەکەم، جیاوازیی خۆم لەگەڵ ناسنامەی تورکی کە هەوڵی داوە [زمانی من] لە نێو بەرێ، دەپارێزم. دەزانم ئەو قسانە ڕەق و زۆر ورووژێنەرن. من بۆیە ئەوە نالێم کە ڕێزم بۆ شەهیدان نەبێ. ئەگەر شتێک هەبێ کە باوەڕم پێی هەبێ، ئەوە زمانی کوردیی ئێمەیە. من پێم سەیرە کاتێک سیاسەتوانانی کورد لە پارلمانی تورکیە لایەنگەری لە پرسی کورد دەکەن، بەڵام زۆر بە کەمی کوردی دەزانن یا هەر هیچ کوردییەک نازانن. من هێندە بە هۆی ئەو خەڵکەوە هەست بە شەرمەزاری دەکەم. ئەوان دەبوو دەست بکەن بە فێر بوونی کوردی، ئەوسا داواکانیان ڕەواتر دەبێ. کاتێک تۆ ناتهەوێ فێری زمانی کوردی بی، قەبووڵت کردووە کە تورکی و کورد نی، ئەگەرچی تۆ بۆ دۆزی کورد خەبات دەکەی (هاڤین، ژنێکی تەمەن ٢٧ ساڵ، سوید).

هاڤین بە بەڵگە هێنانەوە، هیرارشییەک لە نێوان شێوە جیاوازەکانی خەبات کە کوردان هەڵیانبژاردووە دروست دەکا. جێگای سەرسوڕمان نییە کە هاڤین زمانی کوردی وەک مەزنترین گۆڕەپانی خەبات بە هۆی ئەوە کە ئامانجی سەرەکیی دەوڵەتی تورکیە بووە، هەڵدەبژێرێ. ئەوەی لەوانەیە دژی هەڵوێستی هاڤین بێ، ئەو ڕاستییەیە کە سەرەڕای زاڵ نەبوون بەسەر زمانی کوردیدا، ئەو بەناو کوردانە دەسبەرداری گرێدراویی خۆیان بە ناسنامەی کوردەوە نەبوون کە هێشتا لە ژیانی دامەزراوەیی و ڕۆژانەدا ناياساییە و سزای بۆ دیاری کراوە. جگە لەوە، لە کاتێکدا کە گەلێک لە وتووێژلەگەڵکراوان باسی هەستی شەرمەزار بوونیان لە منداڵی و گەورەساڵیدا، بە هۆی نەزانینی زمانی تورکییەوە کردووە، هاڤین باسی بێمەیلیی خۆی بەرانبەر ئەو کوردانە کرد کە بە کوردی نادوێن. ئەوە ئاراستەی پێچەوانەی ئەو پێناسە کوردییەیە بە شێوەیەک کە باڵادەستیی تورک قەبووڵ ناکا و لەو کوردانە خۆش نابێ کە لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بە تورکی دەدوێن. ئەگەرچی هاڤین ڕاستەوخۆ پەکەکە تاوانبار دەکا کە پشتگیری لە گرینگیدان بە زمانی کوردی ناکا، جێگای ئاماژەیە کە ئەوە زۆرتر بە هۆی چالاکیی تاراوگە نشینان و کردارە نیونەتەوەییەکانی لایەنگرانی پەکەکەوە بوو کە یەکەم کاناڵی ساتەلایتی (مەد-تیڤی) لە ١٩٩٥ دەستی بە وەشان کرد. مەد تیڤی دواتر بە هۆی هەوڵەکانی بۆ بەشداری پێکردنی لایەنە جۆراجۆرەکانی کورد بوون لە ڕوانگەی کولتوور، موسیقا، مێژوو، زمان و زاراوەکان، وەک وێستگەی تەلەفزیۆنی نەتەوەیی سەیر دەکرا.

لە کاتێکدا کە تاراوگە شوێنێکی مەترسیدارە بۆ ئەو لایەنانەی کە خەبات بۆ مافە کولتوورییەکان و مانەوەیان لە وڵاتی بنەچەکەیان دەکەن، ژمارەیەکی زۆر لە کوردانی تاراوگە پاراستنی زمانی کوردی لە تاراوگە وەک سەرکەوتنێک دژی دەوڵەتانی سەرکوتکەر لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست سەیر دەکەن. ئەو بیرۆکەیە لایەنگری گەلێک زۆری لە نێو تاراوگە نشینانی کورد لە سوید، بە تایبەتی ئەکتەری کۆمێدیی سەرپێیی سویدی-کورد، ئۆز نووژەن، هەیە

کــە دەڵێ کورد بۆیە لە تورکیــە ڕایاننەکرد کە بێنە ســوید و ببننە ســویدی، بەڵکوو بۆ ئەوە بتوانن درێژە بە کــورد بوون بدەن ئەو کارەیان کرد. بــەڵام ئەوە دەتوانێ، لە لایەن هێزە نەتەوەپەرســتەکانەوە لە ســوید وەک گومانداریــی کورد بــۆ خۆگونجانــدن یان ئاسیمیلە بوون لە نێو کۆمەڵگای سوید سەیر بکــرێ و هەوڵ بــۆ پەراوێزبوونی کولتووری بدەن. ســەرەرای جیاوازیی بەرچاو لە نێوان تورکیە و وڵاتێکــی لیبراڵ دێموکراتی وەک ســوید و بریتانیا، کورد وەک تاقمێک کە لە روانگــەی کولتوورییەوە هەرەشــە لێکراون، بەرەورووی زەختی ئاسیمیلە بوون لە وڵاتانی بنەچەکەی خۆیان و لە چوارچێوەی تاراوگەدا دەبنەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، کۆچکردن دەتوانێ هێزێکــی وەرســوورێنەر لــە چوارچێــوەی لیبەراڵ دێموکراسییاندا بێ کە شێوەیەک لە گۆڕەپان بۆ دانپێدانانی کولتووری بۆ کەمینە ئەتنیکییەکان دەســتەبەر دەکا. بڕوانە چۆن شــڤان باسی ئەو وەرســوورانە بە دوای کۆچ بۆ ســوید و ئەو چاوپێکەوتنــە بەرهەمدارانە لەگەڵ کوردی پارچەکانی دیکەی کوردستان کە بە کوردی دەدوێن دەکا:

پارێزەرەێکی تــورک کە بۆ ڕێکخراوێکی مافەکانــی مــرۆڤ کاری دەکرد، ســەردانی ســویدی کرد و ئێمە لەوێ بووین تا بزانین چۆن باســی دۆخی کوردان لــە تورکیە لە نەوەدەکانــی زایینیدا دەکا. کوردێکی زۆر لە بەشە جیاجیاکانی کوردســتان لەوێ بوون. من چەند پرسیارم نووسین کە دەمهەویست ئاراســتەی ئەو پارێــزەرە تورکەیــان بکەم. نزیکەی ١٠٠ کــەس گوێگری وتاری ناوبراو بــوون. ئەو بــە تورکــی قســەی دەکرد و وەرگێری تورک و کورد لەوێ بوون. کوردی باشــووری کوردســتان (عێــراق)، ڕۆژئاوای کوردستان (سووریە) و ڕۆژهەڵاتی کوردستان (ئێران) پرســیارەکانیان بە کوردی دەکرد و وەرگێڕەکان پرسیارەکانیان دەکردەوە تورکی.

من پرســیارەکانم بە تورکی نووســیبوون و شــەرمم دەکرد کە وەک کورد پرسیارەکانم بە تورکی دەکەم. پرســیارم لە خۆم کرد، بۆ ناتوانم پرســیارەکان لە بــارەی کورداندا بە کوردی بکــەم؟ هێندە تووڕە و دڵگران بووم، هەستم بە تاوانباری کرد چونکە نەمدەتوانی بــە زمانــی کوردیی خۆم بدوێم. بــۆ ناتوانم هەستەکانم، بڕیارەکانم و، وشەکانم بە کوردی دەربڕم؟ من ئەو کاغەزەی پرســیارەکانم بە تورکی لەســەر نووســیبوونم لەتوپەت کرد و فڕێــم دا. بەخۆمم گوت، هیچ پرســیارێک ناکەم. ئەوســا ســوێندم خوارد: بە خودا، بە خودا، بە خودا، من لە زووترین کاتدا دەست دەکەم بــە فێربوونی کوردی و ناهێڵم زمانی داگیرکەرێــک ژیانی مــن زەوت بکا و زمانم کونتــڕۆڵ بکا. دەمهەویســت ببمە کوردێک کە بتوانێ هەستی خۆی بە کوردی دەربڕێ. مــن هێندە تووڕە و ژاندار بووم، ڕۆژی دواتر، چوومــە کتێبخانەیەک و لە ماوەی شــەش مانگــدا، لە کاتژمێر ١٠ تــا ٣ لەوێ بووم و بۆخۆم کوردیم دەخوێند. من سەرجەم کتێبە کوردییەکانی کتێبخانەکەم خوێندنەوە. دوای شــەش مانگ، بوومە مرۆڤێکــی دیکە. من زمانی خۆم وەدەست هێنا و تەنیا ئەوە نەبوو، تەنانەت بوومە مامۆستای زمانی کوردی و لە سوید وانە بە منداڵانی کورد دەڵێمەوە. ئەگەر بە ڕاســتی بتهەوێ فێری کوردی بی، فێری دەبی بەڵام هەســتێکی بەهێزی کورد بوونت پێویستە (شــڤان، پیاوێکی تەمەن ٥٠ ساڵ، سوید).

هەستی سیاسی وەک هێزێکی کۆمەڵایەتی دەوری ســەرەکیی بــۆ دروســت کــردن و بەهێز کردنی ناســنامەی کــوردی دەگێڕێ، بە تایبەتــی لە کاتی قەیران و هەرەشــەی مان و نەمــان کە دەوڵەتان لــە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئاراســتەی کوردانی دەکەن. ئەوە ڕوونکەرەوەیە کە چۆن هەست بە تاوانباری، شەرمەزاری و ژان وەک هێزی کۆمەڵایەتیی

وەرسووڕێنەر لە چوارچێوەی تاراوگە نشینیدا، دەچێتە نێو سیاسەتی ناسنامەی کوردییەوە، وەک شوان، لە نەزانینی زمانی کوردی تا فێر بوون و وانە گوتنەوەی کوردی بە منداڵی کورد لە سوید، نیشانی دا. شڤان بە هەمان شێوە ئاماژە بەوە دەکا کە چۆن نوێنەرانی جووڵانەوەی گولەن لە ٢٠١٢ پێوندییان پێوە کردووە کە بە تەما بوون قوتابخانەیەک بکەنەوە و ئەو وەک مامۆستا دامەزرێنن. شڤان دەڵێ لە کاتی چاوپێکەوتنەکەدا، ئەوان خۆیان وەک نوێنەرانی رۆشنبیران ناساند و باسی پشتیوانیی خۆیان بۆ قوتابییانی تورک لە سوید راگەیاند. شڤان ئەوانی وەک پشتگیرانی تورکبوون هاتە بەرچاو و لە بارەی ئامانجە سیاسییەکانی ئەوان پرسیاری لێ کردن. نوێنەرەکان گوتیان ئەوان دەیانهەوێ خزمەت بە خودا و ئیسلام بکەن. کاتێک شڤان لەبارەی زمانی وانە گوتنەوە و کەڵک وەرگرتن لە کام ئاڵا پرسیاری لێ کردن، ئەوان جوابیان دایەوە زمانی تورکی و ئاڵای تورکیە. بەڵام شڤان گوتی ئەو ناتوانێ لە ژێر ئاڵای تورک دا کار بکا. نوێنەرەکان سکاڵایان کرد و گوتیان «ئاڵای تورکیە بە چ شێوەیەک دەتوانێ زەرەری هەبێ»؟ شڤان پرسیارێکی ئاراستە کردن: «بە چ شێوەیەک زمانی کوردی و ئاڵای کورد زەرەر بە هەستە تورکییەکانی ئێوە دەگەیەنێ، نە هەر ئێستا بەڵکوو بۆ نزیکەی سەدەیەک»؟ بە گوتەی شڤان، ئەو جووڵانەوەیە دەیهەوێ ئیسلام لەگەڵ تورک بوون تێکەڵ بکا.

«مەهمەت کورت» پێی وایە کە دەوڵەتداریی ئیسلامی لە ناوچە کوردییەکانی تورکیە و دەسەڵاتی کۆلۆنیالی، شانبەشانی یەکتر هەوڵ بۆ رەوایبدان بە دەسەڵاتی دەوڵەت دەدەن، بەڵام بە هەمان شێوە، هەوڵ بۆ کپ کردنی داواکانی کورد بۆ دادپەروەری، نوێنەرایەتی و یەکسانییش دەدەن. لێدوانە زاڵە تورکییەکان توانیویانە لە تورکیە دیسکۆرسێک لەبارەی «کوردی خراپ»، کە پشتگیری لە پەکەکە و هەدەپە دەکەن و «کوردی باش» کە دژی پەکەکەن و پشتیوانی لە حیزبی دەسەڵاتدار، واتە حیزبی دادپەروەری و گەشەکردن (ئاکەپە) دەکەن، بەرهەم بێنن. بۆ گەیشتن بە پلەی «کوردی باش» و دەرباز بوون لە مۆرکی کورد بوون، رێژەیەکی زۆر لە تاکی کورد خۆیان وەک کوردی موسڵمان دەناسێنن کە بە جەخت کردن لەسەر دژایەتی لەگەڵ پەکەکە و جووڵانەوەی کورد، پشتگیری لە برایەتیی موسڵمانان و یەکیەتی دەکەن. لە کاتێکدا کە کوردبوون لە نێو ئاکەپەدا نادیارە و مۆرکێکی کۆمەڵایەتیی لێدراوە، ئەو حیزبە توانیویەتی کوردان بەسەر باشی (دڵخواز) و خراپی (نادڵخواز) لە رێگای دیسکۆرسێکی ئیسلامییەوە کە باڵادەستی تورک بوون دەپارێزێ و جەختی لەسەر دەکاتەوە، دابەش بکا و لەو کارەدا سەرکەوتوو بووە. هۆی یەکەم، پەیوەندیی بە هەڵاواردن و هەژاریی دەیان ساڵەیەوە هەیە کە کوردان هەستیان پێ کردووە و ستراتێژیی زیندوو مانەوە کە ئەوان لەبەر چاویان گرتووە تا بتوانن وەک «هاووڵاتیی باش و وەفادار»ی دەوڵەتی تورک «پەسەند» بکرێن. هۆی دووهەم بۆ پشتیوانی لە دیسکۆرسی ئاسیمیلەکردن کە لە چەمکە ئایینییەکاندا شاردراوەتەوە، پەیوەندیی بە ئایینداری و کۆنەپارێزیی کۆمەڵایەتییەوە هەیە کە لە ناوچە کوردییەکاندا بەرچاوە.[٣۶] بە هەمان شێوە، گورسەس پێداگرە کە دەوری ئیسلامی تورکی وەک ئافرێنەری ئاشتی لە تورکیە زێدەڕۆییە؛ چونکە بە لەبەر چاو گرتنی ئەو راستییە کە روانگەی جووڵانەوە ئیسلامییەکان لە تورکیە، لە بارەی مافەکانی کوردان، بە چڕی نەتەوەپەرستیی تورکییان پێوە دیارە. بۆیە، ئیسلام لە تورکیە نە تەنیا جێگرەوەی نەتەوەپەرستیی تورک و دەوڵەت-نەتەوەی تورک

وەک قاڵبێکی سیاسی نییە، بەڵکوو بە هەمان شێوە وەک ئامرازێکی سیاسی بۆ بنکۆڵ کردنی ئۆپۆزیسیۆنی کورد و مافەکانیان لە ژێر ناوی گەردوونی بوونی فریودەرانە، کار دەکا.[٣٧]

ئەوە تەنیا کوردانی بەشەکانی دیکەی کوردستان (ئێران، عێراق و سووریە) نین کە بە تاوانبار کردنی کوردانی تورکیە لەبارەی نەزانینی زمانی کوردی یان تەرخان نەکردنی کات و وزە بۆ فێر بوونی زمانی کوردی، سەرنج نادەنە سەدەیەک سیاسەتی ئاسیمیلە کردن و یاساغ کردنی ناسنامەی کوردی لە تورکیە. هەر چۆنێک بێ، ئەو ڕەخنەیە لە لایەن بەشێک لە کوردانی تورکیەشەوە ئاراستە کرا، کە پێیان وابوو ئاسیمیلە بوون «خیانەت» کردنە بە کوردایەتی و نیشانەی «کۆیلەتیی فکری»یە. بە ڕاستی، ئەو کەرتبوونەش دەستەی وەک «کوردی باش» کە دەستبەرداری ناسنامە و زمانی خۆی نابێ و «کوردی خراپ» کە گیرۆدەی «زمانی دوژمن» یان «زمانی داگیرکەر» بووە، دروست دەکا. سەرنج بدەن چۆن هەڤاڵ، ڕوانگە و هەڵوێستی خۆی بەرانبەر بە زمانی تورکی، کاتێک وەک زمانی سەرەکی لە ناو کوردانی تورکیەدا کەڵکی لێ وەردەگیرێت، شی دەکاتەوە:

کاتێک سەردانی تورکیە و کوردستان دەکەین، خزمانی ئێمە لە شارە تورکەکان زۆرتر بە تورکی قسە دەکەن و من نامهەوێ منداڵەکانم کایەیان لەگەڵدا بکەن چونکە هێندە لەو دایک و باوکانە تووڕە دەبم کە نەیانتوانیوە منداڵەکانیان فێری کوردی بکەن، بەڵام لەو گوندەی کوردستان (ماردین) کە دایک و باوکم خەڵکی ئەوێندەرێن، بە کوردی دەدوێن. خزمەکانم پێیان وایە ئەگەر بە کوردی بدوێن، ئەوان ناتوانن تێکەڵاوی کۆمەڵگای تورکی بن، ئەوە دەقاودەق هەڵوێستی کۆچبەران لە سویدە، کە لەوێ بە سویدی دەدوێن تا لەگەڵ کۆمەڵگای سوید بگونجێن. بەڵام جیاوازییەکی مەزن هەیە، سوید ڕێگا دەدا و تەنانەت مافی خوێندن، لانیکەم ئێستا، بە زمانی دایکت پێ دەدا. ئێمە بۆیە لە تورکیە ڕامانکرد چونکە نەماندەتوانی ناسنامەی کوردیمان هەبێ و بە کوردی قسە بکەین. من کێشەم لەگەڵ ئاخاوتن بە تورکی نییە، بەڵام کێشەم لەگەڵ ئەو دایک و باوکانە هەیە کە تەنیا بە تورکی لەگەڵ منداڵەکانیان دەدوێن، کاتێک بۆ وێنە خەریکی چێشت لێنانن. دایک و باوکی من هەمیشە بە کوردی منیان دواندووە. ئەوو هاوینە لەگەڵ بچووکترین کوڕەکەم، کە تەمەنی پێنج ساڵە، بە سەفەر چوومە تورکیە. بە تەمەنترین ئامۆزام کە تەمەنی نزیکەی ٤٠ ساڵە لە گەڵ من و کوڕەکەم دەستیکرد بە قسە کردن بە تورکی و من پێیم گوت، هەست بە شەرمەزاری دەکەم کاتێک دەبینم کوڕە بچووکەکەم بە کوردی قسە دەکا و تۆ بە تورکی لەگەڵم دەدوێی. ئەو تێگەیشت کە چەندە هەڵەیە. من پێیم گوت، شەرمەزار بی، تۆ کوردی، بە کوردی بدوێ! زمان بۆ ئێمەی کورد ئێجگار زۆر گرینگە. بە ئامۆزاکەمم گوت، ئەگەر جاری داهاتوو لەگەڵ من بە تورکی قسە بکا سەردانی ناکەمەوە. ئەو قەبووڵی کرد بە کوردی بدوێ (هەڤاڵ، پیاوێکی تەمەن ٣٠ ساڵ، سوید).

لە کاتێکدا کە لەپێشدا هاقین هێرشی کردە سەر سیاسەتوانە کوردەکان و جووڵانەوەی کوردی، لە بەر بێ هەڵوێستی بەرانبەر بە زمانی کوردی، هەڤاڵ ڕەخنەی توند ئاراستەی ئەو تاکە کوردانە و دایک و باوکانە دەکا کە بە کوردی نادوێن و بەو شێوەیە لە گواستنەوەی زمان بو منداڵەکانیان شکست دێنن. جگە لەوە، هەڤاڵ گێرانەوەیەکی سەرنجڕاکیش لە بارەی چۆنیەتیی دارشتنی خۆ گونجاندن لە کۆنتێکستی دەوڵەت-نەتەوە و پێوندییەکانی زۆرینە-کەمینە پێشکەش

دەکا. خۆگونجاندن لە هەردوو شێوازی تورکیە و سوید، ئەگەرچی بە شێوەی جیاواز بەڕێوە دەچن، هیرارشیە ئەتنیکییەکانی بەردەست هەڵناوەشێنن بەڵکوو هیرارشیی گرێدراوی بە پێوانی ڕێژەی گوێڕایەڵیی تاقمە کەمینەکان بۆ بایەخەکانی کولتووری دەسەڵاتدار، دروست دەکەن.[٣٨] لەگەڵدا بوونی کۆمەڵگای نەتەوەیی لـە لایەن کولتـوور، زمان و نووسـینەوەی مێژووی خاوەن دەسەڵاتەوە دیاریی دەکرێ. لەگـەڵ ئەوەشـدا، دەوڵەتی سـوید زۆرتر لە دەوڵەتـی تورکیە کـە کەمینەکان وەک هەڕەشـە بۆ سـەر یەکگرتوویی سیاسی و هەرێمیی نەتـەوەی تورک سـەیر دەکات، خوازیاری دەسـتەبەر کردنی فرەچەشـنیی ئەتنیکییە. لە سوید، منداڵانی کورد دەرەتانی خوێندنـی یەک کاتژمێر زمانـی کوردی لە حەوتوودا تا کۆتایی قوتابخانەی دواناوەندییان هەیە. بەسەرهاتی هەڤاڵ، ئاشکرای دەکا کە دانیشتووانی تاراوگە دەتوانن بە جەختکردنەوە لەسەر پێشترێتیی زمانی کوردی بۆ پاراستنی ناسنامەی کوردی، زەخت و کاریگەری بخەنە سەر هەڵوێستی ملکەچانەی ئەو کوردانە کە لە شـارەکانی تورکیە و کوردسـتان دەژین. ئەوە دەربڕینی سیاسـەتی شوناسـە، بەڵام سیاسـەتێکی شـوناس کە لە چوارچێوەی حاشـا کردن و ژێردەسـتەبووندا دەقەومێ. هەڤاڵ نەتەنیا مێژوو و کولتوور لە تورکیە بە شێوەیەکی دیکە وەردەگێڕێ کە کوردبوونی کەم نرخ کردووە، بەڵکوو بەهەمان شێوە هەوڵ دەدا شـێوەی خۆپێناسەکردنی هەنووکەییی کوردان کە دەوڵەتی تورکیە بنیاتنەری بووە، بگۆڕێ و دایرێژێتەوە. لە کاتێکدا کە دەکرێ کوردان لە چوارچێوەی سنوورە خاکییەکانی دەوڵەت-نەتەوەوەکانی تورکیە، ئێران، عێراق و سووریەدا ڕاگرن، تاراوگە دەرفەتێکی تاقانەی هەوڵدان بۆ دروسـت کردنی سـنوورگەلێک دەسـتەبەر دەکا کە لەوێدا جەخت لەسـەر پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییەکانـی کـوردان وەک نەتەوەیەکی سـەرکوتکراو دەسـتەبەر دەکا. ئـەوە بە هۆی پەرە ئەسـتاندنی کاناڵە ساتەلایتییە کوردییەکان و سۆشیال مێدیاوە مووەکین بووە و هەلی بۆ ڕەخسـاوە. ئەوە لە کۆنتێکستـی تاراوگەدایە کە کورد لە بەشە جیاوازەکانی کوردسـتانەوە دەتوانن لەسـەر لایەنە هاوبـەش و جیاوازییەکانیان بدوێن و وتووێژ بکەن.

دەوڵەتی تورکیە، بە لاسـایی کردنەوەی دەوڵەتانی داگیرکەر، لەوە تێگەیشـتووە کە منداڵی کورد و بەتایبەتی کچان و ژنانی کورد پێویستە ئامانجی سەرەکیی ئاسیمیلە کردنی کولتووری لـە ڕێگای خوێندن و پەروەردەوە بن. ئەوە، بێگومان، پەیوەندیی بەو بیرۆکەیەوە هەیە کە زۆر جار ژن وەک بەرهەمهێنەرەوەی بایۆلۆجیکی و کولتووریی سنوورەکانی نەتەوە و هێما کولتوورییەکان دەناسـێ.[٣٩] ئەوە لە چوارچێوەی پـەروەردە و فێرکردندا بوو کە شارۆمەندی سـەربەز و وەفاداری تورکیە لە ناوچە کوردییەکانی تورکیە بەرهەم دەهێنران. ئارام باسی هەڵسوکەتی باوکی لەگەڵ دایکی بە هۆی «زاڵ نەبوون»ی بە سەر زمانی توکیدا کـرد کە بۆ براکەی لە شـاری دیاربەکر، کە زۆر جار وەک پایتەختی کوردستانی تورکیە سەیر دەکرێ، گواستراوەتەوە:

ئەو مێشک شـۆردنەوەی پیاوان و ژنانی کورد جیاواز بوو چونکە ژنانی کورد زۆرتر لە ماڵێ بوون و کاتێک لە ماڵێی زۆرتر بە کوردی قسە دەکەی. ئاسیمیلە کردنی ژنانی کورد بە دریی ئاسـیمیلە کردنی پیاوان نەبوو. پیاوانی کـورد لەدەرەوە لە شـوێنی گشـتی بوون، کاریان دەکرد، دەیانخوێند و لە قاوەخانەکان دادەنیشـتن و زۆرتر ملکەچی زمانی تورکی دەبوون. بەڵام ئەو کوردییەی ئێمە قسـەمان پـێ دەکرد گەلێک سـنووردار بـوو چونکە ئێمە مافی گەشـە پێدانی زمانی کوردیمان لە قوتابخانەدا نەبـوو. ئەو کوردییەک بوو بۆ دەمەتەقـەی ڕۆژانە بە بـێ قووڵایی. بەڵام

ئەوە لە سایە سەری دایکانەوەیە کە بەشێک بە کوردی دەدوێن. هێندێک ژنی کورد لە لایەن مێردە کوردەکانیانەوە گێچەڵیان پێ دەفرۆشرا چونکە تورکی قسەیان نەدەکرد. باوکی من بە دایکمی دەگوت: «تۆ هەموو ژیانت لە تورکیە و دیاربەکر ژیاوی بەڵام هێشتا بە تورکی قسە ناکەی». برا گەورەکەم هێشتا بەو شێوەیە دەجووڵێتەوە. هاوینی رابردوو (٢٠١٣)، کاتێک لە کوردستان بووم ئەو بە هاوسەرەکەی گوت: «لە کاتێکدا کە ٥٠ ساڵ لە دیاربەکر ژیاوی، بۆ بە تورکییەکی باش قسە ناکەی؟» کەسێک بە تورکی نەدوێ وەک کەسێکی جیاواز سەیر دەکرێ. براکەم ناپرسێ بۆ کورد بە کوردییەکی باش قسە ناکەن بەڵام ئەو کوردانە دێنێتە ژێر پرسیار کە بەسەر زمانی تورکیدا زاڵ نین. بە براکەمم گوت کە هاوسەری ناوبراو زۆر لەوی ئاساییترە چونکە لە شارێکی کورد کە زۆرینەی دانیشتووانی کوردن بە کوردی دەدوێ. کاتێک ئەوەم گوت ئەو هەستی بە شەرمەزاری کرد چونکە هەرگیز، هیچ کەس ئەوەی پێ نەگوتبوو. ئەو ئێستا زۆرتر هەست بەو شتە دەکا (ئارام، پیاوێکی تەمەن ٤٨ ساڵ، سوید).

دیاربەکر لە روانگەی پێکهاتەی سەرکوتکەری دەوڵەتی تورک، جێگایەکی تایبەتی لە مێژووی کورداندا هەیە. کورد بوون لە گۆڕەپانە فەرمییەکاندا وەک قوتابخانە نە تەنیا یاساغ بوو و مۆرکی لێ درابوو، بەڵکوو لە بەندیخانەکانی تورکیەشدا ئاخاوتن بە زمانی کوردی بە توندترین شێوە سزا دەدرا. تابلۆیەکی مەزن لە بەندیخانەی دیاربەکر، کە کوردی تێدا بەند کرابوون، لەسەری نووسرابوو: «تورکی قسە بکە، زۆر بدوێ».[٤٠] سونگون ئاماژە بەوە دەکا کە دەوڵەتی تورکیە بۆ بەرهەمهێنانەوەی دیسکۆرسێکی رەگەزپەرستانەی کولتووری، کە کورد بوونی کەم نرخ دەهێنایە ئەژمار و تورک بوونی وەک ناسنامەیەکی باڵادەست بەرز دەنرخاند، ژنانی کوردی کردە ئامانج. بۆیە، دەوڵەتی تورک زمانی تورکیی کردە ئامرازی «بە شارستانیکردن»ی ژنی کورد لە تورکیە. بۆ گەیشتن بەو ئامانجە، دامەزراوە تورکییەکان پشتگیرییان لە جیا کردنەوەی ژنی کورد لە بە رواڵەت زمان و شوناسی «دواکەوتوو» و «ساکار»ی کوردی دەکرد. ژنی کورد نە تەنیا هان دەدرا کە تورک بوون بۆ منالەکانی بگوێزێتەوە، بەڵکوو لە چوونی منالەکانی بۆ ناو پەکەکە و هەڵگرتنی چەک دژی دەوڵەتی تورکیە پێشگیری بکا و پەژیوانیان بکاتەوە. ژنانی کورد کە دەچوونە نێو دامەزراوەکانی تورکەوە و لەوێدا خزمەتیان دەکرد، وەک پارێزەرانی نەتەوەپەرستیی تورکی دەناسێندران.[٤١] ترسی تورک لە ژنانی کورد بە لەبەرچاوگرتنی ئەو راستییە کە پەکەکە هەزاران ژنی لاوی کوردی بۆ نێو ریزەکانی خۆی راکێشاوە کە هەم دژی پێکهاتە پیاوساڵارەکانی کۆمەڵگای کوردەواری و هەروەها توندوتیژیی دەوڵەتی تورک دژی کورد بە گشتی دەجەنگن، هێشتا دەنگ دەداتەوە.

ئەگەرچی ئەوە لە دەروەی چوارچێوە و خاڵی جێگای سەرنجی ئەو بەشەیە؛ ئەوە گرینگە ئاماژەی پێ بکەین کە چەند کەس وتووێژ لەگەڵدا کراوەکان باسی تووڕەیی و دژایەتیی تورکانی تاراوگەنشینیان، لە کاتی بەرەوروو بوونەوە لەگەڵ کوردانی پێداگر لە سەر ناسنامەی کوردی و زمانەکەیان، کرد. لە کاتێکدا کە ئەوان لە تورکیە، مافی کەڵکوەرگرتن لە ئازادی بۆ پشتگیری و بەکارهێنانی ناسنامەی کوردی و زمانەکەیانیان نەبووە، کوردانی تاراوگە، سوید و بریتانیا وەک شوێنی گرینگ بۆ دارشتنی بەرخۆدان دژی دەوڵەتی تورکیە و پشتگیریی کردنی زمانی کوردی سەیر دەکەن. بۆ وێنە، حەسەن باسی خۆی کرد کە لەسەر فەیسبووک چالاکە

و هەواڵ لە بارەی بێ بەزەییەکانی تورکیە دژی کوردان بڵاو دەکاتەوە. کاتێک هەڤاڵێکی تورکی ناوبراو ئەوی لە فەیسبووکدا دیتەوە و داوای هاورێیەتیی لێ کرد، زۆری پێ نەچوو کە هەڤاڵە تورکەکەی پەیامێکی بۆ نارد کە لەوێدا جەختی لەسەر تیرۆر، کورد و پەکەکە کردبوو و لە هاورێیەتی دەریهاویشتبوو. یەکێک لەو کاتانە کە لە بەرانبەر ناوزەد کران وەک تورک یان قسە کردن بە تورکی خۆڕاگرییان کردبوو، کاتێک بوو کە سەردانی تورکیەیان کردبوو و لە فرۆکەخانەکانی تورکیە ڕایانگرتبوون. چەند کەس لە وتوویژ لەگەڵدا کراوەکان تەنیا بە ئینگلیزی قسەیان کردبوو و یان وایان نواندبوو کە هیچ تورکی نازانن و خۆیان لە ئاخاوتن بە زمانی تورکی بواردبوو، کە کاربەدەستانی تورک لە فڕۆکەخانەیان توورە کردبوو و لە جوابدا ئەوانیان ئەزیەت کردبوو و سووکایەتییان بە شارۆمەندە کوردەکانی سوید و بریتانیا کردبوو. هەڤال بەسەرهاتێک لەبارەی چۆنیەتیی ڕووداوێکی ئەوتۆ باس دەکا:

کاتێک تەمەنم ١٦ ساڵ بوو سەردانی تورکیەم کرد. لە پاسپۆرتە سویدییەکەم دا شوێنی لە دایکبوونم نووسرابوو. ئەویٚ بەشێک لە کوردستانی تورکیەیە. ئەوان دەستیان کرد بە دواندنی من بە تورکی، بەڵام من بە ئینگلیزی قسەم لەگەڵدا کردن. من پێم گوتن من کوردم و ئەگەر کوردی دەزانن دەتوانم بە کوردی قسەیان لەگەڵ بکەم. باوکم لە پێداگریی من ترسا چونکە ئەو ئەزموونی لێدران لە لایەن ژاندارمەکانی تورکی هەبوو. کارمەندە تورکەکە پێی گوتم من تورکم و دەبێ بە تورکی قسە بکەم. ئەو تفی لە ڕوخسارم کرد و پێی گوتم خائین. دەمتوانی چی بکەم؟ هیچ (هەڤال، پیاوێکی تەمەن ٣٠ ساڵ، سوید).

ئەگەرچی هەڤال لەبارەی بێدەسەڵاتیی خۆی لە وڵامدانەوە بەو سووکایەتییە و کردارە توندوتیژانەکەی کارمەندی تورک لەبەر تف لێکرانەکەی دەدوێ، ئەو لەگەڵ ئەوەشدا شێوەیەک لە بەرخۆدانی دژی دوڵەتی تورک، بەو کردارە تاکەکەسییەی خۆی لەمەڕ خۆڕاگری لە بەرانبەر قسە کردن بە زمانی دەسەڵات نیشان داوە و وەبیر تاقمی دەسەڵاتداری هێناوەتەوە کە زمانی ژێردەستەکراوی کوردی هێشتا زیندووە و دەجەنگێ، سەرەرای دەیان ساڵ سەرکوت و قاچاغ کران. ئەگەرچی زۆر بەرەوڕوو بوونەوە لەگەڵ کۆچبەرانی تورک دەبووە هۆی کێشە و هێندێک جار سووکایەتییان دەکرد و دژوار بوو، هێندێک لایەنی تورکیش هەبوون کە ترس و نیگەرانییان لەمەڕ لاواز بوونی ناسنامەی تورکی لە ناو کوردانی تورکیەدا دەردەبری:

لە ٢٠١٣، لە گەڵ تورکێکی ئەستەمبوڵ کە لە ستۆکهۆڵم چاوم پێی کەوت قسەم دەکرد. ئێمە باسی کوردان، پەکەکە و کێشەی نێوان کوردان و دەوڵەتی تورکیەمان دەکرد. ئەو گوتی کاتێک لاوتر بووە، دۆخەکە گەلێک باشتر بووە. باوکی ژێنراڵێک بووە کە لە ناوچەی کوردی جێگیر کرابوو. وەک منداڵ، ناوچەی کوردی دیتبوو. ئەو گوتی کاتێک لاوتر بووە شتێک بە نێوی تورک و کورد نەبووە و ئێمە دەمانتوانی بە یەکەوە قسە بکەین و کایە بکەین. من پێم گوت گیروگرفتی سەرەکیی دەقاودەق لێرەدایە کە تۆ دان بە هیچ شتێکی دیکە جگە لە تورکی دانانێی و ئەو خەڵکەی تۆ قسەت لەگەڵدا دەکردن کورد بوون بەڵام تۆ جیاوازیی ئەوانت قەبووڵ نەدەکرد، کەوابوو ئەوان دەبوو ببنە تورک. من پێیم گوت بۆ ئەوەی تۆ هەبی، دەبوو ملکەچی ناسنامەی تورکی بی. بۆیە هیچ جیاوازییەک نەبوو. ئەمڕۆ ناتوانی درێژە بە حاشا کردنەکەت بدەی. پێیم گوت کە ئێمە درێژە بە قسە کردن لەگەڵ یەکتر دەدەین، بەڵام من ئەمجار وەک کوردێک

قسەت لەگەڵدا دەکەم نەوەک تورک. ئەو تێنەدەگەیشت بۆ ئێمە دەمانهەوێ کورد بین و نامانهەوێ تەنیا تورک بین (دیلار، پیاوێکی تەمەن ٢٨ ساڵ، سوید).

ئەوە نیشانی دەدا چۆن گشتگیر بوونی تورکی وەک هاوشێوە بوونی کولتووری و زمانی لێکدەدرێتەوە کە لەویدا یەکسانی و جیاوازی بۆ دروست کردنی ناسنامەی یەکسان لە کۆمەڵگایەکی فرە ئەتنیکی وەک تورکیەدا وەک شتێکی ناسازگار سەیر دەکرێ. لە کۆمەڵگایەکدا کە لەسەر دەسەڵاتداریی زمان، بایەخە کولتوورییەکان و نووسینەوەی مێژووی تورکان دامەزراوە، مرۆڤ لێی تێناگا کە چۆن یەکسانی بەبێ هەڵوەشاندنەوەی فەرمانڕەواییی باڵادەستیی تورک و هەستی پارێزراوی و زێدەمافی دەستەبەر دەبێ. ئەوە ئەو هەستی پارانۆیا (گومانداریی لەڕادەبەدەر) لە ناو شارۆمەندانی تورک و مەترسیی کەم بوونەوەی زێدەمافییە ئەتنیکییەکەیەتی، کە ناسیۆنالیزمی تورک و ڕق و قینی ئەوانی بەرانبەر بە کوردان وەک «دوژمنی ناوخۆیی» کە گوایە ئامانجی زەرەر گەیاندن بە نەتەوەی ناسکی تورکە، بەهێزتر کردووەتەوە. لە ئاکامی ئەو دیسکۆرسەدا، تاقمی دەسەڵاتداری تورک خۆی وەک قوربانی دەنوێنێ تا مافەکانی کەمینەی کە کورد هەوڵ دەدا پێیان بگا لە مەترسی بهاوێ. ئەوە بە هەمان شێوە شی دەکاتەوە کە بۆ دەوڵەتی تورک وەها بە هاسانی پشتیوانیی جەماوەریی بۆ بەرێوە بردنی شەڕی سەربازی و کولتووری دژی کوردان لە ناوخۆ و دەرەوەی سنوورەکانی تورکیە دەستە بەر دەکا.

ئاکامگیریی

ئەو بەشە لە ژێر ئاکامگیریی چڕی کاری زیگمۆنت باومەند لە بارەی ڕوانگەی سیاسیی ئاسیمیلە کردندایە کە وەک شەڕێکی بەردەوامە دژی جیاوازییە کولتووری و ئایینییەکان کە وەک هەڕەشە دژی یەکگرتوویی نەتەویی و ئاسایشی نەتەوەییی دەوڵەت و دەسەڵاتدارەکانی سەیر دەکرێ. ئەوە زۆرتر لە ڕێگای بە هەڕەشە دانان و بە ئەمنییەتی کردنی ئەوی دیکەیە کە گوایە ئاسایشی نەتەوەی دەسەڵاتدار دەپارێزرێ. دەوڵەتی تورک زۆر جار کەڵک لە دیسکۆرسی مەترسی بۆ ڕەواییدان بە توندوتیژیی سیاسی، کولتووری و سەربازیی دژی کوردان وەردەگرێ. دەوڵەت-نەتەوە بە دابەش کردن و پۆلێن کردنی هاووڵاتییان بە سەر ئەوانی مۆرک لێ نەدراو و خۆمانە کە گوایە نوێنەری ماکە و شوناسی نەتەوەن، بە پێچەوانەی هاووڵاتییە مۆرک لێدراوەکان، واتە ئەوانی دیکەی وڵات کە گوایە بۆ بەردەوامی و دەسەڵاتداریی هاووڵاتیانی فەرمانڕەوا، کە گوایە گشتگیر و ناسنامەی دەوڵەتن، هەڕەشەن، هیرارشیی ئەتنیکی دروست دەکا. لە ئاکامدا، دەوڵەت ژێردەستە بوونێکی دارێژراو و بە دامەزراوەییکراو بە سەر تاقمە ژێردەستەکەدا دەسەپێنن و پێش بە گەیشتنی ئەوان بە دەسەڵاتی کاریگەری سیاسی، کولتووری و ماددی لە کۆمەڵگادا دەگرن. هەر وەک باومەن، نەیگڵ، ئاسیمیلە کردن وەک پرۆسەیەک دەبینێ کە بە گوێرەی ئەو پرۆسەیە، دەوڵەت-نەتەوە هاوشێوەبوون بەرهەم دێنێتەوە و تێگەیشتنی «ئێمە کێین» و کێ لە ڕوانگەی کولتووری ئەتنیکی و ڕەگەزیی «لە ناو ئێمەدا» بێگانەن، بەرهەم دێنێ.[٤٢]

ئەو بەشە لە قووڵاییی ئاسیمیلە کردنی تورک، بە هۆی سیلەگرتن لە دەروون و مێشکی کوردان و چەقاندنی هەستێکی کەمبایەخ بوونی کولتووری لە ناویاندا، کۆڵیوەتەوە. فێر کردن و پەروەردە و زمان، ئامرازی سەرەکیی دەوڵەتی تورکن بۆ بەرهەمهێنانی هاوشێوەییی نەتەوەیی

بـــوون و بێگانــــە کردنـــی هاووڵاتیانی کورد وەک غـــەوارەی زمانیـــی دەوڵەت-نەتەوەی تورک. چونکە کورد لە ماوەی دەیان ســـاڵدا ئاسیمیلە کراون، جووڵانەوەی کوردی تووشی ئالنگارییەکـــی دووانە بووە. ئەوان لە پێشـــدا پێویســـتە بزووتنەوەیەکی هـــەرەوەزی دژی ئاسیمیلاســـیۆن وەڕێ بخەن، کە دژگۆیانە و لانیکەم لە ســـەرەتادا دەبێ کەڵک لە زمانی داگیرکەر وەرگرێ تـــا پەیامیان بگاتە کوردە ئاســـیمیلە کراوەکان و لە ڕێگای خەباتێکی زمانییـــەوە ئاســـیمیلە بوونەکـــە پێچەوانـــە بکەنەوە. پێویســـتە بـــۆ دەســـتەبەر کردنی ســـەرکەوتنی ڕێژەیی لە پێشـــگرتن بە لێک هەڵوەشانی ناسنامە و زمانی کوردی، ئەو دوو کارە هاوتەریب بەڕێوە بچن.

داوای کوردان بۆ دانپێدانان بە ناســـنامە و زمانیـــان ناکـــرێ بـــە پێداگری لە ســـەر بێخەوشـــیی ڕەگەزی دەستەبەر بکرێ. کورد هیچ ڕێگایەکی بـــۆ ڕزگاری و گەڕاندنەوەی بێخەوشـــییەک کە گوایە بە هۆی سەرکوتی سیاسیی دەوڵەتانی خۆرهەڵاتی نێوەڕاست لە کیســـی داوە، نییە. داواکاریی کورد دەتوانێ کاریگەریی سیاسیی گرینگیشی وەک «ئێمە و ئەوان لە دەستنیشان کردن و دژایەتیکردندا هەبێ. داوا بنچینەییەکان دەبێ هەمیشە لە چوارچێوەی تایبەتی خۆیاندا و ســـتراتێژیی تایبەتیـــدا بێنـــە ئـــاراوە، وەک خەبات دژی ژێردەستە کردن، لە جیاتی سەیر کردنی ئەو وەک شتێکی نادیار».[۴۳]

بەهۆی ناســـکیی سیاســـیی کـــوردان و بەردەوامیی ئەو توندوتیژییـــەی بەرەورووی دەبنەوە و لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست هەستی پێ دەکەن، داواکاریی دژە-بنچینەیی لەمەڕ ناســـنامەی کوردی لە لایەن زۆر لە تاراوگە نشینانی کورد وەک شتێکی مەترسیدار سەیر دەکرێ، چونکـــە لەوانەیە ئـــەوان پەرتەوازە بوونی ناســـنامەی کوردی خراپتر بکەن و بە قازانجی ئاجێندای سیاســـیی ئـــەو دەوڵەتانە کە داواکاریی کوردان بۆ ئازادیی سیاســـی و پێگەی یەکسان لە کۆمەڵگادا ڕەت دەکەنەوە، تەواو بێ.

بۆ نیشاندانی دووڕوویی دەوڵەتی تورکیە لە پەیوەندیی لەگەڵ ئـــەوە کە کام تاقم بە کەڵکی ئاســـیمیلە بوون دێن و کێ ڕەواییی هەبوونـــی مافەکانی یاســـای بنەڕەتی دژی ئاســـیمیلە بوونی کولتووری و ســـڕینەوەی هەیە، گونجاوە سەیری ڕێژیمی هەنووکەییی ئەتنۆکرات و ئیســـلامی بە ڕێبەریی ڕەجەب تەیب ئەردۆغان بکەیـــن. لە ۲۰۰۸، کاتێک وتاری پێشکەشـــی ۲۰۰۰۰ تورکی تاراوگە نشـــین، کە لە کۆڵۆن کـــۆ ببوونەوە دەکرد، ئەردۆغـــان داوای لـــە هاووڵاتییـــە تاراوگە نشـــینەکانی کرد کە دژی ئاســـیمیلە بوون لە ئاڵمان بوەســـتنەوە و ئەوەشـــی زیاد کرد کە هیچ کـــەس نابێ چـــاوەڕوان بێ ئەوان ئاسیمیلە بن چونکە تورک لە ئەورووپا دەبێ «ئەندامانـــی پێکهێنەری کۆمەڵگا بن نەوەک تەنیا میوان» و «ئاسیمیلە کردن تاوانی دژی مرۆڤایەتییـــە».[۴۴] جێـــگای پرســـیارە ئاخۆ کـــورد قەت لـــە چوارچێـــوەی مرۆڤایەتیدا لـــە نوێنەرایەتیی ناسیۆنالیســـمی تورکیە و لـــە خەیاڵەکانـــدا، لە هـــەردوو چوارچێوەی ســـێکولار یـــان ئایینـــی، جێگایەکیان پێ دەدرێت. حاشا کردن و سڕینەوەی ناسنامە، زمان و کولتـــووری کورد، هێشـــتا ئامرازی بنەڕەتیی پاراســـتنی زێدەمافییەکانی تورک و سەرکوتی کوردان لە سەرانسەری سنوورە نەتەوەییەکاندایە.

*.https://www.researchgate.net/publication/342917942_Diasporic_Narratives_of_Assimilation_and_Resistance

پەراوێزەکان

١. مەسعود یەغەن، «دیسکۆرســـی دەوڵەتی تورک و دەرهاویشتنی پێناسەی کوردی»، لێکۆڵینەوەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ۳، ژمارە ۲ (۱۹۹۶): ۲۱۶

٢. ئیپـــەک دەمیـــر، «خاکـــەڕا کردنی تـــورک بـــوون: بادانەوە لە

ستراتیژییەکانی دەرهاویشتن و هاوبەش کردنی هاوچەرخیی تورک»، گۆڤاری کۆمەڵناسیی مێژوویی، ٢٧، ژمارە ٣، (٢٠١٤): ٣٨٦

٣. ئوگور ئومیت ئونگور، «دروست کردنی تورکیەی مودێرن: نەتەوە و دەوڵەت لە خۆرهەڵاتی ئاناتۆلیا، ١٩٥٠-١٩١٣ (وەشانخانەی زانستگەی ئاکسفۆرد، ٢٠١١).

٤. ئیپەک دەمیر، «خاکەڕا کردنی تورک بوون: بادانەوە لە ستراتیژییەکانی دەرهاویشتن و هاوبەش کردنی هاوچەرخیی تورک»، گۆڤاری کۆمەڵناسیی مێژوویی، ٢٧، ژمارە ٣، (٢٠١٤): ٣٨٨

٥. مورات ئەرگین، «بە ڕەگەزیکردنی پێناسەی کوردی لە تورکیە.»

٦. بەرزوو ئەلیاسی، ئالنگاریی ناسنامەی کوردی لە سوێد: گەڕان بەدوای گرێداوی [بە نەتەویەکەوە] لە ناو لاوانی خۆرهەڵاتی نێوەڕاست (نیویۆرک: پالگرایف مەکمیلان، ٢٠١٣).

٧. کریستۆفەر هیوستۆن، « هۆشتیژیی ناپیرۆز: تاراوگەنشینانی کورد لە شاری تورکان.»

٨. مورات ئەرگین، «بە ڕەگەزیکردنی پێناسەی کوردی لە تورکیە.»

٩. جەنک سەراجئۆغلو، «›دانپیادانانی هەڵبژێردراو‹: ڕەهەندە نوێیەکانی پرسی ئەتنیکی و ناسیۆنالیزم لە تورکیە»، لێکۆڵینەوە ئەتنیکی و ڕەگەزییەکان، ٣٢، ژمارە ٤ (٢٠٠٩):٦٤٥.

١٠. کریستۆفەر هیوستۆن «هۆشتیژیی ناپیرۆز: تاراوگەنشینانی کورد لە شاری تورکان.»

١١. جەنک سەراجئۆغلو، «گۆڕانی ناوبانگی کوردان لە شارەکانی تورکان: تێگەیشتنەکانی چینی ماناوەند لەمەڕ کۆچبەرانی کورد لە ئەزمیر»، شێوەکانی پێشداوەریی، ٤٤، ژمارە ٣ (٢٠١٠): ٢٣٩.

١٢. کریستۆفەر هیوستۆن «هۆشتیژیی ناپیرۆز: تاراوگەنشینانی کورد لە شاری تورکان.»

١٣. زیگمونت باومەن، مۆدێرنیتەیە و دوودڵی (کەمبریج، پۆلیتی پریس، ١٩٩١)

١٤. پاچەن مارکڵ، بەستراوە بە دانپێدانان (پرینستۆن، نیو جێرزی: وەشانخانەی زانستگەی پرینستۆن، ٢٠٠٣).

١٥. زیگمونت باومەن، مۆدێرنیتەیە و دوودڵیی (کەمبریج، پۆلیتی پریس، ١٩٩١)

١٦. هەمان سەرچاوە

١٧. هەمان سەرچاوە، لاپەڕەی ١٠٥.

١٨. هەمان سەرچاوە، لاپەڕەی ١٠٢.

١٩. هەمان سەرچاوە، لاپەڕەی ١٠٦.

٢٠. هەمان سەرچاوە، لاپەڕەی ١٤٢-١٤١.

٢١. بولەنت گۆکای و تونج ئایبەک، «ناسنامە، ڕەگەز و ناسیۆنالیزم لە تورکیە – پێشەکیی ژمارەی تایبەتی»، گۆڤاری لێکۆڵینەوەکانی بالکان و خۆرهەڵاتی نزیک، ١٨، ژمارە ٢ (٢٠١٦)

٢٢. هەمان سەرچاوە، لاپەڕەی ١٠٨.

٢٣. کریستۆفەر هیوستۆن «هۆشتیژیی ناپیرۆز: تاراوگەنشینانی کورد لە شاری تورکان.»

٢٤. زیگمونت باومەن، مۆدێرنیتە و دوودڵیی

٢٥. هەمان سەرچاوە

٢٦. ر. ڕاداکریشنان، بیرۆکەی لە دنیایەکی لاسەنگدا. (ئاکسفۆرد، وەشانخانەی بلاکویڵ، ٢٠٠٣): ١٩.

٢٧. پییەر بۆردیۆ، هێزی زمان و هێما، (کەمبریج، وەشانخانەی پۆلیتی، ١٩٩٢): ٢٢٤.

٢٨. ئەمەل تریچەر، «لە بارەی ژێردەستەبوونی پاش کۆلۆلیالدا»:٥٠

٢٩. هەمان سەرچاوە.

٣٠. پییەر بۆردیۆ، هێزی زمان و هێما.

٣١. سیلیا م. بریتۆن، ئێدوار گلیسارد و تیۆری پاشکۆلۆنیال. ستراتێژییەکانی زمان و بەرخۆدان.

٣٢. زیگمونت باومەن، مۆدێرنیتەیە و دوودڵیی: ١٠٦

٣٣. کارەن پایک، «سەرکوتی ڕەگەزیی خوو پێگرتوو چییە و بۆ لێکۆڵینەوەی لەسەر ناکەین؟ دانپێدانانی برینە شاراوەکانی ڕەگەزپەرستی»، سۆجیۆلۆجیکا پەرپەسکتیف، ٥٣، ژمارە ٤ (٢٠١٠).

٣٤. هەمان سەرچاوە.

٣٥. هەمان سەرچاوە.

٣٦. مەهمەت کورت، «›برای موسڵمانی کورد‹: دەسەڵاتی کۆلۆنیال و دەوڵەتداریی ئیسلامیستی لە ناوچە کوردییەکانی تورکیە»: ١٠

٣٧. مەهمەت گورسەس، «ئاخۆ ئیسلام دەرمانی کێشەی ئەتنیکییە؟ بەڵگە لە تورکیەوە»، پۆلیتیکس ئەند ڕێلیجن، ٨ (٢٠١٥).

٣٨. زیگمونت باومەن، مۆدێرنیتەیە و دوودڵیی: ١٠٦

٣٩. نایرا یوڤال دەیڤیس، ڕەگەز و نەتەوە، (لەندەن، سەیج، ١٩٩٧).

٤٠. ئەبرو سونگون، «زمان وەک ئامرازی ›بە شارستانیکردنی‹ ژنی کورد لە تورکیە»، لە بارەی نایەکسانیی کۆمەڵایەتی و سیاسەتی نوێنەرایەتیکردن، ئی دی ئێس. سێلین-ماری پاسکال (لەندەن، سایج، ٢٠١٣):٢٣٤

٤١. هەمان سەرچاوە.

٤٢. کارۆلین ڕ. نەیگڵ، «پێداچوونەوە بە جوگرافیای ئاسیمیلاسیۆن»، پرۆفێشناڵ جیۆگرافەر، ٦١، ژمارە ٣ (٢٠٠٩): ٤٠٣

٤٣. ئانا ماری سمیت، «ڕاستافاری وەک بەرخۆدان و دووماناییی بنچینەگەرایی»، لە بارەی دروست کردنی ناسنامەی سیاسی، ئی دی. ئەرنێستۆ لاکلاو (لەندەن: ڤەرسۆ، ١٩٩٤): ١٧٤-١٧٣

٤٤. ئیلیزابێت پرێس، «سەرۆک وەزیرانی تورکیە دڵی ›ئاسیمیلە کردن تاوان دژی مرۆڤایەتییە‹ لۆکاڵ، فێبریواری ١١، ٢٠٠٨، https://www.thelocal.de/20080211/10293

وەدەستهێنانەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی

لە کتێبە دەرسییەکانی قۆناخی سەرەتایی قوتابخانە کوردییەکاندا*

ئۆفرا بەنگیۆ

و: ئیبراهیم سالحڕاد

ئەم وتارە لێکۆڵینەوەیەکی چۆنیەتی-بەراوردکاری (Qualaitativ and comparative)یـە کـە سەبارەت بە کتێبە دەرسـییەکانی قوتابخانە کوردییـەکان لـە ناوچەخودموختارەکانـی کوردستانی سـووریە و هەرێمی کوردستانی عێراق، ئەنجام دراوە. ئەو جیاوازییە رووکەشی و ئیدئۆلۆژیکییانـەی لە نێوان ئەو دووکۆمەڵە کتێبـەدا بەرچاودەکـەون، بـۆ هەلومەرجە مێژوویـی و هێـزە سیاسـییەکانی تایبەت بـە هەرکام لـەو دوو ناوچانـە دەگەڕێنەوە. بەوحاڵەش، سـەرەڕای دژایەتیی ئاشـکرای ڕێبەرایەتیـی ڕۆژاوا لەگـەڵ ناسـیۆنالیزم و بەڵێنـی حکوومەتـی هەرێمی کوردسـتانی عێراق بۆ ڕێزگرتنـی دەوڵەتەکانی ناوچەکە، نێوەڕۆکی هەردووکی ئەو دوو کۆمەڵە کتێبە ئەوە نیشان دەدەن کە حیزبە فەرمانڕەواکانی هەرکام لـەو دوو ناوچانـە، جۆرێکی جیاواز لە ناسـیۆنالیزمی کـوردی دەبەنە پێش، کە مەبەستی هەردووکیان بریتییە لە پەرەپێدانی ناسنامەی نەتەوایەتیی کوردی (Pan Kurdish Identity).

سیسـتەمەکانی پـەروەردە و فێرکرن بە گشـتی و کتێبـە دەرسـییەکان بەتایبەتی، بایـەخ و گرینگییەکـی لەرادەبەدەریـان لەسـەر بڵاوکردنەوەی زانیاری و پەروەردە و فێرکردنـی منداڵان لە سـەر بنەما فکری و سیاسییەکانی هەر جۆرە حکوومەتێک هەیە. ئەو پەیامە سـەرەکییەی کـە ڕێژیمەکان لە دەوڵەت-نەتەوەکاندا، هەوڵ بۆ بڵاوکردنەوەی دەدەن، بریتییە لە پەرەپێدانی ناسـیۆنالیزم، بەکارهێنانـی کتێبـە دەرسـییەکان وەک پلاتفۆرمێـک بۆ گۆشـکردن وهەڵخراندن و مۆبیلیزە کردنی سیاسـی و بۆ چاندنی تۆوی ئینتیمای نیشـتمانی و وەفاداری بەرانبەر بە دەوڵەت و بە کاربەدەسـتان یا فەرمانڕەوایانی وڵات.[1] لەبەر ئەوەی نەتەوەی کورد لە ئاستی نێونەتەوەییـدا هەرگیز خاوەنـی دەوڵەتێکی ڕەسـمیی تایبەت بەخۆی نەبووە، کوردەکان پەیڕەوییان لە سیستەمی پەروەردە و فێرکردنی ڕەسمی و دەوڵەتیی ئەو ڕێژیمانە کردووە کە لە ژێر دەسـەڵاتیاندا ژیاون. لە بەشـی هەرە زۆری چەرخی بیسـتەمدا، کـوردەکان قەت ڕێگای ئەوەیان پێ نەدراوە کە سیسـتەمێکی پەروەردەییـی تایبـەت بە خۆیـان پەرە پێ بدەن، چ بگا بەوەی کە بتوانن لەو سـیمبول و هێمایانـە کە لە زمان و کولتووری کوردیدا بە نیشـانە و ڕەمزی ناسـنامەی نەتەوەییی جیاوازی خۆیان دادەنرێـن، کەڵک وەرگرن. وەک بەشێک لە سیاسەتی ئاسیمیلاسیۆن و حاشـاکردن لە مەوجوودییەتی کورد لەلایەن حکوومەتەکانـی تورکیە، ئێران، سـووریە و عێراقەوە کە لە ڕوانگەی کوردەکانەوە بەسەر کوردستانی گەورەدا زاڵن، منداڵانی کورد ناچار بـوون لەو کتێبە دەرسـییانە کەڵک وەرگرن کە ئیدئۆلۆژیی ناسیۆنالیسـتی و سیاسـەتی ناوەندگەرایانـەی حکوومەتـە ناوبراوەکان لە نێویاندا ڕەنگی داوەتەوە. بەهۆی قەدەغەبوونی بەکارهێنانی زمانی کوردی چ لە قوتابخانە و چ لە شێوەی گشتیی خۆیدا، کوردەکان ناچاربوون کە تەسلیمی سیاسەتەکانی تەعریب، تەفریس و بە تورک کردن بن. سەرەڕای هەموو ئەوانە، لەو چەند دەیەی دواییدا کوردەکان لە عێراق و سـووریە، توانیویانە یەکەی سیاسیی ئەوتۆ دامەزرێنن، کە دەرفەتیان بۆ دروسـتکردنی سیستەمێکی پەروەردەییی کوردی پێکهێناوە کە بۆ وەدەستهێنانەوەی ناسنامەی نەتەوەییی ئەوان تێبکۆشی.

ئـەو وتـارە لێکۆڵینەوەیەکی چۆنیەتی-بەراوردکارییە سەبارەت بە کۆمەڵێک لەو کتێبە دەرسییانە کە لە قۆناخی سەرەتاییی قوتابخانە کوردییـەکان، لـە ناوچـەی خودموختاری باکووری سـووریە واتـە ڕۆژاوا و لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا کەڵکیان لێ وەردەگیرێ. وتارەکە بە مەبەسـتی دەستنیشانکردنی ئەو هەوڵانەی کـە پاش دامەزرانی خودموختاری لـەو ناوچانەدا لـە ڕێگای ئـەو کتێبانەوە بۆ

دروستکرنی ناسنامەیەکی کوردی، جیاواز لە ناسنامە عەرەبی-سوری یا عەرەبی-عێراقی هاتوونە ئاراوە، نێوەرۆکی ئەو کتێبە دەرسییانە دەخاتــە بەرباس و لێکۆڵینەوە. لە کاتێکدا کە پێشتر لێکۆڵینەوەی لەو چەشنە لەسەر کتێبە دەرســییەکانی هەرێمی کوردســتانی عێراق بەتایبەتــی لەلایــەن شــێرکۆ کرمانجەوە[۲] ئەنجام دراون، هێشــتا لێکۆڵینەوەیەکی لەو جۆرە لەســەر کتێبە دەرســییەکانی ڕۆژاوا، نەکــراوە. وتارەکە تێدەکۆشــێ لــە ڕێگای شیکردنەوە و هەڵســەنگاندنی نێوەرۆکی ئەو کتێبە دەرســییانەی کە لە ناوچەی ڕۆژاوای کوردســتاندا دەخوێندرێن ، ئەو بۆ شــاییە پڕکاتەوە. هەر بۆیە ئەو لێکۆڵینەوەیە کە کتێبە دەرسییەکان لەو دوو ناوچانەدا بۆ مەبەستێکی لەو چەشــنە لەگــەڵ یەک هەڵدەســەنگێنێ و شــی دەکاتــەوە، بــە لێکۆڵینەوەیەکی بێ وێنــە لە قەڵەم دەدرێ. هــەر بەو جۆرە ، لە ڕێگای بەراوردکردنی کتێبەدەرســییەکان لە هەردووکی ئەو ناوچانــەدا، ئەو لێکۆڵینەوەیە لــەو بارەیەشــەوە بێ وێنەیە کــە نەک هەر تێدەکۆشــێ جیاوازی و لێکچونەکانی نێوان ئەو پەیامانە دەرخات کە ئەو کتێبە دەرسییانە دەیانهەوێ بیانگەیەننە نــەوەی تازە، بەڵکوو ئەو ئەو جیاوازییە سیاسی و ئیدئۆلۆژییانەش دەستنیشــان دەکات کە ئیلیــت و نوخبەی فەرمانــڕەوا لــەو دوو ناوچەیەدا لــەو چەند دەیەی دواییدا ویستوویانە بیانبەنە پێش.[۳]

ئەو وتارە ئەوە نیشان دەدات کە سەرەڕای جیاوازییەکانی نێوان ئەو کتێبە دەرســییانە لەگــەڵ یەکتــر و هەروەهــا ئــەو ناکۆکییە ئیدیۆلۆژی و ناتەباییانەی کە لە نێوان قازانج و بەرژەوەندییــە سیاســییەکانی هەردوو لادا دەبینرێ، ناســیۆنالیزمی کوردی و هەوڵدان بۆ پەرەپێدانی ناسنامەی نەتەوایەتیی کوردی، بەســەر نێوەرۆکی هەردوو جۆری ئەو کتێبە دەرســییانەدا زاڵە. لە لێکۆڵینەوەکەمدا ئەوە دەردەخەم کە نێوەرۆکی کتێبەدرەسییەکان، ئــەو ناتەباییانە نیشــان دەدەن کە کورد لە پرۆســەی نەتەوەســازیی خۆیــدا لەگەڵیان دەستەویەخەیە. ئەو ناتەباییانە لە ئاکامی ئەو وەزعە ناسازگار و سەخت و دژوارەدا سەریان هەڵداوە کە نەتەوەی کورد لە نێویاندا دەژی. لە هەمان کاتدا کە بە بەشێک لە دەوڵەتە غەیرە کوردییەکانی ئەو ناوچەیە بە حیســاب دێ، وەک کوردستانی گەورەش دەخرێتە زەینەوە و ســەیر دەکرێ. لە لایەکی دیکەشەوە، ئەوە ئاکامی ئەوەیە کە ئیلیتی سیاســیی کورد لە پەیوەندی دەگەڵ بزووتنــەوەی نەتەوایەتیی کــورددا، خاوەنــی ئیدیۆلۆژییەکــی ڕوون و ئامانج و پەیامێکی سیاسیی هاوبەش و ئاشکرا نییە و لەگەڵ هێندێک ناتەبایی سیاســی و کەموکووڕی بەرەورووە، کە هەمووی ئەوان بە جۆرێک لە نێوەرۆکی ئەو کتێبە دەرسییانەدا، ڕەنگیان داوەتەوە.

ئەودیــوی «فێریان بکەن ببنە عەرەب» (TEACHING THEM TO ARABIZE)

ئەفســەرێکی وەزارەتــی دیفاعــی ســووریە بەناوی محەمەد تالیب هیلال، ساڵی ۱۹۶۳ی زایینی، بەڵگەنامەیەکی سیاسیی بڵاوکردەوە. ناوبراو لەوێدا ترسی خۆی لە «مەترسی»یەک دەردەبڕێ کە وەک هەڕەشە لەسەر ئوستانی جەزیرەی ســوریە بەحیســاب دێــت. ئەو مەترســییە لە ڕوانگەی ئــەوەوە لە هەبوونی کورد لەو ناوچەیەدا ســەرچاوەدەگرێ. (دواتر ناوی جەزیرە بوو بە حەســەکە و ئێســتاش وەک بەشــێک لەو ناوچەیــە دادەنرێ کە بە ڕۆژاوا دەناســرێ). ئــەو بەڵگەنامەیە داوا لە دەوڵەتی ئەوکاتی ســووریە دەکا کە نەخشە و گەڵاڵەیەکــی ڕوون بــۆ «بنبڕکردن»ی ئەو «پێکهاتــە بیانییانــە» ئامادە بــکات کە لەو ناوچەیەدان.[۴] بە وتەی هیلال، ســێ هۆکار لەگۆڕێدان کە ڕەنگە ببنە هۆی دروست بوونی کوردســتان هەر بەوجۆرەی کە یەهوودستان (واتە ئیســرائیل) دروســت بووە. ئەو ســێ

هۆکاره بە گوێرەی باســەکەی ناوبراو بریتین لــە ئیمپریالیزمی ڕۆژاوا، شۆرشــی ئەوەدەمی کوردستانی عێراق و ئەو هەستی نەتەوایەتییە کە لە نێــو لاوانی کوردی ســووریەدا هەیە. ناوبراو ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە حکوومەتەکانی پێشووی ســووریە، هەوڵیان داوە «لە ڕێگای خوێنــدن و فێربوونــەوە کــوردەکان بکەنە عەرەب». بەڵام ســەرەنجام «ئــەو خوێندن و فێربوونە، بە ئیزافەی ئەو چەکە ڕاستەقینەیەی کە بە شــێوەیەکی زیندوو پێیانە، لە دەستی ئەوانــدا بووەتــە یەکەمیــن چەکــی فکری و ئیدیۆلۆژیــک». لێــرەدا ناوبــراو دەڵێ کە «ئێســتا ئەو نەوە خوێندەوار»ە بۆخۆی بووەتە سەرچاوەی سەرەکیی مەترسی.[۶]

لەئاکامــدا، هیلال بردنەپێشــی هەرچی زیاتری سیاسەتی بەعەرەبکردن، بە شێوەیەکی پڕ لە توندوتیژی و پەلامار، وەک پلانێکی ورد بۆ لەنێوبردنی ئەو مەترسییە پێشنیار دەکات. بێبەشکردنی کوردەکان لە دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتەکانی کار، وەرێخســتنی کەمپەینێکی تەبلیغاتیــی «گــەورە» و» توند»بــە دژی کــوردەکان لــە نێوعەرەبەکاندا، تەشــویق و هاندانی وەدەرنانی کــوردەکان لە ناوچەکە و نیشتەجێکردنی عەرەبەکان لە شوێنی ئەوان و ســەرەنجام چاندنی تــۆوی دووبەرەکی و ئاژاوە لەنێــو کوردەکاندا، بەشــێک بوون لە نێوەڕۆکی ئەو پلانــە.[۷] بەڵام جەوهەری ئەو پلانە، ئەو سیاســەتە بوو کە حکوومەت دواتر لە پەیوەندی دەگەڵ سیســتەمی پەروەردە و فێرکردن لە ناوچە کوردییەکاندا گرتییەپێش. واتە سیاســەتی پشتگوێخســتنی (السیاسە التجهیل) منداڵانی کورد و بێبەش کردنیان لە خوێندن، لە ڕێگای خۆبواردن لە دروستکردنی قوتابخانە و کردنــەوەی ناوەندەکانی دیکەی خوێنــدن و فێربوون لە ناوچەکــەدا. هیلال لــە پەیوەندی دەگــەڵ پاکانەکــردن بۆ ئەو پلانــەی خۆیــدا دەڵێ: «نــەوەی نوێی کورد لەباری ئیدیۆلۆژییەوە پڕئەنگیزە و بیروباوەڕە، ئینتیمــای نیشــتمانی و وڵاتپارێزیی تێدایە و ئامادەی ئەنجامدانی هەر چەشــنە کارێکە لە پێناو ئــەو ئامانجەدا». ئەو لــەوەش زیاتر دەڕواتە پێش و دەڵێ سیاسەتی حکوومەت بۆ «فێرکردن و بەعەرەبکردن» ی ئەوان نیشانی داوە کــە ســەرکەوتوو نەبــووە. لێرەدایە کە ناوبراو لەسەر پێویستیی بێبەشکردنی تێکڕای منداڵانــی کورد لە خوێنــدن و فێربوون پێ دادەگرێ.[۸]

پــاش دەســتپێکردنی شــەڕی نێوخــۆ لــە ســووریە لــە ســاڵی ۲۰۱۸دا و دوای بڵاوبوونەوەی ژمارەیەکــی زۆر بەڵگەنامە کە لەئاکامی کشانەوەی حکوومەت لە ناوچەکانی باکــووری ســووریەدا کەوتنــە بەردەســت، دەرکەوت کە حکوومەت لە ئاستێکی بەریندا، ئەو ڕاســپاردانەی هیلالی وەک سیاسەتێکی ڕەسمی بەڕیوە بردووە. ئەو بەڵگەنامانە ڕادەی ئەو ســەرکوت و چەوســانەوەیان ئاشکراکرد کە کوردەکان هەر لە ســەرەتای ســاڵەکانی ۱۹۶۰وە دەگەڵــی بــەرەورو بــوون. لــە پەیوەندی دەگەڵ ڕەنگدانەوەی ڕاسپاردەکانی هیلال لە سیاسەتەکانی حکوومەتدا، یەکێک لە بەڵگەنامەکان هەرچەشنە تەعبیر کردن و نیشــاندانێکی فەرهەنگ و کولتووری کوردی بە «خیانەت» لەقەڵەم دەدا، ئەوە لە کاتێکدایە کــە لــە بەڵگەنامەیەکــی دیکــەدا، هەموو چالاکییەکــی «نەتەوایەتــی»ی کوردی وەک تاوان بە حیســاب دێنێ. ساسەتی ڕەسمیی حکوومەت بۆ تەعریبــی ناوچە کوردییەکان، لــەو بەڵگەنامانەشــدا دەکەوێتــە بەرچاو کە لەواندا حکوومــەت داوا لە شــارەدارییەکان دەکات پێــش لــە کڕین و فرۆشــتنی ملک و زەویــوزار لەلایــەن کوردەکانــەوە بگرن. لەوەش زیاتر لــەو بەڵگەنامەنەدا داوا دەکرێ کــە بەمەبەســتی «کەمکردنــەوە»ی ڕێژەی کوردەکان، عەشیرەتە عەرەبەکان هان بدرێن بۆ نیشــتەجێبوون، ڕوو لەو ناوچانە بکەن کە ڕێژەیەکی زۆریان کورد تێدایە.[۹] ماموستایەک

له ڕۆژاوا لەساڵی ٢٠١٥دا، بەو جۆرە ئەزموونی خۆی لە سیاسەتی تەعریبکردن لە قوتابخانە حکومییەکانی سووریەدا دەگێڕێتەوە و دەڵێ: «ڕەوتی تەعریب لــە چەند قۆناخدا جێبەجێ کرا. ئەگەر کەسێک بە کوردی لە قوتابخانەدا قســەی کردبا، بۆ هەر وشەیەکی کوردی کە لــە دەمی دەهاتە دەر دەبوایــە چەند لیرەی سـووری جەریمە بـدات».[١٠] بــە گوێرەی ڕاپۆرتەکانــی ڕێکخراوی چاوەدێری مافەکانی مرۆڤ، ڕژێمی بەعس نەیدەهێشت منداڵانی کــورد فێری کوردی بن، نــاوی کوردی لەو منداڵانــە بنــێن کە لــە دایک دەبــوون یا کتێب و نوســراوەی دیکە ب ەزمانی کوردی چــاپ و بڵاو بکرێنــەوە.[١١] ئەو سیاســەتی تەعریبە، جیا لەهێندێــک ئاڵوگۆڕی ناوبەناو، تا دەســتپێکردنی ڕاپەڕین لە ســەرەتاکانی ســاڵی ٢٠١١دا، درێژەی هەبــوو کە کۆتایی بە دەسەڵاتداریەتیی حکوومەت بەسەر ناوچە کوردییەکاندا هێنا.[١٢]

بەهۆی یاسای ژمارە٧٤ی ساڵی١٩٣١ی زایینییــەوە، کــە لەلایــەن حکوومەتــی پاشــایەتییەوە لە عێراق ســەبارەت بە زمانە ناوچەیییــەکان پەســندکرابوو، لەبــاری تیۆرییــەوە، وەزعــی خوێندنی کــوردی لە عێراق لەچاو سووریە باشــتربوو. بە گوێرەی ئەو یاســایە زمانی کوردی شــان بەشــانی زمانی عەرەبــی لەو جێگایانــەدا کە ئەودەم پێیان دەگوترا ویلایەتەکانی موســڵ، ئەربیل و کەرکووک وەک زمانێکی ڕەسمی ناسرابوو. ئەو ویلایەتانــە هەموو ئەو ناوچانە دەگرنە خۆ کە ئەمڕۆ بە ناوچەی هەریمی کوردستان و ناوچە هاوســێکانی دەورووبەری دەژمێردرێن.[١٣] بە گوێرەی ئەو قانوونە، زمانی کوردی دەبوایە لەو ناوچانەدا، بۆ خوێندن و فێربوون، بەڕێوەچوونی کاروبــاری ئیــداری و دادگاکان، کەڵکی لێ وەرگیرابــا. بەوحاڵەش لە کــردەوەدا زۆربەی حکوومەتە یەک لــە دوای یەکەکانی عێراق خۆیان لە وەبەرچاوگرتنی ئەو یاسایە دەبوارد.

لە ســاڵی ١٩٦٨دا، پاش ئەوەی حکوومەتی بەعس، دەســەڵاتی خــۆی جێگیرکــرد، بۆ کۆتایی هێنان بەو ڕاپەڕینە کە لەساڵی ١٩٦٠ وە لەئــارادا بــوو، ڕێککەوتننامەیەکی لەگەڵ پارتــی دیموکراتی کوردســتان مۆرکرد. ئەو ڕێکەوتننامەیە، ئۆتۆنۆمیی بۆ کوردســتان لە هێندێک بەشــی باکووری عێڕاقدا بەڕەسمی ناســی. لەوەش زیاتــر مەوقعییەتــی زمانی کوردیشــی وەک زمانی یەکەم لەو ناوچانەدا کە زۆربــەی حەشــیمەتەکەیان کــوردە و وەک زمانی دووهەم لــە ناوچەکانی دیکەدا، دەســتەبەر کــرد. کەچی پاش تێکشــکانی ڕاپەرینێکــی دیکــەی کوردەکان لە ســاڵی ١٩٧٥دا، حکوومەتــی بەغدا بە شــێوەیەکی زۆر تونــد و پەلاماردەرانە، دەســتی کرد بە پیادەکردنی سیاســەتی تەعریب و بەبەعسی کردنی ناوچەکە. ئەگەرچی لەباری نەزەرییەوە حکوومەتــی بەعس ڕێگای دەدا کە منداڵانی کــورد لە قوتابخانــە کوردییەکانــی هەولێر، دهۆک و سلێمانیدا دەرس بخوێنن، بەڵام لە کردەوەدا لە ڕێگای بەکارهێنانی ئیمتیازات و سەرکوت و زەبروزەنگەوە، دایک و باوکەکانی هان دەدان کە منداڵەکانیان لەو قوتابخانانەدا کە خوێندن و فێربوون بە زمانی عەرەبی بوو، وەبەرخوێندن بنێن. لەهەمان کاتدا، خوێندنی کوردی لە ناوچەکانی ســەر بــە پارێزگاکانی کەرکوک (کــە دواتر ناوی نرا تەئمیم) دیالە، ســەلاحەدین و موســڵ(نەینەوا)دا لە ساڵی ١٩٧٦ وە تا ساڵی ٢٠٠٦ی زایینی بەتەواوی قەدەغە کرا. مامۆســتایەک لە هەولێر لەساڵی ٢٠٠٥دا، بەو شــێوەیە باس لــەو بارودۆخە دژوارە دەکات کە ناوبراو لەسەردەمی ڕژێمی بەعســدا، بەتایبەت لەسەردەمی شەڕی ئێران و عێراق، لە ماوەی نێوان ســاڵەکانی ١٩٨٠ تــا ١٩٨٨دا تێیــدا ژیاوە. پۆلــەکان پڕبوون. هەر کلاســەی زیاتر لە پەنجا قوتابیی لەخۆ دەگرت کە ڕۆژانە لە ســێ تا چوار شــیفتدا دەوامیان دەکــرد. لەو قوتابخانەیــەدا وا ئەو

کاری دەکرد، خوێندن بە کوردی قەدەغە بوو. هێزە ئەمنیەتییەکان، قوتابییە عەرەبەکانیان بۆ جاسوسی و خەبەرچینی بەکار دەهێنا. پۆلەکانیان کردبوو بە « قەفەسی مامۆستایان». قوتابییانی پۆلی هەشتەم لە قوتابخانەدا دەمانچەیان پێ بوو. بەجۆرێک کە «پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن لە قوتابخانەکاندا، جیا لە هەوڵی مامۆستاکان بۆ ڕازی کردنی ئەو گانگستەرانە، شتێکی دیکە نەبوو». ئەو وەزعە پاش دەستپێکردنی شەڕی خەلیج لەساڵی ١٩٩١دا، کاتێک سەرۆک سەددام حسێن ناچاربوو سوپا و دامودەزگا ئیدارییەکانی حکوومەت لەو ناوچانەدا، کە لەباری نەزەرییەوە بە ناوچەی ئۆتۆنۆمی دەزانران، بکێشێتەوە، ئاڵوگۆڕی بەسەرداهات. لە ئاکامدا کوردەکان توانییان ئیدارەیەکی ڕاستەقینە بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری ناوچەکانی خۆیان پێک بێنن کە ئەمڕۆ وەک ناوچەی هەرێمی کوردستان ناسروە.

ڕۆژاوا و حیزبی کرێکارانی کوردستان

مولازم موحەممەد تالیب هیلال، لە کتێبەکەی خۆیدا کە لە ساڵی ١٩٦٣دا بڵاو کرابووەوە و پێشتر باسمان کرد، ئەو بیرۆکەیە دێنێتە گۆڕێ کە دامەزرانی دەسەڵاتی کوردی لە عێراق، دەبێتە هۆی ئەوەی کاردانەوەی لەسەر کوردەکانی سووریەش هەبێ و بۆ شۆڕش و ڕاپەڕین هانیان بدات. هەر بۆیە ناوبراو لە کتێبەکەیدا پێشنیار بە حکوومەتی سووریە دەکات کە لە ڕێگای نیشتەجێکردنی عەرەبەکانەوە، «پشتێندەیەکی عەرەبی» بە درێژایی ناوچە سنوورییەکانی باکووری سووریە، بکێشێ تا پێش بە نفوز و کاریگەریی ڕووداوەکانی ئەودیوی سنور لەسەر وەزعی ناوخۆی ئەو ناوچانە بگرێ.[١٥] بە هاتنەسەرکاری حافز ئەسەد و قایم بوونی شوێن پێی دەسەڵاتداریەتیی حیزبی بەعس، سیاسەتی سووریە بوو بە پاڵ پێوەنانی کۆمەڵگای تا ڕادەیەک بچووکتری کورد لەو وڵاتە، بۆباوەشی»براگەورەکان»ی واتە کۆمەڵگای گەورەتری کوردی لە عێراق و تورکیەدا.[١٦]

حافز ئەسەد بۆ بەربەرەکانێ دەگەڵ باڵەکەی دیکەی بزووتنەوەی بەعس، کە لە لایەن نەیارەکانییەوە ڕێبەرایەتی دەکرا، پشتیوانیی لە شۆڕشی کورد لە کوردستانی عێراق بە ڕێبەرایەتیی مەلا مستەفا بارزانی و حیزبەکەی، واتە پارتی دێموکراتی کوردستان(Kdp) کرد. پاش شکانی شۆڕشی کورد لەساڵی ١٩٧٥دا، سووریە نەک هەر پەنای دا بە پارتی دێموکراتی کوردستان، بەڵکوو ڕەقیب و نەیارە تازە دامەزراوەکەی پارتیش واتە(PUK) یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستانیشی پەنادا. سیاسەتەکانی حافز ئەسەد واتە ڕێگادان بە چالاکی و تێکۆشانی حیزبە کوردییەکان، بوو بە هۆی ئەوەی کە کوردەکانی سووریە ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر بکەونە ژێر نفووز و کاریگەری و ئیدیۆلۆژیی ئەو بزووتنەوانەی کە لەودیوی سنورەکانەوە سەرچاوەیان دەگرت.

لەساڵەکانی ١٩٨٠دا دەرکەوت کە نفووز و کاریگەریی بزووتنەوەی کورد لە تورکیە لەسەر کوردەکانی سووریە، لەچاو نفوز و کاریگەریی ڕەقیبەکانیان لە عێراق، زۆر زیاترە. لە سەرەتای دەیەی هەشتاوە، حیزبی کرێکارانی کوردستان لە تورکیە، ڕاپەڕینێکی بە دژی کۆماری تورکیە دەست پێ کرد کەئەوە بۆ چەند دەیە دەچێ بەردەوامە. لە ساڵی ١٩٨٠دا، حافز ئەسەد لە سووریە پێشوازیی لە دامەزرێنەری PKK، عەبدوڵڵا ئۆجەلان و دامودەزگا و بارەگاکانی پارتی کرێکارانی کوردستان کرد. لەوەش زیاتر ئەسەد کوردەکانی سووریەی هان دا کە نەک هەر پشتیوانی لە PKK بکەن، بەڵکوو بچنە ناو ڕیزەکانیشیەوە. سووریە لە بردنە پێشی ئەو ستراتیژییەدا بە دوای دوو ئامانجەوە

بوو. یەکەم ئەوە کە سەرنجی کوردەکانی سووریە لەسەر مەسەلە نێوخۆییەکانی ئەو وڵاتە، بەتایبەت مەسەلەی کوردەکانی ئەوێ دوور بخاتەوە. هەروەها پاڵپێوەنان و هاندانیان بۆ شەڕ بە دژی تورکیە، کە ئەوەدەم وەک نەیاری سووریە چاوی لێ دەکرا.[١٧] بەو جۆرە پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ ماوەی ٢٠ ساڵ حزوورێکی پڕڕەنگی لە سووریەدا هەبوو تا سەرەنجام لە ساڵی ١٩٩٨دا لەگەڵ ڕێبەرەکەی ئۆجەلان لەو وڵاتە وەدەرنران. بە وتەی سەرچاوەیەکی تورک و بە نەقڵ لە یەکێک لەفەرماندەکانی PKK، لەو ماوەیەدا کە PKK لە سووریە بووە، نزیکەی ٨٠٠٠ تا ١٠٠٠٠ «لایەنگری چەکدار»ی لەوێ هەبووە.[١٨] ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە پارتی کرێکارانی کوردستان، کاریگەرییەکی زۆر و درێژخایەنی لەسەر کوردەکانی سووریە هەبێ. بەو جۆرە، ئەوە لەچاو پارتی دێموکراتی کوردستان و یەکیەتیی نیشتمانی کە پێشتر لەوێ بنکە و بارەگایان هەبوو، بۆخۆی بۆ PKK وەک ئیمتیازێکی گەورە بە حیساب دەهات. بەتایبەت کاتێک کە ئەو دوو هێزە لە ساڵی ١٩٩١دا ئیدی ناچاربوون ناوەندی کار و چالاکی و بنکە و بارەگاکانیان بۆ عێراق بگوێزنەوە.[١٩]

کاتێک PKK لە سووریە لە ساڵی ٢٠٠٣دا پارتی یەکیەتیی دێموکراتی واتە PYDی وەک لقێکی خۆی دامەزراند، نفوز و دەسەڵاتی هێندەی دیکەش پەرەی ئەستاند. بەرەبەرە PYD دەستی کرد بە دروستکردنی ڕایەڵەیەکی کۆمەڵایەتی لەو ناوچەیەدا کە ئەمڕۆ پێی دەگوترێ ڕۆژاوا. لە ساڵی ٢٠١١ وە کە دەسەڵاتی حکوومەتی بەشار ئەسەد بەسەر ناوچە کوردییەکاندا بەرەو لاوازی ڕۆیشتوە، ململانێ و شەڕی دەسەڵات لەو ناوچەیەدا لە نێوان پارتی کریکارانی کوردستان و پارتی دێموکراتی کوردستاندا، لەرێگای حیزبە کوردییەکانی «لایەنگر»ی خۆیانەوە لە سووریەدا، واتە پارتی یەکیەتیی دێموکراتی و ئەنجومەنی نەتەوایەتیی کورد، بەردەوام لە ئارادابووە. لە هاوینی ساڵی ٢٠١٢ وە بەرەبەرە PYD لەو ناوچەیەدا دەستێکی باڵاتری پەیداکرد. ئەمەش هەلومەرجی ئەوەی بۆ ڕەخساند کە بتوانێ ئۆتۆنۆمی لەو ناوچەیەدا دامەزرێنێ و سەرەنجام سیستەمێکی جیاواز بۆ خوێندن و فێربوون دروست بکات کە دوور بێ لەو سیاسەتی تەعریبەی کە لە لایەن حکوومەتی ناوەندی لە دیمەشقەوە ئاراستە دەکرا. کتێبە دەرسییەکان لە ڕۆژاوا جیاوازییەکی زەق و بەرچاویان لەگەڵ کتێبە دەرسییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەیە. هەرکام لەوان ئەزموونە مێژووییە تایبەتییەکانی هەریەک لەو ناوچانە دەردەخەن. لەوەش زیاتر ململانێ و ناکۆکییەکانی نێوان هێزە سیاسییەکانی زاڵ لەو ناوچانە و ڕوانگە و ئیدیۆلۆژی و دونیابینیی جیاوازی ئەوان نیشان دەدەن.

دامەزرانی سیستەمەکانی خوێندن و فێربوونی کوردی

دامەزرانی سیستەمی نوێی خوێندن، گۆڕینی زمان و کتێبە دەرسییەکان، لە کاتی خۆیدا بۆڕێبەرایەتیی کورد لە عێراق و سووریە، کارێکی هێندە ئاسان نەبوو. کاتێک ڕێژیمی بەعس دەسەڵاتی خۆی لەساڵی ١٩٩١دا، بەسەر کوردستانی عێراقدا لەدەست دا، حکوومەتی تازە دامەزراوی هەرێمی کوردستان، پرۆسەی گۆڕینی کتێبە دەرسییەکانی سەردەمی بەعس و پەرەپێدان و بردنەپێشی خوێندنی کوردیی لە قوتابخانەکاندا دەست پێ کرد. لەوبارەیەوە هەنگاوی یەکەم لەلایەن چالاکانی کوردەوە لە دیاسپۆرا هەڵێنرایەوە. ئەوان ئەو کتێبە دەرسییە کوردییانەیان، کە لە سوید بۆ فێرکردنی خوێندن و نووسین بە زمانی دایک بە منداڵانی کورد، کەڵکیان لێ

وەردەگیرا، بـــە قاچاخی بۆ ناوچەی ئۆتۆنۆمی تازە دامەزراو گواســـتەوە. لەوەش زیاتر ئەوان نەخشەی کوردستانی گەورەشیان، کە هەموو پارچەکانی کوردستانی بەسەر یەکەوە نیشان دەدا، لە ژمارەیەکی زۆردا گەیاندە ئەو ناوچەیە کە لەگەڵ پێشـــوازییەکی گەرم بەرەوروو بوو. دواتر، چالاکانـــی کورد لە فەرانســـە، کتێبە دەرسییەکانی ســـەردەمی ڕژێمی بەعسیان، پـــاش دەســـتکاری و لابردنی ئەو بەشـــە لە نێوەرۆکی کتێبەکان کە لە خزمەت بردنەپێشی تەعریـــب و سیاســـەتەکانی بەعســـدا بوون، ســـەرلەنوێ چاپ دەکردنـــەوە و بۆ خوێندن و کەڵـــک لـــێ وەرگرتن، ڕەوانـــەی هەرێمی کوردســـتانیان دەکردن. ئـــەو ئەرکە لەلایەن ڕێکخراوەکانی فرانس لیبێرتی، ئەنســـتیتۆی کورد لـــە پاریس و یونســـکۆ(UNESCO)وە سەرپەرشتی و جێبەجێ دەکرا.[٢٠] حکوومەتی هەرێمـــی کوردســـتان، پـــاش جێگیرکردنی دەسەڵاتی خۆی، دەســـتی کرد بە کۆنترۆڵی نێوەرۆکـــی کتێبـــە دەرســـییەکان، ئامادە و چاپکردنـــی ئەوان و هەروەهـــا بە وەخت، لە هەموو ئـــەو ناوچەیەدا کە بە گوێرەی قانوون دەکەوتـــە ژێـــر حاکمییەتـــی حکوومەتـــی هەرێـــم(jurisdiction) خوێندنـــی کوردیی جێگیرکرد. لـــەو پەیوەندییـــەدا ئاڵوگۆڕێکی دیکـــەی گرینگ بریتی بوو لە پەســـندکرانی قانوونـــی ئەساســـی، واتە دەســـتووری نوێی عێراق لەســـاڵی ٢٠٠٥دا کـــە زمانی کوردیی وەک هاوشـــانی زمانی عەرەبی بە ڕەســـمی ناســـی و« مافی عێراقییەکانی بۆ پەروەردە و فێرکردنـــی منداڵەکانیان بـــە زمانی زکماکی خۆیان» دەســـتەبەرکرد.[٢١] دواتـــر وەزارەتی پەروەردەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان، کە ئیدی ئێستا لە لایەن حکوومەتی فیدراڵی عێراقەوە بەرەســـمی ناســـرابوو، لە ئاستێکی بەریندا چاپی کتێبە دەرســـییەکوردییەکانی، کە لە لایەن پســـپۆڕانی کوردەوە دەنوسران، دەست پێ کرد.[٢٢]

سیســـتەمی خوێندنی کوردی لە ڕۆژاوا، چەندیـــن ســـاڵ دواتر دەســـتی پـــێ کرد. ســـەرەڕای ئەوەی کـــە بەکارهێنانـــی زمانی کوردی لـــە ســـووریە قەدەغەبوو، لەســـاڵی ٢٠٠٥دا، ١٠٠ مامۆســـتای کورد بە نهێنی بۆ دامەزرانی ئەنســـتیتۆی خوێندنی کوردی کۆ بوونەوە. ژمارەیەکـــی زۆر لەوان دواتر گیران. بەو جۆرە تا دەست پێ کردنی ڕاپەڕینی ساڵی ٢٠١١، قوتابیانـــی کـــورد دەبوایە بە عەرەبی بخوێنـــن. لەوەش زیاتر ئەوان قســـەکردن بە زمانـــی کوردییان، تەنانەت لە نێوخۆشـــیاندا، لێ قەدەغـــە کرابوو. بۆیە ئەگـــەر بە کوردی دوابان ســـزا دەدران. لە ئاکامدا زمانی کوردی بـــە نهێنی لەنێـــو ماڵەکان و لـــە گوندەکاندا دەخوێندرا.[٢٣] بە دەست پێ کردنی ڕاپەڕین، ئاســـتی ویســـت و داخوازی(ambition) بۆ دامەزراندنی سیســـتەمیکی خوێندنی کوردی هێندە لە ســـەرێ بوو، کە وەک چەند ســـاڵ دواتـــر چالاکێکی کـــورد باســـی دەکات، لە ســـووریەش تێدەپەری.»ئێمە دەمانهەویست سیســـتەمێکی خوێندنی کوردی بۆ هەرچوار پارچەی کوردستان دامەزرێنین«[٢٤] بەو جۆرە چالاکانـــی کورد نـــەک هەر دیانهەویســـت زمانی خوێندن بگۆڕن، بەڵکوو دەیانهەویست ئاڵوگـــۆڕ لـــە پێداگۆگـــی و فـــەزا وتەنانەت چوارچێوە و سترەکتۆری سیستەمی خوێندن و فێربوونیشـــدا پێک بێنن. سیستەمێک کە حکوومەتی ســـووریە لە پەیوەنـــدی دەگەڵ خوێنـــدن و فێربوونـــدا دەیبـــردە پێـــش و دەیپاراست، دووگم و وشک بوو. مامۆستاکان لـــە قوتابییەکانیان دەدا و ســـوکایەتیان پێ دەکردن. بـــەڵام چالاکانی کـــورد خوازیاری گۆڕینـــی ئەو سیســـتەمە بە سیســـتەمێکی کراوە بوون کـــە لەوێدا ڕێز لە قوتابی بگیرێ و هاوڕێیانە ڕەفتاری دەگەڵ بکرێ. شـــایانی باســـە نێوەرۆکی کتێبە دەرســـییەکانیش، بە لەخۆگرتنی باس و بابەتەکانـــی پەیوەندیدار بە مێژوو وجوغرافیای کوردســـتان، ئاڵوگۆڕی

بنەڕەتییان بەسەردا هات. بە دەست پێ کردنی ساڵی ٢٠١٦، ئەو ئاڵوگۆڕانە هەموو قۆناخەکانی خوێندنیان، هەر لە قۆناخی سەرەتاییەوە تا دەگاتە زانستگای تازە دامەزراوی قامیشلی لە ڕۆژاوا، گرتەوە.[٢٥]

ناسنامەی نەتەوایەتی لە کتێبە دەرسییە کوردییەکاندا

ئەگەرچی دەست پێ کردن لە سەرتاوە بۆخۆی دەرفەتێک بوو، بەڵام ئەوە بەو مانایەش بوو کە دەبوایە مامۆستایان ڕاهێنرابان، بەرنامە و پرۆگرامی تازەی خوێندن و فێربوون و قوتابخانە و پۆلی تازە بۆخوێندن و دەرس گوتنەوە ئامادەکرابان. لەو نێوەدا ئامادەکردنی کتێبە دەرسییەکان کارێکی پڕ زەحمەت بوو. نوسخە سەرەتاییەکانی هێندێک لەو کتێبە دەرسییانە لەساڵی ١٩٩٩دا لەدەرەوەی ڕۆژاوا ئامادە و چاپ کرابوون و بە قاچاخی هێنرابوونە ناو ئیدارەی دەسەڵاتی کوردییەوە. هێندێکی دیکە لەو کتێبانە پاش ساڵی ٢٠١١ لە تورکیە، پێش ئەوەی کە نوسخە تازەکانیان لە ڕۆژاوادا ئامادە بکرێن، سەرلەنوێ لەچاپ درابوونەوە.[٢٦] تا ساڵی ٢٠١٥، ئەوەی ئەودەم پێی دەگوترا حکوومەتی کاتیی ڕۆژاوا، توانیبووی ٤٠٠٠٠ کتێبی دەرسی بە کوردی چاپ و بڵاوبکاتەوە و ٢٦٠٠ مامۆستا بۆ دەرس گوتنەوە لە شار و ناوچە جیاجیاکانی ڕۆژاوادا ئامادە و پەروەردە بکات. لە سەرەتادا دەرسی زمانی کوردی تەنیا لە پۆلە سەرەتاییەکانی یەکەم، دووەم وسێهەمدا دەگوترایەوە. دژکردەوەی حکوومەتی سووریە ئەوەبوو کە لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیدا، ٣٠ قوتابخانەی داخست کە زمانی کوردییان تێدا دەوترایەوە. لەبەرانبەر ئەو کردەوەیەی حکوومەتدا، حکوومەتی کاتیی ڕۆژاوا ڕایگەیاند کە ئامادەیە کار بە هەموو ئەو مامۆستایانە بدات کە بێکارکراون.[٢٧] دواتر حکوومەتی سووریە بودجەی هەموو وەزارەتی پەروەردە و فێرکردنی لە ناوچە کوردییەکاندا بڕی. ئاکامی ئەو کارە بوو بە هۆی خێراتربوونی پرۆسەی جێگرتنەوەی کتێبە دەرسییە عەرەبییەکان لەلایەن کتێبە دەرسییە کوردییەکانەوە.[٢٨] بە دەست پێ کردنی ساڵی خوێندنی ٢٠١٦-٢٠١٧، کتێبە دەرسی و پێداویستییە ماددییەکانی دیکەی هەموو قۆناخەکانی خوێندن بەکوردی و تەنانەت بە عەرەبی و ئاسووریش ئامادەکران. بەو جۆرە تەوای کتێبە دەرسییەکانی سەردەمی حکوومەتی بەعس گۆڕان و ئەو کتێبانە جێی ئەوانیان گرتەوە.[٢٩]

پەروەردەی نەتەوەیی و ناسیۆنالیستی لە کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوادا

ساڵی ٢٠١١ کوردەکان لە ڕۆژاوا شۆڕشێکی سیاسی و کۆمەڵایەتییان دەست پێ کرد. لەو نێوەدا، بە هۆی ئەو شوێنەوارە گرنگەی کە ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەتوانن لەسەر داهاتووی کۆمەڵگا هەیانبێت، دەتوانین بڵێین کە لایەنی کۆمەڵایەتیی ئەو شۆڕشە لەچاو لایەنە سیاسییەکەی زۆر قووڵتر و بەرچاوتر بوو. بەردی بناخەی ئەو ئاڵوگۆڕە گەورەیە، ئەو سیستەمی پەروەردە و فێرکردنە بوو کە تازە لە حاڵی دامەزراندندا بوو. ئەو سیستەمە، جگە لەوەی بەرەنگاری میراتی پەنجاساڵەی تەعریب و بەبەعسیکردن دەبۆوە، نەوەی نوێی کوردیشی بە ڕۆحێکی نەتەوەیی و ناسنامەیەکی کوردیی پڕ لە شانازی و بە ڕیوایەتێکی کوردی، پەروەردە دەکرد. کتێبە کوردییە دەرسییەکانی ڕۆژاوا، لە چەند بواری سەرەکیدا، ناسنامە و هەویەتی کوردیان لە قوتابیانی کوردی ئەو مەڵبەندەدا پەروەردە دەکرد. دارشتنەوەی جوغرافیای کوردستان، زمانی کوردی، کولتوور و فەرهەنگی نەتەوایەتی، ڕەمز و سیمبۆڵەکانی نێو ئەدەبیاتی کوردی، سۆسیالیزم، نرخ و بایەخە کۆمەڵایەتییەکان، سیکۆلاریزم و بەرانبەریی نێوان ژن و پیاو. وەک

هەرجێگایەکی دیکە، لەو نێوەدا، لە پەیوەندی دەگـەڵ پەروەردەکردنی منداڵانــی کورددا، دارشــتن و دروســتکردنی جوغرافیایەکــی نەتەوەیی لــە رۆژاوا ئەرکی هەرە کلیلی بوو. لە کتێبە دەرســییەکان و نەخشە و خەریتە جوغرافییەکاندا، کوردستانی گەورە بە جۆرێک نیشان دەدرا، کە هەر چوار بەشی کوردستان واتــە رۆژاوا(ســووریە)، باکوور(تورکیــە)، رۆژهەڵات(ئێــران) و باشــوور(عێراق) وەک یــەک واحیــدی جوغرافیایــی ببینرێن.[٣٠] لەوەش زیاتر هێندێک لەو نەخشانە نەک هەر ئەو شوێنە وشکاییە کە ناوچە کوردییەکانی تێداهەڵکەوتوون، بەڵکوو خاکی کوردستانیان دەبردەوە ســەر لێوارەکانی دەریای ســپیی نێوەڕاست.

سەرەڕای ئەوەی کە ئەو نەخشە و کتێبە دەرسییانە، ئەو سنوورە دەوڵەتییانە ناناسن کە کوردســتانیان دابەش کردووە، شوێن و جێگا جۆراوجۆرەکانیش، بەنــاوە کوردییەکانیانەوە دەناســێنن.[٣١] بۆ نموونە هێندێک شــوێنی وەک دێرســیم لە تورکیە کە حکوومەتەکان، بە مەستی تواندنەوەیان لەڕاستای بردنەپێشی سیاســەتی ئاسیمیلاســیۆنی خۆیاندا، ناوی دیکەیان بۆ داناون.[٣٢] ئەو روانگە کوردیتەوەرە، ئەودەم باشــتر دەردەکەوێ، کە دەبینین لەو نەخشە و کتێبە دەرســییانەدە، ئەو وڵاتانەی ئێســتا کوردیان تێدا دەژی، وەک دراوسێی کوردســتان دادەنرێن. بۆ نموونــە ڕەنگە لەو نەخشانەدا، سووریە لەسەر نەخشە دەرکەوێ، بــەڵام وەک وڵاتێکــی دراوســێی رۆژاوای کوردســتان.[٣٣] لە هێندێک لەو نەخشــانەدا سنووری نێوان بەشە جیاجیاکانی کوردستان بەتەواوی ســڕاوەتەوە.[٣٤] زاراوەی کوردستان بەردەوام لەو کتێب و نەخشانەدا، بە مانا و لە چوارچێوەیەکی نەتەوەییدا دووبارە و چەندبارە دەبێتــەوە. بــۆ نموونە لە کتێبــی خوێندنی زمانی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی ســەرەتاییدا، شیعرێکی جگەرخوێن، شــاعیری گەورەی کــورد لە چەرخی بیســتەمدا بەناوی «ولاتی من کوردستان» دەبینرێ. (جگەرخوێن ناوی شێخمووس حەســەنە، لە رۆژهەڵاتی تورکیە لە دایک بووە، زۆر کەس ناوبراو بە شاعیرێکی میللیی کورد دەناســن)[٣٥] شــیعرێکی دیکە کــە لە کتێبی پۆلی ســێهەمی ســەرەتاییدا چاپ کراوە بە درووشــمی «بژی کوردستان، بژی کوردســتان» دەســت پــێ دەکات.[٣٦] هەر لەو کتێبەی دواییدا، شــیعرێکی تێدایە کە بەراورد لە نێــوان کچێکی کورد بە ناوی ســۆزان، دەگەڵ دەستە خوشکەکانی دیکەی لە ســپانیا و ژاپۆندا دەکات کــە هەرکامیان خاوەنی «نیشــتمان»ی تایبەت بە خۆیانن.[٣٧] بەکارهێنانی بەردەوام و چڕوپڕی وشــەکانی نیشتمان و وڵات، لەو کتێبە دەرسییانەدا ئەوە دەردەخا کە کاربەدەســتان چۆن دەیانهەوێ ئێنتیمای نیشتمانی و هەستی وڵاتپارێزی لە هــۆش و بیر و زەینی نــەوەی نوێی کورددا بچێنن و جێگیری کەن.

بەوجــۆرە دەردەکــەوێ کە لــە رۆژاوادا بــە شــێوەیەکی زۆر روون و ئاشــکرا رۆحی پانکوردیــزم و ناســیۆنالیزمی کوردی لەگەڵ نێوەرۆکی تێکســت و کتێبە دەرســییەکاندا تێکهەڵکێــش دەکــرێ. بۆ نموونــە هەر لەو کتێبەدا کە بە مەبەســتی فێربوونی کوردی بۆ پۆلی ســێهەمی ســەرەتایی ئامادە کراوە، هۆنراوەیەکی سەبارەت بە کۆماری کوردستان تێدایە. کۆماری کوردســتان ساڵی ١٩٤٦ لە مهاباد دامەزرا و توانی بە شێوەیەکی سەربەخۆ لە ئێران بۆ ماوەی ١١ مانگ کاروباری ناوچە کوردییەکان بەڕێوەبــەرێ. (ناوەندی کۆماری کوردســتان شــاری مهاباد بــوو هەربۆیەش زۆر جار وەک کۆماری مهاباد ئیشــارەی پێ دەکــرێ). ناونیشــانی هۆنراوەکــە بریتیە لە «Komara Kurdistanê ya Mehabadê» هۆنراوەکە لە روانگەی شــارێکەوە دەدوێ کە پایتەختی وڵاتێکە. «من شــارێکی شــیرینم، گەلێک کوڕ و کچی شۆخ و شەنگ لە پێناوی

مندا گیانیــان بەخت کردووە، من بە خوێنی ئەوان نەخشــاوم و شــانازییان پێوە دەکەم».
شیعرەکە ناوی ســەرۆک کۆماری کوردستان قازی محەممەد و مەیدانــی چوارچرا دێنێ.
ئــەو شــوێنەی کۆمــاری کوردســتانی لێ ڕاگەیەنرا و هەر ئەو شــوێنەش کە قازی تێدا لە ســێدارە درا. هێمن موکریانی بە شاعیری میللیی کۆماری کوردســتان ناسراوە. کۆماری کوردســتان ئاڵای «ڕەنگاوڕەنــگ»ی تایبەتی خــۆی و ســروودی نەتەوایەتیــی تایبــەت بەخۆی بــە ناوی «ئــەی ڕەقیــب» هەبووە، سروودێک کە ئێســتاش هەر وەک سروودی نەتەوایەتیــی کورد لە هەرێمی کوردســتانی عێراقدا بەڕەســمی دەناسرێ.[38] نموونەیەکی دیکــە لە هەســتی نەتەوایەتی وپێشــاندانی هاوپەیوەندیی نەتەوەیی لەو کتێبانەدا بریتییە لە یاد کردنــەوەی کارەســاتی هەڵەبجە کە لە ١٦ی مانگی مارســی ١٩٨٨دا ڕوویدا.[39]
لــە دوا ڕۆژەکانی شــەڕی ئێــران و عێراقدا، فڕۆکەکانی ڕێژیمی عێراق، شاری کوردنیشنی هەڵەبجەیان بە چەکی شیمیایی بۆمباران کرد و لە ئاکامدا ٣٠٠٠ تا ٥٠٠٠ کەس لە خەڵکی ئەو شارە ژینۆســاید کران.[40] دەبێ بگوترێ کە ئەو کتێبە دەرســییانەی کە بۆ پۆلەکانی خوێندنی قۆناخی سەرەتایی ئامادەکراون، زۆر ناوی هەڵەبجە و مهاباد دووبارەوە دەکەنەوە بە بێ ئەوەی سەبارەت بەوان ڕوونکردنەوە بدەن. وێدەچێ چاوەڕانییان لە مامۆســتاکان بێ کە لەوبارەیەوە زانیاریی پێویســت و ڕوونکردنەوە بدەنە قوتابییەکان یان بۆخۆیان هەڵبژێرن کە لەو دەرسانە بۆ فێرکردنی قوتابییانی بەتەمەن گەورەتر کەڵک وەرگرن.
شــێوازێکی دیکە کە لــەو کتێبانەدا بۆ بڵاوکردنــەوەی پانکوردیزم و ناســیۆنالیزمی کوردی کەڵکی لــێ وەردەگیرێ، بریتییە لە بەکارهێنانی تێکست و دەقە نموونەییەکان.
بــۆ نموونە لــە کتێبــی قۆناخــی یەکەمی ســەرەتاییدا کە بۆ خوێندنــی زمانی کوردی بەکاردەبرێ، چاومان بە نامەیەک دەکەوێ کە کچێکی کوردی خەڵکی کۆبانی، بۆ هاوڕێکەی لە هەولێری پایتەختی هەرێمی کوردســتان لــە عێراقی دەنێرێ.[41] لەو دەق و تێکســتە نموونەییانەدا ناوی منداڵەکان هەمیشە ناوێکی کوردیی ئەوتۆیە کــە مانای تایبەتی کوردیی هەیــە یا بە جۆرێک دەلالەت لە ناســنامەی نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمی کوردی دەکا. وەک ئێریڤــان، لالەش، ئێزینــگ، ئێریش و هتد.
هیــچ گومانێکی تێدا نییــە کە ئەوە جۆرێک دژکردەوەیە بەو قەدەغەیەی کە لەســەر ناوە کوردییەکان هەبووە، یان بەرانبەر ئەو فشــار و پاڵەپەســتۆیەی کە لایەن حکوومەتەکانی سووریە و تورکیەوە دەخرایە سەر کوردەکان تا نــاوی عەرەبی و تورکی لــە منداڵەکانیان بنێن. هەر بــەو جۆرە، بەکارهێنانی ئەو ناوانە لەگەڵ جیهانبینیی سیکۆلاری PKK و PYD ش دێتەوە، کە نایانهەوێ تەنانەت لە شــێوە کوردییەکەی ناوە مێژووییە ئیســلامییەکانی وەک میهمەد(محەمــەد)، ئەلــی (علــی) و ئۆمەر(عمر) یش کەڵک وەرگرن.
لــە ڕاســتیدا لــەو کتێبە دەرســییانەدا کە من چــاوم پێدا گێڕاون و لە ســاڵەکانی سەرەتای دەستپێکردنی خوێندنی کوردی لەو ناوچەیەدا ئامادە کراون، زۆر بە دەگمەن توشی تێکستێک دەبین کە بە جۆرێک دەلالەت لە ئیســلام یا هەر دینیکی دیکە بکات. لە بری ئەوە لەو کتێبانەدا زۆر بەزەقی و بە شێوەیەکی بەرچاو باس لە شــتێک دەکرێ کە من پێی دەڵێــم پیرۆزکردنــی «نەورۆز». نــەورۆز واتە ڕۆژێکی نوێ، بــە ڕۆژی نەتەوەیی دادەنرێ. هەموو ساڵێ لە ڕۆژی ٢١ مارسدا کوردەکان جەژنی نەورۆز دەگرن. نەورۆز ڕۆژی یەکەمی دەستپێکردنی سەری ســاڵی کوردییە. دیارە لــە ئێران و لەو فەرهەنگانەدا کە بە پێرشــیا ناسراون، ڕێورەسمی لە چەشنی نەورۆز هەموو ســاڵێ بەڕێوە دەچن، بەڵام نەورۆز بۆ کوردان مانا و بایەخێکــی زۆر گرینگ و تایبەتیتری

هەیە، بە تایبەتی لە تورکیە، کە بۆ ماوەیەکی دووروودرێژ بەڕێوەبردن و پیرۆزکردنی نەورۆز قەدەغەی لەسەر بووە.[۴۲] کتێبی خوێندنی پۆلی یەکەمی سەرەتایی، هەڵبەستێکی جگەرخوێنی سەبارەت بە نەورۆز تێدایە.[۴۳] بەشێک لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی دووهەمی سەرەتایی، باسی بایەخ و گرینگیی نەورۆز دەکات. ئەو باسە ریشەی نەورۆز بۆ ئەفسانەیەکی سەردەمی میدیاکان و سەرکەوتنی پاشایەکی کورد بە ناوی کاوەی ئاسنگەر بەسەر زوحاکی زاڵم لە ۲۱ی مارسی ساڵی ۶۱۲ی پێش لەدایک بوونی مەسیحدا، دەگێڕێتەوە.[۴۴] لە باری مێژووییەوە ئەو ڕووداوە دەگەڵ ئەوساڵە دێتەوە کە کەیخوسرەوی یەکەم ، پاشای مادەکان، نەینەوا فەتح دەکات و لە ئاکامدا ئیمپراتۆری ئاشووری نوێ دەڕووخێ. بابیلیۆن بە سەر مێزۆپۆتامیادا زاڵ دەبێ و ئیمپراتۆری ماد دەسەڵاتی خۆی بەسەر ناوچەکەدا پەرەپێدەدا، سەردەمێک کە کوردە ناسیۆنالیستەکان وەک چاخی زێڕینی دەسەڵاتداریەتیی نەتەوەییی کوردی تەماشای دەکەن.[۴۵] هەر ئەو کتێبە، لە ستایشی نەورۆزدا دەچێتە پێشتر و دەڵێ: «لەو ڕۆژەدا گەلی ئیمە ئازادی و ئاشتیی بۆ هەموو گەلانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە دیاری هێنا». لەوەش زۆرتر دەڕواتە پێش و دەڵێ: «نەورۆز بریتییە لە ئازادی، دیموکراسی و عەداڵەت»[۴۶] مەبەست لەو جۆرە تەفسیر و لێکدانەوەیە لە نەورۆز ئەوەیە کە مێژووی کورد بۆ پێش ئیسلام بگێڕێتەوە و لە لایەکی دیکەشەوە خزمەتی کوردەکان بە گەلانی ناوچە بە تورک و عەرەب و کریستیانەکانەوە وەبیر بێنێتەوە.

بۆ لێکگرێدانی نەورۆزی دێرین لەگەڵ سەردەمی نوێدا، هەر هەمان کتێب، ناوی مەزلوم دۆگان دێنێ و بە کاوەی سەردەمی نوێ و ڕەمز و نیشانەی بەربەرەکانێ و بەرخۆدان و تێکۆشانی کوردان بەرانبەر زوڵم و ستەمی لە قەڵەم دەدا.[۴۷] دووگان کوردێکی عەلەوی بوو لە تورکیە، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی پارتی کرێکارانی کوردستان بوو. ناوبراو لە ساڵی ۱۹۷۹ لە دیاربەکر گیرا و خرایە زیندانەوە. لە نەورۆزی ساڵی ۱۹۸۲دا، بە نیشانەی نارەزایەتی بەرانبەر بە سیاسەتەکانی حکوومەتی تورکیە، ئاگری بەردایە سلوولەکەی خۆی و لە زیندانادا خۆی هەڵواسی و سوتا. لەو دەمەوە ئیدی لە لایەن کوردەکانەوە وەک قارەمانی میللی تەماشا دەکرێ.[۴۸]

بێجگە لە نەورۆز، لە کتێبە دەرسییەکاندا، زۆر ڕۆژی دیکەش کە بە نوختەگۆڕان و ڕۆژی گرینگ لە مێژووی تازەی ڕۆژاوادا دادەنرێن، یادیان دەکرێتەوە و بە بایەخەوە باسیان دەکرێ. بۆ نموونە ۱۹ی ژوئییە، کە وەک ڕۆژی دامەزرانی دەسەڵاتی دیموکراتیکی ئۆتۆنۆمی لە ڕۆژاوا، لە ساڵی ۲۰۱۲دا، بە حیساب دێت. لە کتێبی خوێندنی زمان بۆ پۆلی دووهەمی سەرەتاییدا، کە باس لە گرینگیی ڕۆژی ۱۹ی ژوئییە دەکات، ئەو ڕووداوە وەک شۆڕش لە ڕۆژاوادا لە قەڵەم دەدا و لە زمانی مامۆستایەکەوە ڕوو لە قوتابییەکان دەڵێ: «ئەو ڕۆژە، ئەو ڕووداوە بۆ ئیمە پیرۆز و موقەددەسە. چونکە پاش ژیان لە ژێرچەپۆکی و ژێردەستی بۆ ساڵانێکی زۆر، گەلی کورد لەو ڕۆژەدا ئازادیی خۆی وەدەست هێنا. ۱۹ی ژوئییە، دیارییە بۆ هەموو منداڵان، چونکە ئامانجی شەهیدان ئەوە بوو کە پاشەڕۆژ و داهاتوومان بریتی بێت لە ئازادی و بەرانبەری و یەکسانی»[۴۹] ڕۆژێکی دیکە کە لە کتێبە دەرسییەکاندا یادی لێ دەکرێتەوە و بە بایەخەوە سەیر دەکرێ، بریتییە لە ۲۵ی ژانویەی ساڵی ۲۰۱۵، کە بریتییە لە ساڵڕۆژی ئازادبوونی کۆبانی لە دەسەڵاتی داعش، یا دەوڵەتی بە ناو ئیسلامی. کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی دووهەمی سەرەتایی، وێنەی بەڕێوەچوونی ڕێورەسمێکی تێدایە کە

لەوێدا خەڵک بەرگی کوردییان پۆشیوە و ئاڵا بەرزدەکەنەوە و چالاکیی دیکەی فەرهەنگی و کولتووری بەڕێوەدەبەن. بەشێک لەو ڕێورەسمە بریتیە لە یادکردنەوەی» شـەهیدانی شۆڕشی ڕۆژاوا» کە وێنەکەیان دیواری ساڵۆنی شوێنی بەڕێوەچوونی ڕێورەسمەکەی نەخشاندوە[٥٠] کتێبەکە تەنیا یەک جار باسی جەژنی ڕەمەزان دەکات کە لە لایەن کوردەکانەوە لە کۆتاییی مانگی ڕەمەزاندا بەڕێوەدەچێ. ئەو ڕێورەسمەش وەک فیستیڤاڵیکی ئایینی باسی لێوەدەکرێ، نەک وەک جەژنێکی تایبەت بە موسوڵمانان.[٥١]

شێوازێکی دیکە کە ئەو کتێبە دەرسییانە بۆ ئاشنا کردنی منداڵان بە فەرهەنگ، کولتوور و مێژووی کورد بەکاری دێنن بریتیە لە ڕۆژئەژمێر(kalender). هەرچەند لەو کتێبە دەرسییانەدا ناوی مانگەکان بەگوێرەی ساڵنامەی زایینی و بە ڕێنوسی کوردی بەکاردێن، بەڵام قوتابییان لە ڕێگای ساڵنامەی هەتاوییەوە فێری مێژووی کورد دەبن، کە هەموو ساڵێ بە نەورۆز دەست پێ دەکات ڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی دێرینی دەورانی ماد دەکان. بەو جۆرە ساڵی یەکەمی ساڵنامەی کوردی بریتیە لە ساڵی ٦١٢ی پێش لە دایک بوونی مەسیح. بۆیە ساڵنامەی کوردی هەزار ساڵ لە ڕۆژئەژمێری کۆچی و شەشسەد لە ساڵنامەی زایینی قەدیمی ترە.[٥٢] گێڕانەوەی مێژووی کورد بۆ سەر ماددەکان وخوڵقاندنی ئەفسانەی مێژوویی سەبارەت بە تاریخی ئەوان، بەو مەبەستەیە کە کورد، کە بۆ ساڵانێکی زۆر لە لایەن گەلانی دیکەی ناوچەکەوە بە کەم یا نادیدە گیراوە، وەک نەتەوەیکی دێرین و ڕەسەن نیشان بدرێ. وەک لەنێو زۆربەی نەتەوەکاندا وایە، ئەو کتێبە دەرسییانەش، زمان بە کۆڵەکەیەکی گرینگی ناسنامەی نەتەوەیی دادەنێن. لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی سێهەمی سەرەتاییدا، لە زمانی عەبدوڵڵا ئۆجەلان، دامەزرێنەری پارتی کرێکارانی کوردستانەوە، دەگوترێ کە نەتەوەی کورد «زمانێکی مێزۆپۆتامیاییی زۆر لە لە مێژینە»ی هەیە و مێژووی کورد بەرانبەرە لەگەڵ مێژووی ژیان و کۆمەڵ و فەرهەنگ.[٥٣] کتێبێکی خوێندنی کوردیی پۆلی یەکەمی سەرەتایی کە پڕە لە شیعر و هەڵبەست و پەخشان، زمانی کوردی وەک «زمانێکی شیرین و جوان» و وەک «ئەستێرەیەک لە دونیا»دا پێناسە دەکات[٥٤] کتێبی خوێندنی کوردیی پۆلی سێهەمی سەرەتایی، لەوەش زۆرتر دەڕواتە پێش و دەڵێ ئەو کەسەی گیانی خۆی لە پێناوی پەرەپێدانی زمانی کوردیدا بەخت دەکات، وەک شەهید تەماشای دەکرێت.[٥٥] ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئەو جۆرە دەربڕینانە بە زیادەڕۆیی ناژمێردرێن. ئاخر لە سەرتاسەری چەرخی بیستەمدا تا ئێستا، کوردەکان مافی ئەوەیان نەبووە بە زمانی خۆیان قسەبکەن.[٥٦] بۆیە بۆ کوردان ئازادیی قسەکردن بە زمانی کوردی، بەرانبەرە لە گەڵ ئازادیی ڕاستەقینەی سیاسی.

عیشق و خۆشەویستی بۆ نیشتمان و وڵاتی کوردان، گیانبازی و فیداکاری و شەهیدبوون لە پێناوی گەل و نیشتمان، لە سەرتاسەری ئەو شیعر و چیرۆک و سروود و پەخشان و داستانانەدا ڕەنگ دەداتەوە کە نیوەرۆکی ئەو کتێبە دەرسییانە پێک دێنن. لە کتێبی فێربوونی زمانی کوردیدا، کە بۆ پۆلی سێهەمی سەرەتایی ئامادەکراوە، داستانێکی تێدایە لە ژێر ناوی «شانازیی ئێمە» یا (Rûmetên me - Our honor) ئەو داستانە باسی دایکێک دەکات کە لە نێو منداڵەکانیدا دانیشتووە و قسەیان بۆ دەکات. یەکێک لە منداڵەکان وێنەیەکی مەزڵووم دۆغانی پێیە. منداڵەکان تەماشای وێنەکە دەکەن و دەپرسن کە بۆچی ئەو لە وێنەدا وا بە قووڵی بیر دەکاتەوە، بۆچی هێندە ئێش و ئازار بە ڕووخسارییەوە دیارە. لە وڵامدا دایکەکە باسی

«خەبات لە پێناوی ئازدیی کوردستان» دەکا. لە درێژەی قسەکانیدا دەڵێ لەو خەباتەدا بە هەزاران گەریلا بریندار بوون یان گیانی خۆیان فیداکردووە و لە پێناوی ئازادیی کوردستاندا شەهید بوونە.[٥٧] لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتی بۆ پۆلی سێهەمی سەرەتاییدا، باس لە ١٨ی مانگی مای وەک ڕۆژی شەهیدان دەکرێ و لەوێدا شەهید بوون لە پێناو گەل و نیشتماندا بە کارێکی پیرۆز و موقەددەس دەژمێردرێ. لەوەش زیاتر دەڵێ: «ئەو کەسەی شەهید دەبێ، نامرێ. شەهیدانی ئێمە نامرن»[٥٨] ژمارەیەکی زۆر لە قوتابخانە و ناوەند و ئەنستیتۆکانی خوێندن، بە ناوی ئەوکەسانەوە کراون کە لە خەباتدا گیانیان لە دەست داوە. ئەوەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە شەهید بوون لە پێناو گەل و نیشتماندا، وەک کارێکی پڕ لە شانازی لە سیستەمی خوێندنی ڕۆژاوادا زۆر پێی لەسەر دادەگیرێ.[٥٩]

لە کتێبی خوێندنی زمانی کوردی بۆ پۆلی سێهەمی سەرەتاییدا، چیرۆکێکی تێدایە کە قووڵاییی عیشق و خۆشەویستی بەرانبەر نیشتمان دەردەخات. ناونیشانی ئەو چیرۆکە بریتیە لە «هاواری کوردستان» واتە (Nalîna Kurdistanê-The lament of Kurdistan). ئەو چیرۆکە حەکایەتی کورێکی کورد دەگێڕێتەوە کە خەو دەبینێ. لە خەودا بەسەر شاخ و دەشت و دەر و مێرگ و باغ و بێستاندا دەفڕێ. لە پڕ گوێی لە دەنگێک دەبێت کە بە حوزن و دڵێکی پڕ لە خەمەوە دەگری. دەپرسێ ئەوە دەنگی کێیە؟ کوردستان وڵام دەداتەوە «ئەوە منم». منداڵە کە دەپرسێ بۆ ئەو شاخ و دەشت و دەرە دەگریێ و دەناڵێنێ لە کاتێکدا هەمووشتێکی هەیە. کوردستان لە وڵامدا دەڵێ: «سەدان ساڵە ئێوە لەسەر خاکی من دەژین، ئەمن هێشتاش هەر وا لە ژێر پێی بێگاناندام .... من هەموو شتێکم بۆ ئێوە کردووە تا بەختەوەر و شاد بن. بەڵام ئێوە لە بەرانبەردا چیتان بۆ من کردووە؟» لە پڕ کورەکە لە خەو ڕادەچڵەکێ و لەبەر ئارەقە هەڵدێ و ئەو پەیامە وەردەگرێ کە پێویستە کوردستان لە دەستی داگیرکەر و بێگانان ئازاد بکرێ. هەر بۆیە شۆڕش و خەبات و بەرخۆدان لە پێناو بەرگری لە وڵات و گەل و نیشتمان، کارێکی گرینگ و پڕ بایەخە.[٦٠]

لەو کتێبە دەرسییانەدا، عیشق و خۆشەویستی بۆ کوردستان دەگەڵ عیشق و خۆشەویستی بۆ قوتابخانە وخوێندن و فێربوون ئاوێتە بووە. هەر لەو کتێبەدا کە باسمان کرد شیعرێکی تێدایە کە قوتابییەک دەیخوێنێتەوە. «من قوتابخانەم خۆش دەوێ، لە خزمەتی کوردستاندا، من بە زمانی خۆم دەخوێنم، تا دەگەڵ گەلی خۆم ئاشنا بم و بیناسم. ئامانجی من شەڕ نییە بەڵکوو ئاشتییە، ئامانج ئەوەیە نیشتمان ڕزگار بێ»[٦١] هەر بەو جۆرە، کتێبەکە شیعرێکی جگەرخوێنی تێدایە کە منداڵان هان دەدا کە «لە پێناو نەتەوەی کورد و نیشتمان»دا باش بخوێنن. دواتر شیعرەکە داوا لە کوردان دەکات کە لە «خەوی قووڵ» ڕاپەڕن «چوونکە سەردەمی موعجیزە داهاتووە».[٦٢] لە ڕێگای شیعر و هەڵبەست و چیرۆکەوە منداڵان زانست و زانیاری سەبارەت بە شاعیران و هەڵبەستوانانی کورد وەدەست دێنن. جگە لە جگەرخوێن، شاعیرێکی دیکەی ناوداری کورد کە لەو کتێبە دەرسییەدا ناوی دێ، بریتیە لە ئەحمەدی خانی کە لە سەدەی ١٧ و ١٨دا ژیاوە. ناوبراو بە هۆی نوسین و دارشتنی چیرۆکی بەناوبانگی «مەم و زین» بە شێوەی شیعر، بە باوکی ناسیۆنالیزمی کوردی دادەنرێت. مەم و زین، چیرۆکی ژیانی پڕ لە نەهامەتیی دوو کەسی عاشق، واتە کاکەمەم و خاتووزین دەگێڕێتەوە کە بە هۆی ئەوەی سەر بە دوو عەشیرەتی نەیار و ڕەقیب دەبن، بە یەک ناگەن. کوردەکان ئەو چیرۆکە بە سیمبولی ژیانی پڕ لە تراژیدیی نەتەوەی

کورد لێکدەدەنەوە کە لێک دابەش کراون و لە نێوان ئیمپراتۆرییەکان و دەوڵەتەکاندا دابەش بوون. هەرچەند کتێبەکە بە وردی باسی ژیانی ئەحمەدی خانی ناکات، بەڵام چیرۆکێکی تێدایە کە خانی سێ کیژۆڵە و سێ کوڕ بۆ ماڵی خۆی بانگهێشت دەکات و باسی کوردستانیان بۆ دەکا و دەڵێ: «منداڵە خۆشەویستەکان! من خۆشحاڵ و شادمانم کە دەگەڵ ئێوەم. دەمهەوێ ئێوەش شاد و خۆشحاڵ بن کە دەگەڵ منن بۆ ئەوەی نیشتمان و وڵاتمان هەمیشە شاد و خۆشحاڵ بێت.....»[٦٣]

ڕووی دووهەمی ئەو سکەیە
ئیدیۆلۆژیی عەبدوڵڵا ئۆجەلان

لە کاتێکدا کە لە هیچ جێگایەکی کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوادا ناوێک لە پارتی کرێکارانی کوردستان، یان کورتکراوەکەی (PKK) نەهاتووە، کەچی ئەوەی لەو کتێبانەدا بە زەقی و بەشێوەیەکی بەرچاو لە دووتوێی کتێبەکاندا خۆی نیشان دەدا، بریتییە لە ئیدیۆلۆژیی پارتی کرێکارانی کوردستان کە لە لایەن دامەزرێنەرەکەیەوە واتە عەبدوڵڵا ئۆجەلان، داڕێژراوە. تەنیا جارجار بە شێوەی ئاشکرا ئیشارەیەک بە ناوی ئۆجەلان دەکرێ، وەک لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی سێهەمی سەرەتاییدا هاتووە و پێشتر باسمان کرد. لە جێگایەکی دیکەشدا وەک«ڕیبەری گەلی کورد» باسی دەکرێ.[٦٤] لە هێندێک جێگای دیکە زۆر بە شێوەیەکی زەریفتر باسی لێ دەکرێ. بۆ نموونە لە کتێبی دەرسیی فێربوونی زماندا کە بۆ پۆلی سێهەمی سەرەتایی ئامادەکراوە، شیعرێکی تێدایە بە ناوی فێوریەی ڕەش یا شوباتی ڕەش. (Sibata reş-Black February)

کە باس لە هەلومەرجێک دەکات کە پەیوەندیی بە ژیان و خەباتی ئەووەوە هەیە. ئەو تێکستە باس لە فێوریەی ساڵی ١٩٩٩ دەکات. کاتێک کە کاربەدەستانی تورکیە عەبدوڵڵا ئۆجەلانیان لە کینیا دەستگیر کرد و دواتر زیندانی ئەبەدیان بەسەردا سەپاند. شیعرەکە ئەو ڕووداوە وەک بوومەلەرزە دەچوێنێ. بە هۆی ئەو «خیانەتە گەورە»یەوە، هەموو شتێک، لە گوڵ و دار و دەوەن و باڵندوە بگرە تا دەگاتە خەڵک، تووشی لەرزین و جووڵە بوون. شیعرەکە دەڵێ لە مانگی فێوریەدا، «گوڵ و گیاش ژاکاون، خوێنی کوڕ و کچانی کورد لە ڕەگەکانیاندا قەتیس ماوە». شیعرەکە درێژە دەدا و دەڵێ وەختێک سەرۆک (ئۆجەلان) گیرا و ئازادیی خۆی لەدەست دا، خەڵک ڕاپەڕین بەو هیوایەوە کە ناوبراو ڕۆژی خۆشی لە پێشدا بێ.[٦٥] بە شێوەیەکی گشتی، بیری ئازادی و ئازادیخوازی، بەردەوام دووبارە و چەندبارە دەبێتەوە، هەروەک لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی دووهەمی سەرەتاییدا دەیبینین. لەوێدا ئەو وتانە هاتوون: «ئازادی لە منداڵییەوە دەست پێ دەکات» یا «ئازادیی پیاوان، منداڵان، کۆمەڵ، وڵات و نیشتمان، لە دەستی دایکاندایە» یا «هیچ شتێک لە ئازدی بەنرختر و پرشانازیتر نییە»[٦٦]

جگە لە بەرجەستە کردن و پەسنی کەسایەتیی ئۆجەلان، کتێبە دەرسییەکان پڕن لە ئەو باس و بابەتانەی کە بە توخمە سەرەکییەکانی ئیدیۆلۆژیی ئۆجەلان دەناسرێن، بەتایبەتی پشتیوانی لە فێمێنیزم و ڕاهێزان و تەوانبەخشی بە ژنان (empowerment).[٦٧] لە ڕاستیدا پشتیوانیی ئۆجەلان لە فێمێنیزم، بووەتە هۆی پێکهاتنی ئاڵوگۆڕ لە ڕۆڵ و نەخشی ژنان لە کۆمەڵگای کوردیدا. ڕەنگە ئەو ئاڵوگۆڕە بەرچاوترین و دیارترین لایەنی شۆڕش و ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو چەند دەیەی دوایی بێت کە لە کۆمەڵگای کوردی لە تورکیە و سووریەدا ڕوویداوە. لە ئاکامی ئەو گۆڕانکارییانەدایە کە دەبینین هەر کام لە بزووتنەوە جۆراوجۆرەکانی

کورد لەو دوو وڵاتەدا، چ پارتی کرێکارانی کوردستان، یا پارتی دیمەکراتیکی گەلان بێ کە بە شێوەیەکی بەربڵاو حزووری هەیە لە تورکیەدا، یا پارتی یەکێتیی دیموکراتیک (pyd) بێت لە ڕۆژاوادا، بەرانبەریی ژن و پیاویان لە هەموو ئاستەکانی ڕێبەریدا، بە شێوەی هاوشانی و هاوبەرپرسایەتی، نەهادینە و جێگیر کردوە (Cochair).[٦٨] هەر لەسەر ئەو بنەمایە، لە تەواوی کتێبە دەرسییەکاندا، کچ و کور، چ لە وێنەکان و چ لە تێکست و دەقە جۆراوجۆرەکاندا، هەر بەوجۆرە شان بەشانی یەک و هاوبایەخ و هاوکوفی یەکتر دەردەکەون. لەوەش زیاتر مامۆستاکان تەشویق دەکرێن کە کچان و کوران، بە جۆرێک پەروەردەکەن کە پێکەوە ڕێبەرایەتیی ڕاپەڕاندنی کاروباری پۆل و قوتابخانەکان وەئەستۆ بگرن. بۆ نموونە لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی دووهەمی سەرتاییدا هاتووە کە هەر پۆلێک پێویستە بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری ڕۆژانە، کچێک و کوڕێک وەک سەردار یا چاودێری پۆل هەڵبژێرێ.[٦٩] هەڵبژاردنی وشەی «سەردار» کە لە دەستە نیزامی و چەکدارییەکانی سەر بە (pyd)دا بە مانای فەرماندە دێ، نیشانەی ئەو ڕۆحییە نیزامیگەرییەیە کە بەسەر ڕۆژاوادا زاڵە و نیشانەی ئەوەیە کە قوتابخانەکان تێدەکۆشن منداڵەکان وا باربێنن کە لە دواڕۆژدا ئامادەییی ئەوەیان تێدابێ ئەگەر پێویست بێ بڕۆنە مەیدانی شەڕ و بەرخۆدان. یەکێکی دیکە لەو ڕۆژە گرینگ و پڕبایەخانەی کە لە کتێبە دەرسییەکاندا ناوی دێ، بریتیە لە ٨ی مارس، ڕۆژی نێونەتەوەییی ژنان. لە کتێبی پۆلی سێهەمی سەرەتایی بۆ خوێندنی زماندا، گفتوگۆیەک لە نێوان کچ و کوڕێکدا دێتە ئاراوە. لەوێدا کچەکە سەبارەت بە پێشینەی مێژوویی ئەو ڕۆژە دەدوێ و باس لە بایەخی ئەو ڕووداوە دەکات و دەڵێ: «خەباتی ئێمە لە پێناو ئازادیدا هەروا بەردەوامە»[٧٠] هەر لەو پەیوەندییەدا کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتی بۆ پۆلی دووهەمی سەرەتایی، لەوەش زیاتر دەڕواتە پێش و دەڵێ: «ئازادیی ژن ئازادیی کۆمەڵە». لە کتێبە دەرسییەکاندا باسی ژنانی قارەمان و شەهید و سەرمەشق لە هەموو پارچەکانی کوردستان دەکرێ. بەڵام بە شێوەیەکی ئاسایی کتێبەکان تەنیا ناویان دێنن و بەس. وا دێتە بەر چاو کە مامۆستا دەبێ لەو بارەیەوە زانیاری و ڕوونکردنەوەی زۆرتر سەبارەت بەو ناوانە بداتە قوتابییەکان. یەکێک لەو ژنانەی کە وەک ڕەمز و سیمبولی ژنانی خەباتکار ناوی دەبرێ، بریتیە لە «زەریفە خانم». ئەو بە سەرمەشقی ئەو ژنانە بە حیساب دێ، کە لە دەستە چەکدارییەکانی تایبەت بەژناندا کە لایەنگری (pyd)ن و لەلایەن ئەو ڕێکخراوەیەوە ڕێکخراون (YPJ, Yekîneyên Parastina Jin)، خەریکی کارو تێکۆشانن. شەریفەخانم هاوسەری نەجیبزادەیەکی کوردی عەلەوی بووە کە لە ساڵەکانی ١٩٢٠ و ١٩٣٠دا بە دژی زوڵم و زۆری سوپا و دەوڵەتی تورک، دەستی داوەتە چەک.[٧٢] یەکێکی دیکە لەو ژنە قارەمانانەی کە لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتیی پۆلی دووهەمی سەرتاییدا ناوی دێ بریتیە لە « شەهید ئارین میرکان». ناوبراو خەڵکی عەفرین لە ڕۆژاوایە.[٧٣] ئەو کە فەرماندەیەکی ٢٠ساڵە بوو، لە ساڵی ٢٠١٤دا، لە کاتی بەربەرەکانی بە دژی چەکدارەکانی داعش واتە دەوڵەتی ئیسلامیدا، دوای ئەوەی کە فیشەکی لێ تەواو دەبێ، لە عەمەلیاتێکی حەماسی و گیانبازانەدا، خۆی دەتەقێنێتەوە و ژمارەیەک لە چەکدارەکانی داعش لەنێودەبات.[٧٤]

کتێبە دەرسییەکان، لەتەمەنێکی زۆر زووەوە، منداڵان دەگەڵ لایەنە گرینگەکانی ئیدیۆلۆژیی ئۆجەلان ئاشنا دەکەن. بیروباوری چەپگەرایانەی ئۆجەلان لە بانگەواز بۆ ڕێزگرتن لە ڕۆژی یەکەمی مانگی مای، ڕۆژی جیهانیی کرێکاراندا خۆی نیشان دەدا. ئەو

ڕۆژە ڕووداوی قەتڵوعامی کرێکاران لە ساڵی ١٨٨٦، لە (Haymarket Square) لەشاری شیکاگۆدا وەبیردێنێتەوە. دواتر ئەو کارەساتە بە ڕۆژی نێونەتەوەیی کرێکاران ناسرا و لە یەکیەتیی سۆڤیەتی پێشوو و وڵاتانی دیکەی کۆمۆنیستیدا، وەک پشووی ڕەسمی ڕاگەیەندرا. لە کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتی بۆ پۆلی دووهەمی سەرەتاییدا، لە پێناسەی ڕۆژی یەکەمی مانگی مایدا کتێبەکە دەڵێ ژمارەیەکی زۆر کرێکار لە «خەبات لە پێناو ژیانێکی ئازاد و بەرانبەر و شایستەدا» شەهید بوون.[٧٥] بەو جۆرە لە کاتێکدا کە ئیدی ئێستا ڕۆژی یەکەمی مانگی مای لە زۆربەی وڵاتانی دونیادا یاد ناکرێتەوە، لە ڕۆژاوادا هەروا یادی دەکرێتەوە و لە کتێبە دەرسییەکان و لە نێو منداڵاندا زیندوو ڕادەگیرێ. لایەنێکی دیکەی ئیدیۆلۆژیی ئۆجەلان کە لە کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوادا منداڵەکانی لەسەر پەروەردە دەکرێ و بە شێوەیەکی زۆر زەق کاری لەسەر دەکرێ، بریتییە لە دەستەواژەی «خۆسەریی دیموکراتیک» بە واتایەکی دیکە (democratic autonomy-xweseriya demokratîk).[٧٦]

لە کتێبی «لە پێناو بەرگری لە گەل»دا کە لە ساڵی ٢٠٠٤دا، لە زیندان نوسیویەتی، ئۆجەلان ئەو بیرۆکەیە دادەهێنێ. ئەوەش دەبێتە سەرەتای پێکهاتنی گۆڕانکاری لە ئیدیۆلۆژی و بەرنامەی سیاسیی پارتی کرێکارانی کوردستان و پارتی یەکگرتووی دیمۆکراتیکدا. بەوجۆرە لەکاتێکدا کە پێشتر داوای دەوڵەتی نەتەوەییان دەکرد، دوای ئەو ئاڵوگۆڕە بە توندی کەوتنە دژایەتیی بیرۆکەی دەوڵەت نەتەوە. عەبدوڵڵا ئۆجەلان کە لە زینداندا لەگەڵ نوسراوەکانی نووسەری ئانارشیستی ئەمریکایی واتە «Murray Bookchin» ئاشنا دەبێت، دەوڵەت-نەتەوە وەک «پڕمەترسیترین ئامراز لە مێژوودا» دەناسێنێ.[٧٧] بەو جۆرە ئۆجەلان لەجیاتی سیستەمی دەوڵەت-نەتەوە، سیستەمێکی ئۆتۆپیایی دیکە بۆ گەلانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست پێشنیار دەکات. ئەو سیستەمە لەسەر بنەمای پێکەوەژیانی ئاشتیخوازانەی هەموو گەلانی ناوچەکە، لە کۆنفیدراسیۆنێکدا کە لە ناوچە و هەرێمە خودموختار و ئۆتۆنۆمەکان پێکدێ، لەسەر ئەساسی دیموکراسییەکی ڕاستەخۆ ئیدارە دەکرێ، بەرانبەریی نێوان ژن و پیاو دابین دەکرێ و خاوەنی ئابوورییەکی سۆسیالیستی دەبێ، دادەمەزرێ. لەبەر ئەوەی سیستەمی ڕۆژاوا لەسەر ئەو بناخە فکرییانەی ئۆجەلان دامەزراوە، تێدەکۆشێ لە هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیدا، نوێنەرایەتیی هەموو پێکهاتە جۆراوجۆرەکان بکات؛ جا ئەوە کوردبن، ئاسووری یا عەرەب، هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ. ئەو ڕاستییە بە ڕوونی لە نامیلکەیەکدا ڕوون کراوەتەوە کە لەساڵی ٢٠١٤دا بڵاوبووەتەوە.

ڕێگاچارەی کوردی بریتییە لە ڕێگای سێهەم (ڕێگای نێوان حکوومەت و ئۆپۆزیسیۆن). ئەو ڕێگایە بەدوای دۆزینەوەی چارەسەرێکی نیوخۆییدا لە نێو هەموو پێکهاتەکانی خەڵکی ناوچەکەدا دەگەڕێ. هەر بۆیە پێکهێنانی ئیدارەی ڕۆژاوا هیچ ئامانجێکی جیاوازیخوازانەی لە پشت نییە. ئامانجی ئەو بریتییە لە ناردنی پەیامی ئاشتی بۆ دەوروبەری خۆی و پێکهاتە نیوخۆییەکانی ناوچەکە. وەک مۆدێلێکی دیموکراتیک و پلۆرالیستیک و فرە کولتوور و هەمەڕەنگ، دەکرێ ببێتە جەوهەری بنەڕەتیی ئەو ڕێگاچارەیەی کە دەتوانرێ بۆ ئیدارەکردنی هەموو سووریە کەڵکی لێ وەگیرێ.[٧٨]

لە کتێبە دەرسییەکاندا منداڵان لە ڕێگای شیکردنەوە و شەرحدانی ئەنستیتیۆی(the people's council-meclisa gel) (ئەنجومەنی گەل) لەگەڵ ئەو سیستەمە ئاشنا دەبن. کتێبی پەروەردەی کۆمەڵایەتی بۆ پۆلی دووهەم، بە وردی ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە چۆن گوند و شار

و شارۆچکە و ناوچەکانی دیکەی دەورووبەر، لە ڕێگای هەڵبژاردنی نوێنەرانی خۆیانەوە لە نێو هاووڵاتیاندا، کاروباری ناوچەکانی خۆیان بەڕێوەدەبەن و گیروگرفتەکانی خۆیان چارەسەر دەکەن.[۷۹] لە شوێنەکانی دیکەدا، کتێبەکە بە شێوەی جۆراوجۆر پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە ئەو سیستەمە، نەک هەر سیستەمێکی دیموکراتیک و پلۆرالیستییە، بەڵکوو بە باشترین شێوە، نوێنەرایەتیی گەل و پێکهاتەکانی خەڵک دەکات. منداڵان لەسەر ئەو بنەمایە پەروەردە دەکرێن کە هەموو هاووڵاتیانی ڕۆژاوا، ئەگەر تەمەنیان بگاتە هەژدەساڵ مافی ئەوەیان هەیە دەنگ بدەن و خۆیان کاندید واتە بەربژێر بکەن. هەر ئەو کتێبە لە چەند جێی دیکە بانگەواز لە قوتابیان دەکات و هانیان دەدات کە ئەرکی سەرشانیانە، بۆ بەرگری لە گەل و نیشتمان، دڵخوازانە بەرانبەر پەلاماری دووژمنان ڕاوەستن.[۸۰]

دەبێ بگوترێ ئەو دیموکراسیە ئیدەئالیستییە، لە لایەن باقیی ئەو حیزب و ڕێکخراوە کوردییانەوە کە ڕێگای چالاکیی سیاسی و نیزامییان پێ نادرێ و لە پەراوێزخراون، بەتوندی ڕەخنەی لێ دەگیرێ. ئەوان PYD بە قۆرخکردن و مۆنۆپۆلیزەکردنی دەسەڵات و بەرەو دیکتاتۆری بردنی سیستەمی سیاسیی ڕۆژاوا تاوانبار دەکەن. لەوەش زیاتر ئەوان ئەو حیزبە بەوە تاوانبار دەکەن کە کتێبە دەرسییەکانی خوێندنی لە ڕادەبەدەر سیاسی کردوون، منداڵان بە ئیدئۆلۆژیی ئۆجەلان پەروەردە و تەلقین دەکا، شتێک کە شوێنەواری چارەنوسسازی لەسەر سیستەمی پەروەردە و فێرکردن دەبێ.[۸۱] بێگومان ئەو ناتەبایییە ڕەنگدانەوەی ململانێ و ناکۆکییەکانی نێوان پارتی کرێکارانی کوردستان لە تورکیە و پارتی دیموکراتی کوردستان لە عێراقە، کە لەسەر ووەدەست هێنانی مەشروعییەت ململانێ دەگەڵ یەکتر دەکەن و وەک لە سەرەوە باسمان کرد، بە دووهێزی سەرەکیی نێو گۆڕەپانی سیاسەتی کوردی دەژمێردرێن.

کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوا و هەرێمی کوردستانی عێراق: زۆر جیاواز، زۆریش وێکچوو

جیاوازیی سەرەکیی نێوان کتێبە دەرسییەکانی قۆناخی سەرەتایی لە ڕۆژاوا و هەرێمی کوردستانی عێراق ئەوەیە کە کتێبەکانی ڕۆژاوا بە پێچەوانەی ئەوانەی هەرێم نەک بە پیتی عەرەبی، بەڵکوو بە پیتی لاتینی نوسراون. ئەو مەسەلەیە لەوبارەوە گرنگیی هەیە کە بزانین قوتابیانی ئەو دوو ناوچەیە، بەبێ فێربوون و ڕاهێنانی ئیزافی، ناتوانن بابەت و باسەکانی یەکتر تێبگەن یا بخوێننەوە. ئەوە ڕەنگدانەوەی ئەو ڕاستییەیە کە زمانی کوردی بە هەردوو جۆرە پیتی ئارامی و ڕۆمانی دەنوسرێ. ئەوە ئەو ڕاستییەش نیشان دەدات کە زمانی کوردی بەسەر دوو دیالێکتی سەرەکیدا دابەش دەبێت، سۆرانی کە بە پیتی عەرەبی دەنووسرێ و کرمانجی کە بە ئەلف و بێی ڕۆمانی دەنووسرێ.[۸۲] لە لایەکی دیکەشەوە حکوومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق، هەر لە سەرەتای دامەزرانی ئیدارەی ئۆتۆنۆمی لەو ناوچەیەدا لە سەرەتاکانی ۱۹۹۰ی زایینییەوە، کۆنترۆڵی بەسەر نووسین و ئامادەکردن و بڵاوکردنەوەی کتێبە دەرسییەکاندا هەبووە. لە ڕۆژاوادا هەردوو سیستەمی سیاسی و پەروەردەیی، دیسانترالیزەن و لە حاڵی شکڵگرتن و دروستبووندان. ئەوە بەو مانایەیە کە کتێبە دەرسییەکان لەوێ لە ستانداردێکی هاوبەش پەیڕەوی ناکەن و سەرچاوەی جۆراوجۆریان هەیە. لە باری زەمانیشەوە جیاوازی لە نێوان کتێبە دەرسییەکانی ئەو دوو هەرێمەدا هەیە. ئەوکتێبانەی کە ساڵی ۲۰۱۳ یان پێشتر ئامادە و چاپ کراون، لەگەڵ ئەوانەی کە ساڵی

٢٠١٩ بڵاوكراونەتـــەوە؛ هەردووكی ئەوان ئەو ئەزموونی سیاســـی و نیزامییە نیشان دەدەن كە هەركام لەو ناوچانە بە نێویدا تێپەڕیون.[٨٣] جیهانبینیی چەپ، شۆڕشگێڕانە و سیكۆلاری زاڵ بەســـەر نێوەرۆكی كتێبە دەرسییەكانی ڕۆژاوادا، ناتەبایی تـــەوای دەگەڵ نێوەرۆكی كتێبـــە دەرســـییەكانی ناوچـــەی هەرێمی كوردســـتاندا هەیە كـــە زۆرتـــر بیروباوەڕی ســـوننەتی و نەتەوایەتـــی لـــە نێویاندا ڕەنگ دەداتەوە. بـــۆ نموونە كتێبە دەرســـییەكانی هەرێمی كوردســـتانی عێراق، بە شانازییەوە باسی ســـەرۆك عەشـــیرەتەكانی وەک شێخ محمودی بەرزنجی و شێخ ئەحمەدی بارزانی دەكـــەن كـــە ڕێبەرایەتیـــی ڕاپەرینەكانیان بەدژی دەوڵەتی عێراق كـــردووە. یا هەر بەو جۆرە باس لە شـــێخ سەعیدی پیران دەكەن كە ڕێبەرایەتیـــی ڕاپەرینی بە دژی دەوڵەتی توركیـــە كـــردوە.[٨٤] ئەوە لـــە كاتێكدایە ئەو كەســـانە لە كتێبـــە دەرســـییەكانی ڕۆژاوادا هیچ باســـێكیان لێوە ناكرێ.[٨٥] لە پەیوەندی دەگەڵ قارەمانی میللیـــی هەرە گەورەش لە نێوان كتێبە دەرســـییەكانی ڕۆژاوا و هەریمی كوردستانی عیراقدا جیاوازی هەیە. لە كاتێكدا لـــە كتێبـــە دەرســـییەكانی ڕۆژاوادا پێگە و مەوقعییەتێكی تایبەتی بە عەبدوڵڵا ئۆجەلان دەدرێ، لـــە كتێبە دەرســـییەكانی هەرێمی كوردستانی عێراقدا، مەلامســـتەفا بارزانی تا ئاستی كەســـێكی جێگای ستایش و تەنانەت پەرســـتنیش بەرزدەكرێتـــەوە و هێندێكجار بە (نەمـــر) دادەنـــرێ.[٨٦] جیاوازییەكی دیكە ئەو شـــوێنەیە كـــە لە كتێبە دەرســـییەكانی هەرێمـــی كوردســـتاندا بۆ ئیســـلام تەرخان كـــراوە. بۆنموونە ئەو كتێبانە لە زۆر شـــوێندا ڕووداوە مێژووییەكانی ئیســـلام دەگێرنەوە، بە وردەكارییەوە باســـی جەژن و ڕێورەســـمە ئیسلامییەكان دەكەن، ڕۆژئەژمێری هیجری بـــەكار دەبەن یـــا وێنەی زیارەتگا و شـــوێنە پیرۆزەكانی وەک مەككە نیشـــان دەدەن.[٨٧]

تەنانەت بەو شـــێوە جلوبـــەرگ لەبەركردنە كۆن و ســـوننەتی و تەقلیدییەی كە لە كتێبە دەرســـییەكانی هەرێمی كوردستانی عێراقدا نیشان دەدرێ، دەردەكەوێ كە لەواندا نۆرمە عەشـــیرەتییەكان پتر زاڵن. لەوكتێبانەدا ژنان بە ڕووســـەری و باڵاپۆشـــەوە دەردەكەون و پیاوانیش جلوبەرگی سوننەتیی كوردی لەبەر دەكـــەن.[٨٨] جارجار منداڵانیـــش، بەتایبەتی لە كاتـــی بەڕێوەبردنی جەژنی نـــەورۆزدا، بە جلوبەرگـــی كوردیی ســـوننەتییەوە نیشـــان دەدەرێن.[٨٩]

جیاوازییەكـــی زەقـــی دیكـــە كـــە لـــە نێـــوان ئەواندا هەیـــە ئەوەیە كە لـــە كتێبە دەرســـییەكانی ڕۆژاوادا سووریە یا نابینرێ، یا وەک وڵاتێكی دراوســـێ دەردەكەوێ.كەچی كتێبە دەرســـییەكانی هەرێمی كوردســـتانی عێراق ،هەرێمی كوردستان، وەک بەشێک لە عێراق دەستنیشان دەكەن. ئەگەرچی جارجار وەک بەشـــێک لە كوردستانی گەورەش ناوی دەبەن.[٩٠] هەر بەو جۆرە كتێبە دەرسییەكانی هەرێـــم، هێندێـــک لـــە ڕاســـتی و ڕووداوە هاوبەشـــە مێژووییەكان بـــە دەوڵەتی عێراق و مێـــژووی عێراقەوە گرێدەدەن و باســـیان دەكەن. تەنز ئەوەیە كە ئەوە هەر حكوومەتی هەرێمی كوردســـتان بـــووە كە لـــەو چەند ساڵانەی دواییدا،[٩١] مەسەلەی سەربەخۆیی كوردســـتانی هێناوەتەگـــۆڕێ و دیفاعی لێ كـــردوە، لە كاتێكـــدا ڕێبەرایەتیـــی ڕۆژاوا بە خودموختاریـــی دێموكراتیـــک لـــە نێوخۆی ســـووریەدا پابەند بووە و دژایەتیی بیرۆكەی دەوڵەت-نەتەوەی كردوە.

كتێبە دەرســـییەكان لە هەردوو ناوچەدا بـــە شـــێوەیەكی جیاواز لـــە یەكتر باســـی مێژووی ئـــەو دواییانە دەكـــەن. لە كاتێكدا كتێبە دەرســـییەكانی ڕۆژاوا لە ڕووداوەكانی دوای ٢٠١١ دەدوێن، كتێبە دەرســـییەكانی هەرێم ئیشـــارە بە ڕووداوەكانی دوای شەڕی یەكەمی جیهانی تا ئێرە دەكەن. بەو حاڵەش،

کتێبە دەرسییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق زۆرتر ڕووداوەکانی ئەو دواییانە وەک ڕێکەوتننامەی ئۆتۆنۆمی لە گەڵ ڕێژیمی بەعس لە ساڵی ١٩٧٠، کارەساتی هەڵەبجە لە ساڵی ١٩٨٨، ئەنفال و قەتڵوعامی گەورە و ڕاپەڕینی ١٩٩١، کە بوو بەهۆی دامەزرانی حکوومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق، زەق دەکەنەوە و بایەخی زۆرتریان پێ دەدەن.[٩٢] بە شێوەیەکی گشتی کتێبە دەرسییەکانی هەرێم، زانیاریی ورد سەبارەت بە کارەسات و تاوانبارەکان بەدەستەوە نادەن و نایانهەوێ فەزایەکی زۆر بۆ ڕێژیمی بەعس یا سەددام حسێن تەرخان بکەن. یەکێک لە هۆکارەکانی ئەو جۆرە هەڵوێستە ئەوەیە کە حکوومەتی هەرێم لەهەوڵی ئەوەدایە کە دەگەڵ بەغدا بگاتە سازانێکی سیاسی (political reconciliation). هۆکارێکی دیکەش ڕەنگە ئەوە بێ کە نووسەرانی ئەو کتێبە دەرسییانە نەیانهەوێت هەستی تۆڵەو ڕق و قین و دوژمنایەتی لە نێو منداڵەکاندا بڵاوکەنەوە.

سەرەڕای ئەو جیاوازییانەی کە لە نێوان کتێبە دەرسییەکان و سیستەمی خوێندنی ڕۆژاوا و هەرێمی کوردستانی عێراقدا بەرچاو دەکەون، لە بوارەکانی فەرهەنگی، نەتەوایەتی و سیاسیدا گەلێک خاڵی هاوبەش و وێکچوونیان لە نێواندا هەن. هەروەک ڕۆژاوا، کتێبە دەرسییەکانی هەرێمی کوردستانیش، زۆر لەسەر ناسنامەی نەتەوەیی، ئەفسانەی ڕابردووی مادەکان، زمانی کوردی و بیروکەی کوردستانی گەورە پێ دادەگرن . هەرچەند ئەوە لە نەخشە و خەریتەکاندا کەمتر بەرچاو دەکەوێ و زۆرتر وەک میتافۆر نیشان دەدرێت. لە هەموو کتێبە دەرسییەکانی پۆلی یەکەم تا شەشەمی سەرەتاییدا، جەژنی نەتەوایەتیی نەورۆز، جێگایەکی تایبەتی بۆ تەرخان کراوە. لە کتێبی پۆلی یەکەمی سەرەتاییدا، شیعرێکی درێژی سەبارەت بەنەورۆز تێدایە. لەوێدا نەورۆز وەک سەرەتای دەست پێ کردنی ساڵی تازەی کوردی ناودەبرێ و ئاگریش وەک ڕەمزی سەرکەوتنی کوردان لە قەڵەم دەدرێ.(نیشاندانی ڕێورەسمی بازدان بە سەر گڕ و بڵێسەی ئاگر لە نەورۆزدا، کە ڕیشەی ئەو دابە دەگەڕێتەوە بۆ سوننەت و نەریتی زەردەشتی). شیعرەکە بەو جۆرە کۆتاییی پێ دێت: «بژی ژیان، خۆشەویستی بۆ دامەزرانی کوردستان»[٩٣] لە لایەکی دیکەوە کتێبە دەرسییەکانی هەرێمی کوردستان، لە ڕێگای گێڕانەوەی ڕیشەی کورد بۆسەر مێژووی دێرینی مادەکان و دەسکەوتە سیاسی و فەرهەنگییەکانی ئەوان، دەیانهەوێ ڕابردووی پڕشنگداری نەتەوەی کورد بەرجەستە کەن. شایانی باسە لە هەردوو سیستەمی خوێندنی ڕۆژاوا و هەرێمدا، مێژووی هاوچەرخی کورد هاوبەشە. کتێبێکی دەرسیی پۆلی شەشەمی سەرەتایی، بە شێوەیەکی بەرچاو باسی داستانی کۆماری کوردستان لە مهاباد دەکا، وێنەی قازی محەممەد و مەیدانی چوارچرا نیشان دەدا، دیارە باسی بەشداریی مەلا مستەفای بارزانییش لەو کارە پڕ لە شانازییەدا دەکات.[٩٤]

هەر بەوجۆرە کە لە کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوادا دەبینرێ، کتێبە دەرسییەکانی هەرێمیش تێدەکۆشن، هەستی نیشتمانپەروەری و خۆشەویستی بۆ کوردستان لە قوتابییەکاندا بەهێز و پەروەردە بکەن. گۆشکردنی منداڵەکان بە کوردایەتی و هەستی نەتەوایەتی، هەر لە ساڵەکانی سەرەتای تەمەنەوە دەست پێ دەکات. بۆ نموونە کتێبێکی دەرسیی پۆلی یەکەم کە لەساڵی ٢٠١٤دا چاپ کراوە، بە شێوەیەکی بەرچاو جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە ناسنامەی نەتەوایەتیی کورد بێوێنەیە. هەر لەو کتێبەدا چەند لاپەڕە دواتر شیعرێکی تێدایە سەبارەت بە بەهاری کوردستان، لەوێدا وێنەی منداڵێک دەبینرێ کە بە خۆشحاڵی و شادمانییەوە، ئاڵای کوردستانی

بەرز کردووەتەوە. هەر بە دوای ئەوەدا وێنەی «هێلیکۆپتێرێکی کورد» دەبینرێ کە یارمەتی دەگەیەنێتـــە ئەو کەســـانەی پێویســـتییان بـــەو یارمەتییانەیە. لە کۆتاییـــی کتێبەکەدا، شیعرێک لەگەڵ وێنەی کوڕێک و کیژۆڵەیەک چاپ کراون کە دروشـــمی بژی کوردستانیان کە بە پیتی عەرەبی نوسراوە، بەرزکردووەتەوە. وێنەیەکـــی تر منداڵێک نیشـــان دەدا کە لە کاتێکـــدا خەودەبینێ هەمان دروشـــمی بژی کوردستان دەڵێتەوە.[٩٥]

وێکچوونێکی دیکەی کتێبە دەرسییەکانی هەرێـــم دەگەڵ ئەوانـــەی ڕۆژاوا لەوەدایە کە کتێبە دەرســـییەکان و نەخشەکان، ناوی ئەو شـــوێنە مێژووییانەی کوردســـتان دێنن کە دەکەونە دەرەوەی شـــوێنی نیشـــتەجێبوونی منداڵەکانەوە. ســـەرەڕای ئەو ڕاســـتییەی کە مێـــژووی کۆماری مهاباد تا پۆلی شەشـــەمی سەرەتایی ناخوێنرێت و لە هیچکام لە کتێبە دەرســـییەکاندا باسی میرنشـــینە کوردەکانی ســـەدەی نـــۆزدە و پێشـــتر ناکرێ. شـــار و شوێنەکانی وەک مهاباد و ئەردەڵان لە ئێران، بۆتان لە ســـووریە و هـــەکاری لە تورکیە، لە کتێبـــی پۆلی یەکەمـــی ســـەرەتاییدا ناویان هاتووە. باس کردن و گونجاندنی ئەو شوێنانە کە وەک بەشـــێک لە جوغرافیای کوردستان، تەنانەت ئەگـــەر ڕوونکردنەوەشـــیان لەگەڵ نەبـــێ، بە مانای هەوڵدانـــە بۆ جێگیرکردن و چاپ کردنی ئەو ناوانە لەســـەر زەین و بیر و مێنتاڵیتەی منداڵەکان. لەو شارانەی دیکەش کە هەر بەوجـــۆرە ناویان هاتـــووە دەتوانین «عەفرین» و «ئامۆدا» لە ســـووریە، بەتایبەتی کە لەو کتێبـــەدا دەگوترێ کە لـــە ڕۆژاوای کوردستاندا هەڵکەوتوون، ناوبەرین.[٩٦]

کتێبـــی خوێندنـــەوەی پۆلـــی یەکەمی ســـەرەتایی کە ســـاڵی ٢٠١٦ چـــاپ کراوە، لـــە پەیوەندی دەگـــەڵ هێنانەگـــۆڕی باس و بابەتـــی نیشـــتمانی و وڵاتپارێزیـــدا لـــە نوســـخەکانی پێـــش خـــۆی زیاتـــر دەرواتە پێش. ئەو کتێبە بە شـــیعرێک ســـەبارەت بە گرینگیی زمانی کوردی، خەنجەرەکەی مەلا مســـتەفا بارزانی لە دەستەکانی پێشمەرگەدا دەســـت پێدەکات.(لـــە بـــاری زمانەوانی و ئەدەبییەوە پێشمەرگە بە هەموو تێکۆشەرانی خەباتگێری کورد دەگوترێ. ئەو ناوە ئێســـتا بۆ ســـوپای هەمیشەییی هەرێمی کوردستانی عێراق بەکاردێ). پاشـــان لەو وێنانەدا کە لە کتێبەکەدا هاتوون، ئاڵای کوردستان لە یاریگا و گۆڕەپانی قوتابخانـــەدا، لە کاتی چوونە ناو پۆلەکانـــدا و لەکاتـــی بەڕێوەبردنی جەژن و مەراســـمەکاندا بەرچاو دەکـــەوێ[٩٧]. دەبێ بگوترێ کە ئەلفوبێی زمانی کوردییش کە بە پیتی عەرەبی دەنووسرێ، بۆخۆی بە نەوعێک دەلالەت لـــە ناســـنامەی نەتەوایەتیی کورد دەکا. پیتی ئەلف لەگەڵ ئاڵا ، پیتی ز دەگەڵ دواپیتی وشەی نەورۆز، کاف لەگەڵ کەرکوک دێنەوە. کەرکوک شـــارێکە کە نەوتی زۆری تێدایە و حکوومەتی هەرێمی کوردســـتان و حکوومەتـــی ناوەندی، کێشـــەیان لەســـەری هەیە. لە تەنیشـــت ئەو وێنانەی کە باســـمان کرد لەسەرەوە، ڕســـتەیەک دەخوێنینەوە کە بەوجۆرەیە «کەرکوک شـــارێکی کوردستانە، کەرکوک دڵی کوردستانە»[٩٨]

هەر بەو جۆرە کە لە کتێبە دەرسییەکانی ڕۆژاوادا دەبینـــرێ، لە کتێبە دەرســـییەکانی هەرێمی کوردستانیشدا، ئەو کوڕ و کچانەی کە وەک نموونە لە دەرســـەکاندا باسیان دەکرێ، لە بـــری ئەو ناوە هاوبەشـــانەی لـــە وڵاتانی ئیسلامیدا بەکاردەبرێن، ناوی کوردییان هەیە. هێندێک لـــەو ناوانە دەلالەتـــی مێژووییان هەیە وەک شـــێرکۆ. (شـــێرکۆ بە مانای شێر دێت. بەڵام نـــاوی فەرماندەیەکی بەناوبانگی کوردیشـــە کە لە ســـەدەی دوازدەهەمدا لە میسر لە دروستکردنی دەوڵەتی ئەیووبییەکاندا ڕۆڵـــی هەبووە. ئـــەو بەوە ناســـراوە کە خاڵی ســـەلاحەددینی ئەیوبی و جێگرەوەی ناوبراو بووە). هێندێکی دیکە لەو ناوانە ئیلهامبەخشن

وەک کوردستان، وڵات یا ئازاد و هی دیکە.
هەرچەند خوێندنەوەی کاربەدەستانی هەرێم سەبارەت بە فێمێنیزم لەگەڵ هی کاربەدەستانی ئیدارەی ڕۆژاوادا کە ئیلهام لە ئۆجەلان وەردەگرن، جیاوازە، بەڵام هەموو کتێبە دەرسییەکانی هەرێمیش، کچ و کوڕ شانبەشانی یەک نیشان دەدەن. بۆ نموونە لە سەر بەرگی زۆربەی کتێبە دەرسییەکانی هەرێمدا وێنەی کیژان و کوڕان دەبینرێن کە خەریکی خوێندن و فێربوون و پێکەوە یاری کردنن و زۆرجاریش دەستیان لە دەستی یەکدایە. (بە پێچەوانەی ئەو سوننەت و دابونەریتانەی کە لە زۆربەی ئەو وڵاتانە دەبینرێن کە زۆربەی حەشیمەتەکان موسوڵمانن). کتێبە دەرسییەکانی هەرێم ئەو جیاوازییە ئیدئۆلۆژیکییەی کە لەوبارەیەوە لە نێوان ڕۆژاواو هەرێمدا هەیە بە ڕوونی نیشان دەدەن. لە کتێبەکانی هەرێمدا باس لە دابەشکردنی ئەرکەکان بە شێوەیەکی یەکسان و بەرانبەر لە نێوان ژن و پیاودا ناکرێ. هێندەش باس لە عەداڵەت وەک ئیدەئاڵ ناکرێت. کتێبە دەرسییەکانی هەرێم زۆر جار ڕاستەوخۆ بانگەواز لە کچان دەکەن و هانیان دەدەن لە جیاتی ئەوەی لە کۆمەڵدا ڕۆڵ و نەخشە سوننەتی و باوەکان بەڕیوەبەرن، هەوڵ بدەن ئەرکی ڕێبەرایەتی و خەباتکارانە وەئەستۆی خۆیان بگرن. بۆ نموونە لە کتێیی خوێندنەوەی کوردیی پۆلی شەشەمدا، شیعرێکی جگەرخوێن چاپ کراوە بە ناوی کچی کورد واتە (Keça Kurd-A Kurdish girl). شاعیر لەو شیعرەدا داوا لە کچانی کورد دەکا بخوێنن، تا بتوانن ئازاد بن و بە ئازادی بژین و دروشمی «بژی کوردستان» بڵێنەوە و ببنە سەرکردەیەکی ژن.[٩٩] کتێبە دەرسییەکانی هەرێم ژنێک لە مێژووی هاوچەرخی کورددا وەک قارەمانێکی میللی دەنرخێنن. ئەو ژنە کەس نییە جیا لە لەیلا قاسم، خوێندکارێکی کورد کە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە، لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا لە ساڵی ١٩٧٤دا ئیعدام کرا. ئەو کە لە کاتی ئێعدام کردندا وتی» شانازی دەکەم کە ژیانم لە پێناوی کوردستاندا بەخت دەکەم»[١٠٠]، هەرگیز لە یاد ناچێتەوە.
لەبەر ئەوەی کوردەکان بۆ ساڵانێکی زۆر لە ژێر شوێنەوار و کاریگەریی نەرێنیی سیستەمە سیاسی و پەروەردەییە سەرەڕۆ و دیکتاتۆرییەکاندا ژیاون، گەلێک خاڵی نەرێنی و نێگەتیڤی هەوبەشیش لە هەردووکی ئەو کتێبە دەرسییانەدا دەبینین کە لە هەرێم و ڕۆژاوادا بۆ خوێندن و فێربوون بەکار دەبرێن. ئەو کتێبانەدا، لە هەردوو بەشی ڕۆژاوا و هەرێمدا لەوەدا سەرکەوتوو نین کە منداڵان هان بدەن تا فێری بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە بن. لە جیاتی ئەوە، پرۆگرامەکانی خوێندن لە هەردوو لا، تەنانەت لە قۆناخە سەرەتاییەکانیشدا، پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە قوتابی فێری لەبەرکردن memorization بێ، بە سیاسی بکرێ politicization یا بیر و زەینی قوتابی دەخرێتە ژێر پەروەردەی ئیدیۆلۆژیک indoctrination. بۆ نموونە لە لێکۆڵینەوەیەکدا کە لە دوو زانکۆی هەرێمدا ئەنجام دراوە، هەشتا لەسەدی ئەوانەی بەشداربوونە، لەسەر ئەو بڕوایەن کە قوتابخانە حکوومییەکان نەیانتوانیوە قوتابیان بە جۆرێک پەروەردە بکەن کە ببنە کەسایەتییەکی خاوەن بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە. critical thinker.[١٠١] لە ڕۆژاوادا نەک هەر هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆن، بەردەوام گلەیی و سکاڵایان لەوە هەیە کە قوتابخانەکان سروشتێکی ئیدیۆلۆژیک بەسەریاندا زاڵە، بەڵکوو هێندێک بەڵگە لەبەردەستدان کە تەنانەت مامۆستاکانیش هەر هەمان بۆچوونیان هەیە. بۆ نموونە لە کتێبێک کە لەساڵی ٢٠١٩دا چاپ کراوە، لە زمان مامۆستایەکی مێژووەوە دەگوترێ کە کتێبە دەرسی و پرۆگرامەکانی خوێندن لەسەر بناخەی خەتە بنەڕەتییەکانی

ئیدیۆلۆژیـــی ئاپـــۆ داڕێـــژراون و زۆربـــەی ماموســـتاکانیش لە ڕاســـتیدا وەک ئەندامی PYD ناســـراون.[١٠٢] ئەگەرچـــی ئەو لاوازییە لـــە ڕۆژاوا دەکرێ بەهۆی ئەو وەزعە ناجێگیر و دژوارەوە لێک بدرێتـــەوە کە لەوێدا هەیە، بـــەڵام لاوازییەکی لەو چەشـــنە لە ناوچەی هەرێمی کوردســـتاندا، کە ســـێ دەیە بەسەر دامەزرانیدا تێدەپەڕێ، بەهیچ جۆر پاکانەی بۆ ناکرێ. سەرەڕای ئەو هەموو سەرمایەگوزارییە ماڵییـــە و ڕیفۆرم و چاکســـازییەکی زۆر کە لەو ناوچەیـــەدا کراون، ڕەخنەگرەکانی دەڵێن هێشتاش سیســـتەمی پەروەردە و فێرکردن لـــەو ناوچەیەدا، بەدەســـت بەسیاســـیکردن، ناوەندگەرایی و سانترالیزاسیۆن و کۆنترۆڵی لە ڕادەبەدەر، ستانداردێکی نزم و بۆرۆکراسییەکی لە حـــەد زیاتـــرەوە دەناڵێنـــێ. هێندێک لە ڕەخنەگـــرەکان لـــەوەش پتـــر دەچنە پێش و دەڵێـــن ئەو سیســـتەمە، درێـــژەی هەمان سیســـتەمی پەروەردە و فێرکردنی سەردەمی ڕێژیمـــی بەعســـە، زۆرتر وەک سیســـتەمی پەروەردەی ڕێژیمە ئیســـتبدادییەکان دەچێ تـــا سیســـتەمە دێموکراســـییەکان.[١٠٣] بەو حاڵەش ئەگەر بە ئینســـافەوە قســـە بکەین دەبـــێ بڵێین کە بە گوێرەی لێکۆڵینەوەیەکی بانکی جیهانی، تا پێش سەرهەڵدانی دەوڵەتی ئیســـلامی لە ساڵی ٢٠١٤دا و ئەو قەیرانانەی کە لەو ڕووداوە سەرچاوەیان گرت، حکوومەتی هەرێم، بە بەراورد دەگەڵ وڵاتانی دراوســـێی خـــۆی، لـــە هەمـــوو بوارەکانی پـــەروەردە و فێرکردندا پێشکەوتنی زۆر بەرچاوی وەدەست هێناوە»[١٠٤]

ئاکام

تێپەڕینی سەد ساڵ بە سەر جودایی لە نێوان هەرچوار پارچەی کوردستان و دابەش بوونی کوردســـتانی گەورەدا، هەروەهـــا ژیان لە ژێر سێبەری سیســـتەمی کۆمەڵایەتی-سیاسیی جیاوازدا، شوێنەواری جیاوازی لەسەر هەرکام لەو بەشـــانە داناوە. ئەو جیاوازییانە لە کتێبە دەرســـییەکانی ناوچە ئۆتۆنۆمییەکانی ڕۆژاوا لە ســـووریە و هەرێمی کوردســـتانی عێراقدا ڕەنگیان داوەتەوە. بەراوردکردنی هەردووجۆری ئەو کتێبە دەرسییانە لەگەڵ یەک، ئەوەمان بۆ دەردەخا کە کوردەکانی هەرکام لەو پارچانە تا چ ڕادەیەک لە ژێر شـــوێنەواری ئەزموونی بێ وێنە و مێـــژووی خۆیاندان. منداڵان لە ڕۆژاوا و لە هەرێمی کوردســـتانی عێراقدا، لەســـەر بنەمـــای دوو کۆمەڵە جیهانبینی، ئیدیۆلۆژی، بیروباوەڕی سیاسی، پرەنســـیپی کۆمەڵایەتی و بیرۆکەی وڵاتپارێزی و نیشـــتمانیی جیاواز دەگەڵ یەک، پـــەروەردە دەکرێن. بۆ نموونە جیهانبینیی چەپ، شۆڕشـــگێڕانە و سیکۆلار کە بەســـەر کتێبـــە دەرســـییەکانی ڕۆژاوادا زاڵـــە، لەگەڵ ئەو نرخ و بایەخە ســـوننەتی و تەقلیدییانـــەدا کە لە کتێبە دەرســـییەکانی هەرێمی کوردســـتاندا دەبینرێن، لە ناتەبایی تەواودایە.

بەشێک لەو جیاوازییانە لەوەدا دەردەکەون کە هەرکام لەو دوو کۆمەڵە کتێبە، کەســـانی جیاواز وەک ڕێبەری مێژوویی دەناســـێنن. لە ڕۆژاوا منداڵان فێر دەکرێن عەبدوڵڵا ئۆجەلان، ڕێبـــەری زیندانـــی و دامەزرێنـــەری پارتی کرێکارانی کوردســـتان، نەک هەر ســـتایش، بەڵکوو بپەرەستن. بەڵام منداڵان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا لەگەڵ کار و کردەوەکانی ڕێبەری نەتەوەیی، مەلامســـتەفا بارزانی، کە ئۆتۆریتەکەی خۆی لە ســـەرۆک عەشـــیرەت بوونەوە وەردەگرت، ئاشنا دەبن. جیاوازییەکانی دیکە دامەزراوەیین institutional. سیستەمی پەروەردە و فێرکردن لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، سیســـتەمێکی تەواو سەربەخۆیە لە دەســـەڵاتی بەغدا. ئاخر پتر لە پازدە ســـاڵە ئـــەو ناوچەیە بـــە پێی دەســـتوور و لەلایەن کۆمەڵگای نێونەتەوەییەوە بەرەسمی ناسراوە. لـــەوەش زیاتر ئەزموونی پتر لە ســـێ ســـاڵ خۆبەڕێوەبەریـــی هەیە. هەروەها پێشـــینەی

دامەزراندنی سیستەمی خوێندنی کوردی لەو ناوچەیە بۆ چەند دەیەی پێشتریش دەگەڕێتەوە. کەچی خوێندنی کوردی لە ڕۆژاوادا لە وەزعێکی زۆر ناسکدایە. چونکە لە لایەک دیسانترالیزەیە. لەو دواییانەدا لە لایەن چالاکڤانانەوە ڕێکوپێک کراوە. لە لایەکی دیکەشەوە ئەو ناوچەیە وەک ئۆتۆنۆمییەکی بەرەسمی نەناسراو، بەردەوام لە هەڕەشەی ناسەقامگیری و ئاڵوگۆڕە ژیۆپۆلیتیکییەکانی ناوچە و دەوروبەردایە. بۆ نموونە دوای ئەوەی کە تورکیە لە ساڵی ٢٠١٨دا کانتۆنی عەفرینی لە ڕۆژاوا داگیرکرد، دەستی کرد بە بەئیسلامیکردن و بە تورکی کردنی slamization and Turkification کتێبە دەرسییەکان لەو ناوچەیە.[١٠٥]

سەرەڕای ئەو هەموو جیاوازییانە، زۆر لێکچوونیش لە نێوان ئەو کۆمەڵە کتێبە دەرسییانەدا بەرچاو دەکەون. سەرەڕای ئەوەی کە ئیدارەی ڕۆژاوا، لەباری ئیدیۆلۆژییەوە دژی ناسیۆنالیزمە، کتێبە دەرسییەکانی ئەوێ هەموو ئەو کۆڵەکە و بنەما بنەڕەتیانەیان تێدایە کە لە پەیوەندی دەگەڵ ناسیۆنالیزمی کوردی لە کتێبەکانی ناوچەی هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەن. وەک گێڕانەوەی ڕیشە و ڕەچەڵەکی کورد بۆ مادەکان، ڕێزگرتن لە قارەمانە ئەفسانەییەکانی وەک کاوەی ئاسنگەر و بەکارهێنانی ساڵنامەی کوردی کە بە نەورۆز دەست پێ دەکات. لە لایەکی دیکەشەوە، گرینگیی خەبات لە پێناو زمانی کوردی و ئازادیی گەلی کوردا، لە هەردووکی ئەو کۆمەڵە کتێبە دەرسییانەدا، هەستی پێ دەکرێ و بە زەقی بەرچاو دەکەوێ. سەرەنجام سەرەڕای ئەوەی کە حکوومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق پەیوەندیی دەگەڵ ئەو دەوڵەتانە هەیە کە حکوومەت بەسەر کوردستانی گەورەدا دەکەن، هەم کتێبە دەرسییەکانی ئەوێ و هەم ئەوانەی ڕۆژاوا، ناوی ئەو شوێن و مەڵبەندانە دێنن کە دەکەونە دەرەوەی ناوچەکانی خۆیان، ئیشارە بە شوێن و ڕووداوە مێژووییەکان و ڕێبەرانی کورد لە جێگاکانی دیکە دەکەن، لەو ڕێگایەوە نیشتمانپەرستییەکی بەرزەفڕانە سەبارەت بە وڵاتی کوردان دەبەنە پێش.

بایەخ و گرینگیی ئەو ڕاستییە دژ بە یەکانە لە چیدایە؟ ناسیۆنالیزمی کوردی و پانکوردیزم، بە دووهێزی سەرکی دادەنرێن کە پێگە و ڕیشەیان لە ئاستی جەماوەر و کۆمەڵانی بەرینی خەڵکدا هەیە. ئەوە ڕاستییەکە کە نووسەرانی ئەو کتێبە دەرسییانە لێی ئاگادارن و لە کتێبەکانی خۆیاندا بەیانیان کردووە. ئەو کەیسە هەر بەوجۆرەش دەمێنێتەوە. جا ڕێبەرایەتیی سیاسی لە ناوچەکەدا، دژایەتیی بیرۆکەی دەوڵەت نەتەوە بکات، وەک لە ڕۆژاوادا هەیە، یان بە شێوەیەکی دیپلۆماتیک، پابەندبوونی بە بەڕێوبەریی ناوچەکانی نێو سنووەرکانی خۆی نیشان بدات، وەک ئەوەی لە حکوومەتی هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەیە، هیچ لە ڕاستییەکە ناگۆڕێ. لە ئاکامدا منداڵان لە هەردووکی ئەو ناوچە خودموختارانەدا، لەسەر بنەماکانی نیشتمانپەرستیی کوردیی ناوچەیی و ناسیۆنالیزمی پانکوردیزم، کە هێندێک جار بە تەواوکەری یەکتر و هەندێ جاری دیکەش ناتەبا دەگەڵ یەکتر دەردەکەون، پەروەردە و فێردەکرێن.

*. https://www.researchgate.ne t/publication/ 345224 288_Reclaiming_National_Identity_in_Kurdish_ School_Textbooks ?enrichId=rgreq -a1b83a2c03c9e01dade9043b7c3ec67f-XXX&enrichSource=Y292ZXJQ YWdlOz M0NTIyNDI4ODtB Uzo5N TM 2NzA3NDEwMjA2N zVAMTYwNDM4 NDIzMTY0NA%3D%3D&el=1_x_3&_ esc=public ation-CoverPdf

سەرچاوەکان

1. For the role of education in societies, in the Middle East and generally, see Elie Po-

Syrian Security Sector Documents" (April 2019): 23. 10. Quoted in Zanyar Omrani, "The History of Kurdish Language in Rojava," The Kurdish Project, May 20, 2016, https://thekurdishproject.org/history-kurdish-language-rojava/. 11. Hisham Arafat, "Syrian Kurds Develop New School Programs in Rojava," Kurdistan 24, August 31, 2017, www.kurdistan24.net/en/news/56bcfeac-e0a9-4e1d-99b3-ba4170ff34b1. 12. "The Rojava Revolution Favours New Education System," ANF News, May 16, 2018, https:// 13. Amir Hassanpour, Nationalism and Language in Kurdistan, 1918–1985 (San Francisco: Mellen Research University Press, 1992), 111. For text of the law, see the page on the Republic of Iraq Supreme Judicial Council website at http://iraqld.hjc.iq/LoadLawBook.aspx?SC=200920055250592. 14. Tahir Taeb Ahmed, "Education in Kurdistan: Past, Present and Tuture," KRG Cabinet website, February 18, 2005, http://previous.cabinet.gov.krd/a/d.aspx?a=1188&l=12&r=113&s=010000. 15. Hilal, دراسة عن محافظة الجزيرة ["A Study on Al-Jazeera Province"], 72, 76, 98–100 anfenglish.com/rojava-northern-syria/the-rojava-revolution-favours-new-education-system-26700.

16. According to the Kurdish Institute, there were between 36 and 46 million Kurds worldwide in 2016, ranging due to the lack of official data and contending conceptions of Kurdish-ness. Of this number, 3.0–3.6 million lived in Syria, as compared to 15–20 million in Turkey, 10–12 million in Iran, 8–8.5 million in Iraq, and 1.6–2.0 million in the diaspora. See "The Kurdish Population," January 12, 2017, www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004. 17. Michael M. Gunter, Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War (London: Hurst, 2014), 3, 40–41. 18. Ismet G. Imset, The PKK: A Report on Separatist Violence in Turkey (1973–1992) (Ankara: Turkish Daily News Publications, 1992), 179. 19. Gunter, Out of Nowhere, 40–45.

20. E-mail to the author from mission participant Akil Marceau, May 28, 2019. 21. Kurdish Human Rights Project, "Culture and Languages Rights: Mother-Tongue Education in the Kurdish Regions," KHRP Briefing Paper (July 2011): 10. 22. Kirmanj, "National Identity, Self-Images and Picturing Others," 311–12. 23. Omrani, "The History of Kurdish Language in Rojava." 24. "Building the Education System in Afrin,-Part I," ANF deh and Samira Alayan (eds.), Multiple Alterities: Views of Others in Textbooks of the Middle East (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018); Joseph Zajda, Globalisation and National Identity in History Textbooks: The Russian Federation (Dordrecht, Netherlands: Springer, 2017); Rizia Begum Laskar, "Nation-Building and the Child: Role of Textbooks and Literature," Academia.edu (September 29, 2013), www.academia.edu/7568273; Hay Eytan Cohen Yanarocak, "The Indoctrination and Socialization of Atatürkism in Turkish Education System and the School Textbooks, 1980–2002" (PhD dissertation, Tel Aviv University, 2016).

2. See his article "Kurdish History Textbooks: Building a Nation-State within a Nation-State," The Middle East Journal 68, no. 3 (Summer 2014): 367–84. https://doi.org/10.3751/68.3.12. For more, see the article's adaption and expansion into a book chapter, "National Identity, Self-Images and Picturing Others in History School Textbooks in the Kurdistan Regional Government," in Multiple Alterities, ed. Podeh and Alayan, 307–32. See also Jordi Tejel, "The Potential of History Textbooks and Curriculum Reform in Iraqi Kurdistan within a Conflict Transformation Frame: Dealing with the Past from a Processual and Dynamic Perspective," Ethnic and Racial Studies, 38, no. 14 (2015): 2,569–83. https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1061134. 3. The discussion on KRI textbooks complements Achim Rohde, "Change and Continuity in Arab Iraqi Education: Sunni and Shi'i Discourses in Iraqi Textbooks before and after 2003," Comparative Education Review 57, no. 4 (Nov. 2013): 711–34. https://doi.org/10.1086/671561. 4. Muhammad Talab Hilal, "دراسة عن محافظة الجزيرة: من النواحي القومية، الاجتماعية، السياسية"["A Study on Al-Jazeera Province form (sic) Ethnic, Social and Political Aspects"] in السياسة الاستعمارية لحزب البعث السوري في غرب كردستان] The Colonial Policy of the Syrian Baath Party in Western Kurdistan] (London: WKA, Palingswick House, 2004), 54.

5. Hilal, دراسة عن محافظة الجزيرة ["A Study on Al-Jazeera Province"], 77, 92. 6. Hilal, دراسة عن محافظة الجزيرة ["A Study on Al-Jazeera Province"], 93. 7. Hilal, دراسة عن محافظة الجزيرة ["A Study on Al-Jazeera Province"], 98–100. 8. Hilal, دراسة عن محافظة الجزيرة ["A Study on Al-Jazeera Province"], 94, 99. 9. Syria Justice and Accountability Centre, "Walls Have Ears: An Analysis of Classified

facts about Dersim, part 4"], Haber Güncel, May 2, 2012, https://haberguncel.blogspot. com/2012/05/dersim-yalanlari-ve-gercekleri-4-sinan.html. 33. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [Kurdish language: First grade], 34. 34. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade] (Jazira Canton: Desteya Perwede û Ferkirinê, n.d.), 41. 35. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [Kurdish language: First grade], 107. 36. Zimanê Kurdî : Seretayî 3 [The Kurdish language: Third grade] (Istanbul: Gün Matbaacılık, 2013), 7. 37. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 13.

38. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 103. 39. This anniversary makes its first appearance in the Rojava curriculum in the first-grade language textbook as an important date in the month of March without explanation of the event. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [Kurdish language: First grade], 138. The historical events surrounding it, including the larger Anfal genocide campaign, are included in a third-grade history book, see Dîrok Navîn 3 [Intermediate history 3] (n.p., 2019), 115. 40. Ofra Bengio, Saddam's Word: Political Discourse in Iraq (New York: Oxford University Press, 1988), 190. 41. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 2 [The Kurdish language: Second grade] (Jazira Canton: Desteya Perwerde û Fêrkirinê, 2013), 52. 42. The Turkish government lifted the ban on the celebration of Newroz in 2005, though it reinstituted a prohibition in the territories it occupied in Rojava after 2018. "Turkey Bans Newroz Celebrations for Syrian Kurds in Afrin," The New Arab, March 17, 2019. www.alaraby.co.uk/english/ News/2019/3/17/Turkey-bans-Kurdish-Newroz-celebrations-in-Afrin. 43. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [Kurdish language: First grade], 100. 44. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 69. These figures are analogous to Kaveh and Zahak from Persian mythology, all having their roots in ancient Zoroastrian literature.

45. Cengiz Gunes, The Kurds in a New Middle East: The Changing Geopolitics of a Regional Conflict (London: Palgrave Macmillan, 2019), 4. In harkening back to a golden age in antiquity, the Kurdish national movement resembles others around the world. 46. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 69. 47. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 69. 48. Aliza Marcus, Blood News, March 6, 2019, https://anfenglishmobile.com/rojava-northern-syria/building-the-education-system-in-afrin-part-i-33395. 25. "Building the Education System in Afrin, Part II," ANF News, March 7, 2019, https://anfenglish.com/rojava-northern-syria/building-the-education-system-in-afrin-part-ii-33422.

26. According to one report, most of the books used in Rojava were edited and published by the Kurdish Language Institute in Istanbul. Omrani, "The History of Kurdish Language in Rojava." 27. Mohamed Al Hussein, "Regime Shuts Schools over Teaching in Kurdish North Syria," trans. Yusra Ahmed, Zaman Al Wasl, September 29, 2015, https://en.zamanalwsl.net/news/article/11744/. 28. Sardar Mlla Drwish, "The Kurdish School Curriculum in Syria: A Step towards Self-Rule?" Atlantic Council, SyriaSource (blog), December 20, 2017, www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-kurdish-school-curriculum-in-syria-a-step-towards-self-rule/. 29. Ahmed Shiwesh, "Rojava Administration Launches New Curriculum in Kurdish, Arabic and Assyrian," ARA News, October 7, 2016, available on the Internet Archive Wayback Machine at https:// web.archive.org/web/20200902022851/https://aranews.net/files/2016/10/rojava-administrationlaunches-new-education-system-kurdish-arabic-assyrian-2/ (September 2, 2020); "The Rojava Revolution Favours New Education System," ANF News. 30. For example, see Zimanê Kurdî: Seretayî 5 [The Kurdish language: Fifth grade] (n.p., 2019), 63.

31. Democratic Autonomous Administration, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [The Kurdish language: First grade] (Jazira Canton.: Desteya Perwerde û Fêrkirinê, n.d.), 82; DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 3 [Society and life: Third grade] (Jazira Canton: Desteya Perwerde û Fêrkirinê, 2013), 114. 32. Turkey had changed the name of the city of Dersim to Tunceli in 1935 in order to "Turkify" its Kurdish and Zaza population. The name change has stuck in Turkey as part of an attempt to obscure memories of the anti-government revolt there in 1937/38, which resulted in a large-scale massacre, casualty estimates of which range from 13,000 to 100,000. For more, see Senem Aslan, NationBuilding in Turkey and Morocco: Governing Kurdish and Berber Dissent (Camrbidge: Cambridge University Press, 2015), 51–52; Sinan Meydan, "Dersim Yalanları ve Gerçekleri — 4" ["Fabrications and

ond grade], 70. 73. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 14. 74. "Kurdish Female Suicide Bomber Revealed to Be Mother of Two," Al Arabiya, October 7, 2014, https://ara.tv/zxemz.

75. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 71. 76. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 28. For more on Öcalan's development of this idea, see Michiel Leezenberg, "The Ambiguities of Democratic Autonomy: The Kurdish Movement in Turkey and Rojava," Southeast European and Black Sea Studies 16, no. 4 (2016): 671–90. https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1246529 . 77. Quoted in Claus Ludwig, "Democratic Autonomy or Socialism? A Marxist View of Abdullah Öcalan's Political Theory," posted by user "senan," Socialistworld.net, August 29, 2015, www.socialistworld.net/2015/08/29/kurdistan-democratic-autonomy-or-socialism/. 78. Kurdistan National Congress, "A People's Quest for Freedom and Democratic Autonomy: Information Dossier about Rojava-Kurdistan (Syria-Kurdistan)" (Mar. 2014): 8. 79. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 44-45

80. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 62 . 81. Elizabeth Tsurkov, "U.S. Withdrawal from Syria Threatens Revival of Kurdish Language, Too," Haaretz, April 23, 2019, www.haaretz.com/1.7159846; Drwish, "Kurdish School Curriculum in Syria." 82. To make matters more complicated, there is also a small but longstanding diaspora community in Armenia that uses a Cyrillic alphabet. Meanwhile, there exists a dispute among Kurds and linguists about whether the dialects of Zaza communities, who live in eastern Turkey and generally write in a Latin script, should be counted as Kurdish. 83. For example, unlike the 2013 edition of the third-grade social studies book cited previously, which does not mention religion, the 2019 edition gives some space to discussions of Islam, Christianity, and Yezidism. Civak û Jiyan: Seretayî 3 [Society and life: Third grade] (n.p., 2019), 92–100. 84. KRG, General Directorate of Curriculum and Printings (K-GDCP), بابەتین کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشێ بنەرەت [Social studies for the sixth grade] (Erbil: Ministry of Education, 2016), 103, 112, 115,117.

85. One recent Rojava textbook does emphasize the shaykhs' important role in modern Kurdish Faith and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for independence (New York: NYU Press, 2009), 67. 49. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 2 [The Kurdish language: Second grade], 92. 50. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 28–29. 51. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 28.

52. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 69. 53. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 3 [Society and life: Third grade], 70 54. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 1 [Kurdish language: First grade], 106, 99. 55. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 70. 56. For a recent case of persecution against the teaching of Kurdish, see Wladimir van Wilgenburg, "Kurdish Teacher Sentenced to 10 Years in Prison in Iran," Kurdistan 24, July 15, 2020, www.kurdistan24.net/en/news/0c003000-e114-4fa6-8f4f-c28a586ddf1e. 57. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 28. 58. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 3 [Society and life: Third grade], 73. 59. "Building the Education System in Afrin,-Part I," ANF News. 60. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 77.

61. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 80. 62. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 117. 63. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 93. 64. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 70. 65. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 31. 66. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade] 2, 31, 52, 70

67. Indeed, a cochair of the education department in Rojava's Jazira Canton stated explicitly that the curriculum would be based on Öcalan's philosophy. See Harriet Allsopp and Wladimir van Wilgenburg, The Kurds of Northern Syria: Governance, Diversity and Conflicts (London: I. B. Tauris, 2019), 110. 68. For a discussion of the revolution in women's role in Kurdish society, see Ofra Bengio, "Game Changers: Kurdish Women in Peace and War," The Middle East Journal 70, no. 1 (Winter 2016): 30–46. https://doi.org/10.3751/70.1.12. 69. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 17–18. 70. Zimanê Kurdî: Seretayî 3 [Kurdish language: Third grade], 68. 71. DAA, Civak û Jiyan: Seretayî 2 [Society and life: Second grade], 30. 72. DAA, Zimanê Kurdî: Seretayî 2 [Kurdish language: Sec-

ish history, see Dîrok Navîn 3 [Intermediate history 3], 68–95. 86. K-GDCP, خوانــدن و ڕیزمانا کوردی بۆ پۆلا شەشـــێ بنەڕەت [Kurdish reading and grammar for the sixth grade] (Erbil: Ministry of Education, 2016), 65–67; K-GDCP, بابەتێن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشێ بنـــەڕەت [Social studies for the sixth grade], 117. 87. K-GDCP, بابەتـــە کۆمەڵایاتییەکان بـــۆ پۆلی چوارەمی بنەڕەتی [Social studies for the fourth grade], (Erbil: Ministry of Education, 2017), 52–53; K-GDCP, بابەتێن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشـــێ بنەڕەت [Social studies for the sixth grade], 153. 88. K-GDCP, بابەتێـــن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشێ بنەڕەت [Social studies for the sixth grade], 100, 139, 169, 171; K-GDCP, خوێندنـــەوەی کـــوردی بۆ پۆلی دووەمی بنەڕەتـــی [Kurdish reading for the second grade] (Erbil: Ministry of Education, 2016), 31. 89. For examples, see K-GDCP, خوێندنـــەوەی کـــوردی بۆ پۆلی ســـێیەمی بنەڕەتی [Kurdish reading for the third grade] (Erbil: Ministry of Education, 2016), 9, 18, 42, 49; K-GDCP, خوێندنـــی کوردی: پۆلی یەکەمی بنەڕەتی، وەرزی یەکەم[Kurdish reading: First grade, first quarter] (Erbil: Ministry of Education, 2015), 51. 90. K-GDCP, بابەتێـــن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشـــێ بنەڕەت [Social studies for the sixth grade], 4. Nonetheless, in one of the KRG textbooks, there is still a map of Greater Kurdistan with the four regions labeled by cardinal direction rather than country. This duality reflects the contradictory visions of Kurdistan among Kurdish educators. See K-GDCP, بابەتـــە کۆمەڵایەتییەکان: پۆلی پێنجەمـــی بنەڕەتی [Social studies: Fifth grade] (Erbil: Ministry of Education, 2017), 7. 91. In September 2017, the KRG conducted a referendum of KRI residents on the question of independence, which passed with an overwhelming majority amid high turnout. The Iraqi government and the international community, save Israel, refused to recognize the plebiscite's legitimacy. For more, see Ofra Bengio, "The Kurdistan Region of Iraq: The Dream of Independence Meets Reality," trans. Matan Uberman, Tel Aviv Notes 13, no. 6 (November 10, 2019), https://dayan.org/content/kurdistanregion-iraq-dream-independence-meets-reality.

92. K-GDCP, بابەتێن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشێ بنەڕەت [Social studies for the sixth grade], 147–49. 93. K-GDCP, خوێندنی کوردی: پۆلـــی یەکەمی بنەڕەتی [Kurdish reading: First grade], 63. 94. K-GDCP, بابەتێـن کۆمەڵایەتی بۆ پۆلا شەشـــێ بنەڕەت [Social studies for the sixth grade], 120–28. It should be noted that a recent Rojava textbook does highlight Barzani's role in the struggle for the Mahabad republic, see Dîrok Navîn 3 [Intermediate history 3], 102–4. 95. K-GDCP, خوێندنـــی کوردی: پۆلی یەکەمـــی بنەڕەتی [Kurdish reading: First grade], 3, 13, 20, 100. 96. K-GDCP, خوێندنی کوردی: پۆلـــی یەکەمی بنەڕەتی [Kurdish reading: First grade], 31, 34, 36, 45, 47, 51.

97. K-GDCP, خوێندنی کـــوردی: پۆلی یەکەمی بنەڕەتی [Kurdish reading: First grade], 5, 11, 13, 17, 63–66, 145. 98. K-GDCP, خوێندنـــی کوردی: پۆلی یەکەمی بنەڕەتی [Kurdish reading: First grade], 133. The KRG briefly controlled Kirkuk after the Pershmerga took control over it in 2014, but what many Kurds saw as a dream come true unravelled when the central government retook it in October 2017, one month after the referendum on KRI independence. For more, see Bengio, "The Kurdistan Region of Iraq." 99. K-GDCP, خواندن و ڕیزمانا کوردی بۆ پۆلا شەشێ بنـــەڕەت [Kurdish reading and grammar for the sixth grade], 75. 100. K-GDCP, خواندن و ڕیزمانا کوردی بۆ پۆلا شەشێ بنەڕەت [Kurdish reading and grammar for the sixth grade], 97–98. It should be noted though that the more recent Rojava history textbook that mentions Barzani's role in the Mahabad republic also gives a place of honor to Leyla Qasim alongside other Kurdish heroines. Dîrok Navîn 3 [Intermediate history 3], 133–39. For more on Qasim, see Leyla Pekoz Caliskan, "Leyla Qasim: Symbol of Freedom, and Independence," Kurdistan Tribune, March 8, 2014, https://kurdistantribune.com/leyla-qasim-symbol-of-freedom-independence/.

101. Mewan Ahmed M. Mustafa, "The Role of the Education System in Consolidating Democracy in the Kurdistan Region of Iraq: 2003–2015," (BA dissertation, University of Kurdistan– Hewler, June 10, 2015), 21. 102. Allsopp and van Wilgenburg, The Kurds of Northern Syria, 111. 103. Abdurrahman Wahab, "The Futility of Market-Based Reform in Education: The Case of the Iraqi Kurdistan Region," in Confronting Educational Policy in Neoliberal Times: International Perspectives, ed. Stephanie Chitpin and John P. Portelli (London: Routledge, 2019), 132–38. 104. Sibel Kulaksiz et al., "The Kurdistan Region of Iraq: Assessing the Economic and Social Impact of the Syrian Conflict and ISIS," World Bank Group report no. 95808 (April 16, 2015): 58.

105. Rawa Barwari, "Turkey Trains 'Syrian' Teachers at Islamic School in Afrin, Turkifies Curriculum," Kurdistan 24, February 3, 2019, www.kurdistan24.net/en/news/d4f063fb-d139-42ee-b80433aac81aa0e9.

مانیفێستی ڕێدستۆکینکز

بزووتنەوەی ئازادیی ژنان*

و: کەیوان فاتحی

١ پاش چەندین سەدە خەباتی تاکە کەسی و ســـەرەتاییی سیاسی، سەرئەنجام ژنان بۆ ڕزگار بوون و کۆتایی هێنان بە باڵادەستیی پیاوان، یەکگرتوو دەبن. ڕێدســـتۆکینکز بۆ پێکهێنانی ئەم یەکگرتووییە و بەدستهێنانی ئازادییەکانی ئێمە هاتووەتە بوون.

٢ ژنـــان تویژێکـــی ســـتەم لێ کـــراون. ســـتەمەکان لە ســـەر ئێمـــە بەرفراوانن و کاریگەریان لە ســـەر هەمـــوو جمگەکانی ژیانمـــان دانـــاوە. ئێمە وەکـــوو کاڵایەکی جنســـی، خســـتنەوەی وەچە، خزمەتکاری نـــاو ماڵ و هێزی کار بە داهاتێکی کەمەوە، هەڵســـوکەوتمان لەگەڵ دەکرێ. ئێمە تەنیا بە مەبەســـتی بەرزکردنەوە شکۆی پیاوان وەکـــوو بوونەوەرێکی ئاســـت نزم(پلە دوو) لەقەڵـــەم دەدرێین. بوونی ئێمە پشـــتگوێ خراوە. ڕەفتار وهەڵسوکەوتە داسەپاوەکان بە ســـەر ئێمەدا لە ڕێی هەڕەشە و توندوتیژیی فیزیکییەوە بەڕێوە چووە.

لەبەر ئەوەی ئـــێمە لەگەڵ چەوسێنەرانی خۆمان زۆر لـــە نێزیکەوە ژیاوین، لە یەکتر تەریـــک کەوتووینەتـــەوە و ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی ئێمە بە بەردەوامی ڕەنج و ئازارە تاکەکەســـییەکانمان وەکـــوو بارودۆخێکی سیاســـیی ببینیـــن. ئەمـــە ئـــەو وێنایەی پێکهێنـــاوە کـــە پەیوەندیـــی ژن لە گەڵ هاوسەرەکەی بابەتێکی دژبەیەکی نێوان دوو شوناســـی بێ هاوتایە و دەکرێ بە شێوەی تاکەکەسی چارەسەر بکرێ. لەڕاستیدا، هەر پەیوەندییەکی لەم چەشنە، پەیوەندییەکی دەســـتەبەندی کراوە و کێشمەکێشی نێوان ژنان و پیاوان کێشمەکێشـــێکی سیاســـییە کە تەنیا بە شـــێوەی دەستەجەمعی قابیلی چارەسەر کردنە.

٣ ئێمـــە هۆکارەکانـــی چەوســـانەوەی خۆمان لە پیاواندا دەبینینەوە. باڵادەســـتیی نێرینـــە کۆنتریـــن و بنەڕەتیتریـــن فۆڕمی فەرمانڕەوایـــی کردنە. هەمـــوو فۆڕمەکانی دیکەی ســـتەملێکردن و بەکارهێنان وەکوو «ڕەگەزپەرەستی، کاپیتالیسم ، ئیمپریالیزم» و تا دوایی، پەرەی بە باڵا دەستیی پیاوان داوە: پیاوان بە ســـەر ژناندا زاڵن و چەند پیاوێک بە سەر هەمووواندا زاڵن. هەموو پێکهاتەکانی دەســـەڵات بە درێژاییی مێژوو، نێرسالاری و نێرانـــە بوونـــە. پیاوان هەمـــوو دامەزراوە سیاســـی، ئابووری و فەرهەنگییەکانیان لە پاواندا بـــووە وئەم کۆنتـــڕۆڵ کردنە هێزی ڕەق(فیزیکی)ی لە پشـــتەوە بـــووە. ئەوان هێز و دەسەڵاتی خۆیانیان بۆ ڕاگرتنی ژنان لە ئاســـت و پلەیەکی نزمتردا بەکارهێناوە. هەموو پیاوان لە باڵادەســـتیی نێرینەبووندا لە بوارەکانی ئابووری، جنســـی و دەروونیدا سوودمەند بوون. هەموو پیاوان ستەمیان لە ژنان کردووە.

٤ هەوڵ دراوە کە باری بەرپرسیارێتییەکە لەسەر شـــانی پیاوان هەڵبگیرێ و بخرێتە ســـەر دامـــەزراوەکان یـــان خـــودی ژنان. ئێمە ئـــەم ئارگیۆمنتانە وەکـــوو بیانوویەک بـــۆ خۆدەربازکـــردن، ڕەد دەکەینـــەوە. دامـــەزراوەکان بـــە خودی خۆیان ســـتەم ناکەن؛ ئەوان تەنیا کەرســـتەی بەردەستی ســـتەمکارانن. خەتابارکردنی دامەزراوەکان بەو مانایـــە کە ژنان و پیاوان بە شـــێوەی هاوســـان قوربانین، ئەمەش ئەو ڕاســـتییە دەشارێتەوە کە پیاوان سوود لە گوێڕایەڵیی ژنان دەبیـــن و بووەتە بیانوویەک بۆ ئەوەی پیاوان لە ڕووی ناچارییەوە ببنە ستەمکار. بە پێچەوانەوە، هەر پیاوێک سەربەستە لەوەی چاوپۆشـــی لە زاڵبوونی پێگەی خۆی بکات بەو مەرجەی کە ڕازی بێ کە پیاوانی دیکە وەکوو ژنێک هەڵسوکەوتی لە گەڵدا بکەن. ئێمەهەروەهـــا ئەو بیرۆکەیـــە کەپێی وایە ژنان بەم ستەمە ڕازین یان ئەوەی هەڵەکە لە ئەســـتۆی خۆیانـــە، ڕەد دەکەینەوە. خۆ بەدەستەوەدانی ژنان بەرئەنجامی شۆردنەوەی مێشک، گێلیەتی یان نەخۆشیی ڕەوانی نییە،

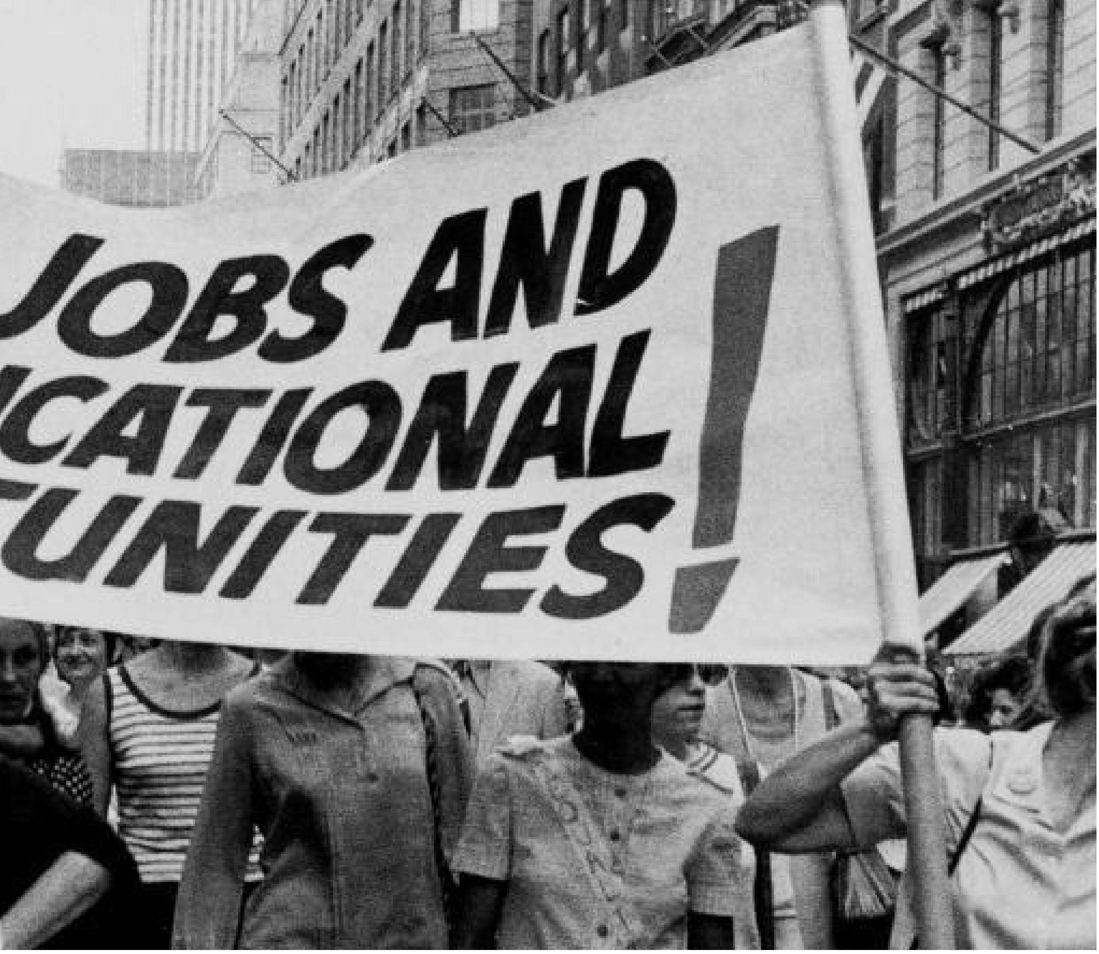

بەڵکوو سەرچاوەکەی زەختی بەردەوامی ڕۆژانەی پیاوانە. ئێمە پێویستمان بەوە نییە کە خۆمان بگۆڕین، بەڵکوو دەبێ پیاوەکان بگۆڕین. لە هەموو نابەجێتر هێنانەوەی ئەو بیانووانەیە کە ژنان دەتوانن ستەم لە پیاوان بکەن. بنەمای ئەم تێگەیشتنە سەقەتە تەریک خستنەوەی پەیوەندیی تاکەکەسییە لەگەڵ بەکگراوەندی سیاسیی ئەواندا و ڕوانینی پیاوانە بۆ بینینی هەر جۆرە داخوازییەکی ڕەوا، کە باڵادەستیی ئەوان دەخاتە مەترسییەوە.

٥ ئێمە ئەزموون و نیگەرانییەکانی خۆمان لەبارەی ئەو ڕابردوو(ئەزموون)ە، وەکوو بنەمایەک بۆشرۆڤە و لێکدانەوەی بارودۆخی هاوبەشی خۆمان لەبەرچاو دەگرین. ئێمە ناتوانین متمانە بەو ئایدۆلۆژییانە بکەین کە لە ئارادان، لەبەر ئەوە هەموو ئەو ئایدۆلۆژییانە بەرهەمی فەرهەنگی باڵادەستیی نێرینە(پیاوان) یان لەخۆگرتووە. ئێمە ئەوە بە تەواوی دەخەینە ژێر پرسیارەوە و هیچکام لەوانە پەسند ناکەین کە لەگەڵ ئەزموونی ئێمەدا یەکانگیر نابێ.

هەنووکە ئەرکی سەرەکیی ئێمە پەرەپێدان و بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاریی ژنانە لە ڕێگەی بڵاو کردنەوەی ئەزموونەکان و ڕۆشنگەریی کۆمەڵایەتییەوە لە سەر بنەمای ڕەگەزی لە هەموو دامەزراوەکانماندا. بەرزبوونەوەی ئاستی وشیاری «بە مانای ساڕێژێک» بۆ چارەسەرکردنی کێشەی تاکەکەسی نییە و ئەو پێشفەرزەش هەڵەیە کە پەیوەندیی نێوان ژن و پیاو بە بابەتێکی تەواو شەخسی لەقەڵەم دەدات، بەڵام تاکە میتۆدێکە کە دەتوانین دڵنیا بینەوە کە نەخشەڕێگای ئازادبوونی ئێمە، لە سەر بنەمای بارودۆخی ڕاستەقینەی ژیانمان دامەزراوە.

هەنگاوی یەکەم بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری، ڕاستگۆیی لە ناو خۆمان و لە ناو خەڵکدا،

له گەڵ خۆمان وله گەڵ ژنانی دیکەشدایە.

٦ ئێمە هەموو ژنان بە هاوچارەنووسی خۆمان دەزانین. ئێمە خۆمان وەکوو هەژارترین ژن کە زۆر بێبەزەییبیانە دەچەوسێنرێتەوە، پێناسە دەکەین. ئێمە هەموو ئەو ئیمتیازە ئابووری، ڕەگەزی، پەروەردەییانە یان بارودۆخێک کە ئێمە لە ژنانی دیکە جیا بکاتەوە، ڕەد دەکەینەوە. ئێمە پێداگرین لەسەر ئەوە کە هەرچەشنە دەمارگرژییەک کە لەوانەیە ئێمە لەدژی ژنانی دیکە بکات، دەسنیشان دەکەین وبە تەواوی دەیانسڕینەوە. ئێمە پێبەندین بە دابین کردنی دێمۆکراسیی ناوخۆییەوە. هەر شتێک پێویست بێت ئێمە ئەنجامی دەدەین بۆ ئەوەی لە ناو بزوتنەوەکەماندا دڵنیایی بدەین بە هەموو ژنێک کە دەرفەتی هاوسانی(بەرانبەر)یان لەبەر دەمە بۆ بەشداری کردن، وەئەستۆگرتنی بەرپرسیاریەتی و گەشەی پتانسیەلی سیاسیی تاکە کەسیی خۆی.

٧ ئێمە داوا لە هەموو خوشکانی خۆمان دەکەین، لەم خەباتەدا لەگەڵ ئێمە یەکگرتوو بن.

ئێمە داوا لە پیاوان دەکەین بۆ بەرژەوەندیی مرۆڤایەتی وسوودی خۆشیان، دەستبەرداری باڵادەستیی خۆیان بن و پشتیوانی لە ئازادیی ژنان بکەن.

لەم کێشمەکێشەدا بۆ ئازادیی خۆمان، ئێمە هەمووکات لە بەرەی ژناندایین لە دژی ستەمکاران. ئێمە ناپرسین چ شتێک «شۆڕشگێڕییە» یان «ڕیفۆرمیستی»؟ پرسەکە ئەوەیە چ شتێک بۆ ژنان سوود بەخشە.

سەردەمی دەرگیریی تاکە کەسی تێپەڕیوە. ئێمە ئەم جارە هەموو ڕێگەکە دەبڕین.

*. https://pages.uoregon.edu/eherman/teaching/texts/Redstockings%20Manifesto.pdf

بنیاتنانی ڕەگەزی دووەم لە کۆمەڵگە*

جۆ فریمەن
و: ژینۆ ڕۆژبەیان

ئـەم وتـاره لـە پاییـزی ١٩٦٨ وەک پەرتووکێکـی بچـووک بـۆ خولێکـی دەروونناسـیی کۆمەڵایەتـی نووسـراوە و سـەرەتا لە ژێـر ناوی «کچانـە گەورە بوون» بە بـێ بەڵگەهێنانەوە و تێبینی لە «مامەڵەکـردن» لە مانگـی ١٩٧٠/١٢/١١ لاپەڕەی ٣٦-٤٤ بـڵاو بوویەوە و دواتر لە «ڕۆڵی ژنان: خوێندنەوەیەک بەرەو ئازادیی ژنان»، چاپ بوویەوە کە میشێل گارسکۆڤ سەرنووسەری بوو، لە بێلمۆنت، کالیفۆرنیا: برووکس/کۆل، ١٩٧١، لاپەڕەی ١٢٣-٤١. بۆ چەندین سـاڵ و بـە زۆری لە چەندین پەرتووکی خوێندندا چاپ کرایەوە.

«ملکەچ بوون کە ڕەوشێکی دیاری «ژن»ە، تایبەتمەندییەکـە کە لە سـەرەتاییترین سـاڵەکانی تەمەنی، لەودا دروسـت بووە. بـەڵام گـەر وا دابنێین کـە فاکتەرێکی بایۆلۆژی لەو بابەتە کاریگەریی هەیە، ئەوا هەڵەین؛ لە ڕاستیدا ئەوە چارەنووسێکە کە مامۆسـتاکانی و کۆمەڵگەکەی بەسـەریدا سەپاندوویانە.» (سیمۆن دوبوار)

لەم سـی سـاڵەی ڕابردوودا زانسـتی کۆمەڵایەتـی سـەرنجێکی بێوێنـەی بە ژنـان داوە و توێژینەوەکانـی بـۆ بابەتی مرۆڤ لەسـەر پیاوان کـەم کردووەتەوە. توێژینەوەکان بە شێوەیەکی گشتی کلێشە و ئەفسانەکانی بەربڵاوی کۆمەڵگەیان دووپات دەکردەوە کە ژن زیاتـر بەخێوکەر/دەربڕ/ملکـەچ و پیاو ئامرازی/چالاک/شـەڕانییە. زانایانی کۆمەڵناسـی زیاتـر هەوڵیان داوە پاسـاوی ئەم کلێشانە بدەنەوە تاکو ئەوەی شیکاری لەسەر سەرچاوەیان، بەهایان یان کاریگەریيان بکەن.

ئەمە خۆی تـا ڕادەیەک لەبەر دووودڵی و بـە گشـتی خـۆ دوورخسـتنەوەیە لە پرسیار کردن سـەبارەت بەم سەردەمەی، نهێنییە ژنانییەکان لە زانستی کۆمەڵناسی تایبەتمەنـد کـراون و بەشـێک لەمـە، لەبـەر بەربڵاو بوونی بیرۆکەی شـیکاریی دەروونناسی لە سەرانسـەری ئەمریکایە.١ دەرەنجامە کۆمەڵناسـییەکە کە لە جیاتی ئەوەی پرسـیکی کۆمەڵایەتی بێت بووەتە شـیوازێکی کۆنترۆڵی کۆمەڵگە. لە جیاتی ئـەوەی لێکۆڵینـەوە لـە هـۆکار بکات، شرۆڤەی شتەکە دەکات. لە جیاتی ئەوەی لێکۆڵینەوە لەوە بکرێت کە ژن و پیاو چۆن بوون بەوەی کە هـەن، دۆخەکەیان وەک بارێکی نەگۆڕ قەبووڵ کراوە و هەوڵ دراوە لەسـەر بنەمای جیاوازییە بایۆلۆژییەکەیان پاساوی بۆ بێننەوە. هەر چەندە ئەو بڕوایەی کە دەروونناسیی بایۆلۆژی لە خۆ دەگرێت خەریکە کۆتاییی پێ دێت.

ماستێرز و جەیسۆن ئەفسانەی سستیی سێکسـیی سروشـتیی ژنیان تێکشـکاند کە سسـتیی دەروونیی ژنان لەسـەر ئەوە دانرابوو. توێژینەوە لەسەر بابەتەکانی دیکە تازە دەسـتی پێ کـردووە. تەنانەت بە بێ ئـەم توێژینەوە نوێیانـە، لێکدانەوەی نوێ لەسـەر زانیارییە کۆنەکان لە ئارادان. ئەم لێکدانەوە تازانـە دەڵێن ژنان ئاوان چونکە وا پەروەردە کراون. هەروا کە بێمز دەڵێت: «ئێمە ئەم ڕاسـتییە پشتگوێ دەخەین کە ئەو کۆمەڵگایەی لە بیست ساڵی سەرەتای ژیانـی ژنان بیر و دەنگی ئەوان دروسـت دەکات، هیچـی بۆ لەدەسـتدان نییە ئەو کاتەی ژنان دەبنە بیست و یەک ساڵ و بە ڕەوایەت مافی هەڵبژاردنیان هەیە. چونکە کۆمەڵگە نەک بڕاردەکانی ئەوانیان کۆنترۆڵ کردووە بەڵکو ئاراستەی هەڵبژادنیشیانی وا کۆنترۆڵ کردووە کـە یەکێک لەو بڕاردانە هەڵبژێرن کە کۆمەڵگا بۆی داناون.»٢

ئـەم ئەنگیزەیە لە پرۆسـەی جڤاکی بووندا کۆنترۆڵ دەکرێت. ژنان وا پەروەردە دەکرێن کە بیانهەوێت ئەو ڕۆڵانە وەرگرن کە کۆمەڵگا پێویستی پێیانە. وا فێر دەکرێن کە خۆیان وەک ئـەو نموونە قەبووڵکراوانە

دەربێنن و لە ئاستی ئەو چاوەڕوانییانەدا بن کە لە ژنـــان وەک گرووپێک داوا دەکرێت. هەر بۆیە بۆ ئەوەی تێبگەین زۆرینەی ژنان چۆن جڤاکی دەبن، دەبێت سەرەتا بزانین چـــۆن خۆیان دەبینن و چـــۆن دەبینرێن. چەندین توێژینەوە لەسەر ئەم بابەتە کراوە. مەک کلیلاند گوتوویەتی: «وێنەی ئافرەت بەم ســیفەتانە تایبەتمەند کراوە: بچووک، لاواز، نەرم و ســـووک. لە ئەمریکایش ئاوا وەسف کراون: گێل، ئارام، لەسەرخۆ، سارد، پێگەیشتوو، سست و خاو.»٣ توێژینەوەیەکی تەواوتـــر کە لە ژنـــان و پیاوان داوا دەکات لە لیســـتێکی سیفەتەکان ئەوانە هەڵبژێرن کە باشترین پێناســـەی خۆیان بێت. ژنان زۆرتر خۆیان ئاوا پێناســـە کرد: بەگومان، نیگەران، شڵەژاو، سەرشێت، کەمتەرخەم، ترسنۆک، گێل، منداڵانە، هەژار، پەشیمان، شەرمن، بێدەست و پێ، گەمژە، دەبەنگ و کارەکەر. لە وەســـفە باشترەکە ژنان خۆیان ئاوا پێناســـە کرد: تێگەیشـــتوو، دڵناسک، بەرەحـــم، بیگـــەرد، بەخشـــندە، دڵۆڤان، ئەڤیندار، بەڕەوشت، میهرەبان، سوپاسگوزار و سەبوور.٤

ئەم خۆ وێنا کردنە زۆر باش نییە بەڵام لەگەڵ ئەو ئەفسانانەی لە کۆمەڵگادا لەسەر ژنـــان هەیە یەک دەگرێتـــەوە. ئەم وێنەیە هێندێـــک ڕووی باشـــی هەیە بـــەڵام ئەو کوالیتییانـــەی تێدا نییە کـــە بۆ بەرزترین ئاســـتەکانی ســـەرکەوتن لـــە کۆمەڵگادا پێویســـتە. هەرچەنـــدە ڕەنگە کەســـێک پرسیار لە بیرۆکەی سەرکەوتن و کوالیتیی پێویست بۆ ئەوە بکات، بەڵام ئێرە جێی ئەو پرســـیارە نییە و لە جیاتی ئەوە ئامانجەکە لێرەدا سەرنجدانە بە پرۆسەی جڤاکی بوون وەک شـــێوازێک کە دەبێتـــە هۆی ئەوەی ژنان نەتوانن بگەن بەو ســـتاندەردانەی کە پێیان دەگوترێت نییانە. هەروەها پێویستە شـــیکاری بکەین بۆ ئـــەو چاوەڕوانییانەی کۆمەڵـــگا لە ژنێکی ســـەرکەوتوو هەیەتی (نەک کەسێکی سەرکەوتوو) چونکە ئەوان بـــە ناچاری بە پرۆســـەی جڤاکـــی بوون پەیوەست کراون. هەموو کەسێک جڤاکی بووە بـــۆ بەدیهێنانی ئـــەو چاوەڕوانییانەی کۆمەڵگە لێـــی هەیە و تەنیـــا ئەو کاتەی ئەم پرۆســـەیە ســـەرکەوتوو نابێت (هەروا کـــە لە چەند بوارێکدا خەریکە ڕوو ئەدات) پرسیاری لەسەر دروست دەبێت.

با کاریگەریی ئەم بابەتە بە شێوەیەکی وردتـــر لەســـەر ئـــەو ژنانەی لـــە گرووپە کەمینەکانـــدان شـــی بکەینـــەوە. لێرەدا هاوتەریبێکی سەرنجڕاکێش سەرهەڵدەدات، بەڵام لە ڕێ لادانی زۆریشی تێدایە. کاتێک ســـەیری جڤاکی بوونـــی مێینە دەکەین دەبینین ئەو شتەی کۆمەڵگە وەک بنیاتی کەسایەتیی «مێیینەی نموونەیی»، ناوی لێ دەنێت یان پەسندی دەکاتل، زۆر هاوشێوەی کەسایەتیی ئەو کەسانەیە کە لەو وڵاتە یان شوێنی دیکە چەوسێندراونەتەوە.

لـــە توێژینەوەیەکـــی کلاســـیکی ئاڵپۆرت کە لەســـەر سروشتی پێشداوەری کردوویەتی، یەک بەشـــی تەرخان کردووە بۆ «تایبەتمەندییەکانی قوربانی بوون». لەم بەشـــەدا ئەو تایبەتمەندییانە ئاوا هاتوون: هەســـتیاری، خۆبەدەســـتەوەدان، خولیای دەســـەڵات، حەز کـــردن بە پارێـــزراوی، ناراســـتەوخۆیی، خۆ شـــیرین کردن، تۆڵە و تێکدانی شـــیرین، هاوســـۆزی، ئەوپەڕی نەفرەت لـــە خۆ یان گـــرووپ و ئەوپەڕی شکۆداری بۆ خۆ یان گرووپ، دەرخستنی هێماکانـــی پلـــەی بـــەرز و درەوشـــاوە، دڵڕەحمی بۆ ژێردەستەکان، هاوتایی کردن لەگەڵ پێوەرەکانی گرووپە باڵادەستەکان و سستی.٥ ئاڵپۆرت زیاتر خەریکی جووەکان و نێگرۆکان بوو بەڵام تایبەتمەندکردنەکەی لەگـــەڵ بۆچوونی تێرمـــەن و تایلێر لەناو نووسراوەکەیاندا هەڵســـەنگێنن کە لەسەر

جیاوازیی ڕەگەزەکان لە نێو منداڵان نووسراوە. بۆ کچان تایبەتمەندییەکان ئاوا هاتوون: هەستیاری، خۆگونجاندن لەگەڵ تەوژمی کۆمەڵگە، وڵامدانەوە بە ژینگە، ئاسان کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵگە، خۆشیرین کردن، هاوسۆزی، نزم بوونی ئاستی ئاواتەکان، دڵرەحمی بۆ ژێردەستان و بێتاقەتی. ئەوان بۆیان دەرکەوت کە کچان بە بەراورد لەگەڵ کوڕان زۆرتر شڵەژاو، ناجێگیر، دەمارگیر، ناسەربەخۆ و خۆ بەدەستەوەدەر بوون و متمانەیان بە خۆیان کەمتر بوو، خۆیان و کچان بە گشتی بە کەم دەزانی و شەرمنتر، بەرەحمتر، جێبەجێکارتر، ترسنۆکتر و سستتر بوون.٦ تێگەیشتنی کچان لە خۆیان شێواوتر بوو. لەگەڵ ئەوەی کچان بە گشتی نمرەی دەرسەکانیان لە بنەڕەتی تاکو ئامادەیی بە بەردەوامی باشترە لە کوڕان، بەڵام خۆ بەکەم زانینی کچان لەگەڵ گەورەبوونیان خراپتر و تێڕوانینیان بە نیسبەت کوڕان و توانای کوڕان باشتر دەبێت. بەڵام کوڕان لەگەڵ گەورە بوونیان خۆیان بە باشتر دەبینن و ڕایان بە نسبەت کچان خراپتر دەبێت.٧

ئەم شێوانە ئەوەندە خراپ دەبێت کە بە وتەی گۆڵدبێرگ، لەو کاتەی کچان دەچنە زانکۆ، پێشداوەرییان دژ بە ژنان بۆ دروست بووە. ئەو چەند دەستەیەک وتاری دا بە کچانی زانکۆ، کە شەش وتاری پرفێشناڵ بوو لەسەر بابەتە نەریتییەکانی پیاوان، ژنان و بێلایەن (بێ پەیوەست بە ڕەگەز) و هەموویان یەک شت بوون تەنیا ناوی نووسەرەکان یەکێک نەبوو. بۆ نموونە وتارێک لە دەستەیەکدا بە ناو جۆن تی مەککەی و لە دەستەیەکی دیکە هەمان وتار بە ناوی جوان تی مەککەی هاتبوو. هەر دەستەیەک بریتی بوو لە سێ وتاری نووسراو بە دەست ژنان و سێ وتاری نووسراو بە دەست پیاوان. لە کۆتاییی هەر وتارێکدا پرسیار لە قوتابیان کرابوو کە وتارەکە لەسەر بنەمای بەهای قایلکەربوونی و قووڵیی ماناکەی و نووسەرەکەیش لەسەر بنەمای شێواز و توانای نووسینی هەڵسەنگێنن. پیاوان لە هەموو بوارەکاندا باشتر هەڵسەنگاندنیان بۆ کرابوو تەنانەت لەو بوارە «مێیینانە» وەک مێژووی هونەر و خۆراکزانی. گۆڵدبێرگ ئەنجامەکەی وا دەردێنێت کە «ژنان دژ بە ژنە شارەزاکان پێشداوەرییان هەیە و بە بێ گەڕانەوە بۆ دەسکەوتی ڕاستەقینەی ئەو شارەزاییە بە سەرسەختی ڕەتی دەکەنەوە کە ئەو ژنانە بەرابەر بگرن لەگەڵ هاوتا پیاوەکانیان.»٨

تێکەڵاویی ئەم لە خۆ بێزاربوونە بە کۆمەڵە و سەرلێشێواوی لە تێگەیشتن، پاساوێکە بۆ ئەوەی کە لە خۆ بێزاربوونی بەکۆمەڵ، ڕێک تایبەتمەندیەکی نموونەییە لە «بنیاتی تایبەتمەندیی گرووپە کەمینەکان.»٩ ئەم تێبینییە بە بەردەوامی دەگوترێت. دەرئەنجامی دۆزینەوەی کلارکس لەم نموونەیە لە ناو منداڵە نێگرۆکان (ڕەشپێستەکان) کە لە قوتابخانە جیاکراوەکان دەیانخوێند، یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆ بڕیاری ١٩٥٤ی دادگای باڵا کە ئەو قوتابخانانەی بە نایاسایی ناساند. ئەم تایبەتمەندییانە و هەروەها ئەوانەی وەک نموونەیەکی باو لە «مێیینە» لە کۆمەڵگە ناسراون، لە هیندییەکانی ژێر دەسەڵاتی بەریتانییەکان١٠، ئەلجەزیرەییەکانی ژێر دەسەڵاتی فەرەنسییەکان١١ و ئەمریکییە ڕەشپێستەکان١٢ دیتراوە. وا دیارە پەیوەندییەک هەیە لە نێوان «مێیینە» بوون و لە پلە و پایە بێبەش بوون.

ئەم شێوازە تەنانەت لە نێوان کەلتورەکانیشدا هەیە. لە TAT کە درا بە ژنە گوندنشینەکانی ژاپۆنی، دوقاس بۆی دەرکەوت کە ژنانی گوندەکانی ڕاوچییانی

ماسی کە پلە و جێگەیان بەرزترە، لە ژنانی گونــدە کانی جووتیـــاران بەزەبرتر بوون و ئەوەندە هەستیان بە گوناه نەدەکرد و زیاتر نەریتەکانی هاوســەرگیری بە ڕێکەوتنیان لە پێناو هاوســەرگیری بە خۆشەویســتی پشتگوێ دەخست.١٣

لە توێژینەوە بە ناوبانگە ٥٠ ساڵەکەی تێرمــەن لەســەر بەهرەمەنــدەکان، ئەو پیاوانــەی بەڵێنی خۆیان بەجــێ هێنا بە بەراورد لەگەڵ ئەوانەی بە ئاشکرا نەیانتوانی بەڵێنی خۆیــان بەجێ بێنــن، متمانەیان بــە خۆیان زیاتــر بــوو و کەمئەندامی لە پشــتخانیان کەمتر بوو و کەمتر شــڵەژاو بوون و لە باری ســۆزەوە ئەوەندە ناجێگیر نەبوون. بەڵام ئاوا گەیشتنە ئەنجام کە «ئەو خاڵە لاوازانەی کە لە کەسانی خاوەن پێگە و جێگەی نزم لە ماڵ و کۆمەڵگەدا هەبوون، لە کەمئەندامە دیارەکانیشدا هەبوون.١۴

ئەوە ڕاستییە کە ژنان لە بەراورد لەگەڵ پیاوان پێگەیەکــی نزمتریان لە کۆمەڵگەدا هەیــە و هەر دوو ڕەگەز زیاتر بەها بە پیاو دەدەن و چالاکــی و تایبەتمەندیەکانــی پیاو شــتێکە کــە لە لایەن بەرپرســانەوە سەرنجی پێ دراوە١٥ بەڵام ئەوەی ئەنجام نــەدراوە دروســتکردنی پەیوەندیی نێوان ئەم پێگەیەیە لەگەڵ ئەو تایبەتمەندیانەی لەگەڵ خۆی دەیهێنێت.

ئــەو ڕاســتییەی کــە توێژینــەوەی تێروتەســەل لەســەر هۆکار و کاردانەوەی پێگــەی نزم لــە کۆمەڵگەدا نەکــراوە، بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش پەیوەندیدارە بە ئەو هەموو هەوڵــەی دراوە بۆ دیاریکردنی جیاوازییە دەروونییەکانی نێوان ژن و پیاو، وەکوو هۆکارێــک بۆ جیاوازییە زۆرەکانیان لــە بەرهــەم و داهێنانــی کۆمەڵایەتــی. توێژینەوەکانــی گۆڵدبێــرگ دەریدەخەن کە تەنانەت گەر ژنان دەسکەوتەکانیان لە ئاستی دەســکەوتەکانی پیاواندا بێت، زۆر سەرنجی نادرێتێ و بۆ ئەوەی وەک پیاوان دەستخۆشــیان لێ بکرێــت و کارەکانیان وەک هی پیــاوان بە هەنــد وەربگیرێت، پێویســتە کوالیتیــی کارەکــە زۆر بەرزتر بێت لــە کاری پیاوان. بەڵام ئەم حاڵەتە و ئەم پێناســە نێرینەیە لە دەسکەوت، خۆی بە تەنیا هۆکاری کــەم بوون یان نەبوونی بەرهەمی کۆمەڵایەتی نییە، بۆیە توێژینەوە هاتە ناو جیاوازییەکانی ژنان/پیاوان.

زۆرینەی ئەم توێژینەوانە، لە شــێوازی نەریتی فرۆیدی، تیشــکیان خســتووەتە ســەر دۆزینەوەی جیاوازییە گەشــەیی و دەروونییەکان کە دەگوترێت بە شێوازێکی زگماکی لە سروشــت و کارکــردی ژناندا هەیە. لەگەڵ هەموو ئەم هەوڵانەی دراون، دۆزینــەوەکان بــە گشــتی دەریدەخەن: ١. جیاوازیــی تاکە کەســی زۆر زیاترە لە جیاوازیی ڕەگەزی، بە واتایەکی دیکە ڕەگەز تەنیا یەکێکە لەو هەموو تایبەتمەندییانەی مــرۆڤ پێناســە دەکات. ٢. زۆرینــەی جیاوازییەکانی توانایی لە بوارەکاندا، تا ئەو کاتەی مناڵ دەگاتە تەمەنی ڕۆیشــتن بۆ قوتابخانەی بنەڕەتی دەرناکەون. «جیاوازیی ڕەگــەزی لەگــەڵ زۆرتر خوێنــدن زیاتر دەردەکەوێت تەنانــەت ئەگەر قوتابخانەکە تێکەڵاویش بێت.»١٦

کە ســەیری ئەو نووســراوانە دەکەیت کە لەســەر جیاوازیی ڕۆشــنبیریی نێوان ڕەگــەزەکان نووســراوە، ئۆلگوویەکــی ســەرنجڕاکێش دەردەکەوێــت. یەکــەم ئــەوەی کە خــۆی ئامــارەکان هەندێک ڕیکوپێکییــان پێــوە دیــارە. زۆرتری ئەو دەرەنجامانەی لەسەر ڕەگەزێکی نموونەیی دەرهاتوون، لەســەر کارکردی دوو لەسەر ســێی کەیســەکان بوون. بــۆ نموونە دوو لەسەر سێی هەموو کوڕان لە تاقیکردنەوەی بۆردی کۆلێژەکەیان لە بیرکاری باشتر بوون تاکوو بابەتە زمانەوانییەکان و دوو لەســەر

سێی کچان لە بابەتە زمانەوانییەکان باشتر بوون تاکوو بیرکاری. دۆزینەوەکانی بالێز دابەشکردنێکی هاوشێوە نیشان دەدا کە لە گرووپە بچووکەکاندا پیاوان ڕابەریان زیاتر لەسەر ئەنجامدانی کارە و ژنان لەسەر بابەتی سۆزەکی و جڤاکی.[١٧] ئەنجامی هەموو تاقیکردنەوەکان ئەم جیاوازییە دوو لەسەر سێیە نییە بەڵام ناوەنجی دەرەنجامی زۆرینەی تاقیکردنەوەکان لەسەر توانای کەسەکان، ئەمە بووە. ڕەگەز پێوەرێکی زۆر دیارە کە تاقی دەکرێتەوە و دەکرێت لەسەری بگەینە دەرئەنجام، بەڵام ڕوونکردنەوە لەسەر ئەو یەک لەسەر سێیەی دیکە نادات کە لەم چوارچێوەیەدا ناگونجێن. جگە لە توێکاریی لەشیان، تەنیا شتێک کە لە هەموو ژناندا یەکسانە پێگەی کۆمەڵایەتیی نزمیانە.

دووەم ئەوەی کە کچان لە سەرەتادا زۆر باش دەست پێ دەکەن. زووتر دەست بە قسەکردن، خوێندنەوە و بژاردن دەکەن. زۆر ڕوونتر و جوانتر قسە دەکەن و وشەکان زووتر دەکەن بە ڕستە. کێشەی خوێندنەوە و گرفتی زمانیان کەمترە. تەنانەت لە ساڵەکانی سەرەتای قوتابخانە لە بیرکاری باشترن. تا تەمەنی ئامادەیی، ئەو جیاوازیی ڕەگەزییە کە لە قازانجی کوڕاندایە سەر هەڵدەدات.[١٨] لێرەدا ئۆلگوویەکی دیکە دروست دەبێت.

لە ئامادەییدا نەتیجەی کارکردی کچان لە تاقیکردنەوەکانی توانا کەم دەبنەوە و هەندێکجار زۆر بە خێرایی کەم دەبنەوە. هەرچەندە زیاتر لە نیوەی دەرچووانی ئامادەیی کچن، زۆر کەمتر لە نیوەی قوتابیانی زانکۆ کچن. ئەمە بەو مانایەیە کە ڕێژەیەکی زیاتر لە قوتابییە ژنە باشترەکان دەچنە خوێندنی باڵا بەڵام کارکردیان لە بەراورد لەگەڵ کوڕان بەردەوام خراپتر دەبێت.

کچان باشتر دەست پێ دەکەن بەڵام لە کۆتاییدا خراپتر دەبن. ئەم گۆڕانە لە ڕێژەی کارکردیان لە کاتێکی زۆر ئاڵۆزدا ڕوودەدات، لەو دەمەدا کە پێگەیان دەگۆڕدرێت، یان باشترە بڵێین لەو دەمەی تێدەگەن کە وەک کەسێکی گەورە چ پێگەیەک چاوەڕییان دەکات. لە کاتی هەرزەکارییە کە زەختی هاو گرووپییەکان بۆ «ژنانی» یان «پیاوانە» بوون زیاد دەکات و چەمکی «ژنانی» و «پیاوانە» بچووکتر دەبێتەوە.[١٩] هەروەها لەم کاتەدایە کە مەیلی کەسی بۆ گونجاندنت هەیە.[٢٠]

یەکێک لە پێوەرەکانی کەلتوورمان کە کچان خۆیان لەگەڵی دەگونجێنن، ئەوەیە کە تەنیا پیاوانن کە دەبنە باشترین. ئەمە لە توێژینەوەکانی لیپینسکی بە ناوی «پێکدادانی ڕۆڵ-ڕەگەز و ئەنگیزەی دەسکەوت لە ژنانی زانکۆ» کە دەریخست کە ئەو وێنانەی، پیاوان وەک ناوەندی کەسایەتییەکان وێنا دەکەن، بە شێوازێکی بەرچاو زیاتر وێنەی دەسکەوتیان دەردەخست تاکوو وێنەی ژنان.[٢١] تەنیا پێویستە تاقیکردنەوەکەی «ئەش» وەبیرمان بێنینەوە کە چۆن زەختی هاوگرووپییەکان کە تەنیا بیری سەختی ئێمە لەسەر «ژنانی» و «پیاوانە» بوون، دەتوانێت کارکردی کچان کەم بکاتەوە. ئەش بۆی دەرکەوت کە نزیکەی لە سەدا ٣٣ی کەسەکان بە پێچەوانەی ئەو شتە بیر بکەنەوە کە هەستیان لەسەر شتێکی زۆر هەستپێکراو وەک بەراوردی درێژیی دوو هێڵ پێیان دەڵێت، لە کاتێکدا کە بڕیاریان لەگەڵ ئەندامانی دیکەی گرووپەکە جیاواز بوو.[٢٢] ئەو بەشەی دیکەی لە سەدا ٦٧ تووشی ترۆما بوونەوە کاتێک هەوڵیان دەدا لەسەر بیرۆکەی دروستی خۆیان بمێنن. کاتێک دەچینە سەر بابەتێکی هەست پێ نەکراو، وەک هەڵسوکەوتی ڕەگەز، ڕۆڵ

و سزای کۆمەڵگە کە زۆر گەورەترە لە نارەزاییی هێندێک دارودەستەی نەناسراو لە تاقیکردنەوەیەکدا، بیرۆکەیەکمان بۆ دەخوڵقێت لەسەر ڕێژەی هەناسەبڕ بوونی چاوەڕوانییەکانی کۆمەڵگە. جێی سەرسوورمان نییە کە پێوەرە کەلتوورییەکانمان وا دەکەن کچێک زۆر زیرەک دەرنەچێت یان لە شتێکدا پێش کوڕ نەکەوێت، یا ئەو زەختانەی کە لەسەر هەرزەکارەکان زۆر زاڵە، وا بکات کچان پێیان وابێت گەشەی هزرییان تەنیا ئاکامی نەرێنیی هەیە. ئەو کورت بوونەی قەدری خۆ گرتنە و بە خراپ زانینی ڕەگەزی خۆ کە لە لایەن سمیت٢٣ و گۆڵدبێرگ٢٤ تێبینی کرابوو، دەرهاویشتەیەکی مەنتیقییە. ئەم پاڵەپەستۆیانە کاردانەوەی تەنانەت لەسەر IQ هەیە کە دەگوترێت ناگۆردرێت. هاوئاهەنگ لەگەڵ حەز بە قبووڵ کران لە کۆمەڵگەدا، لە ئامادەیی IQ کچان دێتە خوار IQ کوڕان و گەر بچن بۆ زانکۆ هەندێک نمرەی IQیان دێتەوە سەر و گەر بۆ درێژخایەن ببن بە ژنی ماڵ ئەو نمرەیە دەچێتەوە پرۆسەیەک کە بە نەرمی و بەردەوام ڕوو لە کەم بوونەوە دەکات.٢٥

ئەمانە تەنیا دەرهاویشتە نین. بیرۆکەی نەرێنی لەسەر خۆ دەبێتە هۆی کاردانەوەی نەرێنی و بە شێوازێک کە بەس دەتوانین پێی بڵێین پێشبینییەک کە لەبەر چاوەڕوانییەکان، دێتە دی. ئەوان ئەنگیزەکانیان دەخنکێنن و وزەیان دەخەنە ئەو ئاراستەیە کە ئەگەری زۆرترە لە لایەن کۆمەڵگەوە بە باشی پاداشت وەرگرن. دواتر ئەوانەی ئامانجی ئەم زەختانەن لۆمە دەکرێن کە بۆچی هەوڵیان نەداوە بگەن بە بەرزترین ئاستی پاداشت کە کۆمەڵگە پێشکەشی دەکات.

باشترین نموونە بۆ ئەم بەسەرانەوە دووانەیە هەر ئەوەیە کە دەروونناسەکان پێی دەڵێن «پێویستی بە دەسکەوت». لەسەر ئەنگیزەی دەسکەوت لە قوتابییانی پیاوی ساڵی دووی زانکۆ، بە تێر و تەسەلی لێکۆڵینەوە کراوە. لە ژناندا زۆر بە دەگمەن چاوی لێ کراوە؛ ژنان لەو مۆدێلەی زانایانی کۆمەڵناس بۆ لێکدانەوەی دەسکەوت لە ناو پیاوان دایاننابوو نەگونجان. لە تاقیکردنەوەی دەسکەوتدا کچان وەک کوڕان ئەو پەیوەندییەی نێوان نمرە و دەسکەوت ناخەنە ڕوو. بۆ نموونە ستیڤەر دەریخست کە ئەو کچانەی «بۆ زانکۆ ئەنگیزەیان نەبوو» لە بەراورد لەگەڵ ئەوانەی «ئەنگیزەی باشیان هەبوو بۆ زانکۆ»، لە تاقیکردنەوەی ئەنگیزە بۆ دەسکەوت نمرەیان بەرزتر بوو.٢٦ لەسەر هۆکاری ئەمەیش زۆر بە کەمی لێکۆڵینەوە کراوە. سیاسەتی گشتیی توێژەرەکان ئەمە بوو کە گەر کچان نەگونجان لێیان گەڕێن. هەر چەندە کە هەندێک تیۆری پێشنیار کران.

پێیرس، وای دانا کە بەشێک لەو شێواوییە لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە بۆ کچان هەر ئەو پێوەرانە بەکار هێنران کە بۆ دەسکەوتی کوڕان لە قوتابخانە بەکار دەهاتن. بۆیە ئەو، توێژینەوەیەکی لە سەر ژیانی هاوسەرگیری لە بەرانبەر ژیانی کاری لە ناو قوتابییانی کچی ئامادەیی ئەنجام دا کە تا ڕادەیەکی کەم پەیوەندییەکی بەردەوامی لە نێوان نمرەی زۆر لە ئەنگیزەی دەسکەوت و ئاراستەی ژیانی هاوسەرگیری دەرخست.٢٧ لە ساڵی ١٩٦١ توێژینەوەیەکی دیکەی ئەنجام دا کە پەیوەندییەکی زۆر بەهێزی لە نێوان نمرەی بەرز لە دەسکەوت و دەسکەوتی ڕاستەقینە لە ژیانی هاوسەرگیری کە یەک ساڵ دوای دەرچوون لە ئامادەیی پێکهاتبوو نیشاندا. ئەوانەی چوون بۆ زانکۆ و/یان ژیانی هاوسەرگیرییان پێکهێنا نمرەیان لە خوارتر بوو.٢٨

هەرچەند کە بە داخەوە رووونکردنەوەی لەسەر سەرچاوەی کلاسەکە و تایبەتمەندییەکانی دیکەی توێژینەوەکەی نەدا بەڵام ئاشکرایە کە واقیعی حاڵ وا نییە کە ژنان ئەنگیزەی دەسکەوتیان نەبێت، بەڵکوو ئەو ئەنگیزەیەی لە ژناندا هەیە، لەگەڵ هی پیاوان جیاوازە. لە راستیدا ئاراستەی دەسکەوتی هەر دوو رەگەز بۆ ئەو شتانەیە کە کۆمەڵگە دەستنیشانیان دەکات ـ بۆ کوڕان دەسکەوتی خوێندن و بۆ کچان دەسکەوتی ژیانی هاوبەشی. پێیرس ئاماژەی کرد کە «ئەنگیزەی دەسکەوت لە کچان خۆی بە کارکردی ئەکادیمی نابەستێتەوە بەڵکوو زیاتر پەیوەستە بە دەسکەوتی خێرا بە پێگەی کەسێکی گەورە. ئەم بیرۆکەیە مەنتیقییە کە لە ژناندا دەسکەوتی ئەکادیمی لە پێگەی دەسکەوت گرنگیی کەمترە تاکو لە پیاواندا.»٢٩

هەروەها دەڵێت کە «کچان وادەزانن بۆ ئەوەی بگەن بە ژیانی ژنێکی پێگەیشتوو، پێویستە رێگەیەکی نائەکادیمی بگرنەبەر، سەرنجی کۆمەڵگە بەدەست بهێنن، جوانیی کەسی و جلوبەرگیان هەبێت، پێگەیەکی کۆمەڵایەتیی پەسەندکراویان هەبێت و لەگەڵ پیاوێکی گونجاو ژیانی هاوسەرگیری پێک بێنن. ئەمەیە ژنێکی سەرکەوتووی پێگەیشتوو ... ئەنگیزەکانی دەسکەوتیان ئاراستە کراون بەرەو دانانی ئامانجی تایبەتیان بە پەیوەندیگرتن لەگەڵ پیاوان ... ئەو کچانەی رەوتی ئاسایی گەشەکردنیان گرتوتە بەر، زۆرتر لە رێگەی پێکهێنانی ژیانی هاوسەرگیری لە تەمەنی خوارەوەدا پێگەیەکی گەورەساڵی بەدەست بهێنن.»٣٠

دەسکەوت بۆ ژنان پێگەیەکی گەورانەیە لە ناو ژیانی هاوبەشدا نەک سەرکەوتن بە مانای وشەکە. کەسێک لەوانەیە وا بڵێت کە هەر دوو جۆرە سەرکەتنەکە دەشێن، بە تایبەت بۆ ئەو خانمانەی زۆر ئاراستەی ژیانیان لەسەر دەسکەوتە. بەڵام لە راستیدا ئەو دووە زۆر جار وەکوو دوو شتی ناکۆک دەردەکەون، سەرکەوتن لە یەکێکیان دەبێتە سەرنەکەوتن لەوی دیکە.

هۆرنێر لە زانکۆی میشیگان توێژینەوەیەکی ئەنجامدا کە دەریخست بەربەستێکی دەروونی لە ژناندا پێش بە گەیشتن بە دەسکەوت دەگرێت. ئەو تاقیکردنەوەی TATی ئەنجام دا بۆ قوتابیانی بەکالۆریۆس لەسەر چەند وشەیەک کە دەڵێت «دوای ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی کۆتاییی تیرمی یەکەم، ئانا بوو بە یەکەم لە ئاستی کلاسەکەی لە زانکۆی پزیشکی.» TATی هاوشێوەیش درا بە گرووپێکی پیاوانە بە ناوێکی پیاوانەوە. دەرەنجامەکە وێنای ترس لە دەسکەوت هەڵدەسەنگێنێت و هۆرنێر بۆی دەرکەوت کە ٦٥٪ی ژنان و تەنیا ١٠٪ پیاوان بە ئاشکرا «ئەنگیزەی دووریگرتن لە سەرکەوتن»یان تێدا بوو. ئەو ئەنجامەکان وا لێکدەداتەوە کە چاوەروانیی سەرکەوتن یان ئاروودۆخێک کە سەرکەوتن یان شکست ئەگەری روودانیان هەبێت، وا پێدەچێت و هەر لە راستیشدا بۆ ژنان دەرهاویشتەی نەرێنیی دەبێت. سەرکەوتن بە مانای ئاساییەکەی بۆ ژنان مەترسیدارە. توێژینەوەی زیاتر سەلماندی کە ترس لە پەسەند نەبوون لە لایەن کۆمەڵگە و ناکۆکیی رۆڵەکان بوتە هۆکاری سەرهەڵدانی «ئەنگیزەی دووریگرتن کە سەرکەوتن.»٣١

جیاوازیی توانا، پەیوەندییەکی بەهێزی هەیە لەگەڵ جیاوازیی حەز٣٢ و ژنان زۆر حەزیان لە دووریگرتنە لە سەرکەوتن کە لەبەر زەختی هاورەگەزەکانیان و کەلتوور ئەوە زەقتر دەبێت. هەرچەندە زۆرێک لە جیاوازییە رەگەزییەکان لە تەمەنێکی خوارەوەدا سەرهەڵدەدەن و

زەختی هاوڕەگەزەکانیان کاریگەریی وای لەسەریان نییە و پەیوەندیی بە ڕۆڵە ڕەگەزییەکانەوە نییە. یەکێک لەم جیاوازییە ڕەگەزییانە توانای تێگەیشتنی کەلێنییە، یان توانای پێش چاو هێنانی شتەکان لە دەرەوەی چوارچێوەیەک کە تێیدان. لەم تاقیکردنەوەیەدا کوڕان باشترن بەڵام جیاوازییەکەی تا تەمەنی چەند ساڵی یەکەمی قوتابخانە دەرناکەوێت.۳۳ باقیی تاقیکردنەوەکانیش ئەوە دەردەخەن کە کوڕان شیکاری (شیکارانە) بیردەکەنەوە، لە کاتێکدا کچان بە شێوازی ناوەڕۆکی (ناوەڕۆکانە). ئەم توانایەی «پەیوەست نەبوون بە مەیدان» تا ساڵی چوارەم و پێنجەم دەرناکەوێت.۳۴

بە پێی بۆچوونی مەککۆبی ئەم شێوازی وەرگرتنە ناوەڕۆکییە کە لە ناو ژناندا باوە، بە زەرەری بەرهەمی زانستییە. «بە شێوازێکی ناونجی، کچان ڕێگایەکی جیاواز بۆخۆیان دادەنێن بۆ وەرگرتنی ئەو زانیارییانەی پێیان دەگات — بیرکردنەوەیان زۆر شیکارییانە نییە و زیاتر گشتاندنە و پارێزکارانەیە — ئەم شێوازە بیرکردنەوەیە ڕەنگە بۆ زۆرێک لە کارەکان سوودمەند بێت بەڵام ئەو بیرکردنەوەیە نییە کە ببێتە ئاستێکی بەرزی بەرهەمهێنانی زیرەکانە، بە تایبەت لە زانستدا.»۳۵

چەندین کۆمەڵناس وایان لێکداوەتەوە کە سەرەکیترین تایبەتمەندیی گەشەی بیرکردنەوەی شیکاریانە، هەر ئەوەیە کە پێی دەگوترێت «ڕاهێنانی سەربەخۆ و لێهاتوو» یان «چەندە زوو منداڵێک هان دەدرێت دەستپێشخەر بێت و بەرپرسیارێتیی خۆی هەڵبگرێت و کێشەکانی خۆی چارەسەر بکات، تاکوو ئەوەی کە بۆ ئاراستەی چالاکییەکانی پشت بە کەسانی دیکە ببەستێت.»۳۶ بە گوتەیەکی دیکە، ئەو منداڵانەی بە شێوازێکی شیکارییانە هان دەدرێن هەر دەبنە ئەوانەی کە برۆنفێنبرێنێر دەڵێت کە «زیاد لە حەد جڤاکی»۳۷ نەبوون و بەڵگەی ناڕاستەوخۆ هەیە کە ئەم وتەیە ڕاستە. لێڤی تێبینیی کردووە کە ئەو کوڕانەی «زیاد لە حەد پارێزراون» ئاستی زیرەکییان وەک کچان دەبێت.۳۸ بینگ دەریخست کە ئەو کچانەی لە کارە فەزا و شوێنییەکاندا (مکان) باشن، دایکیان لێیان گەڕاون خۆیان کێشەکانیان چارەسەر کەن، لە کاتێکدا ئەو دایکانەی کچەکانیان مەیلیان لە دوان و زمانەوانییە، هەوڵیان داوە لە چارەسەرکردنی کێشەکانیان یارمەتییان بدەن.۳۹ بە هەمان شێوە، ویتکین دەریخست کە دایکی منداڵە لێکۆڵەرەکان هانیان داون دەستپێشخەر بن لە کاتێکدا دایکی ئەو منداڵانەی لێکۆڵەریان نەدەکرد، هانییان دەدان پێبەند بن و دووریان دەخستنەوە لە خاوەنبیر بوون.۴۰ نووسەرێک لەسەر ئەم توێژینەوانە تێبینیی نووسی کە «ئەمە دوور لە چاوەڕوانی نییە، چونکە منداڵێکی سەربەخۆ ئەگەری کەمە شتێکی هەروا قەبووڵ کات بە بێ ئەوەی لێکۆڵینەوەی لێ بکات، لە کاتێکدا منداڵێکی پشتبەستوو، دەترسێت خۆی بەدواداچوون بکات و بەبێ پرسیار کردن شتەکان قەبووڵ دەکات. بە گوتەیەکی دیکە، منداڵە سەربەخۆکە نەتەنیا چالاکبوونی جەستەیی و دەروونیی زۆرە و بە جەستە چالاکە، بەڵکوو بە شێوازێکی سروشتی ئەزموونی جووڵەییی زۆرتر و پەیوەندیی زیاتر لەگەڵ ژینگەی خۆی دەبەستێت.»۴۱

ئەو تایبەتمەندییانەی پەیوەستن بە ڕاهێنانی سەربەخۆییەوە، کاردانەوەیان لەسەر IQ هەیە. سۆنتاگ توێژینەوەیەکی درێژەڕۆیی کرد کە ئەو منداڵانەی IQ یان لەگەڵ سەرکەوتنی تەمەنیان باش ببوو، لەگەڵ ئەوانە بەراوەرد کرد کە IQ

یان لەگەڵ سەرکەوتنی تەمەنیان هاتبووە خوارەوە و بۆی دەرکەوت کە ئەو منداڵەی IQی سەر دەکەوت، ئامادەی پێشبڕکێ بوو، خاوەن بیری خۆیەتی، سەربەخۆیە و لە پێکداچوون لەگەڵ منداڵانی دیکە زاڵە. ئەو منداڵانەی IQیان دەهاتە خوار سست، شەرمن و پشتبەستوو بوون.٤٢

مەککۆبی لەسەر ئەم توێژینەوەیە تێبینی نووسیوە کە «ئەو تایبەتمەندییانەی پەیوەندییان بە زۆربوونی IQوە هەیە، زۆر ژنانی نین . کاتێک کە لە یەکێک لەوانە پرسیار کرا کە چ جۆرە مێژوویەکی گەشەیی دەبێتە هۆی ئەوەی کچێک زیرەک بێت، وڵامی دایەوە: سادەترین ڕێگە بۆ گوتنی ئەمەیە کە ئەو کچە دەبێ لە منداڵیدا هەندێک کوڕانی بێت.»٤٣

بە هەمان شێوە، کاگەن و مۆس گوتوویانە کە «ژنانێک کە لەو بابەتانەی پێویستییان بە بەهرەی لێکۆڵینەوە و بیرکردنەوەی ئاڵۆز هەیە کارکردیان باشە، ئەو پێناسە مێیینەییە نەریتیانە ڕەد دەکەنەوە.»٤٤ هەروەها بۆیان دەرکەوت کە لەو منداڵانەی لە توێژینەوەی فێل بەشدار بوون، «پارێزگاری لە کچان لە منداڵی و گەورەییدا، پەیوەست بوو بە هەڵبژاردنی حەز و زەوقی ژنانی. پارێزگاریی دایکانە هەم کچان و هەم کوڕانی ژنانی دەکرد.»٤٥ هەرچەندە بەهرەی شێکارییانە تەنیا بەهرەیەک نییە کە لە کۆمەڵگەدا بەهای پێ دەدرێت. لەگەڵ ئەوەشدا کە بیرۆکەی ناوەڕۆکی و لە ئاراستەی کەسەکانیش بەهرەی بە بەهان بۆ زۆرێک لە بابەتەکان، ژنان لەو بابەتانەیش کەم دەبینرێن. ئەو تایبەتمەندییانە لە هونەر و هەندێک زانستی کۆمەڵناسی گرنگن. هەرچەندە ژنان لەم بابەتانە سەرکەوتووترن، تاکوو لە زانست، هێشتا دەسکەوتیان بەرابەر نییە لەگەڵ هی پیاوان. یەک ڕوونکردنەوە ئەوەیە کە هۆرنێر باسی «ئەنگیزەی دووری گرتن لە سەرکەوتن»ی کردووە، بەڵام گەر زۆرتر توێژینەوەی لەسەر بکەین، دەبینین کە هۆکارەکەی بۆ کاتێکی زووتر دەگەڕێتەوە.

هەر ئەو ڕاهێنانی لێهاتوویی و سەربەخۆییە کە کاردانەوەی باشی لەسەر بیرکردنەوەی لێکۆڵەرانە هەیە، ئاستی مەیلی ئەو کەسە بۆ دەسکەوت دیاری دەکات.٤٦

هەرچەندە توێژینەوەی تێروتەسەل بۆ بەراوەرد کردنی هەڵسوکەوتی دایک و باوکان لەگەڵ کچان و کوڕان نییە، ئەوانەی کە ئەنجام دراون دەریدەخەن کە ئەو نەریتانەی بەسەر کچاندا سەپێندراون، زۆر جیاوازن لەگەڵ ئەوانەی بەسەر کوڕاندا سەپێندراون. کچان سۆزی زیاتر، پارێزگاریی زۆرتر، کۆنترۆڵی زۆرتر و بەستنەوەی زیاتر وەردەگرن. کوڕان زیاتر بەر داواکاری بۆ دەسکەوت و چاوەڕوانیی زیاتر دەکەون.٤٧ بە کورتی، لە کاتێکدا کچان هەمووکات لە خۆیانەوە هان نادرێن کە پشتبەستوو بن، بە هەمان شێوەیش هان نادرێن کە سەربەخۆ و بە جەستە چالاک بن. «ئەم زانیارییانە دەریدەخەن کە هەڵسوکەوتی جیاواز لەگەڵ دوو ڕەگەزەکە تا ڕادەیەک لە جیاوازیی ئامانجەوە سەرچاوە دەگرێت. بۆ کوڕان جڤاکی بوون وەک ئامانجێکی سەرەکییە بۆ دروست کردن و بنیاتنانی کاریگەریی کوڕان لە ژینگەدا. ئامانجی سەرەکی بۆ کچان پاراستنیانە لە کاردانەوەی ژینگە. کوڕ ئامادە دەکرێت دنیا لە شێوەی خۆی بکات و کچ بۆ ئەوەی شێوەی دنیا بگرێت.»٤٨ برۆنفێنبرێنێر دەڵێت ئەم شێوەیە لە کچاندا نموونەییە ومەترسیی «زیاد لە حەد جڤاکی بوون» لە خۆ دەگرێت.

ئەو لەسەر کاردانەوە نەرێنییەکانی ئەم «زیاد لە حەد جڤاکی بوونە» لە سەر کچان ڕوونکردنەوە نادات، بەڵام نیگەرانیی

خۆی دەردەبڕێت بۆ ئەوەی کە چ بەسەر «کوالیتیی سەبەخۆیی، دەسپێشخەر بوون و خۆ بژێوی»ی کوڕان دێت ئەگەر ئاوا ڕاهێنانێک بەوان بکرابایە. «لە کاتێکدا کە چوارچێوەیەکی سۆزەکی بۆ جۆاکی بوونی کوڕان گرنگە، دەبێت لەگەڵ تەربیەتی دایک و باوکی بگونجێت، بە پێچەوانەوە کوڕەکە خۆی لە هەمان دۆخی ئەو کچەدا دەبینێت کە لەبەر ئەوەی سۆزێکی زۆرتری وەرگرتووە، بە نیسبەت وەرنەگرتنی سۆز هەستیارترە، و لە ئاکامدا هێندێک تەربیەت، نەتیجەی زۆرترە و ئەمر کردن بە جێگەی ئەوەی دروستکەر بێت دەبەستێتەوە.»۴۹

توێژینەوەکانی شاکتێر لەسەر منداڵانی یەکەم و ئەوانەی دواتر لەدایک دەبن، پشتگیریی ئەمە دەکات کە دەرهاویشتەی جیاوازی لە جۆاکی بوون، جیاوازی لە کەسایەتییە. منداڵانی یەکەمی خانەوادە وەکوو کچان جۆاکیترن بەڵام شڵەژاوتر و پشتبەستووترن، لە کاتێکدا منداڵانی دووەم وەک کوڕان متمانەیان بە خۆیان زیاترە و توندوتیژترن.۵۰

برۆنفێنبرێنێر وا هەڵیدێنجێت کە گۆڕاوی چارەنووسساز جیاوازیی هەڵسوکەوتی باوکە و «لە ڕاستیدا، ئەمە باوکە کە لەوانەیە لەگەڵ دوو ڕەگەزەکە جیاواز هەڵسوکەوت بکات.» ئەوپەڕی سۆز دەربڕینی باوک یان ئەمر کردنی، هەر دووی هەر زیانبەخشە. زیاد نەرم بوون و پارێزگاری کردن لە کچان دەبێتە هۆی «زیاد لە حەد جۆاکی بوون»، بەڵام بوونی وزەیەکی بەهێزی باوکانە بە تایبەت لاوازی دەکات. بە کورتی، کوڕان لە چوارچێوەیەکی باوک سالارانەدا دەگەشێنەوە و کچان لە چوارچێوەیەکی دایک سالارانەدا.»۵۱

تێبینیەکانی لە لایەن دووڤان پشتگیریی لێ کرا کە گوتوویەتی «کاری نیوە وەختی دایکان لەسەر منداڵانی هەرزەکار کاریگەریی ئەرێنیی هەیە، بە تایبەت منداڵانی کچ. ئەمە وا دەردەخات کە هەرزەکاران ڕەنگی دایکایەتی زۆر لە حەد وەرگرن.»۵۲

گرنگیی دایک و دایکایەتی کردن لە لایەن کاگەن و مۆس تێبینی کرا. بە چاو لێ کردن لەو باشترین نموونەیەی دایکان دەیخەنە بەردەستی کچەکانیان کە خەریکی گەشە کردنن، بۆیان دەرکەوت کە ئەو ژنانەی بە ناژنانی سەیر دەکرێن، کچەکانیان بە شێوازێکی زیرەکانە دەسکەوتیان هەیە. ئەم دایکانە «توندوتیژن و ئامادەی پێشبڕکێ کردنن و بەرانبەر کچەکانیان ڕەخنەگرن و خۆیان لای کچەکانیان وەک پێشبڕکێکارێکی زیرەک و مۆدێلە نموونەییەکی توندوتیژ نیشان داوە. مەنتیقییە کە وا دابنێین کە کچەکان خۆیان هاوتای ئەم ژنانە دیوە و بەهایان بە هەڵسوکەوتی لێهاتوو داوە.»۵۳

وا پێدەچێت کە ڕەگەزەکان بە شێوازی جیاواز، بە پەروەردەیەکی جیاواز و بۆ ئامانجی جیاواز و بە ئاکامی جیاواز، جۆاکی کراون. ئەگەر بۆچوونی مەککلیلەند لەسەر تەواوی ئەو پەیوەندییانەی لە نێوان شێوەکانی پەروەردەکردنی منداڵ(بە تایبەت لەبواری سەربەخۆیی و لێهاتوویی)، نمرەی ئەنگیزەی گەشەکردنی ئەو تاکانەی لە تاقیکردنەوەکەدا بوون، سەرکەوتنی ڕاستەقینەی تاکەکان و لەڕاستیدا گەشە کردنی ئابووریی کۆمەڵگەکان دەیاندۆزێتەوە، ڕاست بێت،۵۴ ئیتر پرسیارێک لەسەر ئەوە نامێنێتەوە کە بۆچی دەسکەوتی مێژوویی ژنان ئەوەندە کەمن. لە ڕاستیدا، ئەو پەروەردەی پشتبەستوو بوونەی لە سەرەتای ژیانیان وەریدەگرن ئەو پرسیارە دروست دەکات کە چۆن ئەو هێندە دەسکەوتەشیان هەبووە.

بەڵام ئەمە هەمووی چیرۆکەکە نییە.

مەککۆبی لە باسێک لەسەر پەیوەندیی پەروەردەی سەربەخۆبوون لەگەڵ توانای شیکاریدا دەڵێت کە ئەو کچەی تەسلیمی زیاد لە حەد پارێزراوی نابێت و کەسایەتی و ڕەوشتێکی گونجاوی ڕەگەزەکەی دروست دەکات، بەهایەکی زۆر دەبێ بدات: بەهای شڵەژاو بوون. یان وەک ئەو ڕەخنەگرانەی دیکە گوتوویانە: «دنیای هەڵسوکەوتی شیاوی پیاو و ژن لە سەرەتای گەشەکردنیان دروست دەبیت و بۆ منداڵ ئەستەمە ئەم سنوورە کەلتوورییانەی بەسەریدا سەپاوە بە بی کێشە و ململانی ببەزێنێت.»٥٥

کەمێک لە دڵەڕاوکێ بۆ بیرکردنەوەی داهێنەرانە باشە، بەڵام دڵەڕاوکێی زۆر یان بەردەوام زەرەر دەگەیێنێت، «چونکە هەوڵی چارەسەر کردن کەم دەکات، دەستیوەردان لە وەرگرتنی پشوو دەکات و وەرگرتنی پێکهاتەکانی بیرکردنەوە ڕادەگرێت.»٥٦ ئەم جۆرە لە دڵەڕاوکێ بە تایبەت لە ژنانێکدا کە دەچنە زانکۆ هەیە٥٧ و بە دڵنیاییەوە ئەوان لە نیوان چالاکیە ڕۆشنبیرانەکانی ئێستایان و چاوەڕوانیی هەڵسوکەوتکردنیان لە پیشەی ڕۆشنبیرانەیان لە داهاتوودا، هەست بە زیاترین گرژی دەکەن.

مەککۆبی هەست دەکات «ئەم دڵەڕاوکێیەیە کە دەبێتە هۆی نەبوونی بەرهەم لە ناو ئەو ژنانەی کە پیشەی زیرەکانەیان هەیە.» تێکەڵاوی زەختی کۆمەڵگە، چاوەڕوانیی ڕۆڵگێری و پەروەردەی دایباوان دەکاتە «چیرۆکێکی ترسناک کە تەنانەت لەو کاتەی کە ڕۆشنبیر بوون و میزاجێکی باشیان هەیە و خوویان گرتووە بە بەکار هێنانی ئەم بەشە لە ڕۆشنبیرییەوە، خۆی دەردەخات و دەبێت زۆر بەهێز بێت بۆ ئەوەی دڵخۆش و سەلامەت بمێنێتەوە و بەردەوام بێت لە ڕۆشنبیر بوون.»٥٨

هۆکاری ئەم چیرۆکە ترسناکە دەبێ ئێستا ئاشکرا بێت. بە پێی نەریتەکان، ژنان وەک بوونەوەرێکی سست لە سێکس و بە جەستە و بە دەروون پێناسە کراون. ڕۆڵ گێڕانیان بە ڕۆڵی سست و پشتبەستوو و یارمەتیدەر سنووردار کراوە و لەو کاتەی لەدایک دەبن پەروەردە دەکرێن لەم ڕۆڵانەدا بگونجێن. هەرچەندە ئەو تایبەتمەندییانەی کەسێک پێی سەرکەوتوو دەبێت لە کۆمەڵگەدا، تایبەتمەندیگەلێکی چالاکن. حەز بە دەسکەوت کردن، ڕۆشنبیری و توانای شیکاری بە ڕێژەیەکی زۆر پێویستن.

تا ئەو کاتەی ژنان لەو قەناعەتەدا بوون کە ئەم تایبەتمەندییانە سەرووی توانای ئەوان بووە و ئەوان بن دەستن و تا ئەو کاتەی بە مانەوە لەو پێگەیەدا دڵخۆش بوون، بە بێدەنگی لەژێر کاریگەریی سیستەمی باوکسالارانەی شارستانیەتی ڕۆژئاوا مانەوە. باوکسالاری سیستەمیکی ژیانی پێش پشەسازی بوو و قورساییەکەی لەگەڵ شۆڕشی پیشەسازی تا ڕادەیەک کەم بووەوە.٥٩ بەم شێوەیە لە بوونەوەی پلەی کۆمەڵایەتییە، بەهرەی ژنان دەرکەوت.

لە سەدەی ١٨ بڕوا وا بوو کە هیچ ژنێک جگە لە سافۆ، تا ئەو کاتە لە ویژەدا بەرهەمێکی گرنگی نەبووە. بەڵام لە نیوەی یەکەمی سەدەی ١٩ژنانی نووسەری زیرەک بە لێشاو هاتنە گۆڕەپانی ویژەوە.٦٠ تا کۆتاییی سەدەی ١٩ ژنانی زانستیی دیار دەرنەکەوتن و دواتریش ژنانی فەیلەسوف سەریانهەڵدا.

تەنیا دوای ئەوەی شۆڕشی پیشەسازی پلەی کۆمەڵایەتیی شلەژاند، ژنان توانییان هەندێک لە نەریتەکانی کۆمەڵگە بشکێنن. لە کۆمەڵگەی پێش شۆڕشی پیشەسازیدا بنەماڵە یەکەی بنەماییی ڕێکخراوە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان بوو و ژنان ڕۆڵێکی گرنگیان تێدا دەدیت. بەرز بوونی ڕێژەی مردن و لەدایک بوون لەو کاتەدا

لەگەڵ ئەم بابەتە دەرفەتێکی باشی بە ژنان دا کە کاری خۆیان لە ناو ماڵدا بکەن کە ناوەندی بەرهەمهێنان بوو و ژنان توانیان هاوکات لە ماڵ و لە هەموو دنیا دەرکەون. بەڵام شۆڕشی پیشەسازی لەگەڵ هاتنە خوارەوەی ڕێژەی مردنی منداڵانی ساوا، زۆرتر بوونی هیوای ژیان و گۆڕان لە ڕێکخراوە ئابوورییەکان، بنەماڵەیان وەک یەکەیەکی ئابووری تێکشکاند. پێشکەوتنی تەکنەلۆژی، ژنی لە ماڵ هێنا دەرەوە و ئەو کارانەی پێشتر بە ژنانی دادەنرا جێگرەوەی بۆ هات.٦١ بۆ یەکەم جار لە مێژووی مرۆڤ، ژنان خۆیان بە تەواوی تەرخان کرد بۆ ئەوەی بە پێی پێویست دایکایەتی بکەن.٦٢ چەمکی کۆمەڵگەیش گۆڕدرا. سەردەمێک پلەبەندیی باڵادەستی نۆرم بوو و باوکسالاری دەرهاویشتەی تێڕوانینی باڵادەستیی کۆمەڵایەتی بوو. لە کاتێکدا ئەستەمە توێژینەوە لە کۆمەڵگەی فیئۆدالیستی بکرێت، دەزانین کە ڕێژیمی دیکتاتۆری وەک تایبەتمەندی، پەیوەندیی بەهێزی هەیە لەگەڵ چەمکە توندەکانی ڕۆڵی سێکسی و لەگەڵ ڕێژیمی نەژادگەرادا.٦٣ لە زانیاریە نەژادزانییەکاندا بۆمان دەرکەوتووە کە «هاوتەرییەک لە نێوان پەیوەندیی بنەماڵەیی و پلەبەندییە گەورەترەکانی کۆمەڵگەدا هەیە. کۆمەڵگە ئۆتۆکراتیکەکان، بنەماڵەی ئۆتۆکراتییان هەیە، چونکە پاشا حوکمڕانی بە ژێردەستەکانی دەکات و خانەدانەکانیش ملکەچیی دەکەن و ژێردەستەکانیان دەچەوسێننەوە و پیاوەکانیش خۆیان بەسەر ژنەکانیاندا زاڵ دەکەن و باوکەکان بەسەر کوڕەکانیاندا.»٦٤

بە پێی گوتەی داندرەید، «گۆڕاوێکی دیکە کە کاریگەریی لەسەر دابەشکردنی دەسەڵات هەیە و دوو ڕەگەزەکە جیا دەکاتەوە، ئەوەیە کە پیاوان چەند زیاتر لە ژنان کۆنترۆڵیان بەسەر ملکەوە هەیە.»٦٥ ئەو، زانیاریی خستەڕوو کە لە نێوان ڕێژەی باوکانە بوونی بەشی زگماکی، سەرکەوتن و ڕوو لە کەم بوونی ئەندامێتی لەگەڵ بن دەست بوونی ژناندا، پەیوەندیی ڕاستەوخۆی دەردەخست.

تەنانەت ئێستایش یەکسانیی ڕەگەزەکان لە ناو بنەماڵەدا دەرهاویشتەی یەکسانیی ئابووریی هاوسەرەکانە. لە نموونەیەک لە دیترۆیت، بلۆد و وۆلف دەریانخست کە گەر ژن کار نەکات دەسەڵاتی ڕێژەیی کەمە و بە پێی ڕێژەی هاوکاریی ئابووری بۆ بنەماڵە سەردەکەوێت.٦٦ کار کردنی ژنان بە یەکسانکردنی سەرچاوەکانی ژن و مێرد، کاریگەریی هەیە لەسەر پێکهاتەی دەسەڵاتی خێزان. مێردی ژنێک کە کار دەکات باشتر گوێی بۆ دەگرێت و خۆی ژنەکەیش باشتر گوێ بۆ خۆی دەگرێت. ئەو باشتر خۆی دەردەبڕێت و بیرۆکەی زیاتری هەیە. بە جێگەی ئەوەی کە چاو لە مێردەکەی بکات و ئەو ستایش بکات، خۆی دەهێنێتە ئاستی ئەو و ڕێگەچارە بۆ کێشەکان دەبینێتەوە. بۆیە دەسەڵاتی زۆرتر دەبێت و ئەگەر ڕێژەیی هەڵیسەنگێنین، دەسەڵاتی مێردەکە کەم دەبێتەوە.٦٧

گوودیش ئەم ئۆلگووەی تێبینی کردبوو بەڵام دەیگوت کە ئەو ڕێژەیە بە پێچەوانەی ئاستی پلەی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت.٦٨ هیل ئەوەندە هاتە پێش کە بڵێت «پارە سەرچاوەی دەسەڵاتە کە باڵادەستیی پیاوان لە ناو خێزان دەپارێزن ... پارە هی ئەو پیاوەیە کە پەیدای دەکات نەک هی ئەو ژنەی کە خەرجی دەکات، چونکە ئەو پیاوە دەتوانێت ئەو سەرچاوەیە ببڕێت.»٦٩ هاڵێنبێک پێی وایە کە زیاتر لە سەرچاوەی دارایی لەم بابەتە کاریگەریی هەیە، بەڵام وا دەڵێت کە لە هەر بنەماڵەیەکدا باڵانسێک لە دەسەڵات هەیە کە کاریگەری لەسەر

«هەمـــوو ڕەهەندەکانـــی دیکـــەی ژیانی هاوسەرگیری – کەرتی کار، ڕێژەی سازان لەگەڵ هاوســـەر، شـــێوازی چارەســـەری کێشـــەکان و هتد دادەنێت.» ٧٠ بلۆد پێی وایە دۆخـــی ئابـــووری، کاریگەریی هەیە لەسەر هەموو پێکهاتەکانی خێزان.

«کچـــی ئـــەو دایکانـــەی کار دەکەن ســـەربەخۆترن، زیاتر پشـــت بـــە خۆیان ئەبەســـتن، توندوتیژترن، زاڵترن و کەمتر گـــوێ دەگـــرن. ئـــەو کچانە چـــی دیکە لاواز، ئـــارام، گوێگر و ژنانی نین وەک ئەو «خاتوونە وردیلانەی» کە دەبێ ببن. ئەوان زبر و قایمن و بە چالاکی بیرۆکەی خۆیان دەردەبـــڕن و هیچ شـــتێک لە هیچ کەس قەبووڵ ناکەن ... چونکـــە دایکیان نموونە بـــوون بۆیـــان و کچەکانیشـــیان بوێرییان دەست کەوتووە کە خۆیان پارە پەیدا کەن. ئەو کچانە زۆرتر کاری نیوە وەخت دەکەن دوای قوتابخانە و لە پشووی هاویناندا.» ٧١

بـــەری، بەیکن و چایلد شـــیکارییەکی نەژاد-مێژوونووســـییان کرد کە بینینێکی زیاتر دەدات لەســـەر سەرچاوەی زاڵبوونی پیـــاو. دوای توێژینـــەوە لـــە ڕاپۆرتـــە نەژادنووسییەکانی ١١٠ کەلتوور بەو ئاکامە گەیشـــتن کە ئـــەو جیاوازییـــە ڕەگەزییە گەورەیە و باڵادەســـتیی پیاو، لە ئێســـتادا هەیـــە و لە «ئابوورییەکـــدا ڕوو ئەدات کە تیشکێکی زۆر دەخاتە سەر هێزی باڵادەست و گەشـــەکردنی باشتری شارەزایی جووڵە کە پێویســـتی بە هێزە و تایبەتمەندییەکی پیاوانەیە.» ٧٢ ئەو کۆمەڵگەیانەی کە هێزی جەستەیی زۆر و جووڵە بۆ زیندوو مانەوە پێویســـتە، ڕەگەزی بەهێزتر و بەجووڵەتر زاڵ دەبێت. ئەم بیرۆکەیە، بە توێژینەوەی سپیرۆ لەســـەر ڕۆڵی ڕەگەزی لەناو کێڵگە هەرەوەزییەکان لە ئیسراییل پشتگیریی لێ کرا. لەوێ ئابووری بە شـــێوەیەکی بەرچاو مێکانیزە نەکرابوو و هێزی باڵادەستی پیاو لە زۆرینەی کارەکاندا پێویســـت بوو. بۆیە لەگەڵ ئەو هەوڵە هۆشـــیارانەیەی ئەدرا بۆ شکاندنی نەریتی ڕۆڵە ڕەگەزییەکان، ژنان بۆ ئەو کارانە دادەنران کە کەمتر سەختییان تێدا بوو.٧٣

هەرچەنـــدە هەندێـــک کار هـــەن کە ئەکرێ بڵێین هەمـــوو کۆمەڵگەیەک تەنیا بە پیاوان یان ژنانی دەســـپێرن، بەشێکی زۆری پیشـــەکان بۆ هەر دوو ڕەگەز دەبن. لەڕاســـتیدا تەنانـــەت لـــە کۆمەڵگـــە زۆر سەرەتاییەکانیش هەموو کارەکان هەم بە پیاو دەکرێن و هـــەم بە ژن. بە ڕێژەیەکی یەکســـان لە گرنگی، ڕەنگە ئەو کارەی لە کۆمەڵگەیـــەک پیاوانەیە، لە کۆمەڵگەیەکی دیکە ژنانە بێـــت.٧۴ هەرچەندە، هۆکاری کەرت کردنـــی کار بەســـەر ڕەگەزەکاندا ســـنووردار بوونـــی توانا جەســـتەییەکان نییە، ئـــەوەی لە کۆمەڵگەیـــەک بە کاری ژنانی بزانرێـــت، زۆر بە دەگمەن لە لایەن پیاوانەوە دەکرێت و بە پێچەوانەشـــەوە. وا پێدەچێت ئەوەی لەبەر زەروورەتی زیندوو مانەوە کارەکانی دابەش کرد بە زۆر بابەتی دیکەیش ڕێگەی پەیـــا کردووە و بەرگەی گرتـــووە؛ تەنانەت تا دوای ئـــەو کاتەیش بەهـــای کۆمەڵگەیـــی نەماوەتـــەوە. لـــەو جێگەیەدا هێز و جووڵە پێویســـت بووە بۆ زیندوو مانەوە، باڵادەســـتی و زاڵبوونی پیاو لە هەمووی زەقترە. باڵادەســـتیی پیاو هاتە ناو پێکهاتە بەهاییەکان و هەروا مایەوە.

بۆیە لەگەڵ کۆتاییهاتن بە پێویســـتی بە هێزی پیوان، باڵادەستییان کۆتایی پێ نەهات. هەروا کە گوود ئاماژەی پێ کردووە، یەک فاکتەر بەردەوام کاریگەریی لەســـەر دابەشکردنی کارەکان بەسەر ڕەگەزەکاندا، تەنانـــەت لە کۆمەڵگە سەردەمیەکانیشـــدا هەبـــووە: «هـــەر چەنـــدە کارە پیاوانەکان زەحمەتتر بن زیاتر شانازییان پێوە دەکرێت ... کاری کۆنتـــڕۆڵ کـــردن، بەڕێوەبردن،

بڕیاردان لــە لایەن خوداکانەوە پەســەند بووە. بە کورتی، ئــەو کارە پلە بەرزترانەی پێویســتی بە هێــز و خێرایی یــان دوور بوونەوە لە ماڵ هەبێت، پیاوانەن.٧٥

هەروەها دەڵێت «ئەم فاکتەرە وا دەکات دابەشکردنی کار بەسەر ڕەگەز لە ناو بنەماڵە و کۆمەڵگەدا بە شێوەیەکی مەترسیدار نزیک بێت لە بەربەســتە تیرە و نەژادییەکان لە هێندێک لە وڵاتە مۆدێرنەکاندا. واتە نەژاد، تیرە یان ڕەگەزی ژێردەســت وا دەناسرێن کە ناتوانــن هەندیک کاری پایەدار و بەرز بکــەن و ئەگەریش ئەو کارانــە بکەن بە نەشــیاو دەزانرێت. ئەگەر ژنان بەڕاســتی توانای ئەنجامــی کارە پیاوانەکانیان نییە، پێویستیش ناکات بە ڕێگریی ئەخلاقییەوە پێشیان پێ بگیرێت.»٧٦

ســەرچاوەی ڕۆڵــە ڕەگەزییــەکان پێویســتیی ئابوورییە بــەڵام ئەو بەهایەی پێــوەی مــاوە بووەتە بەشــێک لە خودی ڕەگەزەکــە. تەنانــەت لــە کەلتــوورە جیاوازەکانیشــدا ئەم ڕۆڵانە و شــێوازی تێڕوانین بۆ ئەوانە جێگیرە. بەری، بەیکن و چایڵــد، بۆیان دەرکــەوت کە «زەخت لەسەر تەربیەت، گوێگر بوون و بەرپرسیار بوون، زیاتر لەسەر کچانە لەکاتێکدا زەختی سەرکەوتن و پشت بە خۆ بەستن لەسەر کورانــە.»٧٧ ئەم جێاکــی بوونە لە کۆنەوە لە کۆمەڵگە ڕۆژئاواییەکاندا هەبووە. هەروا کە توێژینــەوەی بەری، بەیکــن و چایڵد پیشــان دەدات، ئەم جێاکی بوونە منداڵان ئامادە دەکات کە لە گەورەســاڵیدا ژن لە ماڵ بمێنێتەوە و پیاو بچێتە دەرەوەی ماڵ و ســەرکەوتوو بێت. هەر چەندە کۆمەڵگە زیاتر توانای جەستە زەق بکاتەوە، جیاوازیی ڕۆڵــی ڕەگەزی و ڕەگــەزەکان لە جێاکی بووندا زیاتر دەبێت.

ڕەنگە ئەم جیاوازییانەی ڕۆڵی ڕەگەزی، ســەردەمیک لە خزمەت کارێکی سروشتیدا بووبێتن، بەڵام لەوەی کە هێشــتا پێویست بــن گومان هەیــە. ئــەو تایبەتمەندییانەی ئێســتا لــە ژن و پیاو دەبینرێــن، ئاکامی ئەو جێاکــی بوونەیە کە بۆ زیندوو مانەوەی کۆمەڵگەیەکی ســەرەتایی پەرەی سەندووە. پێکهاتــەی بەهای باڵادەســت بوونی پیاو، ئاکامی بەها و ئاراستە سەرەتاییەکانە. بەڵام لەو سەردەمەوە تا ئێستا، دۆخی کۆمەڵایەتی و ئابــووری زۆر گۆڕاوە. تەکنەلۆژی گرنگیی هێــزی ماســولکەی هێناوەتە ئاســتێکی نزیک بە ســفر. لە ڕاســتیدا ئەو تێڕوانینە شــەرەنگێزەی کــە هێزی جەســتە و زاڵ بوون دەکاتە نموونەیی، وێرانکەرە. بنەماڵەی گەورەیــش بەهای نەمــاوە، ئێســتا ئێمە نیگەرانــی زیادبوونــی بێ وێنــەی ژمارەی دانیشــتووانین و پێمان باشــترە کۆمەڵگە گرینگــی بە باش بوونی منداڵان بدات نەک زۆر بوونیــان. دەرەنجامی ئەم هەموو گۆڕانە ئەوەیە کە ڕۆڵی ڕەگەزی و بنەمای نەریتیی خێزان کارکردی لەدەست داوە.

ئۆلگووی بارهێنانی منداڵیش تا ڕادەیەک گــۆڕاوە. برۆنفێنبرێنێــر دەڵێت کە لانیکەم دایباوکانی چینــی ناوەندی «پەیوەندییەکی پەســەندتر و یەکســانخوازانەتریان لەگەڵ منداڵەکانیان» دروســت کردووە.٧٨ لەگەڵ ڕوو لــە زۆرتر بوونی پێگــەی کۆمەڵایەتیی خێزان، ئۆلگووی هەڵســوکەوتی دایباوکان شــێوەیان لەیەک نزیک دەبێتــەوە.٧٩ ئەو هەروەها تێبینیی کرد کە دیاردەیەک لەلای دایباوکانی چینە خوارەکان دروســت بووە و هەڵسوکەوتی یەکســانی، بە نەرمی ڕێگەی خۆی بەرەو چینە خوارەوەکان ئەگرێتە بەر.

ئــەم گۆڕانانە لــە ئۆلگــووی بارهێنانی منــداڵان پەیوەنــدی لەگــەڵ گۆڕانــی پەیوەندییە نــاو خێزانییــەکان هەیە. هەر دوو بەرەو شــێوازی ژیانی کەمتر پلەبەندی کــراو و زۆرتر یەکســانخواز بــوون دەڕۆن. هەروا کە بلۆد گوتی: «لە ئێســتادا ڕەنگە لە

لێواری قۆناغێکی نـوێ لە مێژووی خێزانی ئەمریکی بین، کاتێک کە خێزانی دەسـتە بـرا و دەسـتە خوشـک سـەرهەڵدەدات. تایبەتمەندیـی جیاوازکـەری ئـەم خێزانە ئەوەیە کە هەم ژن و هەم مێرد کار دەکەن ... کار کردنـی ژنان، ئەوان لە چەوسـانەوە بـە دەسـت مێردەکانیانـەوە دەپارێزێت و کچەکانیان لە بندەست بوون دێنێتە ئاستی براکانیـان ... کاتێک کە هەر دوو ڕەگەز لە گەورەساڵیدا و لە بازاری کاردا یەک ڕۆڵ دەبینن، جیاوازیی کلاسـیکی نێوان ژنانی و پیاوانە بـوون کاڵ دەبێتەوە ... ڕۆڵی پیاوان و ژنان هەم لە تەمەنـی خوارەوە و هەم لە تەمەنی سەرەوە لە یەک نزیک دەبێتەوە. لە ئاکامیدا خێزان لە ناوەوە ئەوەندە جیاوازکراو نابێـت، کەمتر لەسـەر بنەمـای تەمەن و جیاوازیی ڕەگەزی چینبەندی دەکرێت. لەو هاوجێ بوونە خێزانییەدا، زاڵبوونی پیاوانە و خزمەتکاریی ژنانە جێگەی خۆی دەدات بە هاوجێبوونی نوێ.» ٨٠

هەمـوو ئـەم زانیاریانـە دەریدەخەن کـە ئاقـارەکان لە یـەک کاتـدا لە یەک نزیـک دەبنـەوە. بنەمـای بەهاکانمان لە دیکتاتۆرییەوە بەرەو دیمۆکراسـی دەڕوات، هەر چەندە پێکهاتەی کۆمەڵگەمان هێشـتا نەگەیشـتووەتە ئـەو ئاسـتە. هەڵوێسـتی کۆمەڵایەتی لـە ناو خێزانەوە دەسـت پێ دەکات؛ تەنیـا خێزانـە دیمۆکراتیکـەکان دەتوانـن منداڵانێـک پێبگەیێنـن کە لە کۆمەڵگەیەکی دیمۆکراتیکدا ببن بە هاووڵاتی. ڕێکخراوە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانیش کە ژنانیان لە ماڵ ڕادەگرت، هەر بەو شـێوەیە گـۆڕاون. چیدیکە ماڵ ناوەنـدی کۆمەڵگە نەمـاوە. ئەو کارکردنـە بنچینەییانەی ژن و پیـاو لە ماڵدا، چیدیکە پێویسـت نین و هیچ هۆکارێک نەمـاوە بۆ ئەوەی جیاوازیی ڕۆڵی ڕەگـەزی بمێنێتەوە. ئەو بەهایەی کە بە هێزی جەستە دەدرا و دەبوو بە هۆکاری زاڵبوونـی پیاو و ئەو دۆخەی باڵادەسـتیی پیاوان کە دەرهاویشتەی ئەمە بوو، چیدیکە کارکردی نەماوە. ئەوە مێشـک و جەستەیە کە ئێسـتا دەبێت باوبێت و مێشـکی ژنان یەکسان بێت لەگەڵ مێشکی پیاوان. «دەنکە دەرمان» (مەبەسـت دەرمانی ڕێگری کردن لـە منداڵبوونە. وەرگێر) ژنـی لە دوودڵیی منداڵبـوون و پەیوەسـت بوون بـە پیاو بۆ پشـتگیریی ئابـووری ڕزگار کـرد. بـەڵام هەڵوێستمان بەرانبەر بە ژن و خێزان هاوکات لەگـەڵ پێشـکەوتەکانی دیکـە نەگۆڕاوە. «دواکەوتنێکـی کەلتـووری» لەئارادایـە. پێناسـەی خێزان، چەمکی ژن و بیرۆکەی کارکردی کۆمەڵایەتی لەو سـەردەمە بەجێ ماوە کە بۆ مانەوەی کۆمەڵگە پێویست بوون و لەو کاتەوە تا سـەردەمێک کە لەبار نییە بەردەوام ماوە. دەرەنجامەکەی تەنیا ئەوپەڕی ناکارکردی بوونی ڕۆڵی ژنانە.

حەسـانەوە لەم ناکارکردییە پێویسـتی بـە گـۆڕان لـە ڕێکخـراوە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی ناو کۆمەڵگە و ئەو تیۆرانەیە کە ڕێگە بە ژن بدات بە تەواوی و یەکسـان لەگەڵ پیاوان لە پلەبەندیی کۆمەڵگەدا ڕۆڵ ببینن. لەگەڵ ئەمەیشدا پێویستە خێزانیش بگۆڕێت تاکوو هەم ژن و پیاو یەکسـان بن و هـەم بتوانن لە کەشـێکی دیمۆکراتیکدا منـداڵ گەورە بکـەن. ئـەم گۆڕانکارییانە بە ئاسـانی ناکرێـن و لە ڕێگـەی گۆڕانی سادەی ئاقارەکانی کۆمەڵگەوە بەدی نایەن. ئاقـارەکان هەموویـان بە یەک ئاراسـتە و بە یـەک خێرایی ناڕۆن. بـەو ڕادەیەی کە ئەگەر گۆڕانەکان لەگەڵ یەکتر ناکارکرد بن، کێشە سـاز دەکات و پێویستە ئەم کێشانە نەک بە پشـتگوێ خستن بەڵکوو بە مرۆڤی هۆشیار چارەسەر بکرێن. تەنیا لەم ڕێگەیەوە دەتوانین لـە داهاتوو و ژیانماندا قسـەمان هەبێت بۆ گوتن.

فێمینیزمی سۆسیالیستی:
ستراتیژییەک بۆ بزووتنەوەی ژنان*

لە لایەن «هاید پارک چاپتێر»، «یەکیەتیی ڕزگاریی ژنانی شیکاگۆ»
«هیزر بووز»، «دەی کریمێر»، «سوزان دەیڤید»، « دێب دۆبین»، «ڕۆبین کوفمەن»، «تۆبی کلاس»
و: ڕەزا فەتحوڵڵانژاد

پێشەکی

ئەم وتارە بەمەبەستی دەربڕینی ئایدیاکانی پەیوەندیدار بە ستراتێژیی نوێ بۆ بزووتنەوەی ژنان و هاوبەشکردنی ئەو ئایدیایانە لەگەڵ ژنانی دیکە نووسراوە. لە ئێستادا دوو جەمسەری ئایدیۆلۆژیک لە ئارادان کە نوێنەرایەتیی مەیلە زاڵەکانی نێو بزووتنەوەکە دەکەن. یەکێکیان ئاراستەیەکە بەرەو شێوەی ژیانێکی نوێ لە نێو کولتوورێکی ژنانەدا کە پێداگرە لەسەر ئازادیی تاکەکەسی و گەشەکردن و پەیوەندیی ژنان لەگەڵ ژناندا. بەپێی پێویستیمان بە دابڕان لە ڕێوشوێنە کۆنەکان ـ لە باری کۆمەڵایەتی، سایکۆلۆژیایی و ئابوورییەوە ـ و هەروەها بەپێی ئەو پێویستییەی بۆ کۆمەڵگای پاش شۆڕش هەیە، ئێمە لەم مەیلە تێدەگەین، پشتیوانیی لێ دەکەین و پێی دڵخۆشین. لە هەمان کاتدا، ئەگەر پێداگریمان تەنیا لەسەر ئەمە بێت، ئەوا دەبینین کە زیاتر بەرەو جۆرێک خۆپارێزیی بێ فورم دەچین تا وەزعییەتێک کە تێیدا دەتوانین بۆ ژیانی خودی خۆمان شەڕ بکەین و بەسەریدا سەرکەوین.

ئاراستەکەی دیکە ئەوەیە کە پێداگری لەسەر شیکاریی پێکهاتەیی کۆمەڵگاکەمان و بنەما ئابوورییەکانی دەکات. ئەم ئاراستەیە تەرکیز لەسەر ڕێگەگەلێک دەکاتەوە کە تێیاندا پەیوەندیی بەرهەمهێنەرانە سەرکوتمان دەکات. ئەم شیکارییەش دروستە، بەڵام ستراتێژییەکەی، ئەگەر بەتەنێ حەسێبی بۆ بکرێت، بە ئاسانی دەتوانێ بە جۆرێک هەستیاری لە بەرانبەر ژیانی گشتیی ژناندا لەدەست بدات.

وەکوو فێمێنیستە سۆسیالیستەکان، ئێمە هەم شیکاریی تاکەکەسی و هەم شیکاریی پێکهاتەییمان قەبووڵە. ئێمە تیکەڵاوێک لە هەردووکیان بە پێویست دەزانین ئەگەر بمانهەوێ ببینە بزووتنەوەیەکی خۆڕاگر. لەو باوەڕەداین کە گرینگە خۆمان وەکوو فێمێنیستی سۆسیالیستی پێناسە بکەین و بە شێوەیەکی خودئاگایانە دەست بکەین بە ڕێکخستنی خۆمان لەسەر بنەمای ئەم ستراتێژییە. ئێمە ئێستا گەیشتووینەتە خاڵێکی ژینەکی لە مێژووماندا.

لە لایەکی ترەوە، بەهێزبوونی بزووتنەوەکەمان دیارە: بووەتە هێزێکی گرینگی ئەم سەردەمە و لە دابینکردنی خزمەتگوزاری و پشتیوانی بۆ پێویستییە هەرەهەنووکەییەکانی بەشێک لە ژنان سەرکەوتوو بووە. هەزاران ژن خۆیان وەکوو بەشێک لە بزووتنەوەکە دەبینن، پێناسەیەکی ڕوون و ناڕوونی «خودئاگاییی ژنان» بە شێوەیەکی بەرین جێی خۆی لە نێو گرووپە ڕەپەکان، خۆپیشاندانەکان، پرۆژە کردارییەکان، چالاکییە دژە دامەزراوەییەکان و لەنێو میدیا گشتییەکاندا کردووەتەوە. ژنانی نێو بزووتنەوەکە ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر لە سەرکوتی گشتی و پێویستیی ڕووکردنە چارەسەری پێکەوەیی تێدەگەن. بە سەرنجدان بەوەی کە ئەوەی وەکوو کێشە تاکەکەسییەکان بینیمان لە ڕاستیدا کێشەی کۆمەڵایەتی بوون، ئێمە گەیشتووینە ئەو تێگەیشتنە کە چارەسەرەکان پێویستە کۆمەڵایەتی بن. بە سەرنجدان بەوەی کە ژنان کونترۆڵیان بەسەر ژیانیانەوە نییە، گەیشتووینەتە سەر ئەو باوەڕە کە تەنیا کاتێک کونترۆڵمان دەبێت کە پێکەوە بجووڵێینەوە. باوەڕمان بە پێویستییە تایبەتییەکانی گرووپی جۆراوجۆری ژنان و هەروەها ئەوە کە گرووپی جیاوازی ژنان ڕێگەی جیاوازیان بۆ خەباتکردن لە پێناو بەدەستهێنانی کونترۆڵی ژیانی خۆیان هەیە، هێناوە.

هەر لەو کاتەدا، بزووتنەوەی ژنان لە ئێستادا دابەش بووە. لە زۆربەی شوێنەکاندا، دابەش بوون بەسەر گرووپی چووکە چووکە کە ئەمەش دۆزینەوەیان، پەیوەستبوون پێیان و تێگەیشتن لێیان لە باری سیاسییەوە دژوار کردووە. هاوکات، کارخولقێنە کۆنەپارێز بەڵام

لە باری دامەزراوەییەوە زیرەکەکان خەریکن خۆیان بە بزووتنەوەکە هەڵدەواسن و خەریکن سیاسەتی ژمارەیەکی بەرچاو لە خەڵک دیاری دەکەن. ئەگەر بمانەوێ بزووتنەوەکەمان زیندوو بمێنێت، با لەوە بگەڕێین بمانەوێ گەشە بکات، ئێستا کاتیەتی کە دەست بە ڕێکخستن لە پێناو بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات بکەین. ئێمە پێویستە خودئاگایی بگۆڕین بە کردەوە، دیاری بکەین کە چیمان بۆ خەباتەکەمان پێ باشترە و سەربکەوین. بۆ ئەم مەبەستە، پێویستمان بە ستراتێژییەکە.

ستراتێژیی بزووتنەوەکەمان دەبێ لە تێگەیشتنی دینامیکەکانی دەسەڵاتەوە گەشە بکات بۆ تێگەیشتن لەوەی کە ئەوانەی کە دەسەڵاتیان هەیە بەرژەوەندییەکی ڕاستەقینەیان لە پاراستنی ئەو بەرژەوەندییە و هەروەها ئەو دامەزراوانەیدا کە دەیپارێزن، هەیە. ئەگەر بمانهەوێ ئازادیی ژنان بگاتە ئامانجەکانی، پێویستە تەرکیزی هەوڵەکەمان لەسەر کونترۆڵی بەزۆری ئەو دامەزراوانە بێت کە هەنووکە سەرکوتمان دەکەن. بەمەبەستی ڕاکێشانی سەرنجی زۆربەی ژنان، پێویستە پێویستییە ڕاستەقینەکانیان و بەرژەوەندییەکانیان ڕەچاو بکرێن.

لەم کاتەدا، ئێمە لەو بڕوایەداین کە گرینگە بۆ ستراتێژییەک ئارگۆمێنت بهێنرێتەوە کە بەم سێ شتە بگات: ١) دەبێ ببێتە خاوەنی ئەو ڕیفۆرمەی کە بە شێوەی ئۆبژەکتیڤانە ژیانی ژنان باشتر بکات، ٢) پێویستە هەستی دەسەڵاتی خود ببەخشێتە ژنان، جا هەم بە شێوەی هێزەکی و هەم لە ڕووی ڕاستەقینەیدا، ٣) پێویستە پەیوەندیی هەنووکەییی دەسەڵات بگۆڕدرێت. ئێمە لێرە خەریکین ئارگۆمێنت بۆ دامەزراوە فێمێنیستە سۆسیالیستییەکان دەهێنینەوە. ئێمە لێرە ئارگۆمێنت بۆ دامەزراوەیەکی تایبەت ناهێنینەوە، بەڵکوو بۆ گەشەی سەرکەوتووانەی دامەزراوەکان ئارگۆمێنت دەهێنینەوە بە جۆرێک کە ڕەنگە بتوانین لە ئەزموونەکانمان فێر بین و هێزی هێزەکیی بزووتنەوەکەمان وەگەڕ بخەین.

ئەم لاپەڕانە لە پێناو ئەم ئارگۆمێنتەدا نووسراون. وەک لە خوارەوە دێت واژۆ کراوە:

١ فێمێنیسمی سۆسیالیست ـ چەمکەکە و ئەوەی لە هەر نەریتێکی سەرچاوەوە لێی دەردەهاوژرێت.

٢ هێز ـ بنەمای هێز لەم کۆمەڵگایەدا و هێزی هێزەکیمان وەک ژنان بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات. نموونەیەکی بەکارهێنەرانەی ستراتێژییەکەمان.

٣ خودئاگایی ـ گرینگیی خودئاگایی بۆ گەشەی بزووتنەوەی ژنان، بەربەستەکانی و جێگەوپێگەی لە ئایدۆلۆژیی فێمێنیستی سۆسیالیستیدا.

٤ ئەو پرس و کێشە هەنووکەییانەی ڕووبەڕووی بزووتنەوەکەمان بوونەتەوە ـ هەبوونی تێڕوانینێکی فێمێنیست سۆسیالیستی بۆ وڵامدانەوە پێیان و پەرەپێدانی دەقێک بۆ بەرنامە و نیگەرانییەکان.

٥ دامەزراوە ـ گرینگیی دامەزرانی دامەزراوەکان بۆ بزووتنەوەی ئازادیی ژنان و هێندێک بۆچوون لەمەڕ فۆرمی دامەزراوەیی.

ئەم ئایدیایەی کە خەریکین دەیخەینە ڕوو، ڕەنگە بیروبۆچوونی زۆرێک لە ژنانی بزووتنەوەکەش بێت، بەڵام تا ئێستا ئەم ئایدیایانە لە ئاستێکی نەتەوەییدا دەرنەبڕاون و نەناسراون. ئێمە بەشێکی لەبەر ئەوەی ڕێکخراو نین چونکە نەرمیمان نواندووە بەرانبەر لێڕوانینی جیاواز کە ئایدیۆلۆژییەکەمان بانگەشەی بۆ دەکات و ئەمەش بووەتە هۆی دژوارییی هێنانەئارای ئایدیۆلۆژیی نوێ یان گرتنی هەڵوێستێکی دژ. پتر لەمەش، هێندێک هۆکاری تایبەتی لە بزووتنەوەکەمان بە دژی هەر جۆرە دامەزراوەیەکە. ترس لە بژاردەخوازی، پێداگری لەسەر جێگرەوە و هێزە تاکەکەسیەکان، ترس لە شکستخواردن،

باوەڕنەبــوون بە ئەگەری براوەبوون و تەنانەت ترس لە بردنەوە، هەموویان لەم دوودڵییەماندا ڕۆڵیان گێڕاوە.

ئێمــە ئێســتا ڕووی ئەم نووســینە لەو ژنانــە دەکەین کە لە ئایدیای فێمێنیســتی سۆسیالیســتیدا لەگەڵمان هــاوڕان، جا ئەو ژنانــە بن کە لە بزووتنەوەکــەدا کار دەکەن، ئــەو ژنانەی کە هیچکات چالاک نەبوون، ئەو ژنانەی کە لە بزووتنەوەکە وەدەرنراون یان ئەو ژنانەی لە دامــەزراوە ئاوێتەکاندا کار دەکەن. هیواداریــن کە ئەمە بتوانێ زمانێکی هاوبەش دابیــن بکات کە بــە هۆیەوە ئێمــە بتوانین دەســت بە وتووێژ بکەین، هەلومەرجێک کە تێیدا دەتوانین تێیدا کۆ بینەوە و بەرنامەڕێژی بۆ چۆنییەتیی جووڵاندنمان بکەین.

١ ـ فێمێنیزمی سۆسیالیستی

ئێمە بەو قەناعەتە گەیشــتین کە شوناســی خۆمان بە هۆی میرات و داهاتووی فێمێنیزم و سۆسیالیزمەوە لە خەباتمان بۆ شۆڕش پێناسە بکەین. لە فێمێنیزمــەوە فێری پڕیی هێزی هێزەکــی خۆمان وەکوو ژنــان و هێزی ژنان بووین. ئێمە بەرژەوەندیی هاوبەشــی خۆمان لەگەڵ ژنانی دیکە و ســەرکوتی هاوبەشمان بینیــوە. بــە تێگەیشــتن لــەم پەیوەندییە ڕاســتەقینەیە وەکوو ژنــان، ئێمە تێدەگەین کــە دەتوانین لە خەباتمان بۆ ئازادی پشــت بە یەکتر ببەســتین. فێمێنیــزم بووەتە هۆی ئەوەی بە شێوەیەکی ڕاستەوراست ببینین کە ئەو خەڵکەی کە بارودۆخی کۆمەڵگا شکڵیان پــێ دەدا، بارودۆخگەلێک کــە لە کۆنترۆڵی خۆیاندا نییە، دەبن بە چی. ئێمە خۆشەویستی و ڕقــی خۆمــان بــە تەرکیزکراوی لەســەر فێمێنیزمەکەمان دەدۆزینەوە، خۆشەویســتی بۆ ژنانێک کە بە هۆی بارودۆخی هاوبەشــەوە پێکەوە بەستراونەتەوە، ڕق لەو سەرکوتەی کە پێکمان دەبەستێتەوە. هێزێکی مەزن کە ئێمە لە فێمێنیزمدا دەیدۆزینــەوە، پێداگریکردنی دووبارەیــە لەســەر بەهــا مرۆیییــەکان و ئیدەئالەکانی خۆشــکایەتی: بەدەم خەڵکەوە بوون و هەستیاربوون بەرانبەر پێویستییەکان و هێزە هێزەکییە لەحاڵی پەرەســەندنەکانی خەڵک.

ئێمە بە هۆی فێمێنیزمەوە لە سیستەمی بەدامەزراوەییکــراوی ســەرکوت لەســەر بنەمــای زاڵبوونی پیاوان بەســەر ژنان، واتە سێکســیزم، تێگەیشــتووین. دژبەرییەکانی لەســەر بنەمای ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە دەمارگرژانەیەیە کە بــە هۆی ئەم زاڵبوونەوە هاتوونەتە کایەوە. ئاســتی ئــەم دوژمنکارییە دەکــرێ بە هۆی کولتوور و نەرمیهەڵگربوونی دامــەزراوە کۆمەڵایەتییەکانەوە دابەزێت، بە جۆرێک کە لە هێندێک شــوێن و زەمەندا وا پێدەچێت بووبێتە پەیوەندییەکی ســەقامگیر. بــەڵام دژبەریگەرایــی ناســرێتەوە و تا ئەو کاتەی سیســتەمی زاڵبــوون نەمێنێت، هەر سەرهەڵدەداتەوە.

بــەڵام ئێمــە چەمکێکــی تایبەتــی فێمێنیزممان هەیە کە سۆسیالیســتییە. ئەوە هەمانە کە تەرکیز دەکاتە ســەر ئەوەی چۆن دەســەڵات، ژنانی لەبەر پێگەی چینایەتییان پەراوێــز خســتووە. ئێمە ســەرمایەداری بە فۆرمێکــی بەدامەزراوەییکــراوی ســەرکوت لەســەر بنەمای قازانج بۆ ئــەو خاوەندارانەی کە بە شــێوەی گشــتی بــۆ داهاتیــان کار دەکەن، دەبینین. سەرمایەداری دەبێتە هۆی پەیوەندیی کۆمەڵایەتیــی توندوتیژانە لە نێو چینەکانــدا. ئەو چینانــەش پەیوەندییەکیان هەیــە کــە کاریگەریــی کولتوورەکــە و دامەزراوەکانی لەســەرە. هــەر بۆیە، لە نێوان و لە نێو چینەکاندا یەکیەتی و دابەشــکاری خۆدەنوێنێت کــە هێندێک جار دەبێتە هۆی ناڕوونبوونی ئاســتی دژبەرییەکان و هێندێک جار دەبێتە هۆی ڕوونبوونەوەی زیاتری. بەڵام سروشتی بنەمایی توندوتیژانەی پەیوەندییە چینایەتییەکان، هەمیشە ئامادە دەبێت، مەگەر

وای لێ بێت کە ئیدی کەمینەیەکمان نەبێت کە خاوەنی سەرچاوەکانی بەرهەمهێنان بن و بە هۆی کارکردنی کرێکاری مووچەدار یان بێمووچەوە، دەوڵەمەند بن.

ئێمە بیرۆکەیەکی سۆسیالیستیی جیهانێکی مرۆییمان هەیە کە بە هۆی دابەشکردنەوەی داهات و کۆتاییهێنان بە جیاکاری لە نێوان چینی دەسەڵاتدار و ئەوانەی دەسەڵاتیان بەسەرەوە دەکرێت، دەلوێ.

بەو ئاکامە گەیشتووین کە ئێمە تەنیا لە ڕێگەی وڵامێکی پێکەوەیی ڕێکخراوەوە دژی وەها سیستەمێک خەبات بکەین. هەر بۆیە، خۆشکایەتی مانای تێکۆشان بۆ دەسەڵاتێکی ڕاستەقینە بەسەر ژیانی خۆمانەوە و ژیانی خوشکەکانمانەوەی هەیە. پەیوەندیی تاکەکەسیی خۆمان و خەباتی سیاسیمان پێکەوە ئاوێتە دەکەین و هەستی فێمێنیزمی ئێمە بەرهەم دەهێنن. لە ڕێگەی چەمکی خۆشکایەتییەوە، ژنان هەوڵیان داوە بەرانبەر بە پێویستییەکانی هەموو ژنان و نەک ژمارەیەکی کەم خۆیان بە بەرپرسیار بزانن و هەروەها پشتیوانی لە ژنانی تر بکەن، ڕەخنەیان لێ بگرن و هانیان بدەن نەک ئەوەی ڕکەبەرایەتییان لەگەڵ بکەن.

ڕوانینمان ـ فێمێنیزمی سۆسیالیستی دڵچەسپە و لە نێو سیستەمی هەبوودا ئەگەری نییە

ئەمە دواتر دێت ئەو شتانەن کە ئێمە لە سیستەمی نوێدا وێنایان دەکەین، وەکوو بەشێک لە ژیانی ڕۆژانە بۆ هەموو خەڵک:

■ خزمەتگوزاریی دەرمانی بە خۆرایی، بە شێوەی مرۆیی و شایستە بە پێداگری لەسەر دەرمانی پێشگیرانە، لە ژێر خزمەتگوزاریی دامەزراوە جەماوەرییەکاندا.

■ کونترۆڵی خەڵک لەسەر جەستەی خۆیانەوە ـ بۆ نموونە، دەستپێڕاگەیشتن بە کونترۆڵی منداڵبوون بە شێوەی سەلامەت و خۆرایی، لەباربردنی منداڵ، دەستڕاگەیشتن بە مادەی دژەهەوکردن، ئازادبوون لە خۆسەپاندن یان شەرمە کۆمەڵایەتییەکان

■ ئیمکانی ژیان لە خانووی سەرنجڕاکێش و ئاسوودە کە بە ژیانی تایبەتی و هاوبەش دیزاین کرابێت

■ خۆراکی جۆراوجۆر، موغەززی و زۆر.

■ ڕێزگرتنی کۆمەڵایەتی لەو کارەی خەڵک دەیکەن، تێگەیشتن لەوەی کە هەموو پیشەکان دەکرێت لە باری کۆمەڵایەتییەوە پێویست و گرینگ بن.

■ شووڕا دێموکراتیکەکان کە بە هۆیانەوە هەموو خەڵک ئەو بڕیارانە کونترۆڵ بکەن کە بە شێوەی ڕاستەوخۆ، کاریگەری لەسەر ژیانیان، کارەکەیان، ماڵەکەیان و کۆمەڵگاکەیان، دادەنێن.

■ سەرچاوە زانستییەکان بە ئاراستەی باشتربوونی ژیانی هەمووان بەکار بهێنرێن نەک بە ئاراستەی داگیرکاری و دارمان لە ڕێگەی توندوتیژییی سەربازی و پۆلیسییەوە.

■ بەرهەمی جۆراوجۆر بە کوالێتیی باڵا بە مەبەستی وڵامدانەوە بە پێویستییەکانمان و کۆتاییهێنان بە کاری ماڵ وەکوو کرێکاریی تایبەتی و بێمووچە.

■ سەرلەنوێ پێناسەکردنەوەی پیشەکان لەگەڵ بارهێنانی بەجێ بۆ ئامادەکردنی خەڵک بۆ ئەو پیشانەی حەزیان لێیە، هەروەها گۆڕینەوەی پیشەکان بەمەبەستی وڵامدانەوە بە پێویستییەکانی چەرخی ژیانی چ ئەوانەی کاریان تێدا دەکەن و چ ئەوانەی وەرگری خزمەتگوزارییەکانن.

■ ئازادییە سیاسی و مەدەنییەکان کە هاندەری بەشداریی هەموو خەڵک لە ژیانی سیاسیی وڵاتەکەدا بن.

■ چەککردنی پۆلیس و وەدەستەوەگرتنی کونترۆڵی پۆلیس لە لایەن کۆمەڵگاوە.

■ بەرپرسیارەتیی کۆمەڵایەتی لەهەمبەر

گەورەکردنی منداڵ و هەبوونی خزمەتگوزاریی ڕاگرتنی بیست و چوار کاتژمێریی خۆراییی منداڵ بە شێوەیەک کە مشتەریی کونترۆڵکەری هەبێت و لەسەر بنەمای ولامدانەوە بە پێویستییەکانی ئەوانە بێت کە بەکاری دەهێنن و کاری تێدا دەکەن.

- پەروەردەکردنی خۆرایی و گشتی و خاوەن کوالێتی کە لەگەڵ کار و چالاکییە کۆمەلایەتییەکانی خەڵک لە هەر تەمەنێکدا بگونجێت.
- ئازادیی پێناسەکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ڕەگەزییەکان.
- کولتوورێکی گشتی کە ڕێزگرتن لە خود و ڕێزگرتن لە کەسانی دیکە بەهێز دەکات نەک لاواز.
- پشتیوانی لە گەشەی نێوخۆیی وڵاتان لەسەرانسەری جیهان و هەوڵدان بۆ ئەوەی بڕیاری چارەنووسی خۆیان بە دەست خۆیانەوە بێت.

ئێمە ئەم ڕوانگەیەمان بەمەبەستی ئەوە خستە ڕوو کە زیاتر ڕوون بێت کۆمەڵگایەکی فێمێنیستی سۆسیالیستی چییە یان هەوڵ بۆ چی دەدرێت. ئەم ڕوانگەیە بۆ کۆمەڵگا، دژایەتیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ئەوەی ئێستا هەیە کە لەسەر بنەمای زاڵبوونی ژمارەیەکی کەم بەسەر زۆرێک لە خەڵک لە ڕێگەی جنس، نەژاد یان چیندا ڕۆ نراوە. لە کاتێکدا ئەمەی هەنووکە زاڵە، ڕەنگە پاشکشەگەلێک بکات، بەلام ناتوانێ بە هیچ جۆرێک لەگەڵ ئەم کۆمەڵگا خەڵکسەرەوەری کە لە سەرەوە وێنامان کرد، بگونجێت.

دژبەرییەکان ـ جێگرەوەیەک پێویستە

فێمێنیزمی سۆسیالیستی نەتەنیا چێژبەخشە، بەڵکوو پێویستیشە چونکە سیستەمی کاپیتالیستی ئێستا سەقامگیر نییە و ناتوانێ لە شکڵی هەنووکەیدا بمێنێتەوە. سەرەڕای ئەمەش، ئەمە بەو مانایە نییە کە کۆمەڵگا دواجار هەر دەبێتە سۆسیالیستی. فۆرمێکی فاشیستی یان بەربەرییش دەتوانێ جێگرەوە بێت. ئەو سیستەمەی کە دەبێتە جێگرەوەی کاپیتالیسم، بە هۆی مەیل و دەسەلاتی ئەو گرووپانەی خەباتی بۆ دەکەن، دیاری دەکرێت. هەر بۆیە، ئێمە پێویستە لە خەباتدا بین بەمەبەستی وەدیهاتنی ئەو ڕوانگەی فێمێنیزمی سۆسیالیستییە.

دژبەرییەکان ئەو دیاردانەن کە بۆ ڕاگرتنی سیستەمەکە پێویستن. بەلام هەر بە لۆژیکی نێوخۆیی خۆیەوە هێزگەلێک بەرهەم دێنن کە دارمێنەری خودی سیستەمەکەیە. تێگەیشتن لێیان یارمەتیمان دەکات کە لە پشێویی دەوروبەرمان تێبگەین بەو مەرجەی دۆخێکی سەقامگیر هەبێت کە بە هۆیەوە لەو پرۆسە بە شێوەی مێژوویی لە حاڵی گۆڕانانەی تێیاندایین، تێبگەین. وەها تێگەیشتنێک یارمەتیشمان دەکات کە خاڵە لاوازەکانی پرۆسەکە، خاڵە جێی داکۆکیکردنەکان و ئەوانەی بۆ هێرشکردنەسەر دەبن، دیاری بکەین. نموونەکانی ئەم جۆرە دژبەرییانە بە دەرەجەی جۆراوجۆر لە دەورووبەرماندان. سێکسیزم و کاپیتالیزم یەکتر بەهێزتر دەکەن، بە یەکتر شکڵ دەبەخشن و شکڵیان بە ئێمە بەخشیوە.

دژبەرییەکانی نێو دەسەلاتمان

هەر جۆرە شیکارییەکی دژبەرییەکانی دەسەڵات و کاریگەرییەکەیان لەسەر دامەزراوەکانی کۆمەڵگا، پێویستە ڕەچاوی دۆخی مێژوویی سەرکوتکردنمان بکات. سەرکوتکردنی ئێستای ئێمە لەگەڵ ئەوەی خوشکانمان لە سەرەتای سەدەدا تووشی بوون جیاوازە، ئەو خوشکانەمان کە هیچ جۆرە مافێکی یاساییان نەبوو، لەماڵەوە بەسترابوونەوە و هەر لە سەرەتای باڵاکردنیانەوە تا مردنیان خەریکی منداڵبوون بوون. هەر بۆیە، ئەوەی لە سەردەمێکدا ئازادی دەهێنێت، ڕەنگە لە

سەردەمێکی تردا ببێتە هۆکاری سەرکوت. بۆ نموونە، خودی جنسییەتی ژنان لەبەر هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتی حاشای لێ کرا، کونترۆڵی منداڵبوون وەکوو پێویست نەبوو، سەرپەنای بنەماڵە نەبوو، ڕۆڵی تاکەکەسیی ژنان لە ئابووریدا حاشای لێ کرا و هەروەها نەبوونی زانیاری لە بارەی جەستەی خۆیانەوە. پەرەسەندنی تەکنۆلۆژیای پێشکەوتووتر (حەب و مەکینەکان) و پەروەردە بە شێوەیەکی ئۆبژەکتیڤانە ئازادیی پتر بۆ خۆشکانمان دابین کرد. هەر لەو کاتەدا، ئەم پێشکەوتنانە ئەگەری فۆرمی نوێی سەرکوتکردنی ژنانی هێنایەئاراوە و پەرەی بە بەکەرەستەبینینی ژنان و توندوتیژیی دژی ژنان دا.

لە بیاڤی ژنان و کاردا، ئەو یاسایانەی کە ژنانی دەپاراست ،قازانجی زۆری بۆ سووککردنی قورساییی سەرشانیان هەبوو. سەرەڕای ئەمەش، هەنووکە لە ژێر ناوی سووککردنی باری سەرشانمان، وەها یاساگەلێک بەمەبەستی درێخیکردنی دەرەتانی یەکسان بۆ ژنان بەکار دەهێنرێن. هەڵبەت، ژنان و هەموو خەڵک مافی بارودۆخی سەلامەت و باشیی پیشەیان هەیە، بەڵام ئەمانە پێویستە بۆ هەموو کرێکارەکان وەک یەک بن.

تێگەیشتن لە مێژووی لە حاڵی گۆڕانمان یارمەتیمان دەکات خۆمان لە لەقاڵبگرتنی دژبەرییەکەمان یان لەقاڵبگرتنی ئەوەی ڕزگاریمان مانای چییە، لابدەین. پەرەپێدان بە ستراتێژییەک دەبێتە هۆی ڕوونبوونەوەی ئەوەی کە پێشکەوتنە تەکنۆلۆژیکەکان، گۆڕانکارییە یاساییەکان و پەرەسەندنە پەروەدەییەکان خۆیان لە خۆیاندا خراپ یان باش نین. کاتێک ئەو دۆخەی کە تێیدا گۆڕانکارییەکی تایبەتی ڕوو دەدا، دەناسین، ئەو کات دەتوانین دادوەریی خۆمان لەسەر بەهای ئەو گۆڕانکارییە بۆ ئامانجەکانمان بکەین.

ئێمە لە مێژوو فێر دەبین کە لە ڕاستیدا ئەوەی بۆ سیستەمەکەی بە گشتی پێشکەوتنخوازانەیە تۆوی دارمانیشیەتی. بۆ نموونە، زیاتربوونی کار بۆ ژنان و هاندانی ژنانی بەتوانا بۆ چوونە نێو هێزی کارەوە، یارمەتیی خاوەن کارەکان دەدات و کاپیتالیزم بەهێز دەکات، بەڵام هەر لەو کاتەدا ئەو دەرەتانە بە ژنان دەبەخشێت کە بە شێوەی فیزیکی پێکەوە کۆببنەوە و وەکوو هێزێکی جەماوەری بۆ گۆڕان یەک بگرن. ژنانی دیکەش بە بینینی ئەمە چاوەڕوانییەکان و داواکارییەکانیان لە سیستەمەکە بۆ هەبوونی دەرەتان چوونە سەر بە پەیژەی سەرکەوتندا زیاد دەکات، بە جۆرێک کە سیستەمەکە ناتوانێ ئەمە بۆ هەموو ژنان دابین بکات.

بە زانینی ئەوەی کە ئەم دژبەرییانە ڕاستییەکن کە تێیدا دەژین، پێویستە دژی ئەو شتەی کە بە تاپۆی کونترۆڵە، لە خاڵە لاوازەکانییەوە بوەستینەوە و خۆمانی پێ بەهێز بکەین. ئەگەر شیکارییەکەمان ڕاست بێت، ئەوا ژنان و خەڵکانی بێدەسەڵاتی دیکە، لەسەر بنەمای ئەم دژبەرییانە، بنچینەی بەرچاو بۆ یەکیەتی لە پێناو خەباتیان بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆیان دەدۆزنەوە. لە ئێستادا، ئێمە دژبەریی توند و ئەگەری خەبات بۆ گۆڕانکاریی پێکهاتەیی لەسەر پرسگەلێکی وەک منداڵپارێزی (بۆ پاراستنی بەجێ و کونترۆڵی کۆمەڵگایی)، بەشداریدان لە سیستەمی سیاسی، پیشەکان، دۆخی کار بۆ کونترۆڵی کرێکاران و هتد دەبینین.

دژبەرییە چەندئاستییەکان

زۆر شیکاری، دامەزراوەی جۆراوجۆریان (بۆ نموونە، بنەماڵە یان پەیوەندییە جینسییەکان) وەکوو دژبەری هەرە سەرەکیی سێکسیزم پێناسە کردووە. هەر لەو کاتەدا، ئەم دژبەرییانە ڕەنگدانەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگایەکی سێکسیستە، یان ئەو دامەزراوانەی کە تێیاندا سێکسیزم ڕوو

دەدات. سڕینەوەی ئەم «هۆکارە بنەڕەتییانە» نە سێکسیزم دەسڕێتەوە نە بە شێوەی بێئەملاوئەولا جێگرەوەی پشتیوانیکەرانە بۆ ژنان بەدی دەهێنێت. وەک چۆن کارگە ڕەنگە شوێنی چەوسانەوەی کاپیتالیستی بێت، ئەوە بنەمای چەوسانەوەکە نییە. خاوەندارێتی تایبەتی و سوود، بنەماکەن کە دەبنە هۆی پەیوەندییە چینایەتییەکان. هەر بەو شێوەیە، بنەماڵە شوێنێکی هەرەسەرەکیی سەرکوتی جینسییە بەڵام بنەمای چەوسانەوەکە نییە. کونترۆڵی پیاوان بەسەر ژنانەوە و دابەزینی ژنان بۆ ڕۆڵی دوویەمینانە، بنەمای سێکسیزمە کە دەبێتە هۆی کۆمەڵگایەکی جنسگەرا.

ئێمە ئەو هاوارە بەردەوامەی کە داوا دەکات پێش لەوەی خۆمان ڕێک بخەین پێویستە تیۆرییەکی تەواوی سروشتی سەرکوتکردنمان، یان دژبەرییە سەرەکییەکانی سەرکوتکردنمان بدۆزینەوە (دەڵێی تەنیا یەک دژبەری لەئارادایە)، بە یارمەتیدەر نازانین. هێندێک شیکاری ، بە هۆی نەبوونی وێنەیەکی تەواو لە مەسەلە، لە ڕاستیدا تەنیا بەرەو پاسیڤبوونی زیاترڕاکێشمان دەکەن.

هەر دامەزراوەیەک سەرکوتکەری ژنانە تا کاتێک کۆمەڵگا لەسەر بنەمای سەرکوتکردنی ژنان بێت. خەباتمان بە دژی سێکسیزم بە دژی ئەو دامەزراوانە، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانە و بۆچوونانەیە کە ژنان دابەش دەکەن و ئەوان لە بێدەسەڵاتی و بندەستیی پیاواندا دەهێڵنەوە. لە هێندێک قۆناخدا، دەکرێ سەرکوتکردنمان زیاتر بێت لە قۆناخێکی تر، ڕاستییەک کە دەبێ ڕێنیشاندەری خەباتەکەمان بێت.

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگا ـ دامەزراوەکانی، کولتوورەکەی و ئایدیۆلۆژییەکەی ـ لە دڵی ئەم سیستەمەدا پەرەدەستێنن. بەڵام ئەم بۆچوونانە بۆ خۆیان سەربەخۆن و ئیدی بەستراوە بە بنەمای ئابووری نین و ئیدی بۆ بنەمای ئابوورییش پێویست نین. لە ڕاستیدا، ئەوان دەکرێ بە دژی بنەماکە پەرەبستێنن. هەر بۆیە، بۆ نموونە، نەژادپەرستی یان سێکسیزم، زیاتر خزمەت بە کارکردی ئابووری دەکەن تا ئەوەی بەرتەسکی بکەنەوە. کەوابوو، ئەوەی گرینگە تەنیا هەمدیسان دابەشکردنی کاڵا نییە، بەڵکوو گۆڕانێکە لە دەسەڵاتداری، کونترۆڵ و بۆچوونەکاندا. بە ڕوونی دیارە کە هەموو ماکەکانی کۆمەڵگایەکی چینایەتی ڕەنگدانەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان نین، سەرەڕای ئەمەش، لە دوایین ساتدا (لەو خاڵەیدا کە دژبەرییەکان ڕەهەندی شۆڕشگێڕانە بە خۆیانەوە دەگرن)، پەیوەندییە ئابوورییەکان دەبنە پەیوەندیدەری چارەنووسساز.

دژبەرییەکانی نێو هەر ئاستێکی کۆمەڵگا، کاریگەری لەسەر یەکتر دادەنێن و لە نێو هەر ئاستێکدا (ئابووری، کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆژیکی) ڕەنگدانەوەیان دەبێت و دیاری دەکرێن. هەر بۆیە، ڕادەی خێراییی ئەوەی کە چۆن دژبەرییەکان پەرەدەستێنن ئاڵۆزە، هێندێک جار یەکتر بەهێزتر و هێندێک جار یەکتر لاوازتر دەکەن. هەر بۆیە، بەرنامەڕێژییەکی درێژخایەن و ستراتێژییەکی زۆر کاربۆکراو بۆ وڵامدانەوەی بەردەوام بە ئاڵۆزیی دژبەرییەکان لە کۆمەڵگای ئەمریکیدا پێویستن. بەڵام ئێمە لە تیۆرییەکەماندا پێمان وایە دژبەرییەکان بوونیان هەیە و سیستەمێکی جێگرەوە ١) دڵخوازە بەڵام ئێستا لواو نییە، و ٢) پێویستە بۆ کۆتاییهێنانی ڕاستەقینە بە دوژمنکارییەکان (لە نێوان چینەکان، جنسەکان، نەژادەکان و نەتەوەکاندا).

ئێمە پێمان وایە ئارگۆمێنت هێنانەوە بۆ ئەوەی لە نێوان کاپیتالیزم و سێکسیزمدا کامیان بنەماییترن، بێکەڵکە. ئێمە سەرکوتکراوی دەستی هەردووکیانین. لەوێڕا کە ئەوان سیستەمگەلێکن کە دژی بەرژەوەندییەکانمان یەکگرتوون، کەواتە خەباتمان دژی هەر دووکیانە. ئەم تێگەیشتنە

زیاتر لە ئەنجومەنەکانی هەڵبژاردنی ژنان لە دامەزراوەیەکی بزووتنەوەکەدا دەخوازێت. ئەوەی ئێمەی فێمێنیستی سۆسیالیستی پێویستمان پێیەتی، دامەزراوەگەلێکە کە دەتوانن بۆ ڕوانگەی تایبەتی و بەرژەوەندیی خودی ئێمە بەکار بێن، بە جۆرێک کە گەرەنتیکەری خەباتی لێکگرێدراومان بە دژی سێکسیزم و کاپیتالیزم دەبن. ئەمە هێندێک جار بە مانای دامەزراوە سەربەخۆکانە و هێندێک جار بە مانای چالاکییەکی هاوبەشە کە ددان بە بارودۆخە گشتییەکاندا دەنێت.

بەستێنی ئەمریکیی دژبەرییەکان

ئەو فۆرمی سەرکوتکارییەکەی کە ئێمە ڕووبەڕوویین، کاریگەریی بارودۆخی تایبەتی ئەمریکای لەسەرە. ئێمە چینی کرێکارێکی زۆر نایەکدەستمان هەیە کە زیاتر لە وڵاتانی تر بە هۆی پێشینەی ئێتنیکی، نەژاد یان پێگەی پیشەییەوە لە یەکتر جیاوازن. ئەمە هاوکات هەم زۆر هێزمان پێ دەبەخشێت و هەم زۆر ناکۆکیی نێوخۆییمان بۆ بەرهەم دەهێنێت. هەروەها، ئێمە مێژوویەکی کۆیلەداری بە حەشیمەتێکی کەمینە و ڕەشپێستی سەرکوتکراومان هەیە. ئەمە ئێستا بە قەدەر سێکسیزم بۆ کۆمەڵگا بنەماییە و پەیوەندیی پێیەوە هەیە.

هەروەها، دەسەڵاتی چینی دەسەڵات بەدەست بەربەرینە و لە نێو هەموو ڕەهەندە کۆمەڵایەتییەکاندا بڵاو دەبێتەوە. ئەمەش وا دەکات ڕووبەڕووی دوژمنێکی دژوار بینەوە کە وەپەڕاوێزخستنی، تەرکیزکردنە سەر ڕیشەی و بە بەرپرسیارزانینی دژوار بێت، لە کاتێکدا هاوکات بیرۆکەکانی ڕۆ دەچنە نێو زەینەکانەوە. خەباتمان لە ئاستی نەتەوەییدا پێویستە پەیوەندیگەلێکی ستراتێژیک ڕەچاو بکات کە خەباتمان بەوانەی سەرانسەری جیهانەوە گرێ بدات، چونکە جڵەوی دەسەڵات بەدەست دەسەڵاتی ئیمپریالیستیی جیهانییەوەیە. هەروەها، ئێمە لە کۆمەڵگایەکدا دەژین کە تا ڕادەیەک ئاسوودەییی ماددیی تێدایە. ئەمە بەو مانایەیە کە ئەوەی کە ئێمە پێویستە بیخەینەڕوو، نابێ تەنیا چارەسەری ئابووری بێت. پرسی کوالیتیی ژیان، نەتەنیا بۆ هێنانەبەرباس دەبێت، بەڵکوو بیرۆکەی نەزمی کۆمەڵایەتیی نوێیشە.

ئێمە هەروەها لەوەتەی چەپ لە پەنجاکاندا داتەپی، لە مێژووی خەباتی چەپمان دابڕاوین. ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە هێندێک جار هەستی خەبات و گەشەی ستراتێژیکی درێژماوەمان لەدەست بدەین. یەکێک لە بەرپرسیارەتییە زاڵەکانمان لەم قۆناخە مێژووییە تایبەتییەدا، پەرەپێدانی ستراتێژییەکە کە هاوکات هەم دروستیی پەیوەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی هەنووکە بخاتە ژێر پرسیارەوە و هەم فێمێنیزمی سۆسیالیستی بکاتە ئەگەرێکی مانادار. ئەمەش ڕوو نادات مەگەر ئەوەی خەڵکی زیاتر ئەو ئەزموونە سیاسییە بەدەست بێنن کە بۆ پەرەپێدانی تێگەیشتنێکی تەواو و ڕوون لە دروستیی ڕوانگەی ئێمە، پێویستە.

ڕۆڵی ئایدیۆلۆژی لە پەرەپێدانی ستراتێژی

بەشی پێشوو چوارچێوەی ئایدیۆلۆژییەکەمان واتا فێمێنیزمی سۆسیالیستیی خستە ڕوو. ئەمە ئەم ئایدیۆلۆژییەیە کە ئاراستەی پەرەپێدانی ستراتێژی و تاکتیکەکانمان دیاری دەکات، ئەولەوییەتەکانمان دەخاتە ڕوو و تەرکیزێکی گشتی بۆ کارەکەمان دروست دەکات. تێگەیشتنی ئایدیۆلۆژیکی سەرەکی ئەوەیە کە هەموو کێشەکان سیاسین و لەسەر بنەمای هێز ڕۆ نراون و هەر بۆیە کردەوەکانمان لێکەوتەی سیاسییان هەیە.

ئێمە ئەم ئایدیۆلۆژییە، هەم بە هۆی بەکردەوەییکردن و هەم بە هۆی خوێندنەوە و باسکردنەوە پەرەپێدەدەین ـ تیۆرییەکی

گونجاو بۆ جیهانی راســـتەقینە. ئایدیۆلۆژی، تا رادەیـــەک، رۆڵی خودئاگایـــی دەگێڕێت، وێنەیەکی روونی راســـتییەکانە کە تواناییمان بۆ پەیوەندیی گشتی و ئارگۆمێنت هێنانەوە بۆ هەڵوێستمان بەهێز دەکات. ئایدیۆلۆژییەکی کە بە روونی دەربرابێت، یارمەتیدەری دابینکردنی لێکگرێدەر بۆ ژنان دەبێت، ئەمەش لە بینینی ئەوەی کە چۆن خەباتێک پەیوەندیی بەوانی ترەوە هەیە. کەســـانێک کە ئاگاداری زۆرێک لە دژبەرییـــە کۆمەڵایەتییەکانن، رەنگە جۆرە بازدانێکـــی فیکرییان هەبێت ـ تێگەیشـــتن لـــە بەشـــەکان وەکوو گشـــتیەتێک بە هۆی ئایدیۆلۆژیی فێمێنیزمی سۆسیالیستی.

زۆربەی خەڵک بە ئایدیۆلۆژییەک رێنمایی دەکرێـــن. پەیوەندیی تایبەتـــی خودی ئێمە لەگـــەڵ ئایدیۆلـــۆژی، دوو کارکردی تایبەتی هەیە. یەکـــەم، دابینکەری بیرۆکەگەلێکە کە رێنماییمان دەکات و چوارچێوە و هۆکارەکانی پشـــت کردارەکانمان دیاری دەکات. دووهەم، روانگەمـــان بۆ جیهان بە شـــێوەیەکی روون دیـــاری دەکات، بەمـــەش سیســـتەمێکی شـــیکاری دابین دەبێت کە بـــە هۆیەوە ژنان دەتوانن لە فێمێنیزمی سۆسیالیســـتی وەکوو جیهانبینییەک تێبگەن.

لێـــرەدا بنەمـــا ئایدیۆلۆژیکییـــەکان بـــۆ ســـتراتێژییەکی فێمێنیســـتی سۆسیالیستی، قامکیان وەســـەر نراوە و لـــە وتارەکەدا دەبێ روون بن. بەڵام ئەم نووســـینە لە پێشـــدا بۆ پێشـــنیارکردنی ســـتراتێژییەک دارێـــژراوە. ئەمە هەم لە ئایدیۆلۆژییەکمانەوە ســـەرچاوە دەگرێت و هەم دەبێ لـــە داهاتوودا تەنانەت باشـــتریش لە دیاریکردنی ئایدیۆلۆژییەکەمان یارمەتیدەرمان بێت، بەڵام ئەوە ئیشێکی ترە و دیـــاری دەکات کە لە ئێســـتادا دەبێ چی بکەین.

ئەمـــە یەکێک لـــەو هۆکارانەیە کە ئێمە لـــە پێناســـەی ســـتراتێژییەکدا هەســـت بە متمانەبەخۆبوون دەکەین کاتێک بەرنامەیەکی کاری تەواومان بۆ چۆنیەتیی روودانی شۆڕش نییـــە. کاتێک یەکێکیان بە تـــەواوی پەرەی نەســـەندووە، ئەگەری ئەوی تریـــان لەئارادا دەبێت.

هـــەر لـــەو کاتـــەدا، ئەمـــە هەوڵێک بۆ ستراتێژییەکی گشتی نییە. ستراتێژیی گشتی یارمەتیمان دەکات تا رێگەی گرتنەدەســـتی دەســـەڵاتی حکوومـــەت و خۆجیاکردنەوە لە رابـــردوو ببینین، دامـــەزراوەی نوێ و نەزمی نوێی کۆمەڵایەتی لەســـەر بنەمای یەکسانیی خەڵـــک و دابەشـــکردنەوەی ســـەرووەت و سەرچاوەکان پەرەپێبدەین. ئێمە تەنیا کاتێک دەتوانین تێبگەین کـــە ئەمە دەقیقەن چۆن روو دەدات کـــە لە رۆنانـــی بزووتنەوەکەماندا ئەزموونمان بەدەســـت هێنابێت. رۆیشـــتنی بەردەوام لە کاری سیاســـی بـــۆ پەرەپێدانی زیاتـــری تیۆریکـــی و گەرانـــەوە بـــۆ کاری سیاسی، پێویســـتە. شۆڕش چەندین قۆناخی هەیە و گرینگە تێگەیشـــتنێکمان لەو قۆناخە مێژووییەی کە تێیداین هەبێت.

هـــەر بۆیـــە، بـــە لەبەرچاوگرتنـــی ئەم ئایدیۆلۆژییـــەی لێـــرە خرایـــەروو، ئەمە ئەم ئەولەوییەتانەمـــان بـــۆ ئەم خاڵە لـــە مێژوو پەرەپێداوە:

١ پێویســـتە لە زۆربەی ژنان نزیک ببینەوە. پێویستە بە ئاراستەی رۆنانی بزووتنەوەیەکی زۆرینـــە کار بکەین. شـــیکارییەکەمان پێمان دەڵێ ئەمە لواوە ئەگەر بە رێگەی دروســـتدا برۆین.

٢ پێویستە بەمەبەستی نیشاندانی گرینگی و ئەگەری رێکخســـتن، ئامانجی مام ناونجیمان هەبێت کە هەم وەدی بهێنرێن و هەم دڵخواز بن.

٣ پێویســـتە پەرە بە کـــردەوەی جەماوەری بدرێت.

ئێســـتا، پێویســـتی ژینەکی، لاوازکردنی دەســـەڵاتی چینی دەسەڵاتدار، دانی هەستی دەســـەڵات بە ژنان و باشـــترکردنی ژیانمانە

بە شێوەیەک کە نیشانی بدات ئێمە وەکوو هێزێک کە پێکەوە خەبات دەکەین، پێکەوە گرێ دراوین. ئەم پرسانە بنەمای ستراتێژیی فێمێنیزمی سۆسیالیستین کە لە بەشەکانی تردا چوارچێوەکەیمان خستەڕوو.

٢ ـ دەسەڵات و خۆشکایەتی

وەکوو فێمێنیستە سۆسیالیستەکان، ئێمە شیکارییەکمان هەیە بۆ ئەوەی کێ دەسەڵاتی هەیە و کێ نییەتی، بنەمای ئەو دەسەڵاتە و هێزی هێزەکیمان وەکوو ژنان بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات. خۆشکایەتی لە ژیانی تاکەکەسیماندا، لە پەیوەندییەکانمان لەگەڵ ژنانی دیکە، لە دابینکردنی وزەی تاکەکەسی و ڕاگرتنی گەرمی و ئەڤیندا بەهێزە. بەڵام خۆشکایەتی شۆڕشگێڕانەیە چونکە دەتوانێ بنەمایەک دابین بکات کە بە هۆیەوە دەتوانین یەک بگرین لە پێناو گرتنەدەستی دەسەڵات.

تەرکیزکردنە سەر دەسەڵات تەرکیزکردنێکی دامەزراوەییە، تەرکیزکردنێکە کە پێکهاتەی دامەزراوە هەنووکەییەکان تاقی دەکاتەوە و دیاری دەکات کێ بەتایبەتی دەسەڵاتی هەیە و چۆن ئەو دەسەڵاتە بۆ سەرکوتکردنی ژنان بەکار دەهێنرێت. ئەمە تێگەیشتن لە کارلێککردنی نێوان بەشی ئابووری و ئەو دامەزراوە کۆمەڵایەتییانەی کە کۆنترۆڵی چینی دەسەڵاتدار بەهێزتر دەکەن، لەخۆ دەگرێت. بنەماڵە، کەنیسە، قوتابخانەکان و ئەولەوییەتە دەوڵەتییەکان کە سەرکوتمان دەکەن ڕەنگدانەوە و بەهێزکەری ئەم کۆنترۆڵەن. ئەمە لە ئایدیۆلۆژیی زاڵدا ڕەنگ دەداتەوە و لە هۆی ئەو ئایدۆلۆژییەوە بەهێزتر دەبێت، واتە زاڵبوونێکی کولتووری کە کۆنترۆڵی ژیانی تایبەتی ڕۆژانە دەکات.

لە ئەمریکادا، کولتوورەکەمان بە جۆرێک ڕەنگدەرەوەی بیروبۆچوونی ئەوانەیە کە دەسەڵاتدارن کە زۆر جار دژوارە بگوترێ دوژمنەکە کێیە. ئۆپۆزیسیۆنەکە وا دیارە دەوریان گیراوە و لە هەموو شوێنێکیش هەن، بە جۆرێک کە دژوارە قامک لەسەر ڕیشە و بنەمایان دابنرێت. چینی دەسەڵاتدار، ئەوەندە بەهێز کراوە کە زۆر جار وا دەردەکەوێ کە کونترۆڵی تاپۆ کردبێت. سەرەڕای ئەمەش، وەکوو فێمێنیست و وەکوو سۆسیالیست، ئێمە دەتوانین پێکهاتە بنەماییەکانی کۆمەڵگا و ئەوەی چۆن ئەمانە بۆ سەرکوتکردنی ژنان بەکار دەهێنرێن، شیکاری بکەین. ئەم تەرکیزکردنە سەر دەسەڵاتە چوارچێوەیەک بۆ شیکاریی ئەوەی چۆن پەیوەندییەکانی دەسەڵات دەکرێ بگۆڕدرێن، دەخاتە ڕوو.

لەم بەشەدا، ئێمە بە تەرکیزکردنە سەر ئەو پەیوەندییەی لە نێوان ڕیفۆرمەکان و دەسەڵاتدا دەیبینین، لەسەر ستراتێژییەک بۆ پەرەپێدانی دامەزراوە گشتییەکانی ژنان تەرکیز دەکەین. سێ پرسیار بۆ تێگەیشتن لەم پەیوەندییە زۆرگرینگن: ١) ئایا ڕیفۆرم لە باری ماددییەوە ژیانی ژنان باشتر دەکات؟ ٢) ئایا ڕیفۆرم هەستێکی دەسەڵات بە ژنان دەبەخشێت؟ ٣) ئایا ڕیفۆرم پەیوەندیی هەنووکەیی دەسەڵات دەگۆڕێت؟

بەرژەوەندیی خودی ژنان

ژنان ڕزگار دەبن؛ نەتەنیا لەبەر هۆکارگەلی ئەبستراک و هەستێکی ئەوەی بۆ ژنان «بەرهەست»ە یان لەبەر «شەپۆلی داهاتوو». سەرنجی ژنان ڕاکێشراوە چونکە ئێمە وێنەیەکی ڕاستییەکانمان خستووەتە ڕوو کە ئەوانیش دەیناسن و ڕوانگەیەکیان هەیە کە خوازیاری هاوبەشکردنین. بەڵام تەنیا قسەکردن لەسەر ئەم ڕاستییە بەس نییە. ئەگەر بمانهەوێ ببینە بزووتنەوەیەکی هەموو ژنان، ئەوا پێویستە بتوانین خزمەتی بەرژەوەندییەکانی خۆمان بکەین. ئێمە کە ناتوانین خۆمان جێگرەوەیەکی کامڵ بۆ ژنان بخەینەڕوو، دەبێ بتوانین بە هۆی ئەو

خەباتەوە کە دەتوانین براوە بین، ئاڵاهەڵگری بەڵێنیی راستبینانە بۆ هەبوونی بەشێک لەم جێگرەوانە بین.

ئێمە پێداگری لەسەر بەرژەوەندیی خودی دەکەینەوە چونکە هەست دەکەین لەم دواییانەدا بزووتنەوەکە زۆر مەودای لە بیرکردنەوە لەم بارەیەوە یان لە بارەی ئەوەی چی ژنان بەرەو کردەوە پاڵ پێوەدەنێت، یان چی ناچار بە جووڵاندنمان دەکات، گرتووە. ئایدیالیزم لە ئێستادا بە شێوەی ئەبستراک رێنوێنیمان دەکات. ئارگۆمێنتی بۆ دەهێنینەوە، ژیانی لەگەڵ دەکەین و دەیبینین. بەڵام ناتوانین هەمیشە پشتی پێ ببەستین. ئێمە بەمەبەستی دڵنیابوون لەوەی کە بەراستی باس لە پێویستییەکانی ژنان دەکەین، پرسی بەرژەوەندییەکانی خود دەورووژێنین.

سەرەرای ئەمەش، لە رەهەندیکی بەرتەسکەوە پێداگری لەسەر بەرژەوەندیی خود ناکەینەوە. بەرژەوەندیی خود تەنیا کۆکراوەی هەموو پێویستییە فیزیکی و کۆنکرێتەکان نییە. ئێمە دەزانین کە ژنان تەنیا پێویستیان بە نان نییە بەڵکوو بە شێوەیەکی قووڵ بۆ خۆیان و بۆ کەسانی دیکە خوازیاری چێژبردن لە کولتوور و پەیوەندیگەلێکن کە دەربڕی ئاوات و دەستکەوتەکانیانە. بەرژەوەندیی خودی بەرژەوەندیی خوشکان و چینەکەمانە. بە مانای هێنانە بوون و ناسینی خودئاگایی، کولتوور و کۆنترۆڵی کۆمەڵگاکەمانە.

ئێمە پێویستە پەرە بە رێگەگەلی گواستنەوەی بەرژەوەندییە هەنووکە هەستپێکراوەکان بۆ سەر روانگەی خۆمان بدەین. خوشکایەتیی راستەقینە نیگەرانیی پێویستییە تاکەکەسییەکان دەگۆرێت بە نیگەرانیی گرووپیی کەسەکە و پێویستییە دامەزراوەیی و چینایەتییەکەی. ژنان، لە رێگەی ستراتێژی و خەبات بۆ ئامانجە کورتخایەنەکانیان، دەتوانن لە بەرژەوەندیی خود لە درێژخایەندا تێبگەن. لە بەرنامەکەدا، ئامانجە کۆمەڵایەتییە ئەبستراکەکان پێناسە کراون وفۆرمی روونیان پێ بەخشراوە. ئێمە پێویستە بۆ کەمپەینی کرداریی راستەوخۆمان پرسگەلێک هەڵبژێرین کە ژنان یەکگرتوو و براوە دەکات و بە هۆیەوە بۆچوونیان لە بارەی ئەوەی کە چی بە قازانجیانە دەگۆردرێت.

بۆ نموونە، لە کاتێکدا دارماندنی راسیسزم یەکێک لە پرسە گرینگەکانمانە، ئێمە ناچین ژنانی سپیپێست لە دەوری نەژادپەرستی وەکوو پرسێک رێک بخەین. هەر بۆیە، ئەوە ئەوەندە روون نییە کە کارێک لە بارەیەوە بکەین و بۆ زۆربەی ژنانی سپیپێست پرسێکی دەرهەست و روون نییە. سەرەرای ئەمەش، یەکخستنی گرووپە سپی و رەشەکان لە دەورەی نیگەرانییە هاوبەشەکان، دەبێتە رێگەیەکی دیار بۆ ئەوەی بە شێوەی ئۆبژێکتیڤانە دژی نەژادپەرستی خەبات بکەین. هەروەها دەتوانین ئامرازگەلێک بۆ باسکردن و بەرچاوخستنی ئەم بۆچوونە پەرە پێبدەین. بەڵام کردەوەی راستەوخۆ بۆ ریفۆرمی بەرهەست وا دەکات ئایدیۆلۆژییەکەمان ناوەرۆکی راستەقینەی هەبێت.

براوەبوون

ئەگەر بمانەوێ لەگەڵ زۆربەی ژنان قسە بکەین، دەبێ لە بارەی براوەبوونەوە رژد و جیددی بین. ژنان بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دۆراو بوون. ژنان تەنیا کاتێک لە پشت بیرۆکەی ئازادییەوە ریز دەبەستن کە بزانن ئەوە یارمەتیی ئەوان و کەسانی دیکە دەکات براوە بن و شتێک بەدەست بێنن کە بۆ خۆیان و خوشکەکانیان و کەسانی دیکە دەیانهەوێت. ئەمە ئێمە لە زۆرێک لە گرووپەکانی دیکە وەک «پی.ئێل» و «ئای. ئێس» و ئەو فیرقە ویست خاوێنانەی کە زیاتر خۆیان بە دروستبوون یان دروستنەبوونی رێسا سیاسییەکانەوە سەرقاڵ دەکەن تا

بەکارهێنانی بیرۆکەیەکی سادە و ڕاستەقینە وەکوو ئامرازی بردنەوەی شتەیەک کە خەڵکی تێدا بەشدارە، جیا دەکاتەوە.

ئێمە لە ئێستادا خوازیاری ژیانی باشتر بۆ خۆمان و کەسانی دیکەین. ئێمە خوازیاری سەرکەوتن بۆ کەسانێک بە نرخی دۆڕانی کەسانی دیکە نین بەڵکوو دەمانهەوێ بۆ سەرکەوتن خەبات بکەین. بە هۆی لێپرسراویمان بەرانبەر خوشکانمان، بیرکردنەوەی خۆمان، هەستمان بە لاوازی و بێتواناییمان بۆ بەرەوپێشچوونمان بە چالێش کێشاوە، هەر بۆیە ئێمە ڕەنگە ئەو دەستکەوتانەی بزووتنەوەکەمان خەریکە بەدەستیان دەهێنێ یەک بخەین و بەرەو دەستکەوتی زیاتر هەنگاو هەڵگرین.

ئێمە ئاگاداری ئەم ڕشتەی ترسەمان لە سەرکەوتنین (زۆرجار گەورەترە لە ترسمان لە شکست). «ئەگەر براوە بیت، ئایا بەڕاستی دەیدۆڕێنیت؟»، ژنان بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دۆڕاو بوون، ئێمە زۆرجار بەرانبەر بە گۆڕانکاری لە سەرکەوتنە ماددییەکاندا خۆڕاگری لە خۆمان نیشان دەدەین. گرینگە ئەوە لەبەرچاو بگرین کە چۆن سەرکەوتنەکان لە پێناو خۆ لادان لە هاریکاریکردن پێناسە بکەن. ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ ڕیشوێنە بنچینەییەکانمان لە ستراتێژییەکەمان. ئێمە بۆ ڕیفۆرمگەلێک خەبات دەکەین کە ژیانی ژنان باشتر دەکات بەڵام ئەولەوییەت دەدا بە پەرەپێدانی خەباتکردنێک کە هەستێکی خۆدەسەڵاتداریش بە ژنان دەبەخشێت و دەسەڵاتی سەپێنەری ئەوانەش کە کونترۆڵیان بە دەستەوەیە، کەم دەکاتەوە.

لەو باوەڕەدا نین کە ڕیفۆرمێک کە لەسەر ڕیفۆرم ڕۆ بنرێت لە کۆتاییدا بە سۆسیالیزم یان ڕزگاریی ژنان کۆتایی دێت. ئێمە پێشبینیی بۆشاییەکی بەرین لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان یان زۆر لێکدابڕانی هاوشێوە پێش لە پەیوەندییە کامڵەکان لە دەسەڵاتدا دەکەین. بەڵام لەو باوەڕەداین کە داخوازیی هەڵکشاو بۆ قازانجە ڕاستەقینەکان کە ئەم ستراتێژییە هێناویەتییە ئاراوە، دژبەرییەکان دەگەیەنێتە لووتکەی خۆیان و بۆ خەبات بە ئاراستەی هەڵدێرەکە ئامادەمان دەکات. سروشتی ئەم شۆڕشە و داهاتووەکەی بە هۆی ئەو خەباتەوە کە وەدیهێنەری دەبێت، باشتر پێناسە دەکرێت.

تا کاتێک کە ئێمە شوێندانەر نەبین، براوە نەبین و هەست بە هێزمان نەکەین، هێندێک جار مەترسیی ڕقهەبوون بەرانبەر ئەو خوشکانەمان کە بۆ نموونە دەڵێن «بۆچی ئەوان شتەکە نابینن و پێمان پەیوەست نابن؟»، لە ئارادا دەبێت. ئەمە تا کاتێک کە ئێمە شوێندار نەبین، تا ڕادەیەک ڕوو دەدات. باری سەرەکیی هێنانەکایەی چالاکییەک کە ژنان تێیدا بەشدار بن لەسەر شانی ئێمەیە. ئەگەر ژنان پێمان پەیوەست نەبن، یەکەم جار دەبێت وا بیر بکەینەوە کە: ئەوەی ئەنجامی دەدەین وەکوو پێویست ڕوون نییە، بە ئەندازەی پێویست پەیوەندیی بەو کێشە تایبەتییانەوە نییە کە ژنان ڕووبەڕوویانن. دیارە هۆکار زۆرە بۆ ئەوەی ڕەنگە ژنان لە قۆناخگەلێکی تایبەتیدا پێمان پەیوەست نەبن، بۆ نموونە، هەڕەشەی مێردەکانیان، ترس لە ناسێندرانی کۆمەڵایەتی، نەبوونی منداڵبەخێوکەر یان ناکۆکیی ڕاستەقینە لە بۆچوونەکاندا. ئەرکی ئێمە دۆزینەوەی ڕێگەگەلێک بۆ پەرەپێدان و بەهێزکردنی خۆمان وەکوو بزووتنەوەیەکە. بۆ ئەم مەبەستە ئەم ستراتێژییە پێشنیار دەکەین.

دەسەڵات و ڕیفۆرم

ئامانجی ستراتێژیی فێمینیزمی سۆسیالیستی، ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکانی دسەڵات لە ڕێگەی پرۆسەی ڕۆنانی بنەمایەکی دەسەڵات بۆ ژنان بە هۆی بزووتنەوەیەکی یەکگرتوو لە دەوری خەبات بۆ بەرژەوەندیمانە. ئامانجمان

ڕۆنانی ئەم بزووتنەوەیەیە. ئێمە بە دژی هەڵوێستی یۆتۆپیایین کە تێیدا ئارگۆمێنت بە دژی هەر جۆرە گۆڕانێک دەهێنرێتەوە تا ئەو کاتەی چارەسەرێکی تەواو دەلوێ. لە لایەکی دیکەوە، ئێمە لەگەڵ کارکردن لەسەر هیچ جۆرە کردەوەیەکی ڕیفۆرمیستی کە بۆ خۆی بێتە ئاراوە، نین. ستراتێژییەکەمان ڕێگەمان پێ دەدات ئەولەوییەتەکانمان و کاتبەندییەکانمان بۆ چارەسەری پرسەکان لە بارودۆخی تایبەتیدا دیاری بکەین.

بڕیاردان لەسەر ئەوەی دەبێ خەبات بۆ چ ڕیفۆرمێک بکرێت و چۆن پێویستە لەسەر بنەمای ئەم ڕێوشێنانە بێت:

١ ئایا ڕیفۆرمەکە لە باری ماددییەوە ژیانی ژنان باشتر دەکات؟ ژیانی ئێمەی ژنان لە زۆر بارەوە سەرکوت کراوە، هەر بۆیە، ئێمە دەمانهەوێ کار بۆ باشترکردنی ژیانمان لە ئێستادا بکەین. بەدەر لەوەی ئەولەوییەتەکانمان چی بن، پێویستە تەرکیز لەسەر گەیشتن بە پێداویستییە هەنووکەییەکانمان بکەین. کاتێک نیشانی بدەین کە دەتوانین بە پێداویستییە هەنووکەییەکانمان بگەین، ژنان پێمان پەیوەست دەبن. کاتێک لەو باوەڕەداین کە کاپیتالیزمی سێکسیست، ناتوانێ هەموو ئەو ڕیفۆرمانەی کە دەمانهەوێ بێنێتە دی، ئەودەم ئەگەری ئەوە هەیە کە یاسای خۆی بە دژی خۆی بەکار بێنێت. بەم جۆرەیە کە دەتوانین گۆڕانکاری لە ڕێگەی گوشارەوە بسەپێنین. کەوابوو، ستراتێژییەکەمان لەوەی داخوازییە ئەویەرگەراییەکان (ماکسامالیستی) کە لە ئێستادا لە زیادبووندان، تا ڕادەیەک جیاوازە. لە ئەویەرگەراییدا، داخوازییەکان شتگەلێکن کە لە کاپیتالیتزمدا وەدی نایەن تەنیا لەبەر ئەوەی بسەلمێنرێت کاپیتالیزم خراپە. زۆر ڕیفۆرم هەیە کە بە ڕاستی بۆ ئێمە بەقازانجە و متمانەبەخۆبوونمان زیاتر دەکات. سەرەڕای ئەمەش، ڕیفۆرم بۆ خۆی تەنیا ئامانجمان نییە. ئێمە بە هۆی ئەوەی بەڕاستی و بە شێوەیەکی هەستپێکراو دەسەڵاتمان نییە تا کونترۆڵی ڕیفۆرم بکەین، سەرکوت کراوین.

٢ ئایا خەبات بۆ ڕیفۆرم هەستی دەسەڵات بە ژنان دەبەخشێت؟ ئێمە پێویستە لە دەوری ئاریشەگەلێک خەبات بکەین کە سەرکەوتن، بە ڕوونی سەرکەوتنی خۆمان بێت نەک ئەوەی هەدیەیەک بێت لە لایەن ئەوانەی لەدەسەڵاتدان. خەباتمان لە پێناو ڕیفۆرمدا دەبێ شکڵ بە بزووتنەوەکەمان ببەخشێت. هێزی بزووتنەوەکەمان تەنیا بە هۆی دامەزراوەکانەوە دەتوانێ درێژخایەن بێت. بە هۆی دامەزراوەکانەوە، ژنان دەتوانن بە شێوەی پێکەوەیی هەستێکی دەسەڵاتی خۆیان هەبێت. گەر وا نەبێت، تەنانەت کاتێک براوە بین، پێی نازانین و ناتوانین بانگەشەی بکەین. (کێ پاشەکشەی هێزە سەربازییەکان لە «ئیندۆچینا»ی سەپاند، سەرۆککۆمار یان بزووتنەوەکە؟ کێ ڕیفۆرم لە یاسای لەباربردنی منداڵی لە نیۆیۆرک سەپاند ـ یاسادانەرانی ئەیالەتەکە یان بزووتنەوەی ژنان؟) بە هۆی دامەزراوەکانەوە، سەرکەوتنێک دەبێتە هۆی سەرکەوتنێکی دیکە. تەمەنی دامەزراوەکان لە بەشداریی تاکەکەسەکان زیاترە و هێزەکەشی لە بەشە بەشدارەکان زیاترە.

٣ ئایا ڕیفۆرم پەیوەندیی هەنووکەییی دەسەڵات دەگۆڕێت؟ ژنان لە کۆمەڵگای ئەمریکیدا کونترۆڵی کەمیان بەسەر ڕەهەندەکانی ژیانیانەوە هەیە. ئێمە نەتەنیا باشتربوونی دەرهەست بەڵکوو مافی بڕیاردان لەسەر ئەو باشتربوون و ئەولەوییەتانەشمان دەوێت. ئێمە دەمانهەوێ پێکهاتەی دەسەڵات سەرلەنوێ دابڕێژرێتەوە، سامان دابەش بکرێتەوە و کۆتایی بە چەوساندنەوە بێت. ئەوانەی زیاتر لە هەموان کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی دامەزراوەکانەوە، مافی بڕیاردان لەسەر ئەوەی ئەو دامەزراوانە چی بکەنیان هەیە. (دامەزراوەگەلێک وەک شووڕای کرێکاران، بەکارهێنەرانی خزمەتگوزارییەکانی

دامەزراوەیەک، دایکوباوکان لە سەنتەری منداڵ ڕاگرتن و هتد).

زۆربەی ئەو پرۆژانەی بەهای زۆریان بۆ بزووتنەوەکەمان هەیە، لە ئێستادا تەنیا کار لەسەر یەک یان دوو خاڵی ئەوەی لە سەرەوە ئاماژەی پێ دراوە، دەکەن. سێیەمین خاڵ دژوارترین و کەمترپەرەپێدراوترین خاڵی بزووتنەوەکەمانە. شەرە تایبەتییەکان ڕەنگە براوە نەبن یان تەنانەت هەوڵ بۆ کارکردن لەسەر هەموو ئەم ئاستانە نەکەن. بەڵام سەرکەوتنی درێژخایەنمان بەستراوەتەوە بە پەیوەندیی دووسەرەی سێ خاڵ لە نێو پرۆژەکانەوە هەیە.

پێکەوەهەڵکردن و ئەولەوییەتەکان

ئێمە پێداگری لەسەر پێویستیی لێروانینێکی چەندرەهەند بۆ ڕزگاریی ژنان دەکەین. بە وەها لێروانینێک دەتوانین خۆمان لە هێندێک داوی فیرقەگەرایی دۆگماتیستی لە بارەی دروستبوون یان دروستنەبوونی کێشەیەک یان بەرنامەیەکی تایبەت لا بدەین. ئێمە دەبێ کراوە بین و هانی جێگرەوەکان بدەین. هەرچی پێداگری لەسەر پێویستیمان بە ستراتێژییەکی گونجاو کە لەخۆگری پەروەردە، خزمەتگوزاری و کردەوە بێت بەڵام بە شێوەیەکی ئاگایانە پێکەوە ئاوێتەیان بکات، هەر کەمە. کاتگەلێک هەیە کە پرسێک گەیشتووە و کاتگەلێک هەیە کە گرینکە بەڵام ژنان ناجوولێنێت، ناتوانێ ببێتە هۆی براوە بوون و پەیوەندیی بە پێویستییە چەپگەراییەکانی ژنانەوە نییە.

بەڵام ئێمە ناتوانین خۆمان تا ئاستی پلۆرالیزمێکی ناڕوون کە دڵێ هەر هەوڵێک ئەوەندەی هەر هەوڵێکی دیکە باشە، دابەزێنین. ئێمە دەتوانین دژەفیرقەگەرا بین، هانی ڕەنگاوڕەنگیی لێروانینەکان بدەین و بزانین کە بۆ گەیشتن بە زۆرێک لە ڕەهەندەکانی ژیانمان وەکوو ژنان پێویستە بەرەو هەبوونی زۆر لێروانین بڕۆین. هەر لەم کاتەدا، دەتوانین ستراتێژییەکی گونجاومان بۆ دیاریکردنی ئەولەوییەتەکانمان بۆ کاری هەنووکەیی کە پێمانوایە گرینگن، هەبێت. گومانی تێدا نییە کە تاقیکاریی پێکەوەهەڵکردن و فیرقەگەرایی، پێی لە نێو ڕاستیدایە. ئێمە دەبێ بزانین چۆن لێمان حاڵی دەبین، چۆن وەردەگیرێین و چۆن گەشە دەکەین. ڕاستی دەرمانێکی باشە.

ڕەچاوکردنی سێ ڕێوشوێن

ئێمە تا ڕادەیەک پێشوازی لە هەر چالاکییەک دەکەین کە کار بۆ ژنان بکات. سەرەڕای ئەمەش، لەم کاتەدا، ئاوات دەخوازین کە پێداگری لەسەر گرینگیی هەر سێ ڕێوشوێنی ئاماژەپێدراو بکەین: باشترکردنی ژیانی ژنان، بەخشینی هەستی دەسەڵات بە ژنان و گۆڕینی پەیوەندییەکانی دەسەڵات. ئەم سێ ڕێوشوێنە دەبێ بۆ هەر چالاکییەکی پێشنیارکراو ڕەچاو بکرێن.

بۆ نموونە، لە پرسی لەباربردنی منداڵدا، لێروانینی فێمێنیستی سۆسیالیستی لەو لێروانینانە جیایە کە تەنیا ئاڵوگۆڕی یاساییان لە ڕێگەی کارکردن لەسەر کاناڵە داخراوەکان و ڕاگرتنی مافی ئەوانەی لە دەسەڵاتدان و یاساکان دادەڕێژن، دەوێت. سەرکەوتنەکان لەمەڕ لەباربردنی منداڵ دەبێ تەنیا لە لایەن ئەو ژنانەی خەبات بۆ مافەکانیان دەکەن دەستەبەر بن. گرینگە لە خەباتەکەدا تەرکیز بکرێتە سەر ئەوەی کە کێ بڕیاردان لە بارەی لەباربردنی لەدەستدایە و کاریگەریی لەسەری هەیە و ئەو تاک و دامەزراوانە بۆ ژنان ڕوون بکرێنەوە.

ئەم لێروانینە لە کەمپەینی «بۆ سێناتۆرەکەتان نامە بنووسن» بەرینترە. بۆ نموونە، بە مانای دۆزینەوە و بڵاوکردنەوەی ناوی ئەو گرووپانەی سەر بە کەنیسەیە کە بە دژی لەباربردنی منداڵ لابیگەری دەکەن،

به مانای بەچالێشکێشانی بێبەریبوونیان لە ماڵیاتدانەکە بۆ لابیگەری بەکاری دێنن.
هەروەها مانای زانینی ئەوەیە کە بەرپرسی چ کۆمپانیایەک ناوی لە لیستی بەرپرسان و وەرێخەرانی کرداری بەکارهێنەر دژی لایەنگرانی لەباربردنە و کاروکاسبیی بەرپرسی چ کۆمپانیایەک بۆ پشتیوانی لە لابیی کەنیسەیە. هەر کەمپەینێک کە کەوتبێتە ژێر کاری ئەوانەوە، پێویستە وەها لێکگرێدراوییەک بناسێنێت. ئێمە پێویستە ژنان لە دەوری کردەوەی راستەوخۆی سیاسی بۆ گۆرینی وەها ڕێوشوێنگەلێکی سەرکوتکەرانە لە چەشنی یاسای لەباربردن ڕێک بخەین و هاوکات تەرکیز بکەینە سەر پەیوەندییەکانی سەلات لەو کایەیەدا. سەرکەوتن دەکرێ بەدەست بێت و کەمپەینەکانمان ئەوەندە تایبەتیبە کە دەتوانین ڕادەی سەرکەوتن و شکستمان دیاری بکەین.

کردەوەی ئەرێنی ڕەنگە لەخۆگری چەندین چالاکیی جۆراوجۆر بێت، لەوانە:

- ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ داخوازگەلێکی تایبەتی
- وتووێژ
- سەپاندنی کێشەیەک بەسەر موناقشەیەکی گشتی
- گوشاری شەرمەزارکردن، بۆ نموونە داخستنی ڕێگەکان بە مانگرتن
- خۆ دەرخستنی گشتی لە چاپەمەنییەکان و لە دادگاییەکدا
- کۆبوونەوەی جەماوەری نارەزایەتیی گشتی
- کۆبوونەوەی جەماوەریی گرێدراو بە کەمپەینێکی تایبەتی
- چالاکیی گەریلایی و نمایشی (وەکوو «WATCH» و هتد)
- کردەوەی یاسایی تێکدەرانە ـ بۆ نموونە مانگرتنەکان، بایکۆتکردنەکان، کۆبوونەوەی خاوەن بەشەکان
- سەرپێچیی مەدەنی لە یاسا ـ ئەمە ڕەنگە

هێندێک جار بەکەڵک بێت، بەڵام ئێمە پێم وا نییە زۆربەی کاتەکان زۆر شێوەی کاریگەرتر، کەمتر دوژمنکارانە، خاوەن هێزی هێزەکیی زیاتری هاوپەیمانگرتن و کەم تێچووتر لە ئارادان.

خاڵی سەرەکی ئەمەیە کە ئەو چالاکییەی کە هەڵدەبژێردرێت دەبێت پەیوەندیی بە ستراتێژییەکی گشتی لەمەڕ کێشەیەکی تایبەتییەوە هەبێت و بە دیاریکراوی ڕوون بێت کە چی ڕیفۆرمی لێ دەکەوێتەوە و بزووتنەوەکەی لەسەر ڕۆ دەنرێت.

ئەم لێڕوانینەی کردەوەی سیاسی کە لە سەرەوە باس کرا، لە زۆر چالاکیی گرووپگەلێکی وەکوو «مۆراتۆریۆم» کە کردەوەی ڕاستەخۆی بەبێ هەبوونی چوارچێوەیەکی دامەزراوەیەکی گشتی ڕێک دەخست، جیاوازە. وەها گرووپگەلێک جەماوەرێکی ژنان لە کارێکی بەردەوام و درێژماوەدا بەشدار ناکەن و تەرکیز ناکەنە سەر ئامانجگەلێک کە هەم دەتوانن ببنە هۆی سەرکەوتنی ڕیفۆرم و هەم گۆرانێک لە پەیوەندییەکانی دەسەڵات بهێننە ئاراوە. خۆپیشاندانە بەرینەکان بۆ تەرکیزکردنی سەرنجەکان لەسەر کێشەیەکی ئەبستراکی پرەنسیپێکی بەگشتیکراو باشن (وەکوو لەباربردنی ئازادانەی داواکراو، نەبوونی ئێستێریلیزەکردنی ناچاری، لەئارادابوونی منداڵ بەخێوکردنی بیست و چوار کاتژمێریی کونترۆڵکراو لە لایەن دایکوباوکەکانەوە، هتد). سەرەرای ئەمەش، بۆ بردنەوەی هەر دوو لایەنی ئاماژەپێکراو لە سەرەوە، داواکارییەکە دەبێت ڕووی لە هێندێک تاکەکەسی نێو دامەزراوەگەلێک بێت کە داواکاریی وڵامەکە ڕووی لەوانە و لە کردەوەدا دەسەڵاتی وەها وڵامدانەوەیەکیان هەیە.

گرووپگەلێک وەک «SWP-YSA» دادان بە گرینگیی ئەم داواکارییە لە دەسەڵات لە خەباتە جەماوەرییەکاندا دانانێن. ئەوان هیچ جۆرە ستراتێژییەکی مامناوەندییان بۆ ڕۆیشتن

لە ڕیفۆرمەوە بۆ شۆڕش وەک ئەو ستراتێژییەی کە کونترۆڵی کرێکاران یان بەکارهێنەران دەبێتەهۆی، نییە. لە ئاکامدا، ئەوان لە نێوان داخوازییە لەرادەبەدەرەکان کە بەرپرسیارەتیی بردنەوەیان لەگەڵ نییە (منداڵ بەخێوکردنی بیست و چوار کاتژمێریی کونترۆڵکراو لە لایەن دایکوباوکەکانەوە) و داواکاریی ڕیفۆرمی لانیکەم (هەبوونی مافی بڵاوکردنەوە بڵاقۆکە بۆ نموونە) هەر سەروخوار دەکەن و بەم جۆرە ناتوانن کێشە بۆ پەیوەندییە هەنووکەییەکانی دەسەڵات دروست بکەن.

پرسگەلێک کە پێوستە زیاتر ڕەچاو بکرێن

هیچ ستراتێژییەک نییە کە بەبێ کێشە یان بۆ هەموو بارودۆخێک گونجاو بێت. ئێمە پێمان وایە ئەم ستراتێژییە بۆ سەرکەوتنی مەزن لە بارودۆخی هەنووکەدا بەکەڵکترینە. پێوستە ئەم بیروبۆچوونانە زیاتر پەرە پێ بدەین و لە کردەوەکانمان فێر بین بە جۆرێک کە نەتەنیا براوە بین، بەڵکوو براوەی ئەو شتە بین کە دەمانهەوێت. لە ڕەوتی ئەم پەرەپێدانەدا، پێویستە پرسگەلێک وەک ئەوەی لە خوارەوە دێن، لەبەرچاو بگرین:

- ئەمە ستراتێژییەکی مام ناوەندییە. پێویستە کارەکەمان دیسان هەڵبسەنگێنینەوە تا دڵنیابین لەوەی کە بە ئاراستەیەکی شۆڕشگێڕانەدا هەنگاو دەنێین.
- پێویستە ڕێگەکەلێک بخەینە ڕوو کە بە هۆیەوە خەڵک بتوانن لە تێگەیشتن لە پرسێکی تایبەتییەوە بۆ تێگەیشتن لە پەرچەکردارە کۆمەڵایەتییە لێکگرێدراوەکان بڕۆن.
- پێویستە هەم دوا داخوازی و هەم داخوازییە مام ناوەنجییەکانمان لەبەرچاو بێت. پێویستە ئاگاداری ڕێگەگەلێک بین کە بە هۆیانەوە ئایدیۆلۆژییەکەمان لە خەباتگەلێکی تایبەتی پێناسە و بەکار دەهێنرێت. بۆ ئەم مەبەستە، پێویستە پێویستییەکان و هێزی تاکەکان و تێگەیشتنیان لەوەی کە چی لواوە و لە سروشتی دژبەرییەکە لەبەرچاو بگرین.

بۆ ئەنجامدانی هەموو ئەمانە، پێویستمان بە گرووپی سەرچاوە هەیە کە بتوانن هەوڵە دامەزراوەییەکانمان بخەنە نێو بەستێنی خۆیانەوە. وەها گرووپگەلێک یارمەتیدەرمان دەبن تا ئەولەوییەتەکان لە نێوان خەبات و پەرەپێدانی ستراتێژی بۆ خەباتی شۆڕشگێڕانە هەڵبژێرین.

ڕۆڵی دژەدامەزراوەکان

ڕەوتێکی سەرەکی لە بزووتنەوەی ئێستای ژناندا، ڕێکخستنی پرۆژە دژەدامەزراوەییەکان بە مەبەستی وەدیهاتنی پێویستییەکانی ژنان بە شێوەی ڕاستەوخۆیە. ئەم کارە بۆ بزووتنەوەی ژنان گرینگە بەڵام پێویستە لە بەستێنی بزووتنەوەیەکدا کە خاڵی سەرنجی دیکەشی هەیە، ڕوو بدات.

دژەدامەزراوەییەکان دەتوانن چەندین شتمان بۆ بکەن. دەتوانن یارمەتیدەری بردنەسەرەوەی ئاستی چاوەڕوانییەکانی ژنان کە ئەو دامەزراوانە بەکار دەهێنن و پڕیان دەکەنەوە بەنیسبەت ئەوەی چی لواوە و چی لواو نییە، بن. دەتوانن خزمەتگوزاریگەلێک دابین بکەن کە وڵامدەری پێویستییەکانی ژنان لە ئێستادا بن. دەتوانن نیشانی بدەن کە ئەو کێشانەی کە باس دەکرێن لە سروشتی خۆیاندا و لە چارەسەریشیاندا کۆمەڵایەتین. ئەوانە ئەو پەیامە بۆ بیاقە هەڵبژاردنییەکان دەنێرن کە ئێمە دەمانهەوێ بڵێین کە پرۆگرامی ئەرێنیمان بۆ چارەسەری ئەو کێشانە هەیە و دەمانهەوێ سەرنجەکان بۆ لایان ڕابکێشین و ئەوەش کە ئێمە لە مەیلەکانماندا نەرێنی نین. لە بەرانبەر بردنە سەرەوەی وشیاریدا، وەها بەرنامەگەلێک ترس لە کێشە بێکۆتاییەکان بەبێ هەبوونی چارەسەرێکی ڕوون، دەسڕنەوە.

بــۆ نموونه، ســەنتەرێکی لەشســاخیی پشــتیوانیکراو لــە لایــەن فێمێنیســمەوە خزمەتگوزارییەکی پێویست دابین دەکات کە لە باری مادییەوە بارودۆخی ئێســتامان باشتر دەکات. وەها ســەنتەرێک نیشان دەدات کە ژنانێــک کە پێکەوە هەنــگاو دەنێن، دەتوانن بەشێک لە بارودۆخی خۆیان بگۆڕن. دەتوانێ ببێتە هۆی دروستبوونی بنەمایەکی ڕێکخراوی هێــز لە نێوان ئەو ژنانەی کــە بۆی ئامادەی خەباتن و بنەمایەکیش بۆ مافەکانیان.

ســەرەڕای ئەمەش، دژە دامــەزراوەکان هێندێــک کەموکورتیشــیان هەیــە. ڕەنگە بــە هۆی نیشــاندانی ئەوەی کە کێشــەکان دەکــرێ لە نێو بۆشــاییەکانی نێو دامەزراوە هەنووکەییەکاندا چارەســەر بــن، ببنە هۆی گەشبینییەکی ناڕاســتەقینە بەرانبەر گۆڕان. وەهــا بەرنامەگەلێک دەتوانــن کاتی تەواوی هەمــوو ئەوانەمــان کــە لــە بزووتنەوەکەدا بەشدارین بگرن، بەبێ ئەوەی داواکارییەکانمان قــەت وەدی بێن. وەها چالاکیگەلێک ناتوانن پەیوەندییەکانی دەسەلات بگۆڕن ئەگەر هیچ داواکارییەک ڕووبەڕووی ئەوانەی دەسەلاتیان بەدەستەوەیە، نەکەن.

ئێمــە ئارگۆمێنــت بــۆ گرینگیــی ئاوێتەکردنی کــردەوە دژە دامەزراوەییەکان لەگــەڵ کــردەوەی ڕاســتەوخۆی ڕێکخراو بەمەبەستی گەیشــتن بە ئامانجەکان لەسەر بنەمــای تواناییی یەکتــر دەهێنینەوە. وەها تەرکیزگەلێکی ڕێکخــراو ڕووی لە دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانــە و بەمەش دژایەتی دەکات لەگــەڵ ئــەو بەرەنجامگیرییەی کــە دەڵێ کۆمەڵگا ناگۆڕدرێت. هەروەها دژایەتی دەکات لەگەڵ گەشبینیی لەرادەبەدەر لە بارەی هێزە هێزەکییەکانــی خودیارمەتیکــردن لە پێناو گۆڕینی ژیانی ژنان، بە پێداگری لەســەر ئەم خاڵە کــە گۆڕانکاریی بەرچاو تەنیا لە ڕێگەی گۆڕانکاریــی کاریگــەر لــە پەیوەندییەکانی دەســەلاتدا وەدی دێــت. بەکەڵکترین ڕۆڵی پــرۆژە دژە دامەزراوەییــەکان، دابینکردنــی ڕوانگەیــەک بــۆ جێگرەوەیــەک و هاوکات نیشــاندانی پێویســتیی گۆڕانــی داواکراو لە کەسانی خاوەن دەسەلاتە.

چۆن دەسەلات بەدەســت دەهێنین؟ (یان ڕۆنان و پاراســتنی خوشکایەتیی ڕاستەقینە)

ئێمە چۆن، بە هــۆی تەرکیزکردنی تایبەتی لەسەر کردەوەی سیاســی و ڕاستەوخۆ، ئەم لێروانینــە لەگــەڵ بزووتنەوەکەمــان ئاوێتە دەکەیــن؟ لــەو باوەڕەداین کــە ئەگەر ئێمە پێکهاتــە و چالاکیگەلێکمان هەبوایە کە ژنان لە پێناو خەباتیان بۆ کێشــەگەلی دەرهەست تێیدا بەشدار بووبان، ئەو ژنانە پێمان پەیوەست دەبوون. ئێمە پێویســتمان بە گۆشەنیگایەکە کە ئیزمان پێ بدات هەم خەباتی درێژخایەن و هەم خەباتی کورتخایەن بکەین و هەروەها کەمپەینگەلێکمــان هەبێت کــە تەرکیزیان لەســەر براوەبوون بێت. ئەمــەی لە خوارەوە دێت، کورتکراوەیەکــی تایبەتی ئەو خاڵانەن کە هەســت دەکەین دەبێ لــە هەڵبژاردن و پلانرێژی بۆ کردەوەی ڕاستەوخۆ لەبەرچاویان بگرین:

ئامانجەکانــی بزووتنەوەکــە دەبــێ ئەو ئامانجانە بن کە بتوانن:

- پەیوەندییــان بە زۆر ڕەهەندی ژیانی ژنان هەبێت و بەرینتریان بکەن.
- ڕوانگەیەک بگۆڕن بە چالاکییەکی تایبەتی.
- یارمەتیی ژنــان بکەن تا ڕێزگرتن لە خود بەدەست بێنن.
- ژنــان یەکگرتوو بکــەن و دامەزراوەیەکی جەماوەری دروســت بکەن چونکــە تەرکیز دەکاتە سەر پێویستییەکانی ژنان.
- ئەو پێویستییە هەستپێکراوانە بناسێنن کە ژنان بەرەو خەبات بۆ چارەسەریی کێشەکانیان پاڵ پێوە دەنێن.

پرۆژەیەک دەبێ هەڵبژێردرێت کە:

■ ژنان بەرەو کردەوەی ڕاستەوخۆ و گرووپگەلێک کە تێیاندا دەتوانن هەوڵەکانیان هەڵسەنگێنن، پاڵ پێوەبنێت (بۆ نموونە، دامەزراوەکانی هەنووکە)

■ بتوانێ بە شێوەیەکی تایبەتی دیاری بکات کە چ دامەزراوەگەلێک و کێ لە نێو ئەو دامەزراوەگەلەدا کونترۆڵی بەسەر پرسەکانەوە هەیە و دەسەڵاتی ئەوەی هەیە کە لە ژێر گوشاردا ڕیفۆرم بکات.

■ دیاری بکات کە سەرکەوتن چی دەبێت.

پرۆژەکە دەبێ:

■ قۆناخبەندی کرابێت و وەکوو ڕیفۆرمگەلێک کە بە شێوەیەکی دەرهەست، بکرێ بەدی بهێنرێت، خەباتی بۆ بکرێت.

■ چالاکیی هەنگاو بە هەنگاو بۆ تاکەکان دیاری بکات.

خستنەگەڕی ستراتێژییەکە: نموونەیەک

لە ڕەوتی پەرەپێدانی ستراتێژییەکی دەرهەست، گرینگە پلان بۆ کەمپەینگەلی تەواو کە فرەڕەهەندن و پرسێکی گشتی دەخەنە قاڵبی بەرنامەیەکی شایانی جێبەجێکردنەوە، دابنرێت. لێرەدا نموونەیەک دەهێنینەوە لەوەی کە چۆن ژمارەیەک لە ئێمە پرۆژەیەکمان پەرەپێداوە لە بواری خەبات بۆ بەخێوکردنی منداڵ لەگەڵ کۆمیتەی کردەوەی بەخێوکردنی بەجێی منداڵ. ئێمە پرۆژەکەمان لەسەر بنەمای ئەو بۆچوونانەی لەم نووسینەدا خرانەڕوو، دارشت.

ئایدیۆلۆژی: بڕیارمان دا کە خەبات بۆ سیستەمێکی بەخێوکردنی منداڵ کە ئازاد، بیست و چوار کاتژمێری بێت و لە لایەن دایکوباوکانەوە کونترۆڵ بکرێت لەگەڵ ڕێوشوێنە ئایدیۆلۆژییەکانمان دەگونجێت. سەرەڕای ئەمەش، ئەم هەڵوێستەمان، وەکوو دەربڕینێکی سەرەتاییی ئامانجەکانمان، لاوازییەکی تێدابوو. بەرزکردنەوەی ئاستی داخوازییەکەمان پێش لەوەی دامەزراوەیەکمان هەبێت، ئێمەی لەو ژنانەی کە دواتر بوونە بەهێزترین هاوپەیمانمان، بێگانە کرد. ڕوانگەمان زۆر لە ڕاستیی بارودۆخی هەنووکە بەدوور بوو بە جۆرێک کە بە تەواوی ناواقعبینانە دەهاتە بەرچاو. کاتێک چەندین داخوازیمان جێبەجێ بوو و تێیاندا براوە بووین، ئەودەم بردنەسەرەوەی ئاستی ئیدەئالەکانمان عەقڵانیتر و جێی پەسەندتر بوو چونکە ئەگەری ڕوودانی ڕاستەقینە بوو و ژنان لە بەرەبەری خاوەنداریەتیی هەستێکی دەسەڵاتی خۆیان بوون.

پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە ئێمە بڕیاری وەڕێخستنی دامەزراوەیەکی جەماوەریمان دابوو. ئێمە خەریکی هەوڵدان بۆ نزیکبوونەوە لە گرووپی دیکەی ژنان بووین، دامەزراوەیەکی فێمێنیستی دژەسەرمایەداری کە جیاواز بوو لەوانەی ئەودەم لە «یەکیەتیی ڕزگاریی ژنانی شیکاگۆ»دا بوون. هەستمان کرد کە ئەو ژنانەی کە لە «کۆمیتەی کردەوەی بەخێوکردنی بەجێی منداڵ»دا چالاک بوون، بە شێوەیەک مەیلیان بە لای پەیوەستبوون بە «CWLU» هەیە. وەها ژنگەلێک ڕەنگ بوو هیچکات بە دامەزراوەیەکی ڕزگاریی ژنان پەیوەست نەبووبان کە هێندێک جێگرەوەی مامنێونجی نەبا. بەڵام بەدەر لەوەی کە ئەوان پەیوەستی «CWLU» دەبن یان نا، بیرۆکەکانی بزووتنەوەکە و هێزەکەی بە هۆی ئەم شکڵە جەماوەرییەوە گەشە دەکەن.

ئەمە بەو مانایە نییە کە بڵێین گرینگە پێش لەوەی بکرێ دامەزراوەیەکی جەماوەریتر دابمەزرێت، پێویستە دامەزراوەیەک هەبێت. بەڵکوو، لە هەر شارێکدا بە جیا، ژنان پێویستە دیاری بکەن دەیانهەوێ لە کێ نزیک ببنەوە و بەستێنی سیاسیی بارودۆخی خۆیان چۆنە.

ئێمە دژی بەرزکردنەوەی ئاستی ڕوانگەمان وەکوو داواکارییەک نین، لە ڕاستیدا، هێندێک حاڵەت هەن کە ڕەنگە تێیاندا زۆر گرینگ بێت. سەرەڕای ئەمەش، بە هۆی ئەزموونمانەوە فێر بووین کە چەندە

گرینگە بە تەواوی بزانین دەنگدەرانی بیاڤێکی هەڵبژاردن کێن و ئەوە چیە کە دامەزراوەکە لە هەوڵی جێبەجێکردنیدایە.

کێشەی دووهەم کە ڕووبەڕووی بووین لە تێگەیشتنمان لە سەرکوتکردنمان وەکوو ژنان بوو. دەمانزانی کە بەخێوکردنی منداڵ کێشەیەک بوو بۆ زۆرێک لە ژنان، بەڵام نەمانتوانی ئەو کێشانەی وەها ژنگەلێک ڕووبەڕوویانن، لەبەرچاو بگرین. ڕێک ئەو ژنانەی کە ئێمە هیوادار بووین بەشدار بن (ئەوانەی منداڵی چووکەیان هەبوو) لە نێو ئەو کەسانەدا بوون کە کەمترین ئەگەری هەبوو لە هەر جۆرە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتیدا بەشداری بکەن. هۆکارەکەی ئاسانە، ئەوان کاتیان نییە (چونکە خزمەتگوزاریی بەخێوکردنی منداڵیان بۆ دابین نەکراوە)، کەمتر دەجووڵن و خۆیان بە ئەندامی چالاکی کۆمەڵگا نازانن. ئەو بانگەشە زاڵەی کە دەڵێ ژنان پاش ئەوەی منداڵەکانیان دەچن بۆ قوتابخانە، پێویستە شتێک بکەن دەبێتە هۆی ئەوەی ئەگەری ئەوەی ئەو ژنانە مەیلیان بە بەشداربوون هەبێت، دابەزێت.

پەرەپێدانی ستراتێژییەک: ئێمە سێ مانگی تەواو بە کۆکردنەوەی زانیاری لە باری هەر ڕەهەندێکی پرسی منداڵ بەخێوکردن و بیرکردنەوە لە جێگرەوەکانی حەزی زۆر بۆ دەسەڵاتەوە خەریک بووین. پاش قۆناخی سەرەتایی، گەڕان و بیرکردنەوەکانمان خرایە خزمەت کردەوە. ئێمە دەستەبجێ ئاستی فیدراڵمان لە کارەکانماندا سڕییەوە چونکە بەبێ هەبوونی دامەزراوەیەک لە ئاستی نەتەوەییدا لە پێناو سەپاندنی ئاڵوگۆڕ، هێرشکردن لە ئاستی فیدراڵدا زۆر دوورمەودا دەهاتەبەرچاو. سەرەڕای ئەمەش، لەو کاتانەی کە بەڕێوەبەرایەتییە لۆکاڵییەکان بەڕاستی دەسەڵاتیان هەیە، ئەوە ڕەنگە ئامانجگەلێکی دروست بن. وا دەردەکەوت کە ئاژانسە دەوڵەتی و لۆکاڵییەکان (و ڕەنگە هێندێک لە شاخە فیدراڵەکان کە بەرپرسیارەتیی خستنەرووی ڕێوشوێنەکان و چاودێری بەسەر بەرنامە دەوڵەتی و لۆکاڵییەکانیان هەبوو) ئامانجگەلێکی ئاسانتر و سەرکەوتووتر بن. بە هۆی ئەوەی لە ئاستی دەوڵەتیدا کۆماریخوازەکان و لە ئاستی لۆکاڵیدا دیموکراتەکان زاڵن (زۆربەی جار وایە)، بیرمان لە ڕێگەگەلێک بۆ بەکارهێنانیان لە دژی یەکتر کردەوە.

لە گەڕان و هەوڵەکانماندا، هەوڵمان دا سەرچاوە ڕاستەقینەکانی دەسەڵات لە بەرانبەر دەسەڵاتە ڕووکەشەکان و کارکردەکانی پەیوەندییە جەماوەرییەکان دیاری بکەین. خزمەتگوزاریی منداڵ بەخێوکردن وەکوو کێشەیەک لە ئارادایە چونکە بەڕاستی هیچ بودجەیەکی بۆ دیاری نەکراوە. هەر بۆیە، دەسەڵاتی ڕاستەقینەی کەمتر لەوە هەیە کە بکرێ شەڕی بۆ بکەیت. ئەوەی کە بگوترێ خزمەتگوزاریی منداڵ بەخێوکردن ببێتە ئەولوویەت (کە پێدانی بودجە پێی دەکاتە پێویستییەک) لەوەی کە خوازیاری گۆڕینی ئاراستەی بودجەی لەئارادابوو، زۆرکردنی یان کونترۆڵکردنی بین، زۆر بەرزەفڕانەترە.

تەرکیزی تایبەتی کارە سەرەتاییەکەمان، ڕەچاوکردنی ئەم خاڵانەی خوارەوەی لەخۆ دەگرت:

١ ئەوە کێشەی کێیە؟ کێین ئەوانەی ئەگەری هەیە دەنگدەری بیاڤی هەڵبژاردنمان بن؟ ئەوان چۆن پرسەکە دەبینن؟ هەموو ڕەهەندەکان دەبوو ڕەچاو بکرێن و بۆ هەرکامیان کردەوەی و ویستی تایبەت لەبەرچاو گیرا. بۆ نموونە، ئەو ژنانەی کە پێویستیان بە خزمەتگوزاری منداڵ بەخێوکردن هەیە، ئەوانەن کە:

١.١ ـ بە ڕۆژ یان بە شەو کار دەکەن.

٢.١ ـ لە قوتابخانەکان یان بەرنامە ڕاهێنانییەکانن .

٣.١ ـ ناتوانن پارەی خزمەتگوزاریی هەرزان یان مامنێونجیی بەخێوکردنی منداڵ بدەن.

٤.١ ـ تۆمەتـــی توندوتیـــژی دژی منداڵیان لێ دەدرێت یان لە بەرنامەکانی ســـەرلەنوێ خۆگونجاندن لەگەڵ کۆمەڵگادا بەشدارن (بۆ نموونە، بەرنامەکانـــی بەرکارهێنانی ماددەی هۆشـــبەری زۆربـــەی جار بودجـــەی زۆریان هەیە)

٥.١ ـ نایانهـــەوێ ســـەر بـــە خزمەتگوزاریی باشگوزەرانی بمێننەوە یان پاڵیان پێوەدەنێن.

٦.١ـ دەیانهەوێ شـــوێندانەری لەسەر جۆری ئـــەو خزمەتگوزاریـــی بەخێوکردنـــی منداڵە دابنێن کە بـــۆ منداڵەکانیان لەئارادایە (لەوانە بەکارهێنانـــی قوتابخانـــە نیووەختەکانـــی باخچەی ســـاوایان کـــە زۆرجـــار خۆیان بە تەواوی جیا لـــە بەکارهێنەرانی تەواووەختی خزمەتگوزاریی بەخێوکردنی منداڵ دەبینن).

٧.١ـ بۆ بازاڕکردن یان بەڕێوەبردنی ئەرکێکی دیکەی ماڵەوە پێویستییان بەم خزمەتگوزارییە هەیە.

٨.١ـ بۆ کاروباری خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی یان بەرپرسایەتییە مەدەنییەکان پێویستییان بـــەم خزمەتگوزارییـــە هەیـــە (بـــۆ نموونە، کەنیسەکان، نەخۆشخانەکان و سەنتەرەکانی بازاڕکـــردن دەکرێ بەرانبەر بـــە دەنگدەرانی دەڤەری هەڵبژاردنیان، پشـــتیوانیکەرانیان و ئەوانەی یارمەتییان دەکەن کە بەردەوام بن، بە بەرپرسیار بزانرێن).

٩.١ ـ دایـــک و باوکی جیابووەوەی تەنیان و دەبێ کار بکەن.

١٠.١ـ دەیانهـــەوێ چەنـــد کاتژمێرێـــک لە منداڵەکانیان دوور بن.

١١.١ـ تەنیـــا حەزیان لە کارکـــردن لەگەڵ منداڵانە.

١٢.١ـ خاوەنـــی ســـەنتەری بەخێوکردنـــی ڕۆژانـــەی منداڵن و بە هۆی بەرزیی نرخەکان و پێویســـتییە توندوتۆڵەکانـــەوە ناتوانـــن سەنتەرەکانیان بەڕێوە ببەن.

١٣.١. وەکوو کەســـانێک کـــە ماڵیات دەدەن دەیانهـــەوێ پارەکەیان بە قازانجی ژنان بەکار بهێنرێت.

٢ سەرچاوەکانی کێشەکە چیە؟

ئەمە توێژینەوە لـــە بەرژەوەندییە جۆراوجۆرە گشتی و تایبەتییەکانی لەخۆ گرت، وەکوو، لە ئاستی دەوڵەتیدا:

- بەڕێوەبەرایەتیـــی خزمەتگوزارییەکانـــی منداڵان و بنەماڵەکان.
- خزمەتگوزاریی هاریکاریـــی کۆمەڵایەتیی بەخێوکردنی منداڵ.
- بەڕێوەبەرایەتیی یارمەتیی دەوڵەتی
- یاسادانەری دەوڵەتی

لە ئاستی لۆکاڵیدا:

- بەڕێوەبەرایەتیی سەرچاوە مرۆییەکان.
- شۆرای شار .
- بەڕێوەبەرایەتییەکانی شار بە بەرپرسیارەتیی ئیزندان.

بەشە تایبەتییەکانی وەک:

- پیشەسازی
- نەخۆشخانەکان
- زانکۆکان
- فرۆشگا گەورەکان
- کەنیسەکان
- سەنتەرەکانی بازاڕکردن
- یەکیەتییەکان
- پەیمانکارەکانـــی بەشـــی بیناســـازی (هەورەها ڕێوشـــوێنەکانی ئاســـتی فیدراڵ بۆ پەیمانکارەکان، بۆ نموونە کۆدەکانی «HUD»)

٣ کێ لە بارەی پرسەکەوە زانیاریی هەیە؟

لێـــرەدا ئێمە لەگەڵ زۆر بوروکـــرات، توێژەر، گرووپی لابیگەری، ئاژانســـی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتـــی، دامـــەزراوەی کۆمەڵایەتی لە ئاســـتی لۆکاڵ، گرووپەکانـــی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتـــی و ئـــەو گرووپانـــەی ژنـــان کە لەگەڵ ســـەنتەرە ئاوەڵەکانی خزمەتگوزاریی بەخێوکردنـــی منداڵ کار دەکەن، قســـەمان کرد.

وەگەڕخستنی ستراتێژییە سەرەتاییەکە:

ئێمە ئامانجـــە دامەزراوەییەکانمان لەبەرچاو

گرت، وەک: لە زانکۆکاندا قوتابییان و کارمەندان، لە کەنیسەکاندا قەشەکان و کۆمەڵگا لۆکاڵییەکان، لە پیشەسازیدا کارمەندان. هەرکامیان وەکوو پرۆژەیەکی سەرەتایی بەرتەسکیگەلی خۆیان هەبوو. بۆ زانکۆکان، ئەمە زیاتر لە خەباتێکی زیاتر بەلۆکاڵیکراو دەچوو کە تێیدا ئێمە پێویستمان بە ڕێکخستن لە نێو خەوتنگەکان هەر لە سەرەتاوە هەبوو، واتە لەو شوێنەی کە پێگەیەکی سەرەتاییمان نەبوو. بۆ کەنیسەکان، ئەمە هێندێک سەرنجراکێش بوو بەڵام لە زۆربەی حاڵەتەکاندا بەرەوپێش نەدەچوو، لەبەر یاساکانی ئێزندان لە شاردا. بۆ پیشەسازی، ئێمە تەرکیزمان لەسەر پەرەپێدانی پەیوەندیگرتن لە نێو کارخانە خاوەن یەکیەتییەکان کرد، چونکە یەکیەتییەکە نوێنەرایەتیی کارمەندەکان دەکات و هیچ هۆکارێکی نەبوو پێش لەوەی ئێمە دامەزراوەیەکی ڕاستەقینەمان هەبێت، متمانەمان پێ بکات. ئێمە هەروەها خزمەتگوزاریی بژێوی ژیانیشمان لەبەرچاو گرت، بەڵام لێرەشدا ئێمە بنچینەی سەرەتاییمان بۆ پرۆژەکەمان نەبوو.

پاش ئەوەی هەر کام لە بیاڤەکانی سەرەوەمان بە پرسیاری بەردەوام لەسەر ئەوەی کە دەتوانین چی بکەین بۆ ئەوەی پێویستییە ڕاستەقینەکانی ژنان وەدی بێنین و هەستێکی دەسەلاتیان پێ ببەخشین و پەیوەندییەکانی دەسەلات بگۆڕین، تاوتوێ کرد، بڕیارمان لەسەر ستراتێژییە سەرەتاییەکەمان دا. بەپێی بارودۆخی بودجەکەمان، تەرکیزمان کردە سەر بواری ئێزنی کاردان کە بەقەدەر ئەوانی تر پرسێکی گرینگە و هاوکات ئەگەری جێبەجێکردنی زیاتر بوو. یاساکانی پێدانی ئێزنی کار پێشی بە کردنەوەی سەنتەری نوێ دەگرت.

ژنان لەبەر پێویستییان بە خزمەتگوزاریی بەخێوکردنی منداڵ، تێیدا بەشدار بوون. کارمەندانی بەشی بەخێوکردنی ڕۆژانەی منداڵ پێمان پەیوەست بوون چونکە ئێمە دەمانتوانی خزمەتگوزارییان پێشکەش بکەین، پەیوەندییان بۆ ڕێک بخەین و کێشەکانیان لەگەڵ بەرێوەبەرانی شارەکە لە پێناو هێنانئارای ئاڵوگۆڕی ڕاستەقینە بخەینە بەرباس. ئەمە بەو مانایە بوو کە کاتێک بەقەدەر پێویست کارمەند بەشدار دەبوو، ئەوان مەترسیی تۆڵەکردنەوە لە لایەن شارەوەیان (هەر سەنتەرێک دەکرێ بە هۆی بەکارهێنانی یاسا سەپێنەرانەکانی پێدانی ئێزنی کار بە دژیان دابخرێت) لەسەر بوو و ئیدی جیاکردنەوەی تاکەکان دژوار دەبوو. ئەوانەی خەسارهەڵگر بوون دایکوباوکیان لەپشتیان بوون (بە هۆی کۆبوونەوە جەماوەرییەکان، وەرێخستنی دیدار بۆ چاپەمەنییەکان لەو سەنتەرە جوانانەی کە خەریک بوون لەبەر نەبوونی گوشاری سیاسی دابخرێن).

ڕەهەندێکی گرینگیی دیکەی ئەم پرسە، نیگەرانیی ژنان وەکوو ماڵیاتدەرە کە پێیان وایە ماڵیاتەکانیان خەریکە بە دژی بەرژەوەندییەکانیان بەکار دەهێنرێن. ئەمەش بوو بە هۆی بەرینبوونەوەی بازنەی ئەو کەسانەی پێمان پەیوەست بوون، ژنانێک کە دایک نەبوون بەڵام پرسی ژنانیان بۆ گرینگ بوو و وەکوو ماڵیاتدەر هەستیان دەکرد مافی دەنگهەڵبژێرینیان هەیە.

ئەگەرچی لە سەرەتادا پێمانوابوو کە دەنگدەرانی دەڤەری هەڵبژاردنەکەمان هەمووی سپێپێست دەبن (ئەمە بنەمای کارمان لە سەرەتادا بوو)، دواتر دامەزراوەیەکی ڕەشپێست و سپێپێستمان لەسەر بنچینەی بەرژەوەندیی بە شێوەیەکی سەرکەوتووانە خودی پەرەپێدا. لە دەڤەرێکی ڕەشپێستەکاندا، ژنان خوازیاری دامەزرانی سەنتەرەکانی خزمەتگوزاریی منداڵ بەخێوکردن بوون چونکە هەر هیچی لێ نەبوو. لە ناوچەیەکی سپێپێستی تەنیشتی، ئەو ژمارە کەمەی

سـەنتەری خزمەتگوزاریـی بەخێوکردنـی منداڵ کە هەبـوو، دانەخرێن. کاتێک ئەمانە یەکیان گرت، پرسـگەلێکی هاوبەشی دیکە هاتنەبەرباس.

زانیمـان کـە چەنـد سـەرکەوتنێکی سەرەتایی بۆ متمانەبەخۆبەخشین زۆر گرنگن. ئـەو ناوبانگەی کـە ئێوە دەتوانـن براوە بن دەبێتە هۆی پەیوەسـتبوونی کەسـانی دیکە پێتانەوە. لە سـاڵێکدا، کۆمیتـەی کردەوەی منداڵ بەخێوکردنی شـایان، ئـەم کارانەی خوارەوەی کرد:

١ شـارەکەی ناچـار بـە پێداچوونـەوە بە پرۆسەکانی پێدانی ئیزنی کار بکات.

٢ بەڕێوەبەرایەتیـی سـەرچاوە مرۆییەکانی ناچار بـە کۆتاییهێنـان بـە کۆبوونەوەکانی لە پشـتی درگای داخراوەوە لەسـەر پرسی بەخێوکردنی منداڵ کرد.

٣ پشـتیوانیی ماڵیی یەکەمین کۆبوونەوەی گشتیی بەڕێوەبەرایەتیی سەرچاوە مرۆییەکانی لـە ئاگۆسـتی ١٩٧١ لەسـەر کێشـەکانی پێدانی ئیزنی کار بە خزمەتگوزاریی ڕۆژانەی بەخێوکردنی منداڵ کرد.

٤ شارەکەی ناچار بە پێکهێنانی کۆمیتەیەک (نیوەی ئەندامانی کۆمیتەکە سەر بە «ACDC» بوون) لە پێناو پێداچوونەوە بە پێدانی ئیزنی کار کرد، کۆمیتەکە لە لایەن «موڵیر سایلێر»، بەڕێوەبەری خزمەتگوزارییەکانی بەخێوکردنی منـداڵ لـە بەڕێوەبەرایەتیـی شـارەداریدا بەڕێوەبەری دەکرا.

٥ شـیکارییەکی کـۆدە هەنووکەییەکانـی لەگەڵ پێشنیار بۆ گۆڕینی نووسی کە وەکوو بنەمایەک بۆ کـۆدە نوێیەکانی پێدانی ئیزنی کار بەکار هێنرا.

٦ پشـتیوانیی ماڵیی زنجیرەیەک کۆبوونەوە لـە دەڤەرەکـە لە پارکـی «هاید»، بەشـی باشـووری ڕۆژئاوا و بەشـی باکـوور کرد کە تێیاندا نوێنەرانی ئەیالەتی، سـێناتۆرەکان و ئەندامانی ئەنجومەنی شار بانگهێشت کرابوون تا هەڵوێستی خۆیان لەسەر پرسەکە دەرببڕن و پشتیوانی لە پێشنیارە تایبەتەکان بکەن.

٧ یەکـەم هەنگاوەکانـی بـەرەو کۆنترۆڵی ئەنجومەنـی شـار بەسـەر خزمەتگوزاریی بەخێوکردنی منداڵەوە نا.

٨ بـوو بە هـۆی ئـەوەی ئـەو گرووپانەی پەیوەندیدار بـە خزمەتگوزاریی بەخێوکردنی منداڵ کە لەئارادابوون، لە گوشـارهێنانیان بۆ هێنانەئارای گۆڕانکاریی زیاتر چالاک بن.

خەباتـی دواترمـان لە پێنـاو بردنەوەی گۆڕانکارییەکی دامـەزراوە بە دامەزراوەیە لە کاتێکدا خەباتەکانی تر بۆ بڕیاردەربوونی ژنان لەسـەر پێدانی ئیزنی کار و بودجە لە لایەن شارەوەیە (کە ئێمە سـەرکەوتنی ڕێژەییمان تێیاندا بەدەست هێناوە).

دامەزراوە: کاری سـەرەتاییمان تەرکیزی لەسـەر ئەوە بوو کە چۆن دامەزراوەیەک ڕۆ بنرێـت کە بتوانێ سـتراتێژییەکەمان وەگەڕ بخات. باشـترین جێگـرەوە ویدەچـوو ئەو گرووپـە کۆمەڵایەتییە لۆکاڵییانە بن کە هەم لەسـەر پرسـە لۆکاڵییەکانی خۆیان و هەم لەسـەر ئەم نیگەرانییانەی کە پێوەسـتییان بە کردەوەگەلێک لە ئاسـتی شـاردا بوو کار دەکەن. وەها گرووپگەلێک بەتایبەتی ئەو کاتە گرینگن کە کاتێک لەگەڵ گرووپێک لە ژنان کار دەکەین کـە زۆر چالاک نین و هاوکات گرینگن بـۆ بردنەسـەرەوەی سـتانداردی دیموکراسـیی دامەزراوەکـە و دابینکردنـی هەلی پەرەپێدانی تواناییەکان لە نێوان ژنانی بەشداردا. ئێمە هەروەها پەرەپێدانی پێکهاتەی جۆراوجـۆر بـۆ زۆر ڕۆڵی جیـاواز کە ژنان دەیانویسـت و دەیانتوانی یاری بکەن، وەکوو بەشـە لۆکاڵییەکان، فۆرۆمەکان، شـۆڕاکانی خزمەتگوزاریـی ڕۆژانەی بەخێوکردنی منداڵ و هەروەها کۆمیتەیەکی پێشڕەو بۆ هاریکاری و بڕیاردان لە دامەزراوەکەدا بە پێویست زانی.

ئەزموون ئێمەی هێناوەتە سەر ئەو باوەڕە کە گرینگە بە شێوەی بەردەوام هەڵسەنگاندن

بۆ ئـــەوە بکرێت کـــە چـــۆن چالاکییەکانی دامەزراوەکـــە بنچینـــە و دەســـەڵاتی خۆی دادەمەزرێنێـــت. هەمـــوو کـــردەوەکان دەبێ ڕوویـــان لە ڕۆنانی دامەزراوەکـــە و گرینگیی پرســـەکە بێـــت. کاتێـــک بڕیارێک لەســـەر کردەوەیـــەک دەدرێت لەبـــەر گرینگییەکەی لـــە بـــاری ئەبســـتراکییەوە، ئەوا پێویســـتە ڕێگەگەلێک بۆ پەرەپێدانـــی دامەزراوەکە، لە باری سەرچاوەکان، لە باری ماڵییەوە، دەڤەری نوێـــی هەڵبژاردنەوە، لە باری پرێســـتیژەوە و هەروەها لە باری بڵاوکردنەوەوە (کە دواتر بە خەباتەکەمان زیاد دەبن) بدۆزرێنەوە.

هەروەها بەو قەناعەتەش گەیشـــتین کە هەبوونی ڕێکخەرانی تەواووەخت بۆ چالاکیی درێژمـــاوە و بـــەردەوام زۆر گرینگە. بودجەی ســـەرەتاییش بۆ دڵنیابوون لـــە بەردەوامیی کاروباری ڕۆژانـــەی دامەزراوەکە پێویســـتە. دامەزراوەیەک، کاتێک پێی گرتبێت، دەتوانێ بودجەی خۆی لە لایەن خەڵکەوە دابین بکات بـــەڵام قۆناخی ســـەرەتایی دژوارترین قۆناخە. کۆمیتـــەی کردەوە بە هۆی نەبوونی بودجەوە ناچار بە ڕاگرتنی کاروباری بووە.

٣ـ وشیاری

بردنەســـەرەوەی ئاستی وشیاری، پرۆسەیەکە کە بە هۆیەوە ژنان لە سروشـــتی ڕاستییەکان تێدەگەن، بە شـــێوەیەک کە ڕەنگە بیانگۆڕن. خودئاگاییی کەسێک، پەیوەندیی بە بارودۆخی ئۆبژەکتیڤیـــەوە هەیە. لەم بەشـــەدا پێداگری لەسەر کارلێکردنێکی ورد لە نێوان خودئاگایی و بارودۆخدا دەکەین.

خودئاگایی یان وشـــیاری، وشەیەکە کە بە شـــێوەیەکی ناڕوون بەکار هاتووە و مانای زۆر شتی داوە: پەرەپێدانی وێنەیەکی ئەرێنی لە خـــود، گۆڕین و گەشـــەی تاکەکەســـی، پەیوەندیگەلی نوێی هەســـتەکی و جینســـی لەگەڵ ژنانی دیکە یان هەر کام لەمانە لەگەڵ بیرۆکەیەکـــی گشـــتیی کولتـــووری ژنانەوە.

هەروەها مانای تێگەیشـــتنێک لە چۆنیەتیی کارکـــردی دەســـەڵات لـــە کۆمەڵـــگادا و ئەزموونکردنی گۆڕینی ئەو کۆمەڵگایە، هەیە.

تێگەیشـــتن لـــە بەرزکردنەوەی ئاســـتی وشیاری، تا ڕادەیەکی زۆر بەرچاو کاریگەریی لەسەر بزووتنەوەی ژنان داناوە. تەواوی ئیدەی پشتیوانی و خوشکایەتی وەکوو بەرەنجامێکی هاتنەدیی ڕۆڵ و هەڵسوکەوتی پێشنیارکراوی ژنان بەرانبەر یەکتر هاتووەتە بەرباسەوە. ژنان هەم ئەو هەســـتەیان بۆ دروســـت بووە کە بە هۆی بەرزبونەوەی ئاستی وشیارییەوە کەمتر پەراوێزن و هەم فێر بـــوون کە پەراوێزبوونی ژنـــان دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییـــە. ئێمە لەو کێشـــانەی کە باوەڕکردن پێیان ئەستەمە و ژنان لە ژیانـــی ڕۆژانەی خۆیانـــدا لەگەڵیان دەســـتەویەخەن، زیاتـــر تێگەیشـــتووین و ڕێـــزی زیاترمان بۆ ئەو چارەســـەرییانە هەیە کـــە لە پێناو مانـــەوەدا ســـەپاندوومان. هەر بەم هۆیانەوە، وشـــیاری هەم سەرچاوەیەکی هێـــز بۆ ژنان بـــووە و هەم ســـەرچاوەیەکی شـــیکاریی تاکەکەســـی بووە. بـــۆ نموونە، لە هێندێـــک ڕەهەندی ئەوەی کە دەســـەڵات چۆن بەکار دەهێنرێت تێگەیشتووین، چونکە دەتوانیـــن ببینیـــن کارکری لـــە پەیوەندییە تاکەکەسییەکاندا چۆنە.

وشیاری و بارودۆخە ئۆبژەکتیڤەکان

خودئاگایی، وشـــیاریی کەســـێکە بەنیسبەت نیگەرانییەکانـــی لەمەڕ بارودۆخـــی خۆیەوە و ئەوەی کـــە چۆن جیهـــان بەڕێوەدەچێت. ئـــەوەی بەنیســـبەت خودئاگاییـــی ڕزگاریی ژنانەوە جێی خوشـــحاڵیمانە ئەوەیە کە ئێمە لـــەو باوەڕەداین کە ئەوە بۆ ژنان بەکەڵکترین پێناسەی ڕاستیی هەنووکەیە. ئەمە ماکەیەکی زۆر سەرەکییە بۆ تێگەیشتنێکی فێمێنیستی سۆسیالیســـتی لە وشـــیاری. لەو باوەڕەداین کە ئێمە ڕاســـتییەکی بنەمایـــی دەبینین و ئەوە ئەمە وێنەیەکی ڕاستەقینەیە لەوەی کە

شـــتەکان چۆنن و چۆن وایان لێ هاتووە کە دەبێ لە سەرەتادا بیخەینەڕوو. ئێمە خەریکی پێشنیارکردنی یەکێک لەو زۆر ڕێگەگەلە نین کە شتەکان لە ئێستادا وان، ئێمە پێناسەیەک لە پەیوەندییە دیاریکـــراوەکان دەخەینەڕوو. وەها تێگەیشتنێک شـــوێندانەرترمان دەکات. ئەمە بۆ ژنـــان گرینگە چونکە بەو شـــێوەیە دەتوانـــن کردەوەیان هەبێـــت و ئەوەی لێی تێدەگـــەن، بگۆڕن. وشـــیاریی فێمێنیســـتی سۆسیالیســـتی، وەها بەهایەکی هەیە چونکە بەکەڵکە و ڕاستییە.

دیارە لێـــک کارکردنێکـــی زۆر لە نێوان بارودۆخـــە ئۆبژەکتیڤـــەکان (جێگـــە و ڕێگە مـــاددی و کۆمەڵایەتییەکانـــی ژیانمـــان) و وشـــیاریدا هەیە. تاکێک بە هۆی گۆڕانکارییە مادییەکانـــەوە وەک منـــداڵان، هاوســـەر و خانووبـــەرەوە، زۆر جار زیاتر بەپارێزتر دەبێت چونکە وەها کەســـێک پێویستە بتوانێ شتی پێویســـت بۆ کەســـانی دیکە دابین بکات (بە هۆی گوشـــاری یاســـایی و کۆمەڵایەتییەوە). یان، خوشکێک بە شـــێوەیەکی دادپەروەرانە مامەڵـــەی لەگەڵ ناکرێت (جـــا لە کارەکەی، لە قوتابخانە یان بارودۆخە کۆمەڵایەتییەکاندا) یـــان ئەو مافانـــەی کە چاوەڕێیانـــی کردبوو، لێـــی بێبەش دەکرێت و بەم جـــۆرە لە ناکاو بزووتنەوەی ژنـــان ئیدی لـــەوە دەردەچێت کـــە تەنیا هی «ئەوان» بێـــت. لە زۆر ڕێگەی ڕۆژانەوە، بارودۆخە دەرهەستەکان کاریگەری لەسەر زەینەکان دادەنێن.

گۆڕانـــکاری دەشـــکرێت بـــە هـــۆی وەرگرتنی زانیارییەوە کە شـــوێن لەسەر بەها زۆرپربایەخەکانمان (بەهاگەلێک کە ڕەنگە بە شـــێوەی ئاســـایی بۆ ڕاگرتنمان لەو شوێنەی کە هـــەن کارکردیـــان هەبێـــت) دادەنێن و دەمانوروژێنـــن، بێتەدی. ڕەنگـــە گۆڕانکاری لـــە ئاکامی مردنی ژنان بە هـــۆی لەبارب‌ردنی نایاساییی منداڵەوە یان بە هۆی پەرچەکردار بە کۆمەڵکوژیی «مـــای لای»ەوە بێیتە ئاراوە.

زانیـــاری لە ڕێگـــەی دانانی ژیانیـــان لە نێو بەستێنێکی نوێوە، وشـــیاریمان دەگۆڕن (بە جۆرێک پێـــش لە بارودۆخمـــان کاریگەریی هەیـــە). ئێمـــە زۆربەی جار لـــەو بڕوایەداین کـــە ئەم گۆڕانە لـــە ڕێگەگەلێکی گرێدراو بە ڕابـــردووەوە ڕوو دەدات تـــا ئـــەوەی بە هۆی دابڕانێکی تەواو و لە ناکاو لەو ڕابردووەوە ڕوو بدات.

زۆربـــەی جـــار، گۆڕانێک لـــە بارودۆخی تایبەتی و وشیاریدا وێکڕا ڕوو دەدەن و بەشێکن لە پرۆسەیەک کە چەندین مانگ دەخایەنێت ئەگەر نەڵێیـــن بە درێژاییی ژیان ڕوو دەدات. ژیانی مادیمان دەگۆڕێت و بیرکردنەوەمان لە بارەیەوە دەگۆڕێت و خۆشمان دەگۆڕێین. (بەو جـــۆرەی کە بیرۆکـــە بەناوبانگەکەی «فرۆید» هەموو ڕووداوەکان دەبەستێتەوە بە سەردەمی منداڵیمانـــەوە چونکـــە ڕوونە ئێمـــە هەمان ئەو کەســـانەین یان هەمان ئـــەو «خود»ەی ڕابردووین). ڕەنگـــە بارودۆخێک یان زنجیرە بارودۆخێک کاتالیزۆرێک بێت بۆ وەرگرتنێکی نوێی ڕاســـتییەکان، بەڵام ئەمە زۆربەی جار کۆکراوەی ڕووداوەکانی ترە.

لـــەو باوەڕەدایـــن کـــە گرینگـــە لـــە بزووتنەوەکەماندا پێداگری لەسەر ڕوونبوونی پرســـی وشـــیاری بکەینـــەوە. هەمووومـــان خودئاگاییمان هەیە. هەمووومان لە «ئاســـت» یـــان «ئاســـتەکان»ی وشـــیاریی خۆمانـــدا پێکدژیگەلێکمان هەیـــە. هێندێک فاکتۆری ژیانمـــان ڕەنگە بـــەو مانایە بێـــت کە ئێمە پێداگری لەسەر شتگەلێکی تایبەتی دەکەین کە بە ڕاســـتیان دەزانین و چاوپۆشـــی، یان حاشـــا لەوانی تر دەکەین یـــان تەنیا ئامادە دەبین لەگەڵ ئەو شتانەی تر کە بە ڕاستیان نازانیـــن بژیـــن. بزووتنەوەکەمان پێویســـتە جێگرەوەگەلێک کە ئەگەری جێبەجێکردنیان هەیە بۆ ژنان بخاتە ڕوو. ئەم جێگرەوە نوێیانە، دەتوانێ یارمەتیدەریان بێت ئەو پێکدژییانەی لەگەڵـــی دەژین نەهێڵن (ئەمە بۆ خۆشـــمان

وەڕاست دەگەڕێت).
لێرەدا گرینگە کــە ئەوەی دەیخەینەڕوو، ڕوانگەیەک لە ڕاســتی بێت. بۆ نموونە، ژنان زۆرجار ناتوانــن بزانن دوژمنیان کێیە چونکە ئەو دوژمنە بە ئاســانی ناکەوێتە بەرچاو. هەر بۆیە، زۆرجار خەڵک تووڕەیی خۆیان بەسەر کارراپەڕێنەرێکی تا ڕادەیەک بێدەسەڵات (بۆ نموونە، پێشخزمەتێک لە ڕێستورانتێکدا) کە خواســتی کەسانی تر جێبەجێ دەکات بەتاڵ دەکەنەوە، یان بەسەر کەسێکیدا بەتاڵ دەکەن کە ناتوانێ بە باشی کارەکانی لەو بارودۆخەی تێی کەوتــووە، جێبەجێ بــکات و هاوکات دەســەڵاتی گۆڕانکاریکردنی (بەتەنیای) نییە (بۆ نموونە مامۆســتای قوتابخانە یان دایک). ئــەوەی بیرۆکەمان ســەرنجڕاکێش دەکات ئەوەیــە کە ئێمە بنــچ و بناوانی شــتەکان دەبینین. ئەمەیە مانای وشەی «ڕادیکاڵ».

وشیاریمان چیی پێیە بۆ خستەڕوو

کەواتە تێگەیشتنمان لە وشیاری چیی هەیە بۆ خستەڕوو؟ ئەو ئیزنە بە ژنان دەدات کە لە بارودۆخ یان زنجیرە بارودۆخە تایبەتییەکاندا پێکهاتــەی ئۆلگووەکان ببینــن. ئەمە دەبێتە هۆی بەرهەمهاتنی وێنەیەک لە ڕاســتی کە ئیزن بدات باشتر کارەکانیان جێبەجێ بکەن چونکە تیکەکان لەگەڵ یەکتر دەگونجێن. بەڵام ئێمە دەتوانیــن پتر لە ئۆلگووی پێکهاتەیەک بخەینە ڕوو: ئێمە دەتوانین هۆکارەکانی پشت ڕووداوەکان بخەینــەڕوو. تەنیــا کاتێک ئەم هۆکارانە دەناسین دەزانین چۆن ئەم ڕووداوانە بگۆڕیــن (نەک ئەوەی دووپاتیــان بکەینەوە یان بە هۆیانەوە دەستەوەســتان بین). ئەمە ڕێگەیەکــی سیســتەماتیک بــۆ پەرەپێدانی بیرۆکەکانمان لە ئایدیۆلۆژییەوە بۆ ستراتیژی، بەرنامەڕێــژی و تاکتیک، چونکــە ئەوەی بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانمان گرینگە دەناسین.
ئێمــە دەبێ لــە پرســی بەرزکردنەوەی وشــیاری لە پەیوەنــدی لەگــەڵ بارودۆخە ئۆبژەکتیڤەکانــدا تێبگەین. ژنــان ناتوانن لە ڕێگەی هەوڵی ماندوونەناســانەوە «وشیاریی بەرزتر»یــان هەبێــت. ژنــان بەربەســتی ڕاســتەقینەیان لەپێشــە. تەنیا خستنەڕووی جێگــرەوەکان زۆرجار نایانکاتــە جێگرەوەی بەجێ یان ڕاستەقینە بۆ ژنان. ئێمە پێویستە هەمیشــە شــتەکان بــە ژیانی ژنانــەوە بە شێوەیەکی دەرهەست ببەستینەوە.
سەرنجڕاکێشترین شتێک کە گرووپێکی بەرزکردنــەوەی وشــیاری ئەنجامــی دەدا ئەوەیە کــە یارمەتیمان دەکات ئەو کێشــە کۆمەڵایەتییانە ببینین کە جاران پێمان وا بوو تاکەکەسین. ئێمە پێویستە بەردەوام چاومان لەسەر ئەو ڕاستییە بێت کە چۆن ئێمە لەگەڵ زۆربــەی ژنان جیاوازییەکــی ئەوتۆمان نییە. ئێمــەش بەرانبەر زۆر بارودۆخی بە شــێوەی هاوشــێوە ئۆبژەکتیڤ، پەرچەکردار دەنوێنین (هەر لە حەبی پێشــگرتن بە دووگیانی بگرە تــا کەمبوونی پیشــەی ئابــووری، زۆربوونی کــوڕەلاوەکان لــە زانکۆکاندا و هتــد). ئەمە یارمەتیدەرمانە بە دروســتی دادوەری لەسەر پرسەکان بکەین. بۆ نموونە، ئەوە ڕزگاریی ژنان نییە کە خەریکە کێشە بۆ بنەماڵەی ناوکی (و: تەنیا پێکهاتوو لە دایک و باوک و منداڵەکان) ساز دەکا. بە جۆرێک، ئێمە بەرهەمی زۆرێک لە کێشەکانی بەرهەمهاتووی ئەو دۆخەین. بە جۆرێک، ئێمە کاریگەریمان لەسەر داهاتووی ئەو کێشــە و جێگرەوە پێشکەشــکراوەکان هەیــە. هەر بۆیە، لێک کارکردنی بەردەوام لە نێوان هێزە ئۆبژەکتیڤ و سوبژەکتیڤەکاندا لە ئارادایە. وشیاری بەنیسبەت ڕزگاریی ژنان کە پەیــوەندی جەماوەری لەگەڵە، خۆی لە خۆیدا ئەو شــتە نییە (وەک هەمووان دەزانین) کە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بەرهەم بێت.

دەرەنجامەکانی وشــیاریی فێمێنیستی سۆسیالیستی

ئێمە نووســینەکەمان بە ڕێنوێنییەکی ســێ

خاڵی بۆ ستراتیژی دەست پێ کرد: ١) بردنەوەی ڕیفۆرمی دەرهەست و ڕاستەقینە کە پێویستییەکانی ژنان دابین بکات، ٢) دانی هەستی دەسەڵاتی خود بە ژنان، ٣) گۆڕینی پەیوەندییەکانی دەسەڵات. تێگەیشتن لە وشیاری، ڕێگەمان پێ دەدا لە پێویستییە ڕاستەقینەکانی ژنان و ئەو ڕێگەگەلە تێبگەین کە بێدەسەڵاتیمان، کاریگەریمان لەسەر دادەنێت و ویستیی گۆڕینی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتمان تێدا دروست دەکات.

ئەمە قسە و کردەوە پێکەوە بە بەردەوامی گرێ دەدات و شوێنێک پێناسە دەکات کە بە هۆیەوە پێداگری لەسەر هەر دوولایەنە بکرێت. یارمەتیمان دەکات ئەولەوییەتەکانمان لە پەیوەندی لەگەڵ بارودۆخێکی دەرهەست دیاری بکەین. (بەم جۆرە ئێمە لە پرسگەلێکی بە تەواوی ئەبستراک تێدەپەڕین و هەر پرسێک لە بارودۆخی تایبەتی خۆیدا دەبینین، وەکوو پرسێک کە ئەگەری هەیە سەرنجمان ڕابکێشێت یان نەکێشێت، ئەویش بەستراوەتەوە بەوەی کە چۆن پەیوەندی بە ژیانی ئەو ژنانەوە کە دەتوانین ڕوویان تێبکەین و مەسەلە پەیوەندیدارە ستراتیژییەکانی دیکەوە هەیە).

ئەوە هەروەها دەبێتە هۆی ئەوەی ئێمە لەگەڵ هەر بڕاردەیەک کە ژنان بۆ ژیانی خۆیان هەڵیدەبژێرن، تا ڕادەیەک باشتر هەڵبکەین چونکە دەبینین کە بڕیارە خودئاگاکان چۆن بە توندی بەستراونەتەوە بە بارودۆخە هەنووکەییەکانەوە. ئێمە بڕوای تەواومان بە تارادەیەک کامڵبوونی خەڵک هەیە (بە سەرنجدان بە گۆڕانکارییەکان لە دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان و گۆڕانە یەک لەدوای یەکەکانی خودئاگایی). هاوکات ئێمە لە بارەی ڕادەی کامڵبوونی تاکەکەسی بەپارێزین. ئێمە دەزانین لەم کۆمەڵگایەدا هیچ کەسێک ڕزگاری نابێت بەدەر لەوەی ئاستی وشیارییەکەی چەند بێت. ئێمە بە هۆی کۆمەڵێک بەربەستیی تایبەتی و هەنووکەیی کە کاریگەری لەسەر هەموو ژیانمان دادەنێن، بەستراوینەتەوە.

هەر بۆیە، خودئاگایی یان وشیاری، ئەبستراکت نییە (ئەگەرچی ڕەنگە بە جۆرێک ناڕوون بێت). وشیاری لە زەینی تاکەکەسێکەوە سەرچاوە ناگرێت (ئەگەرچی تەرکیزی ڕۆشنبیرانە پەرەی پێ دەدا). وشیاری وەکوو پێویست لە هەموو کردەوە تاکەکەسییەکانی تاکەکەسێکدا ڕەنگی نەداوەتەوە، بەڵام لە کردەوە کۆمەڵایەتییەکاندا ڕەنگی داوەتەوە. وشیارییەکی فێمێنیستی سۆسیالیستی بە دڵنیاییەوە پرۆسەیەکی سروشتی یان خودبەخودی نییە بە جۆرێک کە پێمان وا بێت هەر کات ژنان لە دەوری یەکتر کۆ ببنەوە، هەمیشە ڕوو بدات. هاوکات لەگەڵ ئەوەی کە ڕووداوەکان بە خێرایی بۆ ڕوونکردنەوەی هێزە کۆمەڵایەتییەکان دەچینە پێش (وەکوو ڕاگەیاندنی شەڕ، دەستبەسەرکردنەکان، ئەستەم بوونی ئابووری، ئاستی لەحاڵی بەرزبوونەوەی جیابوونەوەی ژن و مێرد و هتد زۆرجار ڕووداوەکان دەبنە پێش)، وشیاریمان ڕوونتر دەبێتەوە. وشیاری بۆ گەیشتن بە دەسەڵات زۆر گرینگە، نە تەنیا لە ژیانی تاکەکەسیماندا بەڵکوو وەکوو هێزێکی کۆمەڵایەتی کە خەریکە خۆی دەدۆزێتەوە و لە پێناو خۆیدا کار دەکات.

زۆر شت بوونەتە هۆی ئەوەی بڕوامان بە ڕزگاریی ژنان بێت. بە هۆی لێدوانمان لەگەڵ ژنانی دیکە، بە هۆی تێگەیشتن لە سروشتی گەورەکردنمان و ژیانمان وەکوو ژنان، چۆنییەتیی سەرکوتی خۆمانمان ناسیوە. سەرەڕای ئەمەش، ئەو گۆڕانکارییانەی کە پێمان وایە بۆ ئێمە بەردەوامتر دەبن ئەوانەن کە بە هۆی بەشداریکردن لە چەندین چالاکیی جۆراوجۆردا هاتبنە ئاراوە، گۆڕانکاریگەلێک کە بە هۆی بەشداریمان ئێمە بەرەو تێگەیشتن و گۆڕانی زیاتر دەبەن. لە پرۆسەی

خەباتمان لە پێناو گۆڕینی سەرکوتکردنمان، دەست دەکەین بە تێگەیشتنی هەم شکڵە تایبەتییەکانی سەرکوت و هەم ئەوەی چۆن پەیوەندییان لەگەڵ یەکتر هەیە.

ئێمە لەو بڕوایەداین کە ئایدیۆلۆژییەک کە تەنیا بە هۆی بەرپەرچدانەوە و وتووێژەوە ڕێنمایی کرابێت، لە ڕاستیی ڕووداوەکان دادەبڕێت و لە لایەن زۆربەی ژنانیشەوە پەسندکراو نابێت. پتر لەمەش، ئەگەر بمانەوێ بزووتنەوەکەمان بەردەوام بێت لە پەرەگرتن و ڕۆیشتن بەرەو گۆڕینی سەرکوتکردنمان وەکوو ژنان، ئەوا پێویستە لە زۆر چالاکیی جۆراوجۆرماندا کە بنەمای دەسەڵاتمان ڕۆ دەنێن، یەکگرتوو بین. ئەمەش بە نۆرەی خۆی پەرە بە ئایدیۆلۆژییەکەمان و تێگەیشتنمان لە سەرکوتی ژنان دەدات.

گرووپە ڕەپەکان

ئەو شێوازی بەرزکردنەوەی وشیارییەی کە بە زۆری لە بزووتنەوەی ژنان بەکار هاتووە، گرووپە ڕەپەکان بوون. ڕاستیی بەشداریی گرووپی، لە گۆڕینی هەستی پەراوێزخراوی و تاکەکەسبوونی ژناندا زۆر گرینگ بووە. ئەوەش تێگەیشتن لە بەکۆمەڵبوونی بەرژەوەندی لە نێوان هەموو ژنان و لەوەی کە چی بۆ گۆڕانکاری پێویستەی، ئاسانتر کردووە. گرووپە ڕەپەکە ئەو بەستێنەیە کە تێیدا هەر کەسێک دەتوانێ شوێندانەریی خۆی تێدا هەبێت. ژنان دەتوانن بە هۆی تێگەیشتن لە ئەزموونی یەکتر و مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو هەستانەی کە ئەزموون خولقاندوونی، پەرە بە تواناییەکانیان بدەن. بەڵام لەبەر ئەوەی وشیاری و بارودۆخەکان لێک گرێدراون، گرووپە ڕەپەکان بۆ خۆیان ڕەنگە بگەنە بۆنبەستێک.

ئەوان دەکرێ ببنە هۆی تەرکیزکردن لەسەر باشترکردنی بیرۆکەکان یان خودی تاکەکەسێک بەبێ ئەوەی بیر لە کردووە بکرێتەوە. نابێ خالیسبوونی پاڵاوتن و سەرلەنوێ پێناسەکردنی بێکۆتایی لەگەڵ سەرکەوتن بەهەڵە بگیردرێت. شیکارییەکی باش هاوتای کردەوە نییە. وشیاری نابێت لە خۆیدا ببێتە ئامانجەکە و پێش لە بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات بگرێت. ئێمە داکۆکی لە گۆڕینی ناگرنگیی زەین یان کەمتەرخەمیی بەختەوەرانە بەرانبەر هەموو کێشەکان جگە لە کێشە زۆربەرتەسکەکان بۆ هەمووان ناکەین. ئێمە پێمانوایە کە ئایدیۆلۆژی دەبێ لە نێو ژیانی لەحاڵی بەرەوپێشچوونی بزووتنەوەکەدا بگونجێندرێت و ئەوە کە ئەمەش کاتێک بە باشترین شێوە ئەنجام دەدرێت کە بە هۆی گۆڕانکارییە دەرهەستەکانییەوە ئاکامی کردەوەکانەوە تاقی بکرێتەوە.

بەستێنی گرووپی ڕەپ ڕەنگە بەربەستێکی دیکە بخاتە بەردەم پەرەپێدانی تەواوی بزووتنەوەکە. زانین بە نموونەی زیاتر و زیاتری کاریگەرییەکانی سەرکوتکردنی ژیانی تاکەکەسی دەتوانێ ئەرکی گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتی و تاکەکەسی نەلواو بنوێنێت. دژوار نییە بگەینە شوێنێک کە لەودا هەر هەوڵێک بۆ ڕزگاری، مانای خۆی لەدەست بدات چونکە ناکرێ بە یەک جار هەڵسوکەوتە بەکۆمەڵایەتییە سەرەتاییەکان بگۆڕدرێن. کردەوەی ڕاستەوخۆ، گرووپە ڕەپەکان کاڵ دەکات. ئەم کردەوانە دەبنە هۆی دابین بوونی دەرەتان بۆ پەرەپێدان و بەکارهێنانی تواناییی نوێ و هاوکات هێنانەئارای گۆڕانکاری. لەم بەستێنەدا، هەم گرووپە ڕەپەکان و هەم پەرەپێدانی شیکاریی فێمێنیستی سۆسیالیستی، دەتوانن بەبێ مەترسیی خالیسبوون یان هیوابڕاوییەوە بچنە پێش.

پەرەپێدانی تەواوی تواناییەکانی ژنان دەکرێ بە هۆی خودی ئەو شتانەی لە بەرزکردنەوەی هوشیاریدان تووشی بەربەست ببێت، شتێک کە لە سەرەتادا وا دیارە

دەبێتە هۆی هاندانی گەشەکردن. ژنان لەسەر بنەمای لاوازیی هاوبەش و کێشە هاوبەشەکانیان یەک دەگرن. کاتێک ژنان بەهێزتر دەبن، ڕەنگە بۆ خۆیان لەو دۆخە نوێیە بترسن، هێندێک جار بەهێزیی یەکێک ڕەنگە ببێتە هۆی دوورکەوتنەوەی ئەوانی تر لێی. هەر بۆیە ڕەنگە کاتێک بەهێزبوون بێتەدی، خۆشکایەتی نەمێنێت.

۴ـ کێشەکان

بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری ئەوەی کە مەبەستمان لە فێمێنیستی سۆسیالیستی چیە، لەم بەشەدا باسی چەند کێشە کە بزووتنەوەی ژنان لە ئێستادا ڕووبەڕوویانە، دەکەین. بۆ هەر کام لەم کێشانە، جۆرە وێنەیەک لەوەی کە ئێمە مەبەستمان لە بەستێنێکی فێمێنیستی سۆسیالیستی چیە، دەخەینە ڕوو. پرسەکان بریتین لە جیابوونەوەی دامەزراوە سەربەخۆکانی ژنان، ڕێکخستنی چینایەتی، دژەکولتوور، لێسبیەنیزم و پێشڕەوان.

دامەزراوە سەربەخۆکانی ژنان

لەگەڵ پەڕاوێزبوون و بارودۆخی ڕێکنەخراوی بزووتنەوەی ژنان لە ژمارەیەک ناوچەی وڵاتدا، زۆرێک لەو ژنانەی کە ڕەنگ بوو لەگەڵ ئەو بیرۆکانەی لێرە خرانەڕوو، هاوڕا بن، لە ئێستادا وەکوو بەشێک لە بزووتنەوەی سەربەخۆی ژنان تێکۆشانیان نییە. زۆرێک لە ژنان خۆیان خزاندووەتەوە نێو دامەزراوە ئاوێتەکان یان بزووتنەوەی ژنانیان بەجێ هێشتووە چونکە هەستیان کردووە تواناییەکانیان ڕەت دەکرێتەوە.

زۆرێک لە ژنان لە دامەزراوە ئاوێتەکاندا کاتێک پێیان دەزانرێ کە ئەوان کار بۆ ڕزگاریی ژنان دەکەن، یان ئەوە هەستی گوناهبارییان بۆ دروست دەبێت یان ئەوەتا هەستی دوژمنکارانەیان بەرانبەر بزووتنەوەی سەربەخۆی ژنان دەبێت (چونکە هەست دەکەن بزووتنەوەکە لەبەر هەڵبژاردنەکەیان شەرمەزاریان دەکات). لەو بڕوادایین کە زۆرێک لە ژنانی دامەزراوە ئاوێتەکان لەم بارەوە هاوڕامانن. هیوادارین کە پێداگریمان لەسەر بزووتنەوەی سەربەخۆی ژنان، یارمەتیی پەرەپێدانی ڕێگەگەلێکیش بۆ کارکردن لەگەڵ ژنان و پیاوان لە دامەزراوە ئاوێتەکاندا بکات.

ئێمە ئارگۆمێنت بۆ پەرەپێدانی دامەزراوەکان و هەبوونی شانازیی دامەزراوەیی دەکەین. ئەمە خاڵێکە کە زۆر کەس وا دەنوێنن کە بەسەریدا زاڵ بووین. ئێمە داکۆکی لەو ڕێبەر و ڕێکخەرە پەرەپێدەرانە دەکەین کە بەرپرسیاری وەها دامەزراوەگەلێکن و لە ڕێگەی ئەوانیشەوە داکۆکی لە بزووتنەوەکەمان دەکەین. چەند ساڵ لەمەوبەر، داکۆکی لە ڕێکخەران جێگای پەسند نەبوو. ئێستا ڕێبەرەکان لە «دەرەوە»ی بازنەکەدان. ئێمە داکۆکی لە ڕێبەرییەک دەکەین کە بۆ هەموو بەرپرسیار و بەکەڵکن (دیسان دووپاتی دەکەینەوە کە هێندێک کەس بە تەواوی ددان بەمەدا دانانێن). زۆر خاڵی دیکەش هەن، بەڵام ئەمانەی باس دەکران دەتوانن ئەوەندەی پێویست، خاڵی جێگای موناقشە و باسکردن دابین بکەن.

چارەنووسی هەموو ژنان بەستراوەتەوە بە چارەنووسی بزووتنەوەی سەربەخۆی ژنان. پێشکەوتنەکانی بزووتنەوەکە بە شێوەیەکی دەرهەست کاریگەری لەسەر ژیانی هەموو ژنانی دیکە دادەنێن. هەر بەو چەشنە، پێشکەوتن و شکستە تاکەکەسییەکانی ژنان، کاتێک پێکەوە لەبەرچاو بگیرێن، یارمەتیی شکڵ بەخشین بە بزووتنەوەکە دەکەن.

ژنان

بۆ پێویستیی کارکردنی ژنان لەگەڵ ژنان زۆرجار هۆکاری دیکەش هێنراوەتەوە کە هەنووکەش ڕاستن. لایەنگری لە هەر

گرووپێک کە بەرژەوەندیی هاوبەشمان لەگەڵی هەیە، کاتێک ئەم بەرژەوەندییانە بناسێندرێت، دەبێتە هۆی هاوبەشیی زیاتر و بەمەش ڕوانگەیەکی هاوبەش دەکرێ بە شێوەیەکی ئامادەتر پەرەپێبدرێت. ڕەچاوکردنی ئەجێندای خۆمان ئاسانترە. (لانیکەم ئەگەری لەبیرکردنی بەرژەوەندییەکانی خۆمان کە زۆرجار لە دامەزراوە و بنیاتەکانی دیکەدا لەبیر دەکرێن، کەم دەکاتەوە). هەڵبەت ڕوونە کە بارودۆخگەلێک هەیە کە تێیاندا کێشە دامەزراوەیییەکان لە نێو ژناندا پەرە پەیدا دەکات. ئێمە پێمانوایە کارکردن لەگەڵ ژنان ئاسانترە تا پیاوان.

بەڵام بنچینەییترین ئارگۆمێنت بۆ بزووتنەوە و دامەزراوەی سەربەخۆی ژنان ئەمەیە کە پەیوەندیی دەسەڵات لە نێوان ژن و پیاودا نادادپەروەرانەیە. تا کاتێک ئەمە ڕاستییەکە بێت، پیاوان کۆنترۆڵی خۆیان دەپارێزن و ئێمە نابینە خاوەن دامەزراوەی سەربەخۆ کە پێویستی و هێزی ژنان دیاری بکات. نابرابەرەکان، کاتێک بە شێوەی ڕووکەش بە یەکسان لەگەڵیان بجووڵێنەوە، هەر بە نایەکسان دەمێننەوە. ئەمە تا کاتێک ژنان لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە خود و ئامانج و دامەزراوەی سەربەخۆ لە دەوری یەک کۆ نەبنەوە، هەر وا دەبێت.

ئەمە تا ڕادەیەک داکۆکی لە پاراستنی هەمیشەییی دامەزراوە ئاوێتە دیموکراتیک و شوێندانەرەکان دەکەین. ژنان پێوستە لە پێناو کارکردن لەسەر بەرنامەی خۆمان یەک بگرن (هەم لە ئامانجەکانیان و هەم لە گرووپی جیای ژنان). گەر ئەمە نەبێت، ئەوا بە هۆی هەستکردن بە ناشوێندانەریمانەوە، تەنیا تەرکیز لەسەر هێرشکردنە سەر شۆڤینیزم لە دامەزراوەکان، ئەویش لە شکڵێکی زیاتر و زیاتر تاکەکەسیدا، دەکەین. بەبێ ئامانجێکی بەهێز کە بە هۆیەوە ژنان بتوانن بەهێز بن، ژنان بەدەست (بۆ نموونە) ئەوەوە دەناڵن کە پێیان بگوترێ کە «سیاسی» نین و بەم جۆرە خواستەکانیان بۆ خەبات لە پێناو نیگەرانییەکانی ژنان بدەن بە دەستەوە. دامەزراوەکانیش بە هۆی ناچاربوون بە ڕووبەڕووبوونەوەی کێشەی نێوخۆی شۆڤینیزمەوە لە هەر هەنگاوێکیاندا، خەسار دەبینن و ناتوانن بەرەوپێش بچن. وای لێ دێت کە هەر ناتوانن کێشەی شۆڤینیزم چارەسەربکەن.

وەکوو فێمێنیستە سۆسیالیستەکان، ئێمە داکۆکی لە کەڵکوەرگرتن لە پرەنسیپەکانی دەسەڵات کە ڕاستیگەلێکن کە ئێمە بەرەو دیموکراسی لە نێو دامەزراوەکە ڕێنوێنی دەکەن، دەکەین. ژنان، لە دامەزراوە ئاوێتەکاندا، لە پێناو ئەو بەرنامانەی کە دەیانویست و دەزانن براوەی دەبوون، خەبات دەکەن و براوە دەبن. ئەمەش دەبێتە دەسپێکی ئەوەی پەیوەندییەکانی دەسەڵات بە شێوەی پێکهاتەیی لە نێو دامەزراوە ئاوێتەکاندا بە هۆی خەباتی هاوبەشی لەئارادابوودا بگۆڕدرێن. هەر لەو کاتەدا، دەبێ لە بیرمان بێت کە گەورەترین دوژمنەکانمان ئەو کەسانەن کە بەشێکن لە چینی دەسەڵاتدار یان خزمەتیان پێ دەکەن.

کارکردن لەگەڵ پیاوان

گەر لە باری ئۆبژەکتیڤەوە بۆی بڕوانین، دەبینین کە پیاوان وەکوو گرووپێک بەرژەوەندیگەلێکی تایبەتیان هەیە کە دژی ئەوانەی ژنان وەکوو گرووپێکە.

ئێمە، بۆ نموونە، بەشێک لە پیشەکانیان دەگرین، لەسەر پێگەی ئاسوودەییان لە نێو بنەماڵەدا چالێشیان بۆ پێکدێنین و دەسەڵاتی تاکەکەسییان لێ دەستێنینەوە. لە کورتخایەندا و لە هێندێک بارەوە، پیاوان دوژمنێکمانن.

هەر لە بنەڕەتدا چ پێویستییەک بە کارکردن لەگەڵ پیاوان هەیە؟ لە زۆر بارەوە،

بەرژەوەندییەکانمان لەگەڵ بەرژەوەندیی پیاوان هاوبەشە. ئێمە، هەر دوو لایەن، یەکین کاتێک دێتە سەر پێگەی چینایەتی لە بەرانبەر خزمەتگوزاریی نالەباری سەلامەتی، نەبوونی کار بە ئەندازەی پێویست، درێژیی ماوەی کار و بێدەسەڵاتییەک لە هەمبەر کاریگەریدانان لەسەر بڕیارە گرینگەکانی کۆمەڵگاکەماندا هەیە. هەروەها، لە هێندێک بارەوە، سێکسیزم سەرکوتکەری پیاویشە. لەم بارەیەوە، ئێمە دەتوانین لە خەباتی هاوبەشماندا پێکەوە پەیوەست بین (بۆ نموونە، ئەوان فێر کراون بکوژن و بکوژرێن، ڕقێکیان هەبێت کە لە ناخیان دێتە دەرەوە). سەرەڕای ئەمەش، ئێمە پێویستە بتوانین بە شێوەی سەربەخۆیانە خۆمان ڕێک بخەین بە جۆرێک کە ڕەنگە دواتر یەک بگرین.

پتر لەمەش، ژنان گرێدراوی مێژوویی و هەستەکییان لەگەڵ پیاوان هەیە. کاتێک ژن و پیاو یەک بگرن، ئەودەم ئەوە دەچێتە دەرەی بازنەی هێزەکانی ڕاستیی کۆمەڵایەتییەوە. ئەو بەستراوەییە کۆمەڵایەتییانە تەنیا بە هۆی ئارگۆمێنتی ئایدیۆلۆژیکەوە لەنێو ناچن، بەڵکوو تەنیا کاتێک لەنێو دەچن کە ئەو ڕاستیی کۆمەڵایەتییە بگۆڕدرێت. لە زۆر حاڵەتدا، ژنان هیچ بژاردەیەکی ڕاستەقینەیان جگە لە هاوسەرگیری بەمەبەستی زیندووماننەوە، ڕێزگرتن لە خۆیان و گەرمیی ئەڤین نییە. ئێمە پێویستە بە گریمانەی کەمترەوە چاو لە ژیانی زۆربەی ژنان بکەین و بزانین جێگرەوە ڕاستەقینەکان بۆ ئەوان چین و بەختەوەرییان لە چیدایە. ڕوانگەمان بۆ خەباتەکەمان نابێ حاشا لەو سەرچاوانەی پشتیوانی بکات کە ژنان لە ڕابردوودا دۆزیویانەتەوە (ڕەنگە بە هۆی پیاو و منداڵەوە بێت).

هێندێک جار جۆرە لاوازکردنێکی ئەو تواناییانەی کە پیاوان دەبێ بە بزووتنەوەکەی ببەخشن، لە ئارادا بووە، ئەویش لە ڕێگەی شەرمەزارکردنی لەڕادەبەدەرەوە کاتێک بە پیاوان گوتراوە واز لە شۆڤێنیزمەکەیان بێنن. دیارە ڕاستە کە خەبات دژی شۆڤێنیزم خەباتێکی بەردەوامە. بەڵام شۆڤێنیزم بە تەواوی دەوری داوین و بە بەردەوامی شوێندانەریمان لەسەر دادەنێت و کاتێک بە شێوەیەکی زۆر کاریگەر بەسەریدا زاڵ دەبین کە هێرش بکرێتە سەر ڕیشە دامەزراوەییەکانی و ژنان بە دژی، یەک بگرن. گریمانەمان ئەوەیە کە پیاوان (و ئێمەش) ڕەنگدەرەوەی شۆڤێنیزمن. زۆر جار و زیاتر لەوەی پێویستە، کردەوەکان دژ بەو زانینەمانە کە لە بنەڕەتدا خەڵکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکای پێکەوە بەستەوە. ناکری بە چارەسەری تاکەکەسی بەسەر پرسە کۆمەڵایەتییەکاندا زاڵ بین. هەر بۆیە، «هەڵوێستەیەک» لەمەڕ پیاوان دەبێ تاکتیکی بێت: بەپێی جۆراوجۆری بارودۆخەکان دەگۆڕێت. هەڵوێست لەسەر پیاوان بەرنامەی ئێمە نییە. ئەوە سێکسیزمە کە دوژمنمانە نەک پیاوان.

جیاییخوازی (Separatism)

جیاییخوازی لە ئێستادا دوو مانای لە بزووتنەوەکەدا هەیە. یەکێکیان هەڵوێستێکی ئایدیۆلۆژیکییە کە داکۆکی لە پەرەپێدانی جیاییی پیاوان و ژنان، ئەوەندەی کە بکرێ بە شێوەی تەواوی دەکات. ئەوی تریان هەڵوێستێکی تاکتیکییە کە داکۆکی لە دامەزراوەی جیا یان جێگرەوە هەمیشەییەکان دەکەن. ئێمەش داکۆکی لە دامەزراوە جیاکان لە پێناو بڕیارێکی تاکتیکی دەکەین. سەرەڕای ئەمەش، ئێمە دژی هەڵوێستێکی ئایدیۆلۆژیکی جیاییخوازیین.

ئاسانە ببینین کە چۆن داکۆکی لە بزووتنەوەی سەربەخۆی ژنان ڕەنگە ببێتە هۆی داکۆکییەکی ئایدیۆلۆژیکی لە جیاییخوازی (یان ئەو دوو ئارگۆمێنتە چ پەیوەندییەکیان پێکەوە هەیە). ئێمە لە مۆدێلە جیاییخوازەکاندا هێز دەبینین. ئەم مۆدێلانە

پێمان نیشان دەدەن کە ئێمە دەتوانین چەندە لە یەکتر وەکوو ژنان بەدەست بێنین. بەڵام لەبەر ئەو هۆکارانەی کە پێشتر ئاماژەمان پێ کردن، لەو بڕوایەدا نین کە جیاییخوازی کێشەکانمان چارەسەر دەکات. هەروەها، لەبەر ئەوەی جیاییخوازیی ئایدیۆلۆژیکی، ئەو بنەما کۆمەڵایەتییەی بۆ ئەوەی بۆ زۆرینەی ژنان سەرنجڕاکێش بێت، نییە، تەنیا بووەتە هۆی خەبات لە نێو خودی بزووتنەوەکەدا. وەها جیاییخوازییەک ئێمە زیاتر و زیاتر بەرەو خالیسبوون پەلکێش دەکات و لە جیاتی ئەوەی ببێتە هۆی یەکگرتوویمان لەگەڵ هاوپەیمانەکانمان لەسەر خاڵی هاوبەش و پەرەدان بە بەستێنی هاوبەشی نوێ کە بە هۆیەوە یەکگرتوو دەبین، ئێمە لە یەکتر دادەبڕێت.

سەیر لەوەدایە کە ئەمە تا ڕادەیەکی زۆر هەمان ئەو بارودۆخەیە کە ژنان لە دامەزراوە ئاوێتەکاندا، لەو شوێنانەی کە ئەنجومەنی بەهێزی هەڵبژاردنیان نییە، خۆیانی تێدا دەبیننەوە. (هەر ئەوەیە کە خەباتەکەیان ڕوو دەکەنە یەکتر و دژی شۆڤینیزم، نەک لە پێناو بەرنامەیەک خەبات دەکەن).

ئەگەر بە شێوەیەکی بنەمایی بۆی بڕۆین، دەردەکەوێ کە لە هێندێک بارودۆخی تایبەتدا، کارکردن لەگەڵ پیاوان لواو، دڵخواز و پێویستە بۆ گەیشتن بەوەی چاومان لەسەریەتی. جیاییخوازی وەکوو کردەوەیەکی تاکەکەسی جۆرە هەڵبژاردنێکی تاکەکانە و وەکوو هەڵوێستێکی سیاسی شتێکی وەهمییە.

بە ناوی سۆسیالیسمەوە

بە ناوی سۆسیالیسمەوە، ئارگۆمێنت بە دژی ئەو بزووتنەوەی سەربەخۆییی ژنانە کە نە بۆ فێمێنیزم و نە بۆ سۆسیالیسم بەکەڵک هاتن، هێنراوەتەوە. وەها ئارگۆمێنتگەلێک زۆر جار بەشێک لە هەوڵێک بوون بۆ پەرەپێدان بە شیکارییەکی چینایەتیی کۆمەڵگای ئەمریکایی و ڕزگاریی ژنانی بە ڕێگەیەک بۆ هێنانی ژنان بۆ نێو «بزووتنەوەکە» دەزانی. زۆرێک لە نێو بزووتنەوەی ژناندا بە شێوەیەکی نەرێنی وڵامی ئەو جۆرە کەڵئاژۆوەرگرتنە لە ڕزگاریی ژنانیان داوەتەوە. ئەگەرچی ئێستا ئیدی بە گشتی قەبووڵ کراوە کە خەبات دژی سێکسیزم ئامانجێکی سەرەکییە، هێشتا کاتگەلێک هەیە کە ڕەواییی ڕوانگەی ڕزگاریی ژنان لەم بارەیەوە بە چالێش دەکێشرێت.

هێندێک جار چالێشەکان لە شکڵگەلێکدا دەردەکەون کە نیشان دەدەن خەباتی سەرەتاییمان پێویستە دژی نەژادپەرستی بێت. لەوێڕا کە بزووتنەوەی ژنان لە پلەی یەکەمدا سپیپێستە، ئەمە بەو مانایە کە ئێمە پێویستە خەباتەکەمان بگۆڕین. هاتنەئارای پێویستیی خەبات دژی نەژادپەرستی بە شێوەیەکی ئەبستراکت تەنیا «خالیسی»ی ئەوانەی دەیهێننە ئاراوە، دیسان دەسەلمێنێتەوە. پێمانوایە خەبات دژی نەژادپەرستی لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی هاوبەشی خود لە نێوان گرووپە ڕەش و سپیپێستەکاندا مانادار دەبێت.

ڕەنگە لەسەر زۆر کێشە، ڕەشپێستەکان و سپیپێستەکان نەتوانن یەکگرتوو بن چونکە پەیوەندییەکانی دەسەڵاتیان یەکسان نییە. سەرەڕای ئەمەش، کاتێک هێزە کۆمەڵایەتییەکان لە ڕێگەگەلێکەوە هەستمان بە شێوەی هاوبەش دەبزوێنن، دەتوانین بەرنامەگەلێک بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی لێکدابڕانە کۆمەڵایەتییەکان بخەینەڕوو. ئێمە نابێت گاڵتەمان بەو پشتیوانییەی هەمانە بێت تەنیا لەبەر ئەوەی کە لە ئێستادا هەموو ژنان ناگرنەوە.

هێندێک جار، ئارگۆمێنت بۆ «بەدەستەوەدانی ئیمتیاز» دەکرێت. ئەمەش تا ڕادەیەک خالسگەراییەکی ئەبستراکتە. گرینگتر لەمەش، ئەمە نە ئەو وێنەیەیە کە دەمانهەوێ بیخەینەڕوو و نە سەرکەوتوو دەبێت. ژنان پێمان پەیوەست دەبن چونکە

مافەکانیان بۆ بەدەست دەهێنین. کەس پێمان پەیوەست نابێت بۆ ئەوەی شتێک کە پێویستیی پێیەتی لەدەستی بدات. مافەکان کاتێک خەباتیان بۆ بکرێت و بەدەست بهێنرێن، دەستەبەر دەبن نەک کاتێک ئەوانەی ئیمتیاز و دەسەڵاتیان هەیە بە هەدیە بیدەن.

چالێشی سێهەم کە رووبەرووی رزگاریی ژنانە بەم شێوەیە خراوەتە روو کە تەنیا ژنانی بەرهەمهێنەر و کرێکاری حەقدەست وەرگر (بە شێوەیەکی بەرتەسکتر، ژنانی کرێکاری پیشەسازی) هێزی شۆڕشن. هێندێک وڵامی سەرنجراکێش و هاوکات بەرگریکارانە هەبووە کە دەڵێن کاری نێو ماڵ بەرهەمهێنەرە. بەڵام ئێمە وا هەست دەکەین کە ئارگۆمێنتەکە و بەرگرییەک زۆر بەرتەسک بوون. لە کۆمەڵگادا، زۆر دژبەری لەئارادایە. زۆر هەوڵی جۆراوجۆر کە ئامانجی زۆر جیاوازیان مەبەستە ژمارەیەکی زۆر زیاتری ژنانی لە بزووتنەوەکەمان لەخۆ گرتووە. هەڵبەت دیارە، تەنیا کرێکارە دامەزراوەکان دەتوانن پێش بەو پێویستیی کرێکارەی کۆمپانیاکان بۆ بەردەوامبوون پێویستیانە، بگرن. بەڵام مانگرتنی گشتی کاتێک لەگەڵ رێکخستنی سیاسیی جەماوەریی هەموو چینە چەوساوەکان ئاوێتە نەبووبێت، هیچ سەرکەوتنێکی بەدەست نەهێناوە. دامەزراوەکانی ژنان و کۆمەڵگای کرێکاری بێحەقدەست کە هەوڵەکانیان رێک دەخەن، خەریکی دروستکردنی هێزێکی کۆمەڵایەتین کە بۆ شۆڕش و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە شۆڕشگێڕەکانی داهاتوو پێویستمانە.

دژەکولتوور

بزووتنەوەی ژنان کولتوورێکی ژنانی بە پەرەپێدانی شێعری ژنان، مۆسیقای ژنان، هونەری ژنان، مێژووی ژنان، سەنتەرەکانی ژنان لە بواری کولتوورییەوە و بە شێوەیەکی کردەکیتر توانایییە ئاراستەکراوەکانی وەکوو چاککردنەوەی ئوتۆمبێل و کاراتە، هێناوەتە ئاراوە. ئەم کولتوورە گۆڕەپانێکی بۆ دەربڕینی داهێنەریمان خوڵقاندووە و توانایی هەبوونی سەربەخۆیی و متمانەبەخۆییی زیاتری لە مەیدانگەلێک کە لە رابردوودا لێیان بەری کرابووین و دەرەتانی دەربڕینیان تێدا لێسەندبووین، هێناوەتە ئاراوە.

پتر لەمەش، یارمەتیی گۆڕانکاری لە ژیانی زۆر ژنی کردووە. کولتووری ژنان، بە دابینکردنی نموونەیەکی دوورەدیمەنەکەمان، یارمەتیی پەرەپێدانی وشیاری بەنیسبەت ئەوەی شتەکان دەکرا چۆن بن و دەبێ چۆن بن (کە یارمەتیمان دەکات لەوە تێبگەین کە چۆن لە ئێستادا سەرکوت دەکرێین) داوە.

هاوکات، هەستکردن بە دەستەوەستانی و پەراوێزبوون لە نێوان شتەکانی دیکەدا پاڵی بە زۆر ژنەوە ناوە تەنیا بەدوای جێگرەوەی کولتوورییەوە بن، واتە شێوەی ژیانی رزگاریخوازانەی تاکەکەسی. زۆرێک لە ژنان پابەندبوونی تەواوی خۆیان بە دژەکولتووری و دوورەپەرێزی لە هەر کردەوەیەک یان دامەزراوەیەک هەڵبژاردووە و بە بەردەوامی لە شارەوە روو لە دێهات دەکەن. کاتێک دێتە سەر بەکەڵکبوونی تاکەکەسیی ئەم کارە، ئێمە دژی ئەوانەی دەتوانن ئەم کارە بکەن، ناوەستینەوە. بەڵام بە هۆی بەرتەسکییەکەی، ئەم کارە بە بەرنامەیەکی سیاسی نازانین و بە چالێشی دەکێشین.

لێزبییەنیزم

لەگەڵ پەرەسەندنی بزووتنەوەی ژنان، بزووتنەوەی هاوڕەگەزخوازەکانیش پەرەی سەندووە. بزووتنەوەی هاوڕەگەزخوازەکان پرسی جنسی بە شێکارییەکی ئەو سەرکوتەی لەسەر خەڵکی هاوڕەگەزخوازی کۆمەڵگاکەماندایە، بە شێوەیەکی بەهێزتر هێناوەتە نێو گۆڕەپانی سیاسییەوە. لەبەر رق

هەبوون لەو بارودۆخانەی کە تێیدا بە جێگای شەرمەزاریمان دەزانن و لەبەر خۆشەویستی بۆ ئەو ژنانەی کە لەگەڵیان هێزی نوێ و ژووری نوێ بۆ لاوازبوون دەدۆزینەوە، زۆرێک لە ئێمە دەچینە نێو پەیوەندیی هاوڕەگەزخوازییەوە. بزووتنەوەی هاوڕەگەزخوازی، لە پێناو کۆتاییهێنان بەو سەرکوتە، خەڵکی بە کۆمەڵ لە دەوری یەکتر کۆ کردووەتەوە. ژیانی هاوڕەگەزخوازانە و ژیانی ئاسایی لەو بارەیەوە لێک گرێدراون کە ئەم خەباتانە کاریگەریی لەسەرمان وەکوو ژنان دادەنێن.

ژنانی هاوڕەگەزخواز کە لەبەر هەنگاونانیان لە دەرەوەی بازنەی ئەو ڕۆڵانەی بۆ ژنان دیاری کراوە، کۆمەڵگا دووریان دەخاتەوە، دەمێکە خەریکن ئازار دەبینن. لە خەباتی ژنانی هاوڕەگەزخواز دژی سێکسیزمدا، هەموو ژنان دەستکەوتیان دەبێت. هەر بە هەمان شێوە، لەوێڕا کە لێزبییەنەکان ژنن، لێزبییەنیزم لە خەباتی فێمێنیستەکاندا دەستکەوتیان دەبێت. ئێمە پێویستە یەک بگرین چونکە بەرژەوەندییەکانمان لێک بەستراونەتەوە.

ئەمە بە مانای حاشاکردن لە پێویستیی هەبوونی گرووپ یان ئەنجومەنی هەڵبژاردنی سەربەخۆی ژنانی هاوڕەگەزخواز نییە. لاگیریی دژەڕەگەزگەرایانە ئەوەندە بەهێزە کە خۆی ڕادەگرێت مەگەر ئەوەی ژنانی هاوڕەگەزخواز بە شێوەیەکی سەربەخۆیانە لە پێناو داکۆکی لە ڕوانگەیەکی لێزبییەنانەدا یەک بخرێن. شکڵی دامەزراوەکە دەکرێ ئەنجومەنی هەڵبژاردن یان گرووپگەلێکی بە تەواوی سەربەخۆ بێت بەڵام لەو شوێنەیدا کە بەرژەوەندییەکەمان دواجار هەر یەکە، پێویستە پێکەوە خەبات بکەین، چونکە بەو جۆرە دەتوانین بەهێزتر بین و دەسەڵاتی زیاتر بەدەست بهێنین.

لە هێندێک شوێندا، وا دەردەکەوێت کە بۆ ئەوەی ببیتە ئەندامی بزووتنەوەی ژنان، پێویستە هاوڕەگەزخواز بیت. هێندێک جاریش لە ڕاستیدا وا دەگوترێت کە ژنانی هاوڕەگەزخواز دەبێ ببنە پێشڕەوی بزووتنەوەی ژنان. ئێمە لەو بڕوایەدا نین کە دەسەڵات بۆ ژنان (بۆ گشتیەتیی بزووتنەوەکە) بە هۆی تەرکیزی سەرەتایی لەسەر هاوڕەگەزخوازبوون بەدەست دێت. لەو باوەڕەدا نین کە هەر جۆرە تەرکیزێکی بنەمایی لەسەر دژبەریی تایبەت دەبێتە هۆی شۆڕش.

پێشڕەوان

پێشڕەو دوو مانای هەیە. یەکیان مانای هێزێکی کۆمەڵایەتی لە ڕیزی پێشەوەی خەباتی سیاسییە. ئەوی تریان، ڕێبەرییەکی خودئاگایانەیە وەک ئەوەی حیزبێکی سیاسی بۆ بزووتنەوەیەکی تایبەت دابینی دەکات. لە کاتگەلێکی جیاوازدا، هێزە بەهێزەکانی نێو بزووتنەوەکە لەو بڕوایەدا بوون کە گرووپگەلێکی تایبەت پێویستە پێشڕەو بن (ڕەشپێستەکان، کرێکاران، هاوڕەگەزخوازەکان و هتد). زۆرێک لەم ئارگۆمێنتانە هێندە سەرکوتکەرانە بوون کە هێندێک لە ژنان بە دژی هەر جۆرە بیرۆکەیەکی پێشڕەوی دژکردەوەیان لە خۆیان نواندووە.

سەرەڕای ئەمەش، هەر دووک کارکردی پێشڕەوەکان لە هێندێک خاڵی زەمەنیدا گرینگن. لەم کاتەدا، بزووتنەوەکەمان ڕەنگە بتوانێ لە پێشڕەوێک، لە هێزێکی ڕێبەریکەر و پێکەوەگرێدەر کەڵک وەربگرێت و پێویستیشی پێی دەبێت. پێشڕەوێک بە هۆی ئەم ڕێژەی لە ئاکامی ڕابردووی ڕێبەرییەکەی لە خەباتەکاندا بەدەستی هێناوە، دەتوانێ وزەکانی بزووتنەوەیەک وەسەریەک بنێت و یارمەتیدەری تەرکیزکردنە سەری بێت.

پێشڕەوێکی ڕێبەریی وشیارانە و بەرپرسیارانە دەتوانێ یارمەتیدەرمان بێت لە پەرەپێدانی باشترین جۆری کەڵکوەرگرتن لەو سەرچاوە و بەرژەوەندییە جۆراوجۆرانەی کە بەرەو لای خۆمان ڕاکێشیان دەکەین.

ئەو پێشـــڕەوە نابێتە هۆی ئەوەی هێڵێکی بە تـــەواوی خالیس کە بە هۆیـــەوە ژنی کەمتر و کەمتـــر پێمان پەیوەســـت دەبن، هەرچی زیاتـــر دەربکەوێت. تەنیا بە هۆی ناســـاندنی خۆی وەکوو ڕێبەرێک، ڕێزی کەس بەدەست ناهێنێـــت. زۆر هەوڵی پێشـــوو بـــۆ ڕێبەری پێشـــڕەوانە شکســـتیان خـــواردووە، ئەویش لـــە ئاکامی شـــەرمەزاری، حەماســـیبوون و خۆسەپاندنەوە.

کاتێک ئێمە بەڕاستی ئەوەندەی پێویستە بەهێز بین و بتوانین بەرنامەکانمان بۆ بەشـــە ســـەربەخۆکان پەرەپێبدەیـــن ـ بە هێڵەکانی ژنـــان، هاوڕەگەزخوازەکان، ڕەشپێســـتەکان، دەرمانییـــەکان، پەروەردەییەکان لەگەڵ هێڵە جیۆگرافـــی و پیشـــەییەکاندا، بە جۆرێک کە مەیدانـــەکان لێک گرێ بدرێـــن و هەروەها مەیدانی ئاوەڵەش بهێڵینەوە ـ ئەودەم ئێمە بە تایبەتی پێویســـتمان بە هێزێکی لێکگرێدەر، حیزبێکـــی سیاســـی هەیە. وەهـــا حیزبێک ئەولەوییەتە فێمێنیستی سۆسیالیستییەکانمان لـــە بەرنامەکانیدا دەگونجێت و هەر لەســـەر بنەمـــای ئەوانەش ڕۆ دەنرێـــت، چونکە ئێمە ئەودەم وەها پێشڕەوێکی بزووتنەوەی ڕزگاریی خەڵکمان پێک هێناوە.

٥ ـ پێویستییە دامەزراوەییەکان

بەمەبەستی وەگەڕخستنی ئەو ستراتیژییەی لـــەم نووســـینەدا چوارچێـــوەی دارێـــژرا، دامەزراوەگەلی ڕزگاریی ژنان پێویســـتن. بە هۆی خەباتـــی دامەزراوەکانەوە، دەســـەڵات دەتوانـــێ بەدەســـت بێت و ئـــەو ژنانەی کە تێیاندا بەشـــدارن دەتوانن بە جۆرێک هەست بکەن دەســـەڵات بە خۆیانە، بە شـــێوەیەکی نوێ ڕێزگرتن لە خۆیان هەبێت و شـــکڵێک لە دڵنیابوون لە بەردەوامیی بزووتنەوەکەمان بەدەســـت بێنن. تەنیا دامەزراوەکان دەتوانن ببینـــە هـــۆی ســـەرکەوتن و گەشـــانەوەی سەرکەوتنەکانی ڕابردوو.

بە دڵنیاییەوە، بزووتنەوەی ڕزگاریی ژنان لە زۆر شوێندا بەسەر گرووپی چووکە چووکەدا دابـــەش دەبێت و هەر بۆیـــە دۆزینەوەیان و پەیوەستبوون پێیان زەحمەتە. ڕزگاریی ژنان تەنانەت بۆ ئەو کەمە ســـەرکەوتنانەی کە تا ئیســـتا بەدەســـتی هێناوە، دەدانی پێدانەنراوە چونکە هیچ شـــکڵێکی دامەزراو بۆ دەربرینی ســـەرکەوتنەکانمان لە ئـــارادا نییە. ڕزگاریی ژنـــان لە ڕێگـــەی دامەزراوەکانـــەوە دەتوانێ لەگەڵ گرووپەکانی دیکـــەدا لە مەیدانەکەدا بێت و بۆ سەرکەوتنی خودی خۆمان خەبات بکات.

لەم نووســـینەدا، ئێمـــە داکۆکی لە هیچ دامەزراوەیەکـــی تایبـــەت ناکەین، ئەگەرچی لە داهاتـــوودا ئێمە هیواداریـن دامەزراوەیەکی فێمێنیستی سۆسیالیســـتی ببێتە ئەگەرێکی لواو. بگرە ئێمە ئارگۆمێنت بۆ تێگەیشـــتنێکی دامەزراوەیی دەهێنینەوە کە فۆرمێک بێت بۆ کارکردن لەســـەر ئەو کێشـــە جۆراوجۆرانەی ژنـــان لەگەڵیـــان ڕووبـــەڕوون ـ وەکـــوو لەباربردنـــی منـــداڵ، بەخێوکردنـــی منداڵ، ســـەلامەتی، جیاوازیدانانی پیشەیی و هەروەها ئەو کێشـــانەی کـــە وەکوو ژنـــان کاریگەری لەسەرمان دادەنێت وەک ماڵیات، خانووبەرە، شەڕ، باشگوزەرانی و هتد. کاتێک ئەم کێشانە کاریگەریمان لەســـەر دادەنێن، ئێمە پێویستە فۆرمگەلێکمـــان هەبێت کە هی ئێمە بن و بە هۆیانەوە دەتوانیـــن وەڵامی یەکتر بدەینەوە و بە یەکتر پەیوەســـت بین و لـــەوە دڵنیا بین کە ئەو چارەسەرانەی کە سەرکەوتن بەدەست دەهێنن بەرژەوەندیی ئێمەیان تێدایە.

ئـــەم جـــۆرە دامـــەزراوەی کـــە ئێمـــە پێشنیاری دەکەین ڕەنگدەرەوەی متمانەمانە بە ســـتراتیژییەکەمان کە بە هۆیەوە، لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی هاوبەش و دەســـەڵاتی یەکســـان لە نێوان گرووپەکانـــدا هاوپەیمانی پێک دەهێنین. زۆرجار لە هاوپەیمانیگەلێکدا بەشـــداریمان کـــردووە تەنیا لەبەر هەســـتی

شـــەرممان یان لەبەر ئـــەوەی ئێمە خاوەنی کاری خۆمان نەبووین. زۆر جار لە بزووتنەوەی ژنانـــدا ڕووبـــەڕووی داوای بەشـــداریمان لە بەرنامەکانی هەر لایەنێکی دیکە دەبینەوە. لە دامەزراوەیەکی فێمێنیســـتی سۆسیالیستیدا، وەهـــا هاوپەیمانیگەلێک تەنیـــا کاتێک پێک دێن کە لەگەڵ ستراتێژییەکەماندا بگونجێن.

پێکهاتەگەلی گونجاو بۆ ئامانج و دەنگدەرانمان

وەکوو ژنان، زۆر ئەزموونی خراپمان لەگەڵ ئەو دامەزراوانە هەبووە کە پێشیان بە پێشکەوتنی سیاســـی و گەشەی تاکەکەســـیمان گرتووە. زۆرێک لە ژنان لە پەرچەکرداریان بەنیسبەت ئەو جۆرەی لە وەها پێکهاتەگەلێکدا سەرکوت کراون، هەر جۆرە پێکهاتەیەکی ئاشکرا ڕەت دەکەنـــەوە. بـــەو قەناعەتە گەیشـــتووین کە ئەمە ناواقیعبینانەیە چونکـــە پێکهاتەکان بە شێوەیەکی نائاشکرا دەمێنن و بەردەوام دەبن لەســـەر کاریگەریدانان لەسەرمان لە کاتێکدا ئێمە هـــەوڵ دەدەین خۆمانیـــان لێ بەدوور بگرین یان لەو مەیدانانەدا بژین کە ڕێگەمان پێ دراوە.

فۆرم و پێکهاتەی دامەزراوە بەپێی جۆری ئـــەو گرووپەی کە خەریکە شـــکڵ دەدرێت، جیـــاوازن. بۆ دامەزراوە گـــەورە و مەزنەکان، پێکهاتەی زیاتر پێویستە ئەویش بەمەبەستی ئـــەوەی بتوانـــن ئەندامـــی نـــوێ لەخۆیان بگرن و ئاســـتی جۆراوجۆری بەرپرســـیارەتی دابیـــن بکەن بـــە جۆرێک کـــە ئەوانەش کە کاتـــی کەمتریان هەیە، هـــەر بتوانن تێیاندا بەشـــدار بـــن. وەهـــا دامەزراوەگەلێـــک کە بەمەبەســـتی بەدەســـتهێنانی ئامانجگەلێکی تایبەت دامەزراون، بە مەبەســـتی ئاسانکاری بۆ پەرەپێدانی ســـتراتێژی و وەگەرخســـتنی بڕیارەکانیش، پێویســـتیان بـــە پێکهاتەکان هەیە.

هۆکارێکی پێویستیی چەماوەهەڵگربوون لە فۆرمـــە دامەزراوەییەکاندا ئەوەیە کە ژنانی خاوەن ســـتایلی جۆراوجۆر بە ئاسانی خۆیان لەگەڵ بارودۆخـــە جیاوازەکاندا دەگونجێنن. بـــۆ نموونە، ڕەنگـــە ئـــەوەی ئەزموونێکی لە زانکۆکان هەیە هەســـت بکەن پێویســـتی بە باســـی فەلســـەفیی زیاتر هەیە. کەســـانێکی تر کـــە کاریان هەیـــە، بنەماڵەیـــان هەیە و کاروبـــاری تریان هەیە ڕەنگە هەســـت بکەن کە باشترین کار دەستپێکردن و کۆتاییهێنان بە کۆبوونەوەکان لە کاتی خۆیدایە. هێندێک جـــار، بڕیارەکـــە ڕەنگە وەک بـــاری ناچاری شتێک بێت کە زیاتر بۆ هەموو کەس مایەی خۆگونجاندنـــی تێـــدا بێت و کەمتـــر وەکوو کەشـــوهەوایەکی بە تـــەواوی گونجاو بۆ هەر کەسێک بێت.

لـــەم بەســـتێنەدا، چەندیـــن بیرۆکەی دامەزراوەییی تایبەت هەن کە پێمان وایە بۆ ڕۆنانی دامەزراوەگەلێک کە خزمەتمان بکەن، گرینگن. ئێمە پێویســـتمان بە فۆرمگەلێکی بـــە تەواوی دیار هەیە کە بـــە هۆیانەوە ژنان بتوانن بزانـــن پەیوەندییـــەکان چۆناوچۆنن، چـــۆن پەرەیان پێ بـــدەن و وایان لێ بکەن کە بە قازانجیان بـــن. لە خوارەوە، کۆمەڵێک ماکی پێکهاتەیی هاتـــوون کە پێمان وایە بۆ پەرەپێدانی دامەزراوەی جەماوەری پێویستن:

١ پێکهاتەی ئاشـــکرا و میکانیزمی ئاشکرای بڕیاردان.

٢ ڕێگەگەلی کورتی بەشـــداری کە ڕێگە بە ژنان دەدات بەپێـــی بەرژەوەندی و/یان کاتی خۆیان، پابەندیگەلێکی کەم تا زۆریان هەبێت.

٣ جیاکردنەوەی هێزی کار کە بە شێوەیەکی سیستەماتیک پێداچوونەوەی بەسەردا بکرێت و بە جۆرێک بێت کە یارمەتیی ژنان کەم توانا بدات بۆ ئەوەی توانامەندی بەدەست بێنن.

٤ ڕێبەرییەکی وڵامدەر بە دامەزراوەکە.

٥ کار و بەشداریکردنێک کە پەیوەندیگەلێکیان لەگەڵ بڕیاردان هەبێت.

٦ بڵاوکردنـــەوەی زانیـــاری لـــە ڕێگـــەی دامەزراوەکەوە.

ڕێبەری، بڕاردەگەرایی و دیموکراسی

لە بزووتنـــەوەی ژناندا، زۆر باســـی ئیلیتیزم (بڕاردەگەرایـــی) و ڕێبـــەری کـــراوە. ئێمـــە داهێنـــەر بوویـــن و لـــەو تاقیکارییانـــەی لە بەشـــە جیاوازەکانی وڵات کراون، فێر بووین. پرەنســـیپی «گەر نازانی، فێر بە، گەر دەزانی، فێـــر کـــە» یارمەتیـــدەری زۆرمان بـــووە تا بزووتنەوەکەمان پەرە پێ بدەین.

ســـەرەڕای ئەمەش، ئۆلگووی پێکهاتەییی ڕێبەریی جۆراوجۆریشـــمان بینیوە کە لە هەر بارودۆخێکـــدا ســـەرهەڵدەدەن. ڕێگەچارەکە لەنێوبردنی ڕێبەری نییە. بەڵکوو، ئێمە پێویستە کارێـــک بکەین ڕێبەرەکان خۆیـــان بەرانبەر دامەزراوەکە و ئەندامەکانی بە بەرپرسیار بزانن. پتر لەمەش، ڕێبەری دەتوانێت کاتالیزۆرێکی کاریگەر بێـــت، خێراکەرێک کە بزووتنەوەکە بەرەوپێش ببـــات. بڕاردەگەرایی تەنیا کاتێک بەردەوام دەبێت کە ئێمە یەکتر بەو شـــتەی کە دەزانین ڕانەهێنین.

ئێمـــە باوەڕمان بـــە ئاڵوگـــۆڕی بیروڕای سیاســـی و دەنگـــدان وەکـــوو ڕێگەیەک بۆ جیاکردنەوەی جێگرەوەکان لە بڕیاردان لەسەر ئەوەی چۆن بەرەوپێش بچین، هەیە. کارکردن لەســـەر بنەمای کۆدەنگی وەکوو پێویست بەو مانایەیە کە ئێمە ناتوانیـــن داواکارییەکانمان پتر لەوە بێت وا ڕێککەوتنمان لەسەر کردووە. بزووتنەوەکەمـــان، ئەگـــەر ئێمە بەڕاســـتی وەدووی کۆدەنگـــی لە کۆمەڵـــگای ئەمریکادا باین، هیچکات بوونـــی نەدەبوو. پتر لەمەش، کۆدەنگـــی زۆرجار ناکۆکییە ڕاســـتەقینەکان دەشـــارێتەوە چونکە ڕێگەیەکی پێکهاتەیی بۆ دژبەرەکان کە دەنگـــی خۆیان هەبێت وەک لە دەنگداندا هەیانە، لەگۆڕێدا نییە. هەروەها، ئەو ژنانەی لە پرســـێکی تایبەتدا لە کەمینەدا بن، دەکـــرێ بە هۆی لێڕوانینی کۆدەنگییەوە ســـەرکوت بکرێن چونکە بیروبۆچوونەکانیان ناکرێ وەکوو هەڵوێســـتێک یـــان گۆڕینێکی جیاواز و ڕوون ببینرێن. وەها هەڵوێســـتێکی کەمینە ڕەنگە ناچار بێت لەگەڵ زۆرینە خۆی ڕێک بخات.

لـــەو باوەڕدایـــن کە ئاڵوگـــۆڕی بیروڕا بۆ مانـــەوەی بزووتنەوەکەمان چارەنووســـازە. ئێمە دەتوانین بەبێ ئەوەی هەستی بەهێزی خوشـــکایەتیمان بەرانبـــەر یەکتـــر بخەینە مەترســـییەوە، ئاڵوگۆڕی بیروڕای سیاسیمان هەبێت. هێندێک جار براوە دەبین و هێندێک جار دۆڕاو، بەڵام بیروڕاگۆڕینەوەی سیاســـی و خەبـــات دنەدەر دەبـــن و ئەمریکا لە پێناو پەرەپێدان بە بیروبۆچوون و هەڵوێستەکانمان بە چالێش دەکێشێت.

لە ڕاســـتیدا ڕوانگە پێکـــدژەکان لە هەر دامەزراوەیەکدا بە شتێکی سلامەت دادەنرێن و نابێ لەبەر ترسمان لە جیاوازی، بخنکێندرێن. بەڵام بۆ ئـــەوەی بیروڕاگۆڕینەوەکان بایەخی خۆیان هەبێت، پێویســـتە بەســـترابێتنەوە بە کارکـــردی ڕوون لە نێـــو دامەزراوەکەدا. لەو کاتەدا کە بە ئاڵوگۆڕی بیـــروڕاوە خەریکین، پێویستە لە ناسینی ئەو دوژمنە ڕاستەقینەیەدا کـــە خەریکی خەبـــات لە دژیدایـــن، ڕوون بین. ئێمە دەتوانین ئاڵوگـــۆڕی بیروڕا لە نێو دامەزراوەکە بە شـــێوەیەک کـــە یارمەتیمان بکات فێـــر بین و ڕێک بخەیـــن؛ بەڵام ئەوە تەنیا کارکردنمان نییە.

دەرەنجام

ئێمـــە ئارگۆمێنتمـــان بۆ ســـتراتێژییەک لە پێنـــاو ڕۆنانـــی سۆســـیالیزم و فێمێنیزم لە زەمەنێکی تایبەتی لە مێژوو کە لە هەســـتی بەرپرســـیارەتیمان بەرانبـــەر ژنان بەهێزین و لە بارودۆخە جیاکانمانـــدا لاوازین، هێنایەوە. ئەم ســـتراتێژییە وا گریمانە دەکات کە ئێمە دەمانهەوێ زۆربەی ژنـــان لە دەوری خۆمان کۆ بکەینەوە و بۆ ئەم مەبەستەش ئێمە دەبێ لـــە بەرژەوەندییە خودییە ڕاســـتەقینەکانیان تێبگەین و لەســـەر ئەو بنەمایـــە کار بکەین. ئێمە پێویســـتە پەرە بە بەرنامەگەلێک بدەین

که براوە دەبن و لە ئێستادا پێداگری لەسەر کردەوەی ڕاستەوخۆ بکەین. ئێمە لە هەر بەشێک لەم نووسینەدا، داکۆکیمان لەسەر سێ خاڵ کرد کە ستراتیژییەکەمان دیاری دەکات: ١) ڕیفۆرمی براوە کە بەراستی ژیانی ژنان باشتر دەکەن، ٢) پێدانی هەستێکی دەسەڵات بە ژنان لە ڕێگەی دامەزراوەوە ٣، گۆڕینی پەیوەندییەکانی دەسەڵات.

لە ئێستادا پرسی دروستکردن و بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات گرینگترین پرسمانە لە بارودۆخی ڕاستەقینەدا. وشیاریمان بەنیسبەت ڕاستییەکان و ڕوانگەمان بەنیسبەت ئەوەی کە حەز دەکەین چ پەیوەندیگەلێک لە نێوان خەڵکدا هەبێت ڕێنوێنیی هەوڵەکانمان دەکات، خەڵک بەرەو لامان ڕادەکێشێت و یارمەتیمان دەکات مەبەستمان لە براوەبوون، پێناسە بکەین. ئەمانەی باس کران، زۆریان ڕوونن و ڕەنگە زۆر کەس بپرسن «دەی چی نوێ هەیە؟» بۆ ئەمە، دوو جۆرە وەڵاممان هەیە. وەڵامێکی ئەمەیە کە ڕێک لەبەر ئەوەی پێمان وایە ڕوونن، ئەمەمان نووسی. بە تەواوی لەو بڕوایەداین، وەک وتمان، کە ئێمە زۆرینەی بزووتنەوەکەین و ئەوەش کە چونکە ستراتیژییەکەمان ڕەنگدەرەوەی ڕاستییەکانە، ئێمە (لە کاتی خۆیدا) زۆرینەیەک لە ژنان بەرەو لای هەڵوێستەکان ڕاکێش دەکەین. ئەوەی کە ئێستایش ئەو شتانەی کە ڕوون دەیڵێینەوە، ڕوونی دەکاتەوە کە ئێمە لە کوێداین، لە کوێوە هاتووین و چەندمان ماوە بگەین. بەبێ تێگەیشتنێکی ستراتیژیکی، بزووتنەوەی ژنان لە مەئموورییەت و ویستی ئاگرینیدا کەمتر ڕوون بووە. ئێمە هیوادارین لە ناسینی ئەوەی کە جاران بە هەستێکی هاوبەشمان دەزانی (پێش لەوەی زۆر جیابوونەوە و لێکدابڕان هەستی هاوبەشی پەیوەندیمان بە پێویستییەکانی ژنانەوە بگۆڕێت)، یارمەتیدەری یەکتر بین.

بەڵام وەڵامێکی دیکە بە هەستی هاوبەشی ئەوەی کە چیمان کردووە، لە ئارادایە. هەستی هاوبەش هەمیشە زۆر هاوبەش نییە. سەرنجتان بۆ چەند خاڵێکی گرینگ ڕادەکێشین. هیوادارین لە داهاتوودا تەنیا ئەوە نەبێت بیرۆکە ناحەزەکان پەسند بکرێن یان ڕەت بکرێنەوە؛ بەڵکوو بخرێنە گەنگەشەوە لەسەر ئەوەی چۆن ئەو بیرۆکە ناحەزانە کردەوەی هاوبەشمانی لە ڕابردوودا بە چالێش کێشاوە. ئێمە ئارگۆمێنت بۆ لەپێشبوونی بەرژەوەندیی خود دەهێنینەوە کە زۆرجار لە گەنگەشەی ئایدیۆلۆژیکیدا ون بووە. ئایدیۆلۆژییەکەمان پێویستە ڕێنوێنمان بێت، بەڵام هاوکات پێویستە بۆ ئەو ڕاستییانەی کە ژیانمان شکڵ دەبەخشن، ئاراستە بکرێت.

لە چەند ساڵی ڕابردوودا زۆر شت فێر بووین، بەڵام لەبەر ئەوەی هیچ پێکهاتەیەکمان نەبوو کە لەسەری بنیات بنێین، لەو شوێنانەی کە دەمانتوانی ئەزموون و دەسەڵات بەدەست بێنین، شکستمان خواردووە. ئەم نووسینە هەم ڕەنگدەرەوەی ماندووبوونمانە و هەم ڕەنگدەرەوەی پابەندبوونمانە بە پەرەپێدانی بزووتنەوەیەکی ژنانە کە لە پێناو وەدیهێنانی دووردیمەنێکی فێمێنیستی سۆسیالیستیدا خەبات دەکات. ئەم نووسینەمان لە پێناو ئەوەیە کە ئەو خۆشکانەی کە هاوباوەڕمانن، ڕەنگە بێنە پێشەوە و پێمان پەیوەست بن.

ئێمە، لە پلەی یەکەمدا، داکۆکی لە ڕوانگەیەکی هێرشبەرانە و ئازایانە دەکەین. ئەوە ئەو ڕوانگەیەیە کە لە دەستپێکی بزووتنەوەکەماندا هەمانبوو، ئەو کاتەی کە پێمان وابوو کە ئێمە نوێترین و گەرمترین کاڵای مەیدانەکەین. ئێستا، ئێمە ڕیشەکانمان دۆزیوەتەوە. پێویستمان بە ستراتیژی، دامەزراوە و زۆر هەنگاوی دیکە لەو ڕاستایەدایە. بەڵام ڕەنگە دیسان ڕوانگەی هێرشبەرانەمان هەبێت و ئەم جارە، خەباتێکی درێژخایەن بایەخی دەبێت چونکە لەو بڕواداین دەتوانین سەرکەوین.

*. http://www.historyisaweapon.org/defcon1/chisocfem.html

بنەماکانی
فەلسەفەی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ

مورتەزا مەردیها
و: تەوار سنە

پوختە

بەشـــێ لە بزاڤی داکۆکی لـــە مافی ژنان، لە ناوەڕاســـتی ســـەدەی بیســـتەم بە دواوە، بە خواستێکی ڕادیکاڵانەوە دەستی کردە ڕخنەی بنەڕەتی لەو گۆتارە زاڵە وا بە سەرچاوە و هۆی سەرەکیی بندەستیی ژنانی ناوزەد دەکرد. لە ڕوانگەی ئەوانەوە ئەم هۆکارە هەمان بنچینەی پیاوســـالارانە بوو وا بناغەکەی دەگەیشـــتەوە ســـەر پەیوەندیی نێوان ژن و پیاو لە نێو ماڵدا و لێرەش دەگەیشـــتەوە بـــە پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە دونیای ئابووری و سیاسەتدا.

فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان لەم هەڵوێستەیاندا لە ژێر کارتێکەریی ئەو گوتارە باوە فەلسەفی-سیاســـییەی ناوەڕاستی سەدەی بیستەم، واتا مارکســـیزمی نـــوێ و فرۆیدیزمی نوێ بوون. ئـــەم ڕێبازانە بە جەخت کردنە ســـەر ماکی فەرهەنگ بـــە جێی ئابووری، بـــێ لایەنی و ڕاســـتی نوێنیی زانست و بایەخی دابونەریتی باویان خستە ژێر پرسیارەوە و هەروەها لەبەر ئەوەی فریوکاری(اغفال)یان لە تایبەتمەندییە گرینگەکانی بنچینەی ســـەرمایەداری ناوزەد دەکـــرد، بوونە سەرمەشـــق بـــۆ فێمێنیزمی ڕادیکاڵ.

ئـــەم وتارە بـــەدوای بووژاندنـــەوەی ئەم گریمانەیەیە کە: هەر بـــەو جۆرە وا ڕوانگەی بنەماشـــکێنانەی کەســـانێ وەک بنیامین و مارکـــۆزە بە تایبەت لە بواری سیاســـەتدا، بە هۆی چییەتیی وێرانگەریان کەمترین بەختیان هەبـــوو لە بەدیهاتنـــدا و بـــە زووترین کات جێی خۆیان دا بـــە چاکەخوازیی حەفتاکان، فێمێنیزمی ڕادیکاڵیش بـــە تایبەت بە هۆی هێنانە ئارای پەیوەندیی نێوان پێناسەی ئەمری سیاسی و دۆخی ژنان، ناتوانێ چارەنووسێکی جیاواز بۆ خۆی دەستەبەر بکات.

سەروشەکان

فێمێنیـــزم، فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، سیاســـەت، ئایدۆلۆژی، دەسەڵات

پێشەکی

فێمێنیـــزم زیاتر وەکوو بزاڤێکی کۆمەڵایەتی ـ فەرهەنگـــی ناســـراوە. ڕاســـتییەکەش هەر ئەمـــە بـــووە، چونکە لـــە کۆتاییی ســـەدەی هەژدەیەمـــدا کـــە باس لە یەکســـانیی مافی دوو ڕەگەز ســـەری هەڵدا، تاکوو سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، کۆمەڵێ گرووپی جۆربەجۆر بە نـــاوی بزووتنەوەی مافـــی ژنانەوە چالاک بوون. بیردۆزی و داواکارییەکانیان لە بازنەی بزاڤێکی کۆمەڵایەتی یان سیستەمێکی فکری ـ سیاســـیی جێگیر تێنەدەپـــەڕی. تەنانەت هەوڵەکان بۆ دەستەبەر کردنی مافی دەنگدان بۆ ماوەیـــەک، لـــە کاتـــی گۆڕانکارییەکانی سەدەی بیستدا، بوو بە گرینگترین کەڵکەڵە و داخوازیی بزووتنەوەی ژنان.

ئەمەش پتر لە داواکاریی یەکێک لە مافە کۆمەڵایەتییەکان لە چوارچێوەی کۆمەڵگەی دیموکراســـیی لیبراڵ تێنەدەپەڕی. بەڵام لە ناوەڕاستی ســـەدەی بیستەمدا بزاڤی داکۆکی لە مافی ژنـــان کۆمەڵێک داخوازیی ڕادیکاڵی لە خۆی پێشـــان دا کەوا هەلومەرجەکەی لە جووڵانەوەیەک کە لە ناو دامەزراوەی سیاسی ـ کۆمەڵایەتیدا هەبوو، کـــرد بە جووڵەیەکی دژبەری کە لەگەڵ بنەماکانیشـــی ناکۆک بوو. لێرەدا شوناســـی سیاســـیی بزاڤی فێمێنیزم بەهێزتـــر بوو چونکە بە پشـــت بەســـتن بە هەندێ بیرۆکە و ئایدۆلۆژیی سیاسی، نکۆڵی لە چوارچێوەی دیموکراسیی لیبراڵ دەکرد.

فێمێنیزمی ڕادیـــکاڵ، لە ژێر کاریگەریی مارکسیزمی نوێ و فرۆیدیزمی نوێ و هەروەها پاش پێکهاتەخوازیدا بوو، ئەمەش گوتاری زاڵی ئەو ســـەردەمە بوو. بە هۆی کارتێکراویی ئەم بیرۆکە بنەماخوازانەیە بوو کەوا ئاشتەوایی لە گەڵ سیستەمی سەرمایەداری و دیموکراسیی لیبراڵـــی وەک جۆرێ لە فریـــودان لەقەڵەم دابوو. بۆیـــە تیۆری داڕێژەرانـــی بزاڤی ژنانی بـــەرەو لایەنێـــک هان دا کە بـــە لێکۆڵینەوە لە بنەڕەتی سیســـتەمی سیاسیی بەردەست

و گرێدانی بە پیاوسالارییەوە، ڕێگە چارەی کێشەی ژنانی لە گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە سیاسەتدا دەزانی. ئەمەش بە ناچار وای کرد جووڵانەوەکە سیاسیتر لە جاران بێ. گەرچی ڕێگەی بزاڤی فێمێنیزمی ڕادیکال پێچەوانە بوو، ئەمەش مانای ئەوە دەگەیێنێ سیاسەتی دەسەڵات لە ناو سیستەمی بەردەستی، نە وەک هۆکرد، بەڵکوو وەک هۆکاری دەسەڵات لە ناو پەیوەندیی خێزانی و دوو ڕەگەزەکە لە قەڵەم دەدا. بەڵام خاڵی بەڵگەنەویست ئەوە بوو، سیاسەتی دەسەڵات چ لە ناو بنەماڵە بێت یان لە ناو کارگە و لە گۆڕەپانی جەنگ، ڕەگ و ڕیشەیەکی هاوبەشی بووە و ئەمەش لە بنەماڵە و خێزانەوە دەستی پێ دەکرد و پەرەی دەسەند. دواتر فێمێنیزم ناچار کرا زیاتر خۆی لەگەڵ سیاسەت بگونجێنێت.

کاریگەری وەرگرتن لە فەلسەفەی شۆڕشگێڕانەی دەیەی شەست

سەر لە نوێ خوێندنەوەی مارکسیزم و پێشکەش کردنی شرۆڤەیەکی کەمتر جەبری – ئابووری و زیاتر کولتووری – مرۆیی لە مارکسیزم، کەوا ڕۆڵی ویست و تێگەیشتنی ئاڵۆزی زەقتر کردەوە، بە دۆزینەوەی کتێبی «دەسنووسە ئابووری و فەلسەفی»یەکانی مارکس لە ساڵی ١٩٣٢دا دەستی پێ کرد و بە سەرلەنوێ خوێندنەوەی فێرگەی ڕەخنەیی لە ئێکۆنۆمیزم و پرۆلتاریانیزمی مارکسیزم و ڕەتدانەوەی جەبرخوازی، درێژەی پێ درا.

چەپی نوێ بە گومان کردن لە ئایدیای سەرەکیی مارکسیزم واتە ئاوڕدانەوە لە کرێکارانی پیشەسازی، وەکوو پاڵنەری سەرەکیی گۆڕانکاریی شۆڕشگێڕانە هاتە ئاراوە. سەرهەڵدانی جۆرەکانی شۆڕشی نەتەوەیی و گۆڕانکارییە شۆڕشگێڕانەکان کەوا لە لایەن گرووپە جیا لە پرۆلتاریاکانەوە هاتبوونە ئاراوە، قەناعەتی بە فرە کەس هێنا گرووپەکانی وەکوو خوێندکار، ژنان، ڕەشەکان و هتد، دەتوانن ببنە هۆکاری چالاکییەکانی شۆڕش و گۆڕانکاریگەلی گرینگ ساز بکەن. لووتکەی ئەم بیرۆکەیە لە شۆڕشەکانی مانگی مەی ١٩٦٨ لە پاریس دەبینرێ. بەڵام هۆکاری ڕوون نەبوونی چەپی نوێ تا ڕادەیەک دەگەڕایەوە بۆ ناڕوونیی ئارمانج و داخوازییەکانیان. بەشێک لەم داخوازییانە دەگەڕایەوە بۆ ئازادییە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو پەیوەندیی جنسی، ڕاکردن لە کۆتوبەندی بنەماڵە و هتد. بەڵام کەیسە سیاسی و گەورەترەکەی بە وردی ڕوون نەبوو چییە؟ گرینگترین تایبەتمەندیی ئەم بزووتنەوەیە، هەندێ لایەنی دژەباو بوو و فێمێنیزمی ڕادیکاڵیش لەم ڕێگەیەوە خۆی خستە پاڵ ئەوان. لەبەر ئەوەی دۆخێکی خوڵقاندبوو کە پشتیوانیی لە دژایەتیکردنی نۆرمگەلێکی وەک بەرپرسیارێتیی بە هاوسەر و منداڵ، دژایەتیکردنی سیستەمی سەپاندنی دەسەڵات لە ناو بنەماڵە و کۆمەڵگادا دەکرد کە ئەمەش لە لایەن فێمێنیزمە ڕادیکاڵەکانەوە پاڵپشتیی لێ دەکرا.

فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، لە ئایدیای شێلگیر و گرینگتری مارکسیزمی revisionism پێداچوونەوەخواز کاریگەریی وەرگرتبوو. تیۆدۆر ئادۆرنۆ، هاوشێوەی ئەندامەکانی تری قوتابخانەی فرانکفۆرت، بە گومانەوە سەیری زانستی دەکرد. لەم ڕوانگەیەوە زانستی پۆزێتیڤ کە بانگەشەی ڕاستبێژییەکی بێ لایانەی دەکرد، ڕوانگەیەکە لەتەک ڕەهەندەکانی تری سیستەمی کولتوریی زاڵ، خۆ دەگونجێنێت. تەنانەت ئەگەر مرۆڤەکان هۆشیار و خاوەن بیرکردنەوەش بن، هەر کۆیلەی ئەو سیستەمەن. ئەوان شێوە سنووردارکراوەکانی بیرکردنەوە و کردەیان هەیە کە لە لایەن دۆخە کۆمەڵایەتییەکانی بەردەستی بەرهەمهێنانی سەرمایەدارییەوە بە سەریاندا داسەپاوە.

خەریکە دونیا بۆ بەندیخانەیەکی ئاوەڵا دەگۆڕدرێت و خەڵکیش لە باتی ئەوەی کە

دژی بوەســتنەوە گوێڕایەڵی دەبن. کتێبە بە ناوبانگەکــەی ئادۆرنۆ بەنــاوی «دیالێکتیکی نەرێنــی»، لــەم بابەتانــە دەکۆڵێتــەوە کەوا خۆیان لە هەر چەشنە سەلماندنێک بپارێزن و بە تەواوەتی هەڵگــری کۆمەڵێک گوزارەی نەرێنی بن، کەواتــە پاڵنەری لایەنگیریکردنی ئادۆرنۆ لە هونــەری دژەباو، تامەزرۆییی ئەوە بۆ بینینی دژایەتیــی بەرهەمە ئاوانگاردەکان لە کارتێکراویی یەکسانســازیی بازرگانی و بە شت بوونی(شیءوارگی) هونەرە کەوا سووژەی هونەری بۆ ئۆبژەی تاکەکەسی دادەبەزێنێت. بــە بۆچوونــی ئەو، ســتراتێژیی پێشــەنگ، بنەڕەتــی خۆڕاگرییە دژ بــە تواندنەوە لە ناو ستەمی بازاڕدا.

لە ساڵەکانی دەیەی شەستدا، بەرهەمەکانی هێربێرت مارکۆزە لەناو خوێندکارەکاندا ڕێزی تایبەتی لێ گیرا، بەتایبەتی باســی «دژایەتی لەگەڵ ســەرکوت» لایەنگرییەکی فرەی بوو. تیۆرییەکانــی ئەو هیچ کات چاوپۆشــیی لە بیرکردنەوەی تاک نەدەکــرد، بەڵکوو هەوڵی دەدا لــە کۆمەڵگەی بە شــت کراو(شــیئی انگار)دا، کەشــێک بخوڵقێنێــت، تاکەکەس بتوانێ لەو کەشــوهەوایەدا بەسەر نامۆبوونی خۆیدا زاڵ بێت. مارکۆزە ئەم ســتراتێژییەی بە «بەرپەرچدانەوەی مــەزن» ناودێر دەکرد، ئــەم بۆچوونــە، بێهیــواکان و ڕۆشــنبیرە ڕەخنەگرەکانــی چەپی نوێی لە پاڵ یەکتری دادەنا.

بە دەربڕینی ئەو، «بیرکردنەوەی ڕەخنەیی، لــە هەمبەر ئەو مرۆڤانەی کــەوا بێهیوایانە، تەواوی ژیانیان بۆ شــۆڕش و بەرپەرچدانەوە و نکۆڵی تەرخان کردووە و تەرخانی دەکەن، وەفــادارە». دژایەتــی لەگەڵ ســەرکوت بۆ فێمینیزم واتایەکی ستراتێژیکی هەبوو. لەلای گەنجە نەیارەکانی سەرکوتەوە، دەرباز بوون لە کۆتوبەندی دواکەوتوویی ناوەوە و سەرکوتی دەرەوە، پێش هەمــوو ئارمانجەکان دەکەوت. بەشــێک لە فێمینیســتەکان کەوا شۆڕشیان وەکوو بابەتێکی پیاوانــە لە قەڵەم دابوو و لە بزووتنەوەی دەیەی شەست جیا بوونەوە، ئەم بۆچوونانەیان بۆ پووچەڵ کردنەوەی دامەزراوە نەریتییەکان دەکاردەکرد کەوا پێناســەیەکی تایبەتیان لە سەر خۆشەویستی هەبوو و لایان وابوو ئەوانــە دەبنە هۆی دواکەوتوویی ژنان، بۆیە بایەخی زیاتریان بە بۆچوونەکانی مارکۆزە دا. لایەنگریــی بنیامین لە ســووررێئالیزم بە هۆی تایبەتمەندیی شۆڕشگێڕانە و ڕۆمانتیک و سەربەســتخوازانەکەی بوو. ئەو دەنووسێ: «ئارمانجی سووررێئالیزم لە تەواوی کتێبەکان و هەنگاوەکانــی، دەســتەبەرکردنی هێــز و گوڕوتینی پێویست بۆ شۆڕشە».

ئــەم دوو بیرمەنــدە جگــە لــەوەی کە لایەنگــری پووچەڵکردنــەوەی ڕەهــای ڕێکخســتنی کۆمەڵایەتیــن، خوازیــاری شۆڕشێکی ڕادیکاڵیشــن و پێداویستییەکانی گرووپە چەوساوەکان لە ڕێگەی بە کارهێنانی توند و تیژی دژ بە ســتەمکاران بە فەرمی دەناسن.

بنیامین و مارکوزە و سارتر لە لایەکەوە بە جەخت کردنەسەر ڕووخاندنی سەرمایەداری و فێڵەکانی، لەلایەکی تر بە جەخت کردنەسەر ویســتی گۆڕانخوازیــی مرۆڤــەوە، جۆرێک لە ئانارشیســتی توندیــان پەرەپێدا. ئەمەش لە باتی هەڵگیرســانی شــۆڕش بــۆ ئەوەی ڕێکخســتنێکی نوێ جێگیر بکەن، نەفســی تێکدانی ڕێکخستنی بەردەستیان بە گرینگ دەزانی. بەم جۆرە بوو وا دەیەی شەست بوو بە دەیەی گۆڕانکاریی ڕادیکاڵی شۆڕشگێڕانە کەوا پتر لەوەی باس لە قازانجەکانی ڕێکخســتنی کۆمەڵایەتیــی جێگرەوە بکات، پێویســتیی ئازادیخــوازی و بەربەرەکانێی توندوتیژانە دژ بەدەسەڵاتی درۆیان بە باش دەزانی. مەبەست لــە دەســەڵاتدارێتیی درۆ، دەســەڵاتداریی سیســتەمێکە کە بە ڕواڵەت وا نیشــان دەدا هەموو شــت سروشتی و خاس و ڕێسامەندە، بەڵام جــۆرە فریوێک بووە بــە پاڵنەری ئەم

باوەڕە. ئەم ئایدیایە بوو بە باشترین مۆدێل بۆ فێمێنیزمی ڕادیکاڵ بۆ ئەوەی بنەمای هەمووی ئەم درۆ و ساختەکاریانەی پەیوەندییەکان، بە ڕواڵەت سروشتی و دادپەروەرانە بەڵام لە ناخدا تێکەڵ بە دەسەڵاتی نایەکسانی نێوان ژن و پیاو یا هەمان نێرسالاری لە قەڵەم بدات.

فێمێنیزمی ڕادیکاڵ بە پشت بەستن بە مارکسیستە نوێیە پێکهاتەخوازەکان بڕوای وا بوو کە بنەڕەتی کۆمەڵگەی هاوچەرخ لە بواری ئابووری و کولتوور و ڕەهەندەکانی تریدا، بە شێوەیەکە پێویست بەوە ناکا جیاکردنەوەی ئاگامەندانە و پشت ئەستوور بە بندەستیی ژنان بخاتە ئاراوە. بۆیە هەندێک لە ژنە تیئۆری داڕێژەرەکان هەوڵیان دا شرۆڤەی دادپەروەری وەکوو یەکسانی بسڕنەوە. ئەلیزابت گراس، لای وابوو بە هۆی ئەوەی کە ژنان پێویستە بۆ پێناسە کردنەوەی ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکان سەربەست بن، باشتر وایە ئارمانجیان وەک سیاسەتی «سەربەخۆیی لە پیاوان» فام بکەن نەک سیاسەتی «بەرابەری لەتەک پیاودا». لوویی ئاڵتوسێر و ئانتۆنیۆ گرامشی، تیۆری داڕێژەرانی تری نەریتی مارکسیستی، بۆ دابین کردنی هزری فەلسەفی – سیاسیی زاڵ لە دەیەکانی ناوەڕاستی سەدەی بیستەمدا کاریگەرییان بووە. ئەم دوو بیرمەندە، جەختیان کردە سەر کاریگەریی ئایدۆلۆژی لەسەر بەرهەمهێنانەوەی هێژموونی یان ئوتورتیەی بە فەرمی ناسراو. ئاڵتوسێر هەوڵی دا لێکی بداتەوە کە پەیوەندییەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی چۆناوچۆن بەرهەم دێتەوە. بە ڕای ئەو، ئایدۆلۆژی میکانیزمێکە بورژوازی پشتی پێ دەبەستێ بۆ ئەوەی زاڵ بوونی چینایەتیی خۆی بەرهەم بێنێتەوە. مرۆڤ نەوە بە نەوە لە ڕێگای ئایدۆلۆژییەوە درێژەی داوە بە یەکخستنەوەی خۆی لە تەک دۆخی بەردەستدا. لە ڕوانگەی ئەووەوە «ئایدۆلۆژیی تاکەکان وەکوو سووژەکانی سیستەم، یان دەیانسڕێتەوە، یان پێیاندا هەڵدەڵێ، یان ئەوەی کە شوناسی پێویستیان پێ دەبەخشێ بۆ درێژەدان بە کارکردی ئێستاکە».

روونە مەبەست لە ئایدۆلۆژی لێرەدا سیستەمی کولتوری و بروکراسیی ئێستاکە لە سەرمایەداری ڕۆژئاوایە، لێ فێمێنیستەکان ڕاست کردنەوەی ئەم ئایدۆلۆژییەیان داوەتە پاڵ سیستەمی نێرسالارییەوە. بە بۆچوونی گرامشی، دەوڵەتی سەرمایەداری لە ڕێگەی تێکەڵ کردنی دەسەڵات (کەوا هەمان تێکدانی یەکگرتووییە) لە تەک ڕەزامەندیی جەماوەریدا (کە لە ڕێگای ئایدۆلۆژییەوە بە هاوکاریی دەروونناسیی کۆمەڵایەتی و میتۆدەکانی یەک خستنەوە دەستەبەر دەبێ)، هەوڵ دەدا چینی کرێکار بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. لەم جۆرە هێژموونییەدا کارگە لە کۆمەڵگە جیا نابێتەوە. هێز لە کارگە لە تەک سیستەمی چەقبەستوو لە ئایدۆلۆژی و ڕەوشت، ئاوێتە دەبن و مۆدێلێ لە ژیان پێکدێنن. کەواتە ئاوایە وا (نوخبەگەلی زاڵ، بە پێی ئەو شتە وا بە دڵی خۆیانە، فۆرم بە جهانبینیی حەز و ئارەزووی زۆرینە دەبەخشن. لەم دۆخەدا چینە باڵادەستەکان زیاتر لە سەرۆک و ڕێبەر دەچن تاکوو سەرکوتکار، چونکە قەناعەتیان بە زۆرینە هێناوە کە پاشکۆیان بن. بە بۆچوونی گرامشی زاڵ بوون، لە تایبەتمەندییەکانی کومەڵگەی پاش فیئۆدالی، بە تایبەت بورژواکان و هەروەها هێمای سەرکەوتنی کۆمەڵگەی لەم جۆرەی دوایی بوو).

فێمێنیزمی ڕادیکاڵ و شۆڕشی کۆمەڵایەتی

فێمێنیزمی ڕادیکاڵ بە کەڵکوەرگرتن لەم چەشنە بیرۆکانە، سەرهەڵدانی کۆمەڵایەتیی وەکوو ئارمانجی بزووتنەوەی ژنان هێنایە ئاراوە. «ژنان لە خودی خۆیاندا بندەست نەبوونە، بەڵکوو ئەم بندەستییە بەرهەمی پرۆسەی کارای بنچینەی دەسەڵات بووە». بە

پێی ئەم بنەمایە چ ڕێگایەک جگە لە تێکەڵ کردنی جۆرە شۆڕشـێکی سیاسـی لە تەک شۆڕشی کۆمەڵایەتی بۆ گۆڕانکاری نامێنێتەوە. لەبەرئـەوەی تیۆریداڕێژەرانی چەپی نوێ لە سەرهەڵدانی سیاسـی (بۆ نموونە لە١٩٦٨) بێهیوا بوون، فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، پشتی بە سەرهەڵدانی کۆمەڵایەتی بەستووە.

لە دەستپێکی بیری فێمێنیستیدا، بۆچوونی زۆرینەی فێمێنیستەکان، بە پێی بندەستی و دەستەمۆیی ژنانە، لە بەستێنی پەیوەندیگەکی ئابووری، فەرهەنگی و سیاسیدا لە دایک بووە و گەشەی کردووە. ئەمە هەمان جیا کردنەوە بەناوبانگەکەی دوو دەربڕینی لێک نزیکی نێوان، «ڕەگەز» و «ڕەگەزێتی»یە؛ بە پێی ئەم بنەمایە زۆربەی باس کردنەکانی ژنانە و پیاوانە، شرۆڤەی ڕەگەزێتییە لە ڕاستییەتی ڕەگەزی کە بووەتە پێناسەکردنی دەوری جۆراوجۆر بۆ ژنان و پیاوان و دانانی سنوور و بێ بەشی.

بە کەڵکوەرگرتن لە دژە پۆزیتیڤیسم بوونی ڕێبازی ڕخنەیی، «بێتی فریدان» وتی: کێشە ئەوەیە کە زانستی بەردەست، زانستی پۆزیتیڤیستی، پیاوانەیە و گشت ئەم چەمکانە پیاوان دایانهێناون، واتە لە مێشک و ئاگامەندی و هەستی ئەواندا کە بە ناچار پیاوانەیە و تێگەیشتن لە تایبەتمەندییە زەینی و سۆزدارییەکانی ژنان و بەرژەوەندیی ئەوان لە چاوی خۆیاندا وا لەوێ بێبەشە، سەری هەڵداوە. ئەو هەندێ خاڵێ دەستنیشان کرد کەوا یارمەتیدەری پێشکەوتنی ئەم تیۆرییە ڕادیکاڵیە کە دەڵێ ئەو زانستە وا لە کۆمەڵگەی نێرسالاردا گشتگیرە و ڕەواییی پێ دراوە، زانستی پیاوانە. ئەنجامەکەشی ئەوەیە کێشەی ژنان نەک هەر ون و نامۆیە، بەڵکوو چ بەشێ لە زانستی برواپێکراوی سەردەم، پەیوەندیی بە ئەزموونی ژنانەوە نییە. بەم جۆرەیە وا کێشەی بێ ناونیشانی و نادیاریی ژیان و ئەزموون و فام و تێگەیشتنی ژنانە، بووەتە یەکێک لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی بیری فێمێنیزمی ڕادیکاڵ.

سەرەڕای گشت ئەو کەڵکە وا فێمێنیزمی ڕادیکاڵ لە بیر کردنەوەی فەلسەفی-سیاسیی ڕادیکاڵ وەریگرت، ڕێگای خۆی بە شێوازی بنەڕەتی لێ جیا کردەوە. بەم شێوەیە بانگەشەی ئەوەی کرد شۆڕش دژ بەم باوک سەروەرییە بنەمای تەواوی خەباتەکانە.

«ڕەکسان دانبار» ڕاشکاوانە جەختی لەوە کردەوە کە» دەبێ فێمێنیزم لە لایەن ژنانەوە وەکوو بنەمایەک بۆ گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتیی شۆڕشگێرانە بێتە ئاراوە».

خاڵی جێی سەرنج لێرەدا ئەوەیە کە فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، شۆڕشی فێمێنیستیی نەک وەکوو کەرەستە بۆ گۆڕانکاریی جێی سەرنجی ژنانە، بەڵکوو وەکوو بنەمایەک بۆ گشت گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان دێنێتە ئاراوە. واتە بانگەشەی ئەوە دەکا ئەو گۆڕانکارییانەی مارکۆزە و بنیامین و سارتر و ئادۆرنۆ مەبەستیان بوو، دەبێ لە بەشی پەیوەندییەکانی نێوان ژن/پیاودا دەست پێ بکات و دواتر بۆ بەشەکانی تر وەکوو کرێکار/سەرمایەدار یان ڕەش/سپی و هاوشێوەکانی بگوازرێتەوە. داگیرکاریی پیاوانە و گۆڕینی ژنان بۆ کۆیلە، بنەمای سەرەکی و مۆدێلی تەواوی ستەمە کۆمەڵایەتییەکانە بۆیە باشتر وایە گۆڕانکارییەکان لە بنچینەوە بن.

ناونیشانی وتارە بەناوبانگەکەی دانبار لەم بارەیەوە ڕوونە: «سەربەخۆیی بزووتنەوەی مێیینە وەکوو بنەمای شۆڕشی کۆمەڵایەتی».

ئەو لەم نووسراوەیەدا جەختی لەوە کرد «هەمووی خەڵک لە ژێر گوشاری سیستەمی چینایەتیی نێونەتەوەییدا دەژین کە لە سەرووی هەموویان چینی سیاسیی نێرینەی سپی پێستی ڕۆژئاوایی جێگربووە و لە خوارترین لایەنەکانی ئەو سیستەمەدا، مێینەی غەیرە سپی پێستی غەیرە ڕۆژئاوایی».

بە بۆچوونی «باربارابووریس»، تەنیا بە

گەڕاندنەوەی کولتووری فەوتاو و گاڵتە پێ کراوی ژنان و بنەمای مێینەییە کەوا کۆمەڵگەی مرۆیی ڕاستەقینە بەرهەم دێت. جۆرێک لە ئەنتەرناسیۆنالیزمی ژنانە بووەتە بنەمای شۆڕشی جیهانی.

بووریس دەڵێ: «ئێمە پشتگیریی گشت ئەو ژنانە دەکەین کە لە هەر نەتەوە و چین و وڵاتێک لە سەرانسەری ئەم جیهانەدا بن».

فمینزمی ڕادیکاڵ و پێناسەکرنەوەی سیاسەت

بە پێی ئەم بنەمایە بوو کەوا ئایدیا یان بیرۆکەی تا ڕادەیەک ناڕوون و پڕشرۆڤە و پڕ ململانێ و بەناوبانگی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، پێکهاتبوو لەوەی کە «بابەتی تاکەکەس، بابەتی سیاسییە». گەر بنچینەی گشت ستەمەکان بە تایبەت ستەمی سیاسی بگەڕێتەوە بۆ پەیوەندیی نێوان ژن و پیاو، کەواتە هەمووشت تەنانەت سیاسەت و داگیرکاریی سیاسی، هۆکردی پەیوەندیگەلی تاکەکەسی، بە تایبەت پەیوەندیی نێوان ژن و پیاوە. لە ژێر کاریگەریی بیرۆکەگەلی پێکهاتەخواز و پاش پێکهاتەخوازی بوو کەوا، فرەیەک لە تیۆریداڕێژەرانی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ، بەو باوەڕە گەیشتن پێناسەی باو لە سیاسەت، بۆ خۆیشی بابەتێکی سیاسییە واتە بەرهەمی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتە.

بەو واتایەی ئێستا باوە، سیاسەت تەنیا بازرگانیی حکومەت لە ڕێگای حزبەکان، هەڵبژاردن و ڕێکاری حکومەتی نییە، بەڵکوو پەیوەندییەکانی هێز لە ناو ژیانی خەڵکی لە دوو توێی بنەماڵە، قەومیەت، ڕەگەز، ڕەگەزێتی، چین و هاوشێوەکانیشیەتی. لایەنگرانی ئەم پێناسەیە جەخت دەکەنە سەر بەشداری کردنی ژنان لە سیاسەتی گشتیدا بۆئەوەی لێکی بدەنەوە ژنان چۆناوچۆن کاریگەری لە سەر دابەشکردنی سەرچاوەگەلی دەسەڵات دادەنێن و هەروەها چۆنیش دەچنە ژێر کاریگەرییەوە.

بەشداریی سیاسی، هەوڵێک بۆ گۆڕینی تاکەکان و کردە و ئارمانجەکانی حکوومەت نییە بەڵکوو کارتێکراوی کارلێک(هەمکنشی، تعامل)ی سیاسی لە کۆمەڵگە، لە لێژنە و لە بنەماڵەش دەگرێتەوە. بێت و لە سەر داگیرکاریی ئاشکرای پیاوانە لە کەرتی تایبەتی و نیمچە تایبەتیدا نەکۆڵرێتەوە، ئەوا داگیرکاریی شاراوەی باوکسالاری لە بنچینەی دەوڵەت، ئاسایشی تەواوی دەبێ. بۆیە بۆ دوورەپەرێزی لە بەرهەمهێنانەوەی باوکسالاری، باشتر وایە بەشداریی سیاسی وەها پێناسە بکرێتەوە لە باتی وەسفە نەریتییەکانی وەکوو: لایەنگری، بەرژەوەندی تەوەری، نێرینە سالاری، وەسفە نوێیەکانی وەکوو ڕخنەیی، بەهاتەوەری، ئەوپەڕ ڕەگەزێتیشی تێدا ڕەچاو کرابێ.

بە بۆچوونی فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان، هەروا کە باوکسالاری سیستەمێکی گشتی و پەرگیرە، بەرەنگاربوونەوەش دەبێ گشتگیر بێ و سەرتر بێ لە تێکدانی پەیوەندییەکانی داگیرکاری لە گشت ڕێکخراوەکان، لەناوچوون یان گۆڕینی شێواز و ناواخنی هەموو دامودەزگاکانیش بگرێتەوە کەوا ئەم سیستەمەیان بەرهەم هێناوەتەوە و بە لەناوبردنی ئەم سیستەمەیە وا مرۆڤایەتیی ڕاستەقینە سەرهەڵدەدات و یۆتوپیای فێمێنیستیش پێکدێت.

لە ڕوانگەی هەندێ لە توێژەرانەوە، ڕزگار بوون لە دۆخی باوکسەروەری کاتێک جێبەجێ دەبێ کە ململانەگەلێ کە لە ناخی ژیانی تایبەتی ژناندا تێدەپەڕێ، وەک بابەتی سیاسی ڕەچاو بکرێت، چونکە ئەمە هەل بۆ ژنان دەڕەخسێنێ سەرهەڵدان، شۆڕش و چاکسازی و هەر چەشنە ئاڵوگۆڕێ لە سیاسەتدا بە ڕەوا بزانن؛ هەروەها لە بەشەکانی پەیوەندییە تایبەتی و بنەماڵەییەکانیشدا کەوا ژنان بوونەتە قوربانیی نەزم و تەکووزیی

داسەپێنراو، ڕێگەپێدراو بێت. دوئالیزمی ناوبراو، ڕێگەخۆشکەری مانەوەی پەیوەندییە نادادپەروەرانە ڕەگەزێتییەکان بووە لە پانتای بنەماڵەدا. ڕەت دانەوە ئەم دوئالیزمە، داوەری و بە یاسایی کردنی دوو ڕەگەز لە نێو ماڵدایە وا وەکوو بابەتێکی تاکەکەسی لە پانتای چاودێری، داوەری، ململانێ و دادخوازی لە دەرەوە بووە.

جەختی نەریتیی کۆمەڵناسی لە سەر ئەوەی کە سەرچاوە سەرەکییەکانی ستەم لە لایەن دەوڵەت و ئابووری و دامەزراوە جەماوەرییەکانیترەوە دەستنیشان دەکات، کێشەی دەسەڵات و داگیرکاری لە ناو دامەزراوە «تایبەتییەکانی» وەکوو بنەماڵە، هەروەها پەیوەندییە تاکەکەسییەکان لە هەردوو بەشی گشتی و تایبەتی پشتگوێ دەخات. تێکڕا کاروبارە تاکەکەسییەکان سیاسین، واتا بنەماڵە، پەیوەندییە تاکەکەسییەکان و ژیانی سۆزدارانەی وەکوو خاوەندارێتیی سیاسەت، بە پێی بنەمای پەیوەندیی سیستماتیکی هێز و نایەکسانی پێکدێت. سیاسەت لە بەشی گشتیدا سنووردار ناکرێتەوە بەڵکوو لە وردترین بەشەکانی ژیانی مرۆیش بە هۆی بوونی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتەوە ئامادەیە. لەم شرۆڤەیەدا بابەتی تاکەکەسی، خاوەنی دژە بەهای بابەتی سیاسییە. لە ڕێگەی ئەم دروشمەوە، پێداگری لەم خاڵە دەکرێ کە ئاریشەی ئەو ژنانە وا ناتوانن خۆیان دەگەڵ چاوەڕوانییە ڕەگەزێتییەکان لە ژنان بگونجێنن و نایانەوێ پلەدووهەمی وەکوو تایبەتمەندییەک بۆ خۆیان پەسەند بکەن، بابەتێکی تاکەکەسی نییە، بەڵکوو ئەمە بەشێکە لە پەیوەندیی ململانێ لە گەڵ پیاوان یا لەگەڵ سیستەمی پیاوسەنتەردا. کەواتە نارەزایەتیی ژنان دەتوانێ نارەزایەتییەکی سیاسییش بێ. ڕزگار بوون لەم دۆخەدا، خۆڕاگرییە لە هەمبەر ناوەکی کردنەوەی بەها ڕەگەزێتییەکان، واتا ئەو ڕۆڵ یان دەورانە وا بە شێوەی باو لە ژنان چاوەڕوان دەکرێ؛ ئەوەش بە زیاد کردنی ئاگامەندی دەستەبەر دەبێ. لە ڕێگای ئەم هوشیار بوونەوەیەوە، ژنان تێدەگەن کێشەکانیان سەرچاوە گرتوو لە «سیستەمێکی سیاسیی پشتئەستوور بە ڕەگەزێتی» یە. لەم شرۆڤەیەدا بابەتی تاکەکەسی و بابەتی سیاسی، هیچیان بەهاکانیان زیاتر لەوی تر نیە. نەک تەنیا بابەتێکی تاکەکەسی سەربەخۆ نییە، سروشتی و ئاساییش نییە، بەڵکوو پشت بە بابەتی سیاسی دەبەستێت، کەوا باشترکردنی لە ڕێگای گۆڕانکارییەوە مسۆگەر دەبێ.

خاڵی جێی سەرنج لەم بوارەدا ئەوەیە کە مۆدێلەکانی هەڵسوکەوت لە بنەماڵەدا بەو ڕادەیە لە مۆدێلی هەڵسوکەوتی سیاسییەوە کاریگەری وەردەگرن و بەپێچەوانەوەش. هەڵسوکەوتی سیاسی، ئابووری، کەلتووری، دەرکەوتە جیاوازەکانی ئەو هەڵسوکەوتانەن وا لە مرۆڤەکان لە گوتارێکی پیاوسەرەوەری لە پیاواندا، دەوەشێتەوە، هەڵسوکەوت لە بنەماڵەشدا شتێکی جیا لەمانە نیە.

«من»، هەمبەر «ئەوی تر»ی دەرەوەی ماڵ نیە، بەڵکوو ئەم منە، لەهەمبەر ئەوی تری ناو ماڵدایە. دەربڕینی پیاوسەرەوەری و ئەو ڕۆڵەی دەیگێڕێ وەکوو هۆی بنەڕەتیی گرفتی ژنان بانگەشەی ئەوە دەکا لە دەسپێکدا بنچینەی سیاسی، مۆدێلی خۆی لە پیاوسالاریی بنەماڵەوە وەردەگرێ، دواتریش دەوڵەت لە ڕێگای وردەسیستەمەکانی وەکوو پەروەردە، وەزارەتی خوێندنی باڵا، یاسا و دادگاوە، مۆدێلی داگیرکاریی پیاوانەیی بەرهەم دێنێتەوە. بەڵام تەنانەت زۆربەی فەیلەسووف و کۆمەڵناسە پێکهاتەخوازەکان لە گەڵ ئەم لێکدانەوە فێمینیستییە لە کێشەی بنەڕەتیی کۆمەڵگەی هاوچەرخ کۆک نین. «پییر بۆردیۆ» لە کتێبەکەیدا بە ناوی «داگیرکاریی نێرینەیی» ڕوونی دەکاتەوە کە: «بنچینەی هەمیشەیی بوونی پەیوەندی، هێزی فیزیکی

و هێــزی هێماییینی نێــوان دوو ڕەگەز لە ناو یەکێک لە بەرچاوترین شوێنەکانی واتا بنەماڵە نییە، کەوا هەندێ لە گوتارە فێمێنیستییەکان هەمـــوو ڕەخنەکانیان بـــەرەورو کردووەتەوە، بەڵکوو ئەمــە لە ناو ناوەندگەلێ وەکوو فێرگە و دەوڵەتدایــە، واتا شــوێنی بەرهەمهێنان و داســەپاندنی بنەمــای داگیرکارییەکە کەوا تەنانەت لە ناو نهێنیترین بەشەکانی جیهانی ئێمەدا داســەپاوە. ئــەم گۆڕەپانــە گرینگە کردەیەکە بۆ خەباتە فێمێنیستییەکان».

هەرچەندە فێمێنیزمی ڕادیکاڵ دابەزاندن یان کــەم کردنەوەی داگیرکاریی پیاوانەی بۆ داگیرکاریی دەوڵەت پەسەند نەکرد و هەروەها پێداگریی لەســەر داگیرکاریی پیاوسەروەری کــرد کە لە زنجیــرەی سیاســی و ئابووری و بنەماڵەییــدا وەکــوو هۆکاری ســەرەکیی بندەســتیی ژنان دەرکەوتبوو، بەڵام ڕوانگەی ئاشت نەبوونەوەیان بۆ بەرەورووبوونەوە لە تەک دەوڵەت پەســەند کرد و لە باتی هەوڵدان بۆ دەکارکردنی پانتای سیاسی بۆ پێش خستنی ئارمانجەکانیان، ڕوویان کردە ڕەخنەی بنەڕەتی لە دەوڵــەت وەکوو دەرکەوتەی ســەرەکیی پیاوسالاری.

دیارە تێگەیشــتنی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ لە دێموکراســیی ڕاســتەقینە، هاوشــێوەی فەلسەفەی سیاسیی زاڵی دەیەی شەست، واتا هەمان ئانارشیزمە کەوا هەرچەشنە داسەپاوی و زنجیرە پلــەی بە پووچــەڵ کردنەوە یان ڕەدکردنەوەی سەربەستی لە قەڵەم داوە.

لایەنگرانــی ئەم شــێوازە لایــان وا بوو «بەها ســەربەخۆکان» لە باتی «بەرژەوەندییە کەرەســتەییەکان» دابنێــن. گرینگایەتیــی بەهــا مەعنەوییەکان، بە تایبــەت بە فەرمی ناساندنی ڕاســتەقینەی یەکسانیی مرۆڤەکان و پاراســتنی شــکۆ و کەرامەتیــان بــە بێ ڕەچاوگرتنــی بەرژەوەندییــە مادییەکەی، لە ژینگەی سیاســیدا لە لایەن تیۆری دارێژەرە ڕەخنەگرەکان لــەم دەیەگەلــەی دواییدا بە لێشاو پێداگریی لە سەر کراوە.

ڕەخنە و ئەنجام

هەوڵەکانی فێمێنیزمی ئاشــتیخواز، بە هەر ویســت و چالاکییەکەوە بێ، ڕاســت بێ یان هەڵە، تەنانەت دەرەنجامی ئەرێنیشی لە ناو نەیارەکانیــدا بووە. تەنانــەت کولتورگەلێ وا لەتەک زۆربەی هەڵوێستە فێمێنیستییەکان، بــە شــێوەی بنەڕەتــی دژ بوونــە، بە هۆی شەپۆلی بیرکردنەوەی فێمێنیزمەوە توانیویانە، لانکەیــەک بــۆ کەمکردنەوەی بندەســتیی ژنــان لە کولتــوری خۆیاندا ڕەچــاو بکەن و گێڕانەوەیەکی ناوچەیی/خۆماڵیی لێ بەدەست بێنــن و بەهێزی بکەنەوە. بەم جۆرە، زۆربەی ئەو شــتانەی بە ســتەمی ڕەگەزێتی ناوزەد دەکرێ، کەم بوونەتەوە. بەڵام ئایا فێمێنیزمی ڕادیــکاڵ بــەو گەڵاڵەگەلی بنەماشــکێنانە توانیویەتی ئــەم جووڵەیە خێراتــر بکاتەوە؟ وەڵامەکە نەرێنییە.

بێگومــان هەندێــک لــە وردبینییەکانی فێمێنیزمــی ڕادیکاڵ، هاوشــێوەی هەندێ لە وردەکارییەکانی ڕێبــازەکان و تیۆریگەلی ســەرچاوەی لە دەیەی شەســت و حەفتادا، لــە ڕوانگــەی گــەڕان بــە دوای هــۆکارە دوورەکانییانــەوە، جێی تێڕامانــە. بۆ نموونە ئەوەی کــە هەندێ لە گــرێ پوچکەکان لە کێشــەکانی پەیوەندیدار بە مافی یەکســانی و ئەگــەری گەشــەی ژنــان، دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەگەلی بنچینەیی کەوا بە ئاســانی بە گۆڕینی چەند یاســایەک چارە ســەر ناکرێ. یــان ئەوەی کــە پەیوەندییەکانــی ئۆتوریتە و دەستبەســەرداگرتن، ئاغا/نۆکــەر یــان حکومت/خەڵــک لانیکــەم بەشــێکی، لە ناو بنەماڵــە و پەیوەندیــی نێــوان ژن و پیاوەوە پێکدێ و ڕاهێنانیشــی پــێ دەکرێ و دواتر لــە ناو جەماوەردا تەشــەنە دەکا. لەوە ناچێ فێمێنیزمی ڕادیکال بە گێڕانەوەکانی «میلت و فایرستۆن، هێنیش»، چارەنووسێکی جیاوازی

لەو فەلسەفەگەلە هەبێ وا کاتی خۆی چوونە ژێر کاریگەرییانەوە، وەکوو مارکسیزمی نوێ، فرۆیدیسمی نوێ و پاش پێکهاتەخوازی. ئەم ڕێبازانە سەرەڕای هێنانە ئارای هەندێ خاڵی فرەچەشن، مێشـــکیان بەرەو بنەمای ئاڵۆز و نادیاری هەندێ کێشـــە ڕێنوێنی کرد. بەڵام کێشـــەکە لێرەدایە، گەر ئەو دیاریکردنانە لە هەندێ خاڵدا بە دوور لە ڕاســـتەقینەکانیش نەبن، ئەگەری چارەســـەرکردن بەو شێوازەی ئەوان گەرەکیانە لە ئارادا نییە.

دیـــارە ئەزمـــوون وامـــان پێمدەگەیێنێ لـــەم جیهانـــەدا کێشـــەکان بـــە چەشـــنی بنەڕەتـــی چارەســـەر ناکرێـــن، تەنانـــەت گریمان لێکدانەوە بنەڕەتییەکان دروســـتیش بـــن. هـــەر چارەســـەرییەک کە لـــە بنەما فیزیۆلۆژیکەکانی تـــاک و پێکهاتەی ناچاریی کۆمەڵایەتیـــی پەیوەندیی نێـــوان تاکەکان، کە لە پێداویســـتییەکانی زنجیرەپلەی هێز و دەسەڵات و سیاسەتدایە، پشتگوێ بخات یان ئەوەی کە شـــرۆڤەیەکی لێ پێشکەش بکات کەوا بۆ چاکســـازی و باشتر بوونی، پێویست بە گۆڕانکاری لەم بنەمایانە بێ، لەوانەیە ئەو کێشانەی چارەسەریان دەکا زیاتر لەو کێشانە نەبێ وا دروستیان دەکات.

فێمێنیزمـــی ڕادیـــکاڵ گەرەکـــی بوو بە پشتبەســـتن بە فەیلەسووفە بنەماشکێنەکان، بەتایبەتی لە ڕێگەی شـــرۆڤەی نوێی بابەتی سیاســـییەوە، کێشـــەی ژنان لە چوارچێوەی گۆڕانکارییە بنەڕەتییـــەکان لە ناو جۆرەکانی پەیوەندیی مرۆیی، وەکوو بنەماڵە و پەیوەندیی زنجیرەپلەیی و ڕێکخســـتنی سیاسی بێنێتە دی، بە چەشـــنێ کە دەوڵەت لە ســـەنتەردا بێ. چونکـــە لای وابـــوو هـــەر چالاکییەک وا لـــە چوارچێوەی سیســـتەمی زانســـتی و گوتاری بەردەســـتی ئێستادا بێ، دەگاتەوە بە بەرهەمهێناوەی هەمان پەیوەندیی پێشـــووی دەستبەســـەرداگرتن. ئەم بانگەشەیەی میلت کە لە هەموو هەلومەرجێکدا کاتێک گرووپێک

بە سەر گرووپێکی تردا زاڵ دەبێ و ڕێبەرایەتی لە ئەستۆ دەگرێ، پەیوەندیی نێوانیان سیاسی دەبێتـــەوە و کاتێک پەیوەندی لەم چەشـــنە لە باری زەمەنییـــەوە درێژەی پێ بدرێ، ئەوا ئایدۆلۆژییەک دادەڕژێتەوە، قسەیەکی ڕاستە. هەروەها ئەوەی کە ســـەرەڕای فرەچەشنیی ئایدۆلۆژیاگەلـــی جۆربەجۆر، تەواوی کەلتور و شارســـتانیەتەکان، بە درێژایی مێژوو باوک سەروەر بوونە و ئایدۆلۆژیای بنەڕەتیی گشتیان نێرینەزاڵـــی بـــووە، ئەمەش دەتوانێ ڕاســـت بـــێ. لێ، گرینگ ئەوەیـــە لەمە چ ئەنجامێک دەبێتەوە؟ یەکەم ئەوەی کە ئەم ئایدۆلۆژیایە تەنانـــەت بۆ چینی بن دەســـت، لێرەدا ژنان، بە تەواوەتی زەرەری نەبووە، لەوانەیە بەشـــی ژنان لە شارســـتانیەتی مێژوویی سیستەمی پیاوســـالاریدا دادپەروەرانـــە نەبووبـــێ، بەڵام واتـــای زاڵبوونی ئـــەم سیســـتەمە، زیانێکی ڕەها بۆ ژنان نەبووە. هەروەها کە سیســـتەمی مێژوویی پشتەئەستوور بە سەرتر بوونی چینی بەگزادە [ئاریســـتۆکرات]، پیشەســـازی یان فیئۆدال، دادپەروەرانە نەبووە، بەڵام جەماوەر، بەگشـــتی لە ناو چینی کرێکار و وەرزێریش لێی بێبەری نەبوون. دووەم ئەوە کە پێشکەش کردنی هەر چەشـــنە پێشنیارێک بۆ ژێروژوور کردنی ئایدۆلۆژییەک کەوا ڕەگ و ڕیشـــەی لـــە مێژوودایـــە، ئەگـــەری زۆرە هیوایەکـــی بەدینەهاتوو بێ.

ئەم وتەیەی فایرســـتۆن کە سیستەمی زنجیرەپلەییی دەســـەڵات هەر ئەو شتەیە وا دەبێ لە ناو بچێت و سیستەمی دێموکراتیک و نازنجیرەپلەیـــی جێگای بگرێتەوە، پشـــت بە بۆچوونێکی ئانارشیســـتی لـــە دەوڵەت و دێموکراســـی دەبەســـتێ کە هەر چەشـــنە دەستبەســـەرداگرتن و زنجیرەپلەیەک دژ بە ئازادی دەزانێت. ئەمە لە کاتێکدایە کە نەزمی سیاســـی، تەنانەت لە کەشـــی دێموکراتیکدا، جۆرێـــک لـــە ناوەندگەراییـــی پێـــوە دیارە. ڕێکخستن، دابەشـــکردنی کار، دابەشکردنی

بەرپرسیاری، پلاندارێژی، ژماردن و... ئەو بابەتانەن وا بەردەوام بۆ جێبەجێ کردنی کارە گرینگەکان بە ناچاری لەبەرچاویان گرتووە و جێبەجێکردنی نموونەکانی سەرەوە، تەنانەت بە ڕەچاوکردنی لایەنی تەواو دیمۆکراتیکییەکەی، بە تەواوەتی گرێدراوە بە ناوەندێتی، زنجیرپلە، سەرۆکایەتی/ گوێڕایەڵی و سیستەمی پاداش و سزاوە. چونکە لە ڕوانگەی زۆربەی خاوەنبیرە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانەوە، ئۆتۆریتە و ستەمکاری لێک جیاوازن. ئەوەی سیستەمێکی سیاسی لە ڕەوایی بە تاڵ دەکاتەوە، تایبەتمەندییە نادیمۆکراتیک و داسەپێنەرانەکەیەتی، بەڵام سڕینەوەی هەرچەشنە هێزی بەکارهێنانی دەستێوەردان(اعمال نفوذ)یش لەکارکەوتنی لێ دەکەوێتەوە. لە سەر ئەم بنەمایە، ئۆتۆریتەی دێموکراتیک وەکوو سەنتزێک لەقەڵەم دراوە کەوا بەکارهاتوویی و ڕەوایی، بە باشی ئاوێتەی یەکتری دەکات. بەڵام بەشێک لە بزووتنەوەی ژنان، بە پشت بەستن بە زۆربەی بزووتنەوە نوێیە کۆمەڵایەتییەکان، پێکهاتەی ئۆتۆریتەی دێموکراتیکیان وەک چەمکێکی نایەکگرتوو لە قەڵەمداوە و گرینگتر لە هەموو ئەمانە، لە بنەڕەتەوە ناوەندێتی، زنجیرەپلە، سەرۆکایەتی/ گوێڕایەڵی و سیستەمی سزا و پاداشیان وەکوو دەرکەوتەگەلێکی نەرێنی بە ئەژمار هێناوە؛ واتا بۆ دووربوونەوە لە مەترسییەکانی سیستەمی باوکسەروەری، پێویستە دوورەپەرێزی لێ بکرێت و بنچینەی هەڵسوکەوتی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە سەر بنەمایەک دابنرێت کەوا ئۆتۆریتە و ڕێکخستنی زنجیرەپلەی لێ داماڵرێت. ئەوە زیاتر لە هیوایەکی ڕۆمانتیک دەچێ کە لەتەک پێوەرگەلی ڕاستبینانە و بەکارهاتوو لە ڕێکخراوەگەلی سیاسی و تەنانەت چالاکییە کۆمەڵایەتییەکاندا نەساز و نەگونجاوە و تەنانەت لە تاکە ئەزموونێکیشدا سەرکەوتنی دەستەبەر نەکردووە.

سەبارەت بە واتای بابەتی سیاسی، ئەم خاڵە کە زاڵبوونی سیاسی دەتوانێ، تا ڕادەیەک و لە ڕوانگەیەکەوە، بنچینەی خۆی لە پەیوەندیی زاڵبوونی ناو ماڵ یان هەمان زاڵبونی پیاو بە سەر ژندا بدۆزێتەوە، سەرنجڕاکێشە. لێ ڕەتدانەوەی بنەماڵە بە مەبەستی ڕەتدانەوەی دەوڵەت، جگە لەوەی کە بنەما شکێنانەیە، تەنانەت وێنای تێچووەکەشی تۆقێنەرە، لەگەڵ ئەوەشدا نەلواوە. جیهان بە بێ دەوڵەت بەرەو دۆخی سروشتی دەگەڕێتەوە. ئانارشیزم پێکهاتووە لە جۆرە گەشبینییەکی زێدەڕۆیانە لەسەر جەوهەری مرۆڤ و ئەمەش بە تەواوەتی گومانی لە سەرە. مرۆڤەکان لە نەبوونی دەوڵەت و لە نەبوونی هەرچەشنە دەسەڵاتداریی زنجیرەپلەیی، بەختی زیاتریان بۆ جێبەجێ کردن و سازدانی پەیوەندی هەیە کەوا ستەم، بە تایبەتی ستەمی نێرینە/مێینە بەشی دانەبراوێتی. هەروەها ئانارشیزم پشتی بەستووە بە ڕوانگەیەکی تەواو ڕەشبینانەوە لەهەمبەر دەوڵەت و دەسەڵاتدارێتی، کەوا زیاتر لە کەشێکی تەواو هەڵاوساوی وەکوو نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەیەم لە ئەورووپادا بەهێند وەرگیرا. لە لایەکی ترەوە ڕەنگە شرۆڤەی دەروونشیکارانەی — فەلسەفی بۆ ئەو چارەسازتر بێ لە شیکاریی سیاسی-کۆمەڵناسانە.

دەوڵەت دامەزراویەکی گەلێک بەهێز و دەوڵەمەندە و بە تەواوەتی بەهرەی ئەوەی هەیە لە لایەن خەڵکانێکەوە ئیرەییان پێ ببرێت چونکە لایان وایە ناتەواوییەکانی خۆیان بە هۆی کەلەکەبوونی لەم چەشنەیە و پێیان وایە بە داگیرکردنییەوە کێشەکانیان چارەسەر دەبێت. فرەیەک لە ڕووناکبیرە دژە دەوڵەتەکان، بە تایبەتی زۆربەی فێمێنیستە ڕادیکاڵەکان، پشتیان بەستووە بە تایبەتمەندیی حەزی داگیرکردنی زۆرینەی خەڵک و بیردۆزییە ڕادیکاڵەکانیان سەبارەت بە دەوڵەت، جار وایە گۆڕیوە بۆ بزووتنەوە. ئەمە لە کاتێکدایە، بە ڕاشکاوییەوە دیارە لە هەر هەلومەرجێکدا

بوونی دەوڵەت پێویستە و باشییەکانی لە خراپییەکانی زیاترە. بنەماڵە و دەوڵەت، هەردووکیان دوو سوژەگەلی چاکسازیی پەیتاپەیتای پەیوەندین نەک تێکدان. ئەگەر پەیوەندیی نایەکسان و پشتبەستوو بە زاڵبوون، سەرچاوەی پەیوەندییەکانی داگیرکاریی سیاسییە، ئەمەش زیاتر پاڵنەری چاکسازیی سیاسییە تا ئەوەی کە شۆڕش بێت و زیاتریش سەلمێنەری پێویستیی چاکسازیی دەوڵەت و دەسەڵاتدارییە تا ئەوەی کە پێویستی تێکدان و ڕەتدانەوەی بەتەواوەتیی دەوڵەت بێت. چونکە لە ڕێگەی چاکسازی لە ناو بنەماڵەدا کە تا ڕادەیەک لە ڕێگەی فێرکاری و پەروەردەوە دەستەبەر دەبێ و بە ئەزموون کردنەوە ئەمەی ڕوون کردووەتەوە کە دەوڵەت و داگیرکاریی سیاسیش، بە هۆی وێکچوونیان لە تەک پەیوەندیی بنەماڵەوە، بە ناچار تۆزێ بەختیان هەیە بۆ چاکسازی.

فەیلەسووف و کۆمەڵناسگەلێ وەک هێربێرت مارکۆزە و میشێل فۆکۆ، گەرچی خاوەن وردبینیگەلی پەسندکراو بوون، بەڵام بە هۆی ئەوەی کە لە پێویستییەکانی جێبەجێکردنی پلانەکانیان، پێکهێنانی مرۆڤ و جیهانی نوێ بوو، جگە لەوەی کە کاری گەورەی لەم شێوەیە دەرەنجامی نەبوو، بە هۆی ئەم بەرزەفڕییە نەلواوانە بوو وا گەیشتن بە خۆپارێزی و بێکردەیی ڕەها. چارەنووسی فێمێنیزمی ڕادیکاڵ لە دەیەی شەست و حەفتاکانیش وا پشتیان بەم مودێلە بەستبوو، جگە لەمە نەبوو. وتەکانی مێلت و فایەستۆن لە بارەی زیانەکانی سەرچاوەگرتوو لە گیرۆدەییی ژنان، هەڵگری کۆمەڵێک خاڵی جێی تێڕامانە و لەوانەیە تەنانەت بەشێک لەم گیرۆدەیییە، لە پەروەردەی جەماوەریی بنەماڵەوە دەست پێ بکات، بەڵام ئایا چارەسەری کێشەکە ڕەتدانەوەی بنەماڵە و ڕەتدانەوەی ئۆتۆریتە و زنجیرەپلەی بەڕێوەبەری و سیاسییە؟ ئەی جێگرەوەکەی چییە؟ ئەزموون وامان پێ دەڵێ گرووپە فێمێنیستییەکان گەرەکیان بوو لە ڕێگەی پەیوەندیی دۆستانە و یەکسان و بەرابەر و بە بێ فەرمان و لێپێچینەوە، درێژە بە چالاکییەکانیان بدەن و دەستبەجێ لە ناچالاک بوون ماندوو بوون و تێکچوون.

کێشەی سەرەکیی هەمان ئایدۆلۆژی، دەگەڕێتەوە بۆ کۆن بوونی پەیوەندییەکانی هێزی نایەکسان و چارەسەرییەکەی لە چاکسازیی پەیتاپەیتای یاسا و کولتووردایە. ئەزموونی مێژوویی باشترین بەڵگەیە بۆ سەلماندنی ئەم بانگەشەیە.

هیچ یۆتۆپیا[شاری خەیاڵی]یەک لەم شێوەیە، سا بە پێشنیاری ماری ئەستل، یان پێشنیاری فایرستۆن، یان لووس ئیرگاری، قەت ئاوڕی لێ نەدرایەوە و بەدییش نایە. هەرچەندە جێبەجێ بوونی گریمانەییی نموونەی لەم چەشنانە، فێمێنیستە توورەکانی نەدەگەیاندە ئارمانجەکانیان. لانیکەم بە هۆی ئەوەی کە پەیوەندیی زاڵبوون لە کۆمەڵگەدا بە بێ پیاو، زۆر بە سادەیی لە لایەن بەشێک لە ژنانەوە دژ بە بەشێکی تر دەست پێ دەکات. بانگەشەی ئەوەی کە ژنان لە توندوتیژی و ململانێ و داگیرکاری بێزارن، نەسەلمێندراوە. ڕەنگە ئەمە هاوشێوەی هەڵەیەک بێت وا مارکس لە بارەی کرێکارانەوە تووشی بوو و لای وا بوو کۆمەڵگەی کرێکاری، شوێن داگیرکاری ناکەوێت. تێگەیشتن لە پووچەڵ بوونی ئەم باوەڕە ڕۆمانتیکییە لە ژێر تیشکی عەقڵ و ئەزموونداو، هێندە زەحمەت نییە. بۆیە شۆڕشی ڕەگەزێتی نەیتوانی سەرکەوتوو بێت و فێمێنیزمی ڕادیکاڵیش، وەکوو زۆربەی بزاڤە بەپرتاو و تێکدەرە ئەدەبی و هونەرییەکان و ... تووشی دارمان بوو. ئەگەر ڕێگەیەک بۆ هاوسەنگ کردنی کێشەی پەیوەندیی نایەکسان لە ناو کرێکار و کاربەدەست و لە ناو ژنان و پیاوان و ... لە ئارادا بێت، ئەوا بزاڤێکی بەردەوامە کە لانیکەم ڕێسا و بنچینەکانی تێیدا بپارێزرێت.

داهاتووی دایکایەتیکردن:

تێکنۆلۆژیی منداڵبوون (reproductive) و تیۆریی فێمێنیستی*

ئان دانشن
و: زریان ڕۆژهەڵات

گەرانێک بە (یەکــەم) ڕوانگە جێگرەوەکاندا بۆ داهێنانەکانــی ئەم دواییانە لەبواری تێکنۆلۆژیی منداڵبووندا: پشــتگیری لــە تێکنیکگەلی نوێ لەسۆنگەی جۆرێک لە داهاتووی فێمێنیستییەوە کە ئاراســتەی دەکــەن؛ دژایەتیی بێســنوور ســەرەرای قازانجە دەرمانییــەکان بۆ تاکەکانی ژن؛ یان دژایەتیی سنووردار کە بەستراوەتەوە بە هەڕەشەگەلی تایبەت لەسەر بەرژەوەندیی ژنان و، (دووهەم) پەیوەندییەکانی نێوان ئەم ڕوانینانە و ئــەو بایەخانەی کە لە ئاکاری دایکایەتی جیا ناکرێنەوە.

پەرســتارەکە وتی دەبوو پیشــانی تۆی بدەم، بەڵام تۆ دەمودەست گەیشــتیتە مەمکم. خێرا شــیرت لێ خــوارد. لەبیرمە چــۆن بە دەمی بچووکی کۆ بووەوەت مەمکمت گرت و شــیرت لێ دەرهێنا، چەند شــیرین بوو. کەســێک کە هەرگیز نۆ مانگ منداڵێکی بەو قورســییە لەژێر دڵیدا هەڵنەگرتبێت، کە هەرگیز منداڵێکی لەناو ئازار و خوێنــدا نەهێنابێتە دنیــا، کە هەرگیز شیری بە منداڵێک نەدابێت و... چۆن دەتوانێت بزانێــت دایک چ مانایەکی هەیە. ئەوان چی لە دایکبوون دەزانن ؟

کانی ڕامۆس، دایکێکی سەردەمی ئێمە.

ئەوە بەشێک لە شۆڕشی دووروودرێژی ژنان بوو. کاتێک ئێمە خەریک بووین هەموو پلەبەندییە کۆنەکانمان (hierarchy) دەشکاند. لەکۆتاییدا یەک شــت هەبوو کە ئێمەیش دەبوو ڕادەستی بکەیــن، تەنیا دەســەڵاتێک کە لەســەردەمی [داخوازی] ئەوەی کەس دەســەڵاتی زۆرتری نەبێــت، بوومــان. بەرهەمهێنانی ســەرەکی: هێزی منــداڵ هێنانەدنیا. چونکــە تا کاتێک لەباری بیۆلۆژیکییەوە نەبەسترێینەوە، هیچکات یەکســان نابین و نێرینەکان هیچکات نابن بە مرۆڤیکی خاوەن خۆشەویستی و دڵسۆزی. بۆیە هەموومــان بووین بە دایــک. هەموو منداڵێک ســێ دانەی هەیــە. بۆ شــکاندنی گرێدراوییە ناوەکییەکە.

لووســییێنت، دایکێــک لــە داهاتوویەکی ئەگەردا.

وتووێژی نێوان کانی و لووسیێنت لەناو عەردێکی خەیاڵیدا و لە گەرانی مارژ پیێرســی لە کتێبی ژن لــە لێــواری زەمەنــدا(۱۹۷۶،۱۰۶-۱۰۵) ڕوو دەدات. ئــەوەی ئــەو کۆمەڵگایەکــی فەرهەنگیــی دووڕەگەزیــە لەســەر بنەمــای بایەخــە فێمێنیســتییەکان، کە لــە پەراوێزی پێبەندبــوون بە لەناوبردنی هەمــوو جیاکارییە سیستەماتیکەکانی ڕۆڵگەلە(role) ڕەگەزییەکان و ســرینەوەی منداڵبوونی بیۆلۆژیکی لە لایەن مێیینەکانەوە، ڕێکخــراوە. لە جیاتیی ئەوە، ئەو مــادە ژێنێتیکییــەی کە لە مرۆڤــی نێرینە و مێیینەوە وەردەگیرێت، لەناو کرگەدا (brooder) هەڵدەگیرێــت. واتا ئەو شــوێنەی کــە تێیدا دەئاوسێندرێت (fertilize) و ئاولەمەکە تا کاتی هاتنە دنیاوە تێیدا گەورە دەبێت. بەستراوەییی نێــوان ژێنــەکان (genes) و فەرهەنــگ بــە ئەنقەست دەشــکێندرێت. زانیاریی سەرچاوەی ژێنێتیک دەسڕدرێتەوە. هێشتا شارۆمەندەکانی جیهانی لووســیێنت لەسەر ئەوەی دەستکاریی ژێنێتیکــی بکرێــت [یان نــە] یەکدەنگ نین. ئەوان ئاگاداری نوقسانە ســکوزاییەکان و ئەو ژێنانەی شیانی (susceptibility) ئەوەیان هەیە هەڵگــری نەخۆشــین بن هەن، بــەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا لەسەر تایبەتمەندییە هەڵبژێردراوەکان منداڵیان نابێت. لەناو ئەوانــدا «بیچمدەرەکان» (shapers) لایەنگری منداڵبوونی هەڵبژێردراون؛ تێکەڵکارەکان (mixers) پێیان وایە کە خەڵک بە چەشنێکی بەرهەست (objectively) نازانن کە خۆیان دەبێت ببن بە چی. ئەوان پێشنیاری بیچمدەرەکان وەک « شەپۆلی دەسەڵاتخوازی » دەبینن (پیێرسی ۱۹۷۶، ۲۲۶).

شــێوازەکانی منداڵبــوون لــە کۆمەڵگای خەونستانی (utopia) پیێرسیدا لەیەکچوونێکی بەرچــاوی لەگــەڵ ئــەو ڕێکخســتنانەی منداڵبووندا هەیــە کــە لــە مۆتەکستانی (dystopia) ئاڵــدۆس هاکسلی [لــە] دنیای نوێــی بوێــر (۱۹۳۲)دا بەدامــەزراوە کراون،

ئەگەرچی لەم داهاتووە خەیاڵییەدا، نەک تەنیا چاککردنی تۆرەمە(eugenics)، بەڵکوو گەندەڵکردنی تۆرەمەیش(dysgenics) بە جۆرێکی سیستەماتیک بەڕێوە دەچێت. ئەوان لە تاقیگەکانیاندا بەپێی پێڤاژۆی بۆکانۆسکی، ئاولەمە باشترەکان لەباری بیۆلۆژیکییەوە و بە ژمارەیەکی زۆرتریشەوە ئاولەمە خراپترەکان هەڵدەگرن (٩٦دوانەی هاوتا لە تاکە یەک هێلکە) و پێش لە لەدایکبوون ژەهریان پێدا دەکرێت. ئەوانە لەکاتێکدا تێدادەبرێن بەئاستەم لە مرۆڤ ئەچن، بەڵام لە بەڕێوەبردنی کاری بەبێشارەزاییدا بەکەڵکن و، بە گونجاندنی باش، دەکرێت بۆ بەڕێوەبردنی ڕێکوپێکی ڕاسپاردەکانی سەرەوەی خۆیان، متمانەیان پێ بکرێت. لەدایکبوونەکان بەتەواوەتی بە کۆنترۆڵی دەوڵەت بەڕێوە چوون.

لەکاتی دەرکەوتنی بیرۆکەکانی مۆتەکستانی هاکسلییەوە، شیانی وەها دنیایەک زۆرتر لە ئێمەوە نزیک دەبێتەوە. توێژەران لە هەردوو [بواری] توێژینەوەی ژێنێتیک و تێکنۆلۆژییەکانی لەدایکبووندا هەنگاوی بنەڕەتییان هەڵگرتووە. ئاوسکردنی(insemination) دەستکرد بووە بە ڕووداوێکی ئاسایی. ئەگەرچی ئاوساندنی ناو شووشە (in vitro) و گواستنەوەی هێلکە، کەم سەردەکەوێت بەڵام بە بەربڵاوی بەڕێوە دەچێت. ژنانی لەباری ئابوورییەوە بێبەش، لەپێشدا لەبەردەستن بۆ ئەوەی لەبری پێدانێکی کەم وەک دایکی جێگرەوە بەکار ببرێن. کاتێک پێڤاژۆی منداڵبوون لەدەرەوەی منداڵدان دەبێت بە باو، ئیتر ئەوانیش دابەش دەکرێن. پێشتر گەیاندنی ئۆکسیژێن بۆ توێکڵەی (membrane) دەرەوەی لەش (خۆگونجاندنی مەکینەی دڵ ـ سییەکان) بە سەرکەوتوویەوە لە منداڵانی سووکتر لە ١ کیلۆگرامیشدا بەکار هێندراوە (بارتلێت ١٩٨٤). بۆ جارێک ئەرکی (function) ئاولەمەی دوانە بەسەرکەوتوویی لاسایی کراوەتەوە، گەیشتن لە هەڵکردن لەناو شووشەدا، بۆ توانای درێژەدان بە ژیان (گەشەی چنەی جەنین لەناو لوولەی تاقیگەدا) ڕەوتی بیۆلۆژیکیی سکپڕبوون لەباری تێکنیکییەوە هەڵدەوەشێنێتەوە. ئەگەرچی ئەو واقعە ڕووتەی کە شیانی تێکنۆلۆژیکی ڕەنگە ببێت بەهۆی پەرەسەندن لە هەرکام لە چوارچێوە کۆمەڵایەتییەکانی پێیرسی یان هاکسلیدا، [بەڵام] دەسکەوتی دواتر لە کۆنترۆڵی سیاسیی کاریگەریی دانیشتوانی، تەنانەت گەورەتر و پەرشوبڵاوتر لەوەی هاکسلی لە بیریدا بوو، تەنیا ڕوانین بۆ داهاتووە ناپیرۆزەکە زەقتر دەکاتەوە. ئەگەر منداڵبوون لە دەرەوەی منداڵدان لەبەردەست بێت، ونهێزی(potential) کۆبوونەوەی دەسەڵاتی سیاسی بە جۆرێکی پێوانەنەکراو زۆرتر دەبێت. ئەوانەی کە ئامرازەکانی دەسەڵات کۆنترۆڵ دەکەن، دەتوانن بڕیاری دروستکردنی داهاتوویش بدەن.

ئەگەر بەرژەوەندییە درێژخایەنەکانی ژنان بەستراوەتەوە بە دیاریکردنی ڕێچکەی داهاتووی تێکنۆلۆژیی منداڵبوونەوە، ژنان پێویستیان دەبێت بەکۆمەڵ بەشداری بکەن لە بیچمدان بە سیاسەتی گشتیدا. بەداخەوە، لەناو ژناندا زۆر بە کەمی باس لە بابەخە بناژۆییە لەمەترسی کەوتووەکان دەکرێت، یان ئەو ئامانجە کۆمەڵایەتییانەی کە بە باشی بڕەو بە بەختەوەریی ژنان دەدەن. ئەگەرچی زۆرێک لە نووسەرە فێمێنیستەکان بە ئەزموون وەرگرتن لە ڕابردوو بەخەمبوونی خۆیان لە پەیوەندی لەگەڵ زاڵبوونی زۆرتری تێکنۆلۆژییە پزیشکییەکانی منداڵبوونی کۆنترۆڵکراو دەربڕیوە و هێندێک ئاماژەیان بە ئاراستەیەک داوە کە تێیدا بەرژەوەندییە زاڵبووەکان جێگا بە تێکنۆلۆژیی منداڵبوون لەق دەکەن، ئەم باسوخواستە لە پەراوێزی نادیاری هەردوو بەستێنی گشتیی تیۆریسازیی فێمێنیستی و بواری تیۆریی کۆمەڵایەتی کە تیۆریی فێمێنیستی گرێچن کراوە لەگەڵیدا، ڕوویداوە. ئێستا پێویستە خەمەکانی فێمێنیستە بناژۆییەکان لەپەیوەندی لەگەڵ منداڵبوونی کۆنترۆڵکراوی پزیشکیدا لەگەڵ هەوڵەکانی

تیۆریســـیەنە فێمێنیســـتەکاندا بۆ ســـەرلەنوێ دروســـتکردنەوەی چوارچێـــوەی کۆمەڵایەتیی ڕابردووی بەکۆمەڵی ژنان بخرێنە ســـەریەک و گرێدراوییەکانی بە داهاتووە فێمێنیستییەکانەوە هەڵێنجرێـــن. ئێمە پێویســـتە بەکۆمـــەڵ بیر لـــە جۆری سیاســـەتی کۆمەڵایەتـــی بکەینەوە کـــە بەباشـــترین جـــۆر بتوانێـــت بناژۆیترین بەرژەوەندییەکانی ژنان دابین بکات: ئەگەرچی توانایی منداڵ هێنانە دنیا، بایەخێکی ئەوەندە گەورەیە کە هیچ ئامانجێکـــی کۆمەڵایەتی کە لە هەر داهاتوویەکی تێکنۆلۆژیکیشـــدا بکرێت پێی بگەین، ناتوانێـــت بنبڕی بکات؛ ئەگەرچی هەموو داهێنانـــە تێکنۆلۆژییـــەکان لە ئاکاری منداڵبووندا ســـەرەڕای قازانجـــە دەرمانییەکانی بۆ هێندێک تاکی ژن دەبێت بسەپێندرێن؛ یان پێشـــکەوتنێکی تێکنۆلۆژیکیی تایبەت دەبێت هەنـــگاو بە هەنگاو پشـــتگیری بکرێـــت تا ئەو کاتەی کە کاریگەرییە کۆمەڵایەتییە خراپەکانی بە ڕوونی دەرکەون.

لـــە لاپەڕەکانـــی داهاتـــوودا دەمەوێـــت چوارچێوەیـــەک وێنا بکەم کە تێیدا وتوویژێکی فێمێنیســـتیی وەهـــا ئەتوانێـــت بچێتە پێش. لەپێشـــدا، دەبێت بە کورتی باس لە بەکاربردنی تێکنۆلۆژییەکانـــی منداڵبوون لەناو بەســـتێنی کۆمەڵایەتیی ئێستادا بکەم، دواتر ئەو تێگەیشتنە ئەخلاقـــی و کۆمەڵایەتییە بنەماییانە باس بکەم کە پەیوەســـتن بە دەرکەوتنی تێکنۆلۆژییەکانی منداڵبوونـــەوە و بایەخـــە کۆمەڵایەتییـــەکان و جێگرەوەکانی سیاســـەت لەهەر تێگەیشتنێکدا بەناڕاســـتەوخۆ تێدەگـــەن و هـــەوڵ دەدەن پاشـــهاتەکانی ئـــەم پەرەســـەندنانە بـــەلای بەرژەوەندییەکانی ژناندا بشـــکێننەوە. دواتر، لە لایەکەوە بە ســـەرنجدان بە باسوخواســـتەکانی تیۆریســـیەنە فێمێنیســـتەکان کـــە لە جۆری شـــرۆڤەی خەونستانی شـــولمایس فایێرستۆن جیا کراونەتـــەوە و لەلایەکی ترەوە بەهۆی ئەو شرۆڤەکارە فێمێنیســـتانە کە هاودەنگن لەگەڵ پێشـــزانیارییە مۆتەکەســـتانییەکانی هاکسـڵی لەپەیوەنـــدی لەگـــەڵ داهاتوویەکـــدا کە تێیدا پەیوەندیی نێوان ســـکپڕبوون و زاوزێ دابڕاوە، هێندێک پرســـیاری چەمکی و تیۆری لەســـەر هەر ئـــەو بیرۆکەیەی داهاتووی فێمێنیســـتیی خەونەشـــاری دەوروژێنـــم: لـــە کۆتاییـــدا، تێگەیشـــتنەکانیان لـــە بەرانبەر فێمێنیســـتە خەونەشـــارییەکاندا دادەنێـــم، بـــۆ ئـــەوەی تێگەیشـــتنێکی باشـــتر لە بنەمای کاردانەوەی فێمێنیستیی ئێستا بە داهێنانەکانی منداڵبوون ببێت. ئەگەرچی ئـــەوە لە بنەڕەتەوە لە تێبینی لەسەر سروشـــتی دەســـتێوەردانی تێکنۆلۆژی بۆخۆی، یـــان ترس لـــە پاشـــهاتە نزیکەکانی داهاتوویەکی تێکنۆلۆژیکیی وەهاوە ســـەرچاوە دەگرێت. من بە هێندێک تێبینی لەســـەر ئەو پێشـــگریمانانە، کۆتاییی پێ دێنم کە جیاوازییە تیۆرییەکان لە نێوان فێمێنیستەکاندا دەستنیشان دەکەن و جۆری کاتیی بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ دۆخی ئێستادا دەخەنە بەردەست.

بەستێنی کۆمەڵایەتیی ئێستا

ئەگەرچی بریتانیا و ئۆســـترالیا، کۆمیســـیۆنی نەتەوەییـــان بـــۆ لێکۆڵینـــەوە لـــە چەمکـــە ئەخلاقـــی و کۆمەڵایەتییەکانـــی تێکنۆلۆژییـــە نوێکانی منداڵبوون دامەزراندووە و سیاســـەتی کۆمەڵایەتیـــی پەیوەندیـــدار دادەڕێـــژن، لـــە دەوڵەتە یەکگرتووەکانی ئامریکادا پەرەســـەندن و بەکارهێنانـــی داهێنانەکانی منداڵبوون بەجێ هێڵراوە بـــۆ لێکدانەوەی تاکـــەکان بۆخۆیان و پزیشـــکەکان. ئەگەرچـــی لە ئاســـتی فیدراڵدا هێندێک تێبینی لەســـەر بابەتە ئەخلاقییەکانی ئاوســـکردنی ناو شووشە و گواستنەوەی ئاولەمە بووە، [بەلام] تاقمی ڕاوێژکاری ئەخلاقی کە ئەم کارەی لەئەستۆ گرت، دوای خستنەبەردەستی ڕاپۆرتـــی ســـەرەتاییی خۆی لە ســـاڵی ١٩٧٩ دا هەڵوەشـــایەوە. ئەگەرچـــی توێژینـــەوەکان لەســـەر ئەم پێڤاژۆگەلە کە لە ئاســـتی فیدراڵدا پشـــتگیری دەکرێن ناتوانن بەبـــێ دانپێدانانی کۆمیتە هەڵوەشاوەکە بەرەوپێش برۆن، هەردوو

هەوڵەکانی توێژینەوەی تاکەکەسی و بازاڕدۆزیی (marketing) بازرگانـــی بـــۆ تێکنیکە نوێکانی منداڵبوون، کەم و زۆر، بەبێ ئاستەنگی ئەخلاقی بەرەوپێش دەچـــن، جیا لەوە مەگەر توێژەرێک خۆی ئەو ئاســـتەنگانە بسەپێنێت بەسەر خۆیدا. ئەو تاکەکەســـانەی بـــە دوای ئەوەدا دەڕۆن کە لە بەرهەمـــی توێژینەوەکانی منداڵبوون کەڵک وەربگـــرن، ڕێگەپێدراون بۆ ئـــەوەی لەگەڵ ئەو پزیشـــکانەدا کە تەنیا بە ویژدانی تاکەکەســـی و ســـەرچاوە ئابوورییەکانەوە بەســـتراونەتەوە، وتوویـــژ بکـــەن. لـــە وێنەکانـــی ئاوســـکردنی دەســـتکرددا ، پیشەســـازییەکی کۆتاژی ئاست خوار، [و] ئاســـتەنگی پزیشکی و ئابووری کەم و زۆر دروست دەبێت و هەڵبژاردنی تاکەکەسی بەتەنیایی دیاریکەر دەبێت. لەگەڵ ئەمەیشـــدا لەگەڵ زانیارییە بەردەســـتەکان کە بەجۆرێکی بنەڕەتـــی پەیوەندیـــدارن بـــە کۆنترۆڵکردنـــی دیاریـــدەرەوە (donors) (ڕاســـترەکەی فرۆشـــیاری ســـپێرم، چونکە لە زۆربەی کاتدا بـــۆ بەرهەمەکەیان پووڵ وەردەگرن) دیســـان هەڵبژاردنەکانـــی وەرگـــر ســـنووردارە. بەهۆی بەرپرســـیارێتییە قانوونییەکانەوە زۆربەی کات ناونیشـــانبوونەکەیان دەپارێزرێت. ئەگەرچی زۆربـــەی وەرگرەکان پێیان باشـــە کـــە لە ئەو دیاریدەرانـــە ســـپێرم وەربگـــرن کـــە لەباری ژێنێتیکـــەوە چاودێری کراون، [بەڵام] بەردەوام داخوازیـــی دەستڕاگەیشـــتنیان بـــە زانیاریی لەوجـــۆرە ڕەت دەکرێتـــەوە. لەو شـــوێنەدا کە ژنان هەوڵ دەدەن کە ســـپێرم لـــە دیاریدەرە ناسراوەکان و لەڕێگای کاناڵە نا-پزیشکییەکاندا وەربگرن، مەترســـیی ئەوە هەیە کە ڕەنگە دواتر دیاریدەرەکە بانگەشەی باوکایەتی بکات.

بەم جـــۆرە هێندێک کۆنترۆڵ پێویســـتە، هـــەم لە ڕوانگەی ئەوانەی کە پێیان باشـــە بەر بە بڵاوبوونـــەوەی تێکنۆلۆژییەکانی منداڵبوون بەگشـــتی بگیرێت و هـــەم لـــە بەرژەوەندیی ژنانی شـــوونەکردوو و نەزۆکیشدا کە هیواداران لـــە داهێنانەکانی منداڵبـــوون بەهرەمەند ببن.

کەوابوو، بابەتی سەرەکی، لەدەوری سروشتی ئەم کۆنترۆڵانە و ئەو ئامانجانەی کە ئاراستە دەکرێن، دەسووڕێتەوە. بەرژەوەندیی ژنان بە درێژەدان بە ئەم ڕەوتە هەوســـارپچڕاوەی ئێستا باشتر دابین دەبێـــت کە ئازادیی منداڵبـــوون زۆرتر دەکات؟ کە تەنیا ســـنووردار کراوە بە توانای دۆزینەوەی پزیشـــکێکی یارمەتیدەر و توانای نەخۆشـــەکە بـــۆ پێدانی تێچـــووی خزمەتگوزارییەکەوە. یان دەبێت بژاردە بەردەســـتەکان سنووردار بکرێن بە هەڵبژاردنی ســـنووردار، لە هەردوو ئاســـتی پێشکەشـــکردنی خزمەتگـــوزاری و پێڤـــاژۆی پەرەسەندنی زۆرتری توێژینەوە؟

هـــەردوو ئـــەم تێگەیشـــتنانە لەلایـــەن لایەنگرانیانەوە وەک بژاردەیەک بۆ بەردەوامبوونی نەریتە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان بەرگریان لێ دەکرێت. یەکێک پێ لەسەر ئازادیی تاکەکەسی دادەگرێت؛ کەســـێکی تر قورســـایی دەدات بە مۆدێلـــە نەریتییەکانی منداڵبوون و باوکایەتی و دایکایەتی کردن. لەگەڵ ئەمەیشـــدا، پێداگران لەســـەر بایەخە تاکەکەســـییەکان بـــەرەولای داهێنانـــە تێکنۆلۆژییەکان دایدەشـــکێنیتەوە. ســـەرنجدان بـــە ڕۆڵـــی ناوەندیـــی بنەماڵەی بیۆلۆژیکـــی لـــە ڕێکخـــراوی کۆمەڵایەتیـــدا، بەرژەوەندییە تاکەکەســـییەکان دەبەستێتەوە و ئەتوانێت بەر بە پەرەســـەندنی هەوسارپچڕاوی تێکنۆلۆژی بگرێت.

کاردانـــەوەی کۆمەڵایەتـــی بـــە ئـــاکارە داهێنەرانەکانی منداڵبوون لەجێدا دابەش دەبێت بۆسەر سێ دەستە: لایەنگرانی دەستێوەرنەدان، کە لەسەر قازانجی هەر ئاکارێک کە پەیوەندیی بە ڕێگا سروشتییەکانی ئەنجامدانی شتەکان یان دامەزراوە کۆمەڵایەتییە نەریتییەکانەوە هەبێت، پرســـیار دەکـــەن؛ لایەنگرانی دەســـتێوەردانی ناوەندگیرانـــە، کە پێشـــەنگایەتی بـــە ئازادیی [جـــۆری] منداڵبـــوون دەدات لەکاتێکـــدا کە پـــێ یوایە دەبێت هەروەها هێندێک قورســـایی بـــە بایەخەکانی تریـــش بدرێـــت؛ لایەنگرانی بناژۆخوازی دەســـتێوەردان، کە بۆ دوو بەشـــی

جیاواز دابەش دەبن: ئەوانەی کە بەهۆکاری تاکەکەسیی خۆیان و بەبێ سەرنجدان بە بەکارهێنانە تێکنۆلۆژیکییە بەردەستەکان، پشتگیری لە پێشقەچوونەکان لەبواری زانیاری لەسەر پێقاژۆگەلی منداڵبووندا دەکەن و ئەوانەی کە بە هۆی ئەو داهاتووە تێکنۆلۆژیکییەوە کە توێژینەوە لەسەر منداڵبوون دابینی دەکات، بایەخ بە ئەم توێژینەوەگەلە دەدەن. داکۆکیکارانی بەشی یەکەمی تێگەیشتنی بناژۆخواز لە بنەڕەتەوە لەناو توێژەرەکان و هێندێک فەیلەسووفدا دەدۆزرێنەوە کە باس لەوە دەکەن کە ئێمە دەبێت سنوورەکانی زانیاری پاڵ پێوە بنێین بۆ ئەولاتری ئێستامان و تەنیا کاتێک کە پێویست بێت لەخەمی بەکارهێنانە نەخوازراوەکاندا بین. دیارترینی لایەنگرانی بەشی دووهەم کە مارژ پییرسی و مۆدێلەکەی، شوولمایس فایێرستۆن بە نووسراوەکەی ساڵی ١٩٧٠ی: دیالێکتیکی ڕەگەز: بابەتی شۆڕشی فێمێنیستی لەخۆ دەگرێت، سەرەتا سەرنجیان خستە سەر گرینگیی سیاسیی بیۆلۆژیی منداڵبوون. هەروەها خەیاڵەکانی ئورسولا لوگوین: دەستی بەجێماوی تاریکی (١٩٧٦) و نێرینەی مێیینە (١٩٧٥)ی ژوانا ڕاس پش بابەتە ناوەندییەکەیان لە بیرۆکەی فایێرستۆنەوە بەقەرز وەردەگرن. هەموویان بە باشی لە داهێنانەکانی منداڵبوون دەڕوانن بەو هۆیەوە کە ژنان لە ڕۆڵی بیۆلۆژیکیی نەریتیان ئازاد دەکات.

لایەنگرانی دەستێوەرنەدان

پۆل ڕەمزی خواناسی پرۆتێستان لە ڕوونبێژترین و باشبێژترینەکانی لایەنگرانی دەستێوەرنەدانە، کە لە ڕاوێژەکانی تاقمی ڕاوێژی ئەخلاقیی پێشترئاماژەپێکراودا، بەشداریی دەکرد. ئەو لەپاڵ هەڵسوکەوتە پزیشکی و نەشتەرگەرییەکانی نەزۆکیدا بە هەموو بیچمەکانی داهێنان لە منداڵبوونیشدا ناڕازی بوو (ڕەمزی ١٩٧٢). لە پاڵپشتیی ئەم تێگەیشتنەدا ئەو سێ باس پێشنیار دەکات. ١ ئەوەی مرۆڤێک بخەیتە بەردەم هەر جۆرە مەترسییەکی ناپێویستەوە لادانە لە پێوەرە دانپێدانراوەکانی ئەخلاقی پزیشکی. ئەگەر تەنیا یەک مرۆڤ نەتوانێت ڕازی ببێت بەوە، هیچ بیانوویەکی ئەخلاقی نییە بۆ ئەوەی بەختەوەریی داهاتووی بخرێتە مەترسییەوە. ٢ ڕۆڵی شیاوی پزیشکی ڕاستکردنەوەی «هەلومەرجە پزیشکییەکانی» وەک نەزۆکییە. لەگەڵ ئەمەیشدا، ئەگەر دەرمانێک بۆ خودی هەلومەرجە فیزیکییەکە نییە، ئیتر دروست نییە دەستێوەردانی زۆرتر بکرێت. ٣ بۆ مرۆڤەکان، زاوزێ و باوکایەتی/دایکایەتی کردن ڕێوشوێنی کردەوەی شیاون کە ڕوانگەی «لەخواترسانی سروشتی» لە پەیوەندی لەگەڵ بوونگەلی سروشتیی وەک ئەواندا دەگونجێت. ئەوان ناتوانن بەبێ لادان، لەیەک جیابکرێنەوە و دیسان پێکەوە بلکێندرێن. لەجیاتی ئەوە ئێمە دەبێت بەگوێرەی ئەو ئەرکانەی کە لە کۆی پیوەندگی(order) سروشتیدا بەکردەوە دەبن و ئێمەیش بەشێکین لەوە، کار بکەین. دەسرۆیشتوویی زیاتر بەسەر سروشتدا دەبێتەهۆی دەسەڵاتی زۆرتر بەسەر مرۆڤدا و تەنانەت مەترسیی دەستدرێژی بۆ سەری.

هەرکام لە باسوخواستەکانی ڕەمزی، کۆمەڵێک گریمانەی دژبەیەک دەخاتە سەریەک: ١ ئەوەی کە پێوەرەکانی ئەخلاقی پزیشکی دەکرێت تەنیا بۆ مرۆڤەکان پەرەی پێ بدرێت و ٢ ئەوەی کە ئەرکی شیاوی پزیشکی هەڵگەڕاندنەوەی دۆخێکی فیزیکییە. زۆرێک لە کەموکوڕییە فیزیکییەکان ناتوانرێت هەڵبگەڕێندرێتەوە، بەلام لە شوێنێکدا کە ئەرکەکە بایەخی زۆری هەیە، ڕێگەکان بۆ تێپەڕین لە نوقستانییەکان دەدۆزرێنەوە، بۆ وێنە ئەندامی لەشی دەسکرد و جێگرەوە، یان چاویلکە و تادوایی.

زۆرێک لە ژنان نوقوستانیی نەزۆکی ئەزموون دەکەن. ئەوان لە منداڵییەوە فێر بوون کە ژنبوون گرێ بدەنەوە بە سککردنەوە. ئەوان

نەزۆکییەکەیان وەک ناتەواوییەک دەبینن. تامەزرۆبوونی بەرچاوی زۆرێک لە ژنان بۆ هەڵگرتنی ئێش و ئازارێکی زۆر لەسەر دەستی بژاردەکانی تێکنۆلۆژی و لە هەوڵێکی بەزۆری بێئاکامدا بۆ سکپڕبوون، جیا لەم بەستێنە کۆمەڵایەتییە گەورەتردا ناکرێت لێی تێبگەین. ژنانی تر بە تەواوەتی خوازیارن منداڵیان ببێت، بەڵام قوربانیی تێکنۆلۆژییەکانی «بەرنامەدارشتنی بنەماڵە»، یان پیسکەرەکانی ژینگەن کە خەسار لە توانای منداڵبوونیان دەدەن. پێبەندبوونی کۆمەڵایەتی بە ژنگەلی وەها ناتوانرێت بە بیانووی ئەوەی کە خواستی نەخۆشەکە هۆکاری گونجاو نییە بۆ دەستێوەردانی پزیشکی، لەبەرچاو نەگیرێت. ئەو باسوخواستە ناتوانێت لە تایبەتمەندییە ئەخلاقییەکانی پەیوەندیدار بە دۆخەکەوە بدوێت.

باسوخواستی کۆتایی ڕەمزی ئاڵۆزە و گریمانەکان لە پەیوەندی لەگەڵ جێگای مرۆڤ لە سروشتدا و حەزە سروشتییەکانی مرۆڤ تێکەڵ دەکات. لێرەدا نارِوونیی جددی هەن کە شایانی ئەوە هەن بە وریایی تاقی بکرێنەوە. دیار نییە بۆچی ئەو واقیعە روونە کە هێندێک شت سروشتین، ئەبێت ئەوەندە قورسایی ئەخلاقییان پێ بدرێت. بۆچی هێزی ئەخلاقی بە دیاریکراوی پەیوەندی دەدرێت بە زاوزێی ئاساییەوە لە کاتێکدا دەستێوەردانی مرۆیی، بۆوێنە، لە بەکارهێنانی مەکینەی هەناسەی دەسکرد بۆ منداڵە پێنەگەییوەکاندا بەدڵنیاییەوە پشتگیری دەکرێت و دەبێتە هۆی بەدواداچوونی زۆرتر. بۆ ڕاوەستان لەسەر وەها دەستەوداوێنبوونێکی سروشت، ڕەنگە پێویست بێت لەسەر بوارێکی ترەوە بۆی بڕوانین، بۆ وێنە ترس لە ئەوە کە دەسرۆیشتنی مرۆڤ بەتایبەتی بەسەر منداڵبووندا، دەبێت بەهۆی دەستدرێژیی جددی.

سەرەرای بەشبەشبوونیان، باسوخواسەکانی ڕەمزی ئاماژە دەدەن بە چەند خەمی بە زۆری هاوبەش لەپەیوەندی لەگەڵ ئەو ئاراستەیەی کە داهێنانەکانی منداڵبوون تێیدا کۆمەڵگا پێشکەوتووە تێکنۆلۆژیکەکان بەرهەم دەهێنن. ئاماژەی ئەو بۆ پەیوەندیی نێوان دەسرۆیشتن بەسەر سروشتدا و دەسرۆیشتن بەسەر مرۆڤدا، بەتایبەتی، ئەو بابەتانەی کە بە زۆری لەلایەن ڕەخنە فێمێنیستەکانەوە لەسەر داهێنانە تێکنۆلۆژییەکان هاتوونەتە بەرباس لەخۆ دەگرێت، بابەتێک کە دواتر دەبێ هەڵبگەڕێمەوە بۆی و بە وردەکارییەوە لە ناو بەستێنی ڕەخنەی فێمێنیستیدا تاقیی بکەمەوە.

هەروەها لیۆن کاس، پزیشک و نووسەری بەناوبانگ لەسەر بابەتە پزیشکییە ئەخلاقییەکان، لە بۆچوونێکی نەریتییەوە باس لە دژایەتیی بنەرەتیی خۆی لەگەڵ داهێنانەکانی منداڵبووندا دەکات، بەڵام بە پێچەوانەی ڕەمزی کە مەترسیی سەرەکی لە لادان لە «سروشت»دا دەبینێت، کاس پێ لەسەر ئەو بایەخانە دادەگرێت کە بوون بە بەشێک لە ڕێزی(کەرامەتی) مرۆڤ. هەرجۆرێک بێت، تێگەیشتنی ئەو لە «ڕێز» لەخۆیدا ئاماژەیەک لە بنەمایەکی زۆر بەستراوە بە چەمکی «سروشت» ی ڕەمزییەوە هەڵدەگرێت. ئەگەرچی ئەو بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئەوەی لە مەترسیدایە بیرۆکەی مرۆڤانەبوونی ژیانی مرۆڤ و مانای دەرکەوتنی(embodiement) مرۆڤە، ئەم چەمکگەلە، وا دەردەکەوێت کە ماناکانیان لە بەستراوەییان بە ئەو ئاکارە کۆمەڵایەتییانەوە بە قەرز وەرگرتبێت کە وادەزانرێت زیاتر لەوەی دەرهاویشتەی کۆمەڵایەتی بن، بە سروشتی هاتوون.

لەسەر بنەمای ئەم گریمانەگەلە، کاس لایەنگری لە دەستێوەردانی قانوونی بۆ ڕێکخستنەوەی مەترسییەکانی ئاوساندنی ناو شووشە و گواستنەوەی ئاولەمە دەکات، کە ئەو پێی وایە «باوەر، بایەخ، دامەزراوە و ئاکارە بناژۆییەکان دەفەوتێنێت»(کاس ١٩٧٩). ئەو پێشنیار دەکات کە بەکارهێنانی گواستنەوەی ئاولەمە تەنیا ببەسترێتەوە بە ئەو ژنومێردانەوە کە ئاولەمە لە ئەوانەوە و بەمەبەستی هێشتنەوەی

پەیوەندییە نەریتییەکانی نێوان ڕەگەزەکان، خۆشەویستی و زاوزێ هەڵدەگیرێت.

کاس وەک ڕەمزی، پێشنیار دەکات توێژینەوەی زۆرتر ببەسترێتەوە بە چارەسەرکردنی نەزۆکی یان ئەو پێوانانەی ترەوە کە پشتگیریی خواستی خاوەنداریەتیی منداڵ لە خۆ دەکەن (بەوگریمانەیەی لە نێوان خواستە ڕەواکان و خواستە نەشیاوەکاندا جیاوازی هەیە).

ئەو هاوڕا نییە لەگەڵ بەکاربردنی ئاولەمە لە توێژینەوە لێکۆڵەرەکاندا، دیاریدان [ی سپێرم] بە جووتەکانی تر، یان مامەڵە بازەرگانییەکان (وەک ڕێوشوێنەکانی دایکی جێگرەوە) و بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئەو ئاکارانە لادانە لە هەستی نەریتیی مرۆڤ بۆ سروشتی ڕەگەزیمان و ئەزموونی بەستراوەییمان بە پێشینیان و پاشینیانمانەوە. ئەو، هەروەها، دەترسێت لە کۆبوونەوەی ئەو دەسەڵاتەی کە وەها پەرەسەندنێکی تێکنۆلۆژیکی دەیخاتە کۆنترۆڵی توێژەرەکان و هێندێک بەرژەوەندیی تایبەتەوە، بەڵام ترسەکەی، بە پێچەوانەی ترسەکەی ڕەمزییەوە، لەجیاتی سروشت، دەستبەداوێنی ئاکارە فەرهەنگییەکان دەبێت. بەڵام بەگشتی، چونکە ڕێکخستنە فەرهەنگییەکانی ئەو وا دیارە دەسەڵاتەکەیان قەرزداری ئەو شتەن کە پێی دەڵێن «سروشتی»، جیاوازییەکانی نێوانیان ئەوەندە گەورە نین، وەک ئەوەی لەسەرەتاوە دەردەکەوێت. ئەگەرچی کاس بێگومان لە تێڕوانینی بۆ ئەو ئاکارە داهێنەرانە دیاریکراواندا کە بڵاو دەبوونەوە، ڕاستە، [بەڵام] دەتوانن هەڕەشە بن لەسەر تێگەیشتنەکانی ئێستا لە گرێدراویی مێژویی، دیار نییە کە ئەو داهێنانگەلە بە بەربڵاوی بەکار دەبرێن، یان نۆرمە زاڵبووەکان لە هەموو ئەوانەی ڕەنگە جێگای پڕبکەنەوە خوازراوترە. هەروەها، نەریتی بەباشی دامەزراوی تریش بوونیان هەیە کە بایەخی سەرەکی دەدەن بە بڕیاردانی سەربەخۆیانەی تاکەکەسی لەسەر بەرژەوەندییە کۆمەڵایەتییە بەکۆمەڵەکان و ئەو نەریتانەی بە زۆری خوازراو بووە لەلای بەرگریکارانی ئاکارەکانی منداڵبوونی داهێنەرانە.

لایەنگرانی دەستێوەردانی ناوەندگیرانە

مافی زاوزێکردن بە تەواوی لە نەریتی لیبراڵی ڕۆژئاوادا چەسپاوە. بە هەر جۆرێک بێت، خواستی خاوەنداریەتیی منداڵێک لەخۆ، تەنیا خواستی ژن و مێردەکان نییە، بەڵکوو کاس پێی وایە ڕەنگە یەک بە یەک بۆ تاکەکانیش پەرە بسێنێت. نوێل کین (١٩٨١)، بەرگریکارێک کە لە [پرسی] ڕێگەخۆشکردن بۆ ڕێکخستنەکانی دایکایەتیی جێگرەوەدا تێکەڵ بووبوو، چیرۆکی مافناسێکی تەمەن ٥٩ ساڵ دەگێڕێتەوە کە هات بۆ دەفتەرەکەی. خۆی و ژنە تەمەن ٦١ ساڵەکەی منداڵیان نەبوو. ژنەکە لە دەستپێکی شووکردنیەوە نەزۆک بووە. مێردەکە لەبیری ئەوەدا بووە کە ماڵ و مڵکەکەی بدات بە منداڵانی خوشک و برای خۆی، بەڵام دواتر تووشی ڕاڕایی بووە کە ڕەنگە ئەگەری ئەوە هەر بێت کە ئەو بێت بە خاوەنی منداڵی خۆی. ئەو داوای کرد لە کین تاوەکوو ژن و مێردێکی بۆ بدۆزێتەوە بۆئەوەی یارمەتیی بدەن. بۆ ئەوەی ژنەکە بتوانێت بە دەستکرد بە تووی ئەو ئاوس بێت و منداڵی ئەو لە سکیدا هەڵبگرێت. ئەو ئەتوانێت ئاسانکارییە ماڵییەکان بۆ منداڵەکە و بۆ پەروەردەکردنی دابین بکات. کین بەدوای داخوازەکەی ئەودا چوو و ئاسانکاریی پێویستی کرد. ئەو هەروەها ئاژانسێکی دایکایەتیی جێگرەوەی دامەزراندبوو و خەریکی لابی کردن بۆ چاکسازیی قانوونی بوو بۆ ئەوەی ئاسانکاری بکرێت بۆ جێبەجێکردنی قانوونیی گرێبەستەکانی [دایکایەتی]جێگرەوە. بڕیارەکان چ بۆ پشتگیریی ئاکارگەلی تاکەکەسییانەی وەها بەجۆری قانوونی یان دڵساردکردنەوەی ئەم جۆرە بژاردەگەلە، کاریگەرییەکی گرینگیان لەسەر دیاریکردنی سیاسەتە کۆمەڵایەتییەکانی داهاتوو دەبێت، سنووری نێوان ڕێوشوێنە ڕێگەپێدراوەکانی خواستی کەسی و بیاڤی بەرژەوەندیی کۆمەڵایەتیی گشتی دیاری دەکات.

ئەگەرچی خواستی بەخشینی دیاریی ژێنێتیکی وادیارە بەزۆری حەزی پیاوان بێت، ڕەنگە بکرێت بەرژەوەندیـی ژنانیش لە منداڵبوون و راهێنانی منداڵدا لـەدەرەوەی دامەزراوەی ژنومێردایەتیدا بەهـۆی سیاسـەتێکی کۆمەڵایەتییـەوە کـە دەرفەت بە هەرێمی ئازادی تاکەکەسەکان بدات کە ڕێکخسـتنەکانی جێگـرەوەی پەروەردەی منداڵ دروست بکەن، دابین ببێت. هەرجۆرێک بێت، ئەو خاڵە باشە قانوونییانەی کە لە ئێستادا لەبەردەسـتی ژنومێردەکانە، بەو جۆرەی کین دەیناسێنێت، بەو ئاسـانییە ناکرێت پەرەی پێ بدرێـت بۆ ئـەو ڕەبەنانەی کـە دەیانەوێت بە خواستە هاوچەشنەکانیان بگەن.

دوایـین بڕیارە دادوەرییـەکان لانیکەم لە ژنومێردیـدا بـەردەوام «مـاف» ی تاکەکانیان سـەلماندووە، بـۆ ئـەوەی چالاکییەکانـی منداڵبوونی خۆیان کۆنترۆڵ بکەن. ئەم ئازادییە لـە مافی ژیانی تایبەتەوە وەرگیراوە، بۆ بیاڤێک کە بەڵکوو تاکـەکان تێیدا بتوانن بە لانیکەمی دەسـتێوەردانی کۆمەڵایەتییـەوە، بـە دوای بەرنامەکانـی ژیانی خۆیاندا بـڕۆن. لایەنگرانی تێکنۆلۆژییەکانـی منداڵبوونـی داهێنەرانـە بەشـێوەیەکی پەنامەکی بەرگـری دەکەن لە بەکارهێنانـی ئـەم نۆرمـە تاکەکەسـییانە لە بابەتگەلی بەربڵاوتردا. ئاستی بەربڵاویی ئازادیی منداڵبوون بۆ چێژوەرگرتن لە حەزی باوکایەتی/ دایکایەتی (چ بیۆلۆژیکی بێت یان کۆمەڵایەتی) لەڕێگای دەسـتێوەردانی تێکنۆلۆژیکییەوە زۆر ئاڵۆزە. ئەو ڕێوشوێنە قانوونییانە کە پشتگیری لە ئازادیی منداڵبوون دەکەن، لەبنەڕەتەوە پشتیان بە مافـی دەسـتێوەرنەدان و ئازادبوون لەوەی نەتەوێت زاوزێ بکەیت، بەستووە. بەهەرجۆرێک بێت، ئەوەی لێرەدا جێگەی باسـە، پشتگیریی قانوونییە لەو خزمەتگوزارییانەی لایەنەکانی تر داوای دەکەن. لە وەها وێنەگەلێکدا، بەکاربردنی تێکنۆلۆژییـە داهێنەرانـەکان ڕەنگـە مافـی دەسـتێوەرنەدانی (سـەربەخۆیی) کەسانی تر و بایەخە کۆمەڵایەتییەکانی تر پێشـێل بکات، هێندێک شـت پێشمەرجن بۆ سـەربەخۆیی تاکەکەسـی و هێندێکـی تـر قورسـاییەکی بەرچاویان لە پێوەندگی کۆمەڵایەتیدا هەیە.

جـۆرج ئاناس، لە دانپێدانانەکانیدا لە ماڵی نوێنەرانـی دەوڵەتە یەکگرتووەکانی ئامریکادا بۆ کۆمیتەی زانسـت و تێکنۆلۆژی (د.ی ١٩٨٥)، بەم دواییانە ئاماژەی دا بەوە کە بۆ ئەو منداڵانەی کە بەرهەمی تێکنیکگەلی وەک گواسـتنەوەی ئاولەمـەی جێگرەوە (بۆ ژنێـک کە جیایە لە دیاریدەری هێلکەکە) و بەکارهێنانی ئاولەمەی سەهۆڵبەستوون (فریزکراو)، پێویستی هەیە بە وردی بپارێزرێن، [بۆیە] حکوومەت ناچار دەبێت دەست بخاتە بواری منداڵبوونی مرۆڤ. ئەو باس لەوە دەکات، کە سـەرنەکەوتن لە ڕێکخستنی ڕێککەوتنـە گرێبەسـتییە تایبەتەکانـدا، یەکگرتوویـی بنەماڵە دەخاتە مەترسـییەوە و هەڕەشە لە بەرژەوەندییەکانی منداڵان دەکات. ئەو پێی وایە بانگەشـەی هێندێک لە ژنومێردە نەزۆکـەکان، بـە بەرژەوەندییەکانـی منداڵـە دەرنەکەوتووەکان(potential) گرینگتر دەبێت. بە هۆی پاراسـتنی ئەم بەرژەوەندییانەوە، ئەو پشتگیری لە هەوڵە قانوونییەکان دەکات: ١- لە کاتی لەدایکبوونی منداڵدا باوکایەتی و دایکایەتی پێناسـە بکرێن، گریمانە قانوونییەکانی ئێسـتا بپارێزرێن کە دایکی دووگیان بە دایکی قانوونی دەزانێت و بۆیە تایبەت دەبێت و بە ڕێککەوتنە گرێبەسـتییە تایبەتـەکان بەتـاڵ نابێتەوە و ٢- بە کورتکردنـەوەی ئازادیـی بەکارهێنانی ئاولەمەی سەهۆڵبەستوو تەنیا بۆ ئاستی ئامانجی دیاریکراوی، دیاریدەرەکە و ئاولەمەی مرۆڤ لە بەکارهێنانـی بازرگانی بپارێزرێت (ئاناس ١٩٨٤). ڕاپۆرتـی کۆمیسـیۆنی وارنـاک (warnock) تێبینیگەلی بەرچاو دەخاتەسەر یەک.

بـە هەرجۆرێک بێت، هێندێک کەس دژی خاکەڕابوونـی ئـەو ڕاسـپاردە چاودێرییانەن، بەتایبەتی ئـەو لایەنگرانەی دەسـتێوەرنەدان کە باسوخواسـتەکانی ڕەمـزی و کاس لەلایان پەسەندە و بەرگری لە ئاولەمە سەرەتاییەکان و

تێگەیشتنی نەریتی بۆ بنەماڵە دەکەن. هێندێک لە فێمێنیستەکانیش ئەگەرچی هۆکارەکانیان جیاوازە بەڵام هەر بەو ئاکامە دەگەن. ئەوان ترسی ئەوەیان هەیە ئەگەر تێکنۆلۆژییەکانی منداڵبوون ڕێگایان پێ بدرێت بەئازادی بڵاو ببنەوە، زۆرتر دەسەڵاتی بڕیاردانی ژنان بفەوتێت.

لایەنگرە بناژۆخوازەکانی دەستێوەردان

کەڵکوەرگرتن لە هزر ـ ئەزموونی مارژ پییێرسی لە پەیوەندی لەگەڵ تێگەیشتنی لە بڕاردە سیاسییەکان بۆ داهاتوویەکی دەمودەستتر، دەبێت پاڵمان پێوە بنێت بۆ ئەوەی بە پارێزەوە بیر لە بواری ڕاڕابوونمان بۆ پشتگیری کردنی داهێنانەکانی منداڵبوون بکەینەوە، ئەوەی جێگای باسە، سروشتی چالاکی بۆخۆی، یان ترس لەو پاشهاتانەیە کە ڕەنگە بەدوایدا بێت. دنیا فێمێنیستییە خەونستانییەکەی لووسیێنت، کە پێش پییێرسی لە ماتاپۆیسێتەوە هاتبوو، لەپێشدا ئاگاداریی دەدا کە دامەزراندنی ڕێکخستنگەلی نوێی منداڵبوونی ئەوان، پێویستی بەوە هەیە کە ژنان چاوپۆشی لە هێزی منداڵ هێنانە دنیا بکەن. بە هەرجۆرێک بێت، ئەوان وای هەڵدەسەنگێنن کە ئەو دەسکەوتە دەهێنێت قوربانیی بۆ بدرێت، چونکە هەموو پەیوەندییەکانی دەسەڵات بەباشی هەڵوەشاونەتەوە. لە بەستێنێکی کۆمەڵایەتیی وەهادا، بڕاردەکە عاقڵانە دێنە پێش چاو.

چ وەها چوارچێوەیەکی کۆمەڵایەتی جێی متمانە بێت و یان تەنانەت عاقڵانە بێت، هۆکار بۆ سەرسوڕمان هەیە؟ جیا لە زۆر ئاستەمبوونی تێگەیشتن لە کۆمەڵێک هەلومەرجی کۆمەڵایەتی کە تێیدا ئەوانەی لەباری سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە خێریان لێ دیوە ڕێکدەکەون کە چاو لە دەسەڵات بپۆشن، بەتەواوەتی ڕوونە کە تەنانەت دەتوانین مانای ڕۆڵگەلی بەتەواوەتی نوێ کە بۆ وەها کۆمەڵگایەک پێشبینی کراون تێبگەین. هەموو خوێنەرەکانی کانی ڕامۆس، کە [خۆی] بەکەسایەتیی مارژ پییێرسی سەرسامە، سەریان لەوە سوڕدەمێنێت کە وشەی « دایک »، جیا لە واقیعەکانی دایکایەتیی بیۆلۆژیک و کۆمەڵێک لەو چاوەڕوانییانەی کە تێکەڵ بە ئاکارە دایکایەتییە نەریتییەکان بوون، دەتوانێت چ مانایەکی تری ببێت. لەناو نەریتێکی کۆمەڵایەتیدا کە جیا لە ڕۆڵی دایکایەتییەکە بەدڵخوازی خۆی پێگە و چێژی کەم دەبەخشێت بە ژنان، بنەمایەکی پتەو نییە بۆ ئەوەی تێگەیشتنێکی بە تەواوەتی نوێ جێگای خۆی بکاتەوە. کانی بە ناساندنی ئەو کۆمەڵە واقیعە لەپەیوەندی لەگەڵ پێکهاتە کۆمەڵایەتییە جێگرەوەکاندا، خەریکە نەزانێت ئەوانە چۆن هەڵبسەنگێنێت. کێشەکەی ئەو کاردانەوەی زۆرێک لە فێمێنیستەکان بە پرسی شۆڕشی فێمێنیستیی: دیالێکتیکی ڕەگەزی شوڵامیس فایێرستۆن پیشان دەدات. پێشنیاری فایێرستۆن بۆ «سڕینەوەی هەموو دەستەبەندییە فەرهەنگییەکان» (١٩٧٠:١١) و ئاڵوگۆڕی زاوزێ، بەو مانایە کە جیاوازییە زاوزێیەکانی نێوان ڕەگەزەکان ئیتر مانایەکی فەرهەنگی لەخۆ ناگرن، ئەو تێگەیشتنە دەخولقێنێت؛ کە ئێمە بەبێ ناوەنجیگەریی کۆمەڵێک لە ڕۆڵگەل و چاوەڕوانییە فەرهەنگییەکان نازانین ئەزموونەکانمان چۆن هەڵبسەنگێنین.

ئەگەرچی فایێرستۆن بۆ پاراستنی بەرژەوەندیی فێمێنیستەکان، بەرگری لە منداڵبوونی تێکنۆلۆژیکی دەکات، بەڵام لەسەر ئەو بنەما تێگەیشتنییانە ڕادەوەستێت کە شتی هاوبەشیان زۆرە لەگەڵ گریمانەی توێژەرەکان و ئەو سیاسەتدارێژەرانەدا کە ڕەنگ بێت بەدوای ئامانجی جیاواز لە ئامانجی ئەودا بڕۆن و ڕەنگە بەهۆی ئەو پاوانی دەسەڵاتەوە کە ئەو دروستی دەکات، پشتگیری لە دەستێوەردانی تێکنۆلۆژیکی بکەن. هەردوو جۆرە بەرژەوەندییەکە تێکنۆلۆژی وەک «سەرکەوتن بەسەر سروشتدا» دەبینن. ئەوان نەک هەر تێکنۆلۆژیی منداڵبوون بەڵکوو ئاڵوگۆڕی تێکنۆلۆژیکیی بەرهەم و سڕینەوەی هێزی

کاریشیان پێ باشە. هەردووکیان بیۆلۆژیی مرۆڤ وەک سنوورێک دەبینن کە دەبێت بەسەریدا زاڵ ببیت — لە ڕوانگەی فایێرستۆنەوە، چونکە پەیوەندییەکانی منداڵبوون بە بنەمای کۆمەڵگا و سەرچاوەی ستەم لە ژنان دەزانێت؛ لە ڕوانگەی ئەوانیشەوە کە پشتگیری دەکەن لە «دنیایەکی نوێی بوێر»، چونکە دابەشبوونی دەسەڵات لەنێوان ژنان و بنەماڵەکاندا بە هەڕەشەیە بۆسەر دەسترۆیشتوویی (hegemony) دەسەڵاتەکەی خۆیان دەبینن.

کاردانەوەی فێمێنیستی

لەم بەشەدا هەوڵ دەدەم گرینگترین پرسەکانی ئەو بیرمەندە فێمێنیستانە جیا بکەمەوە، کە پێشکەوتن لە تێکنۆلۆژییەکانی منداڵبووندا وەک دەستدرێژیی زۆرتر بۆ سەر پێگەی کۆمەڵایەتیی ژنان دەبینن. هێندێک لە ئەم پرسگەلە پەیوەندییان هەیە بە ژێرخانە تیۆرێکییەکانی تیۆریی فایێرستۆن و بە پەنامەکییش پەیوەندییان هەیە بە لێکدانەوە هاوچەشنەکان بۆ هۆکارەکانی بەستراوەییی فەرهەنگیی ژنان و لابردنی ئەو بەستراوەییانە. ئەوانی تر بەجێگای ئەوە سەرنج دەخەنە سەر پاشهاتە نزیکترەکانی ئاڵوگۆڕە تێکنۆلۆژیکییەکان لەناو بەستێنێکی کۆمەڵایەتیی وەهادا کە هێشتا پێکهاتەکانی دەسەڵاتی پیاو بەسەریاندا زاڵە. لە زۆربەی شرۆڤە فێمێنیستییەکاندا هەردوو ئەم پرسگەلە تێکچنراون. بەهەرجۆرێک بێت، لێرەدا من هەوڵ دەدەم لە یەکتریان جیا بکەمەوە، بەجۆرێک کە هەرکام لە بانگەشە جیاوازەکان بتوانرێت بەتەنیایی و بەگوێرەی قورساییی خۆی لێکبدرێتەوە.

لەسەرەتادا سەرنج دەخەمە سەر بابەتێک کە بە بایەخەوە دەڕواتە ناو باسکردنی ئەم پرسگەلە: بێلایەنبوونی گریمانەییی تێکنۆلۆژی بۆ ئاکارە کۆمەڵایەتییەکانی تایبەت بە جێندێر(gender). دواتر بە کورتی ئاماژە دەدەم بە بابەتی گرینگی دووهەم: ئەگەری ئەوەی چەندە بتوانرێت جیاوازییەکی مانادار دابنرێت لە نێوان ئەوەی بیۆلۆژی دەیبەخشێت و ئەوەی بە فەرهەنگ وەرگیراوە. لەکۆتاییشدا ڕاڤەیەکی تاقیکارانە لەسەر گرینگیی ڕاوڕاوێژەکانی(debate) دایکایەتی بۆ تیۆریی فێمێنیستی پێشکەش دەکەم، کە بە لێدوان لەسەر هەلومەرجەکانی بەشداریکردنی تیۆریسیەنە فێمێنیستەکان لە بیچمدان بە سیاسەتەکانی منداڵبووندا کۆتایی دێت.

کاریگەریی فایێرستۆن لەسەر فێمێنیستەکانی دواتر، بەتایبەتی بە سەرنجدان بە بانگەشە بنەڕەتییەکانی جێگای مشتومڕە: ئەوەی کە دایکایەتی زیاتر لەوەی ئامراز بێت، ئاستەنگە لەسەر ڕێی گەشەی ژنان و ئەوەی کە دایکایەتیی بیۆلۆژیک، لەناو دڵی ستەم لە ژناندا شاردراوەتەوە. هێستر ئایزێنشتاین، لەدوایین نووسراوەیدا، «هزری فێمێنیستیی سەردەم»(١٩٨٣)، بایەخ بە فایێرستۆن دەدات بەوەی کە کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر تیۆریسیەنە دواترەکانی فێمینیسم بووە، بەتایبەتی لە سەرەتاکانی ١٩٧٠ کاندا کە فێمێنیزم و دایکایەتی بە تەواوەتی لە بەرانبەر یەکتردا ڕاگیرابوون. ئەو لەگەڵ دەربڕینی هاوسۆزیی خۆی لەگەڵ ڕوانگەکانی فایێرستۆن دا، دژایەتیی خۆی لەگەڵ بەرگریکردنی ئالیس ڕاسی (١٩٧٧) لە ڕۆڵی بەخێوکردن بۆ ژنان (ڕوانگەیەک کە تێیدا هۆکارە کۆمەڵایەتییەکان، هاوتا لەگەڵ بیۆلۆژی، بیچم بە تواناکانی بەخێوکردن دەدەن) دەردەبڕێت. بەهەرجۆرێک بێت، ئالیسۆن جاگار لە [کتێبی] «سیاسەتە فێمێنیستییەکان و سروشتی مرۆڤ» (١٩٨٣) دا ئاماژە دەدات بەوەی کە لەنێوان فێمێنیستە ڕیشەدارەکاندا (grass-root) حەزێک بۆ فایێرستۆن نییە. ئەو پێی وایە، ئەوە ڕەنگە بەهۆی گومانێکی قووڵ لە تێکنۆلۆژییە پێشکەوتووەکان، یان تێبینیکردنی ئەوە بێت کە تێکنۆلۆژی بە زۆری بۆ بەهێزکردنی دەسەڵاتی پیاوان بەکار هێنراوە. بەمجۆرە ئەم فێمێنیستانە

ئــەوە لەبەرچــاو ناگرن کە چۆن ژنــان بتوانن تێکنۆلۆژی کۆنترۆڵ بکەن و بۆ ئامانجی خۆیان بەکاری بێنن. ئــەم ڕوانگەیەی دوایی بە زۆری لەلایــەن عەزیزە ئەلحبری یــەوە بەرگریی لێ دەکرێت کە باس لەوە دەکات:

منداڵبوونــی تێکنۆلۆژیکــی پێکهاتــەی دەســەڵاتی منداڵبوونی سروشــتی یەکســان ناکاتــەوە بەڵکــوو هەڵیدەگەڕێنێتــەوە. ئەمە دەســەڵاتی منداڵبوون لە ژنــان وەردەگرێت و دەیخاتە ناو دەســتی پیاوانێک کە ئێســتا ئیتر هەم ســپێرم و هەم تێکنۆلۆژیی منداڵبوونیان لەدەســتدا هەیە و ئەتوانن بیکەن بە شــتێکی بەبێ چارەســەر...ئەمە بەئامانجی بڵاوکردنەوە، ئەوان لە بەســتراوەییە پرسووکایەتییەکەیان بە ژنان ئازاد دەکات. (٢٦٦، ١٩٨٤)

هەروەهــا ئەو باســی ئــەوە دەکات کە بە پێشــکەوتنی تێکنیکەکانــی دروســتکردنی هاوچەشــنەکانیش (cloning techniques)، پیــاوان لەکۆتاییدا دەتوانن ئــازاد بن لەوەی پێویســتیان ببێت کە ژێنەکانیان لەگەڵ ژناندا پارڤە بکەن.

باسوخواســتەکانی ئەو، ئاریشە دەخاتە سەر هــەردوو بانگەشــەی ئەوەی کە ئــەوە ئەرکی بیۆلۆژیکیی ژنانە کە لە ڕیشــەی ســتەمەکەی ئەوانــدا شــاردراوەتەوە و لــەو تێگەیشــتنە هەڵێنجراوە کە [گوایە] چاکسازیی تێکنۆلۆژیک ئەتوانێت ئاکارە کۆمەڵایەتییە ســتەمکارانەکان بســڕێتەوە. ئەو لەســەر لێکدانەوەیەکی تەواو جیــاواز لە بنەمــای دەسڕۆیشــتوویی پیاوان ڕادەوەســتێت. ئــەو گریمانەیەی کــە ئیرەیی بردن بــە تواناییەکانــی منداڵبوونــی ژنان و ترس لە دەســەڵاتەکانیان، ئەو پێویســتییە لە پیاوانــدا دروســت دەکات کە ژنــان کۆنترۆڵ بکەن و ســنوور بــۆ بەکارهێنانی تــەواوی ئەو دەســەڵاتانە دابنێن. هێندێــک تایبەتمەندیی هەلومەرجی ئێستا، لێکدانەوەیەکی جێگروەوی وەهــا دەســەلمێنن. ئەگەر ڕۆڵــی بیۆلۆژیکیی ژنان ڕیشەی ستەمەکەیانە، کەوابوو خۆڕاگریی

زۆری پیــاوان لەبــەردەم بەتێکنۆلۆژیکیکردنی زاوزێــدا چاوەڕوانکراوە؛ هــەر هەنگاویک بەرەو پێشــکەوتنی زیاتری، دەتوانێت زۆرتر هەڕەشە بێــت بــۆ دەســەڵاتی پیــاوان. بەهەرجۆرێک بێــت، پێچەوانەکــەی ئەمەیــە: دامــەزراوە کۆمەڵایەتییەکانــی ژێردەســەڵاتی پیــاوان بنەمــای ســەرەکیی پاڵپشــتی لــە ئاڵوگۆڕە تێکنۆلۆژییەکانــی ئاکارەکانــی منداڵبــوون ئاراســتە دەکــەن. هەروەهــا، لێکدانەوەکەی ئەلحبری لەگەڵ ئاکامەکانی ژمارەیەکی زۆر لە تیۆرییەنە فێمێنیســتەکاندا یەکدەگرێتەوە. ئەگەرچــی هێندێکیــان، وەک مــاری ئۆبریان (١٩٨١)، لە خاڵێکی دەســپێکی هاوشــێوەوە دەدوێــن، هێندێکی تر وەک نانســی چوودۆرۆ (١٩٨٧) و دۆرۆســی دینێرشتاین (١٩٧٦)، بە ڕێگای زۆر جیــاوازدا و بەیارمەتی وەرگرتن لە بوارە جیاوازەکانی وەک لێکدانەوەی دەروونی و مرۆڤناسی، بە هەمان ئاکام دەگەن.

دوایــن ڕەخنــەکان لــە تێگەیشــتنی فایێرســتۆن بەتەنیا ســەرنجیان نەخســتوەتە ســەر لێکدانەوەکەی ئــەو بۆ ســەرچاوەکانی بەســتراوەبوونی کۆمەڵایەتیــی ژنــان، بەڵکوو هەروەها دەپەرژێتە ســەر چارەســەرەکانیش. بەدڵنیاییــەوە، پێشــاندانی لاوازییــەکان لــە باسوخواســتدا بەهــۆی بنەمــای بیۆلۆژیکیی توێژکارییە (stratification) کۆمەڵایەتییەکانەوە، خۆی دەتوانێت پاڵپشــتی لــە ڕێگەچارەکەی فایێرســتۆن لاواز بکات. بەڵام چارەسەرەکەیش لەبوارەکانی تردا جێگای گومانە. بۆ وێنە، کارۆل مــەک میلان (١٩٨٢)، وتوویەتــی کە تیۆریی دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانی فایێرستۆن لەسەر ئەو گریمانەیە دەڕواتە پێش کە پەیوەندییەکانی نێوان تاکــەکان و کۆمەڵگا ئەرکــی تایبەتیان هەیــە. فایێرســتۆن هەموو ئاســتەنگەکان بۆ دەستڕاگەیشــتن بــە ئامانجــە خــوازراوەکان بــە گرفتــی تێکنیکــی دەبینێت، پێــی وایە ئامانجەکان بەڕوونی دەکرێت بناسرێن و تەنیا پێویســتمان بەوە هەیە کــە کاریگەرترین ڕێگا

تێکنیکییەکان بۆ گەیشتن بەوە دەستنیشان بکەین. مەک میلان، پێیوایە لەوشوێنەدا کە ئامرازەکانی گەیشتن بە ئامانجێکی خوازراو جیاواز لە بایەخە ئامرازییەکەیان مانایەکیان لە خۆیاندا هەڵنەگرتووە، ئەم پێشگریمانەیە لە ئەو گریمانەیەوە سەرچاوە دەگرێت کە منداڵبوون هاوشێوەی بەرهەمهێنان و دروستکردنی شتومەکە(مەک میلان ١٩٨٢، ٧٧). لە کاتێکدا کە شارەزایی بۆ جێبەجێکردنی باشتری ئامانج لەبەردەستدایە، دەکرێت بەبێ ونکردنی بایەخ، شێوازە سەرەتاییترەکانی پێشوو لاببەین.

خوێندنەوەی وردی فایێرستۆن ئەم ڕاڤەیە دەسەلمێنێت. ئەو پەرەسەندنی منداڵبوونی دەستکرد لەگەڵ داهاتووی سایبێرنێتیکدا هەڵدەسەنگێنێت و پێی وایە کە هەر ئەو دابینکارییە بنەماییە شاراوانە، لە پەیوەندی لەگەڵ باشییەکانی منداڵبوونی دەستکرددا دەچنە ناو تیهزرینی ئێمە بۆ جیهانێکی کاری کە تێیدا بیرکردنەوەی مەکینە و چارەسەری پرسەکان، جێگای هەوڵی مرۆیی دەگرێتەوە. ئەو هۆکاری ئەم شاراوەبوونە (بێدەنگییە) دەگەڕێنێتەوە بۆ دابەشکرانی زاڵی دەسەڵات لە ئەم سەردەمەدا؛ کە ڕووبەڕووبوونەوەی هەرکام لە ئەگەرەکان، «لە ناو دەستی دەسەڵاتەکانی ئەم سەردەمەدا وەک ڕووبەڕووبوونەوەی مۆتەکەیە» (فایێرستۆن ١٩٧٠، ٩٠). بەڵام لە سیستەمەکانی پاش شۆڕشدا، تێکنۆلۆژیی منداڵبوون و سایبێرنێتیک، هەردوو ئازاد دەبن بۆ ئەوەی ڕۆڵێکی بەتەواوەتی جیاواز لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا بنوێنن. بەمجۆرە، لەناو چوارچێوەی تێگەیشتنی فایێرستۆن دا تێکنۆلۆژی ڕۆڵێکی ئامرازیی دووهێندە دەنوێنێت، یەکەم لە ڕێگای ئاڵوگۆڕی ئامرازەکانی دەستپێگەیشتن بە ئامانجە خوازراوە کۆمەڵایەتییەکانەوە بەبێ ئەوەی خۆی کاریگەریی لەسەر تایبەتمەندیی ئامانجەکە ببێت و دووهەم، بە دابین کردنی بێلایەنانەی بەرژەوەندییەکانی هەر لایەنێک کە ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و منداڵبوون کەوتە دەستی.

مەک میلان هاودەنگە لەگەڵ زاڵبوونی بەربڵاوی هەردوو ژنانی فێمێنیست و نافێمێنیستدا کە لەئێستادا لێکدانەوەیەکی بەرادەیەکی بەرچاو جیاوازیان لە ئەو چالاکییانەی مرۆڤ هەیە کە تێکەڵ بە ئاکارەکانی منداڵبوون و ڕاهێنان بووە. بە پێچەوانەی فایێرستۆن و فێمێنیستە خەونستانییەکان کە پێیانوایە ئەو بایەخانەی کە لکاون بە دایکایەتییەوە دەکرێت جیابکرێنەوە، هەڵبگیرێن و سەرلەنوێ بۆ کۆمەڵێک لە ئاکارە کۆمەڵایەتییە بەتەواوەتی جیاوازەکان دیاری بکرێنەوە، ئەوان منداڵبوون و گەشەپێدانەکەی بە تەواوکەری ئەو بایەخانە دەبینن کە دایکایەتییان پێ دەناسرێتەوە. بۆ وێنە، ڕابین ڕۆلەند دەڵێت:

لەناو بزووتنەوەکەدا هەستانەوەی ژنان دەستی کردووە بە سەرلەنوێ نرخاندنی نرخی دایکایەتیی بیۆلۆژیک. لە کاردانەوە بە دژی ئەو هەستەدا کە بزووتنەوەی ژنان ناچاریان دەکات دەست لە خاوەنداریەتیی منداڵ هەڵگرن، زۆرێک لە فێمێنیستەکان خەریکن تێدەکۆشن کە ئەزموونی دایکایەتی و بنەماڵە، بەڕێگایەکی بەکارنەهێنەرانەدا دروست بکەن. (ڕۆلەند ١٩٨٤، ٣٥٨)

ئەو ئاماژە دەدات بە ڕاوراوێژی ئادریان ڕیش کە پێی وایە گرفت دایکایەتی بۆخۆی نییە بەڵکوو بەدامەزراوەکردنی باوکسالارانەی دایکایەتییە (ڕیش ١٩٧٦، ٣٦٩) و باس لەوە دەکات کە سەرچاوەی ستەمی ژنان لە سروشتی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکاندا خۆی حەشار داوە کە لەناو ئەواندا زۆرتر لەوەی لە خودی دایکایەتیدا ئەزموون کراوە، دایکایەتی ئەزموون دەکرێت کە لەناویدا تۆڕێک لە بایەخە دانپێدانراوەکان بیچم دەگرن کە ژنان نابێت پشتگوێیان بخەن. ئەو و زۆرێک لە نووسەرە ژنەکان کە ئەو ناویان دەبات، هەموویان کۆنترۆڵی تێکنۆلۆژیکی ئەم ئاکارانە وەک داگیرکردن و لێسەندنەوەی کۆمەڵێک لە بایەخەکان دەبینن کە ناوەندێکن

بۆ بەرژەوەندییە بناژۆییەکانی ژنان. ئەو باسوخواستەکانی لێئۆن کاس (١٩٧٩) لە بەرژەوەندیی ئامانجەکانی خۆیدا بەکار دەبات، ئاگاداری دەدات کە « هێندێک لە پیاوان ڕەنگ بێت بۆ ئەوە دانرابێتن کە ڕۆڵی خوایی بنووێنن، بۆ ئەوەی پیاوانی تر لە جۆری خۆیان بخولقێننەوە، »بۆ زاڵبوون بەسەر ترسەکەی خۆیدا کە تێکنۆلۆژییە نوێکانی منداڵبوون لە کۆتاییدا بۆ بەرژەوەندیی پیاوان و بە زیانی ژنان بەکار ببرێن (ڕۆلەند ١٩٨٤، ٣٥٦).

جانیس ڕەیمۆند، لە نووسینی هەمان بەرگدا (١٩٨٤) نەک هەر خراپەی ئەو داهاتووە تێکنۆلۆژیکییە دەڵێت کە شێوازە نوێیەکانی منداڵبوون دەیسەپێنن بەسەر ژناندا، بەڵکوو ئەو بەستێنە کۆمەڵایەتییەی ئێستایش بەباش نازانێت کە « تێیدا ژنان بەبێ بیرکردنەوە، ڕێوشوێنە لاوازەکان هەڵدەبژێرن، »وەک ئەوەی لە ئاوساندنی ناو شووشە و گواستنەوەی ئاولەمە هەیە». ئەو پێی وایە، تێکنۆلۆژیگەلی وەها، تەنیا پاڵپشتیی زانستی و دەرمانی دەدەن بە ژنان بۆ خۆسازاندنیان لەگەڵ ئیدیۆلۆژییەکی پیاوسالارانەدا کە پێی وایە منداڵبوون بەرهەمی سەرەکیی ژنانە و لەڕێگایەوە ستەمی ژنان قووڵتر دەکات. ئەو، هەروەها، ئەو ترسانەی کە یەکەم جار لەلایەن لایەنگرانی دەستێوەرنەدانەوە وترانەوە دووپات دەکاتەوە، وەک پۆل ڕەمزی و لێئۆن کاس، کە [پێیان وایە] خۆبەدەستەوەدان بۆ تەنانەت شێوازە بەتازەیی دامەزراوەکانی دەستێوەردانی تێکنۆلۆژیکی، ژنان لە مرۆڤایەتی بەتاڵ دەکاتەوە، ئەو بژاردەگەلەیان بەسەردا دەسەپێنێت کە خۆیان دروستیان نەکردووە و ناچاریان دەکات کە بۆ تێکنۆلۆژییەک خۆ بەدەستەوە بدەن کە پەرەپێدەرەکانی لەکۆتاییدا بەدوای ئەوەدا دەڕۆن کە ڕۆڵی دایکایەتیی بەسەرچووی خۆیان جێگیر بکەن.

باسوخواستەکانی ڕۆلەند و ڕەیمۆند هەردوو بابەتەکە بەیەکەوە دەکێشنەوە: کە تواناییە کۆمەڵایەتی و مێژووییەکانی ژنان کە تێکەڵ کراون لەگەڵ ئاکارەکانی منداڵداری و ڕاهێنانی منداڵدا، خاوەن بایەخی سەربەخۆن کە بە تەواوی جیاوازە لە بەستێنە باوکسالارانەکانیان و ئەوەی کە دەستێوەردانی تێکنۆلۆژیکی لە منداڵبووندا تەنیا دەرفەتی ژنان بۆ پەرەپێدانی ئەم تواناییانە لەژێر دەمامکی پاراستنی بەرژەوەندییەکانیاندا لەناو دەبات. بەم تێگەیشتنەوە، ژنان پێویستیان بەوە هەیە کە هاوئاراستە لەگەڵ بایەخە ئەخلاقی و کۆمەڵایەتییەکاندا کە وادەکات هەست بکەن ژیانیان باشە، بەرژەوەندییەکانی خۆیشیان باس بکەن. بە پێچەوانەی لایەنگرانی دەستێوەرنەدان، ڕوانینی کۆنسێرڤاتیستیی ڕەمزی یان ڕەخنە فێمێنیستییەکان وەک کارۆل مەک میلان، هەوڵ دەدەن خۆبپارێزن لە بەدواداچوونی ئەرکی سروشتیی ژنان. بە شاراوەیی دژایەتییان لەگەڵ گریمانەی بەناسروشتیزانینی بیچمە جێگرەوەکانی منداڵبووندا نەکردووە، بەڵکوو سەرنجیان خستووەتە سەر هەستێکی قووڵی هەستنەکردن بە ڕەحەتی، کە لە ترس لە چەسپاندنی زۆرتری پێکهاتەکانی دەسەڵاتەوە سەرچاوە دەگرێت کە دەیەوێت بۆ ژنان بدوێت لەکاتێکدا کە هاوکات کۆنترۆڵی ژنان بەسەر چالاکییەکانی منداڵبوونی خۆیاندا دەسڕێتەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا، سەرەڕای هەوڵە ئەنقەستەکانیان بۆ ئەوەی بابەتەکان لەسەر بنەمای بەدواداچوونی ڕاستەوخۆ بۆ لێدوانی ژنان لە بەرژەوەندییەکانی خۆیان دابمەزرێنن، باسوخواستەکانیان وادیارە کە بەستراونەتەوە بە جیاوازیدانانێکی تیۆریک کە زۆر لەوە دەچێت کە ئادریەن ڕیش لە لێکدانەوەی دایکایەتییەکەیدا بەکاری بردووە. ئەو نووسی:

من هەوڵم دا جیاوازی دابنێم لەنێوان دوو مانای دایکایەتیدا، یەکێکیان سوار بەسەر ئەوی تردا: پەیوەندیی دەرنەکەوتووی (potential) هەر ژنێک لەگەڵ هێزی منداڵبوونیدا و لەگەڵ منداڵان؛ و دامەزراوەیەک کە ئامانجی ئەوەیە دڵنیا بێت لەئەوەی کە ئەو ونهێزە (potential) ـ و هەموو ژنان ـ دەبێت لەژێر کۆنترۆڵی پیاواندا

بمێننەوە. (ریش ١٩٧٦، ١٣)
ئەگەر بتوانرێت دامەزراوەی دایکایەتی ـ ئەو دروستکراوە هێماییەی کە لە کۆنترۆڵی پیاوەوە سەرچاوە دەگرێت ـ هەڵبگیرێت، ڕەنگ بێت ئەزموونی دایکایەتی بتوانێت لە سروشتی ڕاستی خۆیدا دەرکەوێت، کە ریش پێی وایە ڕیشەی لە بیۆلۆژیی ژناندا هەیە.
لە باسکردن لەوەدا کە بەهیچ جۆرێک تا ئێستا سەرچاوەی بیۆلۆژیکیی خۆمان، [و] پەرجۆ و پێکدژیی لەشی ژن و مانا ڕۆحی و سیاسییەکانیمان نەدۆزیوەتەوە یان لێی تێنەگەیشتووین، من بەراستی بەشوێن ئەوەدا دەگەڕێم کە ژنان ناتوانن لانیکەم دەست پێ بکەن بە هزرین لە ڕێگای لەشیانەوە، بۆ بەسترانەوە بە ئەو شتەوە کە بە دڵڕەقییەوە لە یەک دابڕاوە: تواناییە بیرمەندییە گەورەکانمان، بەئاستەم بەکارهاتوو؛ هەستی زۆر پەرەسەندووی لێکەوتنمان (tactile)؛ توانامان بۆ تێبینیکردن لە نزیکەوە؛ لەشی ئاڵۆزی فرەچێژی ئێشهەڵگرمان. (ریش ١٩٧٦،٢٤)
ریش، وەک ئەوەی فایرستۆن، لە باسوخواستەکانیدا پێی وایە کە ئەتوانین بە تێگەیشتنەوە تێهزرین لە ئەو ئەزموونانەی دایکایەتی کە لە بەستێنە کۆمەڵایەتییەکەیان جیا کراونەتەوە و ئەتوانن بەبێ پێکهاتە دامەزراوەییەکان هەڵبگیرێن و بۆ چاولێکردن بکرێنەوە. ئەو هەروەها وای دادەنێت، کە ئێمە ئەتوانین بەرودوا ئەوان لەناو بەستێنێکی بەتەواوی جیاوازدا بێنینە بەرچاومان، کە لەناویاندا بایەخە دانپێدانراوەکانی لکاو بە دایکایەتییەوە دەتوانن لەو بەستراوەییە نەرێنییانە کە بەشێکن لە ڕێکخستنەکانی دایکایەتیی سەردەم، ئازاد ببن.
دامەزراندنی ئەم گریمانەگەلە، پێویستی بە لێکۆڵینەوەی زۆرتر هەیە. سەرەڕای ڕەخنە سەرنجڕاکێشەکەی [واتا] «دوالیزمی دروستکراوی پیاو»، وادەردەکەوێت کارەکەی ئەو لەسەرەتاوە دوالیزمگەلی هاوچەشن بناسێنێتەوە، کە هەروەک وا بووە، ئێستایش بەستراوەتەوە بە توانای جیابوونەوەی سەرچاوەکانی ئەزموونی ژنانەوە، بە ئەو گریمانەیەی کە دەتوانین لە بیۆلۆژیی ژناندا بۆ سەرچاوەی هێندێک ئەزموونی تایبەت بگەڕێین و ئەوەی کە ئەوانی تر سەرچاوەکەیان قەرزداری دامەزراوە باوکسالارانەکانن. ئەگەرچی بە وردبوونەوەیەکی وەها لە مەنتقی کارەکەی ئەو، ڕەنگە وا دەربکەوێت کە ئامانجە ڕوونەکەی لەبەرچاو نەگرێت: بۆ ئەوەی کە هەلومەرجێک دروست بکات کە تێیدا دایکایەتی وەک سەرچاوەیەکی خوازراوترین ئەزموونی ژنان پیرۆز بکات، من دڵنیا نیم کە ئەم ئامانجە پاڵپشتییەکی دڵنیا لەسەر ئەم بنەمایە وەربگرێت. وادەزانم کە بەنێکی هاوبەش تێگەیشتنی ڕۆلەند، ڕەیمۆند و ریش بەیەکەوە دەبەستێتەوە و ئێستا ئەگەر ئەو بەنە هەمووی ئەوان بەیەکەوە ببەستێتەوە، بە دوالیزمی سروشت/فەرهەنگەوە یان نا، ئەوان گریمانەی دەروونناسانەی تایبەتی هاوبەشیان هەیە کە هەموویان لەپاڵ یەکتردا دادەنێت و لە فایرستۆن و هاوبیرانی جیایان دەکاتەوە.
ئەوان وەک زۆرێکی تر لە فێمێنیستە هاوچەرخەکان، پەیوەندیی نێوان دایک و منداڵ لە بنەڕەتەوە بە شتێکی ئەرێنی دەبینن و چاو لە ئەم پەیوەندییە دەکەن بۆ ئەوەی وێنەیەک لە ئەوە بدۆزنەوە کە کام پەیوەندیی نێوان ژن و ژن، یەکجاری دەتوانێت ژنان ئازاد بکات بۆ ئەوەی لە بایەخەکانی خۆیان بدوێن و بیچم بدەن بە ئەو دامەزراوە کۆمەڵایەتییانەی کە ڕێگە دەدەن بە بێبەربەست دوانی ئەوان. ڕوانینی ئەوان بە ڕوونی دژ بە تێگەیشتنی فایرستۆن و فێمێنیستە هاونەسڵەکانیانە کە بۆ ئەو مۆدێلانەی کە لەسەریان هەستی یەکیەتی و یەکگرتوویی ژنان دروست دەکرێت، بۆ سەرچاوەکانی دەرەوەی پەیوەندییەکانی دایک-منداڵ دەیانڕوانی.
لە بابەتێکی ڕەخنەیی لە تێگەیشتنی ریش بەم دواییانە، جەنێت سایێرز (١٩٨٤) باسی لەوە کردووە کە هەر هەوڵێک بۆ

دروستکردنی پەیوەندی لەنێوان ژنان لە وێنەی پەیوەندییەکانی دایک-منداڵدا، لەسەر خەیاڵێک دەوەستێت، کە لە ڕاستیدا ئەم پەیوەندییە، بەهەردوو بنەما ئەرێنی و نەرێنییەکەیەوە بە پێکدژییەوە دیار دەبێت. ئەو ئەنووسێت:

تا ئەو کاتەی فێمێنیزم مەبەست بێت، بایەخی کارەکەی مێلانی کلەین لە ئەو خاڵەدایە کە بایەخ دەدات بە ئەو ڕێگایەی کە ئێمە لە ڕێگای مێکانیزمەکانی بەرگریی لە لەتبوونەوە، بەزۆری پێکدژی لە پەیوەندییە تاکەکەسییەکاندای پێ ڕەد دەکەینەوە و بایەخ دەدات بە ڕق و خۆشەویستی کە لە پەیوەندییە سەرەتاییەکانی منداڵ-دایکدا دروست دەبێت. ڕاڕاییبوونێک کە نە تەنیا لە نووسینە فێمێنیستیەکاندا کە ئەم پەیوەندییە وەک بنەمای یەکگرتوویی ڕەگەزیی ژنان پیرۆز دەکەن، بەڵکوو هەروەها لەو نووسراوانەیشدا پشتگوێ دەخرێت کە بەپێچەوانەوە لە ئەم پەیوەندییەدا هەمان سەرچاوەی ستەم و لەخۆدابڕانی (alienation) ژنان دەبینن.

ئەو ئەگەرچی دەیتوانی بگەڕێتەوە بۆ زۆرێک لە فێمێنیستەکانی تر، لەوانە فایێرستۆن، بە هێنانەوەی وێنە دەڵێت کە لووس ئیریگارای ڕوونکەرەوەی ئەم ڕوانینەی دواییە. ئەگەرچی بەستراوەیی بە ڕوانگەی کلەین ەوە ڕەنگە جێگای پرسیار بێت، بەڵام ئاگادارکردنەوەکانی نابێت پشتگوێ بخرێت. هەردوو ڕوانینەکە بۆ پەیوەندیی دایک-منداڵ، بەزۆری لە نووسراوە فێمێنیستییەکاندا ناسێندراوە. هیچکام لەوانە ناتوانن بانگەشە بکەن کە پێناسەی ڕاستی فێمێنیزمیان هەڵگرتووە. سەرسوڕمانەکەی کلەین هەوڵێکە بۆ ئەوەی هەردوو تێگەیشتنەکە لەناو چواچێوەیەکی گشتگیردا کۆبکاتەوە. پەرەسەندنی وەها چوارچێوەیەک، زۆرێک کاری تیۆریک بەجێی دەهێڵێت کە دەبێت جێبەجێ بکرێن بەڵام پێویستیی کردەوەی فێمێنیستی ناتوانرێت دوابخرێت تا ئەو کاتەی ئێمە تیۆرییەکی تەواوبووی پەیوەندییەکانی نێوان نەسڵەکان دەخەینە بەردەست.

بۆ ئێستا،[بۆ] جێگای بەتاڵی هەر تیۆرییەکی فێمێنیستی کە بتوانێت ئاراستەیەکی ڕوون بخاتە بەردەست بۆ ڕێنوێنیکردنی پەرەسەندنی تێکنۆلۆژییەکانی منداڵبوون، ئەم بژاردەگەلە لەبەردەستماندا هەن: ١ ئێمە ڕەنگە بەبێ پرسیار خۆمان ببەستینەوە بە تێگەیشتنەکانی لایەنگرانی ڕیش، هاوڕا بین لەگەڵ لێکدانەوەی ڕەیمۆند و ڕۆلەند لەسەر پاشهاتەکانی داهێنان لە منداڵبووندا و سەرەڕای باشییە کورتماوەکانی بۆ هێندێک تاکی ژنان، دژایەتیی هەموو بەکارهێنانێکی تێکنۆلۆژیی منداڵبوون بکەین؛ ٢ دەتوانین هێزمان لەگەڵ میراتگرانی شولامیس فایێرستۆن بخەینە سەر یەک، ئەگەرچی بە سەرنجدان بەوەی کە بەرژەوەندییە بەهێزە دامەزراوەیی و بازرگانییەکان، ئەم تێکنۆلۆژیگەلە کۆنترۆڵ دەکەن، بە هیچ جۆرێک دیار نییە کە ئەمە دەتوانێت چ پاشهاتێکی بۆ سیاسەتی کۆمەڵایەتیی ئێستا ببێت، یان ٣ دەتوانین کار بکەین بۆئەوەی فرەیی تێگەیشتنە فێمێنیستییەکان لەناو سیاسەتێکی کاتیدا یەک بخەین، خۆمان ببەستینەوە بە وتووێژی چڕوپڕ و هەوڵ بدەین کاریگەریمان لەسەر ئاراستەی ئێستای داهێنانەکانی منداڵبوون ببێت کە کەموکورت بە هەمان شێوازە پراگماتیستییەکانەوە، فێمێنیستەکانی ئێستا بەشداری لە بیچمدان بە سیاسەتە ئابوورییەکاندا دەکەن. کەوابوو بەدواداچوونی بژاردەی سێهەم ڕەنگە یەکگرتوویی کۆمەڵی فێمێنیستی بخاتە بەردەم ئاستەمترین تاقیکارییەوە. هەڵبژاردنی هەرکام لە بژاردە بەجێماوەکان دەتوانێت کەلێنێک دروست بکات کە پڕ نەکرێتەوە. بۆ ئەم مەبەستە یان شەپۆلی ئێستای بزووتنەوەی فێمێنیستی، هێزی خۆی لەدەست دەدات و بڵاوە دەکات یان فێمێنیزم تێکەڵ بە هێزێکی زۆر بەهێزتر و یەکگرتووتر دەبێت بۆ ئاڵوگۆڕێکی کۆمەڵایەتی کە پێشتر لە مێژوویدا نەبووە.

*. https://www.jstor.org/stable/3809900

”هەڵسەنگاندن“

«تاهیر حامیدی،
خەزێنەی زمانێکی پاراو و ڕەنجێکی بەلێشاو»

سەرنجێک لەسەر کۆمەڵە چیرۆکی «هاواڵدوانە»

زانا گەرمیانی

ئاماژە

ڕەنجی مرۆڤی داگیرکراوی کورد هەر لە هەوەڵ ڕۆمانە کوردییەکانەوە بووەتە پرسی سەرەکیی ئەدەبی گێڕانەوەییی کوردی. لە عەرەب شەمۆ و لە ڕۆمانی شڤانی کورمانجاوە بگرە کە بە باوکی ڕۆمانی کوردی دەناسرێت، هەتا ڕۆمانی پێشمەرگەی ڕەحیمی سەیفی قازی و هەتا ژانی گەلی برایم ئەحمەد، ئازارەکانی نەتەوەی بێدەوڵەتی کوردیان گێڕاوەتەوە. لەم دواییانەشدا لە دەیەی نەوەد بەم لاوە، ئەوەی لە درێژایی مێژوودا لە لایەن داگیرکەرانیەوە بەسەر مرۆڤی کورد (وەک کۆلۆنیایەکی نێودەوڵەتی) هاتووە، لە ڕۆمانەکانی بەرەیەکی دیکە لە ڕۆماننووساندا نواندراوەتەوە. ئەگەر تاوانەکانی ڕێژیمی بەعس بۆ سڕینەوەی بیری مرۆڤی کورد لە باشووردا لە ڕۆمانەکانی هونەر سەلیم و بەختیار عەلی و شێرزاد حەسەن و کێ و کێی دیکەدا باس کراوە و ئەگەر سەلیم بەرەکات (ئەگەر چی بە زمانی عەرەبی) و جان دۆست و حەلیم یوسف ئازارەکانی مرۆڤی ڕۆژئاوای کوردستان بە جیهان دەناسێنن و ئەگەر محەمەد ئۆزۆن ژیانی ڕەنجاویی مرۆڤی کوردمان لە باکوور بۆ دەگێڕێتەوە، ئەوا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پرسی کوردبوون و ئەو ڕەنج و ئازارانەی نەتەوەی سەردەست بەسەریدا هێناویەتی، لە ڕۆمانەکانی کەسانێکی وەک عەتا نەهایی و ئاڤا هۆما لە ڕۆمانی کچانی دووکەڵ و ئاگر[١] و مەنسوور تەیفووری لە ڕۆمانی ژیانەوە بە کاتی سیروان[٢] و چەندین نووسەری دیکەدا پیشان دراوە. کۆمەڵە چیرۆکی هاواڵدوانەیش بە قەڵەمی تاهیر حامیدی (کەمنووس بەڵام پڕنووس) نواندنەوەی بەسەرهاتی مرۆڤی کوردی ڕۆژهەڵاتییە کە لە ژێر سیستەمی داپڵۆسێنەری سەردەستدا، بۆتە کۆلۆنیایەکی ناوەکی. ئەم نووسینە بە گشتی هەوڵ دەدات ڕەنجی مرۆڤی کوردی ڕۆژهەڵاتی، وەکوو کۆلۆنیایەکی ناوەکی لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا شیکاری بکات. هەڵبەت لەو لایەنە دڵخۆشکەرە زمانییە غافڵ نابین کە لە زمانی پاراوی تاهیر حامیدی بۆ «ماڵی بوون»ی مرۆڤی کورد ساز کراوە و داڵغەیەکە بۆ بەرگی نەمرێنی و ڕزگاریی زمانی لە سیاسەتی زمانی ئەوی دیکەی کۆلۆنیکەردا. کەوایە خوێنەر لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا بەردەوام هەست بە جێگۆڕکێی بزە و پەژارە دەکات. بزە لە زمانێکی پاراو و ڕەسەنی کوردانەی ئەو گێڕانەوانە کە هەستی ڕزگارییەکی زمانی و سابجێکتیو دەدات بە خوێنەر و پەژارە و نارەحەتی و خەمی بێبڕانەوە لەو دەرد و ڕەنجانەی بەسەر نەتەوەی بێدەسەڵاتی کورددا هاتووە. ئەگەر لە ڕۆمانی پێشمەرگەدا ڕەحیمی سەیفی قازی هەوڵ هەنگاوەکانی داگیرکەران و هاوکاریی دەرەبەگێکی زاڵم و خائین لەگەڵ ئەوان بۆ کوشتنی مامەند وەک باوکێکی هەژاری کورد و هەروەها خەباتی کوردەکان بۆ وەدەست هێنانی مافە نەتەوەییەکەیان باس دەکات، ئەوا لە هاواڵدوانەدا جیا لەو کوشتن و برینەی کە سیستەمی دەسەڵاتگەر بەسەر کوردی هێناوە، هەروەها هەنگاوێکی دیکەی داگیرکەر لە ئاسیمیلەکردنی نەتەوەی کورد لە ڕێگای ئاپاراتووسە ئایدیۆلۆژیکەکان وەک دەزگای پەروەردە دەبینین و لە بەرامبەریدا ڕۆڵی مامۆستایەکی نەتەوەخواز بۆ گەشەپێدان بە بیری نەتەوەیی و پشتیوانی لە مافە ڕەواکانی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وێنا دەکرێت. باس لە زمانێکی ڕزگاریدەری کوردی و شیکاریی ڕەنجی مرۆڤی کورد لەم ناوچەیەی کوردستاندا، دوو خاڵی سەرەکین کە پێکهاتەی ئەم نووسراوەیە پێکدەهێنن. بە گشتی ئەم نووسینە بە ڕەچاوکردنی تیۆریی «کۆلۆنیالیسمی ناوەکی» ئامرازە تیۆریکییەکانی پاش کۆلۆنیالیستیش بۆ خوێندنەوەی ئەم کۆمەڵە چیرۆکە ڕەچاو دەکات.

«هەر لە دوور و بە بزەوە دەیكوت: «خەبەر خۆشە!» ئامە دەگەشاوە و شەكری بزە گنج و لۆچی نێو چاوی دەسرییەوە».
(حامیدی، هاواڵدوانە، لاپەڕەی: ٦٩)

«ئەو هاوارە رزگار ئەکەم هەتا لە دەشت و دەردا دەنگ بداتەوە: «هاواڵدوانەی گیانم، بەجێم مەهێڵە. مەودای ڕێگای بێ تۆیی ئەستەم و پڕ لە سەختڵەتە. بە ئێشی زامی سەرسینگم قەسەم وا دیلیی ڕۆیشتنی تۆ کردوویەتە جیرانی دڵم، سوێندت دەدەم! بێ من مەڕۆ. خۆت لە بیرتە بڕیاری ڕۆیشتنی دوو قۆڵیمان دابوو؟»
(هەمان، ل: ١٠٢و ١٠٣)

«تۆ شێت و هار دەبی کاتێ ببینی سپای دوژمن لە پێچەڵاو پووچی عەقڵی پاڵەوانێکی بەلەباریکەی باڵابەرزەوە، خۆیان لە ناو دڵی ئەسپێکی دارینەوە خزاندۆتە ناو نیشتمانتان! تۆ هەر چەندە بە تیرێکی ژەهراوی پاژنەی پاڵەوانی کەوڵ ئاسنین دەنگێوی و ورەی سوپایان لە کار دەخەی، بەڵام وێرانەیەکت لەپێشدایە و وڵاتێکی خاپوور! هیچ ڕەهۆڵەیەکی نهێنی تۆ دەرباز ناکات و دەمێنیتەوە، تاسەی دەوور و دەمانێک و فرمێسکێکی قەتیس ماو!»
(هەمان، ل: ١٩١)

به خوێندنەوەی كۆمەڵەچیرۆكی هاواڵدوانە، دوو هەستی دژبەیەک بەرۆکی خوێنەر دەگرێت. ئەو دوو هەستە یەکناکۆکە لەو ڕستانەی کە لە سەرەوە بۆ نموونە ئاماژەم پێ داون ڕەنگ دەداتەوە. لەلایەک هەستێکی شادی و خۆشحاڵی دەمانگرێت و هەواڵێکی خۆش دەبیستین، دەگەشینەوە و شەکری بزە گنج و لۆچی نێو چاوانمان دەسڕێتەوە. لە لایەکی دیکەوە نارەحەت دەبین لەبەر ئەو هەمووە ڕەنجە لەمێژینەی وەکوو نەتەوەی بندەست لەسەرمان بار کراوە. دەبا بزانین ئەو هەستی شادی و خۆشحاڵیە لە چییەوە دێت و ئەو نارەحەتی و ڕەنجە لە چییەوە سەرچاوە دەگرێت؟ چی لەم چیرۆکانەدایە وا گرێ و لۆچی غەم و نارەحەتییەکانمان ڕادەماڵێ و هەناسەیەک لە ئازادی، شەکری شادی دەکاتە میوانی لێومان و چی تێدایە وا ڕەنجی چەندین ساڵەمان بۆ ڕیوایەت دەکات. وێدەچێت ئەو شادییە لەوەوە بێت کە گەلی کورد وا کە زمان و ڕەوان و هەست و نەستی لە ژێر چەپۆکی نەتەوە باڵادەستەکاندا دیل بووە و کۆلۆنی کراوە و نەزۆک بووە، ئەو شتەی پێی دەگوترێت ناهۆشیاری کۆلۆنیکراو، لێرەدا زمانی ئازاد و ڕزگاری خۆی بینیوەتەوە. ئەو گەلە بە هۆی ئەوەی بە تایبەت لە ژێر سایەی سیاسەتێکی زمانیی سەپێندراودا پەروەردە کراوە، زمان و هۆشیارییەکەی دوو فاقی[٣] بووەتەوە. هەم فارسی و عەربی و تورکی لەسەر زمان و هۆشیاریی ئەودا زاڵە و ئامادەییی زۆر توند و تیژیان هەیە، هەم هەستی و بوونێکی کوردی لە زمانیدا ئامادەیی هەیە و هەم زمان و بیر و ئەندێشە و ڕوانگەی بە ژیان، هەستی و جوانی لە ژێر کاریگەریی ئەو نەتەوە سەردەستانەدایە و هەناسەکێشانی لێ سەندراوەتەوە. ئەو زمانەی کە لە پرۆسەیەکی بە تەواوی سیاسیدا پەراوێز خراوە و جێگەی خۆی داوە بە زمانی نەتەوە باڵادەستەکان، ئەگەر بیر دەکاتەوە چونکە بە فارسی یان عەرەبی یان تورکی پەروەردە کراوە، بیرکردنەوەکانی ڕەسەن نین و لە ڕێگەی بوونی زمانێکی دیکە و نامۆوە لە خۆی و جیهان و ژیان دەڕوانێت. بە کورتی لە پرۆسەیەکدا کە ناوی دەنرێت «کۆلۆنیالیسمی ناوەکی[٤]»ی فەرهەنگی، زمانی نەتەوەیەک بەسەر نەتەوەیەک یان نەتەوەکانی دیکەدا زاڵ دەکرێت و لێکەوتەی ئەو پرۆسەیە ئەوەیە زمان، هۆشیاری، ئاکار

و تەنانەت پێوەرە جوانیناسانەکانی نەتەوەی بندەست پەراوێز دەخرێت و بگرە ئاخێوەرانی بندەستیش جیا لە قسەی رۆژانەیان، ناتوانن وەک مرۆڤێک بیر بکەنەوە چونکە زمانیان کە «خانووی بوونی» ئەوانە، تێکدراوە و کاتێک بوونی نەتەوەیەک تێکبدرێت، ئیدی ئەو نەتەوەیە هەتا هەتایە هەر دیل و داگیرکراو و دەستەمۆی نەتەوەی زاڵ دەبێت. نە دەتوانێت بیر لە خۆی و جیهانی دەوروبەری بکاتەوە و نە دەتوانێت زانست بەرهەم بێنێت و نە تەنانەت دەتوانێت هەستی عاشقانەی بەرانبەر بەوی دیکە دەربرێت. ئەوەیە کە دەبێتە نەتەوەیەکی کۆلۆنیکراوی دوو یان چەندفاقیکراو. بەڵام بیرمەندانی ناو ئەو نەتەوە کۆلۆنیکراوانە جاری وایە وەخۆیان دەکەون و بگرە ئەگەر نەتوانن پێکهاتەی سیاسیی نەتەوەی زاڵ لەسەر خۆیان لابەرن، بە شێوازگەلێکی جۆراوجۆر لەهەمبەر ئەو کۆلۆنیالیسمەدا بەرخودان دەکەن و دالغە و پەناگایەک بۆ بوونی خۆیان و بۆ دەربرینی هەست و نەستیان پەیدا دەکەن. لە ناو نەتەوە کۆلۆنیکراوەکاندا، ئەدەبیات دالغەیەکی چاکە کە لەودا ئەو نەتەوانە، خۆیان لە کۆلۆنیالیسم و ئیمپریالیزمی فەرهەنگی- زمانی رزگار بکەن. لە خوێندنەوە پاشکۆلۆنیالیستییەکاندا[۵] کە بە خوێندنەوە و دووبارەخوێندنەوەی ئاسەواری ئەدەبی و فەرهەنگیی کۆلۆنیالییەوە سەرقاڵە، دەیهەوێت سەرنجی خوێنەران بۆ لای لێکەوتە قووڵ و ناچارییەکانی کۆلۆنیالیسم رابکێشێت و هەروەها گوتاری ئایدیۆلۆژیکی کۆلۆنیکەرانیش تێک بشکێنێت. (Ash-croft, 1998: 192) دیارە پرسی زمان لە جێگەی ریسایەکی بنەرەتی لە بیچمگرتن و سەرهەڵدانی تیۆریی پاش کۆلۆنیالیستی، پێگەیەکی یەکجار گرینگی هەیە. گوتاری پاشکۆلۆنیالیستی، بەستێنێک مسۆگەر دەکات کە لە ناو هەناویدا حەقیقەت شکڵ بگرێت و هەروەها زمان وەکوو ماکی سەرەکیی شوناس و فەرهەنگی نەتەوە ژێر چەپۆکەکان دەتوانرێت جگە لەوەی لە رووی بووناسانەوە تەماشای بکرێت، ببێتە ئامرازی بەرگری لە مافی یەک نەتەوە لە بەرانبەر داگیرکەرانیدا. زمان لە کۆمەڵگا پاش کۆلۆنیالیستیەکاندا دەتوانێت حەقیقەتی کۆمەڵگا و دەسەڵات و ئیستعماری سەپێنراو بەسەر ئەو کۆمەڵگایەدا نمایش بکات. (موزەفەری، ۱۳۹۶: ۲۰)

لێرەدا و لە دوای ئەوەی کە لە پرۆسەی کۆلۆنیالیزمی ناوەکیدا، زمانی کوردی پەراوێز خراوە و لە خشتە براوە، زۆر گرینگە کە بزانین زمانی ئەم کۆمەڵەچیرۆکە چۆن لەگەڵ ئەو کۆلۆنیالیزمە ناوەکییەدا مامەڵەی کردووە. بە خوێندنەوەی کۆمەڵە چیرۆکی هاواڵدوانە هەستێکی خۆشی و شادی و سەرخۆشییەکی تایبەتی و شیرین، دەست دەدات بە خوێنەر. بۆیە ئەو رستەیەم لە هەوەڵەوە هێنا تا بڵێم بە خوێندنەوەی ئەو چیرۆکانە، بوونی مرۆڤی کورد لە زمانێکی پاراودا مانا پەیدا دەکات. کاتێک لەگەڵ ئەو زمانە رەسەنە تایبەتییەی «تاهیر حامیدی» هاوڕێ دەبیت، هەستێکی شادی و خۆشحاڵی داتدەگرێت. لەوەی کە هەست دەکەی خانووی خۆتت کە داگیر کراوە لە داگیرکەر ستاندووەتەوە. شوناسی خۆتت دیوەتەوە، هەست دەکەی بوونی خۆتت دۆزیوەتە. شاد و سەرمەستیت لەوەی زمانێکی ئاوا پاراو بە پێشینەیەکی زۆری خوێندنەوەی ئەدەبی کوردی کە کەرەستەی ئەو خانوویەی پێکهێناوە، بووەتەی دالغە و پەناگایەک کە من و تۆ دەتوانین لەویدا خانووی بوونی خۆمان ببینینەوە. ئەو زمانەی کە خۆی دەرباز کردووە لە رەنگ و بۆی نەتەوە زاڵەکان. لە کاتی خوێندنەوەی ئەو چیرۆکانە هەست دەکەی ماڵێکە بە گەورەیی زمانی نەتەوەیەکی داگیرکراو کە راوچی و داگیرکەری لەویدا وەدەر ناوە و مامۆستا ئاوات وتەنی «خاوەنی ئەو

خاسەکەوەیش هەر دەڵێ/ ڕاوچی دەبێ لەم کــەژ و کێوە هەڵێ»، خاوەنی ئەو چیرۆکانە، ڕاوچییە زمانییەکانی وەدەرناوە و هەناسەی سەربەستی و ئازادی و ڕزگاری، لە جەستەی زمانێکی بە تەواوی کوردیـدا هەڵدەمژێت. گێڕانەوەی تاهیر حامیدی لە هەر هەمووی ئەو چیرۆکانەدا نیشانکەردی ڕزگاریی زمان و هۆشــیاریی مرۆڤــی کــوردە و هەروەها نیشــانەی ئاگایــی و زاڵیەتییەکی مێژوویی بەسەر زمانی کوردیدا. خوێنەر بە شێوەیەک لە شــێوەکان ئــەو هۆشــیارییە زمانییە لە هەمبەر زمانی سەردەســتدا لە هەر هەموو چیرۆکەکاندا دەبینێت.

دارێــژان و تێمی تــەواوی چیرۆکەکان لە ڕووداوە ئاســاییەکانی ژیانــی ڕۆژانەی مرۆڤــی کورد بە تایبەت کوردی ڕۆژهەڵاتی وەرگیــراوە، وەکوو (لــە چیرۆکی خوێندن بــە کاتی جەهەنــدەم)دا دەیبینیــن، هەتا تراژێدیای کوشتن و برینی مرۆڤی کورد (لە چیرۆکی هاواڵدوانە) و تاراندن و دەرکردنی مرۆڤی کورد لەســەر بــاوەڕ بە کوردبوون و هەوڵــدان بــۆ ڕزگاری و کێشــانی زەجر و هەژاری و دەرکردن و تاراندن لەســەر ئەو بیروڕا نەتەوەخوازییــە (لە چیرۆکی خانوو)، هەر هەموویــان خانوویەکە کە تێیدا زمانی کــوردی بەوپەڕی پــاراوی و ڕەوانبێژییەوە بووەتە مەکۆی هەناســەی ئــازادی. فۆرمی زمان ئەوندە سەربەست و ئازادە، تۆ هەست دەکــەی مرۆڤێکــە و لــە بەنــد و زیندان ڕزگاری هەتاهەتاییــی هاتووە و شــەقەی باڵی سەربەســتی لێدەدات. وێنەســازی بە ئیماژگەلێکی یەکســەر کوردانە ماڵی بوونی کوردانــەی ئەوندەی دیکــە ڕازاندووەتەوە. بۆ وێنە ئــەو کاتەی لە زمانــی گێڕەرەوەدا لە چیرۆکــی «هاواڵدوانە» کە کەســایەتییە ســەرەکییەکان لفەوجووتــن و لــە زکــی دایکیانــدان و دایکیان بێــزووی بە بەفری کوێســتان گرتووە، دەبیســتین کە بابی بە ســواری قاتر بردوویەتی بۆ ئەو کوێســتانە بەرزانە، ئینجا ببینن ئەوپەڕی وێنەسازی لەم ڕســتانەدا «دایکم هەر هەوەڵ قوم لە بەفر و دۆشاوەکەی خوارد، ئۆخژنێ لە گیانی گەڕا. هێوریەکی سپی سپی سپی. فێنکاییەکەی دای لە بنی دڵمان. ئێســتا جوان هەســتی پێ دەکەم، ســەیر داچڵەکاین، سەرمان لە کۆشــی یەکدا بوو کە بــە هێز و قەوەت لە خۆمان نەوی هەستینە سەرپێ. دایکم یەک بە خۆی بەو کوێستانەدا هاواری کرد: ‹ئەوە شێرەکۆرەکانم دەیانەوێ هەستنە سەر پێ.›» وەسف و وێنەسازییەک بەوپەڕی جوانییەوە. ئــەو شــێرە کوڕانــەی وا لفەوجووتن و بە بەفری کوێســتانی کوردســتان هەڵساونەتە ســەر پێ، دوواتر هــەر دووکیان لە ڕێگەی نەتەوەکەیانــدا شــەهید دەکرێن. بە بەفری کوێســتانی پاک و خاوێن بێزوویان کردووە، ســەر بۆ داگیرکــەری پیــس دانانەوێنن. دەبــێ بیخوێنیتەوە ئــەو چیرۆکە تا بزانیت شەپۆلی زەین و سیلەنیگای گێڕەرەوە چۆن ناوەرۆکێکی بە هێزوپێز لە فۆرمێکی ئەدەبیی شاز و کەموێنەدا وێنا دەکات و دەیگێڕێتەوە، بە جۆرێک کە یەک چرکەسات حەز ناکەی لەو چیرۆکــە دابڕیت تاوەکوو بزانیت بە چ ئەنجامێک کۆتایی دێت.

یەکێــک لــەو پنتــە بنەڕەتییانەی کە ڕووی باڵادەســتیی ناوەرۆکــی لە هەمووی ئــەم کۆمەڵە چیرۆکەدا هەیە، ماکی بیرێکی نەتەوەخوازانەیــە (بــە ڕەنــگ و بۆی دژە کۆلۆنیالیستییەوە) کە بە شێوازی جۆراوجۆر لــە کۆدەقەکانی ئەم گێڕانەوەیــەدا ڕەنگی داوەتــەوە. دیارە شــیکاری و لێکۆڵینەوەی چەمکگەلێکــی وەک (مــن/ ئــەوی دیکە) یــان (ناوەنــد/ پەراوێــز) لــە خوێندنەوە پاش کۆلۆنیالیستیەکاندا گرینگییەکــی تایبەتیان هەیە. لەم کۆمەڵە چیرۆکەیشــدا و لە چەند جێگەدا ئەو ســنووردانانی نێوان مــن و ئــەوی دیکە یــان ئێمــە و ئەوانی

دیکــه دەبیندرێــت. بۆ وێنه لــه چیرۆکی «خانوو»دا کاتێک ئەو مامۆســتایه لەســەر بیری ناسیۆنالیســتی له کار دەردەکرێت و بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیانی روو له تاران دەکات، ئاوا هەســتی نامۆیی و سنووردانانی خۆی لەگەڵ نەتەوەی باڵادەست و ناوەندی، که لێــرەدا فارس بێت، دەردەبڕێت: «حەیف نەبێــت خاک و نیشــتمانی خــۆت بەجێ بهێڵێــت و بێی پاشــاخوری ئــەم غەوارانه برێژی؟... له خۆوە نەیانکوتووە «بەرد له جێی خۆی قورسه». هەر له شوێن و شاری خۆت بترازێــی ئیتر ئەوە نیت وا هەیت. ئەوە نابی وا بووی. ئەوانــەی وا تۆ دەیزانی و بەوانەوە به گەورەیی و ناسیاوی گەیشتووی به کاری خەڵکی ئەوێ نایێ، قەت ئەوان زانستەکانی تۆیان ناوێ...»(هاواڵدوانه: ٤٦) وشەکان لەم کۆرستەیەدا به باشی سنووری نێوان ئێمەی کورد و ئەوانی دیکەی تارانی- فارسی نیشان دەدەن، خاک و نیشتمانی خۆت له بەرانبەر ئەوانــی دیکەی غەواره و بێگانــەدا. زانینی تــۆ و زانینی ئەوان و زۆر شــتی دیکه که سنووری نێوان رۆژهەڵاتییەکی داگیرکراو و پەراوێزخراو لەگــەڵ ئەوانی دیکەی ناوەند، کــه تــاران هێمایه بــۆ ئــەو داگیرکارییه، دەنوێنێتەوە.

هەروەهــا کــه ئاماژەی پێ کــرا بیری ناسیۆنالیســتی، موتیڤی باڵادەســتی هەیه له زۆرینەی چیرۆکەکانــدا، بۆ وێنه کاتێک دەقاوێــزان دەکات لەگــەڵ ئەو شــاعیره کلاســیکییانه، به تایبــەت «حاجی قادر» و «مەلای گــەوره» بانگەشــه دەکات. حاجی که لــه دوای «خانی» به یەکێک له کوچکه بنەرەتییەکانــی بیــری ناسیۆنالیســتی له ئەژمــار دەدرێت، به پێشــوازی ئــەو ماڵه کوردانەوه دێت کــه «مەحوی» و «مەولەوی تاوەگۆزی»یش لێرەدا بانگەشــه کراون. ئەو کاته که شــێعرێکی عەبدووڵڵا پەشــێو له چیرۆکی «ماڵاوایی له خولەکی ئاخردا» نەقڵ دەکات و له زمانی پەشــێوەوە بانگی حاجی قادر و مەلای گەوره[٦] دەکات:

بنوو، هاورێم!/ له هیچ مەپرســە! / رەشانگ و تاپۆیەکانــی ئەو دیــو پەنجەره/ ئەو دار و درەختانــەن که حاجی قادر له ســێبەریان سەرخەوی دەشکاند/ و ئەو ژاوەژاو و دەنگە دەنگانەش/ ئارێبابــه[٧]ی فەقێکانی مەلای گەورەن...

(هەمان، ل: ٢٠)

لێــرەدا حاجی قادرێک بانگەشــه دەکرێت کــه له نەریتــی ئەدەبی کوردیدا ســەر به قوتابخانەی تەنویره و بیــری نەتەوەخوازی له ماکه سەرەکییەکانی ئەو رۆشنگەرییەیه. حاجی له ماڵێکــی کوردانه لەم چیرۆکانەدا بانگەشــه کراوه کــه نەک هــەر دەتوانێت ســەرخەوی بشــکێنێت و مانــدووی بحەســێتەوه، بەڵکوو به دەنگێکی بڵیند و بەوپەڕی هۆشــیارییەوه تەنانەت له مەدحی خــودادا بڵێــت: «مەعلوومــه بۆچی حاجی مەدحــت دەکا به کوردی/ تا کەس نەڵێ به کوردی نەکراوه مەدحــی باری». حاجییش به پێشــوازی ئەو ماڵه کوردانەیەوه دەچێت که له ئیمپریالیزمی زمانــی ئازاد کراوه. به دیتنی ئــەو ماڵه کوردانەیه بۆ بوونی مرۆڤی کورد که رەنگ و بــۆی بیانیی داگیرکەری تێــدا نەماوه، ئیتر کــەس ناڵێت «جێم نییه تیا بسرەوەم خاکم بەسەر بێ لانه خۆم» ئەوا خانوویەک و جێگەیەک ساز کراوه تا لەوێدا بەبێ هەژموونی زمانی نەتەوەی باڵادەســت، خۆت بیت و خۆت، تەنیا لەگەڵ گێڕانەوەی رەنجەکانت.

لەلایەکــی دیکەوه یاســاغ بوونی بیری ناسیۆنالیستی به شــێوەیەکی کەم وێنه له کۆرستەیەکدا له چیرۆکی «خوێندن به کاتی جەهەنــدەم» دا نمایش کراوه. «به خەتێکی پان و ناخۆش لەســەر دیــواری بەرانبەر به

تەختەی پۆلەکەی خۆتان نووسرابوو بژی نیشتمان... ئەو شەوە تا درەنگان نەخەوتبوو و نیشتمانەکەی سڕیبۆوە. خاڵی نوونەکانی ئەمسەر و ئەوسەری نیشتمانەکەت وەک چاوێکی ڕێژراو کێشابۆوە... ناسر بە دەم پاک کردنەوە و ڕەنگ‌کردنی دیوارەکەوە پێدەکەنی و دەیگوت: «زوو پاکی نەکەمەوە سبحەینێ نیشتمان چاو لە قوتابییەکان دادەگرێت!» (هەمان، ل: ١٣١) لەو چەن ڕستەیەدا ئیماژی نیشتمان و یاساغ بوونی بەدەس داگیرکەر، بە شێوازێکی زۆر ئەدیبانە لە گێڕانەوەیەکی زۆر وەستایانەدا نواندراوەتە. ئەمسەر و ئەوسەری نیشتمان هێمایە بۆ نیشتمانێکی گەورەی لەت‌نەکراو کە بەکرێگیراوەکانی سیستەم دەیانهەوێت لە مێشک و زەیندا پاکی بکەنەوە، بەڵام سەد مەخابن، نیشتمان ئەو خۆشەویستەیە کە کەس ناتوانێت خۆشەویستیی ئەو لە مێشک و زەینی خەڵک بسڕێتەوە و نەهێڵێت چاوی خۆشەویستی لە خەڵک داگرێت. «ناسر» و کەسانێکی وەک ئەو کە هێمایە بۆ هاوکاری کۆلۆنیالیزم و کەسایەتیی «قرە» لە ڕۆمانی سێیانەکانی[٨] ئەلجەزایری محەمەد دیب و بە تایبەت ڕۆمانی ئاگرمان بیر دەخاتەوە کە شەوانە بە دزییەوە مەزرای خەڵکی ئاگر تێ بەردەدا تا بیانوو بدات بە دەستی هێزە داگیرکەرەکانەوە بۆ تێکشکانی مان‌گرتنی مەدەنیی جووتیارانی ئەو ناوچەیە. (باغجری، ١٣٩٩: ٩٠) دیارە کۆلۆنیالیزم بەردەوام بەشێک لە خەڵک بە هێزی زێڕ و زۆر و تەزویر بۆ تێکشکاندنی هەر چەشنە جووڵانەوەیەکی ئەو خەڵکە بە کرێ دەگرێت و لە خۆیان بۆ سەرکوتی خۆیان کەڵک وەردەگرێت. لێرەیشدا ناسر ئەو ڕۆڵە دەنوێنێت و کاری سڕینەوەی هێمای نیشتمانە.

دەبینین لەو کورتەیەدا چلۆن فۆرمێکی زمانی بە میتافۆرگەلێکی واتادار لە دیالێکتیک، لەگەڵ ناوەرۆکێکی واتادار و واتادەر بە ژیانی خەڵک، واتە نیشتمانپەروەری کۆ دەبنەوە تا دەقێکی وەها بخوڵقێنن. کاتێ کە نیشتمان دەبێت بە مەعشووق، دەتوانێت ببێت بەو شتەی شێخی نوورسی ناوی دەنێت «ناسیۆنالیزمی ئەرێنی». لە ناسیۆنالیزمی ئەرێنیدا مرۆڤ کە نیشتمان و وڵاتی وەک خۆشەویستی خۆی خۆش دەوێت، لە دەردی خۆپەرەستی و خێڵپەرەستی هەرزە و سەرچڵ ڕزگاری دەبێت و پاکژی و بەرزەجێیی ئاکاری پەیدا دەکات.

کەرەستەی بنەڕەتیی ئەو خانووە بۆ ڕۆحی مرۆڤی کورد، زمانێکی دەربازبوو و ئازادکراو لە بەند و دیلییە. ئەگەر نەتەوەی باڵادەست زمانی خۆی دەسەپێنێت و ئەمە یەکێک لە ماکەکانی کۆلۆنیالیزمی ناوەکییە، ئەوا بەرگری لە زمان و ڕۆنانی خانوویەکی زمانی کوردانە دەبێت بە کردەی ئانتی کۆلۆنیالیزم، کە «تاهیر حامیدی» بە زمانێکی کوردانە، بەشدارییی لەم بەگژاچوونەدا کردووە. تۆ دەڵێیت وەیشوومەی تۆقێنەری سێبەری زمانی فارسی بە گشتی وەلانراوە و بۆ خۆتی و خانوویەکی بە کەرەستەی زمانێکی پاراو و ڕەوان کە لەویادا خۆت، جیهان، ڕەنج، هێز و هەر وەها کەمایەسییەکانت دەبینییەوە. فۆرمی زمان لە لێکچوواندنە کەموێنەکانیدا کە زۆر جار زمانێکی میتافۆریکە بیر و مێشک ڕادەکێشێت و ناتوانیت نەڵێیت کە زمانێکی تەواو کوردانە بە ڕەوانبێژییەکی پرۆڤێشناڵ گەمارۆی نەداوم، بۆ وێنە کاتێک ماندوویی خۆی لە بورۆکراسی و ئەمەلاو ئەولا پێ کردنیان بۆ خانووسازکردن وەسف دەکات دەڵێت: «دوو مانگ من کارم دیواودیو کردن و هەڵاتن لەم بەش بۆ ئەو بەش بوو... وەکوو گای گەرچەکخواردوویان لێ کردبووم.» (هاواڵدوانە: ٥٠) یان کاتێک حاڵی «ئامە»ی بەتەنیاکەوتوو لە چیرۆکی «تەشەنادا» وەسف دەکات ئاوا دەنووسێت: «ئامە شەوانێکی زۆر

پشتەوقەفار هەناسەی هەڵدەدایە نێو دیوی تەنیاییــــان و بیری لــەو ڕۆژە دەکردەوە وا کاکەمەمی خۆشــڕاوێژ، هەناسە بە تینەکانی خۆی تێکەڵی وشــکەڵانی ماڵەکەی ئەمان بکردایێ» (هەمان: ٦٧) یان «ئامەی هەورگەر، لە مەودای هەڵهاتنی قــوری تەنوورەکانیدا بووکە قورینەی یادی بەشــوێنداهاتنەوەی مەمۆی بەســەر تاق و ڕەفحەکانەوە دەپێژا». (هەمــان: ٧٣) یــان کاتێــک لــە چیرۆکی هاواڵدوانــە، گێڕەروەوە دەپرســێت: «ئێمە بۆ ئەونە دەنگی ئاومان خۆش دەویســت؟ بۆ وا هۆگری خورەی ئاوی چۆمەکەی بەر مووچە و مەزراکــەی خۆمان بووین؟ تازە تێدەگەم کــە بەفراو ئێمەی گەورە کــردووە.» دایکی بێزووی بە بەفراو کردووە، جا ئێنجا وەسفی دەکات کــە چۆن بابی، دایکــی بەو هاوینە دەبات بۆ کوێســتانەکانی پشــتی ناودێ و «لەمەودای ڕۆیشتنیاندا وەک سەرەتی لاوی و دڵدارییان، تیر پێکەوە قسەیان کردبوو و...» یان لە درێژەدا کە دایکی بوخچەی دڵی لەو کوێســتانەدا بۆ باوکی دەکاتەوە. (هەمان: ٨١ و٨٢) ئیتــر دەبێ پاشــماوەی دەقەکە خۆت بیخوێنیتەوە تا چێژێکی کوردانە و عاشقانە دەروونت داییســێنێت. زمانی ئالیگۆریک و زۆر جاران میتافۆریک لە وەســفی حاڵەتی کەســایەتییەکاندا و هەروەهــا لە وەســفی ڕووداوەکانــدا، هێزێکی هونەریــی تایبەتی بەخشیوە بە زمانی گێڕانەوەی ئەم چیرۆکانە.

هەروەها کە دەزانیــن لە بەرانبەر هەر هەژمۆنی، ئانتی هەژمۆنی و لە بەرانبەر هەر داگیرکەرییەکدا کە تێکەڵ بە ســووکایەتی و بەکەمزانین و پەراوێز خســتن و تاراندن بێــت، هێزێکــی بەرگــری و بەرخۆدانیش دێتە گۆڕێ. بەو شــێوەیەی کــە ئاماژەمان پێ کرد، لــە بەرانبــەر داگیرکەریی زمانی فارســی و عەربی و تورکیدا، داکۆکی لەسەر مافــی زمانی وەکــوو ئانتــی هەژمۆنی لە لایەن نەتەوەی کــوردەوە هاتووەتە مەیدان و بەتایبــەت ئەو بەرگرییە لە ڕۆژهەڵات زۆر بەهێزتــر وەگەڕ کەوتووە. دیارە هەروەها کە هانا ئارێنت ئاماژەی پێ داوە: «کاتێک وەک جوولەکە هێرشــت دەکرێتە سەر، پێویستە وەک جوولەکەیەکیــش داکۆکــی لە خۆت بکەیــت، نەک وەکــوو ئەڵمانییــەک، یان وەکوو هاووڵاتییەکی گەردوونی، یان وەکوو داکۆکیکــەری مافەکانی مرۆڤ». جاری وایە لەهەمبەر سووکایەتی کردنی ئەوی دیکەدا بەتایبەت نەتەوەی سەردەســتی نازیستیانە، چیتــر زمانــی دێموکراســی کاریگەریــی نامێنێــت، دەبێــت وەک ئــەو وێنەیــەی کــە گێڕەروەوە لــە چیرۆکــی «ماڵئاوایی لە خولەکی ئاخردا» دەیخاتە بەردەست، لەگەڵ ئەویترەکــە مامەڵــە بکەیت، ئــەو کاتەی داگیرکەر ئیهانەتت پێ دەکات و بە بچوکت دەزانێــت، لە وێنــەی کەللــەسەرەکەی زێنۆدیــن زەیدانــی یاریزانی فەرانســەوی ڕەنگ دەداتەوە کە لە سەر سینگی یاریزانی ئیتالیایی نیشــت. «یاریزانە مەزنەکە بە هێز و قەوەتی خــۆی ڕازایەوە و هەتا هێزی بوو سەرێکی ســرەواندە تەختی سینگی ئەوی دیکــە و وەکوو مەیتێکــی بێکەس، تخێڵی عەرزی کردا! ســەری داخســت و ئارەقەی نێوچاوانی بە قامکە کەڵەی دەســتی سڕی، خۆی ساز کرد بۆ بینینی ئەو کارتە سوورەی ناوبژیکەرەکان کە بە بێ زمانی خۆیان پێیان دەکووت: نزیک بــە دوو دەیە خۆت ڕاگرت و نەتتوانی کەمتــر لە چەند چرکە بەرگەی ئەو تۆمەتە بگری؟! یاریزانی مەزن، بێئاگا لە چاوە دەرپەڕیوەکان، مەیدانی بەجێ هێشت، ئاوری نەدایەوە، خۆی گێل کرد، بە نێو کەف و کوڵــی فیکە و هەڵچوونــدا ڕێی بۆ خۆی کردەوە و خۆی وەدەرنــا...» (هەمان: ١٦) جا کە داگیرکەری فاشیست کە ڕەگەزی خۆی لە تۆ بە گەورەتر و پاکتر و هەزار توورەهاتی ســاختەیی وا بزانێــت، تــۆ چــۆن دەبێت بەرگری لە خۆت بکەیت. ئاخر دێموکراسی

بۆ کەسێکە ڕاڤەی بۆ دیمۆس بەرابەرخوازانە بێت نەک فاشیستیانە و هەر بۆ ڕەگەزی خۆی، دیارە پەرچەکردار بەو هەمووە سووکایەتییە و داشکاندنی ئەوی دیکە، ئەوەیە وەک ئەو یاریزانە مەزنە لە دوایین ساتەکانی ژیانیشدا بێت، ئیتر بە کەللەی سەر لە عەرزت دەدەن و دوای ئەوە هەرچی ڕوو بدات ئیدی لە دەستی تۆ و ئاپاراتووس و کاسەلێسەکانی تۆ دەردەچێت و زەویی یاری دەکەوێتە دەستی ئەوی دیکەی داگیرکراو.

بە گشتی و هەروەها کە لە ڕستەی دەسپێکی نووسینەکەدا ئاماژەم پێ داوە، کاتێک ئەم کۆمەڵە چیرۆکەی تاهیر حامیدی دەخوێنیتەوە، هەر لە دوورەوە و بە بزەوە دەڵێیت: خەبەر خۆشە! خوێنەر دەگەشێتەوە و شەکری بزە گنج و لۆچی نێو چاوی دەسڕێتەوە. شەکری بزەی ئەو شتەی، هایدگێر ناوی دەنێت «ماڵی بووون» کە زمانێکی کوردانەیە و لەم چیرۆکانەدا بە جوانی ڕازاوەتەوە و خۆت لەو ماڵەدا دەبینی کە ساڵەهای ساڵ داگیرکراوە. جا چۆن هەر وەک ئەوەی خاوەن ماڵێک کە ماڵەکەی داگیر کراوە و لێی زەوت کراوە، بە هەوڵ و تێکۆشانی تاقەتپڕووکێنەوە[٩]، ئەو ماڵەی دەستێنێتەوە و هەستێکی شادمانی دایدەگرێت و ڕۆحی ئۆقرە دەگرێت، ئاوەهایش لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا خانوویەک «بۆ بوونی مرۆڤی کورد» بنیات نراوە کە کاتێک دەچینە ناو ئەو خانووە، هەست دەکەین ماڵی خۆمانە و بە دڵی خۆمان سازمان کردووە. تا ئەو جێگەیەی کە هەست دەکرێت ڕزگار بووین، هۆشیاریمان بۆ خۆمانە و لە خزمەتی ئەوی دیکەدا ناکەوێتە گەڕ. دیارە جەختکردن لەسەر سازدانی ماڵی بوونی کوردی بە واتای ئەوە نییە لە ماڵی عەقڵ و دیموکراسیی گەلانی دیکە کەڵک وەرناگرین، بەڵام تا کاتێک ماڵمان داگیر کراوە و بوون و زمانمان پەراوێزخراوە قسە لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەوی دیکە تا ئاستێکی زۆر بێواتایە. بە وتەی «ئەمیلکار کابرال» کە دەڵێت: «بەر لە پێکەوەژیان، دەبێت بوونمان هەبێت»، ئەم کارە ڕاست ئەو شتەیە وا هەوڵ و تەقەلای بۆ دەدەین. کابرال لەگەڵ نەتەوەخوازی هاودەنگە و لە فەرهەنگە مۆدێرنەکان و فەرهەگەکانی پێش لە ئیستعمار، ئەو شتەی بەکەڵک و ڕزگارکەرە هەڵیدەبژێرێت و بە چەشنێکی داهێنەرانە لێکیان دەهاڵێنێت. زۆر بە سادەیی پێمان دەڵێ: ماڵویران تۆ کە ماڵت نییە، زۆر شتی دیکەی مرۆڤایەتییشت نییە، کەرامەتت نییە و ئەسڵەن تۆ مرۆڤ نیت و لە ئاستی مندا نیت تا دانوستانت لەگەڵ بکەم. بۆیە لەم چیرۆکانەدا ئیماژی ماڵی کوردی بە باشی وێنا دەکرێت و زمانێکی سەربەخۆ و ئاگاییەکی سەربەخۆ پەلکێشمان دەکات بۆ سەربەخۆ بوون لە زۆرێک لە بوارەکانی دیکەدا. ئەم خانووە کوردییەی کە بە زمانێکی پاراو و ڕەوان نەخشێنراوە، بانگەشەمان دەکات بۆ یەکەم هەنگاو، ئەویش ڕزگاری و ئازادیی زمانی کە بەرگرییەکی زۆر بنەڕەتییە لەهەمبەر ئەوی دیکەدا و تاهیر حامیدی زۆر وەستایانە بە خەزێنەی زمانێکەوە بە کاری هێناوە کە جودا لە زەوقێکی زمانیی تایبەت، داهاتی ساڵەهای ساڵ خوێندنەوە و کەڵەکەبوونی ئەو گەنجانەیە کە بۆ خۆی دۆزیویەتەوە و لە خەزێنەی زمانی وەستایانەی خۆیدا دەیخاتە بەردەستی خوێنەر. کەوایە لێرەدا دەتوانین بڵێین یەک نەتەوە، یەک زمان[١٠]، یەک چیرۆک و یەک زمان، یەک زمان و یەک جیهان و یەک جیهان و یەک بوون.

بەڵام دیوی ئەودیوی ئەو شادمانی و سەرخۆشییەی کە خوێنەر لە ڕووبەڕووبوونەوەی زمانێکی کوردانە و ڕەسەن کە ڕەنگی داگیرکراوی پێوە نەماوە، دایدەگرێت، لەو ڕستەی دووهەمدا کە لە چیرۆکی هاواڵدوانە وەرگیراوە نیشان

دەدرێت: «ئەو هــاوارە رزگار ئەکەم هەتا لە دەشت و دەردا دەنگ بداتەوە: «هاواڵدوانەی گیانم، بەجێم مەهێڵــە. مەودای ڕێگای بێ تۆیی ئەســتەمە و پڕ لە سەخڵەتە. بە ئێشی زامی سەرسینگم قەسەم وا دیلیی ڕۆیشتنی تــۆ کردوویەتــە جیرانــی دڵم، ســوێندت دەدەم! بێ من مەڕۆ. خۆت لە بیرتە بڕیاری ڕۆیشتنی دوو قۆڵیمان دابوو!» لەم ڕستەیەدا، لەگــەڵ هاوار لــە دەرد و ڕەنجێکی نەبڕاوە ڕووبەڕوویــن. بە ڕای مــن تاهیر حامیدی بــە دروســتی ســەرناوی ئــەو چیرۆکەی هەڵبژاردووە بــۆ کۆی چیرۆکەکانی. هەم لە بــاری فۆرمی ئەدەبییەوە و هــەم لە بواری نواندنــەوەی بیرێکــی قووڵ کــە دەربڕی ڕەنجێکی بەلێشــاو و لەرادەبەدەر لەســەر مرۆڤی کوردە. ئــەم چیرۆکە بە پێوەرەکانی جوانیناســانە لە لووتکەی جوانیدایە. ئەگەر بمهەوێت لەم بەشەدا لە چەمکێکی تیۆریک بــۆ خوێندنەوەیەکــی پێکهاتەخوازانە لەم کۆمەڵە چیرۆکە کەڵک وەرگرم، ئەوا چەمکی دوانــە دژبــەرەکان[١١]ی پێکهاتەخوازەکان دەهێنمە ئاراوە. ئەوان پێیان وایە پێکهاتەی هەر دەقێک، دوانەی دژبەرێک چێی دەکات کە تەواوی سیستەمی ئەو دەقە بە شێوەیەک گرێ دراوەتــەوە بەو دوانە دژبــەرە. ئەگەر بمانهەوێت ئەو دوانە دژبەرە بۆ نزیکبوونەوە لە پێکهاتــەی ئەم چیرۆکانــە بخەینە بەر دەســت، لێرەشــدا دوانــەی داگیرکــەر و داگیرکراو یــان کۆلۆنیکــەر و کۆلۆنیاکراو، دەتوانێــت نزیکمان بکاتەوە لــە ناوەڕۆکی بنەڕەتیــی ئەم کۆمەڵــە چیرۆکە. لایەنێک لەو دوانە دژبەرە، داگیرکەرێکی نائاشــکرایە کە چی بەڵایە بەســەر مرۆڤی داگیرکراوی دەهێنێــت، دەیکوژێــت، دەری دەکات، دەیتارێنێــت، دامــودەزگای میلیتــاری[١٢] نەوەک لە پانتای گشتیدا بەڵکوو لە دەزگای پەروەردەشــدا زۆر بەربڵاو و بە زەبروزەنگی بەرفراوانــەوە دادەمەزرێنێــت و یان وەک زیندانیی سەرانســەربین، بەردەوام دەزگای ئەمنی و چاودێرییەکان لێپرســینەوەی لێ دەکەن و بەو شــێوەیە، کونترۆڵی دەکەن و ئازادیی لێ زەوت دەکەن. لایەنەکەی دیکە داگیرکراوێکی زەنجیر لە ملە کە چی بەڵایە بەسەری دێت و هەر هەوڵیەتی ئەو لیباسی نەنگینی ئیستعمار و داگیرکراوییە لە خۆی داماڵێت. دەرد و ڕەنجی مرۆڤی داگیرکراو لە ژێر پێستی هەموو چیرۆکەکاندا ئاه و ناڵەی ناوەرۆکێکی ڕەنجاوی لێ دەبێتەوە. ئەڵقەی واتاییــی پەیوەندیدار بەو ڕەنجە بەلێشــاوە کــە لە هەموو چیرۆکەکاندا ڕەنگ دەداتەوە، هەژاری و فەقیری و بگــرە تا دەرکردن لە کار و ئیشــی مامۆســتایان، تا کەوتنە بەر ئەشــکەنجە و ئازاری دامــەزراوە ئەمنی و میلیتارییەکان، تا شەهید بوونی یەکێک لە هاواڵدوانەکان لە شــەڕ لەگەڵ داگیرکەردا و هــەر وەهــا نەخــۆش کەوتــن و دواتر شــەهیدبوونی ئەوی دیکە کە بەرپرسێکی ئەمنیی داگیرکەر ســەندەڵییەک دەدات بە پەراسوویدا و بە مست و لەقە تێی بەردەبێت، ئەو شکاندنەی پەراسووەی هەمان و لە دوای ئازاد بوون لە زیندان، مەرگی لە ئەنسەر ئەو زامە و پەیوەســت بوون بە برا شەهیدەکەی هەمــان. ئەگــەر خوێنەر بــە خوێندنەوەی ڕۆمانی کۆلارەی خالید حســێنی کە ژیانی دوو مێرمناڵی ئەفغانی لە گەڕەکێکی کابولدا دەکات بــە هەوێنی ڕۆمانێک کە هەر کەس بیخوێنێتەوە فرمێسکیان بۆ دەڕێژێت، گومانم نییــە لەوە کە گێڕانەوەی تاهیر حامیدی لە چیرۆکی هاواڵدوانە و بەســەرهاتی تراژیکی ئەو لفەوجووتە، بە خوڕ فرمێســک لە چاوی خوێنــەر دادەبارێنێــت چونکــە چیرۆکی هەزاران شەهیدی وای لە پێش چاو بۆ وێنا دەکرێت.

ئەڵقەیەکی واتایی دیکە کە لە سووری داگیرکراودا دەســوورێتەوە، ئەڵقەی واتاییی بەرخۆدان و بیــری نەتەوایەتییە کە لەگەڵ

ئەو ئەڵقەی ڕەنج و پەژارەیەدا لەگەڕدایە، ئەویش بریتییە لە ئەڵقەی مامۆستا و کتێب و خوێندن و ئاگایی و ماف. لە زۆرینەی چیرۆکەکاندا مامۆستای کتێبخوێنی هۆشیار و نەتەوەخواز ڕۆڵ دەنوێنێت و ئەڵقەی واتایی داگیرکراوی لەهەمبەر داگیرکەردا ڕەنگرێژ دەکات و وزەی بەرگری لە نەتەوە لە ڕێگەی کتێب و ئاگاییەوە وەگەر دەخات. ڕێک وەک «عومەر» ئەو مامۆستایەی کە لە ڕۆمانی الحریقدا، مامۆستای زمانی فەرانسییە و لە قسە کردن بە زمانی فەرانسەوی خۆی دەبوێرێت و بۆ گەشەی زمانی عەرەبی، بە زمانی عەرەبی وانە دەڵێتەوە. (الدیب،٢٠٠٧: ٢٣٤)

ڕەنجێک کە داگیرکەر بەسەر ڕۆح و دەروونی مرۆڤی داگیرکراودا دەیهێنێت لە ئەو نامۆیی و هەستی داگیرکراوییە لە چیرۆکی «سمۆرە»دا بە تایبەت لە وانەی ڕاهێنانی بەرگریدا[١٣] (آمادگی دفاعی) کە بۆ هەموو ڕۆژهەڵاتییەک هەستێکی ناخۆشی داگیرکراوبوون بە قوتابییان دەبەخشێت، ئاوا ئەو سنووردانانە لەگەڵ هێزی سەپێنراوی داگیرکەردا وێنا دەکرێت، کاتێک کە ئەو قوتابییە لە وانەی ڕاهێنانی بەرگریدا ڕەنگەکانی پەرچەمی داگیرکەر نازانێت و چۆن زەجری قوتابییە بندەستەکە لەژێر هەیمەنەی باندەستیی داگیرکەردا دەگێڕێتەوە: «سەربازەکە بەری پێ گرت. بە فارسی پێی گوت بۆ وا درەنگ هاتووی؟ ڕەحمان دەنگ ناکات و هەر بزە دەیگرێ. لێی دەچێتە پێشێ. ڕەحمان دێنێتەوە لای تەختەکە ڕووبەڕووی ئێمە ڕایدەوەستێنێ. دەڵێ: «پرسیارێکت لێ دەکەم، دەبێ وڵام بدەیتەوە.» گوتی: «ئەگەر بیزانیت ئیزنت پێ دەدەم دانیشی.» ڕەحمان هیچ ناڵێ! تەنیا دەست دەبات بۆ ڕیپۆقەکەی لاچاوی و لێی دەکاتەوە. کورە سەربازەکە گوتی: «پەرچەمی ئێران چەند ڕەنگە؟» ڕەحمان هیچ ناڵێ! دووبارەی دەکاتەوە. ڕەحمان تمیشای ئێمە دەکات! کەسمان ناوێرین هیچ بڵێین. سەربازەکە لەسەر لاقێکی دادەنیشێت و بە لاقەکەی تری دەدات بە ژێر پای ڕەحماندا. ڕەحمان وەکوو دیوارێکی شەقاربردوو بە عەرزدا دەکەوێت... دەسی نابینم هێندە توند مشتەکان حەواڵەی سەر دڵی ڕەحمان دەکات. ڕەحمان پشتەوقەفار، چاو لە بنمیچەکەیە. ئەمە ئەوەڵ جارە دەنگی دەبیسم. بانگ هەڵدەدات. دەنگێکی گڕ دەگری. دەگری و دەگری. چاوم لە چاویەتی. لەو دیوی بنمیچەکە دەڕوانێ. هیچمان ناوێرین بجووڵێین. ناوێرین متەقیش بکەین. ورتەمان لەبەر نایە. زۆرم بەزەیی بە ڕەحماندا دێ. لە سەڵای گریانی ڕەحمان منیش دڵم پڕ دەبێ!» (هاوالدوانە: ١٨٥و ١٨٦) ئەوە نموونەیەک لەهەزاران زەجر و عەزابێکە کە ئاپاڕاتووسەکانی نەتەوەی داگیرکەر بەسەر کورددا سەپاندوویانە و کۆیادەوەریی ئێمە پڕە لە بیرەوەریی پۆستاڵی داگیرکەر. ئەمە یەک لە ملیۆن ڕەنجێکە کە لە کۆیادەوەریی مرۆڤی کورددا چەقاوە و لە بیر ناچێتەوە.

ئەگەر سەرناوی ئەم نووسینە پەردە لە ڕەنجێکی یەکجار زۆر و زەبەلاح هەڵدەداتەوە و ئەو ڕەنجە لە بازنەیەکی گەورەدا گرێدراوە بە ڕەنجی مرۆڤی کورد و ئەوەی کە ڕۆح و ڕەوان و نیشتمانی داگیرکراوە، لە بازنەیەکی چووکەتردا ڕەنجی تاکەکەسیی مرۆڤی کوردیش بە تایبەت ژنان نواندراوەتەوە. لە چیرۆکی «گرێپووچکەدا» کە ڕووبەڕووی تراژێدیای زۆر ناخۆش و جەرگبڕی منداڵکوژی دەبینەوە، دەکرێت بە شێوازگەلێکی جۆراوجۆر لایەنە نهێنییەکانی ئەم چیرۆکە بخوێندرێتەوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت. دەکرێت لە سۆنگەنیگای دەروونناسانە و کۆمەڵناسانە و... توێژێک لە توێژەکانی ئەو دەقە هەڵبدرێتەوە. ئەوەی کە ئەو دایکە وا لە دەست جەزرەبە و هەڵسوکەوتی ناشیرینی

مێردەکەی ڕۆح و ڕەوانی وێران بووە و بۆ ڕزگاربوونی لەدەستی مێردەکەی دەستی بەسراوەتەوە و دیل و زنجیر کراوە و هۆکاری قەبوولکردنی ئەو کۆیلایەتییە دەگەڕێتەوە بۆ کۆرپە شیرینەکەیان. کۆرپەکەیان «سەما» ناهێڵێت ڕزگاری بێت لەدەس ئەو مێردە دیوەزمەیە و بەردەوام خۆشەویستیی ئەو کۆرپەیە لەمپەرێکی لە هەمبەر ئەو ژنەدا داناوە کە نەڕوات و ژیان لەگەڵ مێردە دیوئاساکەی کۆتایی پێ نەهێنێت، لە ئاکامدا و لە دوای ململانێ و مشتومڕێکی زۆری دەروونی لەگەڵ خۆی، بۆ ڕزگاربوونی لەو مێردە وەیشوومەیەی، دەست دەداتە کوشتنی کۆرپەکەی و بەو زمانە پاراوەی کە نووسەر دەیگێڕێتەوە و وێنای دەکات کلیلی ڕزگاریی خۆی لەو ژیانە تاریکستانە دەکار دەهێنێت. زمانی نووسەر لە وەسفی ئەو ڕووداوە تراژیکە وەک شەپۆلێک خوێنەر لەگەڵ خۆیدا دەبات و لە جادەی پڕ لە سەخڵەتی ڕەنجی ئەو دایکە وەها میوانی دەکات کە خوێنەرەوە یەک سات نایهەوێت لەو گێڕانەوەیە دوور بکەوێتەوە تا بزانێت لە ئاکامدا چی ڕوو دەدات و چی دێتە پێش و هەنگاو بە هەنگاو لەگەڵ سەختی و ڕەنجەکانی ئەو ژنە ئەویش ڕەنج دەبات و دڵی دەسووتێت. ئەم چیرۆکە و بە تایبەت تراژیدیای منالکوژی بۆ ڕزگار بوونی لە دیلی و کۆیلایەتیی دیوی باڵادەست، هەڵگری چەندین خوێندنەوە و بۆچوونی جۆراوجۆری دەروونناسانە و کۆمەڵناسانەیە، بەڵام ئەوەی لێرەدا بۆ من گرینگە و زیدەتر ڕەنگ و دەنگی لە مێشکمدا دەزرینگێتەوە، شوێندانانی سەرکوت و توتالیتاریزمی فاشیستییانە و هەمەلایەنەیە کە دۆخی دیموکراتیک بۆ نەتەوە ژێردەستەکان یاساغ دەکەن و دیارە ئەو دۆخە مێشکپڕووکێنە گورچکبڕە، کاردانەوەی دەبێت لە سەر سیستەمی پیاوسالاری و دووپاتکردنەوەی ئیستیبدادی «ئاغابالاسەر» یان وەک ئەوەی لاکان دەیڵێت: «ئەویتری گەورە» بەسەر بنەماڵەوە و بە تایبەت بەسەر ژنانەوە. لێرەدا جێی خۆیەتی بە یارمەتیی یەکێک لە لقەکانی خوێندنەوەی پاشکۆلۆنیالیستی دەق کە زیدەتر لە کارەکانی گایاتری ئیسپیواکدا ڕەنگی داوەتەوە، تیشکێک بخەمە سەر ئەم چیرۆکە. ئیسپیواک لە لێکۆڵینەوەکانی خۆیدا بە تایبەت لە ئایا بندەست دەتوانێت قسە بکات؟ (Ashcroft,grifith,1995: 20) ئەو بیرۆکەیە دەوروژێنێت کە ژنان لە وڵاتانی کۆلۆنیکراودا زوڵم و ستەمی چەند قات دەبینن. لە لایەک هێزگەلی ئیستیعمار و داگیرکەر دەیچەوسێننەوە و لە لایەکی دیکەوە هێزی کۆمەڵگای باوکسالار وەک وەیشوومە بەسەریەوە ڕێگەی ڕزگاریی لێ دەبڕێت. کەوایە ڕزگاری بۆ ژنان دووقات دەبێتەوە. هەم وەکوو دیکەی مرۆڤی کۆلۆنیکراو کە پیاوانیشی لەگەڵ بێت، دەبێت هەوڵ بدات نەجات پەیدا بکات و هەروەها دەبێت هەوڵیشی بخاتە گەڕ بۆ ڕزگاری لە دەستی سیستەمی باوکسالاری یان نێرسالاری. ئیسپیواک سێ تۆخم بۆ خوێندنەوەی دەقی پاش کۆلۆنیالیستی لە سۆنگە نیگای ژنانەوە دەخاتە بەردەست: دەنگی ژنان، کارگێڕی و زەینی ژنان. (ذوالفقاری و نجومیان، ۱۳۸۹: ۱۱۱) ئیسپیواک لە وتاری «نواندنەوەی ئەدەبی بندەستەکان» لە دەقی ئەدەبی وەکوو جێگرەوەیەک بۆ دەربڕینی مێژووی ژنانی بندست یاد دەکات. (مورتون، ۱۳۹۲: ۹۰).

چەندە ئەو سێ ماکە لە دەقەکاندا دەنگ بداتەوە، بەو ئەندازەیە نزیکە لە دەقێک کە هاواری بندەستیی ژنان بێت. لەم چیرۆکەدا گێڕەرەوە ژنێکە کە وەڕەز بووە و دەنگی هەزاران ژنی بندەستی دیکە لەو سیستەمە ئەرباب - کۆیلەییەدا نوێنەری دەکات. دەنگێکی ژنانە تەواوی ئەو

ڕەنجانە دەبات بۆ بارەگای پیری خەزایی. گێڕەرەوە بەسەرهاتێکی مێژوویی ژنی ڕۆژهەڵاتی دەنوێنێتەوە کە هیچ کات نەیتوانی لە ئاست ئەو هەمووە کۆیلایەتییە کە بەسەریدا هاتووە، دەنگێک هەلبڕێت یان پەرچەکردارێکی هەبێت. بەڵام لێرەدا هیچ ئەوەی کە دەنگەکە ژنانەیە و پەردە لەسەر ئەو شتە هەڵدەداتەوە کە ئێسپیواک پێی دەڵێت «ستەمی دووقاتە»، کارگێری و عاملییەتێکی تەواویش دەبەخشرێت بە ژنان. کارگێرییەک کە لە تراژێدیای منالّکۆژیدا بە لووتکەی خۆی دەگات. پەرچەکردارێکی شۆرشگێرانە و بوێرانە بۆ لابردنی لەمپەرەکانی ڕزگاری بە لابردن و کوشتنی «سەما». مێشک و زەینێکی ژنانەیش لەو چیرۆکەدا ئامادەییی تەواوی هەیە وا کە لە هاوارەکان و دەردی دڵەکانی خۆی دەنوێنێتەوە. چەندە ئەو پیاوە جەزرەبەی دەدات، ئەو جەزرەبەیە لە شێوەی ئیهانە و سووکایەتی پێکردن بە ڕۆح و ڕەوانی ئەو ژنە ڕەنگ دەداتەوە و زامداری دەکات. ئەو زامە کە بەردەوام بە هەڵسوکەوت و ئاکاری قیزەون و بە کۆیلەکردنی ئەو ژنە مێهرەبانە درێژەی دەبێت، بەس بە هۆی بەندی جەرگیەوە، کە کچەکەیان «سەما» بێت، دەیکێشێت و دەنگ هەڵنابڕێت. تەواوی ئەو زەجرە لەو زمانە پاراوەی نووسەردا کە قارەمانی ئەو بندەستییەی لە ژنان هەڵبژاردووە، ئاوا لەم دێڕەدا ڕەنگ دەداتەوە. کاتێک دەردی دڵی خۆی دەباتە لای پیری خەزایی و لەویدا هەمووی ئەو چیرۆکە، گێڕانەوەیە کە گێڕەرەوە بۆ بارەگای پیری خەزایی دەکات «تۆیش حەق بدە بە هەموو ئەو نزیکانەی وا بەرەبەرە لێم دەکشانەوە و سەرکۆنەیان دەکردم کە بۆ ئەو سووکایەتی و پێداهاتنە بە هەڕەشە و گوڕەشەی باوکی سەمام بە کوڵ و باوەش هەڵدەگرت و پشتی کۆم دەکردم، ڕامدەکێشان، شوکرانەبژێریم تەواو نەدەکرد، سازام سازام و ئاخری کەلاوی کرد. دیواری ئەو لەمپەرە قەڵەشا، لافاوەکەی بردمی، دەمبا و ناگیرسێمەوە!» (هاواڵدوانە: ١١٢) ئەدی هیچ دڵبەندی و گیرۆدەیی و هۆگرییەک ناتوانێت ببێت بە لەمپەر لەبەرامبەریدا کە وەک «زۆکرمەنی ئازادبوو لە بەند و زنجیر»، بەند و زنجیرەکانی نەپسێنێت و لە ژێردەستیی دەسەڵاتگەرێک کە کەسایەتیی ئەوی پێشێل کردووە دەرباز نەبێت «چۆن لەو جەهەندەمە ساماکە ڕزگار دەبووم؟ چۆن دەبووایە هەڵێم و پشتەسەری خۆم تمیشا نەکەم؟ بەرەو کام حەشارگە دەرباز بم و نەگەڕێمەوە؟...» (هەمان:١١٥) «ڕزگار-بوون لەو داوەم لێ ببووە گولۆڵە بەنێکی کوت و پچڕبووی هەزارسەرەوە...» (١١٦) جەهەندەم میتافۆرێکە بۆ هەلومەرجی ستەمی دووقات بوو لەسەر ژنانی وڵاتی کۆلۆنیکراو. ڕزگاریی ئەو ژنە دەکرێت بە ڕزگاریی نەتەوەی کورد بە تایبەت ڕۆژهەڵاتی بشوبهێنین کە وەک گلۆڵە بەنێکی ئاڵۆزی لێهاتووە کە نازانێت چۆن دەبێت ڕزگاری بێت. لە لایەک سەرکوت و توتالیتاریزمی سەپێندراو بەسەریدا و لەلایەکیش هێندێک دڵبەندی کە خۆی هەیەتی یان ئەوەی داگیرکەر بۆ فریو و دڵخۆشکەریی درۆیینە و ساختەیی خستوویەتییە بەردەستی و هێندێک بەرژەوەندی بۆ لکاندنی ئەو بە خۆیەوە بۆی دەستەبەر دەکات. ئەو دڵبەندییەی کە بۆ قارەمانی ئەو چیرۆکە لە ئارادا بوو، کچە جوانەکەی بوو کە نەیدەتوانی دڵی لێ هەڵکەنێت. وەک دیارە کچە دڵبەندەکەی، سەما، ببووە لەمپەرێک لەهەمبەر ڕزگار بوونی لەو دۆزەخەی مێردەکەی بۆی دروست کردبوو، بۆیە بۆ ڕزگاری و ئازادیی خۆی، دیارە دەبێت دڵبەندییەکان و زۆرێک لە ئیسماعیلەکانی سەر ببڕیایە «تۆش دەزانیت قەت قەت ئەو شەوە سارد و سڕەت لە بیر ناچێت وا هەر هەردووکمان لە ماڵ

بووین و سەمای نەرم و نیانم کردە چەشتەی ڕزگار بوونی خۆم و بێبەزەییانە زەرنێخم تێکەڵاوی شێوە مەیلە و گەرمەکەی کرد...» (هەمان: ١١٨) ئاوا لە ئاکامدا بۆ ڕزگاری لە بەندی مێردەزمەی نالەبار و داپڵۆخێنەری ڕۆح و ڕەوان و جەستەی، کۆرپەکەی کوشت و دوای لابردنی ئەو لەمپەرە، بەستێن بۆ ڕزگاری لە دەست ئەو وەیشوومەیە بۆی مسۆگەر بوو. دەیشکرێت ئەو زۆڵمەی بە ناوی باوکسالاری لە سەر ئەو ژنە بار دەبێت لە چوارچێوەی ئەو زوڵم و زۆر و سەرکوتەدا ببینرێت کە لە بازنە گەورەکەدا، نەتەوەی بالادەست بە زۆرەملێ و داگیرکاری بە سەر نەتەوەی بندەستیدا دەیسەپێنێت. شێوە زمانی پڕ لە ڕەنج و مەینەت لە گێڕانەوەکەدا وەک شەپۆلێکی ئازاردەر، خوێنەر لەگەڵ خۆی دەبات تا بەو ئاکامە تراژیکە بتوانێت هەم پەنجە بخاتە سەر خەسارێکی کۆمەڵایەتی و بنەماڵەیی و هەم بە وێناکردنی ئەو کردەوەیەی کە ژنەکە بۆ ئازادکردنی خۆی ئەنجامی دەدات، ئەو هێمایە بگەیێنێت کە ژێردەست لە نەبوونی دۆخی ئازادیی دیموکراتیکدا (یان ئەو شتەی داگیرکراو بە سەروەریی سیاسی بۆی دەستەبەر دەبێت) وێدەچێت لە ڕوالەتدا تۆی وەکوو باندەستی خۆی قەبووڵ کردبێت بەلام ئەگەری ئەوە هەیە هەر کات لەو بەند و زنجیرەی تۆ، خۆی ڕزگار بکات و بە لەناوبردنی دڵبەندییەکانی کە دەکرێت ماڵ و منداڵ و بەرژەوەندی و شتی دیکەی وا بن، خۆی لە ژێردەستیی داگیرکەر ئازاد بکات و بە خولقاندنی تراژێدیای منالکوژی، خۆی لە تراژێدیای ژێردەستیی داپڵۆسێنەر نەجات بدات.

هەروەها دەتوانین ئەو تێمە ڕەنجاوییە لە هەڵبژاردنی سەرناوی چیرۆکەکان بە ڕوونی ببینین. ئەو شتەی کە دەتوانین ناوی بنێین «شێوازناسیی سەرناو»[١٤] پێمان دەڵێت کە پێکهاتەی گشتیی ئەو وشانەی بۆ ئەو کۆمەڵە چیرۆکە هەڵبژێردراون یادەوەریی ڕەنج، خەم، پەژارەی داگیرکراوێک دەکات کە ژیانی ڕۆژانەی لەو بەستێنەدا خول دەخواتەوە و سووڕی پوچەڵی ڕەنج و جەزرەبەی داگیرکراوی وەک خۆرە ڕۆح و ڕەوانی دەخوات. بۆ وێنە ئەو وشانە کە گوزارە لەو ڕەنجە ئاماژە پێکراوە دەکەن و لەسەر ناوی چیرۆکەکان دەبیندرێن بریتین لە: جەهەندەم، عازیەتباری، بێناونیشان، خاپوور، گرێ پووچکە و هتد و ئەو وشانەی دیکە کە لە چیرۆکەکاندا بەکار-هێنراون ئەو گریمانەیەی ئێمە دەسەلمێنێت، واتە ڕەنجی کوردی ڕۆژهەڵاتی لە تەواوی بوارەکانی ژیانیدا نیشان دەدەن. ڕەنجی بێ-برانەوە لەهەر هەمووی چیرۆکەکاندا بە شالاوی زمانێکی ڕەسەن و پاراو لە مێشک و ڕەوانی خوێنەردا دزە دەکات. کەوایە چیرۆک و ڕۆمانی ڕۆژهەڵاتیش وەکوو ناوچەکانی دیکەی کوردستان لە پەیوەندیی دیالێکتیکی لەگەڵ واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتیی خۆیدا، (بەو شێوەیەی کە کەسانێک وەک فریدریک جەیمسۆن و لووسیەن گۆڵدمەن لە تیۆرییەکانی کۆمەڵناسیی ڕۆماندا باسی دەکەن) زێدەتر باس لە پرسی ناسنامەی حاشالێکراوی کوردی، ئازار و ڕەنجی داگیرکراوی، عەزاب و ئەشکەنجەی بێ دەسەڵاتی و هتد دەکات و دیارە ئەم واقیعە هەر وا کە لە کۆمەڵە چیرۆکی «هاوالدوانە»دا، دەبیندرێت، هەندێ لە چیرۆکەکان هەڵگری شێوازی ڕێئالیستی لە گێڕانەوەدان. لە پەنای ئەمەشدا لە کۆمەڵە چیرۆکی «هاوالدوانە»، بەرەورووی حەول و تێکۆشانی نووسەر بۆ تاقی کردنەوەی زۆرێک لە پانتا تازەکانی ڕیوایەتی ئەمڕۆیی دەبینەوە. دیارە نووسەر تێکۆشاوە هەتا تەجروبەی ژیانی کەسایەتییەکی ڕۆژهەڵاتی بە ئامرازی شێواز و دەنگە جۆراوجۆرە نوێکان لە نووسینەکەیدا

بنوێنێتەوە. خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی هێندێک لە چیرۆکەکان، لە هەمان کاتدا کە هەست بەوە دەکات کە دەبێتە بەشێک لەو سەربوردە و دونیا زیندووەی وا لە ناو چیرۆکەکاندا لە هاتوچۆ و ڕابووردندایە، لە لایەکی دیکەشەوە تێدەگات کە شێوازی گێڕانەوە و پانتای شوێن-کات لەگەڵ دونیا واقیعییەکەی دەوروبەری خۆی جیاوازیی هەیە. لە زۆر شوێندا گۆڕینی شوێن و کاتی ڕووداوەکان تایبەتمەندییەکی بزۆک و سەیالی بە چیرۆکەکان بەخشیوە و خوێنەر لە پەستا لەگەڵ زەمان و شوێندا دەستەویەخەیە. ئەم خەسڵەتی بزۆکییە کارێک دەکات هەتا خوێنەر بکەوێتە بەشداریکردن لەگەڵ ساغ کردنەوە و پێکەوە نووساندنی لەت و پەتی پرشوبڵاو و لە هەمان کاتیشدا پەیوەندیداری ڕووداوەکان. بۆ وێنە لە زۆرێک لە چیرۆکەکاندا ڕەوتی تێپەڕینی کات وەکوو شێوازە کلاسیکەکان لە سەر هێڵێکی ڕاستەوخۆ نییە و نووسەر بە شکاندنی هێڵی ڕاستەوخۆی زەمان لە گێڕانەوەدا، پانتایەکی نوێی بۆ گێڕانەوەی ڕووداوەکان ڕەچاو کردوە.

ئەو حەوڵەی کە نووسەر بۆ نووسین بە گۆشەنیگا جۆراوجۆرەکانەوە داویەتی، ستایلی گێڕانەوەی لە بازنەی یەکدەستی شێوازە قەدیمییەکان ڕزگار کردوە. یانی وا نییە کە چیرۆکەکان تەنیا بە گۆشەنیگای سێهەم کەسی تاک و لە زمانی گێڕەرەوەیەکی زانای گشتییەوە پەیوەندی لەگەڵ بەردەنگەکانیدا بگرێت، بەڵکوو بۆ دروست کردنی دەنگە جیاوازەکان، ئامرازی دەنگ هەڵبڕین بۆ هاوار و خۆ سەلماندن دراوەتە دەستی تاکێکەوە کە دەنگی خۆی بەو جۆرەی کە خۆیەتی و خۆی دەیهەوێت بەرز بکاتەوە. بۆ وێنە لە چیرۆکی «گرێ پووچکە»دا تاکبێژییەکی دەروونی دەبێتە دەرفەتێک هەتا کەسایەتیی سەرەکیی چیرۆک، ئامرازی دەنگ هەڵبڕین بە دەستەوە بگرێت و هاوارەکانی خۆی لە گەروویەکی ڕەهاوە دەرباز بکات. یان هەروەها لە چیرۆکی «خوێندن بە کاتی جەهەندەم»دا بە گۆشەنیگای دووهەم کەسی تاک، ژیانی پڕ لە دەردوڕەنجی قوتابییەک لە زمانی مامۆستاکەی قوتابخانەیەوە کە ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئەو قوتابییە پەیوەندیی ئۆرگانیک و دەروونیی هەبووە و بە زمانی تایبەت بە مامۆستاکە دەگێڕدرێتەوە. هەر لێرەشەوە تایبەتمەندییەکی دیکەی نوێکردنەوەی گێڕانەوە باوەکان دێتە گۆڕێ و ئەویش هەڵبڕینی دەنگە جیاوازەکان بۆ ساز کردنی پانتایەکی فرەچەشنی و دێموکراتیکە. بە پێچەوانەی گێڕانەوە باوەکان کە بگێڕەوە لە زمانی نووسەرەکەیەوە و لە ژێر سەرەڕۆییی ئەودا بە تاکە دەنگێکەوە لە باتی هەموو کەسایەتییەکانی چیرۆک قسەی دەکرد، لە کۆمەڵە چیرۆکی «هاوالدوانە»دا دەکار کردنی گۆشەنیگا جۆراوجۆرەکان، هەلی بۆ هاتنەئارای پانتایەکی فرەدەنگی (پولی فۆنیک) ڕەخساندووە. پانتایەک کە دەرفەتێکە بۆ دەنگ هەڵبڕینی کەسایەتییەکان بە شوناسی تایبەتی خۆیانەوە. پانتایەک بۆ تەجروبە کردنی ڕزگاری و سەربەستی لە ماڵی تایبەت بە تاکێکی جیاواز و سەربەستدا.

تاقی کردنەوە و کار کردن بۆ تازەگەری لەو بوارانەدا کە لە سەرەوە باسیان لێ کرا، لە کۆمەڵە چیرۆکی «هاوالدوانە»دا نەبووەتە هۆی ئەوەی کە نووسەر بە بۆنەی تەجروبە کردنی پانتا و ستایلە نوێیەکان بکەوێتە بازنەی هەڵسوکەوت لەگەڵ دەروونی بەندکراوی کەسایەتیی خۆیدا. ئەگەر وا بووایە دەبوو بابەتی چیرۆکەکان لە فاکت و واقیعەکانی کۆمەڵگا دابڕیایەت و خۆی بە خەریک بوون لەگەڵ دەنگ و دەردێکی تاکەکەسییەوە سەرقاڵ و سەرخۆش بکردایە. بە پێچەوانەوە، ئەو فاکتانەی وا

لەناو چیرۆکەکاندا هەن، لە واقیعی ژیانی کۆمەڵگای دەوروبەرمانەوە سەرچاوەیان گرتوە بەڵام لە هێڵەگی خەیاڵی نووسەرەوە ڕابوردوون هەتا لیباسی هونەر بکرێت بە بەریاندا و بە زمان و جلوبەرگی ئەدەبەوە ئاراستەی بەردەنگەکانیان بکرێن.

شێوازێک کە دەتوانین بە دەستەواژەی فاکتەخەیاڵ[۱۵] (واتە تێکەڵاوی فاکت و خەیال)، فاکت و واقیعی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووریی کوردستان لە خەیاڵی نووسەرانیدا دەبێتە هەوێنی ئەو گێڕانەوانە کە تیشک دەخەنە سەر کۆلۆنیالیسمێکی نێودەوڵەتی[۱۶] لە هەر چوارپارچەی کوردستاندا[۱۷]. ئەوەیە کە لە ڕۆژهەڵاتیش ناکرێت ڕەخنە لە نووسەران بگیردرێت کە بۆچی نەتانگواستووەتەوە بۆ شێوازێکی دیکە لە گێڕانەوە. ئاخر لە وڵاتێکدا کە واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەی گەمارۆ دراوە بە تووتالیتاریزمێکی تۆقێنەر، واقیعی ئابوورییەکەی جودا لەو کەسانەی بوونەتە کۆیلەی ئەو سیستەمە و هاوکاری ئەو داگیرکەرییە، زۆرینەی خەڵکی بۆ وێنە کۆڵبەرانی، ڕووبەڕووی ئاپارتایدی ئابووری بوونەتەوە و ژیان و کاریان لەسەر لێواری ئیستیعمارادایە، زمانیان لێ زەوت کراوە، سەرچاوە مرۆڤی و سروشتییەکانی بە غارەت چووە، چۆن دەکرێت چاوەڕوانی ئەوە بکەین ڕۆمان نووسان و چیرۆک نووسانیان هەنگاو هەڵگرن بەرەو شێوازێکی دیکە لە گێڕانەوە و چۆن دەکرێت چاوەڕوانی ئەوە بکرێت لە ڕۆمان و چیرۆکەکاندا پرسی قووڵی فەلسەفی و بوونناسانە بورووژێندرێت، چۆن دەکرێت ئێمە چاوەڕوانی نووسینی گلۆکاڵ[۱۸] بین، لە وڵاتێکدا هەست و نەستی مرۆڤەکانی لە ژێر چەکمەی داگیرکەردا داپڵۆساوە و تێکدراوە، لە وڵاتێکدا سەرجەم بوونی تۆیان بە دەسرێژی زەبری سەربازی و هەروەها بە ئاوازی نەرمی فەرهەنگیی دەزگا ئایدیۆلۆژیکەکانی نەتەوە باندەستەکان، لەبەین بردووە. دیارە هەر چەشنە نووسینێک لەم جۆر وڵاتەدا زیاتر هاوارە بۆ ڕزگاری، هاوارە بۆ مانەوە، هاوارە بۆ ژیان...

ئەنجام

هەوڵی ئەم نووسینە بە گشتی ئەوە بوو لە بەستێنی تیۆریی «کۆلۆنیالیسمی ناوەکی»دا و بە پشت بەستن بە هێندێک لەو ئامرازە شیکارییانەی لە ڕەخنەی ئەدەبی پاشکۆلۆنیالیستیدا باسی لێ دەکرێت، خوێندنەوەی خۆی لەسەر کۆمەڵە چیرۆکی هاواڵدوانە ئاراستە بکات و تیشک بخاتە سەر ئەو لایەنانەی پرسی کورد و ڕەنجەکانی وەکوو کۆلۆنیایەکی ناوەکی نواندراوەتەوە. دیارە زێدەتر مەسەلەی زمانی وڵاتی داگیرکراو و ڕزگاری لە ژێر هەیمەنەی ئەوی دیکەی سەردەستا کە وەکوو «ماڵی بوون»ی کوردان ڕۆڵ دەگێڕێت شەن و کەو کراوە، هەروەها چەمکگەلێکی دیکەی وەک (من/ئەوی دیکە) و (ناوەند/پەراوێز) و ژێردەستی و ڕەنجەکانی لە سەر دەقی ئەو چیرۆکانە تاوتوێ و پراکتیزە کرا. وێدەچێت هەم دەقی پاشکۆلۆنیالیستی کەمتر لە ئەدەبی کوردیدا خولقێندرابێت و هەم ڕەخنەی ئەدەبی پاش کۆلۆنیالیستی بە شوێنی ئەودا کەمتر بووەتە مژاری باسی ڕەخنەی ئەدەبی. خاوەنی ئەم قەڵەمە وا تێدەگات دۆخ و هەلومەرجی کوردستان هەڵگری خولقاندنی دەقی ئەدەبیی پاش کۆلۆنیالیستیی زیاترە.

هەرچەند هێشتا ڕزگاری نەهاتووە، بەڵام دیارە ئەدەب دەتوانێت پەنجەرەکانی ئەو ڕزگارییە بکاتەوە. بە بڕوای من ئەم کۆمەڵەچیرۆکە، دەقێکە دەکرێت بخرێتە خانەی ئەدەبی وڵاتی کۆلۆنیاکراو یان بە تەعبیری ئێمە کۆلۆنیی نێوخۆیی کراو. بۆیە هەیە کە خاوەنی ئەم چیرۆکانەیش لە داهاتوودا، گەشە بەم بن ژانرە بدات و

هەر وەک «تیب سالْح» بە تایبەت لە ڕۆمانی وەرزی کۆچ بەرەو باکوور و محەمەد دیب و عەبدولڕەحمان منیف لە جیهانی عەرەبیدا و هەروەها ئەدەبی پاشکۆلۆنیالیستیی ئافریکا و ناوچە کۆلۆنیاکانی دیکــە، ببێتە خاوەنی شــێوازێکی تایبەتی پاشکۆلۆنیالیســتی لە ئەدەبی کوردیدا.

سەرچاوەکان

باغجری، کمال، خوانش پسااستعماری رمان سەگانە الجزائر، نشریە ادب عربی، سال١٢، شمارە ٢، تابستان ١٣٩٩.

حامیدی، تاهیر، هاوالْدوانە، کۆمەڵە چیرۆک، ١٣٩٩هەتاوی، سەقز، چاپی یەکەم، پەخشانکاری بیریار.

الدیت، محمد، الحریــق، ٢٠٠٧، ترجمة فارس غصوب، الجزائر، منشورات ANEP.

ذوالفقاری، غلامعباس، نجومیان، محمد رضا، درآمدی بر مطالعات فرودســتان، فصل نامە علمی پژوهشی تازیخ، دورە پنجم، شمارە ١٧، ١٣٨٩ش.

مظفری، افســانە، و دیگــران، گفتمان پسااســتعماری در ادبیات جهان، (تحلیل گفتمان رمان ریشــە ها)، نشریە مطالعات رسانە ای، سال ١٢، پاییز ١٣٩٦.

مورتون، اســتفان، گایاتری چاکراورتی اســپیواک، ترجمە نجمە قابلی، (١٣٩) تهران، نشر بیدگل، چاپ اول.

مەحمووپوور، عەزیز، ڕەوتی گەشــەکردنی چیرۆک و گێڕانەوەی کوردی، ١٣٩٨، سەقز، چاپی یەکەم، پەخشانکاری خانی.

Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H, (1995). The Post-Colonial Studies Reader. London: Routledge.

Key Concepts in Post-Colonial Studies, (1998) London: Routledge.

cazanova,Pablo Gonzales,Internal Colonialism and National Development.

https://www.goodreads.com/book/show/50279982-daughters-of-smoke-and-fire.

ژێدەرەکان

١ . ئــەم ڕۆمانــە Daughters of Smoke and Fire کە بە زمانی ئینگلیســی و لە کانادا بڵاو بووەتــەوە بە قەڵەمی ئاڤا هۆما کچە کوردێکی ڕۆژهەڵاتی خەڵکی شــاری سنە نووسراوە.«کچانی دووکەڵ و ئاگر، وێنەیەکی ســەرنجڕاکێش لە مەترسیگەلێکە کە چــل ملیۆن کوردی بێ دەوڵەت لەگەڵــی ڕووبەڕوون. چیرۆکێکی بەهێــز کە بە چەشــنێکی درەوشــاوە واتای شــوناس و پێوەندە ئاڵۆزەکانــی بنەماڵە [کوردی ڕۆژهەڵاتــی] ڕوون دەکاتەوە».(https://www.goodreads.com/book/show/50279982-daughters-of-smoke-and-fire) ئەم ڕۆمانە بە باشــترین شێوە دەتوانێت هەڵگری خوێندنەوەی تیۆریی پاش کۆلۆنیالیستی، بەتایبەت خوێندنەوەکانی گایاتری سپیواک لەسەر ژنی بندەستی کۆلۆنیکراو بێت.

٢.« ئەم ڕۆمانــە گێڕانەوەی تێداچوون و فەوت و فەنابوونی ئاواتی گەلێکــە کە دەســەڵات هەموو شــتێکی لێ لە خشــتە بردووە. گێڕانەوەی ناهومێدییەکی مەزنە. گێڕانەوەی تێداچوون و ترسێکی گەورە لەو تاریکســتانەی دەســەڵات بۆ تاکەکانــی خولقاندووە. گێڕانەوەی تاریکســتانی مەرگە و ترس».(مەحموودپوور، ١٣٩٨ە: ١٤٠)

3 .Double Consciousness

٤. دەســتەواژەی کۆلۆنیالیســمی ناوەکــی (Internal Colonialism) کــە لە ســاڵەکانی ١٩٦٠ بــەم لاوە لە توێژینەوە کۆمەڵایەتی و سیاســی و گەشەســەندەکاندا بڵاو بووەتەوە، باس لــەوە دەکات کە دوای تەواو بوونی کۆلۆنیالیســمی کلاســیک کــە نەتەوەیەک لە دەرەوەی ســنوورەکانی نەتەوەیەکی دیکە بە بیانووی ئاوەدانی، دەســتدرێژی دەکردە سەر نەتەوەیەکی دیکە و تەواوی ســەرچاوە مرۆڤی و سروشــتیەکانی لێ زەوت دەکرد، ئەوا لە دوای تەواو بوونی کۆلۆنیالیسمی دەرەکی، کۆلۆنیالیسمی ناوەکی ســەر هەڵدەدات. ئەم چەمکە ڕیشــەی لــە بزووتنەوە ســەربەخۆییخوازە گەورەکاندا هەیە کە لە دوای کۆلۆنیالیســمی کلاســیک ســەریان هەڵدا. واتە لە دوای ئەوەی چەوساندنەوە و دەســەڵاتگەریی هێــزە دەرەکیەکان تەواو بوو، چەوســاندنەوە و دەســەڵاتگەرییە خۆجێییەکانــی ناو ئەو نەتەوانە بەســەر یەکدا دەستی پێ کرد. (Cazanova: 27) واتە کۆلۆنیالیسمی ناوەکی بابەتی کۆلۆنیالیسم لە بابەتێکی نێونەتەوەیی (International) دەگوازێتەوە بۆ بابەتێکی لەناونەتەوەیی (Intranational). پاش شــکڵ گرتنی بە تایبەت ئەو دەوڵەت نەتەوانەی فرەنەتەوەیین و ئێتنیکــی زۆر لەناو ســنوورەکانیاندا هەبوون یان هەنە و دەژین، لە پرۆســەیەکدا نەتەوەیــەک یان ئێتنیکێک بەســەر نەتەوە و ئێتنیکەکانــی دیکــەدا زاڵ دەکرێت و زمانی ئــەو نەتەوەیە لە پرۆســەیەکی سیاسیدا بەســەر نەتەوەکانی دیکەدا زاڵ دەکرێت و ئەوانی دیکە هەر لە چوارچێوەی ئەو ســنوورەی ئەو دەوڵەتەدا پەراوێــز دەخرێن و زمان و بوونیان لێ زەوت دەکرێت. کۆنترۆڵ دەکرێن و لە دوای ئەوە سەرچاوەکانیان لە بەرژەوەندیی نەتەوەی باڵادەســتدا زەوت دەکرێت و خۆیان بێبــەش لە تەواوی چاوگە ئینســانی و سروشــتییەکانیان دەکرێن. ئەگەر لە کۆلۆنیالیسمی

کلاسیکدا دەسدرێژی و غارەت لە دەرەوەی سنوورەکان بۆ سەر نەتەوەیەکی دیکە دەکرێت، بۆ وێنە ئەوەی بریتانیا لەگەڵ هیند کردی، ئەوا لە کۆلۆنیالیسمی ناوەکیدا یەک نەتەوە لە ناوەوەی سنووره دەسکردەکانی دەولّەت نەتەوەی خۆیدا، دەسدرێژی دەکاتە سەر نەتەوە و ئێتنیکە ژێردەستەکانی خۆی. زمانی لێ دەسڕێتەوە، بوون و کەرامەتی پێشێل دەکات و بە شێوازی جۆراوجۆری کۆنترۆڵ لە هەرەشەی میلیتارییەوە بیگرە تا شێوەی نەرمی ئاسیمیلەکردن و تواندنەوە، تێدەکۆشێت یەکدەستییەکی ڕۆحپرووکێن بەسەر ئەوانی دیکەدا زاڵ بکات. لەم نووسینەدا کۆلۆنیالیزمی ناوەکیی فەرهەنگی زێدەتر مەبەستی ئێمەیە کە نەتەوە سەردەستەکانی کورد سەپاندوویانە بەسەر کوردی بێدەسەڵات و گیرکەوتوو لە ناو سنووری ئەوانی دیکەی داگیرکەردا. بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر چەمکی کۆلۆنیالیسمی ناوەکی خوێنەر دەتوانێت سەرنج بداتە سەر ئەم سەرچاوانە:

Cazanova, Pablo Gonzales, Internal Colonialism and National Development.

.Hechter, michial, Internal Colonialism : THE CELTIC FRINGE IN BRITISH NATIONAL DEVELOPMENT, 1536-1966.

.Wals, David.s, INTERNAL COLONY OR INTERNAL PERIPHERY? A CRITIQUE OF CURRENT MODELS AND AN ALTERNATIVE FORMULATION.

.Pinderhughes, Charles, Toward a New Theory of Internal Colonialism.

هەر وەها سەبارەت بە ئەپلای کردنی ئەم تیۆریە بەسەر کۆدەقی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، خوێنەر دەتوانێت سەرنج بداتە سەر زنجیرە وتارەکانی دوکتۆر کەماڵی سلێمانی و دوکتۆر ئەحمەدی محەمەدپوور. هەڵبەت عەرەبەکان و تورکەکانیش بۆ خوێندنەوەی دۆخی سیاسیی خۆیان لەم چەمکە کەڵکیان وەرگرتووە و زۆر شتێکی تازە نیە، بەڵام ئەپلای کردنی تیۆریی پاش کۆلۆنیالیستی بەگشتی و بەتایبەتی تیۆری کۆلۆنیالیسمی ناوەکی لەسەر دەقی ئەدەبیدا، شتێکی نوێیە و لە بازنەی ڕەخنەی ئەدەبیدا ئەم کارە زۆر بە کەمی کراوە. نووسینەکانی خاتوو شەهلا دەبباغی بە تایبەت «خوێندنەوەی دژە کۆلۆنیالیستیی شیعری کوردی: نموونە شاعیرانی ڕۆژهەڵات» لە یەکەم هەنگاوەکانی زانستی ئەو بوارەیە و ئەم نووسینەیش دەتوانێت دەلاقەیەک بێت لەسەر ئەو جۆرە ڕوانینە لەسەر چیرۆک و ڕۆمانی کوردی.

5 .Postcolonial Reading.

٦ . مەلای گەورە یەکێک لە بیرمەندانی نەتەوەخواز و ئاوەزمەندی چاکسازیی سەردەمی خۆیەتیی، کوری مەلا عەبدوڵلای جەلیزادە هاوڕێ و هاوپۆلی حاجی قادر و باوکی مەسعوود محەممەدە.

٧ . دەستەواژەیەکە فەقێکانی حوجرە لە کاتی موتالا و لەبەرکردنی وانەکانی خوێندن لەبەر خۆیانەوە دەیانگووت و دووپاتیان دەکردەوە.

٨ . ثلاثیة الجزایز کە بریتیە لە سێ ڕۆمانی الدار الکبیرة، الحریق و النول بە قەڵەمی محەمەد دیب کە بە باشی کەشوهەوای کۆلۆنیالیستیی ئەلجەزایر دەنوێنێتەوە.

٩ . بەو شێوەیەی کە بێن یەهوودا بۆ نەجاتی زمانی عیبری بۆ یەهوودییەکانی ئەنجام دا.(ئەحمەدزادە،٢٠٢٠: ٢٢٦-٢٢٨)

١٠ . ئەم ڕستەیە ئاماژەیە بەو ڕستەیەی ئێرنست گێلنێر تیوریسیەنی بواری ناسیونالیزم کە دەڵێت: یەک نەتەوە و یەک دەولّەت… ONE NATION ONE STATE…

11 . BINARY OPPOSITION

١٢. میلیتاریزە کردنی ڕۆژهەڵاتی کوردستان جیا لەوەی لە جیهانی واقیعدا بوونی هەیە وەک پایەگا سەربازییەکان و ماڵە سازمانییەکان کە باشترین خاڵەکانی جوگرافییای شارەکانی کوردستانیان داگیر کردووە و جیا لەوەی ١٦ ملوێن مین لەسەر زەوینی کوردستان بلاو کراوەتەوە و شتی جۆراوجۆری دیکە، ئەوەی لە دامودەزگای میلیتاری لەم چیرۆکەدا نواندراوەتەوە و قووڵاییی دژەکردنی کۆلۆنیالیسم لە کوردستاندا نیشان دەدات: دەزگای ئیتلاعات و سیخوری، حیراسەتی دەزگای پەروەردە بۆ کۆنترۆڵی مامۆستایان، ئامادەییی دامودەزگای بەرفراونی بەسیج لە قوتابخانەکان و...

١٣ . کۆیادی هەموو کوردێکی ڕۆژهەڵاتی، لێوریژە بە ڕەنج و دەردەکانی خوێندن لە قوتابخانەیەک کە ئاپاراتووسەکانی نەتەوەی باڵادەست گەمارۆیان داوە و خەفەیان کردووە. بۆ وێتە لە یادی هەر هەموومانەدایە چەندە زەجرمان دەدیت لەوەی کە وانەیەک بە ناوی ڕاهێنانی بەرگری (آمادگی دفاعی) چۆن وەک مۆتەکە ڕۆحمانی زەجر دەدا و بە بێزاری وانەی داگیرکەرمان لەبەر دەکرد.

14 .Title Stylistics.

15 . Faction : Fact+ Fiction

١٦ .ئەم دەستەواژەیە یەکەم جار ئیسماعیل بێشکچی ڕۆشنبیری ئازادی خوازی تورک بۆ دۆخ و بەستێنی داگیرکراوی کوردستان بەکاری بردووە.

١٧ . دیارە چەن نووسەرێکی وەکوو بەختیار عەلی لە شێوازی ڕیالیسمی جادوویی بۆ پەردەلادان لە ژیانی مرۆڤی کوردستانی کەڵک وەردەگرن بەڵام ئەوەی کە زێدەتر بووە بە ڕێسا بە تایبەت لە نووسینی کەسانێک کە ڕێک لەناو ئەم تاریکستانەدا دەژین و ڕێگەی تاراوگەیان نەگرتووەتە بەر، زێدەتر شێوازی ڕیئالیستییە.

١٨ . ئەم دەستەواژەیە تێکەڵاوێکە لە دوو وشەی: گلۆباڵ (جیهانی) و لۆکاڵ (خۆجێیی)، واتە نووسینێک کەڵکەڵەی سەرەکییەکەی تێکەڵاوێکە لە بابەتی جیهانی و گەردونی و هەروەها بابەتی ناوچەیی.

فانۆن و مارکس

سارۆ ئەردەڵان

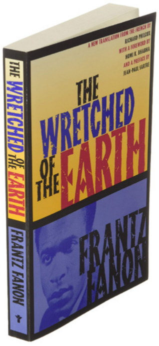

فرانتز فانۆن (١٩٢٥-١٩٦١) شۆڕشگێڕی ناوداری خەباتی دژەکۆلۆنیالیستی لە ماوەی تەمەنی کەمی خۆیدا چەندین کتێبی وەکوو پێستی سپی، دەمامکە سپییەکان (١٩٥٢)، کۆلۆنیالیزمی مردوو (١٩٥٩)، نەگبەتەکانی سەر زەوی (١٩٦١) و بەرەو شۆڕشی ئافریکا (١٩٦٤) نووسیوە. فانۆن سەرەڕای بەرهەمە گرنگەکانی کە لە چوارچێوەی ئەدەبیاتی دژەکۆلۆنیالیستیدا پێناسەیان بۆ دەکرێ، وەک شۆڕشگێڕێک دەورێکی بەرچاوی لە جەنگی سەربەخۆیی جەزائیر (١٩٥٢ هەتا ١٩٦٢) بۆ سڕینەوەی کۆلۆنیالیزمی فەڕانسیدا، گێڕاوە و وەک ئەندامی بەرەی سەربەستیی نەتەوەییی جەزائیر هەوڵێکی بەردەوامی بۆ ڕێکخستنی بەرەی دژەکۆلۆنیالیستی لە ئافریکا هەبووە.

فانۆن لە کتێبی نەگبەتەکانی سەر زەوی شرۆڤەیەکی دەروونشیکارانە لە کاریگەرییەکانی کۆلۆنیالیزم بە دەستەوە دەدا و تیایدا باس لەوە دەکا چۆن کۆلۆنیالیزم مرۆڤ لە مرۆڤبوونی خۆی دەسڕێتەوە و لەم ڕێگەیەوە تاک و نەتەوە بندەست دەکا. فانۆن لە پانتاییەکی بەرفراوانی کۆمەڵایەتی، کولتووری و سیاسی باس لە ئەو بزووتنەوە کۆمەڵایەتییانە دەکا کە دەیانهەوێ کۆلۆنیالیزم بسڕنەوە. بە باوەڕی فانۆن، شۆڕشی دژەکۆلۆنیالیستی ناچارە بۆ بەرگری، شێوازێکی توندوتیژ هەڵبژێرێ، چونکە توندوتیژی تەنیا «زمانێکە» کە لایەنی کۆلۆنیالیستی لێی تێدەگا و قسەی پێ دەکا. هەرچەند ئەم بەرگرییە توندوتیژانەیە، لە ڕووی ناچارییەوەیە و کۆلۆنیالیستەکان بە سەر بەکۆلۆنیکراوەکاندا دەیسەپێنن. مژارێکی گرنگ لە بەرهەمەکانی فانۆندا، پەیوەندیی بنەمای بیرکردنەوەی ئەو لەگەڵ بیرۆکەکانی مارکسە. واتە، بە شێوەیەک دەکرێ بگوترێ کە فانۆن توانیویەتی بە کەڵکوەرگرتن لە هێزێکی شۆڕشگێڕانە کە لە مارکسیزمدا هەیە، بەستێنێکی تیۆریک بۆ خەباتێکی دژەکۆلۆنیالیستی ساز بکا.

لە کتێبی نەگبەتەکانی سەر زەوی باس لە کاریگەریی مارکسیزم دەکرێ، بەڵام دەبێ ئەم بەکارهاتنە شی بکەینەوە. فانۆن ئاگاداری بیرۆکەی مارکسی بوو، بەڵام هیچ کات بەوریاییەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر بیرۆکەکانی مارکس نەکردبوو یا لە دووتوێی نووسینەکانیدا بە وردی بەکاری نەهێنابوون. بەسەرنجدان بە دەیقید مەکی، ژیاننامەنووسی فانۆن، ڕاقەی سارتر لە مارکسیزم لە کتێبی ڕەخنە لە عەقڵی دیالێکتیکی، کاریگەریی زیاتری لەسەر کتێبی نەگبەتەکانی سەر زەوی هەبوو. سەرەڕای ئەمە، کتێبی نەگبەتەکانی سەر زەوی وەک بەرهەمێکی تیۆری یا فەلسەفی سەیر ناکرێ، بەڵکوو زیاتر وەک بەرهەمێک سەیر دەکرێ کە شرۆڤەی خەباتێکی دژ بە کۆلۆنیالیزم دەکا. هەروەها ئەگەرچی لەم بەرهەمەدا تیۆرییەکی چڕوپڕی شۆڕشگێڕانە بۆ گۆڕان ساز ناکرێ، بەڵام لە هەمان کاتدا بەگشتی بنەمایەکی تیۆری بۆ سڕینەوەی کۆلۆنیالیزم پێشکەش دەکرێ و بەتایبەت باس لە جەنگی جەزائیر دەکرێ. بێل ئاماژە بەوە دەدا کە تیۆریی فانۆن وەکوو «مارکسیزمێکی بەنەژادیکراو» سەیر دەکرێ کە تیایدا فانۆن هەوڵ دەدا مارکسیزم لە بەستێنێکی کۆلۆنیالدا بەکار بێنێ و لە جیاتی گرنگیدان بە پێکهاتەی چینایەتی، زیاتر ئاوڕ لە دابەشبوونی نەژادی بداتەوە و باس لەوە

دەکا کە ئەزموونی مرۆڤەکان لە ڕاسیزم دەبێتە هۆی ئەوەی کە شۆڕشێکی توندوتیژ پەرە بستێنێت. لە ڕێگەی بەراوردکارییەکی کورتەوە و لە درێژەدا باس لە لێکچوون و جیاوازییەکانی فانۆن و مارکس دەکەین.

فانۆن باس لە شرۆڤەی مارکس بۆ کاپیتالیزم وەک سیستەمێکی ئابووریی چەوسێنەر دەکا. هەروها فانۆن پێداگری لەسەر پەیوەندیی نێوان کاپیتالیزم و کۆلۆنیالیزم دەکا. لە کتێبی کاپیتاڵدا، مارکس پێناسەی چەمکی «کەڵەکەکردنی سەرەتایی» دەکا: «کانزا گرانبەهاکان و ماددە خاوەکان کە بە توندوتیژی لە خاکی وڵاتانی بەکۆلۆنیکراو دابین دەکرێن، بۆ گەشەکردنی کاپیتالیزمی دەستپێک گرنگن. فانۆن ئەم بیرۆکەیە دووپات دەکاتەوە: «کاپیتالیزم، لە فازی بڵاوبوونەوەیدا، کۆلۆنییەکان وەکوو سەرچاوەی ماددە خاوەکان سەیر دەکا و دەتوانێ لە بازارە ئەورووپییەکاندا بەکاریان بێنێ.» دواتر، کە کاپیتالیزم پێدەگات، دەوری کۆلۆنییەکان لە شارستانییەتی کاپیتالیستیدا دەگۆڕدرێ، هەرچەند هێشتا دەورێکی گرنگیان هەیە: «دوای فازی کەڵەکەبوونی سەرمایە، نۆرەی ئەوە دێ کە کاپیتالیزم چەمکی قازانج لە کۆلۆنیدا بگونجێنێت. کۆلۆنییەکان دەبنە بازار. حەشیمەتی کۆلۆنیال بازاڕی بەکارهێنەر ساز دەکەن. لە هەر کام لە فازەکاندا، کۆلۆنییەکان (و حەشیمەتی گرێدراویان) تایبەتمەندییەکی هەرە پێویستن بۆ شارستانییەتی کاپیتالیستی.»

فانۆن هەروەها بە هەمان شێوە کە مارکس وەسفی ئایدیۆلۆژیی کردووە باس لە کولتوور دەکا. دیسانەوە تێگەیشتنی ماکس بۆ ئایین وەک تلیاکی خەڵک، لێرەدا ئاماژەی بۆ دەکرێ. فانۆن هەروەها دەڵێ کولتوور، ئایینێکی تایبەتە کە خەڵکی بەکۆلۆنیکراو لە شۆڕش دادەبڕێ. شیکاریی فانۆن سەبارەت بە تایبەتمەندییەکانی کولتووری کۆلۆنیال کە خەڵک بەلاڕێدا دەبەن و سەریان لێ دەشێوێنن، زۆر بەهێزە، چونکە لە ئەزموونی فانۆن وەک پزیشکێکی دەروونییەوە سەرچاوەیان گرتووە. فانۆن دەیزانی ئایدیۆلۆژی چۆن لەسەر پەیوەندیی هەستەکیی مرۆڤەکان کار دەکا. فانۆن دەڵێ لە دۆخی کۆلۆنیالدا خەڵکی بەکۆلۆنیکراو «لەسەر هەڵدێر ڕاوەستاون و لە هۆکاری جەماعییەک کە ئازاریان دەدا هەڵدێن.» هەڵبەت فانۆن ئاماژە بەوە دەکا کە لە فازە سەرەتاکانی بەکۆلۆنیکردندا، مرۆڤی بەکۆلۆنیکراو دژ بە کۆلۆنیالیستەکان خەبات ناکا. کۆلۆنیالیستەکان هێزێکی دەسەڵاتدارن. لەجیاتی ئەوە، مرۆڤە بەکۆلۆنیکراوەکان هێندێک کەلێنی دیکە دەدۆزنەوە کە لە ڕێگەیەوە تووڕەیی خۆیان دەربڕن: «ئەوان لەگەڵ کەسانی بەکۆلۆنیکراوی دیکە دەکەونە شەڕ و پێکدادان (بۆ نموونە ململانێیەک کە لە نێوان قەومێکدا ڕوو دەدا)، ئەوان هێندێک بیروباوەڕی ئایینی و ئوستووریی وەردەگرن و خۆیان بە دابونەریت و هەڵپەیکێوە سەرقاڵ دەکەن هەتا وزەی تووڕەییان کەم دەبێتەوە.» بەپێچەوانەی ئێمیل دورکهایم کە پێی وابوو دابونەریتە سەرەتاییەکان دەربڕینێکی ئەرێنی لە وشیاریی بەکۆمەڵن، فانۆن وەکوو مارکس پێی وایە ئایین تێگەیشتنی خەڵک لە بارودۆخی خۆیان بەلاڕێدا دەبا. تەنیا لە دەیەی چل و پەنجای سەدەی بیستەمدایە (لە قۆناغی سڕینەوەی کۆلۆنیالیزم) خەڵکی (سوژەی)

بەکۆلۆنیکراو، گرنگی بە سەرچاوەی ڕاستەقینەی ئازارەکانی خۆیان دەدەن: «پاش ساڵانێک گرنگیدان بە بابەتی ناڕاستەقینە، پاش ساڵانێک تێوەگلان بە وەهمی سەرسووڕهێنەر، خەڵکی بەکۆلۆنیکراو چەکی بە دەستەوە گرتووە و ئامادەیە بەرەورووی ئەو شتە ببێتەوە کە بوونی خستبووە مەترسییەوە: کۆلۆنیالیزم».

لە کۆتاییدا، فانۆن بەڵگاندنێکی دیالێکتیکی لە کتێبی نەگبەتەکانی سەر زەوی بەکار دێنێت. بە باوەڕی مارکس، دوایین خاڵی دیالێکتیکی ماددی، شکستی کاپیتالیزم و دەرکەوتنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستییە. فانۆن بە ڕوونی باس لەوە دەکا کە کۆلۆنیالیزم گرێدراوی کاپیتالیزمە و بە بەراورد لەگەڵ کاپیتالیزم، سۆسیالیزم سیستەمێکی کۆمەڵایەتی-ئابووریی باشتر بۆ خەڵکانی بەکۆلۆنیکراو دەستەبەر دەکا. هەڵبەت، فانۆن لە کتێبەکەیدا کێشەی سەرەکیی سەربەستیی خەڵکی کرێکار لە بەرچاو ناگرێ، بەڵکوو گرنگی بە سەربەستیی خەڵکی بەکۆلۆنیکراو لە ڕێگەی بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی بۆ سەربەستی دەدا. هەروەها، بەپێچەوانەی مارکس، فانۆن خەڵکی کۆلۆنیال بە هێزی شۆڕشگێر دادەنێ نەک پرۆلیتاریا.

بە نموونەیەک دەتوانین باسەکە زیاتر شی بکەینەوە: کۆمەڵگا کۆلۆنیالەکان لەڕووی هێڵە نەژادییەکانەوە دابەش دەکرێن. ئەم دابەشکارییانە بنەمایەکی ئابووری و هەروەها کولتووری و شوێنەوارییان هەیە (بۆ نموونە شارەکان لە نێوان کۆلۆنیالیستەکان و بەکۆلۆنیکراوەکاندا دابەش دەبن). بزووتنەوە نەتەوەییەکان دەبنە نوێنەری خەڵکانی کۆلۆنیالی ستەملێکراو. هەروەها، ڕێبەرانی ئەم بزووتنەوانە، لە ژێر کاریگەریی قوتابخانە فیکرییەکانی ئەورووپادا، دەیانهەوێ لەگەڵ بەرپرسانی کۆلۆنیالیزمدا ڕێک بکەون لەجیاتی ئەوەیکە بە شێوازێکی ڕاستەقینە بیانهەوێ کۆلۆنیالیزم بسڕنەوە. ئەگەرچی، بزووتنەوەکان و ڕێبەرەکانیان دەورێکی گرنگ لە پێشکەوتنی ئەم دیالێکتیکەدا دەبینن. وتار و ئاخافتنەکانیان، هەرچەند میانەڕەوانەش بێ، تووڕەییەکی دژەکۆلۆنیالیستی دەوروژێنێت: «خەڵک دەهەژێت... خەڵک دێن و دەڕۆن، وتار پێشکەش دەکرێ، جەماوەر کۆ دەبنەوە، پۆلیس ئامادە دەبێ، ڕەنگە سوپاش بەشدار بێ، خەڵک دەگیرێن و ڕێبەران دەردەکرێن. هەموو ئەم هەژاندنانە هەستێک لە ناو خەڵکدا ساز دەکەن کە دەبێ کارێک بکەن.» کەواتە، لە سەرەتادا تووڕەییەکان ئاراستەیەکیان نییە، بەڵام لە ئاکامدا دەبنە بنەمایەک بۆ دەرکەوتنی وشیارییەکی شۆڕشگێڕانەی نەتەوەیی ڕاستەقینە. بە ئاخافتنێک کە داخوازی مارکس و ئێنگێلسمان لە کتێبی مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیستدا وەبیر دەهێنێتەوە، فانۆن دەنووسێت: خەڵکی جیهانی سێیەم لە پرۆسەی پچڕانی زنجیرەکانیاندان، سەرنجڕاکێش دەبێ کە سەربکەون.»

سەرچاوەکان

Frantz Fanon (2004). The Wretched of the Earth. tr. Richard Philcox (New York: Grove Press).

George Ritzer and Jeffrey Stepnisky (2018). Sociological Theory (Tenth Edition) (Thousand Oaks, California: Sage Publications).

بۆ ئەحلام مەنسوور؟

شەهلا دەباغی

ئێمەی خوێنەر، زۆربەی جار بە هۆی دۆخ و پێکهاتە و بەستێنی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە، زۆرتر لەژێر کاریگەریی نووسینی نووسەرە پیاوەکاندایین، بەڵام زۆرن ئەو بیرمەند و نووسەرە ژنانەی کە سەرەڕای دەسەڵاتی چڕی هزری و کولتووریی پیاوان، سنوورەکان دەبڕن و بە هۆی نبووغ و تایبەتمەندیی بیرمەندبوونیان، کاریگەری لەسەر خوێنەری خۆیان لە هەموو دونیادا دادەنێن.

پێشەکی

ئینسان بێ ئەوەی هەست پێ بکات، کەسانی دەوروبەری کاری تێدەکەن. کاریگەریی ئینسانەکان لەسەر یەکتر هێندێک جار کورتخایەن و هێندێک جار درێژخایەنە و کەڵێن و قوژبنی مێشک دەتەنێ. زۆر جار ڕستەیەک لە کەسێ بەرانبەر بۆ هەمیشە گیانت دەکوڵێ و ژیانت دەگۆڕێ. بۆ کەسێک کە لە منداڵییەوە خوێنەری ڕۆمان و شیعر بووبێ و بە هۆی تاراوگەیی و کۆچ، خزم و کەسی لە دەوروبەری نەبووبێ تا کاریگەریی ئەوانی بەسەرەوە بێ، هاوڕێ و کتێب دەبنە گرینگترین سەرچاوەی کاریگەری و نەخشێنەری دەروونی. ئەوەندەی وەبیرم بێ شیعرەکانی هێمن و پەشێو لە تەمەنی گەنجیمدا زیاترین کاریگەرییان لەسەرم بوو. دواتر ڕۆمانەکان ئەو ڕۆڵەیان گرتە ئەستۆ؛ ڕۆمانەکانی: هۆگۆ، زۆلا، باڵزاک، ڕۆمەن ڕۆلان، حەمەدۆک و ئەفسانەی چیای ئاگریی یاشاری مەزن، داغستانی منی حەمزەتۆف، جێین ئێیر، چیرۆکەکانی چێخۆف، دایک، پیاوی ژێرخاننشین، شازدە چکۆلە، چیرۆکەکانی سیلوێریشاتین بۆ منداڵان هەتا ئەو ئاخر ڕۆمانانەی ئەم ساڵانەی دوایی: خانووی پەنای مزگەوت، ئێوارەی پەروانە، سڕین، سەردەمی گریانی بەڵقیس، گابۆڕ، پێدەشتی کارمامزە کوژراوەکان، هتد.

بەڵام لە شوێنێکی زۆر نهێنیتری گیاندا، بیرێک بە ساڵانی ساڵ دێت و دەڕوا و تۆ وەک ئەستێرەیەک بۆت ناگیرێ. هێندێ جار چاوی تێ دەبڕی. هێندێک جار ئەم ئەستێرەیە لەژێر تیشکی ئەستێرەکانی دیکەدا کەم دەنوێنێ. جاری واشە جریوەی ئەم ئەستێرەیەت لێ بزر دەبێ.

ئێمەی خوێنەر، زۆربەی جار بە هۆی دۆخ و پێکهاتە و بەستێنی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە، زۆرتر لەژێر کاریگەریی نووسینی نووسەرە پیاوەکاندایەن، بەڵام زۆرن ئەو بیرمەند و نووسەرە ژنانەی کە سەرەڕای دەسەڵاتی چڕی هزری و کولتووریی پیاوان، سنوورەکان دەبڕن و بە هۆی نبووغ و تایبەتمەندیی بیرمەندبوونیان، کاریگەری لەسەر خوێنەری خۆیان لە هەموو دونیادا دادەنێن. وەک: ڕۆزا لوکزامبورگ[۱] بیرمەندی خەباتکاری سۆسیالدیموکراسی، ویرجینیا وۆلف[۲] نووسەر و فێمینیستی مەزن کە لەسەر ئەوە پێداگریی دەکرد کە بۆ ئەوەی ژنێک بتوانێ ببێتە نووسەر، دەبێ هەم لە باری ئابوورییەوە سەربەخۆ بێ و هەم دەبێ فەزا و ژوورێکی بۆخۆی هەبێ. کارین بۆیە، شاعیر و بیرمەندی سویدی[۳] و خالقی شیعری بەڵێ پشکووتن ژانی هەیە، ڕۆمانی کالوکاین[۴] و ڕۆمانی قەیران،[۵] هانا ئارێنت[۶] بیرمەندی بێوێنەی جوو لە بواری فەلسەفە و تیۆرییە سیاسییەکان، سیمۆن دێ بوار[۷] بیرمەندی گەورەی ئێکزیستێنسیالیست[۸] و فێمینیستی فەرەنسی خالقی کتێبی جنسی دووهەم[۹] کە بە ئینجیلی ژنان ناسراوە، پرۆفیسۆر تێرێس دێ لاورێتیس[۱۰] زانای بواری نیشانەناسی، دراماتۆلۆگی و فیلم، ڕەخنەگر و داهێنەری چەمکی Queertheory[۱۱]، جودیت باتلێر[۱۲] فەیلەسووف و تیۆریسیەنی گەورەی ئەمریکی کە کوییر تیۆرییەکانی پەرە پێدا و ئاماژە بە ئاڵۆزیی پەیوەندی جنس(فیزیک)، جێندێر و سێکسوالیتە دەکا، هەروەها چۆن نۆرمەکانی هێترۆسێکسوالیتە بەردەوام لە ڕێگەی زمانەوە بەرهەم دێنەوە، سپیڤاک[۱۳] تیۆریسیەنی دژەکۆلۆنیالیست و دایکی کتێبی ئایا ژێردەست دەتوانێ بدوێ؟[۱۴] و دواییەن کەس بەڵام یەکجار گرینگ؛ جولیا کریستێڤا[۱۵] دایکی چەمکەکانی intertextuality (نێواندەقی) و abjection[۱۶] نیشانەناسێک کە سەرلەبەری ڕوانگەمانی بۆ زمان گۆڕیوە و نیشانمان دەدا زمان هەڵگری هەردوو باری سیستەم و دەسەڵاتی باوکانە و نیشانە و گەرمای دایکانەیە. دەقی شاعیرانە بە ڕای کریستێڤا هەمیشە جۆرێک گەڕانەوەیە بۆ زێدی دایک.

دوو وێنە

کارین بۆیە بیرمەندی سـویدی زۆر زوو دەزانێ کە هاورەگەزخـوازە. ڕۆمانی قەیـران، باس لە شـەڕی کچێکی بیست سـاڵەی هاورەگەزخواز لەگـەڵ خـۆی و نۆرمەکانی کلیسـا دەکا. لە سەردەمی شەڕی دووهەم، کارین لە مێردەکەی جیا دەبێتـەوە و١٩٣٣ لەگـەڵ کچێکی جوو، مارگۆت هانێل، دێنەوە سـوید و تا ئەو کاتەی کارین خـۆی دەکوژێ (١٩٤١) پێکەوە دەژین. کارین بۆ ماوەی سـاڵێک دەستەی بەڕێوەبەری گۆڤاری ئەدەبیـی سـپێکتروومە[١٧] دەبێ و لە ماوەی تەمەنـی کورتی خۆیدا بە دەیان وتار لە سەر زمان، مۆدێرنیسم، پسـیکۆئانالیز، شیعر و وەرگێـڕان دەنووسـێ و کاریگەرییەکی زۆر لە سەر ئێلیتی کولتووریی سەردەمی خۆی دادەنێ. ڕۆمانی کالۆکاین یەک لەو ڕۆمانە دیستۆپێدیانەیە کە باس لـە کۆمەڵگایەکـی کۆنترۆڵکراو دەکا کە لـە وێنـدەرێ ئینسـان بـە پڕوپاگاندا و مێشکشـۆردنەوە تەنیا سەربازێکی موتیعی بێ هەست و فکری دامودەزگایەکە. زانایەکی پسپۆڕ ماددەیەکی سـەرکەر کەشف دەکا و بەو ماددەیە ئینسـانەکان وا لێ دەکەن کە هەموو ڕازەکانی ناو مێشـک و دەروونیان هەڵڕێژن. کارین بۆیە بەو ڕۆمانـە دەیهەوێ سیسـتەمی میلیتاری و دیکتاتۆری نازی و ڕووسەکان بێنێتە ژێر ڕەخنە.

سـیمۆن دێ بـوار، هاوژیـن و هاوبیـری سـارتر، بە پێچەوانـەی کارین بۆیـە، هەرگیز بە ئاشـکرا باسی دووجنسـخوازیی خۆی ناکا. سـیمۆن و سارتر، گەرچی لە لووتکەی ناوداری و جووڵانەوەکانـی دژی شـەڕدابوون، هـاوڕێ لەگەڵ بارت و چەنـد بیرمەندی دیکە، ئاڵقەی بیرمەندانی گرینگی فەرانسـە بـوون، بەڵام بە پێـی ئەو نامە و داکۆمێنتانەی کە دوای مەرگی سیمۆن و سارتر وەدەست کەوتوون، پەیوەندیی ئەم دووە پەیوەندییەکی ئاڵۆز و پڕ گرێ و لە زۆر بارەوە دێسـترێکتێڤ/ وێرانکەر و نەرێنی بووە. نووسـەری کتێبی پەیوەندییەکی مەترسیدار[١٨] لە کتێبەکەیدا باسـی ژیانی سـیمۆن دێ بوار و ژان پۆل سـارتر دەکا. نووسەر بە پێی نامە و بەڵگەکان باسی ئەوە دەکا کە بۆ وێنە سارتر بە هۆی پەیوەندی لەگەڵ ژنێک لە داوی KGB[١٩] دەکەوێ. هەم سیمۆن و هەم سارتر پەیوەندیی سێکسـییان لەگـەڵ قوتابییەکانـی خۆیـان هەبـووە؛ واتە بە جۆرێک پێگەی کۆمەڵایەتی و ڕووناکبیریـی خۆیانیان خراپ بەکار هێناوە. ئەو ژنانە کە سـیمۆن پەیوەندیی ئینتیم و جنسیی لەگەڵیان بووە، لەلایەن سیمۆنەوە بە هاوتەرازی خـۆی نەدیتـراون و بە ژێردەسـتە چاوی لێ کردوون.

بەڵام ئـەم باسـانە، ژیان یـا بیرۆکەکانی بیرمەندانی ڕۆژاوایی، چ پەیوەندییەکی بە بابەتی ئەحلام مەنسووری کوردەوە هەیە؟

ڕووناکبیر

ڕووناکبیر[٢٠] بەو کەسە دەگوترێ کە لە بواری گشـتیدا بۆ پرسـە کۆمەڵایەتییـەکان چالاک بێ، گەرچی ڕاسـتەوخۆی پرسـی تاکەکەسیی خۆی نین. لە دنیای مۆدێرندا ڕایەکی گشـتی سـەبارەت بە ڕووناکبیر ئەوەیە کـە ڕووناکبیر کەسـێکە کە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەی لەسەر واقعیەکانی کۆمەڵگا هەیە و ڕێگەچارە پێشـنیار دەکا. بە ڕای هابرماس تایبەتمەندییەکی گرینگ بۆ ڕووناکبیر، سـنووری نێوان بواری تاکەکەسی و بـواری گشـتییە. بە ڕای ڕۆڵـف دارێندۆرف لـە کۆمەڵگای مۆدێرندا ئەرکـی ڕووناکبیرە کە شـک لـە هەموو شـتێک بکا کە بـە ڕوون و ئاسایی دەزاندرێن و دەبێ هەموو شتێک بخاتە ژێر پرسـیار. بیرمەنـد و ڕووناکبیران، لە پێش یۆنانـی کەوناراوە تا ئێسـتا، هەبوون و بە ئیدە و بۆچوونەکانـی خۆیـان کاریگەرییان بە چاک و خەراو لەسـەر کۆمەڵگا ئینسانییەکان داناوە. سـەرچاوی ئەو باسەش دەگەڕێتەوە بۆ دەورانی یۆنانی کەونارا کە سوقرات دژی سووفیستەکانی پێش خۆی ڕاوەسـتا کە حەقیقەت و زانستیان وەک ئیـدەی بـواری گشـتی دەنرخانـد. بە ڕای سـوقرات زانسـت دەبووایـە مۆنۆپۆلـی

فەیلەسووفەکان، واتە بیرمەندەکان بێ. بیرمەند دەتوانێ لە ڕێگای ئافراندن و یا گەیاندنی پەیام لە کاری کولتووری و سیاسیدا بەشدار بێ، ئینجا یا پشتیوانی لە پێشنیارێکی کۆنکرێت دەکا و یا نادادییەک، ئیدیۆلۆژییەک، دیاردە و ڕەفتارێکی دەسـەڵاتداران مەحکـووم دەکا. بیرمەنـد یا لـە ڕێگەی پەروەردە و ئافراندن و سـەرمایەی کولتـووری لە فەلسـەفە و ڕەخنـەی ئەدەبی و کۆمەڵناسـی و یاسا و زانسـت، یا لە ڕێگەی ئەدەبیات و هونەر و مۆسـیقا و نیگارکێشـان و پەیکەرسـازییەوە کاریگەری لەسەر کۆمەڵگای خـۆی دادەنـێ. چەمکی بیرمەند بـە بێ هیچ قەزاوەتێکـی ئەرێنی یا نەرێنـی، دەتوانێ یا لە چوارچێـوەی ئیدیۆلۆژییەکدا دروسـت بێ، بۆ وێنە بیرمەندی لیبراڵی، فاشیستی، دێموکرات، کۆمۆنیسـت، یا لە چوارچێـوەی نەتەوەیەکدا وەک ڕووناکبیری ئەمریکی، فەرەنسی، ئاڵمانی، ڕووسـی. بەڵام چەمکی ڕووناکبیر دوای ١٩٠٠ و داسـتانی ئالفرێد دریێفـوس بە بەرینی هاتە سەر زاران.

ئالفرێـد دریێفـوس ئەفسـەری جـووی فەرەنسی سـاڵی ١٨٩۴ بە سیخوڕی بۆ ئاڵمان تاوانبار کرا. دواتر زۆلا ساڵی ١٨٩٧ لە نامەیەکی ئاشـکرادا لـە ژێرنـاوی من تۆمەتبـار دەکەم «J›accuse» باسـی لەوە کـرد کە ئالفرێد تەنیا بە هۆی جووبوون و دژایەتیی سـپای فەرەنسی لەگـەڵ جـووەکان تاوانی بۆ هەڵبەسـتراوە و سـیخوڕ نەبووە. سەرەنجام ساڵی ١٩٠۶ ئالفرێد دریێفوس بە بێگوناح ناسـرا و «ئەستۆپاکی»ی بۆ ڕاگەیاندرا. زۆر جار لە هێندێ شـوێنی دنیا، چەمکی ئینتێلێکتۆئێل بە نەرێنی باسی لێ کراوە بۆ وێنە ئەوان کەسانێکن کە لە ڕاستیی کۆمەڵگا و واقیـع بەدوورن، یان هێنـدە نبووغیان هەیە کـە بەکەڵکی کۆمەڵگا نایەن. بەڵام هەمیسـان ڕوویداوە کە ڕووناکبیرێک تا ڕادەیەکی یەکجار زۆر ببێتە شـایانی ڕێز و سەرنجی کۆمەڵگا؛ بۆ وێنە ئەدیب و سیاسـەتمەداری چێک و اسلاو هاوێل.

مەبەستی ئەم نووسینە

ئەحلام مەنسوور ساڵی ١٩٥١ لە شاری خانەقین لە دایک دەبێ و ساڵی ٢٠١٣ بە هۆی نەخۆشی لـە سـلێمانی کۆچـی دوایی دەکا. لـە نێوان بـوون و نەبوونێکدا ئەحـلام دەخوێنێ، دەبێتە ئەندامی حیزبی شیوعی و خەبات دەکا، یەکەم ژنـی ڕۆژنامەکارە کە سـاڵی ١٩٧۴ لە دەزگای «هـاوکاری بۆ بڵاوکردنەوەی کـوردی»دا کاری کردووە، دەنووسـێ و ڕۆمانی ئەلوەن(١٩٨٠) و کۆمەڵە چیرۆکی پرد(١٩٨١)، کتێبی ئەزموون، خـەون و خوێن، دیس تۆپیـا و دەیان وتار لە گۆڤارەکاندا بڵاو دەکاتەوە، ساڵی ١٩٨۶ دەچێتە پاریس بەڵام بە هۆی نەداری دوای دوو سـاڵ دەگەڕێتـەوە بەغـدا، دواتـر لە بەغـدارا دێتە سلێمانی و لە زانکۆ کار دەکا و تا ئاخری تەمەن لەوێ دەژی.[٢١]

ئەوەی لە زۆربەی دیدار و وتووێژەکان لەگەڵ ئەحلام مەنسووردا دەبینرێ، هەستیاری لەسەر شیعری ماچی خودایی و «مامۆستا هێمن»ە کە ئایا ئەم شـیعرە بۆ ئەحلام نووسراوە یا نا، و ئەم دووانـە چ جۆرە پەیوەندییەکیـان بووە. من لە هیچ کارێکی ئاکادێمی و هیچکام لە نووسـین و وتوویـژ و دیدارەکانـدا نەمدیـوە کە باس لە ڕووناکبیربوونی ئەحلام بەو جۆرەی لە ڕۆژاوا باوە بکرێ، جگە لە نووسـینێکی کورتی مامۆستای زانکۆی سـۆران، ئەیووب کەریمی[٢٢] کە دواتر ئاماژەی پێ دەکـرێ. هەروەها لە بۆنەیەک کە لە سـلێمانی «کۆمەڵەی ئافرەتانی کوردسـتانی حیزبی شـیوعی» بۆ سـەکینە جانسز، وەهبییە شەوکەت و ئەحلام مەنسوور بەڕێوەی دەبەن، لە شیعرێکدا وشـەی «هزر» یەکجار وێڕای سەدان وشـەی دیکە بەکار دێت، و ئـێمە نازانین ئەو وشەیە ئاگامەند بەکار هاتووە یا نا.[٢٣]

ئەحلام مەنسـوور هەمیشـە وەک ژنێکی یاخـی، ڕۆژنامـەوان، نووسـەر و ڕەخنەگر ناو دەبـرێ، لە کاتێکـدا دەیان پیاو بـێ ئەوە لە ئەحـلام ڕووناکبیرتـر و بیرمەندتـر بووبن، بە ڕووناکبیـر و بیرمەند دەناسـرێن. دیـارە ئەم

مۆدێلە لە کارکردنی کولتوورییە هەر هەمان مۆدێلی باڵای پیاوسالاری لە دونیادایە، بۆ وێنە پیاوانی ڕووناکبیری نەتەوە سەردەستەکانیش ژنانی نەتەوەی خۆیان بە هاوتەرازی خۆیان و بە بیرمەند دانانێن. لە باشترین حاڵەتدا دەڵێن «ژنێکی بەتوانایە»، واتە لەگەڵ خودی پیاوان بەراوەردی ناکەن، و هەرگیزیش ناڵێن ئینسانێکی بیرمەندە. چونکە ئەم دانپێدانانە، ژن و پیاو هاوسان دەکا. ئەم مۆدێلە خزاوەتە ناو بازنە و کایەی هزری کوردانیش. ئێمە بە دەیان پیاو بە بیرمەند دەزانین، لە کاتێکا ئەگەر تەنیا ڕۆمانی ئەڵوەنی ئەحلام مەنسوور بکەینە پێوانە، دەبینین کە ئەم ڕۆمانە مانیفێستی ئینسانێکی بیرمەندە؛ مانیفێستێکی هۆمانیستی فێمینیستیی نووسەرێکی ڕووناکبیری داهێنەر.

ئەم نووسینە توێژینەوەیەکی بەرینی ئاکادێمیک نییە تا لە هەموو ژێدەر و سەرچاوە و وتووێژەکان بکۆڵێتەوە، و تەنیا کردنەوەی پەنجەرەیەکی بچووکە بەرەو دنیای فراوانی نووسەرێکی ڕەخنەگر و هەستیار. سەرچاوەکانی من تەنیا وتوویژێکی گۆڤاری شاووشکا لەگەڵ ئەحلام مەنسوور[٢٤] و ڕۆمانی ئەڵوەن و داتای دوو ئینفۆرماتۆری باوەڕپێکراون. کەسی یەکەم ساڵی ١٩٩٩ لە ماڵە ئەحلام مەنسوور ڕۆژێک میوان بووە (سەرچاوەکەی من جێی متمانەیە بەڵام ناوی نایە، مەگەر خۆی ڕۆژێک ناوی خۆی ئاشکرا بکا)، و کەسی دووهەم خاتوو نەجیبە مەحموودە کە لەگەڵ ئەحلام مەنسوور لە گۆڤاری دەنگی ئافرەتان هاوکار بوون و ساڵیانی ساڵ ڕۆژانە لەگەڵ یەک پەیوەندییان بووە.

ئینفۆرماتۆری یەکەم:

«ساڵی ١٩٩٩ ڕۆژێک لە سلێمانی میوانی ئەحلام بووم. ماڵێکی کپ و بێدەنگ. هەر چاوم دەگێڕا. ئەحلام پرسیی چاو لە چی دەگێڕی؟ کوتم دەنگێک. کوتی چاو مەگێڕە، هیچت دەست ناکەوێ. ئەسڵی خانەقینی بوو، لە سلێمانی خۆی بە غەریب دەزانی. کتێبداری زانکۆی سلێمانی بوو. دەیکوت ناهێڵن ئەدەبیات دەرس بڵێمەوە. تەنانەت لەم تەمەنەدا پیاوانی شاعیر و ڕووناکبیر داوای سێکسم لێ دەکەن. (ببورە شەهلاخانم، ئەوانە قسەی خودی ئەحلامن) دەیگوت نەفرەتم لەو پیاوانە هەیە، هەر لە شێرکۆ بێکەسەوە هەتا هەموویان. هەڵبەتە خەڵکێکی زۆریش خۆشیان دەویست. بە شۆخی و پێکەنینەوە دەیگوت زۆرم پێ خۆش بوو بێمە ڕۆژهەڵات و مێردم بە عەلی ئەشرەف دەرویشیان کردبا، بەڵام ژنەکانتان لەگەڵم بەشەر دێن. دەیکوت ژنی پیاوێکی عەرەب بووم. لە ژیانمدا پەیڕەوی سیمۆن و سارتر بووم و پێموابووە وەچەخستنەوە لەم سەر گۆی زەوییە جنایەتە. ڕۆژێک کابرای عەرەبم بانگ کرد و گوتم کاکە لەمڕووە ئەتۆ بەو ڕێگایەدا و منیش بەو ڕێگایەی دیکەدا. پرسیم ئەدی ماچی خودایی مامۆستا هێمن بۆ تۆ بووە؟ کوتی بەڵێ. منیش کردمە جەفەنگ و کوتم جا هەر ماچت دەدایە؟ کوتی هەتیو، بۆ شتی دیکە دەچووە دەرەوە. ئەوەی ئەو ڕۆژە من لە حەرەکات و قسە و گفتولفتی ئەحلام حاڵی بووم ئەوە بوو کە پێی وابوو دەبێ قاعیدەی یاریی پیاوان قەبووڵ بکا و بە پێی ئەو یاری بکات. داوەتم کرد بۆ مهاباد. کوتی نایەم، بە شەرتێک دێم هێمن هەستێتەوە و بێتە پێشوازم! ئەو ڕۆژە چەند کچ بە پێکەنین هاتن و ماڵەکەیان بۆ خاوێن کردەوە و بە پێکەنینیشەوە ڕۆیشتن. دوای گەڕانەوەم بۆ مهاباد باسی ئەحلامم لە دەفتەری گۆڤاری مەهاباد کرد. دواتر گۆڤارەکە دیدارێکی لەگەڵ ساز کرد.»

ئینفۆرماتۆری دووهەم خاتوو نەجیبە مەحموود

«ئەحلام بە گەنجی تێکەڵاوی دونیای ئەدەب و سیاسەت بووە. بەداخەوە بنەماڵەکەی پشتی ناگرن و دژی ئەوە دەبن کە ئەحلام کچێکی ئازاد و یاخی بێ. ئەوانەش کە هاوکاری دادە ئەحلام بوون هەر ڕووناکبیران و شیوعییەکان بوون. بۆیە دەڵێم دادە ئەحلام چونکە خۆی دەیکوت پێم بڵێن دادە ئەحلام. دادە ئەحلام لە ساڵانی ئاخر تووشی خەمۆکی ببوو. هێندێک کاری سەیری دەکرد. بۆ وێنە ڕۆژێک چووبوو مەنجەڵێکی زۆر

گەورەی کریبوو کە دەکرا چێشـــتی گەرەکێکی تێدا دروســـت بکەی. گوتمان ئەوەت بۆ چییە؟ دەیکوت با هەبێ نەکا میوان بێن. هەر ڕادەکشا و سیگاری دەکێشا و قاوەی دەخواردەوە. تەنانەت جارێک ئاوی کوڵیوی بەسەردا دەرژێ و سینگی دەسووتێ. پەیوەندیی لەگەڵ دایک و بنەماڵەی خۆش نەبوو و زۆر ڕقی لە دایکی بوو. بەڵام زۆر دڵی بەوە خۆش بوو کە خۆی توانیویتی ماڵێکی هەبێ و موحتاجی ئـــەوان نەبێ. بە پێچەوانەوە ئەوان کە لە بەغداڕا دەهاتن، یارمەتیی دەکردن. دەیگـــوت با بزانن من موحتاجـــی ئەوان نیم و خەراپەی ئەوان لەســـەر من کاریگەریی نەبووە. زۆر نووسەر و شاعیری دەناسی. لە بەغدا لەگەڵ شیوعییەکان دەبێ و مێرد بە عەرەبێک دەکا. زۆر جار لێمان دەکردە شـــۆخی کە چۆن وا درەنگ زانیت ســـەددام خەراپە و گەرایەوە کوردستان. دەزانێ کە مێردەکەی بەعسی بووە و دەکەوێتە زیندان. دادە ئەحلام ڕۆحێکی ئازاد بوو و ئەوەی خۆی ویســـتوویەتی کردوویەتـــی و ئەوەش بۆ بنەماڵەکـــەی قـــورس بووە. کە لـــە مێردەکەی جیابووەوە و هاتە سلێمانی هیچی نەبوو. هەموو هاوکاریمان کرد و لە زانکۆ کاری دەست کەوت. کچان و گەنجـــان زۆریان هـــاوکاری دەکرد و دەوریان گرتبوو تا هەســـت بە تەنیایی نەکا. لە دوای ٢٠٠٠ تـــا ٢٠٠٤ پێکەوە گۆڤاری دەنگی ئافرەتانمان بەڕێوە دەبرد. من بەرپرسی گۆڤارەکە بووم و دادە ئەحلام دەستەی نووسەران. زۆربەی نووسینەکانی هی دەورانی جەوانییەتی. ئەڵوەن هەر ژیانی خۆیەتی و ئامەی ناو ڕۆمانەکە دایانی خـــۆی بووە. گوتـــم بەداخەوە لەو ئاخرســـاڵانە تووشی خەمۆکی ببوو. نیوەشەوێک هەستا خۆی جـــوان کرد و گوتی دەچمـــە دەر. گوتمان بەو نیوەشەوە چ دەکەی و پەشیمانمان کردەوە. دادە ئەحلام ژنێکی ڕاستگۆ، دژی نۆرمەکانی کۆمەڵگا و نەترس بوو. دواتر من هاتمە سوید.»

ڕۆمانی ئەڵوەن[٢٥]

ڕۆمانی ئەڵـــوەن (١٩٨٠) باس لـــە پەیوەندیی کچێکی بچووک و ژنێکی پەراوێزخراو و قارەمانی ڕۆمانەکـــە بە ناوی «ئامەڕەش»ە. دەقی ڕۆمانەکە بە کرمانجیی ناوەڕاست (سۆرانی) و دیالۆگەکانی ناو ڕۆمانەکە بە شێوەزاری خانەقینییە. قارەمانی ڕۆمانەکە، ئامەڕەش، ژنێکی تریاککێشە و دایانی لەیلا بـــووە. لەیلا دایکی خـــۆی خۆش ناوێ و هەمیشە بە دزی پارەی خۆی دەداتە ئامەڕەش. ئامـــەڕەش ئینســـانێکی جیـــاوازە؛ دژی زوڵمە، یارمەتیـــدەری کچانی گەنجە کـــە پەیوەندیی سێکســـییان لە دەرەوەی بنەماڵەدا بووە. ڕۆژانی جێژن کە قورعانخوێنەکان دەچنە ســـەر گۆڕی دەوڵەمەندەکان، ئامە دەچێتە سەر گۆڕی هەژار و بێکەســـەکان. ئامە دژی کوشتنی سەگەکانی شـــارە، وەها کە دوای دیالۆگێکـــی ئامە لەگەڵ فەرمانبەری شـــارەداری، ڕۆژی دواتر دەســـت لەکار هەڵدەگرێ و دەبێتە گۆڕهەڵکەن. لەیلا کە گەورە دەبێ، چیرۆکی خۆی و ئامە دەگێڕێتەوە. خۆشـــترین سات بۆ لەیلا ئەوسا بووە کە لەگەڵ ئامە چووەتە ســـینەما و لە باوەشـــی پڕ مێهری ئامەدا خەوی لێکەوتووە. بەڵام لەســـەر ئەمەش ئامە دەیان جنێوی پێ دراوە. ژنانی شار زیاترین بێ ڕیزی بـــە ئامە دەکـــەن و وەک خەتەرێک دەیبینن.

وتوویژ لەگەڵ شاووشکا

لـــە دیدارێک لەگەڵ شاووشـــکادا ئەحلام وەک عادەتی هەمیشەییی خۆی زۆر ڕوون و بێ پەردە قسەکانی دڵی دەکا:

«من هەمیشـــە لە ئێســـتا و ڕابردوودا، زۆر ڕاشکاوانە داکۆکیم لە کێشەی ئافرەت کردووە، بەڵام هاوکات پێم وایە ئێمـــە ناکرێ لەبەردەم چەندیـــن مەســـەلەی گرنگی دیکـــەدا خۆمان بشـــارینەوە و بێدەنگ بین، کە دیارە بەشـــێکی زۆری ئەم کێشـــە گرنگانە پەیوەندییان بە کۆی بارودۆخـــی گشـــتییەوە هەیە. ئەنفـــال، کۆچ، برسێتی، کیمیاباران، نەبوونی دەوڵەت و سنوور. من چۆن بتوانم نووسەرێکی بێ لایەن بم؟ [...] ئەی تیرۆر؟ ئەی سانســـۆرکردنی ئازادی؟ ئەی

جاڵجاڵۆکەی پیاو و باوکسالاری؟ ڕۆژانە هەزار پرسیار لە دەرگای سەرم دەدەن...[...][۲۶]

ئەحلام لـە وڵامی ئەم پرسـیارە کە وەک کەسـێکی ئاسـاییی ژیانی منداڵێـک و ژیانی ئافرەتێک، چۆن بووە ئەوها باسی خۆی دەکا:

«ڕەگەزەکانی ژیانم وەکو ئەتۆم هەمیشـە دەتەقنـەوە. ناتوانم بە ڕۆمانێـک یان دیوانێک یـان کورتە چیرۆکێک باسـی ژیانی پڕ لە ژان و شـینی خۆم بکەم، هەر ئەمەنـدە دەزانم کە باوکـم لـە منداڵانـی ئافرەتانی سـەرزەمین چاندوومـی، تاوانبارترین ژن دایکە دڵڕەقەکەی منە، بەردەکانی هەمـوو ڕاوچی و جەللادەکان ناوچەوانی من دەگرنەوە! کۆنەپەرستەکانیش بە قامچیی تاریک و بیریان پشـتم شـین و مۆر دەکەن. بۆ؟ چونکە لە سـەر سەراپای جەستەم وشـەی ئـازادی و یاخیبـوون نەخشـێنراوە، یاخیبوون لە خێـزان، یاخیبوون لە کۆمەڵگە و دابونەریـت و دەوڵەت. بە ملیـار داپیرەم هەیە بـەڵام لایەلایەیان بۆ نەکـردووم ... حەز ناکەم بڵێم من، چونکـە وێنەکانم زۆرن، هەر یەکە و بە شێوەیەک پێشـانم دەدات، من یانی ئەڵوەن و کۆپری گەورا و گۆڕسـتانی پاشـا و کۆپری و بڵێسـەی بانمێک و مزگەوتی مەجیدبەگ و کلیسا و بەردەکانی باوە مەحمید.[...] لە قوناعی بووکەشووشـەی قورمیش کراوەوە بۆ نامۆیی و ونبوون لە ئۆقیانووسی پێشـکەوتنخوازیدا. من هـەر بە مردوویـی لە دایک بـووم و ڕەنگە بە مردوویش لە ژێر سـێبەری درەختێک نزیک شـاری دەربەندیخان واتە لە گەرمیان بنێژرێم. پێش دوو هەفتە گۆڕی خۆمم دوزییەوە خاوەنی پاسـپۆرتی کلۆلی و بێ ئارامـی و هەژاریم [...] دەفتەری یادەوەرییشـم فڕێداوەتە نێو دەریای نێوان خـۆم و کۆمەڵگەکەم.... ماچەکانم مینرێژ کـراون، دڵدارە ڕاسـتەقینەکانم لە ئەرشـیفی مێشـکمدا نێژراون، لە ناسـیۆنالیزمەوە بەرەو مارکسیزم ملم نا، ئەمیش فڕێی دامە نێو سنووری سـوفیزم و نهیلیـزم، ئەمیش پاڵـی پێوەنام بۆ وێستگەی گەورەی وجودییەت، لە دوا وێستگەدا لەسـەر پـردی بێهوودەیی پیاسـە دەکـەم.... ئەهریمەن و فریشـتەکان لەنێو دڵمدا دڵداری دەکەن. پاکیزەیی و تاوان لەناو منداڵدانمدا شەڕ دەکـەن. ڕاوچی و نێچیر لـە ڕۆحمدا ململانێ دەکەە، برینم بە چەقۆ تیمارکرد، ناچاریش بووم کلکی دیکتاتۆرەکان بە مقەستی»ڕاسـتی« ببرم وەک باوک، برا، هاوڕێ، مێرد، کۆمەڵگا...»[۲۷]

بـە ڕای ئەحلام کۆمەڵگـە دوچاری دارزان بووە و پێویسـتی بـە نوێبوونەوە و نوێسـازی لـە هەمـوو بوارەکاندا هەیە، هـەم کۆمەڵگەی کوردەواری و هەم تاکی کورد، پێویسـتیان بە سەرلەنوێ بنیاتنانەوەیەکی تەندروستە. ئەحلام پێـی وایە کە «ئـەم ڕێکخراوانـە ناتوانن وەک پێویست کار بکەن بۆ ئافرەت، چونکە زۆربەیان لە بناخـەوە پاشـکۆی حیزبـن و ڕێکخراوی سیاسین و بە مەبەستی دیکە قوت کراونەتەوە و ناوی ڕێکخراوی ئافرەتان و ژنانیان لێ نراوە [..] و زۆرێک لەوانەی ئەم ڕێکخراوانە دەبەن بەڕێوە لە ئاستی ڕۆشنبیرییەکی پێویستدا نین و توانای ئەوەیان نییە وەک پێویست خزمەت بە کێشەی ئافرەتان بکەن. [...]»

سەرەڕای خۆکوشتن و سووتاندنی ئافرەتان بە بـێ هەوڵی جیـددی بۆ چارەسـەرکردنی کێشـەکان، هەمیسان ئەحلام دەڵێ «[...] بەڵام لە ئەوەشـدا من باوەڕی تـەواوم بەوە هەیە کە ئافرەتـی کورد لە هەوڵ و کۆشـش ناکەوێ تا ئایندەیەکی گەش و ڕووناک دەستەبەر نەکات، لەم ڕووەشەوە زۆر گەشبینم.»[۲۸]

لێکدانەوە

سـیمۆن دێ بوار لە کتێبی جنسی دووهەمدا باس لەوە دەکا کە «هەموو ئۆرگانیسـمی ژن بۆ ئەوەیە کە ببێتە بەردەی دایکایەتی.»[۲۹] دێ بوار پێـی وایە کە ژن، ژنانە لەدایک نابێ، بەڵکوو لە ڕەوتی ژیانی کۆمەڵایەتیدا دەبێتە ژن، واتە ڕۆڵی ژنانەبوون و جنسـی دووهەم بوونی پێ دەدرێ.[۳۰]

پرۆفیسۆری ئەدەبیات Toril Moi[۳۱] دوای

چەندین ساڵ کار لەسەر ژیان و بیرەوەرییەکانی سیمۆن دیٚ بوار بە مێتۆدی سۆسیال پسیکۆئانالیز، خوێندنەوەیەکی دەقەکان و ژیانی سیمۆن دیٚ بوار دەکا و کتێبیٚ چۆن ژنێکی بیرمەند دروست دەبیٚ؟ (١٩٩٦) دەنووسیٚ. تۆریل مۆیی لە خوێندنەوەکانی خۆیدا نیشان دەدا کە سیمۆن دیٚ بوار، لە چوارچێوەی پارامێتر و مەرجە کۆمەڵایەتییەکان و پیاوسالاریدا سەرهەڵدەدات و پێدەگا و دەبێتە «سیمۆن دیٚ بوار»ێک کە لە پێگەی خۆیرا وەک بیرمەندێک ڕەخنە لەو مەرجانە دەگرێت کە لەژێر باری ئەواندا پێگەیوە. بە ڕای تۆریل مۆیی، سوبژە بەرهەمی چەندان دیسکۆرسە کە یەکتر دەبڕن.[٣٢]

بەشی زۆری کورد و چالاکانی سیاسی و مافەکانی ژنان، زۆرترین کاریگەریی هزر و بیرمەندانی ڕۆژاوایان پێوە دیارە و دونیای هزری خۆیانیان زیاتر لە ئیدە و هێماکانی دەرەوە گریٚ داوە کە دیارە ئەمە زۆر هۆی هەیە و لێرەدا مەبەست باسکردن لەم هۆیانە نییە. تا ئێستاش لە کوردستان ئۆلگووی ژنانە، بەو جۆرە کە ببێتە شێوەیەک لە شێوەکانی ژیان، زۆر بە کەمی دەبیندریٚ یا هەر نییە. لە کاتێکدا هەر ئێستا هەزاران هەزار ژن لە دونیای پێشکەوتوودا بە ویستی خۆیان بەتەنیا دەژین. وێستێک کە چل پەنجا ساڵ لەمەوبەر بۆ ژنی کورد یا تەنانەت فارس و عەرەب لە مەحاڵ دەچوو و هەزار لاتاو و بوختانیان دەبوو قەبووڵ کردبا. بۆ نموونە شاعیرێکی وەک «فرووغ فەرۆخزاد» لە ماوەی ژیانی خۆیدا دەیان تانە و لۆمەی لیٚ درا. لێرە باس لەوە ناکەین کە زۆربەی ژنانی کورد دوای مەرگی مێردەکانیان لەسەر منداڵ دادەنیشن و تەنیا دەژین. باسی ئێمە بەتەنیاژیان بۆ ژنانی لاو و چالاکە کە لە کۆمەڵگایەکی نەریتیدا چالاکبوونی ژنێک لە خۆیدا جۆرێک نێگای نەرێنیی لەگەڵە. ئەم نیگایە ئێستاشی لەگەڵ بیٚ قسەی ئاخر دەکا و زۆر بە کەمی کچانی کورد دەتوانن چالاکی کۆمەڵایەتی بن و بڵێن دەمهەویٚ تەنیا بژیم.

ئەحلام مەنسوور، لەیلا قاسم[٣٣] (لەیلا قاسم هەروەک ئەحلام خەڵکی خانەقینە و زۆر بە لاوی بە دەست ڕێژیمی تاوانباری بەعس ئێعدام کرا)، و مارگرێت جۆرج[٣٤] (مارگرێت گەرچی ئاشووری بوو بەڵام خەباتکاری ناو جووڵانەوەی کورد بووە و دوای هەشت ساڵ پێشمەرگایەتی، شەهید دەکریٚ) لەو ئێستیسنایانە بوون کە پیٚ دەنێنە بوار و قەڵەمڕەوی پیاوان؛ سیاسەت و حیزب، شەڕی چەکداری و کاری ئەدەبی. لەیلا و مارگرێت زۆر بە گەنجی شەهید دەبن، بەڵام ئەحلام بە نیسبەت ئەوان زۆر زیاتر (٦٢ ساڵ) دەژی. ئەحلام وەک ژنێکی چالاک کە هەمیشە نیگا و کۆنترۆڵی کۆمەڵگایان زۆر زیاتر لەسەرە، زۆربەی تەمەنی بەتەنیا ژیاوە. ئەحلام مەنسوور لەو تاقانە و ئێستیسنایانە بووە کە ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکانی بۆ ژنان، بۆ وێنە ژن دەبیٚ منداڵی بیٚ و مێردی هەبیٚ، قەبووڵ نەکردووە. ئەحلام وەک ڕووناکبیر و بیرمەندێک، زۆربەی ژیانی لە دۆخی تاراوگەیی و پەراوێزخراویدا ژیاوە و هەمیشە دەنگی ئەوانە بووە کە بیٚ نوێنەر و فەرامۆشکراون (وەک ئامەڕەش قارەمانی ڕۆمانی ئەڵوەن و ئامەی واقیعیی خۆی). ڕۆمانی ئەڵوەن و دوو پیرسۆناژی سەرەکیی ڕۆمانەکە، شاهیدێکن بۆ ئەم ئیدیعایە. ژیانی سیاسیی ئەحلام کە سەردەمانێک بە گوێرەی نووسینی خۆی وەدوای شیوعییەت دەکەویٚ، بەڵگەی ئەوەیە کە ئەحلام وەک ڕووناکبیر بە خەبات و چالاکیی خۆی، بەدوای گۆڕان و شۆڕش لە کۆمەڵگادا بووە. لە وتووێژ لەگەڵ گۆڤاری شاووشکادا ئەحلام باسی کۆمەڵە چیرۆکی پرد دەکا و دەڵیٚ هەموو هەوڵی ئەوە بووە کە خۆ لە هەموو پێکهاتەکانی پیاوسالاری و لە هەموو پیاوان، باب، برا و مێرد ڕەها بکا. لە کۆمەڵگایەکی وەپاشکەوتووی پەنجا ساڵ لەمەوبەر، ئەحلام باوەڕبەخۆ، تەنیا و ئازاد هەنگاو دەنیٚ، بەڵام دەبینین سەرەڕای فرسەت و ژیان لە دونیای ئازاد و دێموکراسیی ئەورووپادا، بیرمەندێکی وەک سیمۆن دی بوار، ئەوکات زۆر لە ڕاستییەکانی ژیانی خۆی حەشارداوە.

ئینسان بە شێوەی سروشتی بەدوای پەیوەندیدا دەگەڕێ و بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە و هەموو ژیانی وەدوای نیوەکەی تری خۆی دەکەوێ. هەموو نووسەرێکی ژنیش جیا لە پەیوەندیی هەستەوەرانە، بەدوای پەیوەندییەکی هزرییەوەیە. نیوەکەی تری ئەحلام لە ڕەگەزی پیاوێکی شاعیری وەک «هێمن» و لەباری فکرییەوە مۆدێلی سارتر و سیمۆن بووە کە ئەو کات وەک نموونەی جووتێکی ئازاد دەبیندران. ئەحلام سەرەڕای ژیان لە کۆمەڵگایەکی نەریتیدا، نەترسانە و یاخی دەژی. لە ڕاستیدا بۆ ژنێکی وەک ئەحلام تەنیایی مانای تایبەتی خۆی هەبووە، دروست وەک ئامەڕەش کە تەنیا و بێکەس بەڵام باوەڕبەخۆ، لەگەڵ ئیدەئالەکانی خۆی دەژی و لە چوارچێوەی هزری فێمێنیستیی خۆیدا هۆمانیستێکە. ئامە ژینگە و ئاژەڵ دەپارێزێ، پەناگا بۆ منداڵی دەرەوەی نۆرمەکانی شەرع و کۆمەڵگا پەیدا دەکا، لەیلا دەباتە سینەما و سینگی ئامە دەبێتە نیشتمانێکی گەرم و پڕ لە میهر بۆ حەسانەوەی منداڵێک کە لەلای دایکی خۆی هەست بەو ئارامییە ناکا. ئامەڕەش ژنە کوردێک لە شارۆچکەی «خانەقین»ی پەنجا ساڵ لەمەوبەرە، نەتەنیا دایانی ئەحلام بووە بەڵکوو توخمی بیر و هزری ئینساندۆستی و پاراستنی مافی ژنان و سروشت و ئاژەڵان، لە گێڵگەی مێشکی ئەحلامدا دەچێنێ.

ئەحلام بۆ ئەوە دەبێ دونیای ئاکادێمی لەسەری بنووسێ. بەداخەوە ئەم کارە زۆر نەکراوە. تەنیا نووسینێکی سەرنجڕاکێش بە خوێندنەوەیەکی جیاواز لەسەر ئەحلام نووسرابێ، نووسینێکی ئەییووب کەریمییە(٢٠١٨) سەبارەت بە ڕۆمانی ئەڵوەن کە لە ژمارە چواری گۆڤاری کەلێندا بڵاو بووەتەوە. کەریمی ڕۆمانەکە وەک شاکارێکی ئەدەبی دەبینێ کە هەوڵی داوە ببێتە دەنگی پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگایەکی پێش‌مۆدێرن. کەریمی دەنووسێ:

«ڕۆمانی ئەڵوەن نیشاندەری ناکۆکییە قووڵەکانی کۆمەڵگایەکی لە حاڵی گواستنەوەدایە؛ چ نووسەر ئەو مەبەستەی هەبووبێ یان نا. دیارە ئەحلام بە حوکمی کوردبوون و ژنبوون و هەژاری و چەندین کێشەی دیکە کە خۆی ئەزموونی کردوون، بە شێوەی ئاگامەندانە ئەو ڕۆمانەی نووسیوە بەڵام ڕەنگە تەنانەت خۆشی ئاگای لە هەموو وردەکارییەکانی ئەو بابەتانە نەبووبێ کە ورووژاندوویەتی. [...] بەڵام پێویستە کەسانی شارەزا، بەتایبەتی ڕەخنەگرە ئەدەبییەکان، ئاوڕێکی جیددی لە نووسینەکانی بدەنەوە و بە شێوازێکی تیۆریک بڕواننە ناوەڕۆکی نووسینەکانی ئەم نووسەرە مەزنە کە بە نیسبەتی کات و شوێنی خۆی شاکارێکی پێشکەوتنخوازانەی وەک ئەڵوەنی خولقاندووە.»[٣٥]

ئەحلام مەنسوور هاوکات لەگەڵ نووسینەکانی لە پراکتیکی ڕۆژانەی ژیانیدا بیرمەندانە و دژە نۆرم ژیاوە. مەیلی سەرەکیی ئەم نووسینەش ئەوەیە کە بڵێ شێوەی ژیان کردارێکی هزرمەندانەیە. واتە کاتێک شێوازی ژیان دەبێتە نمایش و پێرفۆرمانسی هزرێک، ژیان وەک شوێنێک بۆ پراکتیک کردنی هەست و بیرەکان، ژیان وەک کەرەسەی نمایشێکی بیرمەندانە، نووسین و ئەکتی کۆمەڵایەتی وەک پراکتیک کردنی بیرەکانی تاک.

هاننا ئارێنت پێی وایە کە پراکسیس، باڵاترین و گرینگترین ڕادەی ژیانی سیاسییە. ئارێنت پێی وایە کە زۆر بیرمەند و فەیلەسووف دەبێ زیاتر لە ژیانی سیاسیی ڕۆژانەدا بەشدار بن و چالاکیی ڕۆژانە، وەک «بەکردارکردنی ئازادیی ئینسان» دەبینێ. بە ڕای ئەو، ئێمە دەتوانین ئیدەکان شی بکەینەوە و هەڵیانسەنگێنین، بەڵام ئەوە کە چەندە بە کردەوە ئەنجامیان دەدین ئێمە دەکاتە تاقانە و ئیستیسنا.[٣٦]

ئەحلام مەنسوور بە «هەڵوێست گرتن وەک ئەکتێکی ئاگامەند» لە بەرانبەر نۆرمەکانی پیاوسالاری و کۆمەڵایەتی و یاخیبوونی خۆی لە نۆرمەکانی کۆمەڵگا، ئەکتەری بیرمەندی ژیانی خۆی بوو. ئەحلام دەتوانێ ببێتە نموونە و ئۆلگوو

بۆ زۆر ژنی کورد کە لەسەر پێی خۆیان ڕاوەستن. ئەحلام پێچەوانەی بیر و هزری خۆی نەژیا. ئەو هەروەک ناوی خۆی پـــڕ بوو لە خەونی گەورە. ئەحلام بیرمەندێکی ڕاستگۆ لەگەڵ ڕۆحی خۆی بوو و وەک زۆریەک لە بیرمەندانی پێشکەوتووی دونیـــا کە کۆتاییی ژیانیان بە خەم و شـــێواوی و خۆکـــوژی تەواو بـــووە و باجی بیرمەند بوونی خۆیانیان داوە، ئەحلامیش باجی خۆی دا، وەک ئامـــە، بەڵام ئەمجۆرە ژیا کە بـــاوەڕی پێی بوو. ئەحلام تەنیا بیر و نووســـینی بۆ گرینگ نەبوو بەڵکوو بە پراکسیســـی ڕۆژانە گەیشتە باڵاترین ڕادەی بیـــر. ئەو وەک ئامە بـــوو بە بیرمەندێک کە ئەکت/دەنگی دیار بێ. کردار و هەڵوێســـتی ڕووناکبیران و بیرمەندان دەبێتە هۆی کردنەوەی پەنجەرەکان بەرەو ڕووی دونیایەکی فراوانتر دژ بە زەبری دەســـەڵاتەکان، پـــۆزی نوخبەی بێ کردار و نۆرمە وەپاشکەوتووەکانی کۆمەڵگا. مافی هەڵبژاردنی شـــێوەی ژیان ڕێگایەکی گەیشتنە بە ئازادیی ڕاستەقینە. ئەحلام و ئامە، سەرەڕای تەنیایی و سەختییەکان، ویستی داد و ئازادییان هەبوو. ئەوان وەک هۆمانیســـت و فێمینیستێک بە هەڵوێســـتی ڕادیکاڵی خۆیان شێوەیەکی تری بیرکردنەوە و ژیانیان نیشان دا.

ژێدەر و سەرچاوەکان

1. https://sv.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg
2. https://sv.wikipedia.org/wiki/Virginia_Woolf
3. https://sv.wikipedia.org/wiki/Karin_Boye
4. Kallocain 1940.
5. Kris 1934,
6. https://sv.wikipedia.org/wiki/Hannah_Arendt
7. https://sv.wikipedia.org/wiki/Simone_de_Beauvoir
8. Existentialist
9. The Secend Sex, 1949.
10. Teresa de Laureti, https://en.wikipedia.org/wiki/Teresa_de_Lauretis
١١. کوییـــر تیۆری، کۆمەڵە ڕوانگە و ڕەخنەگەلێک لەخۆ دەگرێ لە بواری پرسی سێکســـوالیتە و، ڕەخنە لە هێترۆنۆرماتیڤەکان دەگرێ کە چۆن سێکس/جنس پێشتر کاریگەریی لەسەر جێندێر واتە ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکان دادەنێ، و ڕوانگە بە سێکسوالیتە وەک دەرەنجامی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، مێژوویی و جوغرافی دەزانێ و زیاتر باس لە پەراوێزخراوەکانی وەک دووڕەگەزخوازان یا ترانسەکان دەکا.
12. Judith Butler, https://sv.wikipedia.org/wiki/Judith_Butler
13. https://en.wikipedia.org/wiki/Gayatri_Chakravorty_Spivak
14. Can the Subaltern Speak? 1980.
15. Https://en.wikipedia.org/wiki/Julia_Kristeva
١٦. چەمکێکی ئاڵۆزە کە کریســـتێڤا بۆ کاتی دروست بوونی سوبژە بەکاری دێنێ. ئابجێکشن مەودایەکە لە نێوان خود و ئەویتر، ساتێکە ســـوبژە هەم هەیە و هەم نییە و دێ دروست بێ، فازێکی تاریکە کە دەتوانێ ئەویتر بکوژێ.
17.https://sv.wikipedia.org/wiki/Spektrum_(tidskrift_och_bokf%C3%B6rlag)
18. Carole Seymour-Jones. En Farlig Förbindelse, 2009.
19. Intellectual
20. https://en.wikipedia.org/wiki/Intellectual
٢١. www.Nuche.net ژنـــە یاخییەکـــەی ئەڵـــوەن «ئەحلام مەنسوور «... - نوچە نێت
٢٢. ئەییووب کەریمی. ئەحلام مەنسوور، دەنگی پەڕاوێز خراوەکان. گۆڤاری کەلێن، زستانی ٢٠١٨ ،ژمارە ٤، لل ١٧-٢٢.
لە شـــاری ســـلێمانی یادی هەر ســـێ ژنە ڕووناکبیر و تێکۆشەر
٢٣.ساکینە جانسز، وەهبییە شـــەوکەت و ئەحلام مەنسوور کرایەوە - YouTube
24. www.hemin.dk/files/pdf/AM_AR_giftugo.pdf
25. www.vejin.net ئەحلام مەنسوور | ڤەژینبوکس
26. www.hemin.dk/files/pdf/AM_AR_giftugo.pdf p. 40.
27. www.hemin.dk/files/pdf/AM_AR_giftugo.pdf p. 38.
28. www.hemin.dk/files/pdf/AM_AR_giftugo.pdf p. 41.
29. Beauvoir, Simone, Det andra könet (Stockholm, 2002), s. 56.
30. Det andra Könet, 2002.
31. https://sv.wikipedia.org/wiki/Toril_Moi
32. Moi, Toril, Simone de Beauvoir: Hur man skapar en kvinnlig intellektuell. Stockholm, 1996, s. 28-29.
33. https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%84%DB%95%DB%8C%D9%84%D8%A7_%D9%82%D8%A7%D8%B3%D9%85
34. https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D8%A7%D8%B1%DA%AF%D8%B1%DB%8E%D8%AA_%D8%AC%DB%86%D8%B1%D8%AC
٣٥. ئەییووب کەریمی. ئەحلام مەنسوور، دەنگی پەڕاوێز خراوەکان. گۆڤاری کەلێن، زستانی ٢٠١٨ ،ژمارە ٤، لل ١٧-٢٢.
36. Arendt, Hannah. Människans vilkor, översättning av Joachim Retzlaff. (Göteborg, Daidalos, 1998, 2013.) s.33-40.

باسێکی کورت لەسەر کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان

ئامادەکردنی تیشک

«در اوایل دوران زندان، نوار بهداشــتی بســیار کم می‌دادند؛ تا جایی که من نوار بهداشــتی‌ام را می‌شســتم و دوباره از آن استفاده می‌کردم. زندانیانی هم بودند که اجازه رفتن به دستشویی نداشتند و می‌بایست در سلول احتیاج خود را رفع کنند.» (۳۳)

«ما همیشــه در زنــدان گرســنه بودیم؛ نمی‌دانم چرا و به چه دلیل!» (۴۵)

«در میــان ما کســانی بودند که بســیار می‌ترســیدند. مثــلا دختری بود کــه تا او را صدا می‌زدند، از شــدت ترس دچار خون‌ریزی می‌شد.» (۴۷)

«بازجویــی در نیمه‌شــب، خــود حالــت ترســناکی دارد و زندانی را مضطرب می‌سازد. از زیر چشم‌بند می‌دیدم که بازجو با پیژامه در برابرم نشسته‌اســت. تــرس از تجاوز وجودم را فرامی‌گرفت. در تمام بازخویی، چشم‌بند داشتم و بازجو را نمی‌دیدم. این هم ترس مرا بیشــتر میکرد.» (۸۹)

«وقتــی همدیگر را ملاقــات کردیم، او را (مــادر) در آغــوش گرفتم. از خوشــحالی در پوســت خود نمی‌گنجیدیم. احساسی عجیب و غیرقابل توصیفی داشــتم. انگار از خوشحالی پرواز می‌کردم. در همین اولین درآغوش گرفتن درگوشم چنین گفت: دخترم، اگر به تو تجاوز کرده‌اند، خودکشی کن! حالا که به این مسئله فکر میکنم از خود می‌پرســم چگونه مادری با این همه عاطفه که آرزویش ســلامتی و دیدن فرزندش بود، توانست چنین چیزی به دخترش بگوید؟ این واقعه بیشــتر از پیش مرا از تجاوز ترساند؛ بیشتر از هر شکنجه دیگری.» (۹۱)

ڕســتەکانی سەرەوە و ســەدان ڕستەی وەها لە کتێبی گلزار شــقایق‌ها، ناگفته‌های زنان مبارز کردســتان ایران (۱۳۹۹) لە نووســینی خاتوو گوڵــڕوخ قوبــادی دانیشــتووی ســوێدە. گلزار شــقایق‌ها (مێرگی هەڵاڵەســوورەکان) دووهەم کتێبــی قوبادی ســەبارەت بــە نەگوتراوەکانی خەباتی ژنانە. کتێبی یەکەمی نووسەر، شقایق‌ها بر سنگلاخ ساڵی ۲۰۱۵ چاپ و بڵاو کرایەوە.

مێرگی هەڵاڵەسوورەکان بەسەر چوار بەشدا دابــەش بــووە، ڕەوایەتەکانی ژنانــی زیندانیی سیاسی، باسی دایکانی شۆڕشگێڕی ناو شارەکان کە ویڕای هاوســەر و منداڵەکانیان دژی ڕێژیمی ئاخوندی خەباتیان کــردووە، ڕەوایەتی ئەوانەی تەبعیــد کرانە شــارەکانی ئەوپــەڕی ئێران (کە زۆر کەم ئەم بەســەرهاتانە بەداکۆمێنت کراوە)، و لیســتی ژنانی شــەهید. هەر کام لەو بەشانە لــە زمان خودی تاکەکان یــا منداڵانی ئەو ژنانە یا ڕەفیقەکانیانــەوە گێڕدراونەتەوە. دیارە قوبادی خــۆی پێشــمەرگەی کۆمەڵە بووە، بــەڵام لەو کتێبەدا هەوڵــی داوە کە ڕەوایەتەکان لە تەیفی جۆراوجــۆر بن؛ بۆ وێنــە ڕەوایەتەکانــی ژنانی زیندانــی، کەســانێکن لە هێزەکانــی کۆمەڵە و ســازمانی فەداییــەکان. هەروەها لــە ئاخری کتێبەکــەدا نــاوی زۆربــەی ژنانی شــەهیدی هەموو حیزب و ڕێکخراوەکان، غەیری حیزبی و سەربەخۆ، لەناو ڕۆژهەڵات یا دەرەوەی ڕۆژهەڵات کە بە هۆی جیاوازەوە شەهید بوون، هاتووە.

هەموو بەشــەکانی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان گرینگیی تایبەتیان هەیە، لەوانەش بەشــەکانی ســەبارەت بە دایکانی شۆڕشــگێڕ و ئەوانەی کە بە حوکمــی کۆماری ســێدارە لە کوردســتان دوورخرانەوە، بەڵام لێرە بەهۆی کەمیی کات کە تەنیا چەند ڕۆژ بۆ چاپی ژمارەی داهاتوو گۆڤاری تیشک ماوە و کتێبەکە درەنگ گەیشتە دەستمان، تەنیا بە کورتی لەسەر بەشی ڕەوایەتەکانی زیندان ڕادەوەســتین. هەڵبەت کەمیی کات نابێتە هۆی فەرامۆشی. ئێمە هەرگیز ئەوانە فەرامۆش ناکەین کە چۆن سەرەڕای دۆخی سەختی ناو شارەکان، لەدەستدانی کار و ڕســقی ژیان، شەهید بوونی منداڵەکانیان و پەرتەوازەیی هەمیســان بەشێکی گرینگ لە خەباتــی قارەمانانەی نەتەوەی کورد بوون و هەن. «ڕەخشــەندە بلووری» و «ئاباجی» و دەیان ژنی کۆمەڵە و دێمۆکرات و بنەماڵەی‌تری کــورد، نموونەی هەرە بەرچــاوی خەباتی ژنانی

ناوشارەکانن.
بەشی ژنانی زندانیی سیاسی وتوویژە لەگەڵ چوار خاتوون:

١ گوڵباخ سەلیمی لە کۆمەڵە

٢ مینا لبادی لە فەداییان کە لەگەڵ هاوسەرەکەی «اصغر ضیغمی» گیران و هاوسەرەکەی ئیعدام کرا

٣ شەهلا پەرویزی لە فەداییان

٤ نازدار برواری لە کۆمەڵە، کە هاوسەرەکەی «عەلی ئاشناگەر»یش چەند ساڵ لە زیندان دەبێ.

هەروەها دووبارە نووسینەوەی ژیانی «ایران خاکسار» لە لایەن نووسەری کتێبەوە بە پشتبەستن بە وتوویژ لەگەڵ دۆستانی خاکسار و تەیب. خاکسار هاوڕێ لەگەڵ هاوسەرەکەی «طیب عباس روحالهی» دەگیرێن و هەردووک ئیعدام دەکرێن.

گوڵباخ سەلیمی ساڵی ١٣٦١ لە تەمەنی ١٥ ساڵیدا دەگیرێ. مینا لبادی و نازدار برواری، دایکی منداڵی سەروپێچکە دەبن کە دەیانگرن. شەهلا پەرویزی تەمەنی ٢١ ساڵ بووە کە دەکەوێتە زیندان. خاکسار زەمانی شا زیندانی بووە و ساڵی ١٣٦١ لە تەمەنی ٣٠ ساڵی بۆ جاری دووهەم لە دوای هاتنە سەرکاری کۆماری سێدارەدا، دیسان دەکەوێتە زیندان.

ئەوەی کە لە ڕەوایەتی ئەم زیندانییانە دەبیسترێ و هەست پێ دەکرێ دەریایەکە لە بەربەرییەت و تاوانەکانی کۆماری سێدارەی ئیسلامی ئێرانی. هەڵبەتە ئەم ڕەوایەتانە مشتێ لە خەروارن. هەزاران هەزار ئینسان لەو چل ساڵەدا زیندانی، ئەشکەنجە و ئیعدام کراون. ئێران نموونەی بێدادیی ئەشکەنجەگەران و دەسەڵاتدارانی، نموونەی بێرەحمین کە پابەندی هیچ بنەمایەکی ئەخلاقی و ئینسانی نین. بە قەولی «باقر مؤمنی» کە لە پشتبەرگی کتێبی گلزار شقایقها نووسیویەتی: «کاتی خوێندنەوەی ئەم کتێبە، وڵاتێکت دێتە پێش چاو کە لەوێ ئیبلیس دەسەڵاتدارە و جندۆکە و شەیتانەکان بە کەیفی خۆیان دێن و دەرۆن و هەر کات بخوازن، بەیانی یا ئێوارە یا نیوەشەو، هێرش دەکەنە سەر ماڵی خەڵک، و نە تەنیا پیاوان، بەڵکوو ژنان و منداڵان بە چێژێکی نەخۆشانە ئازار دەدەن و ئەگەر کەسێک لەبەرانبەریاندا ڕاوەستێ بە گوللە و کارد دەیپێکن و دەیکوژن. ئەوان جگە لە زیندانی کردن و ئەشکەنجەی ئینسانەکان، بنەماڵە و خزمەکانیشیان بە کۆمەڵ لە ماڵ و سەرپەناکانیان دوور دەخەنەوە، دەیانخەنە تەبعید و بێپەنا لە وڵاتی غەریب و نەناس ئاوارەیان دەکەن.»

ئێستا وردە وردە ڕەوایەتەکانی زیندانیان کە لەم چل ساڵەدا زیندانی و ئیعدام کراون، دەنووسرێنەوە و دەبیسترێن. بۆ وێنە چەند ساڵ پێش لە دادگای «ایران تریبونال» لە لاهە زۆر زیندانی پێشوو بەشدارییان کرد و بەسەرهاتەکانی ئەوان کە ئێستا دانیشتووی دەرەوەی وڵاتن، مچوڕکی بە ڕوح و دڵی ئینساندا دێنا. زۆربەی زیندانییان ئێستا دوچاری خەمۆکین. ئێمە لەگەڵ ئۆقیانووسێک لە تاوان ڕووبەڕووین کە کەس نازانێ سوونامیی ئەم تاوانانە ڕۆژێک بۆ کوێمان دەبا. کاتێک لەگەڵ ڕوایەتەکانی زیندان، چ لە کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان و چ لە کتێب و فیلم و بەرنامەکانی ڕادیۆیی دیکەدا ئاشنا دەبین، لەخۆمان دەپرسین «ئینسانییەت لە کوێیە و بۆ ون بووە؟ چۆن دەکرێ ئینسان ئەو هەموو تاوانە بکا؟» بەڵام حەقیقەت ئەوەیە کە هەن و زۆرن ئەوانەی کە ئەو تاوانانە دەکەن و زۆر تاوانیش ئێمە لێیان ئاگادرا نین.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ڕەوایەتەکانی کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان، دەتوانین ئاماژە بە چەند خاڵی گرینگ بکەین، لەوان:

١ بۆ ئەشکەنجەگەران و دەسەڵاتدارانی ئێرانی، تەمەن و جنسی زیندانی هەرگیز گرفت نەبووە و ئێران هەموو کۆنوانسیۆنەکانی جیهانی لە ژێرپێ ناوە. هەر لە ساڵانی یەکەمەوە بۆ وێنە لە مهاباد منداڵی ١٢ ساڵە ئیعدام کرا. لەم کتێبەدا دەبینین کە گوڵباخ لە تەمەنی ١٥ ساڵی دەکەوێتە زیندان و زیندانەکان پڕبووە لە منداڵ، چ وەک زیندانی و

چ هاوڕێ لەگەڵ دایکانی زیندانی.

٢ دۆخی ناو زیندانەکان تا ئەو پەڕی بێدادی و دڵتەزێنی بووە. زیندان لە خۆیدا بێڕەحمانە سەختە، بەڵام بە هۆی پێکهاتەی فیزیکیی ژنان هەمیشە بۆ ژنان زیندان چەندقات سەختترە. بۆ وێنە لەم کتێبەدا باس لەوە دەکرێ ژنی زیندانی تەنانەت دەستی بە سادەترین کەرەسەی پێویستی وەک «نوار بهداشتی» ناگا، و کچانێک بوون کە لەگەڵ هەر جار بانگ کردنێک بۆ بازجوویی لە ترسان وەسەر خوێن کەوتوون.

٣ ئەشکەنجە خۆی لە خۆیدا دژی ئینسانییە. لەم کتێبەدا دەبینین ئەشکەنجە لە زیندانەکانی کۆماری سێدارەدا لەرادەبەدەر قورس و توندن وەها کە بۆ وێنە گوڵباخ ٩٠٠ دانە شەللاقی لێدەدرێ.

٤ سەرەڕای ئەو ئەشکەنجە سەختانە زۆربەی زیندانییان مقاومەتیان کردووە. هەر بۆیە لە نێوان ساڵانی ١٣٦٠ هەتا ١٣٦٧دا هەزاران هەزار ئینسان ئیعدام و بێسەروشوێن کران. هەر لە هاوینی ١٣٦٧ زیاتر لە بیست هەزار زیندانی ئیعدام کران، وەها کە بە گوێرەی زۆر ڕەوایەت تیمەکانی ئیعدام پێڕانەدەگەیشتن.

٥ بەرخۆدان هەمیشە ڕق و کینەی زیاتری زیندانبانی لەگەڵە، کە ئەوەش زۆرجار دەبێتە هۆی هارتر بوونی زیندانبان و چاوەدێر.

٦ بەرخۆدانی ژنانی ناو کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکان، ژنانی ناو شارەکان لە کاتی خەباتی چەکداریدا، ژنانی تەبعیدی، سەدان ژنی پێشمەرگە و ژنانێک کە ئێمە هەر نایانناسین، بەشێکی بەهێزی کەسایەتی و هۆویەتی ژنی کورد و سۆبژەی ئەرێنی و چالاک پێکدێنێ. ئێمە بە دەیان جار لە کتێبی مێرگی هەڵاڵەسوورەکاندا دەبینین کە سەرەڕای ئەشکەنجە، برسێتی و تەحقیری ڕۆحی و جەستەیی و کولتووری و سیاسی، ئەو ژنانە لەبەرانبەر زیندانباندا ئامادە و بەباوەڕ ڕاوەوەستن و دەیان جار دەخرێنە بەندی تاکەکەسیی تەنگ و سارد و جاری وایە چەندین شەو و ڕۆژ لەسەر پێ ڕاوەستاون.

٧ زۆربەی زیندانییان تەنانەت دوای ئازادبوون، دوچاری نەخۆشیی جیددی بوون. شەهلا ئاماژە دەکا کە نەخۆشیی MS[1]ـەکەی هەر لە ئاکامی گوشار و ڕەنجی زینداندا بووە و گوڵباخ دەڵێ کە ئێستا گرفتی پشت و سیاتیکی هەیە. جیا لە گرفتە قووڵەکانی ڕۆحی و ڕەوانی کە ئێستاش یەخەی ئەوانی بەرنەداوە، بەڵام ئاسەواری فیزیکیی زۆر توندی بەهۆی ئەشکەنجە لەسەر جەستەیان بەجێ هێشتووە.

٨ زۆر شەهید هەتا ئێستاش گۆڕەکانیان دیار نییە. ئیعدامی چالاکان بەدەست کۆماری ئیسلامی هەتا ئێستا بەردەوامە. نموونەی هەرە بەرچاو، ڕامین حوسێن‌پەناهییە کە تا ئێستا دایە شەریفە لە کورەکەی دەگەڕێ.

٩ گرینگترین خاڵ لە باسەکانی زیندان و ژنان ڕەنگە باسی سێکسوالیتە و زیندان بێ. ژنی زیندانی هەمیشە لەگەڵ ترسی تەجاوز/ دەستدرێژیی جنسی ڕووبەڕوویە. ترسێک کە تەواوی ئەو ژنانە باسی دەکەن. سێکسوالیتەی ژنی زیندانی خاڵی هەستیاری ژنانە. چونکە ژن لە کۆمەڵگایەکدا دەژی کە وەک شەرەفی بنەماڵە و پیاو و نەتەوە چاوی لێدەکرێ. ترسی دەستدرێژی بە ژنی زیندانی هەم بۆ خودی زیندانییە و هەم بۆ بنەماڵەکەی. لەو کتێبەدا دەبینین کە شەهلا باس لەوە دەکا کە دوای چەندین مانگ کاتێک دایکی دەبینێ و ئەو دڵی بە دیتنی دایکی خۆشە کەچی دایکی لە بنی گوێیدا دەڵێ «ئەگەر دەستدرێژیان پێ کردووی خۆت بکوژە»، کە ئەوە بۆ شەهلا وەک شۆکێکە.

١٠ زۆربەی جار ژنانی زیندانی لەگەڵ خۆیان بڕیاریان داوە کە ئەگەر دەستدرێژییان پێ بکرێ خۆیان بکوژن. چونکە ئەوان دەزانن لە کولتووریکدا دەژین کە ژن بە سێکسوالیتەکەی گرێ دەدەن. سێکسوالیتەی ژنان هەمیشە تابۆیە[2] و ژن کە دەستدرێژیی پێ کرا بە چاوی سووک دەبیندرێ. لە کاتێکا کە دەبێ دەسەڵات و زیندانبان تاوانبار بکرێن، هەمیسان ئەوە ژنە کە زیاتر بە سووک چاوی لێ دەکرێت. ژنان لە

هەموو دنیادا و لە کاتی شـەڕ و زیندانی بووندا خەتەری دەستدرێژییان لەسەرە. هەڵبەت ئێستا ئەو خەتەرە لەسەر پیاوانیش زۆرە.

١١ دوای زیندان زۆر جار کچانی زیندانی تەریک خراونەتەوە و بۆ وێنە ئیمکانی هاوسـەرگیرییان کەمتر بووە. بەڵام سەرەڕای گرفتەکان، ئەوانەی کە لـە زیندانەکاندا مقاومەتیـان کردووە دوای ئازادبوون توانیویانە لەسەر پێ ڕاوەستن و باوەڕ و متمانەی خەڵکیان وەدەست هێناوە.

١٢ کێشـەیەکی گـەورەی ژنانـی زیندانـی منداڵەکانیانـن کە یا لەگەڵیان لـە زیندانن و یا لـە دەرەوەی زیندان لە لای بنەماڵەکانن. منداڵ وەک نزیکترین خۆشەویسـتی بە دایک هەمیشە زیاتر دایک/ژن دەخاتە دۆخی دڵەڕاوکێ، شـک، ترس و شـکان. دایک هەمیشـە لەسەر لێواری هەڵدێرێکە لە نیوان هەڵبژاردنی خەبات و نەتەوە یا منداڵەکەی. بەداخـەوە منداڵەکانیش زۆر جار تووشـی کێشەی ڕوحی هاتوون و کاتێکی زۆری بردووە تا بتوانن بگەڕێنەوە سـەر ژیانی ئاسایی خۆیان.

١٣ ئیعدامـی هاوژین و هاوسـەر لە زیندان و بە تەنیا مانەوە لەگەڵ منداڵ و ئەرکی ڕاگرتنی ژیان و منداڵ بۆ ئەو ژنانە بەتایبەت لە دۆخی نالەباری ئابووریدا کێشـەیەکی تری ژنانـی زیندانییە. بۆ وێنـە مینا و نازدار کە منداڵیـان بووە بە ڕوونی باسی ئەو دژوارییە دەکەن.

١٤ زیندانیـی کورد کە دەکەوێتـە زیندانەکانی دەرەوەی شارەکانی کوردستان، چەند قات دۆخی سـەختتر دەبێ. لـەو زیندانانـە، تەنانەت مافی کوردی قسـەکردن لە زیندانی دەستێندرێتەوە. بنەماڵەکان کە لە شـارەکانی کوردسـتانڕا دێن، ناتوانن لەگەڵ منداڵەکانیان بە کوردی قسە بکەن و زۆر جار بەو بەهانەیە ناهێڵن منداڵەکانیان ببینن. ئینسانی زیندانی کە زمانی دایکی لێ بستێننەوە لە ڕاسـتیدا فەلەج دەبێ. بە پێی لێکۆڵینەوەکانی پسیکۆئانالیز/دەروونشـیکاری و لینگویسـتک و زمانناسی، هەستە قووڵەکانی ئینسان هەمیشە بە زمانی دایک/زمانی یەکەم دەردەبڕدرێ.

١٥ کاتێـک زیندانیی کورد بـۆ وێنە لە زیندانی ئەوین لە تارانە، جیا لە خودی زیندانی، گوشارێکی چەند قـات لە هەموو بوارەکان دەکەوێتە سـەر شانی بنەماڵەکان بە تایبەت دایکەکان کە سەدان کیلومیتر ڕێگا دەپێون.

١٦ تاقەت و هێزی ئینسـان سـنووردارە. هەموو کەس بە زۆر هۆی جەستەیی، ڕۆحی، بنەماڵەیی و کولتووری، ناتوانێ هەتا سەر، لەسەر باوەڕەکانی ڕاوەسـتێ. زۆر کەس لـە زیندانەکانـدا خۆیان کوشـتووە. زۆر کەس هەوڵی خۆکوشتنیان داوە. زۆر کـەس بەرگەیـان نەگرتـووە و تێکچوون و یا خەمۆکیـی قووڵ بەرۆکی گرتـوون. کۆماری ئیسـلامی بۆ کوتانـی زیندانیانی «سـر موضع» زۆرجـار لـە «تـواب»ەکان کەڵکـی وەرگرتووە. واتە سیاسـەتی «ڕەفیق لە بەرانبـەر ڕەفیق»ی گرتووەتەبەر کە ڕەنگە ئەوە دڵتەزێنترین بەشـی ژیانی زیندان بێ. زۆر زیندانی دواتر زانیویانە کە بازجوویەکان ویستوویانە ئەوان فریوبدەن، بۆ وێنە گوڵباخ کە فریویان ناخوا و بەمجۆرە ویستوویانە یا زانیاری وەدەستخەن و یا زیندانیی پێ بشکێنن. هەڵبەت لێرەش دەبێ دیسـان کۆماری ئیسلامی و ئەشـکەنجەگەر بە تاوانباری سەرەکی بناسین نەک تەواب.

١٧ سیاسـەتی زیندانبانی ئێرانی ئەوەیە کە نەک هەر لە زیندان بتشـکێنی، بەڵکـوو کەرامەت و ژیانی دوای زیندانیشـت لێ وێران بکا تا نەتوانێ دیسـان بچیتەوە ناو ڕیزی خەباتکاران. هەر بۆیە سیاسەتی شـکاندن، تۆبە وەرگرتن، هێنانە سەر تیڤی لەناو زیندانداو تا ئێسـتاش لەلایەن ئێرانەوە پەیڕەوی دەکرێ.

١٨ سـەرەڕای چل سـاڵ بێدادی کـە کۆماری ئیسـلامی بە هەمـوو جۆرێک نەتـەوەی کورد و باقیـی خەباتکارانـی دژ بە خـۆی قەتڵوعام و زیندانی دەکا، بەڵام دیسـانەوە ئینسانی کورد لە شـار و لە شاخ لەسەر خەباتی خۆی بۆ گەیشتن بە ماف و پێگەی ئینسانی و سیاسی و نەتەوەیی خـۆی بەردەوامـە. لەم کتێبەشـدا دەبینین کە زۆربەی زیندانیانی سیاسی و بنەماڵەکانیان دوای

ئازادبوون، لە خەباتی ڕەوای خۆیان بەردەوام بوون و پاشەکشەیان نەکردووە.

۱۹ کورد بوون، هاوئایینی دەسەڵات نەبوون (و بێ باوەڕی بە ئیسلام)، ژن بوون، پێشمەرگە و خەباتکار بوون دەبێتە پێکهاتەیەک کە داگیرکەری ئێرانی هەمیشە تۆ لە چەند تویژی جیاوازدا وەک «ئەویتر» ببینێ و هەوڵی شکان و نەمانت بدا.

۲۰ ڕاستە بۆ کۆماری ئیسلامی هەموو ئەوانەی لە بەرانبەریدا ڕادەوەستن، «خودی و غیر خودی»، دەبێ لەناوبچن، بەڵام بۆ نەتەوەکانی غەیری خۆیان وەک کوردەکان و بەلووچەکان، هەمیشە دۆخەکە چەند قات سەختتر بووە. ئەوانەش کە بۆ وێنە فارس بوون، وەک «ایران خاکسار» بەڵام هاتوونەتە ناو خەتی بەرگری لە کورد، تووشی قین و ڕقی دەسەڵاتدان بوون و گیانیان لەدەست داوە.

بەداخەوە تا ئێستا ئەو جۆرەی کە پێویستە خەباتی ژنانی کورد لە شار، لەناو زیندان، لە تاراوگە (بەهەموو جۆرەکانی) بە بەڵگە و ئارشیو نەکراون. ئەوەش کە دەگەڕێتەوە سەر خەباتی ژنانی ناو شار و خەباتی مەدەنی، هەمیسان زۆر بایەخی پێنەدراوە و نەنووسراوەتەوە. ئەوانەش کە شەهید بوون، تەنیا ناویان وەک شەهید هەیە، ئەگینا لە ژیانیان شتێکی زۆر نازانین. تەنانەت ناوی هەموو شەهیدەکانیش تا ئێستا کۆنەکراوەتەوە و زۆر کەس نەناس و بێسەروشوێنن. ئەمە لە کاتێکدایە کە بۆ وێنە فارسەکان لە زۆر بارەوە چالاکن و بە دەیان کتێب لەسەر بیرەوەرییەکانی زیندان نووسراوە، و لە کۆڕ و کۆبوونەوەکاندا باسیان کردووە، تەنانەت سیمیناری وایان بووە کە ژنان باسی دەستدرێژیی زیندانبان بە خۆیانیان کردووە و هەموو بەشداران پێکەوە گریاون. کە ئەوەش زیاتر هەستی هاوبەش دروست دەکا و تابۆکان دەشکێنێ.

بە خوێندنەوەی ئەم جۆرە کتێبانە و لە ڕێگای نووسین و ڕەوایەتەکانەوە ئێمە دەتوانین بزانین:

۱ قوولاییی تاوانەکان تا چەند و تا کوێ چوون.

۲ ئەوەی کە دەگەڕێتەوە سەر ژنان ئەوەیە کە نرخی ئەو خەبات و قوربانیدانە بزانین و بتوانین کەسایەتی و هۆویەتی شایانی ژنان، بە تایبەت ئەو ژنانەی کە دەستدرێژییان پێ کراوە بگەڕێنینەوە. لە ڕوانگەی ئێمەوە دەبێ هەمیشە سیاسەتی سڕینەوەی ئاسەواری تاکتیک و ستراتێژییەکانی کۆماری ئیسلامیمان هەبێ و کاتێک ژنێک لە زیندان و یا بەهەر جۆرێک لە لایەن ئەوانەوە دەستدرێژیی پێ دەکرێ، ئاکار و دەسەڵاتی ئەوان بێتە ژێر ڕەخنە، نەک ژنەکە بخرێتە پەراوێزەوە.

۳ بتوانین لە دادگا نێونەتەوەییەکاندا دادی ئەو ستەم و بێدادییانە بستێنین.

۴ خۆمان ئامادە بکەین هەرگیز لەو جۆرە تاوانانە نەکرێینەوە. مێژووی ئینسانی، شاهیدی بەردەوامیی تاوانە. با تۆوی هومێد لە دڵ و مێشکماندا بچێنین کە چیدی وا نەبێ و تاوانەکانی ئینسان دەرحەق بە ئینسان دووپات نابنەوە.

ڕەوایەتە نەگوتراوەکانی ژنانی کورد و ڕەوایەتەکانی گوتراو و نەگوتراوی پیاوانی کورد و زۆر ڕەوایەت کە تا ئێستا ئاشکرا نەبوون و یا زۆر کەم باسیان کراوە، گرینگیی تایبەتیان بۆ تاک و نەتەوەی کورد هەیە. هەر بۆیە کتێبەکەی گوڵڕوخ قوبادی، مێرگی هەڵاڵەسوورەکان، بۆ گێڕانەوە و نووسینەوەی بەشێک لە مێژووی کوردی ڕۆژهەڵات بە گشتی و خەباتی ژنانی کورد بە تایبەتی، ئەویش لە دەورانێکی یەکجار سەختی چل ساڵەدا، هەوڵێکی گرینگ و شایانی ڕێزە. ئێنجا ماوەتەوە کە ئێمە دەبێ بە پشتبەستن بەو رابردوو و بەسەرهاتانە، زۆر هەوڵی زیاتر بدەین کە هەموو ڕەوایەتە نەنووسراوەکان بێنە سەر کاغەز و ببنە بەڵگە و ئارشیوی کورد.

ژێدەرەکان

١. MS نەخۆشییەکە کە سیستەمی عەسەبی تێکدەچێ و وردە وردە ماسوولکەکان لە کار دەکەون و توانای ڕۆیشتن و ژیانی ئاسایی و هەناسەکێشان لەدەست دەدەی.

2. Tabu.

ناساندنی کتێبی بزووتنەوەی ژنان

Andrée Michel

ئامادەکردنی تیشک

ئانــدرێ میشــێل کۆمەڵنــاس، فێمینیســت، دژەکۆلۆنیالیســت و دژە میلیتاریســت، سێپتامبری ١٩٢٠ لە فەرانســە لە دایک بــوو. دوای وەرگرتنی بڕوانامە لە یاسا و دوکتۆرای فەلسەفە، وەک مامۆستای دواناوەندی لەنێوان ساڵانی ١٩٤١ هەتا ١٩٤٣ کاری کرد و دواتر ١٩٤٤ خۆبەخشــانە وەک یارمەتیدەری کۆمەڵایەتی چووە ناو ســپا. دوای ڕزگاریی فەرانسە و نشتەجێ بوون لە پاریس، دوکتۆرای کۆمەڵناسیی لە زانکۆی ســۆربۆن لەسەر «بنەماڵە، سەنعەتی بوون و جیوار/مســکن» (١٩٥٩) نووســی. چەمکەکانــی هەڵاواردەیی، نایەکســانیی نێوان چینەکان و جنس، میلیتاریــزە کردن و شــارۆمەندی، زیاترین پرســی فکــری و ژیانــی ئاکادیمیکی ئاندرێ میشــێل-یان وەک کۆمەڵناســێک پێکهێنا. هەر چۆن چەمکەکانی «باکوور، باشــوور و خەباتی دژە کۆلۆنیالیســتی»، کە دواتر لە نووسینێک ســەبارەت بە دۆخی کرێکارانی جەزایری لە فەرانسە چاپی کرد.

لەدوای ١٩٥٠ ئاندرێ سەبارەت بە کێشەکانی پەنابەرانی کرێکار، لەشفرۆشــی، بنەماڵەی کرێکاران و ئەوە کە هەژاران و کرێــکاران بە دژواری دەتوانن شوێنی حاوانەوە لە پێتەخت پەیدا بکەن، لێکۆڵینەوە دەکا. ئەو لە زۆر وڵاتی دنیا، جەزایر، کانادا، ئەمریکا، مێکزیکــۆ، ئەمریــکای باشــوور، بێلژیــک و پرۆژە نێونەتەوەیــی و نادەوڵەتییــەکان، لەگــەڵ پرۆژەی جۆراوجــۆری دەیــان توێژینــەوە کاردەکا. هەروەها بە پێشــنیاری پرۆفیســۆر ئێلیزابێــت بۆولدینگ لە زانکۆی کۆلــۆرادۆ، کۆمیتەی نێونەتەوەیی هاوکاری لەســەر «ڕۆڵەکانی جێندێری» دروســت دەکا. ساڵی ١٩٧٤ «ڕۆڵەکانــی جێندێری، بنەماڵە و گەشــەی ئینســانی» وەک یەکەیەکی لێکۆڵینــەوە بۆ قوتابیان دادەنێ. ئاندرێی ســەرەڕای دەیان کاری لێکۆڵینەوە، چالاکانە وەک ئەکتیویســتێک لە جووڵانەوەکاندا بۆ وێنە جووڵانــەوەی «پلانی بنەماڵە» بەشــدار دەبێ. ساڵی ١٩٦٥ لەگەڵ جووڵانەوەی دێموکراتیکی ژنان دەکەوێ. دواتریش لە ســەر دەیان بابەت و پرســی کۆمەڵایەتی و بنەماڵەیی لە کۆنفرانس و باســەکاندا بەشداری دەکا.

ئاندرێ میشــێل پاتریارکات/باوکســالاری وەک سیســتەمێک دەبینێ کە بە ئاشکرا و یان بە شێوەی دیکــە، تەواوی دامــودەزگاکان و مێکانیســمەکانی ئیدیۆلۆژیی خۆی، ئابووری، سیاسی، ئەخلاق، زانست، دەرمان، کولتوور، مۆد، مێدیا و پەروەردە بەکار دێنێ بۆ ئەوەی باڵادەستیی پیاو بەسەر ژندا دووبارە بەرهەم بێنێتەوە، دروست هەر چۆن کاپیتالیسم هەمان کار دەکا تا باڵادەستیی خۆی نیشان بدا.

ئاندرێ میشێل دەیان کتێبی گرینگی نووسیوە و لێرە تەنیا ئاماژە بە چەند دانەیان دەکرێ:

1. کۆمەڵناسیی بنەماڵە
2. فێمێنیزم
3. کۆمەڵناسیی بنەماڵە و ژنومێردایەتی
4. فێمێنیزم و دژە میلیتاریزم
5. نا بۆ کلێشەکان، لابردنی هەڵاواردنی جنسی لە کتێبی منداڵان و قوتابخانەکاندا
6. مۆدێرنیزاســیۆنی بنەماڵەکانی ئافریکایی لە پەراوێزی پاریسدا
7. داد و حەقیقەت بۆ بۆسنییەن و هەرسیگۆوینا
8. دێموکراسیی دەسەڵاتی زیادە لە سنوور

کتێبــی بزووتنــەوەی ژنــان کتێبێکــی ١٦٧ لاپەڕەیییە لە نووسینی ئاندرێ میشێل. ئەم کتێبە لە ٦بەشی سەرەکی و بەشێکی ئاکامگیری پێکهاتووە.

لە بەشــی یەکەمدا نووسەر وێڕای ئاماژە بەوەی کــە لە ســەردەمی بەردینــی کۆندا ژنــان هاوکات لەگەڵ کۆکردنەوەی خۆراک لە کاری ڕاوکردنیشــدا بەشــداریان کردووە و مرۆڤە ڕاوچییەکان سەرەڕای پۆشتە و پەرداخ بوون، بە چەکی بەر لە مێژوو لەگەڵ یەکــدا بە ئاشــتی ژیاون و هیچ جۆرە شــەڕێک لە نێوانیانــدا لە ئارادا نەبووە، باســی لــەوە کردووە کە بەپێــی لێکۆڵینــەوەکان، دەرکەوتووە کــە کۆمەڵگا لە ســەر بنەمای هاوکاری و هاوبەشــی دامەزراوە و چەوســاندنەوەی تێدا بەدی ناکرێــت. ژنان پێگەی کۆمەڵایەتیــی بەرزیــان هەبووە کە ئەمــە زیاتر لەو پەیکــەرە دۆزراوانەدا دەردەکەوێ کــە لە بەرد یان ماکێکی ئێســقانی ســپی لە ژنان درووست کراون. دواتر بە کەم بوونەوەی ڕاو، هاوکات لەگەڵ یەکەمین شۆڕشی بەردینی نوێ، ئەولەوییەت بە کۆکردنەوەی میــوە، دان و کێڵان دەدرێت و ژنــان لەم قۆناغەدا

ڕۆڵی بەرچاویان گێڕاوە کە ئەمە بەستێنی بەدیهاتنی زانست ئامادە دەکات. بەستراوەبوونی منداڵان بە دایک، خودایانی دایک دەخولقێنی و ئەوەی کە سەرنجڕاکێشە ئەوەیە کە لەم شارستانییەتی دایک مەزنییەدا، هیچ نیشانەیەک لە دوژمنایەتی و شەڕەنگێزی بەدی ناکرێت.

لە بەشی دووهەمدا، نووسەر باس لە دووەمین شۆڕشی سەردەمی بەردینی نوێ دەکات کە بە دۆزینەوەی وزەی نوێ، پێگەی ژن لە کۆمەڵگادا دادەبەزێ. لەم کاتەدا نشتەجێبوون دێتە ئاراوە و شارەکان دروست دەبن و یەکەمین ناکۆکیی چینایەتی دێتە ئاراوە. بەرهەمهێنان زیاد دەکات و شەڕەنگێزی دێتە ئاراوە، لێرەدایە کە هێژمۆنیی ژنان لە ئایینئدا کز دەبێ و پەیکەری بچووک بە تایبەتمەندیی پیاوانەوە جێگای خودای دایک دەگرێتەوە. ڕووداوەکانی ئەم سەردەمە نیشان دەدەن کە کاولکردنی سروشت و لاوازبوونی پەیوەندیی نێونەتەوەیی، هاوکاتە لەگەڵ دابەزین و لاوازبوونی پێگەی ژنان و بەدیلگرتنیان لە بنماڵە و شاردا.

نووسەر لە بەشی سێهەمدا ئاماژە بەوە دەکات کە هاوکات لەگەڵ ڕووخانی ئیمپراتۆریی ڕۆم، دژایەتییەکان لەگەڵ ئازادیی ژنان کۆتاییان پێ دێت.

پاش ڕووخانی ئیمپراتۆریی ڕۆم، هەندێ ڕێکخراوی خێڵەکی سەر بە ژێرمەن و فرانکەکان، دروست دەبن و سەرەڕای ئەوەی کە لە سەدەکانی ٦ و ٧دا، بەڕێوەبەرانی کلیسا، ژنان لە مافی ئۆسقۆفی بێبەری دەکەن، بەڵام ژنان دیسانەوە لە کاروباری کۆمەڵایەتی و زانستیشدا وەکوو پیاوان دەجووڵێنەوە.

لە سەدەکانی ١٠ و ١١دا (سەرەتای سەردەمی فێئۆدالی) بەهۆی دابەشبوونی وڵات، ژنان مافی پاشایەتی، دەسەڵاتی چەکداری، دادوەری و دروستکردنی پارە، گرتنی باج لە خەڵک و هەندێ ئەرک و بەرپرسایەتیی دیکەی حکوومەتی بەدەست دێنن.

بەگشتی لەم دەورەیەدا هیچ بەربەستێک لە سەر ڕێگەی ژنان نەبووە و توانیویانە وەکوو دادوەر، قەڵادار لە سەر ماڵ و مڵکی خۆیاندا بە تەواوی زاڵ بن.

لە سەردەمی بێزانسدا، ژنانی ناسراو لە زانکۆکاندا ئامادە و بەشداربوون و کاری ناحکوومیان بەڕێوە دەبرد.

لە سەدەکانی ٧ و ٨دا (دامەزرانی ئیمپراتۆریی ئیسلامی)، ژنان وەکوو کەسانی خوێندەوار و پسپۆڕ لە کاروباری ئایینی، شیعر و دادوەری، توانیان بە سەرکەوتووییەوە دەسەڵات بەڕێوە ببەن.

لە سەدەی ١١دا، پیاوان بە قەدەغەکردنی خوێندن، ژنانیان لە کاری ئازاد و ناحکوومی دوور کردەوە. دواتریش سەرقاڵیی ژنان بە نەشتەرگەری، جوانکاری و ڕازاندنەوە کە تێیاندا شارەزاییان بە دەست هێنابوو، قەدەغە ڕاگەیەندران.

لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٢دا، ژنان ئازادیی زۆریان هەبووە کە دواتر دەرفەتەکانیان لێ یاساخ دەکرێ. بەڵام دژایەتی لەگەڵ مافی یەکسان بۆ ژنان هەبووە و هەندێک لە پیاوان، بەتایبەت سەرۆکی وڵاتە موسوڵمانەکان، لە هەوڵی ئەوەدا بوون ئازادیی ژنان بەرتەسک بکەنەوە. توێژی بروکرات و کلیسا کە بەربەرەکانێی بەدەستەوە گرتنی دەسەڵاتیان دەکرد، بۆ دژایەتی لەگەڵ دەستپێراگەیشتنی ژنان بە بەرپرسایەتییەکی کە پێشتر لە مێژوودا هەیانبووە، یەکگرتووییەکیان تێدا دروست بوو و دیسانەوە ژنان زەرەرمەند بوون.

ژنانی ئەشراف کە لە ئەرکەکانی خۆیان بێبەری ببوون، لە سەدەکانی ١٢ و ١٣دا، بە دامەزراندنی ئەنجومەنی ڕێ و ڕەوشت زانین و هەروەها یەکگرتن لەگەڵ بزووتنەوەی گەورە و بەهێزی نۆژەنکردنەوەی ئایینی(cathare)، بە نارەزایەتی دەربڕین، هەوڵی بەربەرەکانێ لەگەڵ پیاومەزنییان دا. ئەمە دژکردەوەی کلیسا و بۆرژوازیی لێ کەوتەوە، بۆیە بە دامەزراندنی سێ بنکەی پشکنینی بیروڕا و مافی نوێی بنەماڵە و سیستەمی یاسایی، هەوڵی پەراوێزخستنی مافی ژنانیان دا.

نارەزایەتییەکان لە نێو ژناندا پەرە دەستێنێت و کریستییەن دۆپیزا، جڵەوی نارەزایەتییەکان بە دەستەوە دەگرێت و خوازیاری فێرکاری و پەروەردە بۆ ژنان دەبێت تاکوو لە کاتی بێوەژنیدا بتوانن بەرپرسایەتیی بنەماڵەی خۆیان بە ئەستۆ بگرن.

ناوبــراو دوو بابەتی بنەڕەتی و گرینگی پەرەپێدا کە دواتر لە ئەندێشــەی فێمینیستیدا زۆر جەختی لە سەر کرایەوە، پێویســتیی پەروەردەکردنی کچان و دامەزراندن و بنیاتنانــی کۆمەڵگایەکی هێمن و ئاشتیخواز.

لە ســەدەکانی ١٥ و ١٦ی زایینیدا، کلیســا و بــۆرژوازی پێکەوە ژنانیان لەو بەرپرســایەتییەی کە پێشــتر هەیانبوو بێبــەش کرد. تا ئــەو جێگایە کە دەســەڵاتی پاشــایەتیی بنەماڵە لە ســەدەی ١٦دا دەسەڵاتی پیاوانی زۆر زیاتر بەهێز کرد.

لــە کۆتاییی ســەدەی ١٥دا، بە هاتنــە ئارای پەیمانــی ئەخلاقــی و ئابووری لــە پاریس، باس لە پــەروەردەی کچان بۆ بە ئەســتۆگرتنی ئەرکی ماڵ کرا کــە لەم حاڵەتەشــدا، هەموو کارێــک تەنیا بۆ خۆشگوزەرانیی پیاوان دەکرا.

لە سەدەی ١٦دا، دایکانیش بە دارکاری کردن، بەرانبەر بە کچەکانیان توندوتیژی دەنوێنن.

بەشی چوارەم کە باس لە گواستنەوەی ئابووریی فێئۆداڵی بۆ ئابووریی پیشەســازییە، نووسەر ئاماژەی بەوە کردووە کە لە ســەدەی ١٧ و ١٨دا، سیستەمی پارلەمانی و ئازادی جێگای پاشایەتی دەگرێتەوە.

لە فەرەنســای سەدەی ١٧دا ڕۆڵی ژنان بە تەنیا بۆ هەوڵ و چالاکی لە هۆڵە ئەدەبییەکان و ململانێی سیاســی بەرتەســک نابێتەوە. دژە چاکسازی بوون، بووە هۆی گۆڕانی بنکە و دامەزراوە ئایینییەکان.

لە سەدەی ١٨دا، شاژن و شازادەکان لە بەرانبەر ئەخلاقی نوێی بۆرژوازیدا خۆڕاگرییان دەکرد و ڕۆڵی پاشایەتیی خۆیان بە توانا و لێهاتوویییەکی باشتر لە پاشا پیاوەکان بەڕێوە دەبرد.

ئەم ســەدەیە لە بریتانیا بۆ ژنان وەکوو سەدەی «ڕەش» ناســرابوو، بەڵام دەسپێشخەریی ئەندێشەی فێمێنیســتی لە هەموو چینە کۆمەڵایەتییەکاندا لە ئارادا بوو.

لە ســاڵی ١٧٩٢ دا، ماری ڤۆل ئەستۆن کرافت، گوتارێکی فێمێنیســتیی لە ژێر نــاوی داواکارییەک بــۆ مافی ژنان بــڵاو کردەوە و تێیــدا دژی ڕوانینی شۆڕشــگێرانی فەرەنســە و بۆرژوازیــی هەموو ئەو وڵاتانــەی کچانیــان لە گەیشــتن بە فێــرکاری و پەروەردەی یەکســان لەگەڵ کوڕان بێبەش دەکرد، ڕووبەڕوو بووەوە.

ئەمــە کارێک بوو کە ســیمۆن دوبووار ســەدە و نیوێــک دواتــر جێبەجێــی کــرد. ناوبــراو بــە باوەڕبەخۆبوونــەوە پەیامێکــی فێمێنیســتیی لــەم چەشــەی بڵاو کردەوە: «کاتێ ئەوە هاتووە شۆڕشێک لە دابونەریتــی ژنانەدا بەدی بێت، تاکوو گەورەیی و شکۆی لەدەســچووی ژنان قەرەبوو بکرێتەوە و ژنان وەکوو ئەندامێکی کۆمەڵگای ئینســانی ڕۆڵێکیان لە چاکسازیی جیهاندا هەبێت.»

لە ســەدەی ١٨دا بە هۆی بەرتەســککردنەوەی بازاڕی کار بۆ ژنان، هەندێک لە ژنان ناچار بوون ڕوو لە لەشفرۆشی، خزمەت لە سپا و تەنانەت دزی بکەن.

وەکوو ســەدەی ١٧، ژنانــی بریتانیایی بەهۆی قەبووڵ نەکردنی پێشــێلکارییەکانی بۆرژوازی، بەرەو ئامریــکا وەڕێ کەوتن و بە بەشــداری لــە گرووپە تێرۆریســتییەکاندا خوازیــاری ســەربەخۆیی بوون. بەڵام نە یاســای بنەڕەتیی ئامریــکا و نە جاڕنامەی سەربەخۆییی ئەم وڵاتە پێگەی هاووڵاتیبوونی وەکوو مافێکی سیاسی بۆ ژنان بە ڕەوا نەبینی.

لە سەدەی ١٨دا ژنان بەشدارییان لە شۆڕشەکاندا دەکرد و خوازیاری مافــی هەڵبژاردن و نوێنەرایەتی بوون.

ئۆلیمــپ دوگــۆژ، جاڕنامەی مافــی ژنان بڵاو دەکاتەوە کــە تێیدا هاتووە: « کاتێ ژن مافی ئەوەی هەیە لەســێدارە بدرێت، کەوابوو دەبێ ئەو مافەشی هەبێت لە تریبوون بــۆ بەرگری لە مافەکانی کەڵک وەربگرێت.

لــە ســاڵی ١٧٩٣دا، ژنــان دوای بەشــداری لە شــەڕی ١٧٩٢دا، ســێ پرســیاریان ئاراســتەی نوێنەرایەتیی فەرانســە کرد کە باس لە ئازادیی ژنان لــە بەڕێوەبردنی کۆبوونەوە لە پاریس، هەبوونی مافی سیاســی و گۆڕینەوەی بیــروڕا لە بنکــە و ناوەندە سیاسییەکاندا بکەن کە ئەندامانی پارلەمان بە دەنگی نەرێنی، هەلومەرجیان بۆ «مەرگی سیاســی»ی ژنان ئامادە کرد.

لــە بەرانبەردا ئیتالیا، نەریتــی ژنانی بیرمەندی درێــژە پێدا، ســێ ژنی مامۆســتای زانکــۆ بەهۆی

بەرهەمەکانیانەوە لە تەواوی ئورووپادا ناسرابوون. لە سەدەی ١٨دا لە باکووری ئیتالیا چل ژنی هونەرمەند هەبوون کە ژمارەیەکیان بە دزییەوە کاریان دەکرد و لە کۆتاییدا، بەرهەمەکانیان بە ناوی باوک و برا و هاوسەرەکانیانەوە تۆمار دەکران.

ژنانی سەدەی ١٨، مافی ڕاهێنان و پەروەردە، مافی ئابووری، دەستپێڕاگەیشتن بە مافی سیاسی لە بەڕێوەبردنی وڵاتدا، بە داواکاریی ژنانی سەدەی پازدەیەم زیاد دەکەن و و دواتر ئەم ئەندێشەیە کە ئازادیی ژن، ئازادیی کۆمەڵگایە دێتە ئاراوە.

لە بەشی پێنجەمدا نووسەر دەڵێت ئەگەرچی باس لە ئیشی ژنان لە سەدەی شازدەیەمەوە دەست پێ دەکا، بەڵام لە سەدەی نۆزدەیەمدا یەکگرتوویی لە دژی ژنان دروست دەبێ. دژایەتی لەگەڵ ئیشی ژنان لە فەڕانسە، وا دەکات کە مانگرتنی یەکیەتیی کرێکاران بێتە ئاراوە. لابردنی ژنان لە بازاڕی کار، پیاوانی کردبووە خاوەنی کارەکەر لە ماڵەوە کە ئەمە وای کردبوو لە پاریس و لەندەن، لە سەدەی نۆزدەیەمدا لە نێوان ٤٠ هەتا هەشتا هەزار ژن ڕوویان لە لەشفرۆشی کردبوو.

لەم دۆخەدا سەرهەڵدانی ژنان شتێکی نائاسایی نییە، بۆیە دەبینین کە ژنانی کرێکار لە دژی حەقدەستی کەم، نەبوونی هەلی کار، دژواریی کار و ژنانی بورژواش لە دژی بێبەشی لە هەموو مافێکی سیاسی و ئابووری دەچنە ڕیزی ڕاپەڕینەکانەوە. سەرەڕای ئەمانەش، لە سەدەی ١٩دا، لەقاودان تا ئەو ڕادەیە نەچووە پێشێ کە بتوانێ ناکۆکیی نێوان بەرە جۆراوجۆرەکانی خەباتی ژنان لەناو ببات.

لەم سەردەمەدا، ژنان لە بواری جۆربەجۆردا، کەوتنە چالاکی. هەندێ گۆڤار و بڵاوکراوەی وەکوو «هاواری ژنان» و «بۆچوونی ژنان» بڵاوکرانەوە کە خوازیاری مافی دەنگدان و خۆهەڵبژاردن بۆ ژنان بوون.

لە ساڵی ١٨٤٠ ژنانی کرێکار لە ئامریکادا، ڕۆژنامەیەکی تایبەت بڵاودەکەنەوە و دەکەونە لەقاودانی ماوەی زەمەنیی کار، کەمبوونی کرێ و حەقدەست بە بەراورد لەگەڵ کار، خێراییی ئاهەنگی کار و جووتبوونی زۆرەملێ. ئەم ڕووداوانە نیشان دەدەن کە پێوەندیی نێوان شۆڕشی کۆمەڵایەتی و ڕزگاریی ژنان بە باشی بەدی هاتووە.

لە فەڕانسەش شەپۆلێکی فێمێنیستی بە وتەبێژیی ژنانی بورژوای کەمداهاتی ڕۆژنامەوان و مامۆستای قوتابخانە پێکهات.

دەستپێڕاگەیشتن بە فێرکاری لە هەموو ئاستێکدا بۆ فێمێنیستەکانی سەدەی ١٩، سەرکەوتنێکی مەزن بە ئەژمار دەهات. لە سەدەی ١٩دا، ژنانێکی زۆر لە بواری جیاوازدا ناو و ناوبانگیان دەرکرد. لە بواری هونەر، ئەدەبیات، بیرکاری، ئەستێرەناسی و لە بواری زانستیدا، ژنان گەڕان و پشکنینی مەترسیداریان بۆ بەدواداچوونی ئیش و کارەکانیان ئەنجام دا.

بیرۆکەیەکی سەرەکی کە لە بزووتنەوەی فێمێنیستیی سەدەی ١٩دا سەری هەڵدا، ئەوە بوو کە ژنانی هەموو وڵاتانی جیهان دەبێ یەک بگرن و بە یارمەتیی یەکتر مافی خۆیان بەدەست بهێنن.

نووسەر لە بەشی شەشەمدا دەپەڕژێتە سەر ئەم باسە کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا هەندێ کێشە وەکوو پەیوەندیداربوونی جیاوازیی ژن و پیاو بە فێرکاری و پەروەردە، نارەزایەتی سەبارەت بە مەرگی مەدەنیی ژن لە بنەماڵە و وەلانانی ئەخلاقی ڕەگەزی، ئازادیی ژن لە کاروچالاکی، مافی کەڵک وەرگرتن لە چێژ و خۆشیی دوور لە پێوەندی هاوسەری و کۆمەڵێک کێشەی دیکە کە لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە بە چارەسەرنەکراوی مابوونەوە، لە ئەندێشەی فیمێنیستیی ڕۆژاوا جێگەی خۆیان کردبووەوە.

لە ماوەی شەڕی یەکەمی جیهانیدا، ڕێژەیەکی زۆر لە ژنان لە کارخانەی چەکسازیی فەڕانسە و بریتانیا وەکوو کرێکار وەرگیران تا جێگەی ئەو پیاوانە پڕ کەنەوە کە دەچوونە بەرەکانی شەڕەوە.

لەم ماوەیەدا کۆمەڵێک لە فێمێنیستەکان، کۆنفرانسێکیان لە لاهە پێکهێنا. ژنانی ئاڵمان، بریتانیا، نەمسا، مەجارستان و ئیتالیا، بۆ مەحکوومکردنی ئازاری زاڵ بە سەر ژناندا کۆبوونەوە و دژایەتیی ئەم بابەتەیان کرد و وەکوو خوشک یارمەتیی یەکتریان دەدا. هاوکات لەگەڵ خەباتی فێمێنیستەکان، ژنانی کرێکاریش لە تێکۆشاندا بوون و خوازیاری دابینکردنی بژێوی ژیانیان و چوونەسەری حەقدەست

بوون، لە راســتیدا چوونەســەری حەقدەستی ژنان، ئاکامی خەباتی کرێکاری بوو. پاش شــەری یەکەمی جیهانی، ژنان لە ٢١ وڵاتی جیهاندا، مافی دەنگدانیان بەدەست هێنا.

بارودۆخی ژنان لە وڵاتە فاشیســتیەکاندا جیاواز بوو، پــرۆژەی بەکارهێنانی ژنان وەکــوو بوونەوەری ژێردەست کە دەبوایە لە خزمەتی پیاودا بن و منداڵی زۆرتر بــە دەوڵەتە ناســیۆناڵ - سۆسیالیســتەکان ببەخشن، لە لایەن کۆمەڵگا فاشیستیەکانی ئاڵمان، ئیتالیا و ئیسپانیاوە دامەزرا.

ئاڵمان دروشمی سێ پیتی K (کلیسا، چێشتخانە و منداڵان)ی هێنایە ئاراوە و یەکەمین وڵات بوو کە بە یاسا، ژنانی لە کاری دەرەوە وەلانا. کچانی گەنجی لە کولتوور دوورخســتەوە و لە چوون بۆ قوتابخانەی تیکەڵاو پێشــی پێ گرتن و ئەرکی پزیشکیی لێیان قەدەغە کرد. بە گشتی لە بەرنامەی دەوڵەتی نازیدا، «ژن جۆرێک لە ئاژەڵ» بە ئەژمار دەهات.

نازییەکان لە سەر ئەو بروایە بوون کە فێمێنیزم، جۆرێــک گەندەکاریی بــۆرژوازی و هێرش بۆ ســەر رێکوپێکیی سروشتی نێوان شتەکانە.

لــە نیــوەی دووهەمی ســەدەی بیســتەمدا، بارودۆخــی ژنــان و بزووتنــەوە فێمینیســتییەکان گۆرانیان بەسەرداهات، ژنان دەستیان دایە خۆراگری و بەربەرەکانێ لە دژی فاشــیزم کە دوو شــێوە بوو، یەکەم تێوەگلانی ژنان لە لەشکر و شەری پارتیزانی، دووەم، بەشــداریی بەکۆمەڵ لــە بەرهەمهێنانەوەی شەردا، کە بەشداریی ژنانی یەکیەتیی سۆڤییەت، بۆ بەرگری لە خاکی وڵاتەکەیان لە دژی شاڵاوی نازی، نموونەیەکی بەرچاوی ئەم بەشدارییەیە.

ماوەیەک پاش دەســپێکردنی شەری دووهەمی جیهانــی لە یەکیەتیی ســۆڤیەت، ژنــان کۆمیتەی دژەفاشیزم دادەمەزرێنن و بەم شێوەیە هاودەنگی لە نێوان ئەوان و ژنانی ئورووپای ناوەندی و باشــووری رۆژهەلات دێتە ئاراوە. پاش تەواوبوونی شەر، دیسان ژنان لە بــازاری کار وەلانران، بەڵام ئەمجارە ژنان لە ئامریکا بە ئاسانی لە بازاری کار نەچوونە دەر. هاوکات لە گەڵ ئەمەشــدا لــە بریتانیا و ئامریــکا باخچەی ســاوایان، چێشــتخانە و قوتابخانە کە بۆ کارئاسانیی ژنان دامەزرابوون، لەناوچوون.

ســەرەرای هەمــوو ئەمانە، کتێبــی «رەگەزی دووهەم»ی ســیمون دوبووار لە ساڵی ١٩٤٧ ، توانی شۆرشێک بەرپا بکات و نیشان بدات کە بەربەستەکانی ســەر رێگای ژنان دەرەنجامی پێشــداوەری، نەریت، یاســای کۆن و بە گشــتی کولتوور و کۆمەڵگایە کە ژنانیش خۆیان تێیدا رۆڵیان هەبووە نەک سروشت.

چالاکیگەلی جۆراوجۆر و گرووپ و دامەزراوەی بچووک و جیاوازی فێمێنیستیی زۆر سەریان هەڵدا کە هــاوکات لەگەڵ ئەوەی کە پیکــەوە زۆر کۆک نەبوون، بەڵام بۆ رزگاریی ژنان کاریان دەکرد.

ژنان بە بیروباوەری جیاوازەوە رۆڵی لەقاودەریان لــە وەلاتانی ئــەو ئیدئۆلۆژییە کۆنانــەدا گێراوە کە پانتاییی گشتی و تایبەت لێک جیا دەکەنەوە.

نووســەر دەڵێت کۆمەڵگای پیاوســەزن بەر لە سیستەمی سەرمایەداری ســەری هەڵداوە و لەسەر بنەمای ئەم بەرهەمە، شاراوەیی و نەبینراوەیی ژنان لە بنەماڵــەدا دامەزراوە. بۆیە خەباتی فێمێنیســتی دەبێ لە رێگەی هۆشیارکردنەوەی ژنان سەبارەت بە بەرهەمهێنانی ماڵی دەست پێ بکات. واتە یەکەمین چەوســاندنەوەی ژنان هەر لێرەوە دەست پێ دەکات و هۆی سەرەکیی بارودۆخی نالەباری ژنان لە بواری دیکــەی ئابووری، کولتووری و سیاســی هەر بۆ ئەم هۆکارە دەگەرێتەوە.

لە بەشــی ئاکام و کۆتاییی ئەم کتێبەدا، نووسەر باس لەوە دەکات کە ســەرکوتکردنی ژنان، ماوەی ٨ هەزار ســاڵە کە بەردەوامە و ژنان تاکوو ئێستاش لە ژێر رکێفی سیستەمی باوک مەزنیدان. بۆیە دەڵێت: یەکەمین کۆکبوون ســەبارەت بــە مەزنیی چەمکی رەگەزی مێ، لەبەرچاوگرتن و رێز لە کەســایەتی و حورمەتی ژنە و بۆ ئەم کارە پێویســتە هەموو جۆرە توندوتیژییەک دژی ژنان وەلا بنرێت.

نووسەر لەم بەشەدا ئاماژە بە رۆڵی فێمێنیستەکان لە دامەزراندنی جیهانێک کە ئاشــتی و دادپەروەری بــۆ هەموو چیــن و توێژەکان بــەدی دێنێ دەکات کە ســەرهەڵدان و بەئاکام گەیشتنی وەها دۆخێک تەنیا هــەل و دەرفەتی زێرین و شانســی مانەوەی مرۆڤایەتییە.

ڕێنووسی کوردی

ئامادەکردن:
بەشی زمانەوانی

”

بە سەرنجدان بەوەی نووسەرانی تیشک و خوێندەوارانی کورد، بنەما گشتییەکانی ڕێنووسی کوردی دەزانن، بە پێویستیمان نەزانی هەموو بەشەکانی ڕێنووسی کوردی لێرە بنووسینەوە و تەنیا لەم نووسراوە کورتەدا ئاماژە بەو خاڵانە کراوە کە بەشێکی زۆر لە نووسەران لەبەرچاویان ناگرن و بە هەڵە دەیاننووسن...

“

کێشەی (ڕ)ی سەرتا

تەنیا لە شـــێوەزاری کرمانجیی سەروودا پیتی «ر» لە ســـەرەتای وشە دەتوانێ بچووکیش بێت. لەباقیی شـــێوەزارەکان واتا شێوەزارەکانی کوردیی ناوەندی و کوردیی گۆرانی و خوارەوەدا، ڕێی سەرەتا هەمیشە قەڵەوە و بە قەڵەویش دەنووسرێت. ڕزگار، ڕێگا، ڕێباز، ڕێنوێنی.

کێشەی (و)ی پەیوەندی

پیتی (و) کاتێک بۆ پێکەوە بەســـتنەوەی دوو وشـــە پێکەوە دێتە ناو ڕســـتەوە، ڕۆڵی وشەیەکی سەربەخۆ دەگێڕێ و نابێ بلکێندرێ بە وشەی پێش یا پاش خۆیەوە.

ژن و پیاو

حیزب و لایەنەکان

کۆمەڵگا و حکوومەت

حەز و خولیا

لەو وشـــە لێکدراوانەی کە لە لێکدرانی دوو وشـــە بە (و) دروست بوون دەبێ بە یەک دانە (و) بنووسرێ نەک دوو دانە:

گفتوگۆ

هاتوچۆ

توندوتیژی

کەشوهەوا

کشتوکاڵ

هەڵسوکەوت

کێشەی (ی) ی خستنەسەر و ئاوەڵناو

هەموومان دەزانین بۆ لکاندنی ناو بە ئاوەڵناو یان موزاف بە موزاف ئیلەیهەوە، کەڵک لە نیشانەی (ی) وەردەگیررێت و (ی) دەلکێت بە ناوەکەوە.

پێشمەرگە + ی + ئازا = پێشمەرگەی ئازا

کتێب + ی + بەسوود = کتێبی بەسوود

خولیا + ی + ڕزگاری = خولیای ڕزگاری

خەڵک + ی + کوردستان = خەڵکی کوردستان

بەڵام ئەگەر ناوێک خۆی بە (ی) کۆتایی بێت، دیسان دەبێت نیشانەی (ی)ی بچێتە سەر.

دیاری + ی + کوردستان = دیاریی کوردستان

یەکێتی + ی + نیشتمانی + ی + کوردستان = یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان

ئەگەر وشەکە بە دوو (ی) کۆتایی بێت، دیسان دەبێت نیشانەی (ی) وەربگرێت و بە سێ (ی) بنووسرێ.

ئاوارەیی + ی + کورد = ئاوارەییی کورد

شارەزایی + ی + کاربەدەستان = شارەزاییی کاربەدەستان

قەیرانی + ژینگەیی + ی + کوردستان = قەیرانی ژینگەییی کوردستان

(ی)ی جێناوی سێهەم کەسی تاک

پیتی (ی) جێناوی سێهەم کەسی تاکە. وەک ئەو سێ حاڵەتەی لە سەرەوە بۆ (ی)ی خستنەسەر باسمان کرد، ئەگەر لە شوێنێک پێویست بە (ی)ی جێناوی سێهەم کەسی تاک بێ دەبێ بنووسرێ. زۆربەی نووسەران بۆ حاڵەتی یەکەمدا کە حاڵەتی سادەیە دەینووسن بەڵام لە حاڵەتی دووهەم و سێهەمدا نایننووسن بەڵام نووسینی پێویستە.

١.

پرسیاری کرد

وتاری نووسی

کتێبی خوێندەوە

٢ و ٣.

کورد ئازادیی دەوێ

شەریف چالاکیی ژینگەییی دەکرد

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

خۆپێشاندانی نارەزاییی بەڕێوە برد

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

نەتەوەی کورد سەربەخۆییی دەوێ

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

جێناوی لکاوی (ی) بۆ سێهەم کەسی تاک و (یان) بۆ سێهەم کەسی کۆ، کاتێک لەگەڵ «کاری تێپەڕ / فعل متعدی» دا بێن دەبێ وەک خۆیان بنووسرێن.

نموونەی گەردانکردن

گرتم، گرتت، گرتی / گرتمان، گرتتان، گرتیان

ئەگەر قەدی کردارەکە خۆی بە پیتی ...ی کۆتاییی هاتبێت، کاتێک کە جێناوی لکاویان دەخرێتە سەر نابێت ...ی بقرتێنرێت:

نووسین: نووسی:

نووسیم ، نووسیت، نووسیی (نووسی هەڵەیە لەبەر ئەوەی قەدی کاری کردووەتە نووس)

نووسیمان، نووسیتان، نووسییان (نووسیان هەڵەیە لەبەر ئەوەی قەدی کاری کردووەتە نووس)

پرسین:

پرسی + م = پرسیم

پرسی + ت = پرسیت

پرسی + ی = پرسیی

دەبێت وا بنووسرێن: من پرسیم، تۆ پرسیت، ئەو پرسیی. (نەک ئەو پرسی).

پرسی + مان = پرسیمان

پرسی + تان = پرسیتان

پرسی + یان = پرسییان

دەبێت بنووسرێن: ئێمە پرسیمان، ئێوە پرسیتان، ئەوان پرسییان (نەک ئەوان پرسیان)

نموونەی تر:

کاری تێپەڕ: (دزین، برین، کڕین، گۆڕین، نووسین)، کە لە سێیەم کەسی تاکدا دەبنە (ئەو

دزیـــی، ئەو بڕیی، ئەو کڕیی، ئەو گۆڕیی، ئەو نووسیی).

جێناوی لکاو لە کاری (تێنەپەڕ / لازم)دا:

بەڵام ئەگەر کردارەکە (کاری تێنەپەڕ / فعل لازم) بوو وەک (بارین، فڕین، خزین، وەرین، پژمین) ئـــەو کاتە لە دۆخی ڕابردوودا کەڵک لـــەم جێناوە لکاوانەی (...م، ...ی / یت، ... ـــــ / ...ین، ...ن، ...ن) وەردەگرین. ئەگەر قەدی کردارەکە بە ...ـــــیـــــ کۆتاییی هاتبێت لە کاتی خستنەسەری ئەو جێناوانەدا نابێت ...ـــــیـــــ لەبیر بکرێت و پێویستە بنووسرێت. نموونەی گەردانکراو:

فڕین؛ فڕیـــ م = فڕیم = من فڕیم، فڕیـــ ی = فڕیی = تۆ فڕیـــیـــت، فڕیـــ ـ = فڕی = ئەو فڕی.

تاک: فڕیم، فڕیی / فڕییت، فڕی.

کۆ: فڕیین، فڕین، فڕین.

نموونەی تر:

کاری تێپەڕ: (دزین، بڕین، کڕین، گۆڕین، نووسین)، کە لە سێیەم کەسی تاکدا دەبنە (ئەو دزیی، ئەو بڕیی، ئەو کڕیی، ئەو گۆڕیی، ئەو نووسیی).

هەروها لە دۆخی کۆی سێیەم کەسی کۆش هەر بە هەمان شێوەیە:

پرســـیـــان (نەک پرسیان)
گۆڕییان (نەک گۆڕیان)
دزییان (نەک دزیان)

کێشەی (ە) وەک فرمانی پەیوەندی و (ی)ی یاریدەدەر

بزوێنی (ە) لە زمانی کوردیدا ١٢ کارکردنی هەیە کە نووسەران زۆربەی کات بە شێوەی ئاسایی و بێ هەڵە بەکاریان دینن بەڵام لە چەند حاڵەتێکدا کە لێرە ئاماژەیان پێ دکەین تووشی هەڵە دەبن.

یەکێک لە کارکردەکانی (ە) لە کوردیدا بۆ کاری دانە پاڵە یا کاری نەتاوە

کچەکە جوانە
گوارەکەی زێڕە
کتێب بەسوودە.
کوردستان خۆشە.

بەڵام ئەگەر وشەیەک بە (ە، ا، ۆ، ی، ێ) کۆتاییی بێت، دەبێت (ی)یەکی یاریدەدەر زیاد بکرێت و لەجێیی (ە)، (یە) دەچێتە سەر موسنەد.

ئەو شارەزایە.
کارێکی بەجێیە.
برینم کارییە.
کراسەکەی کرێشەیە.

یەکێکی دیکە لە کارکردەکانی (ە) ئەوەیە کە دەبێتە بەشێک لە هاوەڵناوی نیشانە.

ئەم گۆڤارە
ئەم کتێبە
ئەم حیزبە
ئەم کوردستانە

لەم حاڵەتەشـــدا وەک حاڵەتی پێشـــوو ئەگەر وشەیەک بە (ە، ا، ۆ، ی، ێ) کۆتایی بێت، دەبێت (ی)یەکی یاریدەدەر زیاد بکرێت و لەجێی (ە)، (یە) دەچێتە سەر موسنەد.

ئەم کۆبوونەوەیە

(زۆربەی نووسەران ئەگەر وشەیەک بە «ە» کۆتایی هاتبێ «یە» نانووسن کە هەڵەیە)

ئەم چیایە

ئەم رادیۆیە

ئەم ئەم ئاسانکارییە

ئەم جێیە

ئەم پێکهاتەیە

هێندێک جار ئەو دوو (ە)یە کە لە دوو حاڵەتی پێشوودا باسمان کرد بە دوای یەکدا دێن. لەم

هیوام بەم گۆڤارەیە

هیوام بەم کۆبوونەوەیەیە (وەک حاڵەتی پێشوو زۆربەی نووسەران ئەگەر وشەیەک بە «ە» کۆتایی هاتبێ «یە»ی دووهەم نانووسن کە هەڵەیە)

چاوم لەم حیزبەیە

چاوم لەو چیایەیە

کورد نشتەجێی ئەم کوردستانەیە

کورد نشتەجێی ئەم جێیەیە

بە قازانجی ئەم پێکهاتەیەیە

کێشەی (بە، بێ)

(بە) بەمانای دارا و خاوەن و (بێ) بە مانای بێبەری بوون، هەم لە ئاستی وشەی سەربەخۆدا لە ڕستەدا دەور بگێرن و هەم لە ئاستی وشەسازیدا کارا بن.

هـــەر کاتێـــک (بە) بەو مانایەی ســـەرەوە ئاوەڵناوێکی تازە دروســـت بکات، بەســـەر ناوەکەوە دەنووسرێت: بەسوود، بەتام = بەچێژ، بەبڕوا = بڕوادار

هەر وەها ئەگەر بێ بە مانای (بەبێ) نەبێت و دەستەی ئاوەڵکار دروست نەکات، بەسەر ناوەکەوە دەنووسرێت و ئاوەڵناوێکی تازە دروست دەکات.

ئەو هیچ کاتێک مرۆڤێکی بێهیوا نەبووە. بێهیوا = ئاوەڵناو

بەڵام

بەبێ هیوا لەم تاریکستانە ڕێ دەر نابەیت.

یان بێ هیوا لەم تاریکستانە ڕێ دەر نابەیت. بێ هیوا = دەستەی ئاوەڵکار

کێشەی پێشبەندی لە

ئەگەرچی (لە) خۆی وەکوو ئامرازێکی سەربەخۆیە و لە بنەڕەتدا خۆی کار دەکاتە سەر وشەگەلی وەکوو (سەر، پشت، ژێر، ناو و ...) بەڵام ئێستا لە زمانی کوردیدا ئەم وشەیلە بە یەک وشە و بە پێشبەندی حەساب دەکرێن: لەسەر، لەپشت، لەدوا، لەناو، لەنێوان، لەتەنیشت،

لەسەر ڕێگای گەڕانەوەم..

لەنێو ئەم دارستانەدا،

کێوێکی بەرز لەنێوان ئەم دوو شارەدایە.

لەپشت پەنجەرەکە ڕاوەستابوو.
تێبینی ا: سەر ئەگەر بەمانای خودی سەر بێت، ئیتر بە جیا دەنووسرێت.
بەردێکی لە سەری دا.
سەرتاپای لەشی تەڕ بووە. (سەرتاپا یەک وشەیە، بەواتای هەمووی جەستەی)
....، هەر لە سەر تا پاتەوە.
تێبینی٢: لە ئەم لا --- لەم لا
لە ئەو کا--- لەو لا

کێشەی (دا)

(دا) لە کوردیدا بە سێ شێوە دەردەکەوێت.
(دا) وەکوو بەشێک لە دووانەی (لە...دا) و (بە...دا) و (دە...دا) کە هەمیشە بە وشەی پێش خۆیەوە دەلکێنرێت.
لە کوردستاندا، بەو ڕێگایەدا هاتم.
(دا) وەکوو پێشگری دروستکەری کاری دارێژراو: بە حوکمی پێشگر بوون و سەربەخۆ نەبوونی، لەگەڵ ئەو وشەیەدا دەنووسرێت کە دەچێتە سەری:
دانیشتن
داگرتن
چۆکی دادا.
تێبینی: ئەو حوکمە بۆ دوولاگرەکانی تری وەکوو (لە...ەوە) و (لە...ڕا) و... دروستە.
(دا) وەکوو کاری سەربەخۆ کە هەمیشە بەجیا دەنووسرێت.
بەردێکی لە پەنجەرەکە دا.
خەنجەرێکی لەسەر دڵی دا.

کێشەی (ڕا)

ڕا دۆخێکی سادەتری لە دا هەیە. ڕا وەکوو بەشێک لە دوولاگری (لە...ڕا) و (بە...ڕا) هەمیشە بە وشەی پێش خۆیەوە دەلکێنرێت.
ڕا دەوری پێشگر دەبینێت و کاری دارێژراو دروست دەکات: ڕاهاتن، ڕاخستن
بە شتێک ڕاهاتن بە واتای فێر بوون و خوو پێوە گرتنە.
لەم موبایلە نوێیەت ڕازیت؟ ـ بەڵێ، پێی ڕاهاتووم.
تا ئێستە بۆ سندووس چوویت؟ ـ جارێک پێیڕا هاتووم.

ئەم/ئەو

ئەم و ئەو چ وەکوو جێناوی ئاماژە و چ وەکوو ئاوەڵناوی ئاماژە، وشـــەی سەر بەخۆن و نابێت بە وشەی پاش خۆیانەوە بلکێنرێن.
بەڵام وشـــەگەلی وەکوو ئەمشـــەو، ئەمڕۆ، ئەمســـاڵ بوون بە وشـــەی ســـەربەخۆ و ئەو ڕێسایە نایانگرێتەوە.
ئەمشەو بێ شێو سەر دەنێیتەوە.
ئەم شەوە چەند تاریک و بێدەنگە.

تێبینی:

له ئەو --- لەو

له ئەم --- لەم

له ئەوێ --- لەوێ

له ئەمێ --- لەمێ

له ئێره --- لێره

کاری پێشبەندی

پێ/ لێ/ تێ، جۆرێکی تر له دەربڕینی دۆخی به/ له/ ده ـ ن و بەشێوەی ئاسایی دەبێت سەربەخۆ مامەڵەیان لەگەڵ بکرێت.

پشتم پێ بەست

کتێبم پێ دا

گوشاری دوژمن چۆکمان پێ دانادا

دەستم لێ هەڵگرت

تێی هەڵده

دەستی پێ بکه

هەندێـــک کار به پێشـــبەندەکانیانەوه مانای تازه دروســـت دەکەن بۆیه دەبێ بەســـەر یەکەوه بنووسرێن.

پێگەیشتن

تێگەیشتن

پێکەنین

ئیدیۆم

دەبێت مانای ئیدیۆمیی چەند وشه لەگەڵ کاری لێکدراو جیا بکەینەوه. ئیدیۆمێک که له چەند وشه پێکهاتووه، به پێچەوانەی کاری لێکدراو وشەکانی به جیا دەنووسرێن.

دەست لێ هەڵگرتن

= وازهێنان

دەست لێ بەردان

= واز لێ هێنان

ئاسنی سارد کوتان

= کاری بێهووده کردن

چاو لێ داخستن

= گرنگی پێ نەدان

ڕێنمایی نووسین
مەرجە گشتییەکانی وەرگرتنی وتار

۱ تیشک بە زمانی کوردی بابەت بڵاو دەکاتەوە. ئەگەر نووسەرێک لەبەر هەندێک هۆکار بیهەوێ پەیامەکەی بە زمانی فارسی بگەیەنێت، دوای پەسندی دەستەی نووسەران وتارەکەی وەردەگیرێت.
۲ لە هەر ژمارەیەکی گۆڤاری تیشکدا، لێکۆڵینەوە لەسەر مژارێکی تایبەت دەکرێ؛ بەڵام توێژەران دەتوانن لە دەرەوەی ئەم بابەتەشدا و بە مەرجێک کە وتارەکەیان پەیوەندیی بە پرسی کورد و کوردستانەوە بێ، لێکۆڵینەوەکانی خۆیان بۆ گۆڤاری تیشک بنێرن.
۳ گۆڤاری تیشک گرنگی بە چوار شێوازی وتارنووسین دەدا و داوا لە نووسەران دەکەین لە یەکێک لەو شێوازانەدا وتارەکەی خۆیان ئامادە بکەن:
- **وتاری هەڵسەنگاندن:** لە نێوان ۸۰۰ تا ۱۵۰۰ وشە؛ توێژەران دەتوانن هەڵسەنگاندن بۆ ئەو کتێب، فیلم، مۆسیقا و شانۆیانە بکەن کە پێوەندییان بە پرسی کوردەوە هەیە.
- **وتاری شیکاری:** لە نێوان ۱۵۰۰ تا ۲۵۰۰ وشە؛ لەم شێوازەدا مەرج نییە کە نووسەر ئاماژە بە سەرچاوەکان بکا، بەڵام دەبێ بابەتەکە لەسەر بنەمای بیرۆکەیەکی ڕوون ئامادە کرابێ و دەرەنجامی توێژینەوەکە شی بکرێتەوە.
- **وتاری تیۆری:** لە نێوان ۲۵۰۰ تا ۴۰۰۰ وشە؛ لەم شێوازەدا پێویستە کە نووسەر ئاماژە بە سەرچاوەکان بکا و کەڵک لە تیۆرییەکی تایبەت بۆ لێکۆڵینەوەکەی وەربگرێ. تکایە سەیری سیستەمی سەرچاوەدان بکەن.
- **وەرگێران:** لەم بەشەدا هەوڵ دەدرێ هەندێک وتاری گرنگ کە لەسەر کوردستان بەرهەم هاتوون، لە زمانی یەکەمەوە، تەرجەمە بکرێنەوە. لە ڕووی زانستییەوە و لەبەر گونجان لەگەڵ فەلسەفەی گۆڤاری تیشک دەبێ وتارەکان لە لایەن دەستەی نووسەرانەوە پەسند بکرێن.

۴ ئەو توێژەرانەی کە لە ڕۆژهەڵات دەژین دەتوانن وتارەکانیان بە ناوی خوازراوەوە بڵاو بکەنەوە بە مەرجێک کە سەرنووسەر پەسندیان بکات.
۵ دەستەی نووسەرانی تیشک دوای هەڵسەنگاندنی وتارەکان نووسەران لە شێوازی چاپ و گۆڕانکاریی پێویست ئاگادار دەکاتەوە.
۶ پێویستە لەگەڵ وتارەکان پوختەیەکی کورت لە نێوان ۵۰ تا ۷۰ وشە ئامادە بکرێ.

شێوازی سەرچاوەدان

گۆڤاری تیشک کەڵک لە سیستەمی سەرچاوە دانی شیکاگۆ وەردەگرێ. نووسەران لە هەر شوێنێکدا کە پێویستیان بە ئاماژە بە سەرچاوەیەک هەبوو یا دەیانەوێ لە پەراوێزدا شرۆڤەیەکی زیاتری بابەتەکە بکەن، دەبێ هەموویان هەر لە پەراوێزی کۆتاییدا بێنن. نووسەران ئاگادار دەکەینەوە کە دەبێ بە تەواوی سەرچاوەکە بنووسن و ژمارەی لاپەرەکان دیار بکەن. لە کۆتاییدا پێویست ناکا لیستی سەرچاوەکان بەجیا دووپات بێتەوە. لە خوارەوە ئاماژە بە چەند شێوازی سەرچاوە دان دەکەین:

۱. کتێب

عەبدولڕەحمان قاسملوو، کوردستان و کورد، وەرگێڕانی عەبدوڵڵا حەسەنزادە (هەولێر: چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ۲۰۱۴)، ۳۲۰.

دیوید مکداول، تاریخ معاصر کرد، ترجمه ابراهیم یونسی (تهران، پانید، ۱۳۸۳) ۵-۶.

Robert Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism and the Shikh Said Rebellion 1880-1925 (Austin, University of Texas Press, 1989) 83-4.

۲. بەشێک لە کتێب

Abbas Vali, “Nationalism and the Question of Origins,” in Essays on the Origins of Kurdish Nationalism, ed. Abbas Vali, (Costa Mesa: Mazda Publisher, 2003), 8-9.

۳. گۆڤار و ژورناڵ

ئیدریس ئەحمەدی، «شار و ڕاسان،» گۆڤاری تیشک ۴۸ (۲۰۱۸): ۱۳-۱۷.

Ahmad Mohammadpour and Kamal Soleimani, “Interrogating the tribal: the aporia of ‘tribalism’ in the sociological study of the Middle East,” The British Journal of Sociology (2019 online): 18.

تەوەری ژمارەی داهاتوو:

میدیا و دەسەڵات

9789198641714

٥٧

لە بڵاوکراوەکانی
دەزگای پەروەردە و لێکۆڵینەوەی
حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران

پێوەندیکردن:
https://govartishk.com
https://t.me/govartishk
https://www.instagram.com/govartishk
https://twitter.com/govartishk
https://www.facebook.com/GovarTishk